అధ్యాయసంఖ్యా. ... పుటసంఖ్యా.

సూతసంహితావిషయానుక్రమణికా సమాప్తా.

శ్రీరస్తు.

నమస్తుంగశిరశ్చుంబి చంద్రచామరచారవే। త్రైలోక్యనగరారంభ మూలస్తంభాయ శంభవే॥
సదాశివసమారంభాం శంకరాచార్యమధ్యమాం। అస్మదాచార్యపర్యంతాం వందే గురుపరంపరామ్॥

శ్రీమదష్టాదశమహాపురాణమధ్యవర్తిస్కాందపురాణాంతర్గతా- ప్రకాశితాఖిలాగమాంతసిద్ధాంతజాతా- శివమాహాత్మ్య, జ్ఞానయోగ, ముక్తి, యజ్ఞవైభవాఖ్యైశ్చతుర్భిః ఖండైః పరిమండితా - శ్రీమత్సూతసంహితా- నిఖిలాధ్యాత్మశాస్త్రీయ నిబంధశిరోమణితయా విజయతే - ఏవంవిధోప్యయంగ్రంథః అద్యాపి నకేనాప్యంకిత ఇతి తన్న్యూనతా పరిజిహీర్షయా (బెంగళూరు) సత్సంప్రదాయకళానిధి ముద్రాక్షరశాలాధ్యక్షౌ - బ్రా, అణ్ణా వయ్యార్యపుత్రౌ- నారాయణార్య, స్వామినాథార్యౌ, ఏతదంకనం కర్తవ్యత్వేన నిశ్చిత్య పుస్తకశోధనవిషయే మాం వ్యజిజ్ఞపతాం- తాభ్యాం విజ్ఞాపితశ్చాహమల్పజ్ఞోపి విజ్ఞాపయిత్రోః తత్పుస్తకశోధనపదవీకః- కేవలం శ్రీగురుచరణనిహిత నిహితమనాః- చప్పల్లి, శ్రీకాశీపతిశాస్త్రితనూజః - శ్రీవెంకమాంబాగర్భసంభవః విశ్వేశ్వరశర్మా - శోధనసాధన పుస్తకసంభారసంపిపాదయిషుః తైశ్చన పండితైః స్వీయస్వీయపుస్తకవితరణేన వితీర్ణోత్సాహః- స్వస్య తావదధికారాభావేపి అస్మత్తర్క వేదాంత విద్యా గురూణాం శ్రీ - వాసుదేవ శాస్త్రిణాం - సాంఖ్యపాతంజలోపదేష్టౄణాం శ్రీ- గోపాలశాస్త్రిణాంచ సాహాయ్యకమవలంబ్య ఇమంగ్రంథమశూశుధం- అత్రచ బుద్ధిదౌర్బల్యదృష్టివిప్లవభ్రమ ప్రమాదాదివశాద్బహుషూపలభ్యమానేష్వసత్స్వపి స్ఖలితేషు- విరళతయోపలభ్యమానేషు గుణేషు దత్తదృష్టయః ప్రేక్షావంతః క్షామ్యంత్వితి సప్రణామమాశాసే.

సూతసంహితావిషయానుక్రమణికా.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమహాగణాధిపతయే నమః।

సవ్యాఖ్యాన సూతసంహితాయాం- శివమాహాత్మ్యఖండ ప్రారంభః

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజం। ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే సర్వవిఘ్నోపశాంతయే ॥
గురవే సర్వలోకానాం భిషజే భవరోగిణాం। నిధయే సర్వవిద్యానాం శ్రీదక్షిణామూర్తయే నమః॥
శ్రీగురుచరణారవిందాభ్యాం నమః.

శ్లో॥ ఐశ్వర్యం పరమం తత్వమాదిమధ్యాంతవర్జితం। ఆధారం సర్వలోకానామనాధారమవిక్రియం॥౧॥
అనంతానందబోధాంబునిధిమద్భుతవిక్రమం। అంబికాపతిమీశానమనిశం ప్రణమామ్యహమ్॥౨॥

శ్రీవిద్యారణ్యకృతతాత్పర్యదీపికాఖ్యాన సూతసంహితావ్యాఖ్యాన ప్రారంభః.

ప్రణమామి పరంబ్రహ్మ యతో వ్యావృత్తవృత్తయః। అవిచారసహం వస్తు విషయీకుర్వతే ధియః॥
నమశ్శ్రీశంకరానంద గురుపాదాంబుజన్మనే। సవిలాస మహామోహగ్రాహగ్రాసైక కర్మణే॥
శ్రీమత్త్ర్యంబకపాదాబ్జం నత్వా మాధవమంత్రిణా। తాత్పర్యదీపికా సూతసంహితాయా విధీయతే॥
క్రియతేఽత్ర త్రికరణతాత్పర్యప్రథనపూర్వకం విశదం॥ విషమపదవాక్యవివరణమిహ సూత ప్రోక్త
సంహితామధ్యే॥ ... ... *

అ॥ ఇహహి భగవాన్ బాదరాయణో లోకానుగ్రహైకరసికతయా పరశివస్వరూపావిష్కరణప్రధానాం సంహితామారభమాణో మహతః పురుషార్థస్య ప్రత్యూహప్రాచుర్యాత్తన్నివృత్తయే శిష్టాచారానుమితశ్రుత్యవగతకర్తవ్యతాకం పరశివస్య ప్రణిధాన ప్రణామలక్షణం మంగళం స్వకృతం శిష్యశిక్షార్థం గ్రంథాదావుపనిబధ్నాతి॥

ఐశ్వర్యమిత్యాదిశ్లోకద్వయేన॥ ద్వివిధం హి పారమైశ్వర్యరూపం నిష్కళం సకళం చేతి॥ ఉక్తం హి సిద్ధాంతే॥ నిష్కళస్సకళశ్శంభుర్లింగమూర్తిర్విరాజత ఇతి॥ సచ్చిదానందరసమద్వితీయం స్వప్రతిష్ఠితం నిష్కళం తత్ప్రణిధానప్రథమార్ధేన నిష్కళస్వరూపం బోధానందమయం ప్రణిధేయత్వేనోక్తం తథా శైవాగమే॥ పరేవ్యోమ్ని శిఖాంతస్థో నిష్కళః పరమశ్శివః। చిదానందఘనస్సాత్మస్సర్వభూతానుకంపయేతి॥ తథా సోమశంభునాపి॥ సర్వత్ర సర్వకర్తారం బోధానందమయం విభుం। నిష్కళం స్వప్రకాశం చ సంచింత్య పరమం శివమితి॥ మోహశూలోత్తరేపి॥ శివం పూర్వవదావాహ్య బోధానందఘనామృతమితి॥ స్వాధీనమాయోపాధిస్వీకారేణ జగన్నిర్మాణ నియమనపరిపాలనాదికర్తృత్వమైశ్వర్యం॥ తదుక్తం॥ మృగేంద్రసంహితాయాం॥ శివం ప్రస్తుత్య॥ జగజ్జన్మస్థితిధ్వంసతిరోభావవిముక్తయే। కృత్యం సకారకఫలం జ్ఞేయమస్యైతదేవ హీతి - తస్య ద్వివిధం రూపం పరమపరం చ - లీలాస్వీకృతయథోదిరితోపాధివిశిష్టమపరం నిరస్తసమస్తోపాధికం స్వప్రతిష్ఠమఖండసచ్చిదానందైకరసమద్వితీయం పరం - తత్ర యత్పరమం తత్వం పరమాత్మభూతం త్రైకాలికబాధశూన్యం పరికల్పితస్వరూపమాయాతత్కార్యసంస్పర్శవిరహాత్॥ నను మాయాకార్యేణ కాలేనావచ్ఛేదాదేవ కథం నస్పర్శ ఇతి తత్రాహ॥ ఆదిమధ్యాంతవర్జితం- స్వప్రాగభావావచ్ఛిన్నో భూతకాల ఆదిః- స్వప్రధ్వంసావచ్ఛిన్నః-కాలోఽంతః-స్వావచ్ఛిన్నో వర్తమానకాలో మధ్యః॥ ఏతత్త్రితయవర్జితం-కలాతత్వసద్భావే హి కాలతత్వం - ఉక్తం హి॥ పుంసో జగత్కర్తృతార్థం మాయాతస్తత్వపంచకం భవతి॥ కాలో నియతిశ్చ తథా కలా చ విద్యా చ రాగశ్చేతి॥ నిష్కళదశాయాం కలాసహభావీ కాల ఏవ నాస్తి కుతో నిష్కళపరశివస్య తత్కృత

పరిచ్ఛేదశంకేత్యభిప్రాయః- ఇదం నిష్కళప్రణిధానం కృతం ॥ సకళమపి ద్వివిధం ॥ జగదాత్మకం లీలావతారరూపం చేతి ॥ అత ఏవ హి రుద్రాధ్యాయే ॥ జగదాత్మనా జగన్నియంతృలీలావతారరూపేణ చ నమస్కారః కృతః - తత్ర జగదాత్మనా ప్రణామమాహ ద్వితీయార్ధేన ఆధారమితి - యద్యపి హి జగన్నియంతృత్వాత్ తన్నిమిత్తకారణం పరమేశ్వరం తత్త్వం ఏవం జగదాత్మకతయా తదుపాదానత్వేన తదాధారోఽపి - ఉక్తే హి జగన్నియంతృత్వ జగదాత్మకత్వే పరమేశ్వరస్య- శివో దాతా శివో భోక్తా శివస్సర్వమిదం జగదితి ॥ స్థితిసంయమకర్తా చ జగతోఽస్య జగచ్చ స ఇతి చ- శ్రూయతే చ ॥ శ్రుతౌ ॥ సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి - అత్ర హి సోఽకామయతేతి నిమిత్తత్వం బహు స్యామిత్యుపాదానత్వం - తథా పారాశర్యం సూత్రమపి ॥ ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాదితి ॥ యద్యపి సర్వలోకానామయమాధారః ఏవమస్యాపి కశ్చిదన్య ఆధారస్స్యాదితి శంకాం నిరస్యతి ॥ అనాధారమితి ॥ స్వాతిరిక్తాధారరహితం - స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీతి స్వమహిమప్రతిష్ఠితత్వశ్రుతేః- నను జగదాధారం చేదాధేయజగదాత్మనా ధర్మేణ ఉపాయోపాయవతా వికారిత్వం తస్య స్యాత్ ॥ ఉపపన్నపయఃప్రమోఽవికరోతి హి ధర్మిణా మితి న్యాయాత్తత్రాహ ॥ అవిక్రియమితి ॥ కల్పితత్వేన జగతో న స్వాశ్రయ [illegible] హేతుతా । న హి మరుమరీచికాజలైః మరుభూమిరార్ద్రీక్రియత ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ... ... *

ఇదానీం జగన్నియంతృలీలావతారరూపేణ ప్రణిధానమాహ ॥ అనంతేతి ద్వితీయశ్లోకేన ॥ అవతారో హి ధ్యానపూజార్థం శివేన స్వీక్రియతే - తదుక్తం సుప్రభేదే ॥ యతీనాం మంత్రిణాం చైవ జ్ఞానినాం యోగినాం తథా । ధ్యానపూజానిమిత్తం హి తనుం గృహ్ణాతి స్వేచ్ఛయేతి ॥ అమ్బికాయాః త్రిపురదహనాదయో యస్యేతి అంబికాయాః పతిం అంబికాపతిం - విజయపరిణయనాదయః పరమేశ్వరస్య లీలాదర్శితాః - తే హి న ప్రాకృతపురుషవదేవ రాగద్వేషాదిదోషసంభవాత్సంసార్యేవాసావితి - నేత్యాహ - ఈశానమితి ॥ సంసారిణో హి రాగద్వేషాదివశీకృతత్వాత్పురుషాంతరపరతంత్రత్వాచ్చ స్వయమనీశానాః ఈశానం తత్తు శివస్తు లీలయైవ విజయపరిణయనాదివ్యాపారాన్నాచరన్నపి రాగద్వేషాదివిరహేణ సర్వజగదీశితా చ న పురుషాంతరపరతంత్ర ఇతి న లౌకికసమ ఇత్యర్థః - నను లోకవదేవ శివస్యాపి వ్యవహారాః క్రియంతే - అతస్తేషాం లీలారూపతా కుత ఇత్యత ఆహ - అనంతేతి ॥ అంతః పరిచ్ఛేదః తద్రహితయోరానందబోధయోరంబుధిస్సముద్రః - అతః కాలకృతపరిచ్ఛేదవిరహాత్పరమేశ్వరయోరానందజ్ఞానయోర్న లౌకికానందజ్ఞానవదుత్పత్తివినాశవత్త్వం- వస్తుకృతపరిచ్ఛేదవిరహాచ్చ తయోరఖండైకరసత్వమితి శాంతః - వస్త్వంతరస్యాభావేన తస్య నిరతిశయత్వం చేతి కుతో లౌకికసాధారణ్యశంకావకాశ ఇత్యర్థః- యద్యప్యమ్బునిధిరపి నాన్నాతిశయశ్చ తథాపి లౌకికానాం సముద్రే తదవత్వ సాతిశయత్వ [illegible] ఇతి దృష్టాంతేనైవ పరమేశ్వరస్యాత్యంతికమానంత్యం నిరతిశయత్వం చ దర్శయితుం అంబునిధిత్వేన రూపణం కృతమితి ॥ నను లౌకికా అపి స్వాత్మకా ఈశ్వరాదభిన్నా ఏవేతి కథం తేషాం జ్ఞానానందౌ తత్సదృశావితి స్యాత్ అజ్ఞానేనావృతత్వాత్ తథాత్వేన నిర్భాసంతి ॥ ఉక్తం హి ॥ అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవ ఇతి ॥ అత స్తిరోహితజ్ఞానత్వాల్లౌకికానాం వ్యాపారాః దుఃఖమయా ఏవ న లీలాః ॥ అనావరణపరమానందజ్ఞానత్వేన తు పరమేశ్వరస్య విజయపరిణయనాదివ్యాపారా లీలా ఏవేత్యర్థః- నమామీతి నిష్కళపరిశిష్టస్యాప్రశ్నోపస్థాన మేవ ప్రణామః- సకళస్య తూపస్థానస్తుతిపూజాత్మకః । తదుక్తం- సుప్రభేదే ॥ ధ్యానపూజావిహీనం యన్నిష్కళం తద్విధాయకం । తత్రస్థాత్సకళం శంభుం నిష్కళం సంప్రపూజయేదితి ॥ ౨ ॥ ఇత్థం మంగళాచరణం కృతం ॥ అథ మునిసూతసంవాదాత్మనా పురాణమారభ్యతే సత్రావసాన ఇత్యాదినా । నను వ్యాసేన సూతాయ ప్రాగుపదిష్టాన్యష్టాదశ పురాణాని అధునా పునర్జనయిష్యన్వ్యంతి సూతో వ్యాచష్టే ॥ వ్యాసస్తు కురుతే మంగళమితి చాసంగతముచ్యతే ॥ వ్యాసస్సూతాయ పురాణాని ప్రాగుపదిష్టాన్యపి తాన్యేవ సంప్రతి మునిసూతసంవాదాత్మనా నిబధ్నాతీతి స్వయం క్రియమాణనిబంధనాదౌ స్వయమేవ మంగళమాచరతీతి కిమనుపపన్నం । అథ సూతాయ స్వాత్మనోపదేశం పరిత్యజ్య వ్యాసేన మునిసూతసంవాదాత్మనా నిబంధనే కిం ప్రయోజనముచ్యతే । పురాణప్రతిపాద్యార్థస్య విద్యాయాః ప్రభావాతిశయావిష్కరణం ప్రయోజనం । తథా హి- ఇత్థం ప్రభావేయం విద్యా- యత్సూతః ప్రాగ్జన్మనః కనీయానపి వ్యాసాత్పురాణముఖాదేనామధిగమ్యాగ్రజానామపి మునీనాం స్వయముపదేష్టా జాత ఇతి - తత్ర సత్రావసానే విశుద్ధహృదయాః ప్రసన్నం

ప్రియమానసా ఇతి పదత్రయేణ మునీనాం పరవిద్యాధికారసంపత్తి నిరూపణం - తథాహి - శ్రుతిస్మృతేతిహాసపురాణప్రతిపాదిత వేదానువచనయజ్ఞతపోదానవ్రతాదిభిః ప్రక్షీణసకలకల్మషస్యాత ఏవ విశుద్ధబుద్ధేర్జనితజిజ్ఞాసస్య పరశివస్వరూపవిద్యాయామధికారః- అత ఏతద్విధో విద్యాగ్రహణాధికారగుణకలాప స్తానదా విశదాతే[?] వ్యాః తత్ర సత్రావసాన శబ్దేన శ్రౌత సకలధర్మానుష్ఠానం విద్యాప్రతిబంధక సకల పాపక్షయ నరూపం - చతుర్విధాహి సోమయాగాః ఏకాహా హీన సత్రాయ నాత్మకాః - ఏకైక దివససాధ్యా అగ్నిష్టోమాదయ ఏకాహాః ద్విరాత్రాదయ ఏకాదశ దివసావసానా అహీనాః - ద్వాదశాహస్తు సత్రం - సత్రాహీనో భయాత్మకః త్రయోదశరాత్రాదీని సత్రాణి - సంవత్సరసాధ్యాన్యయనాని - అయనేష్వపి సత్రప్రయోగో దృశ్యతే ॥ శ్రు ॥ గావో వా ఏతత్సత్రమాసత - విశ్వసృజః ప్రథమాస్సత్రమాసతేతి - తథా నైమిశే నైమిష క్షేత్రే ఋషయః శౌనకాదయః సత్రం - స్వర్గాయలోకాయ సహస్రసమా ఆసతేతి - తదిహ నైమిశైః క్రియమాణస్యానేకసంవత్సరసాధ్యస్యాయనత్వేపి సత్రపదప్రయోగోపపత్తిః - సత్రంచ పరమో ధర్మ ఇత్యుపరిష్టాదపి మహతాం వేదానువచనానాం దానతపోవ్రతాదీనామప్యుపలక్షణం తేషామపి చిత్తశుద్ధిద్వారా వివిదిషాకారణత్వం ఇష్యమాణ వేదనకారణత్వం చ శ్రూయతే - తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేతి। తథా పాశుపత వ్రతస్యాపి పరశివ సాక్షాత్కారకారణత్వమథర్వశిరసి దృశ్యతే - అగ్నిరిత్యాదినా భస్మగృహీత్వా నిమృజ్యాంగాని సంస్పృశేత్ - తస్మాద్వ్రతమేతత్పాశుపతం పశుపాశవిమోక్షాయేతి - ఉక్తస్య సత్రపదోపలక్షితస్య కర్మణో బుద్ధిశుద్ధిద్వారేణ ఫలమాహ ॥ విశుద్ధహృదయా ఇతి ॥ హృదయం బుద్ధిస్తస్య విశుద్ధిర్నామ సంచిత దురితాపనయనేన తన్నిబంధనస్యాసక్తస్య నిరాసః - నైమిశీయా ఇతి ॥ బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య నేమిశ్శీర్యతే - కుం

మూ ॥ సత్రావసానే మునయో విశుద్ధహృదయాభృశం । నైమిశీయా మహాత్మాన మాగతం రోమహ

ర్షణమ్ ॥ ౩॥ దృష్ట్వా యథార్హం సంపూజ్య ప్రసన్నేంద్రియమానసాః। పప్రచ్ఛుస్సంహితామేతాం

సూతం పౌరాణికోత్తమం ॥ ౪ ॥ ఏవం పృష్టో మునిశ్రేష్ఠైస్సూతస్సర్వార్థదాయినం । మహాదేవం

ఠిసంజ్ఞ[?] ప్రతిష్ఠితం నైమిశం నేమిశీర్యతే నైమిశం తథా చోక్తం వాయవీయే॥ ఏతన్మనోమయం చక్రం మయా సృష్టం విసృజ్యతే ॥ యత్రాస్య శీర్యతే నేమి స్స దేశస్తపసశ్శుభః। ఇత్యుక్త్వా సూర్యసంకాశం చక్రం సృష్ట్వా మనోమయం। ప్రణిపత్య మహాదేవం విససర్జ పితామహః। తేపి హృష్టతరా విప్రాః ప్రణమ్య జగతాంపతిం ॥ ప్రయయుస్తస్య చక్రస్య యత్ర నేమిర్వ్యశీర్యత ॥ తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితమితి ॥ నైమిశమేషాం నివాస ఇతి నైమిశీయాః - తథా ప్రసన్నేంద్రియమానసా ఇతి॥ మనసః ప్రసాదో నామ రజస్తమోభ్యామనభిభవాదావరణవిక్షేపవిరహేణ తత్త్వప్రణిధానే ఐకాగ్ర్యం - ఇంద్రియాణాం ప్రసాదో నామ ప్రసన్నతా మనః ప్రాతికూల్యపరిహారేణ ప్రత్యుత తదానుకూల్యేనైవ వర్తనం। శ్రూయతే హి ॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్కస్సదాశుచిః। తస్యేంద్రియాణ్యవశ్యాని దుష్టాశ్వా ఇవ సారథేః ॥ యస్తు విజ్ఞానవాన్భవతి సమనస్కస్సదాశుచిః । తస్యేంద్రియాణి వశ్యాని సదశ్వా ఇవ సారథేః- ఇతి ॥ పతంజలిరప్యాహ ॥ స్వవిషయాసంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేంద్రియాణాం ప్రత్యాహార ఇతి ॥ ఇత్థమిహ జన్మని జన్మాంతరే వా విహితైర్వ్రతదానాదిభిస్సంచితదురితస్య సత్త్వేన రజస్తమోభ్యామనభిభవాద్విశుద్ధసత్త్వస్తత్త్వజిజ్ఞాసవోపి విద్యాగ్రహణాధికారిణో దర్శితాః పద్యోపదేశే తు సూతస్యాధికారితామాహ। ఆత్మానమాగతమితి ఉభయం హి తత్రాపేక్షితం అనుగ్రహసామర్థ్యమనుగ్రహశీలత్వం చేతి - తత్ర మహాత్మానమితి వ్యాసప్రసాదాసాదితపరశివసాక్షాత్కారనిబంధనమనుగ్రహసామర్థ్యముక్తం- ఆగతమితి విశిష్టాధికారిలాభాత్ తదుద్ధరణార్థమనాహూతస్యాపి స్వయమేవాగమనాభిధానేన పరమకారుణికత్వాదనుగ్రహశీలత్వముక్తం- యథా జనకం ప్రతి యాజ్ఞవల్క్యస్యేతి ॥ ౩॥ అథ విద్యాగ్రహణాధికారసంపన్నా మునయ ఉపదేశోచిత గురులాభనిబంధనయా ప్రీత్యా తం పరమపూజ్యం స్వజిజ్ఞాసామావిష్కృతవంత ఇత్యాహ పప్రచ్ఛురితి ॥ ఉక్తం హి ॥ తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా। ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శిన ఇతి ॥ ౪ ॥ ఏవం మునిభిః పృష్టో మునీనాం పురాణసంహితాశ్రవణే ముఖ్యాధికారసిద్ధయే పరశివప్రణిధానపురస్సరావలోకనరూపాం చాక్షుషీం దీక్షామకార్షీదిత్యాహ ఏవం పృష్ట ఇత్యాదినా - ఉక్తా హ్యాగమేషు చాక్షుషీదీక్షా ॥ చక్షురున్మీల్య యత్తత్త్వం ధ్యాత్వా శివ్యం[?] సమీక్షతే। పశుబంధవిమోక్షాయ

విశేషేయం చాక్షుషీమతేతి ॥ యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ । తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మన ఇతి శ్వేతాశ్వతరశ్రుతేః ॥ పరశివప్రణిధానవద్గురుప్రణిధానమపి విధేయమిత్యాహ వ్యాసం చేతి ॥ శ్రుతిసమ్మితామితి సకలశ్రుత్యర్థసంగ్రహాత్మికామిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ వివక్షితాయా అస్యాస్సంహితాయా వ్యాసముఖాదాగతత్వేన ప్రామాణ్యం ఖ్యాపయితుం నానామునిప్రణీత సకలోపపురాణమూలభూతానాం అష్టాదశానాం పురాణానాం వేదశాఖావిభాగస్య చ ప్రణయనేన వ్యాసస్య సర్వజ్ఞత్వం అత ఏవ తస్య పరమపురుషావతారత్వం చ ప్రతిపాదయితుమష్టాదశపురాణానాం నామాన్యనుక్రామతి బ్రాహ్మమిత్యాదినా ॥ సార్ధచతుష్టయేన ॥ బ్రహ్మసంబంధి బ్రాహ్మం తస్యేదమిత్యణి నస్తద్ధిత ఇతి టిలోపస్య అన్నితి ప్రకృతిభావేన నిరాసేపి బ్రాహ్మో జాతావితి నిపాతనా

మహాత్మానం ధ్యాత్వా వ్యాసం చ భక్తితః ॥ ౫ ॥ సమాహిత మనా భూత్వా విలోక్య మునిసత్తమాన్ ।
వక్తుమారభతే సూత స్సంహితాం శ్రుతిసమ్మితామ్ ॥ ౬ ॥ శ్రీసూతః ॥ బ్రాహ్మం పురాణం ప్రథ
మం ద్వితీయం పాద్మముచ్యతే । తృతీయం వైష్ణవం ప్రోక్తం చతుర్థం శైవముచ్యతే ॥ ౭ ॥ తతో భాగ
వతం ప్రోక్తం భవిష్యాఖ్యం తతః పరం । సప్తమం నారదీయం చ మార్కండేయం తతః పరం ॥ ౮ ॥ ఆగ్నే
యం నవమం పశ్చాద్ బ్రహ్మవైవర్తమేవ చ । తతో లైంగం చ వారాహం తతస్స్కాందమనుత్తమమ్ ॥
౯ ॥ వామనాఖ్యం తతః కౌర్మం మాత్స్యం తత్పరముచ్యతే । గారుడాఖ్యం తతః ప్రోక్తం బ్రహ్మాండం
తత్పరం విదుః ॥ ౧౦ ॥ గ్రంథత స్తచ్చతుర్లక్షం పురాణం మునిపుంగవాః ॥ ౧౦½ ॥ అష్టాదశపురాణా
నాం కర్తా సత్యవతీసుతః । కామికాదిప్రభేదస్య యథా దేవో మహేశ్వరః ॥ ౧౧½ ॥ (ఆదికర్తా శివ
స్సాక్షాచ్ఛూలపాణిరితి శ్రుతిః । కథ్యతే దశభిర్విప్రాః పురాణైః పరమేశ్వరః ॥ చతుర్భిః కథ్యతే విష్ణుర్ద్వా
భ్యాం బ్రహ్మా జగత్పతిః । ఏకేనాగ్నిస్తథైకేన భగవాన్ చండభాస్కరః ॥) అష్టాదశపురాణాని శ్రు
త్వా సత్యవతీసుతాత్ । అన్యాన్యుపపురాణాని మునిభిః కీర్తితాని తు ॥ ౧౨½ ॥ ఆద్యం సనత్కుమారేణ
ప్రోక్తం వేదవిదాం వరాః । ద్వితీయం నారసింహాఖ్యం తృతీయం నాందికేశ్వరమ్ ॥ ౧౩½ ॥ చతు
ర్థం శివధర్మాఖ్యం దౌర్వాసం పంచమం విదుః । షష్ఠం తు నారదీయాఖ్యం కాపిలం సప్తమం విదుః ॥
౧౪½ ॥ అష్టమం మానవం ప్రోక్తం తతశ్చోశనసేరితం । తతో బ్రహ్మాండసంజ్ఞం తు వారుణాఖ్యం త
తః పరం ॥ ౧౫½ ॥ తతః కాళీపురాణాఖ్యం విశిష్టం మునిపుంగవాః । తతో వాసిష్ఠలైంగాఖ్యం సాక్షా
న్మాహేశ్వరం పరం ॥ ౧౬½ ॥ తతస్సాంబపురాణాఖ్యం తతస్సౌరమనుత్తమం । పారాశర్యం తతః ప్రో
క్తం మారీచాఖ్యం తతః పరం ॥ ౧౭½ ॥ + గాంగాఖ్యం చ తతః ప్రోక్తం సర్వధర్మార్థసాధనం ।
లక్షం తు గ్రంథసంఖ్యాభిస్సర్వవిజ్ఞానసాగరం ॥ ౧౮½ ॥ స్కాందమద్య విభజ్యామి పురాణం శ్రుతిస
మ్మితం । షడ్విధం సంహితాభేదైః పంచాశత్ఖండమండితం ॥ ౧౯½ ॥ ఆద్యా సనత్కుమారోక్తా ద్వి
తీయా సూతసంహితా । తృతీయా శాంకరీ ప్రోక్తా చతుర్థీ వైష్ణవీ మతా ॥ ౨౦½ ॥ తత్పరం సంహి
తా బ్రాహ్మీ సౌరాన్యా సంహితా మతా । గ్రంథతః పంచపంచాశత్సహస్రేణ వినిర్మితా ॥ ౨౧½ ॥

టిలోపః - గ్రంథత శ్చతుర్లక్షమితి సంఖ్యాభిధానం ప్రక్షేపవిప్లవపరిహారార్థం ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౦½ ॥ కామికాదీనామాగమసంహితానాం శివేనైవ ప్రణయనాత్ప్రామాణ్యం యథా విస్రంభః ఏవం నారాయణావతారేణ వ్యాసేన ప్రణయనాత్పురాణేష్వప్యవిశేష ఇత్యాహ ॥ అష్టాదశపురాణానామితి వ్యాఖ్యాతప్రాయోఽయం ॥ ౧౧½ ॥ నానామునిప్రణీతానాముపపురాణానామప్యేతన్మూలత్వాదేతేషాం ప్రణేతుర్వ్యాసస్య సర్వజ్ఞత్వం కింవక్తవ్యమిత్యాహ - అష్టాదశపురాణాని శ్రుత్వేతి అయమపి తద్వత్ ॥ ౧౨½ ॥ ఉపపురాణాన్యప్యష్టాదశానుక్రామతి ॥ ఆద్యం సనత్కుమారేణ ప్రోక్తమితి-ఇత్యాదిశ్లోకషట్కేన ॥ సుగమాః ॥ ౧౩½ ॥ ౧౪½ ॥ ౧౫½ ॥ ౧౬½ ॥ ౧౭½ ॥ ౧౮½ ॥ అథేదానీం వివక్షితాం సూతసంహితామవతారయితుమనుక్రాంతానాం పురాణానాం మధ్యే త్రయోదశస్య స్కాందపురాణస్య సంహితాదివిభాగమాహ సార్ధపంచకేన స్కాందమద్య విభజ్యామీత్యాదినా ॥ ౧౯½ ॥ ౨౦½ ॥ సౌరాన్యేతి సూరసంబంధి సౌరం తదస్యా అస్తీతి సౌరా అర్శ ఆదిభ్యోఽజిత్యజంతాన్మత్వర్థీయాట్టాప్ - సూరస్యేయం సంహితేతి

+ భార్గవాఖ్యమితి పాఠాంతరం ॥

వ్యుత్పత్త్యా తస్యేదమిత్యణంతాణ్ణీపా భవితవ్యమితి॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ఇతిసిద్ధంవిభాగమభిధాయ వివక్షితాంసంహితాం వక్తుం ప్రతిజానీతే ॥ ద్వితీయాంసంహితాంవక్ష్యఇతి॥ ౨౫॥ యద్యపిఖండాంతరేష్వపి శివమాహాత్మ్యముచ్యతే తథాపిప్రథమస్యప్రాధాన్యాత్తత్త్వేనవ్యపదేశః॥౨౬॥ద్వితీయఇతి॥ద్వితీయోజ్ఞానస్యయోగాఉపాయాయమనియమాదయోయోగాః ఆఖ్యాయంతేస్మిన్నిత్యాఖ్యః ఆతశ్చోపసర్గఇతి కప్రత్యయః ॥ జ్ఞానయోగానామాఖ్య ఇతి సంబంధసామాన్యషష్ఠీసమాసః ॥ సాతుప్రకృతే సంబంధవిశేషేకర్మత్వేయోగ్యతా బలాత్పర్యవస్యతి ॥ నచకర్మణిషష్ఠీసమాసః కింనస్యాదతివక్తవ్యం - కర్మణ్యాణిత్యానేనపరేణబాధాపాతాదితి - యజ్ఞవైభవఖండేతు జ్ఞానయజ్ఞవిశేషావక్ష్యంతే ॥ తేసర్వేజ్ఞానాత్మకాఏవయజ్ఞాః- ఇహతుతదుపాయాయమనియమాదయ ఇత్యసంకరః ॥ యజ్ఞవైభవఇతి ॥ యజ్ఞానాంవైభవంప్రభావోస్మిన్నితియజ్ఞవైభవః॥ ౨౭ ॥ ఆద్యఇతిసార్థశ్లోకఏకంవాక్యం - సప్తానాంశతానాంసమాహారస్సప్తశతమితిసమాహారేద్విగుః॥అకారాంతత్వేనప్రాప్తంస్త్రీత్వంపాత్రాదిభ్యఃప్రతిషేధఇత్యనేనసిధ్యతే॥నన్వేకోయంఖండఃకథంసప్తశతసమాహారాత్మకఃఅతఉక్తంగ్రంథతఇతిగ్రంథద్వారాస్వావయవభూతానాంగ్రంథానాంసప్తశతసమాహారాత్మకత్వాత్తదభేదేనస్వయమపిసప్తశతమిత్యర్థః॥తతోధికమితి॥అధికంచకించిదస్తీతిసామాన్యేనోపక్రమ్యకియత్తదితిజిజ్ఞాసాయాంత్రింశదితి॥శ్లో॥శక్యమంజలిభిఃపాతుంవాతాఃకైతకగంధినఇతివత్॥ ౨౮॥ ౨౯॥ తృతీయఇతిసార్థశ్లోకఏకంవాక్యం ॥ చతుర్థఇతి॥ చతుర్థఖండఉపరిభాగః పూర్వభాగఇతిభాగభేదేనద్విప్రకారః॥౩౧॥౩౦॥ప్రకృతసంహితాగతఖండచతుష్టయస్యాధ్యాయవిభాగమాహ॥ ఆద్యస్త్రయోదశాధ్యా

ఆద్యాతుసంహితాప్రోక్తాద్వితీయాషట్సహస్రికా । తృతీయాగ్రంథతస్త్రింశత్సహస్రేణోపలక్షితా॥
౨౨ ॥ తురీయాసంహితాపంచసహస్రేణవినిర్మితా । తతోన్యాత్రిసహస్రేణ గ్రంథేనైవవినిర్మితా ॥ ౨౩ ॥ అన్యాసహస్రతస్సృష్టా గ్రంథతఃపండితోత్తమాః ॥ ౨౪ ॥ ద్వితీయాం సంహితాం వక్ష్యే సర్వపాపప్రణాశినీం । మునిభిర్దేవగంధర్వైః పూజితామతిశోభనాం ॥ ౨౫ ॥ చతుర్ఖండితాసాపి పవిత్రా వేదసమ్మితా । శివమాహాత్మ్యఖండాఖ్యః ప్రథమఃపరికీర్తితః ॥ ౨౬ ॥ ద్వితీయోజ్ఞానయోగాఖ్య స్సర్వవేదాంతసంగ్రహః । తృతీయోముక్తిఖండాఖ్యశ్చతుర్థో యజ్ఞవైభవః ॥ ౨౭ ॥ ఆద్యస్సప్తశతంప్రోక్తోగ్రంథతఃపండితోత్తమాః । ద్వితీయోగ్రంథతస్సప్తశతంత్రింశత్తతోధికం ॥ తతోగ్రంథాశ్చసప్తైవమునిభిఃపరికీర్తితాః ॥ ౨౮ ॥ తృతీయంషట్శతంవిప్రాః సప్తత్రింశద్ద్వివర్జితం । చతుర్థస్తుమునిశ్రేష్ఠా స్సహస్రాణాంచతుష్టయం ॥౨౯॥ ఉపర్యధోభాగభేదాద్ద్విధాభూతస్సఉచ్యతే॥ ౩౦ ॥ ఆద్యస్త్రయోదశాధ్యాయైఃద్వితీయోవింశతిస్తథా । తృతీయో నవవి

శైరితిసార్ధశ్లోకేన॥ ఆద్యఃఖండఃఅధ్యాయైస్త్రయోదశగ్రంథతఃసప్తశతమితియావత్॥ నతుత్రయోదశభిరధ్యాయైరితి దిక్సంఖ్యేసంజ్ఞాయామితినియమాత్ ఇహచద్విగుసమాసనిమిత్తానాంసంజ్ఞాదీనామభావాత్- ఆద్యస్త్రయోదశాధ్యాయఇతి పాఠశ్శ్రేయాన్ - తత్రషష్ఠీనత్రయోదశేతిపృథక్పదం- తత్ర ప్రథమాధ్యాయేగ్రంథావతారః- ద్వితీయేపాశుపతం - తృతీయేనందీశ్వరవిష్ణుసంవాదేనప్రతిపాదనం ॥ చతుర్థేపరమేశ్వరపూజావిధానం దేవపూజాఫలం చ ॥ పంచమేశక్తిపూజావిధిః షష్ఠేశివభక్తిపూజా ॥ సప్తమేముక్తిసాధనం - అష్టమేకాలపరిమాణం తదనవచ్ఛిన్నస్వరూపకథనం ॥ నవమేపృథివ్యుద్ధరణం ॥ దశమేబ్రహ్మణాస్సృష్టికథనం॥ ఏకాదశేహిరణ్యగర్భాదివిశేషసృష్టిః - ద్వాదశేజాతినిర్ణయః ॥ త్రయోదశేతీర్థమాహాత్మ్యం ॥ ద్వితీయఖండేవింశతిరధ్యాయాః ॥ తత్ర ప్రథమాధ్యాయేజ్ఞానయోగసంప్రదాయపరంపరా ॥ ద్వితీయేఆత్మనాసృష్టిః ॥ తృతీయేబ్రహ్మచర్యాశ్రమవిధిః॥ చతుర్థేగృహస్థాశ్రమవిధిః ॥ పంచమేవానప్రస్థాశ్రమవిధిః ॥ షష్ఠేసన్యాసవిధిః ॥ సప్తమేప్రాయశ్చిత్తం ॥ అష్టమే దానధర్మఫలం॥ నవమేపాపకర్మఫలం ॥ దశమేపిండోత్పత్తిః ॥ ఏకాదశేనాడీచక్రం ॥ ద్వాదశే నాడీశుద్ధిః ॥ త్రయోదశే అష్టాంగయోగయమవిధిః ॥ చతుర్దశేనియమవిధిః ॥ పంచదశే ఆసనవిధానం ॥ షోడశే ప్రాణాయామవిధిః ॥ సప్తదశేప్రత్యాహారవిధిః॥ అష్టాదశేధారణావిధిః ॥ ఏకోనవింశే ధ్యానవిధిః ॥ వింశేసమాధిః ॥ తృతీయేముక్తిఖండేనవాధ్యాయాః॥ తత్రప్రథమేముక్తిముక్త్యుపాయమోచకమోచకప్రదచతుర్విధప్రశ్నాః॥ ద్వితీయేముక్తిభేదకథనం॥ తృతీయేముక్త్యుపాయకథనం ॥ చతుర్థే మోచకకథనం॥ పంచమేమోచకప్రదకథనం॥షష్ఠే జ్ఞానోత్పత్తి కథనం॥

సప్తమే గురూపసదనశుశ్రూషణమహిమా ॥ అష్టమే వ్యాఘ్రపురే దేవానాముపదేశః ॥ నవమే ఈశ్వరనృత్తదర్శనం॥ చతుర్థఖండే సప్తషష్టిరధ్యాయాః - తత్రపూర్వభాగే సప్తచత్వారింశత్॥ తత్ర ప్రథమాధ్యాయే సర్వవేదార్థసారప్రశ్నః ॥ ద్వితీయే పరాపరవేదార్థవిచారః ॥ తృతీయే కర్మయజ్ఞవైభవం॥ చతుర్థే వాచకయజ్ఞః॥ పంచమే ప్రణవవిచారః ॥ షష్ఠే గాయత్రీప్రపంచః ॥ సప్తమే ఆత్మమంత్రః ॥ అష్టమే షడక్షరవిచారః ॥ నవమే ధ్యానయజ్ఞః॥ దశమే జ్ఞానయజ్ఞః ॥ ఏకాదశాదిపంచస్వధ్యాయేషు జ్ఞానయజ్ఞవిశేషాః ॥ షోడశే జ్ఞానోత్పత్తికారణం ॥ సప్తదశే వైరాగ్యవిచారః ॥ అష్టాదశే అనిత్యవస్తువిచారః॥ ఏకోనవింశే నిత్యవస్తువిచారః॥ వింశే శివధర్మవిచారః ॥ ఏకవింశే ముక్తిసాధనవిచారః ॥ ద్వావింశే వేదప్రామాణ్యాధర్మవిచారః ॥ త్రయోవింశే శంకరప్రసాదః - చతుర్వింశ పంచవింశయోః ప్రసాదవైభవం ॥ షడ్వింశే శివభక్తివిచారః ॥ సప్తవింశే పరమపదస్వరూపవిచారః ॥ అష్టావింశే ... సస్వరూపకథనం ॥ ఏకోనత్రింశే శివస్థానవిచారః॥ త్రింశే భస్మధారణవైభవం ॥ ఏకత్రింశే శివప్రీతికరం ... బ్రహ్మైక్యవిజ్ఞానం ॥ ద్వాత్రింశే భక్త్యభావకారణం॥ త్రయస్త్రింశే పరతత్త్వానాంవిచారః ॥ చతుస్త్రింశే మహాదేవప్రసాదకారణం ॥ పంచత్రింశే సంప్రదాయపరంపరా ॥ షట్త్రింశే సద్యోముక్తికరక్షేత్రమహిమా॥ సప్తత్రింశే ముక్త్యుపాయవిచారః ॥ అష్టత్రింశే ముక్తిసాధనవిచారః॥ ఏకోనచత్వారింశే వేదానామవిరోధః॥ చత్వారింశే సర్వసిద్ధికరకర్మవిచారః ॥ ఏకచత్వారింశే పాతకవిచారః॥ ద్విచత్వారింశే ప్రాయశ్చిత్తవిచారః॥ త్రిచత్వారింశే పాపశుద్ధ్యుపాయః ॥ చతుశ్చత్వారింశే ద్రవ్యశుద్ధ్యుపాయః ॥ పంచచత్వారింశే అభక్ష్యనివృత్తిః ॥ షట్చత్వారింశే మృత్యుసూచకం॥ సప్తచత్వారింశే అవశిష్టపాపస్వరూపకథనం॥ చతుర్థఖండస్యోత్తరభాగే వింశతిరధ్యాయాః ॥ తత్ర ప్రథమే బ్రహ్మగీతిః॥

ప్రేంద్రాశ్చతుర్థస్తథైవచ ॥ ౩౧ ॥ సప్తషష్టిస్సమస్తానాం వేదానామర్థఆస్తికాః । ఏవంచతుర్విధైఃఖండైఃసంహితా వేదసమ్మితా॥౩౨॥అస్యామేవస్థితస్సాక్షాత్సంహితాయామసంశయః॥౩౨॥ సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చవంశమన్వంతరాణిచ । వంశానుచరితంచేతిపురాణంపంచలక్షణం ॥౩౩॥యశ్చతుర్వేదవిద్విప్రఃపురాణంవేత్తినార్థతః।తందృష్ట్వాభయమాప్నోతివేదోమాంప్రతరిష్యతి ॥౩౪॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాంవేదంసముపబృంహయేత్ । బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదోమామయంవిప్లవిష్యతి॥ ౩౫॥ వేదాఃప్రమాణంప్రథమం స్వతఏవతతఃపరం । స్మృతయశ్చపురాణానిభారతంమునిపుంగవాః ॥ ౩౬॥అన్యాన్యపిమునిశ్రేష్ఠాశ్శాస్త్రాణిసుబహూనిచ । సర్వంవేదావిరోధేన ప్రమాణంనా

ద్వితీయే వేదార్థవిచారః॥తృతీయేసాక్షిశివస్వరూపకథనం ॥ చతుర్థే సాక్ష్యస్తిత్వకథనం ॥ పంచమే ఆదేశకథనం॥ షష్ఠే దహరోపాసనం॥ సప్తమే వస్తుస్వరూపవిచారః ॥అష్టమే తత్త్వవేదనవిధిః॥నవమే ఆనందస్వరూపకథనం॥ దశమే ఆత్మనో బ్రహ్మత్వప్రతిపాదనం॥ ఏకాదశే బ్రహ్మణస్సర్వశరీరస్థితిః ॥ ద్వాదశే శివస్యాహంప్రత్యయాశ్రయత్వం॥ త్రయోదశే సూతగీతిః ॥ చతుర్దశే ఆత్మనాస్సృష్టిః॥ పంచదశే సామాన్యసృష్టిః ॥ షోడశే విశేషసృష్టిః ॥ సప్తదశే ఆత్మస్వరూపకథనం॥ అష్టాదశే సర్వశాస్త్రార్థసంగ్రహః ॥ ఏకోనవింశే రహస్యవిచారః ॥ వింశే సర్వవేదాంతసంగ్రహః॥ ఇతిసామాన్యేనాఅధ్యాయార్థాః॥సకలశ్రుత్యర్థసంగ్రహాత్మకత్వాత్ అస్యాం సంహితాయామవశ్యమాదరో విధేయ ఇత్యాహ ॥ సమస్తానామితిశ్లోకశేషేణ ॥ ౩౧ ॥ ౩౧॥ ॥ ౩౨॥ ॥ నానావిధోపాఖ్యానప్రతిపాదనపర్యవసిత పురాణేకః ప్రసంగో వేదార్థస్యేతి తత్రాహ ॥ సర్గశ్చేత్యేకేన ॥ బ్రహ్మణ స్రష్టృస్థలక్షణత్వేనసృష్టిస్థితిప్రళయా ఏవవేదప్రధానం ప్రమేయం॥శ్రు॥ఆత్మావాఇదమేకఏవాగ్రఆసీత్ । సఐక్షత ... నేహనానాస్తీతిప్రళయః ॥ అన్యత్సర్వంస్థిత్యవస్థావిలాసః॥ ఇత్థమేవపురాణేపివంశమన్వంతరవంశానుచరితానిస్థిత్యవస్థైవేతి ॥ ౩౩॥ ॥ వేదార్థఏవచేత్ పురాణేనవేదస్య ... కింపురాణేనేతితత్రాహ॥ యశ్చతుర్వేదవిద్విప్ర ఇతి సార్ధశ్లోకేన॥తత్రస్థితస్యాప్యర్థస్య తావత్తైవ దురధిగమత్వాత్తదుపబృంహణాయ పురాణమిత్యర్థః ॥ అనుపబృంహణే బాధకమాహ॥తందృష్ట్వేతి ॥ విప్లవస్య దుష్పరిహరత్వం దర్శయితుం వేదేత్తధారోపః ప్రతరిష్యతివిప్లవిష్యతి ... ఇతి ॥ అతస్తముపబృంహయేదిత్యన్వయః॥౩౪॥ ౩౫॥ సర్వదా పురాణాదికమపేక్షితం చేత్ - తేనైవపర్యాప్తం కింవేదైరితిచేన్న వేదానాం స్వతఃప్రామాణ్యాత్తన్మూలతయైవ పురాణాదేస్స్వరూపలాభాదిత్యాహ ॥ వేదాః ప్రమాణంప్రథమమిత్యాదిశ్లోకద్వయేన॥౩౬॥అన్యాన్యప్యర్థస్మృతిపురాణమూలానితదర్థసంగ్రహశాస్త్రాణీత్యర్థః॥

వేదావిరోధేనేతి॥ వేదవిరోధేత్వనపేక్షం స్యాదసతి-హ్యనుమానమితి జైమినీయం సూత్రం. - మూలభూతవేదానుమానేన స్మృత్యాదేః ప్రామాణ్యం తద్విరోధేత్వనుమానమేవనోదేతి-మూలాభావాదుపేక్షణీయం. అథవాయావనస్సు లోపలంభం ప్రత్యక్షశ్రుతివిరుద్ధస్మృత్యాద్యర్థోనానుష్ఠేయ ఇతి సూత్రార్థః॥ 3౬. 3౭ ॥ వేదావిరోధేన చేత్యాప్రామాణ్యం తన్నిరాకరోతి- బుగ్వేదే అనుదితహోమం నిందిత్వోదితహోమో మోఽభిధీయతే ॥ ప్రాతః ప్రాతరనృతంతే వదంతి పురోదయాజ్జుహ్వతి యేఽగ్నిహోత్రం॥ దివాకీర్త్యమదివాకీర్తయంతస్సూర్యో జ్యోతిర్నతదా స్తేతరేషామితి ॥ యజుర్వేదే తూదితహోమనిందయాఽనుదితహోమో విధీయతే॥ శ్రు॥ యథాతిథయే ప్రద్రుతాయశూన్యాయావసథాయాహార్యం హరంతి తాదృగ్తదిత్తి ॥ అతఃపరస్పరవిరోధాద్వేదద్వయాప్రామాణ్యం స్యాదిత్యతఆహ॥ ఏక ఏవ ద్విజా వేద ఇత్యర్థేన-సర్వోయమేక ఏవ వేదః తత్తుతః పరస్పరవిరోధః-న చైకం స్వవచనవ్యాఘాతః - షోడశిగ్రహణవచనవత్॥ వికల్పాభిప్రాయత్వాదిత్యర్థః ॥ 3౭॥ కథం తర్హి భేదవ్యవహారః॥ అంగాని వేదాశ్చత్వారో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః - పురాణం ధర్మశాస్త్రంచ విద్యా హ్యేతాశ్చతుర్దశేతి స్మృతేః ॥ వేదా వా ఏతే ॥ అనంతా వై వేదా ఇతి శ్రుతేరిత్యత ఆహ॥ ఏకస్యాప్యపరిమితస్య వేదస్య కేనచిదప్యేకేన పురుషేణాధ్యేతుం తదర్థస్య చానుష్ఠాతుమశక్యత్వాదేకం వేదం ఋగ్యజుస్సామాథర్వణభేదేన చతుర్ధా విభజ్య తత్తైకైకః పునరైతరేయాదిశాఖాభేదేన భేదిత ఇత్యర్థః ॥ నను వేదశాఖా ఏవ చేదసంఖ్యాతాః కథం తర్హి-ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థ ఇతి తైత్తరీయశ్రుతిః॥ అహమేకః ప్రథమమాసం వర్తామి చ భవిష్యామి చ। నాన్యః కశ్చన మత్తో వ్యతిరిక్త ఇత్యథర్వశిరసి వచనమిత్యత ఆహ ॥ వేదవేద్యస్యేతి॥ మాయయా నస్వరూపత ఇతి ॥ పరమార్థతోహ్యద్వితీయో రుద్ర ఇత్యుక్తం ॥ అతస్తైనైవ లీలయా నిర్మితస్య మాయామయస్య నవాస్తవేన అద్వైతేన విరోధ ఇత్యర్థః ॥ నన్వేతాదృశీ లీలా క్వచిదపి లోకే దృష్టచరీత్యత ఆహ ॥ ద్విజా హా దేవవైభవమితి ॥ హేత్యద్భుతే ॥ అహా హేత్యద్భుతే ఖేద ఇత్యభిధానం అన్యత్రాదృష్టత్వం

న్యవత్మనా ॥ 3౭॥ ఏక ఏవ ద్విజా వేదో వేదార్థశ్చైక ఏవ తు ॥ తథాపి మునిశార్దూలాః శాఖాభేదేన భేదితాః॥ 3౮॥ అనంతా వై ద్విజా వేదా వేదార్థోఽపి ద్విజోత్తమాః। అనంతో వేదవేద్యస్య శంకరస్య శివస్య తు॥ 3౯॥ మాయయా నస్వరూపేణ ద్విజా హా దేవవైభవం । బ్రహ్మాణం మునయః పూర్వం సృష్ట్వా తస్మై మహేశ్వరః॥ ౪౦॥ దత్తవానఖిలాన్ వేదానాత్మన్యేవ స్థితానిమాన్ ॥౪౧॥

త్వం తదద్భుతస్యాలంకారోన దూషణమిత్యర్థః ॥ 3౮॥ 3౯॥ నన్వపౌరుషేయా వేదా వాచా విరూపనిత్యయా ॥ అనాదినిధనా నిత్యా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువేతి॥ శ్రుతిస్మృతీ॥ తేకథం నిర్మితాః కశ్చైతావతా గృహీవ్యతియస్య కృతే నిర్మితా ఇత్యత ఆహ ॥ బ్రహ్మాణమితి ॥ స్వయమేవ లీలయా సకలవేదగ్రహణసమర్థం బ్రహ్మాణం నిర్మాయ స్వాత్మని నిత్యమవస్థితా ఏవ వేదాస్తస్మై దత్తా ఇత్యర్థః ॥ న చ నిత్యసిద్ధవేదసమర్పణే శివస్యోపాధ్యాయతుల్యతా। ఉపాధ్యాయో హి స్వయమన్యతో లబ్ధ్వా శిష్యానధ్యాపయతి॥ శివస్తు నైవమన్యతోఽధీతే స్వాత్మని నిత్యమవస్థితానామేవ తేషాం బ్రహ్మద్వారా సంప్రదాయం ప్రవర్తయతి॥ శ్రు॥ యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతి॥ స్థితానామేవ వేదానాం ప్రాపణశ్రుతేః॥ ౪౦॥ స్మృతిపురాణాదీనామపి శివేనైవ ప్రాపణం చేద్వేదసామ్యం న చేదప్రామాణ్యం తత్రాహ॥ బ్రహ్మా సర్వజగత్కర్తేతి॥ వేదేహిద్వౌ భాగౌ॥ కర్మభాగో జ్ఞానభాగశ్చేతి॥ ఆద్యస్యార్థః॥ స్మృతిముఖేనైవ బ్రహ్మణా శివాజ్ఞయైవ వ్యాఖ్యాతః- ద్వితీయస్య తు విష్ణునా వ్యాసరూపేణావతీర్య పురాణముఖేనేతి స్మృతిపురాణానాం వేదమూలతా న స్వాతంత్ర్యమిత్యర్థః॥ యద్యపి స్మృతిష్వపి విద్యానిరూపణమస్తి-తత్ప్రాసంగికం ద్రవ్యశుద్ధిప్రసంగేన హి కథితం క్షేత్రజ్ఞస్యాత్మవిజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతేతి॥ చతుర్థాశ్రమధర్మప్రసంగేన చ ఔపనిషదత్వనిరూపణం కృతమితి పురాణానాం తు విద్యాప్రాధాన్యం ప్రాసంగికం కర్మనిరూపణం -పురాణేషు హి జగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణత్వం శివస్యాభిప్రేత్యోత్పత్తికారణత్వం సర్గేణోక్తం లయకారణత్వం ప్రతిసర్గేణ స్థితికారణత్వం చ వంశమన్వంతరవంశానుచరితనిరూపణేన-తత్ప్రసంగాదాశ్రమధర్మా ఆగతా ఇతి ॥ అత ఏవ ధర్మవిషయే స్మృతిపురాణవిప్రతిపత్తౌ స్మృతీనాం ప్రాబల్యం తత్ర తాసాం తాత్పర్యత ఇతి ॥ జ్ఞానవిషయే పురాణానాం ప్రాబల్యమితి వివేకః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మాణస్సకలాన్ వేదాన్వసిష్ఠః ప్రాప్తవాన్ ద్విజః । తస్మాచ్ఛక్తిస్తతో ధీమాన్ పరాశరమహామునిః ॥ పరాశరాన్మహాబుద్ధిర్వేదవ్యాసో మహామునిరితి ॥ ౪౧॥ వ్యాసేన పురాణానాం ప్రణయనం ప్రాగుక్తం-తస్య తు విష్ణోరవతారత్వమిదా

నిమాహ ॥ విష్ణురితి॥ ౪౨॥ న కేవలం వేదోపబృంహణాయ పురాణప్రణయనమహతో వేదస్యాల్పబుద్ధిభిర్దురవగాహత్వాత్తచ్ఛాఖావిభాగం కృత్వా సంప్రదాయప్రవర్తనమపి తేనైవ కృతమిత్యాహ ॥ స పునర్దేవదేవస్యేతి ॥ ౪౩॥ ఋగ్వేద ఇతి॥ అథర్వశబ్దోఽకారాంతోఽప్యస్తి అథర్వాయ జ్యేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహేతి ప్రయోగాత్॥ తేన లోకే ప్రాచుర్యేణ ప్రోక్తత్వాద్వేదోఽప్యథర్వః ప్రోక్తార్థే వా అణి కృతే సంజ్ఞాపూర్వకో విధిరనిత్య ఇతి వృద్ధిప్రకృతిభావయోరభావః ॥ గీతివిశేషస్సామ గీతిషు సామాఖ్యేతి జైమినిః తదాశ్రయమంత్రయోగాద్వేదోఽపి సామ ఉక్తః॥ ౪౪ ॥ ౪౫॥ ౪౬॥ వేదవిభాగవ్యాసస్య నామనిర్వచనమేవ ప్రమాణమాహ - వ్యస్తవేదతయేత్యర్థః॥ వ్యస్తవేద ఇతి॥ వేదాన్విభజ్య సమంతాచ్ఛిష్యేష్వస్యతీతి వ్యాసః - వి ఆఙ్ ఉపసర్గోపపదాదచ్ వ్యస్తా వేదా అస్మిన్నితి వా ఆత్మనైవ కర్త్రా మహర్షిరూపేణ నిజేన వా అవతారాంతరేణ కరణే సతి కరణే చాద్ఘుష్॥ ౪౭॥ సార్వజ్ఞం ప్రథయితుం సాకల్యేన చతుర్విధపురుషార్థప్రకాశకస్య మహాభారతస్య తేనైవ ప్రణయనమాహ॥ అయం సాక్షాన్మహాయోగీతి॥ ఉక్తం హి - శ్లో॥ ధర్మే చార్థే చ కామే చ మోక్షే చ భరతర్షభ। యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్క్వచిదితి ॥ ఇదమేవ హి మహాభారతప్రణయనం సాక్షాద్విష్ణోరవతార ఇత్యత్ర గమకం యదాహ॥ శ్లో॥ కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుం। కోఽహ్యన్యః పుం

బ్రహ్మా సర్వజగత్కర్తా శివస్య పరమాత్మనః। ప్రసాదాద్దేవరుద్రస్య స్మృతిస్సస్మార సువ్రతాః॥ ౪౧॥
విష్ణుర్విశ్వజగన్నాథో విశ్వేశస్య శివస్య చ । ఆజ్ఞయా పరయా యుక్తో వ్యాసోఽజని గురుర్మమ ॥
౪౨॥ స పునర్దేవదేవస్య ప్రసాదాదంబికాపతేః । సంక్షిప్య సకలాన్వేదాంశ్చతుర్ధా కృతవాన్
ద్విజాః॥ ౪౩ ॥ ఋగ్వేదః ప్రథమః ప్రోక్తో యజుర్వేదస్తతః పరం । తృతీయస్సామవేదాఖ్యశ్చ
తుర్థోఽథర్వ ఉచ్యతే ॥ ౪౪॥ ఏకవింశతిభేదేన ఋగ్వేదో భేదితో మునా । యజుర్వేదో ద్విజా ఏక
శతభేదేన భేదితః ॥ ౪౫॥ నవధా భేదితోఽథర్వో వేదస్సామ సహస్రధా ॥ ౪౬ ॥ వ్యస్తవేదశ్చ
యో వ్యాస ఇతి లోకే శ్రుతో మునిః ॥ ౪౬ ॥ అయం సాక్షాన్మహాయోగీ వ్యాసస్సర్వజ్ఞ ఈశ్వరః ।
మహాభారతమాశ్చర్యం నిర్మమే భగవాన్గురుః ॥ ౪౭ ॥ తస్య శిష్యా మహాత్మానశ్చత్వారో మునిసత్త
మాః । అభవంత్స మునిస్తేభ్యః పైలాదిభ్యో దదౌ శ్రుతిం ॥ ౪౮ ॥ తేభ్యోఽధీతా శ్రుతిస్సర్వైస్సాధ్వీ
పాపప్రణాశినీ । తయా వర్ణాశ్రమాచారాః ప్రవృత్తా వేదవిత్తమాః ॥ ౪౯ ॥ పురాణానాం ప్రవ
క్తారం స మునిర్మామయోజయత్ । తస్మాద్దేవమునిశ్రేష్ఠాః పురాణం ప్రవదామ్యహం ॥ ౫౦ ॥ శ్ర
ద్ధయా పరయా యుక్తాశ్శృణుధ్వం మునిపుంగవాః॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రుత్వా వచస్తస్య నైమిశీయాస్సనాతనాః।
ప్రణమ్య సూతమవ్యగ్రం పూజయామాసురాదరాత్ ॥ ౫౨ ॥ సోఽపి సర్వజగద్ధేతుం శంకరం పరమే
శ్వరం । అంబికాపతిమీశానమనంతానందచిద్ఘనం ॥ ౫౩॥ ధ్యాత్వా తు సుచిరం కాలం భక్త్యాస్తౌషీ
న్మహామతిః ॥ ౫౪ ॥ నమస్సోమాయ రుద్రాయ శంకరాయ మహాత్మనే । బ్రహ్మవిష్ణుసురేంద్రా

డరకాక్షాన్మహాభారతకృద్భవేదితి ॥౪౭॥ పురాణానామితి పైలవైశంపాయనజైమినిసుమంతుభ్యశ్చతుర్భ్యో వేదాన్ద త్త్వా తే యథాతత్త్వం ప్రవర్తనే నియుక్తాః ॥ ఏవం పురాణాని మహ్యం దత్త్వాహం సునియుక్త ఇతి ॥ తదాజ్ఞయైవ మయా వ్యాక్రియత ఇత్యర్థః॥౪౮॥౪౯॥౫౦॥ శ్రద్ధయేతి॥ శృణుధ్వమితి వ్యత్యయేనాత్మనేపదం ఇతీతి పూర్వం దృష్ట్వా యథార్థ ... తి దర్శననిబంధనపూజా ఇహ తు శ్రవణారంభనిబంధనే ప్రణామపూజే మునీనామిత్యర్థః॥౫౧॥౫౨॥ సోఽపీతి॥ ఏవం పృష్టో మునిశ్రేష్ఠైరిత్యత్ర సూతేన శివస్య ప్రణిధానం చాక్షుషదీక్షార్థం ఇహ తు ప్రణిధానం పురాణారంభార్థమితి - అనంతానందచి ద్ఘనమితి ॥ నిష్కలశరూపేణ ప్రణిధానం - సర్వజగద్ధేతుమితి - జగదుపాదానరూపేణ - శంకరం పరమేశ్వరమితి నిమిత్తరూపేణ - అంబికాపతిమితి లీలావతారరూపేణేతి ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ భక్తిపారవశ్యాదేవ తన్ముఖాదప్రయత్నేనైవ ముద్గతా స్తుతిః నమస్సోమాయేతి శ్లోకద్వయేన॥ సోమశ్చంద్రశ్శివస్య సప్తమీమూర్తిః - ఇదం చ పృథివ్యాదిమూర్త్యంతరస్య సప్తకస్యాప్యుపలక్షణం॥ ఉమయా వా సహితస్సోమః - రుదమనిష్టం సంసారం ద్రావయతీతి రుద్రః - ఉక్తం వాయుపీయుసంహితాయాం - యద్దుఃఖం దుఃఖహేతుం వా ప్రద్రావయతి స ప్రభుః - రుద్ర ఇత్యుచ్యతే సద్భిస్తస్మాచ్ఛివః పరమకారణమితి - న కేవలమనిష్టనివృత్త్యా ఇష్టావాప్త్యాపి స ఏవ కారణమిత్యాహ - శంకరాయేతి - భక్తివ్యతిరిక్తోరుపాయసహస్రైరప్యగమ్యస్య కేవలయా తస్య నిరతిశయప్రభావమాహ ॥ మహాత్మన ఇతి॥ తదుపపాదనాయ భక్తి పరిహా ప్ర

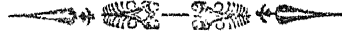

శ్రీరస్తు.

శ్రీగురుభ్యో నమః.

సవ్యాఖ్యాయాం - సూతసంహితాయాం -

జ్ఞానయోగఖండే - ప్రథమాధ్యాయప్రారంభః.

జ్ఞానయోగసంప్రదాయపరంపరా.

మూ॥ ఓం కైలాసశిఖరే రమ్యే నానారత్నసమాకులే । నానాపుష్పసమాకీర్ణే నానామూలఫలోదకే ॥ ౧ ॥ నానావల్లీసమాకీర్ణే నానామృగసమాకులే । నానాతీర్థసమాకీర్ణే నానాయోగిసమన్వితే ॥ ౨ ॥ నానాదేవసమాకీర్ణే నానాచారణసేవితే । నానాయక్షసమాకీర్ణే నానాగంధర్వసేవితే ॥ ౩ ॥ సుఖాసీనం సుసంపూర్ణం సునేత్రం సుస్మితం శుచిం । స్వతేజసా జగత్సర్వం భాసయంతం భయాపహం ॥ ౪ ॥ సర్వశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞం వేదవేదాంతపారగం । భస్మోద్ధూళితసర్వాంగం త్రిపుండ్రాంకితమస్తకమ్ ॥ ౫ ॥ రుద్రాక్షమాలాభరణం జటామండలమండితం । జితేంద్రియం జితక్రోధం జీవన్ముక్తం జగద్గురుమ్ ॥ ౬ ॥ వ్యాసప్రసాదసంపన్నం వ్యాసవద్విగతస్పృహం । వేదమార్గసమావిష్టం వేదమార్గప్రవర్తకం ॥ ౭ ॥ ఋజుకాయశిరోగ్రీవం నాసాగ్రే న్యస్తలోచనం । స్వయం స్వమేవ ధ్యాయంతం సూతం బుద్ధిమతాం వరం ॥ ౮ ॥ విష్ణువృద్ధో విశాలాక్షో వత్సః కుండిన ఆరుణిః । జాబాలో జమదగ్నిశ్చ జర్జరో జంగమో జయః ॥ ౯ ॥ పక్షః పరాశరః పారః పారగః పండితోత్తమః । మహాకాయో మహాగ్రీవో మహాబాహుర్మహేశ్వరః ॥ ౧౦ ॥ ఉద్దాలకో మహాసేన ఆర్త ఆమలకప్రియః । ఏకపాదో ద్విపాదశ్చ త్రిపాదః పద్మనాయకః ॥ ౧౧ ॥ ఉగ్రవీర్యో మహావీర్య ఉత్తమోనుత్తమః పరః । పండితః కరుణః కాలః కైవల్యశ్చ కళాధరః ॥ ౧౨ ॥ కల్పాంతః కంకణః కణ్వః కాలః కాలాగ్నిరుద్రకః । శ్వేతబాహుర్మహాప్రాజ్ఞః శ్వేతాశ్వతరసంజ్ఞితః ॥ ౧౩ ॥ ఏషాం శిష్యాః ప్రశిష్యాశ్చ పాశవిచ్ఛేదనేరతాః । విచార్యమాణా వేదార్థం విషణ్ణా వశ౦భ్రువ ॥ ౧౪ ॥ సమాగమ్య సమాధిస్థం దండవత్ప్రణిపత్య చ । స్తోత్రైస్స్తుత్వా మహాత్మానం పప్రచ్ఛుః పండితోత్తమాః ॥ ౧౫ ॥ మునయః ॥ భవతా కథితం సర్వం సంక్షేపాద్విస్తరేణ చ । ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామో జ్ఞానయోగం సహాయకం ॥ ౧౬ ॥ సాక్షాద్విష్ణోర్జగన్నాథాత్కృష్ణద్వైపాయనాద్గురోః । అవాప్తజ్ఞానయోగస్త్వం న వేత్తా త్వాదృశో భువి ॥ ౧౭ ॥ తస్మాత్కారుణ్యతోస్మాకం సంక్షేపాద్వక్తుమర్హసి । ఇతి పృష్టో మునిశ్రేష్ఠైః సూతః పౌరాణికప్రభుః ॥ ౧౮ ॥ సాక్షాత్సర్వేశ్వరం సాంబం సంసారామయభేషజమ్ । సర్వజ్ఞం సర్వగం సర్వం సర్వభూతహితే రతమ్ ॥ ౧౯ ॥ వ్యాఘ్రచర్మాంబరధరం వ్యాళభూషైకరతం విభుం । చతుర్భుజం శరచ్చంద్రచంద్రికాధవళాకృతిం ॥ ౨౦ ॥ గంగాధరం విరూపాక్షం చంద్రమౌళిం జటాధరం । నీలగ్రీవం నిరస్తస్పృహం త్వా వ్యాసమప్యమితౌజసం ॥ ౨౧ ॥ ప్రహృష్టః పరయా భక్త్యా పరిపూర్ణమనోరథః । లౌకికైర్వైదికైస్స్తోత్రైస్స్తుత్వా సమ్యక్సమాహితః ॥ ౨౨ ॥ వక్తుమారభతే సర్వం ప్రణిపత్య మహేశ్వరమ్ ।

ఓమ్ నమః పరమాత్మనే.

శ్రీవిద్యారణ్యస్వామికృత సూతసంహితా జ్ఞానయోగఖండ వ్యాఖ్యాప్రారంభః.

జ్ఞాతవ్యం వస్తు ప్రథమఖండేనోపదిశ్య జ్ఞానోపాయం వక్తుం ద్వితీయః ఖండ ఆరభ్యతే ॥ కైలాసేత్యారభ్య మునయ ఊచురిత్యేతదంతం వ్యాసవాక్యం ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ సంక్షేపవిస్తరాభ్యాముపదిష్టస్యాపి తత్త్వస్య అనాదిభవపరంపరోపాత్తదురితోపహతచిత్తైర్దురధిగమత్వాద్దురితప్రక్షయద్వారా తేషామపి తదధిగమే కదుపాయ ఇతి మునయో జిజ్ఞాసంతే ॥ భవతా కథితమితి ॥ యోగ ఉపాయస్సమాపాయం జ్ఞానసాధనం శుశ్రూషామహ ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ గిరాం నాథః

బృహస్పతిః ॥ ౨౩½ ॥ సకలలోకహితాయావశ్యపృష్టవ్యమర్థమసౌ బృహస్పతిః పృచ్ఛతి ఆలోక్యేతి ॥ దేవ్యా లోకనాథివాఽపి యః వక్ష్యమాణో పాయే సమాశ్వాసజననాయ శివాదివక్తృపారంపర్యోపన్యాసః ॥ ౨౪½ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౭½

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే జ్ఞానయోగసంప్రదాయపరంపరాకథనం నామ ప్రథమోఽధ్యాయః.

సూతః ॥ శృణుధ్వం మునయస్సర్వే భాగ్యవంతస్సమాహితాః ॥ ౨౩ ॥ ఏతదేవ పురా పృచ్ఛద్గిరాం నాథో మహేశ్వరం ॥ ౨౩½ ॥ దేవోఽపి దేవీమాలోక్య కరుణావిష్టచేతసా ॥ ప్రాహ గంభీరయా వాచా గురవే మునిపుంగవాః ॥ ౨౪½ ॥ దేవ్యా అంకే సమాసీనస్స్కందోఽపి శ్రుతవాం స్తథా ॥ ౨౫ ॥ స్కందాద్వసిష్ఠస్సం ప్రాప్తః పూర్వజన్మతపోబలాత్ । వసిష్ఠాల్లబ్ధవాంఛక్తిః శక్తేః ప్రాప్తః పరాశరః ॥ ౨౬ ॥ పరాశరాన్మునిశ్రేష్ఠో భగవాన్వ్యాససంజ్ఞితః । తదహం శ్రుతవాన్వ్యాసాజ్జన్మాంతరతపోబలాత్ ॥ ౨౭ ॥ వక్ష్యే వేదవిదాం శ్రేష్ఠా యుష్మాకం తద్యథాశ్రుతం ॥ ౨౭½ ॥ *

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే- జ్ఞానయోగసంప్రదాయపరంపరాకథనం నామ ప్రథమోఽధ్యాయః.

— ఆత్మనా సృష్టికథనమ్. —

ఈశ్వరః ॥ అవాచ్యమేతద్విజ్ఞానమతిగుహ్యమనుత్తమం । ఆమ్నాయాంతైకసంసిద్ధమశేషక్లేశనాశనం ॥ ౧ ॥ అనంతానందబోధాఖ్యం బ్రహ్మప్రాప్త్యేకసాధనం । ఆశ్రమైరఖిలైర్యుక్తమష్టాంగైరపి సంయుతం ॥ ౨ ॥ వక్ష్యే కారుణ్యతస్సాక్షాచ్ఛృణు వాచస్పతేఽధునా ॥ ౨½ ॥ ఆసీదదంతమో మాత్రమాత్మాభిన్నం జగత్పురా ॥ ౩ ॥ తతస్సత్త్వగుణక్షోభాన్మహత్తత్త్వమజాయత । ఏక ఏవ శివస్సాక్షాత్త్రిమూర్తిరభవత్పునః ॥ ౪ ॥ రజోగుణం సమాస్థాయ బ్రహ్మా స్యాత్సృష్టికారణం । సత్త్వమాస్థాయ విష్ణుస్స్యాత్పాలనార్థం బృహస్పతే ॥ ౫ ॥ తమసా కాలరుద్రాఖ్యస్సర్వసంహారకారణం । అసంఖ్యామూర్తయస్తేషాం జాయంతే చ పృథక్పృథక్ ॥ ౬ ॥ ఉత్తమాధమరూపేణ గుణవైషమ్యమాత్రతః । శబ్దాదీని చ భూతాని శ్రోత్రాదీంద్రియపంచకం ॥ ౭ ॥ వాగాదిపంచకం తద్వత్ప్రాణాపానాదిపంచకం । మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తం చేతి చతుష్టయం ॥ ౮ ॥ అవ్యక్తాత్కాలపాకేన విజాయంతే పృథక్పృథక్ । సర్వే కాలపరాధీనా న కాలః కస్యచిద్వశః ॥ ౯ ॥ కాలో మాయాత్మసంబంధస్సర్వసాధారణాత్మకః ॥ ౯½ ॥

సోపాయే జ్ఞానయోగే శ్రద్ధావత ఏవాధికారో నేతరస్య ॥ ఉక్తం హి ॥ శ్లో ॥ అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్ । అసదిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహేతి ॥ అతస్తత్ర జ్ఞానే శ్రద్ధాతిశయజననాయ స్వరూపతః ఫలతశ్చ తస్య నిరతిశయముత్కర్షమాహ ॥ అవాచ్యమితి ॥ అశేషక్లేశనిబర్హణత్వేన నిత్యనిరతిశయానందప్రాపకత్వేన చాత్యంతముత్తమత్వాదతిగుహ్యమతిరహస్యమిదం జ్ఞానం యత్ర తత్రానధికారిణి న వక్తవ్యం ॥ న విద్యామూషరే వపేదితి న్యాయాదిత్యర్థః ॥ తత్ర చ జ్ఞానే త్రివిధా అధికారిణః ॥ విశుద్ధసత్త్వాస్సమాహితచేతస ఉత్తమాః తేషాం వేదాంతవాక్యశ్రవణమాత్రమేవోపాయస్తమాహ ॥ ఆమ్నాయాంతైకసంసిద్ధమితి వక్ష్యతి చ సప్తమాధ్యాయావసానే ॥ సర్వదా సర్వముత్సృజ్య వేదాంతశ్రవణం కుర్వితి ॥ యే తు వివేకవైరాగ్యసంపన్నా అపి రజోలేశానువృత్త్యా విక్షిప్తచేతసో మధ్యమాధికారిణః- సహసైవ చేతస ఏకాగ్రత్వం న లభంతే ॥ తేషామష్టాంగయోగో జ్ఞానసాధనం తచ్చ దశమాధ్యాయమారభ్య ఖండశేషేణ వక్ష్యతే- యే తు ప్రబలతరదురితప్రతిబద్ధచిత్తా ఔత్సుక్యమాత్రేణ ప్రవృత్తా అపి అప్రతిష్ఠితజిజ్ఞాసా అధమాధికారిణః- తేషాం జిజ్ఞాసాప్రతిష్ఠార్థం వర్ణాశ్రమధర్మాః కథంచిద్వ్యతిక్రమే తన్నిమిత్తం పాపం తస్య ప్రాయశ్చిత్తం తేన విశుద్ధానాం దానధర్మాదికం చోపాయః- వివిదిషంతి యజ్ఞేనేత్యాదిశ్రుతేః ॥ స చాయముపాయో దశమాదర్వాచీనాధ్యాయజాతేనోపదిశ్యత ఇతి సకలోఽయం ఖండో జ్ఞానోపాయప్రతిపాదకః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౨½ ॥ తత్రైవ తస్మిన్నధ్యాయజాతే వర్ణాశ్రమధర్మాణాం హిరణ్యగర్భేణ సృష్టిం వక్తుం మహదాదిక్రమేణ హిరణ్యగర్భోత్పత్తిమాహ ॥ ఆసీదిదమితి ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౯½ ॥ ఏష చ సర్గః క్రియోగతఖండే ప్రథమాదిష్వధ్యాయేషు ప్రపంచిత ఇతి నేహ పునరుచ్యతే - తత్ర తు సూతేన మునిభ్యః స్వవచనేనైవోక్తః - ఇహ తు శివేన బృహస్పతయ ఉపదిష్టప్రకారవర్ణనమే

తావానేవ విశేషః - హిరణ్యగర్భ ఇతి ॥ యథోక్తసూక్ష్మభూతేంద్రియకరణోపాధికో హిరణ్యగర్భః - పంచీకృతభూతమయశరీరప్రజాపతిరూపేణ ప్రాదురాసీదిత్యర్థః- ప్రథమః శరీరీతి స్థూలభూతమయశరీరస్సంబంధః-ఏతస్మై వయస్స ప్రథమ ఇత్యర్థః ॥ ప్రజాపతిపదప్రాపకేణ తపసా సర్వాణి పాపాని పూర్వమోషతీతి పురుషః॥ శ్రూయతే హి॥ సయత్పూర్వం కస్మాత్సర్వాన్పాప్మన ఔషత్ తస్మాత్పురుష ఇతి ॥ ౧౦½ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౪½ ॥ ఏవం వర్ణాశ్రమాచారాణాం ఉత్పత్తిమభిధాయ తద్వాచకగణోపయోగమాహ ॥ వర్ణాశ్రమాచారవతేతి॥౧౫॥ ౧౬॥ ౧౬½॥ చతుర్ణామాశ్రమాణాం శివప్రసాదద్వారా జ్ఞానోపయోగమాహ-బ్రహ్మచర్యాశ్రమేతి॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥ సర్వం సంక్షేపత ఇతి ॥ అయము పాయోనుష్ఠేయ ఇతి॥సంక్షేపేణోక్తమిత్యర్థః॥అనుష్ఠానప్రకారస్తు ప్రపంచేన వక్ష్యతే-వర్ణాశ్రమరత ఇతి ॥ తత్ప్రయుక్తధర్మరత ఇత్యర్థః-తత్ర వర్ణధర్మాః- బ్రాహ్మణో బృహస్పతి సవేన రాజా రాజసూయేన యజేత । వైశ్యో వైశ్యస్తోమేనేత్యాదయః-ఆశ్రమధర్మాః॥ఆహూతశ్చాప్యధీయేతేత్యాది బ్రహ్మచారి

హిరణ్యగర్భో భగవాన్ప్రాదురాసీత్ప్రజాపతిః । సవై శరీరీ ప్రథమస్స వై పురుష ఉచ్యతే ॥ ౧౦½ ॥
తేన బ్రహ్మాదయః సృష్టాస్తన్త్ర ధ్యేయం బృహస్పతే ॥ ౧౧ ॥ భువనాని చ దేవాశ్చ శతశోథ సహస్రశః।
స్థావరం జంగమం చైవ తథా వర్ణాశ్రమాదిచ ॥ ౧౨ ॥ సాంబం సర్వేశ్వరం ధ్యాత్వా ప్రసాదాత్తస్య నిర్మమే । ప్రసాదేన వినా దేవాః ప్రసాదేన వినా నరాః ॥ ౧౩ ॥ ప్రసాదేన వినా లోకా న సిధ్యంతి మహామునే । ప్రసాదాద్దేవదేవస్య బ్రహ్మా బ్రహ్మత్వమాగతః॥౧౪॥ విష్ణుర్విష్ణుపదం ప్రాప్తో రుద్రో రుద్రత్వమాగతః॥ ౧౪½॥ వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ మహేశ్వరః॥౧౫॥ ఆరాధ్యతే ప్రసాదార్థం న దుర్వృత్తైః కదాచన ॥ యస్మిన్ప్రసన్నే సర్వేషాం పుష్టిర్జాయేత పుష్కలా ॥ ౧౬ ॥ అహో తేన వినా లోకశ్చేష్టతేన్యత్ర మాయయా ॥ ౧౬½ ॥ బ్రహ్మచర్యాశ్రమస్థానాం గృహస్థానాం విశేషతః॥
౧౭ ॥ వానప్రస్థాశ్రమస్థానాం యతీనాం చ వశో హరః।వర్ణాశ్రమసమాచారాత్ప్రసన్నే పరమేశ్వరే॥
౧౮ ॥ సాక్షాత్తద్విషయజ్ఞానమచిరాజ్జాయతేనఘ। జ్ఞానాదజ్ఞానవిధ్వస్తిర్నకర్మభ్యః కదాచన॥౧౯
అజ్ఞానేన సతి సంసారో జ్ఞానేన సతి విముచ్యతే। తస్మాజ్జ్ఞానేన ముక్తిస్స్యాదజ్ఞానస్య క్షయాన్మునే॥ ౨౦॥ సర్వం సంక్షేపతః ప్రోక్తం మయా వేదవిదాం వర । తస్మాత్త్వం చ మహాభాగ వర్ణాశ్రమరతో భవ ॥
౨౧ ॥ శ్రీసూతః ॥ ఇతి శ్రుత్వా మునిశ్రేష్ఠః ప్రణమ్య పరమేశ్వరం । స్తోతుమారభతే విప్రాః ప్రసాదార్థం త్రిశూలినః॥ ౨౨ ॥ బృహస్పతిః॥ నమో హరాయ దేవాయ మహాదేవాయ శూలినే। తాపసాయ మహేశాయ తత్త్వజ్ఞానప్రదాయినే॥౨౩॥ నమో మౌంజాయ శుద్ధాయ నమః కారుణ్యమూర్తయే। నమో దేవాధిదేవాయ నమో వేదాంతదాయినే ॥ ౨౪॥ నమః పరాయ రుద్రాయ సుపారాయ నమో నమః । విశ్వమూర్తే మహేశాయ విశ్వాధారాయ తే నమః ॥ ౨౫ ॥ నమో భక్తభవచ్ఛేదకారణాయామలాత్మనే । కాలకాలాయ కాలాయ కాలాతీతాయ తే నమః ॥ ౨౬ ॥ జితేంద్రియాయ నిత్యాయ జితక్రోధాయ తే నమః । నమః పాషండభంగాయ నమః పాపహరాయ తే ॥ ౨౭॥ నమః పర్వతరాజేంద్రకన్యకాపతయే నమః । యోగానందాయ యోగాయ యోగినాం పతయే నమః ॥ ౨౮ ॥

ధర్మాః- క్షౌమే వసానౌ జాయాపతీ అగ్నిమాదధీయాతామిత్యాదయో గృహస్థధర్మాః-అరణ్యావాసాదయో వనస్థధర్మాః॥ శ్రవణాదయో యతిధర్మాశ్చేతి ॥ ౨౧ ॥ వర్ణాశ్రమధర్మాణాముత్పత్తిసంగ్రహేణ స్వరూపం చ శ్రుతవానపి బృహస్పతిః తత్ప్రపంచశుశ్రూషయా దేవం తుష్టావ - నమో హరాయ దేవాయేత్యాదినా ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ నమో మౌంజాయేతి ॥ ముంజా అన్నం ॥ ఊర్గ్వై ముంజాః ॥ ఊర్జమన్నమితి శ్రుతేః॥ తచ్చ భోగ్యమితి తత్సంబంధి భోగప్రద ఈశ్వరస్తస్మై ॥ ముంజపదేన ముంజవాన్హిమవతః శిఖరప్రదేశ ఉపలక్ష్యతే ॥ సోస్య నివాస ఇతి మౌంజః ॥ తస్మై పరో మౌంజవతోతీహీతి శ్రుతిః ॥౨౪॥ ౨౫ ॥ కాలాయేతి॥ భావిభవద్భూతమయం కలయతి జగదేవ కాలో తః॥ తదాత్మనే కాలకాలాయ ॥ తమపి కలయతే తస్యాపి పరిచ్ఛేదకాయ - కాలాతీతాయ స్వయం కేనచిదపరిచ్ఛిన్నాయ॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ యోగానందాయేతి॥ యోగస్సమాధిః-యుజ సమాధావితి ధాతుః- తత్రాభివ్యజ్యమానోయ ఆనందస్తద్రూపాయ-యోగాయ సమాధిరూపాయ - యోగినాం పతయ ఇతి॥సమాధినిష్ఠానాం సమాధిఫలప్రదానేన పాలకాయ చ

నమ ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ప్రాణాయామేతి ॥ శ్వాసప్రశ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామః ॥ తదభ్యాసపరాణాం. తేహి - యదా కంఠాదిస్థానేషు లకారాదిభూతవర్ణైః స్వహంప్రాణనియమనమభ్యస్యంతి ॥ తదా తే కాలం వంచయంతి ॥ ఉక్తం ॥ శ్లో ॥ కంఠే భ్రూమధ్యహృది నాభౌ సర్వాంగకేష్వపి క్రమశః ॥ లవరసమీరఖవర్ణైరనిలమహో కాలవంచనేయం స్యాదితి - అతస్తేషాం వంచితకాలానాం యత్ప్రాణరక్షా భవతి సాపి త్వత్ప్రసాదలభ్యేత్యర్థః ॥ మూలాధారేతి ॥ పరా హి శక్తిర్మూలాధారాద్బ్రహ్మరంధ్రస్థకముద్గతా తత్రత్యచంద్రసంస్పర్శాత్ స్రవదమృతధారయా సహ స్వయమపి పునర్మూలాధారం ప్రవిశతి ॥ యదాహుః ॥ శ్లో ॥ మూలాలవాలకుహరాదుదితా భవాని నిర్భిద్య షట్సరసిజాని తటిల్లతేవ - భూయోఽపి తత్ర విశసి ధ్రువమండలేందో నిష్యందమానసుఖబోధసుధాస్వరూపేతి ॥ తస్యాశ్శక్తేశ్శక్తిమాంశ్శివోఽపి అభిన్న ఇతి వా నిరూపితః ॥ అతస్సోఽపి మూలాధారే ప్రవిష్ట ఇత్యర్థః - మూలదీపాయేతి ॥ సోమసూర్యాగ్నయో హి సర్వం దీపయంతీతి దీపాః - తేఽపి చిత్ప్రకాశేన ప్రతిభాంతమేవార్థం దీపయితుం శక్నువంతి నాన్యథా ॥ శ్రూయతే హి ॥ న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిః - తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి ॥ అతశ్చిత్ప్రకాశో మూలదీపః-తదాత్మనే ॥ ౨౯ ॥ నాభికందేతి ॥ తత్ర తయోరపి స్థానయోరభివ్యక్తిహేతుత్వాత్ ॥ ౩౦ ॥ అమృతహేతవ ఇతి ॥ అమృతం పుణ్యఫలం స్వర్గాదివిద్యాది ఫలం చాపవర్గస్తదుభయహేతవే తథాత్వం చ గతఖండే తృతీయాధ్యాయే వర్ణితం ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ పఠంత్వితి పురుషవ్యత్యయః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే ఆత్మనాస్సృష్టికథనం నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ప్రాణాయామపరాణాంతు ప్రాణరక్షాయ తే నమః । మూలాధారే ప్రవిష్టాయ మూలదీపాత్మనే నమః ॥ ౨౯ ॥ నాభికందే ప్రవిష్టాయ నమో హృద్దేశవర్తినే । సచ్చిదానందపూర్ణాయ నమస్సాక్షాత్పరాత్మనే ॥ ౩౦ ॥ నమశ్శివాయాద్భుతవిక్రమాయ తే నమశ్శివాయాద్భుతవిగ్రహాయ తే । నమశ్శివాయాఖిలనాయకాయ తే నమశ్శివాయామృతహేతవే నమః ॥ ౩౧ ॥ సూతః ॥ య ఇదం పఠతే నిత్యం స్తోత్రం భక్త్యా సుసంయతః । తస్య ముక్తిః కరస్థా స్యాచ్ఛంకరప్రియకారణాత్ ॥ ౩౨ ॥ విద్యార్థీ లభతే విద్యాం వివాహార్థీ గృహీ భవేత్ । వైరాగ్యకామో లభతే వైరాగ్యం భవతారకం ॥ ౩౩ ॥ తస్మాద్దినే దినే యూయమిదం స్తోత్రం సమాహితాః । పఠంతు భవనాశార్థమిదం వో భవనాశనం ॥ ౩౪ ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే ఆత్మనాస్సృష్టికథనం నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః.

——* అథ బ్రహ్మచర్యాశ్రమ విధిః, *——

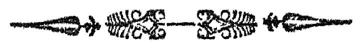
ఈశ్వరః ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి బ్రహ్మచర్యాశ్రమం మునే । ఆమ్నాయైకసుసంసిద్ధమాదరాచ్ఛృణు సువ్రత ॥ ౧ ॥ ఉపనీతో ద్విజో వేదానధీయీత సమాహితః । దండం యజ్ఞోపవీతం చ మేఖలాం చ తథైవ చ ॥ ౨ ॥ కృష్ణాజినం చ కాషాయం శుక్లం వా వస్త్రముత్తమం । ధారయేన్మంత్రతో విద్వాన్స్వసూత్రోక్తక్రమాగతః ॥ ౩ ॥ భిక్షాహారో యథాకామం గురుశుశ్రూషణే రతః । ధారయేద్బైల్వపాలాశౌ దండౌ కేశాంతికౌ ద్విజః ॥ ౪ ॥ అశ్వత్థో వా ఋజుం సౌమ్యమవ్రణం త్వగ్విభూషితం । సాయం ప్రాతరుపాసీత సంధ్యాం విప్రస్సమాహితః ॥ ౫ ॥ కామం క్రోధం తథా లోభం మోహం చైవ విసర్జయేత్ ।

విదితబృహస్పత్యభిప్రాయః శివో వర్ణాశ్రమధర్మాన్ప్రపంచయతి ॥ తత్ర బ్రహ్మచర్యస్యాద్యత్వాత్ ఆశ్రమాంతరాణాం తద్ధర్మానేవ ప్రథమమాహ ॥ అథాత ఇతి ॥ యతో బ్రహ్మచర్యం ప్రథమ ఆశ్రమః - అతో బృహస్పతేర్జిజ్ఞాసానంతరం తద్ధర్మాన్ప్రవక్ష్యామి ॥ ఆమ్నాయైకేతి ॥ శ్రు ॥ అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీతేత్యాదిశ్రుతేః ॥ ౧ ॥ ఉపనీత ఇతి ॥ అధ్యాపనస్య వృత్త్యర్థతయా ప్రాప్తత్వేన విధేయత్వాదుపనీతమధ్యాపయేదితి వాక్యే ప్రయోజకవ్యాపారవాచిభ్యాం ఉపనయనాధ్యాపనధాతుభ్యాం ప్రయోజ్యవ్యాపారలక్షణయా ఉపగచ్ఛేదధీయీతేతి హి వ్యాచక్షతే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ బైల్వపాలాశౌ వికల్పితౌ ॥ కేశాంతికావితి కేశానామంతికౌ పురుషశిరస్సమ్మితావిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ కామమితి ॥ మదమాత్సర్యయోరప్యుపలక్షణం ॥ ౬ ॥ సమిద్ధాగ్నిసముత్థేనేతి ॥ సమిద్ధాగ్నిశ్శివాగ్నిస్తదుత్థేవ

భస్మనా ॥ ఉక్తం హి శివాగమేషు- శుద్ధగోమయమాదాయ సద్యోజాతేన భస్మకృత్- తత్సముద్ధృత్య వామేన పిండం కృత్వాఽథ వామ్బుభిః ॥ శివాగ్నినా దహేద్ఘోరం అన్యావాచాలయేన్నరః। స్మరన్నీశం నవే కుంభే భస్మపూతే చ సంచయేత్॥ తతః కించిత్సముద్ధృత్య జప్త్వా మంత్రేణ సప్తధా । క్రమశశ్శిరసా కాయం తేనాగ్నౌ చ ప్రఘర్షణం ॥ తతశ్చ యావత్ జ్ఞానం తావదుద్ధృత్య మంత్రయేత్ । కాలాభిభస్మ గాయత్ర్యా బ్రహ్మాంగైశ్చ శివాణునా- సద్యోజాతాయ విద్మహే వామదేవాయ ధీమహి ॥ తన్నో ఘోరః ప్రచోదయాదితి ॥ భస్మగాయత్ర్యా -విరజానలజమితి॥ జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసం స్వాహేత్యం త్రైమంత్రైర్హుతోఽగ్నిర్విరజానలః తదుత్థేన- మేధావీ భూయాసం తేజస్వీ

అగ్నికార్యం తథా కుర్యాత్సాయంప్రాతస్స్వసూత్రతః ॥౬॥ దేవానృషీన్పితౄన్ స్నాత్వా తర్పయేద్బ్రాహ్మణోత్తమః । సమిద్ధాగ్నిసముత్థేన విరజానలజేన చ ॥౭॥ అగ్నిహోత్రసముత్థేన భస్మనా సజలేన తు । అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైః షడ్భిర్వ్యస్తైః క్రమాత్ ॥ ౮ ॥ విమృజ్యాంగాని సర్వాణి సముద్ధూళ్య తతః పరం । తిర్యక్త్రిపుండ్రమురసా లలాటేన కరాదిభిః ॥ ౯ ॥ గ్రీవయా చ శుచిర్భూత్వా శివం ధ్యాత్వా శివాం తథా ॥ మేధావీత్యాదిభిర్మంత్రైర్ధారయేద్బ్రాహ్మణస్సదా ॥ ౧౦ ॥ త్ర్యాయుషం జమదగ్నేరితి మంత్రేణ వా ద్విజః । మహాదేవార్చనం కుర్యాత్పుష్పాద్యైః పత్రతోఽన్యతః ॥౧౧॥ మాతరం పితరం జ్యేష్ఠం తథా వృద్ధం స్వకం గురుమ్। అధ్యాత్మజ్ఞానినం నిత్యం శ్రద్ధయైవాభివాదయేత్॥ ౧౨॥ అసావహం భో నామాస్మి సవ్యాక్ప్రణతిపూర్వకం। ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్యేతి వాచ్యో విప్రాభివాదనే ॥ ౧౩ ॥ అకారశ్చాస్య నామ్నోంతే వాచ్యః పూర్వాక్షరః ప్లుతః। వ్యత్యస్తపాణినా కార్యముపసంగ్రహణం గురోః ॥౧౪ ॥ సవ్యేన సవ్యస్స్ప్రష్టవ్యో దక్షిణేన తు దక్షిణః । లౌకికం వైదికం వాపి తథాధ్యాత్మికమేవ వా ॥౧౫ ॥ ఆదదీత యతో జ్ఞానం తం పూర్వమభివాదయేత్। మాతాపిత్రోస్తు వంశ్యాంశ్చ గురువంశ్యాన్గుణాధికాన్ ॥ ౧౬ ॥ అనువర్తేత మనసా వాచా కాయేన సర్వదా । గురుం దృష్ట్వా సముత్తిష్ఠేన్నమస్కృత్వా కృతాంజలిః ॥ తేనైవాభిహితం పశ్చాత్సమాసీనోఽన్యభావతః । సత్యమేవ వదేన్నిత్యమధీతం చ న విస్మరేత్ ॥ ౧౮॥ నిత్యం నైమిత్తికం కర్మ మోక్షకామనయాథవా। విధ్యుక్తమితి బుధ్వా వా శాంతో భూత్వా సమాచరేత్॥ ౧౯ ॥ భిక్షామాహృత్య విప్రేభ్యో ఽలాభే వర్ణాంతరేష్వపి। నివేద్య గురవే శిష్యాద్బ్రహ్మచారీ దినే దినే॥ ౨౦ ॥ భవత్పూర్వం చరేద్భైక్షముపనీతో ద్విజస్తథా । భవన్మధ్యం తు రాజన్యో వైశ్యస్తు భవదుత్తరం॥ ౨౧ ॥ అభిశస్తేషు సర్వేషు భిక్షాం నిత్యం వివర్జయేత్। ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుంజీత సూర్యాభిముఖ ఏవ వా ॥ ౨౨ ॥ ప్రక్షాళ్య చరణౌ హస్తౌ ద్విరాచమ్యాన్నభుగ్భవేత్। ప్రాణాయేత్యాదిభిర్మంత్రైర్హుత్వా ప్రాణాహుతీర్ద్విజః॥ ౨౩॥ వేదాభ్యాసైకనిష్ఠస్స్యాన్నాన్యమంత్రరతో భవేత్ । ఏవమభ్యాసతస్తస్య వైరాగ్యం జాయతే యది॥౨౪॥ ప్రవ్రజేత్పరమహంసో మోక్షకామనయా ద్విజః ॥ నైష్ఠికో వా గృహీ వాపి భవేదాత్మీయథారుచి ॥ ౨౫ ॥ ... ... *

ఓం ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే
బ్రహ్మచర్యాశ్రమవిధిర్నామ తృతీయోఽధ్యాయః,

భూయాసమిత్యాదయో మంత్రాః॥ ౭॥౮॥౯ ॥ ౧౦॥ అన్యత ఇతి॥ అన్యైరక్షతచందనాదిభిః॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ అభివాదనే కృతే అభివాదితైశ్చ గుర్వాదిభిః ఆయుష్మాన్భవ సౌమ్య దేవదత్తేత్యాదిక్రమేణ ప్రత్యభివాదనం కార్యమిత్యాహ॥ ఆయుష్మాన్భవేతి వృత్త్యా సర్వమేవ దర్శయతి॥ ౧౩ ॥౧౪ ॥ సవ్యేనేతి॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ విప్రేభ్య ఇతి ॥ తదలాభే వర్ణాంతరేషు॥ ౨౦ ॥ భవత్పూర్వమిత్యాది భవతి భిక్షాం దేహీతి బ్రాహ్మణః ॥ భిక్షాం భవతి దేహీతి క్షత్రియః ॥ భిక్షాం దేహి భవతీతి వైశ్య ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥ ప్రాణాయ స్వాహా అపానాయ స్వాహా వ్యానాయ స్వాహేత్యాదయో మంత్రాః ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే బ్రహ్మచర్యాశ్రమవిధిర్నామ తృతీయోఽధ్యాయః, ... *

బ్రహ్మచర్యధర్మాంత్సంగ్రహేణోక్త్వా గృహస్థధర్మాన్వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ యతశ్చరితబ్రహ్మచర్యస్యైవ వివాహః యథాహుః ॥ వేదానధీత్య వేదౌ వా వేదం వాపి యథాక్రమం। అవిప్లుత బ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేదితి॥ అతస్తదనంతరం గృహస్థధర్మా ఉచ్యంతే ॥ ౧ ॥ స్నాత్వా సమావర్తనం కృత్వా ప్రవరవర్జిత ఇతి ॥ అసమానార్షగోత్రజా ఇతి స్మృతేః-సమంత్రకమితి॥ అమోహమస్మి సా త్వమిత్యాదయో మంత్రాః॥౨॥ ౩॥౪॥౫॥ ఆత్మార్థమితి - నార్యమణం పుష్యతి నో సఖాయం- కేవలాఘో భవతి కేవలాదీతి శ్రుతేః ॥ న పచేదన్నమాత్మన ఇతి స్మృతేశ్చ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ యాత్రార్థం శరీరయాత్రార్థం ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ సర్వే

ఓమ్ ఈశ్వరః ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి గార్హస్థ్యం సంగ్రహేణ తు।అధీత్య వేదాన్విధివత్పూర్వోక్తేనైవ వర్త్మనా ॥౧॥ ఆచార్యానుజ్ఞయా యుక్తస్స్నాత్వా గార్హస్థ్యమాచరేత్ । అథానుకూలే గోత్రే చ ప్రవరాదివివర్జితే ॥ ౨ ॥ స్వస్మాత్కనైవ మార్గేణ వరయేత్కులజాం స్త్రియం॥ ౩॥ సర్వలక్షణసంపన్నాం సాధ్వీం చ న్యాం వివర్జయేత్ ॥౩ ॥ ఋక్షసంజ్ఞాం నదీసంజ్ఞాం వృక్షసంజ్ఞాం చ వర్జయేత్ । తయా ధర్మం చరేన్నిత్యమౌపాసనపురస్సరః ॥ ౪॥ ఔపాసనవిహీనస్తు పతత్యేవ న సంశయః। ఋతుకాలే౽గనాసేవాం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞస్సమంత్రకం॥ ౫ ॥ దేవాద్యతిథిభిశ్చార్థం పచేన్నైవాత్మకారణాత్ । ఆత్మార్థం యః పచేన్మోహాన్నరకార్థం స జీవతి ॥ ౬ ॥ ధర్మార్థం జీవనం యేషాం సంతానార్థం చ మైథునం । తే ముచ్యంతే హి సంసారాన్నాన్యే నారకినస్తథా॥ ౭॥ యాజనాధ్యాపనాభ్యాం చ విశుద్ధేభ్యః ప్రతిగ్రహాత్ । యాత్రార్థమార్జయేదర్థం యాగార్థం చ ద్విజోత్తమాః॥ ౮ ॥ నిర్జనే నిసిగ్భయే దేశే మూత్రాదివిసర్జయేత్ । ప్రక్షాళయేద్గుదం శిశ్నం పాదద్వంద్వం కరద్వయం ॥౯॥ మృజ్జలాభ్యాం యథాశక్తి గంధలేపనివృత్తయే। యావన్మాత్రాన్మనశ్శుద్ధిస్తావచ్ఛౌచం విధీయతే ॥ ౧౦ ॥ పశ్చాదాచమనం కుర్యాద్దంతకాష్ఠం సమాచరేత్ । ద్విరాచమ్య పునస్స్నాత్వా కృత్యశేషం సమాపయేత్ ॥౧౧॥ ప్రాణాయామత్రయం కుర్యాద్గాయత్రీం చ జపేన్నరః।ఉపస్థానం తతః కుర్యాద్వేదపారాయణం తతః ॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞం తతః కుర్యాన్మధ్యాహ్నే స్యైవ మాచరేత్। అన్యాని యాని కర్మాణి తాని నిత్యం సమాచరేత్ ॥ ౧౩ ॥ అగ్నికార్యం తతః కుర్యాద్బలికర్మాదికం తథా। నిత్యశ్రాద్ధం తథా దానమశక్తానాం చ రక్షణమ్ ॥ ౧౪ ॥ దయాం సర్వేషు భూతేషు కుర్యాద్గార్హస్థ్యమాశ్రితః । యతిసంరక్షణం కుర్యాదన్నపానాదిభిస్సదా ॥ ౧౫॥ యతిశ్చ బ్రహ్మచారీ చ పక్వాన్నస్వామినావుభౌ । తయోరన్నమదత్వా తు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ౧౬ ॥ యతిహస్తే జలం దద్యాద్భైక్షం దద్యాత్పునర్జలం। తద్భైక్షం మేరుణా తుల్యం తజ్జలం సాగరోపమం ॥ ౧౭ ॥ ఏకవారం గృహీ నిత్యమశ్నీయాదుత్తమం హితత్ । ద్వివారం వా సమశ్నీయాద్ద్వాత్రింశద్గ్రాసముద్వహేత్ ॥౧౮॥ కుక్కుటాండప్రమాణేన నహృష్టో న విషాదవాన్ । హీనామేవ చ భుక్త్వా చ గురువృద్ధాద్యపానకే ॥౧౯॥ తథైవాచమనే యజ్ఞోపవీతీ స్యాన్న చాన్యథా। వైణవీం ధారయేద్యష్టిం సోదకం చ కమండలుం॥౨౦॥ ఉద్ధూళనం సకృత్కుర్యాత్సర్వదా చోక్తవర్త్మనా । త్ర్యంబకేన మంత్రేణ సతారేణ శివేన చ॥ ౨౧॥ త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం గృహస్థాశ్రమమాశ్రితః । తేనాధీతం శ్రుతం తేన తేన సర్వమనుష్ఠితం॥౨౨॥ యేన విప్రేణ శిరసి త్రిపుండ్రం భస్మనా ధృతమ్ । త్రిపుండ్రం ధారయేద్భక్త్యా మనసాపి న లంఘయేత్ ॥ ౨౩ ॥ శ్రుత్యా విధీయతే యస్మాత్తత్త్యాగీ పతితో భవేత్ ॥౨౩౪॥ రుద్రాక్షం ధారయేన్నిత్యం రుద్రాక్షా

ఉపభూతేష్వితి - యతో గృహస్థాశ్రమస్సర్వేషాముపజీవ్యః । శ్రూయతే హి ॥ గృహస్థాశ్రమముద్దిశ్య- అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానాం లోకః సయజ్జుహోతి యద్యజతే తేన దేవానాం లోకః అథ యదనుబ్రూతే తేన ఋషీణాం అథ పితృభ్యో నిరుణాతి యత్ప్రజామిచ్ఛతే తేన పితౄణాం అథ యన్మనుష్యాన్వాసయతే యచ్ఛతేభ్యో౽న్నం దదాతి తేన మనుష్యాణాం యదస్య గృహేశ్వాపదా వయాంసి పిపీలికా ఉపజీవంతి తేన తేషాం లోక ఇతి॥౧౫॥౧౬॥ ౧౭ ॥ ౧౮॥౧౯॥ న చాన్యథేతి ఉపవీతరహితో న స్యాదిత్యర్థః॥ ౨౦॥ సతారేణ శివేన సప్రణవేన పంచాక్షరేణ రుద్రాక్షాణామితి శ్రుతేః॥ ౨౦॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ ౨౪॥౨౫॥౨౬॥ నిష్కామస్య జిజ్ఞాసాజననాయ యజ్ఞాదయ ఇత్యుక్తం- సకామస్య స్వర్గాదికం జన

యతీత్యాహ - స్వర్గకామ ఇతి- యది స్వర్గకామః తర్హి యజ్ఞాత్ స్వర్గం యాతీతి స్వర్గకామో యజేతేతి యజ్ఞేన వివిదిషంతీతి శ్రుతేః ॥ ౨౬ ॥ గృహాశ్రమాత్సన్న్యాసాదితి బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్ - గృహీ భూత్వా వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేత్ - యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్ - గృహాద్వా వనాద్వేతి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ విరక్తోపీతి- ముముక్షుశ్చేత్పరమహంసో భవేత్ ॥ అముముక్షురపి శక్తశ్చేద్దంసో బహూదకో వా భవేదశక్తశ్చేత్కుటీచకో వా భవేదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ అవిరక్తో గృహీ అతో గార్హస్థ్యాద్వానప్రస్థాశ్రమమాశ్రయేదిత్యర్థః- యావదాయుష్యం వా సమ్యగ్గార్హస్థ్యమాచరేత్ ॥ ౩౧ ॥ గార్హస్థ్యస్య ప్రాశస్త్యే హేతుమాహ గృహస్థాదాశ్రమాదితి ॥ యతః ఆశ్రమాంతరాణాం సర్వేషాం స్వరూపలాభస్స్వధర్మపరిపాలనం చ గృహస్థాశ్రమనిబంధనం అతస్స ప్రశస్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే చతుర్థోఽధ్యాయః ॥ ...

ణామితి శ్రుతిః । లింగే సమర్చయేన్నిత్యం దేవదేవం మహేశ్వరమ్ ॥ ౨౪ ॥ అగ్నీనాధాయ విధివత్కుర్యాద్యజ్ఞమనంతరమ్ । యజ్ఞైస్సర్వాణి పాపాని నశ్యంతీహ న సంశయః ॥ ౨౫ ॥ ప్రక్షీణాశేషపాపస్య శుద్ధాంతఃకరణస్య తు । దేవదేవపరిజ్ఞానే వాంఛా జాయేత సువ్రత ॥ ౨౬ ॥ స్వర్గకామో యది స్వర్గం యాతి యజ్వా ద్విజోత్తమాః । పుత్రముత్పాదయేత్సస్యాం పితౄణామనృణః శాంతయే ॥ ౨౭ ॥ సత్యం బ్రూయాత్ప్రియం బ్రూయాత్సర్వభూతేషు సర్వదా । ఏవం సమాచరేద్విప్రో విరక్తశ్చేద్గృహాశ్రమాత్ ॥ ౨౮ ॥ సన్న్యసేత్సర్వకర్మాణి వేదాంతాభ్యాసయత్నవాన్ । వేదాంతశ్రవణాభావే పతితో యం భవేద్ధ్రువం ॥ ౨౯ ॥ విరక్తో హ్యముముక్షుశ్చేద్ధంసో వా సన్న్యసేద్గృహీ । బహూదకో వా శక్తశ్చేన్న్యసేద్విప్రః కుటీచకః ॥ ౩౦ ॥ అవిరక్తో గృహీ చాంతే వానప్రస్థం సమాశ్రయేత్ । అథవా యావదాయుష్యం గార్హస్థ్యం సమ్యగాచరేత్ ॥ ౩౧ ॥ గృహస్థాదాశ్రమాత్సర్వే సముత్పన్నాస్సురక్షితాః । తస్మాద్గృహస్థ ఏవ స్యాదవిరక్తో ద్విజస్సదా ॥ ౩౨ ॥ ఓమ్ ఇతి శ్రీ స్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే గృహస్థాశ్రమవిధిర్నామ చతుర్థోఽధ్యాయః, ... ❋

వానప్రస్థాశ్రమవిధిః

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి వానప్రస్థాశ్రమం మునే । పుత్రే భార్యాం వినిక్షిప్య గృహీత్వా వా సమాహితః ॥ శుక్లపక్షే శుభే వారే శుభనక్షత్రసంయుతే । సుముహూర్తే వనం గచ్ఛేద్గృహస్థశ్చోత్తరాయణే ॥ ౨ ॥ యమాదిసహితశ్శుద్ధస్తపః కుర్యాత్సమాహితః । శాకమూలఫలాశీ స్యాత్తైనైశం పూజయేద్ద్విజః ॥ ౩ ॥ గ్రామాదానీయ వాశ్నీయాద్గ్రాసానష్టౌ దశ బుద్ధిమాన్ । జటాంచ బిభృయాత్తద్వన్నఖరోమాణి నోత్సృజేత్ ॥ ౪ ॥ వేదాభ్యాసం సదా కుర్యాద్వాగ్యతస్సుసమాహితః । అగ్నిహోత్రంచ జుహుయాత్పంచయజ్ఞం సమాచరేత్ ॥ ౫ ॥ చీరవాసా భవేత్కుర్యాత్స్నానం త్రిషవణం బుధః । సర్వభూతానుకంపీ స్యాత్ప్రతిగ్రహవివర్జితః ॥ ౬ ॥ వర్జయేన్మధుమాంసాని భౌమాని వనజాని చ । ఏకవారం సమశ్నీయాద్రా

బ్రహ్మచర్యాదుత్తమం గార్హస్థ్యమభిధాయ తతోప్యుత్తమం వానప్రస్థాశ్రమం వక్తుం ప్రతిజానీతే - అథాత ఇతి - యతో గృహస్థాదుత్తమో వనస్థః - యదాహుః ॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థో థ భిక్షుకః । చత్వార ఆశ్రమాః ప్రోక్తాః యో యః పశ్చాత్స ఉత్తమ ఇతి - అతో గృహస్థధర్మాభిధానానంతరం వానప్రస్థధర్మాభిధానమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ తేనేశమితి ॥ తతః ప్రభృతి కంహి వానప్రస్థస్య స్వధర్మానుష్ఠానమేవేశ్వరస్య పూజా । స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవ ఇత్యుక్తం ॥ ౩ ॥ షోడశేతి ॥ యత ఆహుః - అష్టౌ గ్రాసా మునేర్భక్ష్యా షోడశారణ్యవాసినాం- ద్వాత్రింశతం గృహస్థానాం యథేష్టం బ్రహ్మచారిణామితి ॥ ౪ ॥ శ్రుతిరపి ॥ పంచ వా ఏతే మహాయజ్ఞాస్సతతి ప్రతాయంతే - సతతి సంతిష్ఠంతే దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతి- యదగ్నౌ జుహోత్యపి సమిధం తద్దేవయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే - యత్పితృభ్యస్స్వధా కరోత్యప్యపస్తత్పితృయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే - యద్భూతేభ్యో బలిగ్ం హరతి తద్భూతయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే - యద్బ్రాహ్మణేభ్యోన్నం దదాతి తన్మనుష్యయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే- యత్స్వాధ్యాయమధీయీతైకామప్యృచం యజుస్సామ వా తద్బ్రహ్మయజ్ఞస్సంతిష్ఠత ఇతి । భౌమాని శశాదీని- వనజాని వనజలజాని కచ్ఛపాదీని పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః గోధాకశ్చాపి శల్యకాః - శశశ్చ నకులశ్చ ఇత్యాదిని గృహస్థస్యానుజ్ఞా

తాన్యపి మధుమాంసకంచ వనస్థేన వర్జనీయమిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణమితి ॥ కృచ్ఛ్రలక్షణముక్తం - మనునా - శ్లో॥ త్ర్యహం ప్రాతస్త్ర్యహం సాయం త్ర్యహమద్యాదయాచితం । త్ర్యహం పరం తు నాశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యం చరన్ద్విజ ఇతి - గ్రాససంఖ్యామాహ- ఆపస్తంబోపి- సాయం ద్వావింశతి గ్రాసాః ప్రాతః షడ్వింశతి స్మృతాః - చతుర్వింశతిరాయాచ్యం పరం నిరశనం స్మృతం - గ్రాసప్రమాణమపి తేనైవోక్తం - కుక్కుటాండప్రమాణేన యద్వాస్యం వా విశేత్సుఖమితి ॥ ౯ ॥ పంచతపా ఇతి - పంచ తపాంసి తాపకాని దిక్చతుష్టయమగ్నయః ఉపర్యాదిత్యశ్చేతి యస్య పంచతపాః - అభ్రావకాశ ఇతి - అభ్రదర్శనావకాశో గృహాద్బహిశ్చత్వరాదికాః తత్ర గత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ఉపస్పృశ్య స్నాత్వా - త్రిషవణముదకోపస్పర్శీ - చతుర్థకాలపానభక్తస్స్యాదిత్యాదౌ వాయుభక్ష ఏవాహారః - తదశక్తౌ పయఃప్రభృతి శక్త్యనుసారేణ కుర్యాదిత్యర్థః - స్మర్యతే హి - మూలం ఫలం పయ ఆపో వాయురాకాశ ఇత్యుత్తరజాయత ఇతి - అబ్దమధ్యమేకస్యాబ్దస్య సంవత్సరస్య మధ్యే సదా వాయుమేవ భక్షయన్నిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ అధునా చతుర్థాశ్రమమాహ - అథవాగ్నిమిత్యాదినా స్మర్యతే - ఆత్మన్యగ్నీన్సమారోప్య బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేద్గృహాదితి ॥ అనగ్నిరనికేతస్స్యాదశర్మాశరణో మునిరిత్యాపస్తంబోప్యాహ ॥ ౧౪ ॥ గృహస్థస్యోక్తః యస్త్ర్యంబకమితి మంత్రః - సప్రణవపంచాక్షరశ్చ తేనేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ కుటీచకబహూదకాది చాతుర్విధ్యం చ వక్ష్యతి తత్ర ధర్మానుష్ఠానసామర్థ్యానుసారేణ సన్యాసధర్మప్రపంచస్తు అనంతరాధ్యాయే వక్ష్యతే ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే పంచమోధ్యాయః.

త్రౌ ధ్యానపరో భవేత్ ॥ ౭ ॥ జితేంద్రియో జితక్రోధో భవేదధ్యాత్మచింతకః । భూమౌ శయీత సావిత్రీం సతతం చ జపేద్ద్విజః ॥ ౮ ॥ క్రోధపైశున్యనిద్రాది దూరతః పరివర్జయేత్ । కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణం కుర్యాన్మాసి మాసి వనే స్థితః ॥ ౯ ॥ గ్రీష్మే పంచతపాశ్చ స్యాద్వర్షాస్వభ్రావకాశకః । ఆర్ద్రవాసాస్తు హేమంతే క్రమశో వర్ధయేత్తపః ॥ ౧౦ ॥ ఉపస్పృశ్య త్రిషవణం పితృదేవాంశ్చ తర్పయేత్ । ఏకపాదేన సంతిష్ఠేద్వాయుభక్షో జితేంద్రియః ॥ ౧౧ ॥ పయః పిబేచ్ఛుక్లపక్షే కృష్ణపక్షే చ గోమయమ్ । శీర్ణపర్ణాశనో వా స్యాత్కృచ్ఛ్రం వా వర్తయేత్సదా ॥ ౧౨ ॥ యోగాభ్యాసపరో భూత్వా ధ్యాయేత్పశుపతిం శివమ్ । కృష్ణాజినీ సోత్తరీయః శుక్లయజ్ఞోపవీతవాన్ ॥ ౧౩ ॥ అథవాగ్నిం సమారోప్య స్వాత్మని ధ్యానతత్పరః । అనగ్నిరనికేతస్స్యాన్మునిర్మోక్షపరో భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ సదోపనిషదభ్యాసే యత్నవాన్స్యాత్సమాహితః । త్రిపుండ్రోద్ధూళనం కుర్యాద్గృహస్థస్యోక్తమంత్రతః ॥ ౧౫ ॥ యదా వైరాగ్యముత్పన్నం తదైవ ప్రవ్రజేద్వనీ । బహూదకో వా హంసో వా ముముక్షుః పరహంసకః ॥ ౧౬ ॥ సర్వసంగ్రహరూపేణ సత్యముక్తం బృహస్పతే । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రద్ధయా విద్ధి సువ్రత ॥ ౧౭ ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే వానప్రస్థవిధిర్నామ పంచమోధ్యాయః. .. .. *

సన్యాసాశ్రమవిధిః,

ఈశ్వరః ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి సన్యాసాశ్రమముత్తమమ్ । చతుర్విధాస్తు విజ్ఞేయా భిక్షవో వృత్తిభేదతః ॥ ౧ ॥ కుటీచకో మునిశ్రేష్ఠ తథైవ చ బహూదకః । హంసః పరమహంసశ్చ తేషాం వృత్తిం వదామి తే ॥ ౨ ॥

వనస్థప్రసంగేనోద్దిష్టమేవ కుటీచకాదిచతుష్టయం తద్ధర్మం చాభిధాయ పునస్తమనువదతి- అథాత ఇతి- యత ఉత్తమాశ్రమత్రయ ధర్మసంబంధం సాంసారిక విషయకామే శ్రూయతే - శ్రూయతే చ - త్రయో ధర్మస్కంధాః యజ్ఞోధ్యయనం దానమితి ప్రథమః- ద్వితీయో బ్రహ్మచర్యాచార్యకులవాసీ తృతీయోత్యంతమాత్మానమాచార్యకులే వసాదయంత్సర్వ - ఏతే పుణ్యలోకా భవంతీతి- అత స్తతో విరక్తస్యానంతరం పునరావృత్తిరహితబ్రహ్మప్రాప్తయే జ్ఞానసంబంధస్సన్యాస ఉచ్యతే - శ్రూయతే హి ॥ బ్రహ్మసంస్థోమృతత్వమేతి- బ్రహ్మణి సంస్థానం సమ్యక్నిష్ఠా యస్య చతుర్థాశ్రమిణః స బ్రహ్మసంస్థస్స ఏవాపవర్గమమృతత్వం ప్రాప్నోతి- ఆశ్రమాంతరాణామపి బ్రహ్మసంస్థత్వసంభవం ప్రాపయ్య పరిహృతం తత్త్వవిద్భిః - లోకకామాశ్రమీ బ్రహ్మనిష్ఠామర్హతి వా న వా - యథావకాశం హి బ్రహ్మైష జ్ఞాతుమర్హతీత్యవారణాత్ । అనన్యచిత్తతా బ్రహ్మనిష్ఠా సా కర్మకథం - కర్మత్యాగితతో బ్రహ్మనిష్ఠా

మర్హతి - నైతరఇతి ॥ వివృతంచైతత్త్రైరేవత్రయోధర్మస్కంధాఇత్యత్ర ఆశ్రమానధికృత్యసర్వఏతేపుణ్యలోకాభవంతీతి - ఆశ్రమానుష్ఠాయినాంపుణ్యలోకమభిధాయబ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతీతి మోక్షసాధనత్వేన బ్రహ్మనిష్ఠా ప్రతిపాద్యతే - సేయంబ్రహ్మనిష్ఠాపుణ్యలోకకామినః ఆశ్రమధర్మేణాపిసంభావ్యతే - ఆశ్రమధర్మాననుష్ఠాయ యథావకాశంబ్రహ్మనిష్ఠాయాఃకర్తుంసుకరత్వాత్ - నహిలోకకామీబ్రహ్మనజానీయాదితినిషేధోఽస్తి ॥ తస్మాదస్తిసర్వస్యాశ్రమిణోబ్రహ్మనిష్ఠేతిప్రాప్తేబ్రూమః॥బ్రహ్మనిష్ఠానామసర్వవ్యాపారపరిత్యాగేనానన్యవిత్తయాబ్రహ్మణిసమాప్తిః। నచాసౌకర్మఠశూరేసంభవతి - కర్మానుష్ఠానత్యాగభావయోః పరస్పరవిరోధాత్తస్మాత్కర్మత్యాగినఏవబ్రహ్మనిష్ఠేతి వృత్తిభేదఇతి- ఆచారభేదఇతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ తత్రకుటీచకస్యవృత్తిమాహకుటీచకశ్చేతి॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ జలపవిత్రంజలశోధనేనపవిత్రవస్త్రం ॥౭॥ ౮ ॥ మృత్ఖనిత్రమితి॥మృత్ఖన్యతేయయా-స్నానాద్యర్థం॥కృపాణికాం తీక్ష్ణలోహఘటితాం ॥ ౯ ॥ స్వాధ్యాయఇతి॥ స్వాధ్యాయఏవవాచముత్సృజ్యమానః ॥ ౧౦ ॥ హంసస్యవృ

కుటీచకశ్చసన్యాసీస్వేస్వేవత్మని నిత్యశః।భిక్షామాదాయభుంజీతస్వబంధూనాంగృహేగృహే॥౩॥శిఖాయజ్ఞోపవీతీస్యాత్త్రిదండీసకమండలుః। సపవిత్రశ్చకాషాయీగాయత్రీంచజపేత్సదా ॥ ౪ ॥సర్వాంగోద్ధూళనంకుర్యాత్త్రిపుండ్రంచత్రిసంధిషు। శివలింగార్చనంకుర్యాచ్ఛ్రద్ధయైవదినేదినే॥౫॥ బహూదకశ్చసన్యాసీబంధుపుత్రవివర్జితః।సప్తాగారంచరేద్భైక్ష్యమేకాన్నంపరివర్జయేత్ ॥ ౬ ॥ గోవాలేనసమున్నద్ధంత్రిదండంశిక్యమద్భుతం। పాత్రంజలపవిత్రంచ కౌపీనంచకమండలుమ్। ౭ ॥ ఆచ్ఛాదనంతథాకంథాం పాదుకాంఛత్రమద్భుతం । పవిత్రమజినంసూచింపక్షిణంచాక్షసూత్రకం ॥ ౮ ॥ యోగపీఠంబహిర్వస్త్రంమృత్ఖనిత్రంకృపాణికాం । సర్వాంగోద్ధూళనంతద్వత్త్రిపుండ్రంచైవ ధారయేత్ ॥ ౯॥ శిఖాంయజ్ఞోపవీతంచదేవతారాధనేరతః। స్వాధ్యాయేసర్వదావాచముత్సృజేద్ధ్యానతత్పరః ॥ ౧౦ ॥ సంధ్యాకాలేచసావిత్రీంజపన్కర్మసమాచరేత్ । హంసఃకమండలుంశిక్యంభిక్షాపాత్రంతథైవచ॥౧౧॥ కంథాంకౌపీనమాచ్ఛాద్యాఽఽవ్యంగవస్త్రంబహిఃపటం। ఏకంతువైణవందండంధారయేన్నిత్యమాదరాత్॥ ౧౨॥ త్రిపుండ్రోద్ధూళనంకుర్యాచ్ఛివలింగంసమర్చయేత్ । అష్టాగ్రాసాంస్త్వన్నిత్యమశ్నీయాత్సశిఖంవపేత్ ॥ ౧౩ ॥ సంధ్యాకాలేతుసావిత్రీజపమధ్యాత్మచింతనం। మానసేనాంతథాకృచ్ఛ్రంతథాచాంద్రాయణాదికమ్ ॥ ౧౪॥ కుర్యాద్గ్రామైకరాత్రేణన్యాయేనైవసమాచరేత్ । పరిహంసస్త్రిదండంచరజ్జుంగోవాలనిర్మితం॥ ౧౫॥ శిక్యంజలపవిత్రంచపవిత్రంచకమండలుమ్ । పక్షిణామజినంసూచింమృత్ఖనిత్రంకృపాణికాం ॥౧౬॥ శిఖాంయజ్ఞోపవీతంచనిత్యకర్మపరిత్యజేత్ । కౌపీనాచ్ఛాదనంవస్త్రంకంథాంశీతనివారికామ్ ॥ ౧౭ ॥ యోగపట్టంబహిర్వస్త్రంపాదుకాంఛత్రమద్భుతమ్ । అక్షమాలాంచగృహ్ణీయాత్తద్వైణవదండమవ్రణమ్॥ ౧౮ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైఃకుర్యాదుద్ధూళనంముదా। ఓమిత్యేవతతఃప్రోచ్యసహంసేనత్రిపుండ్రకమ్॥ ౧౯ ॥మృత్పాత్రంకాంస్యపాత్రంవాదారుపాత్రంచవైణవం। పాణిపాత్రంచగృహ్ణీయాదాత్మన్యేవతథోదనమ్॥ ౨౦॥ బహూదకానాంహంసానాంపాణిపాత్రంతథోదరమ్। కాంస్యపాత్రంనవిధ్యుక్తంమృత్పాత్రమితిహిశ్రుతిః ॥౨౧॥ మాధూకరంతథైవాన్నంపరహంసస్తథాచరేత్। నాత్యశ్నీతస్తుయోగోఽస్తినచై

త్త్రిమాహ॥హంసఃకమండలుమితి ॥ ౧౧॥ ౧౨॥౧౩॥౧౪॥పరమహంసస్యవృత్తిమాహ-పరమహంసస్త్రిదండమితి॥౧౫॥ ౧౬ ॥ ౧౭॥౧౮॥ ఓమోమోమితి॥అజపాసహితేనప్రణవేనత్రిరుక్తేనత్రిపుండ్రంకుర్యాత్॥౧౯॥ హేయోపాదేయశివతయాప్రథమంసాధారణ్యేన సంభవత్పాత్రజాతముపదిశతి ॥ మృత్పాత్రమితి ॥ ఏతచ్చాలాబుపాత్రస్యాప్యుపలక్షణం-మృత్పాత్రమలాబుపాత్రందారుపాత్రమిత్యాదిశ్రుతేః - ఉద్దిష్టానాంమధ్యేఽనుపాదేయమాహ-ఏతచ్చకాంస్యవ్యతిరిక్తస్యోపలక్షణం- ఉపాదేయమన్యదపిసముచ్చినోతి॥౨౦॥తథోదరమితి॥ఏతచ్చనకేవలంపరమహంసానామిత్యాహ - బహూదకానామపి పాత్రాంతరమపిసముచ్చినోతి - పాణిపాత్రమితి॥యథోదరంతథా పాణిపాత్రమిత్యర్థః ॥ తథాచారుణిశ్రుతిః॥ పాణిపాత్రముదరపాత్రంచేతి- ఉపాదేయమభిధాయహేయమాహ- కాంస్యపాత్రంనేతి ॥ మృత్పాత్రమితిశ్రుతిరితి- యథాదితారుణిశ్రుతిః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ సత్యానృతవర్జితమితి॥

అసత్యవత్ సత్యమపి వర్జయేత్- చిత్తైకాగ్ర్యవిరోధాదిత్యర్థః- శ్రూయతే హి॥ శ్రు॥ తమేవైకం జానథ ఆత్మానమన్యా వాచో విముంచథేతి ॥ స్మర్యతే చ ॥ త్యజ ధర్మమధర్మం చ ఉభే సత్యానృతే త్యజ। ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తత్త్యజేతి ॥ ౨౫ ॥ చాతుర్మాస్యమితి ॥ వర్షాస్వేకత్ర వాసం చత్వారో మాసాశ్చాతుర్మాస్యం తద్ధితశ్ఛాన్దసః - సర్వేషాం చతుర్విధానాం యతీనాం పరమహంసవ్యతిరిక్తస్య ప్రధానం జప్యమాహ- కుటీచక ఇతి॥ మోక్షప్రయోజనముద్దిశ్య సావిత్ర్యేవ తత్త్వమనుసంధత్త ఇత్యర్థః- పరమహంసస్య ప్రణవైకనిష్ఠతాం వివక్షుః ప్రణవైకనిష్ఠతామాహ- ప్రణవాద్యా ఇతి- శ్రు॥ ఓమితి బ్రాహ్మణః ప్రవక్ష్యన్నాహ బ్రహ్మోపాప్నవానీతి- బ్రహ్మైవోపాప్నోతీతి శ్రుతేః॥ ప్రణవే పర్యవస్థితా ఇతి - ప్రణవస్య వేదత్రయసారత్వాత్తత్ప్రతినిధిత్వం తథాత్వం చ శ్రూయతే ॥ ఛాందోగ్యోపనిషది॥

కాంతమనశ్నతః॥ ౨౨॥ తస్మాద్యోగానుగుణ్యేన భుంజీత పరహంసకః। అభిశస్తం సముత్సృజ్య సార్వవర్ణికమాచరేత్॥ ౨౩॥ ఉత్తరోత్తరలాభే తు పూర్వపూర్వం పరిత్యజేత్। గురుశుశ్రూషయా నిత్యమాత్మజ్ఞానం సమభ్యసేత్॥ ౨౪॥ స్నానం శౌచమభిధ్యానం సత్యాన్నృతవివర్జితం। లోభమోహపరిత్యాగం దంభదర్పాదివర్జనమ్ ॥ ౨౫॥ చాతుర్మాస్యం చ సర్వేషాం వదంతి బ్రహ్మవాదినః। కుటీచకశ్చ హంసశ్చ తథైవ చ బహూదకః॥ ౨౬ ॥ సావిత్రీమాత్రసంపన్నాం భజేయుర్మోక్షకారణాత్। ప్రణవాద్యాస్త్రయో వేదాః ప్రణవే పర్యవస్థితాః॥ ౨౭॥ తస్మాత్ప్రణవమేవైకం పరహంసస్సదా జపేత్। సంధ్యాకాలే చ శుద్ధాత్మా ప్రణవేన సమాహితః ॥ ౨౮ ॥ షట్ప్రాణాయామకం కుర్యాజ్జపేదష్టోత్తరం శతమ్। వివిక్తదేశమాశ్రిత్య సుఖాసీనస్సమాహితః ॥ ౨౯॥ యథాశక్తి సమాధిస్థో భవేత్సన్యాసినాం వరః। క్రమాద్వాఽక్రమతో విద్వానుత్తమాం వృత్తిమాశ్రితః ॥ ౩౦ ॥ ఉత్తమాం వృత్తిమాపన్నో న నీచాం వృత్తిమాశ్రయేత్। ఉత్తమాం వృత్తిమాశ్రిత్య నీచవృత్తిం సమాశ్రితః॥ ౩౧ ॥ ఆరూఢపతితో జ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతః। ప్రవ్రజంతం ద్విజం దృష్ట్వా స్థానాచ్చలతి భాస్కరః॥ ౩౨ ॥ ఏష మే మండలం భిత్త్వా బ్రహ్మలోకం గమిష్యతి। రూపం తు ద్వివిధం ప్రోక్తం చరం చాచరమేవ చ ॥ ౩౩ ॥ చరం సన్యాసినాం రూపమచరం మృణ్మయాదికమ్। యస్యాశ్రమవతో సత్యం వర్తతే మునిసత్తమాః॥ ౩౪ ॥ న తస్య దుర్లభం కించిత్త్రిషు లోకేషు విద్యతే। దుర్వృత్తో వా సువృత్తో వా మూర్ఖో వా పండితోఽపి వా॥ ౩౫॥ వేషమాత్రేణ సన్యాసీ పూజ్యశ్శివ ఈశ్వరో యథా। బ్రహ్మచర్యాశ్రమస్థానాం బ్రహ్మా దేవః ప్రకీర్తితః॥ ౩౬॥ గృహస్థానాం తథా విష్ణుర్యతీనాం చ మహేశ్వరః ॥౩౬½॥ వానప్రస్థాశ్రమస్థానామాదిత్యో దేవతా మతా॥ ౩౭॥ దర్శనాత్స్పర్శనాత్తస్య సర్వం నశ్యతి పాతకం। తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు పూజ్యస్సన్యాసమాశ్రితః॥ ౩౮॥ మృతే న దహనం కార్యం పరహంసస్య సర్వదా। కర్తవ్యం ఖననం తస్య నాశౌచం నోదకక్రియా॥ ౩౯ ॥ అశ్వత్థస్థాపనం కార్యం తద్దేశేఽధ్వర్యుణా మునే। అశ్వత్థే స్థాపితే తేన స్థాపితో హి మహేశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ అన్యేషామపి భిక్షూణాం ఖననం పూర్వమాచరేత్। పశ్చాద్గృహ్యయథాశాస్త్రం కుర్యాద్దహనముత్తమం॥ ౪౧ ॥ అశ్వమేధఫలం తస్య స్నానమాత్రేణ శుధ్యతి। సర్వముక్తం సమాసేన తవ శిష్యస్య ధీమతః ॥ ౪౨॥ తస్మాదేతద్ద్విజాసిహి వేదాంతార్థప్రకాశనం ॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే సన్యాసాశ్రమవిధిర్నామ షష్ఠోఽధ్యాయః.

బ్రహ్మా చ బ్రాహ్మణే చ లోకవేదవ్యాహృత్యాక్షరతో యత్సారత్వం ప్రణవస్య తైత్తిరీయోపనిషది చ బ్రహ్మయజ్ఞప్రకరణే- ఓమితి ప్రతిపద్యతే- ఏతద్వై యజుస్త్రయీం విద్యాం ప్రతీతి॥ షణ్ణాం ప్రాణాయామానాం సమాహారః షట్ప్రాణాయామం పాత్రాదిభ్యః ప్రతిషేధ ఇతి- క్రమాదితి- బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్- గృహాద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేదితి జాబాలశ్రుతిః - అక్రమతో భవేదితి యది వేతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్ గృహాద్వేతి - తత్తైత్తిరీయాశ్వత్థే స్థాపిత ఇతి తేనాధ్వర్యుణా తత్రాశ్వత్థస్య స్థాపనమాత్రేణాపి శివలింగస్థాపనేన యత్ఫలం తల్లభ్యత ఇత్యర్థః - తస్య ప్రకృతస్య తస్మిన్ స్థానే స్థాపి తస్యాశ్వత్థస్య పరమేశ్వరస్య వా దర్శనస్పర్శనాభ్యాం వా సర్వపాతకానాం నాశకమిత్యర్థః॥

ఓం ఇతి శ్రీ మాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే సన్యాసాశ్రమవిధిర్నామ షష్ఠోఽధ్యాయః.

నిత్యధర్మాభిధానానంతరం నైమిత్తికధర్మాభిధానాయ అధ్యాయాంతరమారభతే॥ అథాత ఇతి॥ యతఉక్తస్య విధినిషేధశాస్త్రైకస్యాధిగత్యస్య ధర్మస్య ప్రమాదాదినా వ్యతిక్రమే తన్నిమిత్తప్రాయశ్చిత్తాపేక్షా- అతో నిత్యానంతరం తదుచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మేతి ॥ తథాచ ఛాందోగ్యోపనిషది - స్తేనో హిరణ్యస్య సురాం పిబంశ్చ గురోస్తల్పమావసన్ బ్రహ్మహా చైతే పతంతి చత్వారః - పంచమశ్చాచరంస్తైరితి సహవా సనేదితి వచనాత్ - సహవాసాదినైవ సంవత్సరాత్పాతిత్యం- యజనాధ్యాపనసంబంధైస్తు సద్యః పాతిత్యం- యదాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సహాచరన్ ॥ యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాన్నతు ధ్యానాసనాశనాదితి ॥ ఉక్తనిమిత్తానాం ఉద్దేశక్రమేణ ప్రాయశ్చిత్తాన్యాహ ॥ ౨ ॥ బ్రహ్మహా నిర్జన ఇతి ॥ ౩ ॥ భుంజీయాత్ భుంజీత॥ ౪ ॥ శవశిరోధ్వజమితి - స్మర్యతే- శవశిరః

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ప్రాయశ్చిత్తం సమాసతః । దోషాణామపనుత్త్యర్థం సర్వభూతానుకంపయా ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మహా మద్యపస్తేయీ తథైవ గురుతల్పగః । ఏతే వేదవిదాం శ్రేష్ఠ మహాపాతకినస్స్మృతాః ॥ ౨ ॥ ఏభిస్సహావసేద్యస్తు సంవత్సరమసావపి॥ బ్రహ్మహా నిర్జనే రణ్యే కుటిం కృత్వా వసేన్నరః॥ ౩ ॥ ద్వాదశాబ్దాభిసంతప్తః సర్వదా విజితేంద్రియః। భిక్షామాహృత్య భుంజీయాత్స్వదోషం ఖ్యాపయన్నృణాం ॥ ౪ ॥ శాకమూలఫలాశీ వా కృత్వా శవశిరోధ్వజం। సంపూర్ణే ద్వాదశే వర్షే బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి॥ ౫ ॥ అకామకృతదోషస్య ప్రాయశ్చిత్తమిదం మునే। కామతశ్చేన్మునిశ్రేష్ఠాః ప్రాణాంతికముదీరితమ్॥ ౬ ॥ అథవా మునిశార్దూల పాపశుద్ధ్యర్థమాత్మనః । గ్రామాదనలమాహృత్య ప్రవ్రజేత్పరితాపితః ॥ ౭ ॥ పశ్చాదనశనో వాపి ధర్మయుద్ధే థవా నలే। అప్సు వా మునిశార్దూల మహాప్రస్థానకే పి వా ॥ ౮ ॥ బ్రాహ్మణార్థే గవార్థే వా సమ్యక్ప్రాణాన్పరిత్యజేత్। సురాపానాదిదోషో పి నశ్యత్యేతేన సువ్రత॥ ౯॥ అగ్నివర్ణాం సురాం తప్తాం ప్రాణవిచ్ఛేదనక్షమామ్। పీత్వా నష్టశరీరస్తు సురాపానాద్విముచ్యతే ॥ ౧౦॥ గోమూత్రం వా ఘృతం తోయం గోశకృద్రసమేవ వా। అగ్నితప్తం పిబేత్తేన మృతో ముచ్యేత దోషతః॥౧౧॥ సువర్ణస్తేయకృత్స్నాత్వా రాజానమధిగమ్య తు। స్వకర్మ ఖ్యాపనం కుర్యాన్మాం భవాననుశాస్త్వితి॥ ౧౨॥ ఆయసం ముసలం తీక్ష్ణం గృహీత్వా స్వయమేవ తు । హన్యాత్సకృత్ప్రయోగేన రాజా తం పురుషాధమం॥ ౧౩॥ ముచ్యతే స్తేయదోషేణ నాస్తి రాజ్ఞోపి పాతకమ్ । అవగూహేత్స్త్రియం తప్తాం మయసా నిర్మితాం నరః॥ ౧౪ ॥ స్వయం వా శిశ్నవృషణముత్పాట్యాదాయ చాంజలౌ । దక్షిణాం దిశమాగచ్ఛేద్యావత్ప్రాణవిమోచనం॥౧౫॥ అనేన విధినా యుక్తో ముచ్యతే గురుతల్పగః॥౧౫½॥ తప్తకృచ్ఛ్రం చరేత్సప్తసంవత్సరమతంద్రితః॥౧౬॥ మహాపాతకినాం న్యూనాం సంసర్గాచ్చ విముచ్యతే॥౧౬½॥ మాతరం మాతృసదృశీం భాగినేయీం తథైవ చ॥౧౭॥ మాతృష్వసారమారుహ్య కుర్వన్కృచ్ఛ్రాణి కృత్స్నశః । చాంద్రాయణం చ కుర్వీత తత్పాపవినివృత్తయే॥౧౮ ॥ స్వసారం మునిశార్దూల గత్వా దుహితరం తు వా । కృచ్ఛ్రం సాంతపనం కుర్యాద్దోషశుద్ధ్యర్థమాత్మనః॥ ౧౯॥ భ్రాతృభార్యాభిగమనే చాంద్రాయణచతుష్టయమ్। చరేత్తత్పాపశుద్ధ్యర్థం సంతప్తో బ్రాహ్మణోత్తమః ॥ ౨౦ ॥ పితృవ్యసుశ్చ గమనే మాతులాద్దుహితుస్తథా । చాంద్రాయణం చరేదేకం కామతో కామతో పి వా ॥ ౨౧ ॥ అవశిష్టాసు సర్వాసు ద్విజస్త్రీషు మహామునే । గత్వా కృచ్ఛ్రం చరేత్తప్త

పాలధ్వజవాన్- భిక్షాశీ కర్మచోదయన్ ॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ అవగూహేత్ ఆశ్లిష్యేత్ ॥౧౪॥౧౫॥ తప్తకృచ్ఛ్రలక్షణముక్తం యమేన॥ త్ర్యహముష్ణం పిబేదంభస్త్ర్యహముష్ణం పయః పిబేత్ । త్ర్యహముష్ణం పిబేత్సర్పిర్వాయుభక్షస్త్ర్యహం పరం - తప్తకృచ్ఛ్రం విజానీయాచ్ఛీతైశ్శీతముదాహృతమితి - అంభఃప్రభృతీనాం ప్రమాణముక్తం పరాశరేణ- షట్పలం తు పిబేదంభస్త్రిపలం తు పయః పిబేత్॥ పలమేకం పిబేత్సర్పిస్తప్తకృచ్ఛ్రం విధీయత ఇతి॥ కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రావితి॥ ద్విరావృత్తం కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రం కుర్యాత్ - తల్లక్షణముక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన- కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రం క్షుపయో దివసానేకవింశతిమితి॥ ఏకభుక్తనక్తాయాచితదివసేషు యో భోజనకాలస్తస్మిన్నేవ కాలే కేవలముదకేనైవ వర్తనం- కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ సాంతపనమితి ॥ తల్లక్షణమి యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోమూత్రం గోమయం క్షీరం దధి సర్పిః కుశోదకం। జగ్ధ్వా పరే హ్న్యుపవసేత్కృచ్ఛ్రం సాంతపనం భవేదితి॥ ౧౯ ॥ ౨౦॥౨౧ ॥ ౨౨॥ ౨౩॥

౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ నాస్తిజ్ఞానాదితి ॥ ఉక్తంహిగీతాసు ॥ యథైధాంసిసమిద్ధోగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేర్జున-జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణిభస్మసాత్కురుతేతథేతి ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ యచ్ఛ్రద్ధయేతి ॥ శబ్దశక్తితాత్పర్యావధారణన్యాయానుసంధానముఖేన వేదాంతజ్ఞానమభ్యసేత్- తస్యసంసారవిచ్ఛిత్తిరిత్యస్మిన్నర్థేశ్రుతిరస్తీత్యర్థః॥ సాచేయం॥ శ్రు॥ వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాస్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్వాః- తేబ్రహ్మలోకేతుపరాంతకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యంతిసర్వ ఇతి॥ ౩౭॥ ఏవమభ్యస్యత ఇతి॥ అర్జునంప్రతిభగవతోక్తం - ప్రాప్యపుణ్యకృతాన్లోకానుషిత్వాశాశ్వతీస్సమాః । శుచీనాంశ్రీమతాంగేహే యోగభ్రష్టోభిజాయతే॥ పునశ్చేతి॥ పూర్వాభ్యాసేనతేనైవహ్రియతేహ్యవశోపిస ఇతిపర్యుపాసతే శబ్దోలుగ్భావశ్ఛాందసః॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ అపరోక్షీకృత ఇతి॥ సంపదాదిత్వాద్భావేక్విప్ । ఆత్మానంప్రతియదపరోక్షీకరణంతస్మాదిత్యర్థః॥

ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాంజ్ఞానయోగఖండేసప్తమోధ్యాయః.

మేకంతద్దోషశాంతయే॥ ౨౨ ॥ క్షత్రియాణాంచవైశ్యానాంస్త్రీషుకృత్వాద్విజశ్చరేత్। కృచ్ఛ్రమన్యాసుబహుశోగత్వాతప్తంచరేద్బుధః ॥ ౨౩॥ బ్రహ్మచారీస్త్రియంగచ్ఛేత్కామతోమునిసత్తమ। సంవత్సరంచరేద్భైక్ష్యంవసిత్వాగర్దభాజినం ॥ ౨౪॥ స్వపాపకీర్తనంకుర్యాత్స్నాత్వాత్రిషవణం పునః। తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యేతమాసాత్కామవివర్జితః॥ ౨౫॥ అగ్నికార్యపరిత్యాగీ రేతోత్సర్గసమాహితః । స్నాత్వాప్రణవసంయుక్తాంవ్యాహృతించతథైవచ॥ ౨౬॥ సావిత్రీంసశిరాంమౌనీజపేదయుతమాదరాత్। యతీనామింద్రియోత్సర్గేస్నాత్వాశుద్ధస్సమాహితః॥ ౨౭॥ ప్రణవంపరమాత్మానంజపేదయుతమాదరాత్ । ద్విజస్త్రీగమనేభిక్షురవకీర్ణవ్రతంచరేత్ ॥ ౨౮ ॥ అన్యాసుబుద్ధిపూర్వంచేత్తప్తకృచ్ఛ్రంసమాచరేత్ । గత్వావైశ్యాంచరాజ్ఞీంచబ్రహ్మహత్యావ్రతంచరేత్॥ ౨౯ ॥ క్రమాన్మాసత్రయంపూర్వంషాణ్మాసికమనంతరమ్ । బ్రాహ్మణస్తువిముచ్యేత శూద్రీంగత్వార్ధమాసతః ॥ ౩౦॥ విహితాకరణేతద్వత్ప్రతిషిద్ధాదిసేవనే । వేదవిప్లావనేచైవ గురుద్రోహేప్యకర్మణి॥ ౩౧॥ తప్తకృచ్ఛ్రంచరేత్తేనముచ్యతేసర్వదోషతః । అథవాసర్వపాపానాంవిశుద్ధ్యర్థంసమాహితః॥ ౩౨॥ కుర్వీతశుశ్రూషణంనిత్యంవేదాంతజ్ఞానినోగురోః । శ్రద్ధావినయసంయుక్తశ్శాంతిదాంత్యాదిసంయుతః ॥ ౩౩ ॥ యావద్జ్ఞానోదయస్తావద్వేదాంతార్థంనిరూపయేత్ । నాస్తిజ్ఞానాత్పరంకించిత్పాపకాంతారదాహకమ్ ॥ ౩౪ ॥ మాసత్రయాద్వినశ్యంతి క్షుద్రపాపానిసువ్రత । షణ్మాసశ్రవణాత్సర్వేనశ్యంత్యేవోపపాతకాః॥ ౩౫ ॥ మహాపాతకసంఘాశ్చనిత్యవేదాంతసేవనాత్ । నశ్యంతివత్సరాత్సర్వేసత్యముక్తంబృహస్పతే॥ ౩౬ ॥ యశ్శ్రద్ధయాయుతోనిత్యంవేదాంతజ్ఞానమభ్యసేత్। తస్యసంసారవిచ్ఛిత్తిశ్శ్రవణాదితిహిశ్రుతిః॥ ౩౭॥ ఏవమభ్యస్యతస్తస్యయదివిఘ్నోభిజాయతే।సర్వాన్లోకాన్క్రమాద్భుక్త్వాభూమౌవిప్రోభిజాయతే॥ ౩౮॥సర్వలక్షణసంపన్నశ్శాంతస్సత్యపరాయణః। పునశ్చపూర్వభావేనవిద్యాంసంపర్యుపాసతే॥ ౩౯ ॥ తత్సంపరాకత్స్వమాత్మానమపరోక్షీకృతోమునిః । స్వప్నాదివద్విముచ్యేతస్వసంసారమహోదధేః ॥ ౪౦ ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన స్వముక్త్యర్థంబృహస్పతే । సర్వదాసర్వముత్సృజ్యవేదాంతశ్రవణంకురు॥ ౪౧॥ *

ఓమ్ ఇతి శ్రీస్కాందేమహాపురాణే - సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే ప్రాయశ్చిత్తవిధిర్నామసప్తమోధ్యాయః. * * * * ... *

ఈశ్వరః॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి దానకర్మఫలంమునే। సర్వేషామేవదానానాంవిద్యాదానంపరంస్మృతమ్॥౧॥ విద్యయైవప్రాణినాంముక్తిస్తస్మాత్తద్దానముత్తమ్ । భూమిదానంచ గోదానంఅర్థదానమతఃపరమ్ ॥౨ ॥ కన్యాదానంచముఖ్యంస్యాదన్నదానంతథైవచ। ధనధాన్యసమృద్ధానాం

ఉక్తప్రాయశ్చిత్తైః పరిహృతప్రతిబంధకపాపజాలస్యపురుషస్యదానాదిధర్మంవక్తుంప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ విసిత్తాయోపపన్నాయేతి-శ్రూయతేహి॥ శ్రు॥ తస్మైసవిద్వానుపపన్నాయసమ్యక్ప్రశాంతచిత్తాయశమాన్వితాయ- యేనాక్షరంపురుషంవేదితవ్యం ప్రోవాచతాంతత్వతో బ్రహ్మవిద్యామితి-విద్యాయేతి ॥ త్రైవర్ణికో

పలక్షణం విద్యాగ్రహణాధికారవిభాగో హి గతఖండే సప్తమాధ్యాయే - నివృత్తిధర్మనిష్ఠస్తు బ్రాహ్మణ ఇత్యత్రో పవర్ణితఇతి అతిథిదేవతావిశేషాణాం అన్నదానఫలాన్యాహ॥౪॥౫॥౬॥౭॥అమావాస్యామితి ॥ కాలాధ్వనోర త్యంతసంయోగే ద్వితీయా ॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥౧౧॥ పక్షయోరపి ॥ యత్తుశుక్లాం శుద్ధాం అనుపహతామిత్యభివ్యా చక్షతే - యదాహుః॥సకామానాం గృహస్థానాం కామ్యవ్రతనిషేధనాదితి॥౧౨॥౧౩॥ ౧౪ ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥సర్వసమతామితి॥ సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు॥

యో భూమిం దద్యాద్ద్విజాయ సః । ఇహలోకే సుఖీ భూత్వా ప్రేత్య చానంత్యమశ్నుతే ॥ ౩॥ అరత్ని మాత్రాం యో భూమిం దద్యాద్బ్రాహ్మణేదేవరః । సర్వపాపవినిర్ముక్తస్సంసారమతివర్తతే॥౪॥ వినీతాయోపపన్నాయ విప్రాయ శ్రద్ధయాయుతః । యో దద్యాద్వైదికీం విద్యాం న స భూయోభిజాయతే॥౫॥యత యే శ్రద్ధయా నిత్యం అన్నం దద్యాద్యథాబలమ్ । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి న పునర్జాయతే భువి॥౬॥మఠం వా యతినే దద్యాన్న స భూయోభిజాయతే॥ ౭ ॥ అమావాస్యాం మునిశ్రేష్ఠ బ్రాహ్మణాయానసూయవే । అన్నం దద్యాన్మహాదేవం సముద్దిశ్య సమాహితః ॥ సోక్షయం ఫలమాప్నోతి మహాదేవసమో భవేత్॥౮॥ కృష్ణచతుర్దశ్యాం శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః । ఆరాధయేద్ద్విజం ముఖ్యం మహాదేవస్స ఉచ్యతే ౯॥ త్రయోదశ్యాం తథా స్నాత్వా బ్రాహ్మణం భోజయేన్మదా। బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి బ్రహ్మణా సహ మోదతే ॥ ౧౦॥ ద్వాదశ్యాం తు ద్విజస్స్నాత్వా విష్ణుముద్దిశ్య భక్తితః । బ్రాహ్మణాయ వినీతాయ దద్యాదన్నం సమాహితః॥ ౧౧॥ సర్వపాపవినిర్ముక్తో విష్ణులోకం స గచ్ఛతి। ఏకాదశ్యాముపోష్యైవ ద్వాదశ్యాం పక్షయోరపి ॥ ౧౨॥వాసుదేవం సముద్దిశ్య బ్రాహ్మణాన్భోజయేన్నరః । సప్తజన్మకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి॥౧౩॥దశమ్యామింద్రముద్దిశ్య యో దద్యాద్బ్రాహ్మణేషు చ । అన్నం వా తండులాజ్యం వా స దేవేంద్రమవాప్నుయాత్॥౧౪॥నవమ్యాం ధర్మరాజానముద్దిశ్య బ్రాహ్మణేషు చ। అన్నం దద్యాద్యథాశక్తి ధర్మరాజః ప్రసీదతి ॥ ౧౫॥ అష్టమ్యాం తు శివం పూజ్య బ్రాహ్మణం పూజయేన్నరః। సర్వపాపవినిర్ముక్తశ్శివసాయుజ్యమాప్నుయాత్॥ ౧౬॥ సప్తమ్యాం చంద్రముద్దిశ్య బ్రాహ్మణాన్భోజయేన్నరః । చంద్రలోకమవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ౧౭॥ షష్ఠ్యాం తు సూర్యముద్దిశ్య బ్రాహ్మణానేవ పూజయేత్ । సూర్యలోకమవాప్నోతి సుఖమక్షయ్యమశ్నుతే॥ ౧౮॥ పంచమ్యాం పార్వతీం విప్రానుద్దిశ్యాన్నేన భోజయేత్ । సర్వపాపవినిర్ముక్తస్స మ్యజ్ఞానమవాప్నుయాత్॥ ౧౯॥ చతుర్థ్యాం బ్రాహ్మణాంచ్ఛుద్ధాన్లక్ష్మీముద్దిశ్య భోజయేత్ । దారిద్ర్యం సకలం త్యక్త్వా మహాలక్ష్మీమవాప్నుయాత్ ॥౨౦॥ తృతీయాయాం ద్విజస్స్నాత్వా బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్సకృత్ - తస్య బ్రహ్మా హరిశ్చాపి మహాదేవో వశో భవేత్ ॥ ౨౧॥ ద్వితీయాయాం తు శుద్ధాయాం బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్బుధః । తస్య వాచి సదా వేదా నృత్యంతి స్మ మహామునే ॥ ౨౨॥ ప్రథమాయాం పవిత్రాయాం పరబ్రహ్మార్పణం ద్విజః । యో బ్రాహ్మణముఖే కుర్యాచ్ఛ్రద్ధాభక్తిసమన్వితః॥ ౨౩॥ స సర్వసమతామేత్య బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి సనాతనమ్॥౨౪॥బ్రాహ్మణాయ ముదా దద్యాచ్ఛుక్లాం గాముత్తమాం నరః । సర్వపాపవినిర్ముక్తస్స్నాతో బ్రహ్మ స గచ్ఛతి॥ ౨౫ ॥ యో దద్యాత్కపిలాం శుద్ధాం బ్రాహ్మణాయ విభూషితామ్। సర్వపాపవినిర్ముక్తశ్శివలోకం స గచ్ఛతి॥౨౬॥ యేన కేన ప్రకారేణ యం యం దేవం సమర్చయేత్ । తం తం దేవం సమాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ౨౭॥యం యం కా

మ్యధుష్వపి చ పాపేషు సమబుద్ధిర్విశిష్యతే॥ నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితా ఇతి గీతాసు ॥ ౨౪॥౨౫॥ ౨౬॥౨౭॥అత్మజ్ఞమితి ॥ శ్రూయతే హి॥ముండకోపనిషది ॥ యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి విశుద్ధసత్త్వః కామయతే యాంశ్చ కామాన్। తం తం లోకం జయతే తాంశ్చ కామాంస్తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయేద్భూతికామ ఇతి-యదుక్తం తత్ర హేతుత్వం ఆత్మవిద్యాయాః - సర్వత్ర ప్రియశ్చిత్తమాహ॥౨౮॥క్రిమికీటేభ్య ఇతి॥మనురప్యాహ॥భూతానాం ప్రాణినశ్శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః । బుద్ధిమత్సు నరాశ్శ్రేష్ఠా నరేషు బ్రాహ్మణాస్స్మృతాః। బ్రాహ్మణేషు చ విద్వాంసో విద్వత్సు కృతబుద్ధయః ॥ కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవాదినః । బ్రహ్మవిద్భ్యః పరం కించిన్న భూతం న భవి

ష్యతీతి॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥౩౨॥ విధిభేదేన దేవతాభేదాః ప్రాగుక్తాః- కామనాభేదేన తానాహ॥ బ్రహ్మవర్చసకామ ఇతి॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ క్షీయంతే చాస్యేతి శ్రుతిరితి॥ శ్రూయతే॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథిః ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావర ఇతి॥ ౩౬॥ ౩౭॥ కైవల్యశాఖిన ఇతి॥ శ్రూయతే హి॥ కైవల్యోపనిషది॥ యశ్శతరుద్రీయమధీతే సోఽగ్నిపూతో భవతి- సురాపానాత్పూతో భవతి॥ బ్రహ్మహత్యాత్పూతో భవతి కృత్యాకృత్యాత్పూతో భవతి సాక్షాత్ప్రత్యక్షభూతాయాః శతసంఖ్యాయా అధ్వర్యుశాఖాయాః- సహస్రశో మే రుద్రా అధిభూమ్యామితి శ్రుతేః॥ ౩౮॥౩౯॥ చమకం॥ వసోర్ధారాం అగ్నావిష్ణూ సజోషసేత్యాదికాం- శివసంకల్పం యేనేదం భూతం భవిష్యదిత్యాదికాం॥ ౪౦॥౪౧॥౪౨॥ యావజ్జ్ఞానోదయమితి॥ జ్ఞానముదేతి యస్మిన్ దినే తజ్జ్ఞానోదయం- తద్వ్యావదాయాతి తావదిత్యర్థః ౪౩॥ అజ్ఞానత ఇత్యాదిః స్పష్టోఽర్థః॥ ౪౪॥౪౫॥ ౪౬॥౪౭॥

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే అష్టమోఽధ్యాయః.

మయోక్తే లోకే తత్తమ్ముద్దిశ్య బుద్ధిమాన్ । ఆత్మజ్ఞమర్చయేన్నిత్యమాత్మజ్ఞమితి హి శ్రుతిః॥ ౨౮॥ క్రిమికీటపతంగేభ్యశ్శ్రేష్ఠాః పశ్వాదయస్తథా। పశ్వాదిభ్యో నరాశ్శ్రేష్ఠాః నరేభ్యో బ్రాహ్మణాస్తథా॥ ౨౯॥ బ్రాహ్మణేభ్యోఽథ విద్వాంసో విద్వత్సు కృతబుద్ధయః। కృతబుద్ధిషు కర్తారస్తేభ్యస్సన్న్యాసినో వరాః। ౩౦॥ తేషాం కుటీచకాశ్శ్రేష్ఠా బహూదకసమాశ్రితాః। బహూదకాత్పరో హంసో హంసాత్పరమహంసకాః॥ ౩౧॥ పరహంసాదపి శ్రేయానాత్మవిన్నాస్త్యతోఽధికః। తస్మాదాత్మవిదః పూజ్యాస్సర్వదా సర్వజంతుభిః॥ ౩౨॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్తు బ్రహ్మాణం పూజయేన్నరః। ఆరోగ్యకామ ఆదిత్యం బలకామస్సమీరణమ్॥ ౩౩॥ కీర్తికామోఽనలం తద్వన్మేధాకామస్సరస్వతీం। జ్ఞానకామో మహాదేవం సిద్ధికామో వినాయకమ్॥ ౩౪॥ భోగకామస్తు శశినం తు మాకామస్తు శంకరమ్। వైరాగ్యకామో విద్వాంసం వృష్టికామశ్శచీపతిమ్॥ ౩౫॥ ఏతాన్యాచరతశ్శ్రద్ధాభక్తిభ్యాం సహ యత్నతః। క్షీయంతే పాపకర్మాణి క్షీయంతే చాస్య హి శ్రుతిః॥ ౩౬॥ జ్యోతిష్టోమాదికం కర్మ యః కుర్యాద్విధిపూర్వకమ్। స దేవత్వమవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ౩౭॥ యశ్శ్రద్ధయా యుతో నిత్యం శతరుద్రీయమభ్యసేత్। అగ్నిదాహాత్సురాపానాదకృత్యాచరణాత్తథా॥ ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యాయా ఇతి కైవల్యశాఖినః॥ ౩౮॥ శతశాఖాగతం సాక్షాచ్ఛతరుద్రీయమద్భుతమ్। తస్మాత్తజ్జపమాత్రేణ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ౩౯॥ చమకం చ జపేద్విద్వాంస్సర్వపాపప్రశాంతయే। సహస్రశీర్షసూక్తం వా శివసంకల్పమేవ వా॥ ౪౦॥ జపేత్పంచాక్షరం చైవ సంసారతరణక్షమమ్। త్రిస్సప్తకులముద్ధృత్య శివలోకే మహీయతే॥ ౪౧॥ తత్ర నానావిధాన్భోగాన్భుక్త్వా కర్మపరిక్షయాత్। భూలోకే జాయతే పుణ్యం పాపం వా కురుతే నరః॥ ౪౨॥ యావజ్జ్ఞానోదయం తావజ్జాయతే మ్రియతేఽపి చ॥ ౪౩॥ అసుఖే సుఖమారోప్యైవమజ్ఞానతో నరః। కరోతి సకలం కర్మ తత్ఫలం త్వవశోఽశ్నుతే॥ ౪౪॥ అహో మాయావృతో లోకో స్వాత్మానందమహోదధిమ్। విహాయ వివశః క్షుద్రే రమతే కిం వదామి తే॥ ౪౫॥ తస్మాన్మాయామయం భోగమసారమఖిలం నరః। విహాయ విమలం నిత్యమాత్మానందం సమాశ్రయేత్॥ ౪౬॥ సర్వం సంగ్రహరూపేణ సస్నేహం సమ్యగీరితమ్। తస్మాత్త్వం సకలం త్యక్త్వా స్వాత్మానందే కురు శ్రమమ్॥ ౪౭॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే దానవిధిర్నామాష్టమోఽధ్యాయః- ... ... *

ఈశ్వరః॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి పాపకర్మఫలం మునే। ఖరోష్ట్రసూకరత్వం చ గజాశ్వమృగపక్షితామ్॥ ౧॥ చండాలపుల్కసత్వం చ ప్రాప్నోతి బ్రహ్మహా క్రమాత్। దస్యూనాం విట్భుజాం యోనిం పక్షిణాం చ తథైవ చ॥ ౨॥ క్రిమికీటపతంగానాం సురాపః ప్రాప్నుయాద్ద్విజః। రాక్షసానాం

స్వర్గాపవర్గసాధనే ధర్మజ్ఞానే- విహితే హానాయ నిషిద్ధకర్మాభిధాతుం ప్రతిజానీతే - అథాత ఇతి॥ యతో విహితకారిణామపి నిషిద్ధాపరిత్యాగేన నరకః అతో విహితాభిధానానంతరం హానాయ నిషిద్ధముచ్యత ఇత్యర్థః - బహుతరనరకోపభోగానంతరం శేషేణ ఖరోష్ట్రాదిజన్మప్రాప్తిం వక్ష్యతి॥ ౧॥౨॥

౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭॥ దర్దురోఽథికః ॥ ౮॥ ౯॥ శవభక్షణకో రాజేతి - యోహి రాజా న్యాయేన ప్రజాః పాలయతి స బ్రాహ్మణాదనంతరం ప్రశస్యతే॥ స్మర్యతే హి ॥ శ్రేయాన్ప్రతిగ్రహో రాజ్ఞామితి ॥ మత్స్యోఽన్యేషాం బ్రాహ్మణాద్యతత్స్థః- యస్త్వన్యాయకారీ రాజా క్రూరస్స ఉచ్యతే శవభక్షకో రాజేతి॥ సహి సూనాచక్రిధ్వజవేశ్యాభ్యోఽపి నికృష్టస్స్మర్యతే- దశసూనాసమశ్చక్రీ దశచక్రసమో ధ్వజః దశధ్వజసమా వేశ్యా దశవేశ్యాసమో నృపఇతి॥ ఏవం వైశ్యశూద్రయోః

పిశాచానాం చోర్యోఽయాతి సహస్రశః ॥ ౩ ॥ క్రవ్యాదదంష్ట్రిణాం యోనిం తృణాదీనాం తథైవ చ । క్రూరకర్మరతానాం చ ప్రాప్నోతి గురుతల్పగః॥ ౪॥ బ్రాహ్మణస్య ధనం క్షేత్రమపహృత్య నరాధమః । బ్రహ్మరాక్షసతాం యాతి శతశోఽథ సహస్రశః ॥ ౫॥ ధాన్యచోరోఽథ వేదాఖుర్జలం హృత్వా ప్లవోఽథ వేత్ । కాంస్యం హృత్వాథ వేద్ధంస స్సారసో నకులోఽప్యుత ॥ ౬ ॥ పయః కాకోఽథ వేన్మాంసం హృత్వా గృధ్రోఽథ వేత్తథా । చక్రవాకస్తు లవణం బకస్తూలాపహారకః॥ ౭ ॥ కౌశేయం తిత్తిరిః క్షౌమం హృత్వా దర్దురసంజ్ఞికః । వస్త్రశాకాపహారేణ బర్హిణస్స్యుర్నరాధమాః॥ ౮॥ శ్వావిద్ధృత్వా భవేత్పుష్పం మర్కటస్స్యాత్ఫలం మునే । యానాపహరణాదుష్ట్రః పశూన్హృత్వాథ వేదజః॥ ౯॥ శవభక్షణకో రాజా వైశ్యః పూయాశనోఽథ వేత్ । శ్యేనాశనోఽథ వేచ్ఛూద్రో జలూకో రక్తకోఽథ వేత్ ॥ ౧౦॥ నైతావతాలం విప్రేంద్ర పాపకర్మఫలోదయం । నరకే వర్తమానస్య అసిపత్రే పదారుణే॥ ౧౧ ॥ హస్తద్వయం దృఢం బద్ధ్వా సతతం సపదం తథా। క్షిప్యతే దీప్తవహ్నౌ చ బ్రహ్మహా చంద్రతారకమ్॥ ౧౨॥ అతిశప్తాయా స్సైదర్శం దైః పీడ్యతే యమకింకరైః । ప్రాణిహింసాపరాణాం తు కల్పకోటిశతం మునే ॥ ౧౩॥ తత్ర తైలకటాహేషు గాఢం బద్ధ్వా పదద్వయమ్ । క్షిప్యతే యమదూతేన తైలచోరో మహామునే ॥ ౧౪॥ తత్ర తామ్రకటాహేషు క్షిప్త్వా మిథ్యాభిశంసినమ్ । జిహ్వాముత్పాటయంత్యాశు బహుశో యమకింకరాః ॥ ౧౫ ॥ తప్తతామ్రజలం తీక్ష్ణైః పిబేత్యుక్త్వాయసాయుధైః । ఛిద్యంతే యమదూతైస్తు సురాపానరతా నరాః॥ ౧౬॥ ఛిత్త్వా ఛిత్త్వా పునర్దగ్ధ్వా పిండీకృత్య పునస్తథా। క్షిప్యతే పూర్యమాణేస్మిన్కటాహే గురుతల్పగః॥ ౧౭॥ మాతరం పితరం జ్యేష్ఠం గురుమధ్యాత్మవేదినమ్। మహాదేవం తథా విష్ణుం బ్రహ్మాణం వేదమేవ చ ॥ ౧౮॥ ఆదిత్యం చంద్రమగ్నిం చ వాయుం నిందంతి యే నరాః। కల్పకోటిశతం దివ్యం పచ్యంతే వరకాలయే ॥ ౧౯ ॥ యతిహస్తే జలం దానం అదత్తం యైర్నరాధమైః ! ఇక్షువత్సం ప్రపీడ్యంతే ముద్గరైర్మునిసత్తమ॥ ౨౦ ॥ పాదే చాస్యే తథా పాశ్వే నాభౌ శిశ్నే గుదే క్షిణి । నిహన్యంతే మహాతప్తైశ్శంకుభిశ్చార్థహారిణః॥ ౨౧॥ అయసా నిర్మితాం కాంతాం సుతప్తాం ఘుర్ఘురీకృతాం। గాఢమాలింగతే మర్త్యః పరదారపరిగ్రహః ॥ ౨౨॥ దుశ్చారిణ్యః స్త్రియశ్చాపి సుతప్తం పురుషం తథా। శ్రౌతస్మార్తవిహీనా యే నిషిద్ధాచరణే రతాః॥ ౨౩॥ పచ్యంతే నరకే తీవ్రే కల్పకోటిశతం సదా । యే శివాయతనారామవాపీకూపమఠాదికమ్ ॥ ౨౪ ॥ అభిదూష్యంతి పాపిష్ఠాన్పాత్రరమంతిచ। వ్యాయామోద్వర్తనాభ్యంగస్నానభోగాన్నభోజనమ్ ॥ ౨౫ ॥ క్రీడాం చ మైథునం ద్యూతం ఆచరంతి మదోద్ధతాః । ఏతే చ తద్విధే ఘోరైరిక్షుయంత్రాదిపీడనైః ॥ ౨౬॥ నిరయాదిషు పచ్యంతే యావచ్చంద్రదివాకరమ్ । వేదమార్గరతాచార్యనిందాం శృణ్వంతి యే నరాః॥ ౨౭ ॥ ద్రుతతామ్రాదిభిస్తేషాం కర్ణ ఆపూర్యతే నఘ । ఘోరాఖ్యే నరకే కేచిత్పచ్యంతే పాపకర్మతః॥ ౨౮॥ సుఘోరాఖ్యే తథా కేచిదతిఘోరేపి కేచన । మహాఘోరాభిధే కేచిద్ఘోరరూపే చ కేచన॥ ౨౯॥ తరళాఖ్యే తథా కేచిత్తథా కేచిద్భయానకే । కాలరాత్రే తథా పాపాస్తథా కేచిద్భయోత్కటే ॥ ౩౦ ॥ కేచిచ్చండాభిధే కేచిన్మహాచండాభిధే సదా । చండకోలాహలే కేచిత్ప్రచండాయాం తు కేచన॥ ౩౧ ॥ తథా పద్మాభిధా

రపేనికృష్టయోరభిధానం॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥మిథ్యాభిశంసినం అవిద్యమానం దోషమారోపయంతం॥౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥౩౩॥౩౪॥ పాకకర్మణః ఫలముదేతియస్మిన్నరకే జాతే తత్పాపకర్మఫలోదయం॥౩౫॥ఇహ జన్మని జన్మాంతరే చ కృతస్య పాపరాశేః అనంతత్వాత్ - దుర్జ్ఞానత్వాత్ప్రతిస్వికప్రాయశ్చిత్తకరణాసంభవాత్ సకలపాపనిర్హరణస్య సుకరమేకముపాయమాహ ఏవం పాపైరితి॥ పరోక్షమాత్మ

ఏజ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకం॥ బుద్ధిపూర్వకృతం పాపం కృత్స్నం దహతి వహ్నివత్॥ అపరోక్షాత్మనః జ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకం। సంసారకారణాజ్ఞానతమసశ్చండభాస్కర ఇతి॥ వక్ష్యతి। ౩౬॥ ౩౭॥ మానుష్యే మనుష్యలోకే కర్మసామ్యతః పుణ్యపాపకర్మణోరుభయోరపి యుగపత్పరిపాకేన సమాభ్యాం పుణ్యపాపాభ్యాం మానుష్యం ప్రాప్నుయాన్నర ఇతి॥ అగ్రే వక్ష్యతి॥ ౩౮॥

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే నవమోఽధ్యాయః

యాం చ పద్మవత్యాం చ కేచన। తథా కేచన భీమాయాం కేచిద్భీషణసంజ్ఞికే ॥ ౩౨ ॥ కరాళే చ తథా కేచిద్వికరాళే చ కేచన। వజ్రతీక్ష్ణకసంజ్ఞే చ పద్మకోణే చ కేచన ॥ ౩౩ ॥ సుదీర్ఘే వర్తులాఖ్యే చ తస్తభామే చ కేచన। అష్టభామే చ దీప్తే చ రౌరవే చైవ కేచన ॥ ౩౪ ॥ కేచిదన్యేషు పాపిష్ఠాః పచ్యంతే వివశా భృశమ్। అహో కష్టం మహాప్రాజ్ఞ పాపకర్మఫలోదయం॥ ౩౫॥ ఏవం పాపఫలం జ్ఞాత్వా మునే జ్ఞానరతో భవేత్। జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే మునే॥ ౩౬॥ అహో జ్ఞానం పరిత్యజ్య మాయయా పరిమోహితాః। నరకేషు చ పచ్యంతే స్వప్నకల్పేషు దుఃఖితాః ॥ ౩౭॥ ఏవం పాపఫలం భుక్త్వా మహాదేవప్రసాదతః। పశ్చాద్భూమౌ విజాయేత మానుష్యే కర్మసామ్యతః ॥ ౩౮ ॥

ఓం ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే పాపకర్మవిధిర్నామ నవమోఽధ్యాయః.

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి దేహోత్పత్తిం మహామునే। శృణు వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థమాత్మసిద్ధ్యర్థమేవ చ॥ ౧ ॥ పుణ్యైర్దేవత్వమాప్నోతి పాపైః స్థావరతామియాత్। సమాభ్యాం పుణ్యపాపాభ్యాం మానుష్యం ప్రాప్నుయాన్నరః ॥ ౨ ॥ తత్రాహుత్యా రవిర్నిత్యం వర్ధతే మునిసత్తమ। సూర్యాద్వృష్టిర్విజాయేత వృష్టేరోషధయః క్రమాత్॥ ౩ ॥ ఓషధిభ్యోఽన్నపానం చ నిత్యం భుంక్తే చ మానవః। పంచభూతాత్మకం భుక్తం అస్య సారాత్మనా ద్విధా ॥ ౪ ॥ పునర్ద్విధా భవేత్సారః స్థూలసూక్ష్మవిభేదతః। కిట్టం పురీషం మూత్రాస్థిమేదోమజ్జాత్మనా భవేత్॥ ౫॥ పురీషమూత్రే విసృజేదనిలః క్రమశో మునే। సారయోః స్థూలభాగస్య పంచభూతాంశకైః క్రమాత్ ॥ ౬ ॥ వర్ధంతే ధాతవస్సర్వే తేషాం మధ్యే మహామునే। ఆకాశాద్ధాతవస్సర్వే వర్ధంతే వాయునా బలమ్॥ ౭ ॥ అగ్నినా వర్ధతే మజ్జా లోహితం వర్ధతే జలాత్। భువా మాంసస్య వృద్ధిస్స్యాదిత్థం ధాతువివర్ధనమ్॥ ౮ ॥ అవశిష్టో రసాంశ

ఏవముత్తమాధికారిణాం వేదాంతవాక్యశ్రవణం కర్మాధికారిణాం చ కర్మాణి జ్ఞానసాధనమభిధాయ కర్మభిః ప్రక్షీణప్రతిబంధకదురితానామపి రజసా విక్షిప్తచేతసాం సహసా చిత్తైకాగ్ర్యసంభవాత్తద్దర్శనాదిపురస్సరమష్టాంగం వక్తుం ప్రథమం పిండోత్పత్తిమాహ- అథాత ఇతి ॥ యత ఉక్తకర్మఫలజ్ఞానవద్దేహోత్పత్తిజ్ఞానమపి వైరాగ్యోపయోగి అతస్తదనంతరమిత్యర్థః - దేహోత్పత్తిక్రమకథనే హి గర్భక్లేశవర్ణనాద్వైరాగ్యం జాయతే అత ఏవ చ యోగసాధనప్రవృత్తిద్వారా ఆత్మజ్ఞానమపి సిధ్యతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ పుణ్యైర్దేవత్వమితి ॥ పుణ్యేన పుణ్యం లోకం జయతి పాపేన పాపముభాభ్యామేవ మనుష్యలోకమితి శ్రుతిః ॥ ౨॥ తత్రాహుత్యేతి-యదాహుః - అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే - ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజా ఇతి ॥ ౩ ॥ పంచభూతాత్మకం - భుక్తమితి ॥ శ్రూయతే హి- అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే- తస్య యస్స్థవిష్ఠో ధాతుస్తత్పురీషం భవతి॥ యో మధ్యమస్తన్మాంసం యోఽణిష్ఠస్తన్మనః ఆపః పీతాస్త్రేధా విధీయంతే తాసాం యస్స్థవిష్ఠో ధాతుస్తన్మూత్రం భవతి- యో మధ్యమస్తల్లోహితం యోఽణిష్ఠస్స ప్రాణః- తేజోఽశితం త్రేధా విధీయతే - తస్య యస్స్థవిష్ఠో ధాతుస్తదస్థి భవతి - యో మధ్యమస్స మజ్జా- యోఽణిష్ఠస్సా వాగితి - అత్ర భుక్తానామన్నాదీనాం మనఆదికం ప్రత్యుపాయమాత్రహేతుత్వం ఉపాదానత్వం తు సూక్ష్మభూతానామేవేతి గతఖండే ఏకాదశాధ్యాయే హిరణ్యగర్భం వక్ష్యామీత్యత్రోక్తం। ౪ ॥ ౫ ॥ క్రమాదితి సమనంతరం వక్ష్యమాణావకాశఫలదానాదిక్రమేణేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ తమేవ క్రమమాహ॥ ఆకాశాద్ధాతవ ఇతి ॥ అవకాశదానాద్దహరాకాశస్య వృద్ధిహేతుతా వ్యూహనద్వారా వాయోః పాకద్వారా అగ్నేః క్లేదనద్వారా జలస్య ఘనీభావద్వారా భువ ఇతి ద్రష్టవ్యం ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ అవశిష్టో రసాంశశ్చేతి - సత్త్వరజసోర్భేదేన తత్ర సాత్త్వికస్య సారస్య పంచభూతాత్మకస్య యః పృథివ్యంశః స ఘ్రాణాపానయోర్వర్ధకః - ఏవమబాద్యంశా అపి

చత్వారశ్చతుర్ణాం జ్ఞానకర్మేంద్రియయుగ్మానామిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ సర్వాంశో వర్ధక ఇతి॥ పృథివ్యాద్యంశపంచకం సాత్త్వికం మనఃప్రాణయోరుపష్టంభకం- విశేషేణతు పృథివ్యంశో మనః ప్రాణయోః పాంచభౌతికయోరప్యన్నప్రాణయోర్విశేషేణోపచయహేతుత్వాదేవ॥ అన్నమయం హి సౌమ్య మనః ఆపోమయః ప్రాణః తేజోమయీ వాగితి శ్రుతిరితి- గతఖండే కథితం ॥ నను జ్ఞానేంద్రియపంచకం మనశ్చ ప్రత్యేవ శక్తిద్వారా సత్త్వస్య హేతుత్వం కర్మేంద్రియపంచకం ప్రాణశ్చ ప్రతితు శక్తిద్వారా రజస ఇతి ప్రాగుక్తం - ఇహతు మనః ప్రాణౌ జ్ఞానకర్మేంద్రియదశకం చ ప్రతి సత్త్వస్య కారణతయా కథముచ్యత ఇతి - సత్యం - సూక్ష్మభూతగతయోస్సత్త్వరజసోర్మనః ప్రాణౌ జ్ఞానకర్మేంద్రియాణి చ ప్రతి విభాగేనోపాదానత్వం తత్రోక్తం - ఇహతు స్థూలభూతసారతరాంశగతస్య సత్త్వస్యావిభాగేనోపష్టంభకత్వముచ్యత ఇతి న కోఽపి విరోధః ॥ నను తేజోవాయ్వాకాశానాం మనఃప్రాణావపి ప్రతి కారణత్వే తేజోమయీ వాగిత్యాది- వాగాదిమాత్రకారణత్వవ్యవహారః కథమిత్యాశంక్య తదపి విశేషాభిప్రాయమిత్యాహ॥ ౧౨॥ వహ్న్యంశో వదనస్యేత్యాది సాత్త్వికస్సభాగస్సేంద్రియమనఃప్రాణావష్టంభకతామభిధాయ రాజసరసభాగస్య రక్తాదిక్రమేణ ధాతూత్పాదకతామాహ ॥ ౧౩ ॥ తథా రజోగుణగ్రస్త ఇతి॥ ఇంద్రియాణాం సర్గే దేహోత్పన్నత్వాత్ తాని ప్రత్యుపష్టంభకత్వమాత్రముక్తం- ధాతూనాం తు ప్రతిశరీరమిదానీమేవోత్పత్తేస్తాన్ప్రత్యుత్పాదకత్వమితి విభాగః - త్వగసృఙ్మాం

శ్చ ద్విధా సత్త్వగుణేన చ । రాజసేన గుణేనాపి భవేత్సత్యం తపోధన॥౯॥ తయోస్సమప్రధానస్య భూమిభా
గో మహామునే। ఘ్రాణేంద్రియస్య పానస్య వర్ధకశ్చ సదా భవేత్॥౧౦॥ ఉపస్థస్య చ విప్రేంద్ర జిహ్వాయా
వర్ధకం జలం। అగ్నిర్వాక్చక్షుషోశ్చ మహాహస్తయోరనిలస్తథా॥ ౧౧॥ ఆకాశో వర్ధకః పాదశ్రోత్ర
యోర్మునిసత్తమ। సర్వాంశో వర్ధకశ్చాంతఃకరణప్రాణసంజ్ఞయోః॥౧౨॥ విశేషేణ మహాభాగో వర్ధ
కో మనసో భవేత్। తోయం ప్రాణస్య వహ్న్యంశో వదనస్య విశేషతః॥౧౩॥ వాయ్వంశః పాణిమూలస్య పా
దమూలస్య చాంబరం। తథా రజోగుణగ్రస్తో రసాంశః కాలకర్మతః॥ ౧౪॥ భవేద్రక్తం మహాప్రాజ్ఞ రక్తా
న్మాంసం భవేత్పునః। మాంసాన్మేదస్తథా వాయుస్తస్మాదస్థి సముద్గతం॥౧౫॥ తతో మజ్జా భవేత్తస్మాచ్ఛుక్లం
పశ్చాత్సముద్గతమ్। బలాచ్ఛోణితసంయుక్తాత్పిత్రా కాలవిపాకతః॥౧౬॥ ఋతుకాలే తథా శుక్లం నిర్దో
షం యోనిసంగతమ్। సదా తన్మారుతేనైవ స్త్రీరక్తేనైకతామియాత్॥ ౧౭॥ శుక్లశోణితసంయుక్తం కలి
లం బుద్బుదం తథా। పిండం స్పష్టం భవేత్తస్య శిరః పశ్చాత్పదద్వయమ్॥౧౮॥ తథా పార్శ్వం భవేత్పశ్చా
త్తథా గుల్ఫాంకం తథా। తథాంగుల్యః కటీ కుక్షిస్తద్వత్పృష్ఠాస్థిసంధయః। చక్షుషీ నాసికా శ్రోత్రే పశ్చాజ్జీ
వప్రకాశనమ్॥౧౯॥ అంగప్రత్యంగసంపూర్ణం భవేత్తత్క్రమశో మునే। ఏకాహాత్సప్తరాత్రేణ తథా
పంచదశేన చ॥ ౨౦॥ ఏకద్విత్రిక్రమేణైవ మాసానాం తద్వివ[illegible]। ఇత్థం పరిణతో గర్భః శిరఃపూర్వకమ

సమేదోస్థిమజ్జాశుక్లాదిధాతవ ఇతి త్వగాదిశుక్లాంతాస్సప్తధాతవః కథ్యంతే ॥ తత్రాద్యాః షట్కోశత్వేనోచ్యంతే॥ మజ్జాస్థిస్నాయవశ్శుక్లాద్రక్తాత్త్వఙ్మాంసశోణితా ఇతి ॥ షట్కౌశికం నామ దేహో భవతి దేహినామితి॥ ఇహ త్వన్నరసాదేవ పచ్యమానాత్ కిట్టసారాత్మనా త్వగసృజోరుత్పత్తిరితి కిట్టభూతాం త్వచమనాదృత్య రస ఏవ రక్తం భవతీతి తదారభ్య మేదసశ్చ రసావస్థాస్నాయుపదేన పృథగ్గాత్యాత్మనా కోశాత్మనా చ స్వీకృత్య కోశగత షట్సంఖ్యా ధాతుగత సప్తసంఖ్యా చేతి ద్రష్టవ్యం॥౧౪॥౧౫॥ బలమితి॥ బలం శుక్లం బలాచ్ఛోణితసంయుక్తాదితి॥ మాతృబీజసహితాత్పితృబీజాత్॥ కాలవిపాకత ఇతి॥ కాలాదిపరిణామక్రమేణ॥ తదాహ॥౧౬॥ ఋతుకాల ఇత్యాదినా॥ నిర్దోషమితి- ధాతుమనిస్వస్థితానామపి వాతపిత్తశ్లేష్మణాం ప్రతికూలత్వే సత్యేవ దోషత్వమనుకూలత్వే గుణత్వమేవ-యదుక్తం కాలేన జంతుభక్షితి దోషాస్త్వనుగుణా యదితి ॥ తన్మారుతేనేతి॥ తదుక్తమాగమే॥ శ్లో, స్వస్థానతశ్చ్యుతాచ్ఛుక్లాత్ బిందుమాదాయ మారుతః ॥ గర్భాశయం ప్రాపయతి యదాతుల్యాంతదాపరం । ఆర్తవాత్పరమం బీజమాదాయాశంవ్యానమారుతః। యదా గర్భాశయం నేష్యత్యదస్సంమిశ్రయేన్నరు ఇతి॥ ఉక్తకలిలాదిపరిమాణస్య కాలపరిమాణమాహ॥ ఏకాహాత్సప్తరాత్రేణేత్యాది॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥ తదుక్తం గర్భోపనిషది॥ ఏకరాత్రోషితం కలిలం భవతి- సప్తరాత్రోషితం బుద్బుదం భవతి॥ అర్ధమాసాభ్యంతరేణ పిండో భవతి- మాసాభ్యంతరేణ కఠినో భవతి- మాసద్వయేన శిరః కురుతే- మాసత్రయేణ పాదప్రదేశో భవతి॥ అథ చతుర్థే మాసి అంగుళిజఠరకటిప్రదేశో భవతి- పంచమే మాసి పృష్ఠవంశో భవతి- షష్ఠే మాసి నాసాక్షి

శ్రోత్రాణి భవంతి - సప్తమే మాసి జీవేన సంయుక్తో భవతి - అష్టమే మాసి సర్వాంగసంపన్నో భవతి ॥ జాతిం స్మరతి కర్మపరిజ్ఞానేన దుఃఖాభివృద్ధయే తాన్యేవ కర్మాణి పూర్వజన్మాంతరాణ్యపి స్మారయంతీత్యర్థః ॥ శ్రూయతే హి తత్రైవ ॥ నవమే మాసి సర్వలక్షణసంపూర్ణో భవతి - పూర్వజాతిం స్మరతి కృతాకృతం చ కర్మ భవతి శుభాశుభం చ కర్మ విందతీతి గర్భోపనిషదర్థం సంగృహ్ణాతి ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ నానాయోనీత్యాది - ఇత్థం హి శ్రూయతే ॥ నానాయోనిసహస్రాణి దృష్ట్వా చైవ తతో మయా । ఆహారా వివిధా భుక్తాః పీతా నానావిధాః స్తనాః । జాతస్యైవ మృతస్యైవ జన్మ చైవ పునః పునః । అహో దుఃఖోదధౌ మగ్నో న పశ్యామి ప్రతిక్రియామితి ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ యది యోన్యాః ప్రముంచామి సాంఖ్యయోగం సమాశ్రయే । అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయినం । యది యోన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే మహేశ్వరమిత్యాది ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం గర్భగ ఇతి ॥ తదాహ ॥ సైవోపనిషత్ ॥ యోని

బలాన్మనే ॥ ౨౧ ॥ మహద్దుఃఖమవాప్నోతి రౌరవే నరకే యథా । తాం పీడాం చ న జానాతి తదా జాతిస్మరో భవేత్ ॥ ౨౨ ॥ నానాయోనిసహస్రాణి పూర్వం ప్రాప్తాని వై మయా । ఆహారా వివిధా భుక్తాః పీతాశ్చ వివిధాః స్తనాః ॥ ౨౩ ॥ జాతస్యైవ మృతస్యైవ జన్మ చైవ పునః పునః । అహో దుఃఖోదధౌ మగ్నో న పశ్యామి ప్రతిక్రియాం ॥ ౨౪ ॥ యది యోన్యాః ప్రముంచామి సాంఖ్యయోగం సమాశ్రయే । అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయినం ॥ ౨౫ ॥ యది యోన్యాః ప్రముంచామి తం ప్రపద్యే మహేశ్వరం । అధ్యేష్యామి సదా వేదాన్సాంగాంఛిష్యో వినయాద్గురోః ॥ ౨౬ ॥ నిత్యనైమిత్తికం కర్మ శ్రద్ధయైవ కరోమ్యహమ్ । కృతదారః పునర్యజ్ఞాన్కరోమ్యాత్మవిశుద్ధయే ॥ ౨౭ ॥ యజ్ఞైర్దగ్ధమలో భూత్వా జ్ఞాత్వా సంసారహేయతాం । వైరాగ్యాతిశయేనైవ మోక్షకామనయా పునః ॥ ౨౮ ॥ నిస్స్వసర్వకర్మాణి శాంతో భూత్వా జితేంద్రియః । విరజానలజం భస్మ గృహీత్వా చాగ్నిహోత్రజమ్ ॥ ౨౯ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిః షడ్భిః మంత్రైరాథర్వణైః క్రమాత్ । విమృజ్యాంగాని మూర్ధాదిచరణాంతాని సాదరమ్ ॥ ౩౦ ॥ సముద్ధూళ్య సదాచార్యం ప్రణిపత్యాత్మవిద్యయా । సంసారసాగరం ఘోరం లంఘయామ్యహమాత్మనః ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం గర్భగతస్సన్ కృత్వా యోనియంత్రప్రపీడనాత్ । జాయతే స్మృతిం యాతి వైష్ణవేనైవ వాయునా ॥ ౩౨ ॥ అజ్ఞానే సతి రాగాద్యా ధర్మాధర్మౌ చ తద్వశాత్ । ధర్మాధర్మవశాత్పుంసాం శరీరముపజాయతే ॥ ౩౩ ॥ జ్ఞానేనైవ నివృత్తిస్స్యాదజ్ఞానస్య న కర్మణా । యద్యాత్మా మలినః కర్తా భోక్తా చ స్యాత్స్వభావతః ॥ ౩౪ ॥ నాస్తి తస్య విమోక్షస్సంసారాజ్జన్మకోటిభిః । ఆత్మాయం కేవలస్స్వచ్ఛశ్శాంతస్సూక్ష్మస్సనాతనః ॥ ౩౫ ॥ అస్తి సర్వాంతరస్సాక్షీ చిన్మాత్రస్సుఖవిగ్రహః । అయం స భగవానీశస్స్వయంజ్యోతిస్సనాతనః ॥ ౩౬ ॥ అస్మాద్విజాయతే విశ్వమత్రైవ ప్రవిలీయతే । అయం బ్రహ్మా శివో విష్ణురయమింద్రః ప్రజాపతిః ॥ ౩౭ ॥ అయం వాయురయం చాగ్నిరయం సర్వాస్సదేవతాః । య ఏవం భూతమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే ॥ ౩౮ ॥ కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా । బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్య లోకేస్మిన్ మూకో బధిరో భవేత్ ॥ ౩౯ ॥ నాపక్రామతి సంసారాత్స ఖలు బ్రహ్మహా భవేత్ । ఆత్మానం చేద్విజానీయాదయమస్మీతి పూరుషః ॥ ౪౦ ॥ కిమిచ్ఛన్కస్య కామాయ శరీరమనుసంజ్వరేత్ । భిద్యతే హృదయగ్రంథి

ద్వారేణ సంప్రాప్తో యంత్రేణాపీడ్యమానో మహతా దుఃఖేన జాతమాత్రస్తు వైష్ణవేన వాయునా సంస్పృశ్య తదా న స్మరతీతి ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ యద్యాత్మా మలిన ఇతి ॥ మలినసత్త్వప్రధానమాయోపాధికత్వమాత్మనో మాలిన్యం - తన్నిబంధనశ్చ భోగ ఇతి ॥ ప్రాగుక్తం - తద్యది స్వాభావికం స్యాత్తదా న ముక్తిరిత్యర్థః ॥ కథం తర్హి మోక్షస్తత్రాహ ॥ ౩౪ ॥ ఆత్మాయం కేవల ఇతి ॥ అనేనైవ శోధితత్వంపదార్థో దర్శితః ॥ ౩౫ ॥ తస్య తత్పదార్థతాదాత్మ్యరూపం మహావాక్యార్థమాహ ॥ అయం స భగవానితి ॥ అయం బ్రహ్మేతి శ్రూయతే హి ॥ శ్రు ॥ స బ్రహ్మా స శివస్స హరిస్సేంద్రస్సోక్షరః పరమస్స్వరాడితి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ సత్యపి వేదాంతశ్రవణసామర్థ్యే శ్రవణమకుర్వతో దోషమాహ ॥ బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్యేతి ॥ అమూకః శాస్త్రాణ్యధ్యేతుం శక్తః - అబధిరః శ్రోతుం క్షమః - ఇత్థం జ్ఞానసామగ్రీసద్భావేపి ఆలస్యాదినా సచ్చిదానందైకరసమాత్మానమజానన్ పునః పునః సంసారే పాతయతి యస్స బ్రహ్మఘాతక ఇత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ అవిదుషస్సంసారిత్వప్రాప్త్యాత్మఘాతకత్వముక్త్వా విదుషస్తద్విరహమాహ ॥ ఆత్మానం చేదితి ॥ జ్ఞానస్య తాపహేతుః శరీరేంద్రియాది సంబంధః

తద్విగ్రహే కారణమాహాభిద్యత ఇతి ॥౪౦॥ ౪౧॥౪౨॥ కుతశ్చనేతి విహితాకరణాదవిహితకరణాద్వేత్యర్థః ॥ శ్రుతౌ తు తేహి॥ యేతగ్ం హ వావ న తపతి॥ కిమహగ్ం సాధు నాకరవం కిమహం పాపమకరవమితి. ౪౩॥౪౪ ౪౫॥ శ్రద్ధయైవేతి॥ శ్రద్ధా హి సమాధిలాభద్వారా పురుషార్థసాధనముక్తా పాతంజలే- శ్రద్ధావీర్యస్మృతిసమాధిప్రజ్ఞాపూర్వక ఇతరేషామితి ॥౪౬॥౪౭॥ ౪౮॥౪౯॥ ౫౦॥౫౧॥౫౨॥౫౩॥౫౪॥౫౫॥ ఓంకారాంతాయేతి॥ ఓంకారస్య హ్యంతో నాదః తత్ప్రతిపాద్యతయా నిష్కళశ్శివో పితథోచ్యతా ఇతి॥౫౬॥౫౭॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే దశమోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః ॥౪౧॥ క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి దృష్టే హ్యాత్మని సువ్రత । యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ ॥ ౪౨॥ జ్ఞాత్వాత్మానం పరానందం న బిభేతి కుతశ్చన । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రద్ధయా గురుభక్తితః॥౪౩॥ ఉత్సృజ్య ప్రాకృతం భావం శివోఽహమితి భావయేత్ । ఏతద్ధి జన్మసాఫల్యం బ్రాహ్మణానాం విశేషతః॥ ౪౪ ॥ ప్రాప్యైతత్కృతకృత్యో హి ద్విజో భవతి నాన్యథా। సర్వవేదాంతసర్వస్వం మయా ప్రోక్తం బృహస్పతే।౪౫॥ శ్రద్ధయైవ హి జానీహి శ్రద్ధా సర్వస్య కారణమ్ ॥ సూతః॥ ఇతి శ్రుత్వా మునిశ్రేష్ఠా గిరాం నాథస్సమాహితః ॥ ౪౬ ॥ స్తోతుమారభతే భక్త్యా దేవదేవం త్రియంబకమ్॥ బృహస్పతిః॥ నమశ్శివాయ సోమాయ సపుత్రాయ త్రిశూలినే॥ ౪౭ ॥ ప్రధానపురుషేశాయ సృష్టిస్థిత్యంతహేతవే। సర్వజ్ఞాయ వరేణ్యాయ శంకరాయార్తిహారిణే ॥ ౪౮ ॥ నమో వేదాంతవేద్యాయ చిన్మయాయ మహాత్మనే। దేవదేవాయ దేవాయ నమో విశ్వేశ్వరాయ చ॥ ౪౯ ॥ ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణపింగళమ్। ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం విశ్వరూపం నమామ్యహం।౫౦॥ విశ్వం విశ్వాధికం రుద్రం విశ్వమూర్తిం వృషధ్వజం। నమామి సత్యం విజ్ఞానం హృదయాకాశమధ్యగం ॥ ౫౧ ॥ చంద్రస్సూర్యస్తథేంద్రశ్చ వహ్నిశ్చ యమసంజ్ఞితః। నిఋతిర్వరుణో వాయుర్ధనదో రుద్రసంజ్ఞితః ॥ ౫౨॥ స్థూలమూర్తిర్మహేశస్య తయా వ్యాప్తమిదం జగత్ । యస్య ప్రసాదలేశేన దేవా దేవత్వమాగతాః ॥ ౫౩॥ తం నమామి మహేశానం సర్వజ్ఞమపరాజితం । నమో దిగ్వాససే తుభ్యమంబికాపతయే నమః॥ ౫౪॥ ఉమాయాః పతయే తుభ్యమీశానాయ నమో నమః । నమో నమో నమస్తుభ్యం పునర్భూయో నమో నమః ॥ ౫౫ ॥ ఓంకారాంతాయ సూక్ష్మాయ మాయాతీతాయ తే నమః। నమో నమః కారణకారణాయ తే నమో నమో మంగళమంగళాత్మనే॥ ౫౬॥ నమో నమో వేదవిదాం మనీషిణాముపాసనీయాయ నమో నమస్తే ॥౫౭॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం- జ్ఞానయోగఖండే దశమోఽధ్యాయః.

నాడీచక్రమ్-

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి నాడీచక్రమనుత్తమమ్ । శ్రద్ధయా గురుభక్త్యా చ విద్ధి వాచస్పతే ధునా॥ ౧॥ శరీరం తావదేవ స్యాత్ షణ్ణవత్యంగుళాత్మకం। మనుష్యాణాం మునిశ్రేష్ఠ స్వాంగుళీభిరితి శ్రుతిః॥ ౨॥ దేహమధ్యే శిఖిస్థానం తప్తజాంబూనదప్రభం । త్రికోణం మనుజానాం తు సత్యముక్తం బృహస్పతే॥౩॥ గుదాత్తు ద్వ్యంగుళాదూర్ధ్వం మేఢ్రాత్తు ద్వ్యంగుళాదధః। దేహమధ్యం విజానీహి మనుష్యాణాం బృహస్పతే॥ ౪॥ కందస్థానం మునిశ్రేష్ఠ మూలాధారాన్నవాంగుళం। చతురంగుళమాయామవిస్తారం మునిసత్తమ॥ ౫॥ కుక్కుటాండవదాకారం భూషితం తు త్వగాదిభిః । తన్మధ్యం నాభిరిత్యుక్తం మునే వే

యతశ్శరీరసంస్థానజ్ఞానాధీనం నాడీజ్ఞానం తదధీనం చ తచ్ఛోధనజ్ఞానం అతశ్శరీరోత్పత్తికథనానంతరం నాడీచక్రాభిధానం ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥౧ ॥ షణ్ణవత్యంగుళేతి॥ అత్రాంగుళశబ్దేన స్వశరీరాయామస్య షణ్ణవతితమాంశో భిధీయతే- తాదృశానామంశానామష్టచత్వారింశత్తమమధస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిత్యజ్య మధ్యే మూలాధారః ॥ ౨ ॥ తమాహ దేహమధ్య ఇతి ॥ శిఖిస్థానమగ్నిస్థానం తదాహు రాగమికాః॥శ్లో॥షణ్ణవత్యంగులాత్సేధో దేహస్స్వాంగులిమానతః। పాయ్వంతద్వ్యంగుళాదూర్ధ్వం లింగస్య ద్వ్యంగుళాదధః॥ మధ్యమేకాంగుళం తచ్చ దేహమధ్యం ప్రచక్షతే॥ ౩॥ ౪ ॥ కందస్థానమిత్యాది - తదుక్తమన్యత్ర॥ నవాంగులోర్ధ్వతస్తస్మాదస్తి కందోండసన్నిభః। చతురంగుళవిస్తార

ఉత్సేధేనాపి తత్సమః ॥ త్వగస్థిభూషితం స్పంధం స్తన్మధ్యం నాభిరుచ్యత ఇతి ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ పవనస్య సుషుమ్నాప్రవేశలక్షణం యోగమార్గే వక్ష్యన్ సుషుమ్నాయా నాడ్యంతరేభ్యః ప్రాధాన్యమాహ ॥ కందమధ్య ఇతి ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మనాడీతి ॥ బ్రహ్మలోకప్రాప్తిద్వారత్వాత్ । తథా చాథర్వణోపనిషది ॥ శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా- తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవంతీతి- అమృతత్వం హ్యత్ర బ్రహ్మలోకప్రాప్తిర్మతా-ఆభూతసంప్లవం స్థానమమృతత్వం హి భాష్యత ఇత్యాహుః-ఉక్తానాం నాడీనాం సంస్థానమభిధిత్సుస్తత్ర ప్రథమం సుషుమ్నాయా ఆహ ॥ పృష్ఠమధ్య ఇతి ॥ పవనో హి మూలాధారాదుత్థిత ఇడాపింగళాభ్యాం బహిరస్తమేతి ॥ తదుక్తం ॥ దేహేపి మూలాధారేస్మిన్ సముద్యన్ సమీరణః- నాడీభ్యామస్తమభ్యేతి ఘ్రాణతో ద్వాదశాంగుల ఇతి ॥ తత్ర మూలాధారాదుత్థితస్య వాయోః స్వసంముఖావస్థితస్య మధ్యవర్తిసుషుమ్నాద్వారపరిత్యాగేన పార్శ్వస్థితయోరిడాపింగళయోః సంచారే కారణం ॥ సుషుమ్నాద్వారస్య కుండల్యాః స్వఫణాగ్రేణ -పిధానమభిధాతుం కుండల్యాః స్థానం స్వరూపం వ్యాపారం చ క్రమేణాహ ॥ ౧౧ ॥ నాభికందాదితి ॥ నాభికందాదధ ఇతి స్థానం ॥ ౧౨ ॥ అష్టప్రకృతీతి రూపం మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్తేత్యుక్తా అష్టౌ ప్రకృతయస్తాః మూలప్రకృత్యాత్మికా కుండలీ తస్యాః సుషు

దాంతవేదిభిః ॥ ౬ ॥ కందమధ్యస్థితా నాడీ సుషుమ్నేతి ప్రకీర్తితా । తిష్ఠంతి పరితస్తస్యా నాడయో మునిసత్తమ ॥ ౭ ॥ ద్విసప్తతిసహస్రాణి తాసాం ముఖ్యాశ్చతుర్దశ । సుషుమ్నా పింగళా తద్వదిడా చైవ సరస్వతీ ॥ ౮ ॥ పూషా చ వారుణీ చైవ హస్తిజిహ్వా యశస్వినీ । అలంబుసా కుహూశ్చైవ విశ్వోదరా పయస్వినీ ॥ ౯ ॥ శంఖినీ చైవ గాంధారీ ఇతి ముఖ్యాశ్చతుర్దశ । ఆసాం ముఖ్యతమాస్తిస్రస్తిసృష్వేకా పరా మునే ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మనాడీతి సా ప్రోక్తా మునే వేదాంతవేదిభిః । పృష్ఠమధ్యస్థితేనాస్థ్నా వీణాదండేన సువ్రతాః ॥ ౧౧ ॥ సహ మస్తకపర్యంతం సుషుమ్నా సుప్రతిష్ఠితా । నాభికందాదధః స్థానం కుండల్యా ద్వ్యంగుళం మునే ॥ ౧౨ ॥ అష్టప్రకృతిరూపా సా కుండలీ మునిసత్తమ । యథావద్వాయుచేష్టాం చ జలాన్నాదీని నిత్యశః ॥ ౧౩ ॥ పరితః కందపార్శ్వేషు నిరుధ్యైవ సదా స్థితా । స్వముఖేన సదా వేష్ట్య బ్రహ్మరంధ్రముఖం మునే ॥ ౧౪ ॥ సుషుమ్నాయా ఇడా సవ్యే దక్షిణే పింగళా స్థితా । సరస్వతీ కుహూశ్చైవ సుషుమ్నాపార్శ్వయోః స్థితే ॥ ౧౫ ॥ గాంధారీ హస్తిజిహ్వా చ ఇడాయాం పృష్ఠపూర్వయోః । పూషా యశస్వినీ చైవ పింగళా పృష్ఠపూర్వయోః ॥ ౧౬ ॥ కుహ్వాశ్చ హస్తిజిహ్వాయా మధ్యే విశ్వోదరా స్థితా ॥ ౧౭ ॥ యశస్విన్యాః కుహోర్మధ్యే వారుణా సుప్రతిష్ఠితా । పూషాయాశ్చ సరస్వత్యా మధ్యే ప్రోక్తా యశస్వినీ ॥ ౧౮ ॥ గాంధార్యాః సరస్వత్యా మధ్యే ప్రోక్తా చ శంఖినీ । అలంబుసా స్థితా పాయుపర్యంతం కందమధ్యతః ॥ ౧౯ ॥ పూర్వభాగే సుషుమ్నాయా మేఢ్రాంతం సంస్థితా కుహూః । అధశ్చోర్ధ్వం స్థితా నాడీ వారుణా సర్వగామినీ ॥ ౨౦ ॥ పింగళా సంస్థితా నాడీ వామనాసాంతమిష్యతే । ఇడా దక్షిణనాసాంతం సంస్థితా వాచస్పతే తథా ॥ ౨౧ ॥

మ్నా వేష్టవాని మహదాదిసప్తప్రకృతివికృత్యాత్మకాని-అష్టప్రకృతిరూపతా సాహ్యష్టధా కుండలీకృత్య తిష్ఠతి ॥ యదాహుః ॥ శ్లో ॥ కుండలీ పరితస్తస్మాదష్టధా కుండలీకృతా । అష్టప్రకృతిరూపా సా సుప్తసర్పసమాకృతిరితి ॥ ఏవం స్వరూపముక్త్వా వ్యాపారమాహ ॥ యథావదితి ॥ మూలాధారాదుత్థితస్య పవనస్య సా తత్స్వసంముఖసుషుమ్నాద్వారే సంచారోపి యథావద్వాయుచేష్టా తామియం నిరుణద్ధి కోష్ఠగతస్య అశితపీతాదేర్జ్వలనస్య వధాయ కల్వైవ త్వరయా పాకప్రతిబంధో జలాన్నాదీనాం నిరోధః ॥ ౧౩ ॥ స్వముఖేనేతి ॥ ముఖేన సుషుమ్నామూలరంధ్రం పిధాయ- అష్టధా కుండలీభావేన స్వగ్రీవాం పరివేష్ట్య శేషకాయం వంశాస్థిసంబంధముపనీత్వా పుచ్ఛేన బ్రహ్మరంధ్రం పిదధాతీత్యర్థః ॥ తదుక్తం ॥ కందనాభేరధోరంధ్రే నిధాయ స్వఫణం దృఢమ్ । నిరుధ్య మరుతో మార్గం పుచ్ఛేన స్వముఖం తథా బ్రహ్మరంధ్రం చ సంవేష్ట్య పృష్ఠాస్థ్నా సహ సా స్థితేతి ॥ ౧౪ ॥ ఉద్ఘాటనీయద్వారాయాః సుషుమ్నాయాః సంస్థానమభిధాయ నిరోద్ధవ్యద్వారయోరిడాపింగళయోరాహ ॥ సుషుమ్నాయా ఇతి ॥ సరస్వత్యాదినాడీస్థానసన్నివేశాభిధానస్య ప్రయోజనం క్రమాత్తత్ర ప్రవిష్టస్య పవనస్య ప్రవేశమార్గజ్ఞానేనాపకృష్య సుషుమ్నాయోజనమితి ॥ సరస్వతీతి ॥ సుషుమ్నాయాః పురతః సరస్వతీతి తదుక్తం- సుషుమ్నాపూర్వభాగస్థా జిహ్వాంతస్థా సరస్వతీతి ॥ పృష్ఠతః కుహూరితి ॥ పూర్వభాగే సుషుమ్నాయా ఇతి పృష్ఠ ఇత్యపి సుషుమ్నాయాః పూర్వభాగం సమాగత్య మేఢ్రాంతం సమాగతేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥

౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ యామ్యస్యపాదేతి ॥ యామ్యస్యపాదస్యయోఽంగుష్ఠః తత్పర్యంతమిత్యర్థః॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ దశవాయవ ఇతి॥ తత్రాద్యానవదేహస్థితిహేతవః దశమోధనంజయస్తులౌకికః - యదాహ ॥ ధనంజయాఖ్యోదేహేస్మింకుర్యాద్బహుఃధ్వా్రవాన్ | సతులౌకికవాయుత్వాన్మృతంచనవిముంచతీతి॥ ౨౭॥ వ్యాపినామపిప్రాణానాం స్థానవిశేషేకార్యభేదకం రూపమభిప్రేత్యాహ ఆస్యనాసికయోరితి ॥ ౨౮ ॥ ఊరుసంధిర్వంక్షణః॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ నాగాదయ ఇతి॥ నాగాదీనాంబాహ్యకోశవర్తిత్వం ప్రాణాదీనామంతః కోశవర్తిత్వం చోక్తమన్యత్ర ॥ ఏతేప్రాణాదయః పంచమధ్యకోశేషుసంస్థితాః। త్వగాదిపంచకోశస్థానాగాద్యాబాహ్యవాయవః ఇతి॥౩౨॥౩౩॥౩౪॥౩౫॥౩౬॥ వివాదకృదితి॥ వివాదః ప్రాణాపానయోః పరస్పరప్రతిబంధాదుభయాభావః ॥ తదు

యశస్వినీచ యామ్యస్య పాదాంగుష్ఠాంతమిష్యతే | పూషాయామ్యాక్షిపర్యంతాపింగళాయాంతుపృష్ఠతః ॥ ౨౨ ॥ యశస్వినీతథాయామ్యాకర్ణాంతంప్రోచ్యతేబుధైః | సరస్వతీతథాచోర్ధ్వంఆజిహ్వాయాస్థితాముని ॥ ౨౩ ॥ హస్తిజిహ్వాతథాసవ్య పాదాంగుష్ఠాంతమిష్యతే । శంఖినీనామయానాడీసవ్యకర్ణాంతమిష్యతే॥ ౨౪॥ గాంధారీసవ్యనేత్రాంతాప్రోక్తావేదాంతవేదిభిః | విశ్వోదరాభిధానాడీ కందమధ్యేవ్యవస్థితా॥ ౨౫ ॥ ప్రాణోఽపానస్తథావ్యాన స్సమానోదానఏవచ । నాగఃకూర్మశ్చకృకరో దేవదత్తోధనంజయః ॥ ౨౬ ॥ ఏతేనాడీషుసర్వాసుచరంతిదశవాయవః । తేషుప్రాణాదయః పంచముఖ్యాః పంచసుసువ్రత ॥ ౨౭ ॥ ప్రాణసంజ్ఞస్తథాపానః పూజ్యఃప్రాణస్తయోర్మునే । ఆస్యనాసికయోర్మధ్యే నాభిమధ్యే తథాహృది॥ ౨౮ ॥ ప్రాణసంజ్ఞోనిలోనిత్యంవర్తతేమునిసత్తమ । అపానోవర్తతేనిత్యంగుదమేఢ్రోరుసంధిషు॥ ౨౯॥ ఉదరేవృషణేకట్యాంనాభౌజంఘేచసువ్రత | వ్యానశ్శ్రోత్రాక్షిమధ్యేచకృకాట్యాంగుల్ఫయోరపి ॥౩౦ ॥ ఘ్రాణస్థానేగుదేచైవవర్తతేమునిపుంగవ | ఉదానస్సర్వసంధిస్థో విజ్ఞేయః పాదహస్తయోః ॥ ౩౧ ॥ సమానస్సర్వదేహేషువ్యాప్యతిష్ఠత్యసంశయః | నాగాదివాయవః పంచత్వగస్థ్యాదిషుసంస్థితాః ॥౩౨ ॥ ఉద్గారాదిగుణాః ప్రోక్తా నాగాఖ్యస్యమహామునే॥ ౩౩ ॥ నిమీలనాదికూర్మస్యక్షుతంకృకరకస్యచ। దేవదత్తస్యకర్మస్యాత్తంద్రీకర్మమహామునే॥ ౩౪॥ ధనంజయస్యశోభాదికర్మప్రోక్తంమహామునే । ఉచ్ఛ్వాసోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాః ప్రాణకర్మబృహస్పతే॥ ౩౫॥ అపానాఖ్యస్యవాయోస్తుః విణ్మూత్రాదివిసర్జనం । సమానస్సర్వసామీప్యంకరోతిమునిసత్తమ॥౩౬॥ ఉదానఊర్ధ్వగమనంకరోత్యేవనసంశయః ! వ్యానోవివాదకృత్ప్రోక్తోమునేవేదాంతవేదిభిః॥ ౩౭ ॥ సుషుమ్నాయాశ్శివోదేవ ఇడాయాదేవతాహరిః । పింగళాయావిరించిస్స్యాత్సరస్వత్యావిరాణ్మునే॥౩౮॥పూషాదిగ్దేవతాప్రోక్తావరుణావాయుదేవతా।హస్తిజిహ్వాభిధాయాస్తు వరుణోదేవతాభవేత్ ॥ ౩౯ ॥ యశస్విన్యామునిశ్రేష్ఠభగవాన్ భాస్కరోభవేత్ । అలంబుసాభిమాన్యాత్మావరుణఃపరికీర్తితః ॥ ౪౦ ॥ కుహోఃకుదేవతాప్రోక్తా గాంధారీచంద్రదేవతా । శంఖిన్యాశ్చంద్రమాస్తద్వద్యశస్విన్యాః ప్రజాపతిః ॥ ౪౧ ॥ విశ్వోదరాభిధాయాస్తుభగవాన్పావకఃపతిః । ఇడాయాంచంద్రమానిత్యంచరత్యేవమహామునే॥ ౪౨ ॥ పింగళాయాంరవి

క్తంఛందోగ్గైః ॥ యద్వై ప్రాణితిసప్రాణోయదపానితిసోఽపానోఽథయః ప్రాణాపానయోస్సంధిస్సవ్యానోయోవ్యానస్సావాక్ తస్మాదప్రాణన్ననపానన్వాచమభివ్యాహరతీత్యాది॥ ఉక్తనాడీనామధిష్ఠాతృదేవతా ఆహ ॥౩౭॥ సుషుమ్నాయాశ్శివ ఇత్యాది॥ ౩౮॥ ౩౯॥౪౦॥ ౪౧ ॥ దినరాత్రివిషువాయనగ్రహణాని దేహేదర్శయితుంతేషాంచంద్రసూర్యచారాయత్తత్వాత్తయోర్దేవతద్దేహేఅవస్థానమాహ॥ ఇడాయాంచంద్రమా ఇతి॥ అతఏవఇడాయాః పవనస్యోద్గమకాలోరాత్రిః ప్రవేశకాలస్త్వహః రాత్రావహానిచపరిపూర్ణస్య చంద్రస్యోదయాస్తమయ నియమాత్పింగళాయాస్తుపవనస్యోద్గమోదినంప్రవేశోరాత్రిః ॥ తదుక్తంప్రపంచసారే ॥ దేహేపిమూలాధారేస్మిన్సముద్యతిసమీరణః । నాడీభ్యామస్తమభ్యేతిఘ్రాణతోద్వివడంగులైః ॥ అహోరాత్రమినేందుభ్యాముర్ధ్వాధోవృత్తిరిష్యతఇతి॥ ౪౨ ॥ పింగళాయాఇతి ॥ ప్రాఙ్ముఖస్యహిపురుషస్య పింగళా దక్షిణాయాం దిశిభవతి- ఇడాతూత్తరదిశిభవతి - మకరాయన సమయేచదక్షిణదిగవస్థితస్సూర్యః కర్కటాయన పర్యంతం నిత్యముత్తరతో గచ్ఛతి - తదుత్త

రాయణం యథా- ఏవం పింగళాయాం స్థితః పవనస్సూర్యోదయావత్పాకల్యేన ఇడాం సంక్రామతి తావదుత్తరాయణమిత్యర్థః ॥ ఇత్థం దక్షిణాయనమపి ద్రష్టవ్యం ॥ తదుక్తం ప్రపంచసారే ॥ శ్లో ॥ వామదక్షిణనాడీభ్యాం స్యాదుదగ్దక్షిణాయనమితి ॥ కాలోత్తరేచ - ఉత్తరం దక్షిణం ప్రోక్తం వామదక్షిణసంజ్ఞితమితి ॥ ౪౩ ॥ ౪౪॥ ఇడాపింగళయోరితి॥అమావాస్యాయాం హి చంద్రార్కౌ సహోదయాంసహైవాస్తమయం చ ప్రతిపద్యేతే ॥ ఇడావర్తీ ప్రాణశ్చంద్రః పింగళావర్తీ చ సూర్యః సంధిసమయే చోభయత్ర ప్రాణస్సమమేవ వర్తమానస్సహైవోదేతి ॥ సహైవాస్తమేతీతి సామావాస్యేతి॥౪౫॥మూలాధారమితి॥సూర్యోహి ప్రాణఃతథాచ ప్రశ్నోపనిషది॥ఆదిత్యోహవై ప్రాణోదయి రేవ చంద్రమా ఇతి॥సచప్రాణో మూలాధారప్రవేశానంతరముదేతి॥మూర్ధ్ని ప్రవేశానంతరం ఘూర్ణతో ద్విషడంగుళేన చాస్తమేతీతి॥౪౬॥దేవానాం చ ఆద్య విషువే మేషాయనే సూర్యోదయః విషువాంతరే తులాయనే చాస్తమయః ప్రాణోదయాస్తమయసమయా విషువద్వయత్వేనోక్తౌ అతామావాస్యాత్వేనోక్తౌయస్సంధిసమయస్స ఏవ విషువద్వయత్వేనోక్తః॥ ద్విశతికాలోత్తరే- శ్లో॥మధ్యేతు విషువం ప్రోక్తం పుటద్వయవినిస్సృతమితి॥తత్ర దక్షిణాయనాగమనసమయే యస్సంధిస్స ఉత్తరాయణమధ్యవర్తిత్వాదాద్యవిషువకాలః॥ఇతరస్తు దక్షిణాయనమధ్యవర్తిత్వాద్ద్వితీయవిషువకాల ఇతి। సంక్రమణకాలమాహ॥౪౭॥నిశ్వాసేతి॥ఇడాచారిణాం నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసానాం తత్తస్సకాశాద్యస్సుషుమ్నాప్రవేశ

స్తస్యస్మ సే వేదవిదాంవర । పింగళాయా ఇడాయాంతు వాయోస్సంక్రమణం హి యత్ ॥ ౪౩ ॥ తదుత్తరాయణం ప్రోక్తం మునే వేదాంతవేదిభిః । ఇడాయాః పింగళాయాంతు ప్రాణసంక్రమణం మునే ॥ ౪౪ ॥ దక్షిణాయనమిత్యుక్తం పింగళాయామితి శ్రుతిః । ఇడాపింగళయోస్సంధిం యదా ప్రాణస్సమాగతః ॥ ౪౫ ॥ అమావాస్యా తదా ప్రోక్తా దేహే దేహభృతాంవర । మూలాధారం యదా ప్రాణః ప్రవిష్టః పండితోత్తమ । తదాద్యం విషువం ప్రోక్తం తాపసైస్తాపసోత్తమ ॥ ౪౬ ॥ ప్రాణసంజ్ఞో మునిశ్రేష్ఠ మూర్ధానం ప్రవిశేద్యదా । తదంత్యం విషువం ప్రోక్తం ధార్మికైస్తత్వచింతకైః ॥ ౪౭ ॥ నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసనం సర్వం మాసానాం సంక్రమో భవేత్ । ఇడాయాః కుండలీస్థానం యదా ప్రాణస్సమాగతః ॥ ౪౮ ॥ సోమగ్రహణమిత్యుక్తం తదా తత్వవిదాంవర । తథా పింగళయా ప్రాణః కుండలీస్థానమాగతః॥ ౪౯ ॥ యదా తదా భవేత్సూర్యగ్రహణం మునిసత్తమ । శ్రీపర్వతశ్శిరస్థానే కేదారస్తు లలాటకే ॥ ౫౦ ॥ వారాణసీ మహాప్రాజ్ఞ భ్రువోర్ఘ్రాణస్య మధ్యమే । భ్రువోర్ఘ్రాణస్య యస్సంధిరితి జాబాలికీ శ్రుతిః ॥ ౫౧ ॥ కురుక్షేత్రం కుచస్థానే ప్రయాగం హృత్సరోరుహే । చిదంబరంతు హృన్మధ్యే ఆధారే కమలాలయః ॥ ౫౨ ॥ ఆత్మస్థం తీర్థముత్సృజ్య బహిస్తీర్థానాం తు యో

కాలః । తతశ్చ పునః పింగళాప్రవేశకాలః- తతః పునస్సుషుమ్నాప్రవేశకాలః- తతః పునరిడాప్రవేశకాల ఇతి ఇడాపిశేషః సంక్రమకాల ఇత్యర్థః - తదుక్తం కాలోత్తరే- సంక్రాంతిః పునరస్యైవ తత్స్థానానిలయోగత ఇతి - తస్యానిలస్య యానీడాపింగళాసుషుమ్నా స్థానాని తేషాం తద్యోగత ఇత్యర్థః॥తథాచ స్వచ్ఛందతంత్రేపి- శ్లో॥ఇడాచ పింగళా చైవ సుషుమ్నా చ తృతీయకా। సుషుమ్నా మధ్యమే హ్యంగే ఇడా వామే ప్రకీర్తితా॥పింగళా దక్షిణే హ్యంగే హ్యేషు సంక్రాంతిరివ్యత ఇతి- అమా సుషుమ్నా తత్రహి ॥ సూర్యాచంద్రమసౌ సహైవోదయాస్తమయౌ భవత ఇతి ॥ ఇడాసంచారిణః ప్రాణస్య చంద్రాత్మకత్వాత్తస్య సుప్తసర్పాకార కుండలీస్థానేంతర్హితత్వాత్సోమగ్రహణకాల ఇత్యర్థః - తథా పింగళయేతి॥పింగళాసంచారిణః ప్రాణస్య సూర్యాత్మకత్వాత్పూర్వవదేవ తస్యాపి గ్రహణం ॥ యోగినస్సర్వశరీరగతస్థానభేదానామేవ తత్తత్తీర్థవిశేషత్వమాహ॥౪౮॥౪౯॥ శ్రీపర్వత ఇతి।౫౦॥జాబాలికీ శ్రుతిరితి ॥ అథ హైనమత్రిః ప ప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యం॥ య ఏషోనంతో వ్యక్త ఆత్మా తం కథమహం విజానీయామితి ॥ సహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః సోవిముక్త ఉపాస్యో య ఏషోనంతో వ్యక్త ఆత్మా సోవిముక్తే ప్రతిష్ఠిత ఇతి సోవిముక్తః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి ॥ వరణాయాం నాస్యాం చ మధ్యే ప్రతిష్ఠిత ఇతి - కా వై వరణా కా చ నాసీతి॥సర్వానింద్రియకృతాన్ దోషాన్వారయతి తేన వరణా భవతి సర్వానింద్రియకృతాన్పాపాన్నాశయతి తేన నాసీ భవతి॥కతమం చాస్య స్థానం భవతీతి॥భ్రువోర్ఘ్రాణస్య చ యస్సంధిస్స ఏవ ద్యౌర్లోకస్య పరస్య చ సంధిర్భవతీతి హి శ్రూయతే॥౫౧॥౫౨॥ఉక్తతీర్థానాం బాహ్యతీర్థేభ్యో విశేషమాహ॥ ఆత్మస్థమితి॥విమార్గతే గవేషయతే॥౫౩॥నను బాహ్యాః తీర్థాని ప్రత్యక్షతో నిరీక్ష్యంతే- ఆంతరాణితు భావనామాత్రసిద్ధా

నీతి- కథం తేషాముత్కర్ష ఇత్యత ఆహ॥ భావతీర్థమితి॥ భావశ్శాస్త్రప్రతిపాదితేషు ప్రాకృతతీర్థేషు ఆస్తిక్యబు
ద్ధిః - సా చ సంసారోత్తారణకారణతయా తత్రాంత్యైనేనేతి తీర్థం॥ తద్విషయీకృతస్యార్థస్యాపరమార్థత్వాత్ పరమా
ర్థం చ- బాహ్యతీర్థస్నానదానాదిషు సర్వేష్వపి కర్మసు సత్యేవ భావే ఫలసాధనతా నాన్యథేత్యస్య సర్వత్ర ప్రమాణతే
త్యర్థః-కర్మణ ఏకరూపత్వేఽపి భావభేదస్యైవ విశేషాధానే వైచిత్ర్యహేతుత్వముదాహరతి- అన్యథా లింగ్యత ఇతి॥౫౪॥
స్వాత్మప్రత్యయమేతి॥ స్వాత్మన్యేవ శాస్త్రోదిరితతీర్థాదివిశ్వాసవంత ఇత్యర్థః॥౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ అతః ప్రాగుక్తం
పుణ్యకాలేషు ప్రాగుక్తతీర్థస్నానేషు చిత్తస్థాపనలక్షణమేవ స్నానం కార్యమిత్యాహ॥ పుణ్యేతి॥ ఉక్తయోగాసమర్థానా
మపి లఘుం ప్రశస్తం చోపాయమాహ॥ జ్ఞానయోగేతి॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ప్రతిమానాముపయోగమాహ - అజ్ఞానా
మితి ॥ ౬౩॥ అపూర్వం కారణరహితం॥ అనపరం కార్యరహితం - నిష్కళమఖండమద్వయం సచ్చిదానందైకరసమి
త్యర్థః - స పశ్యతీతి॥ తదీయమేవ దర్శనం ఫలవదిత్యర్థః ॥ ౬౪ ॥ అంతర్యాగాభావే కేవలబహిర్యాగస్య వైఫల్య
మాహ॥ సర్వభూతస్థమితి ॥ ౬౫॥ మహతీం దేవతాం పరమశివాత్మికాం స్వాత్మనస్సకాశాదన్యాం య ఉపాస్తే భేదేన

ప్రజేత్ । కరస్థం సమహారత్నం త్యక్త్వా కాచం విమార్గతే॥ ౫౩॥ భావతీర్థం పరం తీర్థం ప్రమాణం
సర్వకర్మసు। అన్యథాలింగ్యతే కాంతా భావేన దుహితాన్యథా॥ ౫౪ ॥ తీర్థాని తోయపూర్ణాని
దేవాన్ కాష్ఠాదినిర్మితాన్ । యోగినో న ప్రపద్యంతే స్వాత్మప్రత్యయకారిణః॥ ౫౫ ॥ బహిస్తీర్థా
త్పరం తీర్థమంతస్తీర్థం మహామునే । ఆత్మతీర్థం పరం తీర్థమన్యత్తీర్థం నిరర్థకం ॥ ౫౬ ॥ చిత్త
మంతర్గతం దుష్టం తీర్థస్నానైర్న శుధ్యతి । శతశోఽపి జలైర్ధౌతం సురాభాండమివాశుచి॥౫౭॥ విషు
వాయనకాలేషు గ్రహణే చాంతరే సదా । వారాణస్యాదికే స్థానే స్నాత్వా శుద్ధో భవేన్నరః॥ ౫౮॥ జ్ఞా
నయోగపరాణాం తు పాదప్రక్షాళితం జలమ్ । భావశుద్ధ్యర్థమజ్ఞానాం తత్తీర్థం మునిపుంగవ॥ ౫౯॥
తీర్థే దానే జపే యజ్ఞే కాష్ఠే పాషాణకే సదా । శివం పశ్యతి మూఢాత్మా శివో దేహే ప్రతిష్ఠితః॥ ౬౦॥ స
ర్వత్రావస్థితం శాంతం న ప్రపశ్యంతి శంకరం । జ్ఞానచక్షుర్విహీనత్వాదహో మాయాబలం మునే॥౬౧॥
ఆత్మసంస్థం శివం త్యక్త్వా బహిస్థం యో యజేచ్ఛివం। హస్తస్థం పిండముత్సృజ్య లిహేత్కూర్పరమాత్మనః॥
౬౨॥ శివమాత్మని పశ్యంతి ప్రతిమాసు న యోగినః । అజ్ఞానాం భావనార్థాయ ప్రతిమాః పరికల్పితాః॥
౬౩ ॥ అపూర్వమపరం బ్రహ్మ స్వాత్మానం సత్యమద్వయం । ప్రజ్ఞానఘనమానందం యః పశ్యతి స పశ్య
తి॥౬౪॥ సర్వభూతస్థమాత్మానం శుద్ధజ్ఞానదేహినం। స్వాత్మన్యపశ్యన్బాహ్యేషు పశ్యన్నపి న పశ్యతి ॥
౬౫॥ దేవతాం మహతీమన్యాముపాస్తే స్వాత్మనోఽన్యతః।న స వేద పరం తత్త్వమథ యోఽన్యామితి శ్రుతిః॥ ౬౬॥
నాడీపుంజం సదాఽసారం నరభావం మహామునే । సముత్సృజ్యాత్మనాత్మానమహమిత్యేవ ధారయ॥
౬౭॥ అశరీరం శరీరేషు మహాంతం విభుమీశ్వరమ్ । ఆనందమక్షరం సాక్షాన్మత్వా ధీరో న శోచతి॥ ౬౮॥
విభేదజనకేఽజ్ఞానే నష్టే జ్ఞానబలాన్మునే । ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేదమసంతం కః కరిష్యతి॥౬౯ ॥ సర్వం సమా
సతః ప్రోక్తం సాదరం మునిసత్తమ । తస్మాన్మాయామయం దేహం ముక్త్వా పశ్య స్వమాత్మకం ॥ ౭౦ ॥

సమూఢః పశురిత్యర్థః - అథ యోఽన్యామితి శ్రుతిరితి॥ వాజసనేయకే హి శ్రూయతే ॥ అథ యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తే
న్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద యథా పశురితి॥ ఏవం స దేవానాం యథా హ వై బహవః పశవో మనుష్యం భుంజ్యురేవమే
కైకశః పురుషో దేవాన్భునక్త్యేకస్మిన్నేవ పశావాదీయమానేఽప్రియం భవతి॥ కిం బహుషు తస్మాదేషాం తన్న ప్రియం
యదేతన్మనుష్యా విద్యురితి॥౬౬॥ భేదేన చేన్నోపాసనీయాస్తర్హి కథమిత్యత ఆహ-నాడీపుంజమితి॥ నర ఇతి భావోఽహమ
భిమానో యస్మింస్తత్-నరభావం॥ అసారం నాడీపుంజం తదుపలక్షితం। శరీరత్రయముపాధీభూతమాత్మనా సముత్సృ
జ్య బుద్ధ్యా వివిచ్యాత్మానమహమిత్యేవ ధారయ- పరమాత్మానం ప్రత్యక్త్వం తాదాత్మ్యేనానుసంధేహీత్యర్థః ॥ ౬౭॥
ఉక్తార్థే కఠశ్రుతిముదాహరతి అశరీరమితి ॥ శ్రుతిపాఠస్త్వేవం॥ అశరీరం శరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితం । మహాంతం వి
భుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతీతి ॥ మత్వా జ్ఞాత్వా॥ ౬౮ ॥ తావతైవ క్లేశాభావే కారణమాహ - విభేదేతి ॥ నిరతిశ
య పరమానందశివస్వరూపస్య హి జీవస్య తథాత్వాపరిజ్ఞాననిబంధనో యో భేదః స ఏవ సాంసారికసకలక్లేశహేతుః ॥
ఐకాత్మ్యజ్ఞానేన తాదృగజ్ఞాననివృత్తౌ బ్రహ్మణస్సకాశాదాత్మనో జీవస్య తన్నిబంధనభేదాభావాన్న హేతుకస్సంసార

క్లేశ ఇత్యర్థః ॥ ౬౯॥౭౦॥౭౧॥౭౨॥౭౩॥౭౪॥ ౭౫ ॥ ౭౬ ॥ ౭౭ ॥ ౭౮ ॥ ౭౯ ॥ ౮౦ ॥ ౮౧ ॥ ౮౨ ॥౮౩ ॥ ౮౪॥
ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే ఏకాదశోధ్యాయః.

శ్రీసూతః॥ ఇతి శ్రుత్వా గిరాం నాథో భక్త్యా పరవశః పునః । స్తోతుమారభతే దేవమంబికాపతిమద్భుతం॥
౭౧॥ బృహస్పతిః॥ జయ దేవ పరానంద జయ చిత్సత్యవిగ్రహ । జయ సంసారలోకఘ్న జయ పాపహర
ప్రభో ॥ ౭౨ ॥ జయ పూర్ణ మహాదేవ జయ దేవారిమర్దన। జయ కల్యాణ దేవేశ జయ త్రిపురమర్దన॥
౭౩॥ జయాహంకారశత్రుఘ్న జయ మాయావిషాపహ । జయ వేదాంతసంవేద్య జయ వాచామగోచ
ర ॥ ౭౪ ॥ జయ రాగహర శ్రేష్ఠ జయ ద్వేషహరాగ్రజ । జయ సాంబ సదాచార జయ దేవసమాహిత ॥
౭౫॥ జయ బ్రహ్మాదిభిః పూజ్య జయ విష్ణోః పరామృత । జయ విద్యామహేశాన జయ విద్యాప్రదానిశం॥
౭౬ ॥ జయ సర్వాంగసంపూర్ణ నాగాభరణభూషణ । జయ బ్రహ్మవిదాం ప్రాప్య జయ భోగాపవ
ర్గద ॥ ౭౭ ॥ జయ కామహర ప్రాజ్ఞ జయ కారుణ్యవిగ్రహ । జయ భస్మ మహాదేవ జయ భస్మావగుంఠి
త ॥ ౭౮ ॥ జయ భస్మరతానాం తు పాశభంగపరాయణ । జయ హృత్పంకజే నిత్యం యతిభిః పూజ్యవి
గ్రహ ॥ ౭౯ ॥ శ్రీసూతః ॥ ఇతి స్తుత్వా మహాదేవం ప్రణిపత్య బృహస్పతిః । కృతార్థః క్లేశనిర్ముక్తో
భక్త్యా పరవశోభవత్॥ ౮౦॥ య ఇదం పఠతే నిత్యం సంధ్యయోరుభయోరపి । భక్తిపారంగతో భూ
త్వా పరబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥ ౮౧॥ గంగాప్రవాహవత్తస్య వాగ్విభూతిర్విజృంభతే । బృహస్పతిసమో బు
ద్ధ్యా గురుభక్త్యా మయా సమః॥ ౮౨॥ పుత్రార్థీ లభతే పుత్రాన్ కన్యార్థీ కన్యకామియాత్ । బ్రహ్మవర్చ
సకామస్తు తదాప్నోతి న సంశయః॥ ౮౩ ॥ తస్మాద్భవద్భిర్మునయః సంధ్యయోరుభయోరపి। జప్యం
స్తోత్రమిదం పుణ్యం దేవదేవస్య భక్తితః॥ ౮౪॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం
జ్ఞానయోగఖండే- ఏకాదశోధ్యాయః. ... ... *

ఈశ్వరః॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి నాడీశుద్ధిం సమాసతః । విధ్యుక్తకర్మసంయుక్తః కామసంకల్ప
వర్జితః॥ ౧॥ యమాద్యష్టాంగసంయుక్తశ్శాంతస్సత్యపరాయణః । గురుశుశ్రూషణరతః పితృమా
తృపరాయణః॥ ౨॥ స్వాత్మన్యవస్థితస్సమ్యగ్జ్ఞానిభిశ్చ సుశిక్షితః । పర్వతాగ్రే నదీతీరే బిల్వమూలే వనే
తథా ॥ ౩ ॥ మనోరమే శుచౌ దేశే వేదఘోషసమన్వితే । ఫలమూలైస్సుసంపూర్ణే వారిభిశ్చ సు
సంయుతే॥ ౪ ॥ సుశోభనం మఠం కృత్వా సర్వరక్షాసమన్వితం । త్రికాలస్నానసంయుక్తశ్శ్రద్ధధానస్స
మాహితః॥౫ ॥ విరజానలజం భస్మ గృహీత్వాగ్నిహోత్రజం। అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్జాబాలైస్స
ప్తభిర్మునే॥౬॥ షడ్భిరాథర్వణైర్మంత్రైస్సముద్ధూళ్య తతః పరం । తిర్యక్త్రిపుండ్రం శిరసా హృత్యుర
సా బాహుమూలతః॥ ౭ ॥ ధారయేత్పరయా భక్త్యా దేవదేవం ప్రణమ్య చ । సరస్వతీం సుసంపూజ్య
స్కందం విఘ్నేశ్వరం గురుం॥ ౮॥ చంద్రమాదిత్యమనిలం తథైవాగ్నిం మహామునే । ఆరుహ్యాసనం ప
శ్చాత్ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపి వా ॥ ౯ ॥ సమగ్రీవశిరఃకాయస్సంవృతాస్యస్సునిశ్చలః। నాసాగ్రే శశభృ

యతో నాడీచక్రజ్ఞానాధీనం తత్ర చిత్తప్రణిధానపూర్వకం నాడీశోధనం అతస్తదనంతరం తత్కథనమీశ్వర ఇతి జానీతే-
అథాత ఇతి॥ పాపనిబంధనస్య శోధనసమయే నాడీస్ఖలనస్య పరిహారాయాహ॥ విధ్యుక్తేతి॥ చిత్తక్షేపనిబంధనస్య పరిహారా
యాహ॥ కామేతి॥ ౧ ॥ ౨ ॥ జ్ఞానిభిరితి ॥ శోధనే అనుభవపర్యంతజ్ఞానవద్భిః- ఐకాగ్ర్యానుకూలం దేశమాహ ॥ ప
ర్వతాగ్ర ఇత్యాది॥ ౩ ॥ పావనత్వాయ వైదికాధిష్ఠితదేశమాహ ॥ వేదఘోషేతి ॥ నతు యోగాభ్యాససమయే వేద
ఘోషాపేక్షా ॥ సమే శుచౌ శర్కరావహ్నివాలుకావివర్జితే శబ్దజలాశ్రయాదిభిః మనోనుకూలే న తు చక్షుః పీడ
నే గుహానివాతాశ్రయణే ప్రయోజయేదితి శ్వేతాశ్వతరశ్రుతేః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥౬॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ సమగ్రీవేతి ॥ తథా చ గీతా
సు॥ సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలం స్థిరః - సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశశ్చానవలోకయన్॥ ప్రశాంతాత్మా
విగతభీర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః। మనస్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పర ఇతి॥ నాసాగ్ర ఇతి॥ నాసాగ్రే చంద్రబింబం
తత్ర చ యత్తురీయకం యకారాచ్చతుర్థం వకారం సబిందుమమృతస్రావిణం స్మరన్నేత్రాభ్యాం తమేవ దేశం పశ్యన్నిత్యర్థః
తదుక్తమాగమే॥ నాసాగ్రే మండలం చాంద్రం జ్యోత్స్నాజాలసమన్వితం। నాదబిందుయుతం మధ్యే వకారేణ విరాజితం॥

ధ్యాయన్ప్రపూరయేద్వాయుమితి॥౧౦॥౧౧॥బిందునాదసమాయుక్తమితి ॥ బిందురనుస్వారః నాదస్తదనుగతోర్ధ్వనిః॥ ౧౨॥ ౧౩॥౧౪॥౧౫॥ నాదాభివ్యక్తిరితి॥అనాహతనాదస్స్ఫురతీత్యర్థః॥ ౧౬॥ వివేకజ్ఞానాధికారవతస్తుత దేవపర్యాప్తం నాడీశుద్ధ్యాభిర్న ప్రయోజనమిత్యాహ ॥ అథవైతదితి॥ పూర్వోక్తా హి శుద్ధిః నాడీగతపిత్తశ్లేష్మాదిశోషణేన దేహశుద్ధిమాత్రహేతుః వివేకజ్ఞానంతు నాడీపరివృతం స్థూలదేహాంతర్వ్యాప్తం లింగశరీరం తదుభయోపాదానంచావిద్యామాత్మనస్సకాశాత్పరిశోధ్యవివిక్తం సచ్చిదానందైకరసమాత్మతత్త్వం వ్యవస్థాపయతీతి పూర్వస్మాదిదం ప్రశస్తతరమిత్యర్థః ॥ ౧౭॥ వస్తుభూతశ్లేష్మాదిమలనిరసనం హి వస్తుభూతేనైవ పవనేన భవతి॥ నిత్యశుద్ధస్వప్రకాశసచ్చిదానందైకరసఆత్మాతు అవిద్యామలేనైవ మలిన ఇతి విద్యయా తన్నిరాసే స్వాభావికీ తస్య శుద్ధిర్వ్యజ్యత ఇత్యాహ ॥ ఆత్మా శుద్ధ ఇతి॥౧౮॥౧౯॥ ఇయమేవ యది ప్రశస్తా కిమితి తర్హి పూర్వా శుద్ధిః శాస్త్రైరుపదిశ్యత ఇత్యాహ॥ నబుద్ధిభేదమితి ॥ అజ్ఞో హి కర్మణిసక్తో జ్ఞానానధికృత ఇతి తస్య కృతే సాపి శుద్ధిర్వ్యక్తవ్యేత్యర్థః॥౨౦॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే- ద్వాదశోఽధ్యాయః. ... ... *

స్వింబేబిందుమచ్చతురీయకం॥౧౦॥స్రవంతమమృతం పశ్యన్నేత్రాభ్యాం సుసమాహితః। ఇడయా ప్రాణమాకృష్య పూరయిత్వోదరస్థితం॥౧౧॥తతోఽగ్నిం దేహమధ్యస్థం ధ్యాయన్ జ్వాలావలీయుతం। బిందునాదసమాయుక్తమగ్నిబీజం విచింతయేత్ ॥ ౧౨ ॥ పశ్చాద్విరేచయేత్ప్రాణం మందం పింగళయా బుధః।
పునః పింగళయాపూర్య వహ్నిబీజమనుస్మరన్॥ ౧౩॥ పునర్విరేచయేద్ధీమానిడయైవ శనైశ్శనైః । త్రిచతుర్వత్సరం వాపి త్రిచతుర్మాసమేవ వా॥ ౧౪ ॥ షట్కృత్వో వాచరేన్నిత్యం రహస్యేవం త్రిసంధిషు ।
నాడీశుద్ధిమవాప్నోతి పృథక్చిహ్నోపలక్షితాం ॥ ౧౫ ॥ శరీరలఘుతా దీప్తిర్వహ్నేర్జఠరవర్తినః ।
నాదాభివ్యక్తిరిత్యేతచ్చిహ్నం తత్సిద్ధిసూచకం॥ ౧౬॥ యావదేతాని సంపశ్యేత్తావదేవం సమాచరేత్।
అథవైతత్పరిత్యజ్య స్వాత్మశుద్ధిం సమాచరేత్॥ ౧౭॥ ఆత్మా శుద్ధస్సదా నిత్యస్సుఖరూపస్స్వయంప్రభుః।
అజ్ఞానాన్మలినో భాతి జ్ఞానాచ్ఛుద్ధో భవత్యయం॥ ౧౮ ॥ అజ్ఞానమలపంకం యః క్షాళయేజ్జ్ఞానతోయతః।
స ఏవ సర్వదా శుద్ధో నాజ్ఞః కర్మరతో హి సః॥౧౯॥నబుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసంగినాం।కర్మణా కర్తవ్యమిత్యేవం బోధయేత్తాంత్సదా బుధః॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే- నాడీశుద్ధివిధిర్నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః. ... ... *

—* అథ యమవిధిః. *—

ఈశ్వర ఉవాచ॥అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి తవాష్టాంగాని సువ్రత। యమశ్చ నియమశ్చైవ తథైవాసనమేవ చ॥
౧॥ప్రాణాయామస్తథా ప్రత్యాహారస్తతః పరం।ధారణా చ తథా ధ్యానం సమాధిశ్చాష్టమో మునే॥౨॥
అహింసా సత్యమస్తేయం బ్రహ్మచర్యం దయార్జవం । క్షమా ధృతిర్మితాహారః శౌచం చేతి యమా దశ॥

యతః ఉక్తనాడీశోధనాపేక్షాణి యమాదీన్యష్టాంగయోగాంగాని అతస్తదనంతరం తదభిధానమితి ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ఉద్దేశక్రమేణ యమస్య లక్షణమాహ ॥ అహింసేత్యాది ॥ ౩ ॥ నహింస్యాత్సర్వభూతానీత్యాదితో యోనిషేధస్స రాగనిబంధనాయా ఏవ హింసాయాః- అతోఽగ్నీషోమీయం పశుమాలభేతేతి విధినిబంధనా హింసా న నిషిధ్యత ఇత్యాహ॥ వేదోక్తేనేతి॥అగ్నీషోమీయస్య హి సౌమయాగాంగత్వాత్తద్ధింసా విధినిబంధనా॥ శ్యేనేనాభిచరన్యజేతేత్యత్రాపి శ్యేనయాగాంగభూతపశుహింసా విధిబంధనైవ న నిషిధ్యతే ॥ యాగం తేనాభిచారయోగ్యేన శత్రువధాత్మికా సా ద్వేషనిబంధనైవేతి విధ్యస్పర్శాన్నిషిధ్యతే ॥ శారీరహింసాయా ఏవ హింసాత్వం నపునర్వాచికమానసికయోరితి భ్రమనిరాసాయ తద్భేదానాహ- కాయేనేతి ॥ సాప్యేకా త్రివిధా స్వయంకృతా అన్యేన కారితా- అక్రియమాణకేవలమనుమోదితా చేతి ॥ నవధా తత్రాప్యేకైకా త్రివిధా లోభమూలా క్రోధమూలా అజ్ఞానమూలా చేతి సప్తవింశతిధా - తాసామప్యేకైకా త్రివిధా॥మృదుమాత్రా మధ్యమాత్రా అధిమాత్రా చేతి- ఏకాశీతిహింసాభేదాః- వితర్కనామానః త్యక్తవ్యాస్తత్త్యాగోపాయశ్చ తేషాం నిరతిశయదుఃఖహేతవః తత్త్వజ్ఞానప్రతిబంధకాశ్చేతి - ప్రణిధానం ఏతచ్చ సత్యవచనాదివితర్కాంతరేష్వపి ద్రష్టవ్యం॥తదుక్తం యోగశాస్త్రే- వితర్కబాధనే ప్రతిపక్షభావనం- వితర్కా హింసాదయః కృతకారితానుమోదితా లోభక్రోధమోహపూర్వకా మృదుమధ్యాధిమాత్రా దుఃఖాజ్ఞానానంత ఫలా

ఇతి ప్రత్యక్షభావనమితి॥౪॥ కాయికహింసాయా వర్జనముక్త్వా ఆత్మహింసావర్జనమాహ॥ ఆత్మా సర్వగత ఇతి॥ శ్లో॥ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ। నిత్యస్సర్వగతస్స్థాణురచలోఽయం సనాతన ఇతి ॥ ఉక్తస్యాత్మస్వరూపస్యాజ్ఞానమాత్మహింసా॥ యదాహుః॥ శ్లో॥ యోఽన్యథా సంతమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే। ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి యేన శుధ్యేత్స ఆత్మహా ఇత్యతో జ్ఞానేన తన్నిరాసః పరమాహింసేత్యర్థః॥౫॥ అహింసావత్సత్యమపి పరమపరమం చేతి ద్వివిధం తత్రాపరమాహ- యదితి॥ భ్రమదృష్టాభిధానం ప్రమాణదృష్టస్యాపి రాగాదిభిరన్యథాభిధానం వా అసత్యమిత్యర్థః॥౬॥ పరమం సత్యమాహ॥ సర్వం సత్యమితి॥ సర్వం వస్తు బ్రహ్మస్వరూపేణైవ సత్యం పృథక్త్వేనాసత్యమితి॥ యజ్జ్ఞాత్వాభిధానం తత్సత్యమిత్యర్థః॥౭॥ అస్తేయమపి ద్వివిధం తత్రాద్యమాహ॥ అన్యదీయ ఇతి॥ మృదుమధ్యాదికథనాత్ర్యమాత్రా ఇత్యుక్తభేదోపలక్షణత్వేన తృణాదివిభాగకథనం॥ ౮ ॥ ద్వితీయమస్తేయమాహ॥ ఆత్మన ఇతి॥ అనాత్మా దేహేంద్రియాదిః తద్రూపతయైవ ఆత్మనో యత్పరిజ్ఞానం స ఆత్మాపహారః॥ శ్లో॥ యోఽన్యథా సంతమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే। కిం తేన న కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణేత్యుక్తం ॥ తద్వివర్జనం దేహేంద్రియాదివ్యతిరిక్తాత్మానుసంధానం పరమస్తేయమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అపరం బ్రహ్మచర్యమాహ॥ కాయేనేతి॥ అనురాగపురస్సరాణి నారీణాం స్పర్శనభాషణచింతనాన్యబ్రహ్మచర్యం ఉక్తం హి॥ శ్లో॥ స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణం। సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియా

౩ ॥ వేదోక్తేనైవ మార్గేణ వినా సత్యం తపోధన । కాయేన మనసా వాచా హింసాఽహిం
సా న చాన్యథా॥ ౪ ॥ ఆత్మా సర్వగతోఽచ్ఛేద్యోఽగ్రాహ్య ఇతి యా మతిః । సా చాహింసా పరా ప్రోక్తా ము
నే వేదాంతవేదిభిః॥౫॥ యత్త్వదృష్టేంద్రియైర్దృష్టం శ్రుతం వేదవిదాంవర। తస్యైవోక్తిర్భవేత్సత్యం
విప్ర తన్నాన్యథా భవేత్ ॥ ౬ ॥ సర్వం సత్యం పరం బ్రహ్మ న చాన్యదితి యా మతిః। తత్సత్యం పరమం ప్రో
క్తం వేదాంతజ్ఞానపారగైః ॥ ౭ ॥ అన్యదీయే తృణే రత్నే కాంచనే మౌక్తికేఽపి వా । మనసాపి నివృత్తి
ర్యా తదస్తేయం విదుర్బుధాః॥ ౮॥ ఆత్మన్యనాత్మభావేన వ్యవహారవివర్జనం। యత్తదస్తేయమిత్యు
క్తమాత్మవిద్భిర్మహాత్మభిః॥ ౯॥ కాయేన మనసా వాచా నారీణాం పరివర్జనం । ఋతౌ భార్యాం వి
నా స్వస్య బ్రహ్మచర్యం తదుచ్యతే॥ ౧౦॥ బ్రహ్మభావే మనశ్చారో బ్రహ్మచర్యం పరం తథా॥ ౧౦॥ ఆత్మవ
త్సర్వభూతేషు కాయేన మనసా గిరా । అనుకంపా దయా సైవ ప్రోక్తా యోగాంగవేదిభిః॥౧౧॥ పుత్రే మి
త్రే కళత్రే చ రిపౌ స్వాత్మని సంతతం । ఏకరూపం మునే యత్తదార్జవం ప్రోచ్యతే బుధైః॥ ౧౨॥ కా
యేన మనసా వాచా శత్రుభిః పరిపీడితే । చిత్తక్షోభనివృత్తిర్యా క్షమా సా మునిపుంగవ॥ ౧౩॥ వేదా
దేవ వినిర్మోక్షస్సంసారస్య న చాన్యథా । ఇతి విజ్ఞాననిష్పత్తిర్ధృతిః ప్రోక్తా హి వైదికైః॥ ౧౪ ॥ అ
హమాత్మా న చాన్యోఽస్మీత్యేవమప్రచ్యుతా మతిః। యా సా ప్రోక్తా ధృతిశ్శ్రేష్ఠా మునిభిర్వేదవేదిభిః॥ ౧౫॥
అల్పమృష్టాశనాభ్యాం తు నాస్తి యోగః కథంచన । తస్మాద్యోగానుగుణ్యేన భోజనం మితభోజనం॥

సప్తవర్తి రేవ చ। ఏతన్మైథునమష్టాంగం ప్రవదంతి మనీషిణః॥ విపరీతం బ్రహ్మచర్యమితి. ఋతౌ స్వభార్యాసేవా తు బ్రహ్మచర్యమేవ. ఋతావితి నిహితకాలోపలక్షణం। శ్రూయతే హి॥ ప్రాణం వా ఏతే ప్రస్కందంతి యే దివా రత్యా సంయుజ్యంతే। బ్రహ్మచర్యమేవ తద్యద్రాత్రౌ రత్యా సంయుజ్యంత ఇతి॥ ౧౦॥ బ్రహ్మభావ ఇతి॥ బ్రహ్మాత్మైకత్వేన మనస్స్ఫురణం బ్రహ్మచర్యం శ్రూయతే హి॥ యేషాం తపో బ్రహ్మచర్యం యేషు సత్యం ప్రతిష్ఠితం॥ తేషామసౌ విరజో బ్రహ్మలోకో న యేషు జిహ్మమనృతం న మాయా చేతి॥ అత్ర పరమం బ్రహ్మచర్యం వివక్షితం ॥౧౦॥ ఆత్మవదితి॥ అనుకంపా పారవశ్యేనాభిముఖీ బుద్ధిః॥ యదుక్తమాగమే॥ శ్లో॥ రోగార్తస్యారిపోర్వాపి మితస్యాన్యస్య వా పునః। తత్ర దయాభిముఖీ బుద్ధిర్దయైషా భాషితా బుధైరితి॥ ౧౧॥ పుత్ర ఇతి॥ యదుక్తం గీతాసు॥ సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు । సాధుష్వపి చ పాపేషు సమబుద్ధిర్విశిష్యత ఇతి ॥ ౧౨॥ కాయేనేతి॥ త్రిభిరపి కరణైః పీడనే చిత్తవిక్షేపవిరహః క్షమా॥ ౧౩॥ వేదాదేవేతి॥ వేదవిహితానుష్ఠానం చ నిషేధస్వపి వేదనిరుద్ధధర్మపరిహారే వైదికధర్మేష్వాస్థైర్యమపరమాధృతిః॥ ౧౪॥ పరమామాహ॥ అహమాత్మేతి- ఉక్తం హి॥ ధృతిర్దేహాద్విముక్తాత్మవిషయా చేతి పరమాధృతిః॥౧౫॥ అల్పమృష్టాశనేతి ॥ అల్పాశనే ధాతుసంక్షోభః। అధికే తు అజీర్ణం నిద్రాలస్యాదివా॥ అతో మితాహారో యోగాంగమితి- ఉక్తం చ॥ శ్లో॥ అన్నేన కుక్షేర్ద్వావంశౌ పానేనైకం ప్రపూరయేత్। ప్రాణసంచరణార్థం తు చతుర్థమవశేషయేత్॥ గురుణా నాస్తి సాహిత్యం లఘునా

నాపితృవ్యతే॥ ఇత్యాదివైవ్యశాస్త్రోక్తం ద్రష్టవ్యం॥ ౧౬॥ ॥ స్వదేహేతి॥ అహంశుద్ధ ఇతిజ్ఞానంశౌచంవాంఛంతి పండితాః॥ శ్లో॥ శౌచంతుద్వివిధంప్రోక్తంబాహ్యమాభ్యంతరంతథా। మృజ్జలాభ్యాంభవేద్బాహ్యంభావశుద్ధిస్తథాంతరమితిస్మరణాత్ ॥ ౧౭॥ అహంశుద్ధ ఇతి॥ శ్లో॥ స్థానాద్బీజాదుపష్టంభాన్నిష్యందాన్నిధనాదపి । కాయమాధేయశౌచత్వాత్పండితాహ్యశుచింవిదుః ॥ అతస్తదవివేకఏవాశౌచం - తద్వివేకజ్ఞానం శౌచమిత్యర్థః - వివేకజ్ఞానస్యైవశౌచత్వేహేతుమాహ ॥ అత్యంతమలినఇతి ॥ ౧౮॥ ॥ ౧౯॥ ॥ ౨౦॥ ॥ కించిదితికిమపి ॥ ౨౧॥ ॥ ఇహైవజీవన్ముక్త్వేశ్రుతిముదాహరతి॥ ఇహచేదితి॥ ఇహచేదవేదీదథసత్యమస్తినచేదిహావేదీన్మహతీవినష్టిరితితలవకారశ్రుతిః॥ ౨౨॥ వేదజాదితి- ఔపనిషదాద్జ్ఞానాత్ ఆత్మానం బ్రహ్మజానీహీత్యర్థః॥ ౨౩॥ ... ... ❋

ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాంసూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాంజ్ఞానయోగఖండే

త్రయోదశోధ్యాయః.

౧౬॥ స్వదేహమలనిర్మోక్షోమృజ్జలాభ్యాంమహామునే। యత్తచ్ఛౌచంభవేద్బాహ్యం మానసంమాననంవిదుః॥ ౧౭॥ అహంశుద్ధ ఇతిజ్ఞానంశౌచంవాంఛంతిపండితాః। అత్యంతమలినోదేహో దేహీచాత్యంతనిర్మలః ॥ ౧౮॥ ఉభయోరంతరంజ్ఞాత్వాకస్యశౌచంవిధీయతే । జ్ఞానశౌచంపరిత్యజ్యబాహ్యేయోరమతేజనః॥ ౧౯॥ సమూఢః కాంచనంత్యక్త్వాలోష్టంగృహ్ణాతిసువ్రత। జ్ఞానాంభసైవశుద్ధస్యకృతకృత్యస్యయోగినః॥ ౨౦॥ కర్తవ్యంనాస్తిలోకేస్మిన్నస్తిచేన్నసతత్త్వవిత్ ।లోకత్రయేపికర్తవ్యంకించిన్నాస్త్యాత్మవేదినాం॥ ౨౧॥ ఇహైవజీవన్ముక్తాస్తేఇహచేదితిహిశ్రుతిః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన మునేహింసాధసాధనైః ॥ ౨౨॥ ఆత్మానమక్షరంబ్రహ్మవిద్ధిజ్ఞానాత్తువేదజాత్ ॥ ౨౩॥

ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే- సూతసంహితాయాం-జ్ఞానయోగఖండే-యమాదివిధిర్నామ-త్రయోదశోధ్యాయః- ... ... ❋

—❋ అథనియమవిధిః. ❋—

ఈశ్వరఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి నియమంమునిసత్తమ । తపస్సంతోషమాస్తిక్యం దానమీశ్వరపూజనమ్॥ ౧॥ సిద్ధాంతశ్రవణంచైవహ్రీర్మతిశ్చజపోవ్రతమ్ । ఏతేచనియమాఃప్రోక్తాయోగవిద్భిర్మహాత్మభిః ॥ ౨ ॥ తానహంక్రమశోవక్ష్యేశృణుశ్రద్ధాపురస్సరం। వేదోక్తేనప్రకారేణకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిభిః॥ ౩ ॥ శరీరశోషణంయత్తత్తపఇత్యుచ్యతేబుధైః । కోహంమోక్షః కథంకేనసంసారంప్రాప్తవానహమ్॥ ౪॥ ఇత్యాలోచనమర్థజ్ఞాస్తపశ్శంసంతిపండితాః ॥ ౪॥ యదృచ్ఛాలాభతోనిత్యంప్రీతిర్యాజాయతేనృణామ్ । తత్సంతోషంద్విజాఃప్రాజ్ఞాః పరిజ్ఞానైకతత్పరాః॥ ౫॥ బ్రహ్మాదిలోకపర్యంతాద్విరక్త్యాపరాత్మని । ప్రియంయత్తన్మహాప్రాజ్ఞాస్సంతోషంపరమంవిదుః॥ ౬॥ శ్రౌతేస్మార్తేచవిశ్వాసోయస్తదాస్తిక్యముచ్యతే॥ ౭॥ న్యాయార్జితధనంశాంతేశ్రద్ధయావైదికద్విజే । అన్యద్వాయత్ప్రదీయేతతద్దానంప్రోచ్యతేబుధైః ॥ ౮ ॥ అవైదికాయవిప్రాయదత్తంయన్మునిపుంగవ । నోపకారాయతత్తస్యభస్మనీవహుతంహవిః॥ ౯॥ బ్రహ్మాణంవిష్ణుమీశానంవైశ్యక్షత్రియబాడబైః । యథాశక్త్యర్చనంభక్త్యాయత్తదీశ్వరపూజనం ॥ ౧౦ ॥ రాగాద్యపేతంహృదయం వాగదుష్టానృతాదినా । హింసాదిరహితఃకాయఏతదీశ్వరపూజనమ్॥ ౧౧ ॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంచపరా

యతోయమవన్నియమాఅపియోగాంగాన్యతస్తదనంతరంతాన్వక్తుంప్రతిజానీతే॥ అథాతఇతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ అపరంతపఆహ ॥ వేదోక్తేనేతి ॥ కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిస్వరూపంప్రాగుక్తం ॥ ౩ ॥ పరమంతపఆహ ॥ కోహమితి॥ ఉక్తంహి॥ శ్లో॥ మనసశ్చేంద్రియాణాంచహ్యైకాగ్ర్యంపరమంతపః। తజ్జ్యాయస్సర్వధర్మేభ్యస్సధర్మఃపరఉచ్యతఇతి॥ ౪ ॥ ౪॥ ॥ అపరమసంతోషమాహ॥ యదృచ్ఛేతి ॥ ౫॥ పరమసంతోషమాహ॥ బ్రహ్మాదీతి॥ శూప్రియతేహి ॥ తేయేశతంబృహస్పతేరానందాః । సఏకఃప్రజాపతేరానందః॥ శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్యేతి ॥ ౬॥ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯॥

బ్రహ్మాణమితి ॥ వైశ్యైర్బ్రాహ్మణంక్షత్రియైర్విష్ణుం-బాడబాః-బ్రాహ్మణాఃతైరీశానంస్వీకృత్యయదర్చనంతదిత్యర్థః॥

౧౦ ॥ ౧౧॥ అవగతిరాపరోక్ష్యం ॥ ౧౨॥ స్త్రీణామితి త్రైవర్ణికస్త్రీణాంతు శ్రౌతవికల్పః ఉక్తః ॥ ౧౩ ॥ ౧౩½ ॥ ౧౪½ ॥౧౫॥ ఉపదిష్టోఽపీతి॥నపునఃపుస్తకపాఠాదిమాత్రేణజ్ఞాతఇత్యర్థః-తంత్రసంబంధఇతి॥కాపాలంలాంగులంవామమిత్యాదివేదవిరుద్ధాగమసంస్పర్శరహితఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭॥ వేదవిరుద్ధతంత్రసంబంధత్యాగే కారణమాహ ॥ యా వేదబాహ్యా ఇతి ॥ ౧౮॥ వేదోక్తధర్మసమ్యగనుష్ఠానాశక్తస్యాపియథాశక్తి తదనుష్ఠానమేవ నతువిరుద్ధతంత్రానుష్ఠానమిత్యాహ॥ శ్రేయాంత్స్వధర్మ ఇతి॥౧౯ ॥ ౨౦ ॥ వాచకోపాంశురితిసంధిశ్ఛాందసః ॥ ౨౧ ॥ ఉచ్చైర్జపాద్ఉపాంశుజపః ఫలేనసహస్రగుణోఽస్తి॥ ౨౨ ॥ ఉచ్చైర్జపస్తుయత్ఫలఇత్యాహ॥ఉచ్చైర్జపస్తుసర్వేషామితి॥యో మంత్రజపోయావతఃఫలస్య సాధనత్వేన శాస్త్రేకథితఃఉచ్చైర్జపస్తావత్ఫలస్తత్సహస్రగుణస్తన్మంత్రోపాంశుజపఇత్యర్థః-ఉచ్చైర్జపోఽపియథానీచైర్మ్లేచ్ఛైర్న శ్రూయతే తథాకర్తవ్యాదా- వివిక్తదేశేక్రియతేచేత్ -ఉక్తఫలోభవతి-ప్రమాదాత్తైశ్శ్రుతశ్చేద్యథోక్తమపి ఫలంనాస్తీత్యాహ ॥ నీచైరితి॥ ౨౩॥ దశమనియమంవ్రతమాహ ॥ ప్రసన్నేతి॥

నందంధ్రువంపరం । ప్రత్యగిత్యవగంతవ్యం వేదాంతశ్రవణంబుధాః ॥ ౧౨ ॥ సిద్ధాంతశ్రవణంప్రాహుర్ద్విజానాంమునిపుంగవ। శూద్రాణాంచవిరక్తానాంతథాస్త్రీణాం మహామునే॥ ౧౩॥ సిద్ధాంతశ్రవణంప్రోక్తంపురాణశ్రవణంబుధైః॥౧౩½॥ వేదలౌకికమార్గేషుకుత్సితంకర్మయద్భవేత్। తస్మిన్భవతియాలజ్జాహ్రీస్సైవప్రకీర్తితా॥౧౪½॥వైదికేషుతుసర్వేషుశ్రద్ధాయాసామతిర్భవేత్ ॥౧౫॥ గురుణాచోపదిష్టోఽపితంత్రసంబంధవర్జితః । వేదోక్తేనైవమార్గేణమంత్రాభ్యాసోజపస్స్మృతః॥౧౬॥ కల్పసూత్రేతథావేదే ధర్మశాస్త్రేపురాణకే । ఇతిహాసేనువృత్తిర్యాసజపః ప్రోచ్యతేమయా ॥ ౧౭॥ యా వేదబాహ్యాస్స్మృతయోయాశ్చకాశ్చకుదృష్టయః।సర్వాస్తానిష్ఫలాఃప్రేత్యతమోనిష్ఠాహితాస్స్మృతాః॥ ౧౮॥ శ్రేయాన్స్వధర్మోవిగుణఃపరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ । స్వధర్మే నిధనంశ్రేయఃపరధర్మోభయావహః॥ ౧౯ ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేనవేదమంత్రంసదాజపేత్ । జపశ్చద్వివిధఃప్రోక్తోవాచకోమానసస్తథా॥ ౨౦॥ వాచకోపాంశురుచ్చైశ్చద్వివిధఃపరికీర్తితః । మానసోమననధ్యానభేదాద్ద్వైవిధ్యమాస్థితః ॥ ౨౧॥ఉచ్చైర్జపాదుపాంశుశ్చసహస్రగుణఉచ్యతే। మానసశ్చతథోపాంశోస్సహస్రగుణఉచ్యతే॥ ౨౨॥ ఉచ్చైర్జపస్తుసర్వేషాంయథోక్తఫలదోభవేత్। నీచైశ్శ్రుతోభవేత్సోఽపిచేత్తచ్ఛిన్నిష్ఫలోభవేత్॥ ౨౩॥ ఋషింఛందోదేవతాంచధ్యాయన్మంత్రంజపేన్నరః।ప్రసన్నగురుణాపూర్వముపదిష్టంత్వనుజ్ఞయా ॥ ౨౪ ॥ ధర్మార్థకామసిద్ధ్యర్థమువాయుగ్రహణం వ్రతమ్॥౨౪½॥అథవాథర్వణైర్మంత్రైః గృహీత్వాభస్మపాండురమ్ ౨౫॥ సర్వాంగోద్ధూళనంచైవవ్రతంప్రోక్తంమనీషిభిః ॥ ౨౫½ ॥ ఏతద్వేదశిరోనిష్ఠాః ప్రాహుః పాశుపతంమునే॥౨౬॥ కేచిచ్ఛిరోవ్రతంప్రాహుః కేచిదంత్యాశ్రమంవిదుః । కేచిత్తువ్రతమిత్యాహుః కేచిచ్ఛాంభవమైశ్వరమ్॥౨౭। అస్యవ్రతస్యమాహాత్మ్యమాగమాంతేషుసంస్థితమ్ । సర్వపాపహరంపుణ్యం సత్యజ్ఞానప్రకాశకం॥ ౨౮ ॥ యఃపశుస్స్యపశుత్వంహి వ్రతేనానేనసంత్యజేత్ । తం హత్వానసనాపీయాద్వేదాంతనిశ్చయః॥ ౨౯॥ నైతేనత్వృథివచ్ఛిన్నంతేషాంనిత్యాధికారితా । నాస్త్యేషాంమునిశార్దూలత్రేషామేవ

ప్రతిబంధక పాప నిరాసద్వారా చిత్తశుద్ధయేపుణ్యోపచయద్వారా ఫలానుకూలాన్యాహ గుర్వనుజ్ఞయా త్రికాలస్నానముపవాసాదికంవ్రతమిత్యర్థః॥౨౪॥౨౪½ ॥ వ్రతశబ్దస్యఅర్థాంతరమాహ॥అథవేతి॥ ౨౫½॥ ఏతద్వేదేతి॥అథర్వశిరసిఅగ్నిరిత్యాదినాభస్మగృహీత్వాఽవమృజ్యాంగాని సంస్పృశేత్ - వ్రతమేతత్పాశుపతం వ్రతమిత్యర్థః ॥ ౨౬॥ వ్రతపదస్యమతభేదేన అర్థాంతరాణ్యాహ - కేచిదితి ॥ శిరోవ్రతంవిధివద్యైస్తుచీర్ణమితి - అథర్వణికాఆహురిత్యర్థః- కేచిదితి॥ అత్యాశ్రమిభ్యఃపరమంపవిత్రంఇతి శ్వేతాశ్వతరశాఖినోవ్యవహరంతీత్యర్థః - వ్రతంనామశాంభవమిత్యన్యే॥ ఐశ్వరమిత్యపరేకథయంతీత్యర్థః -అథవాయథోక్తపాశుపతవ్రతమేవశిరోవ్రతాత్యాశ్రమశాంభవైశ్వరశబ్దైరాథర్వణికాదిభిరభిధీయతఇత్యర్థః॥౨౭॥ఆగమాంతేష్వపరేషుబహుషువేదాంతేషు॥ ౨౮॥యఃపశురితి॥సుకరంసర్వసులభోపకరణం పరమపురుషార్థసాధనం చైతత్పాశుపతంవ్రతం ॥ అమునావ్రతేనయఃపశుస్స్వాత్మనఃపశుత్వంనజహాతిసఃఆత్మఘాతుకత్వాదాతతాయీ॥శ్లో॥ ఆతతాయినమాయాంతమపిదోషోనాస్త్యేవకశ్చనేతి

వేదవిదస్స్మరంతీత్యర్థః ॥ ౨౯॥౩౦॥ భస్మజ్యోతిరితి॥ భస్మైత్రవాక్యరీత్యా తత్త్వావబోధహేతుత్వాజ్జ్యోతిర్వ్యస్యసత థోక్తః॥౩౧॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాంసూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే-నియమవిధిర్నామచతుర్దశోఽధ్యాయః. ... ... *

యమనియమానుక్త్వాక్రమప్రాప్తమాసనంబ్రహస్పతిం పతివక్తుమీశ్వరః ప్రతిజానీతే॥ ఆసనానీతి॥౧॥స్వస్తికమితి-స్వస్తికస్యలక్షణమాహ ॥ ౨॥౨½ ॥ జానూర్వోరితి॥దక్షిణజానూరుమధ్యే వామపాదతలం వామజానూరుమధ్యేదక్షిణపాతలంచవిన్యస్యఋజుకాయఉపవిశేత్॥ఏతత్స్వస్తికమాసనమిత్యర్థః॥ ౩½॥ సవ్యంవామంతస్మిన్పృష్ఠపార్శ్వేదక్షిణగుల్ఫందక్షిణేచపృష్ఠపార్శ్వే సవ్యంవామంవిన్యసేత్ - ఏతద్గోముఖాసనం॥ ౪½॥ అంగుష్ఠావపీతి ॥ దక్షిణస్యోరోరుపరివామపాదతలం వామ జానూరుమధ్యేదక్షిణపాదతలంచ విన్యస్యతదీయమంగుష్ఠంపశ్చిమభాగతేన వామహస్తేనగృహ్ణీయాత్ - ఏవంవామస్యోరోరువిన్యస్తస్యదక్షిణపాదతలస్యాం గుష్ఠఃపశ్చిమభాగతేనదక్షిణహస్తేనేత్యేతత్పద్మాసనముక్తఫలమిత్యర్థః॥ ౫½॥౬॥ దక్షిణోత్తరపాదం వామపాదాగ్రసవ్యేవామోరౌదక్షిణపాదంప

తిహిత్రయః॥ ౩౦॥ సర్వముక్తంసమాసేననియమంమునిపుంగవ । అనేనవిధినాయుక్తోభస్మజ్యోతిర్భవిష్యతి॥౩౧॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే-సూతసంహితాయాంజ్ఞానయోగఖండే- నియమవిధిర్నామ- చతుర్దశోఽధ్యాయః. ... ... *

—* ఆసనవిధిః. *—

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిఆసనంమునిసత్తమ । ఆసనానిపృథగ్వక్ష్యేశృణువాచస్పతేధునా॥ ౧॥ స్వస్తికంగోముఖంపద్మంవీరంసింహాసనంతథా, భద్రంముక్తాసనంచైవ మయూరాసనమేవచ॥ ౨॥ సుఖాసనసమాఖ్యంచనవమంమునిపుంగవ ॥౨½॥ జానూర్వోరంతరేసమ్యక్కృత్వాపాదతలేఉభే । సమగ్రీవశిరఃకాయఃస్వస్తికంతత్ప్రచక్షతే॥ ౩½ ॥ సవ్యేదక్షిణగుల్ఫంతుపృష్ఠపార్శ్వేనివేశయేత్ । దక్షిణేపితథాసవ్యంగోముఖంతత్ప్రచక్షతే ॥ ౪½ ॥ అంగుష్ఠావపిగృహ్ణీయాద్ధస్తాభ్యాంవ్యుత్క్రమేణతు । ఊర్వోరుపరివిప్రేంద్రకృత్వాపాదతలద్వయం ॥ ౫½ ॥ పద్మాసనంభవేదేతత్సర్వరోగభయాపహమ్॥౬॥దక్షిణోత్తరగుల్ఫంతుదక్షిణోరసివిన్యసేత్ । ఋజుకాయస్సుఖాసీనోవీరాసనముదాహృతమ్ ॥ ౭ ॥ గుల్ఫౌచవృషణస్యాధస్సీవిన్యాః పార్శ్వయోఃక్షిపేత్॥ ౭½॥ దక్షిణంసవ్యగుల్ఫేనవామందక్షిణగుల్ఫతః।హస్తౌచజాన్వోస్సంస్థాప్యస్వాంగుళీశ్చప్రసార్యచ॥౮½॥ నాసాగ్రంచనిరీక్షేతభవేత్సింహాసనంహితత్॥ ౯ ॥ గుల్ఫౌచవృషణస్యాధస్సీవన్యాఃపార్శ్వయోఃక్షిపేత్॥౯½॥ పార్శ్వపాదౌచపాణిభ్యాందృఢంబద్ధ్వాసునిశ్చలః। భద్రాసనంభవేదేతద్విషరోగవినాశనం॥౧౦½॥ నిపీడ్యసీవినీంసూక్ష్మాందక్షిణేతరగుల్ఫతః । వామంయామ్యేనగుల్ఫేనముక్తాసనమిదంభవేత్॥ ౧౧½ ॥ మేఢ్రోపరివినిక్షిప్యసవ్యగుల్ఫంతథోపరి। గుల్ఫాంతరంచసంక్షిప్యముక్తాసనమిదంభవేత్॥౧౨½॥కూర్పరాగ్రౌమునిశ్రేష్ఠనిక్షిపేన్నాభిపార్శ్వయోః।భూమ్యాం పాణితలద్వంద్వంనిక్షిప్యైకాగ్రమానసః॥

న్యసేత్ - ఏతచ్చోపలక్షణంసవ్యంవామందక్షిణేఊరౌ - ఏతద్వీరాసనమిత్యర్థః- దక్షిణేతరపాదంతుదక్షిణోరుణివిన్యసేదితిపాఠాంతరం - ఆగమేచోభయముక్తం - ఊర్వోరుపరికుర్వీతపాదౌ వీరాసనంచతదితి ॥ ౭ ॥ సింహాసనమాహ-గుల్ఫావితి ॥ సీవిన్యావామపార్శ్వేదక్షిణగుల్ఫందక్షిణపార్శ్వేవామగుల్ఫం ప్రసారితాంగుళిహస్తౌజానుమూర్ధ్నోర్విన్యస్య నాసాగ్రదర్శనం సింహాసనం॥ ౭½॥౮½॥౯॥ భద్రాసనమాహ- గుల్ఫౌచేతి ॥ సీవిన్యావామపార్శ్వేవామగుల్ఫోదక్షిణపార్శ్వే దక్షిణగుల్ఫోయథాభవతి తథా పాదతలేపరస్పరాభిముఖేసీవన్యాఅధస్తాన్నివేశ్యదక్షిణోరుందక్షిణపాణినావామోరుంచవామపాణినాసమ్యఙ్నిష్పీడ్యఅవస్థానంభద్రాసనమిత్యర్థః॥౯½॥౧౦½॥ సీవన్యాఅధస్తాద్వామోగుల్ఫఃతస్యాథస్తాద్దక్షిణః ॥ అథవామేఢ్రస్యోపరిసవ్యగుల్ఫస్తస్యోపరి దక్షిణఇతి ద్వేధాఉక్తంముక్తాసనమిత్యాహ ॥ నిపీడ్యసీవనీమితి ॥ తథాచాగమే॥ శ్లో॥ భువిపాణితలేకృత్వాకూర్పరౌనాభిపార్శ్వగౌ।సమున్నతశిరఃపాదందండవద్వ్యోమ్నిసంశ్రయం। కుర్యాద్దేహమితిప్రోక్తంమాయూరం పాపనాశనమితి॥౧౧½॥౧౨½॥౧౩½॥ ౧౪½॥ యేనకేనేతి॥ తథాచ పాతంజలంసూత్రంస్థిరసుఖమాసనమితి॥౧౫½॥ జగత్త్రయమితి॥ ఆసనజయస్య

చిత్తైకాగ్ర్యే హేతుత్వాచ్ఛీతోష్ణాదిద్వంద్వైరనుపఘాతాచ్చాహ పతంజలిః-తతో ద్వంద్వానభిఘాత ఇతి ॥ ౧౬½॥ అనేనేతి॥ ఆసనవత్త్వే హి ప్రాణాయామః కర్తవ్య ఇత్యాహ - తస్మిన్సతి శ్వాసప్రశ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామ ఇతి॥ ౧౭॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం - సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం- జ్ఞానయోగఖండే- పంచదశోఽధ్యాయః. ... ... *

౧౩½ ॥ సమున్నతశిరఃపాదో దండవద్వ్యోమ్ని సంస్థితః । మయూరాసనమేతత్స్యాత్సర్వపాపప్రణాశనం ॥ ౧౪½ ॥ యేన కేన ప్రకారేణ సుఖం ధైర్యం చ జాయతే । తత్సుఖాసనమిత్యుక్తమశక్తస్తత్సమాశ్రయేత్ ॥ ౧౫½ ॥ ఆసనం విజితం యేన జితం తేన జగత్త్రయం । ఆసనం సకలం ప్రోక్తం మునే వేదవిదాంవర ॥ ౧౬½ ॥ అనేన విధినా యుక్తః ప్రాణాయామం సదా కురు ॥ ౧౭॥ *

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం - జ్ఞానయోగఖండే - ఆసనవిధిర్నామ- పంచదశోఽధ్యాయః. ... ... *

—* అథ ప్రాణాయామవిధిః. *—

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ప్రాణాయామం యథావిధి । ప్రాణాయామ ఇతి ప్రోక్తో రేచపూరకకుంభకైః ॥ ౧ ॥ వర్ణత్రయాత్మకాః ప్రోక్తా రేచపూరకకుంభకాః । స ఏష ప్రణవః ప్రోక్తః ప్రాణాయామశ్చ తన్మయః॥ ౨॥ ఇడయా వాయుమాకృష్య పూరయిత్వోదరస్థితమ్। శనైష్షోడశభిర్మాత్రైరకారం తత్ర సంస్మరేత్ ॥ ౩ ॥ పూరితం ధారయేత్పశ్చాచ్చతుష్షష్ట్యా తు మాత్రయా । ఉకారమూర్తిమత్రాపి సంస్మరన్ప్రణవం జపేత్ ॥ ౪ ॥ యావద్వా శక్యతే తావద్ధారయేజ్జపసంయుతః। పూరితం రేచయేత్పశ్చాన్మకారేణానిలం బుధః ॥ ౫॥ శనైః పింగళయా విప్ర ద్వాత్రింశన్మాత్రయా పునః । ప్రాణాయామో భవేదేష తతశ్చైవం సమభ్యసేత్ ॥ ౬ ॥ పునః పింగళయాపూర్య మాత్రైష్షోడశభిస్తథా। మకారమూర్తిమత్రాపి స్మరేదేకాగ్రమానసః॥ ౭॥ ధారయేత్పూరితం పశ్చాత్ప్రణవం వింశతిత్రయమ్। జపేదత్ర స్మరన్మూర్తిముకారాఖ్యాం తు వైష్ణవీమ్॥ ౮ ॥ అకారం తు స్మరన్పశ్చాద్రేచయేదిడయానిలమ్ । ఏవమేవ పునః కుర్యాదిడయాపూర్య బుద్ధిమాన్ ॥ ౯ ॥ ఏవం సమభ్యసేన్నిత్యం ప్రాణాయామం యతీశ్వరః।అథవా ప్రాణమారోప్య పూరయిత్వోదరస్థితమ్ ॥ ౧౦ ॥ ప్రణవేన సమాయుక్తాం వ్యాహృతిభిశ్చ సంయుతామ్ । గాయత్రీం సంజపేచ్ఛుద్ధః ప్రాణసంయమనత్రయమ్ ॥ ౧౧॥ ప్రథమం తు త్రిభిః కుర్యాచ్చతుర్భిస్తదనంతరమ్। పునశ్చైవం త్రిభిః కుర్యాద్గృహస్థస్తు త్రిసంధిషు॥ ౧౨॥ బ్రహ్మచర్యాశ్రమస్థానాం వనస్థానాం మహామునే । ప్రాణాయామో వికల్పేన ప్రోక్తో వేదాంతవేదిభిః॥ ౧౩ ॥ ద్విజవత్క్షత్రియస్యోక్తః ప్రాణాయామో మహామునే । విరక్తానాం ప్రబుద్ధానాం వైశ్యానాం చ విశేషతః ॥ ౧౪॥ శూద్రాణాం చ తథా స్త్రీణాం ప్రాణసంయమనం మునే । నమోంతం శివమంత్రం వా వైష్ణవం వా న చాన్యథా ॥ ౧౫ ॥ నిత్యమేవ ప్రకుర్వీత ప్రాణాయామాంస్తు షోడశ । బ్రహ్మహత్యాదిభిర్దోషైర్ముచ్యతే మాసమాత్రతః ॥ ౧౬ ॥ షణ్మాసాభ్యాసతో విప్ర వేదనం చాప్నుయాత్ ।వత్సరాద్బ్రహ్మవిద్వాన్ స్యాత్తస్మాన్నిత్యం సమభ్యసేత్।౧౭ ॥ యోగాభ్యాసరతో నిత్యం స్వధర్మనిరతశ్చ యః । ప్రాణసంయమనేనైవ జ్ఞానాన్ముక్తో భవిష్యతి॥ ౧౮ ॥ బాహ్యాతః పూరణం వాయో

...తో జితాసనస్యైవ ప్రాణాయామో నిరుపద్రవస్సిద్ధ్యతి।అతస్తదనంతరం తత్ప్రతిజానీతే॥అథాత ఇతి॥౧।౨॥ ఉక్తం ప్రణవత్రయాత్మకత్వం వివృణోతి ఇడయేతి॥ మాత్రైర్మాత్రాభిః- తల్లక్షణముక్తం స్మృతౌ॥ కాలేన యావతా స్వీయో హస్తస్స్వం జానుమండలమ్। పర్యేతి మాత్రా సా తుల్యా స్వయైకశ్వాసమాత్రయేతి-అకారం బ్రహ్మాత్మకం॥౩ ॥ ఉకారమూర్తిం విష్ణుమూర్తిం॥ ౪॥ ౫ ॥ ౬॥ మకారమూర్తిం- రుద్రం ॥ ౭ ॥ ౮॥ ౯ ॥ ప్రణవవ్యాహృతి- పూర్వికాం గాయత్రీం వా కుంభకేఽపి జపేదిత్యాహ ॥ అథవేతి ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥వికల్పేన ఉక్తవికల్పేనేత్యర్థః ॥౧౩॥ క్షత్రియవైశ్యయోరపి వైదికమంత్రాధికారాద్ద్విజవదేవ ప్రణవగాయత్రీభ్యాం - ప్రాణాయామ ఇత్యాహ।ద్విజవదితి ॥౧౪॥ శూద్రాణామితి॥ వేదానధికారాత్॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥౧౭ ॥ యోగాభ్యాసేతి ॥ యస్స్వకర్మానిరతస్సయోగాభ్యా

సన్తో భవతి ॥ తస్య ప్రాణాయామ ఏవోక్తరీత్యా జ్ఞానద్వారా మోక్షసాధనమిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ ప్రాణాయామేన చిత్తం శుద్ధమిత్యాహ పతంజలిః- తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణం ధారణాసు యోగ్యతా మనస ఇతి॥౨౨॥ ౨౩ ॥ కించిజ్జ్ఞానాదితి॥ ప్రాణాయామో హి చిత్తశుద్ధిం జనయతి॥ తయా చ జ్ఞానం భవతి॥ శ్రూయతే హి ॥ జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వస్తతస్తు తం పశ్యతే నిష్కలం ధ్యాయమాన ఇతి॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౬ప॥౨౭ప॥ నాసాగ్రనాభిమధ్యాంగుష్ఠం చ చింతయతస్తత్ర చిత్తం ధృతం భవతి తేన చ ప్రాణో జీయత ఇత్యర్థః - ఏతద్యోగప్రకారస్స విశేషమన్యత్రోక్తః శ్లో॥ ఇడయా వాయుమాకృష్య పూరయిత్వోదరే దృఢం। వామాంఘ్ర్యంగుష్ఠకే నాభౌ నాసాగ్రే ధారయేత్స్థిరమ్ । పునః పింగళయాపూర్య దక్షాంఘ్ర్యంగుష్ఠకే నిలం ॥ నాభౌ నాసాగ్రకే పశ్చాద్ధారయేద్ధ్యానసంయుతః । పుటాభ్యామథవా వా

యురుదరే పూరకో హి సః । సంపూర్ణకుంభవద్వాయోర్ధారణం కుంభకో భవేత్ ॥ ౧౯ ॥ బహిర్విరేచనం వాయోరుదరాద్రేచకో భవేత్ । ప్రస్వేదజనకో యస్తు ప్రాణాయామేషు సోఽధమః॥ ౨౦ ॥ కంపనం మధ్యమం విద్యాదుత్థానం చోత్తమం విదుః । పూర్వం పూర్వం ప్రకుర్వీత యావదుత్తమసంభవః॥ ౨౧॥ సంభవత్యుత్తమే ప్రాజ్ఞః ప్రాణాయామే సుఖీ భవేత్ । ప్రాణాయామేన చిత్తం తు శుద్ధం భవతి సువ్రత॥౨౨॥ చిత్తే శుద్ధే మనస్సాక్షాత్ప్రత్యగ్జ్యోతిర్వ్యవస్థితమ్ । ప్రాణశ్చిత్తేన సంయుక్తః పరమాత్మని తిష్ఠతి ॥ ౨౩॥ ప్రాణాయామపరస్యాస్య పురుషస్య మహాత్మనః । దేహశ్చోత్తిష్ఠతే తేన కించిజ్జ్ఞానాద్విముక్తతా ॥ ౨౪ ॥ రేచకం పూరకం ముక్త్వా కుంభకం నిత్యమభ్యసేత్ । సర్వపాపవినిర్ముక్తస్సమ్యగ్జ్ఞానమవాప్నుయాత్ ॥౨౫॥ మనోజవత్వమాప్నోతి పలితాది చ నశ్యతి। ప్రాణాయామైకనిష్ఠస్య న కించిదపి దుర్లభం॥ ౨౬॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్ ॥ ౨౬ప॥ వినియోగాన్ప్రవక్ష్యామి ప్రాణాయామస్య సువ్రత। సంధ్యయోర్బ్రాహ్మకాలే వా మధ్యాహ్నే వాథవా సదా॥౨౭ప॥ బాహ్యప్రాణం సమాకృష్య పూరయిత్వోదరేణ తు । నాసాగ్రే నాభిమధ్యే వా పాదాంగుష్ఠే చ ధారయేత్॥౨౮ప॥ సర్వరోగవినిర్ముక్తో జీవేద్వర్షశతం నరః। నాసాగ్రధారణాద్వాయుర్జితో భవతి సువ్రత॥౨౯ప॥ సర్వరోగవినాశస్స్యాన్నాభిమధ్యే చ ధారణాత్। శరీరలఘుతా ప్రపాదాంగుష్ఠనిరోధనాత్ ॥ ౩౦ప॥ జిహ్వయా వాయుమాకృష్య యః పిబేత్సతతం నరః । శ్రమదాహవినిర్ముక్తో యోగీ నీరోగతామియాత్ ॥౩౧ప॥ జిహ్వయా వాయుమాకృష్య జిహ్వామూలే నిరోధయేత్ । పిబేదమృతమవ్యగ్రస్సకలం సుఖమాప్నుయాత్॥ ౩౨ప॥ ఇడయా వాయుమాకృష్య భ్రువోర్మధ్యే నిరోధయేత్। యః పిబేదమృతం శుద్ధం వ్యాధిభిర్ముచ్యతే హి సః॥౩౩ప॥ ఇడయా వేదతత్త్వజ్ఞస్తథా పింగళయా పునః । నాభౌ నిరోధయేత్తేన వ్యాధిభిర్ముచ్యతే నరః॥౩౪ప॥ మాసత్రయం త్రిసంధ్యాయాం జిహ్వయారోప్య మారుతం। అమృతం చ పిబేన్నాభౌ మందం మందం నిరోధయేత్॥ ౩౫ప ॥ వాతపిత్తాదిజా దోషా నశ్యంత్యేవ న సంశయః। నాసాభ్యాం వాయుమాకృష్య నేత్రద్వంద్వే నిరోధయేత్ ॥ ౩౬ప ॥ నేత్రరోగా వినశ్యంతి తథా శ్రోత్రనిరోధనాత్। తథా వాయుం సమారోప్య ధారయేచ్ఛిరసి స్థిరం॥ ౩౭ప॥ శిరోరోగా వినశ్యంతి సత్యముక్తం బృహస్పతే। స్వస్తికాసనమాస్థాయ సమాహితమనాస్తథా ॥ ౩౮ప ॥ అపానమూర్ధ్వమాకృష్య ప్రణవేన శనైశ్శనైః । హస్తాభ్యాం బంధయేత్సమ్యక్కర్ణాదికరణాని చ॥ ౩౯ప॥ అంగుష్ఠాభ్యాముభే శ్రోత్రే తర్జనీ

యుం పూరితం ధారయేత్స్థిరం । అనేనాభ్యాసయోగేన ప్రాణవాయుర్జితో భవేదితి ॥ ధారణాత్రయస్య పృథక్ఫలమాహ॥ నాసాగ్ర ఇతి॥ ౨౮ప ॥ ౨౯ప ॥ ౩౦ప ॥౩౧ప ॥ జిహ్వామూలే నిరోధయేత్ చిత్తం ధారయేత్-అత్యంత శీతలమమృతమయం వాయుమవ్యగ్రశ్శనైః పిబేత్॥౩౨ప॥౩౩ప॥౩౪ప॥ జిహ్వయారోప్యేతి॥ జిహ్వాగ్రసంస్పర్శీ - వాయుర్యథా భవతి-తథా కాకచంచువదోష్ఠం కృత్వా మందం మందం పవనమాకృష్య నాభౌ చిత్తం ధారయేదిత్యర్థః॥ ౩౫ప॥ ౩౬ప॥౩౭ప॥ షణ్ముఖీకరణయోగమాహ।స్వస్తికాసనమిత్యాది॥ ఊర్ధ్వమాకృష్య ఆకుంచ్య శనైశ్శనైరితి త్వరయాకృతో నాడ్యంతరప్రవిష్టః-పవనో వ్యథయేత్॥ వామదక్షిణహస్తాంగుష్ఠాభ్యాం శ్రోత్రే తర్జనీభ్యాం చక్షుషీ మధ్యమాభ్యాం నాసాపుటౌ చ నిరుధ్య యావదానందావిర్భావో భవతి తావద్బ్రహ్మరంధ్రే చిత్తం ధారయతః ప్రాణస్సుషుమ్నాం ప్రవిశతీత్యర్థః॥౩౮ప ॥ ౩౯ప ॥ ౪౦ప ॥ ౪౧ప॥ నాదశ్చోత్పద్యత ఇతి॥ తచ్ఛబ్దా హంసోపనిషది దర్శితాః ॥ చిణీతి ప్రథమః

చిణిచిణీతిద్వితీయః ఘంటానాద స్తృతీయః శంఖనాదశ్చతుర్థః పంచమ స్తంత్రీనాదః షష్ఠ స్తాళనాదః సప్తమో వేణునాదోఽష్టమో భేరీనాదః నవమో మృదంగనాదః దశమో మేఘనాద ఇతి ॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ఉత్తరార్ధప్రాణాయామమాహ॥ దక్షిణేతరేతి॥ వామేన గుల్ఫేన సీవనీం పీడయిత్వా జాన్వోరధఃస్థితం తమేవ వామగుల్ఫసంధిం దక్షిణగుల్ఫేన పీడయిత్వా శివవినాయకవాగీశ్వరాన్ స్మరన్ లింగనాళం సమాకృష్య నిరుధ్య నిరుద్ధస్య పవనస్య నాడ్యంతరప్రవేశపరిహారార్థం ఆకుంచ్య ఉడ్యాణబంధనం కృత్వా రేఫబిందుసంయుక్తం ప్రణవమనుస్మరన్ మూలాధారే వసన్ నిరోధయేత్॥ మూలాధారాకుంచనలక్షణం మూలబంధనం కుర్యాదిత్యర్థః- అయముత్కృష్టప్రాణాయామయోగ ఆగమేషు విశేషోదర్శితః॥ అథోత్కృష్టాభిధానస్య ప్రాణాయామస్య సంయమః॥ అండాధస్సీవనీం సూత్రం పీడయేద్వామగుల్ఫతః। తద్గుల్ఫోపరి నిక్షిప్య దక్షగుల్ఫం సమం స్థిరం ॥ జంఘోరుసంధిం నిశ్ఛిద్రం బద్ధ్వాసీత సమాహితః। మూలాధారే చతుష్పత్రే రక్తకింజల్కశోభితే॥ మనసా ప్రణవం ధ్యాయేద్దక్షగుల్ఫం విలోకయన్ । యావన్మనోలయస్తస్మిన్ తావద్వాయుం నిరోధయేత్ ॥ అపానోఽనేన యోగేన వహ్నిస్థానం వ్రజేత్తథా । ఆగ్నేయమండలే రక్తే త్రికోణే దేహధారకః । వైశ్వానరోఽవసత్యగ్నిస్తస్య

భ్యాంతు చక్షుషీ । నాసాపుటావథాన్యాభ్యాం ప్రచ్ఛాద్య కరణాని వై ॥ ౪౦॥ ఆనందాభిర్భవం యావత్తావన్మూర్ధని ధారయేత్। ప్రాణః ప్రయాత్యనేనైవ బ్రహ్మరంధ్రం మహామునే॥ ౪౧॥ బ్రహ్మరంధ్రం గతే వాయౌ నాదశ్చోత్పద్యతేఽనఘ। శంఖధ్వనినిభశ్చాదౌ మధ్యే మేఘధ్వనిర్యథా ॥ ౪౨॥ శిరోమధ్యగతే వాయౌ గిరిప్రస్రవణం యథా। పశ్చాచ్చిత్తం మహాప్రాజ్ఞ సాక్షాదాత్మోన్ముఖం భవేత్ ॥ ౪౩॥ పునస్తజ్జ్ఞాననిష్పత్తిస్తదా సంసారనిహ్నుతిః। దక్షిణేతరగుల్ఫేన పీడయేత్సీవనీం సిరాం॥ ౪౪॥ సవ్యేతరేణ గుల్ఫేన పీడయేద్బుద్ధిమాన్నరః । జాన్వోరధఃస్థితం సంధిం స్మృత్వా దేవం త్ర్యంబకమ్। వినాయకం చ సంస్మృత్య తథా వాగీశ్వరం పునః ॥ ౪౫॥ లింగనాళాత్సమాకృష్య వాయుమవ్యగ్రతో మునే । ప్రణవేనాగ్నియుక్తేన బిందుయుక్తేన బుద్ధిమాన్॥ ౪౬॥ మూలాధారస్య విప్రేంద్ర మధ్యమే తు నిరోధయేత్। నిరుద్ధవాయునా దీప్తో వహ్నిర్దహతి కుండలీమ్॥ ౪౭॥ పునస్సుషుమ్నయా వాయుర్వహ్నినా సహ గచ్ఛతి । ఏవమభ్యసతస్తస్య జితో వాయుర్భవేద్భృశమ్॥ ౪౮॥ ప్రస్వేదః ప్రథమః పశ్చాత్కంపనం మునిసత్తమ। ఉత్థానం చ శరీరస్య చిహ్నమేతజ్జితేఽనిలే ॥ ౫౦॥ ఏవమభ్యసతస్తస్య మూలరోగో వినశ్యతి । భగంధరం చ నష్టం స్యాత్ తథాన్యే వ్యాధయో మునే ॥ ౫౧॥ పాతకాని వినశ్యంతి క్షుద్రాణి చ మహాంతి చ । నష్టే పాపే విశుద్ధం స్యాచ్చిత్తదర్పణమద్భుతం॥ ౫౨॥ పునర్బ్రహ్మాదిలోకేభ్యో వైరాగ్యం జాయతే హృది । విరక్తస్య తు సంసారాజ్జ్ఞానం కైవల్యసాధనమ్ ॥ ౫౩॥ తేన పాశాపహానిస్స్యాజ్జ్ఞాత్వా దేవమితి శ్రుతిః । అహో జ్ఞానామృతం ముక్త్వా మాయయా పరిమోహితాః॥ ౫౪॥ పరిభ్రమంతి సంసారే సదా సారేన రాధమాః ॥ ౫౫॥ జ్ఞానామృతరసో యేన సకృదాస్వాదితో భవేత్॥ స సర్వకార్యముత్సృజ్య తత్రైవ పరిధావతి॥ ౫౬॥ జ్ఞానామృతరసః ప్రాయో యేన నాస్వాదితో భవేత్।

పానాదిపాచకః । అపానమగ్నినా సార్ధం ప్రాణం తత్రైవ నిశ్చలం ॥ ధారయేత్ప్రణవం ధ్యాయన్నాశ్వవదగ్నిజితో భవేత్ । జాతేఽగ్నివిజయే సమ్యగూర్ధ్వం తద్వహ్నిమండలాత్ ॥ కందనాభేరధస్థాచ్చ స్వాధిష్ఠానే చ పద్మకే । ప్రాణాపానౌ సమారోప్య నిశ్చలం వహ్నినా సహ ॥ నాభిం విలోకయేద్దృష్ట్యా మనసా ప్రణవం స్మరన్। యావన్మనోలయస్తస్మిన్ తావద్వాయుర్నిరోధయేత్ । తతోఽగ్నినా సవాతేన ప్రబోధం యాతి కుండలీ । ప్రబుద్ధా కుండలీ కందనాభిరంధ్రాత్ క్షణం స్వకం॥ అపాకరోతి తేనైతత్సుషుమ్నామూలరంధ్రకమ్। వివృతం భవతి క్షిప్రం తస్మిన్ వాయుం ప్రపూరయేత్ ॥ శనైస్స్వాగ్నిం సుషుమ్నాయామూర్ధ్వం చ ప్రణవం స్మరన్॥ ధారయేన్మారుతం సాగ్నిం సుషుమ్నారంధ్రమూర్ధని॥ మరుతాపూరితే దేహే సర్వాంగే సహ వహ్నినా। తదాత్మా దృశ్యతే మూర్ధ్ని యథాకాశే ప్రభాకర ఇతి॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨ ॥ అనేన యోగేన న కేవలమారోగ్యం కింతు ససాధనం జ్ఞానమప్యపవర్గఫలం భవతీత్యాహ॥ పునర్బ్రహ్మాదీతి॥ ౫౩॥ జ్ఞాత్వా దేవమితి- జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యుప్రహాణిరితి శ్వేతాశ్వతరోపనిషది॥ ౫౪ ॥ అపారసంసారపరిభ్రమణం జ్ఞానామృతరసాపరిజ్ఞానాదిత్యుక్తం తత్పరిజ్ఞానవతస్తు తద్విపరీతమాహ॥ జ్ఞానామృతేతి ॥ ౫౫ ॥ చరాచరజగజ్జాతస్య పరమశివే పరికల్పితత్వేన వస్తుతస్తన్మయత్వాం న తత్త్వవిదః

పశ్యంతీత్యాహ॥జ్ఞానస్వరూపమితి॥సద్ధీదంసర్వం సత్సదితి చిద్ధీదంసర్వం కాశతే కాశతే చేతిహి తాపనీయశ్రుతిః॥౫౬॥౫౭ జ్ఞానాత్పృథగర్థస్య పారమార్థికత్వాభిమానః అవిద్యైకనిబంధన ఇత్యాహ ॥ అర్థేతి ॥ ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరం యేషు కర్మ। ఏతచ్ఛ్రేయో యేఽభినందంతి మూఢా జరామృత్యుం తే పునరేవాపి యంతీతి ముండకశ్రుతిరపవర్గస్య కర్మసాధ్యతాం ప్రతిక్షిపతీత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥౫౯॥౬౦॥ ౬౧॥౬౨॥ జ్ఞానాన్మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తౌ తన్నిబంధన రాగాద్యభావేన ధర్మాధర్మప్రవృత్తివిరహాత్తదుభయఫలభోగనిమిత్తస్య చ శరీరపరిగ్రహస్యాభావాత్ - దుఃఖాత్యంతనివృత్తిరపవర్గో భవతీత్యాహ-ఆత్మస్వరూపమితి ॥ తథా చ గౌతమసూత్రం ॥ దుఃఖజన్మప్రవృత్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనంతరాపాయాదపవర్గ ఇతి॥౬౩॥ ౬౪॥౬౫॥౬౬॥౬౭॥ గోపనీయమితి॥ జ్ఞానస్యైవ హేతుత్వం కర్మణాము హేతుత్వం చ యద్యపి సకలవేదాంతార్థః - తథాపి మూర్ఖేషు న ప్రకాశనీయః - న బుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసంగినాం । జోషయేత్సర్వకర్మాణి విద్వాన్యుక్తస్సమాచరన్నితి గీతాసు భగవతోక్తమిత్యర్థః॥౬౮॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే-షోడశోఽధ్యాయః. ... ... *

యోవాన్యత్రాపి రమతే తద్విహాయైవ దుర్మతిః॥౫౭॥జ్ఞానస్వరూపమేవాహుర్జగదేతద్విచక్షణాః। అర్థస్వరూపమజ్ఞానాత్పశ్యంత్యన్యే కుదృష్టయః ॥ ౫౮ ॥ యజ్ఞాదేర్వత్వమాప్నోతి తపోభిర్బ్రహ్మణః పదమ్। దానైర్భోగమవాప్నోతి జ్ఞానాద్బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ॥౫౯ ॥ కర్మణా కేచిదిచ్ఛంతి కైవల్యం మునిసత్తమ । తే మూఢా మునిశార్దూల ప్లవా హ్యేత ఇతి శ్రుతిః॥౬౦॥ ఆత్మైవేదం జగత్సర్వమితి జానంతి పండితాః । అజ్ఞానేనావృతా మర్త్యా న విజానంతి శంకరమ్ ॥ ౬౧ ॥ అజ్ఞానపాశబద్ధత్వాదముక్తః పురుషస్స్మృతః । జ్ఞానాత్తస్య నివృత్తిస్స్యాత్ప్రకాశాత్తమసో యథా॥౬౨॥ ఆత్మస్వరూపవిజ్ఞానాదజ్ఞానస్య పరిక్షయః । క్షీణేఽజ్ఞానే మహాప్రాజ్ఞ రాగాదీనాం పరిక్షయః ౬౩ ॥ రాగాద్యసంభవే ప్రాజ్ఞ పుణ్యాపాపోపమర్దనం । తయోర్నాశే శరీరేణ న పునస్సంప్రయుజ్యతే॥ ౬౪॥ అశరీరో మహానాత్మా సుఖదుఃఖైర్న బాధ్యతే। క్లేశైర్ముక్తః ప్రసన్నాత్మా ముక్త ఇత్యుచ్యతే బుధైః॥ ౬౫ ॥ తస్మాదజ్ఞానమూలాని సర్వదుఃఖాని దేహినామ్। జ్ఞానేనైవ నివృత్తిస్స్యాదజ్ఞానస్య న కర్మభిః॥౬౬॥నాస్తి జ్ఞానాత్పరం కించిత్పవిత్రం పాపనాశనమ్। తదభ్యాసాదృతే నాస్తి సంసారచ్ఛేదకారణమ్॥౬౭॥సర్వముక్తం సమాసేన తవ స్నేహాన్మహామునే। గోపనీయస్త్వయైవైష వేదాంతార్థో హి సువ్రత॥ ౬౮॥ ఇతిశ్రీస్కాందే మహాపురాణే - సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే-ప్రాణాయామవిధిర్నామ - షోడశోఽధ్యాయః.

—(*) ప్రత్యాహారవిధిః. (*)—

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ప్రత్యాహారం మహామునే । ఇంద్రియాణాం విచరతాం విషయేషు స్వభావతః॥ ౧ ॥ బలాదాహరణం తేషాం ప్రత్యాహారస్స ఉచ్యతే । యద్యత్పశ్యతి తత్సర్వం బ్రహ్మ పశ్యేత్సమాహితః॥ ౨॥ ప్రత్యాహారో భవేదేష బ్రహ్మవిద్భిః పురోదితః । యద్యచ్ఛుద్ధమశుద్ధం వా కరోత్యామరణాంతికమ్॥ ౩॥ తత్సర్వం బ్రహ్మణే కుర్యాత్ప్రత్యాహారోఽయముచ్యతే । అథవా నిత్య

యతో జితప్రాణస్యైవేంద్రియనియమనహేతుప్రత్యాహారసంభవః - అతస్తదనంతరం స ఉచ్యత ఇత్యాహ॥ అథాత ఇతి ॥ లక్షణమాహ - ఇంద్రియాణామితి॥ పతంజలిః - స్వవిషయాసంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేంద్రియాణాం ప్రత్యాహార ఇతి॥ ౧॥ జ్ఞేయప్రపంచస్య సర్వస్య జ్ఞానాదవ్యతిరేకానుసంధానమింద్రియనియమనాదపి ప్రశస్తః ప్రత్యాహార ఇత్యాహ ॥ యద్యదితి ॥ బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మ పశ్చాద్బ్రహ్మ దక్షిణతశ్చోత్తరేణ- అధశ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠమితి ముండకోపనిషది ॥ ౨ ॥సర్వవ్యాపారజాతస్య బ్రహ్మణి సమర్పణలక్షణమపరం ప్రత్యాహారమాహ యద్యచ్ఛుద్ధమితి ॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ ।యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణం॥శుభాశుభఫలైరేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైరితి హి గీతాసు॥౩॥నిషిద్ధాని వర్జయిత్వా నిత్యానాం కామ్యానాం చ ఫలానభిసంధానేన భగవదారాధనబుద్ధ్యా అనుష్ఠానలక్షణమపరం ప్రత్యాహారమాహ- అథవా నిత్యేతి॥౪॥ దంతమూలాత్పాదాంగుష్ఠపర్యంతం ప్రాణస్యాపకర్షణరూపమపరం ప్రత్యాహారమాహ॥

అథవా వాయుమితి॥ పూర్వస్థానాదపరంస్థానం ప్రతి వాయుమాకృష్య ఏకైకస్థానే యావదఖిలోపి ప్రాణ ఆగత్య స్థిరో భవతి తావచ్చిత్తం ధారయేత్ ॥ అనంతరం చ స్థానాంతరం నయేదిత్యర్థః - తాని ధారణాస్థానాన్యపరోహేణాహ ॥౫॥ దంతమూలాదితి॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ప్రత్యాహారోయమితి ॥ దంతమూలాదారభ్యోక్తస్థానక్రమేణ ప్రాణస్య పాదాంగుష్ఠం ప్రత్యాహరణం ప్రత్యాహారః ॥ ౮½॥ ౯½॥ పవనస్య పాదద్వయమారభ్యారోహరూపం ప్రత్యాహారాంతరమాహ॥ అథవాతవేతి॥౧౦॥ పాదద్వయాదిస్థాననవకే పూర్వపూర్వస్థానజయానంతరముత్తరోత్తరస్థానక్రమేణ అకారాదివర్ణనవకేన సహ చిత్తస్య ధారణమిత్యర్థః। ఏష చ పవనధారణరూపప్రత్యాహారః ఆగమే దర్శితః- ఉక్తాబైక్యధృతస్య ప్రాణస్య స్థానసంహృతిః స్థానాత్ప్రత్యాహారో జ్ఞేయః ॥ చైతన్యయుక్తస్య సమ్యగనిలస్యేతి॥ ధారణాస్థానాని తు తత్ర కానిచిదధికాని ॥ అంగుష్ఠగుల్ఫజానుద్వితయాని గుదం చ సీవనీం మేఢ్రం చ నాభిం హృదయం గ్రీవాం లంబికాగ్రం తథైవ నాసా చ భ్రూమధ్యం లలాటాగ్రం సుషుమ్నాగ్రం ద్వాదశాంతమితి ॥ ఏవముత్క్రాంతౌ పరకాయప్రవేశే చాగతా

కర్మాణి బ్రహ్మారాధనబుద్ధితః ॥ ౪ ॥ కామ్యాని చ తథా కుర్యాత్ప్రత్యాహారస్స ఉచ్యతే । అథవా వాయుమాకృష్య స్థానాత్స్థానం నిరోధయేత్ ॥ ౫ ॥ దంతమూలాత్తథా కంఠే కంఠాదురసి మారుతమ్ । ఉరోదేశాత్సమాకృష్య నాభిదేశే నిరోధయేత్॥ ౬ ॥ నాభిదేశాత్సమాకృష్య కుండల్యాం తు నిరోధయేత్ । కుండలీదేశతో విద్వాన్మూలాధారే నిరోధయేత్॥ ౭॥ తథాపానే కటిద్వంద్వే తథోరుద్వయమధ్యమే। తథా జానుద్వయే జంఘే పాదాంగుష్ఠే నిరోధయేత్ ॥ ౮ ॥ ప్రత్యాహారోయమిత్యుక్తః ప్రత్యాహారపరైః పురా॥ ౮½॥ ఏవమభ్యాసయుక్తస్య పురుషస్య మహాత్మనః । సర్వే పాపా వినశ్యంతి భవరోగశ్చ సువ్రత॥ ౯½॥ అథవాతవవక్ష్యామి ప్రత్యాహారాంతరం మునే॥౧౦॥ నాసాభ్యాం వాయుమాకృష్య నిశ్చలస్స్వస్తికాసనః । పూరయేదనిలం విద్వానాపాదతలమస్తకమ్ ॥ ౧౧ ॥ పశ్చాత్పాదద్వయే తద్వన్మూలాధారే తథైవ చ । నాభికందే చ హృత్పద్మే కంఠమూలే చ తాలుకే॥ ౧౨॥ భ్రువోర్మధ్యే లలాటే చ తథా మూర్ధని ధారయేత్॥ ౧౨½ ॥ అకారం చ తథోకారం మకారం చ తథైవ చ । నకారం చ మకారం చ శికారం చ వకారకమ్॥ ౧౩½॥ యకారం చ తథోంకారం జపేద్బుద్ధిమతాం వర ॥ ౧౪ ॥ ప్రత్యాహారోయమిత్యుక్తః పండితైః పండితోత్తమ ॥ ౧౪½॥ అథవా మునిశార్దూల ప్రత్యాహారం వదామి తే॥ ౧౫॥ దేహాద్యాత్మమతిం విద్వాన్సమాకృష్య సమాహితః। ఆత్మనాత్మని నిర్ద్వంద్వే నిర్వికల్పే నిరోధయేత్॥ ౧౬॥ ప్రత్యాహారస్సమాఖ్యాతస్సాక్షాద్వేదాంతవేదిభిః । ఏవమభ్యసతస్తస్య న కించిదపి దుర్లభమ్॥ ౧౭ ॥ తస్య పుణ్యం చ పాపం చ నహి సత్యం బృహస్పతే । అయం బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠస్సాక్షాద్దేవేశ్వరః ప్రభుః॥ ౧౮॥ ప్రత్యాహారస్సమాఖ్యాతస్సంక్షేపేణ మహామునే। గోపనీయస్త్వయా నిత్యం గుహ్యాద్గుహ్యతరో హ్యయమ్॥ ౧౯॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే-సూతసంహితాయాం-జ్ఞానయోగఖండే- ప్రత్యాహారవిధిర్నామ-సప్తదశోధ్యాయః, ... ❊

—(❊) అథధారణవిధిః (❊)—

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ధారణాః పంచ సువ్రత । దేహమధ్యగతే వ్యోమ్ని బాహ్యాకాశం తు ధారయేత్ ॥ ౧ ॥ ప్రాణే బాహ్యానిలం తద్వజ్జ్వలనే చాగ్నిమౌదరే । తోయం తోయాంశకే భూమిం భూమిభాగే మహామునే॥ ౨॥ హయవరలకారాఖ్యం మంత్రముచ్చారయేత్క్రమాత్ । ధారణైషా

పునస్స్వతంత్రస్థానాని ధారణాయాః ప్రోక్తాని మరుత్ప్రయోగవిధినిపుణైరితి॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౪½ ॥ విషయాదిభ్యః ప్రత్యాహృత్య బుద్ధేరాత్మని ధారణారూపం ప్రత్యాహారాంతరమాహ ॥ అథవా మునీతి ॥ ౧౫ ॥ ఆత్మనా బుద్ధ్యా ॥ ౧౬ ॥ తస్య పుణ్యం చేతి ॥ పాపవద్భోగకారణం పుణ్యమపి సంసారావహత్వాద్ధేయమేవ। శ్రుతి। తదా విద్వాన్పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి దివ్యమితి ముండకశ్రుతిః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ గుహ్యత్వం పవనస్య ప్రత్యాహారాదవమశేషరూపస్య ప్రత్యాహారస్యావిశేషమాహ। గోపనీయ ఇతి॥ ౧౯॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే సప్తదశోధ్యాయః.

ఉక్తప్రత్యాహారేణ వశీకృతచిత్తస్య ధారణాసు యోగ్యతా అతస్తదనంతరం తా ఆహ ॥ అథాత ఇతి ॥ ౧ ॥ ౨॥

శరీరాంతర్వర్తిషు వియదాదిషు హయరవలవర్ణైర్భూతబీజైస్సహ బాహ్యవియదాదితాదాత్మ్యేన బుద్ధిర్ధారయితవ్యా- ఏషా చ ధారణా సఫలేన శ్వేతాశ్వతరోపనిషది వర్ణితా॥ పృథ్వ్యప్తేజోఽనిలఖే సముత్థితే పంచాత్మకే యోగగుణే ప్రవృత్తే॥ న తస్య రోగో న జరా న మృత్యుః ప్రాప్తస్య యోగాగ్నిమయం శరీరమితి ॥ ౩ ॥ ఇతి ఉక్తానాం వియదాదీనాం- శరీరే ధారణాస్థానవిశేషాన్ సహ తత్తద్దేవతాభిరాహ ॥ జాన్వంతమితి ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ మహేశానం రుద్రం పంచధా విభక్తేషు పాదాదిశరీరప్రదేశేషు పృథివ్యాదిపంచభూతాత్మకతాం - తేషు చ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేశ్వరసదాశివరూపతాం చ - సదా భావయేదిత్యర్థః॥ ౬॥ అథ వేతి॥ మనఃప్రభృతిష్వాధ్యాత్మికశరీరభాగేషు చంద్రాదిత్యాదీన్యధిదైవికరూపాణి తాదాత్మ్యేన భావయేత్। క్రాంతే క్రమణేనోపలక్షితే పాదే- హరిం ఇంద్రం ॥ ౭ ॥ ఉత్సర్గే- ఉత్సృజత్యనేనేతి ఉత్సర్గః - అపానం - తత్ర - మిత్రం ॥ ౮ ॥ పురుషే జీవే- సర్వశాస్తారం- అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మేతి శ్రుతేః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ధారణాంతరమాహ ॥ బ్రహ్మాదీతి ॥ వేదాదయస్స్వకారణపరంపరయా మాయాయాం లీయంతే మాయా చ పరమాత్మని బ్రహ్మాదయస్తు పరమాత్మరూపేణైవ వ్యవతిష్ఠంత ఇతి భావయేదిత్యర్థః॥

మయా ప్రోక్తా సర్వపాపవిశోధినీ॥ ౩॥ జాన్వంతః పృథివీభాగస్త్వపాం పాయ్వంశ ఉచ్యతే। హృదయాంతస్తథాగ్న్యంశో భ్రూమధ్యాంతోఽనిలాంశకః ॥ ౪ ॥ ఆకాశాంశస్తథా ప్రాజ్ఞ మూర్ధాంతః పరికీర్తితః। బ్రహ్మాణం పృథివీభాగే విష్ణుం తోయాంశకే తథా॥ ౫॥ అగ్న్యంశే చ మహేశానమీశ్వరం త్వనిలాంశకే। ఆకాశాంశే మహాప్రాజ్ఞ ధారయేత్తు సదాశివమ్॥ ౬॥ అథ వా తవ వక్ష్యామి ధారణాం మునిపుంగవ। మనసీందుం దిశశ్శ్రోత్రే క్రాంతే విష్ణుం బలే హరిం ॥ ౭ ॥ వాచ్యగ్నిం మిత్రముత్సర్గే తథోపస్థే ప్రజాపతిమ్। త్వచి వాయుం తథా నేత్రే సూర్యమూర్తిం తథైవ చ ॥ ౮ ॥ జిహ్వాయాం వరుణం ఘ్రాణే భూమిం దేహిం తథైవ చ। పురుషే సర్వశాస్తారం బోధానందమయం శివమ్॥ ౯॥ ధారయేద్బుద్ధిమాన్నిత్యం సర్వపాపవిశుద్ధయే। ఏషా చ ధారణా ప్రోక్తా యోగశాస్త్రార్థవేదిభిః ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మాదికార్యరూపాణి స్వే స్వే సంహృత్య కారణే। సర్వకారణమవ్యక్తమనిరూప్యమచేతనం॥౧౧ ॥ సాక్షాదాత్మని సంపూర్ణే ధారయేత్ప్రయతో నరః। ధారణైషా పరా ప్రోక్తా ధార్మికైర్వేదపారగైః॥ ౧౨ ॥ ఇంద్రియాణి సమాహృత్య మనసాత్మని ధారయేత్। కంచిత్కాలం మహాప్రాజ్ఞ ధారణైషా చ పూజితా ॥ ౧౩ ॥ వేదాదేవ సదా దేవా వేదాదేవ సదా నరాః। వేదాదేవ సదా లోకా వేదాదేవ మహేశ్వరః॥ ౧౪॥ ఇతి చిత్తవ్యవస్థాయా ధారణా సాపి కీర్తితా। బ్రహ్మైవాహం సదా నాహం దేవో యక్షోఽథ వా నరః॥ ౧౫॥ న దేహేంద్రియబుద్ధ్యాదిర్న మాయా నాన్య దేవ వా। ఇతి బుద్ధివ్యవస్థాపి ధారణా చేతి హి శ్రుతిః॥ ౧౬॥ సర్వం సంక్షేపతః ప్రోక్తం సర్వశాస్త్రవిశారద। ఆగమాంతైకసంసిద్ధమాస్థేయం భవతా సదా ॥ ౧౭॥ *

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం జ్ఞానయోగఖండే- ధారణావిధిర్నామ-
అష్టాదశోఽధ్యాయః.

—(*)(*)(*)—

అవ్యక్తమనభివ్యక్తం అనభివ్యక్తనామరూపం- అనిరూప్యం అనిర్వచనీయం- అచేతనం జడం॥ ౧౧ ॥ ౧౨॥ ధారణాంతరమాహ ఇంద్రియాణీతి॥ మనసైవ విషయేభ్య ఇంద్రియాణి వ్యావృత్య మన ఆత్మని ధారయేదిత్యర్థః॥ ఇయం చ కఠవల్లీషు సవిశేషం దర్శితా ॥ యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛేజ్జ్ఞాన ఆత్మని ॥ జ్ఞానమాత్మని మహతి నియచ్ఛేత్తద్యచ్ఛేచ్ఛాంత ఆత్మనీతి॥ ౧౩॥ వేదాదేవేతి॥ దేవాదయస్సర్వే వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ సృష్టాః- ఏతే సృగ్రమిందవః తిరః పవిత్రమాశవ ఇత్యత్ర మంత్రే ఏత ఇతి వై ప్రజాపతిర్దేవానసృజత ॥ అసృగ్రమితి మనుష్యాన్ ఇందవ ఇతి పితౄంస్తిరః పవిత్రమిత్యన్యాః ప్రజా ఇతి శ్రుతేః ॥ ఋషీణాం నామధేయాని కర్మాణి చ పృథక్పృథక్- వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ నిర్మమే స మహేశ్వర ఇతి స్మృతావపి ఋషిపదస్య సర్వస్రష్టవ్యోపలక్షణార్థత్వాత్ మహేశ్వరోఽపి వేదాదేవ జ్ఞాతవ్యః ॥ నావేదవిన్మనుతే తం బృహంతం సర్వానుభుమాత్మానం సంపరాయ ఇతి శ్రుతేః॥ ౧౪ ॥ బ్రహ్మైవాహమితి॥ అయమాత్మా బ్రహ్మేతి శ్రుతావాత్మనః పరమాత్మతాదాత్మ్యాభిధానేనైవ తదితరసమస్తవస్త్వనాత్మకత్వావగమాదిత్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥
ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే- అష్టాదశోఽధ్యాయః.

యతో ధారణాభ్యాసేన పరిత్యక్తచాపలస్య మనసో ధ్యానయోగ్యతా అత స్తదనంతరం తదుచ్యత ఇత్యాహ॥ అథాత ఇతి॥ తచ్చ సగుణనిర్గుణలక్షణవిషయభేదేన ద్వివిధం॥ తత్ర సగుణధ్యానా న్యాహ ఆకాశ ఇతి॥ ఆకాశే వర్తమాన ముక్తగుణం సకలలోకదృష్టిగోచరం చంద్రమండలం ప్రథమతో ధ్యాత్వా తన్మధ్యే విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మేతి శ్రుత్యుక్తం సచ్చిదానందైకరసం పరమేవ బ్రహ్మ ఉమాసహాయ ఇత్యాదియథోక్తలక్షణం స్వీకృతలీలావతారం శివ మాత్మత్వేన ధ్యాయేదిత్యర్థః-తథా చ వాజసనేయకే॥ బాలాక్యజాతశత్రుసంవాదే య ఏవాసౌ చంద్రే పురుష ఏత మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి॥ బాలాకి నోక్తే-నైతస్మిన్ సమవాదయిష్ఠాః బృహత్పాండరవాసాస్సోమో రాజేతి వా-అహ మేత ముపాస ఇతి॥ ౧॥౨॥౩॥ ౪॥ చంద్రమండలవ దాదిత్యమండల మప్యాకాశే ధ్యాత్వా తత్ర స్వీకృతదివ్యావతారం పరశివ మేవం ధ్యాయేదిత్యాహ॥ అథవా కాశ ఇతి॥ ౫॥ హేమరూపిణమితి॥ ఉద్గీథవిద్యాయాం ఆదిత్యస్థస్య పురుషస్య కతిచిద్యోక్తా స్తస్య హేమరూపత్వాదిగుణాశ్శ్రూయన్తే॥ య ఏషోఽంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే॥ హిరణ్యశ్మశ్రు ర్హిరణ్యకేశ ఆప్రణఖాత్సర్వ ఏవ సువర్ణః తస్య యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ ఇతి॥ ౬॥ కప్యాస్యాసనవదితి॥ కపీనాం హి కేషాంచిత్ ఆస్యమాసనం చ రక్తవర్ణం తథా ర

—*అథ ధ్యానయోగవిధిః.*—

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ధ్యానం సంసారనాశనమ్। ఆకాశే నిర్మలే శుద్ధే భాసమానం సుశీతలమ్॥ ౧॥ సోమమండల మాపూర్ణ మచలం దృష్టిగోచరమ్। ధ్యాత్వా మధ్యే మహాదేవం పరమానందవిగ్రహమ్॥ ౨॥ ఉమార్ధదేహం వరద ముత్పత్తిస్థితివర్జితమ్। శుద్ధస్ఫటికసంకాశం చంద్రరేఖావతంసినమ్॥ ౩॥ త్రిలోచనం చతుర్బాహుం నీలగ్రీవం పరాత్పరమ్। ధ్యాయేన్నిత్యం సదా సోఽహ మితి బ్రహ్మవిదాం వర॥ ౪॥ అథవాకాశమధ్యస్థే భ్రాజమానే సుశోభనే। ఆదిత్యమండలే పూర్ణే లక్షయోజనవిస్తృతే॥ ౫॥ సర్వలోకవిధాతార మీశ్వరం హేమరూపిణమ్। హిరణ్యశ్మశ్రుకేశం చ హిరణ్మయనఖం తథా॥ ౬॥ కప్యాస్యాసనవద్వక్త్రం నీలగ్రీవం త్రిలోచనమ్। ఆగోపాలప్రసిద్ధం త మంబికార్ధశరీరిణమ్॥ ౭॥ సోఽహమిత్యపి శం ధ్యాయేత్సంధ్యాకాలేషు మానవః। అథవా వైదికే శుద్ధే అగ్నిహోత్రాగ్నిమధ్యమే॥ ౮॥ ఆత్మానం జగదాధార మానందానుభవం సదా। గంగాధరం విరూపాక్షం విశ్వరూపం వృషధ్వజమ్॥ ౯॥ చతుర్భుజం సమాసీనం చంద్రమౌళిం కపర్దినమ్। రుద్రాక్షమాలాభరణ ముమాయాః పతిమీశ్వరమ్॥ ౧౦॥ గోక్షీరధవళాకారం గుహ్యాద్గుహ్యతరం సదా। అత్యద్భుత మనిర్వాచ్య మహం బుద్ధ్యా విచింతయేత్॥ ౧౧॥ అథవాహం హరిస్సాక్షాత్సర్వజ్ఞః పురుషోత్తమః। సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్॥ ౧౨॥ విశ్వో నారాయణో దేవో హ్యక్షరః పరమః ప్రభుః।

క్తవర్ణం ముఖమిత్యర్థః॥ ఆగోపాలమితి శ్రూయతే హి॥ రుద్రాధ్యాయే॥ ఉతైనం గోపా అదృశన్నదృశన్నుదహార్యః ఉతైనం విశ్వా భూతాని సదృష్టో మృడయాతి న ఇతి॥ ౭॥ ఉక్తలక్షణం పరమశివం అగ్నావపి స్వీకృత్య వక్ష్యమాణదివ్యావతారం ధ్యాయేదిత్యాహ॥ అథవా వైదిక ఇతి॥ పరబ్రహ్మ సగుణమపి ఉపాస్యత్వేనోక్తం హి - బాలాకి నైవ - య ఏవాయ మగ్నౌ పురుష ఏత మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి॥ ఉక్తా శ్చంద్రాదిత్యాగ్నయ శ్శివమూర్తిత్వేన ఆగమేష్వపి ప్రసిద్ధాః త్వమేవ హ్యగ్నిర్యజమానార్క-జలవాతేందుఖాని చ। కీర్తితా మూర్తయోహ్యష్టావితి॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ఆదిత్యాదిమూర్తివద్విష్ణుమూర్తావపి పరశివస్య వక్ష్యమాణస్య లీలావతారస్య స్వాత్మతాదాత్మ్యేన ధ్యాన మాహ॥ అథవాహం హరిరితి॥ తత్ర ప్రథమతో విష్ణుమూర్తేరపి స్వాత్మతాదాత్మ్యానుసంధాన మాహ॥ సహస్రశీర్షేతి-బ్రహ్మాదిపిపీలికాంతసర్వప్రాణిసమష్టిమానానాం సహస్రాణి అనంతాని శీర్షాణి శిరాంసి యస్య స తథోక్తః పురుషః పూర్ణః॥ సహస్రాక్షః ఏవం సహస్రపాదితి॥ ౧౨॥ విశ్వః విశ్వాత్మత్వేన స్థితః॥ నారాయణః॥ నృనయ నే పచాద్యచ్॥ నరో నేతా సర్వస్య స్వామీ - తస్యాపత్యాని నారాః-సర్వచేతనాఽచేతనాశ్చ తేషా మయనం అధిష్ఠానత్వేన ఆశ్రయభూతం జలచంద్రాణాం బింబచంద్రవత్॥ కలధౌతాదీనాం శుక్త్యాదివదితి॥ నారాయణః పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామితి ణత్వం-దేవః దేవనశీలః-అక్షరః న క్షరతీతి సర్వమశ్నుత ఇతి చాక్షరః అక్షతే సర్వత్ర వ్యాప్నోతి అక్షరః॥ పరమః సర్వోత్కృష్టః॥ యద్వా అక్షరః పరః పరమాక్షరః పరమ వ్యాపకః వ్యాపకానామపి వ్యాపకః ప్రభుః॥ సర్వేషాం ప్రకర్షేణ భరణక్షమః తదాత్మకస్య

స్వాత్మనో హృదయాంభోజమధ్యే పద్మకోశప్రతీకాశే॥ పద్మకోశప్రతీకాశగ్ హృదయంచాప్యధోముఖమితి శ్రుత్యుక్తే॥ రేచకప్రాణాయామేన వికచీకృత్య ఊర్ధ్వముఖే పరమేశ్వరమందిరే। తత్ర హి పరమేశ్వరో ధ్యేయత్వేన వక్ష్యతే॥౧౩॥ అణిమాదీన్యష్టైశ్వర్యాణి దళాని తైరుపేతే తత్త్వవిద్యారూపైః కేసరైర్యుతే॥౧౪॥ శాస్త్రవిషయజ్ఞానం నాళం యస్య తస్మిన్- మహత్తత్త్వమేవ కందో యస్య తస్మిన్-ప్రణవేన ప్రబోధితే- ప్రాగుక్తవికాసే ప్రణవదివాకరస్య కారణతోచ్యతే - ఉక్తహృదయకమలమధ్యగతసుషుమ్నాయా అంతర్వర్తమానవహ్నిశిఖాయాః కారణభూతం మూలాధారస్థం వైశ్వానరమాహ ॥ విశ్వార్చిషమితి॥ విశ్వార్చిషం సర్వతః ప్రసృతజ్వాలం విశ్వతోముఖం విశ్వావకాశాదీనాం ముఖసామర్థ్యం ॥ ౧౫ ॥ జగద్యోనిం-యజ్జగదుపాదానం-పరమాత్మజ్యోతిః తత్ప్రదీపత్వేన తదాత్మకమిదం మూలాధారస్థం జ్యోతిః తేన జగద్యోనిరిత్యుచ్యతే - తత్ప్రతీకత్వం చ శ్రూయతే - ఛాందోగ్యే ॥ అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యత ఇత్యారభ్య ఇదం వావ తద్యదిదమంతః పురుషే జ్యోతిరితి ॥ శిఖాం తనోతీతి శిఖాతన్వితం ॥ ఔణాదికోఽపి ప్రత్యయః ॥ తాపయంతమితి ॥ శ్రూయతే॥ సంతాపయతి స్వం దేహమా పాదతలమస్తకమితి ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ తస్య వహ్నేరితి ॥ శ్రూయతే చ ॥ తస్యాః శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థిత ఇతి ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ స్వయం బ్రహ్మాదిభిః ధ్యేయం స్వా

ఇతి ధ్యాత్వా పునస్స్వస్య హృదయాంభోజమధ్యమే ॥ ౧౩ ॥ ప్రాణాయామైర్వికసితే పరమేశ్వరమందిరే। అష్టైశ్వర్యదళోపేతే విద్యాకేసరసంయుతే॥౧౪॥ జ్ఞాననాళే మహాకందే ప్రణవేన ప్రబోధితే। విశ్వార్చిషం మహావహ్నిం జ్వలంతం విశ్వతోముఖమ్ ౧౫॥ వైశ్వానరం జగద్యోనిం శిఖాతన్వినమీశ్వరమ్। తాపయంతం స్వకం దేహమా పాదతలమస్తకమ్॥ ౧౬ ॥ నివాతదీపవత్తస్మిన్ దీపితం హవ్యవాహనమ్। నీలతోయదమధ్యస్థ విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరమ్॥ ౧౭ ॥ నీవారశూకవద్రూపం పీతాభాసం విచింతయేత్ । తస్యైవ వహ్నిశిఖాయాం తు మధ్యే పరమకారణమ్ ॥ ౧౮ ॥ పరమాత్మానమానందం పరమాకాశమీశ్వరమ్ ।ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ సాంబం సంసారభేషజమ్॥ ౧౯ ॥ ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం విశ్వరూపం మహేశ్వరమ్ । నీలగ్రీవం స్వమాత్మానం పశ్యంతం పాపనాశకమ్॥౨౦॥ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశాద్యైర్ధ్యేయం ధ్యేయవివర్జితమ్ । సోఽహమిత్యాదరేణైవ ధ్యాయేద్యోగీశ్వరేశ్వరమ్ ॥ ౨౧ ॥ అయం ముక్తిమార్గో హి మార్గ ఆగమాంతైకసంస్థితః । అథవాఽహం మునిశ్రేష్ఠ బ్రహ్మా లోకపితామహః॥ ౨౨॥ ఇతిస్మృత్వా స్వహృత్పద్మే ధ్యేశివం పరమకారణమ్ । సాక్షాత్త్రియంబకం వేద్యం సాంబం సంసారభేషజమ్॥౨౩॥ అహం బుద్ధ్యాది ముక్త్యర్థం ధ్యాయేదీశానమచ్యుతమ్ । అథవా సత్యమీశానం జ్ఞానమానందమద్వయమ్॥ ౨౪ ॥ అనంతమమలం నిత్యమాదిమధ్యాంతవర్జితమ్ । తథాఽస్థూలమనాకాశమసంస్పృశ్యమచాక్షుషమ్॥ ౨౫॥ న రసం న చ గంధాఖ్యమప్రమేయమనూపమమ్। సర్వాధారం జగద్రూపమమూర్తమ

జో ధ్యాతవ్యైవ అన్యేన వర్జితం॥౨౬ ॥ ధ్యానస్య మోక్షహేతుత్వే శ్రుతిః ప్రమాణమిత్యాహ ॥ ఆగమాంతేతి॥ ఓమిత్యేవం ధ్యాయత ఆత్మానం స్వస్తి వః పారాయ తమసః పరస్తాదితి శ్రూయతే ॥ విష్ణుమూర్తిరివ స్వయం బ్రహ్మమూర్తిధరో భూత్వా స్వహృదయే శివం ధ్యాయేదిత్యాహ ॥ అథవాఽహమితి ॥ ౨౨ ॥ సర్వాధారత్వజగత్కారణత్వాదివిశిష్టవాచకస్య స ఇతి పదస్య బుద్ధ్యాదివిశిష్టప్రత్యక్చైతన్యవాచకస్య అహం పదస్య చ సామానాధికరణ్యే సతి అఖండైకరసే లక్ష్యే తత్ర వాక్యార్థే పర్యవసానం ॥ అతస్సోఽహమితి మహావాక్యేనానుసంద ధ్యాయేదితి ॥ ౨౩ ॥ నిష్కళవిషయధ్యానమాహ ॥ అథవా సత్యమితి ॥ అత్రాహంపదవాచ్యస్య బుద్ధ్యాదివిశిష్టప్రత్యక్చైతన్యస్య సకలలోకప్రత్యక్షత్వేన సఇత్యేతత్పదవాచ్యస్య పరోక్షత్వేనాప్రసిద్ధత్వాత్ సర్వాధారమిత్యాదినా పదజాతేన తస్య నిర్దేశః - తతః ప్రాక్తనేన చ సత్యమిత్యాదినా లక్ష్యస్యాఖండైకరసస్య ప్రదర్శకం ॥ సోఽహమితి చ లక్షణబీజస్య సామానాధికరణ్యస్య నిర్దేశ ఇతి విభాగః ॥ తత్రాద్వయమస్థూలమనాకాశమిత్యాదయో ద్వైతాదినిషేధముఖేన లక్ష్యే పర్యవస్యంతి॥ సత్యాదయస్తు స్వార్థపర్యాలోచనద్వారేణ ప్రమాణాని విశేషః ॥ తదుక్తమాచార్యైః ॥ శ్లో॥ తత్రానంతోఽంతవద్వస్తు వ్యావృత్త్యైవ విశేషణం। స్వార్థార్పణప్రణాళ్యాం తు పరిశిష్టో విశేషణమితి ॥ వాజసనేయశ్రుతిరప్యత ద్వ్యావృత్తిముఖేనైవ ఏతదేవ లక్ష్యం నిర్దిశతి ॥ ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదంతి-అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహితమస్నేహమచ్ఛాయమతమోఽవాయ్వనాకాశమసంగమరసమగంధమచక్షుష్కమశ్రోత్రమిత్యాది ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ అమూర్తమితి ॥ ప్రకృత్యా

అమూర్తమపిమాయయామూర్తమివ -అవ్యయంత త్త్వావబోధపర్యంతమనివృత్తో పాధికం॥ ౨౬॥ అదృశ్యమితి॥ఏవమ దృశ్యంవృశ్యమిత్యపి॥అంతస్థమితి॥అంతర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణస్థిత ఇతిశ్రుతిః॥౨౭॥౨౮॥ఉక్తేవాక్యార్థ పూర్వకంలక్ష్యానుసంధానేతుక్లేశసతివాచ్యార్థానుసంధానమపిత్యక్త్వాలక్ష్యఏవార్థోనుసంధేయఇత్యాహ।అథవాస చ్చిదితి॥సచ్చిదానందాఖండైకరసమేవస్వరూపంసముపాసయంతి॥౨౯॥ప్రత్యక్తాదాత్మ్యేనైవానుసంధాననియమకా రణమాహ-ఇదంతయేతి॥ నేదంయదిదమితిహిశ్రుతిరితి॥యచ్చక్షుషానపశ్యతి యేనచక్షూంషిపశ్యతి।తదేవబ్రహ్మత్వంవిద్ధి నే దంయదిదముపాసత ఇతి తలవకారోపనిషత్ ॥ పరాక్త్వేన బ్రహ్మణోనుసంధానం ప్రత్యాచష్ట ఇత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ సకళనిష్కళాత్మకస్యశివస్యతాదాత్మ్యేనుసంధానధ్యానాన్యుక్త్వావిష్ణ్వాదీనామపిసకళధ్యానా న్యాహ॥ అథవావిష్ణుమిత్యాది ॥ నిష్కళంతువిశేషాభావాత్తదేవభవిష్యతీతినపృథగుక్తం॥౩౩॥౩౪॥౩౫ ॥ ౩౬॥౩౭॥ ౩౮ ॥ అత్రసగుణధ్యానానిచిత్తైకాగ్ర్యద్వారా పాపక్షయద్వారావానిష్కళసాక్షాత్కారకారణంనిష్కళధ్యా నంతుఅవ్యవధానేనేత్యాహ॥ ఏవమభ్యాసేతి ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం- సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాంజ్ఞానయోగఖండే ఏకోనవింశోధ్యాయః. ... ...

జమవ్యయమ్ ॥ ౨౬ ॥ అదృశ్యందృశ్యమాత్మస్థంబహిస్థంసర్వతోముఖమ్ । సర్వతఃపాణిపాదంచసర్వ కారణకారణమ్॥ ౨౭ ॥ సర్వజ్ఞత్వాదిసంయుక్తంసోహమిత్యేవచింతయేత్ । అయంపంథామునిశ్రేష్ఠ సాక్షాత్సంసారనాశనే॥ ౨౮ ॥ అథవాసచ్చిదానందమనంతంబ్రహ్మసువ్రత । అహమస్మీత్యభిధ్యాయే ద్ధ్యేయాతీతంవిముక్తయే॥ ౨౯ ॥ ఇదంతయానదేవేశమభిధ్యాయేత్కదాచన । బ్రహ్మణస్సాక్షిరూప త్వాన్నేదంయదితిహిశ్రుతిః ॥౩౦ ॥ ఏవంధ్యానేపరస్సాక్షాచ్ఛివఏవనచాన్యథా,అనేనసదృశోలోకేన హి వేదవిదాంవర॥ ౩౧॥ ప్రక్షీణాశేషపాపస్యజ్ఞానేధ్యానేభవేన్మతిః। పాపోపహతబుద్ధీనాంతద్వా ర్తాపిసుదుర్లభా ॥ ౩౨ ॥ అథవావిష్ణుమవ్యక్తమాధారందేవనాయకమ్ । శంఖచక్రధరందేవం పద్మహస్తంసులోచనమ్॥ ౩౩ ॥ కిరీటకేయూరధరంపీతాంబరధరంహరిమ్। శ్రీవత్సవక్షసంవిష్ణుంపూ ర్ణచంద్రనిభాననమ్॥ ౩౪ ॥ పద్మపత్రదళాభోష్ఠంసుప్రసన్నంశుచిస్మితమ్। శుద్ధస్ఫటికసంకాశంసో హమిత్యేవచింతయేత్॥ ౩౫॥ ఏతచ్చదుర్లభంప్రోక్తంయోగశాస్త్రవిశారదైః । అథవాదేవదేవేశం బ్రహ్మాణంపరమేష్ఠినం॥ ౩౬॥ అక్షమాలాధరందేవంకమండలుకరాంబుజమ్ । వరదాభయహస్తంచవా గ్దేవ్యాసహితంసదా॥ ౩౭ ॥ కుందేందుసదృశాకారమహమిత్యేవచింతయేత్ । అథవాగ్నింతథాదిత్యం చంద్రవాదేవతాంతరమ్॥ ౩౮॥ వేదోక్తేనైవమార్గేణసదాహమితిచింతయేత్॥ ౩౮½॥ ఏవమభ్యాస యుక్తస్యపురుషస్యమహాత్మనః॥ ౩౯ ॥ క్రమాద్వేదాంతవిజ్ఞానంవిజాయేతనసంశయః । జ్ఞానాదజ్ఞా నవిచ్ఛిత్తిస్తస్యైవతస్యవిముక్తితా॥ ౪౦॥ సర్వముక్తంసమాసేనమయాదేవాంతసంగ్రహమ్। వక్ష్యేసమా ధ్యాద్విజాసిహామాశంకిష్ఠాఃకదాచన॥ ౪౧॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణేసూతసంహితాయాం - జ్ఞానయోగఖండే- ధ్యానవిధిర్నామ ఏకోనవింశోధ్యాయః. ... ... *

—(*) అథసమాధిః (*)—

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిసమాధింభవనాశనమ్ । సమాధిస్సంవిదుత్పత్తిఃపరజీవైకతాంప్రతి॥ ౧॥ య దిజీవఃపరాద్భిన్నఃకార్యతామేతిసువ్రత । అనిత్యత్వంచసంప్రాప్యత్ఘటవత్పండితోత్తమ ॥౨ ॥ వినాశి త్వంభయంచస్యాద్ద్వితీయాద్వైఇతిశ్రుతిః । సత్యస్సర్వగతోవ్యాత్మాకూటస్థోదోషవర్జితః॥౩॥ ఏక స్సన్భిద్యతేభ్రాంత్యామాయయానస్వభావతః । తస్మాదద్వైతమేవాస్తినప్రపంచోనసంసృతిః॥౪॥

యతస్సాధనభూతధ్యానస్వరూపజ్ఞానాయత్తాతత్ఫలసంవిదః సమాధిపర్యాయాఉత్పత్తిః అతస్తదనంతరంతత్ప్ర ధానమితిప్రతిజానీతే ॥ అథాతఇతి॥ మహావాక్యలక్ష్యస్వరూపసాక్షాత్కార ఏవసమాధిరిహవివక్షితఇత్యర్థః ॥ ౧॥ జ్ఞానఫలభూతతత్వవిమర్శస్వరూపఫలమాహ యదిజీవఇతి ॥ ౨॥ తస్మాద్భేదమితి- ద్వితీయాద్వైభయంభవతీతి వాజ సనేయశ్రుతిరిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏకస్సన్భిద్యతఇతి॥మాయయా-అజ్ఞానేన-జనితయాభ్రాంత్యా విపరీతజ్ఞానంతయాభే దోదృశ్యతే। నస్వమాయా- భేదగ్రహస్య నేహనానాస్తీతిశ్రుతిఃబాధితత్వాదిత్యర్థః॥ ౪ ॥ ౫॥ అవిద్యయాత్మతా హా

త్మైక్యేన అధ్యస్తస్య దేహేంద్రియమనఃప్రాణాదేర్విమర్శజనితేన వివేకజ్ఞానేన నిరాసమభినయేన దర్శయతి ॥ నా
హం దేహ ఇతి ॥ ౬ ॥ యథా భూతకార్యస్య దేహాదేర్వివేకః ఏవం తత్కారణస్య పృథివ్యాదిభూతజాతస్య చేత్యాహ ॥
నాహం పృథ్వీతి ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ సకారణాద్భౌతభౌతికప్రపంచాదాత్మానం బుద్ధ్యైవ వివిచ్య వివిక్తే తస్మింత్సమాధిరుక్తః- అథ
నాత్మప్రపంచం బుద్ధ్యైవ ప్రవిలాప్యాపరిశిష్టే తస్మిన్నద్వితీయే సమాధిమాహ ॥ అథవేతి ॥ ౯ ॥ తదనన్యత్వమా
రంభణశబ్దాదిభ్య ఇతి న్యాయేన భౌతికం బ్రహ్మాండం పంచీకృతభూతాత్మనా తాని భూతాన్యపంచీకృతభూతాత్మనా వి
పర్యయేణ తు క్రమోऽత ఉపపద్యతే చేతి న్యాయేన పృథివ్యాదిక్రమేణ మాయాయాం తాం చ ప్రత్యగాత్మని బుద్ధ్యైవ ప్రవిలాప్యాప
రిశిష్టే ద్వితీయే కేవలాత్మని స్వాత్మతాదాత్మ్యేనానుసంధానం సమాధిరిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ వాచ్యవాచకప్రపం
చస్య బ్రహ్మణి పరికల్పితత్వాత్ ప్రణవవాచ్యస్థూలసూక్ష్మప్రపంచస్య సకారణస్యోపసంహారద్వారా నిష్కళబ్రహ్మణి స
మాధిమభిధాయ వాచకప్రణవావయవానామకారోకారమకారార్ధమాత్రరూపాణాం సకారణానాం ప్రవిలాపనేన బ్ర
హ్మణి సమాధిమిదానీమాహ ॥ అథవేతి ॥ ప్రణవాత్మానమితి ॥ ప్రణవో హ్యపరం బ్రహ్మ ప్రణవశ్చ పరః స్మృతః । ఏవం హి
ప్రణవం జ్ఞాత్వా హ్యత్యశ్నుతే తదనంతరమిత్యుక్తం ॥ ౧౩ ॥ అకారోకారమకారనాదానాం వేదచతుష్టయాత్మకత్వమా
హ ఋగ్వేద ఇతి ॥ ౧౪ ॥ తేషామేవ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రతత్కారణాత్మకతామాహ ॥ అకార ఇతి ॥ ౧౫ ॥ తేషాం గార్హపత్యద

యథాకాశో ఘటాకాశో మఠాకాశ ఇతీరితః । తథా భ్రాంత్యా ద్విధా ప్రోక్తో హ్యాత్మా జీవేశ్వరాత్మనా ॥
౫ ॥ నాహం దేహో న చ ప్రాణో నేంద్రియాణి తథైవ చ । న మనోఽహం న బుద్ధిశ్చ నైవ చిత్తమహంకృతిః ॥
౬ ॥ నాహం పృథ్వీ న సలిలం న చ వహ్నిస్తథానిలః । న చాకాశో న శబ్దశ్చ న చ స్పర్శస్తథా రసః ॥ ౭ ॥ నా
హం గంధో న రూపం చ న మాయాహం న సంసృతిః । సదా సాక్షిస్వరూపత్వాచ్ఛివ ఏవాస్మి కేవలః ॥ ౮ ॥ ఇతి
ధీర్యా మునిశ్రేష్ఠ సా సమాధిరిహోచ్యతే । అథవా పంచభూతేభ్యో జాతమండం మహామునే ॥ ౯ ॥ భూ
తమాత్రతయా దగ్ధ్వా వివేకేనైవ వహ్నినా । పునః స్థూలాని భూతాని సూక్ష్మభూతాత్మనా తథా ॥ ౧౦ ॥ వి
లాప్యైవం వివేకేన తతస్తాన్యపి బుద్ధిమాన్ । మాయామాత్రతయా దగ్ధ్వా మాయాం చ ప్రత్యగాత్మనా ॥
౧౧ ॥ సోఽహం బ్రహ్మ న సంసారీ న మత్తోఽన్యత్ కదాచన । ఇతి విద్యాత్ స్వమాత్మానం సా సమాధిః ప్రకీర్తి
తా ॥ ౧౨ ॥ అథవా యోగినాం శ్రేష్ఠ ప్రణవాత్మానమీశ్వరమ్ । వర్ణత్రయాత్మనా విద్యాదకారాదిక్రమే
ణ తు ॥ ౧౩ ॥ ఋగ్వేదోऽయమకారాఖ్య ఉకారో యజురుచ్యతే । మకారః సామవేదాఖ్యో నాదస్త్వాథర్వ
ణీ శ్రుతిః ॥ ౧౪ ॥ అకారో భగవాన్ బ్రహ్మా తథోకారో హరిః స్వయమ్ । మకారో భగవాన్ రుద్రః తథా
నాదస్తు కారణమ్ ॥ ౧౫ ॥ అగ్నయశ్చ తథా లోకా అవస్థావసథాస్త్రయః । ఉదాత్తాదిస్వరాః కాలాస్త్రే
తే వర్ణత్రయాత్మకాః ॥ ౧౬ ॥ ఇతి జ్ఞాత్వా పునః సర్వమక్షరత్రయమాత్రతః । విలాప్యాకారమద్వంద్వ
ముకారాఖ్యే విలాపయేత్ ॥ ౧౭ ॥ ఉకారం చ మకారాఖ్యే తథా నాదే మకారకమ్ । తథా మాయాత్మనా

క్షిణాహవనీయసంవర్తకాగ్నిరూపతామభిధాతుమభిదత్తే అగ్నయ ఇతి ॥ లోకా ఇతి పృథివ్యంతరిక్షద్యుసోమ
లోకాత్మకతాం దర్శయతి ॥ అవస్థా ఇతి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తితుర్యాత్మకతామాహ ॥ ఆవసథా ఇతి నాభిహృదయకం
ఠమూర్ధాత్మకతామాహ ॥ అత్ర త్రయ ఇతి సంవర్తకాదీనాం చతుర్థానామప్యుపలక్షణమ్ ॥ ఉదాత్తానుదాత్తస్వరిత
ప్రచయైకశ్రుత్యాత్మకతామాహ ॥ ఉదాత్తాదీతి ॥ భూతభవిష్యద్వర్తమానసాధారణకాలతామాహ ॥ కాలా ఇతి ॥
వర్ణత్రయేతి నాదస్యాప్యుపలక్షణం ॥ ఋగ్వేదాద్యాత్మకతా చ అకారాదీనాం శ్రూయతే ॥ తస్య హ వై ప్రణవస్య
పూర్వా మాత్రా పృథివ్యకారస్స ఋగ్భిరృగ్వేదో బ్రహ్మా వసవో గాయత్రీ గార్హపత్యః । ద్వితీయాంతరిక్షం స ఉకారః
స యజుర్భిర్యజుర్వేదో విష్ణురుద్రాస్త్రిష్టుప్ దక్షిణాగ్నిః ॥ తృతీయా ద్యౌస్స మకారస్స సామభిస్సామవేదో రుద్ర ఆది
త్యా జగత్యాహవనీయో యావసానేస్య చతుర్థ్యర్ధమాత్రా సా సోమలోక ఓంకారస్సాథర్వణైర్మంత్రైరథర్వవేద
స్సంవర్తకోऽగ్నిర్మరుతో విరాడేకఋషిరితి- తథా జాగరితే బ్రహ్మా స్వప్నే విష్ణుస్సుషుప్తౌ రుద్రస్తుర్యమక్షరమితి చ ॥
తథాన్యత్ర నాభిహృదయకంఠమూర్ధా చేతి ఉక్తరూపోపేతమకారం తథావిధే ఉకారే ఇతి ఉకారం చ తథావిధే మకారే.
మకారం చ తం తథావిధాయాం మాయాయాం తాం చ తదుపాధికే జీవే తం చ పరమాత్మన్యైకీకృత్య తద్రూపేణావతిష్ఠేతేత్య
ర్థః ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రుతిరితి ॥ ఇదం సర్వం యదయమాత్మేతి శ్రూయతే ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తసమాధినిష్ఠస్య ఫల

యస్యైవమితి ॥ పరమంభావమిత్యేతద్గతఖండేతృతీయాధ్యాయేనిరూపితం ॥ యోగినఇతి ॥ ౨౨ ॥ వ్యవధాయకస్యాఽజ్ఞానస్యనిరాసాయస్స్వయంబ్రహ్మసంపద్యతఇత్యర్థః॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥యదాసర్వఇతి॥తత్త్వజ్ఞానేనజ్ఞానస్యనిరాసాత్తత్కార్యకామనానివృత్తౌ - యోకామోనిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్మకామోనతస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంత్యత్రైవసమవలీయంతే-బ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతీతిశ్రుత్యుక్తం-బ్రహ్మసంపద్యతఇత్యర్థః॥౨౬॥ యదాభూతేతి॥ భూతానాంపృథివ్యాదీనాంయఃపృథగ్భావోభేదఃససర్వఏకస్మిన్నేవబ్రహ్మణిప్రళయదశాయాంతాదాత్మ్యేనస్థితస్సృష్టౌతతఏవచవిస్తారం- ప్రతిపద్యతఇతియఃపశ్యతిసబ్రహ్మసంపద్యతఇత్యర్థః ॥ శ్రుతిపురాణయోరయం సమా

నాదంమాయాంజీవాత్మరూపతః॥ ౧౮॥ జీవమీశ్వరభావేనవిద్యాత్సోఽహమితిధ్రువమ్।ఏషాబుద్ధిశ్చవిద్వద్భిస్సమాధిఃపరికీర్తితా॥ ౧౯ ॥ యథాఫేనతరంగాదిసముద్రాదుత్థితంపునః । సముద్రేలీయతేతద్వజ్జగన్మయ్యేవలీయతే ॥ ౨౦॥ తస్మాన్మత్తఃపృథఙ్నాస్తిజగన్మాయాచసర్వదా । ఇతిబుద్ధిస్సమాధిస్స్యాత్సాసమాధిరితిశ్రుతిః॥ ౨౧॥ యస్యైవంపరమాత్మాయంప్రత్యగ్భూతఃప్రకాశితః । సయాతిపరమంభావంస్వయంసాక్షాత్పరామృతమ్॥ ౨౨॥ యదామనసిచైతన్యంభాతిసర్వత్రగంసదా। యోగినోఽవ్యవధానేనతదాసంపద్యతేస్వయమ్॥ ౨౩॥ యదాసర్వాణిభూతానిస్వాత్మన్యేవాభిపశ్యతి । సర్వభూతేషుచాత్మానంబ్రహ్మసంపద్యతేతదా॥ ౨౪॥యదాసర్వాణిభూతానిసమాధిస్థోనపశ్యతి। ఏకీభూతఃపరేణాసౌతదాభవతికేవలః ॥ ౨౫ ॥ యదాసర్వేవిముచ్యంతే కామాయేస్య హృదిశ్రితాః । తదాసావమృతీభూత్వా మోక్షంగచ్ఛతి పండితః॥ ౨౬॥ యదాభూతపృథగ్భావమేకస్థమనుపశ్యతి । తతఏవచవిస్తారంబ్రహ్మసంపద్యతేతదా॥ ౨౭॥ యదాపశ్యతిచాత్మానంకేవలంపరమార్థతః । మాయామాత్రంజగత్కృత్స్నం తదాభవతి నిర్వృతః ॥ ౨౮ ॥ యదాజన్మజరావ్యాధి దుఃఖానామేకభేషజమ్ । కేవలంబ్రహ్మవిజ్ఞానంజాయతేసౌసదాశివః॥౨౯॥ తస్మాద్విజ్ఞానతోముక్తిర్నాన్యథాకర్మకోటిభిః।కర్మసాధ్యస్యనిత్యత్వం నసిధ్యతికదాచన॥ ౩౦॥ జ్ఞానంవేదాంతవిజ్ఞానంచ జ్ఞానమితరన్మతం। అహోజ్ఞానస్య మాహాత్మ్యం మయావక్తుంనశక్యతే॥ ౩౧ ॥ అత్యల్పోపియథాదీపస్సుమహన్నాశయేత్తమః । జ్ఞానాభ్యాసస్తథాల్పోపి మహత్పాపంవ్యపోహతి॥౩౨ ॥ యథావహ్నిర్మహాదీప్తశ్శుష్కమార్ద్రంచనిర్దహేత్। తథాశుభాశుభంకర్మజ్ఞానాగ్నిర్దహతిక్షణాత్ ॥ ౩౩॥ యద్వన్మంత్రబలోపేతఃక్రీడన్సర్పైర్నదశ్యతే । క్రీడన్నలిప్యతేజ్ఞానీతద్వదింద్రియపన్నగైః॥ ౩౪ ॥ పద్మపత్రంయథాతోయైస్స్వస్థైరపినలిప్యతే । తథాశబ్దాదిభిర్జ్ఞానీవిషయైర్నవిలిప్యతే॥ ౩౫॥ మంత్రౌషధబలైర్యద్వజ్జీర్యతేభక్షితంవిషమ్ । తద్వత్సర్వాణిపాపానిజీర్యంతేజ్ఞానినఃక్షణాత్ ॥ ౩౬ ॥ పశ్యన్శృణ్వన్స్పృశఞ్జిఘ్రన్నశ్నన్గచ్ఛన్స్వపఞ్ఛ్వసన్।ప్రలపన్విసృజన్గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి॥౩౭॥అహంత్రాహంమమభోక్తాహమసంగఃపరమేశ్వరః। సదామత్సన్నిధానేనచేష్టతేసర్వమింద్రియం ॥ ౩౮ ॥ ఇతివిజ్ఞానసంపన్నస్సంగంత్యక్త్వాకరోతియః । లిప్యతేనసపాపేనపద్మపత్రమివాంభసా ॥ ౩౯ ॥ యేద్విషంతిమహాత్మానంజ్ఞానవంతంనరాధమాః । పచ్యంతేరౌరవేకల్పమేకాంతేనరకేసదా॥౪౦ ॥ దుర్వృత్తోవాసువృత్తోవామూర్ఖఃపండితఏవవా । జ్ఞానాభ్యాసరతఃపూజ్యఃకింపునర్జ్ఞానవాన్నరః ॥ ౪౧ ॥ సర్వపేక్షణమసింశాంతంనిర్వైరంసమదర్శనమ్ । అనువ్రజామ్యహంనిత్యంపూయేయేత్యంఘ్రిరేణుభిః ।౪౨ ॥ యథారాజాజనైస్సర్వైస్సపూజ్యతేమునిసత్తమ। తథాజ్ఞానీసదాదేవైర్మునిభిఃపూజ్యఏవహి॥ ౪౩ ॥ యస్య

నః పాతః॥ ౨౭ ॥ నిర్వృతఃతృప్తోముక్తఇత్యర్థః॥ ౨౮॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ శుష్క-మార్ద్రంచేతి॥ పరస్పరవిరోధినోశ్శుభాశుభయోరేకరూపేణ జ్ఞానేనదాహనిదర్శనమ్ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥౩౯॥ ౪౦ ॥ జ్ఞానాభ్యాసరతఇతి॥జ్ఞానసాధనయోగాంగయమాద్యభ్యాసవానపిపూజ్యఃకింపునర్జ్ఞానీత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ సర్వపేక్షణమితి ॥ వివేకజ్ఞానాతిరిక్తస్యనిష్ఫలత్వావధారణాద్వివేకవిజ్ఞానస్యచ ప్రాప్తత్వాత్కృత్యాభావాదపేక్షాహీనత్వం॥ సమదర్శనమితి ॥ తథాచభగవతోక్తం॥ సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు॥ సాధుష్వపిచపాపేషుసమబుద్ధిర్విశిష్యతఇతి ॥ పంక్తిపావనసమదర్శినఇతిచ ॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ మహాత్మనఇతి ॥ శూన్యమితి

ముండకోపనిషది ॥ యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి విశుద్ధసత్త్వః కామయతే యాంశ్చ కామాన్। తం తం లోకం జయతే తాంశ్చ కామాంస్తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయేద్భూతికామ ఇతి॥ ౪౭॥ ఇత్థం సకలశ్రేయోమూలస్యాత్మస్య పరిత్యాగేన అస్యాత్ప్రవృత్తిస్సంచితదురితహేతుకేత్యాహ ॥ విహాయేతి ॥ ౪౮ ॥ ౪౯॥ ౫౦ ॥ తత్ర కారణత్వేన శ్వేతాశ్వతరశ్రుతిముదాహరతి॥ యస్య దేవ ఇతి॥ ౫౧॥ సూతో మునీన్ సంబోధ్యాహ॥ ఇత్యేవముక్త్వేతి॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ కృతకృత్యస్య కిం స్థాపనప్రవృత్త్యాపీత్యత ఆహ ॥ యోహి స్థాపయితుమితి ॥ స్వయం కృతకృత్యేనాపి పరమకారుణికేన శత్రోరపి పరాభవోల్పోపి న సోఢవ్యః కిముత సకలలోకప్రాప్తవిద్యాసంప్రదాయోచ్ఛేదలక్షణం- మహాత్తరమనిష్టమిత్యర్థః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాసక్రియాశక్తి పరమభక్తశ్రీమత్త్ర్యంబకపదాబ్జ సేవాపరాయణేనోప
నిషన్మార్గప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్య
దీపికాయాం జ్ఞానయోగఖండే-వింశోధ్యాయః.

జ్ఞానయోగఖండస్సమాప్తః-

గేహం సముద్దిశ్య జ్ఞానీ గచ్ఛతి సువ్రత। తస్య క్రీడంతి పితరో యాస్యామః పరమాం గతిమ్॥౪౪॥ యస్యానుభవపర్యంతం బుద్ధిస్తత్త్వే ప్రవర్తతే। తద్దృష్టిగోచరాస్సర్వే ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః॥౪౫॥ కులం పవిత్రం జననీ కృతార్థా విశ్వంభరా పుణ్యవతీ చ తేన। అపారసచ్చిత్సుఖసాగరేస్మిన్ లీనం పరే బ్రహ్మణి యస్య చేతః ॥౪౬॥ మహాత్మనో జ్ఞానవతః ప్రదర్శనాత్పురేశ్వరత్వం ఝడితి ప్రయాతి । విహాయ సంసారమహోదధౌ నరా రమంతి తే పాపబలాదహో మునే॥౪౭ ॥ మహానిధిం ప్రాప్య విహాయ తం వృథా విచేష్టతే మోహబలేన బాలకః। యథా తథా జ్ఞానినమీశ్వరేశ్వరం విహాయ మోహేన చరంతి మానవాః॥౪౮॥ అహో మహాంతం పరమార్థదర్శినం విహాయ మాయాపరిమోహితా నరాః । హితాయ లోకే విచరంతి తే ముని విషం పిబంత్యేవ మహామృతం వినా ॥ ౪౯ ॥ బహునోక్తేన కిం సర్వం సంగ్రహేణోపపాదితమ్। శ్రద్ధయా గురుభక్త్యా చ సిద్ధిర్వేదాంతసంగ్రహమ్॥ ౫౦॥ యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ। తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే న సంశయః ॥ ౫౧ ॥ ఇత్యేవముక్త్వా భగవాన్ సాక్షాత్స్వామి మహేశ్వరః। వక్త్రవ్యాభానమాలోక్య మునయః కరుణానిధిః ॥ ౫౨ ॥ బృహస్పతిశ్చ మునయో వేదాంతశ్రవణాత్పునః। ఆనందాబ్ధిం న్నసర్వాంగ ఆత్మానందవశోభవత్ ॥ ౫౩ ॥ భవంతోపి మహాత్మానో మత్తః ప్రాప్తాత్మవేదనాః। అభవన్ కృతకృత్యాశ్చ మాశంకిధ్వం కదాచన ॥ ౫౪ ॥ స్థాపయధ్వం మమ మార్గం ప్రయత్నేనాపి హే ద్విజాః। స్థాపితే వైదికే మార్గే సకలం సుస్థితం భవేత్॥ ౫౫ ॥ యోహి స్థాపయితుం శక్తో న కుర్యాన్మోహితో నరః। తస్య హంతా న పాపీ స్యాదితి వేదాంతనిశ్చయః ॥ ౫౬ ॥ యస్స్థాపయితుముద్యుక్తశ్శ్రద్ధయైవాత్ర మోపి సన్। సర్వపాపవినిర్ముక్తస్సాక్షాజ్జ్ఞానమవాప్నుయాత్॥ ౫౭॥ యశ్చ విద్యాభిమానేన వేదమార్గప్రవర్తకం। ఛలజాత్యాదిభిర్జీయాత్స మహాపాతకీ భవేత్॥ ౫౮॥ య ఇదం జ్ఞానయోగాఖ్యం ఖండం శ్రద్ధాపురస్సరమ్। పఠతే సుముహూర్తేషు న స భూయోభిజాయతే॥ ౫౯ ॥ జ్ఞానార్థీ జ్ఞానమాప్నోతి సుఖార్థీ సుఖమాప్నుయాత్। వేదకామీ లభేద్వేదం విజయార్థీ జయం లభేత్ ॥ ౬౦ ॥ రాజ్యకామో లభేద్రాజ్యం తథా కామీ తు కామాంల్లభేత్ । తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు పఠితవ్యో మనీషిభిః॥ ౬౧॥ గుణాన్వితాయ శిష్యాయ ప్రదేయోయం ప్రయత్నతః ॥ ౬౨॥

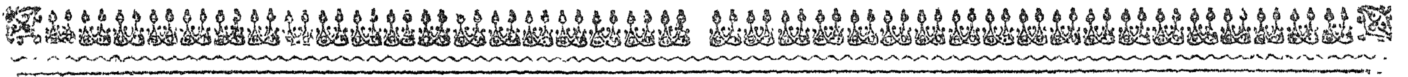
ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం. జ్ఞానయోగఖండే.

స మా ధి వి ధి ర్నా మ విం శో ధ్యా యః.

జ్ఞా న యో గ ఖం డ స్స మా ప్తః.

మం గ ళా ని భ వం తు.

శ్రీ శంకర

గురుభ్యో నమః.

సవ్యాఖ్యాయాం సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండప్రారంభః-

ముక్తిముక్త్యుపాయమోచకమోచకప్రదచతుర్విధప్రశ్నాః-

ఓమ్॥ సామ్యం మహేశ్వరం సాక్షాత్సత్యం విజ్ఞానమవ్యయమ్ । వందే సంసారరోగస్య భేషజం పరయాముదా॥ ౧॥ యస్య శక్తిరుమాదేవీ జగన్మాతా త్రయీమయీ। తమహం శంకరం వందే మహామాయానివృత్తయే॥ ౨॥ యస్య విఘ్నేశ్వరశ్శ్రీమాన్పుత్రస్స్కందశ్చ వీర్యవాన్ । తం నమామి మహాదేవం సర్వదేవనమస్కృతమ్॥ ౩॥ యస్య ప్రసాదలేశస్య లేశలేశలవాంశకమ్ । లబ్ధ్వా ముక్తో భవేజ్జంతుః తం వందే పరమేశ్వరమ్॥ ౪॥ యస్య లింగార్చనేనైవ వ్యాసస్సర్వార్థవిత్తమః । అభవత్తం మహేశానం ప్రణమామి ఘృణానిధిమ్॥ ౫ ॥ యస్య మాయామయం సర్వం జగదీక్షణపూర్వకమ్ । తం వందే శివమీశానం తేజోనిధిముమాపతిమ్॥ ౬ ॥ యస్సమస్తస్య లోకస్య చేతనాచేతనస్య చ । సాక్షీ సర్వాంతరశ్శంభుస్తం వందే సాంబమీశ్వరమ్॥ ౭ ॥ యం విశిష్టజనాశ్శాంతా వేదాంతశ్రవణాదినా । జానంత్యాత్మతయా వందే తమహం సత్యచిత్సుఖమ్ ॥ ౮ ॥ హరభక్తో హరధ్యాతృశ్శైవపూజాపరాయణః । అంబికాచరణస్నేహా ఈశ్వరాంఘ్రిపరాయణః॥ ౯॥ క్లాంతత్త్రిశిఖదీక్షిశ్శివపూజాపరాయణః । ఓంకారవల్లభో లుబ్ధో లోలుపో లోలలోచనః॥ ౧౦॥ మహాప్రాజ్ఞో మహాధీమాన్మహాబాహుర్మహోదరః । శక్తిమాంశ్చ క్షితిదశ్శంకుశ్శంకుకర్ణశ్శనైశ్చరః॥ ౧౧॥ భగవాన్ భగ్నపాపశ్చ భవోద్భవభయాపహః। భగ్నదర్పో భవప్రీతో భావజ్ఞో భంగురాశుభః ॥ ౧౨ ॥ అగ్నివర్ణో జపావర్ణో బంధూకకుసుమచ్ఛవిః । విరక్తో విరజో విద్వాన్వేదపారాయణే రతః ॥ ౧౩ ॥ సమచిత్తస్సమగ్రీవస్సమలోష్టాశ్మకాంచనః। శోకాశోకఫలమాలాశీ శత్రుమిత్రవివర్జితః ॥౧౪॥ కాలరూపః కాలమాలీ కాలధర్మా విశారదః। అతిమాండో మునిస్సోమః సోమనాథప్రియస్సుధీః॥౧౫॥ వేదవిద్వేదవిన్ముఖ్యో విద్వత్పాదపరాయణః। విశాలహృదయో విశ్వో విశ్వవాన్విశ్వదండధృక్ ॥౧౬॥ పవిత్రః పరమః పంకుః పంకజారుణలోచనః। లంబకర్ణో మహాతేజా లంబపింగజటాధరః ॥౧౭॥ గ్రామ్యాయణస్తుతో గ్రీష్మో గ్రామభంగపరాయణః । లోకాక్షితనయోద్భూతో లోకయాత్రాపరాయణః॥౧౮ ॥ జైగీషవ్యస్య పుత్రశ్చ ప్రాతస్స్నాయీ జితేంద్రియః । వత్సపుత్రో మునిశ్రేష్ఠో వంశకాండః ప్రభుర్మునిః॥ ౧౯ ॥ ఊర్ధ్వరేతా మహాభక్తో రుద్రభక్తశ్చ వల్కలీ । ఆశ్వలాయనసూనుశ్చ బ్రహ్మవిద్యారతో మునిః॥ ౨౦ ॥ ముకుందో మోచకో ముఖ్యో మునిర్విమాలకారణమ్ । సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్సర్వః సర్వప్రాణిహితే రతః ॥ ౨౧ ॥ అత్యుగ్రోతిప్రసన్నశ్చ ప్ర

శ్రీశంకరగురుభ్యో నమః.

ముక్తిఖండవ్యాఖ్యానప్రారంభః.

హరిః ఓమ్॥ ఏవం జ్ఞానోపాయమభిధాయ జ్ఞానఫలభూతాయా ముక్తేః పరమప్రయోజనత్వాత్తస్యాస్సోపకరణాయా అభిధానారంభే సపరివారశివప్రణిధానప్రణామలక్షణం మంగళం కృతముపనిబధ్నాతి వ్యాసః శ్లోకాష్టకేన సామ్యమిత్యాదినా॥ సకలకల్యాణగుణనిధేరపి భగవతో ముక్తిప్రదానావసరే తదుపాధికగుణవిశిష్టతయైవ ప్రణిధానముచితం యథా -యథోపాసతే తథైవ భవతీతి శ్రుతేః॥ సామ్యత్వసత్యత్వజ్ఞానత్వసంసారవైద్యత్వగుణానాముపన్యాసో ముక్తేః పరమప్రయోజనత్వేన తత్రాదరాతిశయజననాయ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ జిజ్ఞాసూనాం హరభక్తాదీనాం మునీనాం భూయసాముపన్యాసః హరభక్త ఇత్యాదినా ॥ ౯॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ మహాపర

యఇత్యర్థః - ౩౧॥ తేచపరస్పరమనుజ్ఞాప్యముక్త్యాదికంసమాలోచ్యోద్దిశ్య తజ్జిజ్ఞాసవశ్శంకరం ప్రతి తపశ్చేరుః॥ ౩౨॥ ౩౩ ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ముక్తిస్సాయుజ్యాదిః తదుపాయః - జ్ఞానం - మోచకశ్శివఃతత్ప్రదస్తజ్జ్ఞాపక ఆచార్యః॥ అన్యచ్చేతి షష్ఠాధ్యాయాదిషు వక్ష్యమాణం జ్ఞానానుత్పత్తికారణాది॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ *

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం ముక్తిఖండే ప్రథమోధ్యాయః.

మాణజ్ఞానవర్ధనః । ఆరుణేయోమహాధీరఆరుణ్యుపనిషత్ప్రియః ॥ ౨౨ ॥ ఆత్మవిద్యారతశ్శ్రీమాంచ్ఛ్వేతాశ్వతరపుత్రకః। శ్వేతాశ్వతరశాఖాయాశ్శ్రద్ధయైవప్రవర్తకః॥ ౨౩ ॥ శతరుద్రసమాఖ్యశ్చశతరుద్రీయభక్తిమాన్ । పంచప్రస్థానహేతుశ్చశ్రీమత్పంచాక్షరప్రియః ॥ ౨౪ ॥ శివసంకల్పభక్తశ్చశివసూక్తప్రవర్తకః । లింగసూక్తప్రియస్సాక్షాత్కైవల్యోపనిషత్పరః ॥ ౨౫ ॥ జాబాలాధ్యయనధ్వస్తపాపపంజరసుందరః । పురాణఃపుణ్యకర్మాచ పురుషార్థప్రవర్తకః ॥ ౨౬ ॥ మైత్రాయణశ్శ్రుతిస్నేహీమహామైత్రాయణోమునిః। బాష్కలశాఖ్యాధ్యయనప్రీతశ్శాకలాధ్యయనేరతః॥ ౨౭ ॥ సర్వశాఖారతశ్శ్రీమాంత్సంగమాదిమహావర్యః॥ ద్విసప్తతిసహస్రాణిసహద్వాదశసంఖ్యయా॥ ౨౮॥ సర్వేతేమదమోహేతాశ్శివభక్తిపరాయణాః। అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్భస్మోద్ధూళితవిగ్రహాః॥ ౨౯ ॥ రుద్రాక్షమాలాభరణాస్త్రిపుండ్రాంకితమస్తకాః। లింగార్చనరతానిత్యంశంభోరమితతేజసః ॥ ౩౦॥ సత్రావసానేసంభూయమేరుపార్శ్వేవిచక్షణాః । పరస్పరంసమాలోచ్యశ్రద్ధయాసుచిరంబుధాః॥ ౩౧ ॥ ముక్తింముక్తేరుపాయంచమోచకంమోచకప్రదమ్ । తపశ్చేరుర్మహాధీరాః శంకరం ప్రతిసాదరం॥ ౩౨॥ ప్రసాదాదేవరుద్రస్య శివస్యపరమాత్మనః । వ్యాసశిష్యోమహాధీమాంత్సూతః పౌరాణికోత్తమః ॥ ౩౩ ॥ ఆవిర్బభూవసర్వేషాంతేషాంమధ్యేమహాత్మనామ్ । మునయశ్చ మహాత్మానమాగతంరోమహర్షణం ॥ ౩౪ ॥ దృష్ట్వోత్థాయతుసంభ్రాంతాస్సంతుష్టాగద్గదస్వరాః । ప్రణమ్యబహుశోభక్త్యాదండవత్పృథివీతలే॥ ౩౫॥ పాదప్రక్షాళనాద్యైర్యస్తుశ్రద్ధయారాధ్యసత్తమం । సమాశ్వాస్యచిరంకాలంప్రసన్నంకరుణార్ణవమ్ ॥ ౩౬ ॥ సర్వజ్ఞంసర్వజంతూనాంవాంఛితార్థప్రదాయినం । పప్రచ్ఛుఃపరమాంముక్తింముక్త్యుపాయంచమోచకమ్॥ ౩౭ ॥ మోచకప్రదమన్యచ్చ వినయేనసహద్విజాః । శ్రుత్వామునీనాంతద్వాక్యంలోకానాంహితముత్తమమ్॥ ౩౮ ॥ సూతః పౌరాణికశ్శ్రీమాంధ్యాత్వాసాంబంత్ర్యంబకమ్। వేదవ్యాసంచవేదార్థపరిజ్ఞానవతాంవరం ॥ ౩౯ ॥ ప్రణమ్యదండవద్భూమౌభక్త్యాపరవశఃపునః । వక్తుమారభతేసర్వంసర్వభూతహితేరతః ॥ ౪౦॥

ఇతి శ్రీస్కాందేమహాపురాణే సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండే ప్రథమోధ్యాయః.

ముక్తిభేదకథనమ్.

శ్రీసూతః ॥ శృణుధ్వంవేదవిన్ముఖ్యాశ్శ్రద్ధయాసహసువ్రతాః । పురానారాయణశ్శ్రీమాంత్సర్వభూతహితేరత ॥౧॥ కిరీటికేయూరిధరోరత్నకుండలమండితః । పీతవాసావిశాలాక్షశ్శంఖచక్రగదాధరః ॥ ౨ ॥ కుందేందుసదృశాకారఃసర్వాభరణభూషితః। ఉపాస్యమానోమునిభిర్దేవగంధర్వదానవైః ॥ ౩॥ శ్రీమదుత్తరకైలాసం పర్వతంపర్వతోత్తమం । స్మరణాదేవపాపస్య సమస్తస్యవినాశకమ్॥ ౪॥ అనేకజన్మసంశుద్ధైశ్శ్రౌతస్మార్తపరాయణైః । శివభక్తైర్మహాప్రాజ్ఞైరేవప్రాప్యంమహత్తరమ్ ॥ ౫ ॥ అవైదికైశ్చపాపిష్ఠైర్వేదనిందాపరైరపి । దేవతాదూషకైరన్యైరప్రాప్యమతిశోభనమ్ ॥ ౬ ॥ అనేకకోటిభిఃకల్పైర్వర్ణయామద్గురుణాతథా। బ్రహ్మనారాయణాభ్యాం

ఓమ్॥ పర్యనుయుక్తస్సూతోమునిభ్యోవక్తుమారభమాణోవక్తవ్యస్యముక్త్యాదిచతుష్టయస్యఅత్యంతదుర్లభత్వేనతత్రతేషాం శ్రద్ధాతిశయజననాయస్వగర్వపరిహారాయయథావిదుపపన్నాయజిజ్ఞాసమానాయ విష్ణవేశివోక్తైరేవవచనైస్తచ్చతుష్టయంప్రతిపాదయితుమనాః శృణుధ్వమిత్యాదినా॥౧॥౨॥౩॥ శ్రీమదుత్తరకైలాసమితి॥ క్షేత్రవిశేషేకృతేనతపసాత్మపతికల్మషాణామేవ[illegible]క్తవిషయఉపదేశః- క్రియమాణఃఫలపర్యంతోభవతి-నాన్యథేతితదుపన్యాసః॥౪॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭॥ ౮ ॥ ౯ ॥ పరమార్థేతి ॥ విషయానందవస్త్వాభిమతమాత్రసిద్ధః పరానందపరజ్ఞానశ్చ అఖండైకరస

త్వం॥ ౧౦॥ ౧౧ ॥ కాష్ఠేతి॥ పురుషాన్న పరం కించిత్సా కాష్ఠా సా పరా గతిరితి కాఠకశ్రుతిః॥ ౧౨ ॥ మహావ్యాస ఇతి॥ మహానవచ్ఛిన్నో వ్యాసో విస్తారో యస్య సః- మహాధారః స్వాత్మని పరికల్పితస్య మాయాతత్కార్యజాతస్య రజ్జురివ సర్పాదేరాశ్రయః ॥ అత్తేతి॥ యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః। మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర స ఇతి కాఠకశ్రుతిః ॥ ౧౩ ॥ భూతపాల ఇతి ॥ ఏష భూతపాలః ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయేతి కాణ్వశ్రుతిః॥ అగ్నిరితి॥ తేజో రసో నిరవర్తతాగ్నిరితి హి శ్రూయతే॥ ఆకాశ ఇతి॥ ఆకాశో హ్యేవైభ్యో జ్యాయానాకాశః పరాయణ ఇతి ఛాందోగ్యం॥ ప్రాణ ఇతి॥ ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వేతి కౌషీతకిశ్రుతిః॥ జ్యోతిరితి॥ తద్దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతమితి మాధ్యందినశ్రుతిః॥ అంతర్యామీతి ॥ ఏషోఽంతర్యామ్యేష యోనిస్సర్వమితి మాండూక్యశ్రుతిః॥ ౧౪॥ అక్షర ఇతి॥ ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదంతీతి వాజసనేయశ్రుతిః॥ దహర ఇతి॥ దహరోఽస్మిన్నంతర ఆకాశ ఇతి ఛాందోగ్యోపనిషత్ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥

వాన శక్యం వర్ణితుం బుధాః ॥౭॥ ప్రాప్య సాక్షాన్మహావిష్ణుస్సర్వలోకేశ్వరో హరిః। తతాప పరమం ఘోరం తపస్సంవత్సరత్రయమ్॥ ౮ ॥ తతః ప్రసన్నో భగవాన్భవో భక్తహితే రతః। సర్వలోకజగత్సృష్టిస్థితినాశస్య కారణమ్ ॥ ౯ ॥ సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్సాక్షీ సర్వస్య జగతస్సదా । పరమార్థపరానందపరిజ్ఞానఘనోదయః ॥ ౧౦॥ శివశ్శంభుర్మహాదేవో రుద్రో బ్రహ్మా మహేశ్వరః । స్థాణుః పశుపతిర్విష్ణురీశ ఈశాన ఈశ్వరః ॥ ౧౧ ॥ పరమాత్మా పరః సాక్షాత్పురుషః పరమేశ్వరః । పురాణపురుషః పూర్ణః తత్త్వం కాష్ఠా పరా గతిః ॥ ౧౨ ॥ పతిర్దేవో హరో భర్తా హర్తా స్రష్టా పురాతనః। మహావ్యాసో మహాధార అత్తా విశ్వాధికః ప్రభుః ॥ ౧౩ ॥ మహర్షిర్భూతపాలోఽగ్నిరాకాశో హరిరవ్యయః । ప్రాణో జ్యోతిః పుమాన్బ్రహ్మ హ్యంతర్యామీ సనాతనః॥ ౧౪॥ అక్షరో దహరస్సాక్షాదపరోక్షస్స్వయంప్రభుః । అసంగ ఆత్మా నిర్ద్వంద్వః ప్రత్యగాత్మాదిసంజ్ఞితః॥ ౧౫ ॥ ఉమాసహాయో భగవాన్నీలకంఠస్త్రిలోచనః। బ్రహ్మణా విష్ణునా చైవ రుద్రేణాపి సదార్చితః॥ ౧౬ ॥ ఉపాస్యమానస్సర్వాత్మా సర్వవస్తువివర్జితః । కృపయా కేవలం విష్ణుం విశ్వమూర్తిర్వృషధ్వజః॥ ౧౭॥ అనుస్మృత్యాబ్రవీద్విప్రా దేవో మధురయా గిరా । కిమర్థం తప్తవాన్విష్ణో మహాఘోరం తపశ్చిరమ్॥ ౧౮ ॥ అత్యంతప్రీతివానస్మి తవ తద్వద మేఽనఘ । ఇత్యుక్తశ్శంకరేణాసౌ విష్ణుర్విశ్వజగన్మయః ॥ ౧౯॥ ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా దండవత్పృథివీతలే । ప్రణమ్య బహుశశ్శ్రీమాన్భక్త్యా పరవశోఽభవత్ ॥౨౦ ॥ సాంబం శివం మహానందసముద్రం పురుషోత్తమః । నేత్రాభ్యాం మంగళం పీత్వా కంచిత్కాలం ద్విజర్షభాః॥ ౨౧ ॥ ప్రమత్తశ్శంకరాదన్యం న కించిద్వేద సువ్రతాః । తతః ప్రబుద్ధో భగవాన్ప్రసన్నః కమలేక్షణః ॥ ౨౨ ॥ అపృచ్ఛద్దేవమీశానం కృపామూర్తిం జగత్పతిమ్। విష్ణురువాచ ॥ భగవన్భూతభావజ్ఞ భవ వ్యాస మహాశంకర ॥ ౨౩ ॥ ముక్తిం ముక్తేరుపాయం చ మోచకం మోచకప్రదమ్ । తత్సర్వాన్యచ్చ మే బ్రూహి శ్రద్ధధానస్య శంకర॥ ౨౪॥ శ్రీసూతః ॥ ఏవం పృష్టో మహాదేవో విష్ణునా విశ్వయోనినా । విలోక్య దేవీమాహ్లాదదాయికామఖిలేశ్వరీమ్॥ ౨౫॥ ప్రహస్య కించిద్భగవాన్భవానీసహితో హరః। ప్రాహ సర్వామరేశానో విష్ణవే మునిసత్తమాః॥ ౨౬॥ ఈశ్వరః ॥ భద్రం భద్రం మహావిష్ణో త్వయా పృష్టం జగద్ధితమ్। వదామి సంగ్రహేణాహం తచ్ఛృణు శ్రద్ధయా సహ॥ ౨౭॥ బహుధా శ్రూయతే ముక్తిర్వేదాంతేషు విచక్షణాః । ఏకా సాలోక్య

ప్రమత్తః ప్రకర్షేణ హృష్టః ॥ తతః ప్రబుద్ధ ఇతి॥ ౨౨॥ హర్షపారవశ్యం ముక్త్వా ప్రకృతిస్థః ప్రష్టవ్యపరమకాష్ఠాం సోఽపి విష్ణుః పృచ్ఛతి॥ భగవన్నితి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ విలోక్యేతి॥ దేవ్యాలోకనాభిప్రాయః- ఆహ్లాదాత్ -హ్లాదీ సుఖే చ ఆహ్లాదత ఇత్యాహ్లాదకః పచాద్యచ్ ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ బహుధా శ్రూయత ఇతి॥ సామీప్యసాలోక్యసారూప్యసాయుజ్యస్వరూపావస్థానలక్షణాః పంచ ముక్తయః॥ వేదాంతేష్వితి॥ తపశ్శ్రద్ధే యే హ్యుపవసంత్యరణ్యే శాంతా విద్వాంసో భైక్షచర్యాం చరంతః సూర్యద్వారేణ తే విరజాః ప్రయాంతి యత్రామృతస్స పురుషో హ్యవ్యయాత్మేతి ముండకశ్రుతిః॥ తత్ర హి సూర్యద్వారేణేతి- సూర్యోపలక్షితేన అర్చిరాదిమార్గేణ గత్వా యత్ర సత్యలోకే స పురుషో బ్రహ్మా వర్తతే తత్ర తం యాంతీతి సామీప్యం॥ ఏతదూర్ధ్వరేతసాం స్వాశ్రమేషు యథోక్తధర్మానుష్ఠానవతాం సాలోక్యసారూప్యసాయుజ్యరూపాస్తిస్రో ముక్తయః॥

ఏతాసామేవ దేవతానాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సార్ష్టితాగ్ం సమానలోకతామాప్నోతీతి తైత్తిరీయశ్రుతిః॥ అత్రహి ప్రతిమాది
షు దేవతానామివ తత్సమానలోకత్వం సాలోక్యముత్తరే తైవ ప్రతీకం - స్వాత్మనః పృథక్త్వేనైశ్వర్యవిశిష్టతయా దేవతో
పాసకస్య సార్ష్టితా సహభావార్థతా సారూప్యం సగుణదేవతారూపమహంగ్రహేణోపాసనీయస్య ఉపాస్యదేవతా
తాదాత్మ్యం సాయుజ్యం ఏతాశ్చతస్రో ముక్తయః కర్మఫలభూతా అనిత్యాస్సాతిశయాశ్చ-యా తు జ్ఞానఫలభూతా నిత్య
నిరతిశయానందాభివ్యక్తిలక్షణా సా పంచమీ। తత్రాపి స య ఏవం విద్వానుదగయనే ప్రమీయతే దేవానామేవ మహిమా
నం గత్వాదిత్యస్య సాయుజ్యం గచ్ఛత్యథ యో దక్షిణే ప్రమీయతే పితృణామేవ మహిమానం గత్వా చంద్రమసస్సాయుజ్యగ్ం
సలోకతామాప్నోత్యేతౌ వై సూర్యాచంద్రమసోర్మహిమానౌ బ్రాహ్మణో విద్వానభిజయతి తస్మాద్బ్రహ్మణో మహిమా
నమాప్నోతీతి తైత్తిరీయకే - కేవలకర్మిణాం చంద్రలోకప్రాప్తిముక్త్వా య ఏవం విద్వానితి విద్వచ్ఛబ్దాభిహిత ప్ర
తీకాద్యుపాసనాశ్రయవతో దేవానామేవ మహిమానమితి సాలోక్యసారూప్య సాయుజ్యలక్షణాస్తిస్రో ముక్తయ ఉ
క్తాః। బ్రాహ్మణో విద్వానితి బ్రహ్మనిష్ఠస్తత్త్వజ్ఞానవానుచ్యతే॥ ఏతౌ కర్మోపాసనాప్రాప్యత్వేనోక్తౌ సూర్యాచంద్ర
మసోర్మహిమానౌ ఏతావదృశ్యౌ ఖలు సాతిశయత్వావృతత్వానిత్యత్వాదిదోషోపేతత్వాత్ - ద్వితీయాద్వై భ
యం భవతి॥ స ఏకో మానుష ఆనందః। తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయతే। ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః। అతో
న్యదార్తం। వాచారంభణం వికారో నామధేయం। తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం। కామాత్మానః స్వర్గపరాః। క్షరం
తి సర్వా వైదిక్యో జుహోతి యజతి క్రియాః। ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః। స్వర్గాదయోఽపి చ యచ్చింతనే విఘ్నాః యత్ర
నివేశితాత్మమనసోఽపి బ్రాహ్మ్యోఽపి లోకోఽల్పకః యద్వికారం తు విభాగో లోకవదితి శ్రుతిస్మృతిన్యాయైః ప్రసిద్ధౌ మహి
మానౌ బుద్ధ్వా బ్రాహ్మణో విద్వాన్ ప్రకృతిప్రాకృతమాత్రైరనాస్కందితం పరబ్రహ్మాత్మతయా తద్భావం గతో బ్రాహ్మణః అ
భిజయతి అభితః పరాకరోతి- యద్వా ఏతౌ మహిమానౌ సూర్యాచంద్రమసోర్జ్ఞానినాం దైశ్వర్యాభిభావలక్షణో

రూపోక్తా ద్వితీయా కర్మలేశతః ॥౨౮॥ సామీప్యరూపా సారూప్యా తృతీయా పురుషోత్తమ। అన్యా సా
యుజ్యరూపోక్తా సుఖదుఃఖవివర్జితా ॥౨౯॥ షడ్భావవిక్రియాహీనా శుభాశుభవివర్జితా। సర్వద్వంద్వం

విద్వాన్ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణోఽభిజయతి ఆత్మత్వేన ప్రాప్నోతి। స్వాత్మనోఽజ్ఞానాద్యతిశయత్వాత్ తయోరానందాదిమహి
మ్నా స్వాత్మన్యేవ పశ్యతి-ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతి-సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్సహ
తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం వామనీ భామనీ-యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం-యావానర్థ ఉదపానే ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతి
భ్యః తస్మాద్బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి యేన సమ్యగ్జ్ఞానేనానవచ్ఛేదక విశ్వాదిసర్వోపాధీనామతత్త్వమాత్రత
యా విలాప్య తదుపగతజ్ఞానానందాదీన్ స్వాత్మమాత్రతయా పశ్యతీతి విద్వాన్-తస్మాద్బ్రహ్మాత్మైకత్వజ్ఞానాత్ బ్రహ్మ
ణో నిరస్తసమస్తోపప్లవానంతసత్యపరమానందబోధైకతానస్య పరమాత్మనస్స్వరూపభూతమభిమానం మహత్త్వమ
పాస్తసమస్తాతిశయపరమానందైకతాలక్షణం స్వాత్మత్వేనాప్నోతి ఏకత్వాజ్ఞానేన వ్యవధాయకావిద్యానివృత్తిరేవా
ప్నోతీత్యుపచర్యతే॥ బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతీత్యాదిశ్రుతిభ్యః ॥ తత్ర ప్రతీకోపాసకస్య ముక్తిమాహ ॥ ఏకా సా
లోక్యేతి॥ ఊర్ధ్వరేతసాం స్వాశ్రమేషు యథోక్తధర్మానుష్ఠానవతాం సతాం ముక్తిమాహ సామీప్యేతి ॥ అంతరే
ణైవ ప్రతీకాం స్వాత్మనః పృథక్త్వేన విశిష్టైశ్వర్యోపేత దేవతోపాసకస్య ముక్తిమాహ ॥ సారూప్యేతి॥ అహంగ్రహో
పాసకస్య ముక్తిమాహ అన్యా సాయుజ్యేతి॥ ఇత్థం చతస్రః కర్మఫలభూతా ముక్తయః ఉక్తాః జ్ఞానఫలభూతాం ముక్తిమా
హ॥ సుఖదుఃఖేతి॥ అన్యేత్యనువర్తతే ॥ దుఃఖేన తథా అతిశయవతా వైషయికసుఖేన చ వర్జితా నిత్యనిరతిశయపరానం
దలక్షణత్వాద్విద్యాఫలస్య ముక్తేరిత్యర్థః॥ వైషయికసుఖదుఃఖవిరహే తదయోగ్యత్వం కారణమాహ ॥ షడ్భావేతి॥ జా
యతేఽస్తి విపరిణమతే వివర్ధతే అపక్షీయతే వినశ్యతీతి షడ్భావవికారాః వైషయికసుఖప్రాప్తౌ వా దుఃఖనివృత్తౌ వా ఏ
తే స్యుః॥ ఉపయన్నపయన్ ధర్మో వికరోతి హి ధర్మిణమితి న్యాయాన్నిత్యనిరతిశయానంద స్వరూపస్యాత్మనః స్వ
రూపాభివ్యక్తిరూపాయాం తు ముక్తౌ నైతత్సంభవతీత్యర్థః ॥ వైషయికసుఖదుఃఖవిరహే కారణమాహ ॥ శుభాశు
భేతి ॥ విహితం యాగాదిశుభం ॥ ప్రతిషిద్ధం హింసాద్యశుభం తదుభయం విదుషో నాస్తి నైనం కృతాకృతే తపత ఇత్యాది
శ్రుతిభ్యః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ సుఖదుఃఖవివర్జితేతి ॥ ద్వంద్వాంతరవిరహస్యాప్యుపలక్షణమిత్యాహ ॥ సర్వేతి ॥ రాగ
ద్వేషమానావమానశీతోష్ణాదిత్యాది ద్వంద్వైస్స్వేనస్పృశ్యత ఇత్యర్థః॥౩౦॥ ఆత్మనస్స్వరూపత్వేన హాతుమశక్యత్వాద

హేయాః అత ఏవ నిత్యప్రాప్తత్వాన్నోపాదేయాపీత్యాహ న హేయేతి॥ ౩౧॥ నదృష్టేతి॥ అదృష్టో ద్రష్టా అశ్రుతశ్శ్రోతా అమతో మంతా అవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతా ఏష ఆత్మాంతర్యామ్యమృత ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః- నను మహావాక్యాత్మికతయా శ్రుత్యా లక్షణయా వేద్యత్వాత్ కథమశ్రుతత్వమిత్యత ఆహ సర్వావరణేతి॥ విద్యయా ఆవృతస్యైవ ఆత్మరూపస్య ఆవరణనిరాసాయ లక్షణయా వాక్యజన్యజ్ఞానవిషయత్వం నిరస్తసమస్తోపాధికస్య తు ఆవరణాభావాన్నిత్యః- శుద్ధో బుద్ధో ముక్తస్వభావస్సత్యస్సూక్ష్మస్సర్వవిభుశ్చాద్వితీయః ఆనందాబ్ధిరిత్యాది దశలక్షణేన లక్ష్యత్వేన శ్రుతిజన్యజ్ఞానేన చ నాస్త్యేవ సంబంధః తథావిధస్వరూపశ్చేహ ముక్తిరిత్యుచ్యతే॥ యద్వాచానభ్యుదితమిత్యాదిభిః జ్ఞానావిషయస్యైవ వస్తుత్వేన వ్యవస్థాపనాత్॥ ౩౨॥ నన్వేవం తస్యౌపనిషదజ్ఞానావిషయత్వేన అవస్తుత్వాదవస్తునోపనిషదాం ప్రామాణ్యం - జ్ఞానావిషయత్వే వా సుతరామితి కథమౌపనిషదత్వం వస్తున ఉచ్యతే॥ తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి సత్యం - వస్తు జ్ఞానావిషయమేవ॥ యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహేతి వాఙ్మనసాతీతస్యైవ వస్తుత్వేన వ్యవస్థాపనాత్ - ఔపనిషదత్వం తూపనిషజ్జన్యాంతఃకరణవృత్త్యా స్వాత్మానమవిషయీకుర్వత్యా వస్తుత్వమాత్రాకారయా ప్రతిబంధకాజ్ఞాననివృత్త్యా స్వరూపభూతస్ఫురణేనైవ వస్తునోఽవభాసమాత్రేణేత్యుక్తమితి న దోషః॥ తదిదముక్తం స్వయంప్రభేతి॥ ౩౩॥ స్వరూపాతిరిక్తస్య ప్రతిబంధకస్యాంగీకారే తేనాపి ద్వైతాపత్తిః తన్నివృత్తేరేకమార్గేష్వేవ చ స్యాత్ - నహి వస్తుజ్ఞానేన నివర్తతే॥ యతోఽజ్ఞానం జ్ఞానస్యైవ నివర్తకమిత్యాహ ప్రతిబంధేతి॥ అజ్ఞానస్యైవావస్తు

వినిర్ముక్తా సత్యవిజ్ఞానరూపిణీ ॥ ౩౦ ॥ కేవలం బ్రహ్మరూపోక్తా సర్వదా సుఖలక్షణా । న హేయా నాప్యుపాదేయా సర్వసంబంధవర్జితా॥ ౩౧॥ నదృష్టా న శ్రుతా విజ్ఞా న చోపాద్యా న తర్కితా। సర్వావరణనిర్ముక్తా నిర్విజ్ఞేయా నిరాశ్రయా ॥ ౩౨ ॥ వాచ్యవాచకనిర్ముక్తా లక్ష్యలక్షణవర్జితా। సర్వేషాం ప్రాణినాం సాక్షాదాత్మభూతా స్వయంప్రభా ॥ ౩౩ ॥ ప్రతిబంధవినిర్ముక్తా సర్వదా పరమార్థతః। అవిచారదశాయాం తు ప్రతిబద్ధా స్వమాయయా ॥ ౩౪ ॥ ఏషైవ పరమా ముక్తిః ప్రోక్తా వేదాంతవేదిభిః। అన్యాశ్చ ముక్తయస్సర్వా అపరాః పరికీర్తితాః॥ ౩౫ ॥ జన్మనాశాభిభూతాశ్చ సాతిశయా న సంస్థితాః। స్వధర్మయోపహతా నిత్యం పరతంత్రాశ్చ సర్వదా॥ ౩౬ ॥ సుఖోత్తరా అపి క్లేశాదుఃఖమిశ్రాశ్చ సర్వదా । ఏతాశ్చ ముక్తయో హ్యేషాం కేషాంచిదధికారిణామ్॥ ౩౭ ॥ విశ్రాంతిస్థానమాత్రత్వాన్ముక్తైః ప్రోక్తాః క్రమేణ వై । అతీవాశుద్ధచిత్తానాం నృణామేతా విముక్తయః ॥ ౩౮ ॥ భుంజంతి విష్ణో ర్భోగార్థాస్స్వర్గవత్తాశ్చ నశ్వరాః । ఏతాశ్చ బహుధా భిన్నాస్సిద్ధిపంకజలోచన ॥ ౩౯ ॥ కాశ్చిత్స్వాంశకర

భూతేస్స్వప్రతిబంధకత్వాభిధానాత్ వా స్వస్వప్రతిబంధకానంగీకారాన్న యథోక్తదోష ఇత్యర్థః॥ ౩౪॥ ప్రాప్తస్య ముక్తిచతుష్టయస్య తర్హి ప్రతిబంధకస్యాజ్ఞానస్య నివృత్తేః కథం తా ముక్తయ ఇత్యత ఆహ॥ ఏషైవేతి॥ ఇయమేవ ముఖ్యా ముక్తిః అన్యాస్తు క్రియాతోఽపి దుఃఖస్యోపరమాన్ముక్తిత్వేనోపచరితా ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ తాసామముఖ్యత్వే కారణమాహ॥ జన్మత్వాదిదుఃఖసంపృక్తత్వేనాశుద్ధత్వాత్ క్షయిష్ణుత్వాత్సాతిశయత్వాచ్చ న తా ముఖ్యా ముక్తయః ఇయమేవ తద్విలక్షణా ముఖ్యా- యదుక్తం- దృష్టవదానుశ్రవికః స హ్యవిశుద్ధిక్షయాతిశయయుక్తః తద్విపరీతః శ్రేయాన్ వ్యక్తావ్యక్తజ్ఞవిజ్ఞానాదితి॥ జన్మనాశేతి॥ వినాశిత్వం సాతిశయత్వం చ నేతి॥ సాతిశయత్వస్య దోషతామాహ స్వధర్మయేతి॥ ఉపకరణపారతంత్ర్యాదపి తాసామముఖ్యత్వమిత్యాహ పరతంత్రా ఇతి॥ ౩౬॥ అవిశుద్ధిమాహ సుఖోత్తరా అపీతి॥ కథం తర్హి తా ముక్తిత్వేన పరిగణితా ఇత్యాశంక్య తదధికారివిషయత్వేనేత్యాహ॥ ఏతాశ్చేతి॥ సాంఖ్యాస్మృతైరర్వాచీనా ఏతాః క్రమేణ తాస్తేష్వపేతాః విశ్రాంతిభూమిత్వసామ్యాన్ముక్తయ ఇత్యుపచరితాః ఇత్యర్థః ఆసాం ముక్తిత్వముపచరితమిత్యపి వివేకిన ఏవ జానంతి అవివేకినస్తు స్వర్గవద్భోగభూమిరేతా ఏవ ముక్తిత్వేనాభిమన్యంతే కర్మిణో హి స్వర్గమపి ముక్తిత్వేన వ్యవహారం - అపామ సోమమమృతా అభూమాగన్మ జ్యోతిరవిదామ దేవానితి - తదీయాభిమానస్య భ్రమమాత్రత్వం ప్రదర్శనాయోచ్యతే॥ అవిద్యాయాం బహుధా వర్తమానా వయం కృతార్థా ఇత్యభిమన్యంతి బాలాః- యత్కర్మిణో న ప్రవేదయంతి రాగాత్తేనాతురాః క్షీణలోకాశ్చ్యవంత ఇత్యాది॥ ౩౭॥ ౩౮॥ భ్రమముక్తీనాం స్వరూపభేదం వివేకస్తాసాం నానాత్వవ్యక్త్యాపాదయంతి ఏతాశ్చ బహుధా భిన్నేతి॥ త్రివిధా హ్యధికారిణః అవిశుద్ధచిత్తాః విశుద్ధచిత్తాః అతివిశుద్ధచిత్తాశ్చేతి॥ ఆద్యా భ్రమముక్తిమిచ్ఛంతి॥ ద్వితీయాః క్రమముక్తిం॥ తృతీయాస్సాక్షాన్ముక్తిమిత్యధికారిభేదే

నముక్తిర్విభజ్యతే॥ఏతాస్వశుద్ధేతి॥౩౯॥౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ సాయుజ్యరూపాయామితి-అత్ర సాయుజ్యపదేన నిర్గుణబ్రహ్మైక్యభావ ఏవవివక్షితో న దేవతాతాదాత్మ్యమితి వివృణోతి సాయుజ్యరూపాపరమేతి॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ వేదాంతేతి॥బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం- బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవ భవతీత్యాది శ్రుతిషు తాదాత్మ్యస్యస్వాభావికత్వేనావిద్యామాత్రనిబంధనాత్తదప్రాప్తి ర్విద్యయాతన్నివృత్తిరేవ ప్రాప్తిరేవాభివ్యక్తిత్యుక్త్వాజ్ఞానేనావిద్యానివృత్తౌతత్కార్యప్రాణదేహధారిణస్యజీవస్యాసంభవాత్॥౫౩ ॥ కథంలోకవేదయోర్జీవన్ముక్తిరిత్యవ్యాహతవ్యవహారఇత్యతఆహ॥ యస్యముక్తిరితి ॥ ద్వివిధోహ్యవిద్యాయావ్యాపారః దృశ్యస్యావభాసకత్వం తద్వస్తుత్వాభిమానజనకత్వంచేతి- తత్రయస్మిన్శరీరేవిద్యోదయఃతదారంభకకర్మావసానేజాతా - విద్యా-దేహావభాసజగదవభాసావపినివర్తయతి ప్రాగారంభకకర్మశేషసత్త్వేవిద్యాజాయతేతేనకర్మణాప్రతిబంధాజ్జ్ఞాతాపదృశ్యస్యవస్తుత్వాభిమానమేవవ్యవచ్ఛినత్తినస్వరూపావభాసం- సజీవన్ముక్తఃస్యాత్తన్యస్యాస్తంసర్వంస్వరూపప్ర

సారూప్యరూపాఃప్రోక్తావిముక్తయః । కాశ్చిన్ముకుందసారూప్యరూపాఃప్రోక్తాజనార్దన॥౪౦॥బ్రహ్మసారూప్యరూపాశ్చతథాకాశ్చిద్విముక్తయః । బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాదేవాగుర్విపసమస్తసంతాః॥ ౪౧॥ కాశ్చిత్సదాశివాదీనాంరూపేణసదృశాహరే । కాశ్చిదస్యసమాఃవిష్ణోముక్తయఃపరికీర్తితాః ॥ ౪౨ ॥ విభూతిసారూప్యరూపాః కాశ్చిద్విష్ణోఃవిముక్తయః । రుద్రసామీప్యరూపాశ్చకాశ్చిద్విష్ణోవిముక్తయః ॥ ౪౩ ॥ విష్ణుసామీప్యరూపాశ్చకాశ్చిద్విష్ణోవిముక్తయః। బ్రహ్మసామీప్యరూపాశ్చకాశ్చిద్విష్ణోవిముక్తయః॥ ౪౪ ॥ విభూతిసామీప్యరూపాకాశ్చిత్తేషాంవిముక్తయః॥శివసాలోక్యరూపాశ్చప్రోక్తాఃకాశ్చిద్విముక్తయః ॥ ౪౫॥ విష్ణుసాలోక్యరూపాశ్చకాశ్చిద్విష్ణోవిముక్తయః॥ బ్రహ్మసాలోక్యరూపాశ్చతథాతేషాంజనార్దన ॥౪౬॥ విభూతీనాంచసాలోక్యరూపాఃప్రోక్తావిముక్తయః । ఏవంబహువిధాజ్ఞేయాముక్తయఃపురుషోత్తమ ॥ ౪౭ ॥ ఏతాస్వశుద్ధచిత్తానామిచ్ఛానిత్యంప్రజాయతే। నృణాంవిశుద్ధచిత్తానాంక్రమముక్త్యాజనార్దన॥ ౪౮ ॥ వాంఛాపిజాయతేతేషాంసిద్ధ్యత్యేవపరాగతిః । అతీవశుద్ధచిత్తానాంప్రసాదాదేవమేహరే॥ ౪౯॥ ఇచ్ఛాసాయుజ్యరూపాయాంముక్తావప్యగ్ర్యజాయతే। మత్ప్రసాదవిహీనానాంసాక్షాన్ముక్తౌకుతేతసామ్॥ ౫౦ ॥ అత్యాముక్తికామానామత్రనేచ్ఛావిజాయతే। వేదమార్గైకనిష్ఠానాంముక్త్యాకాంక్షామహాత్మనామ్॥ ౫౧ ॥ నివృత్తిపరమాశ్రద్ధాసాక్షాన్ముక్త్యైప్రజాయతే।సాయుజ్యరూపాపరమాముక్తిర్జీవపరాత్మనోః॥౫౨॥పారమార్థికతాదాత్మ్యరూపాహ్యజ్ఞాననాశతః।ముముక్షోర్వర్జ్యతేసమ్యగితివేదాంతనిర్ణయః॥౫౩॥యస్యస్వభావభూతేయంముక్తిస్సాక్షాత్పరాహరే। అభివ్యక్తాసఏవాహమితిమేనిశ్చితామతిః ॥ ౫౪ ॥ యస్యాముక్తిరభివ్యక్తా*స్వాత్మసర్వార్థవేదినః । యస్యప్రారబ్ధకర్మాంతా జీవన్ముక్తిఃప్రకీర్తితా ॥౫౫॥ స్వతస్సిద్ధాత్మరూపాయాముక్తిరజ్ఞానహానితః। అభివ్యక్తైవహావిష్ణోముక్తత్వందగ్ధవస్త్రవత్॥ ౫౬ ॥ ప్రపంచస్యప్రతీతత్వాజ్జీవానాంపురుషోత్తమ।ఫలోపభోగాత్ప్రారబ్ధకర్మణస్సంక్షయోహరే ॥ ౫౭ ॥

కాశేనైవవేత్తీతి స్వాత్మసర్వార్థవేదీ- తస్యచముక్తిఃస్వరూపభూతైవ॥ యదాహుః॥ నివృత్తిరాత్మమోహస్యజ్ఞాతత్వేనోపలక్షితః।ఉపలక్షణనాశేపిస్యాన్ముక్తిఃపాచకాదివదితి॥అతస్సాపిసర్వార్థవేదినీతిఅభివ్యక్తేతిచోచ్యతే॥ప్రారబ్ధకర్మణఃఅంతఃఅవసానంతదవధికాజీవన్ముక్తిరిత్యర్థః॥శ్రూయతేహి॥తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాత్ భూయశ్చాంతేవిశ్వమాయానివృత్తిరితి॥తిస్రోహిమాయావస్థాఃదృశ్యస్యవాస్తవత్వాభిమానాత్మికా ప్రథమాసాముక్తిశాస్త్రజనితవివేకజ్ఞానాన్నివర్తతే॥తన్నివృత్తావపిప్రాగివ సాభినివేశవ్యవహారహేతు ద్వితీయాసాతత్త్వసాక్షాత్కారాన్నివర్తతే - తన్నివృత్తావపిదేహావభాసజగదవ భాసహేతురూపా తృతీయాసా ప్రారబ్ధకర్మావసానేనివర్తత ఇత్యర్థః॥ * ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ దగ్ధవస్త్రప్రావరణాదివ్యవహారజననాక్షమమపీతి దాకారప్రతిభాసమాత్రేణయథావస్త్రమిత్యుచ్యతే॥ ఏవంజ్ఞానాగ్నిదగ్ధః ప్రపంచఃప్రాగివాభినివేశజనకోప్యవభాసమాత్రేణ బద్ధ ఇత్యుచ్యతే॥ అభినివేశాభావాదాత్మనోముక్తత్వమిత్యర్థః॥ ౫౬॥ ౫౭॥ఇయంచేజ్జీవన్ముక్తిః కాతర్హిపరమాముక్తిరిత్యతఆహ॥ యస్యేత్యాది॥

* స్వతస్సిద్ధాత్మరూపిణీతిపాఠాంతరం.

బంధశ్చేదవస్తుత్వేన న కదాచిదప్యస్తి తర్హి న తస్య నివృత్తిరితి కథం తన్నివృత్తిరూపా ముక్తిరుచ్యత ఇత్యత ఆహ॥ భూతపూర్వేతి ॥ యథావస్తుతస్స్వతోఽసతోఽపి బంధస్యావిద్యాత్మకత్వం ఏవం తన్నివృత్తేరపీత్యర్థః ॥ న చ నివృత్తేర వస్తుత్వే నివర్త్యమవతిష్ఠత ఇతి వాచ్యం- యదాహుః- మిథ్యాభావేన భూతం కిం మిథ్యానాశాన్న నశ్యతి తథా వస్తుతో హి న కథమిత్యత ఆహ॥ స న ముక్త ఇతి॥ తదుక్తమాచార్యైః॥ న నిరోధో న చోత్పత్తిర్న బంధో న చ సాధకః । న ముముక్షుర్న వై ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతేతి॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ య ఏవమితి ॥ నిత్యనివృత్తాయా మాయాయా నివృత్తిమాత్మస్వరూపభూతాం స్వరూపప్రకాశేనైవ విదన్నేవ జ్ఞానీ ఇతరస్తు జ్ఞానవిషయతామవిషయస్యాత్మనో మన్యమానః ఆత్మానం జానన్నేవ జానామీతి వ్యవహారవ్యంచక ఇత్యర్థః ॥ ఉక్తం తలవకారోపనిషది ॥ యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః ॥ అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామితి ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ముక్తిస్వభావ ఇతి ॥ ముక్తేరాత్మస్వరూపత్వాత్తస్య వాఙ్మనసాగోచరత్వాన్మౌనమేవాత్ర శోభనమిత్యర్థః ॥ శ్రుతిః ॥ అవచనేన ప్రోవాచేతి॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం - సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం - ముక్తిఖండే ద్వితీయోఽధ్యాయః- ... ... *

ప్రతిభాసో నివర్తేత ప్రపంచస్య న సంశయః । యస్య దృశ్యప్రపంచస్య ప్రతిభాసోఽపి కేశవ॥ ౫౮ ॥ నివృత్తస్స్వప్నవత్సోఽయం ముక్త ఏవ న సంశయః॥ భూతపూర్వానుబద్ధానాం ముక్త ఇత్యుచ్యతే మయా॥ ౫౯ ॥ స న ముక్తో న బద్ధశ్చ న ముముక్షుర్న చాపరః । య ఏవమాత్మనాత్మానం సుదృఢం వేద కేశవ॥ ౬౦ ॥ స ఏవ పరమజ్ఞానీ నేతరో మాయయావృతః । ఏవం జానామి సుదృఢమితి యో వేత్తి కేశవ॥ ౬౧ ॥ స మూఢ ఏవ సందేహో నాస్తి జ్ఞానవంచకః॥ ముక్తిస్వభావో వేదాంతైర్న మయా చ పరిభాషితుమ్ ॥ ౬౨ ॥ అశక్యత్వాన్న భూత్యా చ మౌనమేవాత్ర యుజ్యతే। ముక్తిరుక్తా మయా విష్ణో మహత్యా శ్రద్ధయా తవ॥ ౬౩ ॥ త్వమపి శ్రద్ధయా సిద్ధిం శ్రేయసే భూయ ఏష సదా । శ్రీసూతః॥ ఏవం శివస్య భగవాన్విష్ణుర్వేదాంతముత్తమం॥ ౬౪ ॥ సర్వజ్ఞం సర్వలోకేశం సర్వభూతహితే రతమ్ । ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా భవానీసహితం హరం॥ ౬౫ ॥ ప్రణమ్య దండవద్భక్త్యా భవం భవహరం శివమ్ । స్తోత్రైస్స్తుత్వా మహాదేవం పూజయామాస సువ్రతాః॥ ౬౬ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండే- ముక్తిభేదకథనం నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః. ... ... *

—(*) ముక్త్యుపాయకథనమ్. (*)—

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ముక్త్యుపాయం సమాసతః । శ్రద్ధయా సహ భక్త్యా చ విద్ధి పంకజలోచన॥ ౧ ॥ ఆత్మనః పరమా ముక్తిర్జ్ఞానేనాదేవ న కర్మణా । జ్ఞానం వేదాంతవాక్యానాం మహాతాత్పర్యనిర్ణయాత్ ॥ ౨ ॥ ఉత్పన్నాయాం మనోవృత్తౌ మహావాక్యాంబుజేక్షణ । అభివ్యక్తం ఫవేదేతత్ప్రోక్తం వాత్ర విచారితమ్ ॥ ౩ ॥ అనేనైవాత్మనో జ్ఞానమాత్రస్యైవ విలీయతే । విలీనే స్వాత్మనోఽజ్ఞానే ద్వైతం వస్తు వినశ్యతి॥ ౪ ॥ ద్వైతవస్తువినాశేన శోభనాశోభనామతిః । క్షీయతే మతినాశేన రాగద్వేషా...

...యతః ఉపేయాభిధానానంతరం తదుపాయజిజ్ఞాసా అతస్తదనంతరం స ఉచ్యత ఇతి ప్రతిజానీతే। అథాత ఇతి॥ జ్ఞానాదేవేతి ॥ యద్యపి జ్ఞానమేవ ముక్తిసాధనం నకర్మాదికమితి ప్రథమఖండే సప్తమాధ్యాయే ఉక్తం తథాపి సాధనభూతస్యాస్య జ్ఞానస్య చ స్వరూపం యథావత్తస్య సాధకత్వం సప్రకారం సకలోపనిషత్సు ఇత్యయమారంభః। మహాతాత్పర్యేతి॥ తత్త్వంపదార్థయోరేకైకస్వరూపే। సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః పురుష ఇత్యాదేరవాంతరవాక్యస్య యత్తాత్పర్యం తదవాంతరతాత్పర్యం శోధితపదార్థద్వయస్య తాదాత్మ్యే అఖండైకరసరూపే తత్త్వమస్యాదివాక్యస్య యత్తాత్పర్యం తన్మహాతాత్పర్యం- తస్య నిర్ణయతే ॥ యేన వేదాంతమీమాంసాన్యాయసందర్భేణ స నిర్ణయః తస్మాదిత్యర్థః ॥ విషయస్యాఖండైకరసస్య పరమపురుషార్థత్వేన తద్విషయాయా మనోవృత్తిర్మహతీ। విచారిత ఉత్పన్నాయామితి సంబంధః॥ ౨ ॥ ౩ ॥ అనేనైవేతి ॥ యద్యపి బ్రహ్మస్వాత్మన్యధ్యస్తస్య మాయాతత్కార్యజాతస్య స్వరూపస్ఫురణేనైవ ప్రకాశకం అత ఏవ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదిత్యుచ్యతే ॥ తథాపి తదేవ బ్రహ్మ...ఖోక్తరూపాయాం వృత్తౌ ప్రతిబింబితమసక్తం సైవ మాయాతత్కార్యజాతస్య వినాశకం భవతి ఏకస్యాప్యవస్థా

భేదేన తత్ప్రకాశకత్వం తన్నివర్తకత్వం చావిరుద్ధం। తదాహుః। ప్రకాశయతి భాభానోర్నైవ తూలతృణాదికం। సా సూర్యకాంతసంక్రాంతా తద్దహత్యుపలభ్యత ఇతి॥ అజ్ఞానవినాశేన తత్కార్యత్వేన ద్వైతవస్తునో వినాశః తథోక్తం తత్త్వజ్ఞానేనాజ్ఞాననివృత్త్యా ఉపాదాననాశాదేవ సంచితస్య ధర్మాధర్మాదేర్నాశః నూతనస్య తు నిరుపాదానత్వాదనుత్పత్తిరేవ రాగద్వేషాదేః నశ్యత ఇత్యాదౌ నాశశబ్దేనోచ్యతే॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ జ్ఞాత్వేతి॥ జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైరితి శ్వేతాశ్వతరశ్రుతిరిత్యర్థః ॥ జ్ఞానస్యాజ్ఞాననివర్తకత్వే ఘటజ్ఞానం దృష్టాంతః। అజ్ఞాననాశనాద్భ్రమనివృత్తౌ రజ్జుసర్పన్యాయః॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ నను కథమాత్మజ్ఞానాదజ్ఞానతత్కార్యనివృత్తిః సంసారదశాయామహంకర్తాహం భోక్తేత్యాద్యహమిత్యాత్మన్యవభాసమానే సత్యేవ తత్రారోపితసంసారావభాసాదిత్యత ఆహ ఆత్మనస్త్వితి। అజ్ఞానం హి సనిరంశమప్యాత్మానమంశవంతమివ కృత్వా తత్రైకమంశమావృణోతి- ఇతరం నావృణోతి స విభ్రమదశాయామహమిత్యవభాసతే- భ్రమతత్కారణయోరధిష్ఠానతన్మాత్రావభాసో భ్రమస్య హేతురేవ న నివర్తకః- యం పునరావృణోతి నిరతిశయానందరూపమద్వితీయం తదజ్ఞానస్య విషయమాత్మనస్తత్త్వం బ్రహ్మైవ- తజ్జ్ఞానాదజ్ఞానస్య నివృత్తిర్నాధిష్ఠానజ్ఞానమాత్రాదిత్యర్థః॥ అధిష్ఠానజ్ఞానస్య భ్రమనివర్తకత్వే విషయజ్ఞానస్య చ నివర్తకత్వే నిదర్శనమాహ॥ యథా సర్పేతి ॥ అయం సర్ప ఇతి విభ్రమే అవభాసమానో దండస్యేతసుదీర్ఘత్వాది సాధారణాకారో అధిష్ఠానమావృతస్తు దండత్వాదిరసాధారణాకారో విషయశ్చేదమంశస్య పారమార్థికం రూపం తేన రూపేణ దండస్య జ్ఞానాద్విభ్రమనివృత్తిరిత్యర్థః ॥౧౦॥ దా

వినశ్యతః॥ ౫ ॥ తయోర్నాశే మహావిష్ణో ధర్మాధర్మౌ వినశ్యతః । ధర్మాధర్మక్షయాదేవ విషయాణీంద్రియా
ణి చ॥ ౬ ॥ నశ్యంత్యేవ న సందేహో జ్ఞాత్వా దేవమితి శ్రుతేః । ఘటాజ్ఞానం ఘటజ్ఞానాద్యథా లోకే వినశ్యతి॥ ౭ ॥
తథాత్మజ్ఞానమాత్రేణ నశ్యత్యజ్ఞానమాత్మనః । రజ్జుజ్ఞానవినాశేన రజ్జుసర్పో వినశ్యతి॥ ౮ ॥ తథాత్మాజ్ఞాన
నాశేన సంసారస్స వినశ్యతి । తస్మాదజ్ఞానమూలస్య సంసారస్య క్షయో భవేత్ ॥ ౯ ॥ ఆత్మనస్తత్త్వవిజ్ఞానాత్త
త్వం బ్రహ్మైవ కేవలమ్। యథా సర్పేదమంశస్య తత్త్వం దండాది కేవలమ్॥౧౦ ॥ అస్య సంసారిణస్తత్త్వం తథా బ్ర
హ్మైవ కేవలమ్ । అజ్ఞానమూలం కర్త్రాదికారకగ్రామనిర్మితమ్॥ ౧౧ ॥ అజ్ఞానబాధకం కర్మ న భవేదంబు
జేక్షణ। కర్మణా పరమా ముక్తిర్యది సిద్ధ్యతి కేశవ॥ ౧౨ ॥ సా వినశ్యత్యసందేహస్స్వర్గలోకో యథా తథా।
తస్మాన్న కర్మణా ముక్తిః కల్పకోటిశతైరపి॥ ౧౩ ॥ కర్మణా నైవ పరా ముక్తిర్నజ్ఞానాదేవ కేవలాత్ । తత్ర క
ర్మ ద్విధా విష్ణో విజానీహి విచక్షణ॥ ౧౪ ॥ ఏకం కర్మాంతరం బాహ్యమపరం పంకజేక్షణ । వాచకం కాయి
కం బాహ్యం కర్మ మానసమాంతరమ్॥ ౧౫ ॥ తత్ర సర్వం పరం బ్రహ్మ న చాన్యదితి యః పుమాన్ । ఉపాస్తే శ్రద్ధ
యా నిత్యం స సమ్యగ్జ్ఞానమాప్నుయాత్ ॥ ౧౬ ॥ యః పుమాన్ దేవదేవేశం త్రినేత్రం చంద్రశేఖరమ్। ఉమా-

ర్ష్టాంతికే యోజయతి అస్యేతి ॥ కర్మణస్సంసారానివర్తకత్వే తన్మూలాజ్ఞానానివర్తకత్వం కారణమాహ॥ అజ్ఞానేతి॥ న కేవలం కర్మణస్స్వమూలత్వాదజ్ఞానం ప్రత్యనివర్తకత్వం ॥ ౧౧ ॥ నివర్తకత్వే త్వజ్ఞాననివృత్తిరూపాయా ముక్తేః కర్మజన్యత్వే స్వర్గవదనిత్యత్వప్రసంగాదపి తదనివర్తకత్వమిత్యాహ కర్మణేతి॥ కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ ఇత్యాదినాపి న కర్మణో ముక్తిహేతుతోచ్యతే ॥ కింతు సమ్యక్సిద్ధ్యత్వేనయా ముక్తిరతోపి చిత్తసంసిద్ధిపదేనోచ్యతే తత్ప్రతిబంధకపాపనిరాకరణద్వారేణ విద్యాసాధనతా కర్మణోభిధీయత ఇతి మంతవ్యం ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ సాక్షాత్పరమముక్త్యసాధనత్వే వైయర్థ్యమేవ ప్రాప్తమితి చేన్న- విచిత్రం వివిధం కర్మ- తత్ర కించిత్స్వర్గాది సాధనమపి జ్ఞానద్వారా పరమముక్తౌ సాధనం కించిత్పునరపరిపక్వజ్ఞానసహకృతాపరమముక్తౌ కించిదైహికలంభోగసాధనమిత్యాదిప్రకారభేదేతదుపయోగసంభవాదిత్యాహ కర్మణా నైవ పరేత్యాదిప్రపంచేన- కర్మణా సహైవ జ్ఞానాదుపాసనారూపాదపరిపక్వాత్మజ్ఞానాద్వా తయోరన్యతరత్వలాభమాత్రేణ కర్మత్యాగే నాకరణనిమిత్తప్రత్యవాయాత్తదుభయమపి ప్రతిబధ్యేత- పరిపక్వాత్మజ్ఞానం పునరనాదిభవపరంపరోపార్జితం సంచితమపి నిర్దహేత్- న కేనచిత్ప్రతిబధ్యతే॥ శ్రూయతే హి॥ ఏతగ్ం హ వావ న తపతి- కిమహగ్ం సాధు నాకరవం- కిమహం పాపమకరవమితి॥ స య ఏవం విద్వానేతే ఆత్మానగ్ం స్పృణుత ఇతి ॥ స్మర్యతే చ॥ జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేర్జున। న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యత ఇతి॥ ఇతి విభాగేనోపయోగం దర్శయితుం కర్మ విభజతే- తత్ర కర్మేతి॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ అంతరమానస కర్మణః ఫలమాహ ॥ తత్ర సర్వమితి ॥ ౧౬ ॥ తస్యైవ విషయభేదేన ఫలాంతరమాహ యః పుమానితి ॥ ౧౭ ॥

పారమేశ్వరమితి॥ పరమేశ్వరస్య సకలరూపవిషయసాక్షాత్కారక్రమేణ నిష్కలవిషయం చేత్యర్థః- రాగాద్యనుపహతచిత్తస్యోక్తం॥ ౧౮॥ తదుపహతచిత్తస్య పునరాహ ॥ అథవాచిత్తేతి ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ గుణమూర్తీనాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం మధ్యే యో రుద్రముపాస్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౧॥ ౨౨ ॥ అహంగ్రహాదివైచిత్ర్యేణ సాయుజ్యాదివ్యవస్థా ప్రాగుక్తరీత్యా ద్రష్టవ్యా॥ అత్యంతేతి॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ ప్రతీకమత్యంతాపరమఫలార్థం తత్తద్గుణవిశిష్టం- పరమం స్వాభావికం

ర్థః గ్రహం శుద్ధం నీలగ్రీవం మహేశ్వరమ్॥ ౧౭॥ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానైరుపాస్యం గుణమూర్తిభిః । ఉపాస్తే తస్య విజ్ఞానం జాయతే పారమేశ్వరమ్॥ ౧౮ ॥ అథవా చిత్తకాలుష్యాచ్ఛివసారూప్యమచ్యుత । లబ్ధ్వా భుక్త్వా మహాభోగానంతే జ్ఞానమైశ్వరమ్॥ ౧౯॥ లబ్ధ్వా తేన మహావిష్ణో ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్ । యశ్శివం గుణమూర్తీనాముపాస్తే శ్రద్ధయా సహ॥ ౨౦॥ స లబ్ధ్వా రుద్రసారూప్యం క్రమాదేవ విముచ్యతే । యో రుద్రస్యాపరాం మూర్తిముపాస్తే శ్రద్ధయా సహ॥ ౨౧॥ స లబ్ధ్వా రుద్రసామీప్యం భుక్త్వా భోగానతిప్రియాన్। చిత్తపాకానుగుణ్యేన శివసారూప్యమేవ వా॥ ౨౨॥ శివసాయుజ్యమాప్నోతి శివజ్ఞానేన కేశవ। అత్యంతపరమాం మూర్తిం యః పుమానీశ్వరస్య తు॥ ౨౩॥ ఉపాస్తే రుద్రసాలోక్యం స లబ్ధ్వా పురుషోత్తమ । భుక్త్వా భోగాన్క్రమాద్విష్ణో రుద్రసారూప్యమేవ వా॥ ౨౪॥ రుద్రసారూప్యమన్యద్వా సాయుజ్యం విద్యయాప్నుయాత్ । అథవా విష్ణులోకాదీనవాప్య పురుషోత్తమ॥ ౨౫॥ తత్ర తత్ర మహాభోగానవాప్య కమలేక్షణ । పృథివ్యాం జాయతే శుద్ధే బ్రాహ్మణానాం కులే నరః॥ ౨౬॥ యః పుమాంశ్రద్ధయా నిత్యం త్వాముపాస్తే జనార్దన। స శుద్ధచిత్తస్త్వాం విష్ణో ప్రాప్య కాలేన మామపి॥ ౨౭ ॥ భుక్త్వా భోగాన్పునర్జ్ఞానం లబ్ధ్వా ముక్తో భవేన్నరః । అథవా చిత్తకాలుష్యాద్విష్ణుసారూప్యమేవ వా॥ ౨౮ ॥ విష్ణుసాలోక్యమన్యద్వా విష్ణుసామీప్యమాప్నుయాత్ । యస్తు తే పరమాం మూర్తిముపాస్తే శ్రద్ధయా నరః॥ ౨౯॥ తవ సామీప్యమాప్నోతి క్రమేణైవ స ముచ్యతే। అత్యంతపరమాం మూర్తిం య ఉపాస్తే తవాచ్యుత॥ ౩౦॥ స లబ్ధ్వా తవ సాలోక్యం పునస్సామీప్యమేవ వా । సారూప్యం వా పునశ్చిత్తపరిపాకానుకూలతః॥ ౩౧॥ మామవాప్య పరిజ్ఞానం లబ్ధ్వా తేన ప్రముచ్యతే । అథవా చిత్తకాలుష్యాద్బ్రహ్మాదిభవనం గతః॥ ౩౨॥ తత్ర భుక్త్వా మహాభోగాన్క్రమాద్భూమౌ విజాయతే । యః పుమాన్ హృదయే నిత్యం బ్రహ్మాణం కమలేక్షణం ॥ ౩౩ ॥ అక్షమాలాధరం శుద్ధం కమండలుకరాంబుజమ్ । వరదాభయహస్తం చ వాచాసహితమీశ్వరమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఉపాస్తే బ్రహ్మసారూప్యం ప్రయాతి పురుషోత్తమ । విశుద్ధచిత్తశ్చేన్మర్త్యస్త్వామవాప్య తతః పరమ్॥ ౩౫॥ ప్రాప్య మామద్వయం జ్ఞానం లబ్ధ్వా తేన ప్రముచ్యతే । అథవా పక్వచిత్తశ్చేద్బ్రహ్మలోకే మహాసుఖమ్॥ ౩౬ ॥ భుక్త్వా భూమౌ మహాప్రాజ్ఞ సదాచారవతాం కులే । జాయతే పూర్వభావేన బ్రహ్మధ్యానరతో భవేత్॥ ౩౭॥ బ్రహ్మణః పరమాం మూర్తిం య ఉపాస్తే జనార్దన । బ్రహ్మసామీప్యమాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ౩౮ ॥ విశుద్ధహృదయో మర్త్యః క్రమాన్మామాప్నుయాద్ధరే। అవిశుద్ధో విజాయేత క్రమేణ వసుధాతలే॥ ౩౯॥ అత్యంతపరమాం మూర్తిం బ్రహ్మణః పరమేష్ఠినః । య ఉపాస్తే స సాలోక్యం యాతి శుద్ధస్తు ముచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ అశుద్ధో జాయతే భూమౌ క్రమాద్భుక్త్వా మహాసుఖమ్ । యో దేవతాంతరం నిత్యముపాస్తే శ్రద్ధయా సహ॥ ౪౧॥ చిత్తపాకానుగుణ్యేన మూర్త్యుత్కర్షబలేన చ । సాలోక్యాదిపదం లబ్ధ్వా పునర్బ్రహ్మపదం హరే। ౪౨॥ లబ్ధ్వా విష్ణుపదం వాపి మమ రూపం మహత్తరమ్। తత్ర లబ్ధ్వా మమ జ్ఞానం తేన ముచ్యేత బంధనాత్॥ ౪౩॥ అథ చేన్మలినస్తత్ర భుక్త్వా భోగాననేకశః । భూమౌ విజాయతే మర్త్యస్తత్రైవ న సంశయః॥ ౪౪॥ సర్వమూర్తిషు మాం బుద్ధ్వా శ్రద్ధయా పరయా సహ। య ఉపాస్తే మహావిష్ణో చిత్తశుద్ధిక్రమేణ వై॥ ౪౫ ॥ చిత్తపాకానుగుణ్యేన హరే శీఘ్రం క్రమేణ తు । అవాప్య పరమాం మూర్తిం మమ సర్వోత్తమాం నరః॥ ౪౬॥ లబ్ధ్వా మత్తశ్శివజ్ఞానం తేన యాతి పరాం గతిమ్ । ఏవమేవ క్రమాద్విష్ణో నరో బాహ్యేన కర్మణా॥ ౪౭॥ మామవాప్య శివజ్ఞానం లబ్ధ్వా తేన ప్రముచ్యతే । అవిశుద్ధస్తు బాహ్యేన కర్మణా తత్ర తత్ర తు॥ ౪౮॥ సా

పగమప్రతీకోపాసకాః క్రమాత్స్వరూపోపాసనం లభంత ఇత్యాహ అవిద్యయేతి ॥ విష్ణ్వాదిప్రతీకాదిష్వాహ॥ అథవా విష్ణులోకేతి ॥ ౨౫ ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯ ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ అనంతరోక్తమిదం నిష్కామసకామవిషయమితి ద్రష్టవ్యం॥ వైకల్ప్యాదితి॥ రాగాది

యోగాన్మానసకర్మోక్తన్యాయం వాచికకాయికకర్మణోరతిదిశతి॥ ఏవమేవ క్రమాదితి॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ మానసస్య బాహ్యాద్విశేషనిదర్శనమాహ యథాంతర ఇతి॥ ౫౧॥ ౫౨॥ శాశ్వతీశ్రుతిరితి॥ కర్మణో జ్ఞానేచ్ఛాజనకత్వమాత్రమేవ-తమేవం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేత్యాదిశ్రుతిః॥ శమాదీనాం జ్ఞానం ప్రత్యంతరంగత్వే శాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాత్మన్యేవాత్మానం పశ్యేదితి హి శ్రుతిః॥ ౫౩॥ త్యాగస్య తు॥ త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశురితి సన్యాసవద్వారాణస్యాదిషు శరీరత్యాగః ప్రణవాది మంత్రజపోపి

లోక్యాదిపదం లబ్ధ్వా పుణ్యకర్మతు యే పునః । భూమావిజాయతే పశ్చాత్కురుతే కర్మపూర్వవత్॥ ౪౯॥ బాహ్యానకర్మణాం ముక్తిః క్రమాత్కాలేన శుద్ధ్యతి । ఆంతరేణాచిరాదేవ కర్మణాం ముక్తిరుచ్యతే॥ ౫౦॥ యథాంతరోపచారేణ రాజ్ఞాం వల్లభాస్స్త్రియః । తథాంతరేణ ధ్యానేన వల్లభా మమ జంతవః ॥ ౫౧ ॥ బాహ్యం కర్మ మహావిష్ణో జ్ఞానేచ్ఛోత్పాదకం భవేత్ । త్యాగశ్చ కర్మణాం తద్వన్మహావిష్ణో శమాదయః॥ ౫౨ ॥ ఇహైవ సమ్యగ్జ్ఞానాంగమిత్యేషా శాశ్వతీ శ్రుతిః । వారాణస్యాదికే స్థానే విశిష్టే పారమేశ్వరే॥ ౫౩॥ వర్తనం కేవలం విష్ణో నరాణాం మరణాత్పరమ్ । సమ్యగ్జ్ఞానప్రదం నిత్యం సత్యముక్తం జనార్దన॥ ౫౪ ॥ నిత్యం ద్వాదశసాహస్రం ప్రణవం యో జపత్యసౌ । మత్ప్రసాదాన్మహాజ్ఞానం మరణాదూర్ధ్వమాప్నుయాత్॥ ౫౫॥ శ్రీమత్పంచాక్షరం మంత్రం ప్రణవేన షడక్షరమ్ । నిత్యం ద్వాదశసాహస్రం యో జపేచ్ఛ్రద్ధయా సహ॥ ౫౬॥ స పునర్మరణాదూర్ధ్వం మమ జ్ఞానం మహత్తరమ్ । మత్తో లబ్ధ్వా పరాం ముక్తిం తేన యాతి న సంశయః॥ ౫౭ ॥ పుమాన్యశ్శ్వతరుద్రీయం జపతి శ్రద్ధయా సహ । దినే దినే మహావిష్ణో మరణాదూర్ధ్వమైశ్వరమ్ ॥ ౫౮॥ జ్ఞానం లబ్ధ్వా స విజ్ఞానాదేవ యాతి పరాం గతిమ్ । యాని కర్మాణి బాహ్యాని మరణాదూర్ధ్వమచ్యుత ॥ ౫౯ ॥ మమ జ్ఞానప్రదానీతి కథితాని మయా తవ। తాని కల్యాణవృత్తస్య విద్ధి నాన్యస్య కస్యచిత్॥ ౬౦ ॥ పాపిష్ఠానామపి శ్రద్ధావిహీనానాం జనార్దన । ముక్తిదం మరణాదూర్ధ్వం శివక్షేత్రేషు వర్తనమ్॥ ౬౧॥ పురా కోలాహలో నామ్నా వృషలో విధిచోదితః । కామేన పీడితస్స్వస్య పితరం పంకజేక్షణ॥ ౬౨॥ హత్వా మాతరమాదాయ రంత్వా మోహేన కేశవ । విహారే యథాకామం చరిత్వా మరణం గతః॥ ౬౩ ॥ తత్ర వర్తనమాత్రేణ స పునః పురుషాధమః। ప్రణష్టపాపశ్శుద్ధాత్మా వేదారణ్యపతేర్మమ॥ ౬౪॥ ప్రసాదాదేవ వేదాంతజ్ఞానం లబ్ధ్వామృతోభవత్ । తస్మాద్విముక్తికామానాం విశిష్టేషు జనార్దన ॥ ౬౫ ॥ శివక్షేత్రేషు మద్భక్త్యా వర్తనం కేవలం పరమ్ । శ్రీసూతః॥ ఏవం మహేశ్వరేణోక్తం నిశమ్య పురుషోత్తమ॥ ౬౬॥ ప్రణమ్య పరయా భక్త్యా పప్రచ్ఛేదం పునర్ద్విజాః॥ శ్రీవిష్ణుః॥ వేదారణ్యస్య మాహాత్మ్యం శ్రోతుమిచ్ఛామి శంకర॥ ౬౭ ॥ తదద్య భగవాన్బ్రూహి మమ కారుణ్యవిగ్రహ॥ ఈశ్వరః॥ వదామి తవ విష్ణో శ్రీవేదారణ్యస్య వైభవమ్॥ ౬౮॥ అతీవ శ్రద్ధయా సార్ధం శృణు సర్వజ్ఞసిద్ధిదం । శ్రీమద్వల్మీకసంజ్ఞస్య మమ స్థానస్య దక్షిణే॥ ౬౯॥ సముద్రతీరే మద్భక్తైరఖిలైరావృతే సదా। పురా సవేదమహావిష్ణో ప్రళయే విలయం గతే॥ ౭౦॥ మయి సంహారరూపేణ స్థితా వేదాస్సనాతనాః । కల్పాదౌ పూర్వవన్మత్తః ప్రసూతా విమలాః పునః ॥ ౭౧ ॥ సమస్తలోకరక్షార్థం హరే భూత్వా శరీరిణః । శ్రద్ధయా సహితాస్సమ్యగ్వేదారణ్యం మహత్తరమ్॥ ౭౨॥ అవాప్య వేదతీర్థాఖ్యే సముద్రే సంస్థితే హరే । అర్ధయోజనవిస్తీర్ణే పాదయోజనమాయతే॥ ౭౩ ॥ స్నానం కృత్వార్కవారే చ సదా పర్వణి కేశవ । పూజయామాసురీశానం శ్రీవేదారణ్యనాయకమ్॥ ౭౪ ॥ శ్రీవేదారణ్యనాథోపి సహ దేవ్యా జనార్దన । ప్రసాదమకరోత్తేషాం వేదానామంబికాపతిః॥ ౭౫॥ స్కందశ్చ మత్సుతస్తస్మిన్ తీర్థే స్నాత్వా మహత్తరే। శ్రీవేదారణ్యనాథాఖ్యం సమారాధ్య ప్రసాదతః॥ ౭౬॥ నిహత్య తారకం విష్ణో మహావీర్యపరాక్రమమ్ । ప్రదదౌ సర్వలోకానాం పరమం సుఖమచ్యుత॥ ౭౭ ॥ నారదో మునిరత్రైవ స్నాత్వా పర్వణి శంకరమ్ । శ్రీవేదారణ్యనాథాఖ్యం

సాక్షాజ్జ్ఞానసాధనమిత్యాహ వారాణస్యాదిక ఇతి ॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ జపాదిభ్యశ్శివక్షేత్రాణాం విశేషమాహ॥ తానికల్యాణేతి॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ కల్పాదౌ దేవానాం సశరీరాణాం ప్రథమావతారస్థానత్వేన వేదారణ్యమితి ప్రసిద్ధిరిత్యాహ పురా సర్గ ఇతి॥ ౬౯॥ మత్తః మత్సకాశాత్॥ ౭౦ ॥ స్పష్టోధ్యాయశేషః॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥

౮౮॥ ౮౯॥౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥౯౩॥౯౪॥౯౫॥౯౬॥౯౭॥౯౮॥౯౯॥ ౧౦౦॥౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥౧౦౫॥౧౦౬॥
౧౦౭॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం ముక్తిఖండే తృతీయోఽధ్యాయః-

శ్రద్ధయా పరయా సహ॥ ౭౮॥ సమారాధ్యాత్మవిజ్ఞానం సంసారచ్ఛేదకారణమ్। సనత్కుమారాత్సర్వజ్ఞాదా
ప్తవానంబుజేక్షణ॥ ౭౯ ॥ యాజ్ఞవల్క్యమునిస్తత్ర తీర్థే స్నాత్వా మహత్తరే । వేదారణ్యేశ్వరం భక్త్యా
ప్రీతః కాలే సమాహితః॥ ౮౦॥ పర్వణ్యారాధ్య తస్యైవ ప్రసాదాదేవ కేవలాత్ । యోగీశ్వరోఽభవద్ధీమా
నచిరాదేవ కేశవ॥ ౮౧॥ తథా గార్గీ చ మైత్రేయీ తత్ర తీర్థే మహత్తరే । వేదతీర్థాభిధే స్నానం కృత్వా ప
ర్వణి కేశవ ॥ ౮౨ ॥ శ్రీవేదారణ్యనాథాఖ్యం శంకరం లింగరూపిణమ్ । ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా ప్రణమ్య వ
సుధాతలే॥ ౮౩॥ ప్రసాదాదేవ తస్యైవ జ్ఞానయోగౌ విముక్తిదౌ । అచిరాదేవ సర్వజ్ఞాద్యాజ్ఞవల్క్యాద
వాపతుః॥౮౪॥ శ్వేతకేతుర్మునిస్తత్ర స్నానం కృత్వాంబుజేక్షణ। ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా వేదారణ్యాధిపం
హరమ్॥ ౮౫॥ ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ భక్త్యా పరమయా సహ । పితురుద్దాలకాత్సాక్షాదాత్మవిజ్ఞానమ
చ్యుత ॥ ౮౬ ॥ అవాప సర్వసంసారకారణాజ్ఞాననాశనమ్ । వరుణో వేదతీర్థేఽస్మిన్పర్వణి శ్రద్ధయా సహ॥
౮౭॥ స్నానం కృత్వా మహాదేవం శ్రీవేదారణ్యనాయకమ్। సమారాధ్య ప్రసాదేన ప్రాప్తవానాత్మదర్శనమ్॥
౮౮॥ తస్య పుత్రో భృగుస్తస్మింస్తీర్థే స్నాత్వా మహత్తరే । వేదారణ్యాధిపం దేవం వేదవేదాంతనాయకమ్॥
౮౯ ॥ దృష్ట్వా ప్రదక్షిణీకృత్య శ్రద్ధయాఽऽరాధ్య శంకరమ్ । ప్రసాదాత్తస్య విజ్ఞానం బ్రహ్మాత్మైక్యప్రకాశ
కమ్॥ ౯౦॥ అపరోక్షం పితుర్లేభే వరుణాదాశు సత్తమః । త్రిశంకుర్వేదతీర్థేఽస్మిన్ శ్రద్ధయా సహ పర్వణి॥
౯౧ ॥ స్నానం కృత్వా మహాదేవం వేదారణ్యాధిపం హరమ్ । ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా ప్రణమ్య వసుధా
తలే ॥ ౯౨ ॥ లేభే పరమవిజ్ఞానం సుదృఢం సర్వదుఃఖనుత్ । బహవో వేదతీర్థేఽస్మిన్వేదారణ్యేఽతిశో
భనే ॥ ౯౩ ॥ స్నానం కృత్వాంబికానాథం శ్రీవేదారణ్యనాయకమ్ । దృష్ట్వా ప్రదక్షిణీకృత్య బ్రహ్మవి
జ్ఞానమచ్యుతమ్॥ ౯౪॥ అవాపుర్వేదతత్త్వస్య ప్రసాదాదేవ ముక్తిదమ్ । అత్ర భూమిప్రదస్సాక్షాద్రుద్రలోకే
మహీయతే ॥ ౯౫॥ ఆవాసభూమిదో రౌద్రం పదమాప్నోత్యసంశయః । ధనధాన్యప్రదో మర్త్యో ధనదే
న సమో భవేత్॥ ౯౬॥ అన్నదానపరశ్శ్రీమానరోగీ భవతి ధ్రువమ్ । తిలదానాన్మహాపాపాన్ముచ్యతే నా
త్ర సంశయః॥ ౯౭ ॥ కన్యాదానప్రదానేన పార్వతీలోకమాప్నుయాత్ । వస్త్రదానేన దేవేంద్రో భవత్యే
వ న సంశయః॥ ౯౮॥ విషువాయనకాలేషు గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । వ్యతీపాతే తథా పర్వణ్యార్ద్రా
యామిందువాసరే॥ ౯౯ ॥ స్నాత్వా యో వేదతీర్థేఽస్మింశ్శ్రద్ధయా పరయా సహ। ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా వే
దారణ్యాధిపం శివమ్॥ ౧౦౦॥ ప్రణమ్య దండవత్తస్మై ప్రదత్త్వా దీపమచ్యుత । నిష్కమాత్రం ధనం దత్త్వా శ్ర
ద్ధయా శివయోగినే॥ ౧౦౧॥ ఉపవాసం కరోత్యత్ర స ముక్తో నాత్ర సంశయః । సుముహూర్తేషు యస్తస్మిన్స్నా
త్వా దృష్ట్వా మహేశ్వరమ్॥ ౧౦౨॥ శివయోగికరే దత్త్వా పణమాత్రం ధనం ముదా । బ్రహ్మహత్యాదిభిః పాపైః
ముచ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౧౦౩ ॥ అత్రైవ మరణం ప్రాప్తో విముక్తో భవతి ధ్రువమ్ । సర్వరోగహరం స్థాన
మిదం భక్తిమతాం నృణామ్॥ ౧౦౪॥ మయా చ మమ దేవ్యా చ మమ భక్తైర్మహత్తరైః । పూజితం పుణ్యసంస్థా
నమేతద్భుక్తివిముక్తిదమ్॥ ౧౦౫॥ ముక్త్యుపాయో మయా ప్రోక్తస్సర్వవేదాంతసంగ్రహః । శ్రద్ధాహీనాయ ను
మర్త్యాయ న దేయోఽయం త్వయాఽచ్యుత॥ ౧౦౬॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఇతి మాహేశ్వరం వాక్యం నిశమ్య కమలేక్ష
ణః । ప్రణమ్య దేవమీశానం పరితుష్టోఽభవద్ధరిః॥ ౧౦౭ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితా
యాం ముక్తిఖండే- ముక్త్యుపాయకథనం నామ- తృతీయోఽధ్యాయః-

మోచకకథనమ్.

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి మోచకం పురుషోత్తమ । శ్రద్ధయా చ మహాభక్త్యా విద్ధి వేదైకదర్శితమ్॥౧॥ పురా సర
స్వతీ దేవీ సర్వవిద్యాలయా శుభా । అకారాదిక్షకారాంతైర్వర్ణైరత్యంతనిర్మలైః॥౨॥ ఆవిర్భూతా తస్స్వరూ

పతో ముక్తిస్వరూప తదుపాయపరిజ్ఞానానంతరం ముక్తిప్రదాతరి జిజ్ఞాసా తత స్తదనంతరం తత్కథనం ప్రతి
జానీతే॥ అథాత ఇతి॥ వేదైకదర్శితమితి ॥ బంధహర్తృత్వం హి మోచకత్వం - తదుక్తమ్ముగతాపనీయే స్వాత్మ

బంధహర ఇతి ॥ గర్భోపనిషద్యపి। అశుభక్షయకర్తారం ఫలముక్తిప్రదాయకం । యది యోన్యాం ప్రముంచేహం తం ప్రపద్యే మహేశ్వరమితి॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮॥ పశుపాశవిమోచనకర్తారం మోచకం వక్తుం బద్ధాన్పశూనాహ ॥ బ్రహ్మాద్యా ఇతి ॥ కర్మపరిపాకాత్ప్రాగ్భోగప్రదానేన కర్మపరిపాకానంతరం మోక్షప్రదానేన పాలితపశూనితి ॥ స్వయం పశుపతిః॥ తేషాం పతిరితి ॥ ౯ ॥ బంధనివర్తకమాత్మానముక్త్వా బంధకారణమాహ॥ మాయేతి॥ ౧౦ ॥ నను హితకరణాదకరణాచ్చ తత్పాపానుదయాత్ కామ్యకర్మాకరణేన చ భోగహేతుపుణ్యానుదయాత్ పూర్వకృతపుణ్యపాపయోశ్చ భోగేన ప్రక్షయాత్ అయత్నసిద్ధా ముక్తిః కిం తత్ర మోచకేన - యద్యవశ్యం కేనచిన్మోచకేన భవితవ్యం తథాపి శివ ఏవేతి కుతః అన్యోపి యః కశ్చిద్భూయాత్ స్వయమేవేతి ॥ తత్ర కుతో నిశ్చయ ఇత్యత ఆహ॥ మామేవేతి॥ శ్రుతిస్తు అశుభక్షయేత్యాదిః సమనంతరోదాహృతా గర్భోపనిషత్ - ఆస్తాం వచనాదిభ్యః శ్రుతేః ప్రాబల్యాపి శేషమాహ॥ శ్రుతిర్బలీయసీతి॥ జ్ఞానస్య స్వతః ప్రామాణ్యాన్న స్వతః - శ్రుతేర వాదిత్వేన కారణాభావాన్న కారణదోషాదప్యప్రామాణ్యమిత్యర్థః॥ ౧౧॥ శ్రుతివ్యతిరిక్తేషు ప్రత్యక్షాదిషు కారణదోషసంభవశ్చేత్ కథం తర్హి తత్ర

పా శ్రీజ్ఞానముద్రాధరాపరా । అక్షమాలాధరా హైమకమండలుధరాంబుజా ॥ ౩ ॥ సర్వజ్ఞానమ
హారత్నకోశపుస్తకధారిణీ । కంఠేంసస్యశాకారా కుండలద్వయమండితా ॥ ౪ ॥ ప్రసన్నవదనాది
వ్యాపిచిత్రకటకోజ్జ్వలా । జటాజూటధరా శుద్ధా చంద్రార్ధకృతశేఖరా॥ ౫॥ పుండరీకసమాసీనా నీ
లగ్రీవా త్రిలోచనా। సర్వలక్షణసంపన్నా సర్వాభరణభూషితా ॥ ౬ ॥ ఉపాస్యమానా మునిభిర్దేవగం
ధర్వరాక్షసైః । మామపృచ్ఛదంభక్త్యా ప్రణమ్య భువి దండవత్ ॥ ౭॥ అహం చ పరయా యుక్తః కృ
పయా పురుషోత్తమ । అవోచం మోచకం స్వైర్యహితాయాఖిలదేహినామ్॥ ౮॥ బ్రహ్మాద్యాః స్థావరాం
తాశ్చ పశవః పరికీర్తితాః । తేషాం పతిరహం దేవి స్మృతః పశుపతిర్బుధైః ॥ ౯ ॥ మాయాపాశేన బ
ధ్నామి పశూనేతాన్సరస్వతి । తేషాం పశూనాం సర్వేషాం మోచకోహం సులోచనే॥ ౧౦॥ మా
మేవ మోచకం ప్రాహ శ్రుతిస్సాధ్వీ సనాతనీ । శ్రుతిర్బలీయసీ ప్రోక్తా ప్రమాణానాం సులోచనే॥ ౧౧॥
స్వతశ్చ పరతో దోషో న హి తస్యాః కదాచన । అన్యేషామక్షజాదీనాం ప్రమాణానామవిద్యయా ॥౧౨॥
దోషసంభావనాస్త్యేవ తతస్తేషాం సులోచనే । విరోధే వేదవాక్యేన ప్రామాణ్యం నైవ సిధ్యతి ॥౧౩॥
స్మృతయశ్చ పురాణాని భారతాదీని సుందరి। వేదమూలాన్యతస్తేన విరోధే మూలినామపి॥ ౧౪॥ నసి
ద్ధ్యత్యేవ సుశ్రోణి ప్రామాణ్యం సూత్రదర్శనే। పాంచరాత్రాదిమార్గాణాం వేదమూలత్వమాస్తి
కే॥ ౧౫॥ నహి స్వతంత్రాస్తే తేన భ్రాంతిమూలా నిరూపణే । తథాపి యోంశో మార్గాణాం వేదేన న వి
రుధ్యతే ॥ ౧౬ ॥ సోంశః ప్రమాణమిత్యుక్తః కేషాంచిదధికారిణామ్ । అత్యంతమలినానాం తు భ్రష్టా

ప్రామాణ్యవ్యవహార ఇత్యత ఆహ॥ అన్యేషామితి॥ అవిద్యాకార్యత్వేనావస్తువిషయీకుర్వతాం తేషాం వ్యావహారికమేవ ప్రామాణ్యం ఉపనిషదస్తు వస్తువిషయత్వాత్తత్త్వావేదనలక్షణం॥ యదాహుః ప్రత్యక్షాది ప్రమాణానాం ప్రామాణ్యం వ్యావహారికం - ఆశ్రిత్యాయం ప్రపంచస్స్యాద్యదకోపి ప్రమాణవాక్ ॥ అద్వైతాగమవాక్యం తు తత్త్వావేదనలక్షణం - ప్రమాణభావం భజతాం బాధవైధుర్యహేతుత ఇతి ॥ తథా వార్తికమపి + దేహాత్మప్రత్యయో యద్వత్ ప్రమాణత్వేన సమ్మతః । లౌకికం తద్వదేవేదం ప్రమాణం త్వాత్మనిశ్చయాదితి॥ స్మృతిపురాణాదీనాం తు వేదావిరోధేనైవ ప్రామాణ్యమితి ప్రథమఖండే ప్రథమాధ్యాయ ఏవ వర్ణితం అనుమితవేదమూలానాం స్మృతిపురాణాదీనాం యావన్మూలోపలంభనం ప్రత్యక్షశ్రుతివిరోధే అననుష్ఠానలక్షణమప్రామాణ్యముక్తం ॥౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ పాంచరాత్రాదీనాం తు స్వయమేవ వేదమూలతానంగీకారాద్వేదవిరుద్ధానేకార్థోపదేశాచ్చ స్మృతిపురాణాదివన్నయావన్మూలోపలంభం॥ కింతు సర్వథైవ అప్రామాణ్యమిత్యాహ॥ పాంచరాత్రేతి ॥ వేదమూలత్వం న హి కింతు స్వతంత్రాః హి శబ్దో వేదమూలత్వవిరహే తదీయశాస్త్రప్రసిద్ధిమాహ॥ ఆపాతతః ప్రమాణపదాభాసమానోపి నిరూపణే భ్రాంతిమూలా ఏవేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ వేదావిరుద్ధాంశే ప్రామాణ్యం కిం న భవేదిత్యాశంక్య తద్భవత్యేవాధికారవిశేషం ప్రతీత్యాహ॥ తథాపీతి॥ ౧౬॥

+ సుందరపాండ్యవార్తికమపీతి పాఠాంతరం

తానేవాధికారిణ ఆహ ॥ అత్యంతేతి ॥ ౧౭ ॥ తేషామపి ఉపకారకత్వే శ్రుతిసామ్యమేవ తర్హీత్యత ఆహ ॥ తాంత్రికాణామితి॥ ౧౮॥ అవ్యవధానేన న లభ్యః కింతు వ్యవధానేనైవ తత్రేవ్యవధానమాహ ॥ కాలేనేతి। ౧౯ ॥ కర్మణి ష్ఠేభ్య ఇతి ॥ తేషాం కర్మభిః పాపక్షయః జ్ఞాననిష్ఠా ద్వారేణైవ లభ్యః జ్ఞాననిష్ఠేభ్యో జిజ్ఞాసుభ్యస్సకాశాత్ బ్రహ్మవేదినాం విశేషమాహ నజ్ఞానినామితి॥ తేషామాత్మత్వేన లబ్ధత్వాన్న లభ్య ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥ అన్యేషామాత్మభూతో౽పి అజ్ఞానేన వ్యవహితత్వాల్లభ్య ఏవ న తు లబ్ధః - వ్యవధానావ్యవధానాభ్యాం మోచయితవ్యపశున్ వినిర్దిశ్య శివస్సోచకేన సైవేతి ప్రాహ ॥ సర్వేషామితి ॥ ౨౧॥ తవ తర్హి కో మోచక ఇతి తత్రాహ అహమప్రాప్తేతి ॥ తథా చ మృగేంద్రే॥ అథానాదిమలాపేతః సర్వదృక్సర్వకృచ్ఛివః ॥ పూర్వవ్యత్యాసితస్యాణోః పాశజాలమపోహతీతి ॥ ౨౨ ॥ శివాదన్యస్య మోచకత్వం సంసారిణో వా ప్రకృతేర్వేతి॥ నాద్య ఇత్యాహ ॥ మదన్య ఇతి ॥ స్వయం బద్ధాః కథమన్యం మో

నాం వేదమార్గతః॥౧౭॥ పాంచరాత్రాదయో మార్గాః కాలేనైవోపకారకాః। తాంత్రికాణామహం దేవి న లభ్యో వ్యవధానతః॥౧౮॥ కాలేన దేవతాప్రాప్తిద్వారేణైవాహమాస్తికే। లభ్యో వైదికనిష్ఠానామహమవ్యవధానతః॥౧౯॥ తత్రాపి కర్మనిష్ఠేభ్యో జ్ఞాననిష్ఠస్య సుందరి। లభ్యో జ్ఞానినాం లభ్యస్తేషామాత్మైవ కేవలం॥౨౦॥ సర్వేషామాత్మభూతో౽హమేవ సంసారమోచకః। మామృతే నాన్యబంధానాం మోచకో౽న్యో న విద్యతే॥ ౨౧ ॥ అహమప్రాప్తసంసారస్సర్వజ్ఞశ్చ స్వభావతః॥౨౨॥ మదన్యే త్వాత్మనః జ్ఞానవిహీనా మాయయావృతాః। సదా సంసారిణో మోచ్యాః ప్రకృతిః కేవలం జడా॥ ౨౩ ॥ తస్మాత్ప్రశూనాం సర్వేషామహం సంసారమోచకః। న మత్తో౽న్యః పుమాంస్త్వత్యమిత్యేషా శాశ్వతీ శ్రుతిః॥ ౨౪। ఏవం నిశమ్య మద్వాక్యం మహావిష్ణోః సరస్వతీ। పూజయామాస మాం భక్త్యా జగన్మాత్రా త్రయీమయీ॥ ౨౫॥ త్వమత్యంతకల్యాణో మద్భక్తశ్చ విశేషతః। త్వయా నాస్తి సమః కశ్చిల్లోకే విష్ణో మహామతే॥ ౨౬॥ తస్మాదేవమయా ప్రోక్తస్తవ సంసారమోచకః। వేదమార్గైకనిష్ఠానాం ధార్మికాణాం మహాత్మనామ్॥౨౭॥ మద్భక్తానాం విశుద్ధానాం ద్విజానామంబుజేక్షణ। మయోక్తార్థే న సందేహో దేయో న దేయో యస్య కస్యచిత్॥ ౨౮ ॥ శ్రీసూతః ॥ ఏవం నిశమ్య పురుషోత్తమ ఆత్మభూతమంబాసహాయమమలేందుకలావతంసమ్। సర్వామరైరఖిలయోగిభిరర్చనీయం సంసారమోచక ఇతి ప్రతిపద్య భక్త్యా ॥ ౨౯ ॥ నత్వా పరాపరవిహీనసుఖావబోధసత్యామృతాద్వయసుఖాభిధసర్వనాథమ్ । స్తుత్వా గిరా పరవశో భవదంబుజాక్షశ్శిష్టావృతం శివకరం శివమాదరేణ॥ ౩౦॥ సూతః ॥ శృణుధ్వమన్యద్వక్ష్యామి మోచకత్వప్రసాదకమ్ । శ్రద్ధయా సహితా యూయం మునయో మునిసత్తమాః॥ ౩౧ ॥ పురా కశ్చిద్ద్విజశ్శ్రేష్ఠశ్శ్రద్ధయా కర్మవైదికమ్ । కృత్వా విపద్గపాపస్తు విదగ్ధహృదయో భృశమ్॥ ౩౨ ॥ భీతో జన్మవినాశాభ్యాం తీవ్రముని పుంగవాః । క్రమేణ సకలాన్ దేవాన్ స్వసంసారవిమోచకాన్॥ ౩౩ ॥ మత్వారాధ్య వ్యసనాన్ జన్మనాశవృతాని మాన్ । పరిత్యజ్య విచారేణ భగవంతం త్రిలోచనమ్॥౩౪॥ ప్రలంబితజటాబంధం చంద్రరేఖావతంసకమ్ । నీలగ్రీవం శరచ్చంద్రచంద్రికాభిర్విరాజితమ్॥ ౩౫ ॥ గోక్షీరధవళాకారం చంద్రబింబసమాననమ్ । సుస్మితం సుప్రసన్నం చ స్వాత్మతత్త్వైకసంస్థితమ్॥ ౩౬॥ గంగాధరం శివం [illegible] తేజోయామావమండితమ్ । సర్వాభరణసంయుక్తం సర్వలక్షణసంయుతమ్॥ ౩౭॥ వీరాసనే

చయేయురిత్యర్థః ॥ నను మోచ్యత్వం మోచకత్వం చ ప్రకృతేరేవేతి సాంఖ్యాః-య దాహుః - భూతైస్సప్తభిరేవం బధ్నాత్యాత్మానమాత్మనా॥ ప్రకృతిస్సైవ తు పురుషార్థం ప్రతి విమోచయత్యేకరూపేణేతి తత్రాహ ప్రకృతిరితి॥౨౩। అత్యుక్తశ్చైవ స్వస్విలక్షణానాం జీవానాం భోగమోక్షలక్షణస్యాభిమతపురుషార్థః ప్రాపక ఇతి [illegible] త్యాహ శాశ్వతీ శ్రుతిరితి ॥ ఏవ హినా ॥ నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ [illegible] తమాత్మస్థం యే౽నుపశ్యంతి ధీరాస్తేషాం శాంతిశ్శాశ్వతీ నేతరేషామితి॥ ౨౪। ౨౫ ॥ ౨౬ । అమాః [illegible] ౨౭ ॥ న దేయ ఇతి యదాహ ॥ నైరంతర్యం - విద్యాహ వై బ్రాహ్మణమాజగామ గోపాయ మా శేవధిష్టే౽హమస్మి అసూయకాయానృజవే౽శతాయ న మా బ్రూయా వీర్యవతీ తథా స్యాం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦ ॥ అన్యదితి॥ మోచకస్య రూపజ్ఞాపకమాఖ్యానాంతరమపి వక్ష్యామీత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ఆత్మజ్ఞానే

నేతి ॥ ఆత్మతత్త్వవిషయం యదజ్ఞానం తస్యైవ తత్త్వవిద్యాప్రతిబంధకాపస్మారరూపేణ ప్రాప్తస్య పృష్ఠే వామపాదం దధానమిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం ముక్తిఖండే- చతుర్థోఽధ్యాయః- ✻

సమాసీనం వేదయజ్ఞోపవీతినమ్ । భస్మధారాభిరామం తం నాగాభరణభూషితమ్ ॥ ౩౮ ॥ వ్యాఘ్రచర్మాంబరం శుద్ధం యోగపట్టావృతం శుభమ్ । సర్వేషాం ప్రాణినాం చాత్మజ్ఞానాపస్మారపృష్ఠతః ॥ ౩౯ ॥ విన్యస్తచరణం సమ్యగ్జ్ఞానముద్రాధరం హరిమ్ । సర్వేషాం జ్ఞానరత్నానాం కోశభూతసుపుస్తకమ్ ॥ ౪౦ ॥ దధానం సర్వతత్త్వాక్షమాలికాం కుండికామపి । స్వాత్మభూతపరానందపరాశక్త్యర్ధవిగ్రహమ్ ॥ ౪౧ ॥ ధర్మరూపవృషోపేతం ధార్మికైర్వేదపారగైః । మునిభిస్సంవృతం మాయావటమూలాశ్రితం విభుమ్ ॥ ౪౨ ॥ ఈశానం సర్వవిద్యానామీశ్వరేశ్వరమవ్యయమ్ । ఉత్పత్త్యాదివినిర్ముక్తమోంకారకమలాసనమ్ ॥ ౪౩ ॥ స్వాత్మవిద్యాప్రదానేన సతాం సంసారమోచకమ్ । రుద్రం పరమకారుణ్యాత్సర్వప్రాణిహితే రతమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఉపాసకానాం సర్వేషామభీష్టసకలప్రదమ్ । దక్షిణామూర్తిదేవాఖ్యం జగత్సర్గాదికారణమ్ ॥ ౪౫ ॥ సమాగమ్య మహాభక్త్యా దండవత్పృథివీతలే । ప్రణమ్య బహుశో దేవం సమారాధ్య యథాబలమ్ ॥ ౪౬ ॥ రుద్ర యత్తే ముఖం తేన దక్షిణం పాహి మామితి । ఏవముక్త్వా పునర్దేవం పూజయామాస భక్తితః ॥ ౪౭ ॥ పునర్దేవో మహాదేవో దక్షిణామూర్తిరీశ్వరః । ప్రదత్త్వా స్వాత్మనో జ్ఞానం తస్మై విప్రా యయుస్సువ్రతాః ॥ ౪౮ ॥ తస్య సంసారవిచ్ఛేదకరో దంబికాపతిః । బహవో దక్షిణామూర్తిప్రసాదాదేవ జంతవః ॥ ౪౯ ॥ అనాయాసేన సంసారాద్విముక్తాః పరమర్షయః । భవంతోఽపి మహాదేవం మహానందస్వరూపిణమ్ ॥ ౫౦ ॥ సంసారమోచకం బుద్ధ్వా భజధ్వం సర్వభావతః । అస్యైవ భజనాదేవ సర్వం సిద్ధ్యత్యసంశయః ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రుత్వా ద్విజాస్సర్వే శ్రద్ధయా పరయా సహ । ప్రణమ్య సూతం సర్వజ్ఞం పూజయామాసురద్భుతమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండే- మోచకకథనం నామ చతుర్థోఽధ్యాయః- ... ... ✻

—(✻) మోచకప్రదకథనమ్. (✻)—

ఈశ్వర ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి తవాహం మోచకప్రదమ్ । అతీవశ్రద్ధయా సార్ధం శృణు పంకజలోచన ॥ ౧ ॥ ఆచార్య ఏవ సంసారమోచకప్రద ఉచ్యతే । ఆచార్యో నామ వేదాంతవిచారేణాత్మవేదనః ॥ ౨ ॥ తమప్యనేకధా విద్ధి శ్రద్ధయా పురుషోత్తమ । ఉత్తమో మధ్యమస్తద్వదధమశ్చాంబుజేక్షణ ॥ ౩ ॥ ఉత్తమో బ్రాహ్మణః ప్రోక్తో మధ్యమః క్షత్రియస్తథా । అధమో వైశ్య ఇత్యుక్తస్సర్వశాస్త్రార్థవేదిభిః ॥ ౪ ॥ అధమోఽచ్యుత వైశ్యస్య శూద్రస్యాపి గురుర్భవేత్ । మధ్యమో మధ్యమస్యాపి తథా వైశ్యస్య కేశవ ॥ ౫ ॥ శూద్రస్యాపి గురుః ప్రోక్తశ్శుశ్రూషోరాత్మవేదిభిః । ఉత్తమో బ్రాహ్మణస్యాపి క్షత్రియస్య తథైవ చ ॥ ౬ ॥ విశాం శూద్రస్య శుశ్రూషోర్గురురిత్యుచ్యతే మయా । శూద్రాణాం చ తథా స్త్రీణాం గురుత్వం న కదాచన ॥ ౭ ॥ వైశ్యస్యాపి తథా రాజ్ఞో విద్యోత్కర్షబలేన చ । గురు

యత ఈశ్వరోఽప్యాచార్యోపదేశాదేవ మోచకో భవతి అతో మోచకాభిధానానంతరం మోచకప్రదమాచార్యమాహ ॥ అథాత ఇతి ॥ ౧ ॥ ఆచార్య ఏవ సంసారమోచక ఇతి ॥ యద్యపి శ్రుతిస్మృతిపురాణాదిభిరపి జ్ఞాతుం శక్యతే - తథాపి యత్స్వరూపం ఆచార్యముఖాదేవ జ్ఞాతం ఫలపర్యంతం భవతి- తథైవ జ్ఞాతవ్యం ॥ శ్రూయతే హి ॥ ఆచార్యాద్ధ్యేవ విద్యాధిగతా సాధిష్ఠం ప్రాపయదితి ॥ యద్యపి వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురురితి క్వచిద్బ్రాహ్మణస్యైవ గురుత్వం శ్రూయతే- తథాపి శ్రుతిస్మృతిపర్యాలోచనయా సమనంతరవక్ష్యమాణవిభాగేన ఇతరేషామస్తీత్యభిప్రేత్యాహ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ సర్వశాస్త్రేతి ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ రాజ్ఞో గురుత్వం క్వచిదితి ॥ బృహదారణ్యకే ॥ బాలాకిర్బ్రాహ్మణః క్షత్రియమజాతశత్రుం ప్రతి స హోవాచ గార్గ్య ఉప త్వా యానీతి ॥ ఉపగమాభిధానదర్శనాత్ తథా కైకయం క్షత్రియం ప్రతి ప్రాచీనశాలాదీనాం షణ్ణాం మునీనాం వైశ్వానరవిద్యాలాభాయోపగమప్రవృత్తిదర్శనాత్ ఉత్తమం బ్రాహ్మణం ప్రత్యపి విద్యోత్కర్షతః క్షత్రియస్య గురుత్వమస్తీతి తేషామాశయః- అస్యైవ ప్రతిలోమం చైతద్బ్రాహ్మణః క్షత్రియముపేయాత్ బ్రహ్మమేవ

శ్రుతీతి బోధత్వం జ్ఞాపయిష్యామీతి క్షత్రియేణ అజాతశత్రుణా గురుత్వమంగీకృత్య గార్గ్యం ప్రతివిజ్ఞాపనదర్శనాత్ తథా ప్రాచీనశాలాదీనపి ప్రతి కైకేయేన తావతీహో ఉపనీయైవ ఏతదువాచ ఇత్యుపసదనమంతరేణైవ వైశ్వానరవిద్యాభిధానదర్శనాత్ - ఉత్తమేనాభిహితమపి గురుత్వం క్షత్రియాదీనాం నాంగీకర్తవ్యమితి మన్యంతే ॥ అత ఉక్తం కేచిదితి॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ బ్రహ్మచర్యాదీనామాశ్రమమాత్రరూపత్వాత్ స్వోత్తరం ప్రత్యపి విద్యోత్కర్షసంభవే గురుత్వమంగీకృతం - బ్రహ్మచారీ గృహస్థస్యేత్యాదినా ॥ ౧౧ ॥ ౧౨॥ ౧౩ ॥ వర్ణాశ్రమాతిక్రమస్తు నిరతిశయజ్ఞానోత్కర్ష ఏవేతి తద్వంతముపేక్ష్య కస్యాపి విద్యోత్కర్షాభావాత్ - స గురురేవ విశిష్యత ఇత్యాహ అతివర్ణాశ్రమీతి॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ప్రతిజ్ఞాతం తు తస్య సర్వోత్కర్షముపపాదయితుం తల్లక్షణమాహ ॥ యశ్శరీరేతి॥ ౧౬॥ విజానాతీతి ॥ మాయయేతి చిద్భిన్నం సర్వం కాశతేతి హారాదీనామపి సతి ప్రమాతర్యబాధ్యత్వేన సత్యమితి మన్యమానం ప్రతి సత్యేవ ప్రమాతరి॥ విజానాతి విశేషేణ జానాతి సాక్షాత్కరోతీతి ఇత్థంభూతోపి లోకసంగ్రహాయ వర్ణాశ్రమధర్మానాచారాన్నాచరన్ సర్వోత్తమత్వేన గురురేవేత్యర్థః ॥ తాదృశస్యాపి తథాచరణం సంభవతీతి యథోక్తం భగవతా ॥ సక్తాః కర్మణ్యవి

త్వం కేచిదిచ్ఛంతి స్వోత్తమం ప్రతి కేశవ ॥ ౮॥ ఉత్తమః పంచధా ప్రోక్తో గురుర్బ్రహ్మశ్రుతివేదిభిః॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థోథ భిక్షుకః॥ ౯ ॥ అతివర్ణాశ్రమీ చేతి క్రమాచ్ఛ్రేష్ఠా విచక్షణ । అశ్రేష్ఠానాం హరే శ్రేష్ఠా గురవః పరికీర్తితాః॥ ౧౦॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థస్య వనస్థస్య యతేరపి। విద్యోత్కర్షబలేనైవ గురుర్భవతి నాన్యథా ॥ ౧౧ ॥ గృహస్థోపి వనస్థస్య యతేరప్యంబుజేక్షణ । విద్యోత్కర్షబలేనైవ గురుర్భవతి నాన్యథా॥ ౧౨॥ వానప్రస్థాశ్రమస్థోపి తథా సన్న్యాసినాం హరే । విద్యోత్కర్షబలేనైవ గురుర్భవతి నాన్యథా॥ ౧౩॥ అతివర్ణాశ్రమీ ప్రోక్తో గురుస్సర్వాధికారిణామ్ । న కస్యాపి భవేచ్ఛిష్యో యథాహం పురుషోత్తమ ॥ ౧౪ ॥ అతివర్ణాశ్రమీ సాక్షాద్గురూణాం గురురుచ్యతే । తత్సమో నాధికశ్చాస్మిన్లోకే స్త్యేవ న సంశయః॥౧౫॥ యశ్శరీరేంద్రియాదిభ్యో విభిన్నం సర్వసాక్షిణం । పరమార్థైకవిజ్ఞానం సుఖాత్మానం స్వయంప్రభమ్ ॥ ౧౬॥ పరతత్త్వం విజానాతి సోతివర్ణాశ్రమీ భవేత్। యో వేదాంతమహావాక్యశ్రవణేనైవ కేశవ॥ ౧౭॥ ఆత్మానమీశ్వరం వేద సోతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ । యోవస్థాత్రయనిర్ముక్తం అవస్థాసాక్షిణం సదా ॥ ౧౮ ॥ మహాదేవం విజానాతి సోతివర్ణాశ్రమీ భవేత్। వర్ణాశ్రమాదయో దేహే మాయయా పరికల్పితాః ॥ ౧౯ ॥ నాత్మనో బోధరూపస్య మమ తే సంతి సర్వదా । ఇతి యో వేద వేదాంతైస్సోతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ ॥ ౨౦ ॥ ఆదిత్యసన్నిధౌ లోకశ్చేష్టతే స్వయమేవ తు । తథా మత్సన్నిధావేవ సమస్తం చేష్టతే జగత్ ॥ ౨౧॥ ఇతి యో వేద వేదాంతైస్సోతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ ।సువర్ణే హారకేయూరకటకస్వస్తికాదయః॥౨౨॥ కల్పితా మాయయా తద్వజ్జగన్మయ్యేవ సర్వదా। ఇతి యో వేద వేదాంతైస్సోతివర్ణాశ్రమీ భవేత్॥౨౩॥ శుక్తికాయాం యథా తారం కల్పితం మాయయా

ద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత । కుర్యాద్విద్వాంస్తథాసక్తశ్చికీర్షుర్లోకసంగ్రహమ్॥ యో వేదాంతేతి॥ తంత్వౌపనిషదమిత్యుక్తేః - పరతత్త్వసాక్షాత్కారస్య మననిదిధ్యాసనాంగకవేదాంతశ్రవణైకనిబంధనత్వాద్వేదాంతానధికృతానాం భాషాదిముఖేన జ్ఞానమపి క్రమేణ వేదాధికారప్రాప్తిద్వారేణైవ ఉపకారకమితి హి ప్రాగుక్తం॥ అన్యేషామపి సర్వేషాం జ్ఞానాభ్యాసో విధీయతే । భాషాంతరేణ కాలేన తేషాం సోప్యుపకారక ఇతి॥ ౧౭॥ ఉత్తమే వాక్యార్థవేదన క్రమమాహ యోవస్థేతి॥ ౧౮॥ దేహ ఇతి దేహసంబంధనిబంధనా ఆత్మని కల్పితాః బోధాత్మని కల్పనయా సంత్యపి వస్తుతో న సంబోధాత్మని కాలత్రయేప్యనుభవతోపీతి సర్వదేత్యుక్తం॥ ౧౯॥ ౨౦॥ నన్వవస్థాత్రయపరిహారస్యాత్మనో కర్తృత్వాదీశ్వరస్య చ జగత్కర్తృత్వాత్ కథమాత్మానమీశ్వరం వేదేతి తత్రాహ॥ ఆదిత్యేతి ॥ ఈశ్వరోపి వస్తుతో న కర్తా కింతు తస్మిన్సన్నిధిమాత్రేణ సర్వాపారస్య జగతః కల్పితత్వాదేవ తస్య జగత్కర్తృత్వవ్యవహారః యథా ఆదిత్యసన్నిధౌ లోకస్య ప్రవృత్తిదర్శనాత్ అప్రవర్తకేప్యాదిత్యే ప్రవర్తకత్వవ్యవహారః తద్వత్ ॥ తద్వత్పరస్పరవ్యావృత్తం చేదం సర్వం మయ్యేవ చిద్రూపే కల్పితమిత్యత్ర నిదర్శనమాహ॥ సువర్ణ ఇతి॥ మాయయేతి॥ చిద్భిన్నం సర్వం కాశతే కాశతేతి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ మహాదాదీనామపి సతి ప్రమాతర్యబాధ్యత్వేన సత్యమితి మన్యమానం ప్రతి సత్యేవ ప్రమాతరి బాధ్యమానం ॥ శుక్తిరూప్యముదాహరతి ॥ శుక్తికాయామితి ॥ ౨౪ ॥ ఏకస్మిన్నేవ రూపే విచిత్రవస్తు యథా కల్పితం తథా తదుపాధికం తారతమ్య

మపీత్యత్ర నిదర్శనమాహ- చండాలదేహ ఇతి॥ సూచీపాశాదిసంబంధేత దుపాధికం తారతమ్యమాకాశే యథా కల్పితం తద్వదిత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ నన్వతివర్ణాశ్రమిణః తత్త్వజ్ఞానేన సకార్యస్యాజ్ఞానస్య నివృత్తౌ శిష్యమపశ్యతః కం ప్రతి గురుత్వం శిష్యప్రతిభానే తత్కార్యమజ్ఞానమనువర్తతే నాసౌ విద్వానితి చేన్న- విదుషోఽపి బాధితానువృత్తిసంభవాదిత్యభిప్రేత్యాత్ర నిదర్శనమాహ వినష్టేతి - త్రిస్రో హ్యజ్ఞానస్యావస్థాః ఏకా తావత్ దృశ్యం సర్వం సత్యమిత్యభిమానహేతుః సా యుక్తిశాస్త్రజనితాద్వివేకజ్ఞానాన్నివర్తతే- తన్నివృత్తావపి యథాపూర్వమభినివేశేన వ్యవహారహేతుః ద్వితీయా- సా తత్త్వసాక్షాత్కారాన్నివర్తతే- తన్నివృత్తావపి సంస్కారమాత్రేణ దేహావభాస జగదవభాసహేతుస్తృతీయా బాధితానువృత్తిరిత్యుచ్యతే - సా చరమసాక్షాత్కారేణ నివర్తతే - ఏతదవస్థాత్రయాభిప్రాయేణ శ్రూయతే హి ॥ తస్యాభిధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే విశ్వమాయానివృత్తిరితి తత్ర తృతీయకక్ష్యాయాం స్థితస్యాతివర్ణాశ్రమస్య విదుషోఽపి శిష్యాదిదర్శనాదుపదేశసంభవాత్ ॥ గ్రహనక్షత్రగత్యాదిదర్శనాన్నివృత్తోఽపి దిఙ్మోహసంస్కారమాత్రాద్యథాభాసతే ఏవమిహ సంస్కారమాత్రాచ్ఛిష్యాది భానాదుపదేశోపపత్తిర్నైర్వర్ణతాభావస్యాయుక్తాశాస్త్రానుభవైరవధృతత్వాద్విద్వత్తాపీత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮ ॥ ననుబాధితస్య కథమనువృత్తిః అనువృత్తౌ వా కథం బాధ

తథా ॥ ౨౩ ॥ మహదాదిజగన్మాయామయం మయ్యేవ కల్పితమ్ । ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్॥ ౨౪॥ చండాలదేహే పశ్వాదిశరీరే బ్రహ్మవిగ్రహే । అన్యేషు తారతమ్యేన స్థితేషు పురుషోత్తమ॥ ౨౫॥ వ్యోమవత్సర్వదా వ్యాప్తః సర్వసంబంధవర్జితః । ఏకరూపో మహాదేవః స్థితః సోఽహం పరామృతః॥ ౨౬ ॥ ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ । వినష్టదిగ్భ్రమస్యాపి యథాపూర్వం విభాతి దిక్॥ ౨౭॥ తథా జ్ఞానవిధ్వస్తం జగన్మే భాతి తన్న హి । ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ ॥ ౨౮ ॥ యథా స్వప్నప్రపంచోఽయం మయి మాయావిజృంభితః । తథా జాగ్రత్ప్రపంచోఽపి మయి మాయావిజృంభితః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి యో వేద వేదాంతైః సోఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ । యస్య వర్ణాశ్రమాచారో గలితః స్వాత్మదర్శనాత్ ॥ ౩౦ ॥ స వర్ణానాశ్రమాంత్సర్వానతీత్య స్వాత్మని స్థితః । యోఽతీత్య స్వాశ్రమాన్వర్ణానాత్మన్యేవ స్థితః పుమాన్ ॥ ౩౧ ॥ సోఽతివర్ణాశ్రమీ ప్రోక్తః సర్వవేదార్థదర్శిభిః। న దేహో నేంద్రియం ప్రాణో న మనో బుద్ధ్యహంకృతిః ॥ ౩౨ ॥ న చిత్తం నైవ మాయా చ న చ వ్యోమాదికం జగత్ । న కర్తా నైవ భోక్తా చ న చ భోజయితా తథా ॥౩౩॥ కేవలం చిత్సదానందబ్రహ్మైవాత్మా యథార్థతః జలస్య చలనాదేవ చంచలత్వం యథా రవేః॥ ౩౪ ॥ తథాహంకారసంబంధాదేవ సంసార ఆత్మనః । తస్మాదన్యగతా వర్ణా ఆశ్రమా అపి కేశవ ॥ ౩౫॥ ఆత్మన్యారోపితా ఏవ భ్రాంత్యా తే నాత్మవేదినః। న విధిర్న నిషేధశ్చ న వర్జ్యావర్జ్యకల్పనా ॥ ౩౬॥ ఆత్మవి

ధః అభావబోధో హి బాధః న చ భావేన సహాభావో బాధ్యతే ఇత్యత ఆహ॥ యథా స్వప్నేతి। ప్రబోధోత్తరకాలం బాధితస్వప్నప్రపంచః ప్రాగసత్త్వేన ప్రతీయమానోఽపి ప్రాక్కాలసంబంధితయా స్మృత్యా యథా విషయీక్రియతే ఏవం వర్తమానప్రపంచోఽపి సంస్కారవశాత్తత్కాల సంబంధితయా కిన్న భాసేతేత్యర్థః॥ ౨౯॥ నను వర్ణాశ్రమాచారాతిక్రమశ్చేదిష్టముత్కర్షకారణం జీతం పాపం డైరిత్యత ఆహ ॥ యస్య వర్ణాశ్రమేతి ॥ తత్త్వసాక్షాత్కారేణ విగళిత దేహాత్మత్వాభిమానో దేహేన సహైవ తద్ధర్మాణాం వర్ణాశ్రమాణామతిక్రమాదతివర్ణాశ్రమీ ఈదృక్పరమకాష్ఠాం ప్రాప్తోఽపినాస్తిక్యప్రమాదాలస్యాదిభిస్త్యజన్నకగణనిమిత్తప్రత్యవాయోపచయాదధః పతతి ॥ అత ఏవ హి ప్రాగత్రైవోక్తం- వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ మహేశ్వరః। ఆరాధ్యతే ప్రసాదార్థం న దుర్వృత్తైః కదాచనేతి ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ప్రాప్తప్రసాదస్త్వతివర్ణాశ్రమేతి మహద్వైషమ్యం॥ ఉక్తస్యాతి వర్ణాశ్రమస్యానుభవం వివదయతి న దేహ ఇత్యాదినా॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ తత్త్వవిషయం తదీయమనుభవప్రకారముక్త్వా దృశ్యవిషయమిదానీమాహ ॥ జలస్య చలనాదితి॥ ఆత్మని కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిపశ్యన్నపి సోపాధికభ్రమకల్పితత్వాదసత్త్వేనైవ పశ్యతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫॥ వర్ణాశ్రమయోః కల్పితత్వేన తదుపజీవినోర్విధినిషేధయోస్తదధీనయోర్హానోపాదానయోశ్చ తథాత్వమిత్యాహ- న విధిరితి- తథా నాన్యల్లౌకికవ్యవహారజాతమపి ॥ ౩౬॥ ఇత్థమియం నిష్ఠా ప్రశస్తా చేత్ కిమితి సర్వైర్నాశ్రీయత ఇత్యత ఆహ॥ ఆత్మవిజ్ఞానినామితి। శ్రూయతే హి ॥ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా వరిష్ఠం నాన్యచ్ఛ్రేయో వే

దయం తే ప్రముఖా ధ్యాః। నాకస్య పృష్ఠే తే సుకృతేను భూత్వేమం లోకం హీనతరం వా విశంతి ॥ ౩౭ ॥ నమాంసేతి। యతో మాయా మోహితానాం మాంసమయమేవ చక్షుర్దర్శన సాధనం ఇయంతు- నిష్ఠా స్వానుభవైక వేద్యేత్యర్థః॥ ౩౮ ॥ యత్ర సుప్తా ఇతి-తత్వస్వరూపే జనా నిత్యం సుప్తాస్తత్ర సంయమీ నిత్యం ప్రబుద్ధః యత్ర దృశ్య ప్రపంచే లోకాః ప్రబుద్ధాః తత్ర విద్వాన్ సుషుప్తః ఉక్తం హి - భగవతా॥ శ్లో॥ యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ। యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేరితి॥ ౩౯॥ నిర్వికల్పం విశేషరహితం-నిరంజనమావరణరహితం॥ ౪౦ ॥ యస్యవ శాబ్దజ్ఞానమాత్రం కింత్వనుభవ పర్యంతమపీత్యాహ స్వానుభూత్యేతి॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ వేదవిత్తమ ఇతి॥ కర్మజ్ఞానవంతో వేదవిదః వెదవిత్తమస్తు ఔపనిషద తత్వజ్ఞానవానేవ యజ్జగన్మూలకారణం తత్వం జ్ఞాన ప్రదానేన మోచక ఈశ్వరః య శ్చ తమీశ్వరం జ్ఞాపయతి మోచకప్రద ఆచార్యః త్రితయ విభాగోప్యవిద్వద్దృష్ట్యైవ విదుషస్తు భేదహేతోరజ్ఞానస్య వినాశాత్ - సోపి విభాగో నాస్తీత్యాహ ॥ సఏవ మోచకేత్యాదిన కేవలం తస్య మాయోపాధిక జగత్కారణత్వం కింతు మాయాతీత సచ్చిదానందైకరసత్వమపీత్యాహ ॥ సఏవ సత్యేతి ॥ ననుముక్తేః సత్యత్వే తదవాప్తేరపురుషార్థత్వాత్ సత్యత్వే వా కథం సఏవ సత్యమిత్యుక్త మిత్యత ఆహ ॥ సఏవ ముక్తిరితి ॥ యద్యపి సాలోక్యాదికమపి ముక్తిస్తథాపి తన్మాయావస్థా విశేషఏవ ॥ ఉత్తమాతు ముక్తిః స్వరూపమేవ-యదాహుః-ఆత్మైవ జ్ఞానహానిర్వేతి॥ అన్యత్రాపి॥ నివృత్తిరాత్మా మోహస్య జ్ఞాతత్వేనోపలక్షితః ఉపలక్షణహానేపి స్యాన్ముక్తిః పాచకాదివత్ - ఏవం తత్వదృష్ట్యా అతివర్ణాశ్రమస్య స్వరూపముక్తం మాయాదృష్ట్యాతు భోగప్రదత్వం భోగ్యరూపతా చ తస్యైవేత్యాహ సఏవ సర్వమచ్యుతేతి॥ ౪౩॥౪౪॥౪౫॥ ౪౬॥౪౭॥౪౮॥౪౯॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం ముక్తిఖండే పంచమోధ్యాయః. ... ... *

జ్ఞానినామ స్తి తథా నాన్యజ్జనార్దన। ఆత్మ విజ్ఞానినో నిష్ఠామీదృశీమంబుజేక్షణ ॥ ౩౭ ॥ మాయయా మోహితా మర్త్యా నైవ జానంతి సర్వథా । నమాంస చక్షుషా నిష్ఠా బ్రహ్మవిజ్ఞానినామియం॥ ౩౮ ॥ ద్రష్టుం శక్యా స్వతస్సిద్ధా విదుషా చైవ కేశవ। యత్ర సుప్తా జనా నిత్యం ప్రబుద్ధస్తత్ర సంయమీ ॥ ౩౯ ॥ ప్రబుద్ధా యత్ర తే విద్వాన్ ప్రసుప్తస్తత్ర కేశవ। ఏవమాత్మానమద్వంద్వం నిర్వికల్పం నిరంజనమ్॥ ౪౦ ॥ నిత్యం శుద్ధం నిరాభాసం చిన్మాత్రం చ పరామృతమ్। యో విజానాతి వెదాంతైస్స్వానుభూత్యా చ నిశ్చితమ్॥ ౪౧ సోతివర్ణాశ్రమీ నాన్యస్స ఏవ గురుసత్తమః॥ ౪౨॥ సఏవ వెదవిత్తమస్స ఏవ మోచకప్రద స్స ఏవ మోచకస్స్వయం స ఏవ సర్వకారణమ్। సఏవ సత్యచిద్ఘనస్స ఏవ ముక్తిరుత్తమా స ఏవ భుక్తిముక్తిదస్స ఏవ సర్వమచ్యుత ॥ ౪౩॥ ఇతి తవ పరమార్థస్సర్వవెదాంత సిద్ధస్సకలమునివరాణాం దేవతానాం నరాణామ్। పరమపురుష సాక్షాన్ముక్తిసిద్ధ్యై మయోక్తః పరమకరుణయైవ ప్రార్థితేన త్వయైవ॥ ౪౪॥ శ్రీసూతః॥ ఏవం నిశమ్య భగవాన్వాసుదేవో జగన్మయః । స్వమూర్ధ్ని చరణద్వంద్వం శివస్య పరమాత్మనః ॥ ౪౫ ॥ విన్యస్య బ్రహ్మవిజ్ఞానం వేదాంతోక్తం విముక్తిదం। లబ్ధ్వా భూమౌ మహాభక్త్యా వివశో గద్గదస్వరః॥ ౪౬॥ ప్రణమ్య బహుశశ్శ్రీమాన్ సలిలార్ద్ర సులోచనః । కృతార్థో భవదీశాన ప్రసాదాదేవ సువ్రతాః ॥ ౪౭॥ భవంతోపి ద్విజా ఏవం శ్రద్ధయా మోచకప్రదమ్ । విదిత్వా తస్య శుశ్రూషాం కురుధ్వం యత్నతస్సదా ॥ ౪౮ ॥ యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవె తథా గురౌ । తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణె సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండే పంచమోధ్యాయః.

జ్ఞానానుత్పత్తికథనమ్.

ఈశ్వర ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానుత్పత్తి కారణమ్। శృణుధ్వం శ్రద్ధయా యుక్తః పరిహారాయ కేశవ॥ ౧ ॥ శివద్రోహస్తు విజ్ఞానానుత్పత్తైమూల కారణమ్! శివభక్తాపరాధశ్చ శివజ్ఞానస్య దూషణమ్॥ ౨ ॥ త్రిపుండ్రోద్ధూళనద్వేషస్తదనుష్ఠానవర్జనమ్ । రుద్రాక్ష ధారణాభావో జ్ఞానానుత్పత్తి కారణమ్॥ ౩ ॥ తవద్రోహస్త్వదీయానాం ప్రద్వేషశ్చ జనార్దన। త్వదీయ ధనవాంఛా చ జ్ఞానానుత్పత్తి కార

యదుపాదేయ ముక్త్యాది చతుష్టయస్వరూపజ్ఞానేపి ప్రతిబంధకరూపా పరిజ్ఞానేన తత్పరిహారశ్శక్యః అతస్తదనంతరం తదభిధానం ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ అశ్రౌతానామితి-శ్రౌతం హి పా

శుపతంజ్ఞానోత్పత్తికారణత్వేనమహతాప్రబంధేనప్రపంచితం ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ అపశబ్దేతితస్మాద్బ్రాహ్మణోనమ్లేచ్ఛితవైనోపభాషేతమ్లేచ్ఛోహవా ఏషయదపశబ్దఇతిశ్రూయతే ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ఆచార్యేబాలబుద్ధిరితి ॥

ణమ్॥ ౪॥ బ్రహ్మద్రోహస్త్వదీయానాంప్రద్వేషశ్చజనార్దన। తదీయధనవాంఛాచజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥౫॥ వేదవేదాంతవిద్వేషస్తదధ్యయనవర్జనం। శ్రోత్రియస్యాపరాధశ్చ జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౬॥ వేదాంగానాంచవిద్వేషస్స్మృతీనాంచతథైవచ। పురాణానాంచవిద్వేషోభారతస్యతథైవచ॥ ౭॥ తేషామధ్యేతృవిద్వేషస్తేషాంబాధశ్చకేశవ। తేషామర్థాపహారశ్చ జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౮॥ వామపాశుపతాదీనామశ్రౌతానాంపరిగ్రహః। పాంచరాత్రాశ్రయశ్చాపిజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౯॥ శిష్టానామసదారోపశ్శిష్టసంసర్గవర్జనం। అశిష్టతాచమద్భక్తైర్జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౧౦॥ దుర్వృత్తైరపిసంసర్గోదుర్వృత్తానాంచపోషణమ్। దుర్వృత్తత్వంచభూనాథజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౧౧ ॥ కామఃక్రోధశ్చలోభశ్చ మోహోదంభస్తథైవచ। ఆలస్యమపిమాత్సర్యంజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౧౨॥ ధర్మార్థధర్మేశ్వరాస్తిత్వే సందేహశ్చతథైవచ। తేషామభావబుద్ధిశ్చ జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౧౩ ॥ మాతృసంరక్షణాభావోమాతృద్రోహశ్చకేశవ। మాతృసంతాపకారిత్వంజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥౧౪ ॥ పితృద్రోహశ్చశుశ్రూషాభావస్తస్యతథైవచ। పితృసంతాపకారిత్వంజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౧౫॥ వృష్టివాతాతపక్లేశాద్గృహప్రాప్తస్యవర్జనం। తద్రక్షాకరణంచాపిజ్ఞానానుత్పత్తికారమ్॥ ౧౬॥ వాపీకూపతటాకాదిబాధస్తజ్జలదూషణం। తథాతజ్జలచౌర్యంచ జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౧౭ ॥ వ్యాఘ్రచోరాదిభీతస్యరక్షణాకరణంతథా। సాధూనాంభయకారిత్వంజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౧౮ ॥ గవాంసంరక్షణాభావోగవాంహింసాతథైవచ। గోప్రచారభువోబాధో జ్ఞానానుత్పత్తికారణరమ్ ॥ ౧౯ ॥ ప్రాణిసంచారమార్గస్యనిరోధస్తస్యబాధనమ్। తత్రకంటకవిక్షేపో జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౦॥ వశ్యాకర్షణవిద్వేషస్తంభనోచ్చాటనాదితత్। అభిచారక్రియాచాపిజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౧॥ అక్షద్యూతవినోదశ్చ గీతనృత్తేషుమోహనమ్। అపశబ్దప్రయోగశ్చ జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౨॥ వర్ణాశ్రమైర్విశిష్టానామవమానస్తథైవచ। తేషాంశుశ్రూషణాభావోజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౩॥ పుత్రమిత్రగృహక్షేత్రభార్యాబంధుజనేరతిః। అరతిర్గురుపాదేచజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౪॥ అభక్ష్యభక్షణేశ్రద్ధాతథాభక్ష్యస్యభక్షణమ్। అభక్ష్యభక్షకస్తుష్టిర్జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥౨౫॥ పరస్త్రీదర్శనశ్రద్ధాపరస్త్రీగమనేరతిః। పరస్త్రీగమనంచాపిజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౬॥ స్వస్త్రీదర్శనవిద్వేషస్స్వస్త్రీదర్శనవర్జనమ్। స్వస్త్రీబాధశ్చకల్యాణజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్ ॥ ౨౭ ॥ గురోరనిష్టాచరణంగురోరిష్టవివర్జనం। గురోశ్చసేవాఽకరణంజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౮ ॥ ఈశ్వరేచగురౌదేవేజ్ఞానేవాభక్తిరచ్యుత। తథాస్వగురుసంతానేజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౨౯ ॥ స్వాచార్యాయమహాభక్త్యాస్వదేహస్యానివేదనమ్। నివేదనంతథాన్యస్మైజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౩౦ ॥ ఆచార్యేబాలబుద్ధిశ్చనరబుద్ధిస్తథైవచ। అశిష్టబుద్ధిర్భూనాథజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౩౧ ॥ ఆచార్యనిందాశ్రవణంతద్బాధస్యచదర్శనం। వివాదశ్చతథాతేనజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౩౨॥ ఆచార్యేనీశ్వరజ్ఞానముపేక్షాచతథైవచ। తదుక్తవిస్మృతిశ్చాపిజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౩౩॥ అశక్తానామరక్షాచతథాశక్తాపరాధనం। అశక్తానాంచనిందాచజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౩౪॥ అర్థహీనస్యనిందాచతథాతస్యాపరాధనమ్। తస్యాసంకోచసంతుష్టిఃజ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥౩౫॥ రూపహీనస్యనిందాచతథాతస్యాపరాధనం। వైరూప్యేతస్యసంతుష్టిః

శివఏవఆచార్యరూపేణానుగృహ్ణాతీత్యాగమేషుప్రసిద్ధంయదాహ ॥ నియోజయతిపరేతత్త్వేసదీక్షయా ఆచార్యమూర్తిస్థఇతి-అన్యత్రాపి॥ గురుదేవతానామాత్మైక్యంసంభావయన్సమాహితధీరితి-అతస్సమనుష్యబుద్ధ్యానగ్రాహ్యః॥ అతఏవవయసాకనీయానపిజ్యాయస్త్వేనైవప్రతిపత్తవ్యః॥ తస్యకృతకృత్యత్వేనవర్ణాశ్రమవిరహేణచకర్తవ్యాభా

వాత్ విహితాకరణనిమిత్తమశిష్టత్వమపి తస్మిన్న మంతవ్యమిత్యర్థః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥
ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం ముక్తిఖండే షష్ఠోఽధ్యాయః -

జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్॥ ౩౬॥ సూతః॥ ఏవం మహేశ్వరాద్విష్ణుర్జ్ఞానానుత్పత్తికారణమ్। శ్రుత్వా ప్రమాణం కృతవాన్ భక్త్యా పరమయా సహ॥ ౩౭॥ భవంతోఽపి శివజ్ఞానసిద్ధ్యర్థం మునిపుంగవాః। పరిహృత్యైవ వర్తధ్వం మే తానర్థాన్ విశేషతః॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండే జ్ఞానానుత్పత్తికథనం నామ షష్ఠోఽధ్యాయః. *

గురూపసదనశుశ్రూషణమహిమా-

ఈశ్వర ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి తవాహం పురుషోత్తమ। విద్వచ్ఛుశ్రూషణఫలం శృణు శ్రద్ధాపురస్సరమ్॥ ౧॥ పురా కశ్చిద్ద్విజశ్శైవశ్శివవర్ణసమాహ్వయః। పాకయజ్ఞసమాఖ్యస్య తనయః పాపకర్మకృత్॥ ౨॥ తమోఽభిభూతచిత్తశ్చ బ్రహ్మవిజ్ఞానదూషకః। వేదనిందాపరస్సర్వప్రాణిహింసాపరోఽధమః॥ ౩॥ శివనిందాపరస్సర్వదేవతాదూషకస్సదా। ధర్మనిందాపరస్తద్వద్ధార్మికస్యాపరాధకృత్॥ ౪॥ వర్ణధర్మవినిర్ముక్తస్తథైవాశ్రమవర్జితః। మాతృహా భ్రాతృహా తద్వత్పితృద్రోహీ యథాబలమ్॥ ౫॥ గోఘ్నశ్చైవ కృతఘ్నశ్చ మహానాస్తిక్యగర్వితః। స్తేయీ తదారహరస్తద్వదగ్నిదో గరదస్తథా॥ ౬॥ చండాలస్త్రీపతిస్తద్వన్మధుమాంసాదిభక్షకః। మహాధీరో మహాపాపీ చచార పృథివీతలే॥ ౭॥ పితరస్తస్య మూర్ఖస్య బ్రహ్మలోకగతా అపి। స్వర్గలోకగతాశ్చాన్యే వివశా నరకం గతాః॥ ౮॥ శశివర్ణోఽపి కాలేన వ్యాధిభిః పీడితోఽచ్యుత। అపస్మారపిశాచాదిగ్రహగ్రస్తో భవద్భృశమ్॥ ౯॥ పాకయజ్ఞః పితా తస్య మమ భక్తో మహత్తరః। నిశమ్య తనయక్లేశాన్నిర్గతప్రాణవత్సుధీః॥ ౧౦॥ పతితో భూతలే విష్ణో రోదమానోఽతిదుఃఖితః। తం దృష్ట్వా దేవభక్తాఖ్యో మునిస్సర్వార్థవిత్తమః॥ ౧౧॥ కృపయా పాకయజ్ఞాఖ్యం బభాషే వాక్యముత్తమమ్। ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ మా భైషీః పాకయజ్ఞ భవత్ప్రియమ్॥ ౧౨॥ త్వత్పుత్రస్యాపి వక్ష్యామి శ్రేయఃప్రాప్తేస్తు కారణమ్ శ్రీమద్గోపర్వతే పుణ్యే శివప్రాప్త్యేకసాధనే॥ ౧౩॥ షోడశక్రోశవిస్తీర్ణే తావన్మాత్రాయతే వరే। శివశక్తిరుమాదేవీ యత్ర గోపర్వతేశ్వరమ్॥ ౧౪॥ ఆరాధ్య శ్రద్ధయా సంజ్ఞాం చకార పరమేశ్వరే। శక్తీశ్వర ఇతి స్వస్య సంజ్ఞయా భవనాశినీ॥ ౧౫॥ యత్ర శక్తీశ్వరం బ్రహ్మా సమారాధ్య యథాబలమ్। శక్తిమానభవత్స్రష్టా జగతస్తత్ప్రసాదతః॥ ౧౬॥ యత్ర శక్తీశ్వరం పూజ్య ప్రసాదేన పురందరః। అధిపస్సర్వదేవానామభవత్తారకాసురః॥ ౧౭॥ యత్ర శక్తీశ్వరం పూజ్య ప్రబలోఽభూన్మహీతలే। ఊర్వశీ యత్ర శక్తీశం భక్త్యా పూజ్యేంద్రవల్లభా॥ ౧౮॥ యత్ర వాచస్పతిర్దేవం శక్తీశాఖ్యం యథాబలమ్। సమారాధ్యాభవత్సాక్షాద్దేవేంద్రస్య పురోహితః॥ ౧౯॥ యత్ర పూజ్యో భవచ్ఛుక్రశ్శక్తీశాఖ్యం మహేశ్వరమ్। ఆర్ద్రాయాం నైఋతే సాక్షాదసురాణాం పురోహితః॥ ౨౦॥ యత్ర పర్వణి దేవేశం దృష్ట్వా శక్తీశ్వరాభిధమ్। ప్రదత్త్వా ధనమన్యద్వా నరస్సాక్షాచ్ఛివం వ్రజేత్॥ ౨౧॥ యత్ర పుణ్యే మహాకాలే శ్రద్ధయా పరమేశ్వరమ్। ప్రణమ్య శివభక్తేభ్యః ప్రదత్త్వా ధనముత్తమమ్॥ ౨౨॥ నరో ముక్తిమవాప్నోతి శక్తీశస్య ప్రసాదతః। యత్ర దృష్ట్వా మహాదేవం శక్తీశాఖ్యం ధనం ముదా॥ ౨౩॥ దత్త్వా భోగానవాప్నోతి విజయం చాపి మానవః। యత్ర శక్తీశ్వరం దేవం దృష్ట్వా సంకల్పపూర్వకమ్॥ ౨౪॥ ప్రదత్త్వా ముష్టిమాత్రం వా ప్రస్థం వా తిలమేవ వా। తండులం బ్రహ్మవిద్ధస్తే విముక్తో మానవో భవేత్॥ ౨౫॥ యత్ర సర్వమహాపాపయుక్తోఽపి మరణం గతః। నరో ముక్తిమవాప్నోతి శక్తీశస్య ప్రసాదతః॥ ౨౬॥ తత్ర సాక్షా

హాతవ్యత్వేన జిజ్ఞాసితే విద్యాప్రతిబంధకారణే జ్ఞాతే సతి యతో విద్యోత్పత్తికారణే విద్వచ్ఛుశ్రూషాదౌ ప్రవృత్తిస్తత్ఫలజ్ఞానాయత్తా- అతస్తదనంతరం తదభిధానమితి ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ పితరస్తస్యేతి। విహితాకరణాదినా హి పితౄణామధఃపతనం స్మర్యతే॥ అధర్మాభిభవాత్కృష్ణ [illegible] పతంతి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియా ఇతి॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥

॥ ౪౨ ॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥
స్మహాయోగీస[illegible]ంతపారగః। మహాకారుణికో నామ్నా మహానందపరాయణః॥ ౨౭ ॥ అస్త్యేకం
వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠః [illegible]యజ్ఞస్స్వసూనునా। తంపృష్ట్వా చ మహాభక్త్యా ప్రణమ్య భువి దండవత్ ॥ ౨౮॥
తస్యశుశ్రూ[illegible] కుర్వంస్తత్రారకం భవేత్ । ఇత్యుక్త్వా దేవభక్త్యైన మునినా పంకజేక్షణః॥ ౨౯॥ పాక
యజ్ఞస్సితాపుత్రం శివవర్ణసమాహ్వయమ్। ఆదాయ ప్రీతిమాపన్నః శ్రీమద్గోపర్వతం గతః॥ ౩౦॥ పు
నశ్శ్రీకేశ్వరం [illegible] పుత్రేణ పర్వణి । దృష్ట్వా ప్రదక్షిణీకృత్య శ్రద్ధయాష్టోత్తరం శతమ్॥ ౩౧ ॥ ప్ర
సాదాత్తస్య సర్వజ్ఞజీవన్ముక్తం జగద్గురుమ్। అతివర్ణాశ్రమం ధీరం మహానందపరాయణమ్॥ ౩౨॥ దృ
ష్ట్వా హృష్టస్స పుత్రేణ సహ భూమౌ ముహుర్ముహుః । ప్రణమ్య దండవద్భక్త్యా పాకయజ్ఞః కృతాం
జలిః ॥ ౩౩ ॥ సర్వం విజ్ఞాపయామాస పుండరీకదళేక్షణ । సోఽపి సాక్షాన్మహాయోగీ మహాకారుణికో
త్తమః॥ ౩౪॥ ధ్యాత్వాత్మానందానుసంధానప్రమోదేన సహాచ్యుత। విలోక్య పుత్రం పాపిష్ఠం శివవర్ణ
సమాహ్వయమ్ ॥ ౩౫ ॥ శిష్యత్వేనాగ్రహీద్విష్ణో బ్రహ్మవిద్యాబలేన తు ॥ తస్యావలోకనాదేవ శివ
వర్ణస్య కాంచిత్ ॥ ౩౬ ॥ వినష్టాని చ పాపాని తత్పరిగ్రహకారణాత్ । కానిచిత్కల్మషాణ్యస్య సా
పి నీరోగతాం గతః ॥ ౩౭॥ పునః కాష్ఠం తృణం తోయం కందమూలఫలాని చ । దినే దినే సమాదాయ గుర
వేదత్తవాన్స్మరన్॥ ౩౮॥ తస్య గోరక్షణం చాపి శివవర్ణస్సమాహితః । అకరోత్తేన పాపాని నష్టాని సు
బహూని చ॥ ౩౯ ॥ పునస్తద్గాత్రశుశ్రూషాం పాదమర్దనమచ్యుత। తైలాభ్యంగం దవస్త్రాదిశోధనం
చాకరోత్తదా॥ ౪౦॥ తేనైవ హేతునా తస్య శివవర్ణస్య కేశవ। మహత్తరాణి నష్టాని పాపాని సుబ
హూని చ॥ ౪౧॥ తతః ప్రసన్నస్సర్వజ్ఞో మహాయోగీశ్వరేశ్వరః। స్వభుక్తశేషం కారుణ్యాద్దదౌ తస్మై
ప్రియేణ సః॥ ౪౨॥ తద్భుక్తశేషామృతపానశాంతసర్వోపతాపో గురుపాదరేణు । నత్వా చ శుశ్రూష
ణమస్య శిష్యశ్చక్రే తదాతీవ మహానుభావః॥ ౪౩॥ తతః ప్రసన్నో గురురస్య విద్వాంస్తం శిష్యమేనం శివవ
ర్ణసంజ్ఞం । ప్రణష్టపాపం పరిపక్వచిత్తం ప్రగృహ్య భూత్యా సితయా స్వదేహం ॥ ౪౪ ॥ ఉద్ధూళ్య త
స్మై ప్రదదౌ మహాత్మా వేదాంతవిజ్ఞానమనుస్మృతార్థం । బుద్ధ్వా హృషీకేశ మమ ప్రసాదాచ్ఛిష్యోఽపి మా
మాత్మతయా పరోక్షమ్॥ ౪౫ ॥ ముక్తో భవత్తస్య పితాపి విష్ణో శ్రద్ధాబలేనైవ మమ ప్రసాదాత్ । శుశ్రూ
షయా తస్య విలక్షణస్య విద్యామవాప్యాశు విముక్తిరూపాం ॥ ౪౬ ॥ పితరస్తస్య పరాత్మవిద్యయా న
రకాదేవ సముద్ధృతా హరే । కులమప్యస్య పవిత్రతాం గతం పృథివీ పుణ్యవతీ విశేషతః ॥ ౪౭ ॥ భుక్త్వా
పురా తేన మహానుభావ చండాలకన్యాపి దివం ప్రవిష్టా । దష్టా ధరాభూధర నాకపృష్ఠే విద్యాబలేనా
స్య సుఖం ప్రయాతా ॥ ౪౮ ॥ శృణుష్వ చాన్యత్ప్రియయా ముదా హరే తవాహమద్యాభివదామి సద్గురోః।
విలక్షణస్యాత్మవిదో మహాత్మనశ్శరీరశుశ్రూషణకర్మణః ఫలమ్ ॥ ౪౯॥ పురా మహాపాపబలాత్పురా
తనాని హత్వా వేశ్యా సుభగాభిధా పరా। ధనాని తేషామతివాంఛయా సదా హరే సమాదాయ సుహృజ్జ-
నైరపి ॥ ౫౦ ॥ సదా సమగ్రైస్సహపుత్రకైస్స్వకైః తథాంబయా భుక్తవతీ మహాసుఖమ్। పిశాచికా
భిః పరిపీడితా పునస్సదా మహావ్యాధిభిరప్యతీవ సా॥ ౫౧ ॥ నిద్రాపి నాభూత్పురుషోత్తమాస్యాః కష్టాం
దశామాప సహస్యకీయైః । కస్యాగృహం చక్రధరాతి విద్వాన్సుపీడితో సా వివశం ప్రపేదే ॥ ౫౨ ॥
అనేకజన్మార్జితపుణ్యకర్మణా విలక్షణం బ్రహ్మవిదం గృహాగతమ్। విలోక్య సా భూమితలే సమాహితా
ప్రణమ్య తత్పాదసరోరుహద్వయమ్ ॥ ౫౩ ॥ సా వంతగృహే హి శీతలగంధతోయైః ప్రక్షాళ్య పాదోదక
మాదరేణ। ఆదాయ పీత్వా సుభగాభిముక్తా పిశాచికాభిశ్చ సమస్తరోగైః ॥ ౫౪॥ తతః ప్రశాంతా సుభ
గా సుహస్మితా మహానుభావం పరమార్థవేదినమ్। అపూపశాల్యోదనపూర్వకైర్వరైస్సుశోభనైః
కుంకుమచందనాదిభిః॥ ౫౫॥ వస్త్రైస్సుసూక్ష్మైశ్చ సుగంధపుష్పైస్తాంబూలవల్లీదళపూర్వకైశ్చ। ఆ
రాధ్య భక్త్యా సహసా సుప్రసన్నా తం ప్రార్థయామాస పరాత్మనిష్ఠం॥౫౬॥ త్వద్దర్శనేనైవ సమస్తరోగతో
విముక్తదేహా మహతీవ నిర్మలా । అతశ్చ మామామరణాదకః ప్రభో బుభుక్షు[illegible]స్సంకర వాణితేధు

౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ఉక్తార్థముపసంహరతి ॥ తస్మాదాత్మవిదమితి ॥ శ్రూయతే హి॥ యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి విశుద్ధసత్త్వః కామయతే యాంశ్చ కామాన్॥ తం తం లోకం జయతే తాంశ్చ కామాం స్తస్మాదాత్మజ్ఞం హ్యర్చయేద్భూతికామ ఇతి॥ ౬౯॥ ౭౦॥ యావానర్థ ఇతి॥ సర్వస్మిన్నుదపానే జలప్లుతే సతి పిపాసారుతవానేకూపే యథా న కించిత్ప్రయోజనం ఏవం తత్త్వవిదో వేదేన తత్ప్రతిపాదితకర్మభిర్వా న కించిత్ప్రయోజనమిత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥ విద్యైవ శ్రేయసీ చేత్ కిమితి వేదైః కర్మాణి ప్రపంచేన ప్రతిపాదితాని తేషామవ్యర్థత్వేవాకథం వైఫల్యవచనమిత్యాశంక్యాతితే తైలమేవ దృష్టం యేన దృష్టం కృతం స్యాత్ పీతిన్యాయేన విద్యానధికృతానాం సాంసారికసుఖాయతాత్కాలికదుఃఖపరిహారాయ చ కర్మాణి కథితాని - అధికృతస్య తు పరమపురుషార్థసాధనతయా విద్యైవ శ్రేయసీత్యాహ ॥ దుర్లభం ప్రాప్యేతి॥ శ్లో॥ భూతానాం ప్రాణినశ్శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః । బుద్ధిమత్సు నరాశ్శ్రేష్ఠాః నరేషు బ్రాహ్మణాదయః ॥ ఇత్యుక్తత్వాన్మనుష్యత్వమేవ తావద్దుర్లభం తత్రాపి బ్రహ్మవిగ్రహ ఇతి॥ బ్రహ్మ వేదః తదర్హం విగ్రహం త్రైవర్ణికం ప్రాప్యేత్యర్థః॥ వేదాంతశ్రవణాదినా బ్రాహ్మణ్యం బ్రహ్మనిష్ఠతాం చ లబ్ధ్వా మహా

నా॥ ౫౭॥ ఇత్యేవం ప్రార్థితస్సమ్యక్తయా ప్రీతో జనార్దనః। ప్రారబ్ధకర్మణా నీతస్తథా చక్రే మతిం బుధః॥ ౫౮॥ సాపి నిత్యం మహావిష్ణోః శ్రద్ధయా పరయా సహ। అతీవ పూజయామాస స్వాత్మనా చ ధనేన చ॥ ౫౯ ॥ వత్సరాణాం త్రయం కృత్వా పూజాం తస్య మహాత్మనః । సుభగా సా తతో జ్ఞానం లబ్ధ్వా ముక్తా భవద్ధ్రువే॥ ౬౦ ॥ తస్యాః పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ సుహృదో బంధుబాంధవాః। దాసవర్గాశ్చ మాతా చ స్వర్గలోకం గతా హరే ॥ ౬౧ ॥ బహవో బ్రహ్మవిద్వాంసం సంసమారాధ్య యథాబలమ్ । తేన బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానం వేదార్థం చ విముక్తిదం ॥ ౬౨ ॥ అపరోక్షమవాప్యాశు విముక్తా భవబంధనాత్ । యత్ర నిష్ఠం వసేజ్జ్ఞానీ తత్ర తాం హం సర్వదా స్థితః ॥ ౬౩ ॥ సుదూరమపి గంతవ్యం యత్ర మాహేశ్వరో జనః । ప్రయత్నేనాపి ద్రష్టవ్యస్తత్రాహం సర్వదా స్థితః॥ ౬౪॥ నిమేషం వా తదర్ధం వా యత్ర జ్ఞానీ హరే స్థితః। తత్ర సర్వాణి తీర్థాని తిష్ఠంత్యేవ న సంశయః॥ ౬౫॥ యో నిష్ఠ బ్రహ్మనిష్ఠస్య కరోత్యజ్ఞానతోఽపి వా । విముక్తస్స మహానిష్టం కరోత్యేవ న సంశయః॥ ౬౬॥ అంబికాయాః ప్రియార్థం మమ జ్ఞానీ సదా హరే। బహిష్ఠాస్సర్వదా సత్యే జ్ఞానీత్యాత్మైవ మే సదా॥ ౬౭॥ ఆత్మనిష్ఠం చ మాం విష్ణో విభిన్నం ప్రవదంతి యే। తే మూఢా పీవమనుజా నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ౬౮॥ తస్మాదాత్మవిదస్సర్వైః పూజనీయా విశేషతః। ఇతి వేదాంతవాక్యానామయార్థస్సంగ్రహేణ తు ॥ ౬౯ ॥ కథితస్సారభూతోఽయం శేషోఽన్యో గ్రంథవిస్తరః। శాస్త్రాణ్యధీత్య మేధావీ గురోరభ్యస్య తాన్యపి ॥ ౭౦॥ పలాలమివ ధాన్యార్థీ త్యజేద్గ్రంథమశేషతః॥ యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే॥ ౭౧॥ తావాన్సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః । దుర్లభం ప్రాప్య మానుష్యం తత్రాపి బ్రహ్మవిగ్రహమ్ । బ్రాహ్మణ్యం చ మహావిష్ణో వేదాంతశ్రవణాదినా॥ ౭౨॥ అతివర్ణాశ్రమం రూపం సచ్చిదానందమద్వయం। యో న జానాతి సోఽవిద్వాన్కదా ముక్తో భవిష్యతి॥ ౭౩॥ యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః। తదా శివమవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతో భవిష్యతి॥ ౭౪॥ బహూనాం జన్మనామంతే మహాపుణ్యవతాం నృణామ్ । ప్రసాదాదేవ ముద్యాక్యార్జ్ఞానం సమ్యగ్విజాయతే॥ ౭౫॥ యస్మిన్దేహే దృఢం జ్ఞానమపరోక్షం విజాయతే । తద్దేహపాతపర్యంతమే

వం చాహ మానం చ నిర్విద్య అథ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ బ్రహ్మనిష్ఠతా బ్రాహ్మణపరార్థత్వేన శ్రుతా॥ ౭౨॥ ౭౩ ॥ జ్ఞానవ్యతిరేకేణ కర్మకోటిభిరపి ముక్త్యభావమాహ॥ యదా చర్మవదితి॥ అవిజ్ఞాయేతి చ్ఛేదః ॥ ౭౪ ॥ విద్యానధికృతానామపి నిష్కామానాం విద్యావాప్తిద్వారకర్మకారణమస్తీత్యాహ॥ బహూనామితి ॥ ౭౫॥ నన్వజ్ఞాని విద్యాముపదేష్టుం నశక్నోతి జ్ఞానీ తు ముక్తస్సన్ దృశ్యమాత్రం న పశ్యతి కిముత శిష్యాన్ తత్కథం విద్యాసంప్రదాయప్రవృత్తిః జ్ఞానినోఽపి వా సంసారదశా నేకే నేదానీం ముక్తిరిత్యాహ యస్మిం దేహ ఇతి ॥ విద్వద్దేహారంభకవ్యతిరిక్తకర్మణామేవ హి విద్యయా నివృత్తిః ఆరంభకాణాం తు విదుషో జీవన్ముక్తస్య దేహజగదవభాసౌ జనయతామాస్థా నిరీహితాం భోగాభాసైనైవ నివృత్తిః। ఉక్తం హి వ్యాసేన॥ అనారబ్ధకార్యే ఏవ తు పూర్వే తదవధేరితి భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యత ఇతి॥ శ్రూయతే చ॥ తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి చ - అతో జీవన్ముక్తాతివర్ణాశ్రమో విద్యాసంప్రదాయప్రవర్త

కృతాత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ దేహనాశానంతరం సంసారాదర్శనేనైవ ముక్తికన్యాయమాహ ॥ పురాపీతి ॥ పురాపి భ్రమమాత్రేణ దర్శనం పశ్చాత్తు తదపి నాస్తీత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ న కించిదితి వక్తవ్యస్య పరిపూర్ణత్వాత్ వక్తవ్యాంతరాభావాచ్చ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం ముక్తిఖండే సప్తమోఽధ్యాయః.

వసంసారదర్శనం ॥ ౨౬ ॥ పురాపి నాస్తి సంసారదర్శనం పరమార్థతః । కథం తద్దర్శనం దేహవినాశాదూర్ధ్వమచ్యుత ॥ ౨౭ ॥ తస్మాద్బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానం దృఢం చరమవిగ్రహే । జాయతే ముక్తిదం తద్వత్ప్రసాదాదేవ మచ్యుత ॥ ౨౮ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఇత్యేవముక్త్వా పరమేశ్వరో హరః త్రయీమయోఽభీష్టఫలప్రదో నృణామ్ । త్రిలోచనోఽంబాసహితః కృపాకరో న కించిదప్యాహ పునర్ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౯ ॥ శివస్య వేదార్థమశేషమచ్యుతః ప్రణమ్య శంభుం శశిశేఖరం శివమ్ । ప్రసాద్య పాదాంబుజమాస్తికో హరిస్స్వమూర్ధ్ని విన్యస్య కరద్వయేన సః ॥ ౩౦ ॥ అతిప్రసాదేన శివస్య కేశవస్సమస్తసంసారవినిర్గతోఽభవత్ ॥ ప్రనృత్య దేవోఽపి ముకుందసంనిధౌ పునస్సురేంద్రైరఖిలైశ్చ సంవృతః ॥ ౩౧ ॥ పుండరీకపురమాప శంకరస్తత్ర సర్వగణనాయకైస్సహ । పుష్పరాశిభిరహర్నిశం ముదా పూజితశ్చ భగవాన్సభాపతిః ॥ ౩౨ ॥ ఏవం సూతవచశ్శ్రుత్వా మునయో వేదవిత్తమాః । ప్రణమ్య సూతం సర్వజ్ఞం సర్వదా కరుణాకరమ్ ॥ ౩౩ ॥ తస్యానుగ్రహణే నిత్యం మతిం చక్రుస్సమాహితాః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండే సప్తమోఽధ్యాయః.

వ్యాఘ్రపురే దేవానాముపదేశః.

మునయ ఊచుః ॥ ఏవం మహేశ్వరాజ్జ్ఞానం లబ్ధ్వా విష్ణుస్సనాతనః । తతః కిమకరోద్దివ్యం వద కారుణ్యవిగ్రహ ॥ ౧ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ శృణుధ్వం తత్ప్రవక్ష్యామి మునయస్సంశితవ్రతాః । మహాదేవం నమస్కృత్య విష్ణుర్వ్యాఘ్రపురం గతః ॥ ౨ ॥ లౌకికైర్వైదికైస్స్తోత్రైస్స్తుత్వానుజ్ఞామవాప్య చ । ఆరుహ్య గరుడం విప్రా అఖిలైరమరైర్హరిః ॥ ౩ ॥ స్తూయమానో మహావిష్ణుస్స్వం వైకుంఠమాపసః । తత్ర తం సర్వలోకేశం శంఖచక్రగదాధరమ్ ॥ ౪ ॥ శ్రీపతిం భూపతిం విప్రాస్సురా బ్రహ్మపురోగమాః । ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ భక్త్యా పరమయా సహ ॥ ౫ ॥ కృతాంజలిపుటా భూత్వా పప్రచ్ఛుః పంకజేక్షణమ్ । దేవాః ॥ భగవన్నీశ్వరాత్సర్వం భవతా శ్రుతమచ్యుత ॥ ౬ ॥ తత్సర్వం శ్రోతుమిచ్ఛామో బ్రూహి నస్సంగ్రహేణ తు ॥ విష్ణుః ॥ భవద్భిర్యచ్ఛ్రుతం దేవా తద్ధితం సర్వదేహినామ్ ॥ ౭ ॥ తథాపి నాహం వక్ష్యామి శివ ఏవ ప్రవక్ష్యతి । భవంతః శ్రద్ధయా సార్ధం పుండరీకపురాభిధమ్ ॥ ౮ ॥ స్వరాట్సంజ్ఞస్య దేవస్య హృత్సరోరుహమధ్యగమ్ । దినే దినే సదా పక్షే పక్షే వా మాసి మాసి వా ॥ ౯ ॥ షణ్మాసాంతే థవాబ్దాంతే వా శరీరవిమోక్షణాత్ । దృశ్యతే ప్రాణినా యేన శ్రద్ధయా తస్య ముక్తిదమ్ ॥ ౧౦ ॥ అచిరాత్సర్వపాపఘ్నం భోగదం భోగకామినామ్ । ఉపేత్య సుమహత్తీవ్రం తపః కృత్వా సుదుశ్చరమ్ ॥ ౧౧ ॥ శ్రీమ

యథా తథా లబ్ధుం శక్యా యా అపి విద్యా యా దేశవిశేషనిబంధనం క్షేత్రవిశేషనిబంధనం చ ఉత్కర్షాతిశయం వర్ణయితుం పుండరీకపురవాసినం శివం ప్రతి జిజ్ఞాసూనాం దేవానాం విష్ణునా ప్రస్థాపనం వివక్షుస్తదర్థం మునీనాం ప్రశ్నమవతారయతి ॥ ఏవం మహేశ్వరాదితి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ స్వరాట్సంజ్ఞస్యేతి శివో హి పంచీకృతభూతకార్యం సమష్టిరూపం స్థూలశరీరమభిమన్యమానో విరాట్ తద్వ్యాపకం పంచీకృతభూతకార్యసమష్టిరూపం సప్తదశకం లింగశరీరమభిమన్యమానః స్వరాట్ ఉభయకారణమవ్యాకృతమభిమన్యమానస్సమ్రాడితి ప్రథమఖండే ఏకాదశాధ్యాయే వర్ణితం తత్ర స్వరాట్సంజ్ఞస్య దేవస్య హృత్సరోరుహం హృదయపుండరీకం తన్మధ్యవర్తమానం పురం పుండరీకపురం ॥ హృదయమితి ॥ హృద్దేశ ఆత్మా అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుండరీకం వేశ్మ ॥ ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతీతి శ్రుతిస్మృతిపర్యాలోచనయా యస్మిన్నేవ శరీరప్రదేశే శివో నిత్యం విశేషతస్సన్నిహితః స ఏవ ప్రదేశో హృదయపుండరీకం వ్యాపకస్య స్వరాట్ఛరీరస్య మధ్యే వ్యాఘ్రపురే శివో నిత్యం సన్నిహిత ఇతి తద్దేవస్య స్వరాజో హృత్సరోరుహం తన్మధ్యగతమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ పుండరీకత్వగం

బరః వ్యాఘ్రాజినవసనః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ సర్వాన్భక్తాన్ప్రతి నోఽభిమతవరప్రదానేన పరిగృహ్ణాతీత్యనుగృహ్ణాతీతి సర్వభక్తప్రాణిపరిగ్రహః పచాద్యచ్ ॥ ౨౧ ॥ కృపయైవేతి । స్వమాయయా ఉత్థితో యో ఘోర అపస్మారస్తం పాదే నాక్రమ్యావర్తత ఇతి యత్తదపి తస్మిన్ కృపయైవ పాదస్పర్శనేన సకృతార్థో భవత్వితి హేతునేత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ యత ఏవ ఘోరః అపస్మారః పాదాక్రాంతః అత ఏవ మహానందప్రకాశాదప్రచ్యుతః హర ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ నిత్యానందేతి ॥ ఆత్మనస్స్వభావభూతోఽపి ఆనందో దశాభేదేన ద్వివిధః ॥ అనిత్యో నిత్యశ్చ ॥ మాయయా నిత్యమావృతస్సన్ శుభకర్మోపస్థాపితవిషయేంద్రియసంప్రయోగజనితవృత్త్యభివ్యక్తలక్షణః స్రగన్నపివ్యంజకవృత్తినాశే పునస్తిరోభవన్ననిత్యః పరశివస్వభావభూతస్తు నిరతిశయానందః కదాచిదప్యనావృతత్వాన్నిత్యః ఇత్థం జ్ఞానమపి స్వభావభూతం మాయయా తిరోహితం సదవ్యవృత్త్యభివ్యక్తమనిత్యం శివస్వరూపభూతం తు జ్ఞానం మాయయా పరనామ్నా అంజనే

త్యం చాక్షరం మంత్రం సతారం సర్వసిద్ధిదమ్ । సర్వమంత్రపరం నిత్యం శతరుద్రీయమధ్యగమ్ ॥ ౧౨ ॥ జపిత్వా లక్షమేకం వా శ్రీమదభ్రసభాపతిమ్ । దృష్ట్వా పంచాక్షరేణైవ సతారేణాస్తికాస్సురాః ॥ ౧౩ ॥ పూజయధ్వం మహాదేవం యుష్మాకం కరుణాకరః । అంబికాపతిరానందమహాతాండవమండితః ॥ ౧౪ ॥ సర్వాధారవటచ్ఛాయాం నిషణ్ణో భూతిభూషణః । సోమార్ధశేఖరస్స్వామీ సోమసూర్యాగ్నిలోచనః ॥ ౧౫ ॥ కపర్దీ కాలకంఠశ్చ నాగయజ్ఞోపవీతవాన్ । గంగాధరస్సుప్రసన్నస్సుస్మితో నాగభూషణః ॥ ౧౬ ॥ దీర్ఘబాహుర్విశాలాక్షస్తుంగస్కంధవిరాజితః । హారకేయూరకటకనూపురాదివిభూషితః ॥ ౧౭ ॥ భస్మధారాధరః శ్రీమాన్ హేమకుండలమండితః । పవిత్రపాణిర్భర్గవాన్పుండరీకత్వగంబరః ॥ ౧౮ ॥ క్వణత్కింకిణిసంయుక్తకళకాంచీవిరాజితః । సర్వాభరణసంయుక్తస్సర్వలక్షణసంయుతః ॥ ౧౯ ॥ గోక్షీరసదృశాకారః కుందేందుసదృశప్రభః । సంసారభయభీతానామేకైవాభయప్రదః ॥ ౨౦ ॥ అన్యేన పాణినా సర్వభక్తప్రాణిపరిగ్రహః । తదన్యకరసంలగ్నసమ్యగ్డమరుగధ్వనిః ॥ ౨౧ ॥ వామభాగోర్ధ్వపాణిస్థమహాదీప్తహుతాశనః । కృపయైవాత్మమాయోద్ధఘోరాపస్మారసంస్థితః ॥ ౨౨ ॥ స్వస్వరూపమహానందప్రకాశాప్రచ్యుతో హరః । ప్రసన్నస్సర్వవిజ్ఞానముపదేష్టుమితి ప్రభుః ॥ ౨౩ ॥ సూత ఉవాచ ॥ పుండరీకపురమాపురాస్తికాః శ్రద్ధయైవ సహ యత్ర నృత్యతి । అంబికాపతిరశేషనాయకశ్చంద్రమౌళిరఖిలామరాముదా ॥ ౨౪ ॥ తతస్సురాశ్చైరుదతీవసత్తమావిచక్షణా భూతివిభూషితాశ్చిరమ్ । వ్రతాని దానాని తపాంసి చాదరాన్మునీశ్వరాస్సర్వజనప్రియేరతాః ॥ ౨౫ ॥ పంచాక్షరం పరమమంత్రమశేషవేదవేదాంతసారమతిశోభనమాదరేణ । జప్త్వా సురాః ప్రణవసంయుతమంబికేశం దృష్ట్వా సభాపతిమశేషగురుం ప్రణమ్య ॥ ౨౬ ॥ భక్త్యా పూజ్య మహేశ్వరాఖ్యమమలం భుక్తిప్రదం ముక్తిదం శక్త్యా యుక్తమతిప్రసన్నవదనం బ్రహ్మేంద్రపూర్వాస్సురాః । నిత్యానందనిరంజనామృతపరజ్ఞానానుభూత్యా సదా నృత్యంతం పరమేశ్వరం పశుపతిం భక్త్యైకలభ్యం పరమ్ ॥ ౨౭ ॥ వైదికేన వచసా మునీశ్వరాః లౌకికేన వచసా చ తుష్టువుః । దేవదేవమఖిలార్తిహారిణం బ్రహ్మవజ్రధరపూర్వకాస్సురాః ॥ ౨౮ ॥ మునీశ్వరా మహేశ్వరస్సమస్తలోకనాయకస్సురేశ్వరాన్నిరీక్షణాన్నిరస్తపాపపంజరాన్ । అనుగ్రహేణ

నావృతత్వాన్న కదాచిదపి మ్రియత ఇత్యమృతం క్షణికేభ్యో వృత్తిజ్ఞానేభ్యో నిరతిశయోత్కర్షాత్తత్పరం జ్ఞానం నిత్యం-అఖండైకరసం వస్తు అత్యంతానుకూల్యేన పరమప్రేమాస్పదత్వాదానంద ఇతి స్వేతరవ్యవహారకారణప్రకాశతయా జ్ఞానమితి చ వ్యపదిశ్యతే ॥ తస్య చ స్వప్రకాశస్య స్వభావభూతో యః ప్రకాశస్స ఏవానుభూతిరనుభవస్సన్నృత్యస్య కారణమిత్యర్థః ॥ నృత్తస్య పరమానందాధీనయాత్మకత్వం వర్ణితం ప్రథమఖండే ద్వితీయాధ్యాయే ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ నిరీక్షణాహాణమితి ॥ అనుగ్రాహ్యాణాం దేవానామపరోక్షజ్ఞానజననలక్షణఫలార్థతోఽస్పృష్టమకరోదిత్యన్వయః ॥ దేహేంద్రియాదివ్యతిరిక్తస్య ఆత్మనస్సద్భావే బహవో విప్రతిపన్నాః అత ఏవ నచికేతా యమం ప్రతి వ్యతిరిక్తాత్మసద్భావసంశయమేవ ప్రథమముదాజహార ॥ శ్రుతిః ॥ యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యే అస్తీత్యేకే నాయమస్తీతి చైకే ॥ ఏతద్విద్యామనుశిష్టస్త్వయాహమితి ॥ యమోఽపి తస్యాదురధిగమతామేవ ప్రథమమాహ దేవైరత్రాపి విచికిత్సితం పురా న హి సువిజ్ఞేయమణురేష ధర్మ ఇతి తదస్తిత్వమేవ ప్రథమతో జ్ఞాతవ్యమిత్యాహ ॥ తైత్తిరీయశ్రుతిః ॥ అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద

సంశమేనంతతోవిదురితి ॥ కాంతకేపి॥ అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్యతత్త్వభావః ప్రసీదతీతి॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ అథ పరమేశ్వరో దేవాన్ప్రత్యాత్మనస్స్వభావమేవ తావదాహ ॥ ఆత్మా తావదితి॥ అస్తీతావత్స్వతస్తస్య స్వరూపం ప్రమాణప్రకారవిశేషాఽతఏవాచ్ఛిన్నంతదితి- ఉపచ్ఛిత్యాథర్నస్యఅపాధ్యాసరూపమూపహానిరాస్పదఇతి॥ మాయా తత్కార్యజాతం సకలమాత్మాప్యవమాత్మాతు సభగవః స్మిన్ప్రతిష్ఠితః స్వే మహిమ్నీతి శ్రుతేః॥ స్వమహిమ ప్రతిష్ఠితత్వాదనన్యాస్పదఇతి తదేవతస్యాధారాధారాభావపక్షత్వార్థః॥ ప్రమాణమూపహాస్వసంవేద్య ఇతి॥ యతో వాచోనివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహేతి। వాఙ్మనసవిషయాతిరిక్తేనిత స్మిన్స్వసంవేద్యస్వభావచయాతప్రకాశ ఏవ ముఖ్యం ప్రమాణమిత్యర్థః॥ జ్ఞానాతిరిక్తస్య జడత్వేన జ్ఞానస్యైవస్వయం ప్రకాశత్వాత్తస్య చక్షుణికత్వాత్తద్రూపస్యాత్మనోపి తథాత్వమితిభ్రమం వ్యుదస్యతి ॥ పూర్ణచైతన్య ఇతి ॥ వృత్త్యవచ్ఛేదేన హి చైతన్యస్య క్షణికత్వమివభవతి ॥ తదనవచ్ఛిన్నంతు పరిపూర్ణం తన్నిత్యమిత్యర్థః॥ ఇత్థం దురధిగమస్య ప్రయత్నతోధిగమే ఫలమాహ ॥ ఆనందఇతి॥ ఇత్థముక్తరూపస్య జ్ఞాతవ్యస్య తత్త్వస్య జ్ఞాతురాత్మనః పృథక్త్వం వారయతి సోహమితి॥ ప్రాక్పృథక్స్థితస్యైవ జీవస్య శివతాదాత్మ్యముపాయైర్లభ్యమితి కేచన భ్రాంతా ఆహుః ఆముక్తేర్భేద ఏవ స్యాత్ జీవస్య చ పరస్య చ ముక్తస్య తు నభేదోస్తి భేదహేతోరభావత ఇతి॥ తాన్ప్రత్యాహ సదేతి॥ అత్రాస్తీతి సత్త్వం స్వసంవేద్య ఇతి జ్ఞానత్వం పరిపూర్ణ ఇత్యనంతత్వమానంద ఇతి సుఖత్వం సోహమితి ప్రత్యక్త్వమితి

శంకరః ప్రగృహ్య పార్వతీపతిస్స్వయం సవేదశాస్త్రసారభూతముత్తమోత్తమః ॥ ౨౯ ॥ ప్రదర్శయన్నపేశ్వరస్సమస్తదేవసన్నిధౌ స్వనర్తనం విముక్తిగం మహత్తరం మహేశ్వరః । దృష్ట్వా సమస్తలోకరక్షణం మహాత్మనాం హృది స్థితో నిరీక్షణాన్మహేశ్వరో కరోత్సభాపతిశ్శివః॥ ౩౦ ॥ పశుపతితాండవదర్శనాత్సురాః పరమముదావివశా విచేష్టితాః । పునరమరా మహేశ్వరం ప్రణమ్య ప్రియవచనం వినయేన సంయుతాః॥ ౩౧ ॥ పప్రచ్ఛుః పరమేశ్వరం పశుపతిం పార్శ్వే స్థితాం పార్వతీం సర్వజ్ఞం పరమేశ్వరం శశిధరం గంగాధరం సుందరమ్ । విజ్ఞానం నిఖిలం సురాశ్శ్రితిగతం సంసారదుఃఖాపహం నిర్వాణం ద్యోభగవాన్ శివోఖిలగురుః ప్రోవాచ కారుణ్యతః॥ ౩౨। ఈశ్వరః॥ వక్ష్యామి పరమం గుహ్యం విజ్ఞానం సురసత్తమాః। యుష్మాకం శ్రద్ధయా సార్ధం శృణుధ్వం తత్సమాహితాః ॥ ౩౩ ॥ ఆత్మా తావత్సురా అస్తిస్వసంవేద్యో నిరాస్పదః । ఆనందపూర్ణచైతన్య స్సదా సోహం నసంశయః ॥ ౩౪ ॥ తస్యకాచిత్సురాశ్శక్తిర్మాయాఖ్యా స్తి విమోహినీ । ఆత్మావిచారవేళాయాం భవత్యేవ నచాన్యథా॥ ౩౫॥ తదభేదేనసా ప్యాత్మా ప్రతిభాతి జగత్స్థితః । తస్మిన్ ప్రపంచసంసారస్థిత స్సర్వసురోత్తమాః ॥ ౩౬ ॥ స్వభావాదేవ సంశుద్ధా వాసనాకర్మణోభవేత్ । తత స్తత్క్షోభయుక్తాత్మా విక్రియోపి స్వభావతః ॥ ౩౭॥ క్షోభతః కాలతత్త్వం స్యాత్పునః కాలేన సంయుతః । ఈక్షణాత్పూర్వవత్సృష్ట్వా పునర్బ్రహ్మ

రూపపంచకముక్తం తేన సత్యజ్ఞానానంతానందాత్మకత్వలక్షణేన రూపపంచకేనాన్యతజ్జడాంతవత్త్వదుఃఖానాత్మత్వభ్రమవ్యాసేనాఖండైకరసస్వరూపముపదేష్టవ్యమితి ద్రష్టవ్యం॥ ౩౪। ఇత్థమేకరసే తస్మిన్ వస్తుని కథం దేహావభాసజగదవభాసావితి తత్రాహ ॥ తస్యకాచిదితి॥ తదాశ్రితమాయావిలాసమాత్రమేతత్ తథాత్వం చ విచారజనితజ్ఞాననివర్త్యత్వాదిత్యర్థః॥ ౩౫॥ ప్రాకృతప్రతిసంచరే నహి మాయాయా అపినష్టత్వాత్ -కుతః పునః ప్రాదుర్భావ ఇత్యత ఆహ॥ తదభేదేనేతి॥ గ్రస్తసమస్తప్రపంచా మాయా స్వప్రతిష్ఠితత్వాదత్యంతనిర్వికల్పకేన చైతన్యేనవివిచ్యమానాపి తాదాత్మ్యాధ్యాసాత్తత్ప్రకాశేనైవ ప్రకాశమానావర్తత ఏవ అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మణి నిష్కళే సంప్రలీయత ఇత్యపి వికారావభాసపరిహారాభిప్రాయమేవేతి ప్రపంచితం-ప్రథమఖండే పంచమాధ్యాయే-తదవస్థాయా మాయాయా యథాపూర్వం సర్గ ఉత్పత్తౌ బీజమాహ తస్మిన్నితి॥ పరిపక్వస్య కర్మణో భోగప్రదానేన క్షీణత్వాదితరస్య చాపరిపాకాత్ భోగ్యః ప్రపంచస్సకలోపి మాయాశబళితే తస్మిన్నాత్మని లీనస్సంస్కారరూపేణ వర్తమానః పునస్సర్గస్య బీజం॥ ౩౬॥ సంసారాపరపర్యాయవాసనావశాత్ప్రాప్తపరిపాకేన కర్మణా శుద్ధా కార్యాభిముఖ్యం ప్రాపితా భవతీత్యర్థః ॥ పరిపక్వస్య కర్మణః స్వభావఏవ సః యద్వాసనాక్షోభకత్వం కూటస్థనిత్యతయా స్వతో నిర్వికారేణాపి విక్రియత వాసనాసంయోగాద్వికారమివ ప్రాప్తే చాత్మనా క్షోభం కార్యాభిముఖ్యం నియత ఇత్యాహ ॥ తత స్తత్క్షోభేతి ॥ ౩౭ ॥ కాలో మాయాత్మసంబంధ ఇత్యుక్తలక్షణః కాలః ఈక్షణాదితి॥ కాలకర్మసంయుక్తశ్చాత్మా సవిక్షత లోకాంత్సృజత ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త

ప్రనాశ్యాప్రాక్తనసర్గపరంపరాసదృశమేవసర్గంకరోతి| సూర్యాచంద్రమసౌధాతాయథాపూర్వమకల్పయత్ దివంచపృథివీంచాంతరిక్షమథోసువరితిశ్రుతేరిత్యర్థః॥౩౮॥స్పష్టానుపాశ్యేత్యాదిమాయాతీతపరమాత్మాప్రాణికర్మప్రేరణాజనితలీలాసర్గప్రవృత్తశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికఃసృష్టావ్యభూత్వారాజసతామసమాయామయం భోక్తృభోగ్యలక్షణం ప్రపంచంసృష్ట్వాతత్రాచాత్మాభిమానంతదనుప్రవేశనంచ విధాయసుఖదుఃఖమయంసంసార మనుభవతి॥ ఇదగ్‌సర్వమసృజత|యాదిదంకించతత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశదిత్యాదిశ్రుతేరిత్యర్థః॥౩౯॥౪౦॥ఇత్థంసంసరతోజీవస్యాపవర్గప్రక్రియామాహ॥ పూర్వజన్మేత్యాదినా ॥ జ్ఞానకర్మణోరుభయోరుక్తత్వాత్ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ సమసముచ్చయభ్రమనివర్తనాయక్రమసముచ్చయఇత్యాహ ॥ సర్వేషామితి॥ ౪౪ ॥ విదుషాముపాయమభిధాయావిద్వదవిద్వత్సాధారణముపాయమాహ ॥ మమస్థానఇత్యాదినా॥వారాణస్యాదికేష్వయః॥౪౫॥౪౬॥౪౭॥ ౪౮॥౪౯॥౫౦॥౫౧॥ సాధ్వీశ్రుతిరితి ॥సభగవఃకస్మిన్ప్రతిష్ఠితఇతివరణాయామిత్యాదికేత్యర్థః॥ ౫౨॥ ౫౩॥౫౪॥౫౫॥ ౫౬ ॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాంసూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాంముక్తిఖండే అష్టమోఽధ్యాయః-

దికంజగత్॥ ౩౮ ॥ సృష్ట్వానుప్రావిశ్య తన్మోహాత్సంసారమండలే । జ్ఞేయజ్ఞాతాదికేషు త్వస్వప్నతుల్యేమహత్తరే॥ ౩౯॥ అనాద్యంతేవశోభూత్వానురాకర్మానురూపతః । విచిత్రాంయోనిమాసాద్యసుఖదుఃఖాదిపీడితః॥ ౪౦॥ పూర్వజన్మార్జితాత్పుణ్యాన్నరోభూత్వామహీతలే । మత్ప్రసాదేనవేదోక్తంకర్మకృత్వావిశుద్ధధీః॥ ౪౧ ॥ విచార్యసర్వందుఃఖాఢ్యమనిత్యంసారవర్జితమ్ । విరక్తోమోక్షమాకాంక్షన్మోక్షోపాయంమహత్తరమ్ ॥ ౪౨ ॥ వేదేనదర్శితంసమ్యక్సంపాద్యాస్మత్ప్రసాదతః । అస్మన్మాత్రాంపరాంముక్తింప్రాప్నోత్యాత్మాస్వయంసురాః॥ ౪౩ ॥ సర్వేషామాత్మనః జ్ఞానాదేవముక్తిర్నచాన్యతః । జ్ఞానాదన్యత్సురాస్సర్వం విజ్ఞానస్యైవసాధనం॥ ౪౪ ॥ తత్రతత్రోత్పన్నం కంసర్వమిహైవజ్ఞానసాధనం । మమస్థానేషుముఖ్యేషువారాణస్యాదికేసురాః॥ ౪౫॥ అయోగ్యానాంచయోగ్యానాంనరాణాంమరణాత్సురం । విశుద్ధబ్రహ్మవిద్యాయాస్సాధనంసురసత్తమాః॥ ౪౬ ॥ శ్రీమత్పంచాక్షరోమంత్రోమంత్రాణాముత్తమోత్తమః । మార్గాణాంవేదమార్గశ్చప్రాప్యాణాం ముక్తిరుత్తమా॥ ౪౭ ॥ దేవతానామహంముఖ్యః స్థానానాంసురసత్తమాః । మమస్థానానిముఖ్యానితేషాంవారాణసీతథా॥ ౪౮॥ శ్రీకాళహస్తిశైలాఖ్యంశ్రీమద్వృద్ధాచలాభిధం । పుండరీకపురంతస్య చ్ఛ్రీమద్వల్మీకముత్తమం॥ ౪౯ ॥ వేదారణ్యసమాఖ్యంచస్థానంముఖ్యంసురోత్తమాః । ఏషాంముఖ్యతమాఖ్యాతాశ్రీమద్వారాణసీపురీ॥ ౫౦॥ పుండరీకపురంమప్యతిప్రియంమేసురసత్తమాః । భుక్తిముక్తికరమాశుదేహినాంభక్తిలభ్యమతిశోభనంసదా ॥ ౫౧ ॥ అస్మాభిస్సురసత్తమా అభిహితంవిజ్ఞానమత్యద్భుతంయుష్మాభిర్మునిపుంగవైరపితథాసర్వార్థపారంగతైః । మద్భక్తైరతిశోభనంపరమిదంసంసేవనీయంనరైర్ముక్త్యర్థం పరమాస్తికైరతిపరాసాధ్వీశ్రుతిర్వక్తిహి॥ ౫౨ ॥ శ్రీసూతః॥ ఏవంమహేశ్వరస్సాక్షాచ్ఛ్రీమదభ్రసభాపతిః । దేవదేవోజగన్నాథః పశుపాశవిమోచకః॥ ౫౩॥ ఆమ్నాయాంతైకసంవేద్య స్సాక్షీసర్వస్యసర్వదా । అంబికాసహితశ్శ్రీమాన్ ప్రోవాచజ్ఞానముత్తమమ్॥ ౫౪॥ దేవాశ్చబ్రహ్మవిజ్ఞానంవేదాంతోక్తంవిముక్తిదం । శ్రుత్వాసర్వేశ్వరాద్విప్రాః ప్రణిపత్యమహీతలే॥ ౫౫॥ లౌకికైర్వైదికైస్స్తోత్రైస్స్తుత్వాభక్త్యాసభాపతిమ్ । పూజాంప్రచక్రిరేదేవాశ్శ్రీమత్పంచాక్షరేణవై ॥ ౫౬॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే సూతసంహితాయాంముక్తిఖండేవ్యాఘ్రపురేదేవానాముపదేశకథనంనామ-అష్టమోఽధ్యాయః. ... ... *

—* ఈశ్వరనృత్తదర్శనమ్. *—

మునయఊచుః॥ భవతాకథితంసర్వంసంక్షేపాద్విస్తరాదపి । భవత్ప్రసాదాదస్మాభిర్విజ్ఞాతంచవిచక్షణ॥ ౧ ॥ తథాపిదేవదేవస్యశివస్యపరమాత్మనః । విశ్వాధికస్యరుద్రస్యబ్రహ్మణస్సర్వసాక్షిణః॥ ౨॥ నటనంద్రష్టుమిచ్ఛామః

మునయ...ఉపాయజాతమద్యభగవన్నృత్తదర్శనస్యైవసుకరత్వంసులభత్వంమహాఫలత్వంచవిచిన్వతాంమునీనాంతదుపాయగోచరప్రశ్నమవతారయతి॥భవతేతి॥౧॥౨॥౩॥వృత్తముపాయంబ్రువాణస్సూతస్తత్రప్రత్యయదార్ఢ్యాయపూర్వ

వృత్తమనుదాహరతి॥ పురా నందీశ్వరమిత్యాది॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ కైలాసే ఇత్యంశస్యతోఽపి నర్తనస్య దర్శనం దుర్లభమితి యత్ర స్థానే సులభం తదాహ పుండరీకపుర ఇతి॥ ౭॥ సాపి అంబా॥ గౌర్యపి॥ ౮॥ పుండరీకపురే దర్శనలాభోపాయమాహ యేషామితి ॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ దండనర్తనమితి ॥ దండప్రణామైస్సహితం హర్షోత్కర్షనిమిత్తమవశః ప్రవృత్తం నృత్తమిత్యర్థః॥ ౨౨ ౨౩॥ భవాన్నిర్వాహక ఇతి- అత ఏవ హి వస

చ్ఛామశ్శంకరస్యాంబికాపతేః । అతః కారుణ్యతోఽస్మాకం తదుపాయం వదాద్భుతమ్॥ ౩ ॥ శ్రీసూతః ॥ శృణు
ధ్వం తత్ప్రవక్ష్యామి శ్రద్ధయా వేదవిత్తమాః । పురా నందీశ్వరం ధీమానపృచ్ఛచ్ఛౌనకో మునిః ॥ ౪ ॥ సోఽపి
కారుణ్యతః శ్రీమాన్నందీ వేదవిదాం వరః । శౌనకాయాబ్రవీన్నత్వా మహాదేవం ఘృణానిధిమ్ ౫॥ నందీశ్వరః॥
కైలాసే సంధ్యయోశ్శంభుః కరోత్యానందనర్తనమ్ । తచ్ఛివా కేవలం పశ్యత్యన్యస్తత్ర న పశ్యతి॥ ౬ ॥ పుండ
రీకపురే రుద్రశ్శౌనకానందనర్తనమ్ । శ్రీమదభ్రసభామధ్యే కరోతి భగవాన్సదా ॥ ౭ ॥ తత్రాపి శౌనకాంబా
సా సహాందోఽపి విఘ్నేశ్వరోఽపి చ । క్షేత్రపాలో మయా సార్ధం పశ్యత్యన్యో న పశ్యతి॥ ౮ ॥ యేషాం ప్రసాదో దేవ
స్య శౌనకాస్తి మహత్తరః । తేఽపి పశ్యంతి తత్రైవ మహానర్తనమైశ్వరమ్॥ ౯ ॥ తస్మాత్ప్రసాదసిద్ధ్యర్థం శౌనక
శ్రద్ధయా సహ । పుండరీకపురం గత్వా రవౌ చాపస్థితే సతి॥ ౧౦ ॥ ఆర్ద్రాయాం ప్రాతరేవ త్వం శుచిర్భూత్వా
సమాహితః । శివగంగాభిధే తీర్థే స్నానం కృత్వా మహత్తరే॥ ౧౧॥ యథాశక్తి ధనం ధాన్యం దత్వా వ్యద్వానసూ
యయే। ఉపోష్య దినమేకం వా శ్రీమూలస్థాననాయకం ॥ ౧౨॥ భక్త్యా ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య భువి దండవత్।
శ్రీమత్పంచాక్షరం మంత్రం జపిత్వాయుతమాదరాత్॥ ౧౩ ॥ దినే దినే మునే బ్భాంతే స్నానం కృత్వా యథాపు
రా । ప్రణమ్య దేవమీశానం శ్రీమూలస్థాననాయకమ్ ॥ ౧౪ ॥ పునర్నిత్యం మహాభక్త్యా శ్రీమదభ్రసభాపతిం ।
ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా ప్రణమ్య భువి దండవత్॥ ౧౫॥ శ్రీమత్పంచాక్షరం మంత్రం జపిత్వా పూర్వవత్పునః । వ
త్సరాంతే యథాశక్తి ధనం దత్వా సభాపతేః ॥ ౧౬ ॥ పూజాం పంచాక్షరే శైవ కురు శ్రద్ధాపురస్సరమ్। పునః
ప్రసాదస్తే తస్య భవిష్యత్యేవ శౌనక॥ ౧౭॥ బహవో దేవదేవస్య నృత్తమస్య ప్రసాదతః । దృష్ట్వా స్వవాంఛితం
సర్వం ప్రాప్తవంతో మునీశ్వరాః॥ ౧౮॥ శ్రీసూతః ॥ ఏవం శ్రుత్వా నందీశవచనం శౌనకో మునిః॥ సర్వం కృత్వా
క్రమేణైవ శ్రద్ధయా మునిసత్తమాః ॥ ౧౯ ॥ ప్రసాదేన మహేశస్య రత్నం సర్వసిద్ధిదమ్ । దృష్ట్వా చాభ్రసభా
మధ్యే భవాన్యా సహ శౌనకః॥ ౨౦॥ అతీవ ప్రీతిమాపన్నస్స్తోత్రైస్స్తుత్వా యథాబలమ్। భక్త్యా పరవశో భూత్వా
కంచిత్కాలం మహామునిః॥ ౨౧॥ పునశ్చ దృష్ట్వా దేవేశం నృత్యంతం దేవనాయకం । ప్రేమ్ణా దేవ స్వయం విప్రా
అకరోద్దండనర్తనం॥ ౨౨॥ దేవదేవోఽపి సంతుష్టశ్శౌనకాయ ద్విజోత్తమాః । ప్రాహ గంభీరయా వాచా శౌ
నకత్వం మహామునే॥ ౨౩॥ వేదానామాదిభూతస్య ఋగ్వేదస్య మమాజ్ఞయా । భవాన్నిర్వాహకస్తత్ర శాకల్య
స్య విశేషతః॥ ౨౪॥ ఏవమాజ్ఞాపితస్తేన శివేన మునిసత్తమః । శౌనకో భగవాన్విప్రాస్తథా నిర్వాహకోఽభవత్॥
౨౫ ॥ తస్య శిష్యస్తు విప్రేంద్రాస్త్వద్వాక్యాదాశ్వలాయనః । పూర్వోక్తేనైవ మార్గేణ దేవదేవం త్రియంబ
కం ॥ ౨౬ ॥ సమారాధ్య మహాభక్త్యా కృతకృత్యోఽభవత్తథా । ఏవం పూర్వోక్తమార్గేణ శ్రద్ధయా బహ
వో జనాః ॥ ౨౭ ॥ దృష్ట్వాదభ్రసమామధ్యే నర్తనం శంకరస్య తు। కృతార్థా వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠా అభవన్నచిరేణ
తు ॥ ౨౮ ॥ శ్రీమదభ్రసభామధ్యే నృత్యంతం దేవనాయకం । దృష్ట్వా ప్రణమ్య మేధావీ ప్రసాదేన శివస్య
తు ॥ ౨౯ ॥ అభవత్సూత్రకృద్విప్రాశ్శౌనకస్స మహామునిః । తస్మాద్భవంతోఽపి పురోక్తవర్త్మనా శివస్య నృ
త్తం శివయా నిరీక్షితం ॥ ౩౦ ॥ దృష్ట్వా మహేశస్య శివస్య శూలినః ప్రసాదమాత్రేణ విముక్తిభాగినః ।శ్రు
ణుత పరమతత్త్వప్రాప్త్యుపాయో మయోక్తః సకలగురువరాణాముత్తమో వ్యాససంజ్ఞః॥ ౩౧ ॥ అవదదతి
రహస్యం మే పురా శ్రద్ధయైవ ప్రవరగుణనిధానః పద్మనాభాంశభూతః । ఏవముక్త్వా మునీంద్రేభ్యస్సూతః

ప్రతైహాత్ర ప్రయోగస్య నిర్వాహకేన శౌనకేన కృతః శాకల్యస్యేతి॥ శాకల్యకృతపదవిభాగానుసారేణ హి శౌనకః ఋగ్విధానబృహద్దేవతామహావ్రతప్రయోగాదిగ్రంథానకార్షీదిత్యర్థః॥ ౨౪॥ న కేవలం స్వయమకార్షీత్ అపి తు స్వశిష్యమాశ్వలాయనమపి తథాకరణే నియుక్తవాన్॥ ౨౫ ॥ స ఆశ్వలాయనోఽపి తథా కృతవానిత్యాహ తద్వాక్యాదాశ్వలాయన ఇత్యాది ॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ తద్వాక్యం వ్యాసవాక్యం॥

వ్యాఘ్రపురప్రభావాతిశయవిషయం॥ ౩౮॥ ౩౯॥ రౌద్రనక్షత్రే ఆర్ద్రాయాం॥౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩,౪౪ ॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ రోదయతిసర్వమంతకాలఇతిరుద్రః - రుతోనాదా నేతద్ద్రావయతీతివారుద్రః । రుత్యా వేదాత్మనాధమాన్ దీక్షా బోధయతేప్రాపయతీతివారుద్రః ॥ రుత్యాప్రణవరూపయాస్వాత్మానం ప్రాపయతీతివారుద్రః। రోరూయమాణోద్రవతీప్రవిశతిమర్త్యానితివా॥ రుదంసంసారదుఃఖం ద్రావయతీతివా ॥అథుభద్రావకోవా- రుదంశబ్దం రాతిదదాతీతివా ॥ ప్రాణోరుద్రఇతివా। రుతంశబ్దం వేదాత్మానం బ్రహ్మ

పౌరాణికోత్తమః ॥ ౩౨॥ కృష్ణద్వైపాయనంవ్యాసం సస్మార శ్రద్ధయాసహ। ఏతస్మిన్నంతరేశ్రీమాన్మహా కారుణికోత్తమః ॥ ౩౩॥కృష్ణాజినీపోత్తరీయ ఆషాఢేనవిరాజితః । భస్మోద్ధూళితసర్వాంగస్తథాతిర్యక్త్రి పుండ్రధృక్ ॥౩౪ ॥ రుద్రాక్షమాలాభరణోజపన్పంచాక్షరంముదా ।శిష్యైస్సార్ధ్వైర్యుక్తో మహాత్మాస్వ యమాగతః ॥ ౩౫ ॥ తందృష్ట్వాపరమప్రీత్యా ప్రణమ్యభువిదండవత్ ।సూతస్స్వశిష్యైర్మునిభిస్సహాసత్యవతీ సుతం ॥ ౩౬॥తత్పాదపంకజద్వంద్వం విధాయశిరసిక్రమాత్ । చతుర్వారం పాదయోశ్చైవసంతోషాద్గద్గదస్వ స్వరః ॥౩౭ ॥ పాదప్రక్షాళనంకృత్వాపవిత్రంతజ్జలంపునః। పీత్వాయథార్హంసంపూజ్యవ్యాసంశిష్యగణా వృతం॥ ౩౮ ॥తద్వాక్యం వేదవత్సత్యంసశిష్యాన్స్వపవిత్తమాన్ । శ్రావయిత్వామహాధీమాన్సహతేనాఖిలైర పి ॥ ౩౯ ॥ శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురందివ్యమవాపుఃపురుషార్థదం । పునస్సర్వేమునిశ్రేష్ఠా వేదవ్యాస పురోగ మాః ॥ ౪౦ ॥చాపేసూర్యేస్థితేరౌద్రేనక్షత్రే శ్రద్ధయాసహ। స్నానంకృత్వామహాతీర్థే శివగంగాభిధేవరే॥ ౪౧ ॥యథాశక్తిధనందత్వా బ్రాహ్మణానాంమనీషిణాం । ఉపోష్యైకదినంపృష్ట్వా శ్రీమూలస్థాననాయకం॥ ౪౨॥ప్రదక్షిణత్రయంకృత్వా ప్రణమ్యధరణీతలే । షడక్షరేణమంత్రేణ శ్రీమూలస్థాననాయకం॥౪౩॥సహా రాధ్యాయుతంనిత్యంజపిత్వామంత్రముత్తమం । వత్సరాంతేదతీర్థేస్మిన్కృత్వాస్నానంమహత్తరే॥ ౪౪॥ ప్రదత్వాపూజ్యదేవేశంశ్రీమూలస్థాననాయకం। తతస్సభాపతింనిత్యంప్రణమ్యధరణీతలే ॥౪౫ ॥ మంత్రంషడ క్షరంనిత్యంజపిత్వాయుతమాదరాత్ । వత్సరాంతేధనందత్వా బ్రాహ్మణానాంయథాబలం॥ ౪౬ ॥ శ్రీమ త్పంచాక్షరేణైవసతారేణమహేశ్వరం । పూజయామాసురత్యంతం శ్రద్ధయైవసభాపతిం॥ ౪౭॥ తతః ప్రసన్నో భగవాన్మహేశ్వరోమునీశ్వరాణామపిదృష్టిగోచరః । ప్రనృత్యమానోభవదంబికాపతిస్సనస్తపదేఽంతసభా పతిశ్శివః॥ ౪౮॥ వ్యాసాదయోవేదవిదోహరంతం దివాకరాణామపికోటికోటిభిః । సమానతేజసమతీవని ర్మలంవిశాలవక్షస్థలమార్తిహారిణం ॥ ౪౯ ॥ దృష్ట్వాప్రమోదేన మహత్తరేణప్రణమ్యసర్వేభువిదండవత్క్ష్మ నేః । ప్రజప్యథక్త్వావివశావిచేష్టితానివృత్తబంధాఅభవన్ప్రసాదతః ॥ ౫౦॥ పుష్పవృష్టిరభవన్మహత్తరా స్వస్తిమంగళపురస్సరాపిచ । కాహళాదిభిరపూరితంజగత్తోషితాఅపిసురాసురాజనాః॥ ౫౧ ॥ ఆగతాఅపి సురాసురాజనాఅప్సరోభిరఖిలైరనుత్తమైః । శంకరశ్చభగవాన్సభాపతిస్సర్వలోకహితకామ్యయాంబయా॥ ౫౨॥ సహపరికరబంధంవేదమంత్రేణకృత్వాఖిలభువననాథోనీలకంఠస్త్రినేత్రః। సకలజనసమూహైస్సే వ్యమానస్వభక్తైస్తనయయుగళయుక్తోనందినానందితేన ॥ ౫౩ ॥ మహోత్సవేనోదేనభగవాన్పరమే శ్వరః। పుండరీకపురంపుణ్యంప్రాదక్షిణ్యక్రమేణసః ॥ ౫౪ ॥ చరిత్వాశివగంగాయాంశివస్తాండవపండితః। స్నానంకృత్వాదదౌతీర్థంసర్వేషాంప్రాణినాంహరః ॥ ౫౫॥ సురాసురాదయోప్యస్మింఛ్ఛివగంగాభిధేప రే । శ్రద్ధయాసన్నిధౌతస్యస్నానంకృత్వాయథావిధి॥ ౫౬॥ ధనంధాన్యంచవస్త్రంచతిలంగాంభూమిము త్తమాం । ప్రదత్వాశివభక్తేభ్యశ్శంకరంశశిభూషణం॥ ౫౭॥ నీలకంఠంవిరూపాక్షంతుష్టువుశ్చసురాదయః।

లోకల్పాదౌదదాతీతివారుద్రః॥మన్యవేమన్యుః క్రోధః క్రోధాత్మికాతవశక్తిః శాంతరూపాభవత్ ॥ మాబాధిష్టభక్తా నితిభక్తవిషయేతస్యోపసంహారంప్రార్థయతే ॥ ఏవమిష్వాదపి వేదితవ్యం- ఉతోతఇతిని పాతోఽపిచేత్యర్థేఽవత- తేంతవఇషవేదేవస్యేషవే ॥ శాఖాంతరేతస్యదేవస్యాగ్నిరనీకంసోమశ్శల్యంవిష్ణుస్తేజనంవరుణః॥వర్ణానిత్యాసీత్॥ ఏవంహాపాఖ్యైకేదేవస్యేషుః ॥ ౫౭॥ తేధన్వనేధనుషేనమోఽస్తు॥కనకశైలోదేవస్యధనురితి పౌరాణికావదంతి-మహా భారతే। సకృత్వాధనురోంకారంసావిత్రీంజ్యాంమహేశ్వర ఇతి॥ ధనుశ్శబ్దస్యపర్యాయోధన్వశబ్దః-ఉతఅపిచ॥తవబా హుభ్యామపినమోఽస్తుప్రసిద్ధౌ బాహూ ద్వివచనంమంత్రంబహవోహిదేవస్యబాహవః ప్రకృతశరశరాసనాభిప్రాయం

వాసత్వేషాంవ్యసనానాంమన్యుమూలమితి॥తస్మైప్రథమంనమస్కారఃకృతః॥తతస్తస్మాద్వ్యసనకారిత్వాన్మన్యుః ప్రథమంనమస్కృతః॥ అనంతరమిషుర్నమస్కృతాఇషుసమనంతరంతదుపాదానభూతాయధనుషేనమస్కారం ప్రాయుఙ్క్త॥ తతస్తదుభయవ్యాపృతౌబాహూఇతికేచిదాహుః ॥ ఏతేమన్యుప్రభృతయోదేవస్యబోధనవిశేషాః॥ క్రోధాదికార్యకారిత్వాత్తత్తద్భావేనసినిహంత్యంతఇతి॥౫౮॥౫౯॥నీలగ్రీవాయేతి॥నీలగ్రీవఃకాలగ్రీవః- గ్రీవారిశ్మయః ఉదయాత్ప్రీతిసృష్ట్యుపక్రమాణాంవస్తుంగచ్ఛతోనీలాంశ్రయః॥ యద్వానీలగ్రీవఃనీలకంఠః। సహస్రాక్షాయఅనేకచక్షు షే-సహస్రాణిసహస్రశ-ఇత్యస్మాదిత్వాదంఘసంజ్ఞాయాంవసౌస్వంప్రసారణంహ్రస్వః॥౬౦ ౬౧॥హరికే శాయహరితవర్ణకేశాయ-భావేష్టా॥ ౬౨॥ పుష్టానాంవాక్పుష్టజ్ఞానపుష్ట్యాదీనాంవశపుష్టానాంపతయే-వాక్పుష్టి ర్జ్ఞానపుష్టిశ్శ్రీపుష్టిరింద్రియపుష్టిర్గృహపుష్టిఃప్రజాపుష్టిఃపశుపుష్టిర్గ్రామపుష్టిర్ధర్మపుష్టిర్ధనపుష్టిరితి ॥ క్షేత్రా ణాంపతయేశరీరిణాంరక్షకాయ।క్షేత్రాయతేహి।యద్రోజనానాంహృదయేసన్నివిష్టఇతి॥౬౩॥ఆతతాయిస్వరూపాయ ఆతతేనఅధిజ్యేనధనుషాజగదవతిత్వాత్తతాయీ॥ అతోదేవః॥ రోహితాయలోహితవర్ణాయ। స్థపతయేగృహాధి

నమస్తేఉగ్రమన్యుఃఉతోతఇషవేనమః॥ ౫౮॥ నమస్తేఅస్తుధన్వనేబాహుభ్యాముతతేనమః॥ యాతేరుద్రశివా తనూరఘోరాపాపకాశినీ॥ ౫౯॥ నమోస్తునీలగ్రీవాయసహస్రాక్షాయతేనమః । సహస్రబాహవేతు భ్యంనమోమీఢుష్టమాయతే॥౬౦॥ కపర్దినేనమస్తుభ్యంకాలరూపాయతేనమః । నమస్తేచాత్తశస్త్రాయన మస్తేశూలపాణయే॥ ౬౧॥ హిరణ్యపాణయేతుభ్యంహిరణ్యపతయేనమః । నమస్తేవృక్షరూపాయ హరికే శాయతేనమః॥ ౬౨॥ పశూనాంపతయేతుభ్యంపథీనాంపతయేనమః । పుష్టానాంపతయేతుభ్యంక్షేత్రా ణాంపతయేనమః ॥ ౬౩॥ ఆతతాయిస్వరూపాయవనానాంపతయేనమః । రోహితాయస్థపతయేవృక్షా ణాంపతయేనమః ॥ ౬౪ ॥ నమస్తేమంత్రిణేసాక్షాత్కక్షాణాంపతయేనమః । ఓషధీనాంచపతయేనమ స్తాత్పరాత్మనే॥౬౫॥ఉచ్చైర్ఘోషాయదేవాయపత్తీనాంపతయేనమః । సత్త్వానాంపతయేతుభ్యంవ నానాంపతయేనమః॥ ౬౬॥ సహమానాయశాంతాయశంకరాయనమోనమః॥ఆధీనాంపతయేతుభ్యంవ్యాధీ నాంపతయేనమః॥ ౬౭॥ కకుభాయనమస్తుభ్యంనమస్తేసునిషంగిణే । స్తేనానాంపతయేతుభ్యంకృత్రిమాయ నమోనమః॥ ౬౮॥ తస్కరాణాంనమస్తుభ్యంపతయేపాపహారిణే । వంచతేపరివంచతేస్తాయూనాంపత

నాంనిర్మాత్రేజగద్గృహనిర్మాత్రేవా ॥ ౬౪ ॥ మంత్రిణేమంత్రాఃపంచబ్రహ్మాదయస్తద్వతే ॥ కక్షాణాంకక్షగహనా- దేశగహనా- భాషాగహనా- ధర్మాధర్మాదిగహనా తేషాంపతయే- యద్వాగిరినదీగహ్వరగుల్మాదయశ్చకక్షాః తేషాంస్వామినేతత్స్థితానాంరక్షకాయ ॥ ఓషధీనాంపతయేగ్రామ్యాణామారణ్యానామోషధీనాం పతయే ఓషాంతంపాకాంతంధీయంతఇత్యోషధయః। అథవాస్తాసుమూర్తిషుసోమఓషధీశస్తద్రూపాయ ॥ ౬౫॥ ఉచ్చై ర్ఘోషాయఉచ్ఛ్రితశబ్దామేఘాదయస్తద్రూపాయ । పత్తీనాంపతయే- ఏకోరథోగజశ్చైకోనరాః పంచపదాత యః।త్రయశ్చతురగాఃతజ్జ్ఞైఃపత్తిరిత్యభిధీయతే। తాసాంస్వామినే-అథవాపత్తీనాంపదాతీనాంపతయే సత్త్వానాం సహాసీదతాంమహాప్రపథగణానాంతేషాంపతయే। ౬౬ ॥ సహమానాయసహమర్షణేఅభిభవిష్ణుంవసి। స్వస్యా భిభవతేభక్తానామపరాధంక్షమమాణాయ।౬౭॥కకుభాయకకుభమితిమహాన్నామ-కకుభంరూపంవృషభస్యరోచతే ఇతిదర్శనాత్ భకారచ్ఛాందసః- * స్తేనానాంపతయేస్తేనాశ్చోరాఃతేషాంపరివృఢాయ।౬౮॥ వంచతే-విప్రలంభకారి ణే-వంచతేగచ్ఛతేవంచిర్గత్యర్థః॥పరివంచతేపరితస్సర్వత్రగచ్ఛతే॥స్తాయూనాంఛద్మచారిణోయేవస్త్రాదీనపహరంతి

* పాఠాంతరం- కకుభాయ- కకుభోదిశఃతావాసత్వేనాస్యసంతీతిఅర్శఆదిత్వాదచ్-తస్మై।

కపటసాధువేషాయమే తేస్తాయవః। తస్మైనమః॥ వఞ్చద్ధన్వనే స్తాయూనామిత్యాదౌ దర్శనాత్తత్ర వసకారలోపః। సక
లలోకపాలజనానాం తేషాం పతయేనమః॥ ౧౯ ॥ నిచేరవే నిభృతం నితరాం వాచరణశీలాయ ॥ ఆరణ్యపతయే అర
ణ్యాది తివాసినాం స్వామినే- ఉష్ణీషిణే యజమానమూర్తయే॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ *

ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాసక్రియాశక్తిపరమభక్త శ్రీమత్త్ర్యంబకపదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిష
న్మార్గప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్య దీపి
కాయాం ముక్తిఖండే నవమోధ్యాయః.

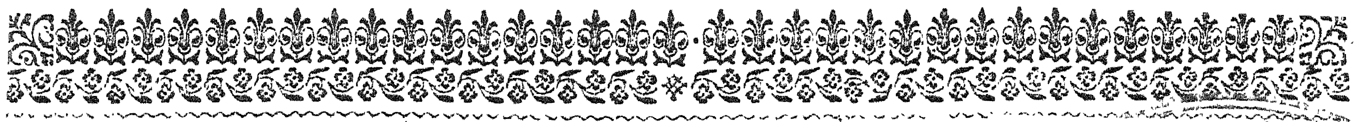
ముక్తిఖండస్సమాప్తః.

యేనమః॥ ౧౯॥ నమోనిచేరవే తుభ్యం అరణ్యపతయేనమః । ఉష్ణీషిణేనమస్తుభ్యం నమస్తే పరమాత్మనే ॥
౨౦॥ విస్మృతాయనమస్తుభ్యం ఆసీనాయ నమోనమః । శయానాయనమస్తుభ్యం సుషుప్తాయనమోనమః।
౨౧॥ ప్రబుద్ధాయనమస్తుభ్యం స్థితాయపరమాత్మనే । సభారూపాయ తేనిత్యం సభాయాః పతయేనమః॥
౨౨॥ నమశ్శివాయ సాంబాయ బ్రహ్మణే సర్వసాక్షిణే । సూతఉవాచ ॥ ఏవం సురాసురైగన్యైశ్శంకరోభి
ష్టుతః పునః ॥ ౨౩ ॥ కృత్వాప్రసాదం సర్వేషాం తత్రైవాంతర్హితోభవత్ । అస్యతీర్థస్య మాహాత్మ్యం
స్థానస్యచ సభాపతేః ॥ ౨౪॥ యోవేత్తి శ్రద్ధయా తస్యసిద్ధా ముక్తిర్మహాత్మనః । యః పఠేచ్ఛృణుయాద్వా
పి ముక్తిఖండమిదం ముదా॥ ౨౫ ॥ స సాక్షాన్ముక్తిమాప్నోతి ప్రసాదేన సభాపతేః। నమో వ్యాసాయ గురవేమ
మజ్ఞానప్రదాయినే॥ ౨౬ ॥ నమశ్శివాయ సోమాయ సాక్షిణే ప్రత్యగాత్మనే॥ ౨౭॥ ... *

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం ముక్తిఖండే
ఈశ్వరనృత్తదర్శనం నామ నవమోధ్యాయః.
ముక్తిఖండస్సమాప్తః.

శ్రీ శంకర

గురుభ్యో నమః.

సవ్యాఖ్యాయాం సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండప్రారంభః.

—(*) సర్వవేదాంతార్థసారప్రశ్నః. (*)—

హరిః ఓమ్। ఈశమాద్యంతనిర్ముక్తమతిశోభనమాదరాత్ । నమామివిగ్రహం సాంబం సంసారవిషభేషజమ్ ॥ ౧ ॥ సత్రావసానే సన్నద్ధాస్సర్వవేదార్థవేదనే । సర్వలోకహితేయుక్తాస్సారాసారవివేకినః॥ ౨॥ స్వాధ్యాయాధ్యయనేయుక్తాస్స్వస్థచిత్తాసునిశ్చలాః । సర్వోపద్రవనిర్ముక్తాస్సర్వశత్రువివర్జితాః ॥ ౩ ॥ అభ్యాగతానామార్తానామతిథీనాంప్రియంవదాః । మైత్ర్యాదికరుణాయుక్తాఃకుమతాపవ్యపేతకాః ॥ ౪ ॥ పరిపుష్టామహాప్రీతాఃప్రాజ్ఞామానవివర్జితాః। గవాంశుశ్రూషణేయుక్తాః గురుశుశ్రూషణేరతాః॥ ౫॥ వృద్ధసేవాభిసంపన్నావేదవిత్పూజనేరతాః । ఋజవోమృదవస్స్నిగ్ధాస్స్పర్ధాద్వంద్వైః వర్జితాః॥ ౬ ॥ రుద్రాక్షమాలాభరణాస్సితభస్మావకుంఠితాః। త్రిపుండ్రాదివళిభిర్దీప్తాః జటావల్కలసంయుతాః ॥ ౭ ॥ లింగార్చనపరానిత్యంశివస్యామితతేజసః । శివాభిమానసంపన్నాశ్శివభక్తిపరాయణాః ॥ ౮ ॥ శివశబ్దజపధ్వస్తపాపపంజరసుందరాః। సంసారవిషవృక్షస్య మూలచ్ఛేదనతత్పరాః॥ ౯ ॥ శ్రౌతస్మార్తసమాచారాస్సర్వేగోత్రవర్ణయోవరాః । వ్యాసప్రసాదసంపన్నంసర్వజ్ఞానమహోదధిమ్॥ ౧౦॥ విశ్వాత్మవేదినంసాక్షాద్విధ్వస్తభవకాననమ్ । స్మృత్వాభక్త్యామహాత్మానంతుష్టువుస్సూతముత్తమం॥ ౧౧॥ ఏతస్మిన్నంతరేశ్రీమాన్మహాకారుణికోత్తమః । సర్వజ్ఞస్సర్వభూతానామభీష్టఫలదఃప్రభుః ॥ ౧౨ ॥ ప్రాదురాసీన్మహాతేజారాశౌసూర్యఇవస్వయమ్ । తందృష్ట్వామునయస్సర్వేస్సస్మితాగద్గదస్వరాః॥ ౧౩॥ ప్రణమ్యదండవద్భూమౌదత్త్వాతస్యాసనంపరం । పాదప్రక్షాళనంకృత్వాశ్రద్ధయాపరయాసహ ॥ ౧౪ ॥ గంధపుష్పాదిభిర్ద్రవ్యైఃపూజ్యాపుణ్యవతాంవరమ్ । సమాశ్వాస్యచిరంకాలంప్రసన్నముఖపంకజమ్॥ ౧౫ ॥ పప్రచ్ఛుస్సర్వవేదార్థంప్రసన్నాభాగ్యగౌరవాత్ ।సోఽపిసూతస్స్వమాచార్యంస్మృత్వాశంభుంజగద్గురుం॥౧౬॥ సర్వవిద్యామయీమీశాంసాక్షాద్విఘ్ననాయకమ్ । షణ్ముఖంవసదాశుద్ధం ప్రణమ్యాభువిదండవత్॥

యజ్ఞవైభవఖండ వ్యాఖ్యానప్రారంభః.

హరిః ఓమ్॥ యద్యపిగతఖండేజ్ఞానస్వరూపంముక్తిసాధనతాచోక్తా॥ శ్లో॥ తథాపియజ్ఞశిష్టామృతభుజోయాంతిబ్రహ్మసనాతనం । నాయంలోకోఽస్త్యయజ్ఞస్యకుతోఽన్యఃకురుసత్తమ ॥ ఇత్యాదిభగవద్వచనాద్యజ్ఞశబ్దస్యక్రియాభేదేకేవలంప్రసిద్ధిదర్శనాత్తద్విరోధేనజ్ఞానేమాభూదనాదరఇతిజ్ఞానస్యయజ్ఞరూపతాకర్మయజ్ఞేభ్యఃశ్రేయోరూపతాచవక్తవ్యా- ఉక్తాచసంగ్రహేణభగవతా- శ్రేయాన్ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాజ్ఞానయజ్ఞఃపరంతపేతి - సాపివిరూపితవ్యేతియజ్ఞవైభవఖండంచతుర్థమారభమాణోభగవాన్బాదరాయణః ప్రథమతః పరాపరశివప్రణిధానముపనిబధ్నాతి॥ ఈశమితి॥ అత్రప్రథమార్ధేనిత్యనిరతిశయానందరూపత్వేననిష్కళస్యప్రణిధానంద్వితీయేచ పరమపురుషార్థప్రదత్వేనసకలస్యప్రణిధానం- నమామీతిత్రికరణవ్యాపారస్యతత్రసమర్పణంచోపనిబధ్యతే - యద్వైశంనిష్కళంశరీరంస్వరూపంతదేవలోకానుగ్రహాయస్వీకృత లీలావతారంసత్సాంబం నమామీతిసంబంధః॥ ౧ ॥ సర్వవేదార్థేతిపరవేదార్థపదపరవేదార్థస్యాపివేదనే - సూతముఖాదుక్త క్రమేణపరవేదార్థంజ్ఞాత్వాకృతకృత్యానామపి మునీనాం పునరపరవేదార్థప్రశ్నేప్రయోజనంపరవిద్యానధికారిణాం కర్మయజ్ఞద్వారాతదధికారప్రాప్తిసిద్ధిర్యథాస్యాదితి లోకానుగ్రహఏవప్రయోజనమిత్యాహ॥సర్వలోకహితఇతి ॥ ౨ ॥ నిగదవ్యాఖ్యాతో

ధ్యాయశేషః ॥ ౩. ౪ ॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥ ౧౩॥౧౪॥౧౫॥ ౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యైః రచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే-ప్రథమోఽధ్యాయః-

౧౭॥ కృతాంజలిపుటో భూత్వా మునీనాలోక్య సువ్రతః । వక్తుమారభతే సూతస్స్వవేదార్థముత్తమమ్॥ ౧౮॥ మహేశ్వరం సర్వజగన్నివాసకం దివాకరాదిప్రథితౌజసామపి। అగోచరం ధర్మవృష్టిప్రదం సదా నమామి సంసారమహౌషధం పరమ్ ॥ ౧౯ ॥ పరానుభూతిం భవపాశనాశనం సదాశివం సర్వనృణాం కృతి శోభనప్రదామ్ । ఉమాభిధానుత్తమచిత్తవృత్తిదాం నమామి నానావిధలోకవైభవమ్॥ ౨౦॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే సర్వవేదాంతార్థసారసంగ్రహే నామ ప్రథమోఽధ్యాయః. ... ... *

—* పరాపరవేదార్థవిచారః. *—

ఓం సూతః॥ అథ వక్ష్యామి వేదార్థం శృణుత శ్రద్ధయా ద్విజాః । శ్రద్ధయా రహితం సర్వం ఫలాయ న కదాచన॥ ౧॥ పరాపరవిభాగేన వేదార్థో ద్వివిధస్స్మృతః। వేదార్థః పరమస్సాక్షాత్పరతత్త్వం పరం శివమ్॥ ౨॥ అపరో ధర్మసంజ్ఞస్స్యాత్తత్ప్రాప్తిసాధనం। అధర్మః పరిహార్యో వేదార్థత్వేన భక్తితః ॥ ౩ ॥ గీయతే ముని శార్దూలైః కదాచిన్నతు ముఖ్యతః । అధర్మః పరిహారేణ ధర్మస్సాధ్యాకులో భవేత్ ॥ ౪ ॥ అవ్యాకులేన ధర్మేణ శ్రద్ధయానుష్ఠితేన తు । వేదార్థః పరమస్సాక్షాత్ప్రత్యక్త్వేన సంశయః॥ ౫॥ సోఽయం స్వాశ్రితయా శక్త్యా బద్ధవత్ప్రతిభాసతే। ఏకైవ పరమా శక్తిర్మాయా యా ఘటకారిణీ॥ ౬॥ శివస్యానంతరూపా సా విద్యయా తస్య నశ్యతి । యా వినశ్యతి సా మాయా చిన్మాత్రే పరికల్పితా॥ ౭॥ అధిష్ఠానావశేషో హి నాశః కల్పితవస్తునః। భావస్యైవ హ్యభావత్వం నాశో భావస్య

మునిప్రశ్నానంతర్యమథశబ్దార్థః॥ ౧॥ పరాపరవిభాగేనేతి॥ ఉపనిషదర్థః పరః ఇతరస్త్వపరః॥ శ్రూయతే హి ముండకోపనిషది॥ ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇతి హ స్మ యద్బ్రహ్మవిదో వదంతి పరా చైవాపరా చ॥ తత్రాపరా ఋగ్వేదో యజుర్వేదః సామవేదోఽథర్వణవేదః శిక్షా కల్పో వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛందో జ్యోతిషమితి ॥ అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యాది ॥ తదేవాహ ॥ వేదార్థః పరమ ఇతి పరాత్సకలాదతిశయేన యత్పరం నిష్కలం తదుక్తత్వేన తయా మత్యా పరమో వేదార్థ ఇత్యర్థః ॥౨॥ అపరోఽపి ద్వివిధః విహితో యజ్ఞాదిధర్మః ప్రతిషిద్ధో హింసాదిరధర్మశ్చ॥ తత్రాద్యస్య ప్రయోజనమాహ॥ అపర ఇతి॥ తత్ప్రాప్తేతి॥ తమేతం వేదానువచనేనేత్యాది శ్రుతేరిత్యర్థః॥ అననుష్ఠేయస్యాధర్మస్య కిముపదేశేన తత్రాహ॥ పరిహారాయేతి॥ ఉక్తం హి శాబరభాష్యే॥ అనర్థోఽపి జిజ్ఞాస్యః-పరిహారాయేతి॥ ౩॥ నతు ముఖ్యత ఇతి॥ ముఖమివ ప్రథమశ్రేయస్సాధనత్వేన అనుష్ఠేయో ధర్మో ముఖ్యః తత్పరిపంథిత్వేన హానాయ జిజ్ఞాస్యస్సన్నధర్మో జఘన్య ఇత్యర్థః॥ అధర్మపరిహారేణేతి తదపరిహారే ధర్మస్య వ్యాకులతా కృష్ణం ప్రతి అర్జునేన ప్రపంచితా గీతాసు ॥ అధర్మాభిభవాత్కృష్ణ ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియ ఇత్యాదినా ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ పరవస్య వేదార్థస్య స్వప్రకాశస్య కథమసిద్ధిర్యేన వధర్మానుష్ఠానేన తత్సిద్ధిరుక్తేత్యత ఆహ॥ సోఽయం స్వపర ఇతి॥ వస్తుతోఽసిత్యముక్తోఽపి హ్యాత్మా స్వాశ్రితయా మాయాశక్త్యా బద్ధ ఇవ భాసతే- బద్ధానాం సంసారిణామసమ్యక్త్వాత్ బంధహేతుమాయాధ్యాసం ధర్మో నిమితం నాశయతి ॥ ఏకైవేతి॥ ఏకస్యైవానంతజీవనిర్భాసస్య హేతుం ఇంద్రజాలవదుపపత్త్యా నానాసేనాసంకల్పనీయేతి॥ ౬॥ తస్యా మాయాత్వం జ్ఞానవినాశ్యత్వేన సమర్థయతే శివస్యేతి॥ యథాశ్రయాశ్రయిభావే విషయవిషయిభావేవా షష్ఠీ॥ శివాశ్రయా శివవిషయా చ మాయా జగదుపాదానం ఆశ్రయత్వోపాధినా తస్య జీవత్వం - విషయత్వోపాధినా చ పరత్వమితి హి స్థితిః ॥ నను సర్వజ్ఞే నిరవద్యే శివే నాజ్ఞానం సంభవతి ॥ న చాజ్ఞే జీవమాయాధీనో జీవభాగో జీవాశ్రయా చ మాయేత్యన్యోన్యాశ్రయాదిప్రసంగాదిత్యత ఆహ ॥ చిన్మాత్ర ఇతి॥ ఇహ భూతలే ఘట ఇతి హి నిర్ఘటస్య భూతలస్య ఘటసంబంధవ్యాఘాతాత్స్వత్వమైవ ఘటవతి తస్మింస్తత్సంబంధేఽఽత్మాశ్రయాత్॥ ద్వితీయే ఘటవత్త్వాన్యోన్యాశ్రయాత్ తృతీయాదిస్వీకారే చక్రకాద్యాపత్తేః ఘటతదభావసాధారణభూతలమాత్రేణ ఘటస్య సంబంధః। ఏవం మాయా తదవభాససాధారణే చిన్మాత్రే మాయాశ్రితేతి॥ ౭॥ నను విద్యయా మాయా నశ్యతి చేత్ మాయయా అవిద్యావత న్నాశేన ముక్తౌ ద్వైతాపత్తిరిత్యత ఆహ అధిష్ఠానేతి॥ మాయాయాః కల్పితత్వేన తన్నాశస్తదధిష్ఠానాన్నవ్యతిరిచ్యత

ఇత్యర్థః - నను ప్రాగసతో ఘటస్య నాశో నామ జాతస్సన్ ఘట ఏవ - సతశ్చ ఘటస్య ప్రధ్వంసో నామ ప్రధ్వంసత్వేనావ సన్ ఘట ఏవ - తత్ర కథం లోకస్య తత్ప్రతీతివ్యవహారౌ దృశ్యేతే - నాధిష్ఠానమాత్రే - తత్కథం నాశస్యాధిష్ఠానావశేష ఇత్యత ఆహ - భావస్యేతి॥ సదసతోర్హి పరస్పరోపమర్దకత్వేన తన్నాశయోరన్యోన్యాత్మకత్వం ప్రతీతా ॥౮॥ సదసద్విలక్షణత్వాత్తు మాయాయాస్తన్నాశస్య నాధిష్ఠానాదతిరేకః నహి శుక్తిం సాక్షాత్కుర్వతస్తద్రూపాతిరేకేణ తత్ర కల్పితరజతస్య నాశం ప్రతియన్తి వ్యవహరన్తి చేత్యర్థః - కల్పితనాశమధిష్ఠానవ్యతిరేకేణ వ్యవహారంతముపహసంతి కవయః ఏతత్స్వయముఖాత్ - యత్కమలినీపత్రైకకణం వారిణో యో ముక్తామణిరిత్యముం తత్ర సజడశ్శ్రిత్వన్నముష్మాదపి - అంగుల్యగ్రలఘుక్రియాప్రవిరలైత్యాదీయమానే శనైః కుత్రోడ్డీయ గతో మమేత్యనుదినం నిద్రాతి నాంతః శుచేతి - సంప్రదాయవిదో వ్యాహుః ॥ ఆత్మైవాజ్ఞాన హానిర్వేతి॥ తథా॥ నివృత్తిరాత్మా మోహస్యజ్ఞాతత్వేనోపలక్షిత ఇతి॥ కల్పితవస్తునో నాశశ్చేదధిష్ఠానావశేషః॥ అధిష్ఠానస్య నాశస్తర్హి కిమవశేషః నహి తస్యాధిష్ఠానాంతరమస్తి అనవస్థా వా భవేదిత్యత ఆహ॥ అధిష్ఠానస్యేతి ॥ ప్రాతీతికం హి సత్యత్వం - శుక్తిరూప్యాదేః సత్యేవ ప్రమాతరి - బాధ్యమానస్య సతి ప్రమాతర్యబాధ్యమానస్య ఘటాదేస్తు వ్యావహారికం సత్యత్వం - ఇహాధిష్ఠానత్వేనాభిమతస్య బ్రహ్మణస్తు పారమార్థికం సత్యత్వమిత్యభిప్రేత్య సర్వదేత్యుక్తం॥ ౯ ॥ యత ఈశాన ఏవైకః స్వేతరసమస్తకల్పితవస్తుజాతాధిష్ఠానం అత

భవతా ॥ ౮ ॥ భావాభావస్వరూపాభ్యామన్య ఏవ హి కల్పితః । అధిష్ఠానస్య నాశో న సత్యత్వాదేవ సర్వదా॥ ౯॥ సర్వాధిష్ఠానమీశానం పశ్యన్నేవ విముచ్యతే । ఈశానవిషయం జ్ఞానం వేదాంతశ్రవణాదనా॥ ౧౦॥ జాయతే పరహంసస్య తస్య ముఖ్యాధికారిణః । ఆశ్రమాంతరనిష్ఠస్య క్రమాత్తస్యాపి జాయతే॥ ౧౧॥ బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి వనస్థో నైష్ఠికోఽపి చ। గృహస్థః పితృలోకం వ శివజ్ఞానం తు భిక్షుకః॥ ౧౨॥ తత్రాపి ప్రథమో భిక్షుర్జ్ఞానేచ్ఛోదయబాధకాత్ । మహాపాపాదయత్నేన ముచ్యతే మునిపుంగవాః ॥ ౧౩॥ ద్వితీయశ్శాంతిదాంత్యాదిజ్ఞానాంగేచ్ఛామవాప్నుయాత్। తృతీయోఽఖిలవేదాంతశ్రవణేచ్ఛామవాప్నుయాత్ ॥ ౧౪॥ చతుర్థో జ్ఞానమాప్నోతి వేదాంతశ్రవణేన తు । స ఏవ కర్మసన్న్యాసీ పరహంససమాశ్రయః ॥౧౫॥ అన్యే కామ్యపరిత్యాగాద్భిక్షుకా ఇతి కీర్తితాః ।పరోక్షం బ్రహ్మవిజ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకం॥౧౬॥ బుద్ధిపూర్వకృతం పాపం కృత్స్నం దహతి వహ్నివత్।శాబ్దం బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానమపరోక్షం మహత్తరమ్ ॥౧౭॥ సంసారనాశకం ప్రోక్తం తమస్సూర్యోదయో యథా(?) । అతోఽపి జ్ఞానలాభాయ పరహంసో భవేద్ద్విజా॥ ౧౮॥ కుటీచకాశ్చ హంసాశ్చ తథాన్యే చ బహూదకాః। యే భవిష్యంతి తే కుర్యుః ప్రాజాపత్యేష్టిసంజ్ఞితామ్॥ ౧౯॥ ఆగ్నేయేష్టిం ద్విజాః కుర్యుః పరహంసాభిలాషిణః। పశ్చా

త్తద్జ్ఞానాత్తదజ్ఞానవిలాసస్య కల్పితస్య నివృత్తిరితి యదుక్తం విద్యయా తస్య నశ్యతీతి తత్ఫలితత్వాహ ॥ సర్వాధిష్ఠానమితి ॥ ఉక్తస్య పరమపురుషార్థజ్ఞానస్య కారణమధికారిణం చాహ॥ ఈశానవిషయేతి ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ క్రమాదిత్యుక్తం క్రమమేవాహ॥ బ్రహ్మలోకమితి ॥ క్రమాననుప్రవిష్టస్యాపి పితృలోకస్య వనస్థత్వానంతరభావిగార్హస్థ్యఫలత్వాదత్రోపన్యాసః - శివజ్ఞానం తు భిక్షుక ఇతి సాక్షాత్పారంపర్యాభ్యాం ॥ ౧౨ ॥ చతుర్విధా హి భిక్షుకాః - కుటీచకబహూదకహంసపరమహంసాః - తత్రాద్యస్య పారంపర్యప్రకారమాహ ॥ తత్రాపి ప్రథమో భిక్షురితి ॥ జిజ్ఞాసాప్రతిబంధకపాపనివృత్తిః కుటీచకాశ్రమధర్మానుష్ఠానఫలం॥ ౧౩॥ బహూదకధర్మానుష్ఠానస్య తు శమదమాదిలాభః ఫలం ॥ హంసధర్మస్య తు వేదాంతశుశ్రూషా॥ ౧౪॥ శ్రవణపురస్సరతత్త్వజ్ఞానావాప్తిశ్చతుర్థాశ్రమఫలమిత్యర్థః॥ ౧౫॥ శ్రవణస్యాప్యధికారిభేదేన పరోక్షాపరోక్షజ్ఞానలక్షణఫలవిభాగమాహ ॥ పరోక్షం బ్రహ్మేతి॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ప్రాజాపత్యేష్టీతి - కుటీచకాదిసన్న్యాసత్రయారంభే ప్రాజాపత్యేష్టిః కార్యా॥ స్మర్యతే హి॥ ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిం సర్వవేదసదక్షిణామ్ । ఆత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేద్గృహాదితి॥ పరమహంసస్య ఆగ్నేయీం కేచిత్తు కేచిత్ ప్రాజాపత్యామేవేత్యాహుస్తదుక్తం జాబాలోపనిషది ॥ తద్ధైకే ప్రాజాపత్యామేవేష్టిం కుర్వంతి తదు తథా న కుర్యాదాగ్నేయీమేవ కుర్యాదగ్నిర్హి ప్రాణః ప్రాణమేవైతయా కరోతీతి॥ ౧౯ ॥ త్రైధాతవీమితి॥ చతుర్థేరపి యథోక్తేష్ట్యనంతరం త్రైధాతవీ ఇష్టిః కార్యా ॥ తత్స్వరూపముక్తం ॥ తైత్తిరీయకే ॥ తస్మా ఏతం త్రిధాతుం నిర్వపేత్ - ఇంద్రాయ రాజ్ఞే పురోడాశమేకాదశకపాలం ఇంద్రాయాధిరాజాయేంద్రాయ స్వరాజ్ఞ ఇతి॥ ఉక్తే

ష్ట్యనంతరం త్రైధాతవీయా జాబాలేష్టిః త్రైధాతవీయామేవ కుర్యాదితి కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥ అగ్నిర్జాయా యయా స్వాహాకారేణ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫ ॥ కామ్యకర్మఫలే దోషమితి ॥ ఫలభోగేన హి తజ్జాతీయే రాగస్తేన తాదృశస్య కర్మణః పునరారంభస్తతః ఫలం తతో రాగ ఇతి ॥ సంసారాదనిర్మోక్షలక్షణో దోషః తత్త్యాగినస్తు నూతనఫలానుదయాత్పూర్వకృతస్య చ భోగేన క్షయాన్నిత్యనైమిత్తికకరణేన ప్రత్యవాయానుదయాత్తతః- సత్త్వశుద్ధ్యా జిజ్ఞాసా శ్రవణమననాదిర్జ్ఞానసాధనసంపత్త్యా భిక్షుతుల్యతా తేషామిత్యర్థః॥ ౨౬ ॥ త్రయీసారమితి॥ ప్రజాపతిర్లోకానభ్యతపదిత్యత్ర హి లోకత్రయసారా అగ్నివాయ్వాదిత్యాస్తత్సారా ఋగ్యజుస్సామవేదాస్తత్సారా భూర్భువస్సువరితి తిస్రో వ్యాహృతయస్తత్సారా అకారోకారమకారాస్తే మిళిత్వా ప్రణవ ఇత్యుక్తం - అకార ఉకారో మకార ఇతి

త్రైధాతవీం కుర్యాత్సర్వే సంయతమానసాః ॥ ౨౦ ॥ యే నాహితాగ్నయః ప్రాప్తేషాం నేష్టిర్విధీయతే। స్వస్వాగ్నిషు తు హోమం తే కుర్యుశ్శ్రద్ధాపురస్సరమ్॥ ౨౧॥ విరజాఖ్యేన హోమం తే రాజ్యేన చరుణాపి చ। హుతశేషం చరుం సాజ్యం ప్రాశ్యాచమ్యైవ సర్పిషా ॥ ౨౨ ॥ పూర్ణాహుతిం పునః కుర్యుః ప్రణవేనాగ్నిజాయయా। సహాగ్నిం పునరాఘ్రాయ అయం తే యోనిరృత్విజః॥ ౨౩ ॥ ఇతిమంత్రేణ కుర్యుస్తే ప్రైషోచ్చారణమాదరాత్ । సన్న్యాసాధ్వర్యుణా దత్తం దండకాషాయమేవ చ ॥ ౨౪ ॥ పరిగృహ్య గురోః పాదం ప్రణమ్య శ్రద్ధయా సహ । వేదాంతశ్రవణం కుర్యుర్జ్ఞానార్థం భిక్షుకోత్తమాః॥ ౨౫॥ కామ్యకర్మఫలే దోషం విదిత్వా ప్రతిషిద్ధవత్। కామ్యకర్మత్యజం స్తోత్యై భిక్షుణా ఫలతో భవేత్॥ ౨౬ ॥ న సంతి జప్యా మంత్రాశ్చ పరహంసస్య సర్వదా । త్రయీసారమిమం మంత్రం జపేన్నిత్యం సమాహితః॥ ౨౭॥ ప్రణవాదపరం జప్త్వా కదా ముక్తో భవిష్యతి । ఓంకారస్సర్వమంత్రాణాముత్తమః పరికీర్తితః॥ ౨౮॥ ఓంకారేణ ప్లవేనైవ సంసారాబ్ధిం తరిష్యతి। ఉమార్ధవిగ్రహో దేవో రుద్రస్సత్యాదిలక్షణః ॥ ౨౯॥ సంసారతారకస్యాస్య ప్రణవస్యార్థ ఉచ్యతే। విష్ణ్వాదయోపి దేవాశ్చ రుద్రాద్యాః బ్రహ్మణా సహ॥ ౩౦॥ కథంచిత్ప్రణవస్యార్థా భవిష్యంతి న ముఖ్యతః। యతిభిర్జ్ఞానసిద్ధ్యర్థమవిముక్తం మహత్తరమ్॥ ౩౧ ॥ స్థానం సంసేవనీయం స్యాచ్చింతనీయం తథైవ చ । అవిముక్తే మహాదేవస్సాక్షాద్విశ్వేశ్వరః ప్రభుః ॥ ౩౨॥ ఉపాస్యమానస్సంప్రీతో జ్ఞానం సాక్షాత్ప్రయచ్ఛతి। అవిముక్తే మహాదేవమనుపాస్యావిముక్తయే॥ ౩౩ ॥ నరః కించిద్విషం భుక్త్వా క్షున్నివృత్తిం కరిష్యతి । తస్మాన్ముముక్షుభిర్భక్త్యా జ్ఞానార్థమవిముక్తకమ్ ॥ ౩౪॥ అధిభూతే తథాధ్యాత్మే సేవనీయం తథైవ చ । చింతనీయో మహాదేవస్తత్రోపాస్యో న సంశయః ॥ ౩౫ ॥ గృహస్థైశ్చ వనస్థైశ్చ తథా వై బ్రహ్మచారిభిః । శతరుద్రీయసంజ్ఞస్తు మంత్రో జప్యో మహత్తరః॥ ౩౬॥ రుద్రజాపీ విముచ్యేత మహాపాతకపంజరాత్ । సమ్యగ్జ్ఞానం చ లభతే తేన ముచ్యేత బంధనాత్॥ ౩౭ ॥ పావనీ సర్వపాపానాం రుద్రైకాదశినీ తథా । అసేనిసదృశం జప్యం నాస్తి సత్యం శ్రుతౌ స్మృతౌ ॥ ౩౮ ॥ ఏషాం పంచాక్షరీ విద్యా శతరుద్రీయమధ్యగా ॥ పంచాక్షరే మహాదేవః సర్వదా సుప్రతిష్ఠితః ॥ ౩౯ ॥ మహాదేవస్య నాన్నిధ్యాద్వ్యష్టిభూతాశ్చ దేవతాః। తత్ర ప్రతిష్ఠితా ఏవ వృక్షే శాఖా యథా స్థితాః ॥ ౪౦॥ వృక్షస్య మూలసేకేన శాఖాః పుష్యంతి వై యథా। శివే రుద్రజపాత్ప్రీతే ప్రీతా ఏవాన్యదేవతాః ॥ ౪౧ ॥ అతో రుద్రజపాదేవ భుక్తిముక్తీ ప్రసి

ణానేకధా సమభవత్తదేతదోమితీతి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ఉమార్ధేతి॥ ద్వివిధం హి శివస్య స్వరూపం నిష్కలం సకలం చ ॥ తత్ర నిష్కలం సత్యాదిలక్షణం స ప్రణవస్య ముఖ్యోర్థ ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ ౩౦ ॥ కథంచిత్ప్రణవస్యేతి ॥ విష్ణ్వాదిమూర్తయో గుణ్యస్సకలా అపి నిష్కలరూపానుగతత్వేనానుసంధీయమానా నిష్కలపరస్య ప్రణవస్య లక్షణయా భవంత్యర్థాః॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ అధిభూతే-ప్రతిమాబ్రాహ్మణాదౌ అధ్యాత్మే స్వస్వరూపే చ॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯ ॥ వ్యష్టిభూతా ఇతి ॥ శిరస్సు సమస్తోపాధికః పరమాత్మా సర్వాధారత్వాత్సమష్టిస్తస్యైవోపాధిపరికల్పితభాగా వ్యష్టయః ॥ సమష్టివ్యష్టిరూపేణ నిదర్శనముక్తం॥ వృక్ష ఇతి॥ ౪౦ ॥ సమష్టిసేవయా వ్యష్టిఫలలాభే నిదర్శనమాహ ॥ వృక్షస్య మూలేతి॥ ౪౧ ॥ మాయా మహేశ్వరీతి॥ అత్ర వక్తవ్యం తత్ప్రథమఖండే ద్వితీయాధ్యాయే మన్త్రయా శక్తిసంక్లృప్తమిత్యత్రోక్తం ॥ సత్త్వాదిగుణభేదతః గుణవైచిత్ర్యేణ రజస్తమోమలినసత్త్వప్రాధాన్యేనేత్యర్థః॥ ౪౨ ॥ ఆక్రమ్యేతి-మాయయాక్రాంతో

హి జీవ ఇత్యుక్తం - సత్త్వాదిగుణత్రయం కార్యద్వారా వ్యవచ్ఛినత్తి॥ సత్త్వాత్సుఖం చేతి॥ ౪౩॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ అతో మాయామయ ఇతి॥ యతో మాయాగుణైః సత్త్వరజస్తమోభి రనుగతమత ఇత్యర్థః॥ ౪౬॥ జ్ఞానయజ్ఞేనేతి ॥ జ్ఞానయజ్ఞేన పరం బ్రహ్మజ్ఞానం సాక్షాజ్జాయతే॥ అన్యథా తు శబ్దత ఏవ బుధ్యత ఇత్యర్థః॥ ౪౭॥ పరమవేదార్థప్రసంగేన కథితస్య జ్ఞానయజ్ఞస్యోత్కర్షసూచనాయ యజ్ఞాంతరాణి విభాగేనానుక్రామతి॥ యజ్ఞశ్చ ద్వివిధ ఇతి॥ ౪౮ ॥ స్థూలఫలత్వేన కర్మయజ్ఞస్య స్థౌల్యం ॥ సూక్ష్మఫలత్వేన జ్ఞానయజ్ఞస్య సౌక్ష్మ్యం॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥

ధ్యతే । మాయా మాహేశ్వరీ శక్తి స్సత్త్వాదిగుణభేదతః ॥ ౪౨ ॥ జీవమాత్రస్య సంసారే భ్రామయత్యనిశం ద్విజాః । తస్మాత్సుఖం చ జ్ఞానం చ వైరాగ్యం శౌక్ల్యమేవ చ ॥ ౪౩ ॥ దుఃఖప్రవృత్తిః కామశ్చ లౌహిత్యం రజసో భవేత్ । మోహో భ్రాంతిస్తథాలస్యం కార్ష్ణ్యం చ తమసో భవేత్ ॥ ౪౪ ॥ ఏవముత్తమరూపాశ్చ పదార్థాస్సత్త్వసంభవాః । తథా మధ్యమరూపాశ్చ పదార్థా రాజసాస్స్మృతాః ॥ ౪౫ ॥ విహీనాస్తామసాః ప్రోక్తాః పదార్థాస్సంగ్రహేణ తు । అతో మాయామయస్సాక్షాత్సంసారస్సర్వదేహినామ్ ॥ ౪౬ ॥ స శివజ్ఞానమాత్రేణ సద్య ఏవ నివర్తతే । జ్ఞానయజ్ఞేన విప్రాణామాస్తికానామమానినామ్ ॥ ౪౭ ॥ జాయతే పరమం జ్ఞానం నాన్యథా మునిపుంగవాః । యజ్ఞశ్చ ద్వివిధః ప్రోక్తస్స్థూలసూక్ష్మవిభేదతః ॥ ౪౮ ॥ కర్మయజ్ఞస్స ఆఖ్యాతః స్థూలస్సర్వార్థవిత్తమైః । జ్ఞానయజ్ఞో భవేత్సూక్ష్మస్సాక్షాత్సంసారబాధకః ॥ ౪౯ ॥ కర్మయజ్ఞాభిధస్స్థూలస్త్రిప్రకారో వ్యవస్థితః । కాయికో వాచికశ్చైవ మానసశ్చేతి సువ్రతాః ॥ ౫౦ ॥ నిత్యనైమిత్తికాద్యస్తు కాయికః పరికీర్తితః । మంత్రాణాం జపరూపస్తు వాచికో వేదవిత్తమాః ॥ ౫౧ ॥ దేవతాధ్యానరూపస్తు మానసః పరికీర్తితః । కాయికాదధికః ప్రోక్తో వాచికో మతిమత్తమైః ॥ ౫౨ ॥ మానసో వాచికాచ్ఛ్రేష్ఠో మానసో బహుధా స్మృతః । ధ్యేయభేదేన సోప్యేవముత్తమాధమభేదతః ॥ ౫౩ ॥ ద్వివిధస్తత్ర దేవస్య శివస్య ధ్యానముత్తమమ్ । విష్ణ్వాదీనాం తు దేవానాం ధ్యానం చాధమమిష్యతే ॥ ౫౪ ॥ అతో మోక్షార్థిభిః ప్రాజ్ఞైశ్శివ ఏకశ్శివంకరః । ధ్యేయస్సర్వం పరిత్యజ్య శివాదన్యత్తు దైవతమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్మిన్నర్థే శ్రుతిస్సాధ్వీ సమాప్తా వేదవిత్తమాః । అపక్వచిత్తైర్మోక్షార్థం దేవా విష్ణ్వాదయోపి చ ॥ ౫౬ ॥ ధ్యేయాః పక్వైశ్శివో ధ్యేయస్సాక్షాత్సంసారమోచకః । రుద్రం విశ్వాధికం విష్ణుం బ్రహ్మాణం చాన్యమేవ వా ॥ ౫౭ ॥ సమం సంచింతయన్ సాక్షాత్సంసారే పరివర్తతే । మహాపాపవతాం పుంసాం పూర్వజన్మసు సువ్రతాః ॥ ౫౮ ॥ విష్ణుస్సర్వాధికో భాతి న సాక్షాత్పరమేశ్వరః । విష్ణుస్సర్వాధికో నాన్య ఇతి చింతయతాం నృణాం ॥ ౫౯ ॥ నాస్తి సంసారవిచ్ఛిత్తిః కల్పకోటిశతైరపి । తేషాం నైవ చ మోక్షాశా కల్పకోటిశతైరపి ॥ ౬౦ ॥ బ్రహ్మాదిదేవతానాం చ విశ్వాధిక్యం వదంతి యే । అధోముఖోర్ధ్వపాదాస్తే యాస్యంతి నరకార్ణవమ్ ॥ ౬౧ ॥ విష్ణోర్వా బ్రహ్మణో వాపి తద్వదన్యస్య కస్యచిత్ । సామ్యం వదంతి యే తేషాం న సంసారాద్విమోక్షణమ్ ॥ ౬౨ ॥ విష్ణుం ప్రజాపతిం చాపి దేవతాసు మునీశ్వరాః । నిహీనాసు శివం పశ్యన్ముచ్యతే భవబంధనాత్ ॥ ౬౩ ॥ శివరుద్రమహాదేవబ్రహ్మేశానాదినామతః । విష్ణ్వాదిదేవతాః పశ్యన్నామాన్ముచ్యేత బంధనాత్ ॥ ౬౪ ॥ శివం సర్వోత్తమం విప్రా హరిబ్రహ్మాదినామతః । చింతయన్ ఘోరసంసారే పతత్యేవ న సంశయః ॥ ౬౫ ॥ యథా మాత్యాదిబుద్ధిస్తు రాజ్ఞి బాధాయ దేహినామ్ । తథా విష్ణ్వాదిబుద్ధిస్తు శివే బాధాయ దేహినామ్ ॥ ౬౬ ॥ అత

అస్మిన్నర్థే శ్రుతిస్సాధ్వీ సమాప్తా-పర్యవసితా॥ యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః । తదా శివమవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతో భవిష్యతీతి శ్రుతిః॥ శివజ్ఞానమేవ పదం ధ్యానమంతరేణ జ్ఞానాసంభవాజ్జ్ఞానస్య ధ్యానద్వారస్య ముక్తిసాధనత్వే పర్యవసితేత్యర్థః॥ ౫౬॥ రుద్రమితి॥ విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిరితి శ్రుతిః॥ ౫౭ ॥ అనయా శ్రుత్యా రుద్రస్య సర్వేభ్యోప్యాధిక్యస్యోద్ఘుష్యమాణస్యాపి కైశ్చిదజ్ఞానే కారణమాహ-మహాపాపేతి॥ ౫౮॥ సర్వాధికో న భాతీత్యన్వయః॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ఉత్కృష్టే అపకృష్టబుద్ధిరనర్థాయ అపకృష్టే పునరుత్కర్షబుద్ధిశ్శ్రేయసే చ॥ * బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిషు శివబుద్ధిరుత్కృష్టేత్యాహ ॥ విష్ణుం ప్రజాపతిమితి ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥

* పాఠాంతరం- ఉక్తం హి వ్యాసేన- బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాదితి॥ అతో విష్ణ్వాదిషు శివబుద్ధిరుక్తేత్యాహ.

౯॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥ లౌకికక్రియాకలాపవత్పూజాప్రపంచోఽపి చిత్తైకాగ్ర్యవిరోధేన జ్ఞానప్రతిబంధక ఇతి తత్ప్రి య్వేషిణః కథంచిజ్జ్ఞానపంచకత్వేత్యత ఆహ॥ సర్వత్రనాస్తీతి ॥ లౌకికేష్వపిహి క్రియాకలాపేషూపయోగమపశ్యతో జ్ఞానినఉ పేక్షైవనతత్వభియోగేణానుష్ఠానమిత్యేతావన్నతు ప్రద్వేష ఃనహిశివః సర్వంజగదితిపశ్యన్ క్వచిదపికథంప్రద్విషేత్॥ అతో విద్వేషాణోఽపిజ్ఞానపంచకఏవేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తర్హి శివపూజాస్తుత్యాదావపివిదుష ఉపేక్షైవ నప్రీత్యాపేక్షే త్యాహ॥ తథాపీతి॥ ఉక్తేషుభస్మావకుంఠనరుద్రాక్షధారణశివపూజాతన్మంత్రజపాదిషుతత్ప్రసాదబలాదేవలబ్ధపి జ్ఞానస్యాకృతఘ్నస్యతత్రకథంప్రియబుద్ధిర్నజాయతఇత్యర్థః॥ ౨౪॥నహిశివాద్వైతజ్ఞానవిరోధస్యాప్రియబుద్ధిస్తతస్ఫురణా దితిచేత్తత్రాహ॥బాధితాకారేతి॥ రజ్జురియం నాయంసర్పఇతి రజ్జుతత్త్వం సాక్షాత్కుర్వంతం సర్పభ్రమస్యవృత్తావపి సంస్కారబలాద్దగ్ధపటన్యాయేనబాధితసర్పావభాసానువృత్తిర్యథాతత్త్వావబోధనంనప్రతిబధ్నాతి॥ఏవంప్రాక్తనసంస్కారబలాదనువర్తమానస్యాపి శివపూజాదేఃశివసాక్షాత్కారం ప్రతినప్రతికూలతేత్యర్థః ॥ శివపూజాదే ర్యస్యబాధితాకారానువృత్తేర్విద్యాంప్రతికేవలంనప్రాతికూల్యంప్రత్యుతానుకూల్యమిత్యాహబాధితాకారతోవాపీతి॥

శ్శివస్సదాధ్యేయఃప్రాధాన్యేనమనీషిభిః ।జ్ఞానయజ్ఞాత్పరోయజ్ఞోనాస్తిశాస్త్రేషుతౌస్మృతౌ॥౧౭॥ జ్ఞానయజ్ఞైకనిష్ఠస్యనకించిదపిదుర్లభమ్ । మహాపాపవతాం పుంసాం జ్ఞానయజ్ఞో నరోచతే ॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యుతజ్ఞానయజ్ఞస్తు ప్రద్వేషో భాసతేస్వతః। విశుద్ధంజ్ఞానముత్పన్నంయస్యతస్యమహాత్మనః॥ ౧౯॥శివరుద్రమహాదేవబ్రహ్మేశానాదినామసు।రుద్రమూర్తిషుసర్వాసుశాంతిదాంత్యాదిసాధనైః॥ ౨౦ ॥ తిర్యక్త్రిపుండ్రైరుద్రాక్షైస్తథాభస్మావకుంఠనే । శివస్యలింగపూజాయాంశివధ్యానేఽసుప్రవ తాః ॥ ౨౧ ॥ ప్రియబుద్ధిఃప్రజాయేతస్వభావాదేవసర్వదా । యస్యవిజ్ఞానినస్తేషు ప్రద్వేషోవాపి జాయతే ॥ ౨౨ ॥ ఉపేక్షావానసజ్ఞానిపశుర్విజ్ఞానపంచకః । సర్వత్రనాస్తివిద్వేషః సాధ్యసాధన పూర్వకే॥ ౨౩॥సాక్షాద్విజ్ఞానినోవిప్రా ఉపేక్షాబుద్ధిరేవహి। తథాప్యుక్తేషుసర్వేషుతేషు ద్విజ పుంగవాః॥ ౨౪॥ ప్రియబుద్ధిస్స్వతోభాతిబాధితాకారరూపతః । బాధితాకారతోవాపియస్యబుద్ధి స్స్వతోనహి ॥౨౫ ॥ఏష్వసౌనైవవిజ్ఞానీభ్రాంతఏవనసంశయః । కర్మావలంబనేనైవ కేచిజ్జీవం తి మానవాః॥ ౨౬॥ జ్ఞానావలంబనేనైవజీవంత్యన్యేవిమోహితాః । అనేకకోటిభిః కల్పైర్జ్ఞాన యజ్ఞస్యవైభవమ్ ॥ ౨౭ ॥ మయామద్గురుణావ్యాసః నశక్యంపరిభాషితుమ్। తథాపిమునయశ్శ్ర ద్ధామాత్రమాసాద్యకేవలమ్॥ ౨౮॥ ప్రశంసంతి[illegible]హాభాగ్యాజ్జ్ఞానయజ్ఞస్యవైభవమ్ । అశక్తాఅపి విజ్ఞాతుంజ్ఞానయజ్ఞస్యవైభవమ్ ॥ ౨౯ ॥ శ్రద్ధయాస్వాధికారేణవదంతిజ్ఞానవైభవమ్। పునఃకణా దకపిలప్రభృతినామపిస్వతః॥ ౩౦ ॥ దోషానపద్యతేజ్ఞానేవిరోధేపిపరస్పరమ్ । తైస్తైర్నిరూపి తంజ్ఞానంవస్తుతోనైవదర్శితమ్ ॥౩౧ ॥ ఉపచారేణవిజ్ఞానంశ్రద్ధాపూర్తతయాద్విజాః । వ్యాస స్సాక్షాచ్ఛివజ్ఞానీశివస్యైవప్రసాదతః॥౩౨॥తత్ప్రసాదాదహంసాక్షాచ్ఛివజ్ఞానీనసంశయః । మ యాతత్సంగ్రహేణైవప్రోక్తంయుష్మాకమాదరాత్॥౩౩ ॥తత్ప్రసాదేనవిజ్ఞాయ యజ్ఞవైభవమా స్తికాః।జ్ఞాతవంతఃకృతార్థాశ్చయూయంసత్యంనసంశయః ॥౩౪ ॥ ఇతఃపూర్వంమయాన్యేషాం

ఏషుశివపూజాదిషు ॥ ౨౫ ॥ కేచిదతిఅవిదితజ్ఞానమార్గాజీవంతి జన్మపరంపరాసు నతుకదాచిన్ముచ్యంతే॥ శ్రూ యతేహి॥ అవిద్యాయాంబహుధావర్తమానావయంకృతార్థాఇత్యభినందంతిబాలాః । యత్కర్మిణోన ప్రవేద యంతిరాగాత్తేనాతురాఃక్షీణలోకాశ్చ్యవంతఇతి ॥ ౨౬॥ జ్ఞానావలంబనేనేతి ॥ జ్ఞానపరిపాకా[illegible]గపరిపక్వ మపిజ్ఞానమేవపరమ్ప్రాప్తమితిమోహేన కర్మత్యక్తవంతఇత్యర్థః॥ ।శ్రూయతేహి॥ తతోభూయఇవతేతమోయఉప విద్యాయాగ్ంరతా ఇతి ॥ తేషాంహికామ్యకర్మత్యాగాన్నస్వర్గాదిభోగః। నిత్యాద్యకరణనిమిత్తప్రత్యవాయప్రతిబం ధాద్విద్యాపరిపాకానుదయాద్భోగమోక్షమార్గద్వయభ్రష్టాస్తేభవంతీత్యర్థః॥ ౨౭॥౨౮॥౨౯॥అశక్తానపిశ్రద్ధయా స్వస్వాధికారేణవదతః పురుషానుదాహరతి ॥ పునఃక[illegible] ॥ వస్తునిర్వికల్పానుపపత్త్యాపరస్పరవిరోధినోరుభ యోఃప్రామాణ్యాసంభవాదన్యతరప్రమావశ్యంభావిన్యపి[illegible]శ్రద్ధాపూర్వమభిధానాదేవనదోషఇత్యర్థః॥ ౩౦ ॥ తర్హికింతదపితత్వదర్శనంనేత్యాహ॥ తైస్తైరితి ॥ విజ్ఞానమాత్రంతుభవతినపునరపవర్గోపయోగిజ్ఞాన.

మిత్యర్థః॥(మోక్షేధీర్జ్ఞానమన్యత్రవిజ్ఞానంశిల్పశాస్త్రయోరిత్యమరః)౮౧॥ కస్తర్హిజ్ఞానవాక్కథంవాతదీయజ్ఞానస్యకణాదాదివద్విజ్ఞానమాత్రతా తావత్తాహ॥ వ్యాస ఇతి॥ అతత్త్వభూతశ్శ్రద్ధామాత్రేణోక్తోపి నసారః॥ అయంతు తత్త్వభూతోపిసార ఇత్యర్థః॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ద్వితీయోధ్యాయః॥ ... ...

నారాయణ [illegible] షితః। వ్యాసోమమగురుః పూర్వం రహస్యమేభ్యభాషత ॥౮౫॥ సారాత్సారతరం వ్యాసా [illegible] యథా ప్రపఠితః। గోపనీయస్త్వయం నిత్యం భవద్భిః పరమాస్తికైః॥౮౬॥ *

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - పరాపరవేదార్థవిచారో నామ ద్వితీయోధ్యాయః॥ ... ... *

—(*)అథ కర్మవైభవమ్(*)—

సూతఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి కర్మయజ్ఞస్యవైభవం।కర్మయజ్ఞస్త్రిధాప్రోక్తో మునిభిస్సూక్ష్మదర్శిభిః ॥౧॥ ఏకః కామ్యోపరో నిత్యస్తథా నైమిత్తికోపరః। ప్రాధాన్యేన ఫలంశుద్ధిరార్థికీ కామ్యకర్మణః ॥౨॥ ప్రాధాన్యేనాత్మనశ్శుద్ధిర్నిత్యస్య ఫలమార్థికం। కేవలంప్రత్యవాయస్య నివృత్తిరితి యస్యతు ॥ ౩ ॥ కామ్యరూపేషుయజ్ఞేషు యతంతే శ్రద్ధయా సహ।మందభాగ్యా నరా విప్రా నిత్యనైమిత్తికాత్మకే ॥ ౪ ॥ మహాభాగ్యాః ప్రవర్తంతే తేషాంముక్తిరయత్నతః। విధ్యుక్తమితిబుధ్యా యే వర్తంతే శ్రద్ధయా సహ ॥ ౫ ॥ ఏషుయజ్ఞేషు సర్వేషు తేషాంమందంఫలంభవేత్। శివారాధనబుధ్యా యే యతంతే శ్రద్ధయా సహ ॥ ౬ ॥ ఏషుయజ్ఞేషు తే శీఘ్రం విముక్తిఫలమాప్నుయుః। అకర్తాహమభోక్తాహమసంగోహమహంశివః ॥౭॥ ఇతివిజ్ఞాయమానేన స్వాత్మానం తత్కర్తారంచ। కర్మయజ్ఞేషు యేనిత్యం యతంతే శ్రద్ధయాన్వితాః॥౮॥ తేమహాదేవవిజ్ఞానమపరోక్షమవాప్నుయుః। యజ్ఞరూపంమహావిష్ణుం యజ్ఞైర్యజంతి యే ద్విజాః ॥౯॥ తేతువిజ్ఞానమాసాద్య కైవల్యంజ్ఞానమాప్నుయుః। ప్రాధాన్యేన మహాదేవో యజ్ఞైరిజ్యో నచాపరః ॥౧౦॥ ఇతిజ్ఞాత్వా యజంతే యే తేపి జ్ఞానమవాప్నుయుః। విష్ణుంబ్రహ్మాణమింద్రంవా దేవతాంతరమేవవా ॥౧౧॥ ప్రధానబుధ్యా యే యజ్ఞైర్యజంతే మోహతోపివా। తే యాంతి నరకం ఘోరం యావదాభూతసంప్లవమ్॥ ౧౨ ॥ నామతశ్చార్థతో యస్తు మహాదేవో మహేశ్వరః। స ఏవ సాంబస్సర్వైర్యజ్ఞైరిజ్యస్సర్వైర్మహామఖైః ॥౧౩॥ యానిలోకే నిషిద్ధాని కర్మాణ్యవిహితానిచ। తానిశంభోర్మహాపూజేత్యేవం జ్ఞాత్వా మహామఖః॥ ౧౪॥ యానికర్మాణిసర్వాణి నిషిద్ధాని

ఉద్దేశానంతరం తత్క్రమేణ యుతః కర్మయజ్ఞో జిజ్ఞాసితః అతస్తద్వైభవం వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥౧॥ కామ్యకర్మణః ఫలప్రాప్తిః ప్రధానం - అర్థాచ్చిత్తశుద్ధిరపిభవతి॥ యదాహుః-విశ్వరాహాదిదేహేషు [illegible] పదమితి॥ ౨ ॥ నిత్యస్యతు సత్త్వశుద్ధిరేవ ప్రాధాన్యేన ఫలం- నైమిత్తికస్య ప్రాయశ్చిత్తాదేరుపాత్తదురితక్షయః ఫలమిత్యర్థః॥౩॥ పరంపరయాప్యపవర్గానుపయోగిషు ప్రత్యుత తత్ప్రతిబంధకేషు కామ్యయజ్ఞేషు యే ప్రవృత్తాస్తే మందభాగ్యా ఇత్యాహ- కామ్యరూపేష్వితి॥ యేతు నిత్యనైమిత్తికేషు పరంపరయాపవర్గయోగిత్వమభిసంధాయ ప్రవర్తంతే తే క్రమేణ ముచ్యంత ఇత్యాహ॥ నిత్యనైమిత్తికేతి॥౪॥ యేతు తేష్వేవాభిసంధిమాత్రరహితా విధ్యుక్తమిత్యేవ ప్రవర్తంతే తే మందఫలభాగిన ఇత్యాహ- విధ్యుక్తమితి ॥ ౫ ॥ యేతు తాన్యేవేశ్వరారాధనబుధ్యా కుర్వంతి తేషామత్యంతనిష్కామతయా బుద్ధిశ్శుధ్యతి అతిశయేన త్వరయా ముచ్యంత ఇత్యాహ॥ శివారాధనేతి॥ ౬ ॥ అకర్త్రాదిరూపమాత్మానమపరోక్షమాత్మత్వం మానేన తదనుగ్రాహకతత్కర్తారంచ విజ్ఞాయ కర్మయజ్ఞం కుర్వతః శివసాక్షాత్కారః ఫలమిత్యాహ॥ అకర్తాహమితి॥ ౭॥ ౮॥ అథవా యజ్ఞాత్మకో విష్ణురిత్యభిసంధానే విజ్ఞానం భవతి॥ ౯ ॥ ప్రాధాన్యేన శివ ఏవ యష్టవ్యః తదంగత్వేన బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయః ॥ ౧౦॥ శివాదన్యస్యతు ప్రాధాన్యేన యష్టవ్యత్వాభిసంధానే నరక ఏవేత్యాహ॥ విష్ణురిత్యాది॥ ౧౧॥ మోహతోపి వేతి ॥ మోహతః ప్రమాదాదినా॥ ప్రమాదాత్తు కృత్వా [illegible] తత్త్యాగేన దోష ఇత్యర్థః॥౧౨ ॥ ఇత్థంభావే కారణమాహ నామత ఇతి॥ ౧౩ ॥ యానిలోకే నిషిద్ధానీతి ॥ అనిషిద్ధాన్యవిహితానిచ నిమేషకండూయనాద్యపి శివారాధనబుధ్యా కృతాని సఫలంతీత్యర్థః॥ ౧౪॥ కించ॥ నిషిద్ధాన్యప్యేవమాహ ॥ యానికర్మాణీతి ॥ ౧౫॥

స్త్రీకారణమాహ- ఈశ్వరార్థేతి॥ ౧౬॥ తత్రోదాహరణమాహ॥ ఆర్ద్రకాష్ఠమితి॥ ౧౭॥ యత్పునర్వైధం కర్మ తత్ కిముపక్తవ్యమిత్యాహ॥ విధ్యుక్తమితి॥ ౧౮॥ విధ్యుక్తకర్మనిష్ఠానాం యదనిష్టం తత్కారణకర్తౄణాం సంసారసాధనమిత్యర్థః॥ ౧౯॥ దురాచారిష్వపి దోషదర్శనమకృత్వా ఉపేక్షైవ కార్యా- ఉక్తం హి పతంజలినా॥ మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాణాం సుఖదుఃఖపుణ్యాపుణ్యవిషయాణాం భావనాతశ్చిత్తప్రసాదనమితి- తదాహ దురాచారిష్వితి॥ యస్య యాదృశీ ఉపేక్షాబుద్ధిః సా తస్య మహామఖ ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥ బుద్ధార్హతాదిమార్గస్థే పురుషే తదీయదేవతాప్రతిమాస్వపి ఆదరమకృత్వా దేవతాబుద్ధిమాత్రం సమబుద్ధిత్వాదవిరుద్ధం॥ శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితాస్సమదర్శిన ఇతి న్యాయేనేత్యాహ॥ బుద్ధేతి॥ ౨౧॥ వేదేష్వాశ్రమేషు వానుక్తమపి యత్కించిదారాధనం యజ్ఞః- కిముత తంత్రోక్తమిత్యాహ॥ వైదికం తాంత్రికమితి॥ ౨౨॥ ౨౩॥ స్వబుద్ధ్యాధీనే ప్రతిమాదౌ శాస్త్రోక్తైవ శ్రద్ధయా హితే శ్రేయసే భవతి॥ ౨౪॥ తావన్మాత్రమపి పర్యాప్తం చేత్ కిమితి ప్రాగుక్తనియమవిశేషాదేరిత్యత ఆహ॥ ఫలేష్వితి॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీకాశీవిలాసక్రియాశక్తిపరమభక్తత్ర్యంబకపాదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన మాధవామాత్యేన విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే తృతీయోఽధ్యాయః. *

శ్రుతౌ స్మృతౌ। తాని చారాధనం శంభోరితి జ్ఞానం మహామఖః॥ ౧౫॥ ఈశ్వరార్థధియా పాపాన్యపి కర్మాణి సువ్రతాః। భవంతి పూతాన్యత్యంతం సత్యమేవ న సంశయః॥ ౧౬॥ ఆర్ద్రకాష్ఠం మహావహ్నౌ శుష్కం కృత్వా దహేద్యథా। తథేశ్వరధియా పాపం శుద్ధవిజ్ఞానదం భవేత్॥ ౧౭॥ విధ్యుక్తకర్మనిష్ఠానామిష్టస్యాకరణం తు యత్। సోఽపి సాక్షాన్మహాయజ్ఞః సమ్యగ్జ్ఞానస్య కారణం॥ ౧౮॥ విధ్యుక్తకర్మనిష్ఠానామనిష్టకరణం తు యత్। తన్మహాపాతకం ప్రోక్తం సంసారస్య ప్రవర్తకం॥ ౧౯॥ దురాచారిషు సర్వేషు వినా దోషస్య దర్శనం। ఉపేక్షాబుద్ధిరుత్పన్నా యా తు సోఽయం మహామఖః॥ ౨౦॥ బుద్ధార్హతాదిమార్గస్థదేవతాప్రతిమాసు చ। దేవతాబుద్ధిమాత్రం యత్సోఽపి యజ్ఞః ప్రకీర్తితః॥ ౨౧॥ వైదికం తాంత్రికం హిత్వా మార్గం స్వప్రజ్ఞయా ద్విజాః। యత్ర యో దేవతాబుద్ధిం కరోతి శ్రద్ధయా సహ॥ ౨౨॥ సోఽపి యజ్ఞ ఇతి ప్రోక్తో మయా వేదార్థవిత్తమాః। శ్రద్ధయా సహితం సర్వం శ్రేయసే భూయసే భవేత్॥ ౨౩॥ స్వబుద్ధ్యా వేదశాస్త్రోక్త్యా తంత్రోక్త్యాపి ద్విజోత్తమాః। ఆస్తిక్యం దేవతాబుద్ధిరపి లాభాయ దేహినాం॥ ౨౪॥ ఫలేషు తారతమ్యం తు విద్యతే సూక్ష్మదర్శనే। కాయికః కర్మయజ్ఞస్తు కథితః సంగ్రహేణ తు॥ ౨౫॥ భవంతోఽపి మహాయజ్ఞం కాయికం కురుత ద్విజాః॥ ౨౬॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే కర్మవైభవం నామ తృతీయోఽధ్యాయః.

—* వాచికయజ్ఞః. *—

ఓం సూత ఉవాచ॥ అథాహం వాచికం యజ్ఞం వక్ష్యామి శ్రద్ధయా సహ। పరాత్పరతరాత్తస్మాచ్ఛివాచ్చైతన్యలక్షణాత్॥ ౧॥ స్వశక్తిసహితాద్దేవాద్ద్విజా జ్యోతిర్మయః పరః। శబ్దస్సూక్ష్మస్స్వభావేన

ఉద్దేశక్రమానుసారేణ కాయికయజ్ఞానంతరం వాచికయజ్ఞం వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాహమితి॥ తత్ర ప్రథమతో వాగుత్పత్తిమాహ॥ పరాత్పరేతి॥ ౧॥ యదస్మిన్నధ్యాయే వక్ష్యం తత్సర్వం ప్రథమస్య శివమాహాత్మ్యఖండస్య పంచమే శక్తిపూజాధ్యాయే మాతృకా చ త్రిధా ప్రోక్తేత్యస్య శ్లోకస్య వ్యాఖ్యానే ప్రపంచితం॥ తదేవేహ తత్ర తత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాస్యతే- అధికశ్చాంశో వివరిష్యతే॥ విమర్శరూపతోపి వమయభాషినిరంతరశ్చిదంశః పరో బిందుః స ఏవేశ్వరః తస్మాత్పరతరో మాయాతీతో నిష్కలశ్శివస్తస్మాన్నిష్కలాత్పరతరాద్యథోదీరితరూపః స్వమాయాశక్తివిశిష్టచైతన్యజ్యోతీరూపో బిందుపదాభిధేయోఽపర ఈశ్వరో జాత ఇత్యర్థః- తదుక్తమాగమే॥ అథోత్పత్తిం ప్రవక్ష్యామి జాతాయాం సర్వసంవృతౌ। ఏక ఏవ శివస్సాక్షాత్పరమానందలక్షణః॥ జగదుత్పత్తిహేత్వర్థం నిష్కలాత్పరమాచ్ఛివాత్। సముద్భూతః పరస్తస్మాదితి॥ తస్మాత్పరబిందుశబ్దాభిధేయాదచిదంశో బీజం॥ చిదచిన్మిశ్రాంశో నాదశ్చిదంశో పరో బిందురితి త్రిధాపి భాగసమయే సూక్ష్మశబ్దో జాత ఇత్యాహ॥ శబ్దస్సూక్ష్మ ఇతి॥ అఖండిత ఇతి॥ మూలకారణస్యావిభజ్యమానస్య బిందోస్సర్వగతత్వాత్తదాత్మకతయా సర్వత్రానుస్యూత ఇత్యర్థః॥ తథా సర్వగతస్యాపి వైఖరీరూపశబ్దవత్ శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వమేవ సూక్ష్మత్వం- ఇంద్రియాగోచరత్వే కథం తదవభాస ఇత్యత ఆహ॥ స్వభావేన ప్రాదురాసీదితి॥ స్వప్రకాశబిం

దుఃకార్యత్వం తదాత్మకత్వేన స్వయమపి స్వప్రకాశత్వస్వభావేన ప్రాదుర్భూతః ఏష ఏవ శబ్దః స్వప్రకాశత్వాత్సర్వగత్వాజ్జగత్కారణతా దాత్మ్యాచ్చ శబ్దబ్రహ్మేత్యుచ్యతే॥ ౨ ॥ తస్యైవ శబ్దబ్రహ్మణః పరావాగ్రూపలక్షణదశావిశేషమాహ॥ సశబ్ద ఇతి ॥ పిండీభూతతయేతి॥ తస్య సర్వగతస్యాపి ప్రాణినామదృష్టవశాత్ హేతుకప్రయత్నజనితపవనసంయోగవిశేషనిబంధనమూలాధారలక్షణప్రదేశవిశేషాభివ్యక్తిః సా పిండీభావస్తయైవాభివ్యక్తస్య ప్రకాశస్యాపి తస్యాయోగ్యత్వాతిశయో స్వప్రకాశరూపతా సామాన్యజ్జడప్రకాశేన ప్రసిద్ధేన తప్తజాంబూనదరూపేణోపమీయత ఇత్యర్థః॥ తత్ర పరిస్ఫుటీభావవశాత్ హితో మూలాధారస్థస్వప్రకాశోఽనిస్పందః పరావాగిత్యుచ్యతే- స ఏవ మూలాధారాదానాభినిమగ్నరూపేణ మనసాభివ్యక్తో వైశద్యాతిశయదశాపన్నసామాన్యస్పందనరూపః పశ్యంతీవాగిత్యుచ్యతే ॥ ఏతే పరాపశ్యంత్యౌ స్వప్రకాశత్వమనోవిషయత్వాభ్యాం నిస్పందత్వసామాన్యస్పందత్వాభ్యాం వా పృథక్త్వేన క్వచిన్నిర్దిశ్యేతే ॥ ఇహ తు విశేషస్పందవిరహసామ్యేనైకీకృత్య పిండీభావజాంబూనదప్రభాభావాభ్యాం శిష్టైకస్వరూపతయా నిర్దిశ్యేత ఇతి మంతవ్యం ॥ అనేనైవాభిప్రాయేణ మాతృకా చ త్రిధా స్థూలేత్యత్ర పరాపశ్యంత్యోస్సూక్ష్మతరరూపత్వేనైకీకృత్య త్రైవిధ్యం వర్ణితమితి॥ ౩ ॥ తస్యైవ వైఖరీనాభేర్హృదయం ప్రాప్తస్య నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా విషయీకృతస్య విశేషస్పందరూపస్య మధ్యమావాగ్రూపతామాహ॥ స పునరిత్యి॥ బ్రహ్మనాడ్యేతి॥ బ్రహ్మనాడ్యా సుషుమ్నయా విభక్తః ఇతి తత్తదర్థవిశేషవిషయశబ్దరూపవిశేషాలంబి న్యా బుద్ధ్యా నిశ్చిత్య వికల్పితవిశేషస్పందరూప ఇత్యర్థః ॥ అనేన మధ్యమాయాః పరాపశ్యంతీభ్యాం విశేషోఽపి నిర్దిష్టః। వైఖరీతోఽపి విశేషమాహ॥ సూక్ష్మరూపేణేతి॥ పరశ్రోత్రగ్రహణాయోగ్యత్వం సూక్ష్మత్వం - స్వత ఇతి స్వగోచరయా నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యేత్యర్థః - ఆత్మీయవాచకాత్స్వశబ్దాదబంతాత్తృతీయార్థే సార్వవిభక్తికస్తసిః - తాచ్ఛీల్యాదిష్వాకృత్యాస్వత ఇతి పుంవద్భావః॥ వహ్నిప్రభ ఇతి॥ పశ్యంతీవాగ్రూ

ప్రాదురాసీదఖండితః॥ ౨॥ సశబ్దః పునరాధారే ప్రాణినామాస్తికోత్తమాః । పిండీభూతతయా భాతి తప్తజాంబూనదప్రభః ॥ ౩ ॥ స పునర్బ్రహ్మనాడ్యాతు ప్రవిశ్య హృదయాంబుజమ్ । విభక్తస్సూక్ష్మరూపేణ భాతి వహ్నిప్రభస్స్వతః॥ ౪॥ బ్రహ్మరంధ్రం పునస్సాక్షాచ్ఛివస్య స్థానముత్తమమ్ । పిండీభూతతయా ప్రాప్య ప్రకాశానందలక్షణే॥ ౫॥ తత్ర సన్నిహితే శంభౌ విశ్రాంతిం లభతే స్వతః । ఆధారే పరశక్తేస్తు స్థానే శబ్దః ప్రకాశితః॥ ౬ ॥ పరమేకాక్షరం సాక్షాద్భవత్యత్యంతశోభనమ్ । ఆజ్ఞాసంజ్ఞాన్మహాస్థానాదూర్ధ్వేఽర్ధం యత్స్థానముత్తమం॥ ౭॥ తత్రస్థోఽయం ద్విజాశ్శబ్దస్సూక్ష్మైకాక్షరతామియాత్।

పాదపి వైశద్యాతిశయో మధ్యమాయాః వాచః ఉచ్యతే- వహ్నిప్రభా హి బాహ్యతమోపహరణసమర్థా తదసమర్థాం జాంబూనదప్రభాత్వమితి విశేషః॥ ౪॥ వైఖరీం వక్తుమారభతే॥ బ్రహ్మరంధ్రమితి॥ ప్రవిశ్యేత్యనుషంగః- పునరితి- తు శబ్దార్థే- మధ్యమాస్థానాద్ధృదయాద్వైఖరీస్థానస్య బ్రహ్మరంధ్రస్య భేదమాహ॥ శివస్యేతి॥ శివస్య సాక్షాత్స్థానమాపరోక్ష్యం స్థానం శివో హి పరమానందరూపో జగదుపాదానతయా సర్వగతోఽపి బ్రహ్మరంధ్రే ఉపాస్యమానోఽచిరాదపరోక్షో భవతి- హృదయభ్రూమధ్యాదిషూపాసనాస్థానాంతరేషు సంభవత్స్వపి బ్రహ్మరంధ్రే చిదానందాభివ్యక్త్యతిశయాదుత్తమమిత్యుక్తం- తథా త్వేచాభ్యాసవతామనుభవః॥ శ్రుతిస్మృతిషు చ ప్రమాణం॥ శ్రూయతే హి॥ సైషా విధృతిర్నామ ద్వాస్తదేతన్నాందనమితి- స్మర్యతే॥ మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణా॥ ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మవ్యాహరన్మామనుస్మరన్। యః ప్రయాతి స ముద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయ ఇతి॥ ౫ ॥౬॥ ౭॥ ప్రవిష్టస్య కృత్యమాహ॥ తత్రస్థ ఇతి॥ ద్వివిధం హ్యక్షరాణాం స్వరూపం- స్థూలం సూక్ష్మంచ- తత్ర స్థూలం పరశ్రోత్రగ్రహణయోగ్యం వైఖరీరూపతామాపన్నమకారాదిక్షకారాంతవర్ణతత్సమభివ్యాహారపదవాక్యమంత్రాద్యాత్మకమనేకం ॥ సూక్ష్మంతు మధ్యమరూపపరిత్యాగేన వైఖరీరూపప్రాప్త్యభిముఖ్యలక్షణమేకం నాదాత్మకం ప్రణవరూపం ప్రణవో హి కంఠోష్ఠాద్యభివ్యంగ్యో బాహ్యః స్థూలః నాదాత్మకశ్చ - సకలశబ్దోపాదానభూతో మూర్ధన్యభివ్యజ్యమాన ఆంతరస్సూక్ష్మమక్షరం - తస్య చాక్షరస్వరూపప్రాప్త్యభిముఖస్య నాదాత్మకతా శబ్ద ఇత్యనేనోక్తా ॥ ఉక్తం హి సాంఖ్యే- ఓమిత్యంతర్నదతి నియతం యః ప్రతిప్రాణశబ్దో వాణీయస్మాత్ప్రభవతి పరా శబ్దతన్మాత్రగర్భా ఇతి॥ తస్య మూర్ధని ప్రాణేనాభివ్యజ్యమానస్య సకలశబ్దోపాదానత్వం శబరస్వామిభిరుక్తం ॥ నాభేరుత్థితః ప్రాణః ఉరసి విస్తీర్ణః కంఠే పరివృత్తో మూర్ధాన మాహత్య పరావృత్తో వివిధాన్ శబ్దాన్ వ్యనక్తీతి- అత్ర చ ప్రాణస్య నాదాభివ్యంజకత్వం తదభివ్యక్తస్యైవ నాదస్యైవ

పరా పశ్యన్తీ మధ్యమా వైఖరీరూపస్య వర్ణోపాదానతా ॥ అత ఏవ ప్రాణః శబ్దాన్ స్వయం నశక్నోతీత్యుక్తం న పునః ప్రసిద్ధ ఇతి ॥ ఉక్తో నాదః ప్రసూత ఇత్యుక్తం సాంఖ్యే నైవ - యథా సావిత్రా వరుణసదనాదుచ్చరంతి ప్రకృష్టం వచ్యతే తత్ర ప్రకటకరణై ప్రాణసంగాత్ప్రసూతే ॥ తాం పశ్యన్తీం ప్రథమముదితాం మధ్యమాం బుద్ధిసంస్థాం వాచం వక్త్రే కరణవిశదాం వైఖరీం చ ప్రపద్యే ఇతి ॥ పశ్యన్తీమధ్యమయోర్వైఖరీ కారణే నాదాత్మకప్రణవేనుగతిమాహ ॥ తృతీయ ఇతి ॥ పశ్యన్తీమధ్యమాస్థాననాభిహృదయాపేక్షయోక్తాక్షరస్థానస్య బ్రహ్మరంధ్రస్య తృతీయత్వం ॥ భూమ్యాద్యధ్వాపేక్షయా నాదాంతమతిక్రాన్తత్వం పరమాధారత్వం - వైఖరీకరణభావస్య తత్ర పరిపూర్ణత్వాత్పూరకత్వం ॥ సకలపుణ్యఫలపరమానందాభివ్యక్తిస్థానత్వేన చ పుణ్యభాజనత్వం ॥ ౮ ॥ అక్షరద్వయస్య తత్రైకాకారతా నామ పశ్యన్తీమధ్యమయోరనుగతే రేవ స్వభావేన తదాత్మకతయా అథవా నాదాత్మకస్య ప్రణవస్య ప్రభావోఽయముపవర్ణ్యతే । ఇత్థం నామాయం ప్రణవో మహాప్రభావః యః హంసోత్తరత్రవర్ణ్యమానమహామన్త్రాజపామన్త్రస్యావయవభూతం హమితి స ఇతి చాక్షరద్వయమత్రైకాకారమాపన్నం తత్ర హేతుః స్వభావేనేతి ॥ స్వస్మాదుక్తాక్షరద్వయాత్మభావేనోత్పద్యేత్యర్థః ॥ తథా హి లీలయా పరిగృహీతార్ధనారీశ్వరావతారస్య పరశివస్య పుంభాగో హమిత్యుచ్యతే ॥ ప్రకృతిభాగః స ఇతి- సా చ ప్రకృతిః పుంసా తాదాత్మ్యమాత్మనో యదానుసంధత్తే తదా అక్షరపాతతః సోఽహమితి పరమాత్మమన్త్రో జాతః తత్ర చ సకారహకారయోర్లోపే సంధౌ చ కృతే ప్రణవో జాత ఇతి వర్ణితం ప్రపంచసారే ॥ హకారశ్చ పుమాన్ప్రోక్తః స ఇతి ప్రకృతిర్మతా । అజపేయం మహాశక్తిస్తథా దక్షిణవామతః ॥ బిందుర్దక్షిణభాగస్థో వామభాగో విసర్గకః । తేన దక్షిణవామాఖ్యభాగౌ స్త్రీపుంససంజ్ఞితౌ ॥ బిందుః పురుష ఇత్యుక్తో విసర్గః ప్రకృతిర్మతా । పుంప్రకృత్యాత్మకో హంసస్తదాత్మకమిదం జగత్ ॥ పుంస్వరూపం విదిత్వా స్వం సోఽహం భావముపాగతా । స ఏష పరమాత్మాఖ్యో మనురస్య మహామనోః ॥ సకారం చ హకారం చ లోపయిత్వా ప్రయోజయేత్ । సంధిం చ పూర్వరూపాఖ్యం తతోఽసౌ ప్రణవో భవేదితి ॥ ఇత్థం జాత్వా పద్య

తృతీయే పరమాధారే పూరకే పుణ్యభాజనే ॥ ౮ ॥ ఏకాక్షరత్వమాప్నోతి స్వభావేనాక్షరద్వయం । అయమాద్యః పరో మన్త్రస్సుప్రసిద్ధస్స్వభావతః ॥ ౯ ॥ మననత్రాణరూపత్వాన్మన్త్ర ఇత్యభిశబ్దితః । మాతృకా పరమా దేవీ మన్త్రమాతా మహేశ్వరీ ॥ ౧౦ ॥ అస్మాదాద్యాన్మహామన్త్రాదావిర్భూతా స్వభావతః । అధోముఖీ భవేదేకా చైకా తూర్ధ్వముఖీ భవేత్ ॥ ౧౧ ॥ తస్మాచ్ఛ్రీమాతృకాశుద్ధా చాద్య

మాతృకాయాస్తదుత్పత్త్యా చాన్యేషాం మన్త్రాణాం తదనుసంధానార్థమస్య తావదాద్యమంత్రతామాహ ॥ అయమాద్య ఇతి ॥ సర్వకారణత్వాత్పరః- తాల్వాదివ్యంజకస్థానానపేక్షత్వాత్స్వభావతస్సుప్రసిద్ధః ॥ ౯ ॥ మన్త్రపదం వ్యుత్పాదయతి ॥ మనన ఇతి ॥ తత్త్వస్య ప్రబోధనేనైవ సంసారభయాత్పరిత్రాణే చ హేతుత్వాన్మన్త్రత్వాత్ - ఉక్తం హి ॥ మననాత్తత్త్వపదస్య త్రాయతే భయాత ఇతి మన్త్రముచ్యత ఇతి- యదర్థమస్య మన్త్రత్వముక్తమిదానీం తతో మాతృకాయా ఉత్పత్తిమాహ ॥ మాతృకేతి ॥ మాతృకాతో హి సర్వమన్త్రా ఉద్ధ్రియంత ఇతి - సా మన్త్రమాతా- సా కథమస్మాదుత్పద్యేత యస్యైష మహామన్త్రో న స్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ నను దాహృతం శబరస్వామిగ్రంథే ప్రాణాభివ్యక్తస్యైవ నాదస్య వైఖరీరూపవర్ణోత్పాదకతో న్యాసం బస్తౌ తేభ్యశ్చ ॥ ప్రాణసంగాత్ప్రసూత ఇతి ॥ వైఖరీరూపశబ్దోత్పత్తిస్సమయే చ శ్వాసప్రశ్వాసాత్మకస్య ప్రాణస్యోపరి మెవ్యంజకప్రాణాభావాదనభివ్యక్తో నాదః కథం వైఖరీముత్పాదయేదిత్యాశంక్యాహ ॥ అధోముఖీతి - త్రివిధం హి ప్రాణస్వరూపం ॥ ఏకమధోముఖీ భవేత్పూరకరూపమపానవృత్త్యాత్మకం - ఏకమూర్ధ్వముఖీభవేద్రేచకరూపం ప్రాణవృత్త్యాత్మకం - అనయోః ప్రాణాపానయోః సంధిః కుంభకరూపం వ్యానవృత్త్యాత్మకం తృతీయం - తత్ర ప్రాణాపానయోరభావేపి తృతీయేన వ్యానవృత్త్యాత్మకేన ప్రాణేనాభివ్యక్తో నాదో వైఖరీం వాచం జనయతి ॥ తదుక్తం ఛాందోగ్యే ॥ యద్వై ప్రాణితి స ప్రాణో యదపానితి సోఽపానః - అథ యః ప్రాణాపానయోః సంధిః స వ్యానః వాక్ తస్మాదప్రాణన్ననపానన్వాచమభివ్యాహరతీతి ॥ అక్షరార్థస్తు ఏకం రూపమధోముఖీ భవేత్ - ఏకమూర్ధ్వముఖీ భవేత్ - యత్తు నాధోముఖం నోర్ధ్వముఖం వ్యానాత్మకం ప్రాణస్వరూపం తద్వైఖరీం జనయతో నాదస్యాభివ్యంజకమితి హృదయం ॥ ౧౧ ॥ నము ఖ్యాత్వముభయోః- తదభివ్యక్తనాదాత్మకప్రణవస్య మూలమంత్రస్యాతిరహస్యత్వేన గురుప్రసాదైకలభ్యత్వాభిప్రాయేణ ఆద్యమంత్రాణ్ మాతృకేతి- తథా చాగ్రే వివరిష్యతి ॥ మంత్రాణ్ మాతృకేతి తం అస్య ఇతి ఈకారః శుద్ధా చేతి ఉక్తప్రణవకారణతయా తదాత్మకత్వేన జ్ఞాతైవ సతీ మాతృకా సర్వాన్మన్త్రానజ్ఞాతత్వేన పరిశుద్ధానన్యథేత్యర్థః ॥ ఉక్తైవాతి

రహస్యత్వేన వైభవమేవాస్య మంత్రస్య జ్ఞేయమిత్యాహ॥ ఆస్యేతి ॥ ౧౨ ॥ న కేవలం రహస్య ఏవ కింతు సుప్రసిద్ధోపి ॥ [illegible] బ్రహ్మ॥ [illegible] సర్వం॥ సర్వే వేదా [illegible] ప్రతిపాద్యంతే॥ ఏతద్వై యజుస్త్రయీం విద్యాం ప్రత్యేషా వాక్ [illegible] ఓంకార ఏవేదగ్ం సర్వమిత్యాది [illegible] సర్వాసు శాఖాసు అసకృద్వ్యవహారాత్సు ప్రసిద్ధః-[illegible] ప్రసిద్ధస్య కథం రహస్య [illegible] చేత్ [illegible] థోదరితి శబ్దబ్రహ్మ [illegible] తపరాపశ్యంతి మధ్యమా [illegible] [illegible] వ్యాప్యనాభివ్యక్తం [illegible] సకల [illegible] పద [illegible] నభావేనా [illegible] [illegible]॥ సూర్యతేహి॥ చత్వారి వాక్పరిమితా పదాని తాని విదుర్బ్రాహ్మణా యే మనీషిణః । గుహా త్రీణి నిహితా నేంగయంతి తురీయం వాచో మనుష్యా వదంతి॥ ౧౩ ॥ ప్రసిద్ధస్యాప్యస్య మంత్రస్య యదుక్తం రహస్యత్వం [illegible] [illegible]॥ త్రిచతుష్పంచత్సరమిత్యాది నా [illegible] చేత్యంతేన ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ పరా పశ్యంతీ [illegible] [illegible] స్థితా [illegible] బుద్ధౌ [illegible] బహుధా విభాగప్రాప్తిమాహ॥ బుద్ధిస్థేతి ॥ క్రమభే [illegible]॥ ప్రథమతో నాదాత్మకప్రణవరూపేణ [illegible] స్థాన విశేషేషు వర్ణపదవాక్యాద్యాత్మనా నుక్రమభేదతః. మహామంత్రాత్మనా-నాదరూపప్రణవాత్మనా॥ ౧౯॥ మంత్రాత్మనా ఋగ్యజుస్సామాదిరూపేణ చ॥ ఋగాదికం చ ముఖ్యో మంత్రైః॥ అహో బుధ్న్య మంత్రం మే గోపాయ యమృషయస్త్రైవిదా విదుః

మంత్రాత్మకీభవేత్ । ఆద్యోయం పరమో మంత్రస్సుప్రసిద్ధోపి సువ్రతాః॥ ౧౨ ॥ గురూపదేశతో జ్ఞేయో నాన్యథా శాస్త్రకోటిభిః । సర్వేషామపి భూతస్య [illegible] పరమాత్మనః॥ ౧౩॥ స్వప్రకాశస్వరూపస్య వాచకో [illegible] పరో మనుః । నాస్త్యతః పరమో మంత్రో న సమశ్చాస్య సువ్రతాః॥ ౧౪॥ సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే। త్రిచతుర్వత్సరం శిష్యం పరీక్ష్య సతతం పునః॥ ౧౫॥ ఈశ్వరాదేశతో జ్ఞేయో [illegible] తోయం మంత్రస్సత్తమైః । అపరీక్ష్య ప్రదానేన శీఘ్రం మృత్యుమవాప్నుయాత్॥ ౧౬ ॥ [illegible] పురుషార్థోఽపి వ్యర్థా భవతి తస్య తు । అస్య మంత్రస్య వై శిష్యం ముయావ [illegible]॥ ౧౭ ॥ [illegible] తథా దేవై స్సర్వజ్ఞేన శివేన చ । మంత్రాణాం మాతృభూతా చ మాతృకా పరమేశ్వరీ॥ ౧౮ ॥ బుద్ధిస్థా మధ్యమాభూత్వా విభక్తా బహుధా భవేత్ । సా పునః క్రమభేదేన మహామంత్రాత్మనా తథా॥ ౧౯॥ మంత్రాత్మనా చ వేదాదిశబ్దాకారేణ చ స్వతః । సర్వాత్మకేణ శబ్దేనా ప్యాభిర్భవతి సువ్రతాః॥ ౨౦॥ [illegible] పరశంభుర్ద్విధాశక్తిః శివాత్మనా । తత్రైవ మాతృకా దేవీ ద్విధాభూతాభవేత్స్వయమ్॥ ౨౧ ॥ [illegible] శివస్య వాచకస్సాక్షాద్ద్వితీయం పదగామినీ॥ ౨౨॥ అపదం

ఋచస్సామాని యజూంషి [illegible] శ్రుతేః ॥ [illegible] రూపేణ-శబ్దో హి వర్ణపదవాక్యాత్మకః [illegible] వస్తు విషయా [illegible] ఉక్తరూపా వాగేవ తేనాపి ॥ ౨౦ ॥ [illegible] మాతృకాయా ఏకరూపాయా [illegible] ప్రతిపాదకత్వం [illegible] శివశక్తిమూర్తిః ప్రతిపాదకత్వం చ [illegible]॥ [illegible] పరశివస్య [illegible] స్వరూపేణ [illegible] [illegible] రూపేణ శక్తిరితి [illegible] - ఏవమేవ మాతృకా మాతృకాపి స్వ [illegible] శివ [illegible] శివమూర్తీనాం తథావిధశక్తిప్రధానస్య చ శక్తిమూర్తీనామపి ప్రతిపాదికా [illegible] ॥ ౨౧॥ ౨౨ ॥ నను సా మాతృకా వాఙ్మనసాతీతం శివశక్త్యాత్మకం పరమశివస్వరూపం కథం [illegible] ॥ అపదం పదమాపన్నమితి ॥ పద్యతే ప్రాప్యతే ఇతి పదమింద్రియగోచరం వస్తు ॥ అపదం [illegible] వాఙ్మనసా [illegible] నందాఖండైకరసం ప్రాగుదీరితం పరశివస్వరూపం ॥ అపదస్య [illegible] [illegible] పరబిందు నాదాదిక్రమేణ పరాపశ్యంతీమధ్యమా వైఖరీ [illegible] ంపదంజాతం ॥ పద్యతే ప్రాప్యతే నేన పదం తత్వమితి॥ పరమంత్రాత్మికా మాతృకా [illegible] పశ్యంతీ [illegible] సా మాతృకా పరశివస్వరూపం విదుషః పురుషస్యాపదం భవేత్ ॥ అపదస్య అపదనీయస్య వాఙ్మనసాగోచ [illegible] పరశివస్వరూపస్య మాత్రీప్రతిపాదయిత్రీ భవతీత్యర్థః ॥ అవిషయమపి తత్స్వరూపం అవిద్యా [illegible] యాకృత్స్న ప్రకాశయంతీ మాతృకా విద్యాస్వవిషయావరణభూతామవిద్యాం సమూలమున్మూలయంతీ యథోదిత [illegible] పరశివస్వరూపం విదుషః స్వాత్మతయా ప్రాపయతీత్యర్థః- యద్వా అపదం పదమితి ॥ నాదాత్మకం శబ్దబ్రహ్మ [illegible]

పశ్యంతీమధ్యమావైఖరీత్యేవంరూపంసత్పదంజాతం॥అస్తిహిపరాపశ్యంత్యాద్యవస్థయోరపిపదాభిధేయతా॥శ్రూయతేహి ॥ చత్వారివాక్పరిమితాపదానీతి । తత్పదంసమ్యక్ జ్ఞాతంసన్మాత్రలక్షణంశబ్దబ్రహ్మస్వకారణత్వేనావగమ్యత్వాన్ముక్తిహేతుర్భవతీత్యర్థః॥ ఇత్థముక్తంపదాపదవిభాగం యోజానాతిసఏవపరశివస్వరూపం సాక్షాత్కరోతి ॥ ౨౩ ॥ ఉక్తలక్షణేమాతృకాత్మకేపదజాతేతాత్పర్యేణపరిశీలయన్ యోవర్తతేతస్యైవపదత్వమభిధాయాన్యత్రాస్మిన్నిత్యాహ॥పదస్థస్యేతి॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥పరాపశ్యంతీమధ్యమావైఖరీత్యేవంచతురవస్థస్యపదస్యయస్తురీయాంశో వైఖర్యాత్మకః సఏవశరీరిణాంప్రేషణాద్యేషణాదివ్యవహారహేతురిత్యాహ॥అంశఏకఇతి॥ పరస్తోత్ర ఉగాపస్యాత్మకం వైఖర్యాత్మకమేకంపదాంశంమనుష్యాదయోఽభివదంతీత్యర్థః॥గుహాత్రీణినిహితానిహితానింగయంతితురీయంవాచంమనుష్యావదంతీతిశ్రుతేః॥సచవైఖర్యాత్మకశ్శబ్దస్వతఏవఏకరూపోఽపికంఠతాల్వాద్యభివ్యక్తిస్థానభేదాత్స్వరవ్యంజనాదిభేదేననానాత్వంభజతఇత్యాహ॥భవేత్షోడశధేత్యాదినాబహువిధంభవేదిత్యంతేన-అకారాదివిసర్గాంతషోడశస్వరాత్మనాప్రథమంషోడశధాభవతి॥కచటతపాదిపంచవర్గాత్మనాపంచధాభవతి పునరంతస్థోష్మభేదేనద్వేధా- షోడశస్వరాత్మకోయఃపూర్వోంశస్సఏవసానునాసికనిరనునాసికభేదేనద్విగుణితస్సన్ ద్వాత్రింశద్భేదవాన్ భవతి॥పునశ్చకాదిస్పర్శాపంచవింశతిర్యాదయోహకారాంతాఅష్టావితి॥ఏవంచత్రయస్త్రింశద్భేదవాన్ భవతి-ఏవంస్వరవ్యంజనభేదేనోక్తంపదంజాతంద్వివిధంభవేదిత్యర్థః ॥ ఇత్థంస్వరవ్యంజనాత్మనోయేపదస్యాకారాస్తే ప్రత్యేకంమంత్రాస్తేష్వేకైకస్యజపా

పదమాపన్నంపదంచాప్యపదంభవేత్ । పదాపదవిభాగంచయఃపశ్యతిసపశ్యతి ॥ ౨౩ ॥ పదస్థస్య జితాత్మనః(?)శోభవేయుఃపండితోత్తమాః। పదాభ్యాసపరాణాంతునకించిదపిదుర్లభమ్ ॥ ౨౪॥ అంశఏకఃపదస్యాయముపకారాయదేహినాం । భవేత్షోడశధాపూర్వంపంచధాచద్విధాపునః॥ ౨౫॥ పదస్యాంశోపరఃపూర్వంద్వాత్రింశద్భేదమాప్నుయాత్ । త్రయస్త్రింశత్పునర్భేదంతత్రైవద్వివిధం భవేత్॥ ౨౬॥ ఏవంలోకోపకారాయపదంబహువిధంభవేత్ । ఏకైకాకారతశ్చైకేకార్థసిద్ధిర్భవేత్స్వతః॥ ౨౭ ॥ వైదికాన్కేచనాకారానుపజీవంతిసిద్ధయే । తాంత్రికాంశ్చతథాకారానుపజీవంతికేచన॥ ౨౮॥ లౌకికానపిచాకారానుపజీవంతికేచన । యథాసర్వేమహాదేవముపజీవంతిసర్వదా॥ ౨౯॥ యథావాశక్తిమీశస్యయథావాభూతపంచకమ్ । తథాసర్వేపదాకారానుపజీవంతిసర్వదా॥ ౩౦॥ మాతృకాపరమాదేవీస్వపదాకారభేదితా। వైఖరీరూపతామేతికారణైర్వివిధైస్స్వయమ్॥ ౩౧॥ స్థూలాసూక్ష్మాసుసూక్ష్మాచత్రివిధామాతృకేశ్వరి । సాదేవీశక్తిసంభిన్నాశివస్యామితతేజసః॥ ౩౨॥ వాచామగోచరాకారోమాతృకాయాస్తథాపరః । బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిదేవానామచింత్యాసూక్ష్మతా

త్మాసేవకస్యాభిలషితసిద్ధిర్భవతీత్యాహ॥ ఏకైకాకారతశ్చేతి॥౨౭॥ అధికారిభేదేనతానేవాకారభేదాన్విభజ్యవినియుంక్తే॥ వైదికానిత్యాదినా ॥ వేదార్థాభిజ్ఞాఃకేచిద్విద్వాంసః ఋగ్యజుస్సామాత్మకానాకారాన్ స్వాభిమతసిద్ధయేఉపజీవంతి ॥ ఆగమాభిజ్ఞాస్త్వన్యేమూలంపదాదిలక్షణానాగమైకసమధిగమ్యాన్ స్వాభిమతసిద్ధయే వ్యవహరంతి॥౨౮॥నకేవలంయథోదీరితైఃకైశ్చిదేవపదాకారాఉపజీవ్యాఃఅపితు సర్వైఃప్రాణిభిరపీత్యాహ॥యథాసర్వఇతి॥ శివశక్త్యాత్మకంపరశివస్వరూపంఉత్పత్తిస్థితిలయాధిష్ఠానత్వేనయథోపజీవ్యతే కార్యప్రపంచేన॥యథావాపృథివ్యాదిభూతపంచకందేహాద్యుపాదానతయా అవశ్యముపజీవ్యతే॥ ఏవమేవదేవతిర్యఙ్మనుష్యాదయఃపదాకారాన్ స్వస్వస్వభావానురూపేణసర్వదోపజీవంతీత్యర్థః॥ ౨౯ ॥ ౩౦॥ సర్వేతేపదాకారావైఖర్యాత్మకాఏవపరిశ్రోత్రేంద్రియగ్రాహ్యం తేవైఖర్యాత్మకత్వంతుకుతోమాతృకాయాఇత్యత ఆహ॥ మాతృకాపరమేతి॥ పరాపశ్యంత్యాద్యాత్మనోద్గతానానావర్ణాత్మికామాతృకాతాల్వాదిస్థానసంపర్కరూపవిశేషైరభివ్యజ్యమానానావిస్పష్టరూపాసతీవైఖర్యాత్మకతాంప్రతిపద్యతే ఇత్యర్థః॥౩౧॥వైఖరీవ్యతిరేకేణపరాపశ్యంత్యాద్యాత్మికామాతృకానైవాస్తీతినభ్రమితవ్యమిత్యాహ॥ప్రాగుక్తంమాతృకాత్రైవిధ్యంస్మారయతి॥స్థూలాసూక్ష్మేతి॥ఏతచ్ఛక్తిప్రభావాద్ధిమాతృకాచత్రివిధాస్థూలేత్యత్రసమ్యక్ప్రపంచితం. ఏవంత్రివిధామాతృకాసేయంస్వవ్యతిరిక్తస్యశివస్యప్రతిపాదకేత్యాహ॥సాదేవీతి॥ శక్త్యాప్రతియోగికంపరశివస్వరూపమేవశక్తిరితి ప్రతిపాద్యశివప్రతిపాదకత్వంతిష్ఠతి॥తత్సంభిన్నాప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావేనతత్స్వరూపావాప్తిరిత్యర్థః॥౩౨॥పరాపశ్యంత్యాద్యవస్థాః స్వస్వరూపబిందునాదాద్యాత్మకంయన్మాతృకాయాః సూక్ష్మరూపంతత్సంప్రపంచస్యపరశివస్వరూపస్యప్రతిపాదకం

సత్త్వాత్మకమేవభవతీత్యాహ॥ వాచామగోచరేతి॥ వాఙ్మనసయోరగోచరం బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిభిరప్యచింతనీయం॥ బిందునాదాత్మకం యత్సూక్ష్మతరంరూపం మాతృకాయాస్తత్స్వ ప్రకాశేప శివస్వరూపమేవైతస్యేత్యస్తత్త్వాచ్చి న్మయం చిద్వ్యాప్తం పరమార్థతస్తత్స్వరూపానతిరేకాచ్చిద్రూపః ఏవంభూతస్సూక్ష్మో మాతృకాకారః శివా న్యస్వప్రత్యస్యనిష్కలపరశివస్వరూపస్య ప్రత్యాయక ఇత్యర్థః॥ ౩౩॥ ఇత్థముక్తమాచార్యముఖాద్యో వేదతత్త్వ తః శ్రేయఃపురుషార్థసాధకో నాన్యస్యేత్యుపసంహరతి బుధ్వేతి॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచి తాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే-చతుర్థోధ్యాయః-

ఇత్థంసకలమంత్రమూలభూతపంచాశద్వర్ణాత్మికాం ప్రణవావయవభూతేభ్యశ్చాకారోకారమకారబిందునాదేభ్యః సంజ నితేనచాశక్తలారూపేణోత్పన్నాం మాతృకామభిధాయ అథ తత్కారణభూతంపరాపరబ్రహ్మాత్మకం ప్రణవంవక్తుమా రభతే॥ ప్రణవమితి॥ ఏతద్వైసత్యకామ పరంచాపరంచబ్రహ్మ యదోంకార ఇతిశ్రుతౌ యదుక్తం ద్వైవిధ్యం తదభి ప్రేత్యాహ॥ పరాపరవిభాగేనేతి॥ ౧॥ తత్రకోసౌపరః ప్రణవ ఇతితమాహ॥ పరఃపరతరమితి॥ సత్యజ్ఞానానంతా

పధిః॥ ౩౩॥ చిన్మయః పరచిద్రూపః శివాసంభిన్నఏవహి। బుధ్వామంత్రజపంకుర్యాద్దేవంమంత్రస్య వైభవమ్॥ ౩౪॥ ఆచార్యముఖతః ప్రాజ్ఞాస్సిద్ధ్యత్యేవాచిరేణతు। ఆచార్యరహితో మంత్రః పుంసా న శ్రేయస్కారణం॥ ౩౫॥ ఇతి శ్రీస్కాందేమహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- వాచికయజ్ఞో నామచతుర్థోధ్యాయః. ... ... *

—(*) ప్రణవవిచారః. (*)—

సూతఉవాచ॥ ప్రణవంసంప్రవక్ష్యామి సమాసేననవిస్తరాత్। పరాపరవిభాగేనప్రణవస్తుద్విధా మతః॥ ౧॥ పరఃపరతరంబ్రహ్మప్రజ్ఞానందాదిలక్షణమ్। ప్రకర్షేణనవంయస్మాత్పరంబ్రహ్మస్వభావ తః॥ ౨॥ అపరః ప్రణవస్సాక్షాచ్ఛబ్దరూపస్సునిర్మలః। ప్రకర్షేణనవత్వస్య హేతుత్వాత్ప్రణవస్స్మృ తః॥ ౩॥ పరమప్రణవప్రాప్తిహేతుత్వాత్ప్రణవోథవా। పురా ప్రజాపతిస్సాక్షాచ్ఛ్రద్ధయా పరయా సహ॥ ౪॥ భస్మోద్ధూళితసర్వాంగస్త్రిపుండ్రాంకితమస్తకః। జితేంద్రియోజితక్రోధో జటావల్కలసం యుతః॥ ౫॥ సదాపంచాగ్నిమధ్యస్థస్సాంబధ్యానపరాయణః। తతాపపరమంఘోరంతపస్సంవత్స రతయం॥ ౬॥ సపునశ్శంకరస్యాస్య ప్రసాదాదంబికాపతేః। పృథివీమంతరిక్షంచ దివంచాసృజదా స్తికః॥ ౭॥ సతానభ్యతపల్లోకాంస్తేభ్యోవేదవిదాంవరాః। త్రీణిజ్యోతీంష్యజాయంత పృథివ్యాఏవ తత్రతు॥ ౮॥ అజాయతాగ్నిర్వాయుశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చాంతరిక్షతః। దివోదివాకరస్సాక్షాజ్జగచ్చక్షురజాయత॥ ౯॥ తానిచాభ్యతపజ్జ్యోతీంష్యజస్తేభ్యోమహాద్విజాః। త్రయోవేదా అజాయంత వేదానాం ప్రథమోనలాత్॥ ౧౦॥ యజుర్వేదస్తథావాయోరాదిత్యాత్సామసంజ్ఞితః। వేదానభ్యతపత్సోపి బ్రహ్మతేభ్యోమహాద్విజాః॥ ౧౧॥ త్రీణిశుక్లాన్యజాయంత తత్ర బ్రహ్మవిదాంవరాః। ఋగ్వేదా

సంస్థైకిరిసంమాయాతతాఃర్యాసంస్పృత్తం యత్పరశివస్వరూపం సపరః ప్రణవః కుతస్తస్యప్రణవశబ్దాభిధేయ త్వాన్నుపపత్తిరిత్యత్రాహ॥ ప్రకర్షేణేతి॥ యస్మాత్తత్పరశివస్వరూపం కారణాంతరమనపేక్ష్య ప్రకర్షేణనవం అశేషప్రక్రియాదినిహితకూటస్థనిత్యసత్యపరమానందప్రకాశనాత్సర్వదా అభినవమతస్తథావిధస్వరూపస్య ప్రణవశబ్దాభిధా నమిత్యర్థః॥ ౨॥ అపరంప్రణవమాహ॥ అపరఇతి॥ అస్యాపినామధేయనిరుక్తిరితి॥ ప్రకర్షేణేతి॥ అనేనమం త్రేణోపదిష్టపరశివస్వరూపం స్వాత్మతయా విదుషః పుంసో భినవత్వప్రాప్తిహేతుస్తత్ప్రకర్షేణనవో భవత్యనేనే త్యన్వర్థత్వాత్తత్ప్రణవః॥ ౩॥ యద్వాయః పూర్వముక్తః పరమః ప్రణవస్తద్వాచకత్వేనతత్ప్రాప్త్యుపాయత్వాచ్చబ్దాత్మక స్యాస్య ప్రణవాభిధేయతా। అథాస్యసకలవేదసారాత్మకత్వమావిష్కర్తుం శ్రుతిరేయకే॥ ప్రజాపతిరకామయత ప్రజాయే యేతి సతపోతప్యత సతపస్తప్త్వా లోకానభ్యతపత్ పృథివ్యాదీనాముత్తరోత్తరసారాత్మనాయా సృష్టిరుక్తా తామత్రసుఖావబోధాయశ్లోకైస్సంగృహ్ణాతి॥ పురాప్రజాపతిరిత్యాదినా సుప్రతిష్ఠిత్యంతేన-పృథివ్యంతరిక్షద్యులోకానాముత్పత్త్యుదయస్సారాత్మకాస్తేషాం వృగ్వేదాదయస్తేషాంచవ్యాహృతయస్తాభ్యశ్చాకారోకారమకారాస్సర్వసారత్వేనలౌకికప్రకాశాః ప్రజాపతినానిస్సారితా ఇత్యర్థః॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ కిమేతావతా ప్రణవస్యసర్వసారత్వే

త్యాహ॥ తానేకధేతి ॥ ప్రజాపతిస్తాన్ వేదాకారాదీనేకత్వేన సంయోజితవాన్ - తత్ప్రణవస్య... మంత్రరూపం ప్రవక్ష్యతే ॥ అథాస్య మంత్రస్యాన్యమంత్రాంతరాద్వైశిష్ట్యమాహ ॥ తస్మిన్నేవేతి ॥ యస్య కర్తురీశ్వరస్య సర్వసారత్వేన నిర్మలః ప్రణవస్తస్మిన్నేవ మంత్రే ప్రతిబింబితః ప్రకాశశ్చిదాత్మా పరశివః ప్రతిబింబావభాసతే అతస్తస్య ప్రణవో వాచకో జాతః తథా చ పారమర్షం సూత్రం తస్య వాచకః ప్రణవ ఇతి ॥ ౧౫॥ ... దవత్ప్రతిబింబితస్వప్రకాశపరశివచైతన్యేన సహైకీభావాత్తత్తస్య ప్రణవోపి సర్వావభాసకః ... జాత ఇత్యాహ ॥ ... స్తలోహాదివదితి॥౧౬॥ ఇదమేవ సర్వావభాసకత్వముపపాదయతి॥ జ్ఞాతార్థ ఇత్యాదినా- బ్రహ్మ... ఇత్యేతే జ్ఞాతాజ్ఞాతసందిగ్ధస్వార్థే ష్వాకాశాదిషు చ పృష్టః సర్వో జనః కిమిదం భవతాజ్ఞాతమిత్యత్ర ప్రశ్నస్యాజ్ఞాతస్య... ప్రతివచనపరిహారేణ యస్మాదోమిత్యేవ ప్రతిబ్రూతే తస్మాజ్జ్ఞాతాజ్ఞాతాది పదపదార్థమపి... తద్ధస్య ... వాచకః యథా ఘటకుడ్యాదిశబ్దానాం పృథుబుధ్నాద్యాకారలక్షణోఽర్థః ప్రాతిస్వికో వాచ్యః- ఏవమన్యత్రాపి...

దేవభూస్తద్వదృగ్యజుర్వేదాద్భువస్తథా॥౧౨॥ సామవేదాత్సువస్తాని శుక్లాన్యభ్యతపత్ప్రభుః । తథా తే భ్యోఽభితప్తేభ్యస్త్రయో వర్ణా ద్విజోత్తమాః॥ ౧౩ ॥ అజాయంత క్రమేణైవ కోటిసూర్యసమప్రభాః। అకారశ్చ తథోకారో మకారశ్చేతి సువ్రతాః॥ ౧౪॥ తానేకధా సమాహారదజ ఓమిత్యయం ప్రభుః। తస్మిన్నేవ శివస్సాంబస్సర్వవస్త్వవభాసకః॥ ౧౫॥ ప్రతిబింబితవాంస్తేన ప్రణవస్తస్య వాచకః । తప్తలోహాదివచ్చంభోరభేదాత్ప్రణవోఽపి సః॥ ౧౬ ॥ సర్వావభాసకో నిత్యమభవత్పండితోత్తమాః । జ్ఞాతార్థే జ్ఞాతమిత్యేవం వక్తవ్యే సతి తద్వినా॥ ౧౭॥ ఓమితి ప్రాహ లోకోఽయం తేన జ్ఞాతస్య వాచకః । అజ్ఞాతార్థే తథాజ్ఞాతమితి ప్రాప్తే తు వాచకే॥ ౧౮॥ ఓమితి ప్రాహ లోకోఽయం తేనాజ్ఞాతస్య వాచకః । సందిగ్ధార్థే తు సందిగ్ధమితి ప్రాప్తే తు వాచకే॥ ౧౯॥ ఓమితి ప్రాహ లోకోఽయం తేన సందిగ్ధవాచకః । ఆకాశాదిపదార్థానాం మే శబ్దా వాచకా భువి॥ ౨౦॥ వినా తానఖిలాన్ శబ్దాన్ లోక ఓమితి భాషతే । అతః ప్రయోగబాహుళ్యాద్ఘటకుడ్యాదిశబ్దవత్॥ ౨౧ ॥ ఆకాశాదిపదార్థానాం వాచకః ప్రణవస్స్మృతః। సర్వావభాసకత్వేన బ్రహ్మణా సదృశస్స్మృతః॥ ౨౨॥ సర్వావభాసకం మంత్రమిమం జపతి యో ద్విజః। సర్వమంత్రజపస్యోక్తఫలం స లభతే చిరాత్ ॥ ౨౩॥ అతస్సర్వం పరిత్యజ్య సదా మంత్రమిమం జపేత్ । ఋషిర్బ్రహ్మాస్య మంత్రస్య గాయత్రీ ఛంద ఉచ్యతే॥ ౨౪॥ పరమాత్మాభిధశ్శంభుర్దేవతా పరికీర్తితః। అకారో బిందుసంయుక్తశ్శక్తిరస్య ద్విజోత్తమాః॥ ౨౫॥ ఉకారశ్చ మకారశ్చ ద్వయం బీజం ప్రకీర్తితం। మోక్షార్థే వినియోగోఽస్య ప్రోక్తో వేదాంతవేదిభిః ॥ ౨౬ ॥ అగ్నిశ్చ వాయుస్సూర్యశ్చ వర్ణానాం ఋషయః క్రమాత్ । గాయత్రీం చ తథా త్రిష్టుబ్బృహతీ చ యథాక్రమం ॥ ౨౭॥ ఛందాంసి బ్రహ్మవిచ్ఛ్రేష్ఠా వర్ణానాం చ యథాక్రమం । బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ వర్ణానాం దేవతాః క్రమాత్॥ ౨౮ ॥ రక్తం శుక్లం చ కృష్ణం చ క్రమాద్వర్ణా ఉదాహృతాః।జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిశ్చ స్థానం ప్రోక్తం యథాక్రమం॥౨౯॥ భూమిరంతరిక్షస్స్వర్గశ్చ స్థానాని క్రమశో విదుః। ఉదాత్తప్రముఖా విప్రాస్స్వరాః ప్రోక్తా మనీషిభిః॥ ౩౦॥ ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞాశ్చ వేదాః ప్రోక్తా యథాక్రమం। అగ్నయో గార్హపత్యాగ్నిదక్షిణాగ్నిప్రముఖాః ౩౧॥

...స్యైవ శ్రేష్ఠత్వాత్ప్రయోగస్య రూఢత్వాత్సర్వావభాసకత్వం- అత ఏవ ఛందోగాః ప్రణవస్యైవ జ్ఞాతం... ఏతద్వా అనుజ్ఞాక్షరం యద్ధి కించానుజానాత్యోమిత్యేవ తదాహేతి॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨ ॥ ఇత్థం ప్రణవస్య సర్వావభాసకత్వముపపాద్య తద్ధేతుకం ప్రణవజపాతిశయం దర్శయతి॥ సర్వావభాసకం మంత్రమితి॥ ... సర్వమంత్రజపోక్తఫలం తత్ప్రణవజపేనైవ ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ప్రణవస్య సర్వమంత్రాత్మకత్వాత్ ... శ్రూయతే హి॥ యః ప్రణవమధీతే స సర్వమధీతమితి॥ ఓమితి ప్రతిపద్యత ఏతద్వై యజుస్త్రయీం విద్యాం ప్రత్యేషేతి॥ ౨౩॥ ఋష్యాదిజ్ఞానపురస్సరమేవ మంత్రో జపార్హ ఇత్యభిప్రేత్యేతదాహ ఋషిర్బ్రహ్మేత్యాది ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ అస్య మంత్రస్య సర్వావభాసకత్వాత్స్వేతరసకలమంత్రఫలసాధనత్వముక్తం న కేవలం తావదస్య మోక్ష ఏవ ... మిత్యాహ॥ మోక్షార్థ ఇతి॥౨౬॥ అథైతస్యావయవానామకారోకారమకారాణాం జపకాలే స్మర్తవ్యాన్ ఋష్యాదీనాహ ॥ అగ్నిశ్చేత్యాదినా- వినియోగ ఉదాహృత ఇత్యంతేన॥ ౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥ ౩౩॥ అంగుష్ఠాభ్యాం...

అకారాదీన్యక్షరాణి అంగుష్ఠాద్యంగుళీనాంత్రిషు సంధిషుఅంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం ప్రత్యేకం న్యస్తవ్యానీత్యర్థః|| ౩౪ || ఏవంవర్ణన్యాసంకృత్వాతాస్వేవాంగుళీషుతత్తన్ముద్రాయుక్తకరన్యాసేన [illegible] న్యస్యఇత్యాహ|| అంగుళీష్వితి|| ౩౫|| భూరగ్నిరిత్యాదిమంత్రాంతాని [illegible] అంగుష్ఠాద్యంగుళీషు న్యస్తవ్యానీత్యాహ|| ౩౬ || పునరకారాదివర్ణత్రయంవిభజ్య [illegible] న్యస్తవ్యా [illegible] యస్య ప్రణవస్యన్యాసఃకర్తవ్యఇత్యాహ|| [illegible] గమం త్రాన్న్యసేదిత్యాహ|| వ్యాపకాన్యాసం [illegible] ౩౮ || [illegible] ౪౧ || ఇతిశ్రీ [illegible] విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం [illegible] వైభవఖండే [illegible] ధ్యాయః. ... ...

ప్రోక్తశ్చాహవనీయాగ్నిః [illegible] ణాం ప్రణవోద్విజాః । [illegible] కాలాఢ్యా [illegible] స్థాంతా [illegible] సృష్టిస్థితిశ్చసంహారః క్రియా ప్రోక్తా [illegible] ౩౩ || [illegible] స్థితానాశ [illegible] ఉదాహృతః । అంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం [illegible] ౩౪ || [illegible] త్రయంన్యాసః కర్తవ్యస్సిద్ధిముక్తయే । అంగుళీషు చ సర్వాసు [illegible] ౩౫ || భూరగ్న్యాత్మ [illegible] ఇత్యాదిమంత్రాశ్చ [illegible] ద్విజాః । విన్యస్తవ్యాశ్చ [illegible] అంగుళీషు [illegible] ౩౬ || [illegible] త [illegible] న్యాసో నాభౌ [illegible] చమూర్ధని। కర్తవ్యస్సర్వయ [illegible] ౩౭ || [illegible] దేశేషు క్రమేణైవద్విజోత్తమాః|భూరగ్న్యాత్మా [illegible] న్యాసకారిణః || ౩౮ || ఏవంన్యస్యవిధానేన ధ్యాత్వా సాంబంత్రియంబకం । జపేన్మంత్రం [illegible] శకంద్విజాః || ౩౯ || ఏతస్సిద్ధ్యాఖ్యమంత్రోయం సత్యమేవ [illegible] శయః । [illegible] వాస్తుకభూమయః|| ౪౦ || అపరస్సర్వతస్సిద్ధః పాపైస్సర్వైః ప్రముచ్యతే । సర్వవిద్యాలయోభూత్వాయథేష్టఫలమాప్నుయాత్ || ౪౧ || ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- ప్రణవవిచారో నామపంచమోధ్యాయః.

—(*) గాయత్రీవిచారః, (*)—

సూతఉవాచ||సావిత్రీముఖపత్యాయువ్యాహృత్యాశ్శిరసాసహ । భూరాదివ్యాహృతీనాంతుమునయః పరికీర్తితాః||౧ || అత్రిర్భృగుస్సకుత్సశ్చవసిష్ఠోగౌతమస్తథా । కాశ్యపశ్చాంగిరాశ్చైతేక్రమేణమునిపుంగవాః|| ౨ || వ్యాహృతీనాంక్రమేణైవఛందాంసికథితానితు । దేవీగాయత్రిరాద్యస్యస్యాదుష్ణిక్తదనంతరం|| ౩|| అనుష్టుబ్బృహతీపఙ్క్తిస్త్రిష్టుప్చజగతీతథా । అగ్నిర్వాయుస్తథార్కశ్చ వాగీశోవరుణస్తథా. ౪|| ఇంద్రశ్చవిశ్వేదేవాశ్చక్రమేణైవతుదేవతాః| వ్యాహృతీనాంతుసర్వత్రవినియోగఃప్రకీర్తితః|| ౫|| విశ్వామిత్రోమునిశ్ఛందో గాయత్రీదేవతారవిః । గాయత్ర్యావేదవిచ్ఛ్రేష్ఠాశ్శివ ఏవాధిదేవతా|| ౬ || త్రిపదానాతుసావిత్రీషడ్భిర్వర్ణైశ్చతుష్పదా । జపేనాత్రిపదాజ్ఞేయా పూజా

ఇత్థంత్రయీసారంప్రణవమభిధాయప్రకృత్యాచతుర్వింశతితత్త్వాత్మికాం ద్విజాతీనాం భుక్తిముక్తికరీం త్రయీమాతరంసావిత్రీంప్రస్తౌతి||సావిత్రీముఖేతి||వ్యాహృతయోభూరాద్యాస్సప్త-ఓంభూరోంజ్యోతిరితిశిరః-అథైతాసాంవ్యాహృతీనామృష్యాద్యనాహ||భూరాదివ్యాహృతీనామిత్యాదినాక్రమేణైవతుదేవతాఇత్యంతేన||౧||౨||౩|| వాగీశోబృహస్పతిః||౪||యద్యపివిజ్ఞాయితాస్సర్వవ్యాపకాభూర్భువస్సువరితి|| సర్వాఅనుద్రుత్యాఆహవనీయాఏనజుహుయాదితిశ్రుతేః||సవ్యాహృతింసప్రణవాంగాయత్రీంశిరసాసహేత్యాదిస్మరణాచ్చ||యజ్ఞకర్మణిసర్వత్ర [illegible] యామాదౌచాసాంవినియోగః-స్పష్టఇత్యాహ||వ్యాహృతీనాంత్వితి||౫||అథగాయత్ర్యాఋష్యాద్యనాహ||విశ్వామిత్రఇతి||జన్మాంతరకృతోపాసనామహిమ్నాయస్సూర్యపదంప్రాప్తస్తన్మండలాభిమానిజీవాత్మానావర్తమానస్సూత్రాత్మాభిమనుభుక్తే-ససూర్యోస్యాదేవతాఅంతర్యామిరూపేణతస్యాంవర్తమానస్తత్ప్రేరకోయః పరశివస్సోస్యమంత్రస్యాధిదేవతేత్యర్థః||౬||అస్యాఃపాదకౢప్తిమాహ||త్రిపదేతి||సావిత్రీసవితృదేవతాకా||తత్సవితుర్వరేణ్యమేషాఋక్ ఇత్యాదిరూపేణేతిస్మరణాత్- వరేణ్యమిత్యత్రణ్యాస్థానేణియమితిద్విభాగసతిచతుర్వింశత్యక్షరా అష్టభిరక్షరైః పాదత్రయాత్మికాషడ్భిః పాదచతుష్టయాత్మికా-సైషాచతుష్పదాషడ్విధాగాయత్రీతిశ్రుతేః ||౭|| శిరసాసహేతి

పూర్వం యదుక్తం తస్యాః శిరః స్వరూపమాహ ॥ ఓమాప ఇతి ॥ అస్యా ఋష్యాద్యానాహ ॥ ఋషిర్బ్రహ్మేతి ॥ వేదార్థాభిజ్ఞైరస్య మంత్రస్యార్థం న్యాయతోఽవధార్య తదాత్మకః పరమాత్మైవ దేవతేతి నిర్ణీతం - యా తేనోచ్యతే సా దేవతేతి న్యాయాత్ సోఽర్థ ఆచార్యైరిత్థం నిరూపితః ॥ ఆపో జ్యోతీరస ఇతి సామగోష్ఠ్యాం స్త్రైజ ఉచ్యతే ॥ తదాత్మకం జగత్స్వకారణం రసస్తేజోద్వయాత్మకం-అమృతం తదనాశిత్వాద్బృహత్త్వాద్బ్రహ్మ ఉచ్యతే॥ ధ్యానం దాత్మకం బ్రహ్మ సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం । తద్భూర్భువస్స్వరిత్యుక్తం సోఽహమిత్యోమ్ ఉదాహృతం-ఏతత్తు వేదసారస్య శిరస్త్వాచ్ఛిర ఉచ్యత ఇతి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ అథాస్యాస్సావిత్ర్యా జపకాలే ధ్యాతవ్యాం విరాడాత్మికాం మూర్తిమాహ ॥ సావిత్రీ త్రిపదేతి ॥ త్రయః పాదా యస్యాస్సా తథా॥ ఏవం షట్కుక్షిః పంచశీర్షకేత్యత్రాపి బహువ్రీహిః॥ కే పునస్తే పాదా ఇతి తానాహ॥ ఋగ్యజురితి త్రయో వేదాః సావిత్రీమూర్తేః పాదత్రయాత్మనావర్తంత ఇత్యర్థః- ఉక్తం హి సావిత్రీహృదయే ॥ ఋగ్వేదోఽస్యాః ప్రథమః పాదో భవతి ॥ యజుర్వేదో ద్వితీయః పాదః । సామవేదస్తృతీయః పాద ఇతి । కుక్షీః షట్ కుక్షిష్వేవం విభజ్య దర్శయతి ॥ పూర్వాదిగిత్యాదినా॥౧౧॥౧౨॥ కిం బహునా నామరూపాత్మకం సర్వమపి జగద్విరాడాత్మికాయాస్తస్యా మూర్తేరవయవత్వేన పరికల్పయతి॥ అష్టాదశేత్యాదినా వేదాంతసంజ్ఞితమిత్యంతేన ॥ జగత్పృథివ్యాది

యాం సా చతుష్పదా॥ ౭ ॥ ఓమాపో జ్యోతిరిత్యేతద్గాయత్ర్యాశ్శిర ఉచ్యతే । ఋషిర్బ్రహ్మాస్య మంత్రస్యచ్ఛందోఽనుష్టుప్ప్రకీర్తితః ॥ ౮ ॥ దేవతా పరమాత్మైవ ప్రోక్తా వేదార్థవేదిభిః । యథేష్టసాధనే చాస్య వినియోగ ఉదాహృతః ॥ ౯ ॥ సావిత్రీ త్రిపదా జ్ఞేయా షట్కుక్షిః పంచశీర్షకా । అగ్నివర్ణముఖా శుక్లా పుండరీకదళేక్షణా॥ ౧౦॥ ఋగ్యజుస్సామరూపాశ్చ పాదా అస్యాః ప్రకీర్తితాః । పూర్వాదిక్ప్రథమా కుక్షిర్ద్వితీయా దక్షిణా మతా॥౧౧॥ పశ్చిమా దిక్తృతీయా చ చతుర్థీ చోత్తరా మతా । ఊర్ధ్వా దిక్పంచమీ కుక్షిరధ షష్ఠీ ప్రకీర్తితా ॥ ౧౨ ॥ అష్టాదశపురాణాని నాభిరస్యా మునీశ్వరాః । జగచ్ఛరీరం సావిత్ర్యా ఆకాశముదరాంతరం॥ ౧౩॥ స్తనౌ ఛందాంసి హృదయం ధర్మశాస్త్రమకల్మషం । బాహవో న్యాయశాస్త్రం తు కర్ణౌ సాంఖ్యద్వయం తథా॥ ౧౪॥ శిక్షాద్యంగాని శీర్షాణి వక్త్రమగ్నిర్మహాద్యుతిః । మీమాంసాలక్షణం తస్యాశ్చేష్టా హ్యాథర్వణీ శ్రుతిః ॥ ౧౫ ॥ బ్రహ్మ మూర్ధా శిఖా రుద్రో విష్ణురాత్మా ప్రకీర్తితః । తస్యాస్సూక్ష్మశరీరం తు శాస్త్రం వేదాంతసంజ్ఞితం॥ ౧౬॥ అంతర్యామీ శివస్సాక్షాత్సాంబశ్చంద్రార్ధశేఖరః । స్వశరీరే తు సావిత్రీం విన్యసేదక్షరక్రమాత్॥ ౧౭॥ పాదాంగుష్ఠే చ గుల్ఫే చ జంఘాజానుప్రదేశకే । ఊరుదేశే చ గుహ్యే చ వృషణే చ తథైవ చ॥ ౧౮ ॥ కటిప్రదేశే నాభౌ చ జఠరే స్తనయోర్హృది । కంఠే చ వదనే తాలౌ నాసికాయాం చ చక్షుషోః॥ ౧౯ ॥ భ్రువోర్మధ్యే లలాటే చ పూర్వవక్త్రే తథైవ చ । దక్షిణే పశ్చిమే చైవ తథైవ బ్రాహ్మణోత్తమాః ॥ ౨౦ ॥ ఉత్తరే చ తథా మూర్ధ్ని న్యాసస్సమ్యక్ప్రకీర్తితః । ప్రథమశ్చంపకాకారో

భూతభౌతికాత్మకం తస్యాః స్థూలశరీరం॥ ౧౩॥ ఛందాంసి గాయత్ర్యాదీని సప్త ॥ ధర్మశాస్త్రం మన్వాదిప్రణీతం॥ సాంఖ్యద్వయం నిరీశ్వరం సేశ్వరం చ॥౧౪॥ శిక్షాదీని పంచాస్యాశ్శిరాంసి-ఉక్తం హి సావిత్రీహృదయే-వ్యాకరణమస్యాః ప్రథమం శిరో భవతి॥ శిక్షా ద్వితీయం ॥ కల్పస్తృతీయం-నిరుక్తం చతుర్థం॥ జ్యోతిషామయనమితి పంచమమితి ॥ లక్ష్యతే అనేనేతి లక్షణం వ్యావర్తకోఽసాధారణో ధర్మః॥ అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసేత్యాదికం మీమాంసాశాస్త్రమస్యాస్తటస్థలక్షణం॥ ఆథర్వణీ అథర్వణవేదదృష్టాః-శ్రుతిః వేదోఽస్యాశ్చేష్టాత్మకః ఉక్తం హి॥ లక్షణం మీమాంసా అథర్వవేదో వి చేష్టితమితి॥౧౫॥ పంచస్వపి శిరస్సు బ్రహ్మైవ శిరఃకపాలాత్మనావస్థితః రుద్రః కేశాత్మనా హృన్మధ్యే అవస్థితో జీవాత్మా విష్ణురేవ ॥ అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యాదికం వేదాంతశాస్త్రమస్యాస్సూక్ష్మశరీరం॥ ౧౬॥ ఏతావదీదృశం సర్వం నామరూపాత్మకం భోక్తృభోగ్యరూపం జగదస్యా మూర్తిత్వేన పరికల్పితం॥ దృగ్రూపః పరశివ ఏవ ఏవంవిధాయాః సావిత్రీమూర్తేరంతర్యామిత్వేన ప్రేరక ఇత్యాహ॥ అంతర్యామీతి॥ ఉక్తప్రకారేణ ఋష్యాదిన్యాసపురస్సరం సావిత్రీమూర్తిం ధ్యాత్వా మంత్రవర్ణాన్ స్వశరీరే వక్ష్యమాణస్థానేషు న్యసేదిత్యాహ॥ స్వశరీరే త్వితి॥౧౭॥ తాన్యేవ చతుర్వింశతిస్థానాని దర్శయతి ॥ పాదాంగుష్ఠేత్యాదినా ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ అథైషామక్షరాణాం జపవిధౌ ధ్యాతవ్యాన్ వర్ణానాహ ॥ ప్రథమశ్చంపకాకార ఇత్యాదినా॥ క్రమాద్వర్ణాః ప్రకీర్తితాః ఇత్యంతేన॥౨౧ ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥

౨౬॥ ౨౭ ॥ ౨౮॥ ఏవంవిధస్యవర్ణజ్ఞానస్యప్రయోజనమాహ॥ కేచిద్వర్ణాస్త్వితి॥ మహాపాతకోపపాతకానుపపాతకరూపాణిత్రివిధాని పాతకాని - తాన్యక్షరవర్ణజ్ఞానాన్నశ్యంతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ కథమస్య గాయత్రీజపస్యమహాపాతకాదినిర్ణాశహేతుత్వమిత్యాశంక్యాహ ॥ నాన్నతోయేతి॥ ౩౦॥ యతోజపవిధౌజప్యమంత్రార్థభూతదేవతాప్రతిపత్త్యర్థమవశ్యం మంత్రార్థోజ్ఞాతవ్యః - అతస్తత్ప్రతిపత్తయే సావిత్రీమంత్రంసంగృహ్యవ్యాచష్టే ॥ యోనోస్మాకమిత్యాదినా మయాదరాదిత్యంతేన॥ తృతీయపాదేయచ్ఛబ్దశ్రవణాత్ప్రతిపత్తిసౌకర్యార్థంతం పాదంవివృణోతి॥ అంతర్యామితయాస్థితోయోదేవః సనోస్మాకంధియో బుద్ధీర్ధర్మజ్ఞానాదిషు ప్రచోదయాత్ప్రేరయేత్॥ మదప్రేరణాత్త్వేతస్మాల్లోడాగమః తస్య దేవస్యద్యోతమానస్యస్వయంప్రకాశచిద్రూపస్య సర్వప్రాణిహృదంబుజమధ్యవర్త్యంతఃకరణాదిసాక్షిత్వేనవర్తమానస్యసవితుః ప్రేరకస్య పరశివస్యస్వరూపభూతంతత్

ద్వితీయశ్శ్యామ ఏవహి॥ ౨౧॥ తృతీయఃపింగళఃప్రోక్తశ్చతుర్థోమునిసత్తమాః । ఇంద్రనీలసమప్రఖ్యఃపంచమఃపావకప్రభః॥ ౨౨ ॥ షష్ఠోవహ్నిప్రభస్తద్వత్సప్తమశ్చాగ్నివర్ణకః । విద్యుద్వర్ణనిభస్స్యాదష్టమఃపరిభాషితః॥ ౨౩॥ నవమస్తారకావర్ణోదశమఃకృష్ణవర్ణకః । తత్పరోరక్తగౌరాభశ్శ్యామోవైతత్పరస్స్మృతః ॥ ౨౪॥ శుక్లవర్ణః పరోవర్ణః పీతవర్ణః పరస్స్మృతః ॥ శుక్లవర్ణః పరోవర్ణః పద్మరాగప్రభఃపరః॥ ౨౫ ॥ తత్పరశ్శశిసంకాశఃపాండరఃపరమోమతః । తత్పరోగరక్తగౌరాభః ఇంద్రనీలసమోథవా॥ ౨౬ ॥ గోరక్తసదృశశ్చాన్యస్తత్పరస్సూర్యసన్నిభః । నీలోత్పలదళప్రఖ్యోవర్ణస్తత్పరమస్తథా ॥ ౨౭ ॥శంఖకుందేందువర్ణాభఃసాక్షాద్వర్ణపరస్స్మృతః । తత్పరోదీపసంకాశఃక్రమాద్వర్ణాఃప్రకీర్తితాః॥ ౨౮॥ కేచిద్వర్ణాస్తుసావిత్ర్యాఃమహాపాతకనాశనాః । ఉపపాతకపాపానాంవర్ణాఃకేచనబాధకాః॥ ౨౯ ॥ కేచనక్షుద్రపాపానాం నాశకాస్స్యుర్నసంశయః । నాన్నతోయసమం దానంనచాహింసాపరంతపః॥ ౩౦ ॥ నసావిత్ర్యాస్సమంజప్యంనవ్యాహృతిసమంహుతం । యోనోస్మాకంధియశ్చిత్తాన్యంతర్యామిస్వరూపతః॥ ౩౧ ॥ ప్రచోదయాత్ప్రేరయేచ్చ కస్యదేవస్యసువ్రతాః । దీప్తస్యసర్వజంతూనాం ప్రత్యక్షస్యస్వభావతః॥ ౩౨॥ సవితుస్సాక్షిభూతంతువరేణ్యంసర్వజంతుభిః॥ భజనీయంద్విజైర్భర్గస్తేజశ్చైతన్యలక్షణమ్॥ ౩౩॥ తద్బుద్ధివాచ్యంసర్వజ్ఞం జగత్సర్గాదికారణమ్ । స్వమాయాశక్తిసంభిన్నశివరుద్రాదిసంజ్ఞితమ్॥ ౩౪ ॥ నీలగ్రీవంవిరూపాక్షం సాంబమాత్మార్థపలక్షితమ్ । ఆదిత్యదేవతాయాస్తుప్రేరకంపరమేశ్వరమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఆదిత్యేనపరిజ్ఞాతం వయంధీమహ్యుపాస్మహే । సావిత్ర్యాః కథితోహ్యర్థః సంగ్రహేణమయాదరాత్॥౩౬॥ఏవమర్థంగురోర్లబ్ధ్వాదత్వాతస్మైచదక్షిణాం । చతుర్వింశతికంలక్షంజపేదవ్యగ్రతస్సుధీః॥౩౭॥మహాపాతకయుక్తోపిసిద్ధమంత్రోభవేద్ద్విజాః।ఆజ్యేనజుహుయాన్మంత్రీసహస్రాణాంచతుష్టయమ్ ॥౩౮॥ వినియోగానథానేనమంత్రేణైవప్రసాధయేత్ । స్నాత్వాప్రాతర్జపేన్నిత్యంసహస్రంశ్రద్ధయాసహ॥ ౩౯॥ అపేక్షితార్థంసకలంలభతేనాత్రసంశయః॥ హుత్వాతుఖాదిరంసమ్యగ్ఘృతాక్తంహవ్యవాహనే॥ ౪౦॥ రాహుగ్రస్తేరవౌ విప్రాలభతే ధనముత్తమమ్ । రాహుగ్రాససమాప్తౌతుతర్పయన్భాస్కరంజలైః ॥ ౪౧ ॥ సర్వకామసమృద్ధిస్స్యాన్నాత్రకార్యావి

త్సృష్టిస్థితిసంహారకారణతయాప్రసిద్ధం వరేణ్యంసర్వప్రాణిసేవ్యంభర్గః భర్జనాత్పాపస్య భర్జకంసత్యజ్ఞానాదిలక్షణంస్వమాయాశక్తివశేనశివరుద్రాదిసంజ్ఞామాపన్నంసూర్యమండలమధ్యేతత్ప్రేరకత్వేనావస్థితం వాఙ్మనసాతీతమిత్థంవిధంయత్పరంబ్రహ్మతద్వయంధీమహిధ్యాయేమ తదేవాహమస్మీతిజానీమేత్యర్థః ॥ ధ్యైచింతాయామిత్యస్మాల్లిట్ఛాందసంరూపం॥ తదుక్తమాచార్యైఃధ్యైచింతాయాంస్మృతోధాతుర్నిష్పన్నంధీమహీత్యత ఇతి ॥ ౩౧ ॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪ ॥౩౫॥ ౩౬॥ఏతాదృశమర్థంగురుముఖాజ్జ్ఞాత్వాతస్యైవపురశ్చరణాదిక్రియాస్వధికారఇత్యాహఏవమితి॥ ౩౭॥ ఉక్తార్థంజ్ఞానమహిమ్నామహాపాతకాదిలక్షణమపిపాపంనశ్యతీత్యాహ॥ మహాపాతకేతి॥౩౮॥ ఐహికాముష్మికేషు సర్వేష్వపిఫలేష్వస్యమంత్రస్యవినియోగానాహ ॥ వినియోగానథేత్యాదినా జపేచ్చతుర్వింశత్యంతేన॥౩౯॥ ౪౦॥౪౧॥౪౨॥ ౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥౪౭॥౪౮॥౪౯॥౫౦॥౫౧॥బుభుక్షవిప్రాంబ్రాహ్మణంశత్రుంహిత్వేత్యర్థః-తద్ధృదీతి॥

తస్య ప్రతికృతేర్హృదయే- అభిన్యాంశత్రోర్నామాక్షరాణి ఆలిఖ్యేత్యర్థః॥ ౫౨ ॥ అథ మారణవిధానస్య మంత్రాస్త్రక్లప్తిమాహ ॥ సావిత్రీప్రతిలోమేతి ॥ మంత్రవర్ణానాం ప్రతిలోమేన పాఠోఽస్త్రం ॥ తదుక్తమాచార్యైః - ప్రతిలోమేన వర్ణానామస్త్రమాహుర్మనీషిణ ఇతి॥ వర్ణశః ప్రాతిలోమ్యేన పఠితోఽయం మంత్రో బ్రహ్మాస్త్రం తదభిచారికర్మసు ప్రయోక్తవ్యమిత్యయమర్థః॥ ౫౩ ॥ ౫౪॥ ఏతచ్చ గురూపదేశవ్యతిరేకేణ ప్రయోక్తురనర్థావహ ఇత్యాహ॥ గురూపదేశత ఇతి ॥ అస్య చాస్త్రప్రయోగస్యోపసంహారవిధిమాహ॥ శాంతయ ఇతి ॥ ౫౫ ॥ ద్రవ్యవిశేషస్య హోమేన జ్వరస్య [illegible] అశ్వత్థేత్యాదినా॥ ౫౬॥ స్పష్టమన్యత్॥ ౫౭॥ ౫౮॥ జ్ఞానేచ్ఛాంచేతి ॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా [illegible]ంతి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేతి శ్రుతేః - వేదానువచనాదిభిః రతత్వస్వరూపగోచరా వివిదిషోత్పా[illegible]త్ప్రసాదాదేవ లభతే ॥ సం[illegible]త్తస్మాత్ పరశివస్వరూపగోచరం సాక్షాత్కార[illegible]జ్ఞానమపి ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః॥ ౫౯ ॥ ౬౦॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే సప్తమోఽధ్యాయః ... ... *

చాంద్రాః । కరీషచూర్ణకైర్హుత్వా సర్పిషా సహ మానవః॥ ౪౨ ॥ గవాం గోష్ఠే సహస్రం తు బహుక్షీరాం లభేత గామ్ । శాల్యాస్తండులహోమేన కన్యాసిద్ధిర్భవిష్యతి॥ ౪౩ ॥ శాలిబీజస్య హోమేన ప్రజామిష్టామవాప్నుయాత్ । [illegible]విత్వా జలమాదాయ జప్త్వా చాష్టసహస్రకమ్॥ ౪౪ ॥ అభిషేకం ద్విజః కుర్యాద్దుస్స్వప్నాదిప్రశాంతయే । క్షీరాహారో జపేల్లక్షం అపమృత్యువినాశనే ॥ ౪౫ ॥ ఘృతాహారో జపేద్విద్యాం లభతే నాత్ర సంశయః । నాభిమాత్రే జలే స్థిత్వా జపేల్లక్షం సమాహితః॥ ౪౬॥ అకంటకం మహారాజ్యం లభతే నాత్ర సంశయః । పలాశమంత్రహోమేన మహతీం శ్రియమశ్నుతే ॥ ౪౭ ॥ వైతసీం జుహుయాదగ్నౌ వృష్టిం శీఘ్రమవాప్నుయాత్ । మధుహోమేన విప్రేంద్రో రాజానం వశమాప్నుయాత్॥ ౪౮॥ పాయసం మధునా హుత్వా స్త్రీవశ్యం లభతే చిరాత్ । కేవలం ఘృతహోమేన సర్వాన్కామానవాప్నుయాత్॥ ౪౯॥ అన్నస్య హోమతశ్చాన్నం ప్రాప్నుయాదచిరేణ తు । పంచగవ్యాశనో లక్షం జప్త్వా జాతిస్మరో భవేత్ ॥ ౫౦॥ జానుమాత్రే జలే స్థిత్వా జపేత్ప్రత్యర్థిదిఙ్ముఖః । యుద్ధవిజయమాప్నోతి సహస్రం క్రోధసంయుతః॥ ౫౧॥ అర్కస్య సమిధో హుత్వా తీక్ష్ణతైలేన సాదరమ్ । సప్తాహాన్మారయేచ్ఛత్రుమ్మృతే విప్రం న సంశయః॥ ౫౨॥ శత్రోః ప్రతికృతిం భూమావాలిఖ్యాక్షరం చ తద్ధృది । తన్మాత్రమ్యా తు పాదేన జపేచ్ఛత్రుర్వినశ్యతి॥ ౫౩॥ సావిత్రీ ప్రతిలోమా స్యాదాభిచారేషు కర్మసు । మారణే వర్ణశశ్శత్రోర్బ్రహ్మాస్త్రం ప్రతిలోమతః ॥౫౪॥ గురూపదేశతో జ్ఞేయమనర్థకరమన్యథా । శాంతయే జుహుయాదగ్నౌ ఘృతేన పయసాపి వా ॥౫౫॥ పంచగవ్యేన వా హుత్వా తద్ద్రవ్యైశ్శాంతిమాప్నుయాత్ । అశ్వత్థస్య హోమేన సర్వజ్వరవినాశనం॥ ౫౬॥ ఉదుంబరరథవాశ్వత్థైర్గోగజాశ్వాసు[illegible]యః । పయసాజ్యేన వా హుత్వా శాంతిస్సర్వచతుష్పదాం ॥ ౫౭ ॥ శాంతయే సర్వదోషాణాం జానుమాత్రజలే జపేత్ । అభిమంత్ర్య సితం భస్మ న్యసేద్భూతాదిశాంతయే॥ ౫౮ ॥ బహునోక్తేన కిం విప్రా జపేనాస్యాశ్చ హోమతః । అభీష్టం సర్వమాప్నోతి నాత్ర సందేహకారణం ॥ ౫౯ ॥ జ్ఞానేచ్ఛాం చ ప్రసాదేన లభతే చ ద్విజోత్తమః । సావిత్రీజపయజ్ఞేన జ్ఞానయజ్ఞమవాప్నుయాత్ ॥ ౬౦॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే గాయత్రీవిచారో నామ సప్తమోఽధ్యాయః.

ఆత్మమంత్రవిచారః.

ఓం సూత ఉవాచ ॥ ఆత్మమంత్రం ప్రవక్ష్యామి సమాసేన న విస్తరాత్ । ఋషిర్బ్రహ్మాస్య గాయత్రీచ్ఛంద ఆత్మైవ దేవతా॥ ౧ ॥ శాంతాంతం శక్తిరస్యోక్తా తదంతం బీజముచ్యతే। విద్యాశక్తిర్భవేద్బీజం

ఇత్థం సావిత్ర్యుపాసనేనోత్పన్నవివిదిషస్య పరస్వరూపగోచరవిద్యోత్పత్తిసాధనం మంత్రమాహ ॥ ఆత్మమంత్రమితి ॥ జాగ్రదాద్యవస్థాసాక్షిణో జీవాత్మనః పరమాత్మరూపతాప్రతిపాదకత్వాదాత్మమంత్ర ఇత్యుచ్యతే॥ ఏతదుపరిష్టాత్స్వయమేవ ప్రతిపాదయిష్యతే - అస్య మంత్రస్య ఋష్యాద్యాహ - ఋషిర్బ్రహ్మేత్యాదినా ఉచ్యత ఇత్యంతేన ॥ ౧ ॥ శాంతాంతమితి ॥ శకారస్యాంతః షకారస్తస్యాంతః సకారః స ఇతి శక్తిరిత్యర్థః ॥ తదంతమితి॥

తచ్ఛబ్దేనసకారఃపరామృశ్యతే ॥ తస్యాంతో హకారః హమిత్యస్యమంత్రస్యబీజమిత్యర్థః ॥ ఏవంబీజశక్త్యాత్మనా విభక్తస్యమంత్రస్యశివశక్త్యోర్వాచకత్వేనతదాత్మకతాంప్రతిపాదయితుంఅర్థాత్మికేబీజశక్తీఆహ॥ విద్యాశక్తిరితి॥యా పరశివస్వరూపసంవిద్రూపిణీసైవశక్తిస్తస్యాః ప్రతిపాద్యంనిష్కలపరశివస్వరూపంబీజం- అర్థరూపమేతదుభయంశబ్దాత్మకేనశక్తిబీజరూపభాగద్వయేనప్రతిపాద్యతే- తథాహి ॥ సత్యజ్ఞానాదిలక్షణంనిరస్తసమస్తోపాధికం స్వప్రతిష్ఠంసర్వప్రత్యగ్భూతంచైతన్యంహిపరశివస్వరూపం-తత్ప్రత్యగర్థవాచినాహంశబ్దేనప్రతిపాదయితుంశక్యతే॥తస్య పరశివస్వరూపస్యమాయావశాద్భక్తప్రతియోగిత్వేన నిరూప్యమాణం తత్పరాగ్భూతంశక్తిః సాపిపరాగర్థవాచినాసఇతిపదేనప్రతిపాద్యతఇత్యుక్తం ॥ బీజశక్త్యోశ్శివశక్తిస్వరూపప్రతిపాదకత్వం - తస్మాదయంబీజశక్తిసముదాయరూపోమంత్రశ్శివశక్త్యాత్మకఇత్యర్థః ॥ తదుక్తమాచార్యైః॥శ్లో॥హకారఃపురుషఃప్రోక్తస్సఇతిప్రకృతిర్మతా । పుంప్రకృత్యాత్మకోహంసస్తదాత్మకమిదంజగదితి ॥ ఇత్థంమంత్రస్యార్థమభిధాయజపసమయే అస్య ధ్యానంవిధత్తే ॥ ఏతద్ధ్యాత్వేతి ॥ ఉక్తలక్షణంశివశక్త్యాత్మకంనిష్కలపరశివస్వరూపంస్వీకృతలీలావిగ్రహమర్ధనారీశ్వరంధ్యేయమిత్యర్థః ॥ తదుక్తమాచార్యైః॥ అరుణకనకవర్ణంపద్మసంస్థంచగౌరీహరనియమితచిహ్నం సౌమ్యతానూనపాతం । భవతుభవదభీష్టప్రాప్తయేపాశటంకాభయవరదవిచిత్రంరూపమర్ధాంబికేశమితి ॥ ౩ ॥ ఉక్తధ్యానవిశిష్టజపస్యఫలమాహ యాస్త్వితి ॥ ౪ ॥ ఇత్థంవక్ష్యమాణప్రకారమనుసంధాతుమశక్తస్యమంత్రజ్ఞస్యతాల్వోష్ఠపుటాదివ్యాపారనిర్వర్త్యంజపవిధిమభిధాయతతోపిసంస్కృతచిత్తస్యమధ్యమాధికారిణస్తాల్వోష్ఠపుటవ్యాపారనైరపేక్ష్యేణజపవిధింవక్తుంపూర్వోక్తబీజశక్త్యాత్మనోర్మంత్రభాగయోరనుసంధానేప్రకారాంతరమాహ॥ అథవేతి॥

శివఏవనచాన్యథా॥ ౨॥ తేనాయంపరమోమంత్రశ్శివశక్త్యాత్మకస్స్మృతః।ఏతద్ధ్యాత్వాజపేన్మంత్రం బీజశక్త్యాత్మనాబుధః॥ ౩ ॥ ధ్యాయేత్సాంబంమహాదేవంసంసారామయభేషజమ్ । యస్తుద్వాదశసాహస్రమిమంజపతినిత్యశః॥ ౪॥ తస్యసర్వాణిపాపానివినశ్యంతినసంశయః । అథవాప్రాణసంచారస్సకారః పరికీర్తితః॥ ౫॥ హకారోపానసంచారోదేహేదేహవతాంసదా। ఏవంయస్తువిజానాతిమంత్రమాచార్యపూర్వకమ్॥ ౬॥ సోజపన్నపిహంసాఖ్యంజపత్యేవనసంశయః । ఈదృశీమజపావిద్యామాస్తిక్యాద్గురుభక్తితః॥ ౭॥యోవిజానాతిపాపానిబుద్ధిపూర్వకృతానిచ।తస్యనశ్యంతిసర్వాణినాత్రకార్యావిచారణా॥ ౮॥ అథవాజీవమంత్రోయంజీవాత్మప్రతిపాదకః । అహంశబ్దస్యరూఢత్వాల్లోకేజీవాత్మవస్తుని॥ ౯॥ శక్తిమంత్రస్సకారాఖ్యః పరమేశ్వరవాచకః।ప్రకృతార్థప్రసిద్ధత్వాత్ప్రసిద్ధః

ముఖ్యప్రాణస్య పరాఙ్ముఖవృత్తిఃప్రాణఃఅంతర్ముఖవృత్తిరపానః- తథాసతిసఇత్యేతత్పదంపరాగర్థవాచకం॥ తస్యప్రాణవృత్తేశ్చపరాక్సంబంధాత్ప్రాణవృత్త్యాత్మకఏవ సఇతిమంత్రభాగః- హంశబ్దస్యచప్రత్యగర్థత్వాదపానవృత్తేశ్చప్రత్యఙ్ముఖత్వాత్ప్రత్యక్త్వసామ్యేనాపానవృత్త్యాత్మకఏవహమితిమంత్రభాగః ॥ ఏవమేతౌమంత్రభాగౌప్రాణాపానవృత్త్యాత్మనాస్వదేహేసర్వదాఅనువర్తేతఇత్యనుసంధేయమిత్యర్థః ॥ ౫॥ అస్త్వేవంమంత్రభాగయోఃప్రాణాపానాత్మకతాతదనుసంధానస్యకోతిశయఇత్యతఆహ॥ఏవంయస్త్వితి॥ఏవముక్తప్రకారేణప్రాణాపానాత్మనావర్తమానంమంత్రమాచార్యముఖాద్యోవేదససాధకఃఅజపన్నపితాల్వోష్ఠపుటవ్యాపారనిర్వర్త్యంజపమకుర్వన్నపి ప్రాణాపానవృత్త్యాత్మనామంత్రస్యానువృత్తేర్జపత్యేవసర్వదా ॥ అతఏవేయంవిద్యాఅజపేత్యాఖ్యాయతే ॥ ౬ ॥ భక్తిశ్రద్ధాపురస్సరముక్తమర్థమవిజ్ఞాయకేవలంతేనానుసంధానస్యవాచకజపాదతిశయితంఫలమాహ ॥ ఈదృశీమజపామిత్యాదినావిచారణేత్యంతేన॥ ౭॥అత్రబుద్ధిపూర్వకృతానీతివిశేషితత్వాద్యథోదితద్వాదశసహస్రజపవిధావజ్ఞానకృతస్యపాపమాత్రస్యక్షయఃఅత్రతుజ్ఞానకృతస్యాపీతివిశేషః॥౮॥ఇత్థమధికారిణాం మంత్రానుసంధానేవిశేషమభిధాయ అథతతోప్యుత్కృష్టస్య శ్రవణమననాదిసంస్కృత చిత్తస్యోత్తమాధికారిణోహంసమంత్రానుసంధానేవిశేషంవక్తుమారభతే॥ అథవాజీవేతి ॥ మంత్రస్యపూర్వభాగోహంశబ్దోజాగ్రదాద్యవస్థాసాక్షిణోజీవాత్మనోభిధాయకః యతస్తత్రాహంసుఖీదుఃఖీతిఅహంశబ్దోరూఢ్యాలోకేప్రయుజ్యతే- వేదేచ॥సోహమస్మీత్యగ్రేవ్యాహరత్తతోహంనామాభవత్తస్మాదప్యేతర్హ్యామంత్రితోయమహమిత్యేవాగ్రఉక్త్వాన్యంనామప్రబ్రూతఇతి॥ తస్మాన్మంత్రస్యపూర్వభాగో జీవాత్మప్రతిపాదకఇత్యర్థః ॥ పూర్వంశక్తిప్రతిపాదకతయావ్యాఖ్యాతోయఃసఇతిమంత్రభాగః సోపిసర్వశక్తిజగ

దుత్పత్తిస్థితిలయకారణం యత్పారమేశ్వరం తత్త్వం తద్వాచక ఇత్యర్థః ॥ ౯ ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ప్రకృతార్థ ఇతి ॥ ప్రసిద్ధ ప్రకారేణ తేనానుభూతస్తచ్ఛబ్దార్థః పరమేశ్వరస్య ప్రసిద్ధత్వాదత్ర ప్రకృతోఽర్థః సా పునః ప్రసిద్ధిర్వియదాదిపర మాణ్వంతస్య చరాచరాత్మకస్య జగతః సృష్టిస్థితిలయాధికరణతయాధిగంతవ్యా - తదధికరణత్వం చైవమామ్నాయతే॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే। యేన జాతాని జీవంతి। యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిచ॥ తస్మాత్కార్యప్రపంచస్య కారణతయా ప్రసిద్ధః పరమేశ్వరస్తచ్ఛబ్దేన స ఇతి మంత్రభాగే నాభిధీయత ఇ త్యర్థః - ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఇత్థం పదార్థమభిధాయ వాక్యార్థమాహ॥ సంసారిత్వేనేతి ॥ గృహీతసంగతికైః పదై రభిహితానాం పదార్థానాం పశ్చాదాకాంక్షాసన్నిధియోగ్యతావశాద్యస్సంసర్గః స ఏవ వాక్యార్థ ఇత్యభిహితాన్వ యవాదినః. యోగ్యేతరపదార్థాన్వితస్వార్థాభిధాయకాని పదానీత్యన్వితాభిధావాదినః - విశిష్టో వా వాక్యార్థః తదు భయమత్ర న సంభవతి ॥ ఈశ్వరస్వరూపవ్యతిరిక్తస్య వస్త్వంతరస్యాభావాత్తస్మాద్భ్రాంత్యా భేదేన ప్రతిపన్నస్య జీవస్య పరమార్థతో యత్పరశివతాదాత్మ్యం స ఏవ వాక్యార్థః-నను తమః ప్రకాశవద్విరుద్ధస్వభావయోరనయోః కథం తాదా త్మ్యం ఘటతే॥ తథా హి అహంశబ్దస్య మలినసత్త్వప్రధానమాయాకార్యాంతఃకరణావచ్ఛిన్నం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదివి శిష్టం కించిజ్జ్ఞం ప్రత్యక్చైతన్యం వాచ్యార్థః ॥ స ఇత్యస్య చ విశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికం కర్తృత్వభోక్తృత్వాది సకలసంసారవ్యవహారాతీతం సర్వజ్ఞం జగజ్జన్మాదికారణం సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యాదిశ్రుత్యా పరోక్షేణ నిర్దిష్టం చైత న్యం వాచ్యార్థః ॥ ఈదృగ్విధయోః కథమేకత్వం సంభవతి ॥ సత్యం-అత ఏవ లక్షణా ప్రవర్తతే ॥ సా చ వాచ్యార్థ ద్వయవిరుద్ధాంశపరిత్యాగేనావిరుద్ధాంశస్వీకారరూపభాగత్యాగలక్షణా॥ తథా హి ॥ బ్రహ్మణస్తావత్సచ్చిదానం దైకరసాత్మకత్వం శ్రుత్యా ప్రతిపాదితం॥ జీవస్య చ జాగ్రదాద్యవస్థాసు వ్యావర్తమానాసు ఏకరూపేణానువృత్తేః సద్రూ పత్వం తత్సాక్షిత్వేన చిద్రూపత్వం పరప్రేమాస్పదత్వేనానందరూపత్వం చ స్వానుభవసిద్ధం ॥ ఏవం చ కించిజ్జ్ఞత్వస

పరమేశ్వరః ॥ ౧౦ ॥ మహదాద్యణుపర్యంతం జగత్సర్వం చరాచరమ్ । జాయతే వర్తతే చైవ లీయ
తే పరమేశ్వరే॥ ౧౧॥ సంసారిత్వేన భాతోఽహం స ఏవ పరమేశ్వరః। సోఽహమేవ న సందేహః స్వానుభూతి
ప్రమాణతః॥ ౧౨॥ హంసయోశ్శబలం హిత్వా పదయోస్సద్వితీయయోః । పూర్ణోఽహమేవ జానీయా
ద్బోధమాత్రస్వభావతః ॥ ౧౩ ॥ శ్రుతిరప్యేవమేవాహ పరమార్థప్రకాశినీ। సత్యసంపూర్ణవిజ్ఞాన

ర్వజ్ఞత్వపరోక్షత్వాపరోక్షత్వాది విరుద్ధాంశముభయత్ర పరిత్యజ్యావిరుద్ధయోస్సచ్చిదానందాదిలక్షణయోర్జీవే శ్వరస్వరూపయోః పరస్పరతాదాత్మ్యం భాగత్యాగలక్షణయా హంసమంత్రః ప్రతిపాదయతి॥ ఉక్తం హి॥ మానాంత రవిరోధేషు ముఖ్యార్థస్యాపరిగ్రహే । ముఖ్యార్థేనావినాభూతే ప్రతీతిర్లక్షణోచ్యతే ॥ ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యోక్తం-సం సారిత్వేన భాతోఽహం స ఏవ పరమేశ్వర ఇతి ॥ అహం స ఏవేతి శబ్దశక్త్యా జీవస్యాఖండబ్రహ్మతాదాత్మ్యే ప్రతిపాదితే అర్థాద్యద్భ్రాంత్యాశ్రితా హమర్థతాదాత్మ్యం తద్వ్యతిహారేణ నిర్దిశతి ॥ సోఽహమేవేతి ॥ ఏవ చేదవతాదాత్మ్యే లక్షణమేవ వాక్యార్థోఽభిప్రేత ఇత్యస్య జ్ఞాపకం ॥ తథా చోక్తం ॥ శ్లో॥ సంసర్గో వా విశిష్టో వా వాక్యార్థో నాత్ర సమ్మతః। అఖండైకరసత్వేన వాక్యార్థో విదుషాం మత ఇతి ॥ ఇత్థం జీవేశ్వరయోః పరస్పర తాదాత్మ్యేనాఖండైక రసత్వేన వా క్యార్థే సిద్ధే జీవస్యాబ్రహ్మత్వసద్వితీయత్వాదిభ్రమోఽపసరతి ॥ ఈశ్వరస్య చ పరోక్షత్వానాత్మత్వాదినివర్తతే॥ తద ప్యుక్తం॥ ప్రత్యగ్బోధో య ఆభాతి సోఽద్వయానందలక్షణః। అద్వయానందరూపశ్చ ప్రత్యగ్బోధైకలక్షణః॥ ఇత్థమన్యోన్య తాదాత్మ్యప్రతిపత్తిర్యదా భవేత్ । అబ్రహ్మత్వం త్వమర్థస్య వ్యావర్తేత తదైవ హి॥ తదర్థస్య చ పారోక్ష్యం నివర్తేత ఇతి॥ ఉక్తలక్షణే చ హంసమంత్రార్థే ప్రమాణాభావాదసంగతిమాశంక్య తత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి ॥ స్వాను భూతీతి ॥ ౧౨॥౧౩॥ సోఽప్యనుభవో విధురపరిభావితకామినీసాక్షాత్కారవదర్థవ్యవస్థాపకో నేత్యాశంక్య శ్రుతిం సం వాదయతి॥ శ్రుతిరపీతి॥ సాప్యుక్తార్థవిరుద్ధమేవ॥ ద్వా సుపర్ణేత్యాదౌ ప్రతిపాదయతీతి శంకాం నిరస్యతి పరమార్థేతి॥ తత్ర హి పారమార్థికం జీవబ్రహ్మతాదాత్మ్యం సమానే వృక్ష ఇత్యుత్తరమంత్రేణ ప్రతిపాదయితుమవిద్యాకల్పితజీవేశ్వరభేద ప్రతిపాదనాద్ద్వా సుపర్ణేత్యాదికమపారమార్థికప్రకాశకమతస్త్వమస్యహం బ్రహ్మాస్మీత్యాదికైవ శ్రుతిః- పరమా ర్థప్రకాశినీ-సాప్యుక్తమర్థం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః ॥ ఉక్తం జీవేశ్వరతాదాత్మ్యముపపాదయితుమీశ్వరస్య నిరు పాధికరూపమాహ ॥ సత్యసంపూర్ణేతి ॥ నను-అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయమిత్యాదిశ్రవణాచ్చ-

పరశివస్వరూపం స్థూలత్వాదిసకలధర్మరహితంసత్యత్వాది ప్రవృత్తినిమిత్తకైః సత్యాదిశబ్దైః కథంప్రతిపాదయితుంశక్యతఇతి-ఉచ్యతే॥చంద్రస్యైకత్వేపివీచితరంగాద్యుపాధిబహుత్వేనబహుషుచంద్రేషుకల్పితేష్వయంచంద్రోయంచంద్రఇత్యనువృత్తిప్రత్యయబలాచ్చంద్రత్వసామాన్యంయథాకల్ప్యతే॥ఏవంసద్రూపస్యపరశివస్యైకత్వేఽపిస్వమాయావశేనస్వస్మిన్పరికల్పితాణుమహతాదివ్యక్తిషుఘటస్సన్ పటస్సన్ ఇత్యాద్యనువృత్తివ్యవహారబలాత్సత్యత్వజ్ఞానత్వానందత్వాదీనిపరసామాన్యానిపరికల్ప్యంతే॥అతఏవోక్తమాచార్యైః॥ఆనందోవిషయానుభవోనిత్యత్వంచేతిసంతిధర్మాఇతిఏవంచసత్యాదిశబ్దాఃపరాపరసామాన్యవాచినస్తదాశ్రయమఖండంపరశివస్వరూపంలక్షణయాప్రతిపాదయంతి॥అతఏవోక్తం॥లౌకికాన్యేవసత్యాదీన్యఖండంలక్షయంతిహిసంపూర్ణశబ్దేనదేశకాలవస్తుకృతత్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యరూపమానంత్యమభిధీయతే॥అనేనచసామాన్యవ్యక్తిభేదోపివస్తుకృతోఽపిషిద్ధోభవతి॥నచసత్యాదిపదేషుఏకైకేనైవపరశివస్వరూపేలక్షితేతదతిరిక్తస్యప్రమేయస్యాభావాత్పదాంతరానర్థక్యమితిశంకనీయం॥అసత్యత్వజడత్వదుఃఖరూపత్వాదయోయావంతోవ్యభిచారాంత్యాపరశివస్వరూపేఽధ్యస్తాస్తద్వ్యావృత్తిపరత్వాత్సత్యాద్యనేకపదోపాదానస్య- తదుక్తం ॥ మిథ్యాత్వాదియదధ్యస్తంబ్రహ్మణ్యేతస్యబాధనం । నానాపదైర్వినానేతిబ్రహ్మాత్రైరుపలక్ష్యతఇతి ॥ శ్రుతిరపి॥ సత్యజ్ఞానాదిరూపతాంపరశివస్యదర్శయతి॥సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ॥ విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేతి॥ ౧౪॥ ఇత్థంపరశివస్యనైజంరూపమభిధాయజీవస్యాపితాదృగ్రూపత్వంప్రతిపాదయితుం తావత్సద్రూపతామాహ । అహంచేతి॥ జాగ్రదాదిషువ్యావర్తమానేషుఅహమర్థస్యచైతన్యైకరూపతయాఅనువృత్తేరవ్యభిచారిత్వాత్సద్రూపతేత్యర్థః॥ అసిద్ధోహేతురిత్యతఆహ॥ అహమవ్యభిచార్యేవేతి ॥ వ్యభిచారిణాం వ్యావర్తమానానాంజాగ్రదాదిసాక్ష్యాణాం సాక్షిత్వాత్స్వరూపానుప్రవేశేనసాక్షాదీక్షితృత్వాదహమర్థస్యావ్యభిచారితా ॥ యథైకస్యైవదీపస్యఘటపటాదిషుబహుషుపరస్పరవ్యభిచారిషుప్రకాశ్యేషు ప్రకాశస్యతస్యభేదాభావాదవ్యభిచారిత్వంతద్వదిత్యర్థః ॥ ఏతదవ్యభిచారిత్వంతాపనీయోపనిషద్యేవమామ్నాతం ॥ తగ్ంహవాఏతమాత్మానంజాగ్రత్యస్వప్నసుషుప్తంస్వప్నేజాగ్రతమసుషుప్తంసుషుప్తేజాగ్రతస్వప్నంతురీయేజాగ్రతమస్వప్నమసుషుప్తమవ్యభిచారిణమితి

సుఖరూపోమహేశ్వరః॥ ౧౪॥ అహంచావ్యభిచారిత్వాత్సత్స్వభావోనసంశయః । అహమవ్యభిచార్యేవసాక్షిత్వాద్వ్యభిచారిణామ్ ॥ ౧౫ ॥ జ్ఞాతమజ్ఞాతమప్యర్థంసదాహంవేదకేవలః । సోఽర్థోఽమాంనవిజానాతితతోవిచ్ఛిన్నచేతనః॥౧౬॥ చితోన్యశేషతాభావాచ్చితోచిచ్ఛేషతానహి।శరావాది

॥ ౧౫॥ ఇత్థమవ్యభిచారిత్వేనాహమర్థస్యసద్రూపత్వంనిర్ధార్యచిద్రూపతాముపపాదయతి॥జ్ఞాతమితి ॥జ్ఞాయతేనేనేతిజ్ఞానమంతఃకరణవృత్తిః తయాచక్షురాదిసంప్రయోగవశాద్బాహ్యే ఘటాదివిషయేయదావ్యాప్యతేతదాసాక్షిచైతన్యంజ్ఞానవిషయీకృతంవిషయంజ్ఞాతత్వేనప్రకాశయతి-తస్మిన్నేవసమయేఅతిరిక్తంసర్వమజ్ఞానంక్రోడీకృతమజ్ఞాతత్వేనైవప్రకాశయతి॥తదుక్తమాచార్యైః-సర్వవస్తుజ్ఞాతతయాఅజ్ఞాతతయావాసాక్షిచైతన్యస్యవిషయఇతి॥ తదిదముచ్యతే ॥ జ్ఞాతమజ్ఞాతమప్యర్థంసదాహంవేదేతి॥ నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్యతఇతిశ్రుతేర్జ్ఞానస్యసనాతనత్వం-నను వేదేతి॥లిట్ప్రమాణాశ్రయఃకర్తాభిధీయతేసచద్రవ్యరూపఃజ్ఞానంతస్యగుణః - అతః కుతోహమర్థస్యజ్ఞానాత్మకతేత్యాహ॥ కేవలఇతి ॥ అయోదహతీత్యత్రయథాఅగ్నేరేవదగ్ధృత్వం యేవమత్రాపిప్రాప్తాప్రాప్తవివేకేనజ్ఞానస్యైవప్రకాశకత్వం॥ ఘటజ్ఞానంపటజ్ఞానమితిభేదప్రతీతిస్తుతత్తదంతః కరణవృత్త్యుపాధికృతా॥ అతస్తద్విషయవిశిష్టాంతఃకరణతద్వృత్తిసాక్షిత్వేనావస్థితఆత్మాకేవలశ్చిద్రూపఏవ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ సోఽర్థఇతి॥ యద్యజ్ఞానాత్మకోద్రవ్యరూపఆత్మాజ్ఞాతత్వాజ్ఞాతత్వాభ్యాం విషయంప్రకాశయేత్తర్హిఘటాదిలక్షణఃపరాగర్థోపిస్వప్రతియోగిభూతంప్రత్యగర్థంజానీయాన్నచజానాతితస్మాదహమర్థః కేవలంచిదాత్మకఏవనతుచిదాధారోద్రవ్యరూపః ॥ ౧౬॥ కుతఇత్యతఆహ॥ చితఇతి॥అవ్యభిచారిసాక్షిచైతన్యస్యవ్యభిచారిసాక్ష్యశేషతానుపపత్తేరిత్యర్థః॥ తథాహి॥ ద్రవ్యరూపస్యాత్మనఃశేషశ్చిదితి వదన్వాదీప్రష్టవ్యః కిమసావాత్మాఅచిదాత్మకఃఅథవాచిద్రూపఃఆహోస్విచ్చేతనఇతిత్రేధావికల్ప్యాద్యం ప్రత్యాహ ॥ చితోచిచ్ఛేషతేతి ॥ నహిప్రతిజ్ఞామాత్రేణవస్తుసిద్ధిరిత్యతఆహ॥ శరావాదీతి॥ యదిదంచిత్ జడస్యాత్మనఃశేషస్స్యాజ్జడత్వాదివిశేషాచ్ఛరావాదీనామపిచిచ్ఛేషత్వేనచేతనత్వప్రసంగః తస్మాజ్జడస్యాత్మనః చిచ్ఛేష ఇతి తావన్నయుక్తం ॥ ౧౭ ॥ నాపిద్వితీయ ఇత్యాహ॥

చిచ్ఛేషత్వం చేతి ॥ అస్మిన్పక్షే చిద్రూపస్యాత్మనః చిచ్ఛేష ఇత్యుక్తం స్యాత్తచ్చానుపయుక్తం ॥ శేషశేషిభావో హి భేదసవ్యపేక్షః యతోఽత్ర చితస్సకాశాచ్చిదంతరస్య భేదో నాస్తి ఔపాధికభేదవ్యతిరేకేణ చిద్భిన్నశాస్త్రతన్త్రైకత్వావగమాత్-ననుచితశ్చిదంతరస్య పారమార్థికో భేదో దృశ్యత ఏవేత్యత ఆహ ॥ భిద్యతే చేదితి ॥ యద్యుపాధిసంపర్కవ్యతిరేకేణ చిత్స్వత ఏవ భిన్నాస్స్యాద్ఘటాదివచ్చితో భిన్నత్వేన తస్యా అచిత్త్వమాపతేదితి ॥ ఇష్టాపత్తిశంకాం వారయతి ॥ చితోఽచిత్త్వం విరుధ్యత ఇతి ॥ ౧౭ ॥ నాపి తృతీయః అన్యోన్యాశ్రయప్రసక్తేరిత్యత ఆహ ॥ తథా చిచ్చేతనస్యాపీతి ॥ యస్య చిచ్ఛేషః స చేతనః యశ్చేతనః తస్య చిచ్ఛేష ఇత్యన్యోన్యాధీననిరూపణత్వేన ఏకతరస్యాప్రసిద్ధిరిత్యర్థః ॥ ఇత్థం చితోఽన్యశేషత్వానిరూపణాత్స్వప్రాధాన్యేన కేవలం చిదేవాహమర్థః ॥ ౧౮ ॥ నను జ్ఞాతో ఘటః అహం జానామీత్యాదౌ చితోఽన్యశేషత్వప్రతీతేః కథమిత్యాశంక్య భ్రాంతిరేవ చేత్యాహ ॥ అతోఽన్యశేషతేతి ॥ ఇత్థం జీవస్య చిద్రూపత్వముపపాద్య ఆనందరూపతామాహ ॥ సుఖస్వభావ ఇతి ॥ సదాభూతభవిష్యద్వర్తమానలక్షణకాలత్రయేఽపి పరమప్రేమాస్పదత్వాన్నిరతిశయానందాత్మక ఏవాహమర్థః ఉక్తం హి - శ్లో ॥ పరప్రేమాస్పదతయా అనుభూతమహం సదా । భూయాసమితి యో ద్రష్టా సోఽహమిత్యవధారయేతి ॥ పరప్రేమాస్పదం చైవ సమామ్నాయతే ॥ న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మనస్తు కామాయ పతిః ప్రియో భవతీత్యాది నా న వా అరే సర్వస్య కామాయ సర్వం ప్రియం భవతీత్యంతేన- తథా హి ॥ లోకే యోఽయచ్ఛేషత్వేన ప్రియః సః తతోఽపి ప్రియతమో దృశ్యతే ॥ యథా పత్యుర్భార్యాదయః పుత్రశేషతయా పితుః ప్రియాస్తేభ్యోఽపి పుత్రః పితుః ప్రియతమో భవతి ॥ ఏవమేవ పతిజాయాపుత్రాదయో యస్యాత్మనశ్శేషతయా ప్రియాస్స ఆ

పదార్థానాం చేతనత్వప్రసక్తితః ॥ ౧౬ ॥ చిచ్ఛేషత్వం చ నాస్త్యేవ చితశ్చిన్న హి భిద్యతే । భిద్యతే చేదచిచ్చిత్త్వాచ్చితోఽచిత్త్వం విరుధ్యతే ॥ ౧౭ ॥ తథా చిచ్చేతనస్యాపి న శేషత్వముపాప్నుయాత్ । శేషత్వే సతి తత్సిద్ధిస్తత్సిద్ధౌ శేషతా చితః ॥ ౧౮ ॥ అతోఽన్యశేషతా లోకే చితో భ్రాంత్యా ప్రతీయతే । సుఖస్వరూప ఏవాహం సదా ప్రేమాస్పదత్వతః ॥ ౨౦ ॥ అసుఖస్య న హి ప్రేమాస్పదత్వం పరిదృశ్యతే । నాహమన్యస్య శేషో హి శేషీ సర్వస్య సర్వదా ॥ ౨౧ ॥ పూర్ణోఽహం సర్వసాక్షిత్వాత్సర్వదా పరమార్థతః । అపూర్ణోఽయుగపత్సర్వం న విజానాతి కశ్చన ॥ ౨౨ ॥ సంసారవర్జితస్సాక్షాత్సర్వదా పరమేశ్వరః । అహం సంసారసాక్షిత్వాత్సదా సంసారవర్జితః ॥ ౨౩ ॥ ఏవం వాక్యానుసారిణ్యా యుక్త్యా చాన్యపురస్సరం ।

త్మా సర్వస్మాదపి ప్రియతమ ఇతి గమ్యతే ॥ యథా చోక్తం ॥ పుత్రవిత్తాదయో భావా యస్య శేషతయా ప్రియాః - ద్రష్టా సర్వప్రియతమస్సోఽహమిత్యవధారయేతి ॥ తస్మాన్నిరతిశయప్రేమాస్పదత్వాదహమర్థస్య పరమానందరూపత్వం సిద్ధమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ హేతురస్తు సాధ్యం మాభూదితి విపక్షే బాధకమిత్యాశంక్య హేతూచ్ఛిత్తిప్రసంగ ఏవ బాధక ఇత్యాహ ॥ అసుఖస్య న హీతి ॥ నన్వసుఖాత్మకస్యసుఖసాధనస్య దుఃఖాభావస్య చ ప్రేమాస్పదత్వం దృశ్యతే - కథమనేనానందరూపతాసిద్ధిరిత్యత ఆహ ॥ నాహమన్యస్యేతి ॥ సుఖసాధనదుఃఖాభావౌ హి సుఖశేషతయా ప్రియౌ అహమర్థస్స్వనన్యశేషత్వేన స్వప్రధానతయా ప్రేమాస్పదత్వాత్పరానందరూపః కిం న స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ పూర్ణత్వమప్యైశ్వరరూపమహమర్థే యోజయతి ॥ పూర్ణోఽహమితి ॥ సర్వదా భూతభవిష్యద్వర్తమానేషు కాలేషు స్వస్య జాగ్రదాద్యవస్థాసు సర్వదేశవర్తమానస్య ఘటపటాదిపదార్థస్య పరమార్థతో బాహ్యాభ్యంతరభేదరాహిత్యేన స్వావిద్యాపరికల్పితతయా సాక్షాద్దీక్షితృత్వాదహమర్థః పూర్ణః దేశకాలవస్తుకృతావచ్ఛేదరహిత ఇత్యర్థః ॥ ఉక్తప్రకారం సాక్షిత్వం పరిచ్ఛిన్నస్యాసంభవతీత్యాహ ॥ అపూర్ణ ఇతి ॥ యుగపత్సమసమయ ఏవ సర్వం వస్తు జ్ఞాతృత్వేనాజ్ఞాతృత్వేన చ యస్మాత్సాక్షిచైతన్యం గోచరయతి-తస్మాత్సర్వగతం ॥ అతథావిధం చేద్యుగపత్సర్వం జ్ఞాతుం న శక్నుయాదిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ఏవం పూర్వోక్తం పారమేశ్వరం సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం రూపమహమర్థే యోజయిత్వా సంసార్యసంసారిత్వలక్షణో యో భేదస్తద్భ్రమమపి వ్యుదస్యతి- సంసారవర్జిత ఇతి ॥ విశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికత్వాదప్రతిహతజ్ఞానవైరాగ్యాదిసంపన్నో జగత్కర్తా పరమేశ్వరః సంసారవర్జితః స్వమాయావిజృంభితస్య సంసారస్య మిథ్యాత్వావగతేః । అసంగో న హి సజ్జత ఇత్యాదిశ్రుతేశ్చ ॥ నను విశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికత్వాద్యుక్తం పరమేశ్వరస్యాసంసారవర్జితత్వం - మలినసత్త్వప్రధానమాయాక్రాంతస్య జీవస్య కథం తద్రాహిత్యమిత్యత ఆహ ॥ అహం సంసారేతి ॥

యస్మాత్సాక్షీ న సాక్ష్యాద్భిన్నో దృష్టః యథా ఘటాత్సాక్ష్యాద్ఘటసాక్షీ తథా సంసారోఽపీతరవస్తువత్సాక్షిభాస్యత్వాత్సాక్ష్యః తస్మాత్సంసారాత్సాక్షీ వివిక్త ఏవ అహమర్థోఽపి సంసారవర్జిత ఏవ॥ యథా లోకే వివదమానయోరేవ జయపరాజయౌ సాక్షిణస్తు తటస్థస్యైవ కేవలం - యస్తు కూటసాక్షీ తయోర్మధ్యే పురుషవిశేషం స్వాత్మతయా పక్షీకరోతి- స తదీయజయపరాజయభాగపి భవతి- ఏవమేవాంతఃకరణం స్వాత్మతయాభిమన్యమానస్యైవ చైతన్యస్య తదీయః సంసారః న తు తదుపహితస్యావిక్రియస్య సాక్షిచైతన్యస్యేత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఇత్థం మంత్రపదార్థయోర్జీవేశ్వరయోస్సారూప్యముపపాద్య ప్రాగుక్తమేకత్వవిజ్ఞానముపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ వాక్యం ప్రమాణత్వేన ప్రాగుదాహృతం తత్త్వమస్యాదికం- హంసమంత్రప్రతిపాద్యస్యాన్యథాత్వనిరాకరణం యుక్త్యనుసరణం నామ - ఉక్తం హి॥ ప్రత్యక్షాదేః ప్రమాణస్య తర్కోఽనుగ్రాహకో భవేత్। పక్షే ప్రత్యక్షజిజ్ఞాసా విచ్ఛేదస్తదనుగ్రహ ఇతి॥ ఏవం యుక్తిపురస్సరమాచార్యముఖాద్బ్రహ్మాత్మైక్యలక్షణం హంసమంత్రార్థం జానీయాదిత్యర్థః॥ ౨౪॥ ఇత్థం శ్రవణమననాభ్యామర్థం నిశ్చిత్య కృతనిదిధ్యాసనస్సుదృఢమసంభావనావిపరీతభావనావిరహితం యథా భవతి తథా జీవపరమాత్మనోర్వాస్తవమేకత్వమనేన మంత్రేణ యస్సాక్షాత్కరోతి స ఏవ బ్రహ్మవిదాం శ్రేష్ఠః యస్తు ఇతరస్తద్విలక్షణోఽహమన్యః సోఽన్య ఇతి జానాతి నాసౌ బ్రహ్మవిదపి త్వజ్ఞానమోహితః- తదుక్తం భగవతా॥ అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవ ఇతి॥ శ్రుతిశ్చ॥ అథ యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద యథా పశురితి॥ ౨౫॥ అద్వైతస్య సాక్షాత్కారజ్ఞానస్య ఫలమాహ॥ ఏవమితి॥ బ్రహ్మాత్మైకత్వగోచరః సాక్షాత్కారో యదా జాయతే తదనంతరక్షణ ఏవ సర్వానర్థమూలావిద్యాయా

అహం సస్సోఽహమేవేతి విజానీయాద్విచక్షణః॥ ౨౪॥ య ఏవమాత్మమంత్రేణ జీవాత్మపరమాత్మనోః।
పారమార్థికమేకత్వం సుదృఢం పరిపశ్యతి॥ ౨౫॥ స ఏవ బ్రహ్మవిన్ముఖ్యో నేతరో జ్ఞానమోహితః। ఏ
వంభూతపరిజ్ఞానం యస్య జాతం యదా భువి॥ ౨౬॥ తదైవ తస్య సంసారవినాశో నాస్తి సంశయః। హం
సవిద్యామవిజ్ఞాయ ముక్త్యై యత్నం కరోతి యః॥ ౨౭॥ స నభోభక్షణేనైవ క్షున్నివృత్తిం కరిష్యతి। హం
సవిద్యా పరా చైషా పరమంత్రప్రభేదినీ॥ ౨౮॥ సర్వైశ్వర్యప్రదా సర్వదేవతాతృప్తికారిణీ। అ
స్యాశ్చ జపమాత్రేణ దీర్ఘమాయురవాప్నుయాత్॥ ౨౯॥ ఆరోగ్యం విజయం విద్యామవాప్నోతి న సం
శయః। బహునోక్తేన కిం విద్యా హంసాఖ్యా సర్వకామదా॥ ౩౦॥ హంసహంసేతి యో బ్రూయాత్సర్వ
దా శివ ఏవ సః। శివేన విష్ణునా చైవ బ్రహ్మణా సర్వదైవతైః॥ ౩౧॥ ఆదృతా హంసవిద్యేయమచిరా
దేవ సిద్ధిదా। రేచకం పూరకం ముక్త్వా కుంభకే సంస్థితస్సుధీః॥ ౩౨॥ నాభికందే సమాకృత్య ప్రాణా

నివృత్తేస్తత్కార్యభూతస్సంసారోఽపి విదుషో న వర్తతే॥ న తు స్వర్గాదిఫలవద్దేశాంతరే కాలాంతరే వా ప్రాప్తవ్యా ముక్తిః॥ యస్మాత్ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికం బ్రహ్మాత్మత్వం తదవిద్యాతిరోధానవశాదప్రాప్తమివ స్వరూపసాక్షాత్కారపర్యంతమాసీత్- తత్సాక్షాత్కారే చ బ్రహ్మాకారమనోవృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యేన తస్యామవిద్యాయాం సమూలం నివర్తితాయామావరణాపగమేన స్వాభావికం బ్రహ్మాత్మత్వం తస్మిన్నేవ క్షణే తత్రైవ దేశే విదుషా ప్రాప్యతే॥ శ్రూయతే హి॥ భిద్యతే హృదయగ్రంథిశ్ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావర ఇతి॥ న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంత్యత్రైవ సమవలీయంత ఇతి చ॥ ౨౬॥ ఈదృశీమజపావిద్యాం జానత ఏవ ముక్తావధికారో నాన్యస్యేతి దర్శయతి॥ ౨౭॥ ఇత్థం ముముక్షూన్ప్రతి ఆత్మమంత్రస్య ముక్తిసాధనత్వమభిధాయ ఐహికఫలసాధనత్వమపి దర్శయతి॥ హంసవిద్యా పరేత్యాదినా॥ సర్వకామదేత్యంతేన॥ పరమమంత్రప్రభేదినీ అభిచారార్థం పరైశ్శత్రుభిః ప్రయుక్తా యే మారణమంత్రాస్తానపి సమ్యగ్భినత్త్యేషా హంసవిద్యా॥ ౨౮॥ ప్రాణాపానాత్మకత్వాదస్య మంత్రస్యాయుర్వృద్ధిహేతుత్వం॥ ౨౯॥ ౩౦॥ హంసహంసేతి॥ యస్త్వుక్తమర్థమనుసంధాతుమశక్తస్సర్వదా హంసహంసేతి బ్రూయాత్సోఽపి కాలక్రమేణ శివ ఏవ భవేదిత్యర్థః॥ అథాస్య మంత్రస్య శీఘ్రఫలసాధనత్వమాహ॥ శివేనేతి॥ ఇత్థం నామైషా హంసవిద్యా మహాప్రభావా బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయస్సర్వే దేవా అప్యేనామాద్రియంతే అతోఽయం మంత్రస్స్వేప్సితం ఫలం శీఘ్రం ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః॥ ౩౧॥ అథ నిత్యసాధనం యోగం దర్శయతి॥ రేచకమిత్యాదినా॥ ౩౨॥ నాభికంద ఇతి నాభిమూలే వర్తమానః కందో నాభికందః నాభిచక్రమితి యావత్ - తస్య వామదక్షిణభాగయోర్ద్వే నాడ్యావిడాపింగళాఖ్యే తయోర్మధ్యే నాభికందస్య మధ్యాదుత్థితా బ్రహ్మరంధ్రపర్యంతం ప్రసృతా అధోవక్త్రా నాడీ సుషుమ్నా

నామ తతోఽథస్తాన్మూలాధారాదుత్థితః పవనస్సుషుమ్నావక్త్రస్యాపిహితత్వాత్పార్శ్వనాడీభ్యామేవ ప్రాణాత్మనా నిర్గచ్ఛతి॥ తదాహురాచార్యాః-ఉభయాత్మక్యధోవృత్తిర్నాడీదీర్ఘాఽథ వేద్ద్రుజః॥ అవాఙ్ముఖీ సా తస్యాశ్చ భవేత్పక్షద్వయమద్వయం ।తత్రత్రయాం ప్రథమా నాడీ సా సుషుమ్నేతి కథ్యతే ॥ యా వామే డేతి సా ప్రోక్తా పింగళా దక్షిణా మతా । దేహేఽపి మూలాధారేఽస్మిన్సముద్యతి సమీరణః॥ నాడీభ్యామస్తమభ్యేతి ఘ్రాణతో ద్వాదశాంగుళ ఇతి ॥ ఏవంచ రేచకపూరకకుంభకేషు ప్రాణాయామేషు ఇడాపింగళాసుషుమ్నాఖ్యా ఏతాస్తిస్రో నాడ్యః క్రమేణ వినియుక్తాః ॥ ఉక్తం హి ॥ రేచయేన్మారుతం దక్షయా దక్షిణః పూరయేద్వామయా మధ్యనాడ్యా పునః ధారయేదితీరితం - రేచకాదిత్రయస్యాత్రఫలార్థం సవిద్యాఖ్యమంత్రాత్మకమితి ॥ తథా రేచకపూరకాఖ్యం ప్రాణాయామద్వయం ముక్త్వా పవనాభ్యాసపాటవేన సుషుమ్నాముఖస్యావరణముద్ఘాట్య మూలాధారాదుత్థితం పవనం తస్యాం ప్రవేశ్య కుంభకప్రాణాయామే సుదృఢమవస్థితః ఇడాపింగళాభ్యామూర్ధ్వాధోముఖభేదేన సంచరంతౌ ప్రాణాపానౌ నాభికందే సహైకృత్వా ప్రవేశనిర్గమాదివైషమ్యం యథా న భవతి తథా తత్రైవ నిరుధ్య సమాహిత ఏకాగ్రచిత్తః సుధీర్ధ్యేయగోచరశోభనజ్ఞానస్సన్ సుషుమ్నాయా బ్రహ్మరంధ్రపర్యంతం ప్రసృతపవనప్రేరణేన ద్రవీభూతద్వాదశాంతస్థితచంద్రమండలాత్ స్రుతం సుషుమ్నాంతర్గతమమృతప్రవాహమేవం గుణవిశిష్టధ్యానేన స్వయం సాదరం పీత్వా అమృతమయదేహస్సన్ ॥ ౩౩ ॥ నాభిమధ్యమ ఇతి ॥ నాభికందస్య మధ్యాదుత్థితే హృత్పద్మే స్థితం జ్వలంతం ప్రకాశయంతం దీపాకారవత్స్వయం ప్రకాశం అథవా నాభిచక్రమధ్యదేశవర్తినో జాఠరాగ్నేః శిఖా హృదయకమలస్యాగ్రతో యత్సుషిరం తన్మధ్యే దీపశిఖావదవతిష్ఠతే॥ తదవ

పానౌ సమాహితః । మస్తకస్యామృతాస్వాదం పీత్వా ధ్యానేన సాదరః॥ ౩౩॥ దీపాకారం మహాదే
వం జ్వలంతం నాభిమధ్యమే । అభిషిచ్యామృతేనైవ హంసహంసేతి యో జపేత్॥ ౩౪ ॥ జరామరణరో
గాదిన తస్య భువి విద్యతే । ఏవం దినే దినే కుర్యాదణిమాదివిభూతయే॥ ౩౫ ॥ ఈశ్వరత్వమవాప్నోతి స
దాభ్యాసపరః పుమాన్ । బహవోఽనేన మార్గేణ ప్రాప్తా నిత్యత్వమాస్తికాః॥ ౩౬ ॥ హంసవిద్యా
మృతే లోకే నాస్తి నిత్యత్వసాధనమ్ । యో దదాతి మహావిద్యాం హంసాఖ్యాం పారమేశ్వరీమ్ ॥ ౩౭॥ త
స్య దాస్యం సదా కుర్యాత్ప్రజ్ఞయా పరయా సహ । శుభం వాఽశుభమన్యద్వా యదుక్తం గురుణా భువి॥ ౩౮॥
తత్కుర్యాదవిచారేణ శిష్యస్సంతోషసంయుతః । హంసవిద్యామిమాం లబ్ధ్వా గురోశ్శుశ్రూషయా
నరః॥ ౩౯ ॥ ఆత్మానమాత్మనా సాక్షాద్బ్రహ్మ బుద్ధ్వా సునిశ్చలః । దేహజాత్యాదిసంబంధాన్వర్ణా

చ్ఛిన్నత్వాత్పురుషోఽపి దీపాకారః ॥ శ్రూయతే హి ॥ తస్యాంతే సుషిరం సూక్ష్మం తస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం । తస్య మధ్యే మహానగ్నిర్విశ్వార్చిర్విశ్వతోముఖః । సోఽగ్రభుగ్విభజంతిష్ఠన్నాహారమజరః కవిః । తిర్యగూర్ధ్వమధశ్శాయీ రశ్మయస్తస్య సంతతా, సంతాపయతి స్వం దేహమాపాదతలమస్తకః। తస్య మధ్యే వహ్నిశిఖా అణీయోర్ధ్వా వ్యవస్థితః। నీలతోయదమధ్యస్థాద్విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరా । నీవారశూకవత్తన్వీ పీతా భాస్వత్యణూపమా । తస్యాశ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థిత ఇతి ॥ ఏవంభూతం హంసమంత్రప్రతిపాద్యం పరశివముక్తరీత్యా హృదంబుజమధ్యే అమృతేనాప్లావ్య యో హంసమంత్రం జపేత్తస్యాజరామరత్వం భవతి ॥ ఆచార్యైరప్యయం యోగ ఉక్తః॥ హంసార్ణాకారమేనం స్మృత పరమసుధం మూర్ధచంద్రాద్గళంతం నీత్వా సౌషుమ్నమార్గే నిశితమతిరథ వ్యాప్తదేహోపగాత్రం-స్మృత్వా సంజప్యమంత్రం ఫలితవివశిరోరుగ్జ్వరోన్మాదభూతాపస్మారాదీంశ్చ మంత్రీ దహతి దురితదౌర్భాగ్యదారిద్ర్యదోషానితి ॥ ౩౪ ॥ ఉక్తప్రకారేణైవం మంత్రయోగం ప్రతిదినం ప్రయుంజానస్యాణిమాదిః భూతయోఽపి న దూరత ఇత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ౩౫॥ సర్వదాభ్యాసస్య తు ఈశ్వరత్వప్రాప్తిమాహ॥ ఈశ్వరత్వమితి॥ కిం బహునా అనేనైవ యోగేన నిత్యత్వం ప్రాప్యతే ఇతోఽన్యన్నిత్యత్వసాధనం నాస్తీత్యాహ ॥ బహవోఽనేనేతి॥ ౩౬॥ గురుశుశ్రూషాజనితాదృష్టసహకృతైవైషా హంసవిద్యా ఫలప్రదేత్యభిప్రేత్యాహ॥ యో దదాతీతి॥ ౩౭॥ గురువాక్యమపి సర్వదా నలంఘనీయమిత్యాహ॥ శుభమితి॥ ౩౮॥ ఏవం గురుశుశ్రూషాపరోఽనయైవ విద్యయా ప్రత్యగాత్మనో బ్రహ్మభూయం ప్రాప్నోతీత్యాహ ॥ హంసవిద్యామితి॥ ౩౯॥ ఆత్మానమంతఃకరణాద్యుపాధివివిక్తం ప్రత్యక్చైతన్యమాత్మనా బ్రహ్మైకత్వేన విశదమేణాంతః కరణేన॥ ఇత్థమనయా విద్యయా ప్రత్యగాత్మనో బ్రహ్మత్వం సాక్షాత్కృతవతో జగత్యన్యదుపాదేయం నాస్తీత్యాహ॥ దేహజాత్యాదీతి॥ వర్ణా బ్రాహ్మణజాత్యాదయః జాత్యాదీతి జాతిగ్రహణేన తత్తద్దేశోపాధికావాంతరజాతిర్వివక్షితా॥ ౪౦॥ శాస్త్రాణి

చాన్యానీత్యన్యశాస్త్రాణీత్యర్థః॥ ఇత్థం సర్వపరిత్యాగస్యోక్తత్వాత్తన్మధ్యపాతిత్వేన గురోస్తదుపదిష్టస్య జ్ఞానస్య చ త్యాగప్రసక్తౌ తన్నివారయతి॥ నగురుమితి॥ ౪౧॥ ముక్తిసాధనేషు గురుభక్తిరత్యంతమంతరంగమిత్యాహ॥ గురుభక్తిమితి॥ భూయసే శ్రేయసే బహుతరాయ శ్రేయసే నిశ్శ్రేయసాయేతియావత్ ॥౪౨॥ అత్ర నిశ్శ్రేయసస్వరూపే బహవో విప్రతిపద్యంతే- ప్రమాణప్రమేయాదిషోడశపదార్థానాం తత్త్వజ్ఞానాన్నిశ్శ్రేయసాధిగమ ఇతి నైయాయికాః- ద్రవ్యగుణాదిషట్పదార్థానాం సాధర్మ్యవైధర్మ్యజ్ఞానాన్నిశ్శ్రేయసాధిగమ ఇతి వైశేషికాః- ప్రకృతిపురుషవివేకఖ్యాతేస్సంసారవిలయ ఇతి సాంఖ్యాః- ఏవమన్యేఽపి స్వమతానుసారేణాన్యథైవ ప్రతిపద్యంతే- యుక్తశ్చ తత్ర బ్రహ్మాత్మైకత్వలక్షణమోక్ష ఇత్యాశంక్యాహ ॥ శ్రుత్యేతి॥ శ్రుత్యా వేదాంతవాక్యేన యద్బ్రహ్మాత్మైకత్వముపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలింగసద్భావాత్తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదితం తత్పరమార్థమేవ తస్యాన్యథాభావో న శంకనీయః॥ నాప్యస్మిన్నర్థే సంశయః- యత ఏవం తత్సర్వం శాస్త్రం శ్రుత్యాసహావిరుద్ధం చేత్ప్రమాణం నో చేత్తచ్ఛాస్త్రం న ప్రమాణమత ఏవానర్థహేతుశ్చ భవతీత్యర్థః॥ ౪౩॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- సప్తమోఽధ్యాయః.

... ... ❋

శ్రమసమన్వితాత్॥ ౪౦॥ వేదాంశ్చ శాస్త్రాణి చాన్యాని పదపాంసుమివ త్యజేత్ । న గురుం సంత్యజేన్నిత్యం జానన్నప్యక్షతం పరః॥ ౪౧॥ గురుభక్తిం సదా కుర్యాచ్ఛ్రేయసే భూయసే నరః । గురురేవ శివస్తస్య నాన్య ఇత్యబ్రవీచ్ఛ్రుతిః॥ ౪౨॥ శ్రుత్యా యదుక్తం పరమార్థమేవ తన్న సంశయోఽన్యచ్చ తతస్సమస్తం। శ్రుత్యావిరోధే చ భవేత్ప్రమాణం నో చేదనర్థాయ న చ ప్రమాణమ్॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- ఆత్మమంత్రవిచారో నామ సప్తమోఽధ్యాయః.

——(❋) షడక్షరవిచారః. (❋)——

ఓమ్ సూత ఉవాచ॥ షడక్షరం ప్రవక్ష్యామి సమాసేన సుశోభనం। యేన సంసారవిచ్ఛిత్తిర్బ్రహ్మత్వాదివిభూతయః ॥ ౧ ॥ ఋషిర్బ్రహ్మాస్య మంత్రస్య గాయత్రీచ్ఛంద ఉచ్యతే । దేవతాస్య శివస్సాక్షాత్సత్యజ్ఞానసుఖాద్వయః॥ ౨॥ శక్తిర్మాహేశ్వరీ సా చ భువనేశ్యక్షరా భవేత్ ! బీజం మాయావిశిష్టస్తు శివః పూర్వోక్తలక్షణః॥ ౩॥ సోఽపి తచ్ఛబ్ద ఏవ స్యాన్న్యాసః పంచాక్షరైః క్రమాత్ । అంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం విన్యసేదక్షరైః క్రమాత్ ॥ ౪ ॥ మస్తకే చ లలాటే చ హృది నాభౌ పదద్వయే। పునః పంచాక్షరైరేవ పంచాంగాని హృదిక్రమాత్ ॥ ౫ ॥ ప్రణవం ప్రథమం విద్యాద్ద్వితీయం తు నకారకం । మకారం తత్పరం విద్యాచ్ఛికారం తు తతః పరం ॥ ౬ ॥ వాకారం పంచమం విద్యాద్యకారం షష్ఠమేవ చ॥ ఇత్థం షడక్షరం విద్యాజ్జాబాలోపనిషద్గతం ॥ ౭॥ మంత్రస్యాంగస్సమాఖ్యాతో మంత్రార్థః కథ్యతేఽధునా । సత్యజ్ఞాన

ఇత్థం శివశక్త్యాత్మకం ముక్తిసాధనమాత్మమంత్రమభిధాయ తథావిధం షడక్షరమంత్రం వక్తుమారభతే ॥ షడక్షరమితి ॥ న కేవలమేవ ముక్తిసాధనం బ్రహ్మత్వాదిపదమప్యేతేనైవ ప్రాప్యత ఇత్యాహ ॥ యేనేతి॥౧॥ అథ ఋష్యాదీన్నాహ ॥ ఋషిర్బ్రహ్మేతి ॥౨॥ శక్తిర్మాహేశ్వరీతి॥ అస్య మంత్రస్యార్థరూపా శక్తిరాత్మమంత్రవత్సంవిద్రూపిణీ ఆద్యా శక్తిరేవ సా చ ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదాత్స్వవాచకాత్మకం బీజం సోఽపి శివః ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదాత్స్వవాచకశివశబ్దాత్మకస్స్వశబ్దాత్మకం బీజం భవేదిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఇత్థం బీజశక్తీ సంస్మృత్యాంగుష్ఠాద్యంగుళీషు దేహావయవేషు ప్రణవసహితాని పంచాక్షరాణి న్యసేదిత్యాహ॥ న్యాసః పంచాక్షరైరిత్యాదినా॥౪॥ పునరేభిరేవాక్షరైర్నేత్రవర్జితాని పంచాంగాని హృదయాదిషు న్యసేదిత్యాహ పునః పంచేతి ॥ ౫ ॥ అథ మంత్రస్వరూపపరిజ్ఞానార్థం మంత్రాక్షరాణ్యనుక్రామతి - ప్రణవమితి ॥ ౬ ॥ న కేవలమేతత్షడక్షరం మంత్రమాత్రమపి తూపనిషదాత్మకత్వం ప్రతిపాదయితుముపనిషత్స్వేవామ్నాతమతోఽస్య మంత్రస్య ప్రభావో నిరవధిరిత్యభిప్రేత్యాహ ॥ జాబాలోపనిషద్గతమితి ॥ తత్ర హి జాబాలోపనిషద్యేవమామ్నాయతే॥ అథ హైనం బ్రహ్మచారిణ ఊచుః॥ కిం జప్యేనామృతత్వం బ్రూహీతి ॥ స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః శతరుద్రీయేణేత్యేతాని హ వా అమృతస్య నామధేయాన్యేతైర్హ వా అమృతో భవతీతి॥ శతరుద్రీయనామ్నాం జపస్యామృతత్వసాధనత్వమామ్నాతం॥ తేషు చ నామసు- నమశ్శివాయ చ శివతరాయ చేత్యామ్నాయతే॥ ౭ ॥ ఇత్థం మంత్రస్వరూపమభిధాయ తదర్థం వక్తుం ప్రస్తౌతి ॥ మంత్రస్యాంగ ఇతి॥ అత్ర మంత్రా

వయవస్య శివపదస్యార్థమాహ ॥ సత్యజ్ఞానేతి ॥ ౮ ॥ నను యథోదీరితం సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం పరశివస్వరూపం అవాఙ్మానసగోచరం॥ యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహేతి శ్రుతేః ॥ తత్కథం శివపదేనాభిధీయత ఇతి తత్రాహ ॥ అసంపృక్త్యేతి॥ అసంపృక్త్యా అసంపర్కేణ తాదృక్స్వరూపమస్పృష్ట్వైవ శివపదం లక్షణయా ప్రతిపాదయతీత్యర్థః ॥ అథ నమః పదార్థమాహ ॥ నమశ్శబ్ద ఇతి ॥ ౯ ॥ నమస్కారస్వరూపమాహ ॥ ప్రహ్వతేతి॥ నమః ప్రహ్వత్వ ఇత్యస్మాన్నమశ్శబ్దస్య నిష్పత్తిరిత్యర్థః ॥ అస్య చ ప్రహ్వీభావస్య పర్యవసానభూమిమాహ ॥ ప్రహ్వతానామేతి ॥ వ్యాఖ్యానేన నమస్కర్తవ్య ప్రత్యాసత్తిః ప్రహ్వత్వం తచ్చ మాయయా పరశివస్వరూపాద్భేదేన పరికల్పితస్య జీవస్య పునః తత్స్వరూపేణ తాదాత్మ్యలక్షణే సంబంధే విశ్రామ్యతీత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఇత్థం పదద్వయస్యార్థమభిధాయ వాక్యార్థమాహ ॥ నిత్యసిద్ధ ఇతి ॥ ఉక్తవిధం పరశివస్వరూపముద్దిశ్యాహం జీవః ప్రహ్వీభవామి ॥ తత్స్వరూపేణైకీభూయ తదాత్మనాఖండైకరసో భవామీత్యర్థః - తస్మాత్సర్వేషాం జీవానాం నిత్యోదిత పరశివచైతన్యమేవ సాక్షాత్స్వరూపమేతదేవ వాక్యార్థమనుసంధాన సౌకర్యాయ ప్రణవోఽభిధత్తే జీవేశ్వరతాదాత్మ్యప్రతిపాదకస్య సోహమితి పరమాత్మమంత్రస్య సకారహకారయోర్లోపేన ప్రణవోత్పత్త్యభిధానాత్ తదుక్తమాచార్యైః ॥ శ్లో॥ సకారం చ హకారం చ లోపయిత్వా ప్రయోజయేత్ । సంధిం వై పూర్వరూపాఖ్యం తతోఽసౌ ప్రణవో భవేత్॥ ఏవంరూపస్యార్థస్యోక్తప్రాయత్వాత్పునరత్ర నోక్తిః ॥ ౧౨ ॥ ఉక్తమర్థం హేతూకృత్య ప్రకారాంతరేణ మంత్రం వ్యా

పరానందస్వరూపస్య శివస్య తు ॥ ౮ ॥ అసంపృక్త్యా శివస్యాయం శివశబ్దస్తు వాచకః । నమశ్శబ్దో నమస్కారవాచకః పరికీర్తితః ॥ ౯ ॥ ప్రహ్వతాలక్షణః ప్రోక్తో నమస్కారః పురాతనైః । ప్రహ్వతా నామ జీవస్య శివాత్మత్వాదిలక్షణాత్ ॥౧౦॥ భేదేన భాసమానస్య మాయయా నస్వరూపతః। సంబంధ ఏవ తేనైవ సోఽపి తాదాత్మ్యలక్షణః ॥ ౧౧ ॥ నిత్యసిద్ధశ్శివస్సాక్షాత్స్వరూపస్సర్వదేహినాం । తస్మాద్బుధతోఽస్య జీవస్య నోపాదేయం హితం సదా ॥ ౧౨ ॥ న హేయమహితం తద్వద్వస్తుతో న ప్రతీతతః। ఏవం విద్యాన్నకారార్థం మకారార్థ ఉదీర్యతే ॥ ౧౩ ॥ మకారో మమ శబ్దార్థో లుప్తస్త్వేకో మకారకః। వ్యావహారికదృష్ట్యాయం నమస్కారః ప్రకీర్త్యతే ॥ ౧౪ ॥ తస్మాచ్చతుర్థీశబ్దస్తు ప్రోచ్యతే న హి వస్తుతః ॥ ఓంకారశబ్దస్సర్వార్థవాచకః పరికీర్తితః ॥ ౧౫ ॥ ప్రయోగాదేవ సర్వత్ర సర్వార్థశ్శివ ఏవ హి ॥ తస్మాచ్ఛివస్య పూర్ణస్య ప్రణవో వాచకస్స్మృతః॥ ౧౬ ॥ వాచ్యవాచకభావాచ్చ

ఖ్యాస్యన్నమపదావయవస్య నకారస్యార్థమాహ ॥ తద్వదితి ॥ యస్మాత్పరమార్థతో జీవశ్శివస్వరూపానతిరిక్తః తస్మాత్స్వరూపజిజ్ఞాసోర్జీవస్య సర్వథా వస్తుతః పరమార్థతః ఉపాదేయం హితమపి నాస్తి హాతవ్యమహితమపి నాస్తి పరశివస్వరూపాతిరిక్తస్య సర్వస్య మిథ్యాత్వాద్ధేయోపాదేయవిభాగో నాస్తీతి యత ఏవం తత్ప్రతీతితో న భవతి ప్రాతీతికస్యావిద్యమానత్వాత్తస్మాత్పరమార్థోపాధౌ హేయోపాదేయా సర్వదా న స్త ఇత్యర్థః ॥ ఏతావతా దృశ్యప్రపంచనిషేధో నకారార్థ ఇత్యుక్తో భవతి ఉపసంహరతి ॥ ఏవం విద్యాదితి ॥ ౧౩ ॥ మకారార్థమాహ మకారేతి ॥ ఏకస్య మకారస్య చ్ఛాందసో లోపః॥ అతో మమేతి శబ్దస్య యోఽర్థః స ఏవ మకారస్యాప్యర్థః - నను నమశ్శబ్దో నమస్కారప్రతిపాదకమవ్యయం తద్యోగాన్నమస్స్వస్తిస్వాహేతి శివశబ్దాచ్చతుర్థీ-తత్కథముక్తోఽర్థస్సంగచ్ఛత ఇతి తత్రాహ వ్యావహారికేతి ॥ ౧౪ ॥ న హి వస్తుత ఇతి ॥ న ఖలు పరమార్థతో నమశ్శబ్దస్య నమస్కారోఽర్థః - అపి తర్హ్యస్మదుక్త ఏవేత్యర్థః - జ్ఞాతాజ్ఞాతాదిసర్వవస్త్వవభాసకత్వస్య ప్రాగేవోపపాదితత్వాత్ప్రణవేనాత్ర దృశ్యప్రపంచలక్షణస్సర్వోఽర్థః ప్రతిపాద్యత ఇత్యాహ ॥ ఓంకారశబ్ద ఇతి ॥ ౧౫ ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ప్రయోగాదితి॥ ఉక్తమేతజ్జ్ఞాతాజ్ఞాతమిత్యాదినా-ఇత్థం పదార్థానుక్త్వా వాక్యార్థమాహ ॥ సర్వార్థశ్శివ ఏవ హీతి ॥ ప్రణవప్రతిపాదితో యస్సర్వోఽర్థః అసౌ శివ ఏవ హి- యస్మాదేవం తస్మాన్మమ హేయముపాదేయం వా కిమపి నాస్తీత్యర్థః- అయమభిప్రాయః-యద్యదనువిద్ధం భాసతే తత్తత్ర పరికల్పితం యథా-సర్పధారాదయో రజ్వా ఇదమంశేనైవ సదనువిద్ధం సర్వం దృశ్యం భాసతే తస్మాత్సద్రూపే బ్రహ్మణి పరికల్పితస్య చ భోక్తృభోగ్యాత్మకస్యారోప్యస్య ప్రపంచస్యాధిష్ఠానయాథాత్మ్యజ్ఞానేన విలయే సతి స్వప్రతిష్ఠామద్వితీయం పరశివస్వరూపమేవావతిష్ఠత ఇతి ॥ శ్రుతిశ్చ ॥ ఆత్మైవేదగ్ంసర్వం ఇదగ్ంసర్వం యదయమాత్మేత్యాదికా పరశివస్యాసార్వాత్మ్యమాహ-తస్మాదితి ॥ యస్మాదసౌ

సర్వార్థాత్మకస్తస్మాదేవ సర్వస్యావభాసకః ప్రణవః పరిపూర్ణస్య తస్య వాచకో జాయత ఇత్యాహ॥ ౧౬॥ నను తత్స్వరూపస్య వాఙ్మనసాతీతత్వాత్ ప్రణవస్య కథం తద్వాచకత్వం లక్షకత్వం చ తస్య కథం వాచ్యస్య లక్ష్యత్వాద్దయో ధర్మా ఇతీత్యాహ। వాచ్యేతి॥ వాచ్యవాచకత్వాదయో వ్యావహారికదృష్ట్యైవ పరమార్థతో న సంతీత్యర్థః॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కిం బహునా శివస్వరూపాతిరేకేణ కిమపి నాస్తీత్యాహ॥ అథేతి॥ శ్రూయతే హి నేహ నానాస్తి కించనేతి॥ ౨౦॥ నను ప్రతీయమానమిదం జగత్కథమపలపితుం శక్యత ఇత్యత ఆహ॥ స శివ స్వరూపమేవేతి॥ ఇత్థమద్వితీయే పరశివస్వరూపే యస్య జగతః ఆరోపాదన్యతాభావ ఉక్తస్తత్రాపి శివాదన్యన్న విద్యత ఇత్యుపపాదితత్వాత్ స్వస్య జగతో మిథ్యాత్వముక్తం భవతి॥ తదుక్తం నాన్యత్ర కారణాత్ కార్యం న చేత్తత్ర క్వ తద్భవేదితి॥ ఏవం చావిద్యావశాదేవ దృశ్యప్రపంచస్యానుభవో న పరమార్థత ఇతి॥ ౨౧॥ షడక్షరవాక్యార్థముపసంహరన్ ఉక్తస్యార్థస్యాన్యథాత్వశంకాం నివారయతి॥ ఏష ఏవేతి॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణాదయోపి అస్మిన్నర్థే పర్యవస్యంతి ఇతో న్యథాత్వం న శంకనీయమిత్యాహ॥ వేదా ఇత్యాదినా॥ అత్ర హి ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం జీవపరమాత్మనోరేకత్వం తస్య చాత్మనః సచ్చిదానందరూపత్వమద్వితీయత్వం చేత్యేతావన్మంత్రార్థత్వేన ప్రతిపాదితం॥ ఏతస్మిన్నర్థే తావద్వేదాంతానాం తదనుసారిణాం స్మృతీతిహాసపురాణానాం చైదమర్థ్యమవివాదం- అన్యేషామపి తైర్థికానామీదృగ్విధవ్యవహారమకుర్వతాం ప్రాయేణైతదభిమతమేవ తథా హి॥ తత్ర సాంఖ్యాః పాతంజలాశ్చైవాస్తావదాత్మనః స్వచ్చిద్రూపత్వమంగీకుర్వంతి- యద్యపి వ్యవహారదశాయాం ప్రకృతిప్రాకృతలక్షణప్రపంచస్య సత్యత్వమాత్మనానాత్వం చ వ్యవహరంతి॥ తథాపి కైవల్యదశాయాం స్వరూపప్రకాశవ్యతిరేకేణ తస్య సర్వస్యానవభాసం వర్ణయంతి॥ ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానలక్షణాయాః ప్రకృతిపురుషవివేకాఖ్యాయాః హి కైవల్యం తథావిధజ్ఞానోత్తరకాలం ప్రకృతిప్రాకృతాత్మకం జగత్సర్వథా

లక్ష్యలక్షణతాపి చ। అన్యోన్యతాపి నాస్త్యేవ పరమార్థనిరూపణే॥ ౧౭॥ అభావాదేవ సర్వస్య శి
వాదన్యస్య సర్వదా। అస్తి నాస్తి మృషా భాతి న భాతీత్యాదిమాయయా॥ ౧౮॥ కల్పితం చిత్సుఖానం
దపరమార్థే శివాత్మని। మాయాతత్కార్యమప్యస్మాచ్ఛివాత్సత్త్వాదిలక్షణాత్॥ ౧౯॥ ప్రత్యక్షసి
ద్ధాన్నాస్త్యేవ పరమార్థనిరూపణే। అథ కిం బహునోక్తేన శివాదన్యన్న విద్యతే॥ ౨౦॥ శివస్వరూప
మేవాహుర్జగదేతద్విచక్షణాః। సర్వస్వరూపమజ్ఞానాద్దృశ్యతే న చ వస్తుతః॥ ౨౧॥ ఏష ఏవ హి

నవభాసం చేత్తదస్తిత్వం కథం స్వీక్రియేత- జ్ఞేయసిద్ధేర్జ్ఞానాధీనత్వాత్ తత ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన వినివర్తితమేవ తత్ స్మాత్ ప్రపంచస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వేన మిథ్యాత్వమవశ్యమభ్యుపగంతవ్యం॥ జ్ఞాననివర్త్యానాం శుక్తిరూప్యాదీనాం మిథ్యాత్వదర్శనాత్- కించ కృతార్థం ప్రతి నష్టమప్యనష్టం తదన్యసాధారణత్వాదితి పాతంజలం సూత్రం అనేన చ ప్రకృతిప్రాకృతాత్మకం జగన్ముక్తాపేక్షయా నష్టం సదితరాపేక్షయా విద్యమానమేవేతి పురుషవిశేషాపేక్షయా తస్య భావాసద్భావౌ ప్రతిపాద్యేతే ఏతచ్చ తన్మిథ్యాత్వమేవ కల్ప్యతే పురుషవిశేషమపేక్ష్యైకస్యైవ వస్తునః సద్భావాభావయోః శుక్తిరూప్యాదావదర్శనాత్ తత్ర హి కాచకామిలాదిదోషదూషితనేత్రః పురుషః శుక్తౌ రూప్యసద్భావం ప్రతిపద్యతే॥ తదితరస్తు శుక్తిరూపమేవ జానన్ తత్ర రూప్యాభావమవగచ్ఛతి॥ న హి పారమార్థికం ఘటాది పురుషవిశేషం ప్రతి సద్భావాసద్భావౌ యుగపత్ప్రాప్నోతి॥ తస్మాత్స్వరూపజ్ఞానపర్యంతమనువర్తమానస్య తత ఊర్ధ్వమప్రతిభాసమానస్య ప్రపంచస్య వేదాంతినామివ సాంఖ్యాదీనామప్యవిశేషాన్మిథ్యాత్వం సిద్ధం- అథాపి కస్మాన్న వ్యవహరంతీతి చేత్ శ్రోతృబుద్ధిసమాధానార్థమితి బ్రూమః॥ స ఖలు ప్రథమత ఏవ సర్వం మిథ్యేత్యుక్తే కథమేతద్ఘటత ఇతి వ్యాకులితమనస్కో భవేత్ తస్మాత్ప్రాపితి సత్యత్వవ్యవహార ఏవ కేవలం ఆత్మనానాత్వస్య జీవేశ్వరభేదస్య చ ముక్తావనవభాతత్వేనైవ ప్రపంచవన్మిథ్యాత్వం యది వ్యవహారదశాయామేక ఏవాత్మేత్యభిధీయతే॥ తదా తత్తదుపాధిపరికల్పితజీవేశ్వరవ్యవస్థా సుఖదుఃఖాదివ్యవస్థా చ ప్రయాససమర్థనీయా స్యాదిత్యభిప్రాయేణైవ తన్నానాత్వవర్ణనం- ముక్తౌ తు వేదాంతినామివ సాంఖ్యాదీనామపి కేవలాత్మస్వరూపప్రతిభాస ఏవ సంమత ఇతి పరమార్థతో ద్వితీయత్వమాత్మనస్సిద్ధం- వ్యవహారమూర్త్యౌపాధికం స్వాభావికమితి కేవలం వివాదః ఆనందరూపత్వం చ పాతంజలసూత్రభాష్యకారోదాహృతత్వాత్ జైగీషవ్యోపాఖ్యానాదావవగమ్యతే - జైగీషవ్యో హి పరమయోగీశ్వరో స్వయోగమహిమ్నా అణిమాద్యష్టైశ్వర్యం ప్రాప్య బహూన్ బ్రహ్మసర్గాన్ సంసృత్య తత్ర సర్వత్రోపరతో దివ్యజ్ఞానేన సాక్షాత్కృతే స్వాత్మస్వరూపే కృత

పణిధానః పరమర్షిభిః యోగైశ్వర్యప్రాప్తాస్వణిమాదిషు కింసుఖమనుభూతం త్వయేతి పృష్టేన కించిదితి ప్రత్యుక్తవాన్ అణిమాద్యా విభూతిః కేవలసుఖాత్మికా కథమేవం వదసీతి పృష్టస్సన్ అవోచత్ - సత్యం సాంసారికసుఖాపేక్షయా అణిమాద్యష్టైశ్వర్యమధికసుఖావహం కైవల్యాపేక్షయా తు దుఃఖాత్మకమేవేతి- ఏవం చాత్యంతానుకూలవేద్యత్వమాత్మన ఉక్తం భవతి॥ ఏతదేవాత్మన ఆనందరూపత్వం నామ- తథాపి॥ ఆనందఇతి నవ్యవహారంతి॥ సుఖేష్వేవానందశబ్దస్య వ్యుత్పత్తేః ఇత్థం నైయాయికవైశేషికాదీనామపి మతే జ్ఞానాన్మోక్షః ముక్తస్య చ స్వవ్యతిరిక్తాత్మానాత్మతత్త్వలక్షణజగతో ప్రతిపత్తిః సమానైవేతి॥ తైరపి సాంఖ్యాదివదాత్మాద్వితీయత్వం ప్రపంచమిథ్యాత్వం చావశ్యమంగీకార్యం బ్రహ్మేంద్రాదిపదాదపి శ్రేయస్త్వేన ముక్తేః ప్రార్థ్యమానత్వాదత్యంతానుకూలవేద్యత్వం చ॥ నను తేనైవ గుణానామత్యంతోచ్ఛేదో మోక్ష ఇతి ముక్తౌ జ్ఞానస్యాప్యభావమిచ్ఛంతి- సత్యం- ఆత్మస్వరూపచైతన్యస్యాత్యంతనిర్వికల్పకత్వాత్తేషామనవభాసాభిమానః- అత ఏవ శూన్యవాదినోనవభాతమాత్రేణ నాస్తీతి ప్రతిపన్నాః శాస్త్రజ్ఞానదృష్ట్యా ప్రాతర్జాభావజ్ఞానేన సత్యేవ యథా లౌకికజనస్య దర్శనాభిమానః గ్రాహకజ్ఞానస్య నిర్వికల్పకత్వాదేవమేవాత్మరూపచైతన్యస్యాత్యంతనిర్వికల్పకత్వాల్లౌకికజ్ఞానాభావవిషయమేవముక్తౌ జ్ఞానరాహిత్యవర్ణనం శూన్యవాదేష్వయమేవాభిప్రాయో యోజ్యః- విజ్ఞానవాదినస్తు క్షణికజ్ఞానప్రవాహమాత్రేతి వర్ణయంతి తేషాం మతేపి సాంప్రతస్య విషయోపప్లవస్య విషయానివృత్తౌ విశుద్ధజ్ఞానసంతానోదయో ముక్తిః॥ ఉక్తం హి। ధీసంతతిస్ఫూర్తిని ర్విషయోపరాగేతి సంతానో నామ నానావ్యక్తిష్వనైరంతర్యేణ వర్తనం తస్యానుభవదశాయాం సైవేయం జ్వాలేతి వదేకత్వేనానుభూయమానత్వం తథా చానుభవత ఆత్మన ఐక్యసిద్ధేర్యుక్త్యా యదుక్తం తస్య క్షణభంగసమర్థనం తద్బాహ్యార్థలక్షణికత్వసాధనయా యత్సత్ తత్క్షణికమిత్యవ్యాప్తైరనైకాంతికత్వపరిహారేణ సమర్థనార్థం చ ప్రయోజనవశాద్వస్తునోన్యథాత్వం- శాస్త్రకర్తా కథం ప్రతిపాదయేదితి శంకనీయం॥ యతో భట్టాః స్వప్రకాశః జ్ఞానాకార ఏవ ఘటాదికః న తు బాహ్య ఇతి బాహ్యార్థాస్తిత్వమపలపతో బౌద్ధాన్నిరాకర్తుం స్వానుభవసిద్ధం జ్ఞానస్య స్వప్రకాశత్వం పరి

మంత్రార్థస్సత్యం సత్యం న చాన్యథా । వేదాస్సర్వే పురాణాని స్మృతయో భారతం తథా॥ ౨౨॥ అన్యాన్యపి చ శాస్త్రాణి తథా తర్కాశ్చ సర్వశః । శైవాగమాశ్చ వివిధా ఆగమా వైష్ణవా అపి ॥ ౨౩ ॥ అన్యాగ

త్యజ్యనిత్యానుమేయతామాహుః తథా సతి హి అయం ఘట ఇత్యాది జ్ఞానేషు జ్ఞానవ్యక్తైర ప్రత్యక్షత్వాత్ ప్రత్యక్షత్వేన ప్రతీయమానో ఘటాద్యాకారో బాహ్యార్థ ఏవ తదంతస్యైవేతి తేషామభిప్రాయః - ఏవం విజ్ఞానవాదినాపి యో హ మదాక్షిణ సవేదానీం స్పృశామీతి పూర్వోక్తలక్షణయోరేకత్వ ప్రతిసంధానేనాత్మనః స్థాయిత్వే స్వానుభవసిద్ధే యత్క్షణభంగసమర్థనం తదుక్తప్రయోజనాయైవేతి అస్మదుక్తార్థతాత్పర్యం నైవ వ్యాహన్యతే॥ మీమాంసకానాం శాస్త్రం తు భిన్నవిషయత్వాద్యథోదీరితమాత్మస్వరూపం న విరుణద్ధి ॥ తథా హి ॥ వేదాప్రామాణ్యవాదినో బౌద్ధాన్నిరాకృత్య తత్ప్రామాణ్యం సమర్థయమానాః భాట్టాః ప్రాభాకరాశ్చ వేదోక్తం యాగహోమాదికం నిర్వర్త్య స్వర్గాదౌ తత్ఫలముపభోక్తుం దేహాతిరిక్తః కశ్చిదాత్మా కర్తా భోక్తాస్తీతి - తన్నాస్తిత్వవాదినః - చార్వాకాదీన్నిరాచక్రుః- కర్తృత్వభోక్తృత్వవిశిష్టాత్మస్వరూప ప్రతిపాదనస్యైవ స్వశాస్త్రప్రతిపాద్యయాగదానాద్యధికృతత్వాత్తావన్మాత్రస్వరూపత్వమాత్మనస్తైః ప్రతిపాదితం- నత్వౌపనిషదం కర్తృత్వభోక్తృత్వాది సర్వవిక్రియా రహితం రూపం- తదవగమస్య స్వశాస్త్రే ప్రయోజనాభావాత్- ప్రత్యుత కర్తృత్వజ్ఞానే సతి కర్మస్వధికారభంగప్రసంగాచ్చ- తదుక్తం భగవద్భిర్భాష్యకారైః అనుపయోగాదధికారవిరోధాచ్చేతి ॥ నను కర్తాత్మస్వరూపప్రతిపాదనం తదతిరిక్తస్వరూపాంతరత్వనిషేధపరం కస్మాన్న భవతి ॥ తదస్తిత్వాంగీకారాదితి బ్రూమః - తత్ర తావద్భట్టాచార్య ఇత్యాహ॥ నాస్తిక్యనిరాకరిష్ణురాత్మాస్తితాం భాష్యకృదత్ర యుక్త్యా దృఢత్వమేతద్విషయశ్చ బోధః ప్రయాతి వేదాంతనిషేవణేనేతి గురుమతానుసారిణా భవనాథేనాప్యుక్తమర్థవాదాధికరణే- అథవా వేదాంతానాం చోదనైకవాక్యతా - అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి శాస్త్రాంతరస్థితేరితి ॥ తస్మాన్మీమాంసకానామప్యుపనిషదేక సమధిగమ్యమద్వితీయబ్రహ్మాత్మైకత్వమభిమతమేవేతి తచ్ఛాస్త్రమప్యస్మదుక్తార్థే పర్యవస్యతి ॥ తదిదం శాస్త్రాంతరమాగమాంతరం చాస్మిన్నేవార్థే యోజనీయం ॥ కించ సర్వేషామపి వాదినామాత్మానాత్మవివేకబోధో ముక్తిసాధనత్వేనాభిమతః- స చ బోధస్సత్యేవ చిత్తైకాగ్ర్య ఇతి తత్సర్వథాభ్యాసేయం తస్మింశ్చ సతి యథాభూతం ప్రత్యగాత్మస్వరూపం స్వప్రకాశత్వేనావశ్యమావి

ర్భవతీతి న తత్ర యతనీయమిత్యాహ-అస్మిన్నర్థేఽస్వసంవేద్య ఇతి శ్రుతేః ప్రబలతరప్రమాణత్వాత్ తత్ప్రతిపాద్యస్యార్థస్యాన్యథాత్వం న సంభావనీయమిత్యాహ నాన్యథేతి॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ నను ప్రమాణ ప్రమేయాదయః షోడశపదార్థా ఇతి నైయ్యాయికాః - ద్రవ్యగుణాదయః షట్పదార్థా ఇతి వైశేషికాః - అవ్యక్తమహదహంకృతి ప్రభృతీని చతుర్వింశతి తత్త్వానీతి సాంఖ్యాః- శివశక్తి సదాశివేశ్వరవిద్యా తత్త్వప్రభృతీని షట్త్రింశత్తత్త్వానీతి శైవాః- ఏవం బహుధా విప్రతిపన్నానాం కథమేకస్మిన్నద్వితీయేఽర్థే పర్యవసానమిత్యాశంక్యాహ ॥ బాధ్యబాధకతామితి - ఏకస్యైవ దృశ్యప్రపంచస్య ప్రమాణప్రమేయాదిబహువిధకల్పనయా వ్యవహార ఏవ వాదినాం పరస్పరం విప్రతిపత్తిః జగత్కారణభూతే పరమేశ్వరస్వరూపే సనాస్తీతిమమర్థం ప్రత్యాయయితుం సముద్ర ఇవ కల్లోలా ఇతి దృష్టాంతోపాదానం - యథా ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి తైత్తిరీయకే వియత్ప్రముఖా సృష్టిరుక్తా- ఛాందోగ్యే తు తత్తేజోఽసృజతేతి తేజ ఆదికా-స ప్రాణమసృజత ప్రాణాచ్ఛ్రద్ధామితి క్వచిత్ సృష్టిః ప్రాణప్రాథమ్యం ఏవం సృష్టివ్యవిషయాయాం విప్రతిపత్తౌ సత్యామపి స్రష్టుః పరమేశ్వరస్యైకరూపత్వాత్తస్మిన్ విప్రతిపత్తిర్నాస్తి-ఉక్తం హి కారణత్వేన ఆకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేరిత్యత్ర స

మాశ్చ విదుషామనుభూతిస్తథైవ చ । అస్మిన్నర్థేఽస్వసంవేద్యే పర్యవస్యంతి నాన్యథా॥ ౨౪ ॥ బాధ్యబాధకతాం యాంతి వ్యవహారే పరస్పరం । సముద్ర ఇవ కల్లోలా ఇతి వేదార్థసంగ్రహః॥ ౨౫॥ మంత్రార్థః కథితః కృత్స్నః పురశ్చర్యాధునోచ్యతే । ఆచార్యముఖతో మంత్రం జ్ఞాత్వా స్యార్థం సమాహితః॥ ౨౬ ॥ యథాశక్తి ధనం తస్మై ప్రదత్త్వా తదనుజ్ఞయా । స్నానం త్రిషవణం కృత్వా భస్మనా శాకభోజనః॥ ౨౭॥ ఫలమూలాశనో వాపి హవిష్యాశీ యథాబలం। పర్వతాగ్రే నదీతీరే సాగరాంతే శివాలయే॥ ౨౮॥ వనే చ నిర్జనే దేశే ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోఽపి వా । సమాహితమనా భూత్వా సుఖమాసనమాస్థితః॥ ౨౯॥ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా మునిం ఛందస్తథైవ చ। దేవతాం చ యథాశక్తి బీజం స్మృత్వా మనోరపి॥ ౩౦ ॥ కరన్యాసం పురా కృత్వా తథాంగన్యాసమేవ చ । పంచాంగమపి విన్యస్య గురుం స్మృత్వాభివాద్య చ ॥ ౩౧ ॥ హృత్పుండరీకమధ్యే తు సోమసూర్యాగ్నిమండలే । విద్యుల్లేఖేవ కల్యాణం జ్వలంతం వహ్నిరూపిణమ్॥ ౩౨ ॥ శివం ధ్యాత్వా జపేన్మంత్రం లక్షాణాం షట్సమాహితః । తద్దశాంశేన జుహుయాత్తు సహస్రకమ్॥ ౩౩ ॥ ఆజ్యేన పయసా వాపి పలాశకుసుమేన వా । తతస్సిద్ధ్యతి మంత్రోఽస్య భుక్తిముక్తి ఫలప్రదః॥ ౩౪ ॥ అథవా సాంబమీశానం శ్రీసదాశివమేవ చ। నృత్యమానం మహాదేవం ధ్యాత్వా మంత్రం తు సాధయేత్॥ ౩౫॥ అథవా ప్రాకృతం భావం స్వీయముత్సృజ్య సర్వదా । శివోఽహమితి సంచింత్య సాధయేదిదముత్తమం ॥ ౩౬ ॥ మంత్రస్య సాధనం ప్రోక్తం విని యోగః ప్రకీర్త్యతే । నిత్యం ద్వాదశసాహస్రం జపేద్భక్త్యా సమాహితః ॥౩౭ ॥ సమ్యగ్జ్ఞానప్లవం లబ్ధ్వా సంసారాబ్ధిం తరిష్యతి । లక్షపంచశతం జప్త్వా పారమేశ్వరమాప్నుయాత్॥ ౩౮ ॥ లక్షాణాం తు శతం జప్త్వా సాక్షాద్రుద్రత్వమాప్నుయాత్ । అశీతిలక్షం జప్త్వా తు నరో విష్ణుత్వమాప్నుయాత్॥౩౯॥

గక్రమవివాదోఽపి నాసౌ స్రష్టరి విద్యత ఇతి ఏవమత్రాపి దృశ్యప్రపంచ వ్యవహారవిషయే యద్యపి వైషమ్యమస్తి-తథాపి తత్కారణభూతే యథోదీరితస్వరూపే పరశివే వివాదో నాస్తీతి యుక్తం తత్ర సర్వేషాం శాస్త్రాణాం శైవాద్యాగమానాం చ పర్యవసానమిత్యర్థః॥౨౫॥ మంత్రార్థః కథిత ఇత్యాది స్పష్టం॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥ హృత్పుండరీకేతి॥ హృదంబుజమధ్యే పీఠం పరికల్ప్య తన్మధ్యే సూర్యసోమాగ్నిమండలాని యథాక్రమం- ద్వాదశషోడశదశాత్మకాని ఉత్తరోత్తరమాంతరత్వేన సంచింతనీయానీత్యర్థః॥ అత్ర తు సోమసూర్యాగ్నిమండల ఇతి-పాఠక్రమో న వివక్షితః అస్మదుక్తక్రమస్యైవాగమైః ప్రతిపాదనాత్ యదాహురాగమికాః॥ శ్లో॥ దలాగ్రం వ్యాపకం పూర్వం పూజయేత్సూర్యమండలమ్। కింజల్క వ్యాపకం దత్త్వా పూజయేత్సోమమండలమ్ ॥ ప్రతీచ్యాం కర్ణికావ్యాప్తం పూజయేదగ్నిమండలం। ప్రపంచసారేఽప్యుక్తం ॥ మధ్యేఽనంతం పద్మమస్మింశ్చ సూర్యం సోమం వహ్నిం తారవర్ణైర్విభక్తైరితి॥౩౨॥౩౩॥౩౪॥౩౫॥ అథవా ప్రాకృతమితి- ప్రకృతిరవ్యక్తం తదుత్పన్నం ప్రాకృతం అంతఃకరణాది తాదాత్మ్యలక్షణభావం పరిత్యజ్యానవచ్ఛిన్నస్యస్వప్రకాశచిదాత్మనః శివోఽహమిత్యహంగ్రహేణ పరశివస్వరూపత్వం ధ్యాయన్మంత్రం జపేదిత్యర్థః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ఉత్తమాధికారిణో బాహ్యపూజాతో మానసపూజైవ శ్రేయసీత్యభిప్రేత్యపూర్వం

తామాహ॥ హృత్పద్మేతి॥ ౪౨ ॥ తత్రాసమర్థస్యమధ్యమాధికారిణః శివపూజాపిధావాధారభేదమాహ అథవేతి॥ తత్రాప్యసంస్కృతచిత్తస్యాహ॥ ప్రతిమాయాం వేతి॥౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ననుసర్వగతస్యేశ్వరస్యకథమావాహనోద్వాసనేసంభవతఇత్యతఆహ॥ హృత్పద్మేతి॥ యద్యపి పారమేశ్వరం స్వరూపమాకాశవత్సర్వగతంతథాప్యన్యత్రానభివ్యక్తంహృదంబుజమధ్యేవిశేషతోభివ్యక్తిమద్భవతి॥ ఉక్తంహిభగవతా - శ్లో॥ ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జునతిష్ఠతి । భ్రామయన్సర్వభూతాని యంత్రారూఢానిమాయయేతి ॥ అతఏవాభివ్యక్త్యనుసంధానాననుసంధానేఏవఆవాహనోద్వాసనేఇత్యాహురాగమికాః- ఆవాహనమభివ్యక్తిర్వ్యక్త్యభావోవిసర్జనమితి॥౪౭॥ శేషంసుగమం॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ఇతిశ్రీ మాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే అష్టమోధ్యాయః. ... ... *

షష్టిలక్షజపేనైవ లభతేబ్రహ్మణః పదమ్ । చత్వారింశతిభిర్లక్షైః విరాడాత్మానమాప్నుయాత్॥ ౪౦॥ వింశల్లక్షజపేనైవ దీర్ఘమాయు రవాప్నుయాత్ । షట్కర్మాణిప్రసిధ్యంతి దశలక్షజపేనతు॥ ౪౧॥ వినియోగస్సమాఖ్యాతః పూజాదేవస్యకీర్త్యతే । హృత్పద్మకర్ణికామధ్యే మంత్రేణానేనపూజయేత్॥ ౪౨ ॥ అథవామండలేసౌరేచంద్రమండలకేథవా । అగ్నౌవా ప్రతిమాయాంవాశివంనిత్యంప్రపూజయేత్॥ ౪౩॥ ఆసనంప్రథమందద్యాదావాహనమనంతరం । అర్ఘ్యంతతః పరం దద్యాత్పాద్యంచైవతతఃపరం॥ ౪౪॥ పునరాచమనందద్యాస్స్నాపయేత్తుతతఃపరం ; వాసోదద్యాత్పునర్యజ్ఞోపవీతంభూషణానిచ॥ ౪౫॥ గంధంపుష్పంతథాధూపందీపమోదనమేవచ। మాల్యమాలేపనందద్యాన్నమస్కృత్యవిసర్జయేత్॥ ౪౬ ॥ షడక్షరేణమంత్రేణ సర్వంకుర్యాద్విచక్షణః । హృత్పద్మకర్ణికామధ్యేతుకుర్యాదావాహనంబుధః॥౪౭॥ఉద్వాసనంచతత్రైవనరః కుర్యాత్సమాహితః । సర్వముక్తంసమాసేననరాణాంభుక్తిముక్తయే॥ ౪౮॥ తస్మాత్సర్వంపరిత్యజ్యషడక్షరపరోభవేత్ । షడక్షరేణసర్వాణిసిద్ధ్యంత్యేవనసంశయః॥ ౪౯ ॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే-షడక్షరవిచారో నామ అష్టమోధ్యాయః. ❋

❋ ధ్యానయజ్ఞః. ❋

ఓమ్ సూతఉవాచ॥ ధ్యానయజ్ఞమథేదానీం ప్రవక్ష్యామిసమాసతః। శృణుతశ్రద్ధయాయూయం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్॥౧॥ పరాత్పరతరంతత్త్వం ధ్యేయంమాత్యాజ్ఞాత్మనైవతు। నస్వరూపేణసాక్షిత్వా

ఇత్థంవాచకయజ్ఞమభిధాయతతోప్యుత్కృష్టం మానసక్రియానివర్త్యముపాసనారూపం ధ్యానయజ్ఞం వక్తుంప్రక్రమతే-ధ్యానయజ్ఞమితి॥౧॥ ధ్యేయస్వరూపాపరిజ్ఞానేధ్యానస్యనిర్విషయత్వేనానిష్పత్తేస్తత్స్వరూపంనిర్ధారయతి॥ పరాత్పరతరమితి॥ నామరూపాత్మకప్రపంచస్యాంకురావస్థాబిందుః పరస్తతఃపరాతదుపాదానభూతామాయాతతోపిపరః పరతరః స్వప్రతిష్ఠోద్వితీయః పరశివఃఏతచ్చవాచకయజ్ఞప్రస్తావేపరాత్పర తరాత్తస్మాదిత్యుపపాదితంఈదృగ్రూపంసచ్చిదానందైకరసమద్వితీయం స్వప్రతిష్ఠంమాయాతీతం యత్పరశివస్వరూపంతత్త్వంతత్స్వరూపేణధ్యాతుమశక్యంతతః కేనచిదుపాధినావిశిష్యతద్విశిష్టమేవ ధ్యేయమిత్యర్థః ॥ ననునిరుపాధికరూపస్యస్వరూపేణకస్మాన్నధ్యేయతేత్యతఆహ ॥ సాక్షిత్వాదిత్యాదినా - విజాతీయమనోవృత్త్యవ్యవహిత ధ్యేయాకారసజాతీయ మనోవృత్తిప్రవాహోధ్యానంతథాచపాతంజలంసూత్రంతత్రప్రత్యయైకతానతాధ్యానమితి॥అతోధ్యేయస్యాంతఃకరణవృత్తివ్యాప్యత్వమేష్టవ్యంతచ్చాజ్ఞానావృతస్యవిశేషస్యావరణనిహరణార్థమితి॥నిరావరణమద్వితీయం స్వప్రతిష్ఠస్వరూపప్రకాశేనాంతఃకరణ తద్వృత్త్యాదిసర్వవస్త్వవభాసకత్వాత్సాక్షిభూతమీదృగ్విధం నిరుపాధికం పరశివస్వరూపంకథమంతః కరణవృత్తిః వ్యాప్నుయాత్ తద్వ్యాప్తౌవాసావృత్తిరుపాధిరితితస్యసోపాధికత్వంస్యాత్తస్మాత్సర్వసాక్షిత్వేనాంతః కరణవృత్త్యవిషయత్వాన్నిరూపాధిక రూపస్యనధ్యేయత్వం-కించ సర్వప్రత్యక్త్వాదపిధ్యానావిషయత్వమాహ॥ఆత్మత్వాదితి॥యథోదీరితంనిరుపాధికపరశివస్వరూపం సర్వప్రాణిహృదయే అంతఃకరణాదిభ్యస్స్వేభ్యఃప్రత్యగ్భూతంయఆత్మాసర్వాంతరః - అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ సర్వాత్మేతిశ్రుతేః ॥ అంతః కరణంచస్వకీయతోబహిర్ముఖం - పరాంచిఖానివ్యతృణత్స్వయంభూస్తస్మాత్పరాఙ్పశ్యతి నాంతరాత్మన్నితిశ్రవణాత్॥

అతః పరాగర్థైకవిషయేణాంతఃకరణేన సర్వప్రత్యగ్భూతం నిరుపాధికం పరశివస్వరూపం కథం విషయీక్రియతే తత్స్వా
దాత్మత్వాదపి తత్స్వరూపం న ధ్యానగమ్యమిత్యర్థః॥ కించ కర్మకర్తృభావవిరోధాదపి న ధ్యేయత్వమిత్యాహ॥ విష
యత్వత ఇతి॥ విషయిణో జ్ఞానస్య విషయత్వానుపపత్తేరిత్యర్థః॥ ధ్యానవిషయో హి ధ్యేయః తచ్చాత్ర ధ్యాతృస్వరూప
భూతజ్ఞానానతిరిక్తం తథా చైకస్యైవ కర్మకర్తృభావలక్షణో విరోధ ఆపద్యతే నచాంతఃకరణాద్యుపాధివిశిష్టస్య ధ్యా
తృత్వం నిరుపాధికస్వరూపస్య ధ్యేయత్వమితి సాంప్రతం విశేష్యాంశే కర్మకర్తృభావవిరోధస్య తాదవస్థ్యాత్ ॥౨॥ నను
ధ్యాతుర్జీవాద్భిన్న ఈశ్వరోఽస్త్యేవ న తథా చోక్తదోషపరిహార ఇత్యత ఆహ॥ భేదాభావాదితి। అయమాత్మా బ్రహ్మ-అ
హం బ్రహ్మాస్మీతి-వాక్యాదైక్యప్రతిపత్తేరిత్యర్థః॥ నను ప్రబలతరేణ ప్రత్యక్షేణ భేదోఽనుభూయత ఏవేత్యత ఆహ॥ భేద
స్యేతి॥ భేదావగాహినో జ్ఞానస్యాపి సేయం జ్వాలేతి జ్ఞానవద్భ్రమత్వముపరితనాధ్యాయే ప్రతిపాదయిష్యతే॥ తస్మాన్నిరు
పాధికం పరశివస్వరూపం మూర్త్యాత్మనైవ ధ్యేయం న తు స్వరూపేణేతి సిద్ధం-తాం సర్వజనసాధారణాముత్కృష్టాం ప
రశివస్య మూర్తిం దర్శయతి॥ ఉమార్ధేత్యాదినా॥౩॥౪॥౫। శ్రుతిదర్శితేతి॥ ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్ర
భుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం-ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతీతి॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి చ శ్రుతిః ॥౬॥౭॥ ఇత్థం

దాత్మత్వాద్విషయత్వతః ॥ ౨ ॥ భేదాభావాచ్చ భేదస్య భ్రమత్వాదేవ వస్తుతః । ఉమార్ధవిగ్రహా
శుక్లా చంద్రార్ధకృతశేఖరా ॥ ౩ ॥ నీలగ్రీవా త్రినేత్రా చ ప్రసన్నవదనా శుభా । వరదాభయహ
స్తా చ విచిత్రమకుటోజ్జ్వలా ॥ ౪ ॥ సర్వలక్షణసంపన్నా సర్వాభరణభూషితా।స్వస్వరూపానుసంధాన
ప్రమోదాదేవ కేవలాత్ ॥ ౫ ॥ మహతాం దశసంయుక్తా బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిభిః । ధ్యేయాద్యంతవినిర్ము
క్తా యా మూర్తిః శ్రుతిదర్శితా ॥ ౬ ॥ సైవ సాధారణా మూర్తిః పరాత్పరతరస్య తు । యాం సదా పర
మాం మూర్తిం ధ్యాయంతి హృదయాంబుజే॥ ౭ ॥ ఇహ తే పరమాం భుక్తిం ముక్తిం చ ప్రాప్నువంతి హి।
జ్ఞానాజ్ఞానమహామాయాలక్షణావిద్యయా సహ ॥ ౮ ॥ అభేదేనాస్థితం విప్రాః పరాత్పరతరం పదం ।
స్వప్రధానతయోపాస్యం తథైవాస్వప్రధానతః ॥ ౯ ॥ సమప్రధానరూపేణాప్యాదరేణ మనీషిభిః।
స్వప్రధానతయా తత్త్వముపాస్తే శుద్ధమానసః ॥ ౧౦ ॥ తథైవాపక్వచిత్తస్తు పరతత్త్వం ద్విజోత్త
మాః । అస్వప్రధానరూపేణ తథా మర్త్యస్తు మధ్యమః ॥ ౧౧ ॥ సమప్రధానరూపేణ తత్త్వం ధ్యాయతి
సాదరం । జాడ్యాకారస్తు యశ్శక్తేస్తేనాభిన్నం పరం పదం ॥ ౧౨ ॥ స్వప్రధానాదిరూపేణ త్రిధోపా
స్యం విచక్షణైః । తథాశక్తేస్తు యో జ్ఞానాకారస్తేనైకతాం గతం ॥ ౧౩ ॥ పరతత్త్వం తథోపాస్యం పరి
జ్ఞానవతాం వరాః । మాయాకారైకతాపన్నమపి తత్త్వం మనీషిభిః ॥ ౧౪ ॥ ఉపాస్యం త్రివిధం ప్రోక్తం
తథైవావిద్యయైవ తు । అభేదేనాస్థితం బ్రహ్మ త్రిధోపాస్యం మనీషిభిః ॥ ౧౫ ॥ అన్యే చ శక్తేరాకారా
యే విద్యంతే విచక్షణాః । తైరప్యేకత్వమాపన్నం తత్త్వం తద్వన్మనీషిభిః ॥ ౧౬ ॥ ఉపాస్యం త్రివిధం

కరచరణాదివిశిష్టమూర్త్యాత్మనః పరశివస్వరూపస్య ధ్యేయత్వమభిధాయ మూర్తివ్యతిరిక్తైరుపాధ్యంతరైరపి వి
శిష్టం తద్ధ్యేయమిత్యాహ॥ జ్ఞానాజ్ఞానేతి॥ జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానం॥ మాయాయాస్సత్త్వపరిణామరూపాంతఃకరణవృత్తిః-
తథా తమః పరిణామరూపో జాడ్యాకారోఽజ్ఞానం స్వాశ్రయవ్యామోహకరీ దుర్ఘటకారిణీ మాయా సైవ స్వాశ్రయ
వ్యామోహనసామర్థ్యయుక్తా చేదవిద్యా ఏతే చత్వారః పరశివస్వరూపస్యోపాధయః ॥౮॥ ఏతేష్వేకైకేన విశి
ష్టం పరశివతత్త్వముత్తమమధ్యమాధికారిభిస్స్వప్రధానసమప్రధానాస్వప్రధానరూపేణ త్రిధోపాస్యమిత్యాహ॥ స్వ
ప్రధానతయేత్యాదినా॥ ౯ ॥ స్వప్రధానతయేతి ॥ ఉపధేయపరశివస్వరూపప్రాధాన్యేనేత్యర్థః॥౧౦॥ అస్వప్ర
ధానతయేతి॥ ఉపధేయపరశివస్వరూపముపసర్జనీకృత్య జ్ఞానాజ్ఞానాద్యుపాధిప్రాధాన్యేనేత్యర్థః॥ ౧౧॥ తానే
వోపాధీన్విభజ్య దర్శయతి॥ జాడ్యాకార ఇత్యాదినా॥ మనీషిభిరిత్యంతేన॥ ౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥ కించ జ్ఞానాజ్ఞానాది
వ్యతిరిక్తా ఇచ్ఛాక్రియాద్యా యే శక్తేరాకారవిశేషాస్తదుపాధికమపి పరశివస్వరూపం యథోదీరితైరధికారిభిర్యథాక్ర
మం స్వప్రధానాదిరూపేణ త్రిధోపాస్యమిత్యాహ ॥ అన్యే చేతి ॥ ఏవం వక్ష్యమాణేష్వపి సోపాధికరూపేషు మతినైశి
త్యానుసారేణాధికారిత్రైవిధ్యాత్స్వప్రధానాదిరూపేణోపాధిత్రైవిధ్యం సర్వత్రావగంత
వ్యం॥ ౧౬॥ స ఈక్షత లోకాన్నుసృజా ఇతి సోఽకామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి శ్రవణాత్ స్వప్రతిష్ఠస్య పరశివస్య

ప్రాణికర్మవశాత్సృష్టిపర్యాలోచనాత్మకమీక్షణం సిసృక్షాపరపర్యాయం తదుపాధికమపి తత్త్వం ధ్యేయమిత్యాహ॥ ఈక్షణేతి॥ ౧౭॥ సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మికా యా పరశివస్వరూపాశ్రితా మాయా తస్యాః ప్రళయదశాయామత్యంతసర్పిఃకల్పకత్వాత్తదీయగుణా అప్యవిభాగాపన్నా ఏవ భవంతి ॥ అతఏవ సాంఖ్యైరుచ్యతే॥ సత్త్వరజస్తమసాం గుణానాం సామ్యావస్థా మూలప్రకృతిరితి ॥ పరమేశ్వరస్య సిసృక్షాయాం జాతాయాం తత్ప్రేరితం తన్మాయాయా అపి చికీర్షా జాయతే ॥ తదవయవభూతాశ్చ సత్త్వాద్యా గుణా అన్యోన్యం ప్రతివిభక్తాస్సంతః ప్రకటీభవంతి- తైస్త్రిభిరుపాధిభిర్విశిష్టం పరశివస్వరూపం బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిసంజ్ఞాం లభతే - అతస్తదుపాధికమపి పూర్వవత్త్రిధోపాస్యమిత్యాహ ॥ తత్త్వమితి ॥ ౧౮ ॥ కిం బహునా బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతం చరాచరాత్మకం జగత్సచ్చిదానందపరశివస్వరూపే పరికల్పితం తథాహి॥ యదనువిద్ధం యద్దృశ్యతే తత్తత్ర పరికల్పితం యథా సర్పధారాదయో రజ్జ్వాదివత్॥ సచ్చిదానందానువిద్ధం చే

నిత్యమతీవ శ్రద్ధయా సహ । ఈక్షణోపాధిసంపన్నం పరతత్త్వమపి ద్విజాః ॥ ౧౭ ॥ స్వప్రధానాదిరూపేణ త్రిధోపాస్యమతిప్రియాత్ । సత్త్వం రజస్తమశ్చేతి గుణా యే బ్రహ్మశక్తిజాః ॥ ౧౮ ॥ తైరస్యైకత్వమాపన్నం పరం బ్రహ్మ యథాక్రమం । రుద్రః ప్రజాపతిర్విష్ణురితి భేదముపైతి చ ॥ ౧౯ ॥ త్రిజగన్నాశసర్గాదేః కర్తారః కార్యరూపిణః. ఉపాస్యాస్త్రివిధా నిత్యం తేఽపి స్వం స్వముపాధిభిః ॥ ౨౦ ॥ త్రైగృహీతాస్తథా విప్రా మూర్తయస్త్రిప్రకారతః । చిత్తపాకానుగుణ్యేన చింతనీయా మనీషిభిః ॥ ౨౧ ॥ అగ్న్యాదిత్యాదిదేవా యే విహీనా మధ్యమాః పరాః । తేఽపి బ్రహ్మాత్మనా నిత్యముపాస్యా ఏవ సాదరం॥ ౨౨ ॥ శబ్దస్పర్శాదిసంజ్ఞా యే పదార్థాః పంచ తేఽపి చ। ఉపాస్యా బ్రహ్మరూపేణ మహాప్రాజ్ఞైర్మనీషిభిః ॥ ౨౩ ॥ ఆకాశాదీని భూతాని యాని తాని మనీషిభిః । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యాని మహాత్మభిః ॥ ౨౪ ॥ భౌతికా అండభేదాశ్చ బ్రహ్మరూపేణ సాదరం । చింతనీయాశ్చ విద్వద్భిర్వేదవేదాంతపారగైః ॥ ౨౫ ॥ అండమధ్యే స్థితా లోకా ఏతేఽపి బ్రహ్మవిత్తమాః । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యా ఏవ సూరిభిః ॥ ౨౬ ॥ లోకాంతర్వర్తినో దేశా ఏతేఽపి ద్విజపుంగవాః ॥ బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యా మతిమత్తమైః ॥ ౨౭ ॥ మేరుమందరపూర్వాశ్చ పర్వతా వివిధా ద్విజాః । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యాః పురుషోత్తమైః ॥ ౨౮ ॥ నదీనదాదయస్సర్వే దేవష్యాదివినిర్మితాః। బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యా వేదవిత్తమైః ॥ ౨౯ ॥ వాపీకూపతటాకాద్యా అపి వేదపరాయణాః । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యాః పురుషార్థిభిః ॥ ౩౦ ॥ వనాని యాని లోకేషు వివిధాని మహత్తమాః । తాని బ్రహ్మాత్మనా నిత్యముపాస్యాని తపోధనైః ॥ ౩౧ ॥ సముద్రాశ్చ నదాః ప్రాప్తాస్సముద్రాంతర్గతా అపి । సంగమా అపి తస్స్బ్రహ్మ ధ్యాతవ్యా ఏవ కేవలం ॥ ౩౨ ॥ దిశశ్చ విదిశశ్చైవ దివారాత్రం తథైవ చ । అనాగతాదయః కాలా ఉపాస్యా బ్రహ్మరూపతః ॥ ౩౩ ॥ జరాయుజాండజాశ్చైవ స్వేదజాశ్చోద్భిదస్తథా । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యా మోహవర్జితైః ॥ ౩౪ ॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాశ్శూద్రా అపి చ సంకరాః । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యా ఏవ సూరిభిః ॥ ౩౫ ॥ ఆశ్రమా బ్రహ్మచర్యాద్యాస్తథాచారా అపి ద్విజాః । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యాః పరమాస్తికైః ॥ ౩౬ ॥ మహాపాతకపూర్వాణి పాపాని సుబహూని చ । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యాని మహత్తమైః ॥ ౩౭ ॥ ధర్మసంజ్ఞాశ్చ యే విప్రా ఉత్తమాధమమధ్యమాః। తేఽపి బ్రహ్మతయా నిత్యముపాస్యాః పండితోత్తమైః॥

దమనుభూయతే తస్మాత్సచ్చిదానందాత్మకే పరశివస్వరూపే పరికల్పితం. ఆమ్నాయతే చ సదీదం సచ్చిదితి చిద్ధీదం సర్వం కాశతే కాశతే చేతి॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ఏవం చాధిష్ఠానభూతసచ్చిదానందాదిలక్షణబ్రహ్మాత్మనా అవిభాగాపన్నం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదిచేతనాచేతనాత్మకం సర్వం జగత్పూర్వవత్స్వప్రధానాదిరూపేణ త్రిధోపాస్యమిత్యాహ ॥ త్రైగృహీత ఇత్యాదినా వాక్యవేదిభిరిత్యంతేన॥ ౨౧ ॥ అగ్న్యాదిత్యాదీతి॥ మనుష్యాదీనామివాగ్న్యాదిదేవానామప్యధికారతారతమ్యాధీనమధ్యమోత్తమభాగిత్వం ప్రసిద్ధమవగంతవ్యం॥ ౨౨ ॥ శబ్దస్పర్శాదీతి॥ ఆకాశాదిభూతపంచకస్య కారణభూతాః పంచతన్మాత్రాః శబ్దస్పర్శాదినోచ్యంతే ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ మానమానిభిరితి॥ మానం ప్రమాణం మంతుం నిర్ణేతుం శీలమేషాం తైః ప్రమాణవేదిభిరిత్యర్థః-

౪౧॥ ౪౨॥ అవంధ్యాః సఫలాః - వంధ్యా నిరర్థకాః ॥ ౪౩ ॥ ఇత్థం భ్రాంతభ్రాంతికాత్మకం సర్వం జగద్బ్రహ్మాత్మత్వేనో పాస్యమిత్యభిధాయానుక్తసంగ్రహాయాహ ॥ యద్యదస్తితయేతి. అస్తిప్రత్యయవిషయత్వేన నాస్తిప్రత్యయవిషయత్వేన చ యద్యద్భాసతే। తత్సర్వం బ్రహ్మాత్మత్వేన ధ్యేయమిత్యర్థః॥ భావాభావాత్మకస్య కస్యచిదపి వస్తునోఽసత్త్వాదుక్తవ్యతిరిక్తస్య భావాభావాత్మకస్య సర్వస్య సంగ్రహః॥ ౪౪॥ సర్వాత్మకత్వేనోక్తం బ్రహ్మోపాసనముపసంహరన్ తత్ఫలమాహ ఇత్థమిత్యాదినా ॥ ఆరోపితస్య సర్వస్యాధిష్ఠానబ్రహ్మరూపతాధ్యానేన సమానాధికరణ్యేన మనసా సర్వాధిష్ఠానభూతం తత్స్వరూపం సాక్షాత్కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ యథా శబ్దాద్యుపలబ్ధౌ శ్రోత్రాదీంద్రియమసాధారణం కారణం ఏవం జ్ఞానయజ్ఞం ప్రతి ధ్యానయజ్ఞోఽసాధారణకారణమిత్యాహ ॥ ధ్యానయజ్ఞమితి ॥ సుగమమన్యత్ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం - సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం - యజ్ఞవైభవఖండే- నవమోఽధ్యాయః. ... ... *

౩౮॥ సుఖం దుఃఖం తయోర్భోగస్సాధనం తస్య సువ్రతాః॥ బ్రహ్మరూపతయా సర్వముపాస్యం సత్యవాదిభిః॥ ౩౯॥ కర్తా కారయితా కర్మ కరణం కార్యమేవ చ। బ్రహ్మరూపతయా సర్వముపాస్యం చేతనోత్తమైః॥ ౪౦ ॥ ప్రమాతా చ ప్రమాణం చ ప్రమేయం ప్రమితిస్తథా । బ్రహ్మరూపతయా సర్వముపాస్యం మానమానిభిః ॥ ౪౧ ॥ విధయశ్చ నిషేధాశ్చ విద్యా విద్యేతరైవ చ । బ్రహ్మరూపతయా నిత్యముపాస్యం వేదవేదిభిః ॥ ౪౨ ॥ అవంధ్యాశ్చ తథా వంధ్యా వాదాశ్చ వివిధా అపి । బ్రహ్మరూపతయా సర్వముపాస్యం వాక్యవేదిభిః ॥ ౪౩ ॥ యద్యదస్తితయా భాతి యద్యన్నాస్తితయాపి చ । తత్తద్బ్రహ్మతయా నిత్యముపాస్యం బ్రహ్మవిత్తమైః ॥ ౪౪ ॥ ఇత్థం సర్వత్ర యస్సాక్షాద్బ్రహ్మోపాస్తే సనాతనం। సయాతి ధ్యానయజ్ఞేన సాక్షాద్విజ్ఞానమైశ్వరం ॥ ౪౫ ॥ ధ్యానయజ్ఞస్య మాహాత్మ్యం కల్పానాం కోటికోటిభిః । మయా మత్తోఽధికైరన్యైరపి వక్తుం న శక్యతే॥ ౪౬ ॥ ధ్యానయజ్ఞం వినా ముక్త్యై యతంతే మోహితా జనాః । పాయసాన్నం పరిత్యజ్య భక్షయంతి మహావిషం ॥ ౪౭ ॥ ధ్యానయజ్ఞం వినా కించిత్కుర్వాణో ముక్తిసిద్ధయే । అక్షాపి శబ్దం గృహ్ణాతి వినా శ్రోత్రేణ కేవలం ॥ ౪౮ ॥ అశ్వమేధాదయో యజ్ఞా అశేషా వేదదర్శితాః । మునీంద్రా ధ్యానయజ్ఞస్య కళాం నార్హంతి షోడశీం॥ ౪౯ ॥ ధ్యానయజ్ఞపరో మర్త్యశ్శివ ఏవ న చాపరః ॥ ధ్యానయజ్ఞైకనిష్ఠస్య న కించిదపి దుర్లభం ॥ ౫౦ ॥ ధ్యానయజ్ఞపరాణాం తు ప్రసాదం కురుతే శివ । శివోఽపి సాక్షాత్సర్వజ్ఞస్సంసారవినివర్తకః ॥ ౫౧ ॥ బహునోక్తేన కిం సర్వం సమాసేన మయోదితమ్ । కురుధ్వం వేదవిన్ముఖ్యాః ధ్యానయజ్ఞమశంకితాః॥ ౫౨॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం-యజ్ఞవైభవఖండే-ధ్యానయజ్ఞో నామ నవమోఽధ్యాయః. ... ... *

* జ్ఞానయజ్ఞః. *

ఓమ్॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథేదానీం ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానయజ్ఞస్య వైభవమ్। జ్ఞానయజ్ఞాత్పరో యజ్ఞో నాస్తి విప్రాః శ్రుతౌ స్మృతౌ॥ ౧॥ జ్ఞానం బహువిధం ప్రోక్తం వేదాంతజ్ఞానపారగైః । స్వరూపమేకం విజ్ఞానం శివస్య పరమాత్మనః ॥ ౨ ॥ తదేవ మాయాతత్కార్యభేదేన బహుధా భవేత్ । మాయా

ఇత్థం కాయికవాచికమానసికైః కర్మభిః ప్రక్షీణకల్మషస్య ముముక్షోః పరశివస్వరూపావగమాయ జ్ఞానయజ్ఞం ప్రస్తౌతి॥ అథేతి॥ యజ్ఞాంతరాదస్య వైలక్షణ్యమాహ ॥ జ్ఞానయజ్ఞాదితి॥ శ్రుతౌ తావద్బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం ॥ తమేవం విదిత్వాతి మృత్యుమేతి ॥ తస్యైవాత్మా పదవిత్తం విదిత్వా న కర్మణా లిప్యతే పాపకేనేతి-జ్ఞానస్యాన్యనైరపేక్ష్యేణైవ సాక్షాదపవర్గసాధనత్వమామ్నాతం ॥ స్మృతావపి॥ శ్లో ॥ శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞాజ్జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప । సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యత ఇతి ॥ క్షేత్రజ్ఞస్యాత్మవిజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతేతి మనుస్మృతౌ॥ ౧॥ సృష్టేః ప్రాక్ స్వప్రతిష్ఠమద్వితీయం పరశివస్వరూపభూతం స్వప్రకాశజ్ఞానం తదేవ సృష్ట్యుత్తరకాలం మాయా తత్కార్యోపాధివశాజ్జీవేశ్వరాది భేదం భజత ఇత్యాహ॥ జ్ఞానం బహువిధమిత్యాదినా ॥ ౨॥ తత్ర జగన్నియంతురీశ్వరస్య స్వరూపమాహ ॥ మాయాకారేణేతి ॥ శక్త్యప్రతి

యోగికం పరశివస్వరూపమేవ చిద్రూపిణీ పరాశక్తిరిత్యుక్తం॥ తతో వ్యావర్తయతి ॥ జడశక్తిరితి ॥ వేదాంతాభిమానేతి యోగియతే- సాంఖ్యైరవ్యక్తం ప్రకృతిరితి సాత్ర పరశివస్య జడశక్తిః ॥౩॥ సా చ గుణసామ్యం విహాయ రజస్తమసోరత్యంతాభిభవేన విశుద్ధసత్వప్రధానమాయాకారేణ యదా పరిణమతే ॥ తదా తదుపాధికం చైతన్యం సర్వజ్ఞం జగతర్తేశ్వరో భవేదిత్యర్థః ॥ మలినసత్వప్రధానా మాయా స్వాశ్రయవ్యామోహకత్వాదవిద్యేత్యుచ్యతే ॥ తదుపాధికం యజ్జ్ఞానం తజ్జ్ఞానం జీవసంజ్ఞాం లభత ఇత్యాహ శక్తిరవిద్యేతి ॥ ౪ ॥ తస్యైవ జీవసంజ్ఞస్య ద్వైవిధ్యమాహ॥ జీవేతి॥ తత్రైకమర్థతో ముఖ్యం- అన్యత్ప్రతీతితో ముఖ్యం॥౫॥ ఏతదుభయం దర్శయతి॥ అవిద్యాబద్ధేతి॥ జీవస్యోపాధిభూతా మలినసత్వప్రధానా మాయా యా అవిద్యాపరపర్యాయా సా స్థూలసూక్ష్మశరీరద్వయకారణత్వేన జీవస్య కారణశరీరమిత్యుచ్యతే ॥ తత్సంబంధం తదుపహితస్వరూపచైతన్యం పరమార్థతః స్వరూపవ్యవహారహేతుప్రకాశచిదాత్మకత్వాదర్థతో ముఖ్యం- అవిద్యాకార్యభూతం యత్స్థూలసూక్ష్మాత్మకం శరీరద్వయం తేనావచ్ఛిన్నం తత్ర శరీరద్వయే కారణత్వేనానుగతమాయావయవభూతం స్వప్రకాశచైతన్యాధ్యాసేన తదాత్మ్యైకీభూతం యదంతఃకరణం తద్బుద్ధ్యుపాదానభూతం సత్వం తదనుభవతశ్చిత్ప్రకాశరూపత్వాత్ ప్రతీతితో ముఖ్యం పరమార్థతస్తు తస్య సత్వస్య జడత్వమేవ- అగ్నినాయఃపిండవత్స్వరూపచైతన్యైకీభూతత్వాత్తస్య జ్ఞానత్వవ్యపదేశః॥౬॥ ఏవంవిధసత్వపరిణామరూపాంతఃకరణతద్వృత్తిసంబంధాదేవావిద్యోపహితజీవచైతన్యస్య జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిసకలవ్యవహారసంబంధ ఇత్యాహ ॥ స్వప్రచారాశ్రయమితి ॥ స్వశబ్దేన చిత్తం పరామృశ్యతే ॥ స్వస్య ప్రచా-

కారేణ సంబంధం జడశక్తేశ్శివస్య తు॥౩॥ జ్ఞానమీశ్వరసంజ్ఞం చ నియంతృ జగతో భవేత్ । శక్తిరవిద్యా-
కారేణ సంబంధం జీవసంజ్ఞితమ్ ॥ ౪ ॥ జీవసంజ్ఞం తు విజ్ఞానం ద్విధా లోకే వ్యవస్థితమ్। అర్థతో ముఖ్య-
మేకం తు జ్ఞానమన్యత్ప్రతీతితః॥ ౫ ॥ అవిద్యాబద్ధవిజ్ఞానమర్థతో ముఖ్యముచ్యతే । స్థూలసూక్ష్మశరీ-
రాభ్యామవచ్ఛిన్నప్రతీతితః॥ ౬॥ స్వప్రచారాశ్రయం చిత్తం జీవరూపప్రకాశకమ్ । జ్ఞాతృత్వహేతు
జీవస్య దుఃఖిత్వాదేశ్చ కారణమ్॥ ౭॥ ప్రమాణభ్రాంతిసందేహవ్యాకారేణ మునీశ్వరాః । బహు-
రూపం భవేచ్చిత్తం కాలకర్మవిపాకతః॥ ౮ ॥ తత్తదాకారసంభిన్నం విజ్ఞానం మునిపుంగవాః । ప్ర-
మాణభ్రాంతిసందేహజ్ఞానమిత్యుచ్యతే నఘాః ॥ ౯ ॥ అదుష్టకరణోత్పన్నం విజ్ఞానం మునిసత్తమాః।
ప్రమాణం జ్ఞానమిత్యుక్తం మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః॥ ౧౦॥ దుష్టకారణవిజ్ఞానం భ్రాంతిజ్ఞానం ప్రచక్ష-
తే । కోటిద్వయావలంబి స్యాత్సందేహజ్ఞానమాస్తికాః॥ ౧౧ ॥ ఇత్థమేవేదమిత్యేవం రూపం యత్స్ఫు-
రణం బుధాః । స ఏవ నిశ్చయః ప్రోక్తస్సమ్యగ్దర్శనతత్పరైః॥ ౧౨ ॥ జ్ఞానస్య తేన సంబంధః ప్రామాణ్యం

రాః విషయాకారావృత్తయః- తత్సంభూతాత్మకమిత్యర్థః ॥ తథావిధాంతఃకరణతాదాత్మ్యాధ్యాసేన తదీయకర్తృత్వభోక్తృత్వాదేశ్చైతన్యాధ్యాసాత్తస్య జీవప్రకాశకత్వం సకలస్సంసారోంతఃకరణస్యైవ నాత్మనః పారమార్థిక ఇతి శ్రూయతే॥ కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధాऽశ్రద్ధా ధృతిరధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మన ఏవేతి॥౭॥ కథమంతఃకరణస్య కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికారణత్వమిత్యాశంక్య తదుపపాదయితుం ప్రమాణాదివృత్త్యాత్మనా నానానారూపతామాహ ॥ ప్రమాణేతి ॥ కాలకర్మవిపాక ఇతి ॥ కాలో హి కర్మపరిపాకస్య హేతుః కాలవశాత్ సుఖదుఃఖహేతుభూతానాం పుణ్యపాపాత్మనాం ప్రాణికర్మణాం యః పరిపాకః ఫలప్రదానోన్ముఖత్వం తస్మాదిత్యర్థః ॥౮॥ తత్తద్విషయాకారవైచిత్ర్యాదేవ ప్రమాణాదిభేదవ్యపదేశ ఇత్యాహ ॥ తత్తదితి ॥ విజ్ఞానమితి ॥ స్వరూపచైతన్యతాదాత్మ్యాధ్యాసేనైకీభూతాంతఃకరణవృత్తిజ్ఞానమిత్యర్థః॥ ౯॥ తత్ర ప్రమాణస్య స్వరూపమాహ॥ అదుష్టేతి॥ కాచకామలాదిదోషదూషితం చక్షురాదికరణం శుక్తిరూప్యాదివిభ్రమస్యానవధారణస్య సంశయస్య జనకమితి ॥ తతో వ్యావర్తయతి ॥ అదుష్టేతి॥ ౧౦॥ భ్రాంతేర్లక్షణమాహ ॥ దుష్టేతి ॥ దుష్టకారణవశాదతస్మింస్తద్బుద్ధిర్భ్రాంతిరిత్యర్థః॥ సంశయం లక్షయతి ॥ కోటిద్వయేతి ॥ స్థాణుర్వా పురుషో వేతి ॥ విరుద్ధానేకకోటిద్వయావలంబిజ్ఞానం సంశయ ఇత్యర్థః॥౧౧॥ ప్రమాణఫలభూతస్య నిశ్చయస్య స్వరూపమాహ॥ ఇత్థమితి॥ ప్రమాణవృత్త్యావ్యాప్తస్య విషయస్య స్వాధిష్ఠానచైతన్యేన వా స్వస్వానుకారానువృత్త్యనవచ్ఛిన్నచైతన్యేన వా యత్స్ఫురణం స నిశ్చయ ఇత్యర్థః॥ ౧౨ ॥ ఈదృక్స్ఫురణం యస్మిన్ బుద్ధివృత్తివిశేషే తస్యైవ ప్రామాణ్యమాహ॥ జ్ఞానస్యేతి ॥ ఏవం చ అయం ఘట ఇత్యాది

వృత్తిజ్ఞానేషు స్వాకారసమర్పకఘటాదివిషయస్ఫురణసద్భావాత్తేషాం ప్రామాణ్యం ఇదం రజతమిత్యాది విభ్రమ
జ్ఞానే తు ఇదమాకారగోచరా మనోవృత్తిరేకా ఏతద్వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యస్థమాయాపరిణామరూపా శుక్త్యధిష్ఠా
నచైతన్యస్థమాయావివర్తరజతగోచరాపరా వృత్తిరితి వృత్తిద్వయం తదుభయమపి శుక్త్యధిష్ఠానత్వేన వృత్త్యవచ్ఛి
న్నత్వేన చోభయత్రానుగతమేకమేవ చైతన్యమభివ్యక్తం- తచ్చ వృత్తిద్వయాభివ్యక్తత్వాదారోప్యాధిష్ఠానలక్షణవిష
యద్వయసంసృష్టత్వేన స్ఫురతి ॥ తథా చ విశిష్టస్ఫురణస్య ఇదమాకారవిషయమనోవృత్తేశ్చ సంబంధాభావాత్త
త్ప్రామాణ్యం ఇదమాకారమాత్రస్ఫురణస్య చ సంబంధాత్తస్మిన్నంశే ప్రామాణ్యం - ఉక్తం హి సర్వం జ్ఞానం ధర్మిణ్య
భ్రాంతం ప్రకారే తు విపర్యయ ఇతి- తచ్చ ప్రమాణం షడ్విధమిత్యాహ॥ ప్రమాణజ్ఞానేతి ॥ ౧౩ ॥ భావాభావలక్షణవిష
యద్వైవిధ్యేన తేషాం ప్రమాణానాం ద్వైవిధ్యమాహ తత్రైకేతి ॥ ౧౪ ॥ తత్రాభావగ్రాహకప్రమాణమాహ ॥ య
ద్యోగ్యేతి ॥ అనుపలంభమాత్రస్యాభావజ్ఞానజనకత్వమతి ప్రసక్తమితి విశినష్టి ॥ యోగ్యేతి ॥ ప్రతియోగివ్యతిరిక్తప్రతి
యోగిగ్రహణసామగ్రీసత్త్వమనుపలబ్ధేర్యోగ్యత్వం తథావిధయానుపలబ్ధ్యా ప్రమేయాభావగోచరజ్ఞానం జన్యతే ॥ తద
భావగ్రాహకం ప్రమాణమిత్యర్థః ॥ తదుక్తం- ప్రమాణపంచకం యత్ర వస్తురూపేణ జాయతే- వస్తుసత్తావబోధా
ర్థం తత్రాభావప్రమాణతేతి॥ ౧౫॥ భావగ్రాహకాణాం మధ్యే ప్రత్యక్షం లక్షయతి ॥ ఇంద్రియోత్పన్నేతి॥ ఉక్తం హి॥
ఇంద్రియార్థసన్నికర్షోత్పన్నం జ్ఞానమవ్యభిచారి వ్యవసాయాత్మకం ప్రత్యక్షమితి ॥ అనుమానస్వరూపమాహ॥
వ్యాప్తేతి ॥ నియతసంబంధయోర్వ్యాప్యవ్యాపకయోర్మధ్యే వ్యాప్యదర్శనబలాద్వ్యాపకగోచరజ్ఞానం తదనుమా

కథితం మయా । ప్రమాణజ్ఞానసామగ్ర్యష్షణ్మయాభిహితా బుధాః ॥ ౧౩॥ తత్రైకాభావవిజ్ఞాన
సామగ్రీ కథితా ద్విజాః। అన్యా తు భావవిజ్ఞానసామగ్రీ పరికీర్తితా॥ ౧౪ ॥ యద్యోగ్యానుపలబ్ధ్యైవ
జన్యం విజ్ఞానమాస్తికాః । తత్స్యాదభావవిజ్ఞానం ధార్మికా వేదవిత్తమాః ॥౧౫॥ ఇంద్రియోత్పన్న
విజ్ఞానం ప్రత్యక్షం పరిభాషితమ్ । వ్యాప్తిజన్యపరిజ్ఞానమనుమానమితీర్యతే॥ ౧౬ ॥ సాదృశ్యహేతు
జం జ్ఞానముపమానముదాహృతమ్ । అర్థాపత్తిరితి ప్రోక్తం విప్రా అనుపపత్తిజమ్ ॥ ౧౭ ॥ తాత్ప
ర్యోపేతశబ్దార్థజ్ఞానం శాబ్దముదాహృతమ్ । శబ్దస్తు బ్రహ్మవిచ్ఛ్రేష్ఠాస్త్రివిధః పరికీర్తితః॥ ౧౮ ॥
అక్షరాణి తథా విప్రాః పదాని చ తథైవ చ। వాక్యాని చేతి తత్రాపి కేషాంచిద్ద్విజపుంగవాః ॥ ౧౯ ॥ అ
ర్థానామక్షరాణ్యేవ వాచకాని తథైవ చ । అర్థానామపి కేషాంచిత్పదాన్యేవ ద్విజోత్తమాః॥ ౨౦॥

నం- వ్యాప్యదర్శనాద్వ్యాపకబుద్ధిరనుమానమితి తత్త్వవిదః॥ ౧౬॥ ఉపమానం లక్షయతి॥ సాదృశ్యేతి ॥ నగరే పూర్వ
మనుభూతగోపిండస్య వనముపేయుషస్తత్ర గవయం సాక్షాత్కుర్వతో నాగరికస్యానేన సదృశీ మదీయా గౌరితి గవ
యనిష్ఠసాదృశ్యహేతుకమసన్నిహితగోగతసాదృశ్యవిషయం యజ్జ్ఞానం తదుపమానమిత్యర్థః ॥ అర్థా
పత్తిస్వరూపమాహ ॥ అర్థాపత్తిరితి ॥ అనుపపద్యమానార్థదర్శనాత్తదుపాదకే బుద్ధిరర్థాపత్తిః ॥
యథా జీవతో దేవదత్తస్య గృహేఽభావో బహిస్సత్త్వమంతరేణ నావకల్పత ఇతి తస్య సత్త్వమన్యత్ర కల్పయతి॥ బహిస్స
ద్భావగోచరజ్ఞానమర్థాపత్తిరిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ అథాగమం లక్షయతి ॥ తాత్పర్యోపేతేతి ॥ ఉపక్రమో
పసంహారావభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలం - అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయ ఇతి - ఏవంభూతతాత్పర్య
లింగోపేతాచ్ఛబ్దాద్యదభిధేయగోచరం జ్ఞానం తచ్ఛబ్దప్రమాణమిత్యర్థః ॥ తస్యాక్షరపదవాక్యభేదేన త్రై
విధ్యమాహ ॥ శబ్దస్త్వితి ॥ ౧౮ ॥ కేషాంచిదాచార్యాణాం మతే వర్ణానామేవార్థవాచకత్వమిత్యాహ॥
కేషాంచిదితి ॥ యదాహుః భాష్యకారాః- వర్ణా ఏవ తు శబ్ద ఇతి భగవానుపవర్షయతి॥ ఏకార్థప్రతిపాదకత్వోపా
ధిపరిగృహీతానాం వర్ణానామేవార్థవాచకత్వం తతోఽతిరిక్తః స్ఫోటాపరపర్యాయః శబ్దో నాస్తీత్యేవకారార్థః॥
౧౯॥ తతః స్ఫోటవాదిమతమాహ ॥ అర్థానామితి ॥ కేషాంచిన్మతే అర్థానాం పదాన్యేవ వాచకాని బహుషు వర్ణే
షూచ్చారితేషు ఇదమేకం పదమితి యా బుద్ధిర్జాయతే తద్విషయభూతో వర్ణాభివ్యంగ్యః పదస్ఫోటః- తదుక్తం వాక్యప
దీయే- నాదైరాహితబీజాయామంత్యేన ధ్వనినా సహ- ఆవృత్తపరిపాకాయాం బుద్ధౌ శబ్దోఽవస్థిత ఇతి॥ స ఏవార్థస్య
వాచకః వర్ణాస్తు కేవలం తదభివ్యక్తిహేతవో నార్థాభిధాయకా ఇత్యవధారణార్థః॥ ౨౦ ॥ వాక్యస్ఫోటపక్షమా
హ॥ వాచకానీతి ॥ కేషాంచిన్మతే వాక్యస్ఫోట ఏవ శబ్దః స ఏవార్థస్యాభిధాయకః పదాని తు తద్వ్యంజకత్వేన తత్ర

త్స్వరూపపరికల్పితానీత్యర్థః ॥ తదుక్తం కైయటకారేణ వాక్యమేవ వాచకం వాక్యార్థ ఏవ వాచ్యః పదాని తు వర్ణవదనర్థకాన్యేవేతి- వాక్యపదీయేప్యుక్తం- ద్విధా కైశ్చిత్పదం భిన్నం చతుర్ధా పంచధాపి వా ॥ అపద్ధృత్యైవ వాక్యేభ్యః ప్రకృతిప్రత్యయాదివదితి ॥ ౨౧॥ ఏకాక్షరానేకాక్షరభేదేన పదానాం ద్వైవిధ్యమాహ ॥ భవంత్యేకేతి॥ ౨౨॥ అథ క్రియాకారకపదసముదాయాత్మకం వాక్యమాహ॥ పదానామితి॥ ఏకార్థావచ్ఛేదకమాకాంక్షాసన్నిధియోగ్యతావత్పదకదంబకం వాక్యమిత్యర్థః ॥ తదుక్తం జైమినినా॥ అర్థైకత్వాదేకం వాక్యం సాకాంక్షం చేద్విభాగే స్యాదితి॥ తస్య ప్రధానగుణభావేన ద్వైవిధ్యమాహ॥ ప్రధానమితి ॥ ౨౩ ॥ తదేవ విభజ్య దర్శయతి ॥ మహావాక్యమి... ముఖ్యఫలవదర్థావబోధకత్వాత్ప్రధానమనన్యశేషం వాక్యం తన్మహావాక్యం ॥ యత్తు తచ్ఛేషభూతార్థప్రతిపాదకత్వేన గుణభూతం తదవాంతరవాక్యమిత్యర్థః॥ ౨౪॥ ఏవం పదైకవాక్యస్వరూపమభిధాయ వాక్యైకవాక్యముపలక్షయతి ॥ ఉభయమితి ॥ ప్రధానగుణభావేన వర్తమానం వాక్యద్వయమపి పురరేకప్రయోజనపరిగృహీతత్వేనైకవాక్యతాం ప్రతిపద్యతే- తథాహి ॥ దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేతేతి ప్రధానవాక్యం సమిధో యజతీత్యాద్యవాంతరవాక్యాని తాని ఫలభావనాపేక్షితకరణేతికర్తవ్యతాప్రతిపాదనేన దర్శపూర్ణమాసవాక్యేనైకధర్మ్యైక్యవశాత్సంబధ్యంతే॥ తదేతద్వాక్యైకవాక్యం- తదుక్తం భట్టాచార్యైః- స్వార్థబోధే సమాప్తానామంగాంగిత్వాద్యపేక్షయా॥ వాక్యానామేకవాక్యత్వం పునస్సంహత్య జాయత ఇతి॥ పదార్థజ్ఞానపూర్వకత్వాద్వాక్యార్థజ్ఞానస్య తదర్థప్రతిపాదనపురస్సరమభిహితాన్వయవాదిమతమాశ్రిత్య వాక్యార్థప్రతిపత్తిప్రకారమాహ॥ పదానీతి ॥ పదాని తావజ్జాతిగుణాదిప్రవృత్తినిమిత్తకేష్వర్థేషు గృహీతసంగతికాన్యేవార్థం ప్రతిపాదయంతి ॥ తేషాం తత్తదర్థప్రతిపాదనే

వాచకాని చ వాక్యాని తథైవ బ్రహ్మవిత్తమాః । అర్థానామపి కేషాంచిత్ప్రమాణాని ప్రదీపవత్ ॥ ౨౧॥
భవంత్యేకాక్షరాణ్యేవ పదాని ద్విజపుంగవాః । అక్షరాణి చ సంభూయ పదాని స్యుస్తథైవ చ ॥ ౨౨॥ పదానాం సముదాయస్తు భవేద్వాక్యం ద్విజోత్తమాః । ప్రధానం గుణభూతం చ ద్వివిధం వాక్యమీరితమ్ ॥
౨౩॥ మహావాక్యమితి ప్రోక్తం ప్రధానం మునిపుంగవైః । గుణభూతం తు యద్వాక్యం తదవాంతరసంజ్ఞితమ్ ॥ ౨౪॥ ఉభయం చైకవాక్యం స్యాదర్థైకత్వవివక్షయా । పదాని శక్త్యా స్వార్థానాం వాచకాని తథైవ చ ॥ ౨౫॥ తాత్పర్యాదేవ వాక్యాని స్వార్థానాం బోధకాని చ । తాత్పర్యం తు ద్విధా విప్రాః ప్రోక్తం వాక్యవిశారదైః ॥ ౨౬ ॥ మహాతాత్పర్యమేకం స్యాదవాంతరమథేతరత్ । మహాతాత్పర్య

యత్సామర్థ్యం సా పదశక్తిః తయా శక్త్యా గామానయేత్యాదివాక్యేషు గవాద్యర్థానామభిధావృత్త్యా ప్రతిపాదకాని గవాదిపదానీత్యర్థః ॥ తత్ప్రతిపాదకత్వం నామ సంగతిగ్రహణసమయే సహచరితస్యార్థవిశేషస్య స్మారకత్వముక్తం హి- పదమభ్యధికాభావాత్స్మారకాన్న విశిష్యత ఇతి- తాదృక్పదసముదాయాత్మకాని వాక్యాని సంగతిగ్రహణమంతరేణైవ తాత్పర్యతః స్వార్థస్య విశిష్టరూపస్య ప్రతిపాదకాని- తథాహి- వాక్యం తావత్పదకదంబకం తచ్చ గవానయనాదికర్తవ్యతాదిరూపస్య విశిష్టార్థస్య ప్రత్యాయనాయ ప్రయుజ్యతే విశిష్టార్థప్రయుక్తా హి సమభివ్యాహృతిర్జనయతీతి న్యాయాత్ తస్మాత్తత్సమభివ్యాహారాన్యథానుపపత్త్యా పదాభిహితైః పదార్థైర్లక్ష్యతే తాదృక్పదార్థప్రత్యాయనాత్పదానామప్యేతస్మిన్విశిష్టే సామర్థ్యమస్తి తదిదం తాత్పర్యముచ్యతే ॥ యదాహుర్భట్టపాదాః- శ్లో॥ న విముంచంతి సామర్థ్యం వాక్యార్థేపి పదాని నః । వాక్యార్థో లక్ష్యమాణో హి సర్వత్రైవేతి చ స్థితిరితి॥ తథా చ విశిష్టస్య వాక్యార్థస్యైవావగమాయ పదకదంబకే ప్రవృత్తే తత్ర తైః పదైః అభిధావృత్త్యా స్వార్థప్రతిపాదనం తదవాంతరవ్యాపార ఏవ పర్యవసానావృత్త్యా తాత్పర్యాయ యావత్తత్సర్వం పదకదంబకముక్తలక్షణవాక్యార్థస్యైవ బోధకం తదుక్తం మీమాంసావార్తికకారైః॥ శ్లో॥ సాక్షాద్యద్యపి కుర్వంతి పదార్థప్రతిపాదనం। వర్ణాస్తథాపి నైతస్మిన్ పర్యవస్యంతి నిష్ఫలే ॥ వాక్యార్థమితి చైతేషాం ప్రవృత్తౌ నాంతరీయకం । పాకే జ్వాలేవ కాష్ఠానాం పదార్థప్రతిపాదనమితి తదిదముచ్యతే॥ తాత్పర్యాదేవ వాక్యాని స్వార్థానాం బోధకాని చేతి ॥ ఉక్తప్రకారేణ పదకదంబకస్య వాక్యార్థం ప్రత్యభిధాయకత్వాభావాద్బోధకత్వమేవేత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ గుణప్రధానభావేన వాక్యస్య ద్వైవిధ్యాత్తదర్థావబోధోపాయభూతం తాత్పర్యమపి ద్వేధా భిద్యత ఇత్యాహ ॥ తాత్పర్యం చేతి ॥ ప్రధానవాక్యేషు మహాతాత్పర్యమవాంతరవాక్యేష్వవాంతరతాత్పర్యమిత్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ఇత్థం వాక్యం తదర్థప్రతిపాదన

ప్రకారం చ నిరూప్య విధినిషేధసిద్ధార్థబోధకత్వేన తస్య వాక్యస్య త్రైవిధ్యమాహ ॥ తత్త్రైవిధ్యమితి ॥ న కలఞ్జం భక్షయేదిత్యాదీని నిషేధరూపాణి వాక్యాని అగ్నిహోత్రం జుహుయాదిత్యాదీని విధిరూపాణి సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ పుత్రస్తే జాత ఇత్యాదీని సిద్ధార్థబోధకాః బాడబా ఇతి బ్రాహ్మణా ఇత్యర్థః ॥ తథా చామరః ॥ ఆశ్రమోఽస్త్రీ ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవబాడబా ఇతి ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ తత్ర విధినిషేధప్రతిపాదకవాక్యద్వయం క్రియావిషయమేవ న తు వస్తుయాథాత్మ్యప్రతిపాదనపరమిత్యాహ ॥ కర్తవ్యేతి ॥ సిద్ధార్థబోధకమపి లౌకికవైదికభేదేన ద్వివిధం తదపి పునర్ద్వైధా భవతీత్యాహ ॥ సిద్ధార్థబోధకమితి ॥ ౩౦ ॥ హారే కణ్ఠదేశస్థే సత్యపి హారో నష్ట ఇతి యస్తద్గవేషణాయ ప్రయతతే తం ప్రతి కణ్ఠే హార ఇతి యద్వాక్యం తత్ప్రాగేవ ప్రాప్తస్యైవ హారస్య పునః ప్రాపకత్వాత్ప్రాప్తప్రాప్తిపరం వాక్యం బాల్యప్రభృతి గృహాన్నిర్గతస్యాత్మనో ద్విజత్వమజానానస్య శూద్రోఽహమితి శూద్రత్వమభిమన్యమానస్య శూద్రస్త్వం న భవసీతి యచ్ఛూద్రత్వనివారకం వాక్యం తన్నివృత్తస్యైవ దోషస్య పునర్నివర్తనాన్నివృత్తనివర్తకం ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం ప్రత్యక్షాదీని ప్రమాణాని సప్రపఞ్చం నిరూప్య సిద్ధార్థబోధకోపనిషద్వాక్యైరేవ వేద్యం యత్పరశివస్వరూపం తత్ర తద్వ్యతిరేకేణ తేషాం ప్రామాణ్యం నాస్తీత్యుపపాదయతి ॥ ప్రత్యక్షాదీతి ॥ ప్రత్యక్షాదీని హి ప్రమాణాని పరాగర్థైకవిషయాణి తత్ర ప్రత్యక్షస్య తావత్ ॥ పరాఞ్చి ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూస్తస్మాత్పరాఙ్పశ్యతి నాన్తరాత్మన్నితి పరాగర్థైకవిషయత్వం శ్రుతం - అనుమానాదీనామపి బాధితవిషయత్వేన పరాగర్థవిషయత్వం - నేహ నానాస్తి కించనేతి ॥ పరాగర్థస్యైవ బాధాత్ ॥

శేషం స్యాదవాన్తరసమాహ్వయం ॥ ౨౬ ॥ తత్త్రైవంసతి వాక్యాని కానిచిత్పణ్డితోత్తమాః । నిషేధ
రూపాణ్యేవ స్యుస్తథా విప్రాస్తు కానిచిత్ ॥ ౨౭ ॥ విధిరూపాణి చాన్యాని కానిచిద్ద్విజపుంగవాః । సిద్ధా
ర్థబోధకాన్యేవ త్రైవంసతి బాడబాః ॥ ౨౮ ॥ కర్తవ్యవిషయావేవ నిషేధావిధయోఽపి చ । సిద్ధార్థ
బోధకం వాక్యం లౌకికం వైదికం తు వా ॥ ౩౦ ॥ ద్విప్రకారమితి ప్రోక్తం మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః । ప్రా
ప్తప్రాప్తిపరం చైకమపరం పణ్డితోత్తమాః ॥ ౩౧ ॥ నివృత్తస్య స్వతస్సాక్షాద్దోషస్యైవ నివర్తకం ।
ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాని పఞ్చ బ్రాహ్మణోత్తమాః ॥ ౩౨ ॥ కర్తవ్యవిషయం వాక్యమనాత్మవిషయాణి
తు । పరాగర్థైకనిష్ఠత్వాత్ప్రత్యక్త్వాదాత్మవస్తునః ॥ ౩౩ ॥ అతః ప్రత్యక్షపూర్వైస్తు ప్రమాణైరఖి
లైరపి । ప్రత్యగ్భూతశ్శివో జ్ఞాతుం న శక్యస్సర్వజన్తుభిః ॥ ౩౪ ॥ ప్రత్యగాత్మా శివస్సాక్షాన్న పరాగర్థ
ఆస్తికాః । పరాచీనస్య సర్వస్యాప్యనాత్మత్వప్రదర్శనాత్ ॥ ౩౫ ॥ సిద్ధార్థబోధకం వాక్యం లౌకి
కం కించిదాస్తికాః । అనాత్మవిషయం తేన శివో జ్ఞాతుం న శక్యతే ॥ ౩౬ ॥ కించిత్సిద్ధార్థకం వా
క్యం లౌకికం శ్రుతిపూర్వకమ్ । ప్రత్యగ్రూపే శివే సాక్షాత్ప్రమాణం భవతి ద్విజాః ॥ ౩౭ ॥

తస్మాదాత్మతయా సర్వప్రత్యగ్భూతః పరశివం జ్ఞాతుం న శక్యత ఇత్యర్థః ॥ య ఆత్మా సర్వాన్తరః - అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మేతి చ శ్రుతేః ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ తస్య పరశివస్వరూపస్య సర్వప్రత్యక్త్వమితి బ్రువన్ విపక్షే అనాత్మత్వప్రసంగో బాధక ఇత్యాహ ॥ ప్రత్యగాత్మేతి ॥ ౩౫ ॥ సిద్ధార్థావబోధకానామపి మధ్యే యత్పుత్రస్తే జాత ఇత్యాదికం తదపి పరశివస్వరూపస్య ప్రత్యాయికం ప్రమాణం న భవతీత్యాహ ॥ సిద్ధార్థేతి ॥ ౩౬ ॥ యత్తు బ్రహ్మాత్మైక్యబోధకం తత్త్వమస్యాది వేదాన్తవాక్యం తదనుసారి స్మృతిపురాణాదివాక్యం చ తేనైవ ప్రమాణేన యథోదీరితమద్వితీయం పరశివస్వరూపమవగమ్యత ఇత్యాహ ॥ కించిదితి ॥ సర్వప్రత్యగ్భూతే నిష్ప్రపఞ్చే పరశివస్వరూపే ఉపనిషద్వాక్యమేవావ్యవధానేన ప్రమాణం స్మృతిపురాణాదివాక్యం తు మూలభూతశ్రుతిసాపేక్షత్వాద్వ్యవధానేన ప్రమాణం అతస్తత్ర సాక్షాత్ప్రామాణ్యముపనిషద్వాక్యస్యైవేత్యర్థః ॥ శ్రూయతే హి ॥ తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి ॥ నావేదవిన్మనుతే తం బృహన్తం - సర్వానుభూతిమాత్మానం సాంపరాయ ఇతి ॥ ఉపనిషత్స్వేవాధిగత ఔపనిషదః - అత ఏవ పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ఉపనిషద్వాక్యస్యైవ ప్రామాణ్యమితి భగవాన్ వ్యాసస్సూత్రయామాస ॥ శాస్త్రయోనిత్వాదితి ॥ అస్య సూత్రస్య ద్వితీయవర్ణకే బ్రహ్మణః శాస్త్రప్రమాణకత్వమర్థాత్సిద్ధే తత్సంగృహ్యోక్తం అస్త్యస్యామేయతాప్యస్య కిం వా వైదికమేయతా ॥ ఘటవత్సిద్ధవస్తుత్వాద్బ్రహ్మ స్యాన్నాపి మీయతే-రూపలిఙ్గాదిరాహిత్యాన్మానాన్తరయోగ్యతా ॥ తం త్వౌపనిషదేత్యాదౌ ప్రోక్తా వైదికమేయతేతి ॥ శ్లో ॥ సర్వప్రత్యయవేద్యే బ్రహ్మరూపే వ్యవస్థితే । ప్రపఞ్చస్య ప్రవిలయః శబ్దేన ప్రతిపాద్యత ఇతి ॥ యద్బ్రాహ్మణస్సర్వప్ర

మాణవేద్యత్వం ౼ తత్ప్రపంచస్యైవరూపస్యననిష్ప్రపంచస్యాప్యవిరోధః ॥ ౩౭ ॥ ప్రాప్తప్రాప్తిపరంనివృత్త నివర్తకమితియత్సిద్ధార్థబోధకవాక్యస్య భేదద్వయం తదుభయరూపంవేదాంతవాక్యంభవతీత్యాహ ॥ భూమానం దేతి ॥ నిరతిశయానందపరశివస్వరూపంముముక్షుణా పూర్వమాత్మతయా ప్రాప్తమేవపునరవిద్యావశాత్తిరోహితమభూత్-ప్రాప్తస్యైవతస్యప్రాప్తిఃకంఠగతచామీకరవత్-బ్రహ్మవిదాప్నోతీతిప్రతిపాద్యతేతస్మిన్పరశివస్వరూపే స్వభావతోనివృత్తస్య సంసారస్యభ్రాంత్యాప్రసక్తస్యతత్స్వరూపయాథాత్మ్యప్రతిపాదనేన నివర్తకత్వాత్తత్త్వమస్యాదివాక్యం నివృత్తనివర్తకమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ భవేదేవంయద్యస్మాత్సంసారః కల్పితస్స్యాద్యస్తుతస్యస్వభావసిద్ధఏవేత్యాహ ॥ ఆత్మేతి ॥ వస్తుస్వభావసిద్ధస్యోపాయశతేనాప్యపనేతుమశక్యత్వాదనిర్మోక్షప్రసంగఇత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ యేత్వేవమాత్మనస్సంసారస్స్వాభావికఇత్యాహుస్తేషాంఘటాది ధర్మస్యరూపాదే ధర్మిణా ఘటాదినా సహైవ నాశోదృష్టఇతి ॥ ధర్మభూతసంసారనివృత్త్యైధర్మిభూతఆత్మాప్యుచ్ఛిద్యేతేత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ ౪౦ ॥ ఇష్టాపత్తిరిత్యాహ ॥ ఆత్మనఇతి ॥ నఖలుస్వానుభవసిద్ధస్యాత్మస్వరూపస్యనాశస్సంభవతి ॥ అసద్బ్రహ్మేతివేదచేదిత్యసత్త్వంనిరాకృత్య-అస్తిబ్రహ్మేతిచేద్వేదసంతమేనంతతోవిదురితిశ్రుత్యాతత్స్వరూపస్యసర్వదాస్తిత్వప్రతిపాదనాదతఏవహి ॥ నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామితి ॥ తస్యనిత్యత్వవ్యపదేశఃసపర్యగాచ్ఛుక్రమకాయమవ్రణమస్నావిరగ్ం శుద్ధమపాపవిద్ధం ॥ అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయమిత్యాదిశ్రుతిభిస్తస్యసర్వవిక్రియారహితత్వంప్రతిపాద్యతే ॥ అతశ్చతస్యనాశోనసంభవతి-యస్మాద్వికారప్రపంచస్యైవఘటపటాదేర్నాశోదృశ్యత ఇత్యర్థః ॥

వేదాంతానాంమహావాక్యంప్రత్యగ్బ్రహ్మైకతార్థకమ్ । భూమానందశివప్రాప్తిసాధనంపరికీ
ర్తితమ్ ॥ ౩౮ ॥ తదేవభ్రాంతిసిద్ధస్య సంసారస్యనివర్తకమ్। ఆత్మనస్స్వభావతోబద్ధోయదిస్యా
ద్వేదవిత్తమాః ॥ ౩౯ ॥ నైవముచ్యేతసంసారాజ్జన్మాంతరశతైరపి । యస్యాయోవేదవిచ్ఛ్రేష్ఠాః
స్వతోధర్మోనచాన్యథా ॥ ౪౦ ॥ ధర్మిణాసహతన్నాశోభవత్యేవనచాన్యథా । ఆత్మనోనైవనా
శోస్తికదాచిదపిసువ్రతాః ॥ ౪౧ ॥ యథాఘటాదేర్నాశస్తుదృష్టోవిప్రాఅనాత్మనః । ఆత్మభేద
స్తథైవాత్మబ్రహ్మభేదశ్చసువ్రతాః ॥ ౪౨ ॥ ఉపాధినైవక్రియతేనస్వతోమునిపుంగవాః । ఘటా
ద్యుపాధిసంపర్కాదాకాశస్య యథాభిదా ॥ ౪౩ ॥ ఏకమేవేతివేదాంతాస్తాత్పర్యేణమహేశ్వ
రమ్ । ఆహుశ్చిద్రూపతోభేదశ్చితోనాస్త్యేవసర్వదా ॥ ౪౪ ॥ చేత్యరూపేణభేదస్తుచేత్యస్యైవ

ఏవంహ్యాత్మనోనాశస్యాసంభావనీయత్వాత్తద్ధర్మతయాప్రతిపన్నస్యసంసారస్య పారమార్థికత్వేవిద్యయాపనేతుమశక్యత్వాదనిర్మోక్షప్రసక్తేరాత్మనఃసంసారోభ్రాంతిపరికల్పితఏవేత్యభ్యుపగంతవ్యః ॥ ౪౧ ॥ ఇత్థంపరశివస్వరూపస్యప్రత్యగాత్మనాబోధకం ప్రమాణంపరమార్థతః సంసారరాహిత్యంచోపపాద్యతన్నానాత్వ వ్యవహారో జీవేశ్వరభేదశ్చనపారమార్థికఇత్యాహ ॥ ఆత్మభేదఇతి ॥ ౪౨ ॥ ఉపాధినైవేతి ॥ ఉపాధిరీశ్వరస్య విశుద్ధసత్త్వప్రధానామాయా జీవానాం తుమలినసత్త్వప్రధానావిద్యా తత్కార్యాంతఃకరణాని ॥ ఏవముపాధినానాత్వాదేకస్యైవపరశివచైతన్యస్య నానాత్వభ్రమఇత్యర్థః ॥ ఏకస్యైవోపాధివశాన్నానాత్వందృష్టాంతేనదృఢయన్స్వాభావికమేకత్వంనిగమయతి ॥ ఘటాదీతి ॥ యథైకస్యైవాకాశస్యఘటగృహాద్యుపాధిసంబంధవశాద్ఘటాకాశో గృహాకాశఇతి నానాత్వపరికల్పనం-తథైవజీవేశ్వరనానాత్వమిత్యర్థః ॥ శ్రూయతేహి ॥ ఏకోదేవస్సర్వభూతేషుగూఢః । ఏకఏవతుభూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః ॥ ఏకధా బహుధాచైవదృశ్యతేజలచంద్రవత్ ॥ సదేవసౌమ్యేదమగ్రఆసీత్ ॥ ఏకమేవాద్వితీయం,బ్రహ్మ నేహనానాస్తికించనేత్యాదిశ్రుతిభిస్స్వగతసజాతీయరహితస్యచిదాత్మనస్తాత్పర్యేణైకత్వప్రతిపాదనాదిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ కించఆత్మనానాత్వంవదన్వాదీప్రష్టవ్యఃకిమాత్మనః స్వప్రకాశచిద్రూపేణనానాత్వముతాహంప్రత్యయవిషయాంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యరూపేణేతి ॥ నాద్యఇత్యాహ ॥ చిద్రూపతోభేదఇతి ॥ దేవదత్తాదిప్రమాతృవిశేషేషుఅహంప్రత్యయవిషయతయాచేత్యేషుచవ్యావృత్తమానేషునిష్కృష్టచిన్మాత్రస్యైకరూపేణసర్వత్రానువృత్తేర్నతద్భేదకల్పనావకాశఇత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ అస్తుతర్హి ప్రమాతృలక్షణేనచైత్యరూపేణభేదఇతిద్వితీయఃకల్పఇత్యతఆహ ॥ చేత్యరూపేణేతి ॥ ప్రమాతృరూపేషుచేత్యేషు వ్యావర్తమానేషుచితస్సర్వత్రానువృత్తేస్తతోభిన్నాఅనువృత్తంవ్యావృత్తాదన్యదితిజాతివ్యక్త్యాదౌదృష్టత్వాదతశ్చైత్య

రూపేణోచ్యమానో భేదశ్చేత్తస్యైవ న చితః న హి ఘటపటయోర్భేదో నభసో నానాత్వమావహతీత్యర్థః ॥ తర్హి తథావిధచేత్యరూప ఏవాత్మేత్యాశంక్యాహ ॥ ఆత్మభూత ఇతి॥ చిన్మాత్రజ్యోతిరితి మాత్రశబ్దేన సర్వప్రమాతృషు చిత్సంవలితో నానాకారశ్చేత్యాంశోఽన్తఃకరణపరిణామోఽహంకారో వ్యావర్త్యతే - అతస్తస్య నానాత్వేఽపి అనుగతచిదేకశరీరస్యాత్మనో భేదో నాశంకనీయ ఇత్యర్థః॥ ౪౫ ॥ విమతోఽహంకారో నాత్మా చిద్భాస్యత్వాద్ఘటాదివదిత్యభిప్రేత్యాహ॥ ఘటాదీనామితి॥ ఇత్థం స్వమతే చిద్రూపస్యాత్మన ఏకత్వముపపాద్య పరమతం దూషయితుముపన్యస్యతి॥ ఆత్మనోఽపీతి॥ స్వత ఇతి॥ స్వభావత ఏవ- నోపాధివశాదిత్యర్థః!! తథా చ కాణాదం సూత్రం ॥ నానాత్మానో వ్యవస్థాత ఇతి॥ సాంఖ్యాశ్చాహుః - జననమరణకరణానాం ప్రతినియమాదయుగపత్ప్రవృత్తేశ్చ పురుషబహుత్వం సిద్ధం॥ త్రైగుణ్యవిపర్యయాచ్చైవేతి॥ ఆత్మైకత్వే చైత్రమైత్రాదిగాత్రేషు సుఖదుఃఖవ్యవస్థాయా అనుపపత్తేర్జననమరణాదిప్రతినియమాదేశ్చ అనుపపన్నత్వాత్ప్రతిశరీరం నానైవాత్మాన ఇతి తేషామభిప్రాయః ॥ ఆత్మన ఐక్యేప్యౌపాధికభేదస్వీకారాదప్యేతత్సర్వముపపద్యత ఇత్యభిప్రేత్య దూషయతి॥ తదితి॥ ఆత్మనో భేదస్స్వాభావిక ఇతి యత్తన్నసంగతమిత్యర్థః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ ఆత్మేతి ॥ వియదాదిభూతభౌతికప్రపంచస్తావదాత్మనస్సకాశాన్నిష్పద్యతే ॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిశ్రుతేః - భేదోఽపి ప్రపంచాంతఃపతితస్తస్మాదేవోత్పద్యత ఇతి వక్తవ్యం తస్మాదుత్పత్త్యుత్తరకాలీనో భేదస్తతః పూర్వమవస్థితస్యానాదేరాత్మనః కథం ధర్మస్స్యాత్ యద్యోగాదాత్మా భిద్యేత ॥ తస్మాద్భేదసాధకత్వాదాత్మనో నానాత్వం న యుక్తమిత్యర్థః విమతో భేదః ఆత్మనః స్వాభావికో ధర్మో న భవతి చిద్భాస్యత్వాద్ఘటాదివదిత్యభిప్రేత్యాహ ॥ భేదసాక్షీతి ॥ ౪౭ ॥ విపక్షే చిత్స్వరూపవత్తస్య సాక్షిత్వం హీయేతేత్యభిప్రేత్యౌపాధిక ఏవాత్మగతో భేద ఇతి స్వమతం సదృష్టాంతముపసంహరతి అత ఇతి॥ ౪౮ ॥ ఉక్తభేదస్యౌపాధికత్వం లౌకికన్యా-

చితో న హి । ఆత్మభూతశ్శివస్సాక్షాచ్చిన్మాత్రజ్యోతిరేవ హి ॥ ౪౫ ॥ ఘటాదీనాం తు చేత్యానామనాత్మత్వస్య దర్శనాత్ । ఆత్మనోఽపి స్వతో భేదమాహుః కేచిన్మునీశ్వరాః ॥ ౪౬ ॥ తన్నసంగతమేవ స్యాదాత్మభేదస్య సాధకః । భేదసాక్షీ శివో హ్యాత్మా కథం భిన్నో భవేద్ద్విజాః॥ ౪౭ ॥ అత ఆత్మని భేదస్తు భ్రాంతిసిద్ధో న వస్తుతః । ఏకస్య నభసో భేదో యథా భ్రాంత్యా ప్రతీయతే ॥ ౪౮ ॥ యస్య యత్స్వత ఏవ స్యాత్తదన్యత్తస్య న క్వచిత్ । అన్యోపాధిప్రయుక్తం స్యాదితి లోకే వ్యవస్థితిః ॥ ౪౯ ॥ అతస్స్వతోఽద్వితీయస్య భేదో భ్రాంతేః పరాత్మనః । అంగీకృత్య ఘటాదీనాం భేదం వేదార్థపారగాః ॥ ౫౦ ॥ నిరస్తశ్చాత్మభేదస్తు ఘటాదీనాం భిదాపి చ । భ్రాంతిసిద్ధా న సత్యోక్తా తర్కతశ్చ ప్రమాణతః ॥ ౫౧ ॥ ఘటాదీనాం భిదా తావన్న భ్రాంత్యైవ ప్రతీతితః । ప్రతీత్యా సత్యరూపేణ వ్యవహారో మునీశ్వరాః ॥ ౫౨ ॥

యప్రదర్శనేనోపపాదయతి॥ యస్యేతి॥ యస్య ఖలు స్ఫటికాదేర్యచ్ఛౌక్ల్యాదికం స్వాభావికం రూపం తస్య తద్విరుద్ధరక్తిమాదిరూపం జపాకుసుమాద్యుపాధిప్రయుక్తమేవ యస్మాదేవం లౌకికీ వ్యవస్థా అతః కారణాదాత్మనః స్వాభావికాద్వితీయత్వవిరోధి భేదోఽప్యన్యోపాధిప్రయుక్త ఏవేత్యవశ్యమభ్యుపగంతవ్యం ॥ ౪౯ ॥ నను రక్తస్స్ఫటిక ఇత్యత్ర జపాకుసుమసన్నిధానాసన్నిధానాభ్యాం స్ఫాటికస్య రక్తిమ్నో జపాకుసుమౌపాధికత్వమవగంతుం శక్యతే న తథాత్మనో భేదస్యేతి తత్రాహ॥ భ్రాంత ఇతి ॥ అయమర్థః ఆత్మచైతన్యస్యావిద్యాతత్కార్యాంతఃకరణాద్యుపాధివ్యతిరేకో నాస్తీతి తద్భేదస్యౌపాధికత్వం న జ్ఞాయతే ॥ అతః పీతశ్శంఖ ఇతి వదన్యదీయధర్మస్యాన్యత్రారోపాదాత్మగతో భేదో భ్రాంతిసిద్ధ ఏవేత్యర్థః॥ నన్వాత్మనో భేద ఔపాధిక ఇతి వదతా ఉపాధిభూతస్యానాత్మనో భేదః పారమార్థిక ఇత్యభ్యుపగతస్స్యాత్తథా చాత్మనోఽద్వితీయత్వం స్వాభావికమిత్యేతత్కథం సిధ్యతీత్యత ఆహ॥ అంగీకృత్యేతి॥ ఘటాత్పటో భిన్న ఇతి యోఽయమనాత్మగతో భేదావభాసః సోఽపి భ్రాంత ఏవ న పారమార్థికః ప్రమాణతర్కాభ్యాం నిరూపయితుమశక్యత్వాదిత్యర్థః ॥ ప్రమాణతర్కౌ చాగ్రే దర్శయిష్యేతే ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ నను ఘటపటాదిగతో భేదో భ్రాంతిసిద్ధశ్చేత్తర్హి తత్ర ప్రవర్తమానస్య పురుషస్య వ్యవహారేఽపి సంవాదస్స్యాత్ ॥ న హి భ్రాంతిసిద్ధేషు శుక్తిరజతాదౌ ప్రవృత్తౌ వ్యవహారే సంవాద్యత ఇత్యత ఆహ ॥ ఘటాదీనామితి ॥ ఘటాదీనాం పరస్పరం యో భేదః నాసౌ శుక్తిరూప్యాదివద్వ్యవహారదశాయాం భ్రాంతః సతి ప్రమాతర్యబాధితానుభవసిద్ధత్వాత్ - శుక్తిరూప్యాదికం తు సత్యేవ ప్రమాతరి బాధ్యత ఇతి యుక్తస్తత్రపి సంవాద ఇత్యర్థః ॥ సత్యం హి త్రివిధం ప్రాతీతికం శుక్తి

యూపాద్యా-వ్యావహారికంసత్యం - ఘటపటాదౌ-సర్వథాబాధవైధుర్య లక్షణంపారమార్థికం సత్యంబ్రహ్మణి-తత్ర పారమార్థికసత్యాభావాభిప్రాయేణాత్మప్రపంచభేదస్య భ్రాంతిసిద్ధత్వముక్తం వ్యవహారతస్తు సత్య ఏవేత్యాహ॥ప్రతీత్యేతి ॥ ౨౨ ॥ సచవ్యావహారికోభేదో వస్తుస్వరూపత్వేన తతోఽతిరిక్తధర్మత్వేనచ వాదిభిరంగీకృతఇత్యాహ॥ స్వరూపత్వేనేతి॥ తత్రతావత్ప్రాభాకరాః- ఘటాత్పటోభిన్నఇత్యత్రఘటప్రతియోగిఘటితంపటస్వరూపమేవభేదోనతతోఽతిరిక్తఇత్యంగీకుర్వంతి ॥ తతశ్చస్వరూపస్యైవభేదత్వే తద్గ్రహణవచ్ఛేదగ్రహణస్యాపిప్రతియోగ్యనపేక్షత్వప్రసంగఇతి॥ నిర్వికల్పకేవస్తునిస్వరూపాత్మనాదృష్టస్యభేదస్యసవికల్పకవ్యవహారేప్రతియోగిసాపేక్షత్వోపపత్తేః అయమనయోర్భేదఇతిప్రతిపత్తేః వస్తుస్వరూపాతిరిక్తోధర్మఏవభేదః ఇతివైశేషికాదయః॥ నను వ్యవహారేవిసంవాదాభావాద్భేదః సత్యఏవేతిచేత్ ॥ కృతమద్వితీయత్వవార్తయేత్యతఆహ ॥ అపివర్షేతి॥ భేదస్యయత్సత్యత్వంబ్రహ్మణఇవనతత్పారమార్థికంవస్తుతో నిరూపయితుమశక్యత్వాత్ తథాహి॥స్వరూపభేదపక్షస్తావన్నయుజ్యతే ॥ నిర్వికల్పకవత్సవికల్పకేపిప్రతియోగ్యనపేక్షత్వప్రసంగాత్ ॥ నహివస్తుస్వరూపగ్రహణంప్రతియోగిగ్రహణమపేక్షతే॥ కించప్రతియోగిఘటితభేదస్యస్వరూపత్వేభేదవిశేషణతయాప్రతియోగినోపిస్వరూపేంతర్భావాత్ప్రపంచాదాత్మాభిన్నఇత్యాదావాత్మనోపిద్వైతమాపతేత్॥కించవిదారణాత్మకో భేదోవస్తునస్స్వరూపంచేదభేదైకార్థసమవాయినః ఏకత్వస్యవినాశాత్స్వరూపభేదవాదినః కిమప్యేకం వస్తునసిద్ధ్యేత్ ॥ తదుక్తం చిత్సుఖాచార్యైః - సాపేక్షత్వాత్స్వభేదస్యతత్వేద్వైతప్రసంగతః । ఏకాభావదసందేహాన్నరూపం వస్తునోభిదేతి॥ ౨౩ ॥ నాపిధర్మభేదపక్షోయుక్తఇత్యాహఅన్యతఇతి ॥ ఘటాత్పటోభిన్నోఽయమనయోర్భేద ఇత్యాదివిశిష్టజ్ఞానేనైవహి ధర్మప్రతియోగి ఘటితోభేదోగృహ్యతేనైతద్యుక్తం ॥ వికల్పాసహత్వాత్ ॥ తత్కిం-భేదమేవగోచరయేత్ ఉతవస్త్వపియదివస్త్వపితథాపిభేదపూర్వకం తద్గోచరయేత్తత్పూర్వకంవాభేదం ॥ ఆహోస్విద్యుగపదేవోభయం నాద్యః ధర్మప్రతియోగివస్తుప్రతిపత్తిమంతరేణభేదమాత్రస్యప్రత్యేతుమశక్యత్వాదతఏవ భేదపూ

స్వరూపత్వేనవావిప్రా ధర్మత్వేనైవవాభిదా । అపివర్షశతేనాపి వస్తుతోననిరూప్యతే॥౨౩॥
అన్యతోఽన్యస్యభేదస్యానైకస్యైవసదాఖలు । అన్యత్వంవస్తుతోభేదేసిద్ధేసిధ్యతియాక్తికమ్॥ ౨౪॥
ఏకమేవాద్వితీయంస్యాదిత్యాహశ్రుతిరాదరాత్।మాయామాత్రమిదంద్వైతమితిచాహపరాశ్రుతిః॥

ర్వకోవస్తుగ్రహఇత్యపిపరాస్తం-ప్రథమతోధర్మప్రతియోగిలక్షణంవస్తుగృహీత్వాపశ్చాద్భేదంగృహ్ణాతీతితృతీయోపినయుక్తఃశబ్దబుద్ధికర్మణాంక్షణత్రయావస్థాయిత్వాద్విరమ్యవ్యాపారాభావాత్- నాపిచతుర్థఃభేదజ్ఞానస్య ధర్మిప్రతియోగిజ్ఞానంహికారణంతస్యచనియతపూర్వక్షణసత్వనియమేన యౌగపద్యాయోగాత్॥ కించ ॥ అస్మాదిదంభిన్నమితిభేదగోచరంవిశిష్టజ్ఞానం విశేషణభూతధర్మ ప్రతియోగిపురస్సరమేవేష్టవ్యం॥ దండీదేవదత్తఇత్యాదేస్సర్వస్యాపివిశిష్టజ్ఞానస్యవిశేషణ విశేష్యతత్సంబంధిజ్ఞానపూర్వకత్వనియమాత్ ॥ తదుక్తం॥విశేషణంవిశేష్యంచసంబంధంలౌకికీంస్థితిం ॥ గృహీత్వాసకలంహ్యేతత్తథాప్రత్యేతినాన్యథేతి॥కించ॥ విశేషణవిశేష్యభావశ్చభిన్నయోరేవ॥ నహ్యేకంవస్తుస్వయమేవవిశేషణంవిశేష్యం చభవతి ॥ తథాచ యేనభేదేనతౌవిశేషణభూతౌధర్మి ప్రతియోగినౌభిన్నౌ ॥ సకిమయమేవభేదఃభేదాంతరంవా ॥ అయమేవచేత్ ఆత్మాశ్రయః భేదాంతరమపిభిన్నయోరేవ ధర్మిప్రతియోగినోరితి ॥ తస్యాపిభేదపురస్సరత్వంసచేత్ప్రథమఏవతదాన్యోన్యాశ్రయతాఅథ తృతీయస్తర్హిఅన్యోన్యభేదస్తదాచక్రకాపత్తిః ॥ యదిభేదవ్యక్తిపరంపరాస్వీక్రియతే॥ తదాంతిమస్యాపిభేదస్యైవమేవేతితదవిద్యామూలభూతభేదపర్యంతమసిద్ధేరనవస్థామూలక్షయకరీస్యాత్॥ తదుక్తంచిత్సుఖాచార్యైః॥ యుగపద్గ్రహణాయోగాదనవస్థాప్రసంగతః। పరస్పరాశ్రయత్వాచ్చధర్మభేదేపినాక్షధీరితి॥ ౨౩॥ ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యాహ॥అన్యతోన్యస్యేతి॥ అక్షరార్థస్తు-అన్యస్మాత్ఖల్వన్యస్యభేదఃఘటాత్పటోభిన్నఇత్యాదినానిరూప్యతే॥నహ్యేకస్యైవభేదోనిరూపయితుంశక్యతే॥ భేదగ్రహణస్యప్రతియోగిగ్రహణపూర్వకత్వనియమాదన్యత్వంచభేదసిద్ధౌసిద్ధ్యతి॥భేదశ్చధర్మప్రతియోగినోరన్యత్వే సిద్ధేపశ్చాద్భేదఃసిద్ధ్యతీత్యాత్మాశ్రయాన్యోన్యాశ్రయచక్రకాద్యాపత్తిరిత్యర్థః॥౨౪ ॥ ఇత్థంతర్కతోభేదంనిరస్యతదాగ్రహణానుగ్రాహ్యంభేదాభావబోధకంప్రమాణమప్యాహ ॥ ఏకమేవేత్యాదినా ॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదితి॥ఏకమేవాద్వితీయమితిఛాందోగ్యోపనిషత్ ॥ తత్రఏకమితిస్వగత భేదోనివార్యతే ॥ ఏకమఖండైకరసమిత్యర్థః॥ఏవకా

రేణ సజాతీయభేదనిరాసః - అద్వితీయమితి ॥ విజాతీయభేదోఽపి నిరస్యతే ॥ పరమార్థతస్స్వరూపస్య పరశివస్వరూపస్యాద్వితీయత్వే ప్రమాణముపన్యస్యాత్మనో భేదప్రపంచస్య మిథ్యాత్వేఽపి శ్రుతిః ప్రమాణమిత్యాహ ॥ మాయామాత్రమితి॥ మాయామాత్రమిదం ద్వైతమద్వైతం పరమార్థతః ఇతి మాండూక్యోపనిషదిశ్లోకరూపం వాక్యం॥ అయమర్థః- యదిదం పరాగ్రూపం దృశ్యం జగత్తత్సర్వం మాయామాత్రం కేవలం మాయామయమేవ స్వప్రతిష్ఠే బ్రహ్మణి మాయయా పరికల్పితత్వాదధిష్ఠానయాథాత్మ్యజ్ఞానేన మాయాయాం నివర్తితాయాం తత్కార్యస్యాపి నివృత్తేః పరమార్థతోఽద్వితీయం బ్రహ్మ పరిశిష్యత ఇత్యర్థః ॥ ౫౫॥ ఏవం మాయయా స్వస్మిన్పరికల్పితస్య ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వం నిశ్చిత్య ప్రత్యగాత్మనః సర్వాత్మకపరశివస్వరూపజ్ఞానే యత్ఫలం తత్రాపి శ్రుతిం ప్రమాణయతి॥ ఏకత్వం పశ్యత ఇతి ॥ వాజసనేయకమంత్రోపనిషద్యేవమామ్నాయతే ॥ యస్మిన్సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూద్విజానతః । తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యత ఇతి॥ అధిష్ఠానబ్రహ్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన అవిద్యాతత్కార్యభూతప్రపంచస్య విలయాన్నిరతిశయానందబ్రహ్మాత్మైక్యం సాక్షాత్కుర్వతో విదుషః శోకమోహయోః ప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యర్థః॥ జగన్మిథ్యాత్వానంగీకారేణాత్మనస్సద్వితీయత్వస్వీకారే చ శ్రుతిరేవ బాధం ప్రతిపాదయతీత్యాహ॥ ద్వితీయాదితి॥ ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి వాజసనేయకం ద్వైతాంగీకారే హి అన్యస్మాదన్యస్య భీరవశ్యం స్యాత్ ।అతో ద్వైతమేవాభయావహమిత్యర్థః ॥ తైత్తిరీయకే చ॥ బ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారస్యాభయసాధనత్వం భేదదర్శనస్య భయసాధనత్వం చామ్నాయతే॥ యదా హ్యే

౫౫॥ ఏకత్వం పశ్యతో మోహః కః శోక ఇతి చాహ హి।ద్వితీయాద్వై భయం నాల్పే సుఖమిత్యపి చాహ హి॥
౫౬॥ అతస్తర్కప్రమాణాభ్యాం వస్త్వేకత్వం సునిశ్చితం।విదుషామనుభూత్యా చ వస్త్వేకత్వం సునిశ్చితం॥
౫౭॥ వస్త్వేకత్వం మహావాక్యాదేవ జానంతి యే జనాః। తే ముచ్యంతే హి సంసారాద్యథా స్వప్నప్రబోధనాత్ ॥౫౮॥ భేదదర్శనమాస్థాయ ముక్తిం వాంఛంతి యే నరాః। తే మహాఘోరసంసారే పతంత్యేవ న సంశయః ॥౫౯॥ సర్వభూతేషు చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని। సంపశ్యన్నాత్మయాజీ స్యాత్స్వారాజ్యమధిగచ్ఛతి॥౬౦॥ సర్వభూతాని సంపశ్యన్నాత్మన్యేవ మునీశ్వరాః। సంసారసాగరాదస్మాదుత్తీర్ణస్స్యాదసంశయః ॥౬౧॥ బహవో ద్వైతవిజ్ఞానాద్విముక్తా భవబంధనాత్ ।అద్వైతజ్ఞానయజ్ఞేన న తుల్యో విద్యతే క్వచిత్ ॥౬౨॥ ద్వైతవిజ్ఞానమాసాద్య ముక్తిం వాంఛంతి యే నరాః। తే మహామోహసంసారసర్పదష్టా న సంశయః॥౬౩॥ ఆత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానయజ్ఞం ముక్త్వా నరాధమాః। క్రియారూపేషు యజ్ఞేషు యతంతే మాయయావృతాః ॥ ౬౪ ॥ యే లంఘయంతి సంసారసముద్రం కర్మయజ్ఞతః । తే మహాతమసా సర్వం

వైవ ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే ॥ అథ సోఽభయం గతో భవతి॥ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదరమంతరం కురుతే అథ తస్య భయం భవతీతి ఏవం ద్వైతాంగీకారే శ్రుత్యైవానిష్టాపత్తిం దర్శయిత్వా ఇష్టహానిరపి శ్రుత్యైవ ప్రతిపాదితేతి తాముదాహరతి॥ నాల్పే సుఖమితి॥ ఛాందోగ్యోపనిషది సప్తమాధ్యాయే సనత్కుమారేణ నారదాయోపదిష్టం వాక్యం॥ భూమా త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యో యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తీతి॥ యదపరిచ్ఛిన్నం పరశివస్వరూపమద్వితీయం తదేవ సుఖం నిరతిశయత్వాత్ సార్వభౌమప్రభృతిబ్రహ్మలోకాంతే పరిఛిన్నే యత్సుఖముత్తరోత్తరశతగుణితమవస్థితం తస్య సాతిశయత్వాత్క్షయిష్ణుత్వాచ్చ సుఖత్వమేవ నాస్తి - అతో నిత్యనిరతిశయసుఖాత్మకో భూమైవ జ్ఞేయ ఇత్యర్థః॥ ౫౬ ॥ ఇత్థం శ్రుతిభిరాత్మనస్తాత్పర్యేణాద్వితీయత్వప్రతిపాదనాత్పూర్వోక్తతర్కబలాత్తదర్థాన్యథాత్వశంకాయా అప్యనుదయాదద్వితీయం పరశివస్వరూపముపనిషదేకవేద్యమితి సిద్ధమిత్యుపసంహరతి॥ అతశ్చేతి ॥ వస్త్వేకత్వమితి ॥ యథా స్వప్నప్రపంచః బోధమాత్రాన్నివర్తతే న త్వన్యత్ కర్మాద్యపేక్షతే ॥ ఏవమేవ వేదాంతమహావాక్యజనితబ్రహ్మాత్మైక్యసాక్షాత్కారజ్ఞానాదేవావిద్యామయప్రపంచో అనాయాసేనైవ నివర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౫౮॥ ప్రమాణతర్కాభ్యాం నిర్ణీతమభేదం పరిత్యజ్య భేదమేవ స్వీకుర్వతో బాధమాహ॥ భేదేతి॥ మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతీతి శ్రుతేరిత్యర్థః॥ ౫౯॥ ప్రతీతసార్వాత్మ్యానుభవ ఏవ జ్ఞానయజ్ఞో నతతోఽతిరిక్తః కశ్చిదిత్యాహ॥ సర్వభూతేష్వితి॥ శ్రూయతే హి॥ యస్తు సర్వాణి భూతాన్యాత్మన్యేవానుపశ్యతి ॥ సర్వభూతేషు చాత్మానం తతో న విజుగుప్సత ఇతి ॥ ౬౦॥ అథాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముక్తవిజ్ఞానస్యైవ ముక్తిసాధనత్వం కర్మణస్తదసాధకత్వం చాహ ॥ సర్వభూతానీత్యాదినా॥ ౬౧॥ అధ్యాయశేషస్స్పష్టః ॥ ౬౨॥ ౬౩॥౬౪॥౬౫॥౬౬॥౬౭॥౬౮॥౬౯॥

౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాసక్రియాశక్తిపరమభక్తశ్రీమత్త్ర్యంబకపాదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే దశమోఽధ్యాయః. ... ... ❋

పశ్యంత్యేవ రసం వినా ॥ ౬౫ ॥ జ్ఞానయజ్ఞోఽధునైవ బ్రాహ్మణో వాంత్యజోఽపి వా । సంసారసాగరం తీర్త్వా ముక్తిపారం హి గచ్ఛతి ॥ ౬౬ ॥ అహో మహేశ్వరజ్ఞానయజ్ఞవైభవనాస్తికాః । అవిజ్ఞాయ నరా లోకే యతంతే సారవర్జితే ॥ ౬౭ ॥ అపి దేవా న జానంతి జ్ఞానయజ్ఞస్య వైభవం । కిం పునర్మానవా విప్రాః శ్వపచో జానాతి తత్త్వవిత్ ॥ ౬౮॥ సర్వధర్మసమోపేతాః శివభక్తిపరాయణాః । ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య జానంతి జ్ఞానవైభవం ॥ ౬౯ ॥ ప్రసాదహీనైః పాపిష్ఠైర్మనుష్యైర్బ్రాహ్మణోత్తమాః । జ్ఞానయజ్ఞః పరిజ్ఞాతుం న శక్యః సర్వథా జనైః ॥ ౭౦ ॥ జ్ఞానయజ్ఞైకనిష్ఠానాం హ్యవాప్యం విద్యతే క్వచిత్ । న హేయం విద్యతే సర్వం బ్రహ్మరూపేణ భాతి హి ॥ ౭౧ ॥ న మయా శక్యతే వక్తుం జ్ఞానయజ్ఞస్య వైభవం । మునిభిశ్చ తథా దేవైస్తథాన్యైరపి జంతుభిః ॥ ౭౨ ॥ శ్రుత్యా శివేన వా విప్రాః జ్ఞానయజ్ఞస్య వైభవం । కథంచిచ్ఛక్యతే వక్తుం సత్యమేవ న సంశయః ॥ ౭౩ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం - యజ్ఞవైభవఖండే- జ్ఞానయజ్ఞో నామ దశమోఽధ్యాయః ॥ ❋

—❋ ఏకాదశాదిషు పంచస్వధ్యాయేషు జ్ఞానయజ్ఞవిశేషాః. ❋—

ఓం శ్రీసూత ఉవాచ॥ భూయోఽపి జ్ఞానయజ్ఞం తు ప్రవక్ష్యామి సమాసతః। మహాప్రీత్యా మునిశ్రేష్ఠాః శృణుతానందసిద్ధయే ॥ ౧ ॥ ధర్మాధర్మౌ స్థితా బుద్ధిర్యేషామస్తి మునీశ్వరాః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨ ॥ ధర్మాధర్మఫలాస్తిత్వజ్ఞానం ఏషాం హృది స్థితం । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౩ ॥ శ్రుతిస్మృత్యాదివిశ్వాసో ఏషామస్తి సదా హృది। తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౪ ॥ పరలోకేఽస్తితాబుద్ధిర్యేషామస్తి మునీశ్వరాః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౫ ॥ యమతత్కింకరాస్తిత్వజ్ఞానం ఏషాం హృది స్థితం । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౬ ॥ భూతప్రేతాదిసద్భావజ్ఞానం ఏషాం హృది స్థితం । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౭ ॥ యక్షరాక్షససద్భావో ఏషాం భాతి ప్రమాణతః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౮ ॥ మునీనామస్తితాబుద్ధిర్యేషామస్తి మునీశ్వరాః। తేఽపి జ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౯ ॥ ఇంద్రాదిదేవతాస్తిత్వం ఏషాం చిత్తే ప్రకాశతే । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥౧౦॥ బ్రహ్మవిశిష్టాం దేవానామితి జానంతి యే జనాః। తేఽపి జ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥౧౧॥ బ్రహ్మణో విష్ణుముత్కృష్టం యే జానంతి ప్రమాణతః । తేఽపి జ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥౧౨॥ విష్ణోర్విశిష్టం రుద్రం యే విజానంతి ప్రమాణతః। తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౧౩ ॥ రుద్రాదీశ్వరముత్కృష్టం యే జానంతి సునిశ్చితం। తేఽపి జ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౧౪ ॥ ఈశ్వరాదధికో భాతి ఏషాం చిత్తే సదాశివః। తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౧౫ ॥ సదాశివాదపి

ఇత్థం ప్రత్యగాత్మనః పరశివస్వరూపత్వజ్ఞానమేవ ముక్తిసాధనం- తత్ర వేదాంతవాక్యమేవ ప్రమాణం- న తు మానాంతరమిత్యేతావత్ప్రతిపాదితం॥ సంసారిత్వాసంసారిత్వాదివిరుద్ధస్వభావయోః కథమేకత్వం సంగచ్ఛత ఇతి తత్ప్రతిపాదయితుమధ్యాయ ఆరభ్యతే । భూయోఽపీతి॥ తత్ర ప్రథమం పురుషార్థసాధనబ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానమాస్తిక్యయుక్తస్యైవేతి దర్శయతి ॥ ధర్మాధర్మౌ స్త ఇత్యాదినా ॥ ౧ ॥ వ్యవహారతస్సిద్ధప్రమాణవాచిశాస్త్రాంతరధర్మాదీనామస్తిత్వజ్ఞానం ఏషామస్తి తేషాం యథోక్తపరతత్వజ్ఞానాత్పరంపరయా తత్సాధనభూత విజ్ఞాన సంపత్తిరస్త్యేవేత్యర్థః॥ ౨ ॥ అథ బ్రహ్మాదీనామపి ఉత్తరోత్తరసూక్ష్మత్వేనోత్కర్షప్రతిపాదనద్వారా పరశివస్వరూపస్య నిరతిశయోత్కర్షప్రతిపాదనవ్యాజేన తత్పదార్థం శోధయతి॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦॥ బ్రహ్మవిశిష్ట ఇతి ॥ పృథివ్యాదీని పంచభూతాన్యుత్తరోత్తరం కారణత్వేనోత్కృష్టాని తేషామధిష్ఠాతారో బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేశ్వరసదాశివాః పంచ బ్రహ్మమూర్తయస్తేఽప్యుత్తరోత్తరముత్కృష్టా ఇత్యర్థః ॥ పృథివ్యాదీనాం బ్రహ్మాదయోఽధిపతయ ఇత్యాగమైరుక్తం॥

పృథివ్యంబ్వగ్నివాయ్వాకాశాస్తేషామధిపాన్ పృథక్ - బ్రహ్మాణం చ హరిం రుద్రమీశ్వరం చ సదాశివమితి - స్వయమపి చ బ్రహ్మాద్యాయోదశ ఇష్యతి ॥ సదాశివేశ్వర ఇత్యాదినా ॥ సదాశివాదపి శ్రేష్ఠమితి ॥ ఆకాశాధిపాత్సదాశివాదపి పరిజన్మస్వాత తమోగుణోపాధికాః మహాభూతస్య ప్రవిస్థితిసంహృతివ్యాపారా బ్రహ్మా విష్ణురుద్రాద్యుత్తరోత్తరం శ్రేయాంస ఇత్యర్థః- పూర్వోక్తాస్తు బ్రహ్మాద్యాభౌతికసృష్ట్యాదిహేతవ ఇత్యేషాం భేదేనోపాదానం-ఏత దేవమాహాత్మ్యాష్టకం వాయవీయసంహితాయాం నామాష్టకేనోపదిష్టం ॥ శివో మహేశ్వరశ్చైవ రుద్రో విష్ణుః పితామహః । సంసారవైద్యస్సర్వజ్ఞః పరమాత్మేతి ముఖ్యదాహ్యత ఇతి ॥ ౧౮ ॥ ఈక్షితారమితి ॥ తమోగుణోపాధికాద్రుద్రాదపి తతః ప్రాగసృష్టం స ఈక్షత లోకాన్ను సృజా ఇతి ॥ ఈక్షణోపాధివిశిష్టం పరశివచైతన్యం శ్రేష్ఠమిత్యర్థః - ఈక్షణం హీశవప్రజాః పరిణామరూపం స్రష్టవ్యపర్యాలోచనం ॥ ౧౯ ॥ తతః ప్రాక్కాలీనం విశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికం పరశివచైతన్యమేవ సర్వజ్ఞ స్సహి బ్రహ్మాదిష్విహ్వాపేక్షయా నితరాం పరం ॥ ౨౦ ॥ జగదాకారేణ వివర్తమానమాయాధిష్ఠానత్వేన కారణం యత్స్వప్రతిష్ఠం పరశివస్వరూపం ప్రాగుక్తానాం బ్రహ్మాదీనాం సర్వేషామపి కారణత్వాచ్ఛ్రేష్ఠమిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ తస్యాపి కారణత్వోపాధివిశిష్టాత్తతోఽపి కారణత్వోపలక్షితం సచ్చిదానందైకరసం యత్పరశివస్వరూపం తత్సోపాధికాత్సర్వస్మాదప్యుత్కృష్టమిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ఇత్థం సర్వోత్కృష్టప్రతిపాదనవ్యాజేనాస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమరూపమవ్యయమిత్యాది శ్రుతిభిః సర్వథమహో హి త్యేనావగమితం నిరుపాధికం ప

శ్రేష్ఠం బ్రహ్మాణం యే జనా విదుః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మణః పరమం సాక్షాద్విష్ణుం జానంతి యే జనాః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౧౭ ॥ విష్ణోస్తు పరమం సాక్షాద్రుద్రం జానంతి యే జనాః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౧౮ ॥ ఈక్షితారం పరం రుద్రాద్యే విజానంతి మానవాః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౧౯ ॥ ఈక్షితుర్యే విజానంతి సర్వజ్ఞం నితరాం పరం । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౦ ॥ కారణం బ్రహ్మసర్వేషాం శిష్టమితి యే విదుః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౧ ॥ కారణత్వోపలక్ష్యం యే సర్వోత్కృష్టం శివం విదుః। తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౨ ॥ అస్తి జీవోఽనసాస్తీతి యే జానంతి ప్రమాణతః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౩ ॥ దేహాదన్యతయా జీవం యే జానంతి ప్రమాణతః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౪ ॥ ప్రాణాదన్యతయాఽఽత్మానం యే జానంతి ప్రమాణతః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౫ ॥ ఇంద్రియేభ్యః పరం జీవం యే జానంతి ప్రమాణతః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౬ ॥ మనసోఽన్యతయా

రం బ్రహ్మతత్త్వమసీతి మహావాక్యే తత్పదేన లక్ష్యం తద్వ్యక్త్యాదితం ॥ అథత్వం పదలక్ష్యమపి స్వరూపం నిర్ణయతి॥ అస్తి జీవ ఇతి ॥ శూన్యవాదీ హి ప్రపంచవదాత్మనోఽపి శూన్యత్వం మనుతే ॥ తస్యాప్యాత్మనా నాత్వోపాధి జగత్ప్రతీతిభ్రాంతిసిద్ధేతి మతం॥ తథా చ నిరధిష్ఠానస్య భ్రమస్య నిరవధికబాధస్యాసంభవాత్తదధిష్ఠానావధిత్వేన కించిత్తత్త్వమేష్టవ్యం॥ జగత్ప్రతీతిబాధయోరధిష్ఠానత్వేనావధిత్వేన చ యద్వస్తు పరిశిష్యతే తదస్మాభిరాత్మేత్యుచ్యతే ॥ అతో భ్రమబాధాన్యథానుపపత్త్యా శూన్యవాదినాప్యాత్మాస్తిత్వమంగీకార్యమిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ అస్తు నామ యః కశ్చిజ్జీవాత్మా సతు దేహాతిరిక్తో నాస్తి అచేతనానామపి భూతానాం దేహాకారేణ మేళనవశాచ్చైతన్యాభివ్యక్తిరితి యే విప్రతిపన్నా లోకాయతికాస్తాన్నిరాకరోతి ॥ దేహాదన్యతయేతి ॥ అయమభిప్రాయః - సుఖిత్వదుఃఖిత్వాదిజగద్వైచిత్ర్యస్య పుణ్యాపాపమూలత్వాత్తయోశ్చ దేహాతిరిక్తస్య స్వర్గనరకాదిసంచారిణోఽనంగీకారే తదసంభవాద్భూతికాద్వ్యతిరిక్తో దేహాద్ద్రష్టా జీవస్యావ్యతిరేకావశ్యం భావాద్దేహాతిరిక్తః పరలోకభాక్కశ్చిదాత్మా విద్యత ఇతి ప్రతిపత్తవ్యం ॥ శ్రుతిశ్చ అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య ఇతి తస్యాస్తిత్వం ప్రతిపాదయతి ॥ కించ ॥ జననమరణాదియుక్తో దేహః కథం తద్రహిత ఆత్మా స్యాత్ తద్రాహిత్యం చాత్మనశ్శ్రూయతే॥ న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్ - అజో నిత్యశ్శాశ్వతోఽయం పురాణ ఇతి ॥ అత ఏవ భగవాన్బాదరాయణోఽపి ఏక ఆత్మనశ్శరీరభావాదిత్యధికరణేన దేహాతిరిక్తాత్మసద్భావం ప్రతిపాదయామాస ॥ ౨౪ ॥ ప్రాణాదితి ॥ ప్రాణాపానాదిపంచవృత్త్యాత్మకస్య ప్రాణస్య సుషుప్తౌ సద్భావేఽపి విశేషోపలబ్ధ్యభావాత్తదతిరిక్త ఏవోపలబ్ధవ్య ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఇంద్రియేభ్య ఇతి ॥ చక్షురాదీనాం కరణత్వాత్కర్తృరహితానాం అన్య ఏవేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥

బుద్ధ్యహంకారాదీనామపి కరణత్వాదేవ నాత్మత్వమిత్యాహ ॥ క్షణప్రధ్వంసీత్యాదినా॥ ఆత్మస్వరూపభూతవిజ్ఞానాద్వ్యావర్తయితుం క్షణప్రధ్వంసీతి విశేషణం ॥ అత్ర విజ్ఞాయతే నేనేతి కరణవ్యుత్పత్త్యా నిశ్చయరూపా మనోవృత్తిః క్షణప్రధ్వంసివిజ్ఞానశబ్దార్థః॥ ౨౮॥ ఆత్మవిషయా తదవివిక్తా మనోవృత్తిరహంకారః తస్మాల్లత్వాత్సంసారానర్థస్య తస్య దుఃఖరూపత్వం॥ ౨౯ ॥ సంశయిత మర్థం నిశ్చేతుం తల్లీనా యా మనోవృత్తిస్తచ్చిత్తం ఏతచ్చ సంకల్పవికల్పాత్మకస్య మనసోఽప్యుపలక్షణం॥ ౩౦॥ సర్వప్రత్యయిత ఇతి ॥ బుద్ధ్యహంకారాద్యాః కామసంకల్పాద్యాశ్చ ప్రత్యయా వృత్తయో యస్మిన్నంతఃకరణే తత్సర్వప్రత్యయి ఇత్యర్థః ॥ అంతఃకరణచతుష్టయస్య స్వరూపముక్తం ప్రపంచసారే ॥ పరేణ ధామ్నా సమనుప్రబుద్ధా మనస్తదా సా చ మహాననుభావా ॥ యదా తు సంకల్పవికల్పవృత్త్యా యదా పునర్నిశ్చినుతేఽథ తదా సా॥ స్యాద్బుద్ధిసంజ్ఞా చ యదా ప్రవేత్తి జ్ఞాతారమాత్మానమహంకృతిః స్యాత్ ॥ తదా యదా సా త్వభిలీయతే తచ్చిత్తం చ నిర్ధారితమర్థమేషేతి॥ ౩౧॥ ఏవం దేహాదివ్యతిరిక్తో యశ్చిదాత్మా జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యాన్ స్థానవిశేషాన్ సాక్షితయా జానాతి స ఏవాత్మా తస్య చ జాగ్రదాదిస్థానవిశేషసాక్షిత్వమేవామ్నాయతే- సోఽయమాత్మా చతుష్పాజ్జాగరితస్థానో బహిః ప్రజ్ఞస్స్వప్నస్థానోఽంతః ప్రజ్ఞస్సుషుప్తస్థాన ఏకీభూత ఇతి ॥ తస్యాయం ప్రతిపాదకశ్శ్లోకః ఆచార్యకృతః॥ శ్లో॥ త్రిషు ధామసు యద్భోజ్యం భోక్తా యశ్చ ప్రకీర్తితః । వేదైతదుభయం యస్తు స భుంజానో న లిప్యత ఇతి ॥ న నుతస్యాత్మనః సద్భావే ప్రమాణమస్తి న వా॥ న చేచ్ఛశవిషాణతుల్యతా॥ అస్తి చేత్తద్విషయత్వాద్ఘటాదివద్దృశ్యత్వాపత్తిరిత్యత ఆహ ॥ న తద్దృశ్యమితి॥ ఉపనిషద్వాక్యజనితమనోవృత్తివిషయత్వేన వృత్తివ్యాప్యత్వే సత్యపి స్వయంప్రకా

త్మానం యే జానంతి ప్రమాణతః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః ॥ ౨౭ ॥ క్షణప్రధ్వంసివిజ్ఞానాదాత్మానం యే పరం విదుః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౨౮॥ బుద్ధ్యహంకారతో జీవం యే విదుర్భిన్నమాస్తికాః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౨౯॥ చిత్తాదన్యతయాత్మానం యే జానంతి ప్రమాణతః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౩౦॥ సర్వప్రత్యయితో జీవం విభక్తం యే విదుర్బుధాః । తేఽపి విజ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౩౧॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యం వేద ధామత్రయం తు యః । స ఏవాత్మా న తద్దృశ్యం దృశ్యం తస్మిన్ప్రకల్పితమ్ ॥ ౩౨॥ త్రిధామసాక్షిణం సత్యజ్ఞానానందాదిలక్షణం। త్వమహంశబ్దలక్ష్యార్థమసక్తం సర్వదోషతః॥ ౩౩॥ జ్ఞాతాజ్ఞాతద్వయాదన్యత్ జ్ఞాతాజ్ఞాతస్య భాసకమ్। ప్రమాణభ్రాంతివృత్తీనామగమ్యం తత్ప్రకాశకమ్॥ ౩౪॥

శస్య సాక్షిచైతన్యస్య ఫలవ్యాప్యత్వాభావాన్న ఘటాదివద్దృశ్యత్వమిత్యర్థః॥ జగతస్తు తత్స్వరూపే మాయయా పరికల్పితత్వాదధిష్ఠానప్రకాశేనైవ ప్రకాశ్యత ఇతి ఫలవ్యాప్యత్వస్యాపి తద్భావాద్దృశావ్యాప్యం దృశ్యమితి వ్యుత్పత్త్యా దృశ్యం భవతీత్యర్థః॥ ౩౨॥ త్రిధామసాక్షిణమితి॥ సాక్షిచైతన్యస్యాపి సత్యాదిస్వరూపత్వ మాత్మమంత్రార్థకథనప్రస్తావే అహంచావ్యభిచారిత్వాత్తత్స్వభావో న సంశయ ఇత్యాదినా సమ్యఙ్నిరూపితం॥ ఈదృగ్విధం యచ్చైతన్యం తదేవ మహావాక్యేషు తత్త్వమసి అహం బ్రహ్మాస్మీత్యాదావంతఃకరణాదివిశిష్టం చైతన్య వాచకైస్త్వమహమాదిపదైర్లక్ష్యం వాచ్యస్యార్థస్య వాక్యార్థత్వానుపపత్తేః- ఉక్తం హి॥ వాచ్యస్యార్థస్య వాక్యార్థే సంబంధానుపపత్తితః- తత్సంబంధవశప్రాప్తాదన్వయాల్లక్షణోచ్యత ఇతి॥ తచ్చ సర్వేష్వపి దోషేష్వసక్తం- అసంగో న హి సజ్జత ఇతి శ్రుతేః ॥ ౩౩ ॥ జ్ఞాతాజ్ఞాతేతి ॥ జ్ఞాతమంతఃకరణవృత్త్యా విషయీకృతం - అజ్ఞాతం భావరూపాజ్ఞానేన క్రోడీకృతం - తదుభయస్మాద్విలక్షణం పరమార్థతో నిరవిద్యస్య నిరుపాధికస్య స్వప్రకాశస్య తదుభయవిషయత్వాసంభావాత్ - అత ఏవామ్నాయతే॥ తలవకారోపనిషది॥ అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధీతి॥ స్వప్రకాశచిదాత్మకత్వాదేవ తస్య జ్ఞాతాజ్ఞాతద్వయస్య భాసకత్వం॥ ఉక్తం హి॥ సర్వం వస్తు జ్ఞాతతయాఽజ్ఞాతతయా వా సాక్షిచైతన్యవిషయ ఏవేతి- ప్రమాణభ్రాంతీతి॥ కేవ చిదుపహితస్యైవ ఆత్మస్వరూపస్య ప్రమాణవిషయత్వాన్నిరుపాధికస్య తదవిషయత్వం ॥ నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషేతి శ్రుతేః॥ ప్రత్యగాత్మప్రకాశకం॥ తాసాం ప్రమాణాదివృత్తీనాం సాక్షిత్వేన భాసకం - తదుక్తం॥ అంతఃకరణతద్వృత్తిసాక్షిచైతన్యవిగ్రహ ఇతి॥ ౩౪॥ స్వయం భాత ఇతి ॥ న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిః॥ తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః ॥ స్వయంప్రకాశమానమిత్యర్థః ॥ నిరాధారమాధారరహితం స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీ ప్రతిష్ఠిత ఇతి శ్రుతేః॥

ఎవం సమ్యఙ్నిశ్చితం దేహాంతర్వర్తినమాత్మానం యె జానంతి తేపీత్యాదిపూర్వవత్॥ ౩౫ ॥ ఇత్థంశోధితౌ తత్త్వంప దార్థౌ దర్శయిత్వా తయోరైక్యం వేదాంతమహావాక్యైః ప్రమాణైస్తదనుకూలైస్తర్కైశ్చావగంతవ్యమిత్యా హ- ఉక్తలక్షణమితి॥ ౩౬॥౩౭॥ ౩౮॥ ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాసక్రియాశక్తిపరమభక్తశ్రీమత్త్ర్యంబక పాదాబ్జసేవా పరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్య దీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఏకాదశోఽధ్యాయః- ... ... *

స్వయంభాతం నిరాధారం యె జానంతి సునిశ్చితమ్ । తేపి జ్ఞానసంపన్నా ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౩౫॥
ఉక్తలక్షణమాత్మానముక్తలక్షణమీశ్వరమ్ । ఏకం పశ్యంతి యే విప్రాస్తర్కతశ్చ ప్రమాణతః ॥ ౩౬ ॥
తథా స్వానుభవేనైవ గురువాక్యాచ్చ ప్రమాణతః, త ఏవ జ్ఞానసంపన్నాస్త్రివర్ణేష్వపి థయామ్యహం॥౩౭॥
అతిరహస్యమిదం కథితం మయా గురుపరంపరయా చ సమాగతం । శ్రుతిభిరీరితమాత్మవిశుద్ధయే న పతిత వ్యమసజ్జనసంసది॥౩౮॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే - సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే. ఏకాదశోఽధ్యాయః. ... ... *

శ్రీసూత ఉవాచ॥ భూయోపి జ్ఞానయజ్ఞం తు ప్రవక్ష్యామి సమాసతః । మునయః పరయా భక్త్యా శ్రు ణుతాతీవశోభనం॥ ౧॥ బ్రహ్మ సత్యపరానంద ప్రకాశానంతలక్షణమ్ । అప్రచ్యుతాత్మ భావేన సంస్థి తం సర్వదైవ తు॥ ౨ ॥ ఆత్మశక్తిసమాయోగాదనాద్యంతాద తర్కితాత్ । అప్రతీతమివాభాతి స్వ యం భాతమపి ద్విజాః॥ ౩ ॥ సదప్యసదివ ప్రాజ్ఞాస్సదైకమపి భిన్నవత్ । తాదృశాకారమాపన్న స్సంసారీవావభాసతే ॥ ౪॥ బ్రహ్మణోభిన్నరూపే తు చేతనాచేతనాత్మకః। విభాగః కల్పితశ్శక్త్యా న స్వతః పండితోత్తమాః ॥ ౫ ॥ బ్రహ్మణశ్చేతనాకారే కల్పితా చేతనాభిదా । సర్వజ్ఞత్వాదికాస్తంబ

పూర్వస్మిన్నధ్యాయే దృశ్యం తస్మిన్ప్రకల్పితమితి దృశ్యప్రపంచస్య యత్కల్పితత్వేన మిథ్యాత్వం సూచితం తది దానీమద్వితీయే పరశివస్వరూపే ప్రపంచస్యాధ్యారోపాపవాదాభ్యాం ప్రతిపాదయితుముపక్రమతే ॥ భూయో పీతి॥ ౧॥ అధిష్ఠానభూతస్య బ్రహ్మణస్తావన్నిరుపాధికం రూపమాహ॥ బ్రహ్మేతి॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ-విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః ॥ అఖండైకరసస్య బ్రహ్మణస్సత్యాదిపదాని అనృతజడదుఃఖాంతవత్వ నిరాసేన లక్షకా నీతి ప్రాక్ప్రతిపాదితం ॥ అప్రచ్యుతాత్మభావేనేతి॥ అపరిలుప్తప్రత్యగాత్మత్వేనేత్యర్థః ॥ అనేన చ బ్రహ్మణో నాత్మ త్వనిరాసః- సర్వదైవ త్వితి॥ న కేవలం తత్త్వజ్ఞానాదూర్ధ్వమేవ బ్రహ్మణ ఆత్మభావః- కింతు- తతః ప్రాగపీత్యర్థః॥౨॥ నను సితభాస్వరాకారేణ సామాన్యతో జ్ఞాతం నీలపృష్ఠత్రికోణత్వాది విశేషాకారేణాజ్ఞాతం వస్తు రజతాద్యారోపస్యా ధిష్ఠానత్వేన దృష్టం ॥ బ్రహ్మ తు స్వప్రకాశత్వేన సర్వాత్మనా భాతమితి - కథం తస్యాధిష్ఠానత్వమిత్యత ఆహ ॥ ఆత్మశక్తి తి॥ ఆత్మనః శక్తిః స్వస్మిన్ చైతన్యమాత్రే ఆశ్రిత మాయా న తు సాంఖ్యాభిమత ప్రకృతివత్స్వతంత్రేత్యర్థః ॥ అనాద్యం తాదితి ॥ తథావిధమాయాయా ఆత్మనశ్చానాదిత్వాత్తదుభయాశ్రితసంబంధోప్యనాదిః ॥ తత్త్వజ్ఞాన వ్యతిరేకేణ మాయాయా అత్యంతవత్త్వరాహిత్యాత్తత్సంబంధోనంతశ్చ కథమీదృశ్యా మాయయా తత్సంబంధః కథం స్వప్రకాశే పరశివస్వ రూపే సంభవతీతి తత్రాహ ॥ అతర్కితాదితి ॥ విచారాసహా విత్యర్థః - తథావిధమాయా సంబంధవశాత్స్వప్రకాశ మపి తద్బ్రహ్మ అభాతమివ భవతి ॥ ఆవరణశక్త్యా అవృతత్వాత్॥ ౩॥ అత ఏవ సద్రూపమపి అవిద్యమానమివ భవతి॥ అద్వి తీయమపి నానావిధోపాధిసంబంధవశాన్నానాకారవద్భవతి ॥ స్వతోసంసారిత్వేపి తత్తదంతఃకరణతాదాత్మ్యాధ్యా సాత్తాదృక్త్వమాపన్నం చిన్మాత్రం సంసారీవ భవతి॥ అత ఉక్తం వార్తికకారైః॥ అక్షమా భవతః కేయం సాధకత్వప్రకల్ప నే- కిం న పశ్యసి సంసారం తత్రైవాజ్ఞానకల్పితమితి ॥ ౪॥ ఏవం చ స్వప్రకాశేపి తస్మిన్మాయాశక్తివశాత్సర్వమపి సం భావయితుం శక్యమితి తస్యాధిష్ఠానత్వసంభవం ప్రతిపాద్య చేతనాచేతనాత్మకం ద్వివిధం జగదారోపయితుం తస్యాధి ష్ఠానస్య మాయావశాద్ద్వైవిధ్యమాహ ॥ బ్రహ్మణ ఇతి ॥ అభిన్నే అఖండ ఏవ బ్రహ్మణో రూపే మాయాశక్త్యా సత్త్వగు ణోపధానేన రజస్తమోగుణోపధానేన చ చేతనాచేతనాత్మకం భాగద్వయం పరికల్పితం ॥ న తు స్వత ఇతి ॥ యత ఏ తన్మాయయైవ అతో న స్వాభావిక ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ అథ తయోర్బ్రహ్మాకారయోః కస్య కస్య పరికల్పనమితి తదుభ యం విభజ్య దర్శయతి ॥ బ్రహ్మణశ్చేతనాకార ఇత్యాదినా - సత్త్వగుణస్య ప్రకాశకత్వాత్తదుపాధిక ఆకారశ్చేతనా

కారణీభూతస్తస్య సోఽస్తద్విపరీతత్వాత్తదుపాధిక ఆకారోఽచేతనాకారః తత్ర చేతనాకారో విశుద్ధసత్త్వ ప్రధాన మాయో పాధికమీశ్వరం సర్వజ్ఞమారభ్య స్తంబపర్యంతో భోక్తృప్రపంచో మాయయా పరికల్పితః ॥ తత్ర భోక్తృషు కర్మవ శాత్సుఖిత్వదుఃఖిత్వాదితారతమ్యమీశ్వరస్య చ తేషాం నియంతృత్వం నియమ్యత్వాదయశ్చ ధర్మాః ఏతత్సర్వం మాయయైవ ప్రకల్పితమిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ అచేతనాకారే తు వియదాదిభూతభౌతికం జగదభావపర్యంతం భోగ్యరూపం పరికల్పితం ॥ ఉక్తం హి ॥ తమః ప్రధానః క్షేత్రాణాం చిత్ప్రధానశ్చిదాత్మనాం । పరః కారణతామేతి భావనాజ్ఞానకర్మభిరితి ॥ ౮ ॥ జగత్యపీతి ॥ యథా భోక్తృప్రపంచే తద్వజ్జడప్రపంచేఽప్యుత్కర్షాపకర్షాదికం సర్వం వ్యవహారవిషయం మాయయా పరికల్పితమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ఏవం ప్రపంచాంతర్గతానాం వర్ణాశ్రమాదీనామపి మాయయా పరికల్పితత్వేన మిథ్యాత్వం సాధయతి- వర్ణా ఇత్యాదినా । తద్ధర్మా ఇతి వర్ణధర్మా ఆశ్రమధర్మాశ్చేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ నియోజ్యత్వం చేతి ॥ దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేతేతి వాక్యశ్రవణసమనంతరమధికారిణః పురుషస్య మమేదం కర్తవ్యమితీయన్నియోగబోద్ధృత్వం తన్నియోజ్యత్వం ॥ తదుక్తం శాలికానాథేన ॥ నియోజ్యః స చ కార్యం యః స్వకీయత్వేన బుధ్యత ఇతి - గురుమతేఽపూర్వం లింగార్థః - తదేవ శ్రుత్యర్థద్వైధ్యత్వే సతి కృతిసాధ్యత్వాత్కార్యం స్వాత్మని పురుషస్య నియోజనాన్నియోగ ఇతి చ వ్యపదిశ్యతే ॥ కృతిసాధ్యం ప్రధానం- యత్తత్కార్యమభిధీయతే కా

ర్యం తాం మాయయైవ తు ॥ ౬ ॥ ఉత్కర్షాశ్చాపకర్షాశ్చ మాయయా తేషు కల్పితాః । నియంతృ
త్వనియమ్యత్వాద్యాకారాశ్చ ప్రకల్పితాః ॥ ౭ ॥ బ్రహ్మణోఽచేతనాకారే మహామాయాబలేన తు ।
మహదాదిజగచ్ఛూన్యపర్యంతం పరికల్పితం ॥ ౮ ॥ ఉత్కర్షాశ్చాపకర్షాశ్చ జగత్యపి మునీశ్వరాః ।
కల్పితస్సర్వముద్రిక్తం వ్యవహారే తు మాయయా ॥ ౯ ॥ వర్ణాస్తథాశ్రమాః ప్రావణ్యసాంకర్యమే
వ చ । తద్ధర్మాశ్చ విభాగేన మాయయైవ ప్రకల్పితాః ॥ ౧౦ ॥ నియోజ్యత్వం చ కర్తృత్వం భోక్తృత్వం
చ తథైవ చ । వర్ణాశ్రమాదినిష్ఠానాం మాయయైవ ప్రకల్పితం ॥ ౧౧ ॥ విధయశ్చ నిషేధాశ్చ శ్రుతి
స్మృత్యాదిరూపిణః । మాయయా దేవదేవస్య సత్యవత్పరికల్పితాః ॥ ౧౨ ॥ ధర్మాధర్మౌ తయోర్వ్యా
ప్తా ఫలే తత్సాధనాన్యపి । కల్పితాని మహామోహాద్బ్రహ్మణోఽనస్వభావతః ॥ ౧౩ ॥ రాగద్వేషాదయో
దోషాశ్శాంతిదాంత్యాదయో గుణాః । అపి మాహేశ్వరం జ్ఞానం మాయయైవ ప్రకల్పితం ॥ ౧౪ ॥
వైదికాస్తాంత్రికా మార్గా అపభ్రంశాస్తథైవ చ । స్వతంత్రస్యాంబికాభర్తుర్మాయయైవ ప్రకల్పి
తాః ॥ ౧౫ ॥ యద్యదస్తితయా భాతి యద్యన్నాస్తితయా కథా । తత్తత్సర్వం మహాదేవమాయయైవ ప్ర
కల్పితమ్ ॥ ౧౬ ॥ చేతనాచేతనాకారో బ్రహ్మణోఽయం ప్రకల్పితః । తౌ శివాదన్యతో న స్తస్సమ్యగర్థ

ర్థత్వేన నియోజ్యం యస్స్వాత్మని వేత్తి యమన్నసౌ- నియోగ ఇతి మీమాంసానిష్ణాతైరభిధీయత ఇతి శాలికానాథేనోక్తత్వాత్ । కర్తృత్వం విషయాకారభావాపన్నస్య ధాత్వర్థస్య నిష్పాదనద్వార అపూర్వనిర్వర్తకత్వం యజ్ఞస్య ఫలభాగిత్వం భోక్తృత్వం ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ అపి మాహేశ్వరమితి ॥ మహేశ్వరో విశుద్ధసత్త్వ ప్రధానమాయోపాధికస్సర్వజ్ఞస్తస్య యత్సర్వగోచరం నిరతిశయం జ్ఞానం తదపి మాయయైవ పరికల్పితం సత్త్వపరిణామిత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అథవా మహేశ్వరో నిరుపాధికః పరశివస్తద్విషయం వేదాంతమహావాక్యజనితం యద్వృత్తిజ్ఞానం తదపి మాయయా పరికల్పితం ॥ తద్ధి పరికల్పితమపి స్వవిషయావరణావిద్యాన్నివర్తయత్స్వయమపి కతకరజోన్యాయేన నివర్తతే ॥ ౧౫ ॥ అపభ్రంశాః కాపాలాదయః యద్యదస్తీతి ॥ అవశిష్టభావాభావాత్మకం సర్వం జగదపి పరశివస్వరూపే మాయయైవ పరికల్పితం ॥ న తు పారమార్థికం సదిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ఇత్థమద్వితీయే పరశివస్వరూపే మాయయా వశాచ్చేతనాచేతనాత్మకస్య ప్రపంచస్య పరికల్పితత్వోక్త్యా పరశివస్వరూపవ్యతిరిక్తాకారచేతత్సత్తా నిరస్తా ॥ తత్రాపి పరికల్పితత్వాభిధానాచ్ఛుక్తిరూప్యాదివదపారమార్థికత్వమప్యుక్తం ॥ అసత్యబాధితవ్యవహారవిషయత్వాత్తస్య మాయయా కల్పితత్వమసిద్ధమిత్యాశంక్యాధిష్ఠానపరశివస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానోత్తరకాలం బాధదర్శనసామ్యేన శుక్తిరూప్యాదివత్తస్యాపి మాయాపరికల్పితత్వమారోపక్రమేణైవ సమర్థయతే ॥ చేతనాచేతనేత్యాదినా ॥ సమ్యగర్థనిరూపణ ఇతి ॥ పరమార్థపర్యాలోచనాయామేకమేవాద్వితీయం ॥ మాయామాత్రమిదం ద్వైతం నేహ నానాస్తి కించనేత్యాది శ్రుతిబలాత్పరశివస్వరూపస్యాద్వితీయత్వే అవగతే తత్ర చేతనాచేతనవిభాగో మాయాపరికల్పిత ఏవేత్యర్థః

నశివస్వరూపాదన్యత్వేనయుక్తమిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ఏవం సర్వజ్ఞత్వాదికా ఇత్యాద్యౌ సర్వత్ర బాధదర్శనబలేన శివస్వరూపాదన్యతయా పారమార్థికస్యాయోగాత్సర్వజ్ఞత్వాదికమపి సర్వం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్తత్స్వరూపే మాయయా పరికల్పితమేవేత్యర్థః ॥౧౮॥౧౯ ॥౨౦ ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ ౨౪॥ ౨౫ ॥౨౬॥ ౨౭ ॥ ఏవం పారమార్థికసత్త్వస్యాపవాదేన ప్రపంచస్య మాయామయత్వసిద్ధేర్మిథ్యాత్వం సిద్ధం॥ ౨౮॥ అతః పరశివస్వరూపాదన్యస్యాస్తిత్వాప్తేః సుత్వం సిద్ధమిత్యుపసంహరతి ॥ అతశ్చేతి ॥ యస్మాచ్చాశ్రితా మాయా స్వశక్తిః ॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ద్వాదశోఽధ్యాయః.

నిరూపణే॥ ౧౭॥ సర్వజ్ఞత్వాదికా భేదాస్తంబాంతా మాయయా ప్రకల్పితాః । తే శివాదన్యతో నిత్యం నసత్త్వేన నిరూపణే॥ ౧౮ ॥ ఉత్కర్షశ్చాపకర్షశ్చ ద్వైతేషు పరికల్పితః । సోఽపి నైవాస్తి భేదేన శివాత్సమ్యఙ్నిరూపణే ॥ ౧౯ ॥ బ్రహ్మణో చేతనాకారే కల్పితం యజ్జగద్విభోః । తచ్చ నైవాస్తి భేదేన శివాత్సమ్యఙ్నిరూపణే॥ ౨౦॥ ఉత్కర్షశ్చాపకర్షశ్చ యో జగత్యపి కల్పితః । సోఽపి నైవాస్తి భేదేన శివాత్సమ్యఙ్నిరూపణే॥ ౨౧॥ వర్ణాశ్రమాదయో భావా మాయయా హి ప్రకల్పితాః । తేఽపి శంభోర్న భేదేన సంతి సమ్యఙ్నిరూపణే॥ ౨౨ ॥ నియోజ్యత్వాదయో భావా మాయయా హి ప్రకల్పితాః| తేఽపి శంభోర్న భేదేన సంతి సమ్యఙ్నిరూపణే ॥౨౩॥ విధయశ్చ నిషేధాశ్చ మాయయా హి ప్రకల్పితాః। తేఽపి శంభోర్న భేదేన సంతి సమ్యఙ్నిరూపణే ॥౨౪॥ ధర్మాధర్మాదిరూపేణ మాయయా హి ప్రకల్పితాః| తేఽపి శంభోర్న భేదేన సంతి సమ్యఙ్నిరూపణే ॥ ౨౫ ॥ రాగద్వేషాదిరూపాశ్చ మాయయా హి ప్రకల్పితాః। తేఽపి శంభోర్న భేదేన సంతి సమ్యఙ్నిరూపణే ॥ ౨౬॥ వైదికాస్తాంత్రికా మార్గా అపభ్రంశాశ్చ యే ద్విజాః। తేఽపి శంభోర్న భేదేన సంతి సమ్యఙ్నిరూపణే॥ ౨౭॥ యద్యదస్తి తయా యద్యన్నాస్తి సత్తు మునీశ్వరాః| తత్తచ్ఛంభోర్న భేదేన విద్యతే సూక్ష్మదర్శనే ॥౨౮॥ అతశ్చ సంక్షేపమిమం శృణుధ్వం జగత్సమస్తం చిదచిద్విభిన్నం। స్వశక్తిరూపం శివమాత్రమేవ న చైవ దేవాత్పృథగస్తి కించిత్॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- ద్వాదశోఽధ్యాయః.

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ భూయోఽపి జ్ఞానయజ్ఞం తు ప్రవక్ష్యామి సమాసతః। గుహ్యాద్గుహ్యతమం సాక్షాచ్ఛృణుత శ్రద్ధయా ద్విజాః॥ ౧॥ చిన్మాత్రాశ్రయమాయాయాః శక్త్యాకారే ద్విజోత్తమాః । అనం ప్ర

ఏవం మాయాతత్కార్యరూపప్రపంచస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వేన మిథ్యాత్వం ప్రసాధ్య సంప్రమావాయాః పరశక్తేరపి పరశివాదన్యత్వశంకయా ప్రసక్తం మిథ్యాత్వం నివారయితుముపక్రమతే ॥ భూయోఽపీతి ॥౧ ॥ మాయాయా ఆపరాశక్తిరితి భ్రమం వ్యావర్తయితుం పరస్యాః శక్తేః స్వరూపం దర్శయతి॥ చిన్మాత్రేత్యాదినా ॥ భోక్తృభోగ్యాత్మకస్య ప్రపంచస్యానియంతృకస్య సృష్టేః ప్రాక్ప్రలయావస్థాయాం వికల్పహేతూనామభావాత్పరశివస్వరూపావస్థితా నిర్వికల్పకం స్వప్రతిష్ఠం భవతి॥ తత్స్వరూపావస్థా మాయా పరశివస్వరూపనిష్ఠాత్రైవావతిష్ఠతే॥ సా చ ప్రాణికర్మపరిపాకవశాదివ కల్పితా సతీ శివశక్తివిభాగస్యాపి తదానీమభావాత్తదుభయసాధారణం చిన్మాత్రమేవాశ్రయతయా స్వీకరోతి ॥ చిన్మాత్రరూపః పరశివోఽపి తత్సంబంధవశాదీషచ్ఛిన్నప్రతిష్ఠితాం విహాయ తదభిముఖో భవతి॥ నన్వసంగోదాసీనస్య పరమానందరూపస్యావిక్రియస్య పరశివస్య మాయావష్టంభేన కుతో జగత్సృష్ట్యాదిహేతుత్వం- ప్రాణికర్మణాం పరిపాకవశాదితి చేన్న-తస్య స్వాతంత్ర్యత్వాసంతత్యాయోగాత్॥ స్వభోగార్థమిత్యపి న యుజ్యతే॥ తస్యాప్తకామత్వాత్ ॥ నచ లీలార్థమిత్యపి చ యుక్తం ॥ తథాత్వే గిరినదీసముద్రాదివైచిత్ర్యస్య సుఖిత్వాదివైచిత్ర్యస్య చ ప్రతినియమాయోగాత్ । నైష దోషః ప్రతినియమస్య పరిపక్వప్రాణికర్మతారతమ్యహేతుత్వాత్ ॥ న చైతావతా పరశివస్య కర్మపారతంత్ర్యాపత్తిః - స్వసంకల్పనిమిత్తత్వాత్॥ జగత్సృష్ట్యాదిలీలోపక్రమావసరే నిర్హేతుకకారుణ్యప్రవృత్తిరతిప్రసంగహేతురతః పుణ్యపాపాదీనాం సుఖదుఃఖాదిహేతుత్వం తదుపభోగహేతుత్వేన ప్రతినియతప్రపంచనిర్మాణం చ సంకల్ప్య పరశివస్స్వమాయావశాల్లీలాయాం ప్రవర్తతే॥ తస్య చ స్వసంకల్పస్య సత్యత్వాద్విఘాతాయ సర్వేష్వపి బ్రహ్మకల్పేషు సమానాకారా ఏవ సృష్ట్యాదిలీలాః కరోతి ॥ అతః జగద్వైచిత్ర్యనిమిత్తస్య పుణ్యపాపాదేరపి స్వసంకల్పహేతుత్వాత్ జగత్సర్గాదిలీలాయాం ప్రవృత్తస్య పరశివస్య న స్వాతంత్ర్యభంగః ॥ అత ఏవ భగవాన్ బాదరా

యేణ ॥ పరమేశ్వరస్య సృష్ట్యాదిప్రవృత్తౌ రాజాదివత్ప్రయోజనలం లీలైవ కారణమితి సూత్రయామాస ॥ లోకవత్తు లీలా కైవల్యమితి ॥ తథాచ శివశక్త్యుభయరూపసాధారణం చిన్మాత్రమాశ్రితా సా మాయా పూర్వవద్ద్విధా భవతి ॥ శక్య ప్రతియోగ్యధీననిరూపణాది విషయత్వాకారేణ తదనధీననిరూపణవిషయత్వాకారేణచ ॥ ఏవముపాధిద్వైవిధ్యాదు పధేయ చిన్మాత్రమపి ద్విధాభిద్యతే ॥ తత్ర శక్యప్రతియోగ్యధీననిరూపణా మాయాశక్తిః సలిలపవనాది సమాయో గపరవశాదుచ్ఛూనావస్థస్య బీజస్యయథాంకురావస్థా ॥ తథైవ ప్రాణికర్మపరిపాకవశాదుపచితరూపాయా మాయా యా జగత్కార్యహేతుభూతాంకురావస్థాసేత్యర్థః ॥ శక్యప్రతియోగ్యనధీననిరూపణవిషయో మాయాయా ఆకా రస్తదుపహితం చైతన్యం శివః జగదంకురరూపిణ్యాశక్త్యా యదవచ్ఛిన్నం చైతన్యం తస్యాయా సంవిద్రూపిణీ సా పరా శక్తిరిత్యుచ్యతే ॥ అతశ్చోపాధిపరిచ్ఛేదాదేవైకస్యైవ చిన్మాత్రస్య శివశక్త్యాత్మనా విభాగః - పరమార్థతస్తు చిన్మాత్ర తయా ఏకత్వమేవేత్యర్థః ॥ తదుక్తమాగమికైః ॥ చిదచిదనుగ్రహహేతోరస్యసిసృక్షోర్య ఆద్య ఉన్మేషః తచ్ఛక్తితత్త్వమభి హితమవిభాగాపన్నమస్యైవేతి ॥ తదిదముచ్యతే ॥ చిన్మాత్రాశ్రయమాయాయాశ్శక్త్యాకారే అనుప్రవిష్టే సతి శివ మాహాత్మ్యఖండే తచ్ఛక్తిపూజావిధౌ విస్తరేణ ప్రపంచితం ॥ యతః పరశివస్వరూపమేవ శక్యప్రతియోగినిరూపణో పాధ్యవచ్ఛిన్నతయా పరాశక్తిస్తస్మాత్సాపి సచ్చిదానందాదిరూపైవేత్యాహ ॥ నిర్వికల్పేత్యాదినా ॥ వికల్పహేతువి శేషాణాం నిర్విశేషవస్తునిస్స్వభావతో విరహాన్నిర్వికల్పా - స్వయంప్రభా అపరాధీనప్రకాశా సచ్చిదానందాఖండై కరసేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ సంసారోచ్ఛేదకారిణీతి ॥ సంసారస్య ఉచ్ఛేద ఉన్మూలనం తద్ధేతుభూతా - పరమేశ్వరః స్వశక్తి వశాత్ఖలు ముముక్షూన్ సంసారాన్మోచయతి ॥ శక్త్యాయయా స శంభుర్భుక్త్యాముక్త్యాచ పశుగణస్యాస్యేత్యుక్తత్వాత్ ॥

విష్టాయా సంవిన్నిర్వికల్పా స్వయంప్రభా ॥ ౨ ॥ సదాకారా పరానందా సంసారోచ్ఛేదకారిణీ । సా
శివా పరమా దేవీ శివాభిన్నా శివంకరీ ॥ ౩ ॥ జగత్కారణమాపన్నశ్శివో యో మునిసత్తమాః । సాత
స్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥ ౪ ॥ సర్వజ్ఞత్వం గతో యస్తు శివస్స్వాత్మాదుపాధినా । సాత
స్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥ ౫ ॥ ఈశిత్వత్వంగతో యస్తు శివస్స్వాత్మాదుపాధినా । సా
తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥ ౬ ॥ యస్తు రుద్రత్వమాపన్నశ్శివస్స్వాత్మాదుపాధినా । సా

యద్వా - బ్రహ్మాకారమనోవృత్త్యవచ్ఛిన్నైవ సంవిత్సంసారనివర్తికేత్యర్థః ॥ ఏవంగుణవిశిష్టా సంవిత్సైవ శివంకరీ స ర్వప్రాణినాం సుఖకారిణీ - అతఏవ శివా - శివశబ్దాభిధేయా - వక్ష్యమాణానాం శక్తీనాముపాదానభూతత్వాత్పరమా - స ర్వోత్కృష్టా - దేవీ శక్యప్రపంచస్యేశ్వరీ ॥ శివాభిన్నేతి ॥ అస్యాః శివస్యచ పరమార్థతః పూర్వోక్తచిన్మాత్రరూపత్వా ద్భేదో నాస్తీత్యర్థః ॥ తథాచ ॥ శివశక్త్యోర్భేదావభాస ఏవమిథ్యా న తు ప్రపంచవత్స్వరూపమపీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఇత్థం సా మాన్యరూపిణీం పరాశక్తిం నిరూప్యేదానీం తస్యా ఏవ శక్యవిశేషప్రతియోగినిరూపితాసతీ తత్తద్విశేషశక్త్యాత్మికా భవతీత్యాహ ॥ జగదిత్యాదినా ॥ జగత్కారణమితి భావప్రధానతా నిర్దేశః యశ్శివః జగత్కారణత్వమాపన్నః జగదంకురరూప శక్త్యుపస్థయా ఊర్ధ్వం జగదాకారవివర్తమానమాయాధిష్ఠానత్వాత్తస్యాపి శివస్య సా పూర్వోక్తా పరశక్తి రేవ జగన్నిర్మాణశక్తిరూపా భవేత్తయా శక్త్యా రహితశ్శివోఽసశ్శక్తిత్వాజ్జగన్నిర్మాణాసమర్థ ఇత్యర్థః ॥ ఏవము త్తరత్ర సర్వత్ర యోజ్యం ॥ ౪ ॥ శివస్య జగత్కారణావస్థాయా ఉపాధిభూతా మాయాజ్ఞానక్రియాశక్తిసామ్యవతీ సా యది విశుద్ధసత్త్వప్రధానా జ్ఞానశక్త్యధికా స్యాత్తదా తదుపాధికశ్శివస్సర్వజ్ఞో భవతి ॥ ౫ ॥ యదా తు క్రియాశక్త్యధి కా తదా తదుపాధికస్స్వాత్మాచ్ఛివ ఏవ స్రష్టవ్యపర్యాలోచనాత్మకస్యేక్షణస్య కర్తా భవతి ॥ ౬ ॥ ఏతదుక్తం భవతి ॥ ఏక ఏవ పరశివస్స్వాత్మాదుపాధివశాత్పంచధా భవతి ॥ అనుద్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తికాయా మాయా తదుపహితః శివ ఇత్యుచ్యతే ॥ తస్యాః శక్యప్రతియోగ్యధీననిరూపణో య ఆకారస్తదుపాధికశ్శివశ్శక్తిః యదా సా మా యా ఉద్భూతసమప్రధానజ్ఞానక్రియాశక్తికా తదుపాధికం పరశివస్వరూపం జగత్కారణం జ్ఞానశక్త్యాధిక్యాత్ సర్వజ్ఞః క్రి యాశక్త్యాధిక్యాత్ ॥ ఈశితేతి ॥ ఏవంచ శివస్యావస్థాభేదాత్ ఆగమికైః శుద్ధతత్త్వానీతి వ్యవహ్రియంతే ॥ తదుక్తం ॥ శుద్ధాని పంచతత్త్వాన్యాద్యం తేషాం వదంతి శివతత్త్వం ॥ శక్తిస్సదాశివతత్త్వే ఈశ్వరవిద్యాఖ్యతత్త్వకే చేతి ॥ తేషాం లక్షణ మపి తత్రైవోక్తం ॥ శివతత్త్వమథోవక్ష్యే సర్వార్థప్రభవం పరం । అప్రమేయమనిర్దేశ్యమనౌపమ్యమనామ యమ్ ॥ సూక్ష్మం సర్వగతం నిత్యం ధ్రువమవ్యయమీశ్వరం । శక్తితత్త్వం తతో జాతం సిసృక్షోః పరమాత్మనః ॥ ఉన్మేషః పర

మస్తస్మాదభిన్నాం శివతత్వతః । సదాశివం తతస్తత్వం క్రియాజ్ఞానసమాంశకం ॥ తస్యామీశ్వరసంజ్ఞం స్యాత్సైవైశ్వర్య
సమావృతం। క్రియాశక్త్యా పరిక్షీణం జ్ఞానశక్త్యధికీకృతం॥ విద్యాతత్త్వం తతశ్చైశాత్సర్వజ్ఞం మంత్రనాయకం క్రియా
శక్త్యంశబహుళం జ్ఞానశక్త్యంశహీనకమితి ॥ ఈశిత్వం పరశివస్యాఖ్యాతం॥ తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి ॥
తదీక్షణోత్తరకాలం విచికీర్షోర్మాయాయాస్సత్వం రజస్తమో గుణా విభక్తా భవంతి ॥ తదుపాధికశ్శివో బ్రహ్మవిష్ణురు
ద్రసంజ్ఞాం లభతే॥ తత్ర రుద్రస్య బహిస్తమోయుక్తసత్వగుణ ఉపాధిః॥ ౭॥ సత్వేనావృతం తమో విష్ణోః॥ ౮ ॥ బ్రహ్మ
ణస్తు కేవలం రజః ॥ ౯ ॥ తత్ర సత్వాధిక్యాద్రుద్రః పరః సత్వమాత్రరహితత్వాద్బ్రహ్మణస్సకాశాద్బహిః సత్వోపా
ధికో విష్ణుః శ్రేష్ఠః-ఏవమిద్రూపముపాధ్యాధిక్యం స్వయమేవోపదిష్టం సూతగీతాయాం ప్రతిపాదయిష్యతి ॥ తస్యమా
యాగతం సత్వమిత్యాదినా ॥ సదాశివత్వమితి॥ గుణప్రవిభాగానంతరం శబ్దస్పర్శతన్మాత్రరూపాణి సూక్ష్మభూతాని
క్రమేణోత్పద్యంతే ॥ తత్ర శబ్దతన్మాత్రోపాధికస్సదాశివః॥ ౧౦॥ స్పర్శతన్మాత్రోపాధిశ్శివఈశ్వరః రూపరసగంధ

తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౭ ॥ యస్తు విష్ణుత్వమాపన్నశ్శివస్సాక్షాదుపాధినా । సా
తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౮॥ యస్తు బ్రహ్మత్వమాపన్నశ్శివస్సాక్షాదుపాధినా। సా
తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౯॥ సదాశివత్వం యః ప్రాప్తశ్శివస్సాక్షాదుపాధినా। సా
తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౧౦॥ ఈశ్వరత్వంగతో యస్తు శివస్సాక్షాదుపాధినా । సా
తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౧౧ ॥ హిరణ్యగర్భతాం యస్తు శివస్సాక్షాదుపాధినా ।
సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥ ౧౨ ॥ సూత్రాత్మత్వం తథా యస్తు శివః ప్రాప్త ఉపాధి
నా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౧౩॥ విరాడ్రూపంగతో యస్తు శివస్సాక్షాదుపా
ధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥ ౧౪ ॥ స్వరాడ్రూపంగతో యస్తు శివస్సాక్షా
దుపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౧౫ ॥ సమ్రాడ్రూపంగతో యస్తు శివ
స్సాక్షాదుపాధినా। సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౧౬॥ ఇంద్రాదిలోకపాలానాం
రూపం యః ప్రాప్తవాంచ్ఛివః । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౧౭ ॥ దేవాదీనాంగ
తో యస్తు రూపం శంభురుపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥౧౮॥ మనుష్యత్వం
గతో యస్తు శివస్సాక్షాదుపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥౧౯ ॥ తిర్యగాదిస్వ
రూపం యశ్శివః ప్రాప్త ఉపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౨౦॥ ఓషధీనాం
స్వరూపం యశ్శివః ప్రాప్త ఉపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౨౧ ॥ వనస్పతీ
నాం రూపం యశ్శివః ప్రాప్త ఉపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥ ౨౨ ॥ భక్ష్య
భోజ్యాదిరూపం యశ్శివః ప్రాప్త ఉపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౨౩ ॥
నదీనదాదిరూపం యశ్శివః ప్రాప్త ఉపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥ ౨౪॥
పర్వతాదిస్వరూపం యశ్శివః ప్రాప్త ఉపాధినా। సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౨౫॥
సముద్రరూపం యః ప్రాప్తశ్శివస్సాక్షాదుపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః ॥

తన్మాత్రోపాధికా రుద్రవిష్ణుబ్రహ్మాణః-రుద్రవిష్ణుబ్రహ్మణామేవ భౌతికసృష్ట్యా ఉపాధయ ఇత్యత్ర పృథఙ్నోక్తం ॥ ఏకరూ
పాణామప్యుపాధివైచిత్ర్యాద్భేదో విద్యత ఏవేత్యభిప్రేత్య ఏకాదశాధ్యాయే ఉత్కర్షప్రతిపాదనసమయే బ్రహ్మాద
యో ద్విరూపగతా ఇత్యుక్తం॥ ౧౧॥ హిరణ్యగర్భత్వమితి॥ వియదాదిసూక్ష్మభూతగతైః పంచభిస్సత్వాంశైరారబ్ధం
సమష్ట్యంతఃకరణం హిరణ్యగర్భస్యోపాధిః ॥ ౧౨॥ తత్రత్యై రజోంశైరారబ్ధః సమష్టిరూపః ప్రాణః సూత్రాత్మన ఉ
పాధిః ॥ ౧౩ ॥ విరాడ్రూపమితి॥ పంచభూతేషు జాతేషు తదారబ్ధో బ్రహ్మాండాదిలక్షణః స్థూలప్రపంచో విరాజ ఉ
పాధిః ॥ ౧౪॥ తదంతర్గతలింగశరీరం సమష్టిస్స్వరాజః॥ ౧౫॥ కారణత్వేన శరీరద్వయానుగతమవ్యాకృతం సమ్రాజ
ఉపాధిః-ఏతచ్చ శివమాహాత్మ్యఖండే ఏకాదశాధ్యాయే విస్తరేణ ప్రతిపాదితం ॥ ౧౬ ॥ ఇంద్రాదిలోకపాలానామి
త్యాదావుపాధయస్స్ఫుటాః ॥ ౧౭॥ దేవాదీనామితి॥ ఆదిశబ్దాదసురగంధర్వాదయః॥౧౮॥౧౯ ॥ తిర్యగాదీతి॥ ఆది
శబ్దేన పక్షిసరీసృపాదయః ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థమేకస్యైవ పరశక్తైనా

నావిధశక్తిప్రతియోగినైచిత్యశివశాత్తత్తద్విశేషశక్త్యాత్మనా నానాత్వమభిధాయ పరమార్థతోఽద్వితీయసచ్చిదానందాదిలక్షణైవేత్యుపసంహరతి॥ ఏషానేత్యాదినా॥ ఏషా శక్తిః జగత్కారణత్వాదిరూపేణ నానాభిధానప్రాంతా ఏషా పరమార్థతః స్వానుభూతిః సంవిద్రూపిణీ పరాశక్తిరేవ- యద్వా - సాక్షీసాక్ష్యం నానుప్రవిశతి - ఏవమియమపి సాక్ష్యభూతవికారప్రపంచానంతర్గతత్వాత్సాక్షిణీ-ఉక్తరీత్యా తత్తదుపాధివశాజ్జగత్కారణత్వాద్యాపన్నస్య శంకరస్యాపి శివస్యాపి తన్నిమిత్తకా హేతుతయా సుఖకరీ-యద్వా-స్వీకృతలీలావతారస్యాపి పార్శ్వత్వాత్స్వాత్మనా సుఖకరీ - శివశక్త్యోరుభయోరపి పరమార్థతశ్చిన్మాత్రరూపత్వాచ్ఛివస్వరూపాపాదనతిరిక్తయా చిన్మాత్రరూపిణ్యా తయా హీనః శివో భిన్నస్యాత్తదా చిన్మాత్రాతిరిక్తస్య సర్వస్య మిథ్యాత్వాత్తదతిరిక్తస్వరూపాపాంతరాభావేన శివోఽస్వరూపో భవేదిత్యర్థః ౨౯ ॥ అతశ్శివశక్త్యోశ్చిన్మాత్రైకశరీరత్వాత్పరస్పరం వినాభావమాహ ॥ నశివేనేతి॥ ఏవం శివశక్త్యోశ్చిన్మాత్రరూపేణైకత్వం యస్సాక్షాత్కరోతి స ఏవ జ్ఞానీత్యర్థః॥ ౩౦ ॥ ఏతదేవవ్యతిరేకముఖేన ద్రఢయతి ॥ ఉమాశంకరయోరితి॥ ౩౧॥ తథైవాభ్యామితి ॥ జగత్కారణత్వాదిరూపేణ సర్వత్రానుస్యూతాభ్యాం శివశక్తిభ్యామిత్యర్థః॥ ౩౨॥ తేభీష్టమితి॥ శక్తిప్రసాదాదైహికఫలోపభోగేన ప్రతిబంధకకర్మక్షయే సతి ముక్త్యుపాయభూతాం బ్రహ్మవిద్యామపి

౨౬॥ విద్యుద్రూపం గతో యస్తు శివస్సాక్షాదుపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౨౭ ॥ సర్వాకారం గతో యస్తు శివస్సాక్షాదుపాధినా । సా తస్యాపి భవేచ్ఛక్తిస్తయా హీనో నిరర్థకః॥ ౨౮॥ ఏషా సా సాక్షిణీ శక్తిశ్శంకరస్యాపి శంకరీ । శివాభిన్నా తయా హీనశ్శివస్సాక్షాన్నిరర్థకః॥ ౨౯॥ న శివేన వినా శక్తిర్న శక్తిరహితశ్శివః । ఉమాశంకరయోరైక్యం యః పశ్యతి స పశ్యతి॥ ౩౦॥ ఉమాశంకరయోర్భేదం యే పశ్యంతి నరాధమాః । అధోముఖోర్ధ్వపాదాస్తే యాస్యంతి నరకార్ణవం॥ ౩౧ ॥ యథా మాతాపితృభ్యాం తు వర్ధంతే మానవా భువి । తథైవాభ్యామిదం కృత్స్నం వర్ధతే నాత్ర సంశయః॥ ౩౨॥ ఉపాసతే యే పరమాం సర్వలోకైకమాతరం। తేఽభీష్టం సకలం యాంతి విద్యాం ముక్తిప్రదామపి॥ ౩౩॥ పార్వతీ పరమా దేవీ బ్రహ్మవిద్యాప్రదాయినీ । విశేషేణైవ జంతూనాం నాత్ర సందేహకారణం। ౩౪॥ లక్ష్మీవాగాదిరూపైషా శివా ఖలు మునీశ్వరాః । నర్తకీవానయా సర్వమచిరాదేవ సిద్ధ్యతి॥ ౩౫॥ అస్యా ఏవ ప్రసాదేన బ్రహ్మేంద్రాదివిభూతయః । అనయా రహితః సర్వమసదేవ న సంభవేత్ ॥ ౩౬॥ ఏతామేవ సమారాధ్య శ్రద్ధయా సహ వైదికాః । లభంతే కాంక్షితం సర్వం తాన్యథా మునిపుంగవాః॥ ౩౭॥ శైవా భాగవతాస్సైషా ముపభేదావలంబినః । అస్యా ఆరాధనేనైవ లభంతేఽభీప్సితం ఫలం॥ ౩౮॥ దైగంబరాస్తథా బౌద్ధా అశ్రమశాఖావలంబినః । అస్యా ఆరాధనేనైవ లభంతేఽభీప్సితం ఫలమ్॥ ౩౯॥ యథా యథావిధామేతాం యో వా కో వాదరేణ తు । ఆరాధయతి సోఽభీష్టం లభతే ఫలమాస్తికాః॥ ౪౦॥ కరుణాసాగరామేతాం యః పూజయతి శాంకరీమ్ । కిన్న సిద్ధ్యతి తస్యేష్టం లభతే

తస్య శ్రీసాదతోఽలభత ఇత్యర్థః ॥ తదుక్తమాగమిక్తైః ॥ భోగేన కర్మణాం నాశం విధాయ కీర్తిం శివశక్త్యా మోచయతి। పశూనఖిలాన్ కారుణ్యైకనిధిస్సదా శంభురితి॥ ౩౩ ॥ బ్రహ్మవిద్యాప్రదాయినీతి ॥ పయఃసర్వోల్లిఖ్యతా ఇతి కృతాహంకారాదాపూర్వాదిదేవానాం గర్వమపనేతుమాపిర్భూతస్య పరబ్రహ్మణః స్వరూపం యయా దేవ్యా ఉపదిష్టం తస్యా దేవ్యా బ్రహ్మవిద్యాప్రదాయినీ ॥ శ్రూయతేహి ॥ తలవకారోపనిషది॥ బ్రహ్మహ దేవేభ్యో విజిగ్యే । ఇత్యుపక్రమ్య స తస్మిన్నేవాకాశే స్త్రియమాజగామ బహుశోభమానాముమాం హైమవతీం తాం హోవాచ కిమేతద్యక్షమితి సా బ్రహ్మేతి హోవాచేతి॥ ౩౪॥ స్వతరావాపా విరోధేన లక్ష్మీ వాగాదినానారూపత్వే కారణస్యోచితం నిదర్శనమాహ ॥ నర్తకీవేతి॥ ౩౫॥ అనయారహితేతి॥ పరమార్థసద్రూపిణ్యా అనయా యది సర్వం జగద్రహితం స్యాత్తదా సర్వమసదేవ భవేత్తుచ్ఛవత్స్వతస్సత్త్వాభావాత్। శ్రుతిశ్చాసన్నేవస్య విరహో అసత్త్వం ప్రతిపాదయతి । అసన్నేవ స భవతి। అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేదితి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఉపభేదావలంబిన ఇతి ॥ శైవోపభేదాః పాశుపతాదయః- భాగవతోపభేదాః పాంచరాత్ర వైఖానసాదయః॥ ౩౮॥ ౩౯॥ యథాయథేతి॥ యస్య్యదుపాధివిశిష్టామేతాం శక్తిం యః కోఽపి ఆరాధయతి తస్య తదుపాధియోగ్యం తత్ఫలం సిద్ధ్యతీత్యర్థః ॥ తద్యథా యథోపాసతే తదేవ భవతీతి శ్రుతేః ॥ భగవతాప్యుక్తం॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్తశ్శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి ॥ ఇత్యాదినా - లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥

ఏవం పరిశక్తేర్మహిమానం ప్రదర్శ్య పరిపూర్ణపరశివస్వరూపేణైవ సర్వమనుసంధేయం ముముక్షుణేతి ప్రతిపాదయతి ॥ శివా మే తామిత్యాదినా ॥ చిన్మాత్రాశ్రయమాయాశక్త్యనుప్రవిష్టా సంవిత్ - శివా - సైవలీలావిగ్రహధారిణ్యుమా-జడవర్గస్య సర్వస్యోపాదానభూతా చిన్మాత్రాశ్రయా యా మాయా సా జడశక్తిః॥ ౪౨॥ సర్వమితి॥ ప్రాగుక్తం మాయాతత్కార్యరూపం చేతనాచేతనాత్మకం యత్సర్వం జగత్పరిపూర్ణే పరశివస్వరూపే శుక్తిరజతమివాధ్యస్తం రజతస్యేవ తస్య సర్వస్యాధిష్ఠానవ్యతిరేకేణాసత్త్వాదధిష్ఠానమాత్రమవశిష్యతే ॥ తథా చాయమర్థః ॥ యదిదం సర్వం న తత్స్వమపి త్వనవచ్ఛిన్నః పరశివ ఏవేతి వేదాంత మహావాక్య జనితజ్ఞానేన సాక్షాత్కుర్వంస్తదానీమేవ స్వయమప్యనవచ్ఛిన్నశ్శివో భవతి॥ జ్ఞానసమకాలమేవ ముక్తిరితి ॥ పశ్యన్నితి ॥ వర్తమానవ్యపదేశార్థః ॥ శ్రుతావపి విద్యోదయసమకాలమేవ పరబ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాతా ॥ తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే - అహం మనురభవం సూర్యశ్చేతీతి॥ ౪౩॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ పూర్ణమేవేతి॥ సచ్చిదానందైకరసమాకాశవత్సర్వగతం పరశివస్వరూపమేవ సర్వేషాం జీవానాం నైజం రూపం తదేవ ఘటాద్యుపాధివశాదాకాశమివ మలినసత్త్వప్రధానమాయయా శక్త్యా అవచ్ఛిన్నం సదసర్వగతమివ దృశ్యతే ॥ యదా తు ముముక్షుస్స్వాత్మనో నైజం రూపం గురూపదేశతో వేదాంతమహావాక్యలక్షణాత్ప్రమాణాదవగచ్ఛతి ॥ తదా భేదహేతుభూతాం మాయామప్యనవచ్ఛిన్నాత్మైకత్వరూపతయైవ సాక్షాత్కుర్వన్ననవచ్ఛేదహేతోరభావాన్ముముక్షుస్స్వకీయమపి రూపం పరిపూర్ణమే

ఫలమాస్తికాః ॥ ౪౧ ॥ శివా మే తాముమా మే నాం జడశక్తిం తథైవ చ। జడకార్యం జగజ్జీవం తేషాం భేదం
తథైవ చ॥ ౪౨ ॥ అన్యచ్చాస్తితయా భాతం తథా నాస్తీతి శబ్దితమ్ । సర్వం పూర్ణం శివం పశ్యన్ స్వయం
పూర్ణశ్శివో భవేత్॥ ౪౩॥ పూర్ణమేవ స్వకం రూపమపూర్ణం భాతి మాయయా । పూర్ణరూప
తయా మాయాం పశ్యన్ పూర్ణో భవేత్స్వయం॥ ౪౪॥ స్వపూర్ణాత్మాతిరేకేణ జగజ్జీవేశ్వరాదయః।
న సంతి నాస్తి మాయా చ తద్విశుద్ధాత్మవేదనం॥ ౪౫ ॥ స్వపూర్ణాత్మశివానంద నిష్ఠామాసాద్య మాన
వః । తథైవ లభతే ముక్తిం స్వపూర్ణాత్మశివాత్మికీమ్॥ ౪౬ ॥ స్వపూర్ణాత్మశివానందప్రకాశబలతః
పుమాన్ । స్వచ్ఛందం వర్తతే లోకే కో వా తస్య నివారకః ॥ ౪౭ ॥ సార్వభౌమో యథా రాజా స్వ
చ్ఛందం వర్తతే భువి । స్వపూర్ణాత్మశివజ్ఞానీ స్వచ్ఛందం వర్తతే తథా॥ ౪౮॥ ప్రతీతమఖిలం యస్య
స్వాత్మనా భాసతే స్వయం । సంసారస్తస్య ముక్తిర్వా కథం సిద్ధ్యతి యోగినః ॥ ౪౯ ॥ సంసారో వా
పి ముక్తిర్వా యస్య భాతి మునీశ్వరాః । తస్యైవ హి నిషేధాశ్చ విధయశ్చ న యోగినః॥ ౫౦ ॥ స్పృశ్యతే
మృత్తికా విప్రైశ్చండాలైరపి కేవలా । సైవ కుంభాదిరూపేణ నీచైర్న స్పృశ్యతే యథా॥ ౫౧ ॥ తథా
బ్రహ్మాత్మనా సర్వమనింద్యమపి యోగినః । నింద్యానింద్యతయాజ్ఞస్య భాతి సర్వం స్వరూపతః॥ ౫౨॥
వైదికో లౌకికశ్చాపి వ్యవహారస్తు కల్పితః । భేదవిజ్ఞానినో మోహాద్భాసతే స న యోగినః॥ ౫౩ ॥ ఆత్మ

వభవేదిత్యర్థః ॥ శ్రుతిరపి చరాచరాత్మకస్య సర్వస్య జగతః పూర్ణాత్మావశేషత్వం దర్శయతి। శ్రుతిః॥ పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముచ్యతే। పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యత ఇతి॥ ౪౪॥ నను- ఘటస్సన్ పటస్సన్నిత్యాదినా భేదేన ప్రతిపన్నస్య సర్వస్య జగతో మాయాయాశ్చ కథం పరిపూర్ణశివాత్మకత్వం యేన స్వయమపి పరిపూర్ణస్సన్ శివో భవేదితి తత్రాహ ॥ స్వపూర్ణేతి ॥ సద్రూపస్య స్వాత్మనః కారణతయానుప్రవేశాత్స్వకీయమేవ సత్త్వమచేతనే జగతి జీవేశ్వరాదిభేదభిన్నచేతనాచేతనప్రపంచే మాయాయాం చావభాసతే న తతోఽతిరిక్తా తేషాం సత్తాస్తీత్యర్థః॥ ౪౫॥ ఆనందనిష్ఠామితి॥ అన్యత్సర్వం పరిత్యజ్య తత్స్వరూపానుసంధానే నిరతరామవస్థితిః ॥ ౪౬॥ ఏవమద్వితీయపరిపూర్ణశివాత్మైక్యనిష్ఠస్య జీవన్ముక్తస్య స్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన భేదప్రపంచస్యాప్రతినత్వాత్తదాశ్రితో బద్ధముక్తాదివ్యవహారో విధినిషేధాదివ్యవహారశ్చ నాస్తీత్యాహ ॥ స్వపూర్ణాత్మేత్యాదినా- ఆనందప్రకాశబలత ఇతి॥ నిరతిశయానందస్వరూపావిర్భావస్తేన బలేన బ్రహ్మేంద్రాదిపదమపి న గణయతీత్యర్థః ॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦ ॥ భేదదర్శనాదేవ విధినిషేధాదివ్యవహారో న తు జీవన్ముక్తస్యేతి॥ అత్ర దృష్టాంతముపపాదయతి ॥ స్పృశ్య ఇత్యాదినా ॥ యథా ఘటశరావాద్యుపాదానభూతాయా మృత్తికాయా యథా నీచస్పర్శాద్దోషాభావః ఘటశరావాదిరూపేణ విభక్తస్య తత్కార్యవర్గస్య స్పర్శే చ దోషః॥ ౫౧ ॥ ఏవం కారణబ్రహ్మాత్మనా ఏకరూపం సర్వం వస్తు

తస్యాంసంధ్యామపి తత్త్వజ్ఞానరహితస్య భేదదర్శినోఽనింద్యాత్మనాభాసత ఇత్యర్థః॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ నిగద వ్యాఖ్యాతమన్యత్॥ ... ... *

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం- సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం - యజ్ఞవైభవఖండే-
త్రయోదశోఽధ్యాయః.

విజ్ఞానినాపి పారలౌకికో న హి వైదికః । వ్యవహారస్స్వతస్సర్వస్స్వాత్మనాభాతి కేవలమ్ ॥ ౫౪॥ ఆత్మవిజ్ఞానసంజ్ఞస్య మహాయజ్ఞస్య వైభవమ్ । కల్పకోటిశతేనాపి మయా వక్తుం న శక్యతే॥ ౫౫॥ భవంతోపి మహాభాగా మహాదేవప్రసాదతః । మత్తో లబ్ధపరిజ్ఞానాః కృతార్థాశ్చ న సంశయః॥ ౫౬॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- త్రయోదశోఽధ్యాయః॥

ఓం॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ భూయోపి జ్ఞానయజ్ఞం తు ప్రవక్ష్యామి సమాసతః । ఇతః పూర్వం మయా ప్రోక్తమపి కస్యచిదాస్తికాః॥ ౧॥ ఏక ఏవ శివస్సాక్షాత్సత్యజ్ఞానాదిలక్షణః । వికారరహితశ్శుద్ధస్స్వశక్త్యా పంచధా స్థితః॥ ౨॥ ఈశానశ్చేతి తత్పూర్వపురుషశ్చేతి సువ్రతాః । అఘోరశ్చేతి విప్రేంద్రా వామదేవ ఇతి ద్విజాః ॥ ౩ ॥ సద్యోజాత ఇతి ప్రాజ్ఞాః స్వరూపేణ భేదినః । తత్రైవం సతి శబ్దస్సాక్షాదీశానసంజ్ఞితః॥ ౪॥ స్పర్శస్తత్పురుషో రూపమఘోరః పరికీర్తితః । వామదేవో రసః ప్రోక్తో గంధస్సద్య ఉదాహృతః ॥ ౫ ॥ సదాశివేశ్వరో రుద్రో విష్ణుర్బ్రహ్మా చ సువ్రతాః । క్రమాచ్ఛబ్దాదిభూతానాం దేవతాశ్చ ప్రకీర్తితాః॥ ౬ ॥ తాశ్చేశానాదయః ప్రోక్తాః క్రమేణైవ మునీశ్వరాః । సర్వాణ్యేతాని

ఇత్థం శక్తేః పరశివస్వరూపానతిరిక్తత్వముపపాద్య సద్యోజాతాదిపంచబ్రహ్మరూపేణ యోభేదావభాసః - సోపి న పారమార్థిక ఇతి ప్రతిపాదయితుముపక్రమతే॥ భూయోపీతి॥ ఏక ఇతి స్వగతస్వాతిరిక్తగతభేదయోర్నిరాసః - సత్యజ్ఞానాదీతి॥ ఆదిశబ్దేనానంత్యసుఖరూపతా చ వివక్షితా॥ వికారరహిత ఇతి॥ ఉత్పత్తిపరిణామాదిసర్వవిక్రియారహితః కూటస్థ ఇత్యర్థః ॥ అత ఏవ ॥ శుద్ధో నిర్మలః - య ఏవంలక్షణః సాక్షాత్పరశివస్స ఏవ ఏకస్స్వప్రాగుదీరితశక్త్యాత్మవస్త్వాభేదేన ఈశానాద్యాత్మనా పంచధావస్థితః ॥ తథా హి ॥ సర్వశక్తిసామాన్యరూపాయాః పరాశక్తేః ప్రాగుదీరితసృష్టిస్థితిసంహృతితిరోధానానుగ్రహలక్షణైశ్చ కైశ్చ విశేషైర్నిరూప్యమాణాస్స్వయమపి సర్జనాది విశేషశక్త్యాత్మనా పంచధా విభక్తా భవతి॥ అతస్స్వశక్త్యుపాధికం పరశివస్వరూపం చిన్మాత్రమేవ సృష్టిశక్త్యుపాధికం సద్యోజాతః పాలనశక్త్యుపాధికం వామదేవః సంహారశక్త్యుపాధికమఘోరః తిరోభావశక్త్యుపాధికం తత్పురుషః అనుగ్రహశక్త్యుపాధికం చిన్మాత్రమీశానః ఏవమేక ఏవ పరశివః పంచభిరుపాధిభిః పంచధా విభజ్య స్థిత ఇత్యర్థః ॥ తదుక్తమాగమికైః॥ సోనాదిముక్త ఏకోవిజ్ఞేయః పంచమంత్రతనుః పంచవిధం తత్కృత్యం సృష్టిస్థితిసంహృతితిరోభావాస్తద్వదనుగ్రహకరణం ప్రోక్తం సతతోదితస్యాస్యేతి॥ ౨॥ పంచధావస్థితస్య పరశివస్య వ్యుత్క్రమేణ నామోద్దేశః క్రియతే ॥ ఈశానశ్చేత్యాదినా ॥ సర్వభూతానామీశితృత్వాదీశానః-తదుక్తమాగమే ॥ ఈశతే యేన జగత్సర్వం గుణేనోపరివర్తినేతి॥ తత్పూర్వపురుషశ్చేతి తత్పదం పూర్వం యస్య పురుషపదస్య తత్తథా ॥ తథా తస్యాత్మనశ్శరీరే శేతే వసతీతి తత్పురుషాభిధేయ ఇత్యర్థః॥ తదుక్తం॥ తస్యాత్మనస్య వపుర్వ్యాపూస్తస్యాముషతి యేన స ఇతి ॥ ఘోరో న భవతీత్యఘోరః - ఉక్తం తథా ఘోరః ప్రశాంతోపి పాపనిర్దహనకారక ఇతి ॥ యద్వా అఘాఘం హరతీత్యఘోరః-తదప్యుక్తం ॥ అచర్మేద్భక్తిముక్త్యర్థకం దక్షం చాఘాఘహారణ ఇతి ॥ ధర్మార్థకామేభ్యః ప్రశస్తత్వాద్వామస్స చాసౌ దేవశ్చ తదప్యుక్తం॥ వామం ప్రశస్తం వామత్వాద్రహస్యం చ స్వభావత ఇతి ॥ ౩॥ యస్మాత్పరమేశ్వరాద్దైవతిర్యఙ్మనుష్యాద్యాస్సద్య ఏవ స్మరణమాత్రాజ్జాయంతే స సద్యోజాతః తదప్యుక్తం॥ సద్యో జనానాం మాతర్యస్సంభవంతి యస్యేచ్ఛాతస్తేన సద్యోభిధాన ఇతి॥ న స్వరూపేణేతి॥ తస్యాక్రియస్వభావత్వాదిత్యర్థః॥ యస్మాదేవం పరశివో మాయాశక్తివశాత్పంచధా విభజ్య స్థితః తస్మాత్తత్కార్యభూతే ప్రపంచే శబ్దతన్మాత్రాదీని యాని పంచసంఖ్యయా విభక్తాని తాని సర్వాణి పంచబ్రహ్మాత్మకానీత్యాహ॥ తత్రైవమిత్యాదినా॥ ౪॥ ౫॥ శబ్దాదిభూతానామితి ॥ తన్మాత్రరూపాణాముదాహృతానాం యదాదిసూక్ష్మభూతానాం సదాశివాదయః క్రమేణ దేవతా ఇత్యర్థః ॥ ౬॥ తేపి ఈశానాద్యాత్మకా ఏవేత్యాహ [illegible] తాశ్చేతి॥ సర్వాణ్యేతానీతి॥ సదాశివాద్యధిష్ఠానశబ్దతన్మాత్రాద్యాత్మకాని ఈశానాది పంచబ్రహ్మాణి శివ ఏవ ॥ త[illegible] పమా

యాశక్తిరశాత్పరికల్పితత్వాన్నతతోఽతిరిక్తానీత్యర్థః॥ ౭॥ ఏవమేతానిశివాత్మనా సాక్షాత్కుర్వన్ సద్య ఏవ సంసారాన్ముక్తోభవతీత్యర్థః॥ ఏవముత్తరత్రాపి సర్వత్రయోజ్యం॥ మహాభూతమితి ॥ స్వేతరపృథివ్యాదిభూతాపేక్షయా ఆకాశస్యాధికత్వాన్మహాభూతత్వం॥ ఉక్తంహి॥ సూక్ష్మతావ్యాపితేత్యేషామేభూమావ్యాదేరుత్తరోత్తరమితి॥ ౮॥౯ ॥ అనంతశివేతి॥అనంతశివఃఅపరిచ్ఛిన్నశివఃసదాశివఇత్యర్థః ॥ అనంతశివాదయశ్చస్థూలభూతానామధిష్ఠాతృదేవతాః. తదుక్తం- సర్వజ్ఞానోత్తరే ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చరుద్రశ్చానంతేశశ్చసదాశివః । పృథివ్యాదిషుతత్త్వేషుక్రమాత్తత్త్వాధిపాస్స్మృతా ఇతి ॥ ౧౦ ॥ ఏతానీతి ॥ సర్వత్రపూర్వవద్యోజ్యం ॥ ౧౧ ॥ శ్రోత్రమీశాన ఇతి॥ వియదాదిభూతపంచకగతసత్త్వాంశైరారబ్ధానిశ్రోత్రాదీనీంద్రియాణి తేషామధిపాదిగాదయః। దిశః శ్రోత్రం భూత్వాకర్ణౌ ప్రావిశన్నాదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాక్షిణీ ప్రావిశదిత్యాది॥ అతఏవతత్త్వసారేప్యుక్తం - శ్రోత్రమధ్యాత్మం శ్రోతవ్యమధిభూతందిశస్తత్రాధిదైవతం - త్వగధ్యాత్మం స్ప్రష్టవ్యమధిభూతంవాయుస్తత్రాధిదైవతం - చక్షురధ్యాత్మం ద్రష్టవ్యమధిభూతంసూర్యస్తత్రాధిదైవతం-జిహ్వాధ్యాత్మం రసయితవ్యమధిభూతం వరుణస్తత్రాధిదైవతం ॥ ఘ్రాణమధ్యాత్మం ఘ్రా

విప్రేంద్రాశ్శివఏవనసంశయః॥ ౭ । ఏతానిశివరూపేణపశ్యన్ముచ్యేతబంధనాత్ । ఆకాశాఖ్యంమహాభూతమీశానఃపరికీర్తితః ॥ ౮ ॥ వాయుస్తత్పురుషోజ్ఞేయోవహ్నిశ్చాఘోరఈరితః । అంభోవామస్తథాభూమిస్సద్యోజాతఃప్రకీర్తితః ॥ ౯ ॥ అనంతశివసంజ్ఞశ్చతథానంతేశ్వరాభిధః । కాలాగ్నిరుద్రోవిప్రేంద్రా స్తథానారాయణాభిధః॥ ౧౦॥ బ్రహ్మాచతుర్ముఖస్సాక్షాదాకాశాదేస్తుదేవతాః। ఏతానిశివరూపేణపశ్యన్ముచ్యేతబంధనాత్॥౧౧॥శ్రోత్రమీశానఏవస్యాత్త్వక్చతత్పురుషస్స్మృతః। చక్షుశ్చాఘోరఏవస్యాజ్జిహ్వావామస్సమీరితః॥ ౧౨॥ ఘ్రాణంసద్యస్సమాఖ్యాతః క్రమాత్తేషాంమునీశ్వరాః । దిగ్వాయ్వాదిత్యవరుణపృథివ్యాఖ్యాస్తుదేవతాః॥ ౧౩ ॥ ఏతానిశివరూపేణపశ్యన్ముచ్యేతబంధనాత్ । పాదఈశానఏవస్యాత్పాణిస్తత్పురుషస్స్మృతః॥ ౧౪॥ వాగఘోరఇతిప్రోక్తాహ్యుపస్థోవామఈరితః । పాయుస్సద్యఇతిప్రోక్తస్సాక్షాద్వేదాంతపారగైః॥ ౧౫॥ త్రివిక్రమస్తథాచంద్రోవహ్నిశ్చైవప్రజాపతిః । మిత్రశ్చమునిశార్దూలాః క్రమాత్తేషాంచదేవతాః॥ ౧౬ ॥ ఏతానిశివరూపేణపశ్యన్ముచ్యేతబంధనాత్ । మనఈశానఏవస్యాద్బుద్ధిస్తత్పురుషస్స్మృతః॥ ౧౭ ॥ అహంకారస్త్వఘోరస్స్యాచ్చిత్తంవామస్సమీరితమ్।ఏషాంచకారణంవిప్రా అంతఃకరణసంజ్ఞితమ్॥ ౧౮ ॥ సద్యోజాతఇతిప్రోక్తంసర్వవేదార్థపారగైః। మనసోదేవతాచంద్రోబుద్ధేర్వాచస్పతిస్తథా॥ ౧౯ ॥ అహంకారస్యకాలాగ్నిరుద్రఃకాలహరోవిభుః । చిత్తస్యదేవతాదేవీ శివాంతఃకరణస్యతు॥ ౨౦॥ హిరణ్యగర్భోభగవాన్ దేవతామునిపుంగవాః । ఏతానిశివరూపేణపశ్యన్ముచ్యేతబంధనాత్॥౨౧॥ ప్రాణఈశానఏవస్యాదపానఃపురుషస్స్మృతః।వ్యానోఘోరస్తథోదానోవామదేవస్సమీరితః॥౨౨॥ సమానస్సద్యఏవస్యాత్తేషాంతత్త్వాభిమానినః। విశిష్టోవిశ్వసృష్టిశ్చవిశ్వయోనిరజోజయః॥ ౨౩ ॥

ఘ్రాతవ్యమధిభూతంపృథివీతత్రాధిదైవతమితి॥ ౧౨॥ ౧౩॥ పాదఈశానఇతి ॥ పాదపాణివాగుపస్థపాయూరూపాణికర్మేంద్రియాణిఆకాశాదిభూతపంచకగతరజోంశైః క్రమేణారబ్ధత్వాదీశానాత్మకానీత్యర్థః॥త్రివిక్రమాదయస్తేషామధిదేవతాః।అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంప్రావిశదిత్యాదిశ్రుతేః ॥ తత్త్వోపదేశసారేప్యుక్తం ॥ పాదావధ్యాత్మం గంతవ్యమధిభూతం । విష్ణుస్తత్రాధిదైవతం ॥ హస్తావధ్యాత్మమాదాతవ్యమధిభూతం ఇంద్రస్తత్రాధిదైవతం। వాగధ్యాత్మం వక్తవ్యమధిభూతం । అగ్నిస్తత్రాధిదైవతం। గుహ్యమధ్యాత్మం ఆనందయితవ్యమధిభూతం ప్రజాపతిస్తత్రాధిదైవతం। పాయురధ్యాత్మం విసర్జయితవ్యమధిభూతం। మిత్రస్తత్రాధిదైవతమితి ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ మనఈశానఇత్యాది - మనఆద్యాశ్చతస్రోఽంతఃకరణవృత్తయః వృత్తిమదంతఃకరణంచేత్యేతాన్యపీశానాద్యాత్మకాని తేషాం చంద్రాదయోధిదేవతాః చంద్రమామనోభూత్వా హృదయం ప్రావిశదిత్యాదిశ్రుతేః ॥ తత్త్వోపదేశసారేప్యుక్తం॥ మనోఽధ్యాత్మంమంతవ్యమధిభూతంచంద్రస్తత్రాధిదైవతం ॥ బుద్ధిరధ్యాత్మంబోద్ధవ్యమధిభూతం బ్రహ్మాతత్రాధిదైవతం॥ అహంకారోఽధ్యాత్మమహంకర్తవ్యమధిభూతంరుద్రస్తత్రాధిదైవతమిత్యాది॥౧౭॥౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥౨౫॥ భూమానివృత్తిరితి ॥ కర్మభోగోసివల్యాతే

అనయేతి నివృత్తిః అచేతనానితత్త్వాన్యతిలంఘ్య పురుషతత్త్వప్రకర్షేణ స్థాప్యంతే అనయేతి ప్రతిష్ఠా। మాయాతత్కా-
ర్యాద్విముక్తమాత్మానం యయా వేత్తి సావిద్యా। మలమాయాకర్మలక్షణస్య పాశజాలస్యోపశమో యయా సా శాంతిః॥
౨౬॥ ఈదృశీం శాంతిమప్యతిక్రమ్యాద్వితీయసచ్చిదానందైక పరశివస్వరూపబోధహేతుత్వాత్ శాంత్యతీతా - తథా
చోక్తమాగమికైః॥ యయాదౌ పార్థివే తత్త్వే కర్మభోగో నివర్త్యతే॥ నివృత్తిస్సా కలా జ్ఞేయా ప్రతిష్ఠాకథ్యతేధు
నా॥ శివరాగానురక్తాత్మా స్థాప్యతే పౌరుషే యయా॥ సా ప్రతిష్ఠాకలా జ్ఞేయా తతో విద్యా నిగద్యతే॥ మాయాకార్యవి
వేకేన వేత్తి విద్యాపదం యయా॥ సా కలా పరమా జ్ఞేయా విద్యాజ్ఞానక్రియాత్మికా॥ మలమాయావికారౌఘశాంతిః పుం
సః పునర్యయా॥ సా కలా శాంతిరిత్యుక్తా సాధికారాస్పదం పదం। శాంత్యతీతకలాద్వైతనిర్వాణానందబోధదేతి॥ వ్యు
త్క్రమేణేతి॥ శాంత్యతీతాదిక్రమేణేశానాత్మికేత్యర్థః॥౨౭॥ స్పందశ్చైవేతి॥ స్పందశ్చలనమాత్రముత్తరోత్తరముపచి
తాస్తదవస్థావిశేషాః పరిస్పందాదయః॥౨౮॥౨౯॥ ఛాదకమితి॥ దృష్టిప్రతిబంధమాత్రం ఛాదకం। తస్యైవ క్రమేణోపచి
తావస్థా బాధకాదయః॥ ౩౦॥౩౧॥ అన్యానీయానీతి॥ ప్రాణగత్యాదీని॥ ఏవం పంచధావస్థితస్య సర్వస్య జగతః పంచబ్ర
హ్మాత్మకత్వాదేకస్యైవ పరశివస్య స్వమాయయా పంచబ్రహ్మాత్మనావస్థానాన్మాయాసహితం తత్సర్వం శివస్వరూపా

క్రమేణ దేవతాః ప్రోక్తాః ప్రాణాదీనాం మునీశ్వరాః। ఏతాని శివరూపేణ పశ్యన్ముచ్యేత బంధనాత్ ॥౨౪॥
పృథివ్యాదిషు భూతేషు యో గుణస్సత్త్వసంజ్ఞితః। స క్రమేణ నివృత్త్యాది కలాసంజ్ఞాముపైతి చ॥ ౨౫॥
భూమా నివృత్తిర్విప్రేంద్రాః ప్రతిష్ఠాప్యయసి స్థితా। విద్యా వహ్నౌ తథా శాంతిర్వాయౌ వ్యోమ్ని మునీ
శ్వరాః॥ ౨౬॥ శాంత్యతీతకలా చైతా వ్యుత్క్రమేణ మునీశ్వరాః। భవంతి పంచబ్రహ్మాణి తథా భూతే
షు పంచసు॥ ౨౭॥ స్థితో రజోగుణోపి ప్రాగాకాశాదిక్రమేణ చ। స్పందశ్చైవ పరిస్పందః ప్రక్రమః పరి
శీలనః॥ ౨౮॥ ప్రచార ఇతి విద్వద్భిః కథితాః పంచ చ క్రియాః। ఏతాని పంచబ్రహ్మాణి భవంతి మునిసత్త
మాః॥ ౨౯॥ తథా భూతేషు సర్వేషు సంస్థితస్తు తమోగుణః। ఛాదకం బాధకం ముగ్ధం నోదకం భంజకం భ
వేత్॥ ౩౦॥ ఏతాని చ తథా పంచబ్రహ్మాణి మునిసత్తమాః। ఏతాని శివరూపేణ పశ్యన్ముచ్యేత బంధ
నాత్॥ ౩౧॥ అన్యాని యాని విప్రేంద్రాః పంచధా సంస్థితాని చ। తాని చ బ్రాహ్మణాః పంచబ్రహ్మాణి స్యు
ర్న సంశయః॥ ౩౨॥ పంచబ్రహ్మతయా భిన్నం జగత్సర్వం చరాచరం। శివరూపేణ సంపశ్యన్ముచ్యతే భ
వబంధనాత్॥ ౩౩॥ మాయయైవ శివస్సాక్షాత్పంచధా సమవస్థితః। సా శివస్య సదా మాయా సర్వదు
ర్ఘటకారిణీ॥ ౩౪॥ ఏతమాత్మికయా బ్రహ్మమాయయా కారణం భవేత్। తత్సర్వం చ తథా స్యేషాం ని
యంతృత్వం నిరూపణే॥ ౩౫॥ వస్తుతశ్శంభురానందస్సత్యస్సంపూర్ణచిద్ఘనః। మాయయా మోహి
తామర్త్యాస్తం భేదేన విదుర్బుధాః॥ ౩౬॥ దాసోహమితి సంమోహస్తతస్సోహమితి భ్రమః। అ
హం స ఇతి సంమోహస్తస్మాత్త్రీణి పరిత్యజేత్॥ ౩౭॥ నిర్భేదే నిర్మలే నిత్యే నిరాధారే నిరంజనే।

వతిరేకేణ సాక్షాత్కుర్వన్ముక్తో భవేదిత్యర్థః॥౩౨॥౩౩॥ నన్వవిక్రియాసంగోదాసీనః పరశివః కథం మాయావశాత్పం
చబ్రహ్మాత్మనా జగదాత్మకస్స్యాదితి తత్రాహ॥ సేతి॥ సర్వదుర్ఘటకారిణీతి॥ యత్సర్వప్రకారేణ దుర్ఘటం తద్ఘటన
షే వా స్యాచ్ఛీలమతో నోక్తదోష ఇత్యర్థః॥౩౪॥ ఏవమాత్మికయేతి॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంత ఇతి॥ పరశివస్వ
రూపస్య యజ్జగత్కారణత్వం॥ బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి సర్వస్యోపాదానత్వేన యత్సర్వజగదాత్మకత్వం విశుద్ధ
సత్త్వప్రధానమాయోపాధివశాజ్జగన్నియంతృత్వం తత్సర్వమఘటితఘటనసామర్థ్యయా మాయాయాః సంబంధబ
లాదేవ- పరమార్థనిరూపణే తు నైవ కించిదిత్యర్థః॥ ౩౫॥ కుతో నేత్యత ఆహ॥ వస్తుత ఇతి॥ శంభురానందైకరస ఇత్య
ర్థః॥ ౩౬॥ దాసోహమితి భేదస్య మాయామయత్వాన్నివర్త్యతయా తముపేక్షమాణః సోహమహం స ఇతి జీవబ్ర
హ్మైక్యానుభవస్వరూపో యో ముముక్షోర్వ్యవహారః సోపి। దాసోహమితివజ్జ్ఞానపరికల్పిత ఏవ తస్మాత్తత్సర్వం పరి
త్యజ్య కేవలస్వాత్మనానుసంధేయమిత్యర్థః॥౩౭॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ నిర్భేద ఇతి॥ నిర్గతో యస్మాద్భేదః స నిర్భేదః పరశి
వః అతస్తస్మిన్భేదాశ్రితవ్యవహారో న యుక్త ఇత్యర్థః॥ కుతో నిర్భేద ఇత్యత ఆహ॥ నిర్మల ఇతి॥ కుతశ్చిద్ధర్మిణో హి
కశ్చిద్ధర్మీ భిద్యతే- యథా ఘటాత్పటో భిన్న ఇతి॥ నైవం తస్మిన్దేహకృతమాలిన్యాత్మకో ధర్మోస్తి- అస్థూలమ
నణ్వహ్రస్వమితి సర్వధర్మనిషేధశ్రుతేః॥ అతస్తస్మిన్భేదో న యుక్త ఇత్యర్థః॥ భవేదేవం యద్యసౌ నిర్ధర్మక

స్యాత్తత్రైవముజ్యత ఇత్యత ఆహ॥ నిత్య ఇతి॥ సధర్మకత్వం హి నిత్యత్వే నోపపద్యతే॥ ఉపయన్నపయన్ధర్మో వికరోతి హి ధర్మిణమితి న్యాయాత్ ఉపయదపయద్ధర్మవతాం ఘటపటాదీనామనిత్యత్వదర్శనాత్ ॥ అత ఏవ భగవాన్బాదరాయణః - ఆకాశాదీనామనిత్యత్వం ప్రతిపాదయన్ సూత్రయామాస ॥ యావద్వికారం తు విభాగో లోకవదితి ॥ నిత్యత్వం వా కథమిత్యత ఆహ ॥ నిరాధార ఇతి॥ యస్మాత్పరమేశ్వరస్యాధారాంతరం నాస్తి। స భగవః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీతి ॥ స్వమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితత్వశ్రుతేః॥ తస్మాన్నిత్యః। మృత్తంత్వాదిసమవాయికారణలక్షణే ఆధారాంతరే సమవేతానామేవ ఘటపటాదీనామనిత్యత్వదర్శనాద్యద్యపి తత్సర్వం ప్రపంచజాతం మాయావశాత్స్వీక్రియతే ॥ ఏవం పరమేశ్వరోఽపి స్వీక్రియతామితి తత్రాహ ॥ నిరంజన ఇతి ॥ అంజనం మాయా తత్కార్యం యస్మాత్పరమార్థతస్తద్రహితః పరశివస్తస్మాత్తస్మిన్కశ్చిదపి వ్యవహారో నయుక్త ఇత్యర్థః ॥ శ్రూయతే హి ॥ నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనమితి ॥ ౩౮ ॥ అజ్ఞానమాయోత్థమితి ॥ స్వరూపాజ్ఞానాత్మికా యా మాయా తస్యాస్సకాశాత్తదుత్థితమిత్యర్థః॥ ౩౯ ॥౪౦ ॥ ౪౧ ॥ స్వశక్తేరితి ॥ స్వకీయా చిచ్ఛక్తిస్స్వశక్తిః స్వాన్మన్యవతీర్ణసాక్షిచైతన్యమితి యావత్॥ అసంగోదాసీనే తస్మిన్సంసారాపాదకత్వాద్దురాత్మానః శత్రవో రాగాదయస్తేషాం భేదే నే వేదాంతజనితజ్ఞానమేవ కేవలమాయుధమిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ స్వత ఇతి ॥ సర్వం జగత్స్వతః స్వాత్మన ఏవోపాదానకారణాత్ నిమిత్తకారణమపి నాన్యదిత్యాహ ॥ స్వయమితి ॥ స్వాత్మనేత్యర్థః ॥ మాయావశాత్స్వయమేవ స్వాత్మనైవ విభజ్య సిద్ధం విష్వన్నం ॥ పరమేశ్వరో హి సర్వస్య జగతో నిమిత్తముపాదానం చ ॥ సోఽకామయతేతి ॥ స్రష్టవ్యపర్యాలోచనస్య శ్రుత

దాసస్సోహమహం సోఽపీత్యాత్మన్యేవ కథం భవేత్ ॥౩౮॥ తస్మాదజ్ఞానమాయోత్థమిదం సర్వం జగద్బుధాః। తద్వివేకప్రదీపేన శివం పశ్యన్విముచ్యతే ॥ ౩౯ ॥ వివేకాలోకహస్తస్య జ్ఞానమార్గేణ గచ్ఛతః। స్వాత్మముక్తిగృహప్రాప్తిస్సిధ్యత్యేవాచిరేణ తు॥ ౪౦॥ సంసారార్ణవమగ్నానాం జంతూనామవివేకినామ్। అగతీనాం గతిస్స్వాత్మజ్ఞానమేవ హి కేవలమ్॥ ౪౧ ॥ స్వశక్తేశ్శత్రుభూతానాం రాగాదీనాం దురాత్మనామ్ । భేదనే వేదనం శస్త్రం కేవలం ఖలు నేతరత్ ॥ ౪౨॥ సంసారదుఃఖతప్తానామాత్మజ్ఞానామృతాంభసా । తాపశాంతిర్న చాన్యేన సత్యమేవ న సంశయః॥ ౪౩॥ స్వతస్సిద్ధం స్వయం సర్వం జగత్స్వేన ప్రకాశితం ॥ స్వస్వరూపతయా బుద్ధ్వా తదత్తి స్వాత్మనా స్వయం॥ ౪౪॥ యథా సువర్ణం రుచికం సృజతి గ్రసతే స్వయమ్ । తథా శంభురిదం సర్వం సృజతి గ్రసతే స్వయమ్ ॥ ౪౫ ॥ యథోర్ణనాభిస్సృజతి తంతుం గృహ్ణాతి చ స్వయం । తథా శంభురిదం సర్వం సృష్ట్వా చ గ్రసతే స్వయం ॥ ౪౬ ॥ భూమిస్సృజతి గృహ్ణాతి యథౌషధివనస్పతీన్ । తథా శంభురిదం సర్వం సృష్ట్వా చ గ్రసతే స్వయమ్॥ ౪౭ ॥ స్వయ

త్వాత్కులాలవన్నిమిత్తకారణత్వం। బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి। స్వాత్మన ఏవ బహుభవనస్య శ్రుతేరుపాదానత్వం తదాత్మానగ్ స్వయమకురుతేతి చ శ్రూయతే॥ బాదరాయణోఽప్యభిన్ననిమిత్తోపాదానరూపత్వం బ్రహ్మణస్సూత్రయామాస ॥ ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాదితి ॥ తథా చ స్వనిమిత్తకం స్వోపాదానకం జగత్ప్రతీతిసమయేఽపి స్వరూపచైతన్యేనైవ ప్రకాశితం ॥ ఏవం మాయావశాచ్చిన్మాత్రస్వరూపే పరమాత్మని ప్రతీయమానం జగత్స్వరూపతయా బుద్ధ్వా స్వస్వాత్మనః స్వరూపమేవ సర్వం జగన్నతతోఽతిరిక్తమస్తి మాయామయత్వాదిత్యవగమ్య స్వయమేవ స్వాత్మనా తత్సర్వమత్తి ఉపసంహరతి ॥ అయమర్థః స్వాత్మనః స్వస్మాత్స్వస్మిన్నేవ అధిష్ఠానే స్వావిద్యయా సృష్టిసమయే పరికల్పితం స్థితిసమయేఽపి స్వస్వరూపప్రకాశేనైవ ప్రకాశితం ॥ సర్వం జగత్స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన తదవిద్యానివృత్తావారోప్యస్య జగతోఽధిష్ఠానావశేషాత్స్వస్యాత్మనా స్వయమేవ గ్రసత ఇతి వ్యపదేశః ॥ ౪౪ ॥ తత్ర దృష్టాంతః ॥ యథా సువర్ణమితి॥ సువర్ణేనారబ్ధస్య రుచకకటకాదేః పునర్విలోపనే సతి కారణభూతం సువర్ణమాత్రమేవ యథావశిష్యతే ॥ తద్వత్పరమేశ్వరోఽపి స్వస్మాచ్చేతనాచేతనాత్మకమిదం సర్వం జగత్స్వయమేవ సృజతి స్వస్వరూపానతిరిక్తత్వేన విలాపయతి చ॥ ౪౫॥ కారణాంతరనిరపేక్షాత్పరమేశ్వరాజ్జగదుత్పత్తౌ నిదర్శనమాహ॥ యథోర్ణనాభిరితి॥ ౪౬॥ ఏకరూపాత్పరమాత్మనో నానారూపకార్యోత్పత్తౌ దృష్టాంతః - భూమిస్సృజతీతి॥ శ్రుతిశ్చ భవతి ॥ యథోర్ణనాభిస్సృజతే గృహ్ణతే చ యథా పృథివ్యామోషధయస్సంభవంతి ॥ యథా సతః పురుషాత్కేశలోమాని తథాఽక్షరాత్సంభవతీహ విశ్వమితి ॥ ౪౭॥ ఏవం సృష్టస్య జగతస్స్వావిద్యామాత్రమూలత్వేన మిథ్యా

త్వం ప్రతిపాదయతి ॥ స్వయమేవ యథా స్వప్నమితి॥౪౮॥ తత్ర నిదర్శనం స్వస్వప్న ఇతి ॥ నిద్రాదోషేణ స్వస్మిన్పరికల్పితస్య స్వప్నప్రపంచస్య స్వస్వప్నస్య ప్రబోధేన నిద్రానివృత్త్యా స్వాత్మమాత్రమేవ భవతి॥ న తతోఽతిరేకేణ దృశ్యతే। ఏవమేవ స్వస్మిన్ సచ్చిదానందరూపే అవిద్యాకల్పితప్రపంచోఽపి స్వాత్మయాథాత్మ్యసాక్షాత్కారజ్ఞానేన స్వావిద్యానివృత్త్యా స్వాత్మన్యేవ లీయతే న తతోఽతిరిక్త ఇత్యర్థః ॥౪౯॥ ప్రత్యక్షభ్రమసిద్ధః ప్రపంచః ప్రత్యక్షబాధకజ్ఞానేన నివర్తతే న హీదం రజతమితి భ్రమోఽధిష్ఠానశుక్తియాథాత్మ్యసాక్షాత్కారమంతరేణ వాక్యశతేనాప్యపనేతుం శక్యత ఇత్యభిప్రేత్యాహ॥ స్వానుభవేనేతి॥ స్వాత్మయాథాత్మ్యసాక్షాత్కారేణేత్యర్థః॥౫౦॥ లోకవాసనయేతి॥ స్వర్గాదిలోకవిషయా పుణ్యాపాపప్రయుక్తా వాసనా లోకవాసనా॥ శాస్త్రైర్వ్యభినివేశః శాస్త్రవాసనా॥ దేహపోషణార్థం స్త్ర్యన్నపానాది దేహవాసనా॥౫౧॥ ఉక్తస్యోపేక్షితతత్త్వజ్ఞానే ముక్తిః కుతశ్చిత్కారణాత్ప్రతిబధ్యతే - అత ఏవాహ భగవాన్బాదరాయణః॥ అప్రస్తుతప్రతిబంధే తద్దర్శనాదితి ॥ స చ ప్రతిబంధః పరమేశ్వరప్రసాదరాహిత్యే॥౫౨॥ కుతస్తస్మింస్తు సతి తత్త్వజ్ఞానేన నిష్ప్రత్యూహా ముక్తిః ప్రాప్యత ఇత్యర్థః ॥ ఉక్తం హి॥ ఈశ్వరానుగ్రహాదేవ పుంసామద్వైతవాసనా॥ మహాభయకృతత్రాణాద్విప్రాణాముపజాత ఇతి ॥ ౫౩ ॥ విజ్ఞానప్రసాదమితి॥ విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానమంతఃకరణం తస్య ప్రసాదః రాగద్వేషాదికృతకాలుష్యాపనయనేన నైర్మల్యాపాదనం తచ్చారాధితః పరమేశ్వర ఏవ కరోతి ॥ న విష్ణ్వాద్యాస్సోపాధికా ఇత్యర్థః ॥ శ్రూయతే హి ॥ జ్ఞానప్రసాదేన విశుద్ధసత్త్వస్తతస్తు తం పశ్యతే నిష్కళం ధ్యాయమానః ఇతి॥ ౫౪॥

మేవ యథా స్వప్నం సృష్ట్వా గృహ్ణాతి చేతనః। తథా శంభురిదం సర్వం సృష్ట్వా చ గ్రసతే స్వయమ్॥ ౪౮॥
స్వస్వప్నస్య ప్రబోధేన స్వాత్మమాత్రం యథా భవేత్ । తథైవ స్వప్రపంచోఽపి స్వయం స్యాత్స్వప్రబో
ధతః॥౪౯॥ స్వస్వరూపతయా సర్వం వేద స్వానుభవేన యః। స ధీరస్స తు సర్వజ్ఞస్స శివస్స తు దుర్లభః॥౫౦॥
లోకవాసనయా జంతోః శాస్త్రవాసనయాపి చ। దేహవాసనయా జ్ఞానం యథావన్నైవ జాయతే॥ ౫౧॥
జాయతే పూర్ణవిజ్ఞానం కేషాంచిత్పుణ్యగౌరవాత్ । తథాపి ప్రతిబద్ధం స్యాత్ప్రసాదేన వినా కృ
తమ్॥ ౫౨॥ ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య జ్ఞానం వేదాంతవాక్యజమ్ । ప్రతిబంధవినిర్ముక్తం భవేత్సిద్ధివిము
క్తిదం॥ ౫౩॥ శివశంకరరుద్రాఖ్యస్సాంబస్సత్యాదిలక్షణః । పరమాత్మా హి విజ్ఞానప్రసాదం కురుతే
సదా॥ ౫౪॥ జ్ఞానప్రసాదం కురుతే న విష్ణుర్న పితామహః । న చంద్రో న చ తిగ్మాంశుర్న చేంద్రో నాన్య
దేవతాః॥ ౫౫॥ విశుద్ధమనసాం నౄణాం విష్ణుపూర్వాశ్చ దేవతాః। యథాధికారం కుర్వంతి ప్రణా
డ్యాసత్యమీరితం॥ ౫౬ ॥ కలుషీకృతచిత్తానాం విష్ణుబ్రహ్మపురోగమాః । యథాధికారం కుర్వంతి ప్రసా
దం భక్తిసిద్ధయే॥ ౫౭॥ అతో జ్ఞానప్రసాదార్థం శివస్సాంబస్సనాతనః। ఉపాసితవ్యో మంతవ్యశ్శ్రో

౫౫॥ నను తర్హి విష్ణ్వాద్యుపాసనం నిరర్థకం కిమేవేతి తత్రాహ ॥ విశుద్ధమనసామితి॥ ద్వివిధా హ్యధికారిణః యజ్ఞదానాదిభిః పరమేశ్వరార్పణబుద్ధ్యానుష్ఠితైః శుద్ధాంతఃకరణాః ఫలరాగానుష్ఠితైస్తైరేవ కలుషీకృతచిత్తాశ్చేతి॥ తత్ర విశుద్ధమనసాం విష్ణ్వాదయః పరమేశ్వరప్రసాదప్రణాడ్యైవోక్తం జ్ఞానప్రసాదం కుర్వంతి న తు సాక్షాదిత్యర్థః ॥ ౫౬॥ కలుషీకృతచిత్తానాం తు భుక్త్యర్థం ప్రసాదం కుర్వంతి అతో న తదారాధనే వైయర్థ్యమిత్యర్థః॥ ౫౭॥ యస్మాదేవం తస్మాన్ముముక్షుభిస్సాక్షాజ్జ్ఞానప్రసాదార్థం పరమేశ్వర ఏవ సేవ్య ఇత్యాహ ॥ అత ఇతి ॥ ఉపాసితవ్య ఇతి॥ సచ్చిదానందరూపస్యాద్వితీయస్య పరశివస్య స్వాత్మైక్యజ్ఞానం హి పరమపురుషార్థసాధనం - తచ్చ వేదాంతశ్రవణాదేవ జాయతే - శ్రవణం నామ వేదాంతమహావాక్యానాం షడ్విధలింగోపేతతాత్పర్యావధారణం న్యాయానుసంధానం చ॥ తతః పరమేశ్వరశ్శ్రోతవ్యః - శ్రుతస్యార్థస్యాసంభావనావిపరీతభావనానిరాసేన మిథ్యాత్వవ్యవస్థాపకన్యాయానుసంధానం మననం ॥ యుక్తిభిస్తథాత్వేనావధృతస్య చిత్తైకాగ్ర్యేణ సాక్షాత్కారణార్థం విజాతీయప్రత్యయానంతరితసజాతీయప్రత్యయప్రవాహేణ మనసా విషయీకరణముపాసనం - ఏవం శ్రవణోత్తరకాలీనయోరపి మననోపాసనయోరత్ర ప్రథమత ఉపాదానమేతదుభయసహకృతాదేవ వేదాంతమహావాక్యశ్రవణాత్పరశివాత్మైకత్వసాక్షాత్కారో జాయతే న తు కేవలశ్రవణమాత్రాదితి జ్ఞాపనార్థం - అత ఏవ ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యాత్మదర్శనముద్దిశ్య శ్రవణాదికం తత్సాధనత్వేన శ్రుతిరుపదిశతి ॥ తత్ర శ్రవణమేవ ఫలోద్దేశేనాగ్నేయాదివత్ప్రధానత్వేన విధీయతే ॥ ప్రయాజాదివన్మననాదికం తదనంతరం॥ ఉక్తం హ్యాచార్యైః

మననవనిదిధ్యాసనాభ్యాంఫలోపకార్యం గాభ్యాం(శ్రవణంనామాంగివిధీయత ఇతి॥ ౫౮॥ శివప్రసాదేనేతి ॥ ఈశ్వరానుగ్రహాద్గుర్వనుగ్రహస్తస్మాచ్ఛ్రుత్యర్థావగతిః తతశ్చశంభుశక్తిః శం సుఖమస్మాద్భవతీతి శంభుః పరమానందరూపః పరశివః॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యానిభూతానిమాత్రాముపజీవంతీతిశ్రుతేః॥ ౫౯॥ తద్భక్తితస్సోఽహమస్మీతితత్తాదాత్మ్యగ్రాహిణీబ్రహ్మాకారామనోవృత్తిస్తస్సకాశాదవిద్యానివృత్తిసమర్థం జ్ఞానమావిర్భవతీత్యర్థః॥ ౬౦॥ ౬౧ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే-చతుర్దశోఽధ్యాయః. ... ...

తస్యశ్చముముక్షుభిః॥ ౫౮ ॥ శివప్రసాదేనహిభుక్తిరుత్తమాశివప్రసాదేనహిముక్తిరుత్తమా । శివప్రసాదేనవినానభుక్తయశ్శివప్రసాదేనవినానముక్తయః॥ ౫౯ ॥ శివప్రసాదేనగురుప్రసాదశ్శివప్రసాదేనచశంభుభక్తితః । విశుద్ధవిజ్ఞానదివాకరస్స్వయంప్రదగ్ధపాపస్యతమోవినాశకృత్ ॥ ౬౦ ॥ శివస్సమస్తంపరమార్థతస్తథాశివస్సమస్తంవ్యవహారతోఽపిచ । ఇతిప్రజాతంయదివేదనంన్నణాంతరంతిసంసారమహాబ్ధింతుతే॥ ౬౧॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే సూతసంహితాయాంయజ్ఞవైభవఖండే-చతుర్దశోఽధ్యాయః. ... ... ❋

శ్రీసూతఉవాచ ॥ భూయోఽపిజ్ఞానయజ్ఞంతు ప్రవక్ష్యామిసమాసతః । శృణుతశ్రేయసే విప్రాశ్శ్రద్ధయాపరయాసహ॥ ౧॥ ఘటకుడ్యకుసూలాదిపదార్థేషుమునీశ్వరాః । సత్తయాభాసతే సైకాసత్తాకారతయైవతు॥ ౨॥ సావిశేషేణరూపేణవిభిన్నేతిచకేచన । తదసంగతమేవేతిప్రవదంతిమనీషిణః॥ ౩॥ విశేషరూపస్యాభావాద్భేదాభావేనహేతునా। సతిభేదవిశేషస్యాన్నాభేదేహిమునీశ్వరాః॥ ౪॥ భేదాకారస్తుసత్తాయావిద్యతేయదివస్తుతః । భేదాకారస్తుసత్తాయాభిన్నశ్చేచ్ఛశ్వతత్త్వవత్ ॥౫॥ శూన్యమేవభవేన్నైవభేదాకారోభవేద్ద్విజాః। భేదాకారస్ససత్తాయాఅభిన్నశ్చేత్సదైవహి॥

నను సచ్చిదానందాఖండైకరసస్య మాయావశాత్సర్వాత్మభావేనయదద్వితీయత్వముపపాదితం॥తదనుపపన్నం॥ యతఆత్మవద్ఘటపటాదీనామపిసత్తాసమావేశాత్పారమార్థికం సత్యత్వమస్తీతి ప్రత్యవతిష్ఠమానాన్నిరాకృత్యాద్వితీయత్వమేవసిద్ధాంతయితుమధ్యాయఆరభ్యతే ॥ భూయోఽపీతి ॥ తత్రాజ్ఞాతస్వరూపస్యపరపక్షస్యనివారయితుమశక్యత్వాత్తద్దర్శయతి ॥ ఘటేతి॥ సన్ఘటః సన్పటః సత్కుడ్యమిత్యనువృత్తసద్వ్యవహారాస్పదత్వేనఘటపటాదిషు సర్వాసువిశేషవ్యక్తిష్వనుగతైకశరీరాకాచిత్సత్తాఖ్యా జాతిరంగీకార్యా ॥ యద్యపిసాసామాన్యాకారేణైకా-తథాపిఘటపటాదివిశేషాకారేణనానాకారాభవతి ॥ అతఏవభాట్టాః॥జాతివ్యక్త్యోస్తాదాత్మ్యమేవసంబంధోనసమవాయఇతిబ్రువతే ॥ తదేతద్దూషయతి॥ తదసంగతమిత్యాదినా ॥ మనీషిణఇతి ॥ తత్త్వవిదఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩॥కుతఇత్యతఆహ ॥ విశేషేతి ॥ సత్తాయా భేదహేతోర్ఘటపటాదిలక్షణస్య విశేషరూపస్యైవాభావాత్ ॥ నను విశేషరూపో ఘటపటాదిరనుభూయతఏవేత్యతఆహ ॥ భేదాభావేనేతి ॥ యస్మాద్దశమాధ్యాయే పారమార్థికోభేదస్సర్వత్రప్రపంచేనిరస్తః- అతః కారణాద్భేదైకార్థసమవాయినో విశేషరూపస్యాసంభవఇత్యర్థః ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ సతిభేదఇతి ॥ యదిక్వచిదపి ఘటపటాదేః కుతశ్చిద్భేదస్స్యాత్ భేదవ్యాప్తవిశేషత్వమపితత్రైవతస్యస్యాత్॥ నహ్యేకంవస్తుస్వస్మాదేవస్వయంవిశిష్యతే ॥ అన్యస్మాత్స్వత్వేనాస్యవిశేషః అతోభేదస్య నిరస్తత్వాత్ భేదేసతిఘటాదివిశేషరూపత్వం పరమార్థతోనఘటత ఇత్యర్థః ॥ ౪ ॥ అథసత్తాభేదరూపం వికల్పాసహత్వేనాపిదూషయితుమనువదతి ॥ భేదాకారఇత్యాదినా ॥ భిద్యతఇతిభేదోవిశేషస్తథావిధఆకారోయస్మిన్ఘటపటాదౌ సభేదాకారః సకింసత్తాయాస్సకాశాద్భిన్నోఽభిన్నోవా- నాద్యఇత్యాహ॥ భేదేతి ॥ యాఅనుస్యూతాసత్తా తస్యాస్సకాశాద్యదిభేదాకారోఘటపటాదిర్భిన్నస్స్యాత్తదాశశవిషాణవదసన్నేవభవేత్ ॥ సత్తానాత్మకత్వావిశేషాత్ ॥ ౫ ॥ స్యాదేతద్భిన్నస్యాపిఘటపటాదేర్విషయస్యసత్తాసంబంధాత్సత్త్వంనతుతత్సంబంధఃశశవిషాణస్యాస్తీతితత్రాహ॥నైవేతి॥సత్తాసంబంధాత్ప్రాగపికిమిదంఘటాదికమసత్సద్వా - అసచ్చేదసత్త్వావిశేషాచ్ఛశవిషాణేపిసాసంబధ్నీయాత్ ॥ ద్వితీయేపితస్యసత్తావైశిష్ట్యాదేవవక్తవ్యం ॥ తత్రాపికింసత్తాస్వాత్మనావిశిష్టే సంబధ్నీయాత్-సత్తాంతరేణవా- ఆద్యేస్వాత్మాశ్రయత్వం- ద్వితీయేప్యతిప్రసంగపరిహారాయతత్సత్తాంతరమపిసత్తావిశిష్టఏవాధారేవర్తతఇతివక్తవ్యం సాచేద్విశేషణ

భూతా సత్తా ప్రథమమేవ తదా అన్యోన్యాశ్రయత్వం అన్యైవ చేచ్చక్రకాపత్తిః- అద్వైతద్వేషపరిజిహీర్షయా సత్తాపరంపరా స్వీక్రియేత తదా మూలక్షయకార్యానవస్థా స్యాదిత్యేవమాదిదోషగ్రస్తత్వాద్భేదాకారస్సత్తాయాస్సకాశాద్భిన్నశ్శశవిషాణవన్నైవ భవేదిత్యర్థః॥ న ద్వితీయ ఇత్యాహ॥ భేదాకార ఇతి॥ యది విశేషాకారో ఘటసత్తాయాస్సకాశాదభిన్నస్స్యాత్తదా తత్స్వరూపాంతర్భావాత్సత్తాద్వైతమేవ పర్యవస్యేదిత్యస్మాకం సమీహితసిద్ధిరిత్యర్థః॥౬॥ నన్వనయోః భేదాభేదౌ స్వీక్రియేతే తత్ర భేదసద్భావాన్న విశేషాకారస్య సత్తాంతర్భావః అభేదసద్భావాన్న విశేషాకారస్య శశవిషాణవదసత్త్వం ఇతి భేదాభేదవాదీ ప్రత్యవతిష్ఠతే- తం ప్రత్యాహ॥ భిన్నాభిన్నావితి॥ యది సత్తావిశేషాకారౌ భిన్నాభిన్నౌ స్యాతాం॥ తథా భేదపక్షోక్తశూన్యత్వమభేదపక్షోక్తం సత్తాద్వైతం చ ఉభయమపి తన్న్యాపతేదిత్యర్థః॥ తస్మాదితి॥ యస్మాదుక్తరీత్యా భేదాకారో విచారాసహస్తస్మాద్ఘటపటాదిరూపో విశేషార్థః సత్తాతిరేకేణ నైవ విద్యతే॥ ౭ ॥ కథం తర్హి తస్య సత్త్వప్రతీతిరిత్యత ఆహ॥ విశేషార్థ ఇతి॥ అపరిచ్ఛిన్నే సద్రూపే బ్రహ్మణి మాయయా పరికల్పితత్వాదధిష్ఠానసత్త్వమేవారోప్యఘటపటాదిలక్షణే విశేషార్థేఽపి ప్రతీయతే- సన్ ఘటస్సన్ పటస్సన్ కుడ్యమితి॥ యథా సర్పధారాదిదోషారోప్యేషు అయం సర్ప ఇయం ధారేతి ఇదమంశోఽవభాసతే॥ తద్వచ్ఛ్రుతిరపి యదనువిద్ధం యద్భాసతే తత్తత్ర పరికల్పితమితి న్యాయేన సదనువిద్ధమిదం సర్వం సద్రూపే బ్రహ్మణి పరికల్పిత మితి దర్శయతి॥ సద్ధీదం సర్వం తత్సదితి చిద్ధీదం సర్వం కాశతే కాశతే చేతి॥ అతో జగతి సత్యత్వప్రతీతిర్భ్రాంతిసిద్ధైవేత్యర్థః॥ అత ఇతి॥ అత ఏవం విశేషార్థః పారమార్థికో నాస్తి అతః కారణాత్సా సత్తా సర్వదా ఏకైవ భవతి న తు విశేషాద్భిద్యత ఇత్యర్థః॥ నను సత్తా నామ బహ్వీషు ఘటాదిషు సద్వ్యక్తిష్వనువృత్తసద్వ్యవహారాస్పదతయావస్థితో జాతిలక్షణో ధర్మవిశేషః యది ధర్మిభూతాస్సద్వ్యక్తయో న స్యుస్స కథం నిరాశ్రయోఽవతిష్ఠత ఇతి తత్రాహ॥ సైవ బ్రహ్మేతి॥ భ

౬॥ భిన్నాభిన్నౌ యది స్యాతాం దోషద్వయసమాగమాత్ । తస్మాత్సత్తాతిరేకేణ విశేషార్థో న విద్యతే॥ ౭॥ విశేషార్థప్రతీతిస్తు భ్రాంతిసిద్ధా న సంశయః । అత ఏకా సదా సత్తా సైవ బ్రహ్మ పరాత్పరం॥౮॥ సత్తాయా యది భిన్నం చేద్బ్రహ్మ సత్యం నృశృంగవత్ । తత్రైవ సంతి విప్రేంద్రా యే పదార్థా ఘటాదయః॥ ౯॥ తే తు సత్తాతిరేకేణ న విద్యంతే కదాచన । బ్రహ్మైవేదమితి ప్రాహ శ్రుతిరప్యతినిర్మలా॥ ౧౦॥ విదుషామనుభూతిశ్చ తథైవ హి న సంశయః । అతస్సర్వమిదం శంభురితి తత్త్వవిచక్షణాః ॥ ౧౧ ॥

వేదేవం యది సత్తా జాతిస్స్యాన్న తు సా జాతిః విశేషార్థాభావేన తస్యా జాతిత్వాయోగాత్-నిర్విశేషం న సామాన్యమితి హి తత్త్వవిదః అతస్సా సత్తా పరాత్పరం బ్రహ్మైవ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి శ్రుతేస్తద్బ్రహ్మ సదేవ । నను సత్తా హి సతో ధర్మః యస్య గుణస్య హి భావాద్ద్రవ్యే శబ్దనివేశస్తస్య భావత్వతలావితి స్మృతత్వాదితి నైష దోషః- సద్రూపం పరబ్రహ్మైవ సదేవ స్వస్మిన్ పరికల్పితాసు బహ్వీషు వ్యక్తిష్వధిష్ఠానతయానువృత్తత్వాత్సత్తేత్యుచ్యతే॥ యథా ఏకస్యైవ చంద్రస్య జలతరంగోపాధిషు నానాత్వే పరికల్పితే తత్ర సర్వత్రానువృత్తవ్యవహారబలేనానువృత్తం చంద్రరూపమేవ చంద్రత్వం తద్వదిత్యర్థః॥ యదా తు బ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారేణ తదవిద్యానివృత్తౌ తత్కార్యస్యాపి దృశ్యప్రపంచస్య నివృత్తిస్తదా తద్బ్రహ్మ సదిత్యుచ్యతే। న సత్తా అనుగంతవ్యాభావేన స్వరూపస్యానుగమాభావాత్- న చ తద్బ్రహ్మానువృత్తం వ్యావృత్త్యవధేరన్యస్యాభావాత్॥ తదుక్తం వార్తికకారైః॥ అవ్యావృత్తాననుగతం వస్తు బ్రహ్మ గిరోచ్యత ఇతి॥ ౮॥ నను ధర్మవాచకః సత్తాశబ్దః కథమేవమన్యథా క్రియతే॥ సదేవ సోమ్యేత్యత్రాపి సత్తాయోగి సదితి ధర్మిధర్మవాచక ఏవ స్వీకర్తవ్య ఇత్యత ఆహ॥ సత్తాయా ఇతి॥ యది సత్తాయాస్సకాశాద్ధర్మిభూతం తద్బ్రహ్మాపి నరవిషాణవదసదేవ స్యాత్ - తస్మాత్సత్తాత్మకమేవ పరం బ్రహ్మ న ధర్మధర్మిభావోఽయుక్త ఇత్యర్థః॥ ఏవం విశేషార్థాసత్త్వనిరూపణేన బ్రహ్మణస్సిద్ధమద్వితీయత్వముపసంహరతి॥ తత్రైవమితి॥ యస్మాత్సద్రూపబ్రహ్మణి ఘటపటాదయోఽధ్యస్తాస్తస్మాత్తద్వ్యతిరేకేణ తే న సంతీత్యర్థః॥ ౯॥ ఇత్థం ప్రతిపాదితే సర్వస్య జగతో బ్రహ్మాత్మకత్వే శ్రుతిం సంవాదయతి॥ బ్రహ్మైవేదమితి॥ బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మ పశ్చాద్బ్రహ్మ దక్షిణతశ్చోత్తరేణ। అధశ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠమితి॥ ప్రాణాదిషు సర్వాసు దిక్షు పరాగ్రూపం యదిదం జగత్ప్రసృతం భాసతే తత్సర్వం వరిష్ఠం గురుతమం విస్తీర్ణతమం బ్రహ్మైవ కారణభూతాత్తస్మాదతిరిక్తం కిమపి నాస్తీత్యర్థః॥౧౦॥ అత ఇతి॥ యతస్సద్రూపాద్బ్రహ్మణోఽతిరిక్తం కిమపి వస్తు నాస్తి తత్స్వరూపే పరికల్పితత్వాదతో యదిదం కార్యభూతం దృశ్యం జగత్తత్సర్వం

కారణభూతః పరశివస్స్వరూపతో నవ్యతిరిచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఏతదేవకార్య ప్రపంచస్య కారణబ్రహ్మాత్మకత్వం దృష్టాంతేన ప్రతిపాదయతి॥ మృచ్ఛరావేత్యాదినా ॥ యథామృద్ఘటశరావాదినానాకార్యాత్మనావభాసతే తథాపరశివోఽపి మాయోపాధివశాత్సర్వజగదాత్మనాభాసత ఇత్యర్థః ॥ శ్రుతావపి ॥ సర్వకారణబ్రహ్మవిజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయా ఉపపాదనార్థం మృచ్ఛరావయోర్దృష్టాంతత్వేనోపాత్తాః-యథాసోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృన్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదయః-బాదరాయణోఽపి- కార్యస్య జగతః కారణబ్రహ్మాసతిరిక్తత్వం సూత్రయామాస॥ తదనన్యత్వమారంభణశబ్దాదిభ్య ఇతి ॥ ౧౨॥౧౩॥ ననుప్రపంచోపాదిషు శరావాదికార్యం నారోప్యతే ॥ కింతు తైరారభ్యతే ॥ తచ్చ కారణమృదాదిద్రవ్యాద్భిన్నం ద్రవ్యాంతరం భవతీత్యాశంక్య కార్యప్రతిపత్త్యంతే లాన్యతిదృష్టాంతాంతరమాహ॥ ॥శుక్తికేతి॥ యథాశుక్తికాస్వాధిష్ఠానచైతన్యస్య మాయాయా వశాదారోప్యరజితాకారేణ భాసతే ॥ తథాపరశివోఽపి స్వాశ్రితమాయావశాత్సర్వజగదాత్మనా భాసత ఇత్యర్థః॥ ౧౪॥ననుశుక్తిరజతాదావన్యస్మిన్నన్యస్యారోప్యతే॥అద్వితీయే బ్రహ్మణితాదృశ ఆరోపః కథం సంభవతీత్యాశంక్య నిదర్శనాంతరేణోపపాదయతి ॥ స్వప్నదృగితి ॥ యథాస్వప్నద్రష్టా తైజసఆత్మోపాధివశాన్నానావిధస్వప్నపదార్థాకారో భవతి ॥ తథాద్వితీయఈశ్వరోఽపి స్వమాయావశాన్నానాకారజగదాత్మకో భవతీత్యర్థః ॥ స్వప్నద్రష్టుస్స్వప్నపదార్థాత్మకత్వమామ్నాయతే- సధీస్స్వప్నోభూత్వేమం లోకమతిక్రామతి॥ మృత్యోరూపాణీతి॥ ౧౫॥ ననునిరవయ

మృచ్ఛరావాదిరూపేణయథాభాతిస్వభావతః । తథాసర్వతయాభాతిశివస్సర్వావభాసకః॥౧౨॥ఘటకాదివిభేదేనయథాహేమప్రకాశతే । తథాసర్వతయాభాతిశివస్సర్వావభాసకః॥ ౧౩॥ శుక్తిరజితాకారాయథాభాతిస్వభావతః । తథాసర్వతయాభాతిశివస్సర్వావభాసకః॥ ౧౪॥ స్వప్నదృక్స్వప్నరూపేణయథాభాతిస్వభావతః। తథాసర్వతయాభాతిశివస్సర్వావభాసకః॥౧౫ ॥ అంధకారః ప్రకాశశ్చయథాకాశే ప్రకాశతే। జడాజడమిదంసర్వంతథాభాతిపరాత్మని॥ ౧౬॥ వీచీతరంగపూర్వాస్తుయథాభాంతిమహోదధౌ। మహాదాదివిశేషాంతంజగద్భాతితథాత్మని॥ ౧౭ ॥ భూతానిశంభుర్భువనానిశంభుర్వనానిశంభుర్గిరయశ్చశంభుః।సఏవసర్వంనతతోఽతిరిక్తంతతస్సఏకఃపరమార్థమేతత్ ॥౧౮॥ ఇజ్యశ్చయజ్ఞైరయమేవశంభుర్బ్రహ్మాదిదేవైరఖిలైస్సదైవ।జప్యశ్చమంత్రైరఖిలైర్వరిష్ఠైర్మర్త్యైశ్చదేవైర్మునిభిర్ద్విజేంద్రపూర్వైః॥ ౧౯ ॥ తపోభిరుగ్రైస్సతతం విశిష్టా మహేశమేనం పరిప్రీణయంతి । ప్రపూజయంత్యేవమునీంద్రబృందా నమంతి నిత్యం వచనాస్తువంతి॥ ౨౦॥ యతీంద్రబృందా హృదయేప్రవిష్టం గురుప్రసాదాచ్ఛివప్రసాదాత్।అహంపదప్రత్యయసాక్షిభూతంచిదాత్మరూపంవిదురేవమేవ॥ ౨౧॥ శివమశేషమిదంపరిపశ్యతస్సకలజన్మజరామరణాదయః। నిఖిలలోకగతిశ్చనిరంకుశంపరశివాత్మతయైవవిభాతిహి॥ ౨౨॥ అమలబోధతయాపరమేశ్వరంసకలవేదవచోభిరయత్నతః। పరమయోగబలే

నెఅద్వితీయే బ్రహ్మణి చేతనాచేతనలక్షణవిరుద్ధస్వభావంజగత్కథమారోపయితుంశక్యత ఇత్యాశంక్యనిదర్శనాంతరేణోపపాదయతి॥ అంధకారఇతి॥ యథైకస్మిన్నేవ నభసి ఘటాద్యుపాధివశాత్పరికల్పితభేదవిరుద్ధస్వభావావపి తమః ప్రకాశౌయుగపద్భాసేతే॥ తద్వదుపాధిపరికల్పితేపరశివస్వరూపే చేతనాచేతనవిభాగాత్మకః ప్రపంచోఽపి వ్యవస్థితస్సన్ప్రకాశత ఇత్యర్థః॥౧౬॥సర్వస్యాపికార్యప్రపంచస్యకారణమాత్రావశేషత్వంనిదర్శనాంతరమాహ॥ వీచీతి॥ మహోర్మివీచిస్సఏవ వాయువశాద్భగ్నకణస్తరంగః యథైకస్మిన్నేవసముద్రేవీచీతరంగబుద్బుదాద్యాకారవిశేషాః ప్రతీతిసమయఏవభాసంతేపునస్తత్రైవలీయంతే ॥ ఏవంపరశివస్వరూపేవ్యాకాశాదిభూతభౌతికాద్యాత్మకాఆకాశవిశేషాఃస్వమాయావశాద్భాసంతేతత్రైవప్రలీయంత ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ యస్మాదేవంపరశివస్వరూపే చేతనాచేతనాత్మకస్యప్రపంచస్యమాయయాపరికల్పితత్వాత్తస్యసర్వాధిష్ఠానపరశివస్వరూపానతిరిక్తత్వం తస్మాత్తస్యసర్వజగదాత్మకత్వముక్తమేవప్రపంచయతి ॥ భూతానిశంభురిత్యాదినా॥నతతోఽతిరిక్తమితి॥ ఆరోప్యస్యాధిష్ఠానాన్యత్వాసంభవాదిత్యర్థః ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦ ॥ హృదిసన్నివిష్టమితి ॥ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోఽంతరాత్మాసదాజనానాం హృదయే సన్నివిష్ట ఇత్యాది శ్రుతేరిత్యర్థః ॥ అహం పదప్రత్యయసాక్షి భూతమితి ॥ అహమితిపదమహంపదం-తస్మాద్యఃప్రత్యయఃఆత్మగోచరాంతఃకరణవృత్తిరహంకారాఖ్యాసాక్షితయావగంతవ్యా ఇత్యర్థః ॥ ౨౧॥ ౨౨॥

౨౩ ॥ పరమశివమితి ॥ హృత్పుండరీకమధ్యే సచ్చిదానందరూపం పరశివం స్వాత్మతయా సాక్షాత్కుర్వాణానాం సకలానర్థమూలభూతావిద్యానాశాత్తత్కార్యమాలితమనేకభవపరంపరాప్రాపకం సంచితం పుణ్యపాపరూపం ధర్మాధర్మాదినివృత్తం సద్జ్ఞానాగ్నినా దగ్ధం భవతీత్యర్థః ॥ శ్రూయతే చ॥ తద్యథేషీకాతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేతైవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయంత ఇతి॥ భగవతాప్యుక్తం॥ యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున॥ జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథేతి ॥ బాదరాయణోఽపి ॥ పరతత్వజ్ఞానాత్సంచితాగామికర్మణోర్వినాశాశ్లేషౌ సూత్రయామాస॥ తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాదితి॥ ఏషచ దాహః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తస్యకర్మణః- ప్రారబ్ధంతు భోగేనైకేన వర్త్యం స్యాత్ ॥ తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్య ఇతి శ్రుతౌ జ్ఞానోత్తరకాలమపి శరీరపాతపర్యంతం విళంబప్రతిపాదనేన ప్రారబ్ధకర్మణో భోగైకనివర్త్యత్వప్రతిపాదనాదనారబ్ధకార్య ఏవతు పూర్వే తదవధేరితి తేనైవ విశేషితత్వాచ్చ॥ ౨౪ ॥ అతః ప్రారబ్ధకర్మభోగసమయే యద్యత్పుణ్యపాపాదికం కర్మోపార్జ్యతే తేనాస్యాశ్లేషమాహ॥ కర్మభిరితి॥ శ్రూయతే హి॥ తద్యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యంత ఏవమేవంవిదిపాపం కర్మ న శ్లిష్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ సర్పేతి॥ సర్పధారాత్మనా మాయయా భాసమానా రజ్జుః స్వయాథాత్మ్యజ్ఞానోత్తరకాలం న సర్పాద్యాత్మనా భాసతే- కింతు పూర్వమపి ఇయం రజ్జురేవ కదాచిదపి న సర్పో భూదిత్యేవం ప్రతీయతే- యథైవం- తద్వత్పరశివోఽప్యవిద్యావశాత్పూర్వం ప్రపంచాత్మతయా భాసమానోఽపి జ్ఞానోత్తరకాలం ప్రాగప్యసౌ పరశివ ఏవ సర్వో న ప్రపంచ ఇతి ప్రతీయతే॥ తథాచ- నాభూదస్తి భవిష్యతీతి దృశ్యప్రపంచస్య కాలత్రయేఽప్యసత్వసిద్ధేస్సిద్ధం మిథ్యా

నచ పశ్యతః కథమశేష జగత్ప్రతిభాభవేత్ ॥ ౨౩ ॥ పరమశివమశేషం పశ్యతామాదిభూతం హృదయకుహరమధ్యే సంచితం కర్మబృందం। ఝటితి భవతి దగ్ధం తూలవద్వహ్నియుక్తం న ఫలనికరభోగప్రాప్తమేతద్భవేచ్చ ॥ ౨౪॥ కర్మభిస్సకలైరపి లిప్యతే బ్రహ్మవిత్ప్రవరశ్చ న సర్వదా । పద్మపత్రమివాంభి రహో పరబ్రహ్మవిత్ప్రవరస్య తు వైభవమ్॥ ౨౫ ॥ పుణ్యపాపతయా యదిభాసతే కర్మజాతమనాత్మమతిస్తదా । బ్రహ్మరూపతయైవ హి భాతి చేద్బ్రహ్మవేదనమేవ తదుత్తమమ్॥ ౨౬॥ సర్పాదిభావేన విభాసమానా రజ్జుర్న సర్పాది సదైవ రజ్జుః । తద్వత్ప్రపంచాత్మతయా విభాతి శివో న విశ్వం శివ ఏవ సత్యమ్॥ ౨౭॥ యథైవ తోయాత్మతయా మహీమిమాం నరో విజానన్నపి వేద మేదినీమ్ । తథైవ విశ్వాత్మతయాభిపశ్యన్నపి ప్రపశ్యత్యతుల ప్రబోధమ్॥ ౨౮॥ అతః ప్రపంచానుభవస్సదా న హి స్వరూపబోధానుభవస్సదాఖిలు । ఇతీవ పశ్యన్పరిపూర్ణవేదనో న బద్ధముక్తో న చ బద్ధ ఏవ తు ॥ ౨౯॥ స్వస్వరూపతయా స్వయమేవ సః ప్రస్ఫురత్యతులః పరమేశ్వరః। న ప్రపంచవిభాసనమస్త్యతః కస్యచిచ్చ న బంధనమోచనే ॥ ౩౦ ॥

త్వమిత్యర్థః ॥ ౨౭॥ యథైవేతి॥ అద్భ్యః పృథివీతి శ్రుత్యా పృథివ్యా అపః కారణం యథా కార్యభూతాం పృథివీం కారణభూతోదకాత్మనా జానన్నపి తాం పృథివీం వేదైవ తత్తథా కారణభూతం పరశివం కార్యప్రపంచాత్మతయా జానన్నపి నిరుపాధికం పశ్యత్యేవేత్యర్థః॥ ౨౮ ॥ న బద్ధముక్త ఇతి॥ ఏవం సర్వత్ర ప్రపంచే పరిపూర్ణం తత్వమేవ సాక్షాత్కుర్వన్న బద్ధముక్తః పరశివస్వరూపాతిరిక్తస్య బద్ధస్యైవాభావాత్ ॥ అత ఏవ న బంధశ్చ భేదదృష్టౌ సత్యామేవ హి బంధమోక్షవ్యవహార ఇత్యర్థః॥ తథాచోక్తం॥ న నిరోధో న చోత్పత్తిర్న బద్ధో న చ బాధకః ॥ న ముముక్షుర్న వై ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతేతి ॥ ౨౯॥ స్వస్వరూపతయేతి॥ నిరవద్యః స్వప్రకాశకపరశివః ప్రత్యగాత్మనః స్వరూపత్వేన స్ఫురతి॥ యథాతిదానీమవిద్యానివృత్త్యా తత్కార్యప్రపంచస్య బంధహేతుత్వాభావాన్న బంధమోచనమిత్యర్థః - ఏవముత్పన్నతత్వజ్ఞానస్య సచ్చిదానందాఖండైకరసబ్రహ్మస్వరూపేణావస్థానమేవ ముక్తిః సా చ జ్ఞానాదేవ లభ్యా- తచ్చ జ్ఞానం వేదాంతశ్రవణాదేవేత్యేతావత్ప్రతిపాదితం॥ ౩౦॥ తత్ర విద్యాఫలస్య ముక్తేః స్వర్గాదిఫలవదతిశయిత్వమాశంక్య నిరస్యతి॥ ఇత్యుంహీతి॥ యత్ప్రత్యగాత్మనోఽద్వితీయబ్రహ్మరూపేణావస్థానమేవ వేదస్యాభిమతోత్కృష్టా ఆత్మనిష్ఠా - బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం॥ బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తాత్। ఇదం సర్వం యదయమాత్మేత్యాదిశ్రుతేర్నిర్వికారబ్రహ్మభావనరూపా ముక్తిరర్వాచీనానాం మనుష్యాదీనాముత్కృష్టాదీనామృషీణాం తత్తోఽప్యుత్కృష్టస్యేశ్వరస్యాపి సమానైవేత్యర్థః- బాదరాయణోఽపి- ముక్తేరేకరూపత్వం సూత్రయామాస॥ ఏవం ముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావధృతేరితి॥ తచ్చాధికరణమేవ సంగ్రహీతం ॥ ముక్తిస్సాతిశయా నో వా ఫలత్వాద్బ్రహ్మలోకవత్॥ స్వర్గవచ్చ

న్యభేదేన ముక్తిః సాతిశయైవహి॥ బ్రహ్మైవ ముక్తిర్న బ్రహ్మక్వచిత్సాతిశయం స్మృతం॥ అత ఏకవిధా ముక్తిర్వేదధసామనుజస్యచేతి ॥ ఏవం ముక్తిస్వరూపమనంగీకుర్వతో బాధమాహ॥ ఇతోఽన్యథేతి॥ శ్రూయతేహి॥ అవిద్యాయామంతరే వర్తమానాస్స్వయంధీరాః పండితంమన్యమానాః । జంఘన్యమానాః పరియంతి మూఢా అంధేనైవ నీయమానా యథాంధా ఇతి॥ ౩౧॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం- సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం- యజ్ఞవైభవఖండే పంచదశోఽధ్యాయః. ... ... *

ఏవం వేదాంతవాక్యజనితాత్పరశివస్వరూపసాక్షాత్కార జ్ఞానాదేవ ముక్తిర్నకారణాంతరాదితి ప్రతిపాదితం ॥ తచ్చ జ్ఞానం కథముత్పద్యత ఇతి తదుత్పత్తేః కారణం వక్తుముపక్రమతే ॥ అథాత ఇతి ॥ పరశివజ్ఞానస్య పరమపురుషార్థత్వాత్తత్రచ ప్రతిబంధక పాపనిమిత్తప్రత్యూహో జాయతే తన్నివృత్త్యర్థం వక్ష్యమాణ మిత్రాది దేవతాప్రార్థనం ముముక్షుణానిత్యం కర్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౧॥ ౨॥ ఉక్తవిధప్రతిబంధోపశమాయతైత్తరీయోపనిషది పఠితాప్రార్థనరూపమంత్రాత్మకో యోఽనువాక ఆమ్నాతస్తదర్థ ప్రతిపత్తిసౌకర్యాయశ్లోకేననిబధ్నాతి ॥ శన్నో మిత్ర ఇత్యాదినా ॥ మిత్రాదయోఽస్మాకం విద్యాప్రతిబంధాపనయనేన శం సుఖహేతవో భవంతు ॥ ౩ ॥ వాగీశో బృహస్పతిః ॥ వాగీశో బృహస్పతిరితి శ్రుతేః ॥ ఉరుక్రమ ఇతి ॥ ఉరువిస్తీర్ణం క్రమత ఇత్యురుక్రమః - సర్వవ్యాపీత్యర్థః ॥

ఇయం హి దేవస్యపరాహి నిష్ఠా మునీశ్వరాణామపి శంకరస్యతు । ఇతోఽన్యథా యే విదురంధకూపే పతంతి తే మోహఫణీంద్రదష్టాః॥ ౩౧॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- జ్ఞానయజ్ఞవిశేషో నామ- పంచదశోఽధ్యాయః, ... *

* జ్ఞానోత్పత్తికారణమ్, *

శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి జ్ఞానోత్పత్తేస్తు కారణమ్ । వినా యేన శివజ్ఞానం న జాయేత కథంచన ॥ ౧ ॥ ముముక్షురతిసంతుష్టస్సిద్ధ్యత్యేవ గతిర్మమ। ఇతి నిశ్చయబుద్ధిస్తు ప్రతిబంధనివృత్తయే॥ ౨॥ దేవతాస్సకలా నిత్యం ప్రార్థయేన్మతిమత్తమః । శన్నో మిత్రశ్శం వరుణశ్శన్నో భవతు చార్యమా॥ ౩॥ శన్న ఇంద్రశ్చ వాగీశశ్శన్నో విష్ణురురుక్రమః।నమోస్తు బ్రహ్మణే వాయో నమోస్తు తవ శోభనం॥ ౪ ॥ త్వమేవ సాక్షాద్బ్రహ్మాసి త్వాం వదిష్యామి శంకరం । ఋతం చ సత్యం చాహం త్వాం వదిష్యామి సమాహితః॥ ౫॥ తన్మామవతు కల్యాణం తద్వక్తారం చ శోభనం । మాం భూయో వతు వక్తారమపి చావతు శోభనమ్॥ ౬ ॥ శాంతిశ్శాంతిః పునశ్శాంతిర్దోషత్రయనివృత్తయే।కృత్వైవం ప్రార్థనామాత్మజ్ఞానార్థం పునరాస్తికాః॥ ౭ ॥ జపేన్నిత్యం గురోర్లబ్ధ్వా మంత్రం యచ్ఛందసామితి। మేగోపాయేతి పర్యంతమత్యంతం శ్రద్ధయా సహ॥ ౮॥ సంకోచో దేహయాత్రాయాం యది జ్ఞానార్థినో భవేత్ । ఉపక్షీణో భవేద్బుద్ధిస్తత్ర తస్య న సంశయః॥ ౯॥ అతస్సంకోచహానాయ విద్యార్థం తు దినే దినే । ఆజ్యేనాన్నేన చోభాభ్యామావహంతీతి మంత్రతః॥ ౧౦॥ జుహుయాచ్ఛ్రద్ధయా సార్ధం బ్రహ్మచారీ గృహీ వశీ।

మిత్రాదీనామంతర్యామిత్వేనావస్థితం బ్రహ్మ తస్మైనమోస్తు ॥ వాయుః క్రియాశక్త్యుపాధికః సూత్రాత్మా వాయుర్వై గౌతమతత్సూత్రం వాయునా వై గౌతమసూత్రేణాయం చలోకః పరశ్చలోకస్సర్వాణిచభూతానిసందృబ్ధానిభవంతీతి శ్రుతేః ॥ ౪ ॥ హే వాయో యదపరోక్షం పరంబ్రహ్మ తదేవ త్వమసి - తస్యైవ జగద్ధారణ సమర్థ క్రియాశక్త్యాత్మకమూర్త్యంతరత్వాత్ - అతస్సాక్షాత్పరశివస్వరూపం త్వామేవ వదిష్యామి మనసా యథార్థసంకల్పనం ఋతం - తథావిధస్యార్థస్య వాచోచ్చారణం సత్యం-తదుభయాత్మకం త్వామేవ వదిష్యామి - తద్వాయురూపాధికం పరంబ్రహ్మ మామవతు ॥ చకారాదాచార్యం చ తత్ర ద్రష్టవ్యం-మాం భూయ ఇత్యాదికముక్తస్యైవార్థస్య దార్ఢ్యార్థం శ్రుతావప్యనభ్యాసమవతు వక్తారమిత్యనేనైవాభిప్రాయేణ వ్యతిహారేణామ్నాతం॥ ౫॥ ౬ ॥ దోషత్రయనివృత్తయ ఇత్యాధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికదోషత్రితయనివృత్త్యర్థం శాంతిశబ్దస్య త్రిరుచ్చారణం కర్తవ్యమిత్యర్థః॥ ౭॥ మేగోపాయేతి॥ పర్యంతమితి ॥ యశ్ఛందసామిత్యారభ్య మేగోపాయేతి పర్యంతం జపేదిత్యర్థః॥ ౮ ॥ సంకోచ ఇతి॥ జ్ఞానార్థినశ్శుశ్రూషోర్యది దారిద్ర్యం స్యాత్తదా దేహయాత్రాయాం తస్య బుద్ధిస్తత్ర పరిక్షీణా స్యాదతస్తన్నివృత్త్యర్థమావహంతీత్యనువాక శేషేణ ప్రతిదినమాజ్యేనాన్నేనవా నాగ్నిశ్చేదగ్నౌ జుహుయాదనగ్నిస్తు తాన్మంత్రాన్ ప్రతిదినం

జపేదిత్యర్థః॥ ౯॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥ ౧౨ ॥ ౧౩॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ రుద్రో రుద్రాక్షధారణాదితి॥ రుద్రస్యాక్షిపరిణామరూపరుద్రాక్ష స్తస్యాపి ధారణాత్స్వయమపి రుద్రో భవేదిత్యర్థః॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ అగ్నిరిత్యాదిభిరితి ॥ అథర్వశిరసి శ్రూయతే ॥ అగ్నిరితి భస్మ - వాయురితి భస్మ - జలమితి భస్మ - స్థలమితి భస్మ - వ్యోమేతి భస్మ - సర్వగ్ం హవా ఇదం భస్మ మన ఇత్యేతాని చక్షూంషి భస్మానీ అగ్నిరిత్యాదినా భస్మ గృహీత్వా విమృజ్యాంగాని సంస్పృశేదితి॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ నిర్మాల్యం చ నివేద్యం చేతి తదుక్తమాగమే ॥ సర్వజ్ఞానోత్తరే ॥ విసర్జితస్య దేవస్య గంధపుష్పనివేదనం ॥ నిర్మాల్యం తద్విజానీయాద్వర్జనం వస్త్రభూషణం ॥ అప్లయిత్వా తు తం భూయస్స్వం దేశాయ నివేదయేదితి ॥ అథాకాలోత్తరేప్యుక్తం ॥ శ్లో॥ స్థిరే చరే తథా రత్నే సిద్ధలింగే స్వయంభువి । ... హే చిత్రమయే బాణే స్థిత

భిక్షుకస్తు జపేన్మంత్రమనగ్నిశ్శ్రద్ధయా సహ॥ ౧౧ ॥ నిత్యమాచార్యశుశ్రూషాం ప్రకుర్యాద్భక్తిపూర్వకమ్ । ఉత్థాయోత్థాయ పత్రైశ్చ ప్రణామం ద్వాదశాథవా ॥ ౧౨ ॥ కృత్వాచార్యం యథాశక్తి ముహుర్భూమౌ విదండవత్ । వేదాంతశ్రవణం కుర్యాన్మననం చ సమాహితః॥ ౧౩॥ నిత్యం లింగే మహాదేవం పూజయేద్భక్తిపూర్వకమ్। శాంతో దాంతో భవేన్నిత్యం విరక్తో భిక్షుకో భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః । సహిష్ణుశ్చ భవేన్నిత్యం త్యక్తైకాగ్రమనా భవేత్ ॥ ౧౫ ॥ రుద్రాక్షధారణం కుర్యాద్రుద్రో రుద్రాక్షధారణాత్ । ప్రతిబంధకబాహుళ్యాల్లజ్జా నిత్యం ప్రజాయతే ॥ ౧౬॥ ఆలస్యే చ తథా తేషాం తథా భిక్షుస్వభావతః । అదృశ్యదర్శనాదౌ చ జపేత్పంచాక్షరం షడక్షరం॥౧౭॥ షడక్షరాణి వర్ణాంతే జిహ్వాగ్రే యస్య సంతతం । సంభాషణాదికం తేన కుర్యాద్దేవాన్ చారతః॥౧౮॥ సంభాషణాదికం నీచైర్న కుర్యాన్మోహతోఽపి వా । యది కుర్యాత్ప్రమాదేన ప్రాయశ్చిత్తీ భవేద్ద్విజః ॥౧౯॥ స్వజాతివిహితాచారైరన్యాచారైస్తథైవ చ । విశిష్టా అపి నీచాస్స్యుర్న సంభాష్యా ద్విజోత్తమైః॥౨౦॥ అగ్నిహోత్రాదిజం భస్మ సితమాదాయ సాదరం । అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్జాబాలోక్తైశ్చ సప్తభిః ॥ ౨౧ ॥ అభిమంత్ర్య మహాదేవం భావయిత్వా సమాహితః । భస్మనా తేన సర్వాంగం సముద్ధూళ్య తతః పరం ॥ ౨౨ ॥ తిర్యక్ త్రిపుండ్రయుక్తేన వర్త్మనా మతిమత్తమః । లలాటే చ తథా స్కంధే త్రైవోరసి ధారయేత్॥ ౨౩॥ చిరంతనాని స్థానాని శివస్యామితతేజసః । ప్రతిమాసు విశేషేణ సేవనీయాని భక్తితః॥ ౨౪॥ శివస్యోత్సవసేవార్థం గచ్ఛేచ్ఛ్రద్ధాపురస్సరం । ఉత్సవం సేవమానస్య ముక్తిర్హస్తస్థితా భవేత్॥ ౨౫॥ విశిష్టమన్నం భుంజీత చిత్తశుద్ధ్యర్థమాత్మనః । నిర్మాల్యం చ నివేద్యం చ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ ౨౬ ॥ రుద్రేణ భుక్తం నిర్మాల్యం న తథా దేవతాంతరైః । నివేద్యం విష్ణునా భుక్తమమృతం చాన్యదైవతైః ॥ ౨౭ ॥ గురూచ్ఛిష్టం పురోడాశం భవత్యేవ న సంశయః । నిర్మాల్యం చ నివేద్యం చ భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్॥ ౨౮ ॥ వర్ణాశ్రమాదిహీనానాం కుర్యాత్సేవాం న మానవః । సహవాసం న తైః కుర్యాత్సహ సంభాషణం తథా॥ ౨౯ ॥ సహ ప్రమోదసంస్పృష్టిస్సహ పఙ్క్తౌ తు భోజనం । సహైవ గమనం సఖ్యం సహ సంబంధమేవ చ॥ ౩౦॥ దేవానాం చ మనుష్యాణాం తథా స్త్రీణాం చ లాంఛనం । న కుర్యాన్మోహతో వాపి యది కుర్యాత్పతత్యధః॥ ౩౧ ॥ కస్యచిల్లాంఛితో మర్త్యో మనసా కీసర్వథా భవేత్ । శ్రౌతస్మార్తసదాచారైర్నాధికారీ చలాంఛితః॥ ౩౨ ॥ లాంఛితాశ్చ న సంభాష్యా న స్పృశ్యాశ్చ తథైవ చ । న దర్శనీయాస్తాన్రాజా దేశాచ్ఛీఘ్రం ప్రవాసయేత్ ॥ ౩౩ ॥ అకుర్వన్నపి

శ్చండోనియామకః ॥ సిద్ధాంతే నోత్తరే తంత్రే న వామే న చ దక్షిణే ॥ చండద్రవ్యం గురుద్రవ్యం దేవద్రవ్యం తథైవ చ। రౌరవే తే తు పచ్యంతే మనసా యే తు భుంజత ఇతి॥ ఏవమాది సిద్ధాంతమతవచనపర్యాలోచనయా గంధపుష్పాన్నాదీనాం చండద్రవ్యత్వేన సర్వథా వర్జ్యత్వావగతేస్తం న భుంజీతేత్యర్థః ॥ సిద్ధాంతవ్యతిరిక్తవామదక్షిణాదితంత్రాంతరమతే తు యత్ర చండాధికారో నాస్తి తత్ర నిర్మాల్యస్వీకారేపి దోషో నాస్తి ॥ తథా చోక్తం ॥ శ్లో॥ బాణలింగే చ లోహే సిద్ధలింగే స్వయంభువి । ప్రతిమాసు చ సర్వాసు న చండోఽధికృతో భవేత్ ॥ అద్వైతభావనాయుక్తే స్థండిలే ఽర్చనే విభావపీతి ॥ తత్ర శైవాగమే తు సిద్ధాంతస్యైవ ప్రాబల్యాత్తన్మతానుసారేణ సర్వేష్వపి లింగేషు సర్వథా వర్జనీయమిత్యభిప్రేత్యాహ ॥ విశేషేణేతి॥ ౨౬॥ ౨౭॥౨౮॥ ౨౯ ॥౩౦॥౩౧॥ ౩౨॥౩౩ ॥అకుర్వన్నపీతి ॥ ఫలరాగాభావాన్నిత్యమకుర్వ

స్వర్గకామో యజేతేత్యాదివిధివాక్యోక్తంయాగాదికర్మ కుర్వన్నపి- బ్రాహ్మణో న హంతవ్యో న కలంజం భక్షయేదిత్యాదివాక్యైర్నిషిద్ధం సర్వథా పరివర్జయేదిత్యర్థః॥ తద్వర్జనస్య ఫలరాగప్రయుక్తత్వాభావాత్ ప్రత్యుత నిషిద్ధాచరణే దోష ఏవ రాగతః ప్రవృత్తేః ఏవం నిషిద్ధపరివర్జనేన ప్రత్యవాయానుదయాద్విరుద్ధవాసనానిరాసాచ్చ - ఫలప్రేప్సునైవ నిర్వర్త్యైర్విహితైర్నిత్యకర్మభిర్విమలబుద్ధిం లభత ఇత్యర్థః॥ ఏవం విహితానుష్ఠానాన్నిషిద్ధపరిహారణాచ్చాంతఃకరణమాలిన్యాపాదకం పాపం నోత్పద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ తైత్తిరీయకే ॥ సత్యాన్న ప్రమదితవ్యం। ధర్మాన్న ప్రమదితవ్యం। కుశలాన్న ప్రమదితవ్యం। భూత్యై న ప్రమదితవ్యమిత్యాదినా యాని సత్యాదీని నిత్యం ముముక్షుభిస్సేవనీయానీత్యామ్నాతం॥ తాని దర్శయతి॥ సత్యాదిత్యాదినా॥ న ప్రచ్యుతో భవేదిత్యంతేన ॥ కుశలాదితి ॥ కుశలం యోగక్షేమః॥ ౩౫॥ పితాదిపూజనాదితి॥ ఆదిశబ్దేనాచార్యాదిసంగ్రహః మాతాపితృపూజనానంతరం॥ ఆచార్యదేవో భవ అతిథిదేవో భవేతి తత్పూజాయా ఉక్తత్వాత్॥ ౩౬॥ ౩౭॥ శివస్వరూపమిత్యాది స్వప్రకాశచిదాత్మతయా భాసమానం పరశివస్వరూపం ముఖ్యం భస్మ ॥ తజ్జలే సూర్యప్రతిబింబవత్ ప్రపంచేఽనుప్రవిష్టం సత్ప్రతిబింబాత్మనా ధార్యం భస్మసంజ్ఞా

విధ్యుక్తం నిషిద్ధం పరివర్జయేత్। నిషిద్ధపరిహారేణ విహితే లభతే మతిమ్॥ ౩౪॥ సత్యాద్ధర్మాచ్చ కుశలాద్భస్మ
నోద్ధూళనాదపి। త్రిపుండ్రధారణాచ్చాపి స్వాధ్యాయాధ్యయనాదపి ॥ ౩౫॥ దైవాచ్చ పిత్ర్యాత్కా
ర్యాచ్చ మాతాపిత్రాదిపూజనాత్ । తథాన్యేభ్యశ్చ కర్మభ్యశ్శ్రౌతేభ్యశ్చ తథైవ చ॥ ౩౬॥ స్మార్తేభ్యశ్చ
ముముక్షుశ్చేత్సదా న ప్రచ్యుతో భవేత్। ఉక్తసాధనసంపన్నో జ్ఞానాద్భస్మాధిగచ్ఛతి॥ ౩౭ ॥ శివస్వరూ
పం పరమం భాసనాద్భస్మ సంస్మృతం। తదేవ స్వీయమాయోత్థప్రపంచే జలసూర్యవత్॥ ౩౮ ॥ అనుప్ర
విష్టం తద్రూపం భస్మ లేశముదాహృతం। తేన లేశేన దేవేశః ప్రతిబింబేన భస్మనా॥ ౩౯॥ స్వతంత్రో బింబ
భూతస్తు సదైవోద్ధూళితశ్శివః। స ఏవ పూజనీయస్తు బ్రహ్మవిష్ణుసురోత్తమైః॥ ౪౦॥ తత్ప్రసాదేన సర్వే
షాం దేవత్వం న స్వభావతః । స్వభావాదేవ దేవత్వం దేవదేవస్య శూలినః ॥ ౪౧॥ తం విదిత్వా విముచ్యం
తే శాంతా దాంతా మునీశ్వరాః । గృహస్థాశ్చ తథైవాన్యే సత్యధర్మపరాయణాః ॥౪౨ ॥ భస్మసంఛ
న్నసర్వాంగాస్త్రిపుండ్రాంకితమస్తకాః। రుద్రాక్షమాలాభరణాః శ్రీమత్పంచాక్షరప్రియాః॥ ౪౩॥
నిత్యం లింగార్చనపరా యజ్ఞైర్దగ్ధకిల్బిషాః । అతో జ్ఞానార్థిభిర్జ్ఞానసాధనాని మనీషిభిః ॥ ౪౪॥
సంపాద్యాని మహాయాసాజ్జ్ఞానాన్ముచ్యేత బంధనాత్ । జ్ఞానం వేదాంతవిజ్ఞానం బ్రహ్మాత్మైకత్వగోచ
రం॥ ౪౫॥ తస్మాజ్జ్ఞాతం విజానాతి స ముక్తశ్చ విముచ్యతే। నివర్తతే నివృత్తశ్చ శ్రుత్యర్థస్యైష సంగ్ర
హః॥ ౪౬॥ అయమర్థో మహాదేవప్రసాదరహితైర్నృభిః। జాత్యంధగజదృష్ట్యైవ కోటిశః పరికల్ప్య
తే॥ ౪౭ ॥ బ్రాహ్మణో వాంత్యజో వాపి తథా గర్భస్థితోపి వా । మహాదేవప్రసాదేన ముచ్యతే భవబంధ
నాత్ ॥ ౪౮॥ మహాదేవే మహానందే మహాకారుణికోత్తమే। ప్రసన్నే సతి కీటో వా పతంగో వా విముచ్య
తే॥ ౪౯॥ గురూపదిష్టో వేదార్థస్సంగ్రహేణ మయోదితః। మదుక్తార్థే తు విశ్వాసం కురుధ్వం య
త్నతో ద్విజాః॥ ౫౦॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే - సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే
జ్ఞానోత్పత్తికారణం నామ షోడశోధ్యాయః. ... ... *

తం ప్రతిబింబస్య చ బింబనిరూప్యత్వేన తత్సంబంధనియమాత్ సర్వథా బింబభూతః పరశివః ప్రతిబింబరూపేణ భస్మనాలేపిత ఏవ వర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦ ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ తస్మాజ్జ్ఞాతమితి ॥ స్వప్రకాశసాక్షిచైతన్యాత్మనాపూర్వమపగతమేవాత్మస్వరూపం వేదాంతవాక్యజనితేన విజ్ఞానేనోపాధిప్రతిహానద్వారా పునర్విజానాతీత్యర్థః॥ ఉక్తం హి॥ సర్వప్రత్యయవేద్యే వా బ్రహ్మరూపే వ్యవస్థితే । ప్రపంచస్య ప్రవిలయశ్శబ్దేన ప్రతిపాద్యత ఇతి॥ విముక్తశ్చేతి ॥ నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం హి పరశివస్వరూపం తదేవ ప్రత్యగాత్మనో నైజం రూపమతస్స్వభావతో విముక్త ఏవ పశ్చాదపి అవిద్యావశాద్బద్ధ ఇవ భాసమానస్స్వస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన పునర్విముచ్యత ఇత్యర్థః॥ శ్రుతిశ్చ॥ అనుష్ఠాయ న శోచతి ॥ విముక్తశ్చ విముచ్యత ఇతి ॥ స్వభావతో నివృత్తోపి సంసార ఉపాధివశాద్భాసమానః పునర్విద్యోదయేనోపాధిప్రవిలయాన్నివర్తత ఇత్యర్థః॥ ౪౬ ॥ జాత్యంధగజదృష్ట్యేతి ॥ యథా బహవో జాత్యంధాః సంభూయ గజస్య హస్తపాదాద్యవయవవిశేషాన్స్పృశంతో తత్తన్మాత్రమేవ గజస్య సాకల్యబుద్ధిమాసాదయంతశ్చాపజ్ఞ

స్తంభాద్యాకారతాం కల్పయంతి ॥ తథైవ ముక్తవిధస్వరూప మజ్ఞానమోహితా స్తార్కికాదయో బహుప్రకారం కల్పయంతీత్యర్థః ॥ ౪౭॥ గర్భస్థితో వేతి॥ అత యేవైతరేయకే॥ గర్భేనుసన్నన్వేషామితిమంత్రవాక్యతాత్పర్య ప్రతిపాదకంవాక్యమామ్నాయతే ॥ గర్భఏవైతచ్ఛయానో వామదేవఏవమువాచేతి॥ ౪౮ | ౪౯ ||౫౦॥ *

ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాంసూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాంయజ్ఞవైభవఖండే-షోడశోఽధ్యాయః.

ఉక్తవిధం పరశివస్వరూపవిషయంవేదాంతజనితజ్ఞానం సాధనచతుష్టయ సంపన్నస్యైవేతి తత్సంపత్తి రాదౌ ముముక్షుభి రేష్టవ్యా తత్ర జ్ఞాన యోగ ఖండే దశ మాధ్యాయే పిండోత్పత్తి కథనేన దేహధారణస్యదుఃఖాత్మకత్వప్రతిపాదనాయయద్వైరాగ్యంసూచితంతదిదానీంవిస్తరేణ ప్రతిపాదయితుమధ్యాయఆరభ్యతే॥ అథాతఇతి ॥ నను విగతోవిషయగోచరో రాగోయస్మాద్విరాగస్తస్యభావోవైరాగ్యంతస్య ప్రతిపాదనంవిషయసద్భావాభావయోర్దుర్నిరూపం॥విషయస్యపారమార్థికత్వేహి వచనశతాదపికథం తతఃపురుషోవిరజ్యతే॥ అపారమార్థికత్వేతువిషయాభావాదేవయతస్సంపన్నంవైరాగ్యమితినప్రతిపాదనార్హమిత్యాశంక్యాహ॥ప్రత్యగిత్యాదినా॥జీవబ్రహ్మణోరేకత్వాచ్ఛాదకభావరూపాజ్ఞానాన్మాయావిద్యా పరపర్యాయాద్ద్వైతవస్త్వాత్మకంజగత్సముత్పన్నంఅవిద్యాపరికల్పితేతస్మిన్ద్వైతవస్తుని జన్మాంతరశతేషువిషయోపభోగజనితయా వాసనాసుఖదుఃఖఫలహేతుభూతంపుణ్యాపాపాత్మకంపరిపక్వంయత్కర్మ ఇత్థమేవేతి॥ పరమేశ్వరస్యాజ్ఞానవశేనహేతునాకించిద్ధిశోభనం కించిదశోభనమితి భ్రాంత్యాపరమార్థవత్కల్ప్యత ఇత్యర్థః॥ ౧॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪॥ఏకఇతి ॥ ఇహలోకేవిద్య

వైరాగ్యవిచారః.

శ్రీసూతఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామివైరాగ్యందుఃఖనాశనమ్ । యేనసాక్షాచ్ఛివజ్ఞానంజాయతే మోక్షసాధనం॥ ౧॥ ప్రత్యగ్బ్రహ్మైకతాజ్ఞానాద్ద్వైతవస్తుసముద్గతం । ద్వైతవస్తుని విప్రేంద్రాః పూర్వవాసనయాతథా ॥ ౨ ॥ ఆజ్ఞయా దేవదేవస్యకాలపాకేనకర్మణా । శోభనా శోభనా భ్రాంతిఃకల్పితా పరమార్థవత్ ॥ ౩ ॥ శోభనత్వేనసంకౢప్తేవిషయేవాసనాబలాత్ । ఇచ్ఛానిత్యం ప్రజాయేతనరాణాంమూఢచేతసామ్॥౪॥శోభనత్వేనసంకౢప్తః పదార్థోద్వివిధస్స్మృతః । ఏక ఐహికఆఖ్యాతఇతరఃపారలౌకికః॥ ౫॥ ఐహికానింద్రియైరర్థాన్భుక్త్వా దేహీనిరంతరం । పునర్భుక్తేషుచార్థేషుతత్సమానేషుమానవః ॥ ౬ ॥ కరోతివాంఛామవశః కల్పనా మతిమోహితః । శోభనత్వేనయఃకౢప్తః పదార్థఃపారలౌకికః॥ ౭॥ తత్రబుద్ధింనృణాంశాస్త్ర ముత్పాదయతినిశ్చితమ్। భ్రమాత్తద్భోగ వాంఛాచ జాయతేసర్వదేహినామ్॥ ౮ ॥ దృష్టానుశ్రవికద్వారా బుద్ధిసంతతిరాత్మనః । కల్పితేవిషయేనిత్యంజాయతేవేదవిత్తమాః॥ ౯॥ తథాయోఽశోభనత్వేనపదార్థఃపరికల్పితః। ఇహలోకేపరత్రాపిద్వేషస్తత్రహిజాయతే ॥ ౧౦ ॥ రాగద్వేషాఖ్యపాశాబద్ధాధర్మాధర్మవశంగతాః । దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదినిరయంయాంతిమానవాః ॥ ౧౧ ॥ శుక్లంచశోణితందృష్ట్వాస్పృష్ట్వా

మానోనుకూలవేదనీయశ్శబ్దస్పర్శాదిరైహికోవిషయః సఏవస్వర్గాదిలోకాంతరోపభోగ్యః పారలౌకికఇతి ॥ ౫ ॥ పునర్భుక్తేష్వితి॥ ఉక్తంహి॥ నజాతుకామఃకామానాముపభోగేనశామ్యతి । హవిషాకృష్ణవర్త్మేవ భూయఏవాభివర్ధతఇతి॥౬॥౭॥నను పారలౌకికస్యవిషయస్యేంద్రియైరనుభూయమానత్వాభావాత్కథంతత్ర రాగస్సంభవతీత్యత్రాహ॥ తత్రబుద్ధింనృణామితి॥ ౮॥ దృష్టానుశ్రావికేతి ॥ దృష్టంప్రత్యక్షేణానుభూతంసుఖంఆనుశ్రవికం శ్రుతిబలాదవగతం సుఖముభయద్వారాఇహలోకపరలోకయోరవిద్యాకల్పితత్వేనసజాతీయేవిషయేచ బుద్ధేరుత్పత్తి ర్జాయతఇత్యర్థః॥ ౯॥ ఏవంవైరాగ్యప్రతిపాదనోపయోగిత్వేన పురుషస్యైహికాముష్మికవిషయేషుభ్రమాద్రాగసంభవ ముపపాద్యాశోభనత్వేనపరికల్పితేవస్తునిభ్రమవశాదేవద్వేషోప్యుత్పద్యతఇత్యాహ ॥ తథాయఇతి॥ ౧౦॥ రాగద్వేషావేవపాశౌతాభ్యాంబద్ధాఃపుణ్యాపాపాత్మకకర్మపారవశ్యంగతాస్సర్వేజంతవో దేవతిర్యఙ్మనుష్యాది యోనిషుజన్మరూపంనరకమనుభవంతీత్యర్థః ॥ ౧౧॥ నన్వధర్మాదేవంనరకప్రాప్తిర్ధర్మాత్తుస్వర్గాదిలోకసుఖానుభవఇత్యాశంక్యపరశివస్వరూపభూతసుఖాతిరిక్తస్యసర్వస్యవైషయికసుఖస్యదుఃఖాత్మకత్వంప్రతిపాదయితుం భోగాయతనదేహాదౌజుగుప్సితత్వంప్రతిపాదయతి॥శుక్లంచశోణితమిత్యాదినా॥పితుశ్శుక్లం-మాతుశ్శోణితం ॥ తదుభయంశరీరస్యోపాదానం

తజ్జాతీయయోస్స్వదేహాదన్యత్ర దర్శనస్పర్శనాదౌ యథా జుగుప్సా ॥ ఏవం తన్మయే స్వశరీరేఽపి వివేకినో జుగుప్సైవ భవతి నత్వహంబుద్ధిరుదేతి. అవిద్యావశాన్మూఢో జనస్త్వహం మనుష్యో మమేదం శరీరమితి వాఽభిమన్యత ఇత్యర్థః ॥ ఏవ

స్మృత్వా తు మానవః । ఉద్గారం కురుతే తద్ధి శరీరం చేతనస్య తు ॥ ౧౨ ॥ తస్మింఛరీరేఽహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే జనః । మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి విగ్రహం ॥ ౧౩ ॥ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా చర్మ భూమితలే స్థితమ్ । ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ ॥ ౧౪ ॥ తథైవాత్మతయా గ్రాహ్యే దేహే చర్మణి యద్భవేత్ । తస్మింశ్చర్మణ్యహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే నరః ॥ ౧౫ ॥ మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి సంతతం । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా మాంసం భూమితలే స్థితమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ । తథైవాత్మతయా గ్రాహ్యే దేహే మాంసం తు యద్భవేత్ ॥ ౧౭ ॥ తస్మిన్మాంసే త్వహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే జనః । మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి సంతతం ॥ ౧౮ ॥ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా సిరాం భూమితలే స్థితాం । ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ ॥ ౧౯ ॥ తథైవాత్మతయా గ్రాహ్యశరీరస్థా చ యా సిరా । తస్యామేవ త్వహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే జనః ॥ ౨౦ ॥ మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి సంతతమ్ । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా చాస్థి భూమితలే స్థితమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ । తథైవాత్మతయా గ్రాహ్యం శరీరస్యాస్థి యద్భవేత్ ॥ ౨౨ ॥ తస్మిన్నేవ త్వహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే జనః । మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి సంతతం ॥ ౨౩ ॥ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా రోమపుంజం భువి స్థితం । ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ ॥ ౨౪ ॥ తథా దేహస్థితం రోమనిచయం యద్ద్విజోత్తమాః । తస్మిన్నేవ త్వహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే జనః ॥ ౨౫ ॥ మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యాం ఇదం గృహ్ణాతి సంతతం । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా రక్తం భూమితలే స్థితమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ । తథైవాత్మతయా గ్రాహ్యం రక్తం యద్దేహసంస్థితమ్ ॥ ౨౭ ॥ తస్మిన్నేవ త్వహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే జనః । మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి సంతతమ్ ॥ ౨౮ ॥ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా పూయం భూమితలే స్థితం । ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ ॥ ౨౯ ॥ తథైవాత్మతయా గ్రాహ్యం పూయం యద్దేహసంస్థితమ్ । తస్మిన్నేవ త్వహంబుద్ధిం స దాకః కురుతే జనః ॥ ౩౦ ॥ మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి సంతతం । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా పిత్తం భూమితలే స్థితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ । తథా దేహస్థితే పిత్తే హా యే వేదార్థపారగాః ॥ ౩౨ ॥ కః కరోతి త్వహంబుద్ధిం మూఢ ఏవ కరోతి హి । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా శ్లేష్మరాశిం భువి స్థితం ॥ ౩౩ ॥ ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ । తథైవ వపుర్మధ్యస్థే శ్లేష్మరాశౌ విచక్షణాః ॥ ౩౪ ॥ కః కరోతి త్వహంబుద్ధిం మనుష్యః పండితోత్తమాః । మూఢోఽహం మమ బుద్ధిభ్యామిదం గృహ్ణాతి సంతతమ్ ॥ ౩౫ ॥ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా మూత్రం భూమితలే స్థితమ్ । ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ ॥ ౩౬ ॥ తథా దేహస్థితే హా యే మూత్రే చ మతిమత్తమాః । కః కరోతి త్వహంబుద్ధిం మూఢ ఏవ కరోతి హి ॥ ౩౭ ॥ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా స్మృత్వా పురీషం భూతలే స్థితం । ఉద్గారం కురుతే మర్త్యస్స్వయం తద్దోషదర్శనాత్ ॥ ౩౮ ॥ తథా దేహస్థితే హా యే పురీషే వేదపారగాః । కః కరోతి త్వహంబుద్ధిం మూఢ ఏవ కరోతి హి ॥ ౩౯ ॥ చందనాగరుకర్పూరప్రముఖా అపి శోభనాః । మలం భవంతి యత్స్పర్శాత్తత్కథం శోభనం వపుః ॥ ౪౦ ॥ భక్ష్యభోజ్యాదయస్సర్వే పదార్థాశ్చాపి శోభనాః । మలం భవంతి యత్స్పర్శాత్తత్కథం శోభనం వపుః ॥ ౪౧ ॥ సుగంధిశీతలం తోయం మూత్రం యత్సంగమాద్భవేత్ । తత్కథం శోభనం పిండం భవేద్బ్రూత ద్విజోత్తమాః ॥ ౪౨ ॥ అతీవ ధవళాశ్శుద్ధాః పటా యత్సం

ముత్తరత్ర యోజ్యం ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ కలలావస్థమితి ॥

మాతుర్గర్భాశయే ఏకరాత్రోషితం శుక్లశోణితం కలలం॥ ౪౫॥ బుద్బుదాకారతాపన్నమితి తదేవ సప్తరాత్రోషితం బుద్బుదాకారం॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ జరాయుమధ్య ఇతి॥ జరాయుర్గర్భవేష్టనం॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ గణపీడేతి ॥ బాలగ్రహపీడేత్యర్థః॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫॥ ౬౬ ॥ ౬౭॥ దుఃఖమేవ సదేతి॥ ఉక్తరీత్యా దేహే అహంమమాభిమానవతః పురుషస్య బ్రహ్మవిష్ణురుద్రలోకాంతే సంసారమండలే సుఖలేశోఽపి నాస్తి విచారతస్తు సర్వం దుఃఖాత్మకమేవేత్యర్థః॥ ౬౮ ॥ నను వైషయికం సుఖమపి దుఃఖమితి కిమర్థం న జానాతీ

గమే నతు । భవంతి మలినావస్త్రా కథం తచ్ఛోభనం భవేత్ ॥ ౪౩ ॥ రక్తజాః క్రిమయోఽనంతాః స్వేదజాః క్రిమయస్తథా । క్రిమికోశమిదం వత్స దుఃఖాయ న సుఖాయ హి॥ ౪౪॥ గర్భాంతు కలిలావస్థం క్రిమిభిర్భక్షితం యది। దుఃఖమేవ తదా సౌఖ్యం న కించిదపి విద్యతే॥ ౪౫ ॥ బుద్బుదాకారతాపన్నం భక్షయంతి కళేబరం। క్రిమయో దుఃఖమేవ స్యాత్తదా సౌఖ్యం న విద్యతే॥ ౪౬ ॥ జఠరాగ్నౌ భవేత్తప్తం గర్భం మాతుస్సదైవ హి । దుఃఖమేవ తదా తస్య సుఖం కించిన్న విద్యతే॥౪౭॥ జఠరే వాయుసంచారఘూర్ణితే గర్భతాం గతః । దుఃఖమేవ తదా తస్య సుఖం కించిన్న విద్యతే॥ ౪౮ ॥ పురీషమూత్రసంపూర్ణే జఠరే గర్భతాం గతః । దుఃఖమేవ సదా యాతి న కించిత్సుఖమాప్నుయాత్॥ ౪౯॥ జరాయుమధ్యే నిశ్ఛిద్రే నిమగ్నో గర్భతాం గతః । దుఃఖమేవ సదా యాతి న కించిత్సుఖమాప్నుయాత్ ॥ ౫౦॥ రౌరవాదిషు యద్దుఃఖం నరకేషు నిరంతరం । గర్భే తత్కోటిగుణితం భవేద్దుఃఖం న సంశయః॥ ౫౧॥ గర్భాత్తు జాయమానస్య దుఃఖం వక్తుం న శక్యతే। అహో దుర్వాసవాస్య గర్భవాసో మునీశ్వరాః॥౫౨॥ బాల్యే పీడా మహాతీవ్రా గణపీడా మహత్తరా। పిపీలికాదిపీడా చ పరిహర్తుం న శక్యతే॥ ౫౩ ॥ వ్యాధిపీడా మహాతీవ్రా క్షుత్పీడా చ దినే దినే। పిపాసా చ మహాపీడా కథం యాతి సుఖం నరః॥౫౪॥ అక్షరగ్రహణే పీడా పీడా చ పఠనే తథా । శబ్దజాలస్య దుఃఖాబ్ధేర్న పారో దృశ్యతే మయా॥౫౫ ॥ శ్రౌతస్మార్తసమాచారే మహాపీడాతిదారుణా। నిషిద్ధపరిహారే చ కథం యాతి సుఖం నరః ॥ ౫౬॥ యౌవనే చ మహద్దుఃఖం స్త్రీసంసర్గే మహత్తరం । స్త్రీభోగాచ్చ మహాదుఃఖం దుఃఖమేవ విచారతః ॥ ౫౭॥ స్త్రీణామారాధనే దుఃఖం తాసాం సంరక్షణేఽపి చ। తాసాం పరిభవే దుఃఖం దుఃఖమేవ విచారతః॥ ౫౮॥ వస్త్రసంపాదనే దుఃఖం భూషణానాం తథైవ చ । రక్షణే చ తథా తేషాం దుఃఖమేవ విచారతః ॥ ౫౯ ॥ గృహక్షేత్రధనాదీనాం దుఃఖం సంపాదనే తథా। రక్షణే చ తథా దుఃఖం దుఃఖమేవ విచారతః॥౬౦॥ పుత్రమిత్రాదిజంతూనాం దుఃఖే దుఃఖం తథైవ చ॥ జన్మనాశభయాద్దుఃఖం దుఃఖమేవ విచారతః ॥ ౬౧ ॥ రాజభావే మహద్దుఃఖమమాత్యత్వే మహత్తరం। దాసభావే మహాదుఃఖం దుఃఖమేవ విచారతః॥ ౬౨ ॥ వేదమార్గేతరే మార్గే నిష్ఠా దుఃఖం తథైవ చ। మార్గేతరవర్ణపరిజ్ఞానే దుఃఖమేవ విచారతః ॥ ౬౩ ॥ స్వదారిద్ర్యే మహద్దుఃఖం పరశ్రీదర్శనే తథా। పరైస్సామ్యే మహద్దుఃఖం దుఃఖమేవ విచారతః ॥౬౪॥ వాయుపీడాగ్నిపీడా చ తోయపీడా తథైవ చ। సర్పాదిదంశనే పీడా దుఃఖమేవ విచారతః ॥ ౬౫ ॥ భూతప్రేతపిశాచానాం యక్షాదీనాం తథైవ చ। పదప్రాప్తౌ మహాదుఃఖం దుఃఖమేవ విచారతః ॥ ౬౬ ॥ ఇంద్రలోకే మహాదుఃఖం ప్రాజాపత్యే మహత్తరం। విష్ణులోకే చ రౌద్రే చ దుఃఖమేవ విచారతః ॥ ౬౭ ॥ బహునోక్తేన కిం దేహే అహంమమజ్ఞానవాన్యది । దుఃఖమేవ సదా యాతి సుఖం యాతి న కించన ॥ ౬౮ ॥ దుఃఖం దుఃఖాత్మనా కించిజ్జానాతి వివశః పుమాన్। సుఖాత్మనా చ జానాతి భ్రమాద్దుఃఖం కదాచన॥ ౬౯ ॥ ఆత్మనస్తు స్వరూపం హి సుఖం నాన్యద్విచారతః। తదజ్ఞానబలేనైవ సుఖరూపేఽప్యసన్నృణాం బుధాః॥ ౭౦॥ తదజ్ఞానే నివృత్తే తు

స్యాత ఆహ ॥ దుఃఖం దుఃఖాత్మనేతి ॥ వస్తుతో దుఃఖమపి భ్రమవశాత్సుఖాత్మనా జానాతీత్యర్థః ॥ ౬౯ ॥ నను రుద్రలోకావధి సర్వం దుఃఖాత్మకం చేత్కిం తర్హి సుఖమిత్యత ఆహ॥ ఆత్మనస్త్వితి॥ నన్వాత్మనస్స్వరూపమేవ స్వప్రకాశసుఖాత్మకం చేత్తత్పరిత్యజ్య విషయసుఖలిప్సా పురుషస్య కుత ఇత్యత ఆహ ॥ తదజ్ఞానబలేనేతి॥ ౭౦॥ తదజ్ఞాననేతి॥ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన తస్మిన్నజ్ఞానే నివృత్తే స్వస్వరూపత్వేన పూర్వప్రాప్తమేవ సుఖం పునః ప్రాప్నోతి. అజ్ఞానావరణేనాప్రాప్తప్రాయత్వాత్ శుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావత్వేన ప్రాగప్యప్రాప్తమేవ దుఃఖమజ్ఞానబలాత్ప్రాప్తమివ ప్రతిభాసమానం

పునర్జహాతి ॥ జ్ఞానేనాజ్ఞానస్య నివర్తనాదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ఇత్థం వైరాగ్యాంగప్రపంచం నిరూప్య తస్య వేదాంతవాక్యజనితజ్ఞానం ప్రతి సాధనత్వమాహ ॥ విరక్తస్యేతి ॥ ఉక్తవిధవైరాగ్యసంపన్నస్య సర్వవిషయవిక్షేపోపశమనాన్నివాతనిష్కంపదీపవత్కృశేనైకాగ్రేణ మనసా సూక్ష్మతత్త్వం సాక్షాత్క్రియతే - నాన్యస్య విక్షిప్తచిత్తస్యేత్యర్థః ॥ అస్మిన్నర్థే ప్రమాణభూతాం శ్రుతిమపి సంగృహ్ణాతి ॥ యదా సర్వ ఇతి ॥ శ్రూయతే హి ॥ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః । అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి ॥ ౨౩ ॥ పురుషస్యాంతఃకరణావచ్ఛిన్నస్య స్వర్గాదిసర్వవిషయభోగవిషయస్య రాగజాతస్య ప్రవిలయో యదా భవతి । అనంతరమేవ స మర్త్యో మరణధర్మకాద్దేహాత్ విరక్తస్సన్ తస్మిన్నేవ దేహే బ్రహ్మ భవతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ న చ బంధనచ్ఛిదేతి ॥ ఛిదా ఛేదః భిదాదిత్వాదఙ్ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే సప్తదశోఽధ్యాయః. ... ...

ప్రాప్తమేతి సుఖం స్వతః । జహాతి దుఃఖమప్రాప్తం స్వతస్సత్యం మయోదితం ॥ ౨౧ ॥ అజ్ఞానస్య నివృత్తిశ్చ జ్ఞానాదేవ న కర్మణా । జ్ఞానం నామ మహాదేవజ్ఞానం వేదాంతవాక్యజం ॥ ౨౨ ॥ విరక్తస్య హి సంసారాజ్జ్ఞానం నాన్యస్య కస్యచిత్ । యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః ॥ ౨౩ ॥ తదా మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే । వైరాగ్యహీనస్య న సాంఖ్యవేదనం న ముక్తిసిద్ధిర్న చ బంధనచ్ఛిదా । న ధర్మసిద్ధిశ్చ తతః పురాతనైరిదం విశిష్టం కథితం శ్రుతేర్బలాత్ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే వైరాగ్యవిచారో నామ సప్తదశోఽధ్యాయః.

* అనిత్యవస్తువిచారః. *

శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథానిత్యం ప్రవక్ష్యామి సమాసేన న విస్తరాత్ । యజ్జ్ఞానేనైవ సంసారాద్వైరాగ్యం జాయతే హృది ॥ ౧ ॥ అనాత్మజడరూపో యస్స ఏవానిత్య ఉచ్యతే । అనాత్మనామనిత్యత్వం ఘటాదీనాం జడాత్మనామ్ ॥ ౨ ॥ ఆబాలపండితం దృష్టం యతోఽతః పండితోత్తమాః । కార్యస్యైవ హ్యనిత్యత్వం వర్ణయంతి హి కేచన ॥ ౩ ॥ న తద్యుక్తమకార్యస్యాప్యనిత్యత్వప్రసిద్ధితః । అకార్యస్య ఘటాదీనాం ప్రాగభావస్య జంతుభిః ॥ ౪ ॥ దృష్టమేవ హ్యనిత్యత్వం చాదృష్టం పండితోత్తమాః । భావరూపస్య కార్యత్వమనిత్యత్వే ప్రయోజకం ॥ ౫ ॥ అపి సర్వస్య పూర్వోక్తమనాత్మత్వం ప్రయోజకమ్ । దిక్కాలాకాశపూర్వాణామని

ఏవం వైరాగ్యస్య జ్ఞానసాధనత్వం నిరూప్య నిత్యానిత్యవస్తువివేకస్యాపి వైరాగ్యజననద్వారా జ్ఞానోత్పత్తిసాధనత్వం ప్రతిపాదయితుం తావదనిత్యం వస్తు విభజతే ॥ అథానిత్యమిత్యాదినా ॥ యజ్జ్ఞానేనేతి ॥ ఐహికాముష్మికస్యానిత్యత్వే అవగతే హి నిత్యనిరతిశయం స్వరూపసుఖం ప్రాప్తుకామః పురుషస్తతో విరజ్యతే ॥ తతోఽనిత్యత్వజ్ఞానాత్తత్ర వైరాగ్యం జాయత ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ విమతో జడవర్గోఽనిత్యః అనాత్మత్వాత్ ఘటవదిత్యభిప్రేత్యాహ ॥ అనాత్మేతి ॥ యో జడరూపో వియదాదిభూతభౌతికోఽనాత్మప్రపంచః స ఘటపటాదివదనాత్మత్వసామ్యాదనిత్య ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ అనాత్మత్వానిత్యత్వయోర్వ్యాప్తిముపపాదయతి ॥ ఆబాలేతి ॥ ఉక్తానుమానే ఉపాధిమాశంకతే ॥ కార్యస్యేతి ॥ ఘటపటాదేః కృతకత్వాదనిత్యత్వం న త్వనాత్మత్వాదతో వియదాదేరనిత్యత్వం కథం స్యాదిత్యర్థః ॥ అయమాశయః - అనిత్యత్వలక్షణే సాధ్యే కృతకత్వముపాధిః । యత్రానాత్మత్వం తత్ర కృతకత్వమితి సాధనవ్యాప్తిర్నాస్తి మాయాయాం ప్రాగభావాదిష్వనాత్మత్వే సత్యపి కృతకత్వాభావాత్ - అతస్సాధనావ్యాపకత్వం - దృష్టాంతే సర్వత్ర యత్రానిత్యత్వం తత్ర కృతకత్వమితి వ్యాప్తిసద్భావాత్సాధ్యవ్యాపకత్వం - సాధనావ్యాపకత్వే సతి సాధ్యసమవ్యాపకత్వమితి హి తల్లక్షణం - తస్మాదనాత్మత్వాదనిత్యత్వం న భవతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ సాధ్యవ్యాపకత్వాభావేనోపాధిం దూషయతి ॥ న తద్యుక్తమితి ॥ ఘటప్రాగభావస్యానిత్యత్వే సత్యపి తస్యానాదిత్వేన కృతకత్వాభావాత్సాధ్యావ్యాపకత్వమిత్యర్థః ॥ అక్షరార్థస్తు ॥ కార్యత్వాదేవానిత్యత్వమితి యత్తన్న యుక్తం ॥ అకార్యస్యాపి క్వచిదనిత్యత్వదర్శనాత్ - ఘటప్రాగభావస్య హి ఘటోత్పత్తినివర్త్యస్యానిత్యత్వం సర్వైరనుభూయతే ॥ న చాసౌ కృతకస్తస్యానాదిత్వాదితి ॥ ౪ ॥ అథ సాధనస్య విశిష్యన్నుపాధేః సాధ్యవ్యాపకత్వముపపాదయతి ॥ భావరూపస్యేతి ॥ భావత్వే సత్యనిత్యత్వం యత్ర తత్ర కృతకత్వం న వ్యభిచరతీతి సాధ్యవ్యాపకం కృతకత్వమేవానిత్యత్వే ప్రయోజకమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ఏవమపి సాధనవ్యాపకత్వాభావేనోపాధిం దూషయతి ॥ అపి సర్వ

స్యేతి॥ భావత్వే సత్యనిత్యత్వస్య యద్వ్యాపి కార్యత్వం ప్రయోజకం ॥ భావాభావాత్మకస్య సర్వస్య ప్రపంచస్యానాత్మత్వాద దేవానిత్యత్వం సేత్స్యతీత్యర్థః॥ అయమభిప్రాయః-న తావత్కృతకత్వోపాధేః సాధనావ్యాపకత్వముపపాదయితుం శక్యం-బ్రహ్మస్వరూపాదతిరిక్తస్య ఘటాదిప్రాగభావస్యాపి యదాదేశ్చ సర్వస్య బ్రహ్మకార్యత్వశ్రవణాత్ మాయాయాశ్చోపాధివాదినానంగీకారాదతో నాత్మత్వలక్షణసాధనవతో హేతోః సర్వత్ర వ్యాప్త్యవ్యభిచారైర్న సాధనవ్యాపకత్వమిత్యర్థః-ఏషాం బ్రహ్మకార్యత్వమేవోపపాదయతి॥ దిక్కాలేతి॥ ఏషాం దిక్కాలాదీనామనాత్మనామేవ శ్రుతయో బ్రహ్మకార్యత్వప్రతిపాదనేనానిత్యత్వం ప్రకటయన్తీతి తస్మాన్నిత్యత్వం నోపపాద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౬॥ శ్రు॥ పఞ్చభ్యశ్చ భూమిదిశశ్శ్రోత్రాత్ ॥ సర్వే నిమేషా జజ్ఞిరే విద్యుతః పురుషాదధి । కలాముహూర్తాః కాష్ఠాశ్చాహోరాత్రాశ్చ సర్వశః । ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః। ఇదగ్ం సర్వమసృజత । యదిదం కిం చేతి ॥ ఏవమాదీని వాక్యాని బ్రహ్మణస్సకాశాద్దిగాదీనాముత్పత్తిం ప్రతిపాదయన్తి ॥ నను యద్యాకాశాదికం ఘటాదివదనిత్యం స్యాత్తర్హి తద్వదేవ స్వస్వాస్వాస్థ్యవపరిమాణేన సజాతీయద్రవ్యాన్తరేణారబ్ధమపి స్యాన్న చ తథావిధమారంభకం ద్రవ్యాన్తరమస్తి తస్మాదనిత్యత్వం న భవతీత్యనిత్యత్వాభావస్తర్కబలాదవగమ్యత ఇత్యాశంక్యాహ॥ శ్రుత్యనుగ్రాహక ఇతి॥ శ్రుత్యర్థానుసారేణైవ తర్కః ప్రమాణం యుక్తస్తు తర్కః తద్విరుద్ధమేవార్థం స్వాతంత్ర్యేణ ప్రతిపాదయతీతి ప్రమాణం న భవతీత్యర్థః ॥ ౭ ॥ నను

ర్యత్వమనాత్మనామ్॥ ౬॥ శ్రుతయో నిత్యతామేషాం ప్రవదన్తి హి సాదరమ్ । శ్రుత్యనుగ్రాహకస్తర్కో న స్వతంత్ర ఇతి స్థితిః॥ ౭॥ దృష్టసామ్యేన వేదజ్ఞాః ఖలు తర్కోఽర్థసాధకః । శ్రుతిరంన్యానపేక్షా హి ద్విజేంద్రా అర్థసాధికా॥ ౮॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానాం పంచానాం పండితోత్తమాః । అగమ్యం బ్రహ్మ ధర్మశ్చ ధర్మశ్శ్రుత్యైవ గమ్యతే॥ ౯ ॥ అంతరేణ శ్రుతిం బోద్ధుం యుతం తేతీంద్రియం పదం । వినా కరేణాపి మాధుర్యం జానంత్యేవ సునిశ్చితమ్ ॥ ౧౦ ॥ పురా కశ్చిన్మహామూర్ఖస్సంగిరో నామ బాడబః । పూర్వజన్మకృతాత్పాపాద్వేదశ్రద్ధావివర్జితః॥౧౧॥ తర్కశాస్త్రరతస్సాక్షాద్వేదప్రతిపక్షం తీంద్రియమవ్యయం। ధర్మాధర్మౌ చ తర్కేణ కేవలేన మునీశ్వరాః ॥ ౧౨ ॥ అశక్తేన పరిజ్ఞాతుమకరోద్యత్నముత్తమమ్ । తర్కో నానావిధస్తస్య ప్రతిభాతో మునీశ్వరాః॥ ౧౩॥ తేన మోహావృతస్సద్యస్సంగిరో మునిపుంగవాః। చకార దీక్షాం పాషండమార్గే శ్రద్ధాపురస్సరమ్॥ ౧౪॥ పునస్తర్కప్రతిష్ఠానాత్సంగిరోఽతీవ మోహితః । చకార దీక్షాం పాషండవిశేషేషు యథారుచి ॥ ౧౫ ॥ పునస్తర్కప్రతిష్ఠానాన్మాయయా పరిమోహితః । త్యక్త్వా పాషండమార్గం చ చచార చ యథారుచి ॥ ౧౬ ॥ పునర్మోహావృతస్సాక్షాత్స్వ సారం మాతరం తథా । గత్వా మమార కాలేన సంగిరస్సహసా ద్విజాః ॥ ౧౭ ॥ అత్యగ్రాఅతిసన్నద్ధాయమ

తర్కస్యాపి శ్రుతివత్స్వాతంత్ర్యేణ ప్రమేయవ్యవస్థాపకత్వం కిం న స్యాదిత్యత ఆహ॥ దృష్టసామ్యేనేతి ॥ ఆపాద్యాపాదకయోర్బహుశోఽనుభూతత్వాత్తత్సామ్యేన తర్కో విప్రతిపన్నవిషయే వ్యాపాదకోపబలాదాపాద్యమర్థముపస్థాపయతి॥ శ్రుతిస్తు దృష్టసామ్యం వినాపి మానాంతరానధిగతమర్థం స్వాతంత్ర్యేణ ప్రతిపాదయతి ॥ అతోఽన్యానపేక్షాత్తర్కాదన్యానపేక్షా శ్రుతిరేవార్థవ్యవస్థాపికా॥ ౮॥ నను శ్రుతేరపి సంగతిగ్రహణాయ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాంతరసాపేక్షత్వాదన్యానపేక్షత్వమసిద్ధమిత్యాశంక్యాహ॥ ప్రత్యక్షాదితి॥ శ్రుతిర్యద్యపి సంగతిగ్రహణాయ ప్రత్యక్షాదికం ప్రమాణమపేక్షతే॥ శబ్దావృద్ధాభిధేయాంశ్చ ప్రత్యక్షేణానుపశ్యతి । శ్రోతుశ్చ ప్రతిపన్నత్వమనుమానేన చేష్టయేదిత్యాదినా ॥ సంగతిగ్రహణసమయే శబ్దస్య తత్సాపేక్షత్వస్య భట్టాచార్యైరుక్తత్వాత్తథాపి పదానామేవ పదార్థేషు సంగతిగ్రహణాపేక్షా న తు వాక్యానాం వాక్యార్థేష్వానంత్యాదవ్యభిచారాచ్చ అతశ్శ్రుతివాక్యం ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైరనధిగతం బ్రహ్మ ధర్మాధర్మాదికం చ స్వాతంత్ర్యేణైవ వాక్యార్థత్వేన ప్రతిపాదయతి॥ న హి తద్బ్రహ్మాద్యర్థస్తర్కశతేనాపి ప్రతిపాదయితుం శక్యః॥ ౯॥ ఈదృగ్విధవిషయేపి శ్రుతిం విహాయ ప్రమాణాంతరైర్యే జిజ్ఞాసంతే తానుపహసతి॥ అంతరేణేతి॥ ౧౦ ॥ ఇత్థం శ్రుత్యర్థవిరోధి స్వతంత్రతర్కస్య పురుషార్థవ్యవస్థాపకత్వాభావమభిధాయ తథా తస్య ప్రత్యుతానర్థహేతుత్వమితి హాసముపపాదయతి॥ పురా కశ్చిదిత్యాదినా॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪ ॥ పునస్తర్కప్రతిష్ఠానాదితి ॥ ఆగమనిరపేక్షస్య శుష్కతర్కస్య పురుషోత్ప్రేక్షామూలకత్వాత్తస్య చానవస్థితత్వాత్తన్మూలస్తర్కోఽప్యనవస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ఉక్తం హి యత్నేనానుమితోఽప్యర్థః ॥ కుశలైరనుమాతృభిః । అభియుక్తతరైర

నైర్వైరన్యథైవోపపాద్యత ఇతి ॥ ౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬॥ ౨౭॥౨౮॥
౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩॥౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥

దూతా భయంకరాః । సంగిరం తు సమాదాయ శీఘ్రం విప్రా యమం యయుః॥ ౧౮॥ యమస్తం సంగిరం
క్రుద్ధో విలోక్య మహాభయంకరః । యథాశక్తి భటా ఏష పీడ్యతాం మమ సన్నిధౌ ॥ ౧౯ ॥ ఇతి ప్రాహ యమః
సోఽపి సంగిరో యమకింకరైః । అతీవ పీడితో విప్రా అభవచ్ఛవిచేష్టితః॥ ౨౦॥ పునశ్చ తీక్ష్ణయా వాచా య
మః ప్రాహ సుదారుణమ్। భిద్యతాం సంగిరో దుష్టశ్ఛిద్యతాం దహ్యతామయమ్॥ ౨౧ ॥ క్షిప్యతాం తా
ష హ్యేష పీడ్యతామసిశంభటాః । అన్యైర్నానావిధైః క్రూరైః ఉపాయైః పీడ్యతామితి ॥ ౨౨ ॥ సం
గిరో యమదూతైశ్చ క్రమేణ నరకార్ణవే। యంత్రైర్నానావిధైరన్యైరుపాయైరతిదారుణైః॥ ౨౩ ॥
అతీవ పీడితో విప్రా అభవత్కోటివత్సరమ్ । పురాకృతమహాపుణ్యపరిపాకబలేన చ॥ ౨౪॥ ప్రసాదా
దేవ రుద్రస్య శివస్య పరమాత్మనః । అకస్మాదాగతస్తత్ర మహాతేజా మహామతిః॥ ౨౫॥ శంభుభక్తశ్చ తా
నందో నామ్నా శంభురివాపరః। స పునః పీడ్యమానం తం విలోక్య కరుణాబలాత్ ॥ ౨౬॥ ప్రాహ్ణోన్నమా
శ్శివాయేతి మంత్రరాజం షడక్షరమ్। తదేవ నరకస్సాక్షాత్స్వర్గలోకోఽభవత్తదా॥ ౨౭॥ పుష్పవృష్టిర
భవత్పుణ్యమంగళా సిద్ధయక్షమునయస్సనాతనాః । తత్ర నృత్తమతిశోభనం ముదా చక్రురగ్నివిపులా విచక్షణాః॥ ౨౮ ॥ నృత్తగీతముఖరా అపి ద్విజా అప్సరోభిరతిశోభనాస్సహ।యక్షకిన్నరపురస్సరాశ్చ తం స్త
ుత్రగీతసుఖభోగినోఽభవన్॥ ౨౯॥ దేవైరశేషైః సురాధిపస్య యమం సహాప్రమోదేన ననర్త శోభనమ్।ప్ర
జాపతిశ్చాపి ననర్త భార్యయా శ్రియా చ విష్ణుస్సహ మోదసంయుతః॥ ౩౦॥యమోఽపి భీతః పరమేశ్వరా
జ్ఞయా ప్రవర్తమానశ్చకృతాంజలిర్ద్విజాః।సహ స్వకీయైరపి కంపితస్స్వయం బహుప్రమాణం శివలోక
యాకరోత్ ॥ ౩౧॥ యమం శతానందసమాహ్వయో మునిర్విలోక్య భీతం కృపయైవ కేవలం । ఇమం చ
శీఘ్రం యమ శంకరాజ్ఞయా ప్రవర్తమానేతి వచస్సుఖావహమ్॥ ౩౨॥అబ్రవీదశుభప్రతిభాపహాశ్చ బో
ధసుఖవస్తునిష్ఠితః। తద్వచశ్శ్రవణభగ్నసంశయో నిర్భయశ్చ తరసాభవద్యమః ॥ ౩౩ ॥ పునశ్శతానంద
సమాహ్వయో మునిర్యమం సమాహూయ సమస్తసన్నిధౌ । ఇదం బభాషే వచనం సుఖావహం సమస్తలో
కస్య మునీశ్వరేశ్వరః॥ ౩౪॥ శతానంద ఉవాచ॥ విష్ణుప్రజాపతీంద్రాది దేవతాభ్యో మహేశ్వరమ్। విశి
ష్టం యో విజానాతి తం త్వం పరిహర ప్రభో॥ ౩౫ ॥ శివరుద్రాదిశబ్దం యో విశిష్టం వేద మానవః । నారా
యణాదిశబ్దేభ్యస్తం త్వం పరిహర ప్రభుమ్॥౩౬॥ ఉమయా సహితం శుద్ధం త్రినేత్రం చంద్రశేఖరం।
పరస్య మూర్తిం యో వేద తం త్వం పరిహర ప్రభుమ్॥ ౩౭ ॥ సమస్తజగతో మూలం సమస్తస్యావభాస
కమ్ । యో వేదాత్మతయా నిత్యం తం త్వం పరిహర ప్రభుమ్॥ ౩౮ ॥ త్రిపుండ్రం భస్మనా స్కంధే లలా
టే చ తథా హృది । యో దధాతి మహాప్రీత్యా తం త్వం పరిహర ప్రభుమ్ ॥ ౩౯ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మం
త్రైర్భస్మనైవావగుంఠనం । యః కరోతి స్వకం దేహం తం త్వం పరిహర ప్రభుం ॥ ౪౦ ॥
నిత్యం లింగే మహాదేవం సాక్షాత్సంసారమోచకం। ఆరాధయతి యో మర్త్యస్తం త్వం పరిహర ప్రభుమ్॥
౪౧॥రుద్రాక్షం త్రీణి వప్యేకం పరయా శ్రద్ధయా సహ।దధాతి నిత్యం యో మర్త్యస్తం త్వం పరిహర ప్రభుం॥
౪౨॥శాంతిదాంత్యాదిసంయుక్తశ్శంకరే భక్తిసంయుతః । యస్స్వకర్మ సన్న్యస్య తం త్వం పరిహర
ప్రభుమ్॥ ౪౩॥ వేదాంతశ్రవణాన్నిత్యం మననం చింతనం తథా।యః కరోతి మహాప్రీత్యా తం త్వం ప రి
హర ప్రభుమ్॥ ౪౪॥ వేదవేదాంతనిష్ఠస్య గురోశ్శుశ్రూషణే రతః।యశ్శృణోతి హి వేదాంతం తం త్వం
పరిహర ప్రభుమ్॥ ౪౫॥ యజ్ఞదానతపోహోమస్వాధ్యాయాధ్యయనాదిభిః । యో రుద్రం యజతే ప్రీ
త్యా తం త్వం పరిహర ప్రభుమ్ ॥ ౪౬ ॥ శ్రౌతస్మార్తసమాచారైరన్యైరపి శివార్చనమ్ । యః కరోతి మ
హాప్రీత్యా తం త్వం పరిహర ప్రభుమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్కర్షం సర్వదేవేభ్యశ్శివస్య పరమాత్మనః । యో న
వక్తి సదా ప్రీత్యా తం త్వం ఘాతయ దుర్జనమ్॥ ౪౮ ॥ మహాదేవసమం విష్ణుం బ్రహ్మాణం చాప్యమేవ
మన్యతే [illegible] హీనం తం త్వం ఘాతయ దుర్జనమ్॥ ౪౯॥ శ్రౌతస్మార్తసదాచారాన్ శ్రద్ధయా [illegible]

౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦॥ ౫౧ ॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ తస్మాదితి॥ యస్మాచ్ఛ్రుతశైర్గుణావధృతోర్థ ఉక్తరీత్యా మహాదుఃఖహేతుస్తస్మాద్వేదవాక్యోక్తప్రకారేణైవవియదాదికం సర్వమనాత్మప్రపంచమనిత్యమితి జానీయాత్ ॥౬౫॥ తస్య చానిత్యత్వవేదనస్య వైరాగ్యజననద్వారా నిశ్శేషదుఃఖనివృత్తిర్నిరతిశయానందాభివ్యక్తిలక్షణమోక్షహేతుత్వమాహ॥ అత్ర నోన్యస్యేత్యాది॥౬౬॥౬౭॥౬౮॥౬౯॥ ఇత్థమనాత్మత్వహేతునాజడప్రపంచస్య సామాన్యేనానిత్యత్వం ప్రతిపాద్య విశేషతోపి ప్రతిపాదయతి ॥ ఘటాదీనామిత్యాదినా॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ ౭౪॥ ఐహికసుఖవత్స్వర్గాదిబ్రహ్మలోకాంతస్య పారలౌకికసుఖస్యాప్యని

దినే దినే । యోనాచరతి మోహేన తం త్వం ఘాతయ దుర్జనమ్॥ ౫౦ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిశూలం వా వర్తులం యస్తు వైదికః । దధాతి మోహతో వాపి తం త్వం ఘాతయ దుర్జనమ్॥ ౫౧ ॥ అశ్రౌతాచారసంపన్నశ్శ్రౌతాచారపరాఙ్ముఖః। గురుద్రోహీ చ యో మర్త్యస్తం త్వం ఘాతయ దుర్జనమ్॥ ౫౨॥ ఉత్కర్షం వేదమార్గస్య యో న జానాతి మానవః । వేదాదన్యస్య చోత్కర్షం తం త్వం ఘాతయ దుర్జనమ్॥ ౫౩ ॥ మానుషం దైవతం వాన్యత్ శరీరే చాంకనం నరః । యః కరోతి భ్రమాద్వాపి తం త్వం ఘాతయ దుర్జనమ్ ॥ ౫౪॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవముక్త్వా మునిశ్శ్రీమాన్ శతానందసమాహ్వయః। కైలాసమగమద్రుద్రం తతస్త్వాం తు కుతూహలాత్॥౫౫॥ యమోపి సంగిరం విప్రాస్స మాహూయాదరేణ చ। విసైవ వేదాంతరహస్యకేవలస్యపరిగ్రహాత్ ॥ ౫౬ ॥ త్వయా భుక్తం మహాదుఃఖమప్రసహ్యమనేకశః । పురాకృతేన పుణ్యేన మహాదేవప్రసాదతః॥ ౫౭॥ షడక్షరమహామంత్రశ్రవణాచ్ఛత్రధైవచ। దుఃఖాదపి వినిర్ముక్తస్త్వం మహాత్మన్ సుఖప్రదమ్॥౫౮॥ బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్య వేదస్య విదిత్వా వైభవం పునః। తదుక్తం ధర్మమాస్థాయ పునర్వేదాంతవాక్యజమ్ ॥ ౫౯ ॥ శివజ్ఞానమవాప్యాశు విముక్తో భవబంధనాత్ ।ఇత్యుక్త్వా తు యమశ్శ్రీమానగమత్స్వపురం ప్రతి॥౬౦॥అతో వేదోదితో హ్యర్థస్సమ్యగర్థస్సునిశ్చితః।తర్కసిద్ధోతి దుఃఖోర్థః ప్రత్యవాయస్య కారణమ్॥౬౧॥బహవః కేవలం తర్కం సమాశ్రిత్య వినాశ్రుతిం।రౌరవాదిషు సంతప్తా అభవన్వేదవిత్తమాః॥ ౬౨ ॥ హైతుకైస్సహవాసశ్చ సహపఙ్క్తౌ తు భోజనమ్ । స్పృష్టిస్తేషాం నరాణాం తు నరకాయ న సంశయః ॥ ౬౩ ॥ హైతుకస్తు మహాపాపీ మహాపాతకినా సమః । న తస్య నిష్కృతిస్తస్మాద్హైతుకం పరివర్జయేత్॥ ౬౪॥ తస్మాద్వేదోదితేనైవ ప్రకారేణ విచక్షణః । విజానీయాదనాత్మానమనిత్యమితి నిశ్చితమ్ ॥ ౬౫ ॥ అత్ర నోన్యస్య సర్వస్య యదనిత్యత్వవేదనమ్ । తద్ధి సంసారవైరాగ్యజనకం నాపరం ద్విజాః॥ ౬౬॥ విరక్తస్య హి సంసారాత్ కర్మన్యతా కాంక్షితం భవేత్ । వైరాగ్యే సతి సంసారాత్సర్వదుఃఖం న విద్యతే॥ ౬౭ ॥ రాగస్తైవ హి సంసారమహాదుఃఖం తు దేహినామ్ । విరక్తస్య న రాగోస్తి తతో వైరాగ్యతస్సుఖమ్ ॥ ౬౮ ॥ తస్మాద్వైరాగ్యలాభాయ చరాచరమిదం జగత్। అనిత్యమితి జానీయాదనాత్మానమశేషతః ॥ ౬౯ ॥ ఘటాదీనామనిత్యత్వం స్వత ఏవ ప్రకాశతే । గృహప్రాసాదపూర్వాణామపి వేదవిదాం వరాః॥ ౭౦॥ పుత్రమిత్రకళత్రాదిభోగోపి ద్యుదివస్థితః । వినశ్యతి మహామోహాన్నిత్యం తం మనుతే జనః ॥ ౭౧ ॥ మండలాధిపతిర్మర్త్యో మహాభోగసమన్వితః । తన్నాధిపత్యం తత్తూష్ణీం భూతో దృష్టస్స్వభావతః ॥ ౭౨ ॥ తథా రాజా మహాభూమేస్స్వయమేకోధిపస్సుఖీ । విరారాజ్యసుఖం దుఃఖీ దృష్టస్సర్వజనైరపి॥ ౭౩ ॥ ఏవం సత్యపి మోహాంధతమసా పరివేష్టితః। ఈహతే సుఖభోగాయ త్వహో మోహస్య వైభవం ॥౭౪॥ పరలోకసుఖం చాపి కర్మణా సాధ్యతే యతః । అతస్తదపి విప్రేంద్రా నశ్యత్యేవ న సంశయః ॥ ౭౫ ॥ మహా

త్యత్వం ప్రతిపాదయతి ॥ పరలోకేతి ॥ యాగహోమాదిక్రియాసాధ్యత్వాత్స్వర్గాదిక సుఖమపి లౌకికక్రియాసాధ్యస్రగ్వన్నపానాద్యుపభోగసుఖవత్స్వర్గోపి క్రియాసాధ్యవదనిత్యమేవేత్యర్థః॥శ్రుతిశ్చ తేహి ॥ యద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయతే ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయత ఇతి॥ ౭౫॥ అథ వియదాదిక్రమేణ సృష్టానాం భూతానాం విపరీతక్రమేణ స్వస్వకారణేషు లయమాహ॥ మహాభూమిరిత్యాదినా॥ విద్యమాన ఏవ కారణేభ్యో క్తభూతానామదృష్టవశాత్తాస్యస్యాత్ర లయః ప్రనుకారణద్రవ్యనాశాత్కార్యద్రవ్యనాశ ఇతి వైశికాద్యభిమతక్రమో యుక్త ఇత్యర్థః - కారణా

వస్థానప్రాప్తిర్హి కార్యస్య నాశో నామ మృత్కార్యస్య ఘటాదేర్ధ్వంసేఽపు వమృద్భావాపత్తేర్దృష్టత్వాత్ - అతో విపరీతక్రమేణైవ లయో న తు సృష్టిక్రమేణేత్యర్థః॥ స్మర్యతే చ॥ జగత్ప్రతిష్ఠా దేవర్షే పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే। ఆపో జ్యోతిషి లీయంతే తేజో వాయౌ ప్రలీయతే॥ వాయుః ప్రలీయతే వ్యోమ్ని తదవ్యక్తే ప్రలీయతే। అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మన్నిష్కలే సంప్రలీయత ఇతి ॥ బాదరాయణోఽపీమమర్థమసూత్రయత్ - విపర్యయేణ తు క్రమోఽత ఉపపద్యతే చేతి - శబ్దాదీనాం కారణాని శబ్దతన్మాత్రాద్యాత్మకాన్యాకాశాదిసూక్ష్మభూతాన్యపి విపరీతక్రమేణ ప్రలీయంత ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ బ్రహ్మాంతా ఇతి ॥ స్తంబప్రభృతిచతుర్ముఖాంతా యే జీవాస్తేఽపి భూతకార్యస్వస్వోపాధివిలయేన లీయంత ఇతి నాత్యంతికో విలయస్తథా సతి ఆగామికల్పే పునరస్యేషాముత్పత్తావకృతనాశాకృతాభ్యాగమప్రసంగాత్ అతో వాసనాశేష ఏవ జీవోపాధిప్రవిలయ ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ఏక ఏవేతి ॥ నిరుపాధికః పరశివ ఏక ఏవ పరమార్థః బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయస్సర్వేఽపి సోపాధికత్వాన్మృషైవేత్యర్థః॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - అష్టాదశోఽధ్యాయః.

భూమిరియం నష్టా భవిష్యతి మహాదధౌ। ప్రళయే తద్గతా లోకా అపి నశ్యంతి సర్వథా ॥ ౨౬ ॥ సముద్రాస్సప్త విప్రేంద్రా నశ్యంతి బడబానలే। బడబా చ మహావహ్నౌ వహ్నిర్వాయౌ వినశ్యతి ॥ ౨౭ ॥ వాయుర్నశ్యతి చాకాశే తథాకాశస్స్వకారణే। శబ్దాదీని చ భూతాని నశ్యంత్యేవ న సంశయః ॥ ౨౮ ॥ భూతానామపి నాశేన భౌతికాన్యఖిలాన్యపి। నశ్యంత్యేవ స్వభావేన కిం నిత్యం గమ్యతే నఘాః॥ ౨౯ ॥ బ్రహ్మాంతాస్తంబపూర్వాశ్చ చేతనా వివిధా అపి। నశ్యంత్యేవ స్వభావేన కిం నిత్యం గమ్యతే నఘాః ॥ ౩౦ ॥ విష్ణుర్విశ్వజగద్యోనిః ప్రాదుర్భావైస్స్వకైస్సహ। వినాశం ప్రళయే యాతి కిం నిత్యం గమ్యతే నఘాః ॥ ౩౧ ॥ అతస్సాక్షాత్స్వయంజ్యోతిస్స్వభావః పరమేశ్వరః। ఏక ఏవ ద్విజా నిత్యస్తతోఽన్యత్సకలం మృషా॥ ౩౨॥ అనాత్మభూతం సకలం జడాత్మకం మృషేతి పశ్యంత్యతి నిశ్చయోక్తితః। క్రమేణ శంభుం సతతోదితం ప్రభుం ప్రయాతి సత్యం పరిభాషితం మయా ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే అనిత్యవస్తువిచారో నామాష్టాదశోఽధ్యాయః ॥ ...

శ్రీ నిత్యవస్తువిచారః. శ్రీ

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి నిత్యవస్తు సమాసతః। యజ్జ్ఞానేన శివజ్ఞానం జాయతే సుదృఢం ద్విజాః ॥ ౧ ॥ య ఆత్మా కేవలశ్శుద్ధో నిర్వికారో నిరంజనః। స ఏవ నిత్యశ్చిన్మాత్రస్సాక్షీ సద్వస్తు సర్వదా ॥ ౨ ॥ అనిత్యతా జడస్యైవ న చిద్రూపస్య వస్తునః। అనిత్యతా చితః క్వాపి కైశ్చిన్న దృష్టా ఖలు సువ్రతాః ॥ ౩ ॥ ఘటాదిప్రత్యయస్యాపి నానిత్యత్వం విచారతః। చిత్తవృత్తినిమిత్తా హి ప్రతీతిః ప్రత్య

ఆత్మవ్యతిరిక్తస్య భోక్తృభోగ్యాత్మకప్రపంచస్యానిత్యత్వం ప్రతిపాద్య సంభవచ్ఛంకానిరాసేన నిత్యత్వమాత్మనః ప్రతిపాదయితుమధ్యాయ ఆరభ్యతే। అథాత ఇతి॥ యజ్జ్ఞానేనేతి॥ యస్య నిత్యవస్తునో జ్ఞానాచ్ఛివజ్ఞానం జాయతే తదనన్యత్వాదిత్యర్థః॥ కిం తన్నిత్యం వస్త్వితి చాహ॥ య ఆత్మేతి॥ నిరంజనః అంజనం మాయా తత్కార్యజాతం యత్ర తద్రహిత అతో నిర్వికారః సర్వవిక్రియారహితః అత ఏవ శుద్ధో నిర్మలః ఆత్మా సర్వప్రత్యగ్భూతః య ఏవం లక్షణః స ఏవ నిత్యః ఏవం భూతస్య తస్య పారోక్ష్యం వ్యావర్తయతి సాక్షీతి ॥ యతస్స ఆత్మా చిన్మాత్రస్వరూపః అతస్సర్వదా అతీతానాగతాదిషు సర్వేష్వపి కాలేషు సర్వస్యాపి సాక్ష్యజాతస్య సాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టా॥ ఉక్తరీత్యా నిత్యత్వం జడప్రపంచస్యైవ న తు తత్సాక్షిచైతన్యస్యేత్యర్థః॥ ౨ ॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ అనిత్యతేతి॥ కైశ్చిదపి సాక్షిచైతన్యస్యానిత్యత్వం ఖలు న దృష్టం॥ తద్దర్శనసమయేపి తద్ద్రష్టృత్వేన సాక్షిణస్సద్భావావశ్యంభావాత్॥ ఏతత్స్వయమేవాగ్రే ప్రతిపాదయిష్యతి॥ ౩ ॥ నను మా భూత్సాక్షిచైతన్యస్యానిత్యత్వం తజ్జాతీయస్యాయం ఘట ఇత్యాదివిషయగోచరజ్ఞానస్యాప్యనిత్యత్వం దృశ్యత ఇత్యాశంక్యాహ॥ ఘటాదీతి॥ విచారతః పరమార్థతో నిరూపణే ఘటాదిగోచరస్యాపి జ్ఞానస్యానిత్యత్వం నాస్త్యేవేత్యర్థః - నన్వయం ఘట ఇత్యాదిజ్ఞానోదయసమయే తత్పూర్వభావిఘటగోచరం జ్ఞానం నానువర్తతే కథం తస్యానిత్యత్వమిత్యత ఆహ॥ చిత్తవృత్తీతి॥ చిత్తం సత్త్వపరిణామరూపమంతఃకరణం తస్యార్థేంద్రియసంప్రయోగవశాద్యథా ఘటాదివిషయాకారావృత్తిస్తస్యానిత్యత్వం తదేవ తదభివ్యక్తచైతన్యేఽపి ప్రతీయతే స్ఫటికే జపాకుసుమలౌహిత్యవన్న తు పరమార్థతః

ఇత్యర్థః॥ ౪॥ భవేదేవం యద్యయం ఘట ఇత్యాదిజ్ఞానే స్ఫటికజపాకుసుమాదివద్వృత్త్యాకారశ్చిదాకారశ్చేతి వివిక్తమాకారద్వయమనుభూయేత న తథానుభూయత ఇత్యత ఆహ॥ ప్రత్యయ ఇతి॥ యద్యపి పరమార్థతో వివిక్తమేవాకారద్వయం తథాప్యవిద్యావశాదయఃపిండవదేకాకారమేవావభాసత ఇతి తత్రైకాకారో భ్రమ ఇత్యర్థః॥ ౫॥ ఏతదేవాకారద్వయముపపాదయతి॥ భావాంశ ఇతి॥ ప్రతీయతే నేనేతి ప్రత్యయః ॥ ఏరజితి కరణార్థే అజ్ప్రత్యయః- ఏవం ప్రత్యయశబ్దస్య ప్రకృతిప్రత్యయాత్మకత్వాత్తదర్థోఽపి ప్రత్యయార్థ ఇతి ద్విధాభిన్న ఇత్యర్థః॥ తత్ర యో భావాంశో ధాత్వర్థభాగః స చిదాకారః- యస్తు ప్రత్యయార్థః స కరణాంశః సోఽన్తఃకరణవృత్త్యాత్మకోంశ ఇత్యర్థః॥ ౬ ॥ అస్త్వేవం ప్రత్యయస్యాకారద్వైవిధ్యం॥ తత్ర కరణాంశస్యానిత్యత్వం న తు ప్రతీతేరిత్యత్ర కిం వినిగమనాకారణమిత్యత ఆహ॥ వృత్త్యంశ ఇతి॥ అంతఃకరణపరిణామరూపో వృత్త్యంశో జడత్వాద్ఘటవదనిత్యః- న తు చిదంశః తన్నాశస్య కేనాపి ద్రష్టుమశక్యత్వాన్నాశసాక్షితయాపి చితోఽవగతేరిత్యర్థః॥ ౭॥ నన్వయం ఘట ఇతి జ్ఞానం పటజ్ఞానసమయే నాస్తి యతస్తన్నాశోఽనుభూయత ఏవేత్యత ఆహ॥ తత్రాపీతి॥ విషయాకారవృత్తివిశిష్టజ్ఞానస్యైవ విశేషణభూతవృత్తినాశాన్నాశః ప్రతీయతే॥ యథా విశేషణభూతవృత్తినాశాన్నాశః ప్రతీయతే యథా విశేషణభూతదండనాశే దండిత్వనాశః విశేష్యభూతజ్ఞప్తిమాత్రస్య తు దేవదత్తస్వరూపవన్నాశో నైవ భవేదిత్యర్థః - యస్మాదేవం విచారతో ధాత్వర్థస్య ప్రతీత్యంశస్య వినాశో నాస్తి ॥ అతః కారణాత్తత్ర వినాశప్రతీతిర్నాశవద్వృత్తితాదాత్మ్యాధ్యాసాదేవేత్యర్థః॥ ౮॥ నన్వాత్మమనస్సంయోగాదసమ

యస్య తు॥ ౪॥ ప్రత్యయే తు చిదాకారో వృత్త్యాకారశ్చ సువ్రతాః। విద్యతే మోహమాహాత్మ్యాదేకాకారా
వభాసనం॥ ౫॥ భావాంశః కరణాంశశ్చ విద్యతే ప్రత్యయేఽపి చ। భావాంశస్తు చిదాకారో వృత్త్యంతఃకరణాం
శకః॥ ౬॥ వృత్త్యంశ ఏవ నష్టస్తు జడత్వాత్కుంభవస్తువత్। చిదంశో నైవ నష్టస్స్యాదదృష్టత్వాత్తు కేనచిత్॥
౭ ॥ తత్రాపి జ్ఞప్తిమాత్రస్య వినాశో నైవ దృశ్యతే। వృత్తిగ్రహస్వభావస్య ఖలు నాశః ప్రతీయతే॥ ౮ ॥
అతో నాశప్రతీతిస్తు ప్రభో ర్భావాంశకస్య తు। చిత్తవృత్తావభివ్యక్తం చిదాకారం విమోహితాః॥ ౯॥ జా
తమిత్యభిమన్యంతే న విద్వాంసః కదాచన। వృత్తినాశేన వృత్తిస్థం చిదాకారం మునీశ్వరాః॥ ౧౦ ॥ అనభివ్య
క్తతో జ్ఞానాన్నష్టమేవేతి మన్యతే। అతశ్చైతన్యమాత్రస్య నాస్త్యనిత్యత్వమాస్తికాః॥ ౧౧॥ జ్ఞాతాజ్ఞాతా
ర్థజాతస్య యస్సాక్షీ భాసతే స్వయం। స ఏవ సాక్షాచ్చిన్మాత్రస్స్వభావాత్మా న చాపరః॥ ౧౨॥ తస్య జన్మవి
నాశౌ తు న విద్యేతే విచారతః। జన్మకాలే తు సాక్షిత్వాజ్జన్మనో జనిరస్య న॥ ౧౩ ॥ వినాశసాక్షిణో నాశ
స్తథా నైవ భవిష్యతి। సత్తాకాలే తు సత్త్వాచ్చ వినాశస్స్యుతరాం నహి॥ ౧౪॥ జన్మనాశప్రతీతిస్తు నాంత
రేణైవ సాక్షిణం। జన్మనాశౌ మునిశ్రేష్ఠాస్స్వత ఏవ న సిద్ధ్యతః॥ ౧౫ ॥ దృశ్యత్వేన జడత్వాచ్చ ఘటవ

వాయికారణాదాత్మని సమవాయికారణే జ్ఞానం జన్యతే తచ్చాశుతరవినాశీతి వైశేషికాదయః సంగిరంతే తేషాం కిం మూలమిత్యాశంక్యాహ॥ చిత్తవృత్తావితి॥ విషయసంప్రయోగానంతరం తదాకారాంతఃకరణవృత్తౌ జాతాయాం తదభివ్యక్తం చైతన్యమప్యనాద్యవిద్యాపరిమోహితాః జాతమిత్యభిమన్యంతే॥ న తు విశేషజ్ఞాః- ఏవం భ్రమవశాదేవ భావాంశకరణాంశయోర్వివేకాపరిజ్ఞానాత్కరణాంశవృత్తినాశే తదవచ్ఛిన్నచైతన్యస్యాపి తేషాం నాశప్రతిభాస ఇత్యర్థః॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యద్యేవమయం ఘట ఇత్యాదిప్రత్యయేషు చిన్మాత్రస్య నాశో నాస్తి తర్హి తేనైవాత్మనోఽద్వితీయత్వం విహన్యేత ఇత్యత ఆహ॥ జ్ఞాతాజ్ఞాతేతి॥ జ్ఞాతం జ్ఞానేన విషయీకృతమజ్ఞాతమజ్ఞానక్రోడీకృతం తదుభయవిధస్యార్థజాతస్య యస్సాక్షీ- సర్వం వస్తు జ్ఞాతతయాజ్ఞాతతయా వా సాక్షిచైతన్యస్య విషయ ఏవేత్యుక్తత్వాత్ ॥ స ఏవ సాక్షీ చిన్మాత్రస్వభావాత్మా ఘటపటాద్యాకారవృత్తివిశేషేషు యదనువృత్తం నిత్యం నిర్విశేషం చైతన్యం తచ్చ సాక్షిస్వరూపం న తతోఽతిరిక్తమిత్యర్థః॥ ౧౨॥ అథ సాక్షిచైతన్యస్యాపి జన్మనాశౌ న స్త ఇతి ప్రతిపాదయితుముపక్రమతే॥ తస్య జన్మేత్యాదినా॥ సాక్షిచైతన్యస్య జన్మసమయే స్వజన్మనోఽవభాసకత్వేనావస్థానాభావే తత్ప్రతీతిరేవ స్యాత్తస్మాత్తత్సాక్షిసద్భావోఽంగీకర్తవ్యః తథా చాస్య జనిరుత్పత్తిరేవేత్యర్థః॥ ౧౩ ॥ ఏవం వినాశసమయేఽపి తత్ప్రకాశనాయ సాక్షిత్వేనావస్థాననియమాన్నాశోఽప్యస్య నాస్తీత్యర్థః॥ ప్రతీతిసమయే తు విద్యమానత్వాదేవాస్య న నాశ ఏవేత్యర్థః॥ ౧౪॥ నను జన్మనాశసమయే సాక్ష్యవస్థానాభావేఽపి తత్తదాకారవృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యేనైవ స్ఫురణం సంభావ్యత ఇత్యత ఆహ॥ జన్మనాశేతి॥ తత్తద్వృత్త్యవచ్ఛిన్నచైతన్యమేవ సాక్షీతి జన్మనాశౌ సాక్షిణైవ భాస్యేత ఇత్యర్థః సాక్షిణమంతరేణ ప్రకాశమానౌ జన్మనాశౌ కిం స్వప్రకా

శత్వేనభాసతే కిం వా స్వేన తథాపి కిం జడరూపేణ సాక్షిరూపేణ వేతి వికల్ప్య ద్వయం దూషయతి॥ జన్మనాశావితి॥ సాక్షిణమంతరేణ నసిద్ధ్యతః ॥ ౧౫ ॥ ఘటాదివద్దృశ్యత్వేన జడత్వ నిర్ధారణాత్ నాపి ద్వితీయ ఇత్యాహ ॥ జడరూపేణేతి॥ నహి జడౌ జన్మనాశౌ జడేనాన్యేన ప్రకాశ్యేతే ఇతి యుక్తం వక్తుం- జడత్వావిశేషాదిత్యర్థః॥ ౧౬ ॥ నాపి ద్వితీయః॥ సాక్షిరూపేణేతి॥ ౧౭॥ ఏతత్సాక్షివ్యతిరిక్తస్య సాక్షిణో౽భావాదిత్యర్థః॥ ననుఘటసాక్షీ పటసాక్షీతి సాక్షిభేదో౽నుభూయత ఏవేత్యత ఆహ॥ సాక్ష్యాకారేణేతి॥ సాక్షిత్వాకారేణ సర్వత్రైక్యావగతేర్న తద్భేదశంకావకాశ ఇత్యర్థః॥ ౧౮॥ నను మాభూత్సాక్షిత్వాకారేణ భేదః సాక్ష్యరూపేణ తద్భేదః కిం న స్యాదిత్యత ఆహ॥ సాక్ష్యరూపేణేతి॥ ఘటపటాదిసాక్ష్యప్రయుక్తో భేదస్తు సాక్ష్యాణామేవ న తు తత్సాక్షిణ ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ విశేషాకార ఇతి ॥ ఘటపటాద్యాకారాస్తే జ్ఞానగతా ఏవేతి వదంతో విజ్ఞానవాదినస్తదాకారవశేన ఆత్మరూపభూతస్యాపి విజ్ఞానస్య నానాత్వమిచ్ఛంతీత్యర్థః॥ తదేతన్నిరస్యతి॥ తే మహామోహేతి॥ ౨౦॥ కిం తత్సాక్షిణో విశేషరూపం చిదాత్మకం జడం వేతి వికల్పయతి ॥ విశేషరూపమితి॥ ౨౧॥ ఆద్యం నిరస్యతి॥ చిద్రూపమితి॥ యది విశేషరూపమపి చిదాత్మకం స్యాత్తదా సాక్షిచైతన్యాన్న వ్యతి

డ్యాదివస్తువత్॥ సాక్షిణో జన్మనాశౌ తు నచాన్యేనైవ సిద్ధ్యతః ॥ ౧౬ ॥ జడరూపేణ చాన్యేన జన్మనాశౌ న సిధ్యతః । సాక్షిరూపేణ చాన్యేన జన్మనాశౌ న సిధ్యతః ॥ ౧౭ ॥ అభావాదేవ చాన్యస్య సాక్షిరూపస్య సువ్రతాః । సాక్ష్యాకారేణ చైకత్వాత్ సాక్షిభేదో న సిధ్యతి ॥ ౧౮ ॥ సాక్ష్యరూపేణ భేదస్తు సాక్ష్యస్యైవ న సాక్షిణః । సాక్షిమాత్రతయా భేదాభావస్యైవ సాక్షిణః ॥ ౧౯ ॥ విశేషాకారతో భేదం వదంతి భువి కేచన । తే మహామోహసర్పేణ దష్టా ఏవ న సంశయః ॥ ౨౦ ॥ విశేషరూపం చిద్రూపం జడరూపం తు వా భవేత్ । న రూపాంతరమేవ స్యాత్తాదృశస్యానిరూపణాత్ ॥ ౨౧ ॥ చిద్రూపం సాక్షిమాత్రం స్యాన్న చాన్యత్పరమార్థతః । జడరూపం తు నాస్త్యేవ సాక్షిణః పరమార్థతః ॥ ౨౨ ॥ చిద్రూపస్య జడాకారో విరోధాన్నైవ సిధ్యతి । ప్రకాశస్య తమోరూపం యథా లోకే న సిధ్యతి॥ ౨౩॥ అతో విశేషాకారేణ భేదం యే సర్వసాక్షిణః । వదంతి తే మహాభ్రాంతా నిమగ్నాశ్చ భవార్ణవే॥ ౨౪॥ ఆత్మనస్సర్వసాక్షిత్వమేకత్వం చ తథైవ చ । నిత్యత్వం చైవ శుద్ధత్వం భూమానందత్వమేవ చ॥ ౨౫॥ బ్రహ్మత్వం చ ద్విజా వేదా వదంతి శ్రద్ధయా సహ । స్మృతయశ్చ పురాణాని భారతాదీని చాస్తికాః ॥ ౨౬ ॥ మహాదేవశ్చ విష్ణుశ్చ బ్రహ్మా చ మునయస్తథా ॥ నిత్యత్వం శుద్ధబుద్ధత్వమాత్మనః ప్రవదంతి హి॥ ౨౭॥ తస్మాదాత్మైవ విప్రేంద్రా నిత్యం వస్తు న చాపరం ॥ జిహ్వాయాం పరశుం తప్తం ధారయామి న సంశయః ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే నిత్యవిచారో నామ ఏకోనవింశోఽధ్యాయః ॥... ... ... *

విశిష్టధర్మవిచారః.

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి విశిష్టం ధర్మమాదరాత్ । శృణుతాత్యంతకల్యా

రిచ్యత ఇత్యర్థః॥ ద్వితీయం ప్రత్యాహ॥ జడరూపమితి॥ సాక్షిణో జడాకారో విశేషణరూపో౽పి న యుజ్యతే తమఃప్రకాశయోరివ చిజ్జడయోరేకత్వవిరోధాదిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ అతో విశేషాకారేణ సాక్షిభేదవర్ణనం భ్రాంతప్రలపితమిత్యుపసంహరతి ॥ అత ఇతి ॥ ౨౪ ॥ యథోదీరితసాక్షిసద్భావే శ్రుతిం సంవాదయతి ॥ వేదా వదంతీత్యాదినా ॥ సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చేత్యాత్మనస్సర్వసాక్షిత్వం - తత్ర హి సాక్ష్యవిశేషస్యానుపాదానాత్సర్వసాక్ష్యప్రతియోగిత్వం సాక్షిణో౽వగమ్యతే ॥ ఏకమేవాద్వితీయం । ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢ ఇతి ॥ ఏకత్వం - నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామితి నిత్యత్వం। అస్నావిరగ్ం శుద్ధమపాపవిద్ధమితి శుద్ధత్వం। యో వై భూమా- తత్సుఖమితి॥ భూమాత్మకత్వం- విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మేతి ॥ ఆనంద బ్రహ్మాత్మకత్వం చ శ్రుతయః ప్రతిపాదయంతీత్యర్థః - న కేవలం శ్రుతయ ఏవ- తదర్థానుసారిస్మృతిపురాణేతిహాసాదయో౽పి సాక్షిణముక్తరూపం ప్రతిపాదయంతీత్యాహ॥ స్మృతయశ్చేతి ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- ఏకోనవింశోఽధ్యాయః ॥ ... ... *

యస్మాదుక్తరీత్యాత్మస్వరూపమేవ నిత్యం అతస్తద్గోచరం వేదాంతవాక్యమేవ ముఖ్యం ప్రమాణం తజ్జనితం పరశివా

త్మవిషయం జ్ఞానమేవ పరమో ధర్మ ఇతి ప్రతిపాదయితుమధ్యాయ ఆరభ్యతే॥ అథాత ఇతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ పునస్సంశయమాపన్నా ఇతి॥ ఈశ్వరార్పణబుద్ధ్యా అనుష్ఠితైర్యాగహోమాదిభిః ప్రక్షీణకల్మషాః కావషేయాః పునః ప్రతిబంధకదురితలేశావశేషేణ నానావిధైరాగమైర్బహుధోచ్యమానం తత్త్వమిదమీదృగితి విచార్య నిశ్చేతుమశక్తాస్సంతః సంశయావిష్టాశ్చాభవన్నిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ వేదాంతవాక్యజనితపరశివజ్ఞానస్య పరమధర్మత్వం సత్స్వప్యపరధర్మేష్వభిప్రేత్య తానుత్తరోత్తరముత్కృష్టత్వేన ప్రతిపాదయతి॥ స్వమనీషకయేత్యాదినా ॥ శాస్త్రాదనవగత్యైవ బుద్ధ్యోత్ప్రేక్షామాత్రేణ యత్తపః క్రియతే స ధర్మో భవతి నిర్మూలో మూలాగమరహితః॥ ౧౩॥ పురుషోత్ప్రేక్షామాత్రనిబంధనో ధర్మో దేవతారాధనరూపశ్చేత్తదా పూర్వోక్తాద్ధర్మాద్దేవతారాధనవిలక్షణాచ్ఛ్రేష్ఠః ఏవముత్తరత్రాపి యోజ్యం ॥ ౧౪ ॥ సమూల ఇతి ॥ మూలభూతప్రమాణసహిత ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ ౧౬ ॥ బుద్ధాగమేతి॥

ణం మునయః పరయా ముదా ॥ ౧ ॥ పురా వేదవిదాం ముఖ్యాః కావషేయా మహర్షయః। సత్రావసానే సంభూయ శ్రద్ధయా పరయా సహ ॥ ౨॥ విచార్య సుచిరం కాలం విశిష్టం ధర్మమాస్తికాః। పునస్సంశయమాపన్నా విషణ్ణా వివశాశ్చ తే ॥ ౩ ॥ గత్వా హిమవతః పార్శ్వం త్రికాలం స్నానసంయుతాః। భస్మోద్ధూళితసర్వాంగాస్త్రిపుండ్రాంకితమస్తకాః ॥ ౪॥ రుద్రాక్షమాలాభరణా జటావల్కలసంయుతాః। లింగార్చనపరా నిత్యం శంభోరమితతేజసః॥ ౫ ॥ తప్తవంతస్తపస్సర్వే వత్సరాణాం త్రయం మహత్। మహాదేవప్రసాదేన మహాకారుణికోత్తమః ॥ ౬ ॥ శక్తిపాణిర్మహాతేజా ద్వితీయ ఇవ శంకరః। స్కందస్సర్వజగత్స్వామీ ప్రత్యక్షమభవత్స్వయం ॥ ౭ ॥ తం దృష్ట్వా మునయస్సర్వే ప్రసన్నేంద్రియమానసాః। భక్త్యా పరమయా యుక్తా వివశా గద్గదస్వరాః ॥ ౮ ॥ ప్రణమ్య దండవద్భూమావుత్థాయోత్థాయ సాదరం। స్తోత్రైస్స్తుత్వా మహాత్మానం సమభ్యర్చ్య యథాబలం ౯॥ కృతాంజలిపుటా భూత్వా పప్రచ్ఛుర్ధర్మముత్తమం ॥ సోఽపి సర్వజగత్స్వామీ తారకారిర్మహాద్యుతిః॥ ౧౦ ॥ సర్వవిజ్ఞానరత్నానామాకరః కరుణాకరః। సుప్రసన్నస్స్వయం ప్రాహ మునీనాం ధర్మముత్తమం ॥ ౧౧ ॥ స్కంద ఉవాచ॥ శృణుధ్వం మునయస్సర్వే మహాభాగ్యసమన్వితాః। వదామి సంగ్రహేణాహం యుష్మాకం ధర్మముత్తమమ్ ॥ ౧౨ ॥ స్వమనీషికయోత్పన్నో నిర్మూలో ధర్మసంజ్ఞితః। శ్రద్ధయా సహితో యస్తు సోఽపి ధర్మ ఉదాహృతః ॥ ౧౩ ॥ నిర్మూలోఽపి స్వబుద్ధ్యైవ కల్పితోఽపి మహర్షయః ॥ దేవతారాధనాకారో ధర్మః పూర్వోదితాద్వరః ॥౧౪॥ దేవతారాధనాకారాన్నిర్మూలాద్బుద్ధికల్పితాత్। ధర్మాచ్ఛ్రేష్ఠస్సమాఖ్యాతస్సమూలో ధర్మ ఆస్తికాః ॥౧౫ ॥ సమూలేషు చ ధర్మేషు బుద్ధాగమసమన్వితః। ధర్మశ్శ్రేష్ఠ ఇతి ప్రోక్తో మయా వేదార్థపారగాః ॥ ౧౬ ॥ బుద్ధాగమోదితాద్ధర్మాదర్హాగమసమీరితః। ధర్మశ్శ్రేష్ఠ ఇతి ప్రోక్తో ధర్మతత్త్వవిశారదైః ॥ ౧౭ ॥ అర్హాగమోదితాద్ధర్మాత్ప్రాజాపత్యాగమోదితః। ధర్మశ్శ్రేష్ఠ ఇతి ప్రోక్తస్సర్వధర్మార్థవేదిభిః ॥ ౧౮ ॥ ప్రాజాపత్యాగమప్రోక్తాద్ధర్మాద్వేదవిదాం వరాః। మయా శ్రేష్ఠ ఇతి ప్రోక్తో ధర్మో వైష్ణవాగమోదితః ॥ ౧౯ ॥ వైష్ణవాగమోదితాద్ధర్మాదశేషాదాస్తికోత్తమాః। శైవాగమోదితో ధర్మో వరిష్ఠో నైవ సంశయః ॥ ౨౦ ॥ శైవాగమోదితో ధర్మో ద్విధా పూర్వముదీరితః। అధస్స్రోతోద్భవస్త్వేక ఊర్ధ్వస్రోతోద్భవః పరః॥ ౨౧ ॥ అధస్స్రోతోద్భవాద్ధర్మాదూర్ధ్వస్రోతోద్భవః పరః। కామికాదిప్రభేదేన సంభిన్నోఽనేకధా

బుద్ధప్రోక్తా ఆగమాః బుద్ధాగమాః॥ ౧౭ ॥ అర్హాగమేతి క్షపణకాగమ ఇత్యర్థః॥ ౧౮ ॥ ప్రాజాపత్యాగమేతి ॥ బ్రహ్మణా ప్రోక్తో బ్రహ్మవిషయో వాఽఽగమః ॥ ౧౯ ॥ వైష్ణవాగమశైవాగమశబ్దయోరప్యేవమేవార్థః ॥ ౨౦ ॥ ఉక్తధర్మస్య ద్వైవిధ్యమాహ ॥ అధస్స్రోత ఇతి ॥ అధస్స్రోతాంసి లీలావిగ్రహధారిణః పరశివస్యాధోభాగస్స్రోతస్తదుద్భవో ధర్మోఽధస్స్రోతోద్భవః - ఊర్ధ్వస్రోతాంసి ఈశానతత్పురుషాదిపంచవక్త్రాణి తద్భవో ధర్మః॥ ఊర్ధ్వస్రోతోద్భవః ॥ ౨౧ ॥ కామికాదిభేదేన బహుధా భిన్నః - ఉక్తం హ్యాగమికైః ॥ సద్యోజాతముఖాజ్జాతాః పంచాద్యాః కామికాదయః। వామదేవముఖాజ్జాతాః దీప్తాద్యాః పంచసంహితాః। అఘోరవక్త్రాదుద్భూతాః పంచాపి విజయాదయః॥ పుంవక్త్రాదపి చోద్భూతాః పంచ వై రౌరవాదయః। ఈశానవదనాజ్జాతాః ప్రోద్గీతాద్యష్టసంహితా ఇతి॥ ౨౨

అథస్రోతఇతి॥ అధఃస్రోతోద్భవోఽపిధర్మః కాపాలాదిమతభేదేనబహుధాభేదితఇత్యర్థః॥ స్మార్తాశ్చధర్మా ఇతి॥ మన్వాదిస్మృతిపురాణకారైరిత్యర్థః॥ ౨౩॥ తేషామితి॥ శ్రౌతధర్మాణాంమధ్యేయే ప్రవృత్తిహేతవో యాగహోమాద్యాస్తేభ్యోఽపినివృత్తిధర్మహేతవః శాంతిదాంత్యాదయః శ్రేయాంసఇత్యర్థః॥ అనుక్తానాంధర్మాణాంపూర్వస్మాత్పూర్వస్మాదుత్తరోత్తరోధర్మోయథోత్కృష్యతే॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ఏవంవేదాంతవాక్యజనితజ్ఞానాదపి కశ్చిదుత్కృష్టోధర్మోనాస్తీత్యాహ॥ జ్ఞానాన్నాస్తీతి॥ ౨౭॥ శాంతిదాంత్యాదిభ్యోఽపిభస్మావగుంఠనస్య వైశిష్ట్యమాహ॥ పూర్వోక్తేభ్యఇతి॥ ౨౮॥ సాక్షాద్భస్మశివాభిధమితి॥ తదుక్తంప్రాక్ శివస్వరూపంహిభాసనాద్భస్మసంజ్ఞితమితి॥ ౨౯॥ శ్రుతి

ద్విజాః ॥ ౨౨ ॥ అధస్స్రోతోద్భవోధర్మో బహుధాభేదితస్తథా। ఊర్ధ్వస్రోతోద్భవాద్ధర్మాత్స్మార్తాధర్మామహత్తరాః ॥ ౨౩ ॥ స్మార్తేభ్యశ్శ్రౌతధర్మాశ్చవరిష్ఠామునిసత్తమాః । తేషాం శాంత్యాదయశ్శ్రేష్ఠాః తేషాంభస్మావకుంఠనం॥ ౨౪ ॥ రుద్రాక్షధారణంచాపి శివాద్యాఖ్యాభిభాషణం । శివలింగార్చనంభక్త్యాశివోఽహమితిభావనా ॥ ౨౫ ॥ శివజ్ఞానైకనిష్ఠస్యశుశ్రూషాచవిశిష్యతే। తేషాంవేదాంతవాక్యానాంతాత్పర్యస్యనిరూపణమ్ ॥ ౨౬ ॥ వరిష్ఠస్సర్వధర్మేభ్యోజ్ఞానంమోక్షైకసాధనం । జ్ఞానాన్నాస్తిపరోధర్మఇతివేదాంతనిర్ణయః॥ ౨౭॥ పూర్వోక్తేభ్యోధర్మేభ్యోసత్యధర్మపరాయణాః। జ్ఞానాంగేభ్యస్సమాసేనభస్మైకంపరమంమతం ॥ ౨౮ ॥ భస్మసాధననిష్ఠానాం సాక్షాద్భస్మశివాభిధం । ప్రకాశతేయథాశాంత్యాశాంతంవస్తుపరాత్పరం ॥ ౨౯ ॥ జ్ఞానస్యకారణేభ్యస్తుశ్రుతిరేవమహత్తరా । జ్ఞానానాంశంభువిజ్ఞానంవరిష్ఠంనేతరద్భవేత్॥ ౩౦ ॥ వేదవాక్యసముత్పన్నంశివజ్ఞానంనిరూపణే । సమ్యగ్జ్ఞానంమయాఖ్యాతమితరవ్యవహారతః ॥ ౩౧ ॥ చోదనాలక్షణోధర్మోధర్మస్స్యాత్సన్నిరూపణే । ఇతరోవ్యవహారేతుధర్మఇత్యభిశబ్ద్యతే ॥ ౩౨ ॥ ఆస్తిక్యాన్వయమాత్రేణ ధర్మాభాసేపి సువ్రతాః । ప్రయుక్తో ధర్మశబ్దస్తు ముఖ్యో ధర్మస్తు వేదజః ॥ ౩౩ ॥ యథాశంభుసమోదేవో నాస్తిపుణ్యవతాంవరాః। తథావేదసమంమానంనాస్తితత్రనసంశయః॥౩౪॥ యథావిప్రసమోమర్త్యోనాస్తివేదవిదాంవరాః । తథావేదసమంమానంనాస్తితత్రనసంశయః ॥ ౩౫ ॥ యథాన్నసమంభోజ్యం నాస్తిలోకేవిచక్షణాః । తథావేదసమంమానంనాస్తితత్ర నసంశయః ॥ ౩౬ ॥ యథాగంగాసమాపుణ్యానదీలోకేనవిద్యతే । తథావేదసమంమానంనాస్తితత్రనసంశయః ॥ ౩౭ ॥ యథావారాణసీతుల్యాపురీలోకేనవిద్యతే । తథావేదసమంమానంనాస్తితత్రనసంశయః ॥ ౩౮ ॥ యథాదభ్రసభాతుల్యం స్థానంలోకేనవిద్యతే । తథావేదసమంమానంనాస్తితత్రనసంశయః ॥ ౩౯ ॥ షడక్షరసమోమంత్రోయథాలోకేనవిద్యతే । తథావేదసమంమానంనాస్తితత్రనసంశయః ॥ ౪౦ ॥ యథాగురుసమస్త్రాతానాస్తిసంసారసాగరాత్ । తథావేదసమంమానంనాస్తితత్రనసంశయః ॥ ౪౧ ॥ అతశ్చసంక్షేపమిదంవదామి శ్రుతిఃప్రమాణంశివఏవకేవలః । వరిష్ఠఉక్తశ్శితభస్మగుంఠనంవిశుద్ధవిద్యావచనేతరత్పరమ్ ॥ ౪౨ ॥ శ్రీసూతఉవాచ॥ ఏవముక్త్వా మునీంద్రేభ్యశ్శ్రీమాన్వృషభవాహనః । జగత్స్వామీ మహాతేజాస్తత్రైవాంతర్హితోఽభవత్ ॥ ౪౩ ॥ తావపేయాఋషిశ్రేష్ఠాఃప్రసాదాత్త్రారకారిణః । మహాదేవంమహాత్మానందదృశుస్స్వయమాగతం॥౪౪॥ తం ప్రణమ్య మహాదేవం సర్వజ్ఞమపరాజితం । శ్రీమత్పంచాక్షరేణైవ పూజయామాసురాదరాత్ ॥

రేవమహత్తరేతి॥ జ్ఞానసాధనేసర్వాధికేత్యర్థః॥ శంభువిజ్ఞానమితి॥ వేదాంతవాక్యజనితంయత్పరశివస్వరూపవిషయంజ్ఞానంతదేవవిషయయాథాత్మ్యాత్ప్రత్యక్షాదిప్రమాణజనితజ్ఞానానాంమధ్యేప్రశస్తతరమిత్యర్థః॥ ౩౦ ॥ ౩౧॥ చోదనాలక్షణఇతి ॥ చోదనావేదవాక్యంతత్ప్రతిపాదితోధర్మః॥ తథాచజైమినిసూత్రం ॥ చోదనాలక్షణోఽర్థోధర్మ ఇతి। యద్యేవంతదతిరిక్తేష్వాగమాదిసిద్ధేషుపూర్వోక్తేష్వర్థేషుధర్మశబ్దప్రయోగఃకథమిత్యతఆహ॥ ఇతరోవ్యవహారేత్యాది॥ ౩౨॥ ఆస్తిక్యాన్వయమాత్రేణేతి॥ యథాశ్రౌతధర్మేష్వాస్తిక్యంతథైవతదితరధర్మాభాసేపితద్దర్శనాత్తత్ర ధర్మశబ్దప్రయోగోగౌణఇత్యర్థః॥ ౩౩॥ అథబహుభిర్నిదర్శనైశ్శ్రుతిప్రమాణస్యోత్కర్షంప్రతిపాదయతి ॥ యథాశంభుసమఇత్యాదినా॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭ ॥ నిస్పృహాస్స్వాత్మ

నాన్యత్రేతి॥ సచ్చిదానందైకరసస్వరూపానుసంధానాదన్యస్మిన్ ధర్మే నిస్పృహాః-శ్రూయతే హ్యేతరేయకే॥ ఏతద్ధ స్మ వై తద్విద్వాంస ఆహుః ఋషయః కావషేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే కిమర్థా వయం యక్ష్యామహ ఇతి॥ ౪౮॥

౪౯॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే వింశోధ్యాయః॥

౪౫ ॥ దేవదేవో మహాదేవో దేవానామపి దేశికః। మునిభ్యః కావషేయేభ్యస్సాక్షాత్ జ్ఞానం దదౌ ముదా॥

౪౬ ॥ మునీంద్రా అపి తే సర్వే విశుద్ధజ్ఞానినాం వరాః। ప్రణమ్య దేవమీశానం సాంబం సంసారభేషజమ్॥

౪౭ ॥ ప్రసాదయిత్వా దేవేశం కృతార్థా ఆత్మవేదనాత్। నిస్పృహాస్సాక్షాత్ నాన్యత్ర యయుర్హిమవతో గుహాం ॥ ౪౮ ॥ విశిష్టధర్మః కథితస్సమాసతో మయైవ వేదార్థవిచారణక్షమాః । ఇతోతిరిక్తం సకలం పలాలవత్ప్రధానలాభాయ విశుద్ధచేతసాం ॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - విశిష్టధర్మవిచారో నామ-వింశోధ్యాయః ॥ ......*

ముక్తిసాధనవిచారః-

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ముక్తిసాధనమాస్తికాః । శృణుత శ్రద్ధయా సార్ధం సాక్షాద్వేదాంతదర్శితం ॥ ౧ ॥ పురా దేవాదిఋష్యంతా మునయో మునిసత్తమాః । సంఖ్యా చ శతమేతేషాం సహ ద్వాదశసంఖ్యయా ॥ ౨ ॥ త ఏతే భస్మదిగ్ధాంగాస్త్రిపుండ్రాంకితమస్తకాః । రుద్రాక్షమాలాభరణా రుద్రారాధనతత్పరాః॥ ౩ ॥ తపశ్చేరుర్మహత్తీవ్రం శ్రద్ధయా పరయా సహ । శ్రీమద్దక్షిణకైలాసే సాక్షాత్సంసారనాశకే ॥ ౪ ॥ యస్య దర్శనమాత్రేణ పాపాని సకలాని తు। నశ్యంతి వహ్నిసంయుక్తం యథా తూలం ప్రదహ్యతే ॥ ౫ ॥ యస్మిన్నేవ సతాం నౄణామశేషాణాం మహేశ్వరః । దదాతి పరమాం ముక్తిమచిరేణ ద్విజోత్తమాః ॥ ౬ ॥ యత్ర భస్మరతానాం తు ద్విజానాం ప్రతివత్సరం । యథాశక్తి ధనం దత్వా ముచ్యతే భవబంధనాత్ ॥ ౭ ॥ యత్ర ప్రతిదినం పుంసాం భక్తానామీశ్వరస్య తు । ముష్టిమాత్రప్రదానేన మహాపాపాద్విముచ్యతే ॥ ౮ ॥ యత్ర సాక్షాచ్ఛివజ్ఞాననిష్ఠస్యాతిప్రియేణ తు । భోజనం చ తథా వస్త్రం దత్వా ముచ్యేత బంధనాత్ ॥ ౯ ॥ యత్ర జప్తం హుతం దత్తం చింతితం చ దినే దినే। బ్రాహ్మణానాం తథాన్యేషామనంతం భవతి ధ్రువమ్ ॥ ౧౦ ॥ తపసా శంకరస్తేషాం ప్రసన్నః కరుణానిధిః। సాన్నిధ్యమకరోత్తత్ర శక్త్యా పరమయా సహ ॥ ౧౧ ॥ తం దృష్ట్వా సాంబమీశానం సాక్షాత్సంసారభేషజమ్। ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ పప్రచ్ఛుర్ముక్తిసాధనం ॥ ౧౨ ॥ దేవోపి కరుణావిష్టస్సాక్షాత్సంసారమోచకః । మునీనాముగ్రతపసాం బభాషే ముక్తిసాధనమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఈశ్వర ఉవాచ॥ వక్ష్యామి పరమం గుహ్యం ముక్తిసాధనమాదరాత్ ।వర్ణాశ్రమసమాచారాదేవ ముక్తిర్న చాన్యతః॥౧౪॥ స్వజాతివిహితం ధర్మం యః కరోతి ప్రియేణ తు। స జాయతే కులే ముఖ్యే విప్రాణామీశ్వరాజ్ఞయా ॥ ౧౫ ॥ స పునర్జాతకర్మాదిసంస్కారైరపి సంస్కృతః । ఉపనీతో గురోర్వేదానధీత్య విధివత్పునః॥ ౧౬॥ దారానాహృత్య యజ్ఞం చ దానం చ విధివత్తదా। తపశ్చ వివిధం ఘోరం కృత్వా

అథ ముక్తేరంతరంగబహిరంగసాధనవ్యాజేన శమదమాదిసాధనసంపన్నస్యైవ తత్రాధికారో నాన్యస్యేతి ప్రతిపాదయితుముపక్రమతే॥ అథాత ఇతి ॥ వేదాంతదర్శితమితి ॥ శాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాత్మన్యేవాత్మానం పశ్యేదితి వేదాంతవాక్యప్రతిపాదితమిత్యర్థః ॥ ౧॥ తచ్చోక్తసాధనమీశ్వరానుగ్రహేణైవ లభ్యత ఇతి- జ్ఞాపయితుం పురావృత్తముదాహరతి ।పురేతి॥ దేవపదపూర్వకఋషిశబ్దాంతిమశబ్దవాచ్యాః దేవర్షిసంజ్ఞికాః మునయః సర్వధర్మజ్ఞా ఇత్యర్థః ॥ తేషాం ఋషీణాం సంఖ్యా ద్వాదశసంఖ్యయా సహ శతం ద్వాదశశతసంఖ్యాక మునయ ఇత్యర్థః॥ ౨॥ ౩॥ పుణ్యక్షేత్రవాసోపి ముక్తావుపాయ ఇత్యభిప్రేత్యాహ ॥ శ్రీమద్దక్షిణకైలాసేత్యాదినా॥ ౪॥ ౫॥ ౬ ॥౭ ॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ స్వజాతివిహితమితి॥ స్వజాతివిహితధర్మాణాం మధ్యే యస్య యో ధర్మో విహితః సః స్వజాతివిహితః॥ బ్రాహ్మణస్య యాజనాదికం క్షత్రియస్య రాజ్యపరిపాలనాదికం- వైశ్యస్య కృషిగోరక్షణాదికం- శూద్రస్య ద్విజశుశ్రూషేత్యేతే స్వజాతివిహితా ధర్మాః ॥ ౧౫॥ వేదానధీత్య విధివదితి అనేనైవ బ్రహ్మచారిణామనుష్ఠానముక్తం॥౧౬॥ దారానాహృత్యేత్యాదినా గార్హస్థ్యాశ్రమధర్మప్రతిపాదనం॥ తపశ్చ వివిధమితి॥

వానప్రస్థాశ్రమధర్మాః॥ కామనయా వినేతి॥ ఫలానుసంధానవిరహేణ కేవలమీశ్వరార్పణబుద్ధ్యైవానుష్ఠితా వర్ణాశ్రమధర్మా అధ్యయనాదయః పాపప్రణాశనేన చిత్తశుద్ధిద్వారా పరంపరయా ముక్తిసాధనత్వం ప్రతిపద్యంత ఇత్యర్థః॥ శ్రూయతే హి॥ తమేవతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనేతి॥ ౧౭॥ ఏవమాశ్రమత్రయానుష్ఠితైః కర్మభిశ్చిత్తశుద్ధౌ జాతాయాం సంసారదోషదర్శనాత్తతో వైరాగ్యం జాయత ఇత్యాహ॥ విరక్త ఇతి॥ ౧౮॥ ప్రవ్రజ్యాం కురుత ఇతి- యదహరేవ విరజేత్తదహరేవ ప్రవ్రజేదితి శ్రుతేః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ వైరాగ్యజననానంతరం చిత్తైకాగ్ర్యలాభాయ సన్న్యాస ఏవ కర్తవ్య ఇత్యాహ॥ భిక్షుక ఇతి॥ సాధనచతుష్టయసంపత్తిర్యన్ముముక్షుత్వం తదీశ్వరప్రసాదేన పరమహంసస్యైవ జాయతే నాన్యేషాం కుటీచకాదీనామిత్యర్థః॥ ౨౧॥ కుటీచకాదిభిరపి యదా ముక్తిరన్విష్యతే తదా తైరపి పరమహంసాశ్రమ ఏవ స్వీకర్తవ్య ఇత్యాహ॥ కుటీచకాదీతి॥ ౨౨॥ అథ వేదాంతజ్ఞానోత్పత్త్యంతరంగసాధనభూతాంస్తుర్యాశ్రమధర్మానాహ॥ సర్వేషామిత్యాదినా॥ శాంతిర్జ్ఞానేంద్రియాణాం నిగ్ర

కామనయా వినా॥ ౧౭॥ ప్రనష్టపాపశ్శుద్ధాంతఃకరణో జ్ఞానవాంఛయా। విరక్తస్సర్వలోకేభ్యో దో
షాణాంతు నిరూపణాత్॥ ౧౮॥ చిత్తపాకానుగుణ్యేన ప్రవ్రజ్యాం కురుతే పునః। ముముక్షుస్తత్ర సన్న్యా
సీ ప్రేరితః పరమేశ్వరాత్॥ ౧౯॥ కుటీచకాభిధాం వృత్తిం వృత్తిం వా బహూదకామ్। హంసవృత్తిం తు
వా నిత్యం వాంఛంతే మునిసత్తమాః॥ ౨౦॥ ముముక్షుర్భిక్షుకో నిత్యం పరహంసాభిధాం శుభాం। వృత్తి
మిచ్ఛతి దేవస్య ప్రసాదేన ద్విజోత్తమాః॥ ౨౧॥ కుటీచకాదివృత్తిస్థా ముక్తిమిచ్ఛతి చేద్ద్విజాః। పరహంసా
భిధాం వృత్తిం ప్రాప్నుయాచ్ఛంకరాజ్ఞయా॥ ౨౨॥ సర్వేషామేవ భిక్షూణాం శాంతిర్దాంతిస్తితిక్షుతా।
స్నానం శౌచమహింసా చ మిథ్యాభాషణవర్జనమ్॥ ౨౩॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్భస్మనోద్ధూళనం త
థా। త్రిపుండ్రధారణం సాక్షాద్బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకం॥ ౨౪॥ లింగే శివార్చనం నిత్యం ధర్మః ప్రోక్తస్స
నాతనైః। సాక్షాద్వేదాంతవాక్యానాం శ్రవణం మననం తథా॥ ౨౫॥ నిదిధ్యాసనమాచార్యపరిచర్యా
ప్రియేణ తు। పరహంసస్య ధర్మోఽయం విశేషేణ సమీరితః॥ ౨౬॥ పూర్వపుణ్యఫలాత్సాక్షాత్ప్రసా
దాచ్ఛివస్య తు। బ్రహ్మాత్మవిషయం జ్ఞానం లభతే భిక్షుకోచిరాత్॥ ౨౭॥ జ్ఞానాద్వేదాంతవాక్యోత్థా
న్ముక్తిం భిక్షురవాప్నుయాత్। వినా జ్ఞానేన ముక్తిస్తు న సిద్ధ్యతి న సిద్ధ్యతి॥ ౨౮॥ ముక్తిసాధనమాఖ్యాతం
సంగ్రహేణ మునీశ్వరాః। జ్ఞానే యూయమపి శ్రద్ధాం కురుధ్వం యత్నతస్సదా॥ ౨౯॥ సూత ఉవాచ॥
ఇత్యుక్త్వా భగవాన్ రుద్రస్సాక్షాత్సంసారమోచకః। అగమాంతైకసంవేద్యస్తత్రైవాంతర్హితో భ
వత్॥ ౩౦॥ భవంతోఽపి ప్రసాదేన శివస్య పరమాత్మనః। మత్తో లబ్ధపరిజ్ఞానా అభవన్నచిరేణ తు॥ ౩౧॥
శ్రీమద్దక్షిణకైలాసం సర్వస్థానోత్తమోత్తమం। వాంఛితార్థప్రదం న్యాడామితి విత్తవిచక్షణాః॥
౩౨॥ శ్రీమద్దక్షిణకైలాసమదృష్ట్వా ముక్తిమిచ్ఛతః। నాస్తి సంసారవిచ్ఛిత్తిస్సత్యం సత్యం న సంశయః॥ ౩౩॥
విష్ణుప్రజాపతీంద్రేభ్యశ్శివస్యాధిక్యమాదరాత్। అవిజ్ఞాయ న సంసారాన్ముచ్యతే జన్మకోటిభిః॥ ౩౪॥

హః- దాంతిః కర్మేంద్రియాణాం నిగ్రహః- తితిక్షుతా శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వసహిష్ణుత్వం॥ శాంత్యాదీని ద్వంద్వాద్యుపఘాతిత్వేన పరంపరయా ముక్తిసాధనాని॥ ౨౩॥ ౨౪॥ వేదాంతవాక్యశ్రవణాదికమవ్యవధానేన ముక్తిసాధనమిత్యాహ॥ తత్ర శ్రవణం నామ వేదాంతవాక్యానామద్వితీయే పరశివస్వరూపే తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదనసామర్థ్యావధారణం- శ్రుతస్యార్థస్యాసంభావనావిపరీతభావనానిరాసాయ యుక్తిభిరనుచింతనం మననం॥ ౨౫॥ ఏవం శ్రవణమననాభ్యామవధృతస్యార్థస్య సాక్షాత్కారోపయోగిచిత్తైకాగ్ర్యలాభాయ విజాతీయప్రత్యయానంతరితసజాతీయప్రత్యయప్రవాహరూపేణ ధ్యానం నిదిధ్యాసనం॥ ఏషాం తత్సాధనత్వం శ్రూయతే। ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి॥ ౨౬॥ ౨౭॥ జ్ఞానాదితి। ఇత్థమధ్యయనయజనశమాద్యంతరంగబహిరంగసాధనకలాపసమాకృతాద్వేదాంతవాక్యశ్రవణాద్యద్వాక్యజం బ్రహ్మాత్మైకత్వవిషయం జ్ఞానం జాయతే తదేవ ముక్తిసాధనం నాన్యదిత్యర్థః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ఇతి విత్తవిచక్షణా ఇతి॥ ఉక్తప్రకారేణ విత్తజ్ఞానిత్యేత్యర్థః॥ ౩౨॥ పుణ్యక్షేత్రవాసవర్ణాశ్రమధర్మాదీనాముక్తం ముక్తిసాధనత్వం వ్యతిరేకముఖేన దృఢయతి॥ శ్రీమద్దక్షిణకైలాసమితి॥ ౩౩॥ శాశ్వతీ శ్రుతిరాహ హి॥ బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి॥ తరతి శోకమాత్మవిదితి॥ బ్రహ్మాత్మైకత్వవిద ఏవ ముక్తిం బ్రూతే- భేదదర్శిన

స్తు॥ అథ యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేదేత్యజ్ఞత్వం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః॥ ౩౬। ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ అన్యమార్గేణేతి॥ వేదవ్యతిరిక్తైరాగమాంతరైః ప్రతిపాదితమర్థజాతముక్తరూపవేదాంతవిజ్ఞానే పరమపురుషార్థే రుచిజననద్వారా ఉపయుజ్యతే న తు స్వాతంత్ర్యేణ పురుషార్థసాధనమిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఏకవింశోఽధ్యాయః॥

వర్ణాశ్రమసమాచారం వినా కైవల్యమిచ్ఛతః। నాస్తి కైవల్యసంసిద్ధిస్సత్యం సత్యం న సంశయః॥ ౩౫॥
ప్రత్యగ్బ్రహ్మైకతాజ్ఞానం వినా కైవల్యమిచ్ఛతాం। నాస్తి కైవల్యమిత్యేషా శాశ్వతీ శ్రుతిరాహ హి॥
౩౬॥ విష్ణుప్రజాపతీంద్రాదిదేవతాశ్చ తథైవ చ। వినా జ్ఞానం చ కైవల్యమిత్యాహుః పురుషాధికాః॥ ౩౭॥
భగవానపి సర్వజ్ఞశ్శివః కారుణికోత్తమః। వినా వేదాంతవిజ్ఞానం న ముక్తిరితి చాహ హి॥ ౩౮॥ మున
యశ్చ మహాత్మానస్సత్యసంధా జితేంద్రియాః। వినా జ్ఞానం న కైవల్యమిత్యాహుర్వేదవిత్తమాః॥ ౩౯॥
అథ కిం బహునోక్తేన మునీంద్రా వేదవిత్తమాః। ముక్తిసాధనవిజ్ఞానం వేదాదేవ న చాన్యతః॥ ౪౦॥
వేదమార్గజనితం తు వేదనం దోషహీనమతిశోభనం సదా। అన్యమార్గజనితం విచారతో వేదమా
ర్గరుచికారణం క్రమాత్॥ ౪౧॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవ
ఖండే ముక్తిసాధనవిచారో నామ ఏకవింశోఽధ్యాయః॥ ... ... *

మార్గప్రామాణ్యమ్.

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి మార్గప్రామాణ్యనిర్ణయమ్। శ్రద్ధయా సహితా యూయం శృణుధ్వం మునిపుంగవాః॥ ౧॥ వేదాంశ్చ ధర్మశాస్త్రాణి పురాణం భారతం తథా। వేదాంగాన్యుపవేదాంశ్చ కామికాద్యాగమానపి॥ ౨॥ కాపాలం లాకుళం చైవ తయోర్భేదాన్ ద్విజర్షభాః। తథా పాశుపతం సోమం భైరవప్రముఖాగమాన్॥ ౩॥ తేషామవాంతరభేదాంశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః। విష్ణ్వాగమాంస్తథా బ్రాహ్మాన్ బుద్ధార్హతాద్యాగమానపి॥ ౪॥ లోకాయతం తర్కశాస్త్రం బహువిస్తారసంయుతమ్। మీమాంసామతిగంభీరాం సాంఖ్యయోగౌ తథైవ చ॥ ౫॥ అనేకభేదభిన్నాని తథా శాస్త్రాంతరాణి చ। నిర్మమే శంకరస్సాక్షాత్సర్వజ్ఞస్సంగ్రహేణ తు॥ ౬॥ ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయస్సురాః। సిద్ధా విద్యాధరా యక్షా రాక్షసాస్సాధ్యాస్తథైవ చ॥ ౭॥ మునయశ్చ మనుష్యాశ్చ యథాభాగం ద్విజోత్తమాః। తాన్యేవ విస్తరేణైవ సంగ్రహేణైవ వా పునః॥ ౮॥ కుర్వంతి తాని మానాని కథితాని మనీషిభిః। అధికారివిభేదేన నైకస్యైవ సదా ద్విజాః॥ ౯॥ తత్కారణే తే హి మార్గాస్తు న హంతవ్యా

నను బౌద్ధార్హతాద్యాగమానాం వేదవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకానాం వైదికసమధిగమ్యే బ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానే రుచిజనకత్వం నోపపద్యతే। అతో వైదికమార్గవ్యతిరిక్తానాం సర్వేషామప్రామాణ్యమేవేత్యాశంక్య తత్ప్రామాణ్యం సమర్థయితుమారభతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ శ్రుతిస్మృత్యాదిభిః శైవపాశుపతబుద్ధాద్యాగమైస్సమయే నానావిధా మార్గాః ప్రతిపాదితాస్తేషామధికారిభేదేన ప్రామాణ్యనిర్ణయః క్రియత ఇత్యర్థః॥ ౨॥ ౩॥ ఉపవేదాంశ్చేతి॥ ఆయుర్వేదధనుర్వేదాదయ ఉపవేదాః॥ ౪॥ ౫॥ నిర్మమే శంకర ఇతి॥ శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదీని వైదికాని శాస్త్రాణి తదనుసారిశైవపాశుపతాద్యాగమాన్ బుద్ధార్హతాదిబహుభేదభిన్నాన్ వేదవిరుద్ధాంశ్చ సర్వజ్ఞశ్శివ ఏవ స్వశక్త్యా నిర్మితవానిత్యర్థః॥ అతస్సర్వజ్ఞేన శివేనైవ ప్రణీతత్వాదేషాం మధ్యే కస్యచిదప్యప్రామాణ్యం న యుక్తమితి భావః॥ ౬॥ నను బ్రాహ్మవైష్ణవబుద్ధాద్యాగమేషు బ్రహ్మవిష్ణ్వాది తత్తదాగమప్రణేతారః సాంఖ్యతర్కాదిశాస్త్రేషు కపిలకణాదజైమినిప్రభృతయో నిర్మాతారః ప్రసిద్ధాః అతః శివస్యైవ నిర్మాణమనుపపన్నమిత్యత ఆహ ప్రసాదాదేవేతి॥ పరమేశ్వరానుగ్రహాదేవ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయస్తన్నిర్మితానాగమాన్ స్వవ్యవహారసిద్ధయే పునస్సంగ్రహవిస్తారాభ్యాం కుర్వంతి॥ కపిలకణభుగ్జైమినిప్రభృతయో మునయశ్చ స్వస్వవిద్యాబుద్ధిగుణానుసారేణ పరమేశ్వరనిర్మితాన్యేవ శాస్త్రాణి తత్ప్రసాదాదేవ పునస్సంగ్రహవిస్తారాభ్యాం కుర్వంతీత్యవిరోధః॥ ౭॥ ౮॥ యద్యప్యేవమీశ్వరనిర్మితత్వాత్సర్వేషాం ప్రామాణ్యం తథాపి పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకత్వాదప్రామాణ్యమపి స్యాదిత్యత ఆహ॥ అధికారీతి॥ యదా ఉదితే జుహోతి అనుదితే జుహోతీత్యాది విరుద్ధార్థప్రతిపాదకానాం వాక్యానామధికారి

భేదాద్విరోధాభావేన ప్రామాణ్యం ఏవమత్రాపీత్యర్థః॥౯॥ ఏవమేతే మార్గాః శుష్కతర్కబలావన్నబాధ్యా ఇత్యర్థః॥౧౦॥ సాక్షాన్నిష్ఠేతి ॥ సర్వేష్వపి మార్గేష్వస్తి కశ్చిద్దేవ ఇతి సమ్మతత్వాత్తస్య చ పరమేశ్వరవ్యతిరిక్తస్యాభావాత్తత్తదాగమోక్తగుణవైశిష్ట్యేన శివః ప్రతిపాద్యత ఇతి భవతి తస్మిన్ సర్వేషాం మార్గాణాం పర్యవసానమిత్యర్థః ॥ యేన యేనేతి॥ నానావిధాగమోక్తైర్యేన యేనోపాధినా పరమేశ్వర ఉపాస్యతే తత్తదాగమానుసారేణ తత్తదుపాధియుక్తః పరమేశ్వరో భవతీత్యర్థః ॥ ౧౧॥ తత్ప్రసాదాదితి॥ తత్తదాగమప్రతిపాద్యతయావస్థితస్య శివస్య ప్రసాదాదేవోత్తరోత్తరముత్కృష్టాన్మార్గాన్సాధకో లభత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ సోపానక్రమత ఇతి॥ తత్రాగమేషు తత్తద్దేవతారూపో దేవః సోపానక్రమేణ వేదమార్గప్రాప్తౌ కారణం- స ఏవ వేదమార్గప్రతిపాదితః సన్ముక్తిహేతుర్భవతీత్యర్థః॥ ౧౩॥ కర్మభాగస్థ ఇతి॥ కర్మకాండస్థితో వివిదిషాప్రద ఇత్యర్థః ॥౧౪ ॥ ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యతయా స్థితః శివస్స్వయాథాత్మ్యజ్ఞానజననేన ముక్తిప్రద ఇత్యర్థః॥ నను మార్గాంతరజ్ఞానైరపి సాక్షాన్ముక్తిః కిం న స్యాదిత్యాశంక్య తేషామవస్తువిషయత్వేనావిద్యాత్వం ప్రతిపాదయన్నౌపనిషదజ్ఞానస్య విద్యారూపతామాహ॥ ఏకరూపేత్యాదినా॥౧౫॥ ముక్తిస్వరూపస్య సర్వేష్వపి మార్గేషు పరమపురుషార్థత్వేన సమ్మతత్వాత్తస్య నిత్యత్వమేష్టవ్యం- తచ్చ నిర్విశేషస్యైవ ఘటతే - సవిశేషస్య భేదసాపేక్షత్వాద్భేదస్య చ నిర్వక్తుమశక్యత్వాత్తస్య ప్రాగుపపాదితత్వాత్ కల్పితత్వేన జ్ఞాననివర్త్యత్వే సతి భేదసాపేక్షం సవిశేషం ముక్తిస్వరూపమపి న నివర్తేత - తథా చేన్ముక్తిస్వరూపం సవిశేషకం స్వర్గాది

మనీషిభిః । యథా తోయప్రవాహాణాం సముద్రః పరమావధిః ॥ ౧౦ ॥ తథైవ సర్వమార్గాణాం సాక్షాన్నిష్ఠా మహేశ్వరః। యేన యేన ప్రకారేణ జనైరేభిరుపాసితః ॥ ౧౧ ॥ తత్తన్మార్గానుగుణ్యేన సాధకత్వం హ్యుపైతి సః । తత్ప్రసాదాత్క్రమాన్మార్గాన్విశిష్టాన్నేతి మానవః ॥ ౧౨ ॥ తత్ర తత్ర స్థితో దేవః ప్రసాదం కురుతే స్వయం । సోపానక్రమతో హ్యేతే వేదమార్గస్య హేతవః ॥ ౧౩ ॥ వేదమార్గస్థితో దేవః సాక్షాన్ముక్తేస్తు కారణం । తత్రాపి కర్మభాగస్థో జ్ఞానశ్రద్ధాప్రదో హరః॥౧౪॥ జ్ఞానభాగస్థితః శంభుః జ్ఞానద్వారేణ మోక్షదః । ఏకరూపా పరా ముక్తిస్తత్తద్విషయా మతిః॥ ౧౫॥ ఏకరూపా భవేన్నైవ నానారూపా భవిష్యతి । వేదాంతాశ్శంకరం సాక్షాన్నిర్విశేషాద్వయాత్మనా॥ ౧౬ ॥ వక్తుం మార్గాంతరాణ్యేవం తతో విద్యాస్తు వేదజాః । అతో మార్గాంతరాజ్ఞాతా [illegible]సునిస్తత్త్వమాః॥ ౧౭॥ అవిద్యా నైవ విద్యాస్స్యురితి సమ్యఙ్నిరూపణం । తస్మాన్మార్గాంతరాణాం తు ప్రామాణ్యం వేదవిత్తమాః॥ ౧౮॥ ముక్తేరన్యత్ర నాస్త్యేవ క్రమేణైవాత్ర మానతా । అతో వేదాంతమార్గస్థో మహాదేవో చిరేణ తు॥ ౧౯॥ ముక్తిం దదాతి నాన్యత్రస్థితస్సోపి క్రమేణ తు । దదాతి పరమాం ముక్తిమిత్యేషా శాశ్వతీ శ్రుతిః॥ ౨౦॥ అతో వేదస్థితో మర్త్యో నాన్యమార్గం సమాశ్రయేత్ । వేదమార్గైకనిష్ఠానాం న కించిదపి దుర్లభమ్॥ ౨౧॥ అత్రైవ పరమా ముక్తిర్భుక్తయశ్చాత్ర పుష్కలాః। అతోధికారిభేదేన మార్గమానం న సంశయః॥ ౨౨॥ ఈశ్వరస్య స్వరూపే చ బంధహేతౌ తథైవ చ । జగతః

వదనిత్యమేవ స్యాత్ అతో నిర్విశేషమేవ తదితి తద్గోచరం జ్ఞానమపి తథావిధం- తదిదముక్తం నిర్విశేషాద్వయాత్మనేతి॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ- అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం- బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతీత్యాదిశ్రుతిరేవ నిర్విశేషముక్తిస్వరూపం ప్రతిపాదయతి ॥ ౧౬ ॥ ఇతశ్చాబాధితవిషయత్వాదుపనిషద్వాక్యజనితం జ్ఞానమేవ విద్యా - మార్గాంతరేషు నైవ నిర్విశేషముక్తిస్వరూపమవగమ్యతే - జీవేశ్వరాదిభేదాద్విశేషమేవ భవతి - తజ్జనితజ్ఞానానాం బాధితవిషయత్వాదవిద్యాత్వమతో న తేషాం ముక్తిసాధనత్వమిత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ యది మార్గాంతరజనితా మతయోవిద్యాస్తర్హి తేషామప్రామాణ్యమేవేత్యాశంక్యాహ తస్మాదితి ॥ ౧౮ ॥ ముక్తేరన్యత్రేతి ॥ ముక్తివ్యతిరిక్త ఏవ విషయే మార్గాంతరస్య ప్రామాణ్యం న తు ముక్తౌ- తత్రాపి పూర్వోక్తసోపానక్రమేణ వేదమార్గప్రాప్తిద్వారా ప్రామాణ్యం॥ ౧౯ ॥ నాన్యత్రేతి ॥ వేదాంతవాక్యప్రతిపాద్యతయా శివస్సాక్షాన్ముక్తిప్రదః ఆగమాంతరేష్వవస్థితానాం న సాక్షాన్ముక్తిం దదాతి కింతు ఉత్తరోత్తరవిశిష్టమార్గప్రాప్త్యేతి ॥ తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీత్యాదావుపనిషత్స్వేవాధిగత ఔపనిషదః ఇత్యుపనిషదేకవేద్యస్య పరశివస్య పరమపురుషార్థప్రదత్వేన శ్రుతత్వాదిత్యర్థః ॥ ౨౦॥ నాన్యమార్గం సమాశ్రయేదితి ॥ వేదమార్గస్య సాక్షాన్ముక్తిప్రదత్వాదిత్యర్థః ॥౨౧ ॥ అతోధికారీతి ॥ వేదమా

గాదధికృతాన్ బౌద్ధార్హతాద్యధికారివిశేషాన్ ప్రతి తత్తన్మార్గప్రామాణ్యమస్త్యేవేత్యర్థః॥ ౨౨॥ నన్వేషాం మార్గాణాం పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకానాం ప్రామాణ్యం నోపపద్యతే ప్రబలతరశ్రుతిప్రమాణ విరుద్ధార్థప్రతిపాదకత్వాదిత్యత ఆహ ॥ ఈశ్వరస్యేత్యాదినా ॥ తత్రేశ్వరరూపాదౌ మార్గాణాం విప్రతిపత్తిరస్తి-తథాహి-తత్ర ఈశ్వర ఏవ నాస్తీతి సాంఖ్యాః-బౌద్ధమీమాంసకాశ్చ-అస్తి కశ్చిత్సతు-క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఇతి పాతంజలాః - నిత్యజ్ఞానాధార ఇతి తార్కికాః - తథా ప్రకృతిపురుషయోరవివేకాత్ క్షేత్రజ్ఞస్య సంసార ఇతి సాంఖ్యాదయః - తస్య స్వార్జితపుణ్యపాపవశాద్బంధ ఇతి తార్కికాదయః - తథా జగత్కారణం ప్రకృతిరితి సాంఖ్యాదయః- పరమాణవ ఇతి వైశేషికాదయః - తథా క్షేత్రజ్ఞస్య ప్రకృతిపురుషవివేకజ్ఞానేన చిన్మాత్ర రూపేణావస్థానం ముక్తిరితి సాంఖ్యాదయః - బుద్ధిసుఖదుఃఖాదినవగుణానామాత్యంతికోచ్ఛేదో మోక్ష ఇతి వైశేషికాదయః - తథా సత్త్వపురుషాన్యథాఖ్యాతిరూపం జ్ఞానం ముక్తిసాధనమితి సాంఖ్యాః - నిత్యజ్ఞానాధారస్య తటస్థేశ్వరస్య జ్ఞానం ముక్తిసాధనమితి తార్కికాదయః-ఏవమన్యేషామపి వాదినాం మతే ఏతేషు విషయేషు భూయస్యో విప్రతిపత్తయః ఏవమాద్యా వేదాంతవిరుద్ధా అన్యమార్గేషు దృశ్యంతే- తత్సర్వమర్థజాతమనాదిమాయయా మోహితానామత ఏవాల్పబుద్ధీనాం వేదానధికృతానాం బౌద్ధాదీనాం ప్రథమత ఏవాత్యంతసూక్ష్మపరశివస్వరూపగ్రహణసామర్థ్యాభావాద్వేదవిరుద్ధమపి ప్రతిబంధకపాపక్షయార్థం తత్తల్లోకప్రాప్తిరూపఫలప్రదానేన వశీకరణార్థం చ ప్రథమమీశ్వరేణోపదిష్టం న పరమార్థత ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥౨౪॥ తత్ర దృష్టాంతం దర్శయతి-దర్శయిత్వేతి॥ యథా గాం జిఘృక్షుః పురుషః ప్రథమం

కారణే ముక్తౌ జ్ఞానాదౌ చ తథైవ చ॥ ౨౩॥ మార్గాణాం యే విరుద్ధాంశా వేదాంతేషు విచక్షణాః। తే చ మందమతీనాం చ మహామోహావృతాత్మనామ్ ॥ ౨౪॥ వాంఛామాత్రానుగుణ్యేన ప్రవృత్తా న యథార్థతః । దర్శయిత్వా తృణం మర్త్యో ధావంతీం గాం యథా గ్రహీత్ ॥ ౨౫॥ దర్శయిత్వా తథా తుచ్ఛమిష్టం పూర్వం మహేశ్వరః । పశ్చాత్పాకానుగుణ్యేన దదాతి జ్ఞానముత్తమమ్ ॥ ౨౬॥ తస్మాదుక్తేన మార్గేణ శివేన కథితా అమీ । మార్గా మానం న చామానం మృషావాదీ కథం శివః॥ ౨౭॥ మహాకారుణికో దేవస్సర్వజ్ఞో నిర్మలః ఖలు । తథాపి వేదో మార్గాణాముత్తమస్సర్వసాధకః॥ ౨౮॥ సర్వముక్తం సమాసేన మార్గప్రామాణ్యనిర్ణయమ్ । ఏవం బుద్ధ్వా శ్రుతౌ శ్రద్ధాం కురుధ్వం యత్నతో ద్విజాః॥ ౨౯॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవ ఖండే- మార్గప్రామాణ్యనిర్ణయో నామ ద్వావింశోఽధ్యాయః ॥ ... ... *

శంకరప్రసాదః

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ప్రసాదక్రమమాదరాత్ । యస్య విజ్ఞానమాత్రేణ ప్రసాదశ్శాంకరో భవేత్ ॥ ౧ ॥ పురా సనత్కుమారాఖ్యో మునిస్సత్యపరాయణః । బ్రహ్మాణం బ్రహ్మసంపన్నమపృచ్ఛదిదమాదరాత్॥ ౨॥ సోఽపి సర్వజగద్ధాతా సహ తేన మునీశ్వరాః । నారాయణమనాద్యంతమపృచ్ఛదిదముత్తమమ్ ॥ ౩॥ సోఽపి నారాయణశ్శ్రీమాన్సహితాభ్యాముమాపతిమ్। కైలాసశిఖరే రమ్యే సమాసీనమతిప్రభుమ్॥ ౪ ॥ ప్రణమ్య దండవద్భక్త్యా స్తుత్వా రుద్రేణ సువ్రతాః ।

తృణాదికం దర్శయిత్వా తాం గృహ్ణాతి ॥ ఏవం పరమేశ్వరోఽపి తత్తన్మార్గానురూపమిష్టం ప్రాపయిత్వా వశీకృత్య తత్తన్మార్గోక్తజ్ఞానేన ప్రతిబంధకపాపక్షయే సతి తేషాం చిత్తపరిపాకానుసారేణ నిశ్శ్రేయససాధనం జ్ఞానమపి క్రమేణ ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ మార్గాంతరాణామపి ప్రతిపాదితం ప్రామాణ్యముపసంహరతి తస్మాదితి॥ యస్మాదుక్తప్రకారేణ శివేనైవోపదిష్టాస్సర్వే మార్గాః తస్మాత్తత్సర్వం ప్రమాణమేవ అన్యథా మృషావాదిత్వప్రసంగాదిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవ ఖండే- ద్వావింశోఽధ్యాయః. ... ... *

పూర్వస్మిన్నధ్యాయే ప్రశ్నప్రస్థితో దేవః ప్రసాదం కురుత ఇతి తత్తదుపాధివిశిష్టస్యేశ్వరప్రసాదకర్తృత్వప్రతిపాదనాత్తత్తత్ప్రసాదోఽప్యుపాధివశాన్నానావిధ ఇతి సూచితం ॥ తే చ ముముక్షుపురుషేణ క్రమేణ సంపాదనీయాస్తత్ర కీదృక్ప్రసాద ఇతి క్రమజిజ్ఞాసాయాం తన్నిర్ణయాయాధ్యాయ ఆరభ్యతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥

నిత్యకర్మాదీతి॥ ఆదిశబ్దేన నైమిత్తికసంగ్రహః - ఫలాదివిరహేణ ఈశ్వరార్పణబుద్ధ్యా వర్ణాశ్రమాదివిహితయోర్నిత్యనైమిత్తికయోర్యదనుష్ఠానం తేన తత్త్వజ్ఞానప్రతిబంధకపాపక్షయో భవతి॥ అయం ప్రథమప్రసాదః అత ఇతి అస్మాదేవ పాపక్షయాత్మకత్వాత్ప్రసాదాచ్చిత్తశుద్ధిర్భవతి-కాలుష్యహేతోః పాపస్య తదా ప్రక్షీణత్వాదిత్యర్థః॥ రుద్రస్యేతి॥ సంహృతివ్యాపారస్తమోగుణాధికః శివో రుద్రస్తత్ప్రసాదాదేవ వైరాగ్యవశాద్యజ్ఞదానాదికర్మత్యాగలక్షణఉత్తమాత్రమస్వీకారో భవతీత్యర్థః॥ రుద్రో హి సర్వం సంహరతి॥ అతస్తత్ప్రసాదాదస్యాపి ప్రవృత్తిమార్గనివర్తకత్వం యుక్తం॥ ౯ ॥౧౦॥ విరంచస్యేతి॥ తతః కర్మత్యాగానంతరం సృష్టివ్యాపారస్య రజోగుణోపాధికస్య ప్రసాదేన శమాదికం జ్ఞానోత్పత్త్యంతరంగత్వేనాత్యాశ్రమధర్మత్వేన విహితం సాధనకలాపం లభత ఇత్యర్థః॥ బ్రహ్మణో రజోగుణోపాధికత్వాత్ప్రవర్తకత్వాత్తత్ప్రసాదస్యాపి శాంత్యాదిసాధనేషు ప్రవృత్తిహేతుత్వం యుక్తం॥ ప్రసాదాద్వైష్ణవాదితి॥ సత్త్వగుణోపాధికో విష్ణుస్తదీయప్రసాదాద్భవతి ముముక్షుత్వం ॥ దగ్ధార్ధకాయః పురుషోఽపి చారమంతరేణ ఝడితి జలే నిమజ్జతి ॥ ఏవమేవ సంసారతప్తస్య పురుషస్య యా మోక్షవిషయా హఠాత్ప్రవృత్తా ఇచ్ఛా సా ముముక్షుత్వం తద్విష్ణోః ప్రసాదాజ్జాయత ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఏవం త్రిమూర్తిప్రసాదేన సాధనచతుష్టయసంపన్నస్య గురూపసత్తికరో వినాయకప్రసాద ఇత్యాహ॥ విఘ్నరాజేతి॥ యోగాభిధమితి॥ గురూపదిష్టేశ్వరస్వరూపవిషయం సాక్షాత్కారజ్ఞానసాధనయోగాఖ్యం॥ ప్రత్యస్తమితవిజాతీయప్రత్యయసజాతీయప్రత్యయప్రవాహరూపకం ధ్యానం గురుప్రసాదాల్లభత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ సాంఖ్యా-

అప్యచ్ఛద్దేవదేవేశమిదం పరమకారణమ్ ॥ ౫ ॥ దేవదేవోఽపి సర్వజ్ఞస్సాంబస్సర్వఫలప్రదః । ప్రాహ
గంభీరయా వాచా విష్ణవే మునిపుంగవాః॥౬॥ తచ్ఛ్రుత్వా భగవాన్వ్యాసస్సాక్షాత్ప్రత్యక్షశంకరాత్ ।
సనత్కుమారాత్సర్వజ్ఞాదుక్తవాన్మమ సాదరమ్ ॥ ౭ ॥ అహం భాగ్యవతామద్య యుష్మాకం మునిపుం-
గవాః । కేవలం కృపయా వక్ష్యే తద్దేవపరయా ముదా ॥ ౮ ॥ నిత్యకర్మాద్యనుష్ఠానాత్పాపనాశో
భవత్యతః । చిత్తశుద్ధిర్భవేజ్జంతో రుద్రస్యైవ ప్రసాదతః ॥ ౯ ॥ తథా సంసారదోషస్య దర్శనం భవతి
స్వతః । తతో విరక్తస్సంసారాత్పునస్త్యాగశ్చ కర్మణామ్॥ ౧౦॥ విరంచస్య ప్రసాదేన తతశ్శాంత్యా-
దిసాధనమ్ । ప్రసాదాద్వైష్ణవాత్సాక్షాన్ముముక్షుత్వం పునస్స్వతః॥౧౧॥ విఘ్నరాజప్రసాదేన గు-
రుపాదపరిగ్రహః । తేన యోగాభిధం ధ్యానమైశ్వరం జ్ఞానసాధనం॥౧౨॥ పునస్సాంఖ్యాభిధం జ్ఞానం
పార్వత్యాస్తు ప్రసాదతః । సాంఖ్యస్యోత్పత్తివేళాయాం మోచకస్య శివస్య తు ॥ ౧౩ ॥ ప్రసాదో జా-
యతే తేన సంసారస్య విమర్దనమ్ । సంసారమోచకస్సాక్షాచ్ఛివ ఏవ న చాపరః ॥ ౧౪ ॥ అన్యాశ్చ దేవ-
తాస్సర్వాః ప్రణాడ్యైవ హి మోచకాః । అనేకజన్మసంసిద్ధశ్శ్రౌతస్మార్తపరాయణః॥౧౫॥ క్రమేణైవ
మహాదేవం మోచకం పరమేశ్వరమ్ । ప్రాప్నుయాదప్రమాదేన ముముక్షురితి హి శ్రుతిః॥ ౧౬ ॥
ప్రసాదహేతుభూతేషు ప్రణవాఖ్యో మహామనుః। వరిష్ఠః కథితః ప్రాజ్ఞైర్దైవతానుశివః పరః॥౧౭॥ విష్ణు-
ర్ముఖ్య ఇతి ప్రోక్తస్తథా సకలధార్మికైః । రుద్రారాధనమేవోక్తం వరిష్ఠమితి వైదికైః॥ ౧౮ ॥ ఓం-
కారస్య ప్రసాదేన విష్ణోశ్చైవ ప్రసాదతః । రుద్రారాధనవాంఛా స్యాత్తదారాధనతః పునః॥౧౯॥ జ్ఞా-
నమానందమద్వైతం పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి । ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య జ్ఞానం మోక్షైకసాధనమ్॥ ౨౦॥

భిధమితి॥ సమ్యక్ఖ్యాయతే జ్ఞాయతే అనయేతి సాక్షాత్కారజ్ఞానజననీ బుద్ధిస్సంఖ్యా తజ్జన్యం సాంఖ్యం తథావిధం జ్ఞానం పార్వతీప్రసాదాల్లభత ఇత్యర్థః॥ ఉక్తం హి॥ శ్లో॥ పార్వతీ పరమా దేవీ బ్రహ్మవిద్యాప్రదాయినీతి॥౧౩॥ సంసారస్య విమర్దనమితి॥ సాక్షాత్కారజ్ఞానోత్పత్తిసమయే జాయమానః పరశివప్రసాద ఏవ సాక్షాత్సంసారస్య నివృత్తిం కరోతీత్యర్థః॥ ౧౪॥ ప్రణాడ్యైవేతి॥ ఉక్తరీత్యా సాక్షాత్సంసారమోచకో నిరుపాధికః పరశివ ఏవ సోపాధికాస్తు బ్రహ్మవిష్ణ్వాద్యా వైరాగ్యాదిజననేన పరంపరయైవ మోచకా ఇత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ అప్రమాదేనేతి ॥ ప్రణవో ధనుశ్శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్యముచ్యతే ॥ అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవత్తన్మయో భవేదిత్యేషా శ్రుతిః ప్రమాదరహితస్య సావధానస్య ముముక్షోః పరశివప్రాప్తిం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ వరిష్ఠః కథిత ఇతి ॥ సర్వే వేదా యత్పదమామనంతి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి । యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతదితి శ్రుతేరిత్యర్థః॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ జ్ఞానమానందమితి సత్యజ్ఞానానందైకరసమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥

కామికానామితి॥ ఫలకామనాపురస్సరం దేవతారాధనం కుర్వతాం విష్ణ్వాద్యా దేవతా యథోదీరిత దేవయానప్రాప్త్యాదిరూపసాంసారికఫలప్రదాః ॥ ౨౫ ॥ నిష్కామానాం తు ప్రతిబంధకపాపనిహరణేన చిత్తశుద్ధిజననద్వారా పరమేశ్వరప్రసాదహేతవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఏవం దేవతాంతరప్రసాదస్య పరశివప్రసాదహేతుత్వమభిధాయ తత్ప్ర

దేవయానాభిధా విష్ణోర్గతిస్సృష్టిః ప్రసాదతః । బ్రాహ్మణ్యం కీర్తిరింద్రోఽస్య రవేరారోగ్యమేవ తు ॥ ౨౧॥ అగ్నేరైశ్వర్యమతులం పిత్ర్యాయాణో యమస్య తు। పురందరస్య సౌభాగ్యం బలం వాయోః ప్రసాదతః ॥ ౨౨॥ విఘ్నరాజస్య దేవస్య కార్యసిద్ధిరవిఘ్నతః । షణ్ముఖస్య ప్రసాదేన సర్వసిద్ధిరయత్నతః॥ ౨౩॥ భారత్యాశ్చ ప్రసాదేన వాగ్విభూతిరయత్నతః। శ్రీదేవ్యాస్తు ప్రసాదేన సరైశ్వర్యమయత్నతః॥ ౨౪॥ దుర్గాదేవ్యాః ప్రసాదేన సర్వత్ర విజయో భవేత్ । కామినాం దేవతాస్సర్వాస్సాంసారిక ఫలప్రదాః॥ ౨౫ ॥ కామనారహితానాం తు శుద్ధిద్వారేణ దేవతాః । మహాదేవప్రసాదస్య హేతుభూతా భవంతి హి॥ ౨౬॥ మహాదేవప్రసాదస్తు న హేతుః కస్యచిద్ద్విజాః। స్వయం భుక్తికరః పుంసాం కామినామచిరేణ తు॥ ౨౭॥ స్వయం ముక్తికరస్సాక్షాత్కామనారహితస్య తు । అచిరేణైవ కాలేన శివస్యైవ ప్రసాదతః॥ ౨౮॥ దేవతా భుక్తిదా విప్రా ముక్తిదానస్వతంత్రతః । మహాదేవప్రసాదేన సమః కశ్చిన్న విద్యతే॥ ౨౯॥ మహాదేవప్రసాదేన ఖలు విష్ణుపదం ద్విజాః । బ్రహ్మేంద్రాదిపదం చాపి న స్వతస్సర్వదేహినామ్॥ ౩౦ ॥ ప్రసాదేన తు దేవస్య శివస్య పరమాత్మనః । వైదికానాం తథాన్యేషామపి ముక్తిర్హి సిధ్యతి॥ ౩౧॥ బ్రాహ్మణాశ్చ విముచ్యంతే ప్రసాదేన శివస్య తు । క్షత్రియాశ్చ తథా వైశ్యాః శూద్రా అపి చ సంకరాః॥ ౩౨॥ పాషండినోఽపి ముచ్యంతే ప్రసాదేన శివస్య తు । కిం పునర్వైదికా విప్రాః స్త్రియస్సర్వా మునీశ్వరాః॥ ౩౩॥ ఖరోష్ట్రాస్తురగా అపి శప్రసాదేనైవ కేవలమ్ । అయత్నేన విముచ్యంతే నాత్ర సందేహకారణమ్॥ ౩౪ ॥ గర్భస్థా ముచ్యతే కశ్చిజ్జాతమాత్రేణ కశ్చన । బాల్యయౌవనవార్ధక్యాద్యవస్థాసు చ కశ్చన॥ ౩౫॥ పాషండాశ్చ విముచ్యంతే ప్రసాదేన మహేశితుః । వైదికాశ్చ ఖరోష్ట్రాది జాతయశ్చ తథైవ చ ॥ ౩౬ ॥ పాంసవః పర్వతాయంతే పాంసూయంతే చ పర్వతాః । శివప్రసాదయుక్తానామాజ్ఞయైవ తు కేవలమ్॥ ౩౭॥ బ్రహ్మనారాయణాద్యాస్తు దేవతా అఖిలా అపి। విజానంతి చ న శ్యంతి హ్యాజ్ఞయైవ ప్రసాదతః॥ ౩౮॥ ప్రసాదస్య చ మాహాత్మ్యం శివస్య పరమాత్మనః । అపి దేవా న జానంతి శ్రుతయశ్చ న సంశయః॥ ౩౯॥ శంకరోఽపి మహాతేజాః శ్యాంకరీ వా మునీశ్వరాః । శివప్రసాదమాహాత్మ్యం కిం ను జానంతి మానవాః॥ ౪౦॥ భవంతోఽపి మహాదేవప్రసాదాయ మునీశ్వరాః। గురుపాదాంబుజం నిత్యం పూజయధ్వం యథాబలం ॥ ౪౧ ॥ శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురే పుణ్యే సర్వదేవసమావృతే। స్వస్వరూపానుసంధానప్రమోదేనైవ కేవలమ్॥ ౪౨ ॥ సాక్షాదభ్రసభామధ్యే నృత్యంతం దేవనాయకమ్। అంబికాసహితం నిత్యం భజధ్వం పరయా ముదా॥ ౪౩॥ శ్రీకాళహస్తినాథస్య ప్రణవా లోకనాదయః। అపి శంభోః ప్రసాదాయ భవంతి ద్విజపుంగవాః॥ ౪౪ ॥ వారాణస్యాం మహాదేవప్రణామా లోకనాదయః । అపి శంభోః ప్రసాదాయ భవంతి ద్విజపుంగవాః॥ ౪౫॥ ప్రసాదలాభాయ హి కర్మసంచయః ప్రసాదలాభాయ హి దేవతార్చనమ్ । ప్రసాదలాభాయ హి దేవతాస్మృతిః ప్రసాదలాభాయ హి సర్వమీరితం॥ ౪౬॥ శివప్రసాదేన వినా న భుక్తయః శివప్రసాదేన వినా న ముక్తయః । శివప్రసాదేన వినా న దేవతాశ్శివప్రసాదేన హి సర్వమాస్తికాః॥ ౪౭॥ శివప్రసాదేన సమో న విద్యతే శివప్రసాదాదధికో న విద్యతే । శివప్రసాదేన శివస్య సన్నిధిశ్శివప్రసాదే హి విశుద్ధిరాత్మనః॥ ౪౮॥ శివప్రసాదేన యుతస్య వైదికం న విద్యతే కర్మ జనస్య సువ్రతాః। శివప్రసాదేన యుతస్య తాంత్రికం న విద్యతే కర్మ తథైవ కించన ॥ ౪౯ ॥

సాదస్య మాహాత్మ్యం ప్రపంచయతి ॥ మహాదేవేత్యాదినా ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ తథావిధప్రసాదలాభాయ తత్సాధనముపదిశతి॥ భవంతోఽపీత్యాదినా ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ న కేవలం మహాదేవప్రసాదలాభే గురూపసత్తిపురస్సరం తదర్చనమేవ కారణం అపితు వర్ణాశ్రమరహితం - యజ్ఞదానాదికం చ యన్నిష్కామేన క్రియతే తత్సర్వం పరంపరయా శివ

ప్రసాదసాధనమిత్యాహ ప్రసాదలాభాయేత్యాదినా ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ... ...

౪౯ ॥ శివప్రసాదేన యుతస్య సువ్రతా నజన్మనాశో భవతస్స దైవతు । శివప్రసాదేన యుతస్స్వయం శివ శ్శివప్రసాదస్తు శివప్రసాదతః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- శివప్రసాదో నామ త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ... ... *

ప్రసాదవైభవమ్.

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ప్రసాదస్య తు వైభవమ్ । అత్యంతశ్రద్ధయోపేతాశ్శృణుతాతివశోభనమ్ ॥ ౧ ॥ పురా కశ్చిన్మహాపాపీ దుర్ఘటో నామ నామతః । జాత్యా శూద్రో మహాక్రూరో మహాసాహసికోత్తమః ॥ ౨ ॥ అభూత్తేన మహామోహాద్బ్రాహ్మణానాం శతం హతమ్ । గవాం శతం హతం తేన దగ్ధం గేహశతం తథా ॥ ౩ ॥ అర్థచౌర్యం కృతం తేన నరాణామవిచారతః । బలాత్పరస్త్రియో భుక్తా బహుశో దృష్టిగోచరాః ॥ ౪ ॥ వాపీకూపతటాకాది జలం తేనైవ దూషితమ్ । వర్ణాశ్రమసమాచారమర్యాదా తేన భేదితా ॥ ౫ ॥ సహస్రజన్మతః పూర్వం దుర్ఘటేన మునీశ్వరాః । శివయోగికరే తేన సువర్ణం నిష్కముత్తమమ్ ॥ ౬ ॥ దత్తం తేన మతిస్తస్య జాతా కాలేన శోభనా । అహో మోహేన పాపాని కృతాని సుబహూని చ ॥ ౭ ॥ మయా తేషాం న పశ్యామి వినాశస్య తు కారణమ్ । బ్రాహ్మణా వేదవిద్వాంసో వదంతి నరకాన్మమ ॥ ౮ ॥ ఇతి వ్యాకులచిత్తస్య దుర్ఘటస్య దురాత్మనః । మతిప్రదానం కృతవాన్బ్రాహ్మణః కశ్చిదాస్తికః ॥ ౯ ॥ బ్రాహ్మణ ఉవాచ ॥ శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురం నామ స్థానమస్తి మహీతలే । యత్ర నృత్యతి సర్వాత్మా శివస్సంసారమోచకః ॥ ౧౦ ॥ యస్య మాహాత్మ్యవిజ్ఞానాద్విష్ణుర్విశ్వజగన్మయః । తతాప పరమం ఘోరం తపస్తత్రేశ్వరం ప్రతి ॥ ౧౧ ॥ యస్య మాహాత్మ్యవిజ్ఞానాద్బ్రహ్మా విశ్వామరాధిపః । తతాప పరమం ఘోరం తపస్తత్రేశ్వరం ప్రతి ॥ ౧౨ ॥ యస్య మాహాత్మ్యవిజ్ఞానాదింద్రరుద్రప్రభృతామరాః । తతాప పరమం ఘోరం తపస్తత్రేశ్వరం ప్రతి ॥ ౧౩ ॥ యస్య మాహాత్మ్యవిజ్ఞానాద్దైవా యక్షాశ్చ కిన్నరాః । తప్తవంతో మహాఘోరం తపస్తత్రేశ్వరం ప్రతి ॥ ౧౪ ॥ యస్య మాహాత్మ్యవిజ్ఞానాన్మునయో మునిసత్తమాః । తప్తవంతో మహాఘోరం తపస్తత్రేశ్వరం ప్రతి ॥ ౧౫ ॥ యత్ర సర్వేశ్వరం దృష్ట్వా ప్రసాదం లబ్ధవాన్హరిః । తత్ర దేవముపాస్యత్వం ప్రనృత్యంతముమాపతిమ్ ॥ ౧౬ ॥ యత్ర సర్వేశ్వరం దృష్ట్వా ప్రసాదం లబ్ధవానజః । తత్ర దేవముపాస్యత్వం ప్రనృత్యంతముమాపతిమ్ ॥ ౧౭ ॥ యత్ర వజ్రీ హరం దృష్ట్వా ప్రసాదం లబ్ధవాన్ద్విజాః । తత్ర దేవముపాస్య త్వం ప్రనృత్యంతముమాపతిమ్ ॥ ౧౮ ॥ యత్ర దృష్ట్వా హరం దేవా అశేషా ఆస్తికోత్తమాః । యక్షరాక్షసగంధర్వసిద్ధవిద్యాధరాదయః ॥ ౧౯ ॥ ప్రసాదం లబ్ధవంతస్తు స్వాధికారానురూపతః । తత్ర దేవముపాస్యత్వం ప్రనృత్యంతముమాపతిమ్ ॥ ౨౦ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఇత్యేవం బ్రాహ్మణేనోక్తో దుర్ఘటః పుణ్యగౌరవాత్ । శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురం గత్వా

శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురాదిస్థానేషు పరమేశ్వరముపాసీనానాముక్తప్రభావః పరశివప్రసాదాజ్జాయత ఇత్యుక్తం తత్రాపి శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురే పరమేశ్వరోపాసనం మహాపాతకాదిదోషదూషితస్యాపి శివప్రసాదహేతుర్భవతీతి దర్శయితుమధ్యాయ ఆరభ్యతే ॥ అథాత ఇతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ నమోంతం శివమంత్రమితి ॥ ఉక్తం హి శివమాహాత్మ్యఖండే చతుర్థాధ్యాయే శివపూజావిధౌ ॥ నమోంతేన శివేనైవ స్త్రీణాం పూజా విధీయతే ॥ విరక్తానాం చ శూద్రాణామేవం పూజా ప్రకీర్తితేతి ॥ ఏవం చాస్మిన్పురాణే శూద్రస్య శివాయ నమ ఇత్యేవ పంచాక్షరమంత్రః పూజావిధౌ ప్రయోక్తవ్యత్వేనాభిహితః- పురాణాంతరేషు షడక్షరమంత్రేణ ప్రణవం విహాయావశిష్టేన పంచాక్షరేణ శూద్రాదీనామపి పూజాదికార్యమిత్యుక్తమ్ ॥ యదాహ వసిష్ఠః ॥ బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థశ్చ భిక్షుకః । సదో నమశ్శివాయేతి శివమంత్రం సమాశ్రయేత్ ॥ పంచాక్షరస్సప్రణవో ద్విజరాజ్ఞాం విధీయతే । విట్ఛూద్రజన్మనాం వాపి స్త్రీణాం నిర్బీజ ఏవ హి ॥ సబీజస్సస్వరస్సామ్యో విప్రక్షత్రియయోర్ద్వయోః । నైతరేషామితీశానః స్వయమేవాహ శంకరః ॥ దుర్వృత్తో వృత్తహీనో వా పతితోఽప్యంత్యజోఽపి వా । జపేత్పంచా

క్షరీవిద్యాంజపేన్నైవ వాప్నుయాచ్ఛివమితి॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ పరప్రమాతృప్రథనైకలక్షణామితి ॥ ప్రమాతా అంతఃకరణోపహితస్సాక్షీ పరం నిరతిశయం ప్రమాతురుపాధివిలయేన యత్ప్రథనం ఖ్యాపనం తదేవ లక్షణం యస్యాస్తామిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- చతుర్వింశోఽధ్యాయః॥ ... ... *

శ్రద్ధయా పరయా సహ ॥ ౨౧ ॥ ప్రదక్షిణత్రయం కృత్వా స్నాత్వా నిత్యమతంద్రితః । నమోఽన్తం శివమంత్రం తు జపిత్వాష్టోత్తరం శతం॥ ౨౨॥ శ్రీమదభ్రసభామధ్యే ప్రనృత్యంతముమాపతిమ్। దృష్ట్వా భూమౌ మహాభక్త్యా దండవత్ప్రణిపత్య చ॥ ౨౩॥ రుద్రభక్తాయ విప్రాయ భస్మనోద్ధూళితాయ చ । శివజ్ఞానైకనిష్ఠాయ దత్వా ధాన్యం ధనం ముదా॥ ౨౪॥ సత్యవాక్ఛక్తిసంపన్నః కామక్రోధవివర్జితః । వత్సరాణాం త్రయం తత్ర హ్యతాసాతిప్రియేణ సః॥ ౨౫॥ దేవదేవో మహాదేవో మహాకారుణికోత్తమః। ప్రసాదమకరోత్తత్ర దుర్ఘటస్య దురాత్మనః॥ ౨౬॥ శివప్రసాదేన స దుర్ఘటః పునస్సమస్తలోకాధిపతిర్బభూవ। విముక్తిమప్యాప మహత్తరామిమాం పరప్రమాతృప్రథనైకలక్షణాం॥ ౨౭॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే-చతుర్వింశోఽధ్యాయః॥

శ్రీసూత ఉవాచ॥ భూయోఽపి దేవదేవస్య ప్రసాదస్య తు వైభవమ్ । ప్రవక్ష్యామి సమాసేన శృణుత శ్రద్ధయా సహ॥ ౧॥ పురా కశ్చిద్ద్విజశ్శ్రేష్ఠస్సర్వలక్షణసంయుతః । సత్యసంధాభిధశ్శుద్ధో విష్ణుభక్తో విశేషతః॥ ౨॥ అభూత్తత్రైవ కృతవాన్ సర్వం శ్రుతిస్మృత్యుదితం ముదా । ప్రతిష్ఠా చ కృతా విష్ణోర్బహుశః పండితోత్తమాః॥ ౩॥ ఆరాధితశ్చ భగవాన్ విష్ణుర్విశ్వజగన్మయః । దినే దినే మహాభక్త్యా సుగంధకుసుమాదిభిః॥ ౪॥ వైష్ణవా వివిధా మంత్రాస్తేన జప్తా దినే దినే । చిరంతనాని స్థానాని విష్ణోర్దృష్టాని సాదరమ్॥ ౫॥ వైష్ణవా మనుజాస్తేన పూజితాశ్చ దినే దినే। సర్వస్వం వైష్ణవే దత్తం సత్యసంధేన సాదరమ్॥ ౬॥ పురో నారాయణశ్శ్రీమాన్ శంఖచక్రగదాధరః । ప్రత్యక్షమభవత్తస్య ప్రసన్నః పంకజేక్షణః॥ ౭॥ తం దృష్ట్వా సత్యసంధస్తు ప్రసన్నేంద్రియమానసః । ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ భక్త్యా పరమయా సహ॥ ౮॥ గంధపుష్పాదిభిర్ద్రవ్యైస్సమారాధ్య యథాబలం । స్తోతుమారభతే విష్ణుం విశ్వలోకైకకారణమ్॥ ౯॥ సత్యసంధ ఉవాచ॥ విష్ణవే విశ్వలోకానాం హితవే వివిధాత్మనే । వేదవేదాంతనిష్ఠానామాత్మభూతాయ తే నమః॥ ౧౦॥ కృష్ణాయ క్లేశహంత్రే చ మమ కేనాపి హేతునా । ప్రత్యక్షాయ ప్రబోధాయ సర్వేషామాత్మనే నమః॥ ౧౧॥ కేశవాయాతిశుద్ధాయ కేవలాయ పరాత్మనే। కేషాంచిచ్ఛుద్ధచిత్తానాం ప్రసన్నాయ నమో నమః॥ ౧౨ ॥ ముంజికేశాయ ముండాయ ముండినామార్తిహారిణే। మహామోహవినాశాయ మంత్రరూపాయ తే నమః॥ ౧౩॥ శ్రీవత్సాంకాయ వర్యాయ వరదాయ మహాత్మనే । వంచకానామగమ్యాయ వస్తుభూతాయ తే నమః॥ ౧౪॥ శ్రీపతే భూపతే తుభ్యం గోపతే మమరూపిణే । మమకారమహామోహవినాశాయ నమో నమః॥ ౧౫॥ పీతవాసాయ పీతాయ పాపపంజరహారిణే। మానినిష్ఠస్య మూర్ఖస్య ముక్తిదాయ నమో నమః॥ ౧౬ ॥ పాపకర్మపరాణాం తు భంజకాయ నమో నమః। విష్వక్సేనాయ విశ్వాయ విశ్వోత్పత్త్యాదిహేతవే ॥ ౧౭ ॥ విశ్వవిజ్ఞానరూపాయ నిర్మలాయ నమో నమః। విశ్వరూపాయ విశ్వాసలభ్యాయావిదితాత్మనే॥ ౧౮॥ విశ్వోత్తీర్ణాయ విశ్వస్య సాక్షిరూపాయ తే నమః। మురారిణే ముహూర్తాయ ముహూర్తస్య విధాయినే ॥ ౧౯ ॥ ముహూర్తం భజతాం నౄణాం ముక్తిదాయ నమో నమః। శౌరిణే శార్ఙ్గిణే తుభ్యం శంఖకుందేందురూపిణే॥ ౨౦ ॥ శాకమూలఫలాశానాం శాంతిదాయ నమో నమః। పద్మనాభాయ పద్మాయాః పతయే పద్మచక్షుషే ॥ ౨౧ ॥ వృత్తపద్మ

త్రయోవింశోఽధ్యాయే॥ సంసారమోచకస్సాక్షాచ్ఛివ ఏవ న చాపరః। అన్యాశ్చ దేవతాస్సర్వాః ప్రణాడ్యైవ హి మోచకాః ఇతి యదుక్తం తద్వ్యాసవచనేనైవ ప్రతిపాదితమితి సమర్థయితుమధ్యాయ ఆరభ్యతే ॥ భూయోఽపీతి ॥ ౧॥ ౨ ॥ ౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥ ముంజా ఇవాత్యాయతాః కేశా యస్య స తథోక్తః- ముండినామితి యతీనామిత్యర్థః ॥౧౩॥ ౧౪॥౧౫॥ భంజకాయ హింసకాయేత్యర్థః - భంజ నాశన ఇతి ధాతుః ॥ ౧౬॥ ౧౭॥౧౮॥౧౯॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥

ముకుందస్యేతి॥ ముకుందో నామ కశ్చిద్రాక్షసోఽప్యస్తి- తస్య హంత్ర ఇత్యర్థః॥ ౨౨॥ నందగోపాయేతి॥ భీమసేనో భీమ ఇతీ
వ నందగోప ఏవ నందః స్తం గోపాయతీతి నందగోపః కృష్ణః॥ ౨౩॥ భుజంగస్యేతి॥ యమునామధ్యవర్తినః కాళీయాఖ్య
స్యేత్యర్థః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥
ఏవం విష్ణోః స్వస్య బ్రహ్మాద్యన్యదేవతానాంచ సాక్షాత్సంసారమోచకత్వాభావం॥ పరమేశ్వరస్య చ సాక్షాత్సంసారమోచ
కత్వం చాభిధాయ తదుపపాదయితుం పరమేశ్వరస్య స్వస్మాదతిశయం దర్శయతి॥ న తస్య కార్యమిత్యాదినా॥ తస్య పరశివస్య
వస్తుతః పరమార్థతో భూతారబ్ధత్వాత్కార్యం శరీరం రూపగ్రహణాదౌ కరణం చక్షురాదీంద్రియం తదుభయమపి నా
స్తి ఏవం స్థూలసూక్ష్మశరీరద్వయనిషేధేన తదుపాదానభూతమూలావిద్యాపి పరమార్థతస్తస్మిన్నాస్తీత్యుక్తం భవతి॥

కణికామధ్యసమాసీనాయ తే నమః। ముకుందాయ ముకుందస్య మహామూర్ఖస్య శత్రవే॥ ౨౨॥ హం
త్రే ఛత్రేర్విశిష్టానామాత్మనే విదుషాం నమః। గోవిందాయ గవాం నిత్యం పాలకాయ పరాత్మనే॥
౨౩॥ నందగోపాయ గుప్తాయ నమస్సర్వస్య హేతవే। భూధరాయ భుజంగస్య మహాకోపచ్ఛిదే చి
రాత్॥ ౨౪॥ భూతనాథాయ భూతానామాధారాయ నమో నమః। వైకుంఠాయ విశిష్టానాం విశిష్ట
జ్ఞానదాయినే॥ ౨౫॥ విశిష్టాయ విరించాదిదేవేభ్యశ్చ నమో నమః। క్షీరోదశాయినే సాక్షాత్క్షీరోద
స్యాపి హేతవే॥ ౨౬॥ నిరాధారాయ నిత్యాయ నిత్యానందాయ తే నమః। యజ్ఞరూపాయ యజ్ఞస్య ఫల
ప్రాప్త్యేకహేతవే॥ ౨౭॥ యజ్వనాం పతయే తుభ్యం యజ్ఞగమ్యాయ తే నమః। జనార్దనాయ దై
త్యానాం శత్రవే శక్తిదాయినే॥ ౨౮॥ స్వభక్తానాం విశుద్ధానాం విశేషేణ నమో నమః। వాసుదేవాయ
వస్వాదిదాయినే వాసవాదిభిః॥ ౨౯॥ పూజితాయ పురాణాయ పుంసే పూర్ణాత్మనే నమః। దామోద
రాయ దేవానాం శత్రునాశైకహేతవే॥ ౩౦॥ దాంతచిత్తజనస్యాస్య రక్షకాయ నమో నమః। అచ్యు
తాయాఖిలస్యాస్య సాక్షిణే చ్యుతవస్తుభిః॥ ౩౧॥ అసక్తాయ సుసక్తాయ స్వసంవేద్యాయ తే నమః। హార
యే హారకేయూరకటకాదివిభూషణైః॥ ౩౨॥ అలంకృతాయ కల్యాణశరీరాయ నమో నమః। హృషీ
కేశాయ హేమాదిధనధాన్యప్రదాయినే॥ ౩౩॥ హృది చింతయతాం నిత్యం నమస్సత్యపరాత్మనే। నా
రాయణాయ నరకార్ణవతారణాయ నానావిధస్య జగతస్స్థితికారణాయ॥ ౩౪॥ మోహావృతస్యాఖి
లస్య జనస్య సద్యశ్శ్రేయస్కరాయ పురుషాయ నమః పరస్మై। శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవం భక్త్యా హరిం స్తు
త్వా సత్యసంధో మహాద్విజః॥ ౩౫॥ ప్రసాదం కురు మే దేవ ముచ్యేయం యేన బంధనాత్। ఇతి తం ప్రార్థ
యామాస సత్యసంధో జనార్దనం॥ ౩౬॥ జనార్దనోఽపి భగవాన్ సర్వభూతహితే రతః। సత్యవాగన
సూయశ్చ సత్యజ్ఞానమహోదధిః॥ ౩౭॥ ప్రాహ గంభీరయా వాచా సత్యసంధం ప్రతి ద్విజాః॥ శ్రీభగవాన్॥
సత్యసంధ మహాభక్త ముమసత్యపరాయణ॥ ౩౮॥ శ్రౌతస్మార్తైకనిష్ఠానాముత్తమోత్తమ సువ్రత। నా
హం సంసారమగ్నానాం సాక్షాత్సంసారమోచకః॥ ౩౯॥ బ్రహ్మాదిదేవతాశ్చాన్యా నైవ సంసారమోచ
కాః। శివ ఏవ హి జంతూనాం మహాసంసారవర్తినాం॥ ౪౦॥ సంసారమోచకస్సాక్షాత్సర్వజ్ఞస్సాంబ ఈశ్వ
రః। న తస్య కార్యం కరణం వస్తుతో విద్యతేఽనఘ। న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చేతనో విద్యతే క్వచిత్॥ ౪౧॥ తథాపి ప
రమా శక్తిర్వివిధా తస్య శూలినః। శ్రూయతే సర్వవేదేషు స్వజ్ఞానం చ బలం స్వకం॥ ౪౨॥ స్వవ్యాపార

కించ తత్సదృశస్తదధికో వా పురుషః కుత్రాపి పరమార్థతో న విద్యతే॥ ౪౧॥ యద్యప్యేవమేవ పరమార్థదృష్ట్యా త
థాపి తస్య పరశివస్య పరమా నిరతిశయా సచ్చిద్రూపాపి శక్త్యైకైవ శక్తిర్వివిధశక్త్యప్రతియోగివశాన్నానావిధైవ సర్వేషు దే
వేషు శ్రూయతే॥ అత ఏవ త్రయోదశాధ్యాయే॥ ఏకస్యాః పరశక్తేరుపాధివశాన్నానాభావో ధస్తాః ప్రతిపాదితః జగ
త్కారణమాపన్నమిత్యాదినా॥ తథా నిరతిశయం జ్ఞానం కృత్స్నజగన్నిర్మాణాదిసామర్థ్యలక్షణం బలం తన్నిష్ఠా
ద్యా క్రియా చ ఏతత్త్రితయమపి తస్య స్వభావసిద్ధం న త్వన్యాపేక్షమిత్యర్థః॥ అయమేవార్థః శ్వేతాశ్వతర శాఖాయా
మామ్నాయతే॥ న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే
స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి॥ ౪౨॥ ఏవం విష్ణుశ్శివస్య జ్ఞానబలక్రియాణాం స్వాభావికత్వేనాతిశయముపపాద్య స్వ
స్యాన్యేషాం చ జ్ఞానాది త్రితయం తత్ప్రసాదలభ్యమితి దర్శయతి మమ బ్రహ్మేతి సపదేతి॥ యస్మాచ్ఛివస్య జ్ఞానాది

త్రితయంస్వభావసిద్ధంతస్మాత్సఏవసాక్షాత్సంసారమోచకః॥వయంతుపరంపరయైవేత్యర్థః॥౪౩॥యదీయప్రసాదస్సాక్షాన్ముక్తిప్రదస్తస్యపరశివస్యనైజంరూపమాహ శివాత్సత్యాదిలక్షణాదిత్యాదినా ॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ।విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేత్యుక్తస్వరూపాదిత్యర్థః॥౪౪॥౪౫॥అప్రసక్తభావాదితి॥అప్రసక్తఃఅప్రాప్తఏవసంసారోయస్మిన్సతథోక్తః-అతఏవశుద్ధః ॥ ఏతదుభయమపికుతఇత్యతఆహ॥అసంగాదితి॥మాయాతత్కార్యేషుక్వచిదపి నసజ్యతఇత్యసంగః ॥ అసంగోనహిసజ్యతఇతిశ్రుతేః ॥ అసంగత్వమపికుతఇత్యతఆహ ॥ సర్వసాక్షిణఇతి॥ యస్మాత్సర్వస్యమాయాతత్కార్యప్రపంచస్యాసౌసాక్షీతాటస్థ్యేనద్రష్టాతతస్తత్స్వరూపానుప్రవేశాదసంగఇత్యర్థః॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ తస్మాత్ప్రసాదఇతిఅన్యేషాంబ్రహ్మాదీనాంమమచయఃప్రసాదఃఅసౌపరమేశ్వరస్యప్రసాదమాశ్రిత్యైవపుంసాంభోగమోక్షప్రదోనస్వతంత్రఇత్యర్థః॥ ౪౮ ॥ ౪౯॥ మహాదేవంసమాశ్రిత్యేతి॥ మహాదేవమాశ్రితేనేష్టఫలానవాప్తౌతస్యసాధకస్యతత్ఫలప్రాపణాయమహాదేవఃకథమన్యం మహాదేవం సమాశ్రయేత్ ॥ స్వస్మాదన్యస్యమహతోదేవస్యాభావాదిత్యర్థః॥ ౫౦ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నామతఇతి॥ మహాంశ్చాసౌదేవశ్చేతియోమహాదేవశబ్దార్థస్తదర్థపర్యాలోచనాదపిపరమేశ్వరఏవమహాదేవస్తథానామతోపిసఏవమహాదేవస్తదన్యేతుకేవలం దేవాఏవ॥ అతఃపరమేశ్వరాదన్యోమహాదేవోనాస్తీత్యర్థః॥ ౫౧ ॥ మహాదేవంవినేతి- మహాదేవేనసహైవవిష్ణోర్మూర్తిరారాధనీయేత్యర్థః॥౫౨॥ స్పష్టమన్యత్॥ ౫౩॥౫౪॥౫౫॥౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮ ॥ ౫౯॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాంసూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాంయజ్ఞవైభవఖండే- పంచవింశోధ్యాయః. ... ... ❋

శ్చతస్యాశ్చస్వతస్సిద్ధానచాన్యతః । మమబ్రహ్మాదిదేవానామపితస్యప్రసాదతః॥ ౪౩॥ విజ్ఞానాదిత్రయం యస్మాత్సఏవభవమోచకః। అహంబ్రహ్మాదిదేవాశ్చప్రసాదాత్తస్యశూలినః॥ ౪౪ ॥ ప్రణామైర్యైవహి సంసారమోచకానాత్రసంశయః। ప్రసాదోముక్తిదస్సాక్షాచ్ఛివాత్సత్యాదిలక్షణాత్ ॥ ౪౫ ॥ అప్రసక్తభవాచ్ఛుద్ధాదసంగాత్సర్వసాక్షిణః । అంబికాసహితాదస్మాత్సర్వజ్ఞాదేవనాన్యతః॥ ౪౬॥ మమబ్రహ్మాదిదేవానామపిసాక్షాచ్ఛివేచ్ఛయా।భోగమోక్షప్రదఃపుంసాంప్రసాదోజాయతేనఘ॥౪౭॥తస్మాత్ప్రసాదశ్చాన్యేషాంమమచాశ్రిత్యశూలినః । ప్రసాదంభోగమోక్షాయనస్వయంనాత్రసంశయః॥ ౪౮॥ అతఃపూర్ణప్రసాదాయసత్యసంధమమప్రియ।మహాదేవంమహాత్మానంభజకారుణికోత్తమమ్॥ ౪౯॥మహాదేవంసమాశ్రిత్యవాంఛితంనాప్నుయాద్యది।మహాదేవోమహాదేవంకథమన్యంసమాశ్రయేత్॥ ౫౦॥నామతశ్చార్థతశ్చాపిమహాదేవోమహేశ్వరః।తదన్యేకేవలందేవామహాదేవానతేనఘ॥౫౧॥మహాదేవంవినాయోమాంభజతేశ్రద్ధయాసహ । నాస్తితస్యవినిర్మోక్షస్సంసారాజ్జన్మకోటిభిః॥ ౫౨ ॥ సర్వముక్తంసమాసేనమమభక్తస్యతేనఘ । శివాదన్యంపరిత్యజ్య శివంసాంబం సదాభజ ॥ ౫౩ ॥ శ్రీసూతఉవాచ ॥ ఏవముక్త్వాహరిశ్శ్రీమాన్కిరీటీ గరుడధ్వజః।సర్వజ్ఞానసంపన్నస్తత్రైవాంతర్హితోభవత్॥ ౫౪ ॥ సత్యసంధోమహాధీమాన్మహావిష్ణోఃప్రసాదతః। పరిత్యజ్యాఖిలాన్దేవాన్ఆశ్రితోభవదీశ్వరం ॥ ౫౫ ॥ ఈశ్వరస్యప్రసాదేనసత్యసంధోమహాద్విజాః । జ్ఞానంవేదాంతజంలబ్ధ్వావిముక్తోభవబంధనాత్॥ ౫౬॥ భవంతోపిద్విజశ్రేష్ఠాశ్శివాదన్యత్తుదైవతం। పరిత్యజ్యప్రసాదాయభజధ్వం శివమవ్యయమ్॥ ౫౭॥ సర్వముక్తంసమాసేనయుష్మాకంమునిపుంగవాః । మమవాక్యేతి విశ్వాసంకురుధ్వంయత్నతోద్విజాః॥ ౫౮॥ అతిరహస్యమిదంకథితంమయాశ్రుతిపరంపరయాచసమాగతం।మునిపరంపరయాచసమాగతంనకథితవ్యమశిష్టజనస్యతు॥ ౫౯॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే-సూతసంహితాయాంయజ్ఞవైభవఖండే- ప్రసాదవైభవోనామ- పంచవింశోధ్యాయః.

❋ శివభక్తివిచారః, ❋

ఓమ్ శ్రీసూతఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిశివభక్తింసమాసతః । యయాభుక్తిర్విముక్తిశ్చ మునీంద్రాస్సర్వదేహినాం॥౧॥ భక్తిశ్చబహుధాజ్ఞేయాభవానీసహితస్యతు । ఏకాశంకర సాయుజ్య

అథాస్యపరశివప్రసాదస్యహేతుభూతోభక్తివిశేషఃప్రదృశ్యంతే ॥ అథాతఇతి ॥ యయాముక్తిరితి ॥ యయాశివభక్త్యాఈశ్వరప్రసాదహేతుభూతయేత్యర్థః॥ ౧॥ శంకరసాయుజ్యేతి ॥ సాయుజ్యసారూప్యసామీప్యసాలోక్య

మైత్రీకరుణాముదితోపేక్షాణాం సుఖదుఃఖపుణ్యాపుణ్యవిషయాణాం భావనాతశ్చిత్తప్రసాదనమితి ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ సత్యమేవసతతం ప్రకాశత ఇతి ॥ శ్రూయతే హి ॥ యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ । తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మన ఇతి ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - షడ్వింశోఽధ్యాయః. ... ... ※

న్యూనానాం రక్షా ఽరక్షకాణాం చ రక్షణమ్ । భీతస్యాభయదానం చ శివభక్తిః ప్రకీర్తితా ॥ ౩౩ ॥ సర్వభూతేషు కారుణ్యం ప్రియభాషణమేవ చ । సర్వభూతహితే శ్రద్ధా సాక్షాద్భక్తిశ్శివస్య తు ॥ ౩౪ ॥ సర్వభూతేషు దోషస్యాదర్శనం గుణదర్శనం । సర్వభూతేషు మైత్రీ చ శివభక్తిరుదీరితా ॥ ౩౫ ॥ మహాదేవే ఽతివిశ్వాసో ఽపి విశ్వాసశ్శివవేదనే । వేదాంతేషు చ విశ్వాసశ్శివభక్తిరుదీరితా ॥ ౩౬ ॥ గురూక్తార్థేషు విశ్వాసో గురుశుశ్రూషణం తథా । సాపి భక్తిరితి ప్రోక్తా వేదవేదాంతవేదిభిః ॥ ౩౭ ॥ భక్తిరేవ పరమార్థదాయినీ భక్తిరేవ భవరోగనాశినీ । భక్తిరేవ పరవేదనప్రదా భక్తిరేవ పరముక్తికారిణీ ॥ ౩౮ ॥ భక్తియుక్తజనచిత్తపంకజే భుక్తిముక్తిఫలదః పురాతనః । శక్తియుక్తపరవిగ్రహశ్శివస్సత్యమేవ సతతం ప్రకాశతే ॥ ౩౯ ॥ భక్తజనకృత్యపరితుష్టపరమేశస్సత్యసుఖబోధపరమం వపురనంతం । స్వస్యమునయః పరమకారుణిక ఈశశ్శక్తిసహితస్త్రినయనః ఖలు దదాతి ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే - సూతసంహితాయాం - యజ్ఞవైభవఖండే - శివభక్తివిచారో నామ షడ్వింశోఽధ్యాయః.

—※ శివస్వరూపవిచారః - ※—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి పరాత్పరపరం పదం । యత్సత్తాయోగతస్సర్వం సత్యవద్భవతి ద్విజాః ॥ ౧ ॥ యస్యైవ చిత్ప్రకాశేన సర్వం చేతయతే జగత్ । యస్యానందాభిసంబంధాత్సర్వం ప్రేమాస్పదం భవేత్ ॥ ౨ ॥ ప్రతీతాద్భౌతికాదస్మాద్భూతాని మునిపుంగవాః । ఉత్కృష్టాని తథా తేభ్యో జీవాత్మా చేతనః ప్రభుః ॥ ౩ ॥ సమష్టివ్యష్టిభావేన సోఽపి భిన్నః పరస్పరమ్ । వ్యష్టయశ్చ

ఏవం పరతత్వజ్ఞానోపాయత్వేన శివప్రసాదతద్భక్తీ ప్రపంచ్య పరశివస్వరూపముపదిశతి ॥ అథాత ఇతి ॥ పరాత్పరమితి ॥ ప్రాగుదీరితశక్తితత్వోపాధికః పరః - తతోఽపి పరశ్శివతత్వోపాధికః - తతోఽపి పరం నిరుపాధికం సచ్చిదానందైకలక్షణం స్వప్రతిష్ఠం పరశివస్వరూపం పరాత్పరతరం - అథాస్య తత్వస్య సర్వప్రమాణావిషయత్వాచ్ఛశవిషాణవదవస్తుత్వమాశంక్య నిరస్యతి ॥ తత్సత్తాయోగత ఇత్యాదినా ॥ యథా ఏకస్మిన్నేవ రజ్వాదౌ సమంతేస్సర్పధారాదయో బహవ ఆకారా అవిద్యావశాదారోప్యంతే । తథైవాద్వితీయే సచ్చిదానందరూపే పరశివస్వరూపే స్వమాయావశేన భూతభౌతికాత్మకం నానావిధం జగదారోప్యతే ॥ యథా సర్పధారాదిష్వారోప్యేష్వయం సర్ప ఇయం ధారేత్యధిష్ఠానేదమాకారోఽనువృత్తః ఏవమారోపితే జగత్యధిష్ఠానసచ్చిదానందరూపత్వమనువృత్తం భాసతే ॥ తథా చాయమర్థః ॥ యస్యాధిష్ఠానభూతస్య పరతత్వస్య స్వరూపభూతసత్తాసంబంధవశాత్తత్స్వరూపే పరికల్పితం సర్వం జగత్స్వతో మాయామయత్వేన సదసద్విలక్షణమపి సన్ ఘటస్సన్ పట ఇత్యాదివ్యవహారరూపేణ సత్యవదవభాసతే ॥ ౧ ॥ తథా యస్యైవాధిష్ఠానస్య బ్రహ్మణః స్వరూపభూతచిత్ప్రకాశేన తత్స్వరూపే పరికల్పితం సర్వం జడం జగచ్చేతయతే ॥ చైతన్యాశ్లిష్టం సద్భాసతే ॥ యథా యస్యైవాధిష్ఠానస్య స్వరూపభూతానందసంబంధవశాదనానందమప్యానందరూపే ఆరోపితం సర్వం జగత్ప్రేమాస్పదమనుకూలవేదనీయం భవతి ॥ తథావిధం సచ్చిదానందరూపం పరతత్వం ప్రవక్ష్యామీతి సంబంధః ॥ ౨ ॥ అస్య చ తత్వస్య పరాత్పరతరత్వోపపాదనాయ నిరతిశయోత్కర్షావధిత్వం వక్తుమారభతే ॥ ప్రతీతాదిత్యాదినా ॥ భౌతికాత్కార్యం జగద్భౌతికం - తస్మాత్కారణాన్యాకాశాదిభూతాన్యుత్కృష్టాని - తదాయత్తత్వాద్భౌతికస్వరూపలాభస్యేత్యర్థః ॥ భూతేభ్యోఽపి తదుపాదానత్వేన తత్స్వరూపానుప్రవిష్టశ్చాయి సత్వగుణోపాధికశ్చేతనో జీవాత్మా ఉత్కృష్టః - అపిరూఢతచ్చైతన్యత్వాత్ ॥ ౩ ॥ సమష్టివ్యష్టిభావేనేతి ॥ తత్ర నిర్మలతత్వోపాధేరప్రతిహతజ్ఞానత్వాత్స్వాత్మానం స్వేతరసకలం సమశ్నుతే - వ్యాప్నోతీతి సమష్టిర్హిరణ్యగర్భః ॥ మలినసత్వోపాధేః పరిచ్ఛిన్నజ్ఞానత్వాన్మాలిన్యతారతమ్యేన నానావిధత్వాత్తదుపాధికా జీవా విభక్తం స్వాత్మమాత్రమేవాశ్నువతే వ్యాప్నువంతీతి వ్యష్టయః స్వస్వభావానురూపత ఇతి ॥ ఉత్కర్షనియమే పరిపక్వపుణ్యాపాపజనితో భావిజన్మగోచరః - సంకల్పవిశేషో భావస్తదనుసారేణేత్యర్థః ॥ ౪ ॥

ఆసాం సమష్టివ్యష్టీనాం మధ్యే సమష్టిభూతో హిరణ్యగర్భశ్శ్రేష్ఠః అప్రతిహతజ్ఞానత్వాత్ ॥ ౫ ॥ తతోఽపి శిష్టా ఇతి ॥ తస్మాద్ధి
రణ్యగర్భాదపి రజోగుణోపాధికస్య బ్రహ్మణః సంకల్పమాత్రసిద్ధాయా విభూతేరవతారవిశేషాస్తా విభూతయః ఉ
త్కృష్టాః అన్యోన్యం విశిష్టాస్స్యురితి ॥ సంకల్పస్యోచ్చావచత్వాత్తన్మాత్రసిద్ధానాం విభూతీనామపి పరస్పరముత్క-
ర్షాపకర్షా విద్యేతే ఇత్యర్థః ॥ ౬ ॥ తాసాం బ్రహ్మాధిక ఇతి । తథావిధసంకల్పాశ్రయో బ్రహ్మా స్వవిభూతిభ్యశ్శ్రేష్ఠ ఇ
త్యర్థః ॥ తస్మాద్విష్ణురితి ॥ రజోగుణోపాధికాద్బ్రహ్మణోఽపి సత్త్వగుణోపాధిర్విష్ణుః శ్రేష్ఠః సత్త్వస్య సుఖప్రకాశాత్మ
కత్వేన రజోగుణాదుత్కృష్టత్వాత్ ॥ స వ్యష్టిభూతేభ్యో వరిష్ఠ ఇతి ॥ తస్య విష్ణోరపి సంకల్పమాత్రసిద్ధా వ్యష్టిభూతా యే
అవతారవిశేషాస్తేభ్యోఽపి సమష్టిభూతో విష్ణురుత్కృష్టః ॥ ౭ ॥ తతో రుద్రోఽధిక ఇతి ॥ విష్ణోరుపాధిర్హి బహిస్సత్త్వమన్త
తమః-రుద్రస్య తు బహిస్తమోయుక్తం సత్త్వం ఏతచ్చాగ్రే స్వయమేవ సూతగీతాయాం ప్రతిపాదయిష్యతి ॥ తథాచ స
త్త్వాద్విష్ణోరపి రుద్రోఽధికః - తథా తస్య రుద్రస్యాపి సంకల్పమాత్రసిద్ధాయా వ్యష్టయస్తాభ్యోఽపి స ఏవోత్కృష్టః - పరతత్త్వవి
భూతయ ఇతి ॥ యద్వక్ష్యమాణం సచ్చిదానందైకరసం నిర్గుణం పరతత్త్వం తదేవ స్వీకృతమాయాగుణోపాధివశేన బ్ర
హ్మవిష్ణ్వాదిరూపేణావస్థితమితి భవంతి బ్రహ్మాద్యాస్తస్య విభూతయ ఇత్యర్థః ॥ ౮ ॥ ఏషామితి ॥ గుణవిభాగరహితం
మాయోపాధికం తదేవ తత్త్వం జగత్కారణం సదీశ్వరః సోఽపి ప్రవిభక్తగుణోపాధికానామేషాం బ్రహ్మాదీనాముత్కృష్ట
స్సమష్ట్యాత్మకత్వాదిత్యర్థః ॥ యస్య నిరతిశయోత్కర్షః ప్రతిపాదనీయః ఏతదుత్కర్షతారతమ్యస్య విశ్రాంతి
తో దర్శయతి ॥ తతోఽధికమితి ॥ కారణత్వోపలక్షితం సచ్చిదానందైకరసం యత్పరం తత్త్వం తతోఽప్యుపాధికాజ్జగత్కా-

తథాపి న్యాసస్స్వస్వభావానురూపతః ॥ ౪ ॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిశరీరం ప్రాప్నువంతి చ । ఆసాం సమ
ష్టిభూతస్తు శ్రేష్ఠస్సర్వాత్మనా బుధాః ॥ ౫ ॥ తతో విశిష్టాస్సకలా బ్రహ్మణస్తు విభూతయః । తాశ్చాన్యో
న్యం విశిష్టాస్స్యుర్యథా జీవా మునీశ్వరాః ॥ ౬ ॥ తాసాం బ్రహ్మాధికస్తస్మాద్విష్ణుర్ముఖ్యః ప్రకీర్తితః ।
సోఽపి స్వవ్యష్టిభూతేభ్యో వరిష్ఠః పరికీర్తితః ॥ ౭ ॥ తతో రుద్రోఽధికస్సోఽపి స్వవ్యష్టిభ్యోఽధికస్స్మృతః ।
బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ పరతత్త్వవిభూతయః ॥ ౮ ॥ ఏషాం త్రయాణామధికస్సర్వకారణమీశ్వరః ।
తతోఽధికం పరం తత్త్వం జ్ఞానమానందమద్వయమ్ ॥ ౯ ॥ ఇయమేవ హి సర్వేషాం శాస్త్రాణాం శ్రుతౌ స్మృ
తౌ । యోఽయం మానుష ఆనందస్తతశ్శతగుణోత్తరః ॥ ౧౦ ॥ మనుష్యగంధర్వాదీనామానంద ఇతి
గమ్యతే । బ్రహ్మానందశతం విష్ణోరేక ఆనంద ఉచ్యతే ॥ ౧౧ ॥ తస్యానందశతం రుద్రస్యైక ఆనంద

రణాదధికముత్కృష్టం ॥ ౯ ॥ ఏతదీయోత్కర్షస్య నిరతిశయత్వముపపాదయతి ఇయమేవేతి ॥ యదేతదుక్తం పరతత్త్వం
ఏతదేవ సర్వేషాం పూర్వోక్తానాం సాతిశయోత్కర్షభాజాం విశ్రాంతిభూమిత్వేన శ్రుతిస్మృత్యోః ప్రతిపాదితం-హి శ
బ్దో హేత్వర్థః యస్మాదేవం తస్మాత్తదితరదుత్కృష్టం కిమపి నాస్తీత్యర్థః ॥ తత్ర శ్రుతిస్తావత్సర్వస్యాపి భోక్తృభోగ్యా
త్మకస్య ప్రపంచస్య సర్వోత్కృష్టే బ్రహ్మణి విశ్రాంతిం ప్రతిపాదయతి ॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ ॥ బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తా
ద్బ్రహ్మ పశ్చాద్బ్రహ్మ దక్షిణతశ్చోత్తరేణేత్యాది ॥ స్మృతిశ్చ ॥ అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథేత్యాదికా సర్వస్య
జగతః కారణే విశ్రాంతిమవగమయతి ॥ యుక్తం చైతత్సచ్చిదానందరూపేఽధిష్ఠానే మాయావశాత్ప్రతీతం జగదధిష్ఠాన
యాథాత్మ్యజ్ఞానేన శుక్తిరజతవత్తత్రైవ విలీయతే ॥ అధిష్ఠానాదన్యత్రారోప్యస్య లయాసంభవాదతోఽధిష్ఠానస్య పరబ్ర
హ్మణో యో నిరతిశయోత్కర్షః స ఏవ పరికల్పితే జగతి సచ్చిదానందరూపం గతస్సన్ తత్తదుపాధితారతమ్యాత్సాతి
శయో నానావిధ ఇవ ప్రతిభాసత ఇత్యర్థః ॥ ఏవమీశ్వరస్వరూపమేవ పరమార్థం తదన్యత్సర్వం పరికల్పితమిత్యుపపా
ద్య తత్స్వరూపభూతయోర్జ్ఞానానందయోరపి నిరవధిత్వం ప్రతిపాదయతి ॥ యోఽయం మానుష ఇత్యాదినా ॥ సార్వభౌ
మస్య భోక్తృశక్తిసంపన్నస్య ధనధాన్యాదిసమృద్ధపృథివ్యుపభోగాద్యోఽయం మానుష ఆనందః తస్మాచ్ఛతగుణోత్తర
ఆనందో మనుష్యగంధర్వాణాం తథా చ శ్రూయతే ॥ యువా స్యాత్సాధుయువాధ్యాయకః । ఆశిష్ఠో ద్రఢిష్ఠో బలిష్ఠః ।
తస్యేయం పృథివీ సర్వా విత్తస్య పూర్ణా స్యాత్ । స ఏకో మానుష ఆనందః । తే యే శతం మానుషా ఆనందాః । స ఏకో మనుష్య
గంధర్వాణామానంద ఇతి ॥ అత్ర శ్రుతౌ మనుష్యగంధర్వాదీనాం బ్రహ్మాంతానాం య ఉత్తరోత్తరం శతగుణిత
ఆనందస్తత్సర్వస్య సంగ్రహాయాదిశబ్దః ప్రయుక్తః ॥ ౧౦ ॥ మనుష్యగంధర్వాదీనామితి ॥ స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనంద ఇతి ॥
రజోగుణోపాధికస్య బ్రహ్మణో య ఆనంద ఆమ్నాతస్తస్మాదభ్యోత్తరోత్తరం శతగుణిత ఆనందో విష్ణురుద్రజగత్కార

ణానామధిగంతవ్య ఇత్యాహ బ్రహ్మేత్యాదినా॥ ౧౧॥ ౧౨॥ తస్యచిన్మాత్రరూపస్యేతి॥ మాత్రశబ్దేన సకలోపా
ధివిరహో వివక్షితః॥ సత్యచిన్మాత్రరూపస్య కారణత్వోపలక్షితస్య పరశివస్వరూపత్వేన భూమానంద ఉదాహృతః శ్రుత్యా
దర్శితః॥ పరిచ్ఛేదకోపాధ్యభావాత్ పరశివస్వరూపభూత ఆనందోనవచ్ఛిన్నో నిరతిశయ ఇత్యర్థః॥ సాచ శ్రుతిర్భూ
మా త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యో యో వై భూమా తత్సుఖమిత్యాదికా॥ ౧౩॥ ఏవం పరశివస్వరూపానందస్య నిరతిశయత్వము
పపాద్య తత్స్వరూపభూతజ్ఞానస్యాప్యనేనైవ న్యాయేన నిరతిశయత్వమవగంతవ్యమిత్యతిదిశతి॥ ఏవమితి॥ ఏకస్యైవ
పరశివస్య రుద్రవిష్ణ్వాదినానావిధజగదాకారేణావస్థానం సదృష్టాంతముపపాదయతి॥ స్కంధశాఖేతి॥ ౧౪॥ ౧౫॥
౧౬॥ విశ్వాధికత్వమితి॥ ఉక్తరీత్యా సర్వస్మాదప్యుత్కృష్టత్వాత్ పరశివో విశ్వాధికః॥ విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిరితి శ్రుతే
శ్చ శివస్యైవ విశ్వాధికత్వం॥ ౧౭॥ నను యథా వృక్షః స్కంధశాఖాదిభేదేన నానాకారోవతిష్ఠతే - ఏవం పరశివోపి రు
ద్రవిష్ణ్వాదిజగదాకారేణావతిష్ఠతే చేత్తర్హ్యద్వైతవ్యాకోప ఇత్యత ఆహ॥ వ్యావహారికదృష్ట్యేతి॥ నిర్వికార ఏవ
పరశివస్వరూపే మాయావశాద్విచిత్రం జగదారోప్యతే - న తు పరతత్త్వం స్కంధశాఖాద్యాత్మనా వృక్షవత్పరిణమతే॥

ఏవం హి రుద్రానందశతం సర్వకారణస్య శివస్య తు॥ ౧౨ ॥ కారణత్వోపలక్ష్యస్య శివస్య పరమాత్మనః।
తస్య చిన్మాత్రరూపస్య భూమానంద ఉదాహృతః॥ ౧౩॥ ఏవం క్రమేణ సర్వేషాం జ్ఞానాధిక్యమపీష్యతే।
స్కంధశాఖాదిభేదేన యథా వృక్షో వ్యవస్థితః॥ ౧౪ ॥ తథా రుద్రాదిభేదేన శివ ఏకో వ్యవస్థితః। ఉత్కృ-
ష్టశ్చాపకృష్టశ్చ స్కంధశాఖాదివస్తుషు॥ ౧౫ ॥ అథోత్కర్షాపకర్షాశ్చ తథా రుద్రాదిషు స్థితాః।
తరంగబుద్బుదాదీనాం యథా లోకే వ్యవస్థితః॥ ౧౬॥ ఉత్కర్షశ్చాపకర్షశ్చ తథా రుద్రాదిషు స్థితః। విశ్వా
ధికత్వం రుద్రస్య కారణస్య శివస్య చ॥ ౧౭॥ న వదంతి జనా యే తే రాక్షసాస్స్యుర్న సంశయః। వ్యావహారికదృ
ష్ట్యాయం విభాగః పరికీర్తితః॥ ౧౮॥ ప్రమాణదృష్ట్యా వస్త్వేకమేవ నిత్యం న సంశయః। అనాదృత్య మహా
మోహాత్ప్రమాణం భువి మానవాః॥ ౧౯॥ అయం పరస్త్వయం నేతి వివదంతే పరస్పరం। మహాపాపవ
తాం నౄణాం రుద్రాధిక్యం న భాసతే॥ ౨౦ ॥ అనేకజన్మసిద్ధానాం శ్రౌతస్మార్తానువర్తినాం। రుద్రా
ధిక్యం స్వతో భాతి ప్రమాణైరపి తర్కితః॥ ౨౧॥ సోపానక్రమతో దేవా నౄణాం సంసారమోచకాః। రు
ద్రస్సంసారమగ్నానాం సాక్షాత్సంసారమోచకః॥ ౨౨ ॥ అతస్సర్వం పరిత్యజ్య శివాదన్యత్తు దైవతం।
శివ ఏకస్సదా ధ్యేయస్సాక్షాత్సంసారమోచకః॥ ౨౩॥ వృక్షస్య మూలసేకేన శాఖాః పుష్యంతి వై యథా।
శివధ్యానేన దేవాశ్చ తథా తృప్తా భవంతి హి ॥ ౨౪॥ వికల్పరహితం తత్త్వం జ్ఞానమానందమవ్యయం। యే ప
శ్యంతి విముక్తాస్తే జీవంతోపి న సంశయః॥ ౨౫ ॥ నిర్వికల్పం పరం తత్త్వం తర్కతో యస్య భాసతే। సోపి
ముచ్యేత సంసారాద్యథా స్వప్నప్రపంచతః॥ ౨౬॥ నిర్వికల్పం పరం తత్త్వం ప్రమాణేనైవ కేవలం। యస్య
భాతి స ముచ్యేత స్వసంసారమహోదధేః॥ ౨౭॥ న చ నామాని రూపాణి శివస్య పరమాత్మనః। తథాపి మా
యయా తస్య నామరూపే ప్రకల్పితే॥ ౨౮ ॥ శివో రుద్రో మహాదేవశ్శంకరో బ్రహ్మ సత్పరం। ఏవమాదీని

అతో నానావిధభావమాత్రసామ్యేనైవ దృష్టాంతోపపాదనమిత్యర్థః॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥
వికల్పరహితమితి॥ నిర్విశేషే బ్రహ్మణి వికల్పహేతూనాం విశేషాణామభావాత్తత్స్వరూపభూతం జ్ఞానం వికల్పరహిత
మత్యంతనిర్వికల్పమిత్యర్థః॥ సర్వదా బాధవైధుర్యాత్తదేవ తత్త్వం పరమార్థం॥ అపరాధీనప్రకాశత్వాజ్జ్ఞానం-
అత్యంతానుకూలవేదనీయత్వాదానందం - అవ్యయం వ్యయో అపగమః అంతవత్త్వం- తద్రహితం దేశకాలవస్తుకృత
పరిచ్ఛేదరహితమిత్యర్థః। ౨౫॥ తర్కత ఇతి॥ ప్రతీతిబాధాన్యథానుపపత్త్యా దృశ్యప్రపంచస్య మిథ్యాత్వే అవగతే తత్ప్ర
తీత్యధిష్ఠానత్వేన చ కించిత్పారమార్థికవస్త్వంగీకర్తవ్యమితరథా నిరధిష్ఠానభ్రమస్య నిరవధికబాధస్య చ ప్రసక్తేరి
త్యాదిరూపస్తర్కః॥ శ్రుతిరపి తర్కం దర్శయతి॥ అసన్నేవ స భవతి। అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్। కో హ్యేవాన్యా
త్కః ప్రాణ్యాత్। యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాదితి॥ ౨౬ ॥ ప్రమాణేనైవేతి॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ। అహం
బ్రహ్మాస్మీత్యాది వేదాంతవాక్యం ప్రమాణం॥ ౨౭॥ న చ నామానీతి॥ యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమగోత్రమవర్ణమితి శ్రు
తేః పరమార్థతో నామరూపే న స్త ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥ శివో రుద్ర ఇతి॥ మాయయా పరికల్పితనామ్నాం మధ్యే శివరుద్రాది
నామాని పరశివస్వరూపాపేక్షితో వర్ణనాన్యాఖ్యాని॥ శివో రుద్ర ఇత్యాది నామచతుష్టయం రుద్రమూర్తేరభిధాయకం

బ్రహ్మసత్పరమితి శ్రుతయుం పరశివస్యవాచకం - పరశివమూర్త్యాసహరుద్రమూర్తేస్తప్తాయః పిండవదవిభాగాపత్తిం స్వయమేవాగ్రే వక్ష్యతి ॥ అతో మూర్తిద్వయస్యైకీభూతత్వాత్తథావిధే తాన్యుభయవిధనామాని రూఢ్యైవ వర్తంత ఇతి ముఖ్యాని ॥ ౨౯ ॥ విష్ణునారాయణాదీనీతి ॥ విష్ణ్వాదిమూర్తీనాం పరశివమూర్త్యా వైలక్షణ్యాద్భిన్నత్వం వక్ష్యతి ॥ అతో విష్ణ్వాదిమూర్తిషు గూఢా విష్ణ్వాదయశ్శబ్దాస్తస్మిన్పరతత్త్వే న రూఢ్యా వర్తంతే ॥ అపితు వ్యాప్నోతీతి విష్ణురిత్యేవమాద్యవయవవృత్త్యా వర్తంతే॥ ౩౦॥ ఏవం మాయాపరికల్పితనామాని దర్శయిత్వా తత్పరికల్పితం మూర్త్యంతరం రూపమపి పరశివధ్యానార్థం దర్శయతి ॥ అరూపస్యేత్యాదినా॥ ౩౧॥ గుణమూర్తిభిరితి॥ సత్త్వరజస్తమోగుణోపాధిభిరిత్యర్థః ॥ ౩౨॥ సర్వమూర్తీతి ॥ పరమార్థతః సర్వప్రకారమూర్తిరహితస్యాపి మాయాపరికల్పితం సర్వం జగదప్యస్య మూర్తిరిత్యర్థః॥ శాశ్వతీ శ్రుతిరితి ॥ పరమార్థతో విగ్రహరహితస్య శివస్య తత్సద్భావం శ్రుతిరపి దర్శయతీత్యర్థః ॥ శ్రూయతే హి కైవల్యోపనిషది॥ ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం । ధ్యాత్వా మునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం సమస్తసాక్షిం తమసః పరస్తాదితి. ౩౩॥ రుద్రమూర్తేః పరశివమూర్త్యా సహైకత్వం వక్ష్యతీతి యదవాదిష్మ ॥ తదాహ తప్తాయః పిండవదిత్యాదినా ॥ విశుద్ధసత్త్వం హి రుద్రస్యోపాధిస్తేన స్వసంహారణాయ తత్స్వరూపాద్బహిరేవ తత్ర తే। అతో రుద్రమూర్తేర్విశుద్ధసత్త్వాత్మకత్వాత్సత్త్వస్య చ సుఖప్రకాశరూపత్వాత్తాదృశచిత్ప్రకాశరూపయా పరశివమూర్త్యా ప్రకాశసుఖాదిలక్షణైస్సదృశీ అతో విష్ణ్వాదిమూర్తిభ్యో విలక్షణా చ తప్తాయః పిండవత్పరశివమూర్త్యావిభాగాయ

నామానిపిశిష్టానిపరస్యతు॥౨౯॥ష్ణునారాయణాదీనినామానిపరమేశ్వరే। కథంచిద్యోగవృత్త్యాతువి
శిష్టానిపరస్యతు ॥ ౨౯ ॥ విష్ణునారాయణాదీనినామానిపరమేశ్వరే । కథంచిద్యోగవృత్త్యాతువర్తం
తేనతుముఖ్యతః ॥ ౩౦ ॥ అరూపస్యశివస్యాపిమూర్తిర్ధ్యేయాహ్యుపాసకైః । ఉమార్ధవిగ్రహాశుద్ధా
త్రినేత్రాచంద్రశేఖరా ॥ ౩౧ ॥ నీలగ్రీవాపరానందప్రమోదాతాండవప్రియా । బ్రహ్మవిష్ణుమహాదే
వైరుపాస్యాగుణమూర్తిభిః॥ ౩౨ ॥ సర్వమూర్తివిహీనస్యసర్వభూతాధిపస్యతు । తథాప్యేషాపరా
మూర్తిరిత్యేషాశాశ్వతీశ్రుతిః॥ ౩౩॥ తప్తాయఃపిండవన్నిత్యారుద్రమూర్తిఃపరస్యతు । మూర్త్యాతు
ల్యాన్యమూర్తిభ్యోలక్షణైర్మునిసత్తమాః ॥ ౩౪ ॥ విష్ణ్వాదీనాంతుసర్వేషాంమూర్తయోవ్యవధాన
తః । నతుల్యాఃపరతత్త్వస్యమూర్త్యావేదాంతపారగాః॥ ౩౫ ॥ పరతత్త్వస్యనామానిప్రత్యాసత్త్యాము
నీశ్వరాః । త్రిమూర్తీనాంతురుద్రస్యవ్యవధానానిసువ్రతాః ॥ ౩౬ ॥ విష్ణ్వాదీనాంచదేవానాంతాని

స్యాదేవేత్యర్థః॥ ౩౪॥ నతుల్యాః పరతత్త్వస్యేతి॥ విష్ణ్వాదిమూర్తిషు రజస్తమసోః ప్రాచుర్యలక్షణేన వ్యవధానేన సచ్చిదానందరూపాయాః పరశివమూర్తేః సాకల్యేన ప్రతిఫలనాయోగాత్పరశివమూర్త్యా న తాస్తుల్యాః అత స్తద్విశిష్టతయైవ తాసాముపలంభాత్తథావిధవాచ్యాభిధాయకాని విష్ణ్వాదినామాని పరశివస్వరూపమూర్త్యావయవప్రసిద్ధిసవ్యపేక్షత్వేన విలంబితప్రతీతిజనకత్వాన్న ముఖ్యాని ॥ శివరుద్రాది నామాని తూక్తరీత్యా పరశివరుద్రమూర్త్యోరేకీభూతత్వాత్తదుభయమూర్తికాయాం మూర్తావవయవప్రసిద్ధిమంతరేణ సముదాయప్రసిద్ధ్యైవ వర్తంత ఇతి శీఘ్రప్రతీతిజనకత్వాన్ముఖ్యానీత్యభిప్రాయః॥ ౩౫। ఏవం రుద్రమూర్త్యభిధాయకానాం శివరుద్రాదినామ్నాం పరతత్త్వవిషయే ముఖ్యత్వముపపాద్య నిరుపాధికపరశివస్వరూపప్రతిపాదకానాం బ్రహ్మసత్పరమిత్యాదినామ్నామపి రుద్రమూర్తౌ ముఖ్యత్వం ప్రతిపాదయతి॥ పరతత్త్వస్యేత్యాదినా ॥ బ్రహ్మసత్పరమిత్యాదీని యాని నిరుపాధికతత్త్వస్య నామాని తాని త్రిమూర్తీనాం మధ్యే రుద్రస్య ప్రత్యాసత్త్యా వ్యవధాయకాని నామాని నిరుపాధికస్వరూపప్రతిపాదనేన సోపాధికాద్రుద్రాత్మగతత్వం వ్యవచ్ఛిద్యంతే ఏభిరితి కరణవ్యుత్పత్త్యా తాని నామాని వ్యవధాననిమిత్తాని రుద్రోపాధేర్నిరతిశయసత్త్వోత్కర్షత్వాత్తత్ర స్వచ్ఛదర్పణబింబగ్రహణే ప్రత్యాసత్తిరస్తీతి ప్రత్యాసత్త్యా వ్యవధాయకాని తాని నామానీ వ్యవధాయకాని సద్భావబలాదేవ తయోర్మూర్త్యోర్భేదవ్యవహారః ॥ ౩౬ ॥ విష్ణ్వాదీనామితి ॥ విష్ణుబ్రహ్మహిరణ్యగర్భాదీనాం తానిపరతత్త్వనామాని పరంతత్త్వాన్వయసద్భావమాత్రేణ ప్రతిపాదకాని ॥ అయమర్థః సచ్చిదానందైకలక్షణోఽద్వితీయః సర్వగతః పరశివ ఏవ నానావిధోపాధిసంబంధవశాద్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదిరూపేణ నానేవావభాసతే ॥ తత్ర బ్రహ్మవిష్ణురుద్రహిరణ్యగర్భసూత్రాత్మనాం స్వస్వవ్యాపారవిషయే వ్యప్రతిహతజ్ఞానత్వాత్తేషాం సర్వే

షాముపాధిషు సత్త్వస్య నిరతిశయోత్కర్ష ఏష్టవ్యః ॥ ఇతరథా అస్మదాదిజీవవత్ కించిజ్జ్ఞత్వప్రసంగేన సకలసృష్టిస్థిత్యాదివ్యవహారవిలోపప్రసంగాత్ ॥ ననూపాధేయవదుపాధీనామప్యేకరూపత్వే బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిభేదవ్యవహారో నోపపద్యత ఇతి చేత్ - మైవం బ్రహ్మాద్యుపాధిషు వస్తుతః సత్త్వోత్కర్షస్యైకరూపత్వేఽపి రుద్రోపాధివ్యతిరిక్తేషు తేష్వాహార్యరజస్తమఃప్రయుక్తో నానావిధ అపకర్షోఽప్యస్తి అతస్తత్ప్రయుక్తో బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిభేదవ్యపదేశః - న చ సోఽపకర్షస్తేషాం వాస్తవ ఇతి మంతవ్యం ॥ తథా సత్యస్మదాదివత్తేషామపి జీవత్వప్రసంగాత్ - ఏవం బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిమూర్తిష్వాహార్యాపకర్షసద్భావాత్ పరతత్త్వప్రత్యాసత్తిర్నాస్తీతి భవంతి తాని నామాని వ్యవధాయకాన్యముఖ్యానీత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ నన్వేవముభయత్రాప్యుపాధివ్యవధానేన సామ్యే సత్యపి పరతత్త్వనామ్నాం క్వచిన్ముఖ్యత్వం క్వచిన్నేతి వైలక్షణ్యం కుత ఇత్యత ఆహ ॥ తథాపీతి ॥ యద్యప్యుక్తరీత్యా రుద్రమూర్తావపి పరతత్త్వాద్వ్యవధానమస్తి తథాపి పరశివస్వరూపేణ రుద్రమూర్తేః పూర్వోక్తాయాః ప్రత్యాసత్తిసద్భావేన తత్ర పరతత్త్వనామాని ముఖ్యానీత్యుచ్యంతే ॥ అన్యేషాం తు బ్రహ్మవిష్ణ్వాద్యుపాధీనాం చ న తథా ప్రత్యాసత్తిరస్తి ఆహార్యాపకర్షసద్భావాత్ ॥ అతో వ్యవధానాత్ పరతత్త్వనామాని తేషాం తు ముఖ్యానీత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏవం విష్ణ్వాదిమూర్తిభ్యో విలక్షణా ఉమార్ధవిగ్రహేత్యాదినా యా పరతత్త్వమూర్తిరభిహితా తత్ప్రసాదాదేవ భోగమోక్షరూపఫలప్రాప్తిరితి సా సర్వైస్సర్వదా సేవ్యేత్యుపసంహరతి ॥ పరతత్త్వపరిజ్ఞానమిత్యాదినా ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం - యజ్ఞవైభవఖండే - సప్తవింశోధ్యాయః ॥ ... ... *

నామాని సువ్రతాః । తత్త్వాన్వయేన నామాని భవంతి బ్రహ్మవిత్తమాః ॥ ౩౭ ॥ తథాపి రుద్రదేహస్యైవ ప్రత్యాసత్త్యాపరేణ తు । ముఖ్యాని న తథాన్యేషు వ్యవధానాత్పరేణ తు ॥ ౩౮ ॥ పరతత్త్వపరిజ్ఞానం తస్య మూర్తేః ప్రసాదతః । తత్ప్రసాదశ్చ తద్ధ్యానపూజాభ్యామేవ నాన్యథా ॥ ౩౯ ॥ అన్నాదిభోజనాన్నౄణాం యథా తుష్టిర్నివర్తతే । తథా మూర్తేః ప్రసాదేన తత్త్వం చ ప్రకాశతే ॥ ౪౦ ॥ పరతత్త్వం తు సర్వేషాం స్వరూపమపి సర్వదా । తస్య మూర్తిప్రసాదేన వినా నైవ ప్రకాశతే ॥ ౪౧ ॥ తస్మాన్మూర్తిర్హి సర్వేషాం భోగమోక్షఫలప్రదా । అతో మూర్తిం మహాభక్త్యా భజధ్వం మునిపుంగవాః ॥ ౪౨ ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే - సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - పరశివస్వరూపవిచారో నామ సప్తవింశోధ్యాయః. ... ... *

శివలింగస్వరూపకథనమ్.

ఓం శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శివలింగం సమాసతః । యస్య విజ్ఞానమాత్రేణ విముక్తో మానవో భవేత్ ॥ ౧ ॥ శివ ఏవ స్వయం లింగం లింగం గమకమేవ హి । శివేన గమ్యతే సర్వం శివో నాన్యేన గమ్యతే ॥ ౨ ॥ జడం హి గమ్యతే న్యేన నాజడం మునిపుంగవాః । శివో నైవ జడస్సాక్షాత్ స్వప్రకాశైకలక్షణః ॥ ౩ ॥ అస్వప్రకాశశ్చేత్సాక్షాచ్ఛివో నైవ శివో భవేత్ । అస్వప్రకాశం కుడ్యాది న శివస్సం

ఏవం పరశివస్య ధ్యానపూజార్థం పరికల్పితాం విశిష్టాం మూర్తిం ప్రతిపాద్య శివలింగస్వరూపమపి నిర్ణేతుం ప్రతిజానీతే ॥ అథాత ఇతి ॥ ౧ ॥ శివస్య లింగం శివలింగమితి భ్రమం వ్యుదసితుమాహ ॥ శివ ఏవ స్వయం లింగమితి ॥ తదుపపాదయతి ॥ లింగం గమకమిత్యాదినా ॥ లోకే హి వహ్న్యాదిలక్షణస్యార్థాంతరస్య యద్గమకం జ్ఞాపకం ధూమాది లింగమిత్యుచ్యతే ॥ ౨ ॥ శివోఽపి స్వప్రకాశచిద్రూపత్వేన సర్వజడాజడవర్గస్య గమకో న త్వన్యేన గమ్యః అతో గమకత్వాత్ స్వయమేవ లింగం ॥ ఏతదేవ గమకత్వముపపాదయతి ॥ జడం హీత్యాదినా ॥ ఘటపటాద్యాత్మకం జడం జగదేవ స్వవ్యతిరిక్తేన చిత్ప్రకాశేన జ్ఞాప్యతే ॥ జడవిలక్షణం చైతన్యం నాన్యేన గమ్యతే ॥ కింతు స్వయం ప్రకాశతే - అతః స్వప్రకాశచిద్రూపః పరశివో నైవ జడః అతో న గమ్యః అపి తు స్వప్రకాశచిద్రూపత్వాద్గమకః అతః స్వయమేవ లింగమిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ భవేదేవం యది శివస్స్వప్రకాశచిద్రూపస్స్యాత్ తథాత్వే తు సర్వదా సర్వార్థావభాసకత్వేన తద్గోచరప్రమాణానాం నైరపేక్ష్యాదుపనిషదేకసమధిగమ్యత్వభంగప్రసక్తేరస్వప్రకాశ ఏవ స ఇత్యత ఆహ ॥ అస్వప్రకాశశ్చేదితి ॥ యది శివః స్వప్రకాశచిదాత్మకో న స్యాత్ తర్హి తస్య శివత్వమేవ హీయేత పరాధీనప్రకాశానాం ఘటకుడ్యాదీనామశివత్వదర్శనాత్ ॥ విమతశ్శివః స్వప్రకాశో భవితుమర్హతి శివత్వాత్ - యో న స్వప్రకాశః నాసౌ శివః యథా ఘటాదిః శివ

శ్చాయంతస్మాత్స్వప్రకాశ ఏవేత్యభిప్రాయః॥ ౪॥ విపక్షే బాధమాహ॥ శివ ఇతి॥ జడం సర్వం జగత్తావచ్ఛివస్వరూపచైతన్యబలాదేవ ప్రతీయతే తదపి చైతన్యం ప్రతీయమానమేవాథకం ప్రత్యాయయతీత్యంగీకార్యం దీపాదౌ తథా దృష్టత్వాత్ - తచ్చేజ్జ్ఞానాంతరేణ ప్రతీయేత తదస్త్యేవమితి ॥ తస్యాపి స్వప్రకాశ ఏష్టవ్యః తథా చ తజ్జ్ఞానాంతరం స్వయం ప్రకాశతే చేత్ప్రథమజ్ఞానమేవ తథా భవతు పరాధీనప్రకాశం చేత్ క్రమాంతత్పరం ప్రథమజ్ఞానమేవ తదా అన్యోన్యాశ్రయాదేకమపి న సిధ్యేత్ - అథ తృతీయజ్ఞానాంతరం తస్యాపి ప్రకాశావశ్యంభావాజ్జ్ఞానాంతరం వక్తవ్యం స్యాత్తథా చైవమిత్యనవస్థా ముగ్ధాలక్షయకరీ స్యాత్॥ ఏవం చ పరశివస్వరూపస్య స్వప్రకాశతానంగీకారే జ్ఞానజ్ఞేయాత్మకం సర్వమప్రతిభాతం సచ్ఛూన్యమేవ భవేదిత్యర్థః॥ ౫ ॥ సిద్ధం నస్సమీహితమితి యది శూన్యవాదీ ప్రత్యవతిష్ఠేత తం ప్రత్యాహ ॥ శూన్యసిద్ధిరితి॥ శూన్యవాదినాపి సర్వశూన్యత్వం కేనచిత్ప్రమాణజ్ఞానేనైవ ప్రతిపాదనీయం న తు శూన్యేనైవ ॥ మేయసిద్ధేర్మానాధీనత్వాత్। తథా చ తజ్జ్ఞానస్య సత్త్వాత్సర్వశూన్యత్వం న సిధ్యేత్ సర్వప్రకారేణాపి ప్రతిభానరాహిత్యస్యైవ శూన్యలక్షణత్వాదిత్యర్థః॥ ౬॥ ఏవం సర్వశూన్యమతేపి జ్ఞానసద్భావావశ్యంభావాత్తస్య చ పరాధీనప్రకాశత్వాంగీకారే అనవస్థాయాం జ్ఞానస్య స్వప్రకాశత్వాభావేన సర్వజగదాంధ్యప్రసంగాత్స్వప్రకాశమేవ తదిత్యంగీకర్తవ్యం ఘటజ్ఞానం పటజ్ఞానమితి నానాత్వప్రతీతేరప్యుపాధికృతత్వాదద్వితీయం స్వప్రకాశచైతన్యమేవ పరశివస్వరూపమితి నిగమయతి॥ అత ఇతి॥ తేన స్వప్రకాశపరశివస్వరూపచైతన్యేన సర్వమిదం పరాగ్భూతం జగద్గమ్యతే ॥ అతస్తత్స్వరూపం గమకం యతస్స్వప్రకాశత్వాదన్యేన న గమ్యతే॥ అతో న గమ్య ఇత్యర్థః॥ అయమభిప్రాయః॥ యద్యపి పరశివస్వరూపచైత

మతః కలు॥ ౪॥ శివస్సతి మునిశ్రేష్ఠాస్స్వప్రకాశైకలక్షణే। అప్రతీతం భవేత్సర్వం తతశ్శూన్యమశేషతః॥ ౫॥ శూన్యసిద్ధిరపి శ్రేష్ఠాశ్శూన్యేనైవ న సిధ్యతి। ఖలు సర్వాత్మనా భానవిహీనం శూన్యలక్షణమ్॥ ౬॥ అతస్సాక్షీ శివస్సాంబస్స్వప్రకాశైకలక్షణః। తేన సర్వమిదం గమ్యం గమకో సౌ న గమ్యతే ॥ ౭ ॥ స్వయం జ్యోతిరితి ప్రాహ శ్రుతిస్సాక్షీ మహేశ్వరం। తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీత్యపి చాహ హి॥ ౮॥ అతశ్శివస్సర్వజగద్విభాసకస్స్వయం ప్రకాశస్స్వయమేవ కేవలం। మయోదితం లింగమితి ద్విజర్షభాస్తదేవ పూజ్యం శ్రుతిమస్తకస్థితం॥ ౯॥ శివస్య లింగం శివలింగమస్యేమునీశ్వరా వేదవిదో వదంతి। స్వయం ప్రకాశస్య న యుజ్యతేన్యతస్తతశ్శంభుస్స్వయమేవ లింగం ॥ ౧౦ ॥ వివేకహీనచిత్తవృత్త్యపేక్షయా మునీశ్వరాశ్శివస్య లింగమిత్యయం రవస్సమస్తజంతుభిః। నివద్యతే శివస్స్వతః ప్రసిద్ధ ఏవ సర్వదా తతశ్శివస్య లింగమిత్యయం రవో న సంగతః ॥ ౧౧॥ స్వత ఏవ ప్రగమో పి శంకరో న విభాతి విభాతి మాయయా। స్వత ఏవ శ్రుతికోవిదాశ్శివస్య కలింగేన నిగమ్యతే స్ఫుటమ్॥ ౧౨॥ శివస్య లింగం కథయంతి

తన్యం స్వప్రకాశం తథాప్యనాద్యవిద్యావిలాసేనావృతమివ భవతీతి తచ్చావరణముపనిషద్వాక్యజనితయా పరశివస్వరూపవిషయయాంతఃకరణవృత్త్యాపనీయతే। తస్మింశ్చాపనీతే తత్త్వం స్వరూపప్రకాశేనైవ ప్రకాశతే ॥ న తు ఘటాదివత్తద్వ్యతిరిక్తం చైతన్యమపేక్షతే॥ అతః ఫలవ్యాప్యత్వాభావాత్స్వయం ప్రకాశత్వం వృత్తివ్యాప్యత్వసద్భావాచ్చోపనిషదేకసమధిగమ్యత్వం చ న విరుధ్యతే॥ ౭॥ ఇత్థం స్వప్రకాశత్వం తర్కతో నిరూప్య తదనుగ్రాహకస్వప్రకాశత్వగమకం ప్రమాణమప్యుపన్యస్యతి ॥ స్వయం జ్యోతిరితి ॥ అత్రాయం పురుషస్స్వయం జ్యోతిరిత్యేతద్వాక్యమిత్యర్థః॥ తథా శివస్వరూపాతిరిక్తస్య సర్వస్య మాయాపరికల్పితస్య తదధీనప్రకాశత్వమిత్యతాపి శ్రుతిం ప్రమాణయతి ॥ తస్య భాసా సర్వమితి॥ శ్రూయతే హి॥ న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోయమగ్నిః। తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి॥ ౮॥ శివ ఏవ స్వయం లింగమితి ప్రతిజ్ఞాతం సిద్ధమితి నిగమయతి। అత ఇతి। శ్రుతిమస్తకస్థితమితి॥ వేదాంతైః ప్రతిపాదితం సచ్చిదానందైకరసమద్వితీయం పరశివస్వరూపమిత్యర్థః॥ ౯॥ స్వయం ప్రకాశస్య న యుజ్యత ఇతి॥ స్వప్రకాశచైతన్యస్య గమకాంతరస్యాపేక్షణాభావాద్వస్థిత్యలింగమకమిత్యేతన్నోపపద్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౦॥ నను శివస్య లింగం శివలింగమితి లోకే పూజ్యత్వేన ప్రసిద్ధం తత్కథం శివ ఏవ లింగమిత్యత ఆహ ॥ వివేకేతి ॥ పరశివస్వరూపం వివిచ్య జ్ఞాతుమశక్తస్య మర్త్యస్య చిత్తవృత్తిమపేక్ష్య తదనుసారేణైవ శివస్య లింగం శివలింగమితి లోకే వ్యపదేశః॥ వివేకదృష్ట్యా తు స్వప్రకాశపరశివస్వరూపస్య గమకాభావాచ్చాసౌ న యుక్త ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ నను వివేకరహితస్యాపి పరశివస్స్వప్రకాశ ఏవ న హి వస్తు పురుషవిశేషమపేక్ష్యాన్యథా భవతి ॥ అతస్తచ్చిత్తానుసారేణాపి శివస్య లింగమి

త్యేతన్నయుజ్యత ఇత్యత ఆహ॥ స్వతఏవేతి॥ పరిగమయతి ప్రకర్షేణ సర్వం ప్రకాశయతీతి ప్రగమకః - గమయతేః పచాద్యచ్-సర్వస్యగమకత్వేన స్వయం ప్రకాశమానోఽపి శివో న విభాతి న ప్రకాశత ఇత్యజ్ఞాతత్వేన మాయావశాదవివేకినాం న ప్రకాశతే॥ అత స్తైర్మాయయా బద్ధదృష్టిభిరజ్ఞాయమానః స్వయం ప్రకాశమానః శివస్వరూపావగమకేనాన్యేన లింగేన స్పష్టం తైర్న జ్ఞాయత ఇతి భవతి వివేకహీనచిత్తవృత్త్యపేక్షయైవ శివస్య లింగమిత్యపి వ్యవహార ఇత్యర్థః॥ ౧౩॥ ఏవం స్వప్రకాశస్యాపి శివస్య మాయావశాదజ్ఞాయమానస్య గమకాని లింగాని వ్యవహారదశాయాం విద్వద్భిః ప్రతిపాద్యంత ఇతి దర్శయతి॥ శివస్య లింగమితి॥ తత్సర్వం వ్యవహారదృష్ట్యైవ లింగం న తు పరమార్థవిషయయా దృష్ట్యా పరశివస్వరూపస్య స్వయం ప్రగమత్వేన గమకాంతరనిరపేక్షత్వాత్ స్వయమేవ సర్వస్య గమకత్వాత్ శివస్వరూపమేవ లింగం న తు శివస్య లింగం కించిదిత్యర్థః॥ ౧౩॥ తాన్యేవ బహుధా లింగాని క్రమేణాచష్టే॥ వేదాంతేత్యాదినా॥ వేదాంతవాక్యజనితా యా పరశివస్వరూపవిషయా మనోవృత్తిః సా - తత్స్వరూపావరణావిద్యాపనయనద్వారా స్వయం ప్రకాశస్యాపి తస్య వ్యవహారదృష్ట్యా గమకత్వాల్లింగమిత్యర్థః॥ ఏవముత్తరత్రాపి యోజ్యం॥ విచారజన్యామితి - విచారో మీమాంసా సా చాత్రోపనిషద్వాక్యనిర్ణాయక వేదాంతశాస్త్రం తత్పరిశీలనజన్యామిత్యర్థః॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ఏవం స్మృతీతిహాసపురాణజన్యా ద్వితీయ పరశివస్వరూపవిషయాః మనోవృత్తయో లింగత్వేనోక్తాః - అథ తత్స్వరూపే పరికల్పితం మాయాతత్కార్యం సర్వమపి స్వాధిష్ఠానస్య పరశివస్వరూపస్య గమకత్వాల్లింగత్వేన వ్యవహ్రియత ఇతి దర్శయతి॥ శివస్యేతి॥ శివస్య దృశ్యామితి శివేన ప్రకాశ్యాం - శివవస్తునిష్ఠాం - వస్తుభూతే పరశివస్వరూపే సమాశ్రితామిత్యర్థః॥ ఈదృశీ మాయా హి॥

కేచిద్బహుప్రకారం వ్యవహారదృష్ట్యా। న తత్త్వదృష్ట్యా పరమేశ్వరస్య స్వయం ప్రభస్యాస్య న చాస్తి
లింగం॥ ౧౩॥ వేదాంతవాక్యోత్థపరాత్మవిద్యాం శివస్య లింగం కథయంతి కేచిత్। విచారజన్యామపి స
త్యవిద్యాం బ్రువంతి చాన్యే పరమస్య లింగం॥౧౪॥ స్మృతిప్రజన్యామితిహాసజామిమాం పరస్య విద్యామపి లిం
గమీశితుః। అతీవశుద్ధామపి తాం పురాణజాం వదంతి కేచిత్ శ్రుతివిత్తమోత్తమాః॥౧౫॥ శివస్య లింగం కథ
యంతి మాయాం శివస్య దృశ్యాం శివవస్తునిష్ఠాం। వదంతి కేచిజ్జనచిత్తమన్యే త్వహం కృతిం చాపి మనశ్చ
బుద్ధిం॥ ౧౬॥ ప్రాణం చ లింగం ప్రవదంతి కేచిచ్ఛరీరమన్యే ప్రవదంతి లింగం। త్వగాదిఖాని ప్రవదంతి కే
చిత్సమూహమన్యే పరమేశ్వరస్య॥ ౧౭॥ శబ్దాదిభూతాని మహేశ్వరస్య స్థూలాని భూతాని చ సంగిరం
తే। పాతాళలోకాదిసమస్తమేతల్లింగం మహేశస్య వదంతి కేచిత్॥౧౮॥ యదస్తి యన్నాస్తి మహేశ్వర
స్య సమస్తమేతత్ప్రవదంతి లింగం। విశుద్ధవిద్యాః పరయోగినోఽస్య స్వయంప్రభస్యైవ న లింగమూచుః॥
౧౯॥ యద్యల్లింగతయా శివస్య కథితం తత్తజ్జడం వస్తు భో లింగం నైవ భవేద్విశుద్ధమతయో జ్ఞానం హి లింగం

ప్రత్యగాత్మనః కారణశరీరం తదుపాధివశాదుపహితం ప్రత్యగ్భూతం పరశివస్వరూపమవగమ్యత ఇతి మాయాయా లింగత్వం॥ జనచిత్తమితి॥ జనానాం ప్రాణినాం మాయాసత్త్వపరిణామరూపమంతఃకరణం తద్వృత్తయోఽహంకారాదయః పూర్వోక్తస్వరూపాః॥ ౧౬॥ ప్రాణస్య తల్లింగత్వం శ్రుతౌ దర్శితం॥ కస్మిన్న్వహముత్క్రాంత ఉత్క్రాంతో భవిష్యామి కస్మిన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామీతి స ప్రాణమసృజతేతి శ్రుతత్వాత్ - శరీరమన్య ఇతి॥ మనోబుద్ధిప్రాణాదిసముదాయరూపం యత్సూక్ష్మశరీరం తదపి సోపహితస్య గమకత్వాల్లింగమిత్యర్థః॥ త్వగాదిఖానీతి॥ త్వగసృఙ్మాంసాద్యా యే సప్త ధాతవస్తేపి ప్రత్యేకం చేతనస్య గమకత్వాల్లింగం॥ సమూహమన్య ఇతి॥ త్వగాదీనాం సముదాయరూపం స్థూలశరీరమిత్యర్థః॥ ౧౭॥ ఏవం శరీరత్రయాత్మకస్య దృశ్యస్య లింగత్వమభిధాయ భూతభౌతికస్యాపి దృశ్యవర్గస్య లింగత్వమాచష్టే శబ్దాదీత్యాదినా॥ శబ్దతన్మాత్రాద్యాత్మకాని సూక్ష్మభూతాని శబ్దాదిభూతాని పాతాళలోకాదీని॥ ఆః శబ్దేనాన్యత్రయోదశ లోకా గృహ్యంతే॥ ౧౮॥ ఇత్థం వ్యావహారికదృష్ట్యా శ్రుత్యాదిభిర్బహుధా అభిధీయమానం లింగజాతమభిధాయ పరమార్థదర్శినాం మతమాహ॥ విశుద్ధవిద్యా ఇతి॥ విశుద్ధాస్సంశయవిపర్యాసాదిరహితా వేదాంతమహావాక్యజనితా ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్యవిషయా విద్యా యేషాం తే తథోక్తాః అతఏవ పరయోగినస్తే అస్య పరశివస్య స్వరూపాతిరిక్తం కిమపి లింగం న ప్రతిపాదయంతి॥ అపితు స్వయమేవ లింగం భవతీతి బ్రువతే॥ ౧౯॥ కించ॥ ఉక్తేషు సర్వేష్వపి లింగేషు స్వరూపేణ జ్ఞాయమానస్యైవ పరశివస్వరూపగమకత్వాత్ ప్రాప్తవివేకేన సోపాధికశ్చిద్రూపః శివ ఏవ నిరుపాధికస్య స్వస్య గమక ఇతి స్వయమేవ లింగమిత్యేతదేవ యుక్తమిత్యాహ॥ యద్యల్లింగతయేతి॥ అత్ర తేన గ్రంథసందర్భేణ యద్యజ్జడం

వస్తు శివలింగత్వేనానుక్రాంతం తత్తద్వస్తు తస్య సత్తామాత్రేణ న లింగం అపితు జ్ఞాయమానమేవ యతః పండితా లోకే జ్ఞాయమానమేవ ధూమాదికం లింగమితి బ్రువతే, తస్మాత్కారణాత్ తత్తజ్జడాధిష్ఠానత్వేన తత్తద్భాసకః తదుపాధిపరిచ్ఛిన్నశ్చిద్రూపః శివ ఏవ ప్రభోర్వ్యాపకస్యానవచ్ఛిన్నస్య స్వస్వరూపస్య గమకం లింగం భవతీత్యేవార్థః-స్థితిర్వస్తుస్థితిః అతః పరశివస్స్వయమేవ లింగమిత్యస్మిన్నేవార్థే సర్వేషాం పర్యవసానమిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ ఏవం గమకం లింగమితి పక్షే శివస్వరూపస్యైవ సర్వగమకత్వాల్లింగత్వముపపాద్యానుతాంతరేపి తథాత్వముపపాదయితుమనుభాషతే ॥ ఆలయమితి॥ స్వస్వరూపస్య శివస్య ధ్యానపూజాద్యర్థం లింగం ప్రతిపాదితం ॥ యదాలంబనం తల్లింగమిత్యర్థః ॥ తస్మిన్నపి మతే శివలింగమిత్యయమేవార్థః పర్యవస్యతీత్యాహ ॥ తథాపీతి ॥ ౨౨॥ తదేవముపపాదయితుమాలయశబ్దార్థమాహ ॥ ఆలయో నామేతి॥ ఆలయః అధికరణం అధిష్ఠానమితి యావత్ ॥ తచ్చాధారత్వం నిరూప్యమాణం పరశివస్యైవ ఘటతే నాన్యస్యేత్యుపపాదయతి॥ సర్వాధార ఇతి॥ సచ్చిదానందలక్షణే ద్వితీయే పరశివస్వరూపే హి మాయావశాద్భూతభౌతికాత్మకం సర్వం జగత్పరికల్పితమిత్యాధారత్వం శివస్యైవ పారమార్థికం న తు మాయాకార్యస్యాన్యస్యేత్యర్థః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ సదేతి సత్యరూపే హి వస్తుని శుక్తిశకలాదౌ మాయామయరజతాదికం పరికల్పితం దృష్టం॥ శివశ్చ సత్యస్వభావః అతస్తత్స్వరూపే మిథ్యాభూతస్య దృశ్యప్రపంచస్య పరికల్పితత్వమంగీకార్యమితి భవత్యస్య సర్వాధారత్వమిత్యర్థః॥ భవేదయం యద్యసౌ శివస్సత్యస్స్యాత్ సత్తాయోగాత్ సత్యః నిర్ధర్మికస్య సత్తాసంబంధలక్షణధర్మాంగీకారానుపపత్తేరిత్యత ఆహ ॥ సత్యపి వేతి॥ యది ఘటపటాదేరపి సత్తాయోగాత్సత్యత్వమంగీకుర్మః తదా స్యాదయమ

విదుః । తస్మాదేవ మహేశ్వరః పరతరస్తత్తజ్జడోపాధికశ్చిద్రూపః ప్రథితః ప్రభోర్గమక ఇత్యర్థస్థితిస్స్వస్య తు ॥ ౨౧ ॥ ఆలయం లింగమిత్యాహురపరే వేదవిత్తమాః। తథాపి శంకరస్యాత్మా లింగం నాన్యస్మునీశ్వరాః ॥ ౨౨ ॥ ఆలయో నామ చాధారః సర్వాధారశ్శివః ఖలు। సదా సత్యస్వభావత్వాత్సత్య ఏవ శివః ఖలు ॥ ౨౩ ॥ చిద్రూపం హి సదా సత్యం నాచిద్రూపం కదాచన। అసత్యత్వస్య దృష్టత్వాదచిద్రూపస్య వస్తునః ॥ ౨౪ ॥ శుక్తికారజతాదీనామసత్యత్వం హి సమ్మతం । అచేతనానామన్యేషామసత్యత్వే నిదర్శనం ॥ ౨౫ ॥ శుక్తికారజతం విప్రాస్సత్య ఏవ తతశ్శివః । అతః కల్పితరూపాణామాధారో భగవాంచ్ఛివః ॥ ౨౬ ॥ అనాధారో మహాదేవస్సత్యచైతన్యలక్షణః । సర్వాధారస్య నాధా

ప్యపాలంభః సద్రూపే బ్రహ్మణి పరికల్పితత్వాదధిష్ఠానసత్త్వమేవారోప్యేషు ప్రతీయతే-సర్పధారాదౌ రజ్వా ఇదమంశవత్॥ ౨౩॥ అస్త్వేవమారోప్యేషు సత్త్వప్రతీతిరధిష్ఠానభూతస్య నిర్ధర్మకస్య బ్రహ్మణః కథం సత్యత్వం సర్వదాబాధవైధుర్యాదితి బ్రూమః ॥ తదపి కుత ఇత్యత ఆహ॥ చిద్రూపం హీతి॥ నానావిధేషు చైత్యరూపేషు వ్యావర్తమానేషు తద్బాధావసాక్షితయా అనువర్తమానం చిద్రూపమేవ సత్యం జడరూపం తు మాయామయత్వాదనృతమతశ్చిద్రూపత్వాచ్ఛివ ఏవ సత్యః నను జడస్యాపి సత్యత్వం కస్మాన్న భవతీత్యత ఆహ॥ అసత్యేతి॥ ౨౪॥ జడస్యాసత్యత్వం కుత్ర దృష్టమిత్యత ఆహ॥ శుక్తికేతి ॥ శుక్తిరజ్వాద్యధిష్ఠానేషు రజతసర్పాదయ ఆరోప్యా జడాస్తేషామసత్యత్వం తావదుభయవాదిసమ్మతమిత్యర్థః ॥ అస్త్వేవం సత్యేవ ప్రమాతరి బాధ్యమానత్వాత్సతి ప్రమాతర్యబాధ్యమానానాం ఘటపటాదీనాం తు కుతోఽసత్యత్వమిత్యత ఆహ ॥ అచేతనేతి॥ అచేతనత్వాచ్ఛుక్తిరూప్యవదిత్యేతద్దృష్టాంతబలేన సర్వస్యాప్యసత్యత్వం సేత్స్యతీత్యర్థః॥ ౨౫ ॥ ఏవం మాయాపరికల్పితస్య దృశ్యప్రపంచస్య వ్యావహారికసత్యత్వే సత్యపి నేహ నానాస్తి కించనేత్యాదిశ్రుతిరపి పారమార్థికసత్యత్వం నివారయతి ॥ తస్మాత్పరశివ ఏవ పరమార్థతస్సత్యః ఇత్థం పరశివస్య సత్యత్వం తదతిరిక్తస్యాసత్యత్వం చోపపాద్యోక్తం సర్వాధారత్వం నిగమయతి॥ అత ఇతి॥ నను యథా రజతాద్యధిష్ఠానస్య శుక్తిశకలాదేరప్యన్యద్భూమ్యాదికమధికరణం దృశ్యతే-ఏవం మాయాపరికల్పితజగదధిష్ఠానస్యాపి శివస్యాన్యదధిష్ఠానం కిం న స్యాదిత్యత ఆహ॥ అనాధార ఇతి॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి హి పరశివస్య స్వరూపలక్షణం ప్రత్యస్తమితసకలవిశేషం తత్స్వరూపం సర్వదాబాధరహితత్వాత్సత్యమిత్యుచ్యతే ॥ స్వపరవ్యవహారహేతుప్రకాశత్వాజ్జ్ఞానం-ఈదృగ్రూపో యః పరశివస్స మహాదేవః బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాం సోపాధికానాం పరిచ్ఛిన్నత్వాదస్య చ తథావిధోపాధిపరిచ్ఛేదాభావాన్మహత్త్వం॥ ఈదృగ్విధస్య తస్యాధారాంతరం నోపపద్యత ఇత్యర్థః ॥ ఏతదేవ సదృష్టాంతముపపాదయతి ॥ సర్వాధారస్యేతి॥ సర్వాధారః పరశివః స్వాతిరిక్తస్య సర్వస్య మాయయా తత్స్వరూపే పరికల్పితత్వాత్తస్య చాధిష్ఠానాదన్యత్రాసంభవా

దధిష్ఠానభూతస్య సర్వగతస్య పరశివస్యాకాశస్యేవాధిష్ఠానాంతరం నోపపద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం పరశివస్యాధారాంతరరాహిత్యం ప్రతిపాద్య తత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి॥ వ్యావర్తయతీతి॥ ౨౮ ॥ స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీత్యాదికం- స వేదాంతః-తస్య చాన్యథాత్వశంకాం నివర్తయతి ॥ సత్యావాదీతి॥ సత్యమబాధితం తత్స్వరూపం వదితుం శీలమస్యేతి తథోక్తః॥ నను శ్రుతిజన్యజ్ఞానమపి స్వార్థనిశ్చయాయ ప్రమాణాంతరసంవాదమపేక్షతే॥ అతః సాపేక్షత్వాదప్రామాణ్యమిత్యత ఆహ ॥ స్వతః ప్రమేతి॥ శ్రుతిజన్యా ధీస్స్వత ఏవ ప్రమా అపౌరుషేయే వేదే పురుషబుద్ధిప్రభవానాం దోషాణామసంభవేన తజ్జన్యప్రమాయా విజ్ఞానసామగ్రీజన్యత్వే సతి తదతిరిక్తహేత్వజన్యత్వలక్షణస్య స్వతః ప్రామాణ్యస్య విద్యమానత్వాదబాధితార్థవిషయత్వాదపి వేదాంతస్యైవ తత్త్వావేదనలక్షణం ప్రామాణ్యమిత్యాహ॥ వేదాంతేతి॥ ఉక్తం హి॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానాం ప్రామాణ్యం వ్యావహారికం। ఆశ్రిత్యాయం ప్రపంచస్స్యాదలీకోఽపి ప్రమాణవాన్॥ అద్వైతాగమవాక్యం తు తత్త్వావేదనలక్షణం । ప్రమాణభావం భజతాం బాధవైధుర్యహేతుత ఇతి॥ ౨౯॥ శివస్స్వయమేవ లింగమితి॥ యత్ప్రీతిజ్ఞాతం తత్సుస్థమిత్యుపసంహరతి॥ అత ఇతి॥ ఉక్తరీత్యా సదానందరూపః పరశివ ఏవ సర్వస్యాధార ఇతి॥ స ఏవ లింగమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ నన్వేవం ధ్యానపూజార్థం శివస్యాధారతయా ప్రతిష్ఠాది సంస్కారైః సంస్కృతం బాణలింగాదికం న పూజనీయమేవేత్యత ఆహ॥ సంసారేతి ॥ అజ్ఞానాంధీకృతాత్మనామితి॥ అజ్ఞానం

రోవిద్యతే హి ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౭ ॥ ఆకాశస్య యథా కశ్చిన్నాధారో విద్యతే తథా । వ్యావర్తయతి చాధారం శివస్య పరమార్థతః ॥ ౨౮ ॥ స్వే మహిమ్నీతి వేదాంతః సత్యవాదీ స్వతః ప్రమా । వేదాంతవాక్యజం మానమతిమానమితి స్థితిః ॥ ౨౯ ॥ అతస్సత్యచిదానందలక్షణః పరమేశ్వరః । స్వయమేవ సదా లింగం న లింగం తస్య విద్యతే ॥ ౩౦ ॥ సంసారార్ణవమగ్నానామజ్ఞానాంధీకృతాత్మనాం । చిత్తపాకానుగుణ్యేన భావనార్థం ద్విజర్షభాః॥ ౩౧॥ అనాధారస్య దేవస్య శివస్య పరమాత్మనః। ఆధారో మంత్రసంస్కారాత్ కల్పితస్సత్యవద్బుధాః ॥ ౩౨ ॥ లయనాల్లింగమిత్యాహురపరే వేదవిత్తమాః । తథాపి లింగం భగవాన్ స్వయమేవ మహేశ్వరః ॥ ౩౩ ॥ లీయమానమిదం సర్వం బ్రహ్మణ్యేవ హి లీయతే। న లీయతే పరం బ్రహ్మ సదా సత్యస్వభావతః ॥ ౩౪ ॥ శుక్తికారజతాదీనామసత్యానాం ద్విజర్షభాః । లయో దృష్టో న సత్యస్య శుక్తికాశకలస్య చ ॥ ౩౫ ॥ లీయతే హి శివాదన్యదశేషమశివం శివే। అతో లింగం ద్విజశ్రేష్ఠా అవినాశీ హరస్స్వయం॥ ౩౬॥ అన్యే చ యోగినో విప్రా ఆహురనంతశివస్య తు। ఆధారేషు

మూలావిద్యా-త్మయా కలుషీకృతచిత్తానామిత్యర్థః ॥ ఉక్తలక్షణాద్వితీయపరశివస్వరూపజ్ఞానరహితానాం సంసారిణాం తచ్చిత్తపరిపాకానుసారేణ ప్రతిబంధకపాపక్షయార్థం ధ్యానపూజాదికం కర్తవ్యం ॥ అతస్తదర్థం నిరాధారస్యాపి పరశివస్య బాణలింగాదిలక్షణ ఆధారః ప్రాసాదపంచబ్రహ్మాదిమంత్రయుక్తసంస్కారైః ప్రతిష్ఠాద్యాత్మకైః పరమార్థవదాగమైః పరికల్పిత ఇత్యర్థః॥ అతః పూర్వోక్తపరశివస్వరూపజ్ఞానవతాం శివలింగం తదనుసంధానమేవ తస్య యజనం-తద్రహితానాం తు మృచ్ఛిలాదిమతం శివస్యాధారత్వేన పరికల్పితం బాహ్యలింగం పూజనీయమిత్యర్థః॥ తదుక్తమాగమికైః॥ శ్లో॥ యతీనాం యోగినాం చైవ బాహ్యోపరతసక్తిషు-అంతర్యాగస్తు సహితో బాహ్యపూజాపరేషు చ॥ అన్యత్రాపి జ్ఞానమధికృత్యోక్తం సర్వమన్యత్పరిత్యజ్య చిత్తమత్ర నివేశయ। మృచ్ఛైలధాతురత్నాదిభవం లింగం న పూజయేదితి॥ ఏవం తావల్లింగమిత్యస్యార్థాతోఽర్జితం తాత్పర్యం చాద్యచి - లింగయతి గమయతీతి లింగమితి వ్యుత్పాదయతాం మతే పరశివస్యైవ లింగతాముక్త్వా లీయతేఽస్మిన్ లింగమితి లిఙ్ సంశ్లేషణ ఇత్యస్మాద్ధాతోర్వ్యుత్పాదయతామపి మతే తథాత్వమాహ॥ లయనాదితి ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩। తత్ర హేతుః లీయమానమితి॥ యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి శ్రుతేః ॥ యథా న్యద్బ్రహ్మణి లీయత ఇతి బ్రహ్మ లింగమేవ బ్రహ్మ యత్ర యత్ర లీయతే తదపి కుతో న లింగమితి భ్రమం వారయతి ॥ న లీయత ఇతి ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ శుక్తికాశకల ఇవ లయో న దృష్టశ్చేత్తోపి తహి బ్రహ్మవదపరం లింగమిత్యత ఆహ॥ లీయతే హీతి॥ వ్యవహారదశాయాం కల్పితం రజతం యథా జ్ఞానేన శుక్తికాశకలే లీయతే॥ నైవం శుక్తికాశకలమన్యత్ర తత్త్వదృష్ట్యా తు శుక్త్యాదిశకలం బ్రహ్మణ్యేవ లీయతే న బ్రహ్మాన్యత్రేతి బ్రహ్మైవ లింగమిత్యర్థః ॥ ౩౬॥ విశ్వప్రకాశత్వేన విశ్వాధిష్ఠానత్వేన వా పరశివ ఏవ ముఖ్యం లింగమిత్యుక్తం తస్య పరశివస్యోపాసనార్థమాపాధికాని రూపాణి శ్రుత్యనుసారాదాగమానుసారాద్వా లింగతయా వ్యవహరతాం మతమాహ॥ అన్యే చేతి॥ మూలాధారమణిపూరకానాహతాజ్ఞాద్వాదశార

షోడశారాస్త్వేత్యస్మిన్ శరీరే షడాధారా శ్శివస్యోపాసనాస్థానాని-అష్టవితస్తిపరిమితస్య శరీరస్య వితస్తిచతుష్టయానంతరం మూలాధారస్తత్ర గుణసామాన్యోపాధికం గ ఈశపరతత్త్వం లింగముపాసనీయం ॥ నాభౌ మణిపూరకస్తత్ర తదేవపరతత్త్వం రజోగుణోపాధికం జగత్సర్గవ్యాపారం బ్రహ్మసంజ్ఞితం లింగముపాసనీయం హృదయే అనాహతం-తత్ర సత్వగుణోపాధికం తదేవతత్త్వం జగత్పాలనవ్యాపారం విష్ణుసంజ్ఞితం-భ్రూమధ్యే ఆజ్ఞా తత్ర తమోగుణోపాధికం తదేవతత్త్వం సంహారవ్యాపారం రుద్రసంజ్ఞితం-బ్రహ్మరంధ్రే ద్వాదశారం తదేవతత్త్వం సాక్షిరూపం-తతః పశ్చాచ్చతురంగుళానంతరం షోడశారం తదేవతత్త్వం స్వప్రతిష్ఠితం లింగరూపముపాసనీయమితి॥ ఉక్తముత్తరతాపనీయోపనిషది ॥ మూలాగ్నావగ్నిం సందధ్యాదిత్యారభ్య లింగరూపానేవచ సంపూజ్యేతి॥ అతస్తాముపనిషదమనుసరంతస్సచ్ఛాయానుసారిణ ఆగమాననుసరంతశ్చ యోగినోఽస్మిన్ శరీరే ఉక్తేష్వాధారేషు యథోదీరితం లింగాన్యామనంతీత్యర్థః॥ ౩౭॥ మణిపూరకే ఉపాసనీయస్య బ్రహ్మలింగస్య స్వరూపమాహ ॥ అధోముఖమితి ॥ యదనాద్యంతం స్వయంభుస్స్వప్రతిష్ఠమపిండమశరీరం బ్రహ్మసంజ్ఞితం పరం తత్త్వం తదేవ పిండసంజ్ఞితం పిండేన స్థూలశరీరేణ సమష్టిరూపేణోపాధినా సంబంధాత్ప్రాప్త ప్రాజాపత్యాదినామకం సంజ్ఞా జాతా అస్యేతి సంజ్ఞితం తారకాదిత్వాదితచ్॥ అత ఏవోపాధిసంబంధాజ్జ్వలత్కాలానలప్రఖ్యం సువర్ణవర్ణం అధోముఖం స్రష్టవ్యజగల్లక్షణకార్యాభిముఖం కారణకార్యయోర్హి ఊర్ధ్వాధఃశబ్దౌ ప్రసిద్ధౌ గీతాసు॥ ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయం॥ ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవదితి॥ ౩౮॥ మధ్యమస్థం ఉదరమధ్యే హి నాభిస్థానే స్థితం మణిపూరకం చక్రం మధ్యమం-తత్రస్థితమిత్యర్థః-మహామంత్రైః ప్రణవప్రథమావయవభూత ఆకార ఏకో మహామంత్రః సహ్యేకాక్షరమాత్రత్వేన పరిమాణతోఽల్పోఽపి పరమపురుషార్థప్రాప్తిసాధనత్వేన ఫలతో మహత్త్వాత్తన్మహామంత్రః శ్రూయతే హ్యాకారస్య మహాఫలత్వం జాగరితస్థానో వైశ్వానరోఽకారః ప్రథమా మాత్రాఽఽప్తేరాదిమత్త్వాద్వాఽఽప్నోతి హ వై సర్వాన్ కామానాదిశ్చ భవతి య ఏవం వేదేతి॥ ప్రణవసమానార్థస్య హ్యాల్లేఖా

> శరీరేఽస్మిన్ లింగాని పరమాత్మనః ॥ ౩౭ ॥ అధోముఖమనాద్యంతమపిండం పిండసంజ్ఞితం । జ్వలత్కా
> లానలప్రఖ్యం స్వయంభు బ్రహ్మసంజ్ఞితం॥ ౩౮॥ మధ్యమస్థం మహామంత్రైరర్చనీయం తు యోగిభిః। గురూ
> పదేశతో జ్ఞేయం లింగమేకం ప్రకీర్తితం॥ ౩౯ ॥ కోటిసూర్యప్రతీకాశం కోమలం ద్విజపుంగవాః। అపదం

వయవస్య ప్రథమావయవో హకారసమానరీత్యా ద్వితీయో మహామంత్రః- అపరే బహవో మంత్రా ఉత్తరతాపనీయోపనిషద్భాష్యే ప్రపంచితాః॥ అకారాదిమంత్రాణాం బ్రహ్మాత్మకతా చ శ్రుత్యైవోక్తా॥ అకారం బ్రహ్మాణం నాభౌ ఉకారం విష్ణుం హృదయే మకారం రుద్రం భ్రూమధ్యే ఓంకారం సర్వేశ్వరం ద్వాదశాంత ఇతి చాహోపకరణాని సపెత్తు మనోమాత్రసాధనేఽస్మిన్ లింగార్చనే యోగినామేవాధికార ఇత్యాశయేనోక్తం యోగిభిరితి ॥ బ్రహ్మలింగస్య సరస్వతీ శక్తిసాహిత్య పరివారాన్మహామంత్రాంశ్చ సాంప్రదాయికానభిసంధాయోక్తం ॥ గురూపదేశత ఇతి ॥ ౩౯॥ అథ హృదయస్థే అనాహతే ఉపాస్యస్యాపి అద్వితీయస్య విష్ణులింగస్య స్వరూపమాహ॥ కోటిసూర్యేతి॥ ఆత్మా నానాయోనిషు కర్మఫలభోగాయ పద్యతే గచ్ఛత్యనేనేతి పదం-లింగశరీరం-శ్రూయతే హి తదేవ వస్తు సహ కర్మణైతి లింగం మనో యత్ర నిషిక్తమస్య ॥ ప్రాప్యాంతం కర్మణస్తస్య యత్కించేహ కరోత్యయం- తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ ఇతి ॥ తేన పదేన రహితం పరం తత్త్వం - బాణ ఇతి స్థూలం శరీరం తథాహి ॥ ప్రశ్నోపనిషది ॥ వాగాదీన్ ప్రతి ముఖ్యస్య ప్రాణస్య వాక్యం - మా మోహమాపద్యథాహమేవైతత్పంచధాత్మానం ప్రవిభజ్యైతద్బాణమవష్టభ్య విధారయామీతి ॥ తేన స్థూలశరీరేణ రహితమబాణం - శ్రూయతే హి - పదస్య శరీరద్వయరాహిత్యం ॥ కాఠకే ॥ అశరీరం శరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితమితి ॥ అత ఏవ సకలకరణాగోచరత్వాదవ్యక్తం తథాప్యుపాసనాయ అపదం పదం బాణం సూక్ష్మస్థూలశరీరద్వయాత్మకం అశరీరస్యైవ శరీరద్వయాత్మకత్వాదద్భుతం ॥ కోటిసూర్యప్రతీకాశం కోమలం॥ యతో రూపే నైవాత్ర సూర్యసాదృశ్యం న స్పర్శేన అతః కోమలతా-తృతీయస్థమితి॥ తృతీయమనాహతం యద్యప్యుక్తమణిపూరకాపేక్షయా తదనాహతం ద్వితీయం తథాపి మూలాధారాపేక్షయా తస్య తృతీయత్వముక్తం మూలాధారేఽపి హి గుణసామాన్యోపాధివిశిష్టం పరం తత్త్వం లింగరూపముపాస్యత్వేనోక్తముత్తరతాపనీయే - ఇహ చానాహతస్య తృతీయత్వాభిధానేన మూలాధారస్థలింగస్యాపి సంగ్రహః సూచితః॥ యద్యపి తదపేక్షయా విష్ణులింగం తృతీయం తథాపి తస్యైవ సాక్షాత్తదనుపన్యాసాదుపన్యస్తబ్రహ్మలింగాపేక్షయా ద్వితీయత్వముక్తం తత్త్వ విష్ణులింగము

పాసకస్య మోక్షప్రదం॥ యదాహుః- మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాదితి ॥ తదుక్తం సంసారనాశకమితి॥ తథాత్వం చ ప్రాగుక్తం ఈక్షణాభిముఖ్యాత్తారణాత్తదాహ ॥ ఊర్ధ్వముఖమితి॥ మహామంత్రైరితి॥ ప్రణవద్వితీయమాత్రా ఉకారో హ్యేకో మహామంత్రః అస్యాపి హి మహాఫలత్వం శ్రూయతే॥ స్వప్నస్థానస్తైజస ఉకారో ద్వితీయా మాత్రోత్కర్షాదుభయత్వాద్వోత్కర్షతి హ వై జ్ఞానసంతతిం సమానశ్చ భవతి॥ నాస్యాబ్రహ్మవిత్కులే భవతి॥ య ఏవం వేదేతి॥ హృల్లేఖా ద్వితీయాక్షరం రేఫో ద్వితీయో మహామంత్రః- పూర్వవదన్యే మహామంత్రాః అత్ర గురూపదేశత ఇతి ॥ లక్ష్మీసాహిత్యం పరశివయోగశ్చ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ అథ భ్రూమధ్యే ఆజ్ఞాయాముపాస్యస్య రుద్రలింగస్య స్వరూపమాహ ॥ చంద్రకోటీతి॥ శివస్యావాఙ్మనసస్వరూపం హి సర్వాతిశాయిత్వాత్పరం॥ అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయమితి శ్రుతత్వేన రూపాదివిరహాదరూపం ॥ అత ఏవావ్యక్తం సదపి రూపముపాసకానుగ్రహాయ స్వీకృతదివ్యావతారం సగుణం బ్రహ్మ- అరూపస్య పరస్యైవ రూపస్య పరత్వాపరత్వసంపత్త్యా అద్భుతత్వం - కిం తదుపాసనీయం రూపమితి తదాహ ॥ చంద్రకోటిప్రతీకాశమితి ॥ ఆజ్ఞాయాముపాసనీయస్య రుద్రాత్మకతామాహ॥ శాంకరమితి॥ ఉమాశక్తిసాహిత్యం శక్తివల్లభమితి॥ ౪౨॥ విసర్గాధిష్ఠితమితి ॥ సర్గః సంసారశ్చ వ్యపయత్యస్మిన్ స్థాన ఇతి విసర్గః అవిముక్తోపాసనేన సంసారనివృత్తిర్జాబాలోప

పదమవ్యక్తమబాణం బాణమద్భుతమ్ ॥ ౪౦ ॥ తృతీయస్థం సదైవోర్ధ్వముఖం సంసారనాశనం । అర్చనీయం మహామంత్రైరాత్మనిష్ఠైస్తు యోగిభిః ॥ ౪౧॥ గురూపదేశతో జ్ఞేయం ద్వితీయం లింగమీరితం। చంద్రకోటిప్రతీకాశం శాంకరం శక్తివల్లభమ్ ॥ ౪౨ ॥ అరూపం రూపమవ్యక్తమపరం పరమద్భుతమ్। విసర్గాధిష్ఠితం విశ్వం విశ్వవిజ్ఞానసాధకమ్॥ ౪౩ ॥ అర్చనీయం మహామంత్రైరతిశుద్ధైస్తు యోగిభిః। గురూపదేశతో జ్ఞేయం తృతీయం లింగమీరితం॥ ౪౪॥ ఏతేషు లింగేషు శివః పురాణస్స్వశక్తియుక్తస్స్వజనప్రియాయ । ప్రకాశతే సంతతమాత్మవిద్యాప్లవాభిలాషైరపి పూజనీయః॥ ౪౫ ॥ అంతర్లింగం యో విజానాతి శశ్వద్బంధచ్ఛేదం శంకరస్య ప్రసాదాత్ । కుర్యాదాశు బ్రహ్మవిద్భిర్మనిష్ఠాస్సత్యం ప్రోక్తం సర్వలోకప్రియాయ॥ ౪౬ ॥ నిస్తరంగశివే పరమాత్మని ప్రత్యయస్య లయః పరయోగినః । ముఖ్యావచనమిత్యభిపద్యతే పుష్పతోయఫలప్రముఖాః కృశాః॥ ౪౭॥ మంత్రేణ పూజామతిమత్తమానాం అబోధమూలస్య మహాద్రుమస్య। సంసారసంజ్ఞస్య మునీంద్రముఖ్యా నాలం సదామూలవిమూలనాయ॥ ౪౮॥ జ్ఞానమేవ శివార్చనమిష్యతే స్థూలమేవ బహిర్భజనం నృణాం। వేద ఏవ సతాం మతికారణం బోధ ఏవ పరమం పదమాస్తికాః॥ ౪౯॥ గుహ్యమేవ తు వః కథితం మయా మహ్యమాహ మహేశ్వరవల్లభః । వ్యాస ఆమరణాంతికమాస్తికాః పూజయధ్వమసత్యనివృత్తయే॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- లింగస్వరూపకథనం నామ అష్టాదశోధ్యాయః॥ ... *

నివదాదిషు ప్రసిద్ధా- తస్మిన్ విసర్గభ్రూమధ్యే అధిష్ఠితం విశ్వం సర్వాత్మకం సర్వో వై రుద్ర ఇతి శ్రుతేః- విశ్వవిజ్ఞానసాధకం తమేవ విశ్వాత్మకం రుద్రం గోచరయతి యజ్జ్ఞానం తద్విశ్వవిజ్ఞానం తత్సాధయతీదం లింగం - ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛేదితి శ్రుతేః॥ ౪౩ ॥ మహామంత్రైరితి ప్రణవస్య తృతీయా మాత్రా మకార ఏకో మహామంత్రః తస్యాపి హి మహాఫలత్వం శ్రూయతే॥ సుషుప్తస్థానః ప్రాజ్ఞో మకారస్తృతీయా మాత్రా మితేరపీతేర్వా మినోతి హ వా ఇదగ్ం సర్వమపీతిశ్చ భవతి ॥ య ఏవం వేదేతి ॥ హృల్లేఖా తృతీయాక్షరమకారో ద్వితీయో మహామంత్రః- అన్యేపి బహవో మంత్రాః పూర్వవత్తత్రైవ ద్రష్టవ్యాః ॥ తృతీయస్య పదసూచితస్య మూలాధారస్థస్య గుణసామాన్యోపాధిక లింగస్య తు కృత్స్నః ప్రణవ ఏకో మహామంత్రః తస్య చ మహాఫలత్వం శ్రూయతే హి॥ ఏవమోంకార ఆత్మైవ సంవిశత్యాత్మనాత్మానం య ఏవం వేదేతి ॥ ద్వితీయః సర్వో హృల్లేఖామంత్రః అన్యే తు పూర్వవత్ ॥ ౪౪ ॥ ఉక్తం లింగోపాసనస్య ఫలమాహ ॥ ఏతేష్వితి। ఉక్తరూపః శివః ఏతేషు ప్రకాశత ఇతి॥ కృత్వా సంసారసాగరోత్తరణాయ ఆత్మవిద్యాలక్షణం ప్లవమపేక్షమాణైః పూజనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౪౫ । ఉక్తతల్లింగపూజనాద్బ్రహ్మ భూత్వా బంధచ్ఛేదం కరోతి అతస్తత్కర్తవ్యమిత్యాహ॥ అంతర్లింగమితి॥ ౪౬ ॥ ౪౭॥ ౪౮॥ జ్ఞానమేవేతి॥ మానసోపాసనా జ్ఞానరూపమర్చనం ప్రశస్తం తేన విశుద్ధసత్త్వస్య సకలవేదసారః ప్రణవస్తత్సాక్షాత్కారలక్షణస్య బోధస్య హేతురిత్యర్థః॥ ౪౯ । ౫౦॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- అష్టాదశోధ్యాయః॥ ... *

ఉక్తలింగోపాసకానాం ప్రతిబంధకలాపనిరాసిత్వశోధనేచోపకారకాణిస్థానానివక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాతఇతి॥౧॥ మహద్భిరపిమహతా ప్రయాసేనజ్ఞాతానీతికథ్యమానస్థానవిశేషేష్వాదరాతిశయజననాయనారాయణకథోపన్యాసః॥ ౨॥ అకారాయేత్యాదస్తోత్రేమాతృకాపంచాశదక్షరరూపమంత్రతాదాత్మ్యేనశివమనుసంధత్తే- విష్ణుః - శివోఽనంతానందమూర్తిః శబ్దార్థాత్మకఃసచార్థఃస్వవాచకశబ్దానువేధేనైవప్రతిభాసనాత్తద్వివర్తతయాతచ్ఛబ్దాత్మకః। యదాహుః-నసోఽస్తిప్రత్యయోలోకేయశ్శబ్దానుగమాదృతే॥ అనువిద్ధమివజ్ఞానంసర్వంశబ్దేనగమ్యతఇతి॥ ఆహుశ్చశబ్దనివర్తితమర్థస్య-శబ్దబ్రహ్మయదేకంయచ్చైతన్యంచసర్వభూతానాంయత్పరిమాణంత్రిభువనమఖిలమిదంజయతిసావాణీతి ॥ హరిరప్యాహవాక్యపదాదౌ॥అనాదినిధనంబ్రహ్మశబ్దతత్త్వంయదక్షరం।వివర్తతేఽర్థభావేనప్రక్రియాజగతోయతఇతి॥ ౩॥౪॥౫॥౬॥అత్రానంతానందమూర్తిశబ్దస్యావర్ణః ప్రథమావయవఇతి॥తదనుసంధానజనితసంస్కారసంస్కృతాయాంబుద్ధౌహిసమానః సశబ్దఃసర్వోప్యవర్ణాత్మకఃయదాహుః॥శ్లో॥నాదైరాహితబీజాయామంత్యేనధ్వనినాసహ। ఆవృత్తపరిపాకాయాంబుద్ధౌశబ్దోవ్యవస్థితఇతి ॥ ఇత్థమకారాత్మకశబ్దప్రతిపాదితార్థాత్మకతయాశివస్యాకారమంత్రాత్మకత్వమితి॥తాదాత్మ్యమనుసంధేయం॥యదాహుః-గురుదేవతామనూనామైక్యం సంభావయేత్సమాహితధీరితి ॥ ఇత్థమత్రస్తోత్రేసర్వేషు తత్తదక్షరాదిశబ్దాన్ ప్రయుంజానస్యవిష్ణోరభిప్రాయోద్రష్టవ్యః॥ అకారవాచ్యతయావాఅకారాదిశబ్దవాచ్యతయా ఉపచారాదకారమంత్రరూపతయాభిధానమిహానభవతి ॥ కింతు

✻ శివస్థానవిచారః. ✻

శ్రీసూతఉవాచ॥ అథాతిస్సంప్రవక్ష్యామిశివస్థానంసమాసతః । యత్రసంచింత్యదేవేశంకైవల్యం లభతేనరః॥ ౧॥ పురానారాయణశ్శ్రీమాన్కిరీటీగరుడధ్వజః । శ్రీమత్కైలాసపర్యంతేతతాపపరమంతపః॥ ౨॥ భస్మోద్ధూళితసర్వాంగస్త్రిపుండ్రాంకితమస్తకః। రుద్రాక్షమాలాభరణోజటావల్కలమండితః॥ ౩॥ తపసాతస్యదేవస్యకేశవస్యమహాత్మనః । ప్రాదురాసీన్మహాదేవశ్శంకరఃకరుణాకరః ॥ ౪॥ తందృష్ట్వాపుండరీకాక్షోమహాదేవంఘృణానిధిం । అంబికాసహితంరుద్రంచంద్రమౌళింసనాతనమ్॥ ౫॥ ప్రణమ్యదండవద్భూమౌభక్త్యాపరమయాసహ । స్తోతుమారభతేవిష్ణుస్సర్వభూతహితావహం॥౬॥ అకారాయనమస్సాక్షాదనంతానందమూర్తయే।ఆత్మభూతాయసర్వేషామతిశుద్ధాయశూలినే ॥ ౭ ॥ ఆకారాయాతిశుద్ధాయసాక్షిణేసర్వవస్తునః । అంబికాపతయేతుభ్యమసంగాయనమోనమః॥౮॥ ఇకారాయేశ్వరాఖ్యాయసర్వసిద్ధికరాయచ।ఇంద్రాదిలోకపాలానామిష్టకారిణేనమః ॥ ౯॥ ఈకారాయవరిష్ఠాయవాంఛితార్థప్రదాయచ । వంచకానామలభ్యాయ వసుదాయ

ప్రాగుక్తరీత్యా అకారమంత్రతాదాత్మ్యాదేవేతి వివక్షయాసాక్షాదిత్యుక్తం॥ శివస్వభావభూతోహిపరమఆనందః॥ విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేతిశ్రుతేః ॥ నచశుభకర్మోపస్థాపితవిషయేంద్రియసంప్రయోగజనితవ్యవచ్ఛేదాదనేకఇవతారతమ్యవానివఉత్పన్నఇవాంతవానివచ లక్ష్యతే ॥ సర్వోపాధి విరహాత్తు నిరతిశయోనిత్యః శివస్యానందః సచతస్య నగుణః కింతు మూర్తిస్స్వరూపమేవేతి వివక్షయోక్తం ॥ అనంతానంద మూర్తయఇతి ॥ సచాస్య విశుద్ధసత్వాత్మకావిద్యోపాధిసంబంధాదసంఖ్యజీవభావేన విశుద్ధసత్వాత్మకమాయోపాధిసంబంధాదీశ్వరరూపేణచభేదేనభాసమానోఽపి మాయా విద్యోపాధి సంబంధపరిత్యాగాదతిశుద్ధః అతఏవ తదుపాధికస్యభేదస్యాపి ప్రవిలయాత్సర్వేషామాత్మేత్యాహ ॥ అతిశుద్ధాయాత్మభూతాయేతి ॥ ఉక్తరూపస్యశివతత్వస్యమందాధికారిబుద్ధిగోచరత్వాసంభవాత్తదనుగ్రహాయ స్వీకృతానేకదివ్యాభరణం లీలావతారంసూచయతి।శూలినఇతి ॥ శూలమిహానేకదివ్యాయుధదివ్యాభరణస్రక్చందనవాహనపరివారాది యోగోపలక్షణం । ఇత్థంతత్రతత్రనామసంభవదర్థజాతమనుసంధేయమితి ॥ దిఙ్మాత్రంప్రదర్శితం।విస్తరపరిహారాయతుసందిగ్ధపదవివరణమాత్రమత్రక్రియతఇతి ॥ ౭ ॥ ఆత్మభూతాయేత్యకారమంత్రేఆకారఉక్తః ఆకారమంత్రేపిఅతిశుద్ధాయ అంబికాపతయేఅసంగాయేత్యకారఉక్తః తదభేదకాగుణాఇతిమతమనుసృత్య వర్ణస్యైకత్వాభిప్రాయేణ - ఉక్తంహి కాత్యాయనేన ॥ ఏకత్వాదకారస్య సిద్ధమితిభేదకాగుణాఇతిమతసూచనాయతుహ్రస్వదీర్ఘమంత్రయోఃపృథగుదాహరణోపన్యాసఇతి। సాక్షిణఇతితువిశేషస్యస్వరాపోపన్యాసః సత్వాకారమంత్రోదాహరణత్వేనేతి । ఇత్థముత్తరత్రద్రష్టవ్యం ॥ ౮ ॥ ఇష్టకారిణఇతి ॥ తత్రాతిస్పృత

సుకృతపరిపాకానురూపపరిమితఫలప్రదాయిన ఇత్యర్థః ‖ ౯ ‖ ౧౦‖౧౧‖ ఉపవీతాయ ‖ భోగమోక్షార్థిభిః సకలలోకైరుపగతాయ ‖ ౧౨ ‖ ఋకారమంత్రే రామపూర్వేతిపదం శ్రుతిసామాన్యాదేకత్వాభిప్రాయేణ- సత్యపరాత్మన ఇతి విశేషస్వరూపోపన్యాసేనేతి ద్రష్టవ్యం ‖ ౧౩‖ నిసర్గాయ-సమస్తవస్తూనాం స్వాభావికరూపాయ- రసాదీతి‖ రసః శ్రుతిసామాన్యం విశేష్యనిర్దేశో వా ద్రష్టవ్యః ‖ ౧౪ ‖ లింగరూపాయేతి‖ లింగః గత్యర్థః గత్యర్థా జ్ఞానార్థాః జ్ఞానరూపాయ తస్య స్వప్రకాశత్వేన మానమేయమాతృవిభాగవిరహమాహ ‖ లింగలింగ్యాదిహీనాయేతి ‖ ౧౫ ‖ లయస్థాయ లయే ప్రళయసమయేఽపి స్థితాయ ‖ లభ్యత ఇతి ‖ లాభః కర్మఫలం తత్తిష్ఠత్యస్మిన్నితి లాభస్థానం- తస్మై-ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి‖ తం యమూర్ధ్వమున్నినీషతీతి వాజసనేయశ్రుతిః‖ లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితానితి స్మృతిః‖ ఫలమత ఉపపత్తేరితి బాదరాయణీయం సూత్రం ‖ ౧౬‖ ఏకారస్య కంఠతాలుభవస్య సంధ్యక్షరతయా అవర్ణేవర్ణాత్మకత్వేనాహంతేదంతేతి తదుభయోదాహరణం‖ అంతఃకరణస్య స్వప్రతిబింబితచైతన్యాభిముఖావృత్తిర్విషయాభిన్నా అహంకారస్తద్రూపతాఽహంతా చిదవభాస్యం పరాగ్రూపం-సర్వమిదం తద్భావ మిదంతా తదుభయం స్వాత్మన్యధ్యస్తం స్వరూపప్రకాశేనైవ సాక్షాదీక్షత ఇతి తదుభయసాక్షి ప్రత్యగద్వయవస్తునే విషయవిషయి ప్రాతికూల్యేనాంతరమంచతి గచ్ఛతీతి ప్రత్యక్ స్వప్రతిష్ఠ ఆత్మా అత ఏవ స్వేతరానవభాసాదద్వయం బాధాభావేన పరమార్థత్వాద్వస్తు చ ‖ ౧౭ ‖ తతోఽకారైకారయోర్యోగాదైకారః తత్రాకారాంశస్యోదాహరణమమలేతి ‖ అంతర్వర్తిన ఏకారస్యావర్ణఇవర్ణాత్మకత్వాదాత్మరూపతయేత్యవర్ణస్య ఇదంతాయేతి ‖ ఇవర్ణస్య ప్రతీతిహీప్వ

నమో నమః‖౧౦ ‖ ఉకారో యోగ్రజంతూనాముగ్రరూపాయ శూలినే । ఉత్తమానాం తు జంతూనా
ముపాస్యాయ నమో నమః‖ ౧౧‖ ఊకారో యోపవీతాయ హ్యూర్జితాయోత్తమాత్మనే । ఉత్తమ
జ్ఞానగమ్యాయ నమస్తే పరమాత్మనే ‖ ౧౨ ‖ ఋకారాయాదిభూతాయ రామపూర్వార్జితాయ
చ । ఋచామర్థస్వరూపాయ నమస్సత్యపరాత్మనే‖ ౧౩‖ ౠకారాయ నిసర్గాయ నిత్యతప్తాయ
శంభవే। రసాదిభూతరూపాయ నమశ్శుద్ధచిదాత్మనే‖ ౧౪‖ ఌకారాయ లసద్గండమండితాభరణాయ
చ । లింగలింగ్యాదిహీనాయ లింగరూపాయ తే నమః‖౧౫‖ ౡకారాయ లయస్థాయ ధ్వంసకాయాది
హేతవే । లాక్షారుణశరీరాయ లాభస్థానాయ వై నమః‖ ౧౬‖ ఏకారాయ నమశ్శశ్వదిదంతాసాక్షిణే
తథా । అహంతాసాక్షిణే సాక్షాత్ప్రత్యగద్వయవస్తునే‖ ౧౭‖ ఐకారాయామలజ్ఞానప్రభావపరిశీలి
నామ్ । ఆత్మరూపతయా నిత్యం ప్రతీతాయ నమో నమః‖ ౧౮‖ ఓంకారాయ విరించాయ విష్ణవే రుద్ర
మూర్తయే । వాచ్యవాచకహీనాయ స్వయంభానాయ తే నమః‖ ౧౯ ‖ ఔకారాయ మహేశాయ

ఫక్ప్రదం ‖ లక్షణేత్థంభూతార్థానభాగవిద్యాసు ప్రతిపద్యణవః ఇతి విద్యాయాం కర్మప్రవచనీయః ‖ తత్ర తత్ర వస్తున్యాత్మరూపతయా స్వరూపతయా వా ప్రతీయత ఇత్యేకారోదాహరణం‖ అకారం బ్రహ్మాణం నాభావితి శ్రుతిః ‖ విష్ణోరుకారాత్మకత్వాత్ ‖ విష్ణవ ఇత్యుకారోదాహరణం ఉకారం విష్ణుం హృదయ ఇతి హి శ్రుతిః‖ తయోశ్చ విష్ణుబ్రహ్మణోరీహానస్వాతంత్ర్యాభినిర్దేశః‖ తథా సతి ప్రకృతాననుగుణత్వాత్ కిం తు రుద్రరూపత్వేనైవేతి దర్శయితుముక్తం రుద్రమూర్తయ ఇతి ‖ రుద్రమూర్తయే విరించాయ రుద్రమూర్తయే విష్ణవ ఇత్యుభయత్ర యోజ్యం- విష్ణుబ్రహ్మాణావపి హి రుద్రాత్మకౌ ‖ సర్వో వై రుద్ర ఇతి‖ తైత్తిరీయకశ్రుతిః ‖ యో వై రుద్రస్స భగవాన్యశ్చ బ్రహ్మా భూర్భువస్సువస్తస్మై వై నమో నమః । యో వై రుద్రస్స భగవాన్యశ్చ విష్ణుర్భూర్భువస్సువస్తస్మై వై నమో నమః। శర్వం జనదోం విశ్వరూపోఽసీతి చాథర్వణీ శ్రుతిః ‖ ఉక్తముచ్యమానం వక్ష్యమాణం చ యన్మంత్రం తదర్థాత్మకత్వం శివస్య న తత్స్వాభావికం కిం తు లీలయోపాసకానుగ్రహేణ స్వేచ్ఛయా స్వీకృతమేవ ‖ స్వాభావికం తు నిష్కలం స్వప్రకాశమిత్యాహ ‖ వాచ్యేత్యాదినా ‖ ౧౮ ‖ ౧౯ ‖ శివస్యోంకారమంత్రతాదాత్మ్యప్రతిపత్తిదార్ఢ్యాయ తయోస్సమానంధర్మమాహ - మహేశాయ మహామంత్రార్థరూపిణ ఇతి ‖ శివస్తావన్నిరతిశయైశ్వర్యయోగాద్భజతాం తత్ప్రదాతృత్వాచ్చ మహేశః ‖ మహతః ప్రణవప్రసాదరుద్రాధ్యాయాదేర్మంత్రస్య యోఽర్థస్తద్రూపీ తేన మంత్రేణ ప్రతిపాద్యత్వాద్వాచకస్య వాచ్యాదభేదాన్మహామంత్రరూపీ చ యథా ‖ ఏవమోంకారోఽపి స్వయం మహామంత్రత్వాత్స్వార్థాభేదాచ్చ మహామంత్రార్థరూపీ స్వాత్మానం పరిశీలయతాం నిరతిశయజ్ఞానైశ్వర్యప్రదానేన

మహేశ్వర ఏవ మోంకారమంత్రస్య శివస్య చ సామ్యాత్తన్మంత్రాత్మనా శివోఽనుసంధేయః ఔకారస్య యథోక్త ప్రభావోపేతత్వంలఘునామ్నాస్వయంకృతేసరస్వతీస్తోత్రేవిశదీకృతం॥యత్సద్యోవచసాం ప్రవృత్తికరణేదృష్టప్రభావంబుధైస్తార్తీయంతదహంనమామిశిరసాత్వద్బీజమిందుప్రభం ॥ అస్మిన్ వ్యోమ్నిసరస్వతీమనుగతోజాడ్యాంబుధిచ్ఛిత్తయే గౌశ్శబ్దోగిరివర్తతేసనియతం యోగంవినాసిద్ధిద ఇతి ॥ జమదగ్నినాస్వకోపాగ్నిః సరస్వత్యాం మహానద్యాంముక్తః ఔర్వోఽగ్నిః బడబానలస్సన్ సదాసముద్రం సంహరతి ॥ ఏవమమౌరితి॥ సర్గాంతఔకారమంత్రోపి సరస్వతీప్రతిపాదకతయానుగతః జాడ్యాంబుధిచ్ఛిత్తయే సకలసంసారకారణావిద్యాసముద్రసంహారయాస్తు॥ గౌరితియఃశబ్దోగిరివావర్తతఇత్యభిధానేమప్రసిద్ధిశ్చ - సచగకారః వినా ఔరిత్యేతన్మహామంత్రాత్మకఃసిద్ధిదోభవతీతి ॥ కించశివోమానమేయమహదాది ప్రపంచాత్మకః తేచ శబ్దామకారాదిత్వాదకారాదిన్యాయేనమకారాత్మకాఅతస్తదర్థద్వారాశివోపిమకారాత్మకఃఔకారోప్యుక్తరీత్యామహేశత్వాన్మకారాత్మకఇతి మకారస్యసామ్యాదప్యోంకారమంత్రస్యశివతాదాత్మ్యందద్రష్టవ్యమిత్యర్థః॥ ౨౦॥ చరమస్వరయోఃకేవలయోఃస్వరూపేణోచ్చారయితుమశక్యత్వాత్తద్వాచకబిందువిసర్జనీయశబ్దాభ్యామేవతౌనిర్దిశ్యతదాత్మకతామాహ॥ బిందురూపాయేతి॥శివోపిసర్గాదౌస్వమాయాశక్త్యాప్రతిబింబితస్తదవస్థయాతయావచ్ఛేదాద్బిందురితిజగదంకురయావస్థయాతయావచ్ఛేదాద్బీజమితితస్యాఏవాగ్రేతద్బీజాధిష్ఠానమితి॥ఉపనివజ్జనితచరమసాక్షాత్కారరూపాంతఃకరణవృత్తిప్రతిబింబితస్తన్నాశకతయాబీజనాశకజ్ఞానస్వరూపఇతిచోచ్యతే॥బింద్వాదిశబ్దచతుష్టయస్యచబకారాదిత్వేనబ

మహామంత్రార్థరూపిణే । మహాదేవాయమాత్రాదిప్రపంచాయనమోనమః॥ ౨౦ ॥ బిందురూపాయబీజాయబీజాధిష్ఠానరూపిణే । బీజనాశకరజ్ఞానస్వరూపాయనమోనమః॥ ౨౧॥ విసర్జనీయరూపాయవిస్మయాయమహాత్మనే । విసర్జనీయనిష్ఠానాం విశేషార్థాయతేనమః॥ ౨౨॥ కకారాయకపూర్వాది దేవతాపూజితాయచ । కారణగ్రామసంహర్త్రే కాలాతీతాయవైనమః॥ ౨౩ ॥ ఖకారాయఖపూర్వాదిభూతపంచకహేతవే । ఖమూర్తయేఖలప్రజ్ఞాగోచరాయనమోనమః॥ ౨౪॥ గకారాయగణేశాయగణబృందార్చితాయచ । గంగాధరాయగుహ్యాయగుణాతీతాయతేనమః॥ ౨౫॥ ఘకారాయఘనాకారఘాతకాయఘనాత్మనే । ఘటాదిజగదాకార రహితాయనమోనమః॥ ౨౬ ॥

కారాత్మకత్వాత్తద్వారాతదర్థఃశివోపిబకారాత్మకః ఏవమనుస్వారోపిబిందుశబ్దవాచ్యకతయా బకారాత్మకఇతి॥ + బకారోనేకాక్షరత్వసారమంత్రతాదాత్మ్యేనశివోనుసంధేయః॥ ౨౧ ॥ వివిధత్వేన స్రష్టవ్యతయా విసర్జనీయం జగత్తద్రూపశ్శివః - శివస్సర్వమిదంజగదిత్యాహుః ॥ అఖండైకరసోనిష్కలస్సన్నపివివిధవిచిత్రజగదాత్మకో జాత ఇత్యాశ్చర్యరూపత్వాద్విస్మయః విసర్జనీయనిష్ఠానామితి॥ * తయోరేవకృత్యర్థకాత్ ఖల్ అర్థే ఇత్యనీయర్ ప్రత్యయః- విసర్జనంపరిత్యాగస్తన్నిష్ఠా స్సకలసంసారపరిత్యాగనిష్ఠామెముముక్షవస్తేషాంకర్తరిషష్ఠీ ॥ ఐశ్వర్యార్థిభిరపి శివఏవ యథాప్రార్థనీయస్తథాముముక్షుభిరపివిశేషేణార్థనీయ ఇత్యర్థః- అత్రవిసర్జనీయః స్మయవిశేషార్థశబ్దాబకారాదిత్వాత్తదాత్మకాః తద్ద్వారాతదర్థశ్శివోపిబకారాత్మకః-చరమస్వరోపిః సర్జనీయఇతిప్రసిద్ధేస్స్వవాచకద్వారా బకారాత్మకః- తేనబకారాత్మత్వసామ్యాద్విసర్జనీయమంత్రాత్మకతయాశివోనుసంధేయఇత్యర్థః॥ ౨౨॥కకారాయేతి॥ కఃబ్రహ్మాసపూర్వోయేషాంతేకపూర్వాఇంద్రాదయః తదాదిదేవతాభిః పూజితాయకరణగ్రామస్యజనకస్యకార్యగ్రామస్య శరీరస్యజన్యస్య లింగశరీరస్య తదాశ్రయస్యస్థూలశరీరస్యోపలక్షణం శరీరత్రయసంహర్త్రే అశరీరత్వలక్షణమోక్షప్రదాయేత్యర్థః ॥ కాలస్యాపిసుదూరత్వేనతదనవచ్ఛిన్నాయఅత్రకపూర్వాది శబ్దత్రయం కకారాదిత్వేనతదాత్మకంతదర్థతయాశివోపితదాత్మకః కకారమంత్రతదాత్మ్యేనానుసంధేయః॥ ౨౩॥ ఖకారాయేతి ॥ ఖమాకాశంపూర్వంయస్యతదాదిభూతపంచకమపంచీకృతంసూక్ష్మభూతపంచకంతస్యహేతవే- ఖమూర్తాయఆకాశవన్నిర్లేపామూర్తిర్యస్యతస్మై॥ ౨౪॥గకారాయేతి ॥ గణాః ప్రమథగణాః గుహ్యాయగుహాయాంబుద్ధౌభవాయ॥ యోవేదనిహితంగుహాయామితిశ్రుతేః ॥ ౨౫॥ ఘనోనిబిడఃప్రపంచః సర్గసమయేతదాత్మనేప్రళయసమయే తదా

పా॥ + బత్వసామ్యాత్ అనుస్వారమంత్రాత్మతాదాత్మ్యేనశివోనుసంధేయః ॥

* తయోరేవకృత్యర్థాః ఖలర్థాః ఇతి భావేఅనీయప్రత్యయః -

కారస్యసంహృతేః ॥ ౨౬॥ జకారాయేతి॥ జమంత్రార్థాః శ్రీకంఠాదిషు మంత్రశక్తిసహితా ఏకాదశరుద్రా హ్యుప
లక్షితాః జాజీజూ ఇత్యేతే త్రయో వర్ణాః ఏతదుపలక్షితా వా అన్యేపి సర్వే వర్ణాః కాదివ్యంజనపంచత్రింశత్యే తేనాం
తరితాః సంజ్ఞా జాతా ఏషామర్థానాం పార్వతీమూర్తీనాం తే తత్సంజ్ఞితార్థాః తారకాదిత్వాదితచ్ - తేషామప్యగ
మ్యాయ తత్త్వతస్స్వభేదేన గంతృగంతవ్యభావాత్ ॥ లీలయా పృథగ్భావేప్యవాఙ్మనసగోచరత్వాత్ | అవిజ్ఞాతం విజా
నతాం విజ్ఞాతమవిజానతామితి శ్రుతేః ॥ జమంత్రార్థ ఆత్మశక్తిసహితః కూర్మేణోక్తః॥ ౨౭ ॥ చకారాయేతి॥ చ
మంత్రార్థే నిషణ్ణా నిష్ఠితాః యే తేషామమృతాయ శరీరత్వరూపాపవర్గప్రదానేన శరీరధర్మజరామృత్యునిషూద
నాదమృతస్వభావాయేత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఛకారాయేతి ॥ ఛందః ఛాదితస్తత్స్రష్టుః ఛన్నగుప్తావితి నిపాతనాత్॥ ఛన్న
త్వం గుహానిహితత్వాత్ - యో వేద నిహితం గుహాయామితి శ్రుతేః ॥ ఛందనం నిరస్తనిఖిలోపప్లవ నిరతిశయపరానంద
త్వేన విషయవ్యావృత్తచక్షుషాం ధీరాణామంతత్వాత్మసిచ్ఛాజననం - ఛాదనమీహితస్య సమస్తస్యాపవరణం ఏతద్విభా
గత్రయాత్మకాయేత్యర్థః ॥ కింతదిత్థము నేనావారణీయమిత్యత ఆహ ॥ ఛలేతి ॥ ఛలం కౌటిల్యజిం
హ్మమితి పర్యాయః-తద్ధి విద్యాఫల బ్రహ్మలోకవిరోధిత్వాదహితం । శ్రూయతే హి ॥ యేషాం తపో బ్రహ్మచర్యం । యే
షు సత్యం ప్రతిష్ఠితం॥ తేషామసౌ విరజో బ్రహ్మలోకో న యేషు జిహ్మమనృతం న మాయా చేతి ॥ ఆలస్యం అధ్యయనాను
ష్ఠానవిరోధిత్వేన ధియః ప్రతిబంధాదహితం ॥ ఛాదనశబ్దస్య ప్రత్యేకం సంబంధాచ్ఛలత్వచ్ఛాదనమాలస్యచ్ఛాదనం
చ ఆదిశబ్దాద్వ్యాధ్యాద్యహితాంతరంగచ్ఛాదనభేదా గృహ్యంతే విశేషశబ్దో భేదపరః వ్యాధ్యాద్యహితచ్ఛేదాచ్ఛా
దనభేదా అపి బహవస్సంతి ॥ విశేషత ఇతి॥ బహువచనాంతాత్తసిః అహితచ్ఛాదనవిశేషైరిత్యర్థః ॥ అహితభేదా

జకారాయ జమంత్రార్థస్వరూపాయ శివాత్మనే| జాజీజూసంజ్ఞితార్థానామగమ్యాయ నమో నమః॥
౨౭ ॥ చకారాయ చమంత్రార్థస్వరూపాయామితాత్మనే । చమంత్రార్థనిషణ్ణానామమృతాయ
నమో నమః ॥ ౨౮ ॥ ఛకారాయ ఛలాలస్యఛాదనాదివిశేషతః | ఛాదనచ్ఛందనచ్ఛన్నవిభాగాయ
నమో నమః॥ ౨౯॥ జకారాయ జగచ్ఛక్తిస్వరూపాయ జయార్థినాం । జయప్రదాయ దేవాయ జంభ
మోహాయ తే నమః॥ ౩౦॥ ఝకారాయ ఝమంత్రార్థస్వరూపాయామృతాత్మనే। ఝమధ్యచంద్రబిం
బాయ నమస్సాంబాయ శంభవే॥ ౩౧॥ ఞకారాయ ఞమంత్రార్థస్వరూపాయ ఞమూర్తయే | జ్ఞప్తి
మాత్రైకనిష్ఠానాం ముక్తిదాయ నమో నమః॥ ౩౨ ॥ టకారాయ టటాటీటూపూర్వకైస్తుమహారవైః।

హ్యపత్యంతే-వ్యాధిస్థానసంశయప్రమాదాలస్యావిరతిభ్రాంతిదర్శనాలబ్ధభూమికత్వానవస్థితాని చిత్తవిక్షేపా యోగాం
తరాయా ఇతి ॥ ౨౯॥ జకారాయేతి ॥ అకారాత్మకత్వవజ్జకారాత్మకత్వం జగచ్ఛక్తిరితి ॥ జగత ఉత్పత్తిస్థితిసంహారవి
షయా యా శక్తిః తదాత్మకాయ।శక్తిస్వరూపం తత్తాదాత్మ్యం చ వర్ణితం ప్రాక్ ॥ జంభయతి పారవశ్యమాపాదయతి
జీవానితి జంభస్తాదృశో మోహో మూలాజ్ఞానం యస్మిన్ తద్ధి పరశివాశ్రితం పరశివాధీనం చేతి తస్మిన్నిత్యుచ్యతే ॥ ౩౦॥
ఝమంత్రార్థః శ్రీకంఠాద్రావిణీశక్తిరిత్యుక్తః ॥ అమృతాత్మకతాం సమర్థయతే॥ ఝమధ్యేతి॥ఝ ఇతి ॥ నివృత్తికలా
దశకమధ్యే నవమీ స్థితిరుచ్యతే॥ సా చేహ కలావిశేషానుపాదానాన్నిత్యైవ గృహ్యతే ॥ తస్యాశ్చ హేతురమృతమితి త
ద్వాచినా ఝకారేణ తద్ధేతురమృతం లక్ష్యతే ॥ తచ్చ ఝకారలక్షితమమృతం మధ్యం యస్య చంద్రస్య అసౌ ఝమధ్యచం
ద్రః స బింబః మూర్తిర్యస్యాష్టమూర్తేః శివస్య తస్మై ॥ అనేన చ విశేషణేన ప్రకృతం ఝకారాత్మకత్వమనంతరోక్తమమృతా
త్మకత్వం చ మంత్రార్థస్థితికారణసుధామయచంద్రాత్మతా ప్రణిధానకర్తవ్యతా చేత్యర్థత్రయం సమర్థితం ॥ ౩౧॥
ఞమంత్రార్థేతి॥ నాగరశక్తిసహితః శర్వో ఞమంత్రార్థః జానాతీతి జ్ఞానం మూర్తిస్స్వరూపం యస్య తస్మై జ్ఞప్తిమా
త్రం పరశివస్వరూపం ఏతచ్చ విశేషణం యద్యపి పదద్వయాత్మకం తథాపి జ్ఞప్తిమాత్రః ఞకారాత్ ఉత్తరో యో ఈకార
స్తద్బుద్ధివిశేషణావసానపర్యంతం తమనువర్తత ఏవేతి కృత్స్నం విశేషణం ఞకారాత్మకం తద్వారా తదర్థః శివో పి త
థేతి ఞకారాత్మకత్వసమర్థనోపపత్తిః నన్విహ ఞకారాదపి ప్రథమో ఞకారః అతస్తద్బుద్ధిరప్యనువర్తతాం నామ
తథాపి ఞబుద్ధేరనువృత్త్యా ప్రకృతే ప్రయోజనం న వర్ణాంతరబుద్ధేరనువృత్తిరితి న కశ్చిద్విరోధః ॥ శ్లోకాంతరేష్వ
ప్యనేకపదాత్మకత్వవిశేషణేష్విత్థమేవ వివక్షితాక్షరబుద్ధ్యనువృత్తిర్ద్రష్టవ్యా ॥ ౩౨॥ టటాటిటూ ఇతి॥ మురజాది
వాద్యధ్వన్యనుకరణవర్ణాః ఏతైర్మహారవైః కరణైః సురాసురైః కర్తృభిరర్చితాయేత్యర్థః - మంజరీ శక్తిసహితో

లాంగలీటమంత్రార్థః - టటాటిటీటుటూఇత్యాదయో ... ద్యధ్వన్యనుకరణవర్ణాస్తన్నిష్పాదకా గణాః ॥ టటాదిగణాః ॥ ౩౩ ॥ ఠమంత్రశ్చ తృతీయార్థే సార్వవిభక్తికస్తసిః తేన మంజరీశక్తియుక్తో లాంగలీమంత్రేణ సాధనేన ఠఠాదిగణైః కర్తృభిః పూజ్యాయ ఠమధ్యాయ ఠబిందునోపేతస్తథా ఠమధ్యః శివః ఠకారవాచ్యో యోనుస్వారస్తేన సమాననామ్నా । పిచికీషుర్ఘ్నీసూతాక్వచిదబిందుతామిత్యపరః బిందురహితశబ్దేన లక్షితః ॥ ౩౪ ॥ డామరైర్భయంకరైర్మహారవైః యద్వ్యపసింహవ్యాఘ్రాదిశబ్దాభయజనకాః న పూజాహేతవస్తథాపి తతో భేదేన జ్ఞాతాస్తదనుకరణశబ్దాభయానకాః సవ్యంజనతయా హార్ణహేతవ ఇతి తైః పూజ్యాయేత్యుక్తం ॥ ౩౫ ॥ వీరణీశక్తిసహితోఽర్ధనారీశ్వరో ఢమంత్రార్థః ఢకారైరనుక్రియమాణే నాట్టహాసేన కార్యేణ వ్యంజనీయతయా లక్షణయా ఢసంజ్ఞితస్తస్యాకారణభూతో యో మహానందస్తత్ప్రదాయ ॥ ౩౬ ॥ ణాకినీశబ్దానుకార్యఘంటాదిధ్వనికర్తృతయా తచ్ఛబ్దలక్ష్యగణాః ణాకినీగణాస్తైః కర్తృభిర్ణాదివర్ణానుకార్యైర్మురజాదిభిర్ధ్వనిభిః పూజైః పూజ్యాయేత్యర్థః ॥ కోటరీశక్తిసహిత ఉమాకాంతో ణమంత్రార్థస్తయా ణసంజ్ఞస్తద్రూపాయ ॥ ౩౭ ॥ పూతనాసహిత ఆషాఢీశస్తమంత్రార్థ

అర్పితాయ సురశ్రేష్ఠైరసురైశ్చ నమో నమః ॥ ౩౩ ॥ ఠకారాయ ఠమంత్రార్థస్వరూపాయ ఠమంత్రతః ।
ఠఠాదిగణపూజ్యాయ ఠమధ్యాయ నమో నమః ॥ ౩౪ ॥ డకారాయ డడాడీడూ డెడౌడైశ్చ మహారవైః ।
డామరైరభిపూజ్యాయ నమో నృత్తప్రియాయ చ ॥ ౩౫ ॥ ఢకారాయ ఢమంత్రార్థపరిజ్ఞాతవతాం నృణాం ।
ఢసంజ్ఞితమహానందప్రదాయ సతతం నమః ॥ ౩౬ ॥ ణకారాయ ణణాణీణూణేణైణోణౌరవైస్సదా ।
ణాకినీగణపూజ్యాయ ణసంజ్ఞాయ నమో నమః ॥ ౩౭ ॥ తకారాయ తశబ్దార్థస్వరూపాయ తతాయ చ ।
తత్త్వమిత్యభిపూజ్యాయ తత్త్వభూతాయ వై నమః ॥ ౩౮ ॥ థకారాయ థమంత్రార్థస్వరూపాయ థసంజ్ఞితైః ।
మహాగణైశ్చ పూజ్యాయ థమధ్యాయ నమో నమః ॥ ౩౯ ॥ దకారాయ దయారూపమహాశక్తిమయాయ చ ।
దేశజాతిక్రియాహీనాయ దివారాత్రాయ వై నమః ॥ ౪౦ ॥ ధకారాయ ధరణ్యాదిమహాభూతస్వరూపిణే ।
ధరాధరవ్యాదిస్థాయ ధమధ్యాయ నమో నమః ॥ ౪౧ ॥ నకారాయ నగేంద్రాయ నామజాత్యాదిహేతవే ।
నమశ్శివాయ నమ్యాయ నానారూపాయ శూలినే ॥ ౪౨ ॥ పకారాయ పరానందస్వరూపాయ పరాత్మనే ।
పరాపరవిహీనాయ పావనాయ నమో నమః ॥ ౪౩ ॥ ఫకారాయ ఫలాఖ్యాయ ఫలాఖ్యగణయోనయే ।
ఫలాఖ్యగణపూజ్యాయ నమః పూర్ణస్వరూపిణే ॥ ౪౪ ॥ బకారాయ బకారాఖ్యమహాబీజైకజాపినాం ।
బంధనాగారనాశైకహేతవే వేధసే నమః ॥ ౪౫ ॥ భకారాయ భవాబ్ధేస్తు తారకాయ భవాయ తే ।
భవశబ్దైకవేద్యాయ భవానీపతయే నమః ॥ ౪౬ ॥ మకారాయ మహామాయాప్రాశనాశైకహేతవే ।
మమకారవిహీనానాం మహానందాయ వై నమః ॥ ౪౭ ॥ యకారాయ

స్తద్రూపాయ - తతాయ పరిపూర్ణతయా విస్తృతాయ ఆత్మనో నిష్కల పరశివరూపతామనుసంధాయ తయావస్థానమేవ హి పూజేత్యుక్తం ప్రాక్ - తదాహ తత్త్వమిత్యభిపూజ్యాయేతి ॥ ౩౮ ॥ భద్రకాళీశక్తిసహితో దండీ థమంత్రార్థః ॥ థమిత్యాదిశబ్దానుకృతమురజధ్వనికర్తారో మహాగణాస్తైరనుకారణశబ్దైర్లక్షణయా సంజ్ఞితాః థకారో మధ్యే యస్య * ప్రమథేశ్వరశబ్దః థమధ్యస్తద్వాచ్యతయా తద్రూపాయ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ధరాధరః కైలాసస్తస్యావ్యాదిమధ్యే స్థితాయ మేధాప్రదశబ్దో ధమధ్యస్తద్వాచ్యతయా తద్రూపాయ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ఫలాఖ్యాయ అష్టాంగయోగజన్యజ్ఞానేన ప్రాప్తవ్యతయా ఫలమిత్యాఖ్యాయస్య సః బహుధనతరామసాధ్యతయా ఫలమిత్యాఖ్యాయమానో యః ప్రమథాదిగణస్తస్య తదనురూపఫలప్రదానేన యోనయే కారణాయ తేన పూజనీయాయ ॥ ౪౪ ॥ బకారస్య బ్రహ్మపదప్రథమవర్ణత్వాద్ బకారన్యాయేన బ్రహ్మపదాత్మకత్వద్వారా తదర్థపరతత్త్వస్వరూపతయా సకలజగదుపాదానత్వాన్మహాబీజత్వం తజ్జపశ్చ తదర్థప్రణిధానతత్సాక్షాత్కారద్వారా తదవిద్యాలక్షణస్య బంధనాగారస్య నివృత్త్యుపకరణం భవతి ॥ ౪౫ ॥ భవశబ్దః సద్రూపత్వమాహ ॥ తథాత్వం ముఖ్యమాత్యంతికో బాధవిరహః స చ పరశివస్యైవేతి స ఏక ఏవ భవశబ్దేన వేద్య ఇత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ జగద్యేన జగదాత్మనా భాసతే న తత్సత్యం కింత్వధిష్ఠానరూపేణ - శివస్తు యేన సచ్చిదానందప్రకారేణ భాసతే తేనైవ భూతః సత్య ఇతి యథాభూతస్స చాసావర్థశ్చేతి యథార్థస్తస్మై మధ్యమపదలోప

---

* ప్రథమేశ్వరశబ్దః ఇతి పాఠాంతరం ॥

సమాసః-యథాశబ్దశ్చ యథావత్యర్థవృత్త్యా వైవస్వద్ధ్వ్యవహారానుషంగక ఇతి ॥ ప్రతీపమంచతీతి ప్రత్యక్ సర్వాంతరః- అంతః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ంసర్వాత్మేతి తైత్తిరీయకశ్రుతేః॥ తచ్చ తదద్వైతం బ్రహ్మ చ॥ ౪౮॥ రకారాయేతి॥ క్రియత ఇతి కారః రశ్చాసౌ కారశ్చేతి రకారః వర్ణాత్కార ఇతి హి కారప్రత్యయో రాదిఫల ఇత్యపవాదేన బాధితః॥ రతిప్రీతీతి॥ సర్వాత్మకో హి శివో మన్మథరూపేణావతీర్ణో రతినామ్న్యా యోషితః ప్రియో భర్తా లోకస్య రతిహేతుశ్చ భవతి ॥ రశబ్దేతి॥ రవిశబ్దో హి రేఫాదిత్వాదుక్తరీత్యా స్వయం రశబ్దస్తదర్థః సూర్యోఽపి రశబ్దః స చాష్టమూర్తేః శివస్యైకా మూర్తిరితి శివస్తదాత్మనా రశబ్దవపుస్సన్ సంసారం చ నాశయతీతి॥ ౪౯ ॥ లతేతి॥ అష్టమూర్తేః శివస్య చంద్ర ఏకా మూర్తిః తస్య చ ప్రతిపదాది పౌర్ణమాస్యంతతిథిషు నిత్యమేకైకా కలా వర్ధతే॥ పునః ప్రతిపదాది దర్శాంతేష్వేకైకా కలా హీయతే యథా తథా సోమలతాయా అపి పౌర్ణమాసీపర్యంతం నిత్యమేకైకపత్రస్య వృద్ధిః పునర్దర్శపర్యంతమేకైకపత్రస్య హానిః॥ అతస్తస్యాశ్చంద్రాదభేదాచ్ఛివోఽపి చంద్రాత్మలతా సోమస్వరూపశ్చంద్రకిరణాధీనత్వాత్సర్వలతానాం వృద్ధేశ్చంద్రో లతానామాత్మా అతశ్చంద్రరూపశ్శివోఽపి లతాత్మా తస్మై లాభేతి॥ అప్రాప్తస్య కామస్య ప్రాప్తిః లాభః- అప్రాప్తిరలాభః- శివస్తు నిత్యమాప్తకామత్వేనావాప్తవ్యాభావాత్తదుభయహీనః లబ్ధేతి॥ అజ్ఞానేనావృతత్వాజ్జీవాః స్వమపి రూపం న లభంతే॥ శివస్త్వనావృతచిత్ప్రకాశతయా నిత్యం లబ్ధరూపః॥ ౫౦॥ ౫౧॥ శకారాయేతి॥

యథార్థాయ యథార్థజ్ఞానినాం నృణాం । యథార్థప్రత్యగద్వైతబ్రహ్మణే సతతం నమః॥ ౪౮॥
రకారాయ రతిప్రీతి ప్రియాయ రతిహేతవే । రశబ్దవపుషే రోగభవనాశాయ వై నమః॥ ౪౯ ॥ లకారాయ లతాసోమస్వరూపాయ లతాత్మనే । లాభాలాభవిహీనాయ లబ్ధరూపాయ వై నమః॥ ౫౦ ॥ వకారాయ వరిష్ఠాయ వాసుదేవాదిహేతవే । వాంఛావాగురవిచ్ఛిత్తిహేతుభూతాయ వై నమః॥ ౫౧ ॥ శకారాయ శరణ్యాయ శంభవే శరణార్థినాం । శరణ్యాయ శరచ్చంద్రధవళాయ నమో నమః ॥ ౫౨ ॥
షకారాయ షడాధారషట్చక్రాదిస్వరూపిణే । షడక్షరనిషణ్ణాయ నమష్షణ్ముఖహేతవే ॥ ౫౩ ॥ సకారాయ సశబ్దార్థస్వరూపాయ సదాత్మనే। సాక్షిణే సాక్ష్యరూపాణాం నమస్సాధూపకారిణే॥ ౫౪ ॥
హకారాయాహమర్థాయ సదాహంకారరూపిణే । హాహాహూహూకగీతాయ హంసరూపాయ తే నమః॥ ౫౫॥ ళకారాయ ళకారాఖ్యమహామంత్రప్రియాయ చ । డోలాచంచలసంసారనాశనాయ నమో నమః॥ ౫౬॥ క్షకారాయ క్షమంత్రార్థస్వరూపాయ క్షమావతాం । క్షేమదాయ మమ క్షేమస్వరూపాయ నమో నమః॥ ౫౭ ॥ మాతృకావపుషే మాతృమానమేయాదిసాక్షిణే । మాతృకామంత్ర

శరణ్యాయ రక్షాశీలత్వేన రక్షాశక్తత్వేన చ రక్షకత్వాదాహ ॥ శరణ్యాయ రక్షకాయ ॥ ౫౨ ॥ షకారాయేతి ॥ ఆధారస్వాధిష్ఠానమణిపూరకానాహతవిశుద్ధ ఆజ్ఞాః షడాధారాః తత్రత్యాని చతుర్దశపద్మాదీని షట్చక్రాణి ఆదిశబ్దేన బ్రహ్మరంధ్రాదిషూపాస్యమానా గణేశాదయః షడ్దేవతాః ॥ సప్రణవః పంచాక్షరమంత్రః షడక్షరస్తేన ప్రాప్యతయా తత్ర నిషణ్ణః॥ ౫౩॥ సశబ్దేతి॥ సహజాశక్తిసహితో భృంగీశః సశబ్దస్య సకారస్యార్థః-సాక్షిణే అసంగాయ । సాక్ష్యరూపాణాం విషయసంగినాం సంసారిణాం సాధూపకారిణే భోగమోక్షప్రదానేన సమ్యగుపకర్త్రే ॥ ౫౪ ॥ హకారాయేతి॥ అహంకారేణ సహ తాదాత్మ్యాధ్యాసాత్స్వతో నిష్కలరూపత్వేఽపి జీవత్వం ప్రాప్య తద్రూపిణే ॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేతి శ్రుతేః॥ అత ఏవాహంశబ్దేనాభిధేయాయ హాహేతి గాయంతి దేవానాం గంధర్వో హాహాహూహూరితి గాయంతి హావుహావు, హీహీతి గాయంత ఏవైస్త్రిభిర్గేయతే స్తూయత ఇతి ॥ హాహాహూహూహావుకః కశబ్ద ఇత్యాత్మతః కర్మణ్యర్థే కవిధానమితి కప్రత్యయః॥ హంసరూపాయ ॥ అజపామంత్రప్రతిపాద్యతయా తదాత్మనే॥ ౫౫॥ ళకారాయేతి॥ వ్యాపినీశక్తిసహితస్య శివస్య ప్రతిపాదకో మంత్రో ళకారాఖ్యస్తత్ప్రీతిహాద్యతయా తత్ప్రియః॥ డోలేతి లడయోరభేదః డోలావచ్చంచలో యః సంసారస్తన్నాశకాయ॥ ౫౬॥ క్షకారాయేతి ॥ క్షకారార్థో మాయాశక్తిసహితస్సంవర్తకేశః క్షమావతామిత్యాది ॥ శివో హి వాగ్రూపేణ ప్రతీకే క్షేమరూపేణోపాస్యమానః క్షేమప్రద ఇత్యుక్తం ॥ తైత్తిరీయకే॥ క్షేమ ఇతి వాచీతి॥ ౫౭॥ ఏకైకవర్ణాత్మకత్వే తైర్వ్యస్తసకలవర్ణసమాహారరూపమాతృకామంత్రాత్మకత్వస్య సిద్ధస్యాపి మాతృకావపుష ఇతి పునస్స్వశబ్దేనాభిధానే తేనాపి ప్రకారేణ ప్రణిధానాయ॥ న కేవలమేకైకవర్ణాత్మకత్వేన తత్సమష్టిమాతృకామంత్రాత్మకత్వం కింతు మకారాదిభిరనేకైశ్శబ్దైరభిధేయం। ఏతేషాం చ

ప్రాగుక్తరీత్యా తన్మకారాత్మకత్వాత్ తద్ద్వారా తదర్థశ్శివోఽపి మకారాత్మకః మాతృకామంత్రోపి తేనైవ మకారాదిశబ్దేనాభిహితత్వాన్మకారాత్మక ఇత్యపి మాతృకామంత్రవశమితి దర్శయితుమాహ॥ మాతృకేత్యాది ॥ మానానిప్రత్యక్షానుమానాగమోపమానార్థాపత్త్యభావరూపాణి షడంతః కరణవృత్తివిశేషాత్మకాని-త్రైరూప్యం వ్యావహారికసత్యం జగత్ మాతా చ మానాని చ మేయం చ మాతృమానమేయాని ఆదిశబ్దేన ప్రాతీతికసత్యావిద్యా తద్వృత్తి సంశయవిపర్యయాస్తద్విషయాః స్మృతిశ్చ గృహ్యంతే । తస్య సర్వస్య సాక్షిణే ప్రకాశకాయ స్వప్రకాశకాయ పరమార్థసత్యాయ॥ మహసేచిత్ప్రకాశాయ॥ తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేః॥ ౪౮॥ మాతృకాధారేతి॥ పరశివవివర్తరూపత్వాన్మాతృకాయాస్తాం ప్రతి తస్య శివస్యాధారత్వం ॥ మాతృకామూలేతి॥ మాతృకాయా మూలం శబ్దబ్రహ్మ తదుపాదానతయా తద్రూపిణే । మహామంత్రేతి ॥ మాతృకామంత్రాః ప్రణవప్రాసాదపంచాక్షరాదయో మహామంత్రాః తేషాం పృథక్పృథగ్వాచ్యాస్తత్తద్దేవతామూర్తయస్తద్ద్వారా చిదానందైకరసశ్శివ ఏక ఏవ తాత్పర్యేణ ప్రతిపాద్యః॥౪౯ ॥ ద్విధాభూతేతి॥ ద్విధాభూతా హి మహామంత్రాస్స్వరేణ ధ్వన్యాత్మనా తద్వ్యంగ్యేన స్ఫోటాత్మనా చ ఉక్తం హి మహాభాష్యే అథ గౌరిత్యత్ర గౌశ్శబ్దః యేనోచ్చారితేన సాస్నాలాంగూలఖురకకుదవిషాణాద్యర్థరూపం ప్రతీయతే అథ శబ్దః అథవా ప్రతీతపదార్థకో లోకే ధ్వనిః శబ్ద ఇతి ॥ తత్ర హ్యుచ్చారితేనేత్యభివ్యంజితేనేత్యర్థః॥ ఇతి వ్యాఖ్యాతం ॥ తేన రూపేణ స్ఫోటేన సాక్షాద్వాచ్యస్తద్ద్వారా తద్వ్యంజకేన స్వరేణ ధ్వనిరూపేణేతి పదాపదరూపత్వముక్తం ప్రాక్ ॥౫౦॥

లభ్యాయ మహసే చ నమో నమః ॥ ౪౮ ॥ మాతృకాధారభూతాయ మాతృకామూలరూపిణే । మహామంత్రైకవాచ్యాయ మహసే బ్రహ్మణే నమః ॥ ౪౯ ॥ ద్విధాభూతమహామంత్రస్వరవ్యంజనవ్యంగ్యతః। వాచ్యాయాపదరూపాయ పదాయ మహసే నమః॥ ౫౦ ॥ అష్టధా చాష్టవర్గైస్తు విభక్తాయామలాత్మనే । అశేషశబ్దభూతాయ తత్తదర్థాయ వై నమః॥ ౫౧॥ శబ్దాన్వయవిహీనాయ శబ్దలక్ష్యాయ సాక్షిణే । సర్వోపాధివిహీనాయ స్వయంభానాయ వై నమః॥ ౫౨॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానామగమ్యాయ పరోక్షతః । ప్రతీతాయ స్వయం సర్వసాక్షిణే మహసే నమః॥౫౩॥ స్వస్వరూపాదహీనాయ వస్తుతోఽవస్తుతోఽపి చ । అర్థాయ మహతే సాక్షాత్స్వయంభానాయ వై నమః॥ ౫౪॥ ప్రసాదలభ్యాయ శివాయ సత్యచిన్మహాసుఖాయ పరవర్జితాయ । అతీవశుద్ధస్య హృదంబుజాలయే విభాసమానాయ నమో నమస్తే॥ ౫౫ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఏవం నారాయణేనైవ శంకరోఽభిష్టుతః పునః । ప్రాహ గంభీరయా వాచా కిమర్థం తప్తవాంస్తపః॥ ౫౬ ॥ ఇత్యాకర్ణ్య మహావిష్ణుః ప్రణమ్య పరమేశ్వరమ్ । తవస్థానాని మే

అష్టధేతి॥ ప్రథమమమలాత్మనే॥ నిష్కలాయ తతో బిందుశబ్దపరాపశ్యంతీమధ్యమావైఖరీవాగాత్మకమాతృకారూపతాం ప్రాప్య పునరకచటతపయశాదిభిరష్టభిర్వర్గైరష్టధా విభక్తాయ తత్తదర్థతాం ప్రాప్తాయేత్యర్థః॥ ౫౧॥ శబ్దాన్వయేతి॥ సర్వోపాధిహీనాయ నిరస్తసమస్తోపాధికస్వరూపప్రతిష్ఠాయ-అత ఏవ సకలశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తజాత్యాదివిరహాద్వాచకం శబ్దహీనాయ స్వయంభానాయ స్వరూపప్రకాశేనైవ భాసమానాయ॥ ఏవంరూపోఽపి యదా స్వమాయాతత్కార్యసాక్షీ భవతి॥ తదా సాక్షీ చేతా కేవల ఇత్యాదిశబ్దలభ్యాయ॥ ౫౨॥ ప్రత్యక్షేతి॥ స్వయం పరమార్థవస్తుతయా అవస్తుగోచరైః ప్రత్యక్షాదిభిరగమ్యాయ-ప్రమాణానామితి కర్తరి షష్ఠీ-తథాపి స్వయం స్వరూపప్రకాశేనైవాపరోక్షతయా ప్రతీతాయ స్ఫురతే స్వాతిరిక్తస్య సర్వస్యాపరోక్షహేతవే। మహసే ప్రకాశాయ॥ ౫౩॥ స్వస్వరూపేతి॥ అత్ర ప్రథమం స్వశబ్ద ఆత్మని ద్వితీయ ఆత్మీయే వస్తుభూతేనాపి స్వేనాత్మనాహీనాయ స్వాత్మనివృత్తివిరోధాత్ అవస్తునోఽవస్తుభూతేన స్వకీయేన రూపాద్యేన హీనాయ తస్యావస్తుత్వాదేవ ॥ మహతే ॥ దేశకాలవస్తుకృతపరిచ్ఛేదవిరహాదపరిచ్ఛిన్నాయ।అర్థాయ పరమార్థాయ॥ సాక్షాదపరోక్షతయా స్వయమేవ భానం యస్య తస్మై ॥ అత్ర స్తోత్రే మహసే స్వయం భానాయేత్యాదయశ్శబ్దా యద్యప్యసకృదావర్తంతే తథాపి న పౌనరుక్త్యం శంకనీయం. నిరర్థకం హి పునర్వచనం పునరుక్తం-ఇదం తు స్తోత్రం స్వరూపోపదేశపరం యేన సకృదుక్త్యా ప్రతిపన్నస్య పునరుపదేశోఽనర్థకః స్యాద్విష్ణునాపి యత్కృతముపాసనం తస్య తత్తద్వానుపూర్వ్యా వ్యుత్పత్త్యభిధానివేశాయ గ్రథనాత్మకోపాసనే చావృత్తిరలంకారో న దోషః ఆవృత్త్యేకశరీరత్వాత్తస్యేతి ॥ ౫౪ ॥ ప్రసాదలభ్యాయేతి ॥ ప్రసీదతి రజస్తమోభ్యామనభిభూతం భవతి- బుద్ధిసత్త్వమనేనేతి ప్రసాద ఈశ్వరానుగ్రహో నిరతిశయభక్తిలభ్యః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥

౯॥౭౦॥స్థానవిశేషేషుకృతస్యోపాసనస్యసకలపురుషార్థసాధనత్వాదుపాసనాస్థానాన్యేవవిష్ణునాపృష్టఃశంభుస్తావదాధ్యాత్మికాదీనిస్థానాన్యాహ॥ బ్రహ్మరంధ్రాభిధమిత్యాదినా ॥ ౭౧॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ బ్రహ్మరంధ్రాదీనాంతానిషోడశక్రమేణసర్వైరుపాసనాస్థానానిహస్తపాదద్వయసంధయఃసార్గాఃకచటతపవర్గైరుపాసనాస్థానానీత్యాహ ॥ హస్తపాదేతి॥ సంధిగ్రహణమగ్రస్యాప్యుపలక్షణం॥పవర్గస్థానపంచకమాహ॥ పార్శ్వేతి॥ నాభిగ్రహణంకుక్షేరప్యుపలక్షణం ॥ ౭౪॥ యాదిదశకోపాసనాస్థానాన్యాహ॥హృద్దేశశ్చేతి ॥ ఆపాదమస్తకంవ్యాప్తంత్వగాదిధాతుసప్తకంప్రాణజీవాపానాత్మలక్షణమర్థత్రయంచహృదయేపివ్యాప్యవర్తతఇతి- హృద్యేవతత్రస్థానదశకంయాదిభిరుపాసనీయమిత్యర్థః ॥ ధాతుగ్రహణంప్రాణాదిత్రయస్యాప్యుపలక్షణం॥ ౭౫॥ ౭౬॥ బహిరుపాస

దేవబ్రూహిసాక్షాత్కృపాకర॥ ౬౭॥ ఇత్యుక్తోవిష్ణునాశంభుస్సర్వజ్ఞఃకరుణాకరః । ప్రాహసర్వామరేశానస్థానానిస్వస్యవిష్ణవే॥౬౮॥ ఈశ్వరఉవాచ॥ మమస్థానానివక్ష్యామిమహామోహనివృత్తయే। అతీవశ్రద్ధయాసార్ధంశృణుష్వపురుషోత్తమ॥ ౬౯ ॥ అధ్యాత్మేచాధిభూతేచస్థానానిసుబహూనిమే। స్వర్గాపవర్గసిద్ధ్యర్థముపాస్యానిమనీషిభిః॥ ౭౦॥ బ్రహ్మరంధ్రాభిధంస్థానంవిశిష్టంయోగిసంమతం । విముక్తిసాధనంస్థానమమితివిద్ధివిచక్షణ॥ ౭౧॥ ముఖమండలమాశ్చర్యంభుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్। మోహనాశకరంసాక్షాత్స్థానంవిద్ధిజనార్దన॥ ౭౨॥ చక్షుషీచతథాశ్రోత్రేనాసికేచజనార్దన। గండౌష్ఠదంతమూర్ధాచస్థానాన్యాస్యమమానఘ॥ ౭౩॥ హస్తపాదగతాస్సర్వేసంధయఃపురుషోత్తమ । స్థానానిమమకల్యాణతథాపార్శ్వద్వయంమమ॥ ౭౪ ॥ పృష్ఠశ్చనాభిదేశశ్చహృద్దేశశ్చజనార్దన । ధాతవస్సప్తమేసాక్షాత్స్థానానిపురుషోత్తమ॥౭౫॥ మూలాధారమధిష్ఠానంపూరకాఖ్యమనాహతమ్ । విశుద్ధాఖ్యంచమేస్థానం విద్ధిపంకజలోచన ॥ ౭౬ ॥ మహాజ్ఞాశుద్ధిసంజ్ఞంచ విష్ణోవారాణసీపురీ । ప్రణవాంశత్రయం బిందునాదశక్తిసమాహ్వయమ్॥ ౭౭॥ బీజస్థానంచమేఢ్రంచరోమాణివివిధానిచ । మమస్థానానికల్యాణవిద్ధిపంకజలోచన॥ ౭౮॥ యథాధ్యాత్మేమహావిష్ణోస్థానానిసుబహూనిమే । తథాధిభూతేమేవిష్ణోస్థానానిసుబహూనిచ ॥౭౯ ॥ కైలాసపర్వతస్సాక్షాత్స్థానంవిష్ణోమమానఘ।శ్రీమద్దక్షిణకైలాసపర్వతశ్చతథైవచ॥౮౦॥వారాణసీపురీపుణ్యావిముక్తిఫలదాన్నృణాం। మరణాదేవసర్వేషాంవిద్ధిస్థానంమమానఘ ॥ ౮౧ ॥ శ్రీసోమనాథసంజ్ఞంచతథాకేదారముద్భుతమ్। శ్రీపర్వతంచమేస్థానంవిద్ధిపంకజలోచన ॥ ౮౨ ॥ శ్రీమద్వృద్ధాచలంపుణ్యం శ్రీమద్గోపర్వతంహరే। తథాశ్రీహరతీర్థంచ విద్ధిస్థానంమమావ్యయం॥౮౩ ॥ ఆదిగ్రామసమాఖ్యంచశ్వేతారణ్యంమహత్తరం। ధృతిస్థానంచమేవిష్ణో * స్థానంవిద్ధిమహత్తరం ॥౮౪॥ త్రికోటికాఖ్యంగంభీరంతథాగోపుటతీర్థకమ్ । మధ్యార్జునంచమేస్థానంవిద్ధిపంకజలోచన॥౮౫ ॥ శ్రీమన్మంగళవంశాఖ్యంకుంభఘోణసమాహ్వయం। తథాసత్యతరావర్తంవిద్ధిస్థానంమమానఘ ॥ ౮౬ ॥ జప్యేశ్వరసమాఖ్యంచ తథావల్మీకముత్తమమ్। గజారణ్యసమాఖ్యంచవిద్ధి స్థానంవిచక్షణ ॥ ౮౭ ॥ వేదారణ్యసమాఖ్యంచతథాహాలాస్య సంజ్ఞితమ్। శ్రీమద్రామేశ్వరాఖ్యంచస్థానంవిద్ధిమమాద్భుతమ్ ॥ ౮౮ ॥ పుండరీకపురముత్తమంమమస్థానమగ్నిసదృశంవిశోధనే । యోగనిష్ఠమునిసంఘసేవితంభోగముక్తిఫలదంపురాతనమ్॥౮౯॥ త్వయామయావ

నాస్థానాన్యభిధాయాంతరాణ్యాహ॥ మూలాధారమితి॥ దేహమధ్యేమూలాధారస్తత్రచతుర్దళపద్మే వర్ణచతుష్టయేనోపాస్యం॥ లింగమూలంస్వాధిష్ఠానంతత్రపద్మదళషట్కేవర్ణషట్కేనోపాసనం ॥ నాభౌమణిపూరకంతత్రత్యపద్మదశకేవర్ణదశకేన ॥ అనాహతం హృదితత్రత్యపద్మదళద్వాదశకేవర్ణద్వాదశకేన॥ కంఠేవిశుద్ధంతత్రత్యపద్మదళషోడశకేవర్ణషోడశకేన - భ్రూమధ్యేఆజ్ఞాతత్రత్యపద్మదళద్వయేవర్ణద్వయేనశుద్ధిసంజ్ఞంబ్రహ్మరంధ్రంతత్రత్యసహస్రదళపద్మేపితేనవర్ణేనఇత్యేకపంచాశన్మాతృకావర్ణైరాంతరాణ్యుపస్థానాని ॥ వారాణసీభ్రూమధ్యం - శ్రూయతేహి ॥భ్రువోర్ఘ్రాణస్యయస్సంధిరితి॥అకారోకారమకారాశ్చోంకారస్థానంచ॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ఇత్థమాధ్యాత్మికాన్యుక్త్వాఆధిభౌతికాన్యాహ॥యథేతి॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨ ॥౮౩ ॥౮౪ ॥౮౫ ॥౮౬॥

* కాళస్థానమితి పాఠాంతరం.

౮౭ ॥౮౮॥౮౯॥ ప్రకృతస్య * పుండరీకపురస్య వైశిష్ట్యే హేతుమాహ ॥త్వయేతి॥ స్వరాట్సమాఖ్యస్యేతి॥ విరాడాత్మకం బ్రహ్మాండాత్మకం సమష్టిరూపస్యశివస్యస్థూలశరీరం తదంతర్వర్తి స్వరాట్సమాఖ్యంయల్లింగశరీరం- తస్య హృదయస్థానంతదిత్యర్థః ॥ ౯౦ ॥ సర్వశక్తిభిరితి॥ సర్వశక్తిఃసమగ్రంసామర్థ్యంఏషామస్తితైర్మహర్షిభిఃశ్రుతిస్మృతిభ్యామపి యద్గోచరీకర్తుమశక్యంకింతుశివప్రసాదవద్భిరేవ లభ్యమిత్యర్థః ॥౯౧ ॥ ౯౨ ॥౯౩ ॥ సత్యేతి ॥ సత్యమవచ్ఛిన్నమబాధ్యంసుఖంజ్ఞానానందఘనంయద్వస్తుతస్యసాధకానాం ॥౯౪ ॥ శంకరీతి॥ ఉక్తశంకర్యాదిరంతరంగజనఃఆర్షంనపుంసకత్వం ॥ నిగదవ్యాఖ్యానమన్యత్ ॥౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥౯౯॥౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥౧౦౬॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాంయజ్ఞవైభవఖండే- ఏకోనత్రింశోధ్యాయః, ...

జఘరేణనందినావినాయకాద్యైరఖిలైరతిప్రియాత్ । నిషేవితం సంతతమాస్తికైర్జనైస్స్వరాట్సమాఖ్యస్యహృదిస్థితంశుభం ॥ ౯౦॥ శ్రుతిస్మృతిభ్యామపిసర్వశక్తిభిర్నగోచరీకర్తుమలంమహత్తరం। ప్రసాదిభిర్లభ్యమతీవశోభనంగుణాకరంగుహ్యమశోభనాపహం॥ ౯౧॥ సదాపరానందవికాస కారణం దివాకరాణామపికోటిభిస్సమం । పురాతనానామపిపుణ్యశీలినాంవిమోహనాశాయమయైవనిర్మితం॥ ౯౨॥ స్థానమేతదతిప్రియమాస్తికైర్వేదవిద్భిరతిప్రియకారిభిః । పూజితం పురుషోత్తమముక్తిదం సేవితంచసతతంమయైవతు॥ ౯౩॥ అత్రనృత్తమతిశోభనంపరంసత్యబోధసుఖవస్తుబోధకం। భక్తచిత్తహృదయస్థితంహరేవ్యక్తమేవసతతంకరోమ్యహమ్॥ ౯౪ ॥ శంకరీచపరమావినాయకష్షణ్ముఖశ్చసుయశాఃపతిఃప్రభుః । అంతరంగజనమప్యతిప్రియంనృత్యమత్రపరిపశ్యతిస్వయమ్ ॥ ౯౫॥ త్వంచపద్మజనితఃపురందరః పద్మజాపిపరమాసరస్వతీ । మత్ప్రసాదజనితేనచక్షుషానృత్తమత్రదదృశుస్సమంజసం॥ ౯౬॥ శబ్దజాలపరిమోహితాజనాస్తర్కజాలపరిమోహితాఅపి । అత్రనైవదదృశుశ్చనర్తనంభక్తిహీనజనతాప్యధోక్షజ॥ ౯౭॥ వేదబాహ్యసరణిస్థితాజనాః కేవలాశ్చమనుజాఅపిప్రియం। అత్రభక్తిసహితాఅపిస్వతస్సత్యమేవదదృశుశ్చనర్తనమ్॥ ౯౮॥ అత్రనృత్యమవిలోక్యమానవస్స్వర్గలోకమపినైతిచేజ్యయా । నిత్యశుద్ధసుఖితస్యచిద్ఘనబ్రహ్మముక్తిమపినైతివిద్యయా॥ ౯౯ ॥ నృత్యదర్శనవివర్జితఃపుమాన్ క్రిమికీటసదృశశ్చకేశవ । తస్యపుణ్యమపిదుష్కృతంభవేత్సత్యమేవ కథితం మయాచ్యుత ॥ ౧౦౦ ॥ నృత్యదర్శనవిహీనబాడబస్సత్యమత్రపురుషోత్తమాంత్యజః। తస్యజన్మఫలం హ్యాహో మహారేకస్స్వమోహమతివర్తతేనరః॥ ౧౦౧ ॥ బహుప్రలాపేనకిమత్రలభ్యతే విచిత్రమేతత్పరమాదృతంమయా । విముక్తిభాజామపిపుణ్యశీలినాం విముక్తిహేతుస్సకలోత్తమోత్తమమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవముక్త్వామహాదేవస్సాంబస్సంసారమోచకః। సత్యజ్ఞానపరానందస్తత్రైవాంతరధీయత॥ ౧౦౩ ॥ విష్ణుర్విశ్వజగన్నాథోవిశ్వలోకహితేరతః । శివస్థానానిచాకర్ణ్య శ్రీవైకుంఠంగతోభవత్॥ ౧౦౪॥ భవద్భిశ్చమహాభాగ్యాచ్ఛివస్థానానిసువ్రతాః। శ్రుతానితానిమోక్షార్థంభజధ్వం శ్రద్ధయాసహ॥ ౧౦౫॥ స్థానానిసర్వాణిమయోదితాని ద్విజేంద్రబృందాఅతిశోభనాని। భజేదవిద్యావినివృత్తికామః ప్రియేణచైకంపరమేశ్వరస్య॥ ౧౦౬ ॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- శివస్థానవిచారోనామ- ఏకోనత్రింశోధ్యాయః.

* భస్మధారణవైభవమ్. *

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిభస్మధారణవైభవమ్ । యస్యవిజ్ఞానమాత్రేణనరోముచ్యేతబంధనాత్॥౧॥ భస్మతుద్వివిధంప్రోక్తంధార్మికైస్తత్త్వచింతకైః। ఏకంవిప్రామహాభస్మస్వల్పమన్యత్ప్రకీర్తితమ్॥౨॥మహాభస్మమహాదేవోమహామాయావభాసకః । భర్త్సనాత్సర్వపాపానాం

శివస్యోపాసనాస్థానాన్యుక్త్వాతతోపాసకానాం భస్మధారణవిధానాయత్రింశోధ్యాయఆరభ్యతే॥అథాతఇతి॥ ౧॥ మహత్త్వాల్పత్వాభ్యాంద్వివిధాభస్మాభిధాయ మహతః స్వరూపమాహ ॥ మహాభస్మేతి ॥ ౨ ॥ మాయాతత్కార్య

* పుండరీకపురం నామ చిదంబరం ఇదమేవవ్యాఘ్రపురం.

సాక్షిత్వేన తదవభాసనాత్ తత్త్వజ్ఞానప్రదానేన సర్వపాపక్షయకరతయా ధృతస్సన్ మహాదేవో మహాభస్మ । తత్ర భస్మజ్ఞానం తస్య మహాదేవస్య । కర్మణి షష్ఠీ । తద్విషయయా విద్యయా భవతి ॥ ౩ ॥ విద్యేతి ॥ అన్యాః ఉపనిషద్వ్యతిరిక్తాః - కలాః శాస్త్రాణి విద్యాః ఫలస్య బంధస్య హేతుత్వాత్ ఫలతోఽవిద్యాః ॥ ౪ ॥ మహాభస్మతత్త్వవిద్యావతోఽగ్నిహోత్రాద్యల్పభస్మానపేక్షామాహ ॥ యస్య సాక్షాదితి ॥ తత్సాహచర్యేణ ప్రాప్తప్రయోజనాటాచీవరయోరపి తద్వదేవానపేక్షామాహ ॥ నేతి ॥ ౫ ॥ అత్యల్పమిదముచ్యతే ॥ వర్ణాశ్రమధర్మైరపి న తస్యోపకార ఇత్యాహ ॥ యస్య భస్మేతి ॥ స్వతో భాసక ప్రమాణానపేక్షత్వేన యస్య స్వాత్మనా స్వతాదాత్మ్యేన భాసత ఇత్యర్థః ॥ ౬ ॥ సామాన్యేనోక్తస్య వర్ణాదిధర్మస్య వైఫల్యం విశేషతో వ్యాహ ॥ యస్య భస్మేతి ॥ తపసేతి ॥ వనస్థాదిధర్మేణ ॥ ఇజ్యేతి గృహస్థధర్మేణ ॥ దానేనేతి సాధారణధర్మేణ ॥ ౭ ॥ వేదశాస్త్రాధ్యయనరూపేణ బ్రహ్మచారిధర్మేణాపి తస్య న ప్రయోజనమిత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ స్నాతకబహూదకధర్మేణ తీర్థయాత్రాదినాపి నార్థ ఇత్యాహ ॥ యస్య భస్మ ద్విజా ఇతి ॥ తద్బ్రహ్మ స్వయం తు ప్రత్యగితి సంజ్ఞామాత్రేణ భేదభానం న స్వరూపేణేత్యర్థః ॥ ఉక్తతత్తద్ధర్మవిరహేఽపి తత్తత్ఫలవిరహోఽపి స్యాదితి చేత్ న తస్య పరశివతయా పరమైశ్వర్యవత్త్వేనార్వాచీనేషు నిస్స్పృహతా స్యాదిత్యాహ ॥ భస్మవిజ్ఞానేతి ॥ ౧౦ ॥ ప్రాగుక్తవేదార్థవైఫల్యం కథమితి చేత్ తస్య జ్ఞానసాధనత్వాద్విదుషస్తత్సాధ్యజ్ఞానస్య సిద్ధత్వాదిత్యాహ ॥ భస్మజ్ఞానేతి ॥ ౧౧ ॥ న కేవలం వేదశాస్త్రస్య వ్యవహారః దేహయాత్రానుపయుక్తో లౌకికవ్యవహారోఽపి తస్య నిష్ప్రయోజన ఇత్యా

భాసనం తస్య విద్యయా ॥ ౩ ॥ విద్యా వేదోద్భవా స్నాతక్షాస్మన యస్సంశితవ్రతాః । అవిద్యాః ఫలతశ్చాన్యాస్సత్యమేవమయోదితమ్ ॥ ౪ ॥ యస్య సాక్షాన్మహాభస్మ భాతి స్వాత్మతయా స్వతః । న తస్య భస్మనా కార్యం న జటాభిర్న చీవరైః ॥ ౫ ॥ యస్య భస్మ స్వతో భాతి స్వాత్మనా మునిపుంగవాః । న తస్య వర్ణధర్మేణ కార్యం నాశ్రమధర్మతః ॥ ౬ ॥ యస్య భస్మాత్మరూపేణ విభాతి పరయోగినః । న తస్య తపసా కార్యం న దానేన న చేజ్యయా ॥ ౭ ॥ యస్య సాక్షిస్వరూపేణ భస్మ భాతి స్వయంప్రభమ్ । న తస్య కార్యం వేదేన కశ్చ స్మృతిపురాణకైః ॥ ౮ ॥ యస్య భస్మ ద్విజా భాతి ప్రత్యగ్రూపేణ సంతతమ్ । న తస్య కార్యం తీర్థేన నార్చనేన శివస్య తు ॥ ౯ ॥ భస్మవిజ్ఞానసంపన్నో మహాయోగీ మహత్తరః । కృతకృత్యశ్చ మేధావీ సాక్షాచ్ఛివ ఏవ సః ॥ ౧౦ ॥ భస్మవిజ్ఞానలాభాయ ఖలు వేదాస్సనాతనాః । ప్రవృత్తాస్స్మృతయస్సర్వాః పురాణం భారతాది చ ॥ ౧౧ ॥ భస్మవిజ్ఞాననిష్ఠస్య న కర్తవ్యం కథంచన । కేవలం దేహయాత్రైవ కార్యా దేహాంతమాస్తికాః ॥ ౧౨ ॥ స్వల్పభస్మ ద్విజశ్రేష్ఠా బహుధా పరికీర్తితమ్ । శ్రౌతమేకం తథా స్మార్తమపరం పండితోత్తమాః ॥ ౧౩ ॥ శ్రౌతం భస్మ ద్విజా ముఖ్యం స్మార్తం గౌణం ప్రకీర్తితం । అన్యచ్చాస్తి ద్విజా భస్మ లౌకికం కేవలం పరమ్ ॥ ౧౪ ॥ శ్రౌతం భస్మ తథా స్మార్తం ద్విజానామేవ కీర్తనం । అన్యేషా

హ ॥ కేవలమితి ॥ ఆ దేహాంతమామరణం ॥ ౧౨ ॥ మహాభస్మోక్త్వా స్వల్పభస్మనో వైదిక స్మార్త లౌకిక భేదేన విభాసమాహ స్వల్పం భస్మేత్యాదినా ॥ శ్రుతివిహితేనాధానేన సంస్కృతేగ్నావగ్నిహోత్రాద్యనుష్ఠానేన యన్నిష్పన్నం తచ్ఛ్రౌతం భస్మ । తదేవ హి లింగపురాణే ॥ భస్మస్నానాంగత్వేనోక్తం ॥ శ్లో ॥ భస్మస్నానం పునః కుర్యాద్విధివద్దేహశుద్ధయే । శోధ్య భస్మ యథాన్యాయం ప్రణవేనాగ్నిహోత్రజం ॥ ఈశానేన శిరోదేశం ముఖం తత్పురుషేణ తు । ఉరోదేశమఘోరేణ గుహ్యం వామేన సువ్రతాః ॥ సద్యేన పాదౌ సర్వాంగం ప్రణవేనాభిషించయేత్ । భస్మస్నానపరో విప్రో భస్మశాయీ జితేంద్రియః ॥ సర్వపాపవినిర్ముక్తశ్శివసాయుజ్యమాప్నుయాత్ । యద్యకార్యసహస్రాణి కృత్వా వై స్నాతి భస్మనా ॥ తత్సర్వం దహతే భస్మ యథాగ్నిస్తేజసా వనమితి ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ కల్పానుకల్పోపకల్పకల్పకభేదేన భస్మ నశ్చాతుర్విధ్యమభిధాయ తత్ర ముఖ్యం కల్పకత్వముక్తం సైవోక్తం సిద్ధాంతశేఖరే ॥ మూలేన శోధితం భస్మ కల్పాఖ్యం పరికీర్తితం । అగ్నిహోత్రసముద్భూతమథవా భస్మ కల్పకమితి ॥ బోధాయనాదిస్మృతిపురాణోక్తవిధానేన సంస్కృతం భస్మ స్మార్తం ॥ యథాహ బోధాయనః - సద్యేన గోశకృద్గ్రాహ్యం వామాత్పిండాభిమంత్రణం ॥ అఘోరేణ దహేత్పిండం గ్రాహ్యం తత్పురుషేణ తు । స్నానమీశానమంత్రేణ కుర్యాన్మూర్ధాదిపాదతః ॥ ఆచమ్య కూర్చ ఆసీనశ్శివో భూత్వా శివం జపేదితి ॥ తథా శివపురాణే ॥ భస్మస్నానం తు కృత్వా తు విధినా పంచభిః క్రమాత్ । మంత్రస్నానం పునః కుర్యాత్కృత్వాదౌ వారుణం మునే ॥ ప్రణవేన తు సంశోధ్య క్షతో హస్తతలం క్రమాత్ । మూర్ధాదిభిశ్చ సంమృజ్య జపేన్నిత్యం షడ

క్షరమ్ ॥ రుద్రాగ్నేర్యత్పరం వీర్యం తద్భస్మ పరికీర్తితమ్ । తస్మాత్సర్వేషు లోకేషు వీర్యవాన్భస్మసంయుతః ॥ భాసకం
భసితం చోక్తం భస్మ కల్మషభక్షణాత్ । భూతిర్భూతికరం పుంసాం రక్షా రక్షాకరం పరమితి ॥ తథా భవిష్యత్పురాణే॥
యస్స్నానమారభేన్నిత్యమాగ్నేయం సంయతేంద్రియః । కులైకవింశముత్తార్య స గచ్ఛేత్పరమాం గతిం ॥ మహాపాత
కయుక్తో వా యుక్తో వా సర్వపాతకైః । భస్మస్నానవిశేషేణ ముచ్యతే సర్వపాతకైరితి॥ శ్రీమహాభారతే॥ ఆయుష్కా-
మో నరో రాజన్ భూతికామో౽థవా నరః । నిత్యం వై ధారయేద్భస్మ మోక్షకామీ చ వై ద్విజ ఇతి॥ కూర్మపురాణే॥ బ్ర
హ్మచారీ మితాహారో భస్మనిష్ఠస్సమాహితః । జపేదామరణం రుద్రం స యాతి పరమాం గతిమితి ॥ శివధర్మే ॥ భస్మ
స్నానం జలస్నానాదసంఖ్యేయగుణాధికం । తస్మాద్వారుణముత్సృజ్య స్నానమాగ్నేయమాచరేత్ ॥ యో౽గ్నియాద
స్నమస్నాతః పాపమత్తి స కేవలమ్ । తస్మాత్స్నాత్వైవ భుంజీత భస్మనా సజలేన చ ॥ పాశిస్నానాత్వాంభసా గచ్ఛేద్భ
స్మనా చ శివం పదమ్ । పాపకం చ కముత్సృజ్య కులసప్తకముద్ధరేత్ ॥ దుశ్శీలశ్శీలయుక్తో వా యోగ్యో వా యో౽థ లక్షితః।
భూతిశాసనసంయోగాత్స పూజ్యో రాజపుత్రవత్ । వనస్పతిగతే సోమే భస్మోద్ధూళితదేహభృత్ ॥ అర్చితం శంకరం
దృష్ట్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే॥ ఇతి॥ ఉక్తభస్మస్నానేధికారివిభాగమాహ ॥ శ్రౌతం భస్మేతి ॥ శ్రౌతస్మార్తభ
స్మద్వయస్య వేదమంత్రైః కరణకత్వేన తత్ర శూద్రాదేరనధికారాత్ ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ అగ్నిరిత్యాదిభిరితి॥ అగ్నిరితి
భస్మ। వాయురితి భస్మ। జలమితి భస్మ। స్థలమితి భస్మ। వ్యోమేతి భస్మ। సర్వగ్ం హవా ఇతి భస్మ। మన ఏతాని చక్షూంషి భ
స్మానీతి ॥ ఏతే వస సప్తమంత్రా యద్యప్యథర్వశిరస్యధీయంతే తత్ర వినియుజ్యంతే చ ॥ తథాపి జాబాలోపనిషద్యపి వి
నియోగ ఏతేషామస్తీతి జాబాలోపనిషద్గతైరిత్యుక్తం॥ శ్రూయతే హి తత్రాపి ॥ అగ్నిరిత్యాదినా భస్మ గృహీత్వా నిమృ

మపి సర్వేషామపరం భస్మ లౌకికం॥ ౧౫॥ సర్వాంగోద్ధూళనేనైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకైః । భస్మధా
ర్యమితి ప్రోక్తం మునిభిస్సర్వమానవైః ॥ ౧౬ ॥ ధారణం మంత్రతః ప్రోక్తం ద్విజానాం మునిపుంగవైః।
కేవలం ధారణం విప్రా అన్యేషామితి కీర్తితమ్॥౧౭॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్జాబాలోపనిషద్గతైః।
సప్తభిర్ధూళనం కార్యం భస్మనా సజలేన చ॥౧౮॥ త్రియాయుషేణ మంత్రేణ ద్విజాస్తిర్యక్త్రిపుండ్రకం।

జ్యాంగాని సంస్పృశేదితి ॥ ౧౮ ॥ భస్మస్నానానంతరం త్రిపుండ్రమాహ ॥ త్రియాయుషేణేతి॥ స చ మంత్ర ఏవం। త్రియా
యుషం జమదగ్నేః కశ్యపస్య త్రియాయుషం । అగస్త్యస్య త్రియాయుషం । యద్దేవానాం త్రియాయుషం । తన్మే అస్తు త్రి
యాయుషమితి॥ త్రిపుండ్రధారణే జాబాలశ్రుతిః॥ అథో పరి తిర్యక్త్రిపుండ్రం ధారయేదితి। తథా లోకాక్షిః॥ మధ్యమా
నామికాంగుష్ఠైర్లలాటే భస్మనా కృతః । స త్రిపుండ్రో భవేచ్ఛస్తో మహాపాతకనాశనః ॥ త్రిపుండ్రం ధారయేద్యస్తు శి
వప్రణతమానసః । భూర్భువస్స్వస్త్రయో లోకా ధృతాస్తేన మహాత్మనా ॥ త్రిపుండ్రధృగ్విప్రవరో యో రుద్రాక్షధర
శ్శుచిః । స హంతి రోగదురితవ్యాధిదుర్భిక్షతస్కరాన్ ॥ స ప్రాప్నోతి పరం బ్రహ్మ యస్మాన్నావర్తతే పునః॥ స పఙ్క్తి-
పావనశ్శ్రాద్ధే పూజ్యో విప్రైస్సురైరపి ॥ శ్రాద్ధే యజ్ఞే జపే హోమే వైశ్వదేవే సురార్చనే । ధృతత్రిపుండ్రః పూతాత్మా
మృత్యుంజయతి మానవ ఇతి ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ శివాగ్నికార్యం యః కృత్వా కుర్యాత్త్రియుషమాత్మవిత్ ॥ ము
చ్యతే సర్వపాపైస్తు స్పృష్టేన భవభస్మనా । సితేన భస్మనా కుర్యాత్త్రిసంధ్యం యస్త్రిపుండ్రకమ్ ॥ సర్వపాపవినిర్ము
క్తః శివేన సహ మోదత ఇతి॥ కూర్మపురాణే ॥ సితేన భస్మనా కుర్యాల్లలాటే తు త్రిపుండ్రకమ్ । యో౽సావనాదిర్భూ
తాదిర్లోకాత్మా సో౽మృతో భవేత్ ॥ ఉపర్యధోభాగయోగాత్త్రిపుండ్రస్య తు ధారణమితి ॥ స్కాందపురాణే ॥ శిరోల
లాటం శ్రుతికంఠబాహూరో నాభియుక్తాని షడంగుళాని । స్థానేషు యుక్తేషు చతుర్వ్యపోహ నక్షత్రరూపాణి చ తాని
విద్ధి॥ త్రియాయుషం జమదగ్నేరితి కుర్యాత్త్రిపుండ్రకం। అథర్వసూక్తమంత్రేణ కుర్యాత్త్ర్యంబకపురుషేణ వా॥ వర్జనేన భ
వేద్వ్యాధిర్దీర్ఘశ్చైవ తపఃక్షయః। నేత్రయుగ్మప్రమాణేన త్రిపుండ్రం ధారయేద్బుధ ఇతి॥ శివపురాణే॥ అకృత్వా భస్మ
నా స్నానం న జపేద్వై షడక్షరం । త్రిపుండ్రం చ లిఖిత్వా తు విధినా భస్మనా జపేత్॥ అంత్యజో వా౽ధమో వాపి మూర్ఖో
వా పతితో౽పి వా । యస్మిన్ దేశే వసేన్నిత్యం భూతిశాసనసంయుతః । తస్మిన్సదా శివస్సోమస్సర్వభూతగణావృతః॥ స
ర్వతీర్థైశ్చ తీర్థజ్ఞైః సాన్నిధ్యం కురుతే సదా । సర్వాంగోద్ధూళనం చైవ న తు కల్ప్యం త్రిపుండ్రకైః ॥ త్రిపుండ్రస
హితో విప్రః పూజ్యస్సర్వైస్సురాసురైః। యస్మిన్ దేశే శివజ్ఞానీ భూతిశాసనసంయుతః ॥ గతో యదృచ్ఛయా వాపి త
స్మిన్ సర్వే తీర్థాస్సమాగతాః । బహునాత్ర కిముక్తేన సంపూజ్యాశ్శివయోగినః ॥ లింగార్చనం సదా కార్యం జప్యో మంత్రః

ష్షడక్షర ఇతి॥ ౧౯॥ ఆశ్రమభేదేన వికల్పితాన్మంత్రభేదానాహ॥ మేధావీత్యాదినేతి॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ శ్వేతాశ్వతరశాఖిన ఆమనంతీత్యుక్తం- తేయదామనంతి తదాహ॥ అయమిత్యాశ్రమ ఇతి॥ ౨౬॥ శ్రుత్యంతరేఽపి సంవాదమాహ॥ ఉద్ధూళనమితి॥ ౨౭॥ పాశనివృత్తయే చేదామనంతి జ్ఞానాంగత్వేన మన్వద్భిః నహి విరోధ ఇత్యత ఆహ॥ తథాపీతి॥ తత్ర హేతుమాహ జ్ఞానాదేవేతి॥ కేవలాదితి న భస్మస్నానసహితాదిత్యర్థః॥ తత్రోపపత్తిమాహ॥ అజ్ఞానస్యేతి॥ తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి। నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయేతి శ్రుత్యా మాయానివృత్తిరూపే అమృతత్వే జ్ఞానాతిరిక్తసాధననిరాసాదిత్యర్థః॥ ౨౮॥ తర్హి వ్రతవైయర్థ్యమిత్యత ఆహ। వ్రతం పాశుపతమితి। వ్రతతపితకల్మషస్యైవోపనిషజ్జ్ఞానాన్మాయాపాశస్యనివృత్తిరితి వ్రతాత్తన్నివృత్తిరిత్యుచ్యతే। ఏవం హి శ్రూయతే॥ వ్రతమేతత్పాశుపతం పశుపా

భాష్యం ప్రోక్తం ద్విజశ్రేష్ఠా ధార్మికైర్వేదపారగైః ॥ ౧౯॥ మేధావీత్యాదినా వాపి బ్రహ్మ
చారీ దినే దినే। భస్మనా సజలేనైవ ధారయేచ్చ త్రిపుండ్రకమ్॥ ౨౦॥ త్ర్యంబకేన మంత్రేణ ప్రణ
వేన శివేన వా। గృహస్థశ్చ వనస్థశ్చ ధారయేచ్చ త్రిపుండ్రకం॥ ౨౧॥ ఓంకారేణ త్రిరుక్తేన సహంసేన
త్రిపుండ్రకం। ధారయేద్భిక్షుకో నిత్యం ఇతి జాబాలికీ శ్రుతిః॥ ౨౨॥ లలాటే చైవ దోర్ద్వంద్వే తథై
వోరసి బుద్ధిమాన్। త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్॥ ౨౩॥ వర్ణానామాశ్రమా
ణాం చ మంత్రతోఽమంత్రతోఽపి చ। త్రిపుండ్రోద్ధూళనం ప్రోక్తం జాబాలైరాదరేణ చ॥ ౨౪॥ ఉద్ధూళ
నం త్రిపుండ్రం చ జ్ఞానాంగత్వేన సాదరమ్। ఆమనంతి మునిశ్రేష్ఠాః శ్వేతాశ్వతరశాఖినః॥ ౨౫॥ అయ
మత్యాశ్రమో ధర్మో యైస్సమాచరితో ముదా। తేషామేవ శివజ్ఞానం సంసారచ్ఛేదకారణమ్॥ ౨౬॥
ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రం చ మాయాపాశనివృత్తయే। ఆమనంతి మునిశ్రేష్ఠా అథర్వశిరసి స్థితాః॥ ౨౭॥
తథాపి మాయావిచ్ఛేదో జ్ఞానాదేవ తు కేవలాత్। అజ్ఞానస్య తు విజ్ఞానం బాధకం ఖలు తేన తు॥ ౨౮॥
వ్రతం పాశుపతం యేన సమ్యగాచరితం బుధాః। తస్య జ్ఞానం విజాయేత తేన పాశవిమోచనం॥ ౨౯॥
ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రం చ జ్ఞానాంగత్వేన కేవలమ్। ఆమనంతి మునిశ్రేష్ఠాః సాక్షాత్కైవల్యశాఖినః॥ ౩౦॥
అతోఽపి పాశవిచ్ఛేదలాభాయ జ్ఞానసిద్ధయే। ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రం చ ముముక్షుస్సమ్యగాచరేత్॥
౩౧॥ అగ్న్యాదిభ్యః పరా భూతిస్తయా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం। ఉద్ధూళనం చరేదేవ ముముక్షుర్జ్ఞాన
సిద్ధయే॥ ౩౨॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం। ప్రమాదాదపి మోక్షార్థీ న త్యజేదితి
హి శ్రుతిః॥ ౩౩॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం। మహాపాపవినాశాయ విధత్తే వైది
కీ శ్రుతిః॥ ౩౪॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం। రక్షార్థం సర్వజంతూనాం విధత్తే వై
దికీ శ్రుతిః॥ ౩౫॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం। మంగళార్థం చ సర్వేషాం విధత్తే వై
దికీ శ్రుతిః॥ ౩౬॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్। పవిత్రార్థం చ సర్వేషాం విధత్తే
వైదికీ శ్రుతిః॥ ౩౭॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్। మహేశ్వరాణాం లింగార్థం వి
ధత్తే వైదికీ శ్రుతిః॥ ౩౮॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్। లింగార్థం చైవ సర్వేషాం
విధత్తే వైదికీ శ్రుతిః। ౩౯॥ భస్మనోద్ధూళనం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్। స్నానత్వేనైవ సర్వేషాం

శవిమోక్షాయేతి॥ అథర్వశిరసి సాక్షాన్మాయాపాశనివృత్తిహేతుత్వేన శ్రుతమపి వ్రతమౌపనిషదజ్ఞానద్వారేణైవ న సాక్షాదితి న్యాయాదిత్యుక్తం॥ ౨౯॥ న కేవలం న్యాయాత్ప్రత్యక్షశ్రుతావపి ఏవమామ్నాయత ఇత్యత ఆహ॥ సాక్షాత్కైవల్యశాఖిన ఇతి॥ ౩౦॥ జ్ఞానద్వారేణ సాధనతాముక్తాముపసంహరతి॥ అతోఽపీతి॥ అస్మిన్ పరంపరాసాధనత్వేపీత్యర్థః॥ ౩౧॥ ఉద్ధూళనత్రిపుండ్రయోరుక్తే జ్ఞానసాధనత్వే ఉపపత్తిమాహ॥ అగ్న్యాదిభ్య ఇతి॥ అగ్న్యంబుపృథివీలక్షణాత్తత్వజ్ఞానసాధనాద్భూతత్రయాదుత్పన్నా భూతిః అతస్తయా కృతముద్ధూళనత్రిపుండ్రం చ జ్ఞానసాధనమిత్యర్థః॥ భూతత్రయస్య చ జ్ఞానసాధనతోక్తా ఛాందోగ్యోపనిషది॥ అన్నేన సోమ్య శుంగేన అపో మూలమన్విచ్ఛ అద్భిః సోమ్య శుంగేన తేజో మూలమన్విచ్ఛ తేజసా సోమ్య శుంగేన సన్మూలమన్విచ్ఛేతి॥ ౩౨॥ ఉద్ధూళనత్రిపుండ్రయోః కైవల్యసిద్ధ్యేకకర్తవ్యతోక్తా అకరణే తదసిద్ధిమాహ భస్మనోద్ధూళనమితి॥ ముముక్షోస్త్యాగనిషేధాదేవ త్యాగ ఇష్యమాణాయా ముక్తేరసిద్ధిర్జ్ఞాయతే॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥

౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫॥ ౪౬ ॥ ౪౭॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥
ఇత ఆరభ్య ఆ అధ్యాయశేషేణ భస్మోద్ధూళనస్య త్రిపుండ్రధారణస్య చ కరణే యా సిద్ధయ ఉక్తాః అకరణే చ ప్రత్యవాయాస్తత్సర్వం ప్రపంచితం కాలాగ్నిరుద్రోపనిషది - అతస్సా సర్వాఽచోదాహ్రియతే॥ అథ కాలాగ్నిరుద్రం భగవంతం సనత్కుమారః పప్రచ్ఛ ॥ అధీహి భగవన్ త్రిపుండ్రవిధిం కిం తత్త్వం కిం ద్రవ్యం కియత్స్థానం - కతి ప్రమాణం - కా రేఖాః - కే మంత్రాః - కా శక్తిః - కిం దైవతం - కః కర్తా - కిం ఫలమితి ॥ తగ్ం హోవాచ ॥ భగవాన్ కాలాగ్నిరుద్రః॥ యద్ద్రవ్యం తదాగ్నేయం భస్మ ॥ సద్యోజాతాదిపంచబ్రహ్మమంత్రైః పరిగృహ్య - అగ్నిరితి భస్మేత్యనేనాభిమంత్ర్య మానస్తోక ఇతి సముద్ధృత్య॥ జలేన సంసిచ్య ॥ త్రియాయుషమితి శిరోలలాటవక్షఃస్కంధేష్వితి త్రియాయుషైస్త్ర్యంబకైస్తిర్యక్తిస్రో రేఖాః ప్రకుర్వీత - వ్రతమేతచ్ఛాంభవం - సర్వేషు వేదేషు వేదవాదిభిరుక్తం భవతి తస్మాత్తత్సమాచరేన్ముముక్షుర

విధత్త్రైవైదికీశ్రుతిః ॥ ౪౦ ॥ భస్మనోద్ధూళనంచైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్ । జ్ఞానార్థం చైవ సర్వేషాం విధత్త్రైవైదికీశ్రుతిః ॥ ౪౧ ॥ భస్మనోద్ధూళనంచైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్ । వ్రతత్వేనైవ సర్వేషాం విధత్త్రైవైదికీశ్రుతిః॥ ౪౨ ॥ భస్మనోద్ధూళనంచైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్ । దానత్వేనైవ సర్వేషాం విధత్త్రైవైదికీశ్రుతిః ॥ ౪౩ ॥ భస్మనోద్ధూళనంచైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్ । తపస్త్వేనైవ సర్వేషాం విధత్త్రైవైదికీశ్రుతిః॥ ౪౪॥ భస్మనోద్ధూళనంచైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్। యజ్ఞత్వేనైవ సర్వేషాం విధత్త్రైవైదికీశ్రుతిః ॥ ౪౫ ॥ భస్మనోద్ధూళనంచైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్ । సర్వధర్మతయా పుంసాం విధత్త్రైవైదికీశ్రుతిః॥ ౪౬॥ శివేన విష్ణునా చైవ బ్రహ్మణా వజ్రిణా తథా । దేవతాభిర్ధృతం భస్మ త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మనా॥ ౪౭॥ ఉమాదేవ్యా చ లక్ష్మ్యా చ వాచాఽన్యాభిరాస్తికాః । సర్వస్త్రీభిర్ధృతం భస్మ త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మనా॥ ౪౮॥ యక్షరాక్షసగంధర్వసిద్ధవిద్యాధరాదిభిః। మునిభిశ్చ ధృతం భస్మ త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మనా॥ ౪౯ ॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ యైస్సమాచరితం ముదా। త ఏవ శిష్టా విద్వాంసో నేతరే మునిపుంగవాః॥ ౫౦॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ శ్రద్ధయా నాచరంతి యే। తేషాం నాస్తి వినిర్మోక్షస్సంసారాజ్జన్మకోటిభిః॥ ౫౧ ॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైశ్శూద్రైరపి చ సంకరైః । అపభ్రంశైర్ధృతం భస్మ త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మనా॥ ౫౨॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ శ్రద్ధయా నాచరంతి యే। తేషాం నాస్తి శివజ్ఞానం కల్పకోటిశతైరపి॥ ౫౩॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ శ్రద్ధయా నాచరంతి యే । తేషాం నాస్తి సమాచారో వర్ణాశ్రమసమన్వితః॥ ౫౪ ॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ శ్రద్ధయా నాచరంతి యే। తే మహాపాతకైర్యుక్తా ఇతి శాస్త్రవినిర్ణయః॥ ౫౫॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ శ్రద్ధయా నాచరంతి యే । తైస్సమాచరితం సర్వం విపరీతఫలాయ హి॥ ౫౬॥ మహాపాతకయుక్తానాం జంతూనాం పూర్వజన్మసు । త్రిపుండ్రోద్ధూళనద్వేషో జాయతే సుదృఢం బుధాః ॥ ౫౭ ॥ త్రిపుండ్రోద్ధూళనశ్రద్ధా యేషాం నైవోపజాయతే । ఉపపాతకదోషేణ దుష్టాస్తే నాత్ర సంశయః॥ ౫౮॥ త్రిపుండ్రోద్ధూళనాదౌ చ దర్శనే శ్రవణేఽపి చ । వాంఛా న జాయతే యేషాం తే మహాపాపసంయుతాః ॥ ౫౯॥

పునర్భవాయ॥ అథ సనత్కుమారః ప్రమాణస్య త్రిపుండ్రధారణస్య పప్రచ్ఛ - స హోవాచ॥ త్రిధా చా లలాటాదా చక్షుష ఆ భ్రువోరా మూర్ధ్న ఆ రామధ్యతోఽస్య యాస్య ప్రథమా రేఖా సా గార్హపత్యశ్చాకారో రజో భూర్లోకః ఆత్మా క్రియాశక్తిః ఋగ్వేదః ప్రాతస్సవనం మహేశ్వరో దేవతేతి యాస్య ద్వితీయా రేఖా సా దక్షిణాగ్నిరుకారస్సత్త్వమంతరిక్షమంతరాత్మా చేచ్ఛాశక్తిర్యజుర్వేదో మాధ్యందినం సవనం సదాశివో దేవతేతి॥ యాస్య తృతీయా రేఖా సా ఆహవనీయో మకారస్తమో ద్యౌర్లోకః పరమాత్మా జ్ఞానశక్తిః సామవేదః సాయందినం సవనం మహాదేవో దేవతేతి॥ యస్త్రిపుండ్రం భస్మనా కరోతి॥ యో విద్వాన్ బ్రహ్మచారీ గృహీ వానప్రస్థో యతిర్వా స సమస్తమహాపాతకోపపాతకేభ్యః పూతో భవతి॥ స సర్వేషు తీర్థేషు స్నాతో భవతి॥ సతతం సర్వరుద్రమంత్రజాపీ భవతి॥ స సర్వాన్వేదానధీతో భవతి॥ స సర్వాన్ దేవాన్ జ్ఞాతో భవతి। సకలభోగాన్భుంక్తే॥ దేహం త్యక్త్వా శివసాయుజ్యమేతి। న స పునరావర్తతే - న స పునరావర్తత ఇత్యాహ భగవాన్ కాలాగ్నిరుద్రః - యస్త్వేతదధీతే సోఽప్యేవమేవ భవతీత్యోగ్ం సత్యమిత్యుపనిషత్ - ఇతి కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్సమాప్తా॥ ౫౯ ॥
౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ఇతి శ్రీ సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే త్రింశోఽధ్యాయః॥

భస్మోద్ధూళనత్రిపుండ్రధారణవదన్యచ్ఛివప్రీతికరం వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాతఇతి॥ ౧॥ జీవబ్రహ్మేతి॥ తద్ధిశివ పూజాభేదానాంమధ్యే ఉత్తమానిరాధారాపూజేతిపూర్వముక్తం॥౨॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥౧౦॥౧౧॥

యేషాంక్రోధోఽభవేద్భస్మధారణేతత్ప్రమాణకే। తేమహాపాతకైర్యుక్తా ఇతిమేనిశ్చితామతిః॥ ౬౦॥
భస్మధారణమాహాత్మ్యం మయావక్తుం నశక్యతే । గురుణాపిచ మేవిప్రాః కల్పకోటిశతైరపి॥ ౬౧॥
అహోమోహస్యమాహాత్మ్యంమునీంద్రాబ్రహ్మవాదినః । యన్నరాభస్మసంత్యజ్య కుర్వంత్యన్యత్సమీహితమ్॥ ౬౨॥ అతిరహస్యమిదంమునిపుంగవాఃకథితమేవజగద్ధితమ్ । యదిసమాచరంతిమనుజాముదా సఫలమేవహిజన్మనసంశయః॥ ౬౩॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- భస్మధారణవైభవంనామ త్రింశోఽధ్యాయః॥ ... ...

~~~ * శివప్రీతికరంశివబ్రహ్మైక్యవిజ్ఞానమ్. * ~~~

ఓమ్ శ్రీసూతఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిశివప్రీతికరంముదా । శ్రద్ధయాసహ విప్రేంద్రాః శృణుతాతీవశోభనమ్॥ ౧॥ జీవబ్రహ్మైక్యవిజ్ఞానంవిశుద్ధంవేదసంభవమ్ । దేవదేవస్య విప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా ॥ ౨ ॥ సర్వంబ్రహ్మేతివిజ్ఞానంయత్తద్వేదాంతవాక్యజమ్ । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా ॥ ౩॥ సాంబమూర్తిధరస్యాస్యశివస్యధ్యానమాస్తికాః । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౪ ॥ నృత్యమానస్యదేవస్యధ్యానంయత్తద్ద్విజోత్తమాః । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౫॥ శివశంకరరుద్రాదిశబ్దాభ్యాసశ్చశ్రీప్రదమ్ । దేవదేవస్య విప్రేంద్రా మహాప్రీతికరంసదా॥ ౬॥ శివభక్తిశ్చవిప్రేంద్రాగురుభక్తిస్తథైవచ । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౭ ॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణేషువిశ్వాసోయస్సఆస్తికాః । దేవదేవస్య విప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౮॥ అధ్యాపనంచాధ్యయనంవేదవేదాంతయోరపి । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౯॥ వేదవేదాంతవాక్యానాంతాత్పర్యస్యనిరూపణమ్ । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౦॥ త్రిపుండోద్ధూళనాచారోజాబాలోక్తేనవర్త్మనా । దేవదేవస్య విప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౧॥ కంఠేశిరసివాహస్తైరుద్రాక్షాణాంచధారణమ్ । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౨॥ లింగేశివార్చనంనిత్యంవేదోక్తేనైవవర్త్మనా । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౩ ॥ వారాణస్యాదికేస్థానేయాత్రాకరణమాదరాత్ । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౪॥ శాంతిదాంత్యాదిసంపత్తిర్ముముక్షుత్వంమునీశ్వరాః । దేవదేవస్య విప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౫॥ నిత్యానిత్యార్థవిజ్ఞానంవైరాగ్యంసుదృఢంతథా । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా ॥ ౧౬ ॥ యజ్ఞదానతపఃకర్మనిష్ఠాచాశ్రమలక్షణమ్ । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౭ ॥ స్వజాతివిహితాచారోతథాన్యాచారవర్జనమ్ । దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౧౮॥ నిషిద్ధకర్మణాంత్యాగోదుష్కృత్యానాముపేక్షణమ్। దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥౧౯॥ దయాసర్వేషుభూతేషుమార్గదూషణవర్జనమ్। దేవదేవస్యవిప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా ॥ ౨౦ ॥ ద్విజానామపిశుశ్రూషాజ్ఞానినాంచవిశేషతః । దేవదేవస్య విప్రేంద్రామహాప్రీతికరంసదా॥ ౨౧॥ శివజ్ఞానైకనిష్ఠస్యగురోశ్శుశ్రూషణంముదా । శివప్రీతికరాణాంతు విశిష్టంనాత్రసంశయః॥౨౨॥ పురాకాచిత్కులాలస్త్రీ బభూవాతీవసుందరీ।సాసహస్రత్రయంహత్వా విప్రాణామర్థవాంఛయా ॥ ౨౩ ॥ మహాధనవతీభూత్వామాయయాపరిమోహితా । యథేష్టం భూతలేవిప్రాఃచచారపరిగర్వితా॥ ౨౪॥ కశ్చిద్విజ్ఞానసంపన్నోమహాయోగీమునిశ్చలః। శ్రీమద్దక్షిణకైలాసంశివస్థానోత్తమోత్తమమ్॥ ౨౫ ॥ వర్తితుంశ్రద్ధయాగచ్ఛద్విదిత్వాదేశవైభవమ్ । తందృష్ట్వా సాస్వభోగార్థంప్రణిపత్యతపస్వినమ్॥ ౨౬ ॥ పరిగృహ్యాతిసంతుష్టాగృహేస్వేయేపిచక్షణా । స్నాపయిత్వాస్త్రాదికందత్వాభోజయిత్వానుమోదతః ॥ ౨౭॥ చందనాద్యైరలంకృత్యదత్వాతాంబూలపూర్వకమ్ । సమాశ్వాస్యమహాత్మానంప్రియాద్భుక్తవతీద్విజాః ॥ ౨౮॥సోపివిజ్ఞానసంపన్నోమహాయోగీ
~~~

౧౨॥ ౧౩ ॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨ ॥ ౩౩॥ ౩౪॥ నిగదవ్యాఖ్యానమన్యత్ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - ఏకత్రింశోధ్యాయః. *

నిరాకులః । అతీవప్రీతిమాపన్నాస్తయా సహ మునీశ్వరాః ॥ ౨౯ ॥ శ్రీమద్దక్షిణకైలాసే శివస్థానోత్తమోత్తమే । అవర్తత చిరం కాలమతీవప్రీతిసంయుతః ॥ ౩౦ ॥ దేవదేవో మహాప్రీతస్తయా శుశ్రూషయా ద్విజాః । తస్యై పరమకైవల్యం దదౌ విజ్ఞానపూర్వకమ్॥ ౩౧ ॥ బహవో జ్ఞాననిష్ఠస్య శుశ్రూషాబలతో ద్విజాః । శివప్రీతిమవాప్యాశు విముక్తా భవబంధనాత్॥ ౩౨॥ అతఉక్తైవ సర్వైః శుశ్రూషా శివయోగినః । శివప్రీతికరీ సాక్షాదితి వేదార్థసంగ్రహః ॥ ౩౩ ॥ అతశ్శివప్రీతికరం విచార్య ద్విజోత్తమా వేదవిదాం వరిష్ఠాః । మదుక్తమార్గేణ శివప్రియేణ సదా శివప్రీతికరం కురుధ్వమ్॥ ౩౪ ॥
ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే - సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - శివప్రీతికర నిరూపణం నామ- ఏకత్రింశోధ్యాయః॥ ... ...

—* భక్త్యభావకారణమ్, *—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథ వక్ష్యే మహాదేవ శ్రద్ధాభావస్య కారణమ్ । మనుష్యాణాం మునిశ్రేష్ఠాశ్శృణుత శ్రద్ధయా సహ॥ ౧॥ పురా కాలవిపాకేన ప్రాణికర్మవశేన చ । పంచసప్త చ వర్షాణి నవవర్షశతక్రతుః॥ ౨ ॥ అనావృష్ట్యా ద్విజా భూమిర్దుర్భిక్షా భవదాస్తికాః । క్షుత్పీడా చ మహాతీవ్రా విజాతా సర్వదేహినామ్ ॥ ౩ ॥ మనుష్యాశ్చ దురాచారా అభవన్నన్నవాంఛయా । హత్వా కేచిన్మనుష్యాంశ్చ భుక్తవంతో విమోహితాః ॥౪॥ హత్వా కేచిత్పశూన్నాహో దజానేడాంశ్చ మోహితాః । తురంగాంశ్చ గజానేడాంశ్చిద్భుక్తవంతో యథాబలమ్॥ ౫॥ బ్రాహ్మణాః కేచిదాలోడ్య విశిష్టా మునిసత్తమాః । గౌతమస్యాశ్రమం పుణ్యం యయుస్సర్వే మహత్తరమ్ ॥ ౬ ॥ గౌతమస్య తపోయోగాత్ప్రసాదాచ్ఛంకరస్య చ । ఆశ్రమస్తస్య విప్రేంద్రాస్సుభిక్షస్త్వభవద్భృశమ్॥ ౭॥ తే సంభూయ మునిశ్రేష్ఠం గౌతమం ప్రణిపత్య చ । ప్రోచుః క్లేశేన సంయుక్తా ద్విజాః కారుణికం ప్రతి॥౮॥ వయం క్షుత్పీడితాస్సర్వే భగవన్ భవవల్లభ । కేవలం కృపయైవాస్మాన్ రక్ష రక్ష హితేరత ॥ ౯॥ ఇతి విజ్ఞాపితశ్శ్రీమాన్ మహాకారుణికోత్తమః । గౌతమస్సర్వవిప్రాణామభయం దత్తవాన్ ప్రభుః ॥ ౧౧ ॥ పుత్రభార్యాదియుక్తానాం విప్రాణాం గౌతమో మునిః । దదౌ ధాన్యం ధనం వస్త్రం తిలం తైలం చ గామపి॥ ౧౧ ॥ అన్యాని యాని జంతూనామిష్టాని సకలాని తు । తాని తేషాం మునిశ్శ్రీమాన్ దదౌ కారుణికోత్తమః॥ ౧౨ ॥ ఆధివ్యాధ్యస్త్రశస్త్రాదిపీడాశ్చ వివిధా ద్విజాః। నివారితా మునీంద్రేణ గౌతమేన ద్విజన్మనామ్ ॥౧౩ ॥ శ్రౌతస్మార్తసదాచారా ఉపదిష్టా ద్విజన్మనామ్। గౌతమేన మునీంద్రేణ మునీంద్రాః కరుణాబలాత్। ౧౪ ॥ ఏవం చిరగతే కాలే గౌతమస్య మహాత్మనః । తపసా కేవలం భూమిస్సుభిక్షా భవదాస్తికాః॥ ౧౫ ॥ బ్రాహ్మణైశ్చ పునస్సర్వైర్గౌతమేన సురక్షితైః। విచార్య కార్యం సంభూయ స్వదేశగమనాయ వై॥ ౧౬ ॥ గౌహంతా గౌతమేనేతి నిర్ఘృణైః పురుషాధమైః । కృతో మిథ్యాభిశాపస్తు మహామోహవశేన తు॥ ౧౭ ॥ తం శ్రుత్వా స మునిశ్శ్రీమాన్ గౌతమో మునిసత్తమాః । మహాక్రోధేన సంయుక్తశ్శశాప బ్రాహ్మణాధమాన్॥ ౧౮॥ గౌతమ ఉవాచ ॥ మహాదేవస్వరూపే చ మహాదేవస్య విగ్రహే । మహాదేవస్య భక్తౌ చ మహాదేవస్య నామ్ని చ ॥ ౧౯ ॥ మహాదేవస్య విజ్ఞానే మహాదేవపరిగ్రహే । మహాదేవస్య చ స్థానే మహాదేవస్య కీర్తిషు॥ ౨౦॥ మహాదేవాయ దానే చ మహాదేవాశ్రయే మృచ । మహాదేవస్య చోత్కర్షే త్రిపుండ్రో(

శ్రద్ధావిరోధినస్తదభావస్య కారణం హేయతయా జ్ఞాతవ్యమితి తద్వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథ వక్ష్యే ఇతి॥ ౧॥ శ్రేయోర్థినామపి పురుషాణాం సకలశ్రేయోహేతుభూతాయాః శ్రద్ధాయా అభావే గౌతమశాపః కారణమితి వక్తుమితిహాసమారభతే॥ పురా కాలేతి॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪॥ ౫ ॥ ౬॥ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥౧౭ ॥ ౧౮॥

౧౯ ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ద్వాత్రింశోధ్యాయః.

ద్ధూళనాదిషు ॥ ౨౧॥ రుద్రాక్షధారణే నిత్యం రుద్రస్యైవ తు పూజనే। రుద్రాలయాదిదృష్ట్యాయాం రుద్రయాత్రాదికర్మసు॥ ౨౨ ॥ యత్యత్తు రుద్రసంబంధి తత్రతత్రాపి దుర్జనాః। భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౨౩॥ నిత్యకర్మాద్యనుష్ఠానే తథా కామ్యవివర్జనే । భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౨౪॥ శాంతిదాంత్యాదివిజ్ఞానసాధనేషు ద్విజాధమాః। భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౨౫॥ స్వాధ్యాయే చ జపే చైవ తథా ప్రవచనేపి చ। భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రహ్మణాధమాః ॥ ౨౬ ॥ నానావిధేషు దానేషు యజ్ఞేషు వివిధేషు చ । భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౨౭ ॥ కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదౌ చ తథా మాసోపవాసకే । భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః ॥ ౨౮ ॥ వేదభక్త్యా తథాస్తిక్యే యోగాంగేషు యమాదిషు । భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౨౯ ॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణోక్తేష్వర్థేషు సకలేషు చ। భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౩౦॥ స్వదారగమనే చైవ పరదారవివర్జనే। భవతానున్ముఖాయూయం సర్వథా బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౩౧ ॥ విష్ణ్వాదిదేవతాస్సర్వా విశిష్టాశ్శంకరాదితి । భ్రాంతివిజ్ఞానసంపన్నా భవత బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౩౨॥ శంఖచక్రగదాపద్మదండపాశాంకుశాదిభిః । అంకితాశ్శ్రద్ధయా యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః ॥ ౩౩ ॥ నిహీనజాతినామ్నా తు రూపేణ చ తథైవ చ । అంకితాశ్శ్రద్ధయా యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః ॥ ౩౪ ॥ వర్తులాశ్వత్థపత్రార్ధచంద్రశూలాదిలింగినః । భవత శ్రద్ధయా సార్ధం లలాటే బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౩౫॥ పితృమాతృసుతభ్రాతృభార్యావిక్రయిణస్సదా। బంధువిక్రయిణస్తద్వద్భవేత బ్రాహ్మణాధమాః ॥ ౩౬॥ వేదవిక్రయిణస్తద్వత్తీర్థవిక్రయిణస్తథా। ధర్మవిక్రయిణస్తద్వద్భవత బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౩౭॥ సురావిక్రయిణస్తద్వన్మాంసవిక్రయిణస్తథా। మత్స్యవిక్రయిణస్తద్వద్భవత బ్రాహ్మణాధమాః ॥ ౩౮ ॥ పాంచరాత్రే చ కాపాలే తథా కాలాముఖేపి చ। శాక్తే చ దీక్షితా యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః ॥ ౩౯॥ బౌద్ధచార్హస్పతే చైవ తథా పాశుపతేపి చ । శాంభవే దీక్షితా యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౪౦॥ పాషండేషు తథాన్యేషు మార్గేష్వశ్రౌతకేషు చ। శ్రద్ధయా దీక్షితా యూయం భవత బ్రాహ్మణాధమాః॥ ౪౧॥ యుష్మాకం వంశజాతాశ్చ సర్వే స్త్రీభిస్సహ ద్విజాః। మదుక్తార్థప్రకారేణ భవంతు బ్రాహ్మణాధమాః ॥ ౪౨॥ బహునోక్తేన కిం సాక్షాచ్ఛివే సంసారమోచకే। తత్సంబంధిషు సర్వేషు శ్రుతిస్మృత్యాదికేషు చ॥ ౪౩॥ యుష్మాకం వంశజాతానాం యుష్మాకం చ తథైవ చ । శ్రద్ధాభావస్తథైవాస్తు శాపస్త్రివః కృతో మయా॥ ౪౪॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవం మునీంద్రేణ కృతే చ శాపే ద్విజాధమాశ్చాపి తదాజ్ఞయైవ। తథా భవంస్తత్కులజాశ్చ సర్వే స్వభావజో హ్యేవ మునేః ప్రభావః ॥ ౪౫॥ శ్రద్ధాభావస్తేన జాతో నరాణాం సాక్షాద్రుద్రే తస్య ధర్మే చ విప్రాః। తస్మాద్విద్వాంస్తద్వినాశాయ సాక్షాద్రుద్రం నిత్యం పూజయేచ్ఛ్రద్ధయైవ॥ ౪౬॥ త్రిపుండ్రముద్ధూళనమాస్తికోత్తమాస్సమాచరేన్నిత్యమతంద్రితస్తథా। విశేషతశ్శాంకరవేదనే రతో భవేదశేషం కథితం మయానఘాః॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- భక్త్యభావకారణం నామ ద్వాత్రింశోధ్యాయః-

పరతత్త్వ విచారః

ఓం శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథ నామాని వక్ష్యామి పరతత్త్వస్య సువ్రతాః। యాని సంకీర్తయన్మర్త్యో విముక్తి

అథ శ్రద్ధావతోపి వివేకజ్ఞానహేతుశ్రవణాద్యధికారవిరహే కిం కర్తవ్యమిత్యాశంక్య తస్య పరతత్త్వనామకీర్తనాదేవ శ్రవణాధికారవివేకజ్ఞానమజ్ఞాననివృత్తిరూపా ముక్తిశ్చ సిధ్యేదిత్యభిప్రేత్య తాని నామాని వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథ నామానీతి॥

౧ ॥ తాన్యనుక్రామతి ॥ శివోరుద్రఇతి ॥ బ్రహ్మాసత్పరమితి ॥ సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్ । బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధైరిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ అంతకారిరితి ॥ మనుజపశుపక్షిమృగాదేః సంహర్తా వైవస్వతోంతకస్తస్యాపిసంహర్తా పరమేశ్వరః శ్రూయతేహి ॥ యస్యబ్రహ్మచక్షత్రంచోభేభవతఓదనః। మృత్యుర్యస్యోపసేచనం కఇత్థావేదయత్రసఇతి॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ కపింజరఇతికంశిరస్తత్రపింగళవర్ణాభిర్జటాభిర్యుక్త ఇత్యర్థః॥ యాస్కస్త్వాహ కపింజరఃకపిరివకీర్ణః ॥ ఈషత్పింజరోవా। కమనీయశబ్దంపింజరయతీతి చేతి ॥ ౭ ॥ ౮॥ అహిర్బుధ్న్యఇతి॥ అహిఁగతౌ॥ అహతిగచ్ఛతీత్యహిః| బుధ్నమంతరిక్షం।తత్రభవోబుధ్న్యః।తదాహయాస్కః॥ అహిరయనాదేత్యంతరిక్షేయోఽహిఃసబుధ్న్యోబుధ్నమంతరిక్షంతన్నివాసాదితి॥ శిపివిష్టఇతి॥ శిపయోరశ్మయస్తైరావిష్టః శిపివిష్టఃశిపయోఽత్రరశ్మయఉచ్యంతేతైరావిష్టోభవతీతియాస్కః॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ జన్మాదికారణమితి॥జాయతేఅస్తివిపరిణమతఇత్యాదిభావవికారషట్కస్యకారణమిత్యర్థః॥శాస్త్రయోనిరితి॥ప్రవృత్తినివృత్తిప్రతిపాదకంవిధినిషేధాత్మకం వేదవాక్యంశాస్త్రం। తస్యయోనిఃకారణం ॥ యద్వాప్రత్యగాత్మనఃపరశివస్వరూపప్రతిపాదకముపనిషద్వాక్యంశాస్త్రం । తద్యోనిర్జ్ఞప్తికారణమస్యేతిశాస్త్రయోనిః అతఏవభగవాన్బాదరాయణోఽపిసూత్రయామాస॥ శాస్త్రయోనిత్వాదితి॥ తత్సమఇతి

ఫలభాగ్భవేత్ ॥ ౧ ॥ శివోరుద్రోమహాదేవశ్శంకరోబ్రహ్మసత్పరమ్। శంభురీశానఈశశ్చశూలీచంద్రకళాధరః॥ ౨॥ శర్వఃపశుపతిస్సాక్షీహరశ్శ్రీకంఠఅద్భుతః ; ఉగ్రఃకపర్దిగిరిశోభవస్సర్వజ్ఞఈశ్వరః ॥ ౩॥ ఉమాపతిఃకపర్దీచ భూతేశస్త్రిపురాంతకః | అంతకారిస్త్రినేత్రశ్చ దక్షయజ్ఞవినాశనః॥ ౪॥ ధూర్జటిర్వామదేవశ్చస్థాణుస్సర్వవినాశకః | స్రష్టాచపాలకశ్చైవ తతస్తత్పురుషఃప్రభుః॥ ౫ ॥ వామదేవః కపాలీచసద్యోజాతస్సమస్సఖీ । అఘోరశ్చసుఘోరశ్చ ప్రశాంతః పాపనాశకః ॥ ౬ ॥ భవారిర్భోగదః శ్రీమాన్ కామధ్వంసీకపింజరః । వ్యోమకేశోఽశాలాక్షో వహ్నిరేతా వరప్రదః ॥ ౭ ॥ భీమోభగఃపినాకీచ వృషాంకఃకాలకూటహృత్ । కృత్తివాసాఃకిరాతశ్చ భిక్షుకోమూలకారణమ్ ॥ ౮ ॥ అహిర్బుధ్న్యోవిరూపాక్షో విరూపోవిశ్వవేషధృక్ । శిపివిష్టోమహాదేవోగణేశఃపార్వతీపతిః॥ ౯॥ మృడోమేరుధరోమేధామహామాయోమహేశ్వరః । సర్వాధిష్ఠానమాధారస్సర్వాధికరణంస్వరాట్॥ ౧౦॥ సర్వేశ్వరస్సర్వనిధిస్సర్వాత్మాసర్వసాధకః । సేతుస్సీమాసముద్రశ్చవిశిష్టశ్చవిధాకరః॥ ౧౧॥ జన్మాదికారణంహేతుశ్శాస్త్రయోనిస్సుఖాసనః । తత్సమోనాధికోసంగఃఆత్మాచామలసాధనమ్॥ ౧౨॥ పురాణపురుషఃపూర్ణోఽనంతఃరూపఃపురాతనః । సత్యంజ్ఞానసుఖంసాక్షాదాకాశః ప్రాణఆస్తికః॥ ౧౩ ॥ జ్యోతిఃప్రకాశఃప్రథితస్స్వయంభానస్స్వయంప్రభః । స్వప్రకాశస్స్వతంత్రశ్చస్వస్థస్స్వానుభవాగమః॥ ౧౪॥ అత్తాచానశనశ్శంభుఃపరమాత్మాపరాత్పరః । దేవదేవశ్చదేవశ్చజగన్నాథోనిరంజనః॥ ౧౫॥ నిర్భయోనిర్గుణోనిత్యోనిత్యానందోనిరామయః । వేదోవిదా

తస్యప్రసిద్ధస్యపరమేశ్వరస్యసదృశోఽపిపరమేశ్వరస్స్వయమేవనాన్యోవిద్యతే ॥ శ్రూయతేహి ॥ నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతఇతి॥తథాచపరశివస్యోపమానాంతరనిరాసాయతస్యైవోపమానోపమేయభావేసతితత్సమఇతినామసంపన్నం॥ ౧౨॥ఆకాశఇతి॥ఆసమంతాత్కాశతేస్వరూపప్రకాశతద్రూపతయా సర్వాధిష్ఠానత్వేన స్ఫురతీత్యాకాశః పరశివః ఆకాశోహవైనామరూపయోర్నిర్వహితా ఆకాశఇహోవాచేత్యాది శ్రుతిష్వప్యాకాశశబ్దః పరశివప్రతిపాదకఇతిబాదరాయణేననిరణాయి॥ ఆకాశస్తల్లింగాదిత్యాదినా॥ ప్రాణఇతి॥ ప్రకర్షేణచేష్టతేనిత్యంవర్తతఇతిప్రాణః అనీదవాతంస్వధయాతదేకం । ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మాతమ్మామాయురమృతముపాస్స్వేతి శ్రుతేః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ అత్తాచానశనఇతి ॥ యస్యబ్రహ్మచేతిప్రాగుదాహృతశ్రుతేః బ్రహ్మక్షత్రాదిసకలజగత్సంహర్తృత్వమేవాత్తృత్వం। తథాచవైయాసికంసూత్రం॥ అత్తాచరాచరగ్రహణాదితి॥ అనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి శ్రుతేరనశనః॥ ౧౫ ॥ వేదోవిదాధిరితి॥ వేత్తీతివేదః ఇగుపధలక్షణఃకప్రత్యయః। విత్ జ్ఞానం అతిశయాత్సర్వగోచరమాధీయతేస్మిన్నితివిధాధిఃకర్మణ్యాధికరణేచేతిక్విప్ప్రత్యయః॥ తథాచపాతంజలంసూత్రం తత్రనిరతిశయం సర్వజ్ఞబీజమితి॥ అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీతిశ్రుతేః॥ పరశివస్యైవజీవభావేనావస్థానాదవామధర్త్వం॥ కాలకాలఇతి॥ కాలంకలయత్యుత్పాదయతీతికాలకాలః॥ శ్రుతిశ్చభవతి ॥ సవిశ్వకృద్విశ్వవిదాత్మయోనిర్జ్ఞఃకాలకాలోగుణీసర్వవిద్యఇతి॥

కాలోత్పాదకత్వంచాన్యత్రస్పష్టమామ్నాయతే ॥ సర్వేనిమేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతఃపురుషాదధీతి॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ సమాహారఇతి ॥ సమాహ్రియంతేసంక్షిప్యంతే ఉపసంహ్రియంతేఽస్మిన్నితిసమాహారః యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతిశ్రుతేః॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ దహరఇతి ॥ ఉపలబ్ధిస్థానస్యదహరాకాశస్యాల్పపరిమాణత్వాత్తదవచ్ఛిన్నత్వేనోపలభ్యమానఃశివోఽపిదహరః॥ శ్రూయతేహి॥ అథయదస్మిన్బ్రహ్మపురేదహరం పుండరీకంవేశ్మదహరోఽస్మిన్నంతరఆకాశస్తస్మిన్యదంతస్తదన్వేష్టవ్యఇతి ॥ ౨౪॥ భూమేతి॥ భూమాత్వేవవిజిజ్ఞాసితవ్యోభూమానంభగవోవిజిజ్ఞాసఇతి వాక్యస్యభూమాసంప్రసాదాదధ్యుపదేశాదితిబాదరాయణే నబ్రహ్మపరతయానిర్ణీతత్వాద్భూమేతిపరశివస్యముఖ్యంనామ ॥ అనుభూః అనుభవజ్ఞానాత్మకఇత్యర్థః ॥ శ్రుతిశ్చ ॥ అయమాత్మాబ్రహ్మ సర్వానుభూతిరిత్యనుశాసనమితి॥ రసఇతి ॥ నిరతిశయానందరూపతయా సర్వైరాస్వాదనీయఇత్యర్థః ॥ శ్రూయతేహి ॥ రసోవైసః। రసగ్ంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతీతి ॥ హకారఇతి ॥ భువనైశ్వర్యజపప్రసాదాదిషుమంత్రేషుహకారస్యప్రథమాక్షరత్వాదాచార్యైరపిప్రకృతిస్స్యాహసంజ్ఞాభవేద్వ్యాప్యవిశ్వమితి జగన్మూలకారణస్య హకారవాచ్యత్వాభిధానాద్ధకారః పరశివస్యనామ ॥ హుంఫడితిహుంశబ్దస్తేజోవాచీహుంతేజస్తేజసాదేహోగృహ్యతే ॥ కవచంతతఇత్యాచార్యైరుక్తత్వాత్ ॥ అతస్తేజోరూపత్వాత్పరశివోహుంకారవాచ్యః మంత్రానుష్ఠాన ప్రతిబంధక భౌమాంతరిక్షరక్షః పిశాచాదినివారకమాగ్నేయంతేజః ఫట్శబ్దార్థః ॥ ఉక్తంహ్యాచార్యైః ॥ తాభ్యామనిష్టమాక్షిప్యచా

ధిర్వేదాంతోదేవతాపరదేవతా॥ ౧౬ ॥ పతిః పాశహరః పారః పారశూన్యః ప్రజాపతిః । ధాతాధార
యితాదృష్టోధామాధామవివర్జితః॥ ౧౭॥ భువనేశస్సభానాథస్సభాపతిరతిప్రభుః।సభ్యస్సత్యస్సమ
స్తాత్మాసాంబస్సంసారవర్జితః॥ ౧౮ ॥ సంసారవైద్యస్సర్వార్థస్సారస్సంసారభేషజమ్ । సంసార
మోచకోమోచ్యోముక్తోమూలధనంమునిః ॥ ౧౯ ॥ మహర్షిశ్చమహాగ్రాసోమహాత్మామధురస్వరః ।
సురజ్యేష్ఠోవిరూపాక్షోవిశ్వరూపోవినాయకః॥ ౨౦॥ విశ్వాధికశ్చవేద్యశ్చవేదార్థోగతస్పృహః।
అహమర్థఃప్రమేయశ్చతత్వనిర్వాణముత్తమమ్॥ ౨౧॥ కైవల్యంపదమవ్యక్తంకాలకాలశ్చకోమలః।
అంతర్యామీసమాహారస్సోమస్సాక్షీసుహృత్సుధా॥ ౨౨ ॥ అదృశ్యోదృశ్యనేతాచనేత్రం దృష్టిశ్చద
ర్శనమ్ । దృగ్ద్యుతిఃపవమానశ్చవశీవైశ్వానరోనరః॥ ౨౩ ॥ మూలాచార్యోముకుందేశోమూలమా
యతనంమహత్ । దహరోదివ్యమద్వైతమనాఖ్యంవస్తువాస్తవమ్॥ ౨౪॥ భూమాభోజయితాభోక్తా
రుచిర్భర్తానుభూరసః । హకారోహుంఫడగ్రస్థోహార్దోహ్యాత్మావనోవధిః॥ ౨౫॥ రూఢ్యైవైతాని
నామాన్యనిశమతితరామాదితత్వేమహేశేవర్తంతేనైవనారాయణహరిమురజిద్వాసుదేవాదిశబ్దాః।

లయేత్ఫట్ ఫడగ్నినేతి॥ తాదృగ్విధతేజోమయస్యఫడితినామ ॥ హార్దఇతి ॥ హృదయేవర్తమానోహార్దః-హృదిహ్యేషఆత్మేతిశ్రుతేః ॥ అవధిరితి ॥ నిరధిష్ఠానభ్రమస్యానిరవధికబాధస్యచానుపపత్తేః ॥ అథాతఆదేశోనేతినేతి ॥ నేహనానాస్తికించనేత్యాదినా బాధ్యమానస్యారోపితసకలప్రపంచస్య బాధావధిత్వేన పరమార్థస్య పరశివస్యావస్థానాత్తస్యావధిరితివ్యపదేశః॥ ౨౫॥ రూఢ్యైవైతానీతి॥ అవయవప్రసిద్ధినైరపేక్ష్యేణసముదాయప్రసిద్ధ్యైవైతానినామాని పరశివేవర్తంతే-అవయవవ్యుత్పత్తిసాపేక్షత్వేనామోచ్చారణసమనంతరంతద్వ్యుత్పత్త్యనుసంధానవ్యాజేనవిలంబితాప్రతీతిస్స్యాత్ ॥ రూఢౌతునాయందోషః॥ అతఏవోచ్యతే-అవయవప్రసిద్ధేస్సముదాయప్రసిద్ధిర్బలీయసీతి॥ యద్యేవంమహాదేవః కపర్దీనామదేవోవిరూపాక్షఇత్యాదీనినామానిపునరుచ్యంతేతేషామానర్థక్యంస్యాత్॥ భవేదేవంయదికేవలారూఢిరశ్వకర్ణాదిశబ్దవదాశ్రీయతే ॥ అత్రతుపంకజాదివద్యోగరూఢిర్వివక్షితా అతోఽవయవవ్యుత్పత్తేరపివివక్షితత్వాన్నానాత్వప్రతిపాదనేనప్రాగుక్తదోషఃపరిహర్తుంశక్యతే ॥తథాహి॥మహచ్ఛబ్దస్యతావత్పూజితవచనత్వమధికపరిమాణవాచిత్వంచోభయంప్రసిద్ధం ॥ తథాచపూజితోదేవోమహాదేవఇత్యేకత్రార్థః । అన్యత్రతుసర్వవ్యాపీదేవోమహాదేవఇతి। తథాభూమానిందాప్రశంసాసునిత్యయోగేతిశాయనఇతిస్మరణాత్- కపర్దశబ్దాదేకత్రప్రశంసార్థః ఇతిఅపరత్రనిత్యయోగఇత్యపౌనరుక్త్యం॥ తథావామోవననీయోదేవో వామదేవఇత్యేకమంత్రార్థః॥ శ్రూయతేహ్యైతరేయకే ॥ తందేవాఅబ్రువన్నయంవైనస్సర్వేషాంవామఇతి తస్మాద్వామదేవఇతి ॥ అపరత్రతువామేనభాగేనదీవ్యతీత్యర్ధనారీశ్వరప్రతిపాదకోవామదేవశబ్దః । విపులంలలాటమక్షియస్యేతి విరూపాక్ష

ఇత్యేకత్రవ్యుత్పత్తిః అన్యత్రతువిశిష్టరూపాణ్యక్షాణీంద్రియాణియస్యేతి వైరించదేహస్యేశ్వరోపాధేః విశుద్ధసత్వపరిణామాత్మకత్వాదేతేషాంయోగాదితి॥ విష్ణుమూర్త్యారూఢాఅపినారాయణాదిశబ్దారుద్రమూర్తౌమహతాప్రయాసేనావయవవ్యుత్పత్తిబలాదేవకథంచిద్వర్తంతే ఇతివిలంబితప్రతీతిజనకత్వాచ్ఛివరుద్రాదిశబ్దవన్నముఖ్యాః ॥ విభూతిరేవేతి- ఐశ్వర్యమేవేత్యర్థః॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- త్రయస్త్రింశోధ్యాయః. ... *

యోగాదస్మిన్కథంచిత్పరమమునివరావాసుదేవాదిశబ్దాస్తస్మాత్పూర్వోక్తనామాన్యమలమతిరయం సర్వదాకీర్తయేచ్చ ॥ ౨౬ ॥ శివాదిశబ్దంపరివర్జ్యమర్త్యావదంతినారాయణవిష్ణుపూర్వమ్ । మునీశ్వరానాస్తివిముక్తిరేషాంవిభూతిరేవక్రమశోవిముక్తిః॥ ౨౭॥ సద్యఏవపరమాంయయుస్సద్యఏవసకలం సుఖంయయుః । ముఖ్యశబ్దపరికీర్తనేనతేసత్యమేవపఠితంమయైవతు ॥ ౨౮ ॥ నామానిసర్వాణిచకల్పితానిస్వమాయయానిత్యసుఖాత్మరూపే । తథాపిముఖ్యాస్తు శివాదిశబ్దాభవంతి సంకల్పనయాశివస్య॥ ౨౯॥ ముఖ్యశబ్దజపతోమునీశ్వరాస్సత్యమేవపరమేశ్వరోభవేత్ । తస్యవక్త్రికమతేసదాశివాన్నృత్యతిస్మపరమేశయాసహ॥ ౩౦ ॥ పాపవహ్నిపరిదగ్ధమానసోదేవరుద్రశివశంకరాదిషు । క్రోధమేతిమునయస్త్వహోనరః కీటపూర్వజనిరేవతస్యహి ॥ ౩౧ ॥ బహుప్రలాపేనకిమాస్తికోత్తమాశ్శివాదినామానిపరాత్పరస్యతు । అధోక్షజాదేస్తువిశేషతస్స్వతో భవంతినామాని పరస్యచాజ్ఞయా॥ ౩౨॥ అతోమహాదేవశివాదిశబ్దంద్విజోముదానిత్యమతంద్రితశ్చ । విహాయనారాయణపూర్వశబ్దంజపేదశేషాశుభనాశనాయ॥ ౩౩ ॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణేసూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- పరతత్వవిచారోనామ- త్రయస్త్రింశోధ్యాయః॥ ... ... *

——* మహాదేవప్రసాదకారణమ్. *——

ఓమ్ శ్రీసూతఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి సంప్రదాయసమన్వయమ్ । మహాదేవప్రసాదస్యకారణంశృణుతద్విజాః॥ ౧॥ సత్యాస్తేయదయాపూర్వైస్సర్వధర్మైస్సమన్వితః । కామక్రోధమహాలోభపైశున్యాదిభిర్వర్జితః॥ ౨ ॥ ఆచార్యంసత్యసంపన్నంసాక్షాత్కారుణికోత్తమమ్ । అభిగమ్యమహాత్మానంప్రణమ్యభువిదండవత్॥ ౩॥ చందనాగరుకర్పూరప్రముఖైఃపూజ్యదేశికమ్ । త్రిసహస్రంసహస్రంవాద్విసహస్రమథాపివా॥ ౪ ॥ ఉత్తమంకాంచనందత్వాయథాశక్తిధనంతువా । బహుశోదండవద్భూమౌప్రణమ్యశ్రద్ధయాసహ॥ ౫॥ తస్యపాదాంబుజంమూర్ధ్నినిధాయపరయోగినః । అధీహిభగవోబ్రహ్మేత్యేవంవిజ్ఞాపయేత్సుధీః॥ ౬॥ సోపికారుణికశ్శ్రీమాన్గురుస్సర్వార్థవిత్తమః । సుసమేసుప్రదేశేతునిర్జనేనిర్భయేశుభే॥ ౭ ॥ గోమయేనోపలిప్తేతుపుష్పైరభ్యర్చితేతథా । పూర్ణకుంభైశ్చ దీపైశ్చ ధూపైరపితుసమన్వితే ॥ ౮ ॥ వితానతోరణైర్యుక్తే ధూపదీపాదివాసితే । అపక్వైస్తండులైశ్శుద్ధైశ్శుద్ధైర్వాశాలితండులైః ॥ ౯ ॥ విలిఖ్యమండలంసాక్షాద్గురూక్తేనైవవర్త్మనా। ఏవంమంత్రేణసంపూజ్యకుసుమైశ్చందనాదిభిః॥౧౦॥ పారంపర్యక్రమంబుద్ధ్వాసంచింత్యశ్రద్ధయాసహ। స్థాపయిత్వాగురుశ్శిష్యంమండలస్యతుమధ్యమే॥ ౧౧॥ కృతాంజలిపుటంపూర్ణప్రకాశనికరాత్మకే। శివానందేసమాసీనమేవంభావనయాయుతమ్॥ ౧౨ ॥ దేశికస్స్వాత్మనాత్మానమవలోక్య సునిశ్చలః।

ప్రాగుక్తశివస్వరూపసాక్షాత్కారస్య పరమపురుషార్థత్వేన గురూపసదనవ్యతిరేకేణాసంభవాత్తత్ప్రకారం వక్తుంప్రతిజానీతే॥ అథాతఇతి ॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ॥ ౫॥౬ ॥ ౭॥ ౮ ॥ ౯॥ విలిఖ్యమండలమితి॥ అధికారానురూపేణ కుండమంటపాదినిరపేక్షాచాక్షుషీదీక్షాప్రాగుక్తా-అధునాతు తత్సాపేక్షక్రియావతీదీక్షాప్రతిపాద్యతే అతోమంటపాదికంనిర్మాయతచ్చదీక్షామండలంసర్వతోభద్రాదికం విలిఖేదిత్యర్థః-గురూక్తేనేతి॥ ఆచార్యైః ప్రపంచసారాదిషూక్తమార్గేణ- తతోమంటపమధ్యేతుస్థండిలంగోమయాంబునేత్యాదినేత్యర్థః॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ స్వాత్మనాత్మానమితి॥ స్వాత్మభావేనపరమాత్మానంసాక్షాత్కృత్యేత్యర్థః॥ సాక్షిణఇతి॥ సాక్షిరూపేణావస్థితాత్స్వాత్మనోన్యత్వేనావగతంశిష్యంస్వాత్మమాత్రత్వేనగురుశ్చింతయేత్ । ఉభయత్రానుగతస్యసాక్షిచైతన్యస్యైకత్వాదిత్యర్థః॥

౧౩॥ ౧౪॥ గ్రంథిచ్ఛేదమితి॥ ఉక్తంహ్యాగమికైర్నిర్వాణదీక్షామధికృత్య । సూత్రంమూలేన బధ్నీయాన్ముముక్షోస్తు
శిఖాగ్రకే । తత్సూత్రందక్షిణేభాగే పాదాంగుష్ఠాంతమానయేత్ ॥ ముముక్షోర్విపరీతేన నారీణాంవామభాగకే-
మలాద్యంతస్థపాశస్యనివృత్తిస్థానగస్యచ॥ గుల్ఫాంతంవాంఛితస్యాస్య కుర్యాత్పాశస్యచ్ఛేదనమితి॥ ఈదృగ్విధేనగు
రూపదిష్టమార్గేణషట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకస్య పాశస్యయోగ్రంథిస్తస్యఛేదనంకుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ స్వాత్మభూ
తాంపరామితి॥ సచ్చిదానందరూపస్యస్వప్రతిష్ఠస్యపరశివస్వరూపస్యైవశక్యప్రతియోగికమాయాపరిణామరూపజగ
దంకురాత్మకశక్త్యాకారానుప్రవేశేనశక్తిత్వాత్పరాశక్తిః పరశివస్వరూపాన్నవ్యతిరిక్తేత్యర్థః ॥ తదేతదుక్తం
ప్రాక్॥ చిన్మాత్రాశ్రయమాయాయాశ్శక్త్యాకారేద్విజోత్తమాః॥ అనుప్రవిష్టాయాసంవిన్నిర్వికల్పాస్వయంప్రభా॥ స
దాకారాపరానందాసంసారోచ్ఛేదకారిణీ। సాశివాపరమాదేవీశివాభిన్నాశివంకరీ॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ కర్త్రా
సామ్యేసతీతి ॥ పరమేశ్వరానుగ్రహవశాద్దీక్షాసంస్కారేణభావిజన్మాపాదకకర్మణాంక్షయాద్వర్తమానజన్మనిచ సుఖ
దుఃఖహేతుభూతయోః పుణ్యపాపయోరుపభోగేనక్షీణత్వాదారబ్ధ ఫలయోః సంచితవర్తమానకర్మణోఃక్షయ
సామ్యేసతీత్యర్థః॥ తదుక్తం॥ జంతోరపశ్చిమతనోస్సతికర్మసామ్యే నిశ్శేషపాశపటలచ్ఛిదురానిమేషాత్ ॥ కల్యాణదే

శిష్యంచాత్మతయాసాక్షాద్ధృథంసంచింత్యసాక్షిణః ॥౧౩॥ స్వాత్మనోన్యాశయాభాంతం స్వాత్మమాత్ర
తయాస్వయమ్ । చింతయేన్నిశ్చలోమంత్రంజపిత్వాపూర్వమేవతు॥ ౧౪ ॥ గ్రంథిచ్ఛేదంపునఃకుర్యా
ద్గురూక్తేనైవవర్త్మనా । కృతేకారుణికేనైవమాచార్యేణద్విజోత్తమాః॥ ౧౫ ॥ మహాదేవో మహానం
దోమహాకారుణికోత్తమః । స్వాత్మభూతాంపరాశక్తింప్రేరయత్యేవసువ్రతాః ॥ ౧౬ ॥ ప్రసన్నాసా
మహాదేవీమహాకారుణికోత్తమా । శిష్యస్యాత్మనిచిద్రూపేస్వయంపతతినిర్మలా ॥ ౧౭ ॥ శక్తిపాతే
తుసంజాతేశిష్యస్యాత్మనిసంస్థితా । మాయాదగ్ధాభవేత్తూంచిన్మాత్రసందేహకారణమ్॥ ౧౮॥ సర్వ
సాధనసంయుక్తస్సాక్షాదాస్తిక్యసంయుతః । మహాదేవస్యభక్తశ్చేచ్ఛిష్యస్సద్గురుభక్తిమాన్॥ ౧౯॥
తస్యశిష్యస్యవిప్రేంద్రాఃకర్మసామ్యేసతిద్విజాః । శాంభవీశక్తిరత్యర్థంతస్మిన్పతతిచిద్ఘనే॥ ౨౦॥
తథాశిష్యస్యచిద్రూపేకల్పితామోహరూపిణీ । మాయాదగ్ధాభవేత్తూంచిత్తదాపతతిగ్రహః॥ ౨౧॥
శిష్యస్యదేహఃప్రేంద్రాధరణ్యాంపతితేసతి । ప్రాసాదశ్శంకరస్తస్యద్విజాస్సంజాత ఏవహి ॥ ౨౨॥
యస్యప్రసాదస్సంజాతోదేహపాతావసానకః । కృతార్థఏవవిప్రేంద్రానసభూయోభిజాయతే॥
౨౩ ॥ తస్యప్రసాదయుక్తస్యవిద్యావేదాంతవాక్యజా । దహత్యవిద్యామఖిలంతమస్సూర్యోదయే
యథా॥ ౨౪॥ శక్తిపాతవిహీనోపిసత్యవాగ్గురుభక్తిమాన్ । ఆచార్యాచ్ఛ్రితవేదాంతక్రమాన్ముచ్యే
తబంధనాత్ ॥ ౨౫॥ శక్తిపాతనసంయుక్తావిద్యావేదాంతవాక్యజా । యదాయస్యతదాతస్యవిము
క్తిర్నాత్రసంశయః ॥ ౨౬ ॥ శక్తిపాతప్రకారస్యగహనస్యాంశశ్చకశ్చన । మయానోక్తోరహస్యత్వా

శీఘ్రకటాక్షసమాశ్రయేణకారుణ్యతోఝటితిశాంభవవేదదీక్షేతి॥ ఆగమికాఅప్యాహుః॥ అధమర్ధర్మయోస్సామ్యేజాతే
శక్తిఃపతత్యసౌ॥ జ్ఞానాత్మికాపరాశక్తిఃశంభోర్యస్మిన్నిపాతితేతి॥ ౨౦॥ మోహరూపిణీతి॥ శిష్యస్యచిద్రూపేస్వాత్మని
చిచ్ఛక్తితిరోధాయికాహేయోపాదేయవివేకజ్ఞానమావృణ్వతీమోహాత్మికాయామాయాఆశ్రితాసాసచ్చిద్రూపిణ్యా
శ్శివస్యస్వాత్మన్యభివ్యక్తాయాఃపరశక్తేః ప్రసాదేనకించిదపసరతీత్యర్థః॥ తదాపతతిగ్రహఇతి॥ మాయాసంబంధనిబం
ధనోహ్యాత్మనః కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిసంబంధస్తథావిధస్యాత్మనః స్వోపభోక్తవ్యసుఖదుఃఖహేతుభూతపుణ్యపా
పాత్మకకర్మనిబంధనోపభోగాయతనభూతదేహేనసంబంధస్తథాచశక్తిపాతేనమాయాయాఅపసరణాదాత్మనః
కర్తృత్వభోక్తృత్వాది సంబంధశైథిల్యే పుణ్యపాపనిమిత్తస్యదేహసంబంధస్యాపిగళితత్వాత్తదభిమానాభావేన
తత్పాతఇత్యర్థః॥ తదుక్తమాగమే॥ దేహపాతస్తథాకంపఃపరమానందహర్షణే ॥ స్వేదోరోమాంచఇత్యేతచ్ఛక్తి
పాతస్యలక్షణమితి॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ రహస్యాంశశ్చకశ్చనేతి॥ అయమత్రరహస్యాంశః-పరమే
శ్వరస్వరూపభూతాయాస్సర్వగతాయాస్సచ్చిద్రూపిణ్యాః పరశక్తేఃపతనాసంభవాత్॥ శిష్యస్యాత్మని ప్రాగేవావ
స్థితా పాశజాలావృతత్వేనతిరోహితాసతీపశ్చాద్దీక్షాసంస్కారేణావరణాపనయేసత్యభివ్యక్తిమాసాదయంతీపతితే
త్యుపచర్యతే॥ ఊర్ధ్వదేశాదధోదేశప్రాప్తిర్హిపతనం నఖలుతాదృశమస్యాస్సంభవతీతి॥ ఆగమేప్యుక్తం॥ వ్యాపినీపరమా-

శక్తిః పతి తేత్యుచ్యతే కథం॥ ఊర్ధ్వాదధోగతిః పాతో మూర్తస్యాసర్వగస్యచ ॥ సత్యాసావ్యాపినీ నిత్యా సహజావస్థితా సతీ॥ కింత్వియం మలకర్మాది పాశబంధేషు సంవృతా। పక్వపాపేషు సువ్యక్తా పతితేత్యుపచర్యత ఇతి॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥
ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాస క్రియాశక్తి పరమభక్తశ్రీమత్త్ర్యంబక పాదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన శ్రీమాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే-చతుస్త్రింశోధ్యాయః.

దాజ్ఞాభంగభయాదపి॥ ౨౭॥ ప్రసాదకామీ విప్రేంద్రాః ప్రసన్నో గురుభక్తిమాన్। దినేదినే గురోః పూజాం కుర్యాదర్థాదిభిర్నరః ॥ ౨౮ ॥ సంప్రదాయ సమన్వయముత్తమం గుహ్యమేతదిదం కథితం మయా। శంకరేణ పురాకథితం గురో శ్శంకరః ఖలు సర్వహితే రతః ॥ ౨౯ ॥
ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - మహాదేవప్రసాదకారణం నామ- చతుస్త్రింశోధ్యాయః॥ ... ... *

—(*) సంప్రదాయపరంపరా, (*)—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి సంప్రదాయపరంపరామ్। యజ్జ్ఞానేన ద్విజశ్రేష్ఠా గురుభక్తి సువ్రతాః॥౧॥ యశ్శివస్సర్వభూతానామీశ్వరస్స్వత ఏవ తు। ఈశానస్సర్వవిద్యానాం స ఏవాదిగురుర్బుధాః॥ ౨॥ తస్య శిష్యో మహావిష్ణుస్సర్వజ్ఞానమహోదధిః। తస్మాదాత్తపరిజ్ఞానో బ్రహ్మా సర్వజగత్ప్రభుః॥ ౩॥ సనత్కుమారో భగవాన్ బ్రహ్మణా శ్రుతవేదనః। సనత్కుమారాత్సర్వజ్ఞాత్కృష్ణద్వైపాయనో మునిః॥ ౪॥ అవాప్తాఖిలవిజ్ఞానస్తస్మాదేతచ్ఛ్రుతం మయా। మత్తో లబ్ధపరిజ్ఞానా యూయం సత్యపరాయణాః॥ ౫ ॥ ఏవం బుధ్వా మునిశ్రేష్ఠాస్సంప్రదాయపరంపరాం ॥ తత్తన్నామ్నా నమస్కృత్య శ్రద్ధయా దేశికానిమాన్॥ ౬॥ పూర్వోక్తేనైవ మార్గేణ కుర్యాదజ్ఞాననాశనం। ఆచార్యాచ్ఛ్రుత వేదాంతస్సత్యవాగ్గురుభక్తిమాన్ ॥ ౭॥ యో విద్యాసంతతిజ్ఞానవిహీనో దేశికో భవేత్। స ఘోరం యాతి నరకం నాస్తి సందేహకారణమ్॥ ౮॥ యో విద్యాసంతతిజ్ఞానవిహీనో దేశికో భవేత్। స నభో భక్షణేనైవ తృష్ణాద్వ్యాధిం వినివర్తయేత్ ॥ ౯॥ యో విద్యాసంతతిజ్ఞానవిహీనో దేశికో భవేత్। స విన్నైవ శిలాం స్నేహం లభతే సికతాసు చ॥ ౧౦॥ యో విద్యాసంతతిజ్ఞానవిశిష్టో దేశికో భవేత్। సో నాయాసేన సంసారాన్నృణాముత్తారకో భవేత్॥ ౧౧॥ స్వగోత్రమీశానం నమస్కృత్య గురూక్తేనైవ వర్త్మనా। స్వగురుం చ నమస్కృత్య శ్రద్ధయా చ గురోర్గురుం॥ ౧౨॥ విఘ్నేశం షణ్ముఖం చాపి శివాం విద్యాస్వరూపిణీం। అన్యాంశ్చ సకలాన్దేవాన్ప్రణమ్య విష్ణుపూర్వగమాన్॥ ౧౩ ॥ పునశ్శిష్యస్య మేధావీ చిత్తపాకం పరీక్ష్య చ। అవిద్యాపాశవిచ్ఛేదం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞస్తు దేశికః॥౧౪॥ విదిత్వా శిష్యచిత్తస్య విపాకం పునరాస్తికాః। తద్యోగ్యత్వానురూపేణ విద్యామేతాం మహేశ్వరీం॥ ౧౫ ॥ మూర్ఖశిష్యోపదేశేన విద్యాగర్వేణ సువ్రతాః। గురుద్రోహేణ సర్వజ్ఞోప్యంధకూపే పతత్యధః ॥ ౧౬ ॥ తస్మాత్సంవత్సరం శిష్యం పరీక్ష్యైకృత్రిమం పునః। ప్రదద్యాచ్ఛైవికీం విద్యాం గురుర్విద్యాభివృద్ధయే॥౧౭॥ విద్యాం సంతతి విజ్ఞానం శిష్యచిత్తపరీక్షణం। అవశ్యం భావి విప్రేంద్రా దేశికస్యేశ్వరాజ్ఞయా ॥ ౧౮ ॥ సంప్రదాయవిహీనా యే విద్యా వేదాంతపారగాః। సా విద్యా నైవ విద్యా స్యాదితి తత్త్వవిదాం స్థితిః ॥ ౧౯ ॥ పారంపర్యపరిజ్ఞానం పరవిద్యాప్రవర్తకమ్। పారంపర్యావబోధేన విద్యా సా వీర్యవత్తరా॥ ౨౦॥ పారంపర్యపరి

గురవాపసత్తిసద్గురుపరంపరాజ్ఞానమపి విద్యాహేతురితి తద్వక్తుం ప్రతిజానీతే. అథాత ఇతి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ గురుపరంపరావశ్యంజ్ఞాతవ్యేత్యముమర్థం వ్యతిరేకముఖేన ద్రఢయతి॥ యో విద్యాసంతతిజ్ఞానవిహీన ఇతి॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ తద్యోగ్యత్వానురూపేణేతి॥ శిష్యస్య చిత్తం బహుధా పరీక్ష్య తద్గతమలకర్మాదిపాశజాలపాకానుసారేణ విద్యాముపదిశేదిత్యర్థః॥ ఉక్తం హి ॥ తత్త్వప్రకాశకే॥ పరిపక్వమలానేతానుత్సాదనశక్తిపాతేన యోజయతి పరేతత్త్వే సదీక్షయాచార్యమూర్తిస్థ ఇతి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ తస్మాత్సంవత్సరమితి॥ భూయ ఏవ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం వత్స్యథ। నాసంవత్సరవాసినే ప్రబ్రూయాన్నో ఏవ సంవత్సరవాసినే ప్రబ్రూయాదితి హి శ్రుతిః॥ ౧౭ ॥ ౧౮॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ అతస్స్వగురుపరంపరాజ్ఞానస్య విద్యాహేతుత్వేన శ్రుత్యాదిప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ స్వకీయ

గురుపరంపరాజ్ఞానమవశ్యమేవావబోద్ధవ్య మిత్యుపసంహరతి ॥ తస్మాత్ప్రాజ్ఞ ఇత్యాదినా ॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥ బహురూపాః శ్రుతౌ శ్రుతా ఇతి ॥ బృహదారణ్యకాది శ్రుతిష్వథవంశః పౌతిమాష్యాత్ ఇత్యారభ్య బ్రహ్మ స్వయంభూ బ్రహ్మణే స్వయంభు వేనమ ఇత్యంతేన బహుధా గురుపరంపరా సమామ్నాతేత్యర్థః ॥ ౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥ ౨౯॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే పంచత్రింశోధ్యాయః.

జ్ఞానాదేవ పాశనికృంతనమ్ । తస్మాత్ప్రాజ్ఞస్స్వవిద్యాయాస్సంతతిజ్ఞానవాన్ భవేత్ ॥ ౨౧॥ యథా గోత్రపరిజ్ఞానం వివాహస్యోపకారకమ్। పారంపర్యపరిజ్ఞానం తథా జ్ఞానోపకారకమ్ ॥ ౨౨ ॥ విద్యాసంతతయో విప్రా బహురూపాశ్శ్రుతౌ శ్రుతాః । తత్తత్సంతతివిజ్ఞానం విద్యాసిద్ధేస్తు కారణమ్ ॥ ౨౩ ॥ యో గురుర్భవతి యస్య సువ్రతాస్స్వాపితస్య పరవేదనాయ తు। స్వస్య దేశికపరంపరామిమాం తస్య భక్తిసహితస్య బోధయేత్ ॥౨౪॥ శక్తిరస్య మహతీ విజృంభతే యస్య దేశికపరంపరా ధృతా । ముక్తిసిద్ధిరపి చాస్తి సద్గురోశ్శుద్ధవంశపరవేదనేన తు ॥ ౨౫॥ సంతానవిజ్ఞానవిహీనదేశికః పిశాచవద్వైభవరపి పీడితో భవేత్ ।సంతానవిజ్ఞానతపస్సదా శివస్స్వకం వపుస్తస్య దదాతి చిత్సుఖమ్॥౨౬॥ శ్రుణుధ్వమన్యత్ప్రవదామి సంతతిం ప్రబోధహీనస్య నరస్య బోధనం।న ముక్తిసిద్ధిర్న చ తస్య వేదనం న దేశికత్వం న సుఖిత్వమాస్తికాః॥౨౭॥ శిష్యస్తు ముక్తిం పరవేదనం సుఖం చిత్తస్య శుద్ధిం న చ యాతి సువ్రతాః।బద్ధశ్చ కష్టశ్చ విమోహితశ్చ భీత్యశ్చ సత్యం పరిభాషితం మయా॥౨౮॥కిమిహ బహుభిరుక్తైస్సంతతిజ్ఞానహీనాస్సకలదురితరాశిం సత్యముక్తం విశంతి। పరమపదసమాఖ్యం బ్రహ్మరూపం నయాంతి స్ఫురణసుఖమనంతం సంతతిజ్ఞానహీనాః ॥౨౯॥ ఇతి శ్రీ స్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే పూర్వభాగే పంచత్రింశోధ్యాయః. ... ... ❊

సద్యోముక్తికర క్షేత్రమహిమా.

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి సద్యోముక్తికరం పరమ్ । ఆమ్నాయాంతైకసంసిద్ధం సుకరం సర్వదేహినామ్ ॥ ౧ ॥ పురా భగవతీ దేవీ భోగమోక్షఫలప్రదా। పురాణా పూర్ణవిజ్ఞానస్వరూపా పరమా శివా॥ ౨॥ దేవదేవం జగన్నాథం దేవేషు చ నరేషు చ । క్రిమికీటపతంగేషు సమం సర్వేషు సంస్థితమ్॥ ౩॥ సత్యవిజ్ఞానసంపూర్ణసుఖలక్షణమద్వయమ్ । స్వప్రకాశైకసంసిద్ధం స్వవిలక్షణవర్జితమ్ ॥ ౪ ॥ ఘృతకాఠిన్యవద్విప్రాః కైవల్యం కృపయైవ తు । ఆవిర్భూతమహానంద తాండవం కరుణాలయమ్॥౫॥ గుణాతీతం గురుం గుహ్యముపాస్యం గుణమూర్తిభిః। ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ శివా పృచ్ఛదిదం బుధాః॥ ౬ ॥ దేవ్యువాచ ॥ దేవదేవ జగన్నాథ జగతామార్తిభంజన । సద్యోముక్తికరం

గురుపరంపరాజ్ఞానవతాం కాశీహస్త్యాఖ్యక్షేత్రవిశేషే వ్రతవిశేషానుష్ఠానమప్యనాయాసేన ముక్తిహేతురితి తద్వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ ౨ ॥ సమం సర్వేషు సంస్థితమితి ॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ । ఏతమేవ సీమానం విదార్యైతయా ద్వారా ప్రాపద్యత-అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యాదిశ్రుతేః ॥ దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిక్రిమికీటాదిషు తద్ధి చైతన్యరూపేణ సామ్యేనావస్థితమిత్యర్థః - యద్వా ప్రాణరూపేణ సర్వజంతుషు సామాన్యేనావస్థితం-తథా చ బృహదారణ్యకే సమామ్నాయతే ॥ య ద్దేవసమః ప్లుషిణా సమో మశకేన సమో నాగేన సమ ఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమోనేన సర్వేణేతి ॥ గీతాసు చ స్మర్యతే ॥ సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరం। సమం పశ్యన్హి సర్వత్ర సమవస్థితమీశ్వరం ॥ విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని - శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితాస్సమదర్శిన ఇతి॥ ౩॥ స్వవిలక్షణవర్జితమితి॥ స్వస్మాత్స్వప్రకాశచిద్రూపాద్విలక్షణో జడప్రపంచస్తస్య మాయామయత్వేనాపరమార్థత్వాత్తద్రహితమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ అత్ర దృష్టాంతో ఘృతకాఠిన్యవదితి ॥ యథా ఘృతస్య కాఠిన్యమగ్నిసంయోగాద్విలీనావస్థాయాం ఘృతస్వరూపాతిరేకేణ నోపలభ్యతే ఏవమేవాద్వితీయపరశివస్వరూపసాక్షాత్కారేణ తదాశ్రితాయాం తన్మాయాయాం తత్స్వరూపే పరికల్పితః ప్రపంచోపి తత్రైవ లీయత ఇత్యర్థః॥ ౫ ॥ గుణాతీతమితి॥ ప్రకృత్యవయవాః సత్త్వాద్యా గుణాస్తానతిక్రమ్య వర్తమానమిత్యర్థః ॥ గుణమూర్తిభిరితి సృష్టిస్థితిసంహృతివ్యాపారా బ్రహ్మవిష్ణురుద్రా గుణమూర్తయ ఇత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫॥

౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ప్రదత్త్వేతి ॥ ఛాందసోఽల్యబభావః - యద్వాఽపి ప్రపసర్గోఽప్యస్తి నిర్దిష్ట ఇతి॥ సమాసాభావాల్ల్యపో న ప్రసక్తిః - మహర్షయ ఇతి, చతుర్థ్యంతపాఠః॥ ౨౨॥ భగర్క్ష ఇతి॥ గభర్క్షం పూర్వాషాఢాఖ్యం నక్షత్రం తథా జ్యోతిర్విదః॥ శ్లో॥ పూర్వాషాఢాగతే భానౌ జీమూతైః పరివేష్టితే। ఆర్ద్రాదీని ప్రవర్షంతే తే త్వేకైకస్య త్రయోదశేతి॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ వైష్ణవం శ్రవణనక్షత్రం విష్ణుర్దేవతేతి శ్రుతేః॥

పుంసాం సుకరం బ్రూహి మే శివ॥ ౭॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవం పృష్టో మహాదేవో మహాదేవ్యా వృషధ్వజః।
హితాయ జగతాం తస్యై బభాషే తన్మహేశ్వరః॥ ౮॥ శ్రీమహేశ్వర ఉవాచ॥ సాధు సాధు మహాదేవి త్వ
యా పృష్టం జగద్ధితమ్। ఇతః పూర్వం మయా నోక్తం వదామి తవ తచ్ఛృణు॥ ౯॥ బ్రాహ్మణో వాంత్యజో
వాపి స్త్రీ పాషండోఽథవా బుధః। దరిద్రో వా సమృద్ధో వా మూర్ఖో వా పండితోఽపి వా॥ ౧౦॥ సమర్థో
వాసమర్థో వా బాలో వా స్థవిరోఽపి వా। ఆస్తికో వా మహాదేవి నాస్తిక్యేన యుతోఽపి వా॥ ౧౧॥ భూమౌ
* దక్షిణకైలాసే సర్వస్థానవరే శుభే। సువర్ణముఖరీతీరే సుస్థితే సర్వసేవితే॥ ౧౨॥ త్వయా మయా వా
పుత్రాభ్యాం నందినా వృషభేణ చ। మమ భక్తైరశేషైశ్చ బ్రహ్మణా విష్ణునాపి చ॥ ౧౩॥ ఇంద్రాదిలోక
పాలైశ్చ సోమసూర్యాదిభిస్తథా। దేవతాభిశ్చ సర్వాభిర్యక్షరాక్షసపూర్వకైః॥ ౧౪॥ సర్వదా సే
వితే శుద్ధే సర్వకామార్థసాధకే। సంవత్సరవ్రతం కుర్యాత్సద్యో ముక్తికరం తు తత్॥ ౧౫॥ ఆదిత్యే
మేషసంయుక్తే చిత్రానక్షత్రకే నరః। సువర్ణముఖరీతోయే పవిత్రే పాపనాశనే॥ ౧౬॥ ప్రాతః
స్నాత్వా యథాశక్తి ధనం దత్త్వా ప్రియేణ తు। శ్రీకాళహస్తినాథాఖ్యం దేవమాదరేణ తు॥ ౧౭॥
ప్రదక్షిణం యథాశక్తి కృత్వా భూమౌ చ దండవత్। ప్రణమ్య దృష్ట్వా దేవేశి నక్తం భోజనమాచరేత్॥
౧౮॥ ఆదిత్యే వృషభం ప్రాప్తే విశాఖర్క్షే సమాహితః। సువర్ణముఖరీతోయే ప్రాతః స్నాత్వా య
థాబలమ్॥ ౧౯॥ దత్త్వా ప్రదక్షిణం కృత్వా దేవం దృష్ట్వాభివాద్య చ। సమాహితమనా భూత్వా నక్త
భోజనమాచరేత్॥ ౨౦॥ ఆదిత్యే మిథునం ప్రాప్తే మూలాఖ్యే తారకే బుధః। సువర్ణముఖరీ స్నానం
కృత్వా ప్రాతః సమాహితః॥ ౨౧॥ ప్రదత్త్వా ధనమన్యద్వా యథాశక్తి మహర్షయః। దేవం ప్రదక్షిణీ
కృత్య ప్రణమ్య భువి దండవత్॥ ౨౨॥ దృష్ట్వా తత్రైవ మాం దేవి నక్తభోజనమాచరేత్। ఆదిత్యే కర్క
టం ప్రాప్తే భగర్క్షే సుసమాహితః॥ ౨౩॥ సువర్ణముఖరీస్నానం కృత్వా ప్రాతర్ద్విజోత్తమాః।
దృష్ట్వా తత్రైవ మాం దేవి దేవం భక్తిపురస్సరమ్॥ ౨౪॥ ప్రదక్షిణం యథాశక్తి కృత్వా దృష్ట్వాభివంద్య చ।
త్యక్త్వాఽహ్నభోజనం ధీమాన్ రాత్రౌ భోజనమాచరేత్॥ ౨౫॥ సింహరాశౌ స్థితే సూర్యే వైష్ణవే తార
కే నరః। ప్రాతరేవ మహానద్యామస్యాం స్నాత్వా యథాబలమ్॥ ౨౬॥ దత్త్వా ప్రదక్షిణం కృత్వా స్తుత్వా
మామభివాద్య చ। త్యక్త్వాఽహ్నభోజనం మర్త్యో రాత్రౌ భోజనమాచరేత్ ॥ ౨౭ ॥ ఆదిత్యే కన్యకా
యుక్తే తథా ప్రోష్ఠపదే దినే। స్నాత్వా చాస్యాం నరః ప్రాతర్దత్త్వా విప్రాయ భోజనమ్॥ ౨౮ ॥ శ్రీకా
ళహస్తినాథాఖ్యం దేవం పూర్వోక్తవర్త్మనా। దృష్ట్వాఽహ్నభోజనం త్యక్త్వా రాత్రౌ భోజనమాచ
రేత్॥ ౨౯ ॥ తులాం ప్రాప్తే తు మార్తాండే చాశ్విన్యాం ప్రాతరేవ చ। నద్యామస్యాం నరః స్నా
త్వా దత్త్వా విప్రాయ భోజనమ్॥ ౩౦॥ ప్రదక్షిణప్రణామాది కృత్వా నక్తం సమాచరేత్। సూర్యే వృశ్చికసం
యుక్తే కృత్తికాయాం నరర్షభాః॥ ౩౧ ॥ పూర్వోక్తేనైవ మార్గేణ నరః కృత్వా సమాహితః। త్య
క్త్వాఽహ్నభోజనం మర్త్యో రాత్రౌ భోజనమాచరేత్॥ ౩౨॥ ఆదిత్యే చాపసంయుక్తే చాంద్రనక్షత్ర
కే నరః। కృత్వా తు పూర్వవద్దేవి నక్తభోజనమాచరేత్ ॥ ౩౩ ॥ సూర్యే మకరసంయుక్తే పుష్యనక్షత్ర

వైష్ణవం శ్రవణాఖ్యం॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ అజైకపదమితి ॥ అజ ఏకపాద్దేవతా ప్రోష్ఠపదా నక్షత్రమితి శ్రుతేః ॥ పూర్వప్రోష్ఠపదాఖ్యమజైకపదం॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨॥ చాంద్రమితి॥ మృగశీర్షం మృగశీర్షం నక్షత్రం సోమదేవతేతి శ్రుతేః॥ చాంద్రం మృగశీర్షాఖ్యం పూర్వవదితి॥ సువర్ణముఖరీస్నానాదికం కృత్వేత్యర్థః ॥ ౩౩॥ అత్ర ద్వాదశస్వపి మాసేషు తిథివిశేషస్యానుపాదానాత్పౌర్ణమాసీయోగాభావేఽపి చిత్రాదితత్తన్నక్షత్రమేవ ప్రాధాన్యా

* దక్షిణకైలాసనామ్నా కాళహస్తిః॥

త్తద్వ్రతాంగత్వేన వివక్షితం ॥ ౩౪ ॥ ౩౫॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ పరమేశ్వరాదన్యస్య పరిత్యాగేన తస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వేనాశ్రయణే శ్రుతిం సంవాదయతి॥ సాధ్వీతి॥ సా చ ॥ తేన త్యక్తేన భుంజీథాః॥ జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైరిత్యాదికా శ్రుతిః॥ ౪౪॥ స్మరన్నైక్యమితి॥ పరశివస్వరూపస్యైవ శక్త్యుపాధియోగి శక్త్యనుప్రవేశేన శక్తిత్వాదుపాధికృతం శివశక్త్యోర్భేదం పరిత్యజ్య పారమార్థికమేకత్వమనుసందధాన ఇత్యర్థః॥ ప్రాగుక్తం॥ నశివేన వినా శక్తిర్న శక్తిరహితశ్శివః । ఉమాశంకరయోరైక్యం యః పశ్యతి స పశ్యతీతి॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥
ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే షట్త్రింశోఽధ్యాయః॥

కే నరః। పూర్వవత్సకలం కృత్వా నక్తభోజనమాచరేత్॥ ౩౪ ॥ మాఘమాసి మఘర్క్షే తు కృత్వా పూర్వవదాస్తికాః । త్యక్త్వాఽహర్భోజనం విప్రా నక్తభోజనమాచరేత్॥ ౩౫॥ మార్తాండే కుంభరాశిస్థే చ ఫాల్గున ఉత్తరకే నరః । పూర్వవత్సకలం కృత్వా రాత్రౌ భోజనమాచరేత్॥ ౩౬॥ ఆదిత్యే మీనరాశిస్థే ఫల్గున్యాం దేవి మానవః । పూర్వవత్సకలం కృత్వా రాత్రౌ భోజనమాచరేత్ ॥ ౩౭ ॥ మాసి మాసి మనుజస్సమాచరేద్దేవమేవ పరయా ముదా సదా । దేహనాశమవలోక్య తత్క్షణే జ్ఞానమస్య పరమం దదామ్యహమ్ ॥ ౩౮ ॥ వ్రతసమాచరణేన మహేశ్వరి ధ్రువమవాప పదం మమ మానవః । ఇతి సమీరితమీశ్వరి తే మయా సుకరమేతదశేషజనస్య తు ॥ ౩౯ ॥ అత్ర దత్తమణుమాత్రమప్యుమే మేరుతుల్యమితి శాస్త్రనిశ్చయః । నిత్యమత్ర మనుజస్య వర్తనం ముక్తిసిద్ధికరమిత్యసంశయః॥ ౪౦॥ స్థానమేతదమరేంద్రవందితే దోషతూలనికరస్య పావకః । భోగహేతురపి కామినాం నృణాం భాగధేయరహితస్య సిద్ధ్యతి॥ ౪౧॥ అస్య వైభవమశేషనాయికే నైవ వేద పరిమోహితో జనః । మత్పదాంబుజమవలంబ్య కేవలం దేవి వేదనచకారణాంతరైః॥ ౪౨ ॥ పాపరాశిసహితోఽపి నాస్తికశ్చావివేకసహితోఽపి మానవః । కాళహస్తిమవలంబ్య కేవలం దేవి యాతి పరమం పదం మమ॥ ౪౩॥ సద్యోముక్తికరం సమస్తఫలదం సమ్యక్పరిజ్ఞానదం భక్త్యాలభ్యమిదం మయాపి హరిణా ధాత్రాపి దైవైరపి । స్థానం నిత్యమతంద్రితో మతిమతామగ్రేసరశ్చాశ్రయే త్త్యక్త్వా సర్వమశంకితః పరతరా సాధ్వి శ్రుతిశ్చాహ హి ॥౪౪॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవముక్త్వా మహాదేవ్యై మహాతాండవపండితః । ఆలిలింగే శివాం శంభుస్స్మరన్నైక్యం తయాత్మనః॥ ౪౫॥ దేవీ దేవీ జగన్మాతా దయార్ద్రహృదయాంబుజా । ప్రణమ్య పూజయామాస భవం భవహరం పరమ్॥ ౪౬॥ యదుక్తం దేవదేవేన దేవ్యై రహసి తద్ద్విజాః । మయోక్తం పరమప్రీత్యా యుష్మాకం బ్రహ్మవాదినామ్॥ ౪౭॥ భవంతోఽపి పరిత్యజ్య సమస్తం పరయా ముదా । సద్యోముక్తికరం స్థానం భజధ్వమిదముత్తమమ్॥ ౪౮॥ సర్వముక్తం సమాసేన సాదరం మునిపుంగవాః । నైతదన్యన్మనుష్యాణాం కాలక్షేపస్య కారణమ్॥ ౪౯॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- సద్యోముక్తికరక్షేత్రమహిమానువర్ణనం నామ- షట్త్రింశోఽధ్యాయః॥

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి మునయస్సంశితవ్రతాః । ముక్త్యుపాయమయత్నేన మయా నోక్తమితః పురా॥ ౧॥ పురా జైమినిరత్యంతశ్రద్ధయా సహ సువ్రతాః । స్వగురుం వేదవేదాంతవిశారదమనుత్తమమ్॥ ౨॥ తపసా దీప్తసర్వాంగం పరాశరసుతం ప్రభుమ్ । ప్రణమ్య పరమప్రీత్యా దండవత్పృథివీతలే॥ ౩॥ నిధాయ మూర్ధ్ని తత్పాదపంకజం భవభేషజమ్ । అపృచ్ఛల్లోకరక్షార్థమతిగుహ్యమనుత్తమమ్॥ ౪॥ జైమినిరువాచ॥ భగవన్సర్వజంతూనామయత్నేన విముక్తిదమ్। వద కారుణ్యతో నాథ మమ మాయావిమోహహమ్॥ ౫॥ వ్యాస ఉవాచ ॥ సాధు సాధు మునిశ్రేష్ఠ త్వయా పృష్టం జగద్ధితమ్ । పురా పురాణం బ్రహ్మాణమిదం పృష్టం మయాపి చ॥ ౬॥ బ్రహ్మాపి చ మహావిష్ణుః పృష్టస్తేనాపి

శ్రీకాళహస్తిస్థానవద్వ్యాఘ్రపురాదిస్థానవిశేషేష్వనుష్ఠితవ్రతస్యాపి ముక్త్యుపాయత్వమీశ్వరప్రోక్తమితి వదిష్యన్ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ బ్రహ్మాణమిదం పృష్టవ్యమితి॥ ప్రష్టవ్యార్థస్య సామాన్యావగతత్వేన ప్రాధాన్యావివక్షణాత్ బ్రహ్మణశ్చోపదేష్టృత్వేన గురుత్వాత్ప్రాధాన్యం వివక్షితమితి ప్రచ్ఛేః ప్రధానేకర్మణి నిష్ఠా ప్రధానకర్మణి త్వనభిహితాధికారవిహితా ద్వితీయైవ॥ స్మర్యతే హి॥ ప్రధానకర్మణ్యాఖ్యేయే లాదీనాహుర్ద్వికర్మణాం॥ అప్రధానే

సుహాదీనామంలే కర్తుర్న్శ్చకర్మణా ఇతి॥ ౬॥ ౭॥ ౮ ॥ ౯॥౧౦॥సతారం ప్రణవమిత్యర్థః॥౧౧॥ ౧౨॥౧౩॥౧౪॥ ౧౫॥
౧౬॥ ౧౭॥ మహాపాతకదోషదూషితస్యాపిస్థానవిశేషమహిమ్నా ముక్తిసిద్ధిరితీతిహాసముఖేన దర్శయతి॥ పురాకశ్చిది
త్యాదినా ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥
ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాంసూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాంయజ్ఞవైభవఖండే-సప్తత్రింశోధ్యాయః.

శంకరః । సపునశ్శంకరశ్శ్రీమానంబికాపతిరుత్తమః॥ ౭॥ స్వస్వరూపమహానంద ప్రమోదజలధిస్థి
తః । విష్ణవే లోకరక్షార్థం బభాషే కరుణానిధిః॥ ౮॥ ఈశ్వర ఉవాచ॥ స్థానే పృష్టం త్వయా విష్ణో జగ
తః పాలనే రత । మదాఖ్యసంగ్రహేణాహం ముక్త్యుపాయమయత్నతః ॥ ౯ ॥ శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురం
నామస్థానమస్తి మహీతలె। సర్వదా పరమప్రీత్యా యత్ర నృత్యం కరోమ్యహమ్॥ ౧౦ ॥ యత్ర మాం మా
దరేణైవ నృత్యమానం దినే దినే । దృష్ట్వా పంచాక్షరం మంత్రం సతారం సర్వసిద్ధిదమ్ ॥ ౧౧ ॥ యస్తు
ద్వాదశసాహస్రం జపేచ్ఛ్రద్ధయా సహ । తస్య సిద్ధా పరా ముక్తిర్వినా విజ్ఞానముత్తమమ్॥౧౨॥ శ్రీమద్దక్షి
ణకైలాసె తథా వృద్ధాచలాభిధే । తథా గోపర్వతే శుద్ధే తథా వల్మీకసంజ్ఞితే ॥ ౧౩ ॥ అధిగ్రామస
మాఖ్యే చ స్థానే సర్వఫలప్రదే । సోమనాథే తు గోకర్ణే తథా భీమేశ్వ రాభిధే ॥ ౧౪ ॥
కేదారక్షేత్రే విశిష్టే తు శ్వేతారణ్యే చ శోభనే । హస్తికావనసంజ్ఞే చ తథా జమ్బ్వీశ్వరాభిధే॥ ౧౫॥ కుంభ
ఘోణే మహాస్థానే తథా మధ్యార్జునాభిధే । వారాణస్యాం తు కేదారే తథా రామేశ్వరాభిధే ॥ ౧౬॥
హాలాస్యే చ హరేన్నృత్యం దృష్ట్వా మామాదరేణ తు। జపిత్వా పూర్వవన్మంత్రం ముచ్యతే భవబన్ధనాత్। ౧౭॥
పురా కశ్చిన్మహాపాపీ పుణ్యలేశవివర్జితః । మహామోహావృతస్సాక్షాన్మాతరం తు పతివ్రతామ్॥ ౧౮॥
గత్వా సంవత్సరం హత్వా పితరం వృత్తసంయుతః। నిర్ఘృణో నిర్భయో నిత్యం చచార వసుధాతలే॥౧౯॥
చరతస్తస్య మూర్ఖస్య సదాతీవ భయంకరః । ముసలోద్యతపాణిస్తు విభాతి బ్రహ్మరాక్షసః ॥ ౨౦॥
తం దృష్ట్వా భీతిసంయుక్తః పూర్వపుణ్యబలేన తు । హాలాస్యాఖ్యం మహాస్థానమగమత్పురుషోత్తమ ॥
౨౧॥ అదృష్టస్తత్క్షణాదేవ తేనైవ బ్రహ్మరాక్షసః । సోపి విస్మయమాపన్నో విచార్యైకమతేక్షణ॥ ౨౨॥
అహో మాహాత్మ్యమస్యైవ స్థానస్యాతిభయంకరః।అస్మిన్ దేశే న దృష్టస్తు మయా స బ్రహ్మరాక్షసః॥ ౨౩॥
అతో దేహవినాశాంతం మయాత్రైవ వర్తనమ్। కార్యమిత్యభిసంధిం చ హ కృత్వా సునిశ్చలః॥ ౨౪॥
అవర్తత మహాస్థానే సేవనేనైవ తస్య తు । సమస్తాని చ పాపాని నష్టాని చ జనార్దన ॥ ౨౫ ॥
కుత్ర్రసాదేన విప్రస్య కస్యచిద్వచనం హరే । శ్రుత్వా దృష్ట్వా చ మాం నిత్యం హాలాస్యాఖ్యే తి శోభనే॥
౨౬॥ జపిత్వా పూర్వవన్మంత్రం షడక్షరసమాహ్వయమ్।అయత్నేన విముక్తోభూత్సంసారజలధేస్తు సః॥
౨౭॥ అత్ర దత్తం మహాదానం భవేత్తస్మాన్నేమమప్రియె । హుతమిష్టం తపశ్చాల్పమప్యత్ర సుమహద్భ
వేత్॥ ౨౮ ॥ అతో విశిష్టే మత్స్థానే చాత్రైవాన్యత్ర వా నరః । దృష్ట్వా మామాదరేణైవ జపేన్మంత్రం
షడక్షరమ్॥ ౨౯॥ ఏవమాచరతస్తస్య ప్రసాదాదేవ మే హరె । ముక్తిసిద్ధిరయత్నేన భవత్యేవ న సం
శయః॥ ౩౦॥ ఇతోన్యత్సకలం విష్ణో నరాణాం పాపకర్మణామ్ । అవశ్యం కర్తుమత్యర్థం తస్మాద్బు
ద్ధ్యా సమాచరేత్॥ ౩౧॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవం శివేనైవ సమస్తదేహినాం విముక్తిసిద్ధ్యర్థమయత్నతః
పురా । సుభాషితం కారుణికేన తన్మయా ప్రభాషితం వో మునయస్సుసాధనమ్॥౩౨॥
ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- పూర్వభాగే ముక్త్యుపాయ
విచారో నామ సప్తత్రింశోధ్యాయః॥ ... ...*

—* ముక్తిసాధనవిచారః. *—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి సర్వసాధనముత్తమమ్ । శృణుతాతిప్రియేణైవ
ద్విజాస్సారతరోత్తమమ్॥ ౧॥ పురా సత్యవతీసూనుస్సర్వవిజ్ఞానసాగరః । సర్వవేదోదధేః పారో

వ్యాఘ్రపురాదిశివక్షేత్రానుష్ఠిత వ్రతవచ్ఛివోపదిష్టం భుక్తిముక్త్యోరసాధారణం వక్తుం ప్రతిజానీతే ॥ అథాత ఇతి॥
సర్వసాధనమితి॥ఐహికాముష్మికభోగాత్మికాయా భుక్తేః పరాపరముక్త్యోశ్చాయమసాధారణ ఉపాయ ఇత్యర్థః॥

హ్మాద్వయమస్మ్యహమిత్యద్వయశబ్దేన-ఛాందోగ్యశ్రుతిస్తు॥ ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి-అద్వితీయైకశబ్దాభ్యాంవా జసనేయకంతు । పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే ॥ ఇతిపూర్ణశబ్దేనేతపరశివస్యసర్వాత్మకత్వంసర్వశాఖాసంమతఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ననుభేదప్రపంచస్యసాంఖ్యాదిభిః స్వస్వశాస్త్రైః ప్రామాణికత్వప్రతిపాదనాత్- పరశివస్వరూపస్యకథమద్వితీయత్వమిత్యాశంక్యసాంఖ్యాదివ్యవహారస్సర్వోఽప్యజ్ఞానమూలత్వాద్భ్రాంత ఏవేత్యాహ। యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయేత్యాదినా॥ యథాశుక్తిరజతాదివిభ్రమస్యనీలపృష్ఠత్రికోణత్వాదివిశేషాజ్ఞానం కారణంతద్వదేవ సచ్చిదానందాత్మకస్యయస్యపరమేశ్వరస్యనిరస్తసమస్తోపాధికంస్వప్రతిష్ఠమద్వితీయం విశేషరూపమజానానాస్సాంఖ్యాదయః భ్రాంతివశేనశుక్త్యాదౌ రజతాదివత్ తత్స్వరూపే సచ్చిదానందాత్మకే - ప్రకృతిప్రాకృతాత్మకం జగత్కల్పయంతో భ్రాంతా ఇత్యర్థః ॥ అతఏవబాదరాయణేనాపి- ఏతౌపక్షౌనిరస్తౌ- రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం - ఏతేనయోగః ప్రత్యుక్త ఇతి। వినిర్గతౌ ప్రవర్తితావిత్యర్థః॥ ౧౪ ॥ ఏవముత్తరత్రాపి-అజ్ఞాననమూలతా యోజనీయా॥ ౧౫॥ కారణంపరమాణవఇతి కాణాదవాదాద్యభిమతః పరమాణుకారణత్వవాదోఽప్యజ్ఞానమూలత్వాదుపేక్ష్య ఇత్యర్థః॥ ౧౬ ॥ క్రియాస్సర్వఫలప్రదా ఇతిచోదనాం కలయన్ తదధిష్ఠానభూతం పరశివస్వ

యత్ । ఆగమా అఖిలా నిత్యం వందే తద్బ్రహ్మసంజ్ఞితమ్॥ ౧౩॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ సాంఖ్యయోగౌ వినిర్గతౌ । తం తదజ్ఞానచిత్రస్యభిత్తిభూతం నుమశ్శివమ్॥ ౧౪ ॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ శబ్దశాస్త్రం సముద్భవమ్ । తం తదజ్ఞానచిత్రస్యభిత్తిభూతం నుమశ్శివమ్ ॥ ౧౫ ॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ కారణం పరమాణవః । కల్పితా జగతో విప్రాస్తం నుమః పరమేశ్వరమ్॥ ౧౬ ॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ క్రియాస్సర్వఫలప్రదాః । కల్పయంతి వినా దేవం తం వందే సకలప్రదమ్ ॥ ౧౭ ॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ దేహ ఆత్మేతి మన్యతే। తరాం భ్రాంతైస్తమీశానం వందే దేహవిలక్షణమ్ ॥ ౧౮ ॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ దేహస్థానీంద్రియాణి చ। ఆత్మేతి మన్యతే వందే తమింద్రియవిలక్షణం॥ ౧౯ ॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ ప్రాణ ఆత్మేతి మన్యతే । వందే తం ప్రాణవేత్తారం ప్రాణం ప్రాణస్య సర్వదా ॥ ౨౦॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ పునస్సంకల్పలక్షణమ్ । ఆత్మేతి మన్యతే భక్త్యా తం వందే మనసః పరమ్॥ ౨౧॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ బుద్ధిమాత్మేతి మన్యతే। తం వందే బుద్ధిబోద్ధారం బోధరూపమవిక్రియమ్॥ ౨౨॥ యత్స్వరూపమవిజ్ఞాయ సర్వప్రత్యయకారణమ్ । అంతఃకరణమాత్మేతి మన్యతే తం నుమశ్శివమ్॥ ౨౩ ॥ యస్మిన్ జాగ్రదవస్థైషా భాతీవ భవతీవ చ । తత్తద్భ్రాంతేరధిష్ఠానం వందే సాక్షిణమీశ్వరమ్॥ ౨౪॥ యస్మిన్ స్వప్నప్రపంచోఽయం భాతీవ భవతీవ చ। తత్తద్భ్రాంతేరధిష్ఠానం వందే సాక్షిణమీశ్వరమ్॥ ౨౫ ॥ యస్మిన్సుషుప్త్యవస్థేయం భాతీవ భవతీవ చ । తత్తద్భ్రాంతేరధిష్ఠానం తం వందే సాక్షిణమీశ్వరమ్ ॥ ౨౬॥ యస్మిన్ క్లృప్తం తురీయత్వం త్రిధామాపేక్షయైవ తు। తం తురీయత్వనిర్ముక్తం వందే చిద్ఘనమీశ్వరమ్॥

రూపం ప్రణమతి॥ ౧౭॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ యస్మిన్ జాగ్రదిత్యాదినా॥ భాతీవభవతీవ చేతి॥ యస్యాధిష్ఠానభూతస్యస్వరూపప్రకాశేనస్వయంజడాత్మికాపి జాగ్రదవస్థా భాతీవ ప్రకాశత ఇవ తథా తత్స్వరూపసత్తయా భవతీవ-సత్తాం లభత ఇవ- నత్వాత్మవత్ జాగ్రదర్థస్యభానసత్త్వే స్వాభావిక ఇతి॥ ద్యోతయితుమివశబ్దః ॥ సాక్షిణామితి జాగ్రదవస్థాలక్షణస్యసాక్ష్యస్యసాక్షిణం ద్రష్టారం ప్రత్యక్చైతన్యరూపేణావస్థితమిత్యర్థః॥ ౨౪ ॥ ఏవం యస్మిన్ స్వప్న ఇత్యాదావపి యోజ్యం ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ త్రిధామాపేక్షయేతి ॥ ధామశబ్దః స్థానవాచీ- జాగ్రదాదిత్రీణిస్థానాన్యపేక్ష్య- అయమర్థః॥ చక్షురాదీంద్రియైరర్థోపలబ్ధిర్జాగ్రదవస్థేతి- ఇంద్రియేషూపరతేషు జాగ్రద్వాసనావాసితేన కేవలేనాంతఃకరణేనానుభూతసజాతీయస్యవాసనామయప్రపంచస్యోపలంభస్స్వప్నః అస్మింశ్చోపరతే ద్వివిధ ప్రపంచస్య సర్వస్య విలాపాత్తన్మూలభూతం ప్రత్యగాత్మన్యాశ్రయభూతం భావరూపాజ్ఞానమేవ కేవలం నిర్వికల్పకమతత్స్వరూపచైతన్యప్రకాశేనభాస్యతే సా సుషుప్త్యవస్థా తదప్యజ్ఞానంసమాధానప్రకాశతే- నిరవద్యస్యసచ్చిదానందాత్మకస్య పరశివస్వరూపస్యైవతత్రస్ఫురణాత్సా తురీయావస్థా - తత్రజాగ్రదాద్యవస్థాత్రయసాక్ష్యభేదేనైకస్మిన్నేవాత్మని యథాసంఖ్యం విశ్వతైజసప్రాజ్ఞరూపేణ సాక్షిత్వమపి త్రిధా పరికల్పితం - తదపేక్షయా తురీయావస్థా సా సాక్షిత్వోపాధినా తురీయత్వమపి తస్మిన్ పరికల్పితమిత్యర్థః॥ తథా చ మాండూక్యోపనిషదామ్నాయతే-

జాగరితస్థానో బహిః ప్రజ్ఞః స్వప్నస్థానోఽంతః ప్రజ్ఞః యత్రసుప్తో నకథంచన కామం కామయతే ॥ నకంచన స్వప్నం పశ్యతి తత్సుషుప్తం నాంతః ప్రజ్ఞం నబహిః ప్రజ్ఞం నోభయతః ప్రజ్ఞం నప్రజ్ఞానఘనం నప్రజ్ఞం నాప్రజ్ఞం ఇత్యాదితద్వ్యాఖ్యాతృమాన్త్రైరాచార్యైరప్యుక్తం బహిః ప్రజ్ఞో విభుర్విశ్వో హ్యంతః ప్రజ్ఞస్తుతైజసః। ఘనప్రజ్ఞస్తథాప్రాజ్ఞ ఏక ఏవ త్రిధాస్మృతః। నివృత్తేః సర్వదుఃఖానామీశానః ప్రభురవ్యయః॥ అద్వైతస్సర్వభావానాం దేవస్తుర్యో విభుస్స్మృతః ఇతి ॥ తురీయత్వవినిర్ముక్త ఇతి తురీయత్వనిరూపాఖ్యాయాస్తురీయావస్థాయా అపి జాగ్రదాదివదవస్తుత్వాత్ ॥ ౨౭॥ తదభావత ఇతి॥ తస్యాద్వైతస్య తురీయత్వస్యైవాభావాత్తురీయాతీతత్వమపి తస్మిన్ పరమేశ్వరే కల్పితం- త్రిధామస్థానరహితం అవస్థాస్పదమిత్యర్థః॥ కేవలమితి॥ భేదరహితమిత్యర్థః-అత ఏవ శుద్ధం సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చేతి ॥ అస్నావిరగ్ంశుద్ధమపాపవిద్ధమితి చ శ్రుతేః॥ నిర్విశేషమితి॥ శబ్దస్పర్శాదివిశేషధర్మరహితం అఖండైకరసమితి యావత్ -అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయమితి చ శ్రుతేః॥ ౨౮॥ నను-సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి పరశివస్యైకత్వలక్షణధర్మసద్భావశ్రుతేః- నిర్విశేషత్వాసిద్ధిరిత్యత ఆహ॥ ఏకత్వమితి॥ సంఖ్యాపరిచ్ఛేదరహితే పరశివస్వరూపే-

౨౭॥ యస్మింస్తురీయాతీతత్వమధ్యస్తం తదభావతః। తం వందే కేవలం శుద్ధం నిర్విశేషం మహేశ్వరమ్॥ ౨౮॥ ఏకత్వం చ తథా ద్విత్వం త్రిత్వం యస్మిన్ ప్రకల్పితమ్। బహుత్వం చ తమీశానమసంఖ్యేయం నుమశ్శివమ్॥ ౨౯॥ అభిన్నం చ తథా భిన్నం భిన్నాభిన్నం వదంతి యమ్ । తం సదా కేవలం వందే కేషాంచిల్లభ్యమీశ్వరమ్॥ ౩౦॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః । యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమేశ్వరమ్॥ ౩౧ ॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నా మహేశ్వరసదాశివాః। యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౩౨॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నాస్సర్వే వేదా నశంకితాః। యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౩౩ ॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నా విభిన్నా జీవచేతనాః । యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౩౪ ॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నాస్సర్వదేవానశంకితాః । యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౩౫ ॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నాస్స్మృతిసవాస్త్వశంకితాః। యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౩౬॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నాశ్శబ్దాంత స్త్వేతరానపి । యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౩౭॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నా వజ్ఞావజ్ఞానశంకితాః । యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౩౮ ॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నాః పురాణాని చ భారతమ్। యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయం॥ ౩౯॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నాస్సర్వాన్ శైవాగమానపి। యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమేశ్వరం॥ ౪౦॥ యస్యవిజ్ఞానసంపన్నా వివిధాన్వైష్ణవాగమాన్ । యథార్థం బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౪౧ ॥ యస్యవిజ్ఞాన సంపన్నాః బ్రహ్మనేత్రాంస్తథాగమాన్ । యథార్థం

ఏకత్వాదిసంఖ్యాపి సంఖ్యేయప్రపంచవత్ మాయాపరికల్పిత ఏవ భేదాభావతో ఉపాధినా పరికల్పితైకత్వపరైవసా శ్రుతిరిత్యర్థః॥ ౨౯॥ అభిన్నం చేతి ॥ సాక్ష్యోజ్జడప్రపంచాత్సాక్షిభూతః పరమేశ్వరః పరమార్థోపాధావభిన్న ఇతి వేదాంతినః భిన్న ఇతి వైశేషికాదయః అన్యేతు ఘటశరావాద్యాత్మనా విభక్తే మృత్కార్యే హి మృద్రూపస్యానుగతత్వాత్ ఆత్మనా అభేదః - ఘటాదివ్యావృత్త్యాకారేణ తు భేదః తద్వదేవ పరమేశ్వరస్యాపి కార్యప్రపంచాత్మనా భేదః కారణాత్మనా అభేద ఇతి మన్యంతే । ఉక్తంహి॥ కార్యభేదేన నానాత్వమభేదః కారణాత్మనా । హేమాత్మనా యథాభేదః కుండలాద్యాత్మనాభిదేతి॥ ఏవం భేదాభేదాదికల్పనాస్పదం పరమేశ్వరం ప్రణౌమీత్యర్థః॥ కేషాంచిల్లభ్యమితి ॥ నిత్యనైమిత్తికలక్షణేన వర్ణాశ్రమధర్మేణ పరమేశ్వరం సమారాధ్య తదనుగ్రహాదవాప్తజ్ఞానైః శాంతిదాంత్యాదిసంపన్నైస్సుకృతిభిః పరమేశ్వరస్వరూపం జ్ఞాయతే- అతో న సర్వేషాం సులభమిత్యర్థః॥ శ్రూయతేహి ॥ శ్రవణాయాపి బహుభిర్యోనలభ్యః శృణ్వంతోపి బహవోయంనవిద్యుః - ఆశ్చర్యోవక్తా కుశలోస్యలబ్ధాశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశిష్ట ఇతి॥ ౩౦॥ ఏవం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతస్య సాంఖ్యాదిసకలతీర్థకరవ్యవహారస్య చాజ్ఞానమూలత్వాభిధానేన పరశివస్వరూపాదన్యస్య తత్త్వప్రతిపాదనాత్ మిథ్యాత్వముక్తిమధిష్ఠానపరశివస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞాననివర్త్యత్వాదపి తన్మిథ్యాత్వం ప్రతిపాదయతి॥ యస్యవిజ్ఞానేత్యాదినా- సర్వేవేదా నశంకితా ఇతి॥ త్రిషష్టితమశ్లోకపర్యంతం స్పష్టం॥ ౩౧॥

౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥
౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥
మహామాయామితి॥ శుద్ధసత్త్వప్రధానా స్వాశ్రయవ్యామోహాకరీ సకలజడతత్త్వవ్యాపినీ పారమేశ్వరీ శక్తిః మహామాయా॥ ౬౪॥ చిచ్ఛక్తిమితి ఉక్తార్థమేతత్॥ ౬౫॥ ౬౬ ॥ ఫలావాప్త్యేతి॥ ప్రత్యగాత్మనో నిరతిశయానందపరశివత్వసా

బ్రహ్మజానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౪౨॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నా బుద్ధా హార్దా గమానిమాన్।
యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౪౩ ॥ యస్య విజ్ఞాన సంపన్నాశ్శ
బ్దాన్ సత్యేతరాదికాన్ । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౪౪॥ యస్య విజ్ఞా
నసంపన్నాః విద్యాస్సర్వా అశంకితాః। యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౪౫॥ య
స్య విజ్ఞానసంపన్నాస్తర్కానన్యోన్యబాధకాన్ । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వ
యమ్ ॥ ౪౬ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః మానమధ్యక్షపూర్వకమ్ । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం ను
మః పరమాద్వయమ్ ॥ ౪౭ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః బ్రాహ్మణాన్ క్షత్రియాన్ విశః । యథార్థం బ్ర
హ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౪౮ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నా శ్శూద్రా అపి చ సంకరాన్ ।
యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౪౯ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః ఆశ్రమానఖి
లానపి । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౫౦ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః ధర్మా
ధర్మానశంకితాః । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౫౧ ॥ యస్య
విజ్ఞానసంపన్నా విద్యావిద్యా అశంకితాః । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥
౫౨ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః దేహాదీనఖిలానిమాన్ । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమా
ద్వయమ్॥ ౫౩॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః జాగ్రదాదిత్రయం సదా । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం ను
మః పరమాద్వయమ్॥ ౫౪॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాస్తురీయత్వాదికల్పనామ్ । యథార్థం బ్రహ్మ జా
నంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౫౫॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నా భూమిం తద్భేదమాస్తికాః । య
థార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥ ౫౬ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః జలం తద్భేదమా
స్తికాః । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౫౭॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః అగ్నిం
తద్భేదమాస్తికాః । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయం ॥ ౫౮॥ యస్య విజ్ఞానసంప
న్నాః వాయుం తద్భేదమాస్తికాః । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయం ॥ ౫౯॥ యస్య
విజ్ఞానసంపన్నా ఆకాశం తత్ప్రకల్పితం । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౬౦ ॥
యస్య విజ్ఞానసంపన్నాశ్శబ్దస్పర్శాదికానిమాన్। యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వయమ్ ॥
౬౧ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నా మహదాద్యఖిలం జగత్ । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమాద్వ
యం॥ ౬౨ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాస్సర్వభేదమశంకితాః । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పరమా
ద్వయం॥ ౬౩॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నా మహామాయాం నశంకితాః। యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం నుమః పర
మాద్వయం॥ ౬౪ ॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాశ్చిచ్ఛక్తిమఖిలామిమామ్ । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం ను
మః పరమాద్వయం॥ ౬౫॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః ప్రతీతిమఖిలం జగత్। యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి తం ను
మః పరమాద్వయం॥ ౬౬॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః ఫలావాప్త్యై కదాచన । యథార్థం బ్రహ్మ జానంతి
తం నుమః పరమాద్వయమ్॥ ౬౭॥ యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః ప్రత్యగ్గోష్ఠిషు సంస్థితాః । తమేవ ప్రత్యగాత్మా
నం స్వం దేహం తావివర్జితం ॥ ౬౮ ॥ ఇదం రూపమహం రూపం యస్య భాతి తమీశ్వరం। స్వం దేలక్షణమ

క్షాత్కారాత్ తల్లేశభూతస్వర్గాది సుఖలాభాయ కిమపి న కుర్వంతి ఆప్తకామత్వాత్ శ్రూయతే హి ॥ పర్యాప్త
కామస్య కృతాత్మనస్త్విహైవ సర్వే ప్రవిలీయంతి కామా ఇతి ॥ ౬౭॥ ప్రత్యగ్గోష్ఠిషీతి॥ సర్వప్రత్యగ్రూపేణావస్థితే స్వ
ప్రకాశచిదాత్మకే పరశివస్వరూపే సమ్యక్ స్థితాస్తన్మయత్వేన తదేకనిష్ఠా ఇత్యర్థః॥ శ్రూయతే హి॥ అత్రాయం పురుష
స్స్వయంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి ॥ అన్యచ జ్యోతిశ్శబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వం భగవాన్ వ్యాసోపి

సూత్రయామాస జ్యోతిర్దర్శనాదితి ॥ ప్రత్యగాత్మానమితి ॥ పరశివస్య ప్రత్యక్త్వప్రతిపాదనాత్ తస్య చాహంప్రత్యయవి
షయత్వాత్ అహంకారవైశిష్ట్యమాశంక్య నిరస్యతి-అహంతావర్జితమితి - ఏతదుపపాదయతి - అంతఃకరణపరిణా
మస్య ప్రత్యక్త్వేనభాసమానస్య అహంకారాదేస్స్వతో జడత్వేన ప్రకాశాసంభవాత్ సాక్షిచైతన్యభాస్యత్వేన పరమా
ర్థవత్ పరికల్పితత్వమేష్టవ్యం ॥ అత ఏవాహం బ్రహ్మాస్మీత్యాదావాహంకారవైశిష్ట్యత్యాగేన తదుపలక్షితస్య చిన్మాత్రస్య
లక్షణయా స్వీకారః తదేవాభిప్రేత్యాథర్వశిరస్యుపాఖ్యాతం ॥ బ్రహ్మాహం ప్రాంచః ప్రత్యంచోఽహం దక్షిణాశ్చోదం
చోఽహమిత్యాది ॥ ౧౮ ॥ అలక్షణమితి ॥ సజాతీయవిజాతీయవ్యావర్తకో ధర్మః లక్షణం-తద్రహితం- అస్థూలమనణ్వ
హ్రస్వమిత్యాదిసర్వధర్మనిషేధశ్రుతేః-ఏతదేవోపపాదయత్యద్వంద్వమితి-నహి సజాతీయం విజాతీయం వాఽస్త్య
ద్వితీయం వస్త్వపి-యదా వ్యావృత్తయే లక్షణాపేక్షేత్యర్థః ॥ అనిర్దేశ్యమితి ॥ నిర్దేశోఽభిలాపః తదయోగ్యం వాఙ్మనస
యోరగోచరమితి యావత్ ॥ శ్రూయతే హి ॥ తదేతదమన్యం తేనిర్దేశ్యం పరమం సుఖం | యతో వాచో నివర్తంత
ఇత్యాది ॥ నన్వేవం లక్షణప్రమాణవిషయత్వాభావే శశవిషాణాయమానమేవ తత్స్వరూపమిత్యాశంక్య నిరస్యతి స్వ
యం ప్రభమితి ॥ ౧౯ ॥ యద్యపి యస్య విజ్ఞానసంపన్నాః ప్రతీతిమఖిలం జగదిత్యనేనైవ పర్యాయేణ నామరూపాత్మక
స్య బ్రహ్మాదిస్థావరాంతస్య సర్వజగతో మిథ్యాత్వం సేత్స్యతి- తథాపి మనసశ్చంచలత్వాత్ తద్విక్షేపనిరాసేన పరత
త్త్వానుసంధానార్థం బహూనాం పర్యాయాణాముపన్యాసః యథా శుక్తిరజతాదివిభ్రమేషు ఆరోపితరజతాదేరధి
ష్ఠానశుక్తికాయాథాత్మ్యజ్ఞానబాధోత్తరకాలం వస్తుభూతశుక్త్యాదికమేవ యథార్థసిద్ధం స్వరూపం - ఏవమవి

ద్వంద్వమనిర్దేశ్యం స్వయంప్రభం ॥ ౧౯ ॥ స్తుతిమతినివహస్య నైవ గోచరం భవభయజలధేస్సదైవ తారకం
అహమహమితి సతతోదితప్రభం నిఖిలజగద్రహితం నమామి శశ్వత్ ॥ ౨౦ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఏవం
వ్యాసేన సర్వజ్ఞః సాంబస్సర్వఫలప్రదః । అభిష్టుతో మహాదేవః ప్రత్యక్షమభవన్మునేః ॥ ౨౧ ॥ తం
దృష్ట్వా దేవదేవేశం దేవ్యా సహితమవ్యయం । ప్రణమ్య ప్రార్థయామాస సర్వసాధనవేదనం ॥ ౨౨ ॥
దేవదేవోఽపి సర్వజ్ఞః ప్రసన్నస్సర్వసాధనమ్ । ప్రాహ గంభీరయా వాచా మునయే మునిసత్తమాః ॥ ౨౩ ॥
ఈశ్వర ఉవాచ ॥ వక్ష్యే విప్ర సమాసేన సర్వసాధనముత్తమం । శృణుష్వ శ్రద్ధయా సార్ధం మయా
నోక్తమితః పురా ॥ ౨౪ ॥ అపేక్షితార్థాస్సర్వేషాం భుక్తిర్ముక్తిశ్చ సువ్రతాః ॥ ముక్తిర్నానావిధా ప్రో
క్తా మయా వేదానుసారతః ॥ ౨౫ ॥ తత్ర సాయుజ్యరూపాయా ముక్తేస్సాక్షాత్తు సాధనం । సమ్యగ్జ్ఞానం న

ద్యాతత్కార్యనామరూపప్రపంచస్యాధిష్ఠానపరశివయాథాత్మ్యజ్ఞానేన విలయాత్ పరమార్థతః పరశివస్వరూ
పాత్ పృథక్స్వరూపం నాస్తీతి ప్రకరణాభిప్రాయః ॥ స్తుతిమతినివహస్యేతి ॥ స్తుతిః స్తోత్రం మతిః ప్రమాణం ప్రత్యక్షా
దికం తత్సంఘస్యేత్యర్థః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిషు తత్తదహంకారసాక్షితయా సర్వదాఽపరోక్ష్యేణ భాసమానమి
త్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ నానావిధేతి ॥ సాలోక్యసామీప్యసారూప్యసాయుజ్యభేదేన । వేదానుసారత
ఇతి బ్రహ్మణస్సాయుజ్యగ్ం సలోకతామాప్నోతీత్యాదివేదవాక్యానుసారేణేత్యర్థః ॥ స్వతంత్రోఽపి పరమేశ్వరోఽతీతా
నాగతవర్తమానకాలేషు స్థావరజంగమాత్మకస్య ప్రపంచస్య సమానరూపతా యథా స్యాత్ - వ్యవస్థామాత్రసాక్షీ
చిదితి నిశ్వసితవత్ స్వస్మాన్నిర్గతవేదరాశీననుసృత్యైవ సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తతే ॥ ఏత ఇతి వై ప్రజాపతిర్దేవానసృజ
తాసృగ్రమితి మనుష్యానిందవ ఇతి పితౄనిత్యాదివేదశబ్దేభ్య ఇత్యాదౌ-నిర్మమే స మహేశ్వర ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యాం ॥
౨౫ ॥ సమ్యగ్జ్ఞానమితి ॥ సంశయవిపర్యాసరహితం నిష్ప్రపంచబ్రహ్మాత్మత్వసాక్షాత్కారరూపమిత్యర్థః ॥ యస్యైతే చ
త్వారింశత్సంస్కారాః బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సలోక్యం చ గచ్ఛతి ॥ కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ ఇతి-వా
క్యస్య తాత్పర్యార్థమజానానాః కర్మాణ్యపి జ్ఞానవత్ సాక్షాత్పరముక్తిసాధనానీతి మన్యంతే తాన్నిరాచష్టే నకర్మే
తి ॥ అన్యే తు వాజసనేయకమంత్రోపనిషది ॥ అంధం తమః ప్రవిశంతీత్యాదినా జ్ఞానకర్మణోః ప్రత్యేకం నిందాపురస్సరం
విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయగ్ం సహేతి సముచ్చయవిధిబలేన సహతయోరేవ ముక్తిసాధనత్వం మన్యంతే-
తన్నిరాకరణాయాహ నతయోరితి ॥ అయమర్థః ॥ యస్మింత్సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూద్విజానతః । ఇత్యాదినా స
సాధ్యసాధనభేదోపమర్దనేన యద్బ్రహ్మాత్మైకత్వవిజ్ఞానం ప్రాక్ తత్ర తత్ర ప్రతిపాదితం న తేన సహ కర్మణామ
నుష్ఠానం సంభవతి తస్య సాధ్యసాధనాదిభేదనాపేక్షత్వాత్ - అతో దేవతావిషయం సగుణజ్ఞానమేవ తత్ర సముచ్చీయతే

ఉక్తం హి భగవద్భిర్భాష్యకారైః ॥ దేవతావిషయం జ్ఞానం కర్మసంబంధిత్వేనోపన్యస్తం - న పరమాత్మజ్ఞానమితి ॥ ౭౬॥ ప్రతిజ్ఞాతమర్థం వికల్పపురస్సరం- ప్రతిపాదయతి సాధయతి చ- సా కిం సాయుజ్యరూపా ముక్తిర్నిత్యసిద్ధా ఉత కేనచిత్సాధనేన నిష్పాద్యా- ప్రథమేపి కిమాత్మరూపా స్యాత్ ఉత తతోన్యేతి వికల్ప్య ॥ ౭౭ ॥ ఆద్యపక్షే జ్ఞానమాత్రా ప్రాప్యత్వం తస్య దర్శయతి- ఆత్మరూపైవ చేదిత్యాదినా ॥ నిత్యప్రాప్తస్యేతి ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యాదిశ్రుతేః- ముక్తేః ప్రాప్యత్వమవసీయతే- ప్రాప్తిశ్చ ప్రాప్తిపూర్వికా సా చ ద్వేధా భ్రమకృతా వస్తుకృతా చేతి- తదిహ నిత్యసిద్ధాయా ముక్తేః ప్రాప్తురాత్మనోనతిరేకాన్నిత్యప్రాప్తతయా ప్రాప్తిర్భ్రమకృతా న తు గ్రామాద్గ్రామం గచ్ఛతీత్యాదావివ వస్తుకృతేత్యర్థః ॥ ౭౮ ॥ విభ్రమస్యేతి ॥ తస్య చాప్రాప్తిభ్రమస్య నివృత్తౌ సత్యాం పూర్వం ప్రాప్తాపి సా కంఠగతచామీకరన్యాయేన పునః ప్రాప్యత ఇతి శ్రుత్యా వ్యపదిశ్యత ఇత్యర్థః ॥ తస్య చాప్రాప్త్యాపాదకస్య జగద్విభ్రమస్య నివృత్తిః పునస్తన్మూలాజ్ఞాననాశాత్ స చ సర్వాధిష్ఠానభూతాత్మయాథాత్మ్యవిషయాత్సమ్యగ్జ్ఞానాదేవ న కారణాంతరాత్తదాహ విభ్రమస్య నివృత్తిస్త్వితి ॥ ౭౯ ॥ జ్ఞానాదజ్ఞాననివృత్తిశ్శుక్తిరజతాదిలౌకికవిభ్రమే ప్రసిద్ధ ఇతి దర్శయతి ॥ జ్ఞానాదితి ॥ ఏవం సిద్ధాంతమభిధాయ పూర్వపక్షం దూషయితుమాద్యపక్షస్య ద్వితీయం వికల్పమాశంకతే ॥ ౮౦ ॥ అపరేతి ॥ సా నిత్యసిద్ధా ముక్తిరాత్మరూపా అపి త్వపరా ఆత్మనోన్యైవ చేన్మతమిత్యర్థః - వికల్పాసహత్వేనేమం పక్షం దూషయితుం వికల్పయతి- తథేతి ॥

కర్మోక్తం న తయోశ్చ సముచ్చయః ॥ ౭౬ ॥ నిత్యసిద్ధాథవా ముక్తిస్సాధ్యరూపా ద్వయీ గతిః । నిత్యసిద్ధా తు సర్వేషామాత్మరూపాథవా పరా ॥ ౭౭ ॥ ఆత్మరూపైవ చేన్ముక్తిః నిత్యప్రాప్తా హి సాత్మనః । నిత్యప్రాప్తస్య చాప్రాప్తిర్విభ్రమః ఖలు దేహినామ్ ॥ ౭౮ ॥ విభ్రమస్య నివృత్త్యా సా ప్రాప్తేతి వ్యపదిశ్యతే । విభ్రమస్య నివృత్తిస్తు సిధ్యత్యజ్ఞాననాశనాత్ ॥ ౭౯ ॥ అజ్ఞానస్య వినాశస్తు జ్ఞానాదేవ న చాన్యతః । జ్ఞానాదజ్ఞాననాశస్తు ప్రసిద్ధస్సర్వదేహినామ్ ॥ ౮౦ ॥ అపరా సా పరా ముక్తిర్నాత్మరూపైవ చేన్మతమ్ । తథాపి ముక్తిః ప్రాప్యా వా నా ప్రాప్యా వాత్మనా భవేత్ ॥ ౮౧ ॥ ప్రాప్యా చేదాత్మనా ముక్తిరప్రాప్తప్రాప్తిరేవ సా । అప్రాప్తప్రాప్తిరప్యస్య సంబంధో వైక్యమేవ చ ॥ ౮౨ ॥ స సంబంధశ్చ సాధ్యో వా నిత్యో వా సాధ్య ఏవ చేత్ । అనిత్యస్స తు సంబంధో భవేన్నిత్యో న సర్వదా ॥ ౮౩ ॥ సాధ్యానామపి భావానామనిత్యత్వం వ్యవస్థితమ్ । అభావస్య న సాధ్యత్వం ప్రధ్వంసాఖ్యస్య సర్వదా ॥ ౮౪ ॥ సాధ్యత్వాఖ్యస్తు ధర్మశ్చ నైవాభావాశ్రయో భవేత్ । నిత్యో యది స సంబంధస్తర్హి సంబంధసంజ్ఞితా ॥ ౮౫ ॥ ముక్తిశ్చ నిత్యసిద్ధైవ ముక్తౌరాత్మనో భవేత్ । తథాపి నిత్యప్రాప్తాయా ముక్తేః ప్రాప్తిస్తు పూర్వవత్ ॥ ౮౬ ॥ విజ్ఞానేనైవ నాన్యేన సత్యముక్తం ద్విజోత్తమ । అప్రాప్తప్రాప్తిరూపాయా ముక్తేరైక్యం భవేద్యది ॥ ౮౭ ॥ తన్నయుక్తం

ఆత్మవ్యతిరిక్తా కిం వా- ప్రాప్యా న ప్రాప్యా ॥ ఆద్యం పునర్వికల్ప్య దూషయితుం ఫలితార్థమాహ ॥ ౮౧ ॥ ప్రాప్యా చేదితి ॥ అథ తమాద్యం పక్షం వికల్పయతి ॥ అప్రాప్తప్రాప్తిరితి ॥ అప్రాప్తప్రాప్తిరూపా ప్రాప్యా ముక్తిః కిం సంబంధిద్వయఘటితసంబంధాత్మికా ఉత సంబంధినోస్తాదాత్మ్యరూపా ॥ ప్రథమేపి కిమసౌ సంబంధః సాధ్యో నిత్యో వేతి వికల్పద్వయం ప్రత్యాహ ॥ ౮౨ ॥ సాధ్య ఏవ చేదితి ॥ సాధ్యసంబంధాత్మికా ముక్తిః సర్వప్రకారేణానిత్యా స్యాన్న చ నిత్యత్వమాసాదయేత్ ॥ తథా చ ముక్తానామపి పునస్సంసారప్రసంగః ॥ వ్యాప్తిం దర్శయతి ॥ ౮౩ ॥ సాధ్యానామితి ॥ చక్రచీవరతురీవేమాదిసాధ్యానాం ఘటపటాదీనాం భావాభావానామనిత్యత్వం దృశ్యతే । అతస్సాధ్యత్వమనిత్యేన వ్యాప్తమిత్యర్థః ॥ అనైకాంతికత్వం పరిహరతి ॥ అభావస్యేతి ॥ ప్రధ్వంసాభావస్య భావరూపసాధ్యత్వధర్మయోగో న ఘటతే ॥ తథావిధధర్మయోగే తస్య ఘటాదివద్భావత్వమేవ స్యాత్ ॥ కేనచిదపి ధర్మేణ నిత్యరూపాఖ్యస్యైవ భావత్వాత్ ॥ అంగీకృత్యేదం ప్రధ్వంసాభావస్యానిత్యత్వమనైకాంతికత్వం పరిహృతం । సోప్యనిత్యం ఇత్యుపరిష్టాత్ప్రతిపాదయిష్యతే ॥ ౮౪ ॥ అథాప్యప్రాప్తప్రాప్తిర్నిత్యస్సంబంధ ఇతి ప్రథమస్య ద్వితీయం వికల్పం దూషయతి- నిత్యో యదీతి । నిత్యసంబంధాత్మికా ముక్తిరపి నిత్యసిద్ధైవ న కేనచిత్సాధనేన నిష్పాద్యతే తథా చ నిత్యప్రాప్తైవ సేతి పూర్వోక్తం జ్ఞానమాత్రసాధ్యత్వమాపతతీత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥ ౮౬ ॥ అప్రాప్తప్రాప్తిస్తాదాత్మ్యమితి ద్వితీయం దూషయితుమనుభాషతే । అప్రాప్తేతి ॥ తం దూషయతి ॥ ౮౭ ॥ తన్నేతి ॥ తత్ర వక్తవ్యం కిం భిన్నయోర్జీవేశ్వరయోర్భేదనాశే తాదాత్మ్యం ఉత భేదే సత్యేవ ॥ తత్రాద్యో న ఘ వద్భేదస్యాన్యోన్యాభావరూపత్వాంగీకారాత్తస్య చానాద్యంతత్వాదనంగీకారః పరాస్త ఇత్యాహ ॥ భేదే నాశ ఇతి ॥

౮౮॥ నాపిద్వితీయ ఇత్యాహ॥ భేదేసతీతి॥ కుత ఇత్యత ఆహ భేదస్యేతి ॥ అభేదైకార్థసమవాయినఏకత్వస్య భేదేనసహావస్థానానుపపత్తేరిత్యర్థః॥ ఏవమాత్మస్వరూపవ్యతిరిక్తాయాముక్తేః ప్రాప్యత్వపక్షం దూషయిత్వా॥ అప్రాప్యేతిద్వితీయపక్షమనూద్యదూషయతి॥ నప్రాప్యేతి॥ అప్రాప్యస్వభావాయాముక్తేస్సాధనశతే నాప్యనుష్ఠితేఽప్యప్రాప్యత్వమేవ స్వభావస్యానపాయాత్ ॥ అతస్సాధనాపేక్షాభావాదయత్నేనసర్వేముచ్యేరన్నిత్యర్థః ॥ ౮౯॥ ౯౦ ॥ ఏవంసాయుజ్యరూపాముక్తిః కింనిత్యసిద్ధా ఉత సాధ్యరూపేతి వికల్ప్యాద్యపక్షస్యసంభవచ్ఛంకానిరాసేనకర్మసైరపేక్ష్యేణసమ్యగ్జ్ఞానస్యముక్తిసాధనత్వముపపాద్యోక్తదోషానువృత్తేర్ద్వితీయోనయుక్త ఇత్యాహ॥ ననిత్యసిద్ధేతి ॥ ముక్తేః సాధ్యత్వే ఘటవదనిత్యత్వం స్యాదితి పూర్వోక్తమిత్యర్థః ॥ ౯౧ ॥ నను సాధ్యత్వేఽపి ప్రధ్వంసాభావాన్ముక్తేర్నిత్యత్వం కింన స్యాదిత్యత ఆహ॥ ప్రధ్వంసస్యేతి॥ చిదాత్మనవ్యతిరిక్తస్యసకలస్య చైత్యప్రపంచస్య నేహ నానాస్తీత్యాదినిషేధశ్రుత్యా బాధితత్వాదనిత్యత్వమవశ్యమేష్టవ్యమిత్యర్థః॥౯౨॥ ననుసంగతిగ్రహణాదౌ ప్రత్యక్షానుమానాదిప్రమాణాంతరసాపేక్షశబ్దస్యతద్విరోధేప్రామాణ్యానుపపత్తేర్భావత్వేసతిసాధ్యత్వమనిత్యత్వసాధనం తథాచనప్రధ్వంసేవ్యభిచారః- తస్యసాధ్యత్వేఽపిభావత్వాభావాదితి శంకతే ॥ భావత్వేసతీతి ॥ తదేతదవ్యాప్త్యాదూషయతి ॥ తచ్చనైవేతి ॥ భవతు భావత్వేసతిసాధ్యత్వాదనిత్యత్వంఘటాదిషు ప్రాగభావస్యానిత్యత్వే వశ్యంకారణాంతరంవక్తవ్యం ఉక్తం హి త్వభా

ద్వయోరైక్యం నసిధ్యతి కదాచన । భిన్నయోర్భేదనాశేవా ముక్తిర్భేదస్థితేఽథవా ॥ ౮౮ ॥
భేదనాశేతయోరైక్యంఘటతే వేదవిత్తమ । భేదేసతిభవేదైక్యమితి చేత్తన్నసంగతమ్॥౮౮॥ భేదస్యస
న్నిధానైక్యంవిరోధాన్నైవసిద్ధ్యతి । నప్రాప్యాప్యాత్మనాముక్తిరితి చేత్తన్నసంగతమ్ ॥౮౯॥
అప్రాప్యాయాస్తుముక్తేశ్చనాస్త్యపేక్షాహి సాధనే। సాధనేసతిసాముక్తిరప్రాప్యైవసదాఖిలు॥౯౦॥ న
నిత్యసిద్ధా సాముక్తిస్సాధ్యరూపైవ చేన్మతమ్। సాధ్యత్వేసత్యనిత్యత్వంపూర్వమేవాభిభాషితమ్॥ ౯౧॥
ప్రధ్వంసస్యతు నిత్యత్వంసర్వథానభవిష్యతి । అచిద్రూపస్యసర్వస్యవినాశో గమ్యతేయతః ॥ ౯౨ ॥
భావత్వేసతిసాధ్యత్వాద్వినాశోఽచేతనస్యతు । ప్రధ్వంసస్యతుసాధ్యత్వేఽప్యభావత్వేనహేతునా॥ ౯౩॥
నసిద్ధ్యతివినాశశ్చేత్తచ్చనైవసుసంగతం। ప్రాగభావసమాఖ్యస్యాప్యనిత్యత్వస్యదర్శనాత్ ॥౯౪॥ ప్రా
గభావస్యసాధ్యత్వాభావేసత్యప్యభావతః। అనిత్యత్వంయదిష్యేత ప్రధ్వంసస్యాపితత్సమం॥ ౯౫॥ భా
వానామప్యభావానాంసాధ్యానాంమునిసత్తమ॥ అసాధ్యానాంచసర్వేషామనిత్యత్వేప్రయోజకం॥
౯౬ ॥ అచేతనత్వమేవోక్తం నేతరద్వ్యభిచారతః। చేతనస్యతు నిత్యత్వంశ్రుతిరాహసనాతనీ ॥ ౯౭॥
తస్మాదుక్తప్రకారేణముక్తిస్సాయుజ్యరూపిణీ । జ్ఞానలభ్యా క్రియామాత్రాన్నలభ్యాన్నసముచ్చ
యాత్ ॥ ౯౮ ॥ జ్ఞానంనామాఖిలంచేదంమద్రూపేణావభాసనం । క్రియాతుకారణాపేక్షానజ్ఞానా

వాత్ - తచ్చాభావత్వమేవచ॥ అభావేధర్మాంతరసమవాయస్యప్రాగేవనిరస్తత్వాత్ - తద్వత్ప్రధ్వంసస్యాపిసమానమితి తస్యాప్యనిత్యత్వమభ్యుపగంతవ్యమిత్యర్థః॥౯౩॥౯౪॥౯౫॥ ఏవంభావత్వేసతిసాధ్యత్వంఘటాదీనాంభావానామనిత్యత్వే ప్రయోజకం ప్రాగభావస్యానిత్యత్వేఅభావత్వమితి ॥ ప్రయోజకత్వద్వయాంగీకారకల్పనాద్గౌరవంస్యాత్తస్మాదుభయత్రానుగతజడత్వమేవానిత్యత్వప్రయోజకమంగీకార్యమిత్యాహ భావానామితి॥ అసాధ్యానామితిపరమాణ్వాకాశకాలదిగాదీనిపరైర్నిత్యతయాంగీకారాదసాధ్యత్వేనాభిమతానితేషామపీత్యర్థః॥ ౯౬॥ నేతరదితి॥ ఇతరత్ కృతకత్వాదికమితియావత్॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ వ్యభిచారత ఇతి॥ ప్రాగభావాదావనిత్యత్వేసత్యపి తదవ్యాప్త్యానుగమాదిత్యర్థః॥ శ్రుతిరాహేతి॥ సాచ॥ నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామిత్యాదికా॥ ౯౭॥ ప్రతిపాదితమర్థంనిగమయతి ॥ తస్మాదితి॥ ౯౮॥ కింతజ్జ్ఞానమిత్యత ఆహ ॥ జ్ఞానంనామేతి॥ అఖిలస్యభోక్తృభోగ్యాత్మకస్యప్రపంచస్యయోఽయంసచ్చిదానందాద్వితీయబ్రహ్మాత్మత్వసాక్షాత్కారస్తత్సాయుజ్యముక్తేః సాధనమిత్యర్థః ॥ శ్రూయతేహి ॥ సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ । ఇదగ్ సర్వంయదయమాత్మేత్యాది ॥ జ్ఞానకర్మణోస్సముచ్చయస్య ప్రతిజ్ఞాతం పరముక్త్యసాధనత్వముపపాదయతి ॥ క్రియాత్వితి॥ అగ్నిహోత్రాది క్రియాహికర్తృకరణకర్మాదిభేదభిన్నకారకసాపేక్షాసతీతద్గోచరద్రవ్యదేవతాదివిషయం శాస్త్రజనితం విజ్ఞానమేవకేవలమవలంబతే నతు కర్తృకరణాది సకలభేదోపమర్దేనజాయమానం ప్రతీచః పరమాత్మత్వ సాక్షాత్కారాత్మకం జ్ఞానం ॥ తేనసహవిరోధాత్ ॥ ఉక్తంహి॥ భగవద్భాష్య

కార్యైః అనుపయోగాదధికారి విరోధాచ్చేతి అతో విరోధిత్వేన సమసమయవర్తిత్వాభావాదద్వైతజ్ఞానకర్మణోః సముచ్చయ ఏవ న సంభవతి ॥ కుతస్తేన ముక్త్యాశంకేత్యర్థః ॥ ౯౯ ॥ ౧౦౦ ॥ కేవలం కర్మేతి ॥ ఉక్తాద్ద్వితీయబ్రహ్మాత్మత్వజ్ఞానరహితం ద్రవ్యదేవతాదిజ్ఞానసహకృతం తరతమభావేనావస్థితమగ్నిహోత్రాదికం హిరణ్యగర్భాదిసగుణబ్రహ్మోపాసనారూపం చ కర్మైవ సారూప్యాద్యపరముక్తేః సాధనమిత్యర్థః ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ అపేక్ష్యబుద్ధిమితి ॥ ఉత్తమమధ్యమాధమభావేనావస్థితానామధికారిణాం బుద్ధితారతమ్యమపేక్ష్య హిరణ్యగర్భాదిసగుణబ్రహ్మవిజ్ఞానమగ్నిహోత్రాది కర్మ చోభయం సముచ్చిత్యాభిధీయతే ॥ విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయగ్ం సహేత్యాదినా- యేచ తే జ్ఞానకర్మణీ వ్యవహారదశాయాం వ్యావహారికం ఫలప్రయోజనే ఇత్యర్థః ॥ ౧౦౪ ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ ౧౦౭ ॥ ౧౦౮ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే అష్టత్రింశోఽధ్యాయః ॥ ... ... *

లంబినీ సదా ॥ ౯౯ ॥ అతః క్రియాయా జ్ఞానేన విరోధాదేవ సర్వదా । సముచ్చయో న యుజ్యేత కుతస్తేన పరా గతిః ॥ ౧౦౦ ॥ సారూప్యాఖ్యా తు సా ముక్తిస్సామీప్యాఖ్యా చ యా పరా । సాలోక్యాఖ్యా చ యా తాసాం కేవలం కర్మ సాధనం ॥ ౧౦౧ ॥ ఐహికాముష్మికాకారా ముక్తయస్సర్వదేహినాం । కర్మణైవ హి సిధ్యంతి న జ్ఞానేన విరోధతః ॥ ౧౦౨ ॥ జ్ఞానం కర్మ చ వేదోక్తమేవ నాన్యోదితం భవేత్ । అన్యోదితం తు విప్రేంద్రా వ్యవహారే వివేకినాం ॥ ౧౦౩ ॥ అపేక్ష్య బుద్ధిం విజ్ఞానం కర్మ చేతి విధీయతే । తథాపి వ్యవహారే తే వ్యావహారికసిద్ధిదే ॥ ౧౦౪ ॥ తస్మాత్సర్వత్ర నాస్తిక్యం న కుర్యాన్మతిసత్తమః । నాస్తిక్యాదేవ సర్వేషాం సంసారే పరివర్తనమ్ ॥ ౧౦౫ ॥ సర్వముక్తం సమాసేన సాధనం మునిసత్తమ । గోపనీయమిదం తస్మాదాస్తిక్యస్య సదాద్భుతం ॥ ౧౦౬ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఏవముక్త్వా మహాదేవస్సాంబస్సర్వావభాసకః । ప్రనృత్య సన్నిధౌ తస్య తత్రైవాంతర్హితోఽభవత్ ॥ ౧౦౭ ॥ సాధనం సకలం పరిభాషితం కేవలం కృపయైవ తు వో మయా । నేతరత్కథితవ్యమిహ ద్విజా మోహమేవ సమస్తమితోఽన్యథా ॥ ౧౦౮ ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం-యజ్ఞవైభవఖండే పూర్వభాగే ముక్తిసాధనవిచారో నామ-అష్టత్రింశోఽధ్యాయః. ... ... *

——* . వేదానామవిరోధః. *——

ఓమ్ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి సమాసేన న విస్తరాత్ । అవిరోధం తు వేదానామశేషాణాం మునీశ్వరాః ॥ ౧ ॥ ద్వివిధో వేదరాశిస్తు మునయశ్శంసితవ్రతాః । సత్యాద్వైతపరః కశ్చిద్వేదభాగస్సమాసతః ॥ ౨ ॥ కల్పితద్వైతనిష్ఠస్తు వేదభాగోఽపరస్తథా । సత్యమేవ సదాద్వైతమసత్యం ద్వైతమాస్తికాః ॥ ౩ ॥ ద్వైతస్యాపి చ సత్యత్వం వర్ణయంతీహ కేచన । తదసంగతమధ్యస్తం ద్వైతం యస్మాత్పరాత్మని ॥ ౪ ॥ అధ్యస్తం హి సదాద్వైతం దృశ్యత్వాచ్ఛుక్తిరూప్యవత్ । దృశ్యత్వం ద్వైతజాతస్య

అద్వైతవత్కర్తృకరణఫలాదిభేదభిన్నస్యద్వైతస్యాపి శ్రుతత్వాద్ద్వైతాద్వైతశ్రుత్యోర్మిథో విరోధేనాప్రామాణ్యమాశంక్య తయోరవిరోధం ప్రతిపాదయితుమారభతే ॥ అథాత ఇతి ॥ ౧ ॥ కర్మజ్ఞానకాండయోరవిరోధం దర్శయితుం తావద్విషయభేదమాహ ॥ సత్యాద్వైతేతి ॥ కశ్చిదుపనిషల్లక్షణో యో వేదభాగస్సర్వదా బాధరహితమద్వితీయం పరశివస్వరూపం తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయతి ॥ ౨ ॥ అపరస్తు కర్మకాండాత్మకో వేదభాగస్తత్స్వరూపే పరికల్పితం ద్వైతప్రపంచముపజీవ్య స్వర్గాదిఫలాయ యాగహోమాదికం తాత్పర్యేణ ధత్తే ॥ అతో విషయభేదాదవిరోధ ఇత్యభిప్రాయః - విపరీతం న కుత ఇత్యత ఆహ ॥ సత్యమేవేతి ॥ ౩ ॥ నన్వద్వైతాత్మతత్త్వవద్ద్వైతస్య జడప్రపంచస్యాప్యవిసంవాదివ్యవహారదర్శనేనారోపితరజతాదివైలక్షణ్యాత్పారమార్థికత్వం కిం న స్యాదితి పరాభిమతామాశంకామనుభాషతే ॥ ద్వైతస్యాపీతి ॥ పరిహరతి ॥ తదితి ॥ విమతమసత్యం అధ్యస్తత్వాచ్ఛుక్తిరూప్యవదితి భావః ॥ ౪ ॥ హేత్వసిద్ధిం పరిహరతి ॥ అధ్యస్తం హీతి ॥ అవిసంవాదివ్యవహారదర్శనేఽపి దృశ్యత్వహేతునా శుక్తిరూప్యవదద్వైతప్రపంచస్య స్వతో జడత్వేన భానాసంభవాద్దృగ్రూపేణ స్వప్రకాశపరశివస్వరూపచైతన్యేనైవ భాస్యత్వాద్దృశ్యత్వహేతుః కృత్స్నం పక్షం వ్యాప్య వర్తత ఇత్యేతత్సర్వసంమతమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ఏతద్ద్వైతజాలస్య పరికల్పితత్వప్రతిపాద

నాత్తద్గోచరస్య కర్మకాండస్య కల్పితవిషయత్వం సిద్ధమిత్యుపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ నన్వేవమద్వితీయస్యాత్మనోఽప్యసత్యత్వం కస్మాన్న స్యాదిత్యత ఆహ॥ భేదాభావాదితి॥ ఈదృగ్రూపదృశ్యభావస్య భేదసాపేక్షత్వాన్నిర్భేదే పరమాత్మని తత్స్యాభావాద్దృశ్యత్వాభావేనాధ్యస్తత్వాసంభవాదద్వైతస్య సర్వదాబాధవైధుర్యాత్సత్యత్వమిత్యర్థః॥ ౬॥ ఏతదేవోపపాదయితుం వికల్పయతి॥ అద్వైతమితి॥ అద్వైతమపి ద్వైతవదధ్యస్తం యది స్యాత్తర్హి తస్య కేనచిదధిష్ఠానేన భవితవ్యం న చ నిరధిష్ఠానభ్రమానుపపత్తేః. కిం తదధిష్ఠానమద్వైతమేవ ఉత ద్వైతమితి! వికల్పద్వయం ప్రత్యాహ- నాద్వైతమితి ॥ తదభావత ఇతి ॥ తస్యారోప్యాదద్వైతాదన్యస్యాద్వైతాంతరస్యాభావాదిత్యర్థః॥ ౭॥ న ద్వితీయ ఇత్యాహ ॥ కేవలమితి ॥ అద్వైతస్యారోపే అన్యస్యాధిష్ఠానస్యాసంభవాత్ కేవలం కల్పిత ద్వైతే తత తదధ్యాసో వక్తవ్యః సోఽపి న యుక్త ఇత్యాహ ॥ వ్యవహారేతి ॥ పరమార్థభూతే శుక్తిశకలాదౌ రజితాధ్యాసస్య లోకే దృష్టత్వాత్తదనుసారేణాద్వైతాధ్యాసస్యాప్యధిష్ఠానత్వేన సత్యభూతమేవ కించిద్వక్తవ్యం న పరికల్పితమిత్యర్థః॥ ౮॥ భవతు లోకే సత్యాధిష్ఠానత్వం అద్వైతాధ్యాసే త్వన్యస్యాసంభవాత్కల్పితస్యైవాధిష్ఠానత్వనియమః కస్మాన్న భవతీత్యత ఆహ ॥ ద్వైతే చేతి ॥ ద్వైతస్యాధ్యస్తైకశరీరత్వాదధ్యస్తస్య చాధిష్ఠానాత్పరమాత్మస్వరూపాదనతిరేకాదేకస్యైవాధిష్ఠానత్వమారోపితత్వం చేతి వ్యాహతమిత్యర్థః॥ ౯॥ కించ ద్వైతవదద్వైతస్యాపి పరికల్పితత్వే నిరధిష్ఠానభ్రమప్రసంగాదద్వైతస్య సత్యత్వమేవ వక్తవ్యమిత్యాహ॥ ద్వైతం చేతి॥ యది ద్వైతాద్వైతే ఉ

సంమతం సర్వదేహినామ్॥ ౫॥ తస్మాద్ద్వైతపరో భాగః కల్పితద్వైతగోచరః। అద్వైతం సర్వదా సత్యం
భేదాభావాత్కథంచన॥ ౬॥ అద్వైతమపి చాధ్యస్తం యది వేదవిదాం వరాః। కుత్రైవాద్వైతమధ్య
స్తం న ద్వైతే తదభావతః ॥ ౭ ॥ కేవలం కల్పిత ద్వైతే నాద్వైతాధ్యాస సంభవః। వ్యవహార దశా
యాం తు సత్యే ధ్యాసస్య దర్శనాత్ ॥ ౮ ॥ ద్వైతే చాద్వైతమధ్యస్తమితి వక్తుం న శక్యతే। తస్యాధ్యాస
స్వరూపత్వాద్ద్వైతస్య బ్రహ్మవిత్తమాః॥ ౯॥ ద్వైతం చాపి తథాద్వైతముభయం కల్పితం న హి। ద్వై
తాద్వైతాతిరేకేణ నాస్తిత్వాదేవ వస్తునః॥ ౧౦ ॥ శూన్యమాత్రేణ చాధ్యస్తముభయం వేదవిత్తమాః।
నీరూపాఖ్యస్య చాధ్యాసాధిష్ఠానత్వాద్యసంభవాత్ ॥౧౧॥ అతో ద్వైతం సదాధ్యస్తమద్వితీయే పరాత్మ
ని। తస్మాదుక్తేన మార్గేణ కశ్చిదంశః శ్రుతేర్బుధాః॥ ౧౨ ॥ సత్యాద్వైతపరః ప్రోక్తః సర్వశాస్త్రార్థ
వేదిభిః। తథైవ వేదరాశేస్తు కశ్చిదంశః సబోధనాః ॥ ౧౩ ॥ కల్పితద్వైతనిష్ఠస్తు కథితస్సత్యవాదిభిః।
ద్వైతాద్వైతశ్రుతీనాం తు విరోధేఽపి ప్రతీతితః॥ ౧౪॥ ఉక్తేనైవ ప్రకారేణ విరోధాభావ ఏవ హి। ప్రత్య
క్షాదేరగమ్యత్వాదద్వైతస్య తు సర్వదా ॥ ౧౫ ॥ తత్రైవార్థవతీ సాక్షాదద్వైతశ్రుతిరాస్తికాః।

క్షేఽప్యారోపితే స్యాతాం తర్హి తద్వ్యతిరిక్తస్య వస్త్వంతరస్యాభావాన్నిరధిష్ఠానభ్రమప్రసంగ ఇత్యర్థః॥౧౦॥ నను శూన్యమేవాధిష్ఠానమస్త్విత్యత ఆహ ॥ శూన్యేతి ॥ తత్ర హేతుమాహ నీరూపాఖ్యస్యేతి కేనచిదప్యాకారేణ నిర్వక్తుమశక్యస్య శూన్యస్యాధ్యాసాధిష్ఠానత్వబాధావధిత్వలక్షణధర్మయోగాసంభవాదిత్యర్థః॥౧౧॥ ఏవమద్వైతస్యాధ్యాసాసంభవాత్ప్రతిపాదితం ద్వైతస్యైవాధ్యస్తత్వం నిగమయతి ॥ అత ఇతి ॥ కర్మజ్ఞానకాండయోః ప్రతిజ్ఞాతం విషయభేదేనావిరోధం నిగమయతి ॥ తస్మాదితి ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ మాభూత్కర్మజ్ఞానకాండయోర్విరోధః। జ్ఞానకాండ ఏవ ద్వా సుపర్ణేత్యాది వాక్యాత్క్వచిద్భేదోఽవగమ్యతే ॥ క్వచిత్తు తత్త్వమస్యాది వాక్యైస్తదభేద ఇతి ద్వైతాద్వైతశ్రుత్యోర్విరోధాదప్రామాణ్యం స్యాదిత్యాశంక్యాహ ॥ ద్వైతాద్వైతేతి ॥ ౧౪ ॥ విరోధస్య ప్రాతీతికత్వముపపాదయతి॥ ఉక్తేనేతి॥ ఉక్తరీత్యా కల్పితద్వైతపరైవ భేదశ్రుతిః - పరమార్థాద్వైతపరాత్వభేదశ్రుతిరితి తయోరవిరోధ ఇత్యర్థః- నను భేదాభేదయోరుభయోరపి శ్రుత్యర్థత్వే సమానేఽప్యభేదస్యైవ పరమార్థత్వం భేదపరికల్పితత్వమిత్యేతత్కుతోఽభ్యుపగత ఇత్యత ఆహ ॥ ప్రత్యక్షాదేరితి ॥ అనధిగతార్థగంతృ ప్రమాణమితి హి మీమాంసకాః- అతః ప్రమాణభూతా శ్రుతిః ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాంతరావిషయమర్థం ప్రతిపాదయంతీ ప్రామాణ్యం భజతే- అద్వైతం చ ప్రత్యక్షాద్యగమ్యమతస్తదేవ శ్రుత్యా తాత్పర్యేణ ప్రతిపాద్యతే ॥ అంతరేణేతి ॥ ఘటపటాది భేదస్య ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాధిగతత్వాత్ శ్రుతేస్తత్ర తాత్పర్యం న యుక్తం తథా చ - అనువాదకత్వాదప్రామాణ్యం స్యాదిత్యర్థః॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ నను ప్రత్యక్షాది ప్రమాణవిషయం శశవిషాణకల్పమద్వైతం శ్రుతిః

కథం తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయితుం శక్నుయాదిత్యత ఆహ॥ మానాతిగామినీతి ॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాన్యతీత్య తదవిషయం స్వర్గాపవర్గాదికం యథావగమయతి తద్వదద్వైతమపి బోధయితుం శక్తేత్యర్థః ॥ నను శ్రుత్యర్థస్య ప్రమాణాంతరవిషయత్వే సంవాదజ్ఞానాభావాచ్ఛ్రుతేరప్రామాణ్యం స్యాదిత్యత ఆహ ॥ ప్రమాణాంతరేణేతి॥ సర్వజ్ఞానానాం స్వతః ప్రమాణ్యాంగీకారాచ్ఛ్రుతేర్న సంవాదజ్ఞానాపేక్షేత్యర్థః॥ ౧౭॥ నను మా భూత్సంవాదజ్ఞానాపేక్షా బాధాదన్యథాత్వం కస్మాన్న భవతీత్యత ఆహ ॥ స్వతశ్చేతి ॥ దుష్టప్రమాణజనితస్య హి బాధ్యత్వం-శ్రుతేస్తావత్స్వతో దోషో నాస్తి॥ అర్థప్రత్యాయనసమర్థత్వాత్పరతోఽపి దోషో నాస్తి అపౌరుషేయత్వాదేవం నిర్దుష్టప్రమాణత్వేన బాధశంకాయా అప్యభావాత్ శ్రుతేస్స్వతస్సిద్ధప్రామాణ్యమప్రత్యూహమిత్యర్థః ॥ ఏవం శ్రుతేర్నిర్దోషత్వమభిధాయ తస్యాః ప్రబలతరప్రామాణ్యం ప్రతిపాదయితుం ప్రత్యక్షాదీనాం దోషసద్భావమాహ ॥ ప్రత్యక్షాదీతి ॥ దోషసద్భావతేతి॥ దోషసాహిత్యే నోత్పన్నతేత్యర్థః॥ ౧౮ ॥ ఏవమనధిగతార్థగంతృప్రమాణమితి లక్షణపర్యాలోచనయా ప్రత్యక్షాద్యనధిగతే అద్వైతే శ్రుతేః ప్రామాణ్యం ప్రతిపాదితం ॥ అథ ప్రయోజనసద్భావాదపి తత్రైవ తత్ప్రామాణ్యం సమర్థయితుం ద్వైతపరత్వే ప్రయోజనరాహిత్యమాహ ॥ కల్పితేతి ॥ ౧౯ ॥ ప్రయోజనాభావాదితి కల్పితస్య ద్వైతస్య మాయామయత్వేనావస్తుత్వాత్తత్ప్రతిపాదనశ్రుతేః ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తిహేతుభూతస్య కస్యచిదపి ఫలస్యాభావాదిత్యర్థః ॥ అద్వైతప్రతిపాదనే తు ప్రయోజనసద్భావం దర్శయతి॥ అద్వైతమితి॥ యస్మాదద్వైతం బ్రహ్మవస్తు నిరతిశయానందరూపం తస్మాత్తత్ప్రతిపాదనేత

> అంతరేణ శ్రుతిం భేదో లోకసిద్ధస్సదైవ హి ॥ ౧౬ ॥ తేనానర్థవతీ తత్ర శ్రుతిర్మానాతిగామినీ । ప్రమాణాంతరసంవాదాపేక్షా నాస్తి శ్రుతేస్సదా॥ ౧౭ ॥ స్వతశ్చ పరతో దోషో నాస్తి తస్యాశ్శ్రుతేరపి। ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానాం దోషసద్భావతా సదా ॥ ౧౮ ॥ అస్త్యతశ్శ్రుతిరేతేషాం ప్రమాణానాం బలీయసీ । కల్పితద్వైతమాత్రే తు నైవ మానమితి శ్రుతిః ॥ ౧౯ ॥ తత్ర ప్రయోజనాభావాత్పరమార్థనిరూపణే । అద్వైతం పరమానందం బ్రహ్మవస్తు న చాపరమ్ ॥ ౨౦ ॥ తత్ర ప్రయోజనం విప్రా అస్త్యేవ హి న సంశయః । యత్ర ప్రయోజనం తత్ర శ్రుతిర్మానమితి స్థితిః ॥ ౨౧ ॥ అతః ప్రయోజనాభావాద్ద్వైతం న ప్రతిపాద్యతే। అనూద్య ద్వైతమద్వైతం ప్రతిపాదయతి శ్రుతిః ॥ ౨౨ ॥ స్మృతీనాం చ పురాణానాం భారతాదేస్తథైవ చ । తథా శైవాగమాదీనాం తరాణాం చ ద్విజోత్తమాః ॥ ౨౩ ॥

త్స్వరూపావాప్తిలక్షణం సర్వోత్కృష్టం ప్రయోజనం విద్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥ నను ప్రయోజనవశాత్ప్రామాణ్యవ్యవస్థానయుక్తా ప్రమాణానువర్తిత్వాత్ప్రయోజనస్యేత్యత ఆహ ॥ యత్ప్రయోజనమితి॥ సత్యం ప్రత్యక్షాదిషు ప్రమాణానువర్తి ప్రయోజనం శ్రుతిస్తు ప్రయోజనవశాదేవ పురుషం స్వార్థే ప్రవర్తయతీతి తత్ప్రామాణ్యం ప్రయోజనాధీననిరూపణం ॥ అతో యస్మిన్నర్థే ప్రయోజనమస్తి తత్రైవ శ్రుతేః ప్రామాణ్యమితి॥ ప్రామాణికానాం స్థితిరిత్యర్థః ॥ ౨౧॥ నను తర్హి ద్వా సుపర్ణేత్యాది శ్రుత్యా నిష్ప్రయోజనో భేదః కస్మాత్ప్రతిపాద్యత ఇత్యత ఆహ॥ అనూద్యేతి॥ ద్వైతం ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైర్లోకసిద్ధం జీవేశ్వరభేదమనూద్య సమానే వృక్షే పురుషో నిమగ్నోఽనీశయా శోచతి ముహ్యమాన ఇత్యాదినా జీవభావస్యాజ్ఞానమూలత్వప్రతిపాదనపురస్సరమద్వైతమేవ తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయతీత్యర్థః॥ ఏవం సర్వత్ర భేదశ్రుతిర్లోకసిద్ధభేదానువాదార్థా అభేదశ్రుతిస్తు తాత్పర్యేణ పరమార్థాద్వితీయప్రతిపాదనార్థేతి ద్రష్టవ్యం॥ ౨౨॥ స్మృతిపురాణాదీనామప్యేవమేవాద్వైతపరత్వం న్యాయతోఽవగంతవ్యమిత్యాహ॥ స్మృతీనామిత్యాదినా ॥ అద్వైతపరత్వం చ స్మృత్యాదీనాం సర్వేషాం పఞ్చాక్షరమంత్రార్థకథనప్రస్తావే ప్రాగేవ ప్రతిపాదితం ॥ ౨౩ ॥ నను జాతిగుణక్రియావ్యక్తిభేదేన చతుష్టయీ హి సకలశబ్దానాం ప్రవృత్తిస్తత్కథం జాత్యాది సకలధర్మరహితమద్వయం పరశివస్వరూపం శ్రుతిస్తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయితుం శక్నుయాదిత్యత ఆహ ॥ అధ్యస్తేతి॥ సమస్తప్రపంచకల్పనామూలం మాయా విద్యాపరపర్యాయభావరూపమజ్ఞానం తత్కార్యం భూతభౌతికదేహేంద్రియాదికమేతత్సర్వం పరమార్థతో నిరవద్యే పరశివస్వరూపే అనాదివాసనయాధ్యస్తమేతస్య చ నివృత్తిస్తదధిష్ఠానయాథాత్మ్యజ్ఞానాత్ ఏవం చ తాం మాయాం తత్కార్యనివృత్తిం ప్రతిపాదయంత్యః కాశ్చిచ్ఛ్రుతయస్తద్ద్వారా ఉక్తవిధమఖండైకరసం పరశివస్వరూపం తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయంతి - తాశ్చ శ్రుతయో

యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం - అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమిత్యాదికాః ॥ ౨౪ ॥ విధిముఖేనేతి ॥ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేత్యాదికాః కాశ్చిచ్ఛ్రుతయః యత్సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం తద్బ్రహ్మేతి విధిముఖేనైవ ప్రతిపాదయన్తి - అస్థూలమనణ్వహ్రస్వమిత్యాది నిషేధశ్రుతిష్వపి యత్ స్థూలత్వాద్యజ్ఞానకార్యనివృత్త్యవధిభూతం పారమార్థికం వస్తు తద్బ్రహ్మేత్యర్థా ద్విధాన మస్తి తద్విశినష్టి సాక్షాదితి ॥ అయమభిప్రాయః - లోకే తావత్సత్యత్వాది ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వేన సత్యజ్ఞానాదిశబ్దా వ్యుత్పన్నాః అఖండైకరసే అద్వితీయే పరమాత్మని తథావిధధర్మయోగో న సంభవతి ॥ అతస్సత్యాదిశబ్దాః లౌకికమేవ సత్యత్వాదికం ప్రవృత్తినిమిత్తత్వేనోపాదాయాఖండవస్తు సర్వదా వ్యభిచారరహితత్వాభిప్రాయేణ సత్యమితి లక్షయన్తి ॥ స్వపరవ్యవహారప్రకాశత్వాభిప్రాయేణ జ్ఞానమితి ॥ అత్యన్తానుకూలవేదనీయత్వేన ఆనన్దమితి ॥ తథా చ సత్యాదిశబ్దాః లౌకికమేవ సత్యత్వాదికం సాక్షాద్విధిముఖేనైవ అఖండవస్తులక్షణయా ప్రతిపాదయన్తీత్యర్థః ॥ ఉక్తం హి ॥ లౌకికాన్యేవ సత్యాదీన్యఖండం లక్షయన్తి హీతి ॥ ఏవమతద్వ్యావృత్తిరూపేణ సాక్షాద్విధిముఖేన చ శ్రుతిస్తాత్పర్యేణాద్వైతం ప్రతిపాదయితుం శక్తేత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం శ్రుతేరద్వితీయపరశివస్వరూపప్రతిపాదనప్రకారమభిధాయ తత్త్వమస్యాదిభిర్మహావాక్యైర్జీవేశ్వరగతాదాత్మ్యప్రతిపాదనప్రకారం దర్శయతి సాధకస్యైవేతి ॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ ॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యాదిశ్రుతేః ॥ పరమేశ్వర ఏవ హి సాక్షాజ్జీవః

అద్వైతనిష్ఠైర్వోక్తా నద్వైతపరతా సదా । అధ్యస్తాజ్ఞానతత్కార్యనివృత్తిద్వారతోఽవ్యయమ్॥
౨౪ ॥ బోధయన్తి ముదా కాశ్చిచ్ఛ్రుతయః పండితోత్తమాః। సాక్షాద్విధిముఖేనైవ బ్రహ్మసత్యాదిల
క్షణమ్॥ ౨౫॥ బోధయన్తి ముదా కాశ్చిచ్ఛ్రుతయః పండితోత్తమాః । సాధకస్యైవ జీవస్య స్వాభావి
కశివాత్మతామ్॥ ౨౬॥ బోధయన్తి శ్రుతిభ్రాన్తం జీవత్వం బాధతే ఖలు। జీవత్వం చేతనస్యాస్య స్వాభా
వికమితి ద్విజాః॥ ౨౭॥ కేచిద్వదన్తి వాత్రైషాం న తత్స్వాభావికం సదా । యది స్వాభావికం తర్హి జీ
వత్వం సర్వదా భవేత్॥ ౨౮॥ నాస్తి తస్య నివృత్తిర్హి స్వతస్సిద్ధం న నశ్యతి । యథా భేషజ సంపర్కా
త్తామ్రస్య మలనాశనమ్॥ ౨౯॥ తథా జీవస్య దుఃఖాదినివృత్తిః కేనచిద్భవేత్ । రసవిద్ధమయస్స్వర్ణం
యథా భవతి సర్వదా॥ ౩౦ ॥ కేనచిత్సాధనేనైవ తథా జీవశ్శివో భవేత్ । ఇతి కేచిత్స్వమోహేన ప్రవ
దన్తి తు వాదినః॥ ౩౧ ॥ తన్న సంప్రతిపన్నం హి స్వతస్సిద్ధం న నశ్యతి । యథా స్వాభావికం వహ్నేరౌ
ష్ణ్యం నైవ వినశ్యతి ॥ ౩౨ ॥ ప్రకాశో వా తథాస్యాపి న దుఃఖాదిర్వినశ్యతి । మణిమన్త్రౌషధాదీనాం

అతో జీవభావాపన్నస్య యత్స్వాభావికమద్వితీయపరశివాత్మత్వం ప్రతిపాదయన్తి-తత్త్వమస్యాదికాః శ్రుతిమలినసత్త్వప్రధానమాయోపాధికం పరమార్థవత్ప్రతీయమానమాత్మనో యద్భ్రాన్తం జీవత్వం తన్నివారయతి ॥ జగత్కారణోపాధికం యత్సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం యచ్చాజ్ఞానతత్కార్యోపాధికం సర్వప్రత్యగ్భూతం చైతన్యం తదుభయమేకమేవేతి ॥ సోఽయం దేవదత్త ఇతి విరుద్ధాంశపరిహారేణ వాక్యం బోధయతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అథ పరాభిమతమాత్మనః స్వాభావికజీవత్వపక్షమనుభాష్య దూషయతి ॥ జీవత్వం చేతనస్యేత్యాదినా ॥ ౨౭ ॥ యద్యాత్మనో జీవత్వం స్వాభావికం స్యాత్తర్హి తస్య ముక్తావస్థాయామపి నివృత్తిర్న స్యాత్ స్వభావస్యానపాయాత్ ॥ అతో ముక్తానామపి సుఖదుఃఖానువృత్తిస్స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ జీవత్వస్య స్వాభావికత్వేఽపి ముక్తిసంభవమాశంకతే॥ యథేతి ॥ యథామ్లసంపర్కాత్తామ్రస్య స్వభావభూతం మలం నివర్తతే ॥ ఏవం కేనచిత్పరమేశ్వరసమారాధనాదినా సాధనేన జీవస్య సుఖదుఃఖాదిసంసారభావాత్మకజీవత్వనివృత్తౌ సత్యాం పరశివసాయుజ్యరూపా ముక్తిః కిం న స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౯॥ ఆమ్లేన నివర్తితస్యాపి తామ్రమలస్య కాలాన్తరే పునరుద్భవదర్శనాత్తద్వదేవ ముక్తానామపి జీవత్వస్య పునరుద్భవమాశంక్య నిదర్శనాన్తరేణ తామాశంకాం నిరస్యతి ॥ రసవిద్ధమితి॥ అయసో యథా రసవేధేన స్వాభావికమయస్త్వం నివర్తతే స్వర్ణత్వమేవ సర్వదా భవతి॥ న పునః కాలాన్తరేఽప్యయస్త్వస్యానువృత్తిః తథైవ స్వాభావికజీవత్వస్యాప్యాత్యన్తికనివృత్త్యా హి శివసాయుజ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧॥ తదేతన్నిరాకరోతి॥ తన్నేతి ॥ యథా స్వాభావికమితి ॥ అగ్నిస్స్వభావభూతస్య దాహప్రకాశాదేర్వినాశాభావవత్ స్వాభావికజీవత్వస్యాపి వినాశో దుర్ఘట ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ నను మణిమన్త్రాది సామర్థ్యాద్వహ్నే రౌష్ణ్య

ప్రకాశయోర్నివృత్తిముపలభామహే తద్వత్సాధనవైచిత్ర్యాత్స్వాభావికజీవత్వస్యాపి నివృత్తిరిత్యత ఆహ - మణీతి॥ ౩౩॥ అగ్నేస్స్వభావభూత మౌష్ణ్యాదికం మణిమంత్రాదిసామర్థ్యాత్ప్రతిబద్ధమేవ కేవలం న తు నష్టం॥ ఏవమేవ తామ్రమలస్యాపి స్వభావసిద్ధస్య నాశాసంభవమాహ॥ యథేతి॥ ౩౪ ॥ అబుధాః అజ్ఞజనాః ప్రతిబద్ధమిత్యేతదజానానాః వినష్టమితి మన్యంత ఇత్యర్థః॥ ఉక్తమర్థం దార్ష్టాంతికే యోజయతి॥ జీవత్వమితి॥ సుఖదుఃఖాదిలక్షణస్య స్వాభావికస్య జీవత్వస్య కేనచిత్సాధనేన ప్రతిబంధ ఏవ కేవలం స్యాన్న తు నాశస్సంభవతీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ననూక్తరసవేధదృష్టాంతేన స్వాభావికస్యాప్యత్యంతనివృత్తిరితి తత్రాహ ॥ పయసేత్యాదినా ॥ యథా పయసా మిశ్రితం నీరం పయోవర్ణమేవ యథా కాంచనేన మిశ్రితం రజతం కాంచనవర్ణమేవ । తథైవ హ్యయో రసవీర్యేణ సంపర్కాత్కేవలం హేమవర్ణం స్యాన్న త్వయసః కదాచిదపి హేమత్వమితి సంబంధః ॥ ౩౬ ॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ నను రసవీర్యస్యామోఘత్వేన వినాశాభావాత్తత్కృతో వర్ణనాశః కథం స్యాదిత్యత ఆహ ॥ కృతకస్యేతి ॥ యత్కృతకం తదనిత్యమితి వ్యాప్తేః సర్వత్ర నిరంకుశత్వాదిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ తథా శివత్వమితి ॥ యథా సూక్ష్మదర్శనరాహిత్యేన వర్ణమాత్రదర్శినా దయకాంచనత్వభ్రమస్తథా స్వభావతో జీవస్య శివాత్మకత్వం భ్రాంత్యైవ భవేన్న తు పరమార్థతః సంభవతీత్యర్థః॥

శక్తివైచిత్ర్యమాత్రతః॥ ౩౩॥ నష్టవత్ప్రతిబద్ధం తు న నష్టం సమ్మతం హి తత్। యథా తామ్రమలం నైవ కేనచిత్ప్రవినశ్యతి॥ ౩౪॥ నష్టవత్ప్రతిబద్ధం హి వినష్టం మన్యతేఽబుధాః । జీవత్వం చ తథా స్యాపి సుఖదుఃఖాదిలక్షణమ్॥ ౩౫॥ నష్టవత్ప్రతిబద్ధం స్యాన్నైవ నశ్యతి కేనచిత్ । పయసా వేష్టితం తోయం పయ ఇత్యభిధీయతే॥ ౩౬॥ రజితం కాంచనగ్రస్తం హేమ ఇత్యభిధీయతే । తథైవ రసవీర్యేణ వహ్నిసంపర్కతోఽపి చ ॥ ౩౭ ॥ అయసో హేమవర్ణత్వం న హేమత్వం కదాచన । రసవీర్యవినాశే తు వర్ణస్తస్య వినశ్యతి॥ ౩౮॥ కృతకస్యానిత్యత్వమితి వార్తా ఖుసిద్ధితా । తథాపి మానవా భ్రాంతాః కాంచనం మన్యతేహ్యయః॥ ౩౯॥ సూక్ష్మదర్శనహీనానాం సులభః ఖలు విభ్రమః । తథా శివత్వం జీవస్య భ్రాంత్యా సిద్ధం భవిష్యతి ॥ ౪౦ ॥ సాధనేన స్వతో జీవో న శివస్సర్వదా భవేత్ । తతో జీవశివస్సాక్షాన్న భవేత్తు కదాచన॥ ౪౧॥ శివ ఏవ స్వతస్సాక్షాచ్ఛివో భవతి నాన్యథా । యథైవ వహ్నిసంపర్కాత్తోయం వహ్నిర్న వస్తుతః॥ ౪౨॥ ఉష్ణతోయమితి ప్రాజ్ఞాః ప్రకృతావపి దేహినామ్ । తథా శివస్స్వతో జీవః కదాచిత్పండితోత్తమాః॥ ౪౩॥ శివత్వేన ప్రతీతోఽపి స్వతో నైవ శివో భవేత్ । స్వతోఽశివస్తు జీవోఽయం సర్వథా న శివో భవేత్॥ ౪౪॥ కేనచిత్సాధనేనైవ ముక్తాశ్శివసమో భవేత్ । ఇత్యేవం కేచిదిచ్ఛంతి వాదినో మునిపుంగవాః॥ ౪౫॥ వార్తామాత్రమిదం ప్రోక్తం సర్వథా న తదర్థవత్ । ఏకదేశేన వా జీవః కిం వా సర్వాత్మనా సమః॥ ౪౬॥ ఏకదేశేన చేత్సర్వే శివాస్సంసారవర్తినః । ఏకదేశేన సర్వేషామస్తి సామ్యం శివేన హి॥ ౪౭॥ సర్వాత్మనా చేత్సామ్యం తత్సర్వథా శివ ఏవ సః। భేదకారణశూన్యత్వాద్భేదా

౪౦॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ సాధనేనేతి॥ యది పరమార్థతో జీవశ్శివాదన్యస్స్యాత్సాధనశతేనాపి తస్య శివత్వం న ఘటతే ॥ అన్యోన్యాభావస్యానాద్యంతత్వేన నివృత్త్యనుపపత్తేరిత్యర్థః॥ తస్మాత్ శివస్యైవ శివత్వం న తు తద్వ్యతిరిక్తస్య కదాచిదపి శివత్వమితి ప్రతిపాదితమర్థముపసంహరతి తత ఇతి॥ ౪౧॥ నను ముక్తాత్మనోఽపి శివాః కింత్వేతే యత్ప్రసాదతో ముక్తాః సోఽనాదిముక్త ఏకో విజ్ఞేయః పంచమంత్రతనురిత్యాదివచనప్రామాణ్యాత్స్వతో భిన్నానామపి జీవానాం పరమేశ్వరానుగ్రహవశాత్ శివత్వం కిం న స్యాదిత్యత ఆహ॥ యథైవేత్యాదినా॥ అగ్నిధర్మస్యోష్ణస్య తత్సంపర్కవశాజ్జలే ప్రతీతావపి జలం నాగ్నిర్భవతి కింతూష్ణం జలమిత్యేవ నిర్దిశ్యతే ॥ ఏవం స్వభావతో భిన్నస్య జీవస్య శివస్వభావభూతధర్మాశ్రయత్వే సత్యపి న శివాత్మత్వమిత్యర్థః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ నను న వయం జీవస్య శివతాదాత్మ్యలక్షణాం ముక్తిం బ్రూమః ॥ అపి తర్హి తత్సామ్యమితి కేషాంచిన్మతం దూషయితుముపన్యస్యతి ॥ స్వతోఽశివ ఇతి ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ తాన్నిరాచష్టే వార్తేత్యాదినా ॥ జీవస్య కిమేకదేశేన శివసామ్యం వివక్షితం - ఉత సర్వాత్మనేతి వికల్ప్యాద్యం ప్రత్యాహ ॥ ఏకదేశేనేతి ॥ సంసారిణామపి జీవానాం చేతనత్వాదినా ఏకదేశేన శివసామ్యం విద్యత ఏవేతి తేఽపి ముక్తాస్స్యురిత్యర్థః ॥ ౪౬॥ ౪౭॥ నాపి ద్వితీయ ఇత్యాహ ॥ సర్వాత్మనేతి॥ యది సర్వైర్వాకారేణ శివసామ్యం వివక్షితం స్యాత్తర్హి తత్సామ్యం న యుజ్యతే కేనచిదాకారేణ వ్యావృత్తయోరేవ హి సమానధర్మ

యోగాదుపమానోపమేయభావ ఇత్యభిప్రేత్యాహ ॥ భేదేతి ॥ సర్వాత్మనా సమయోర్జీవేశ్వరయోర్భేదజీవకవ్యావృత్తాకారవిరహాదత ఏవ భేదాభావాచ్చ జీవః శివ ఏవ స్యాత్ న తు శివసమ ఇత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ కించాస్మిన్పక్షే ముక్తేరప్యనిత్యత్వమాపాదయతి ॥ కించేతి ॥ ౪౯ ॥ ఏవం పరాభిమతం ముక్తిస్వరూపం నిరాకృత్య సిద్ధాంతం నిగమయతి ॥ తస్మాదితి ॥ సత్యజ్ఞానాదిలక్షణః సాక్షాచ్ఛివ ఏవ సత్త్వపరిణామరూపనానావిధతత్తదంతఃకరణోపహితస్సన్ననప్రత్యగాత్మభావేన నానావిధజీవభావం భజతే ॥ స చ జీవభావాపన్నః పరవిద్యయా స్వాత్మనః పరశివాత్మత్వజ్ఞానేన స్వస్వరూపస్యాచ్ఛాదకం భావరూపమజ్ఞానం తత్కార్యం సంసారం చాత్మమాత్రతయా విలాపయన్ స్వాత్మనో యత్పరిపూర్ణశివరూపత్వం తేన స్వయమేవావశిష్యతే న తు భావాభావాత్మకం కిమపీత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ అముమర్థం దృష్టాంతేన ప్రతిపాదయతి శుక్తికేతి ॥ యథా శుక్తావారోపితస్య రజతస్యాధిష్ఠానశుక్తియాథాత్మ్యజ్ఞానేన నివృత్తౌ సత్యామధిష్ఠానభూతా శుక్తిరేవ కేవలమవశిష్యతే న త్వన్యద్రజతం తదభావలక్షణం కిమపి ॥ తద్వదేవ సకలజగదధిష్ఠానపరశివస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన సమారోపితజగన్నివృత్తావధిష్ఠానమాత్రావశేషోవగంతవ్య ఇత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ నను ముక్తావస్థాయాం జగతః ప్రతీత్యభావాత్తదభావోవిద్యత ఇతి కథమధిష్ఠానమాత్రావశేషతేతి కేషాంచిచ్ఛంకామనుభాషతే ॥ శివేతి ॥ ముక్తావస్థాయాం అధిష్ఠానశివరూపేణైవ జగదవతిష్ఠతే న తు తద్వ్యతిరిక్తభావాభావాత్మనా రూపేణేత్యేతన్న సంభవతి - భావాభావయోరన్యతరనిష్ఠే

భావాచ్చ వస్తుతః ॥ ౪౮ ॥ కించ ముక్తౌ శివేనైవ సమో జీవో భవేద్యది । కించిత్కాలం హి తత్సామ్యమాగతం ఖలు గచ్ఛతి ॥ ౪౯ ॥ తస్మాజ్జీవస్స్వతస్సాక్షాచ్ఛివస్సత్యాదిలక్షణః । అప్రచ్యుతాత్మభావేన స్థితస్సన్పరవిద్యయా ॥ ౫౦ ॥ స్వాజ్ఞానం తత్ప్రసూతం చ సంసారం స్వాత్మనా గ్రసన్ । సంపూర్ణశివరూపేణ స్వయమేవావశిష్యతే ॥ ౫౧ ॥ శుక్తికాకలధౌతం తు శుక్తికావేదనేన తు । శుక్తికామాత్రరూపేణ యథాలోకేవశిష్యతే ॥ ౫౨ ॥ శివాత్మనా జగద్భానో నచైవం సంభవిష్యతి । అభావ ఏవ ముక్తౌ తు జగతో న భవిష్యతి ॥ ౫౩ ॥ ఇత్యేవం కేచిదిచ్ఛంతి స చ మందమతిభ్రమః । భావరూపం తు వస్త్వేవ హ్యభావే భవతి ద్విజాః ॥ ౫౪ ॥ జగన్న భావో నాభావో భావాభావవిలక్షణమ్ । తస్మాదధ్యస్తబాధస్తు న భావో భావ ఏవ న ॥ ౫౫ ॥ అధిష్ఠానావశేషో హి కేవలం పండితోత్తమాః । జగద్భ్రమస్యాధిష్ఠానం శివస్సత్యస్వభావతః ॥ ౫౬ ॥ తదన్యదఖిలం భ్రాంతం యుక్తితశ్చ ప్రమాణతః । తస్మాత్సర్వజగద్బాధే శివ ఏవావశిష్యతే ॥ ౫౭ ॥ శివావశేషం సర్వస్య జగతశ్శ్రుతిరాదరాత్ । వక్తి తత్ర న సందేహః

ప్రత్యర్థప్రతిభస్యేతరవిధానాంతరీయకత్వేన జగత్సద్భావాభావేతదభావనియమావశ్యంభావాత్ అతో ముక్తౌ జగతోభావ ఏవ న తు శివాత్మనావస్థానమితి కథమధిష్ఠానమాత్రావశేషతేత్యభిప్రాయః ॥ ౫౩ ॥ తదేతన్నిరాకరోతి స చేత్యాదినా ॥ యదేతదభావప్రతియోగిత్వం జగతోభిమతం తన్న యుజ్యతే - యతో భావరూపమేవ ఘటపటాది అభావప్రతియోగి భవతి ॥ న తావజ్జగద్భావరూపం తథాత్వే ఆత్మవత్సర్వదావస్థాననియమేనాబాధ్యత్వప్రసంగాత్ నాప్యభావాత్మకం నరవిషాణవత్కదాచిదప్యప్రతిభాసప్రసక్తేః అతః ప్రతీతిబాధాన్యథానుపపత్త్యా భావాభావవిలక్షణం తద్వజ్జగతో భావరూపత్వాభావాదభావప్రతియోగిత్వం న యుక్తమిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ అతోధ్యస్తబాధో నామాధిష్ఠానమాత్రావశేషో నాన్యద్భావాత్మకం కిమపీతి నిగమయతి ॥ తస్మాదితి ॥ శుక్తికాదావధ్యస్తస్య మాయామయరజతాదేర్భావరూపత్వాభావేనాభావప్రతియోగిత్వానుపపత్త్యా తద్బాధస్యావశ్యమధిష్ఠానమాత్రావశేషత్వం స్వీకర్తవ్యం తద్వదధ్యస్తజగద్బాధోప్యధిష్ఠానమాత్రావశేషో నాభావప్రతియోగిత్వమిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ భవేదేవం యది జగత్ శుక్తౌ రజతమివ క్వచిదధ్యస్తం స్యాత్ తత్తు నాధ్యస్తం తదధ్యాసాధిష్ఠానానుపపత్తేరిత్యత ఆహ ॥ జగద్భ్రమస్యేతి ॥ సత్యస్వభావత ఇతి ॥ సత్యస్యైవ హి శుక్తిశకలాదికస్య రజతాద్యధిష్ఠానత్వం దృష్టమితి ॥ తదనుసారాత్సత్యస్వభావః పరమాత్మైవ జగద్విభ్రమస్యాధిష్ఠానమిత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ నను భవత్వధిష్ఠానం శుక్తిరజతాదివైలక్షణ్యాజ్జగతోధ్యస్తత్వమయుక్తమిత్యత ఆహ ॥ తదన్యదితి ॥ యుక్తితశ్చ ప్రమాణత ఇతి ॥ యది జగదధ్యస్తం న స్యాత్తర్హి ఆత్మవద్జ్ఞాననివర్త్యమపి న స్యాదిత్యాద్యనుకూలతర్కో యుక్తిః ప్రమాణం తు విమతమధ్యస్తం దృశ్యత్వాచ్ఛుక్తిరూప్యవదిత్యాద్యనుమానం ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం । నేహ నానాస్తి కించన ఇత్యాద్యా శ్రుతిశ్చ ॥ ఏవం ప్రమాణతర్కాభ్యాం జగతోధ్యస్తత్వ

ప్రతిపత్తేస్తస్యాధిష్ఠానపరశివస్వరూపమాత్రమేవ నతత్త్వభావ ఇత్యుపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ ౫౭ ॥ శ్రుతిరాదరాదితి॥ యస్మింత్సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూద్విజానత ఇతి సకలభూతభౌతిక ప్రపంచస్యాధిష్ఠానాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానేనాత్మమాత్రావశేషతాం తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయతీత్యర్థః ॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ఏకత్వబోధకస్యేతి॥ జీవేశ్వరయోర్భేదభ్రమనిరాసేన పారమార్థికమైక్యం బోధయత స్తత్త్వమస్యాదివాక్యస్య నిరతిశయానందావాప్తిలక్షణ ఫలవదర్థప్రతిపాదకత్వాత్ఫలవత్సన్నిధావఫలం తదంగమితి న్యాయేన- సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమిత్యాదీని సర్వాణ్యుపనిషద్వాక్యాని తావత్తదపేక్షిత తత్త్వంపదార్థప్రతిపాదనద్వారా అంగభూతాని తదనుసారిస్మృతిపురాణాగమవాక్యాన్యపి వేదవాక్యస్యోక్తరీత్యా శేషభూతాన్యేవేత్యర్థః॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ కర్మశేషత్వమితి॥ స్వర్గాద్యాముష్మికఫలసాధనస్య జ్యోతిష్టోమాదికర్మణోనుష్ఠానాత్తత్ఫలభోగాద్దేహాతిరిక్తః కశ్చిదాత్మా విద్యత ఇత్యవశ్యమధిగంతవ్యం తథా చ కర్మాపేక్షిత దేహావ్యతిరిక్తాత్మ ప్రతిపాదనద్వారా జ్ఞానకాండస్య కర్మకాండశేషత్వం కేచిన్మన్యంతే ॥ నచైతద్యుక్తం జ్ఞానకాండస్య కర్మోపయుక్త కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిసకలసంసారరహితాత్మస్వరూపప్రతిపాదనపరత్వాదిత్యాశంక్యాహ॥ ఆయాసాదితి ॥ ఉక్తవిధా

యాప్యహమ్ ॥ ౫౮ ॥ తస్మాత్సత్యపరానందప్రకాశాద్వైతమీశ్వరమ్ । బోధయంత్యాదరేణైవ శ్రు
తయస్స్మృతిభిస్సహ॥ ౫౯ ॥ ఏకత్వబోధకస్యాస్య వేదవాక్యస్యానువ్రతాః । వాక్యాంతరాణి సర్వా
ణి శేషభూతాని సంతతమ్॥ ౬౦॥ వేదో నాన్యస్య శేషస్తు యథా దేవో మహేశ్వరః । శివస్య శేషం సకలం
శ్రుతే మానాని సర్వశః ॥ ౬౧ ॥ యథా మాతా స్వపుత్రస్య సత్యమేవాభిభాషతే । తథా సర్వజన
స్యాపి సత్యం వదతి హి శ్రుతిః॥ ౬౨॥ శ్రుతౌ చాపి మహాదేవే త్రిపుండ్రే భస్మగుంఠనే । శ్రద్ధాం న కురుతే
మర్త్యః పుణ్యలేశవివర్జితః॥ ౬౩॥ పాపిష్ఠానాం మనుష్యాణాం త్రిపుండ్రోద్ధూళనే శ్రుతౌ । మహా
దేవే చ విద్వేషస్స్వత ఏవ హి జాయతే॥ ౬౪॥ వేదోత్కర్షే శివోత్కర్షే విద్యోత్కర్షే తథైవ చ। త్రి
పుండ్రోద్ధూళనోత్కర్షే శ్రద్ధా పుణ్యవతాం భవేత్ ॥ ౬౫ ॥ అవిరోధే తు వేదానాం పూర్వోక్తేనైవ వ
ర్త్మనా । వేదానుసారిస్మృత్యాదౌ పాపిష్ఠస్య న హి స్పృహా॥ ౬౬ ॥ విష్ణ్వాదేశ్శివసామ్యే చ వేదసా
మ్యే పరస్య చ । కుర్వంతీచ్ఛామవిద్వాంసః పాపమేవాత్ర కారణమ్॥ ౬౭॥ వేదానామపకర్షే తు త్రిపు
ణ్డ్రోద్ధేస్తథైవ చ । తథా శివాపకర్షే చ యతంతే పాపయోనయః॥ ౬౮ ॥ మహాదేవశ్చ వేదశ్చ తథా తి
ర్యక్త్రిపుండ్రకమ్ । వ్యర్థమిత్యాహురత్యర్థం పాషండాః పాపయోనయః ॥ ౬౯ ॥ మహాదేవస్య
మాహాత్మ్యం వేదానామపి వైభవమ్ । త్రిపుండ్రస్య చ మాహాత్మ్యం న శక్యం వర్ణితుం మయా॥ ౭౦॥ క
ర్మశేషత్వమాయాసాద్బ్రహ్మకాండస్య కేచన। వర్ణయంతి న తే సంతః కిం తు తే విప్రలంభకాః ॥ ౭౧॥
కర్తృత్వం చైవ భోక్తృత్వం నియోజ్యత్వం క్రియాఫలమ్। గ్రసతే బ్రహ్మవిజ్ఞానం తతస్తచ్ఛేషతాస్య న॥ ౭౨॥

త్మస్వరూపప్రతిపాదకస్య వాక్యసందర్భస్యోపాసనావిషయత్వసమర్థనలక్షణమాయాసాత్ప్రాప్యేత్యర్థః ॥ తదేతన్నాంగీకరోతి ॥ న తే ఇతి॥ విప్రలంభకా ఇతి ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి ॥ యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యం । స పర్యగాచ్ఛుక్రమకాయమవ్రణం। అన్యత్ర ధర్మాదన్యత్రాధర్మాదన్యత్రాస్మాత్కృతాకృతాదిత్యాదీనాముపాసనావిధిగంధేనాప్యసంస్పృష్టానాం తాత్పర్యేణాసంసార్యాత్మబోధకానాం వాక్యానామన్యథాభిప్రాయకల్పనాత్తేషాం విప్రలంభకత్వమిత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥ జ్ఞానకర్మణోః స్వరూపఫలాది పర్యాలోచనయా అంగాంగిభావానుపపత్తేరితి హేతుమాహ - కర్తృత్వం చేత్యాదినా ॥ దేహాతిరిక్తస్య కర్తృత్వభోక్తృత్వాదివిశిష్టస్యాత్మనో జ్ఞానం హి కర్మాపేక్షితం ॥ జ్ఞానకాండస్తు కర్తృత్వభోక్తృత్వాది సకలసంసారధర్మాసంస్పృష్టమద్వితీయమాత్మతత్త్వం తాత్పర్యతోవగమయతి॥ న తు దేహాతిరిక్తకర్త్రాత్మస్వరూపమాత్రం ॥ తథా చౌపనిషదమద్వితీయాత్మవిజ్ఞానం ప్రత్యగాత్మన్యధ్యాసవశాద్భాసమానం కర్మాపేక్షితకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిసకలధర్మం విలాపయత్కథం కర్మణః శేషభూతం స్యాద్విరోధాదిత్యభిప్రాయః ॥ నియోగో నామ క్రియాద్యభిధేయమపూర్వం తద్బోధ్యత్వేన పురుషస్య నియోజ్యత్వం తన్నిష్పాదకత్వం కర్తృత్వం ఏతచ్చ ద్వాదశాధ్యాయే నియోజ్యత్వం చ కర్తృత్వం భోక్తృత్వం చ తథైవ చేత్యత్ర విస్తరేణ ప్రతిపాదితమిత్యుపరతమ్యతే॥ ౭౨ ॥ అల్పలాభప్రదమితి॥ స్వర్గపశుపుత్రాదికం స్వల్పమేవ

ఫలం కర్మ ప్రయచ్ఛతి ॥ విజ్ఞానం తు పరమానందావాప్తిలక్షణం పరిపూర్ణం ఫలం ప్రయచ్ఛతి॥ అల్పం హి లోకే అధికం ప్రత్యంగత్వేన దృష్టం స్వామిభృత్యాదౌ । తస్మాదధికం ఫలం జ్ఞానం న్యూనఫలస్య కర్మణోఽంగమిత్యేతన్నయుక్తమిత్యర్థః॥ ౭౩॥ ఫలవదితి॥ ఫలస్యాఫలమితి ప్రయాజాదేః కైమర్థ్యాకాంక్షావశాత్ఫలవత్సన్నిధావఫలం తదంగమితి న్యాయేన ఫలవదాగ్నేయాద్యంగశేషత్వం దృశ్యతే॥ తయోర్జ్ఞానకర్మణోః పృథక్ఫలసద్భావస్య శ్రుతత్వేన ఫలాకాంక్షాయా అభావాన్నాన్యశేషత్వమిత్యర్థః॥ ౭౪॥ నను యథా ప్రయాజవిధివాక్యశేషేణ కర్మ వర్మ వా ఏతద్యజ్ఞస్య క్రియత ఇత్యాదినా శ్రుతస్య ఫలస్యాంగే ఫలశ్రుతిరర్థవాద ఇతి న్యాయేనార్థవాదత్వం - తథా జ్ఞానఫలస్యాప్యర్థవాదత్వాత్ప్రయాజవదంగత్వం కిం న స్యాదిత్యత ఆహ॥ కర్మప్రకరణ ఇతి ప్రయాజాదేర్హి దర్శపూర్ణమాసప్రకరణపఠితత్వేనాంగాంగిభావస్య నిర్ణీతత్వాదుక్తం తదీయఫలశ్రవణస్యార్థవాదత్వం - న తథా జ్ఞానం కస్యచిత్కర్మణః ప్రకరణే స్థితం యేన ఫలశ్రుతేరర్థవాదతా కల్ప్యేత - అతః ప్రకరణభేదాదపి విజ్ఞానస్య న కర్మాంగత్వం॥ ౭౫॥ కర్మసాధ్యఫలమితి ॥ యాగహోమాదిక్రియానిష్పాద్యత్వాత్స్వర్గాదేః సిద్ధఫలమితి జ్ఞానప్రాప్యస్య ఫలస్య నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తాత్మస్వరూపత్వాదిత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥ అధికారివిభేదేనేతి ॥ కర్మకాండే స్వర్గపుత్రాదిఫలరాగయుక్తోఽధికారీ వైరాగ్యాదియుక్తస్తు జ్ఞానకాండస్యేత్యధికారివిశేషముపాదాయ ప్రవర్తనేత్యర్థః ॥ ౭౭ ॥ జ్ఞానకర్మణోః సహావస్థానాసంభ

అల్పలాభప్రదం కర్మ జ్ఞానం పూర్ణఫలప్రదమ్ । తథా సతి మునిశ్రేష్ఠాస్తచ్ఛేషత్వం కథం భవేత్॥
౭౩ ॥ ఫలవత్కర్మశేషత్వమఫలస్య హి సిద్ధ్యతి । ఫలవద్ధి పరం జ్ఞానం తతస్తచ్ఛేషతాస్య న ॥ ౭౪ ॥
కర్మప్రకరణస్థం హి జ్ఞానం కర్మాంగమిష్యతే। భిన్నప్రకరణం జ్ఞానం తతస్తచ్ఛేషతాస్య న॥ ౭౫॥ కర్మ
సాధ్యఫలం బ్రహ్మజ్ఞానం సిద్ధిఫలం బుధాః। తథా సతి మునిశ్రేష్ఠాస్తచ్ఛేషత్వం కథం భవేత్॥ ౭౬ ॥ అధికారి
విభేదేన ప్రవృత్తం మునిపుంగవాః। కాండద్వయమతోఽన్యస్య కథమన్యద్గుణో భవేత్॥ ౭౭॥ కర్మజ్ఞా
నస్య సద్భావే న తథా బ్రహ్మవేదనమ్ । తథా సతి కథం విప్రా జ్ఞానకర్మసముచ్చయః ॥ ౭౮ ॥ అప్రకా
శాత్మకం కర్మ స్వప్రకాశం తు వేదనమ్ । తథా సతి కథం విప్రా జ్ఞానకర్మసముచ్చయః॥ ౭౯॥ తస్మాద్వే
దాంతభాగస్తు బ్రహ్మకాండసమాహ్వయః। సర్వథా కర్మకాండస్య నైవ శేషం కదాచన॥ ౮౦॥ తథైవ
కర్మభాగశ్చ బ్రహ్మభాగస్య సర్వథా । స సాక్షాదేవ శేషస్స్యాజ్జ్ఞానం వేదాంతవాక్యజమ్॥ ౮౧ ॥ శాం
తిదాంత్యాదయస్సర్వే గుణా ఏవ మునీశ్వరాః । అంగాని బ్రహ్మవిద్యాయాః శ్రవణం కరణం బుధాః॥
౮౨॥ విద్యాఫలోపకారీ స్యాన్మననం చింతనం తథా । జ్ఞానమజ్ఞానవిచ్ఛిత్తౌ న సహాయమపేక్షతే॥ ౮౩॥
తమోనివృత్తౌ సూర్యస్తు యథా నాన్యదపేక్షతే । తథాజ్ఞాననివృత్తౌ తు జ్ఞానం నాన్యదపేక్షతే॥ ౮౪॥
క్షణధ్వంసి క్రియాయాస్తు ధర్మాధర్మాత్మకం ఫలమ్ । న జ్ఞానం తేన విద్యాయాః న సాక్షాత్కర్మ

వాదత్వం గాంగిభావో న యుక్త ఇత్యాహ ॥ కర్మజ్ఞానస్యేతి ॥ సర్వానర్థప్రపంచస్య మూలభూతం ప్రత్యగాత్మనః పారమార్థికపరశివస్వరూపత్వాచ్ఛాదకమజ్ఞానం సవిలాసే తస్మిన్ సత్యేవ కర్మ తత్ప్రసాదేన స్వాత్మానం లభతే॥ అద్వైతజ్ఞానం తు తదజ్ఞానం నివర్త్యైవాదావిర్భవతి తథా సతి జ్ఞానకర్మణోస్సహావస్థానవిరోధాదంగాంగిభావేన సముచ్చయో న ఘటత ఇత్యర్థః॥ ౭౮॥ అప్రకాశాత్మకమితి॥ అజ్ఞానకార్యత్వాత్కర్మాప్రకాశాత్మకం ప్రకాశబ్రహ్మాత్మకత్వాజ్జ్ఞానం ప్రకాశాత్మకం తథా చ తమఃప్రకాశయోరివానయోస్సహావస్థానానుపపత్త్యా కథమంగాంగిభావేన సముచ్చయ ఇత్యర్థః॥ ౭౯॥ ఏవం జ్ఞానస్య కర్మశేషత్వానుపపత్తేస్తత్ప్రతిపాదకో వేదాంతభాగో న కర్మకాండశేష ఇత్యుపసంహరతి ॥ తస్మాదితి॥ ౮౦ ॥ నను తర్హి కర్మకాండ ఏవ జ్ఞానకాండస్య శేషో భవత్విత్యత ఆహ ॥ తథైవేతి॥ పరంపరయా శేషత్వస్యోపరిష్టాద్వక్ష్యమాణత్వాత్తద్వ్యావృత్తయే విశినష్టి॥ సాక్షాదితి ॥ నను అద్వితీయపరశివస్వరూపజ్ఞానం కేన ప్రకారేణ జన్యతే కాని పునస్తదుత్పత్త్యనుకూలవ్యాపారనిష్పాదనేనాంగభావం భజంతే - కిం వా తదుత్పత్తౌ కారణం ఫలోపభోగకార్యాంగం చ కిమిత్యేతత్సర్వం క్రమేణాహ ॥ జ్ఞానం వేదాంతవాక్యజమిత్యాదినా॥ ౮౧॥ శాంతిదాంత్యాదయ ఇతి ॥ శాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షురిత్యాదిశ్రుత్యుక్తముపరత్యాదికమాదిశబ్దగ్రాహ్యం॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ విద్యాఫలోపకారీతి ॥ కారణభూతస్య వేదాంతవాక్యార్థవిచారాత్మకస్య శ్రవణస్య జీవబ్రహ్మతాదాత్మ్యగోచరవిద్యాజననలక్షణం యత్ఫలం తదుపకారకమిత్యర్థః॥ అత ఏవామ్నాయతే॥ ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో

మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇతి ॥ సా చ శ్రుతిరేవమాచార్యైర్వ్యాఖ్యాతా ॥ ఆత్మదర్శనముద్దిశ్య మననిదిధ్యాసనాభ్యాం ఫలోపకార్యంగాభ్యాం శ్రవణం నామాంగి విధీయత ఇతి॥ విద్యాయాస్స్వోత్పత్తావేవకరణోపకరణాద్యపేక్షా న తు స్వకార్యేన్యదపేక్షత ఇత్యేవం దృష్టాంతేనోపపాదయతి ॥ తమోనివృత్తావితి ॥ శ్రవణాదివత్కర్మణోపి ప్రసక్తవిద్యోత్పత్తిసాధనత్వం నిరాకరోతి ॥ తృణధ్వంసీత్యాదినా ॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ఏవం సాక్షాద్విద్యాసాధనత్వం కర్మణో నిరాకృత్య-తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేనేత్యాదిశ్రుత్యా విహితం పరంపరయా తత్సాధనత్వమాహ ॥ కర్మణా శుద్ధచిత్తస్యేతి ॥ ౮౮॥ ఉక్తమార్గేణేతి ॥ విజ్ఞానస్య కర్మశేషత్వనిరాకరణప్రస్తావే కర్మాజ్ఞానస్య సద్భావ ఇతి యదుక్తం తేనేత్యర్థః ॥ ౮౯॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం - సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం - యజ్ఞవైభవఖండే - ఏకోనచత్వారింశోధ్యాయః. ... ... *

సాధనమ్॥ ౮౫ ॥ అధర్మస్యఫలం సాక్షాన్నరకప్రాప్తిరేవ హి । న జ్ఞానం తేన విద్యాయాః న ధర్మ
స్సాధనం భవేత్ ॥ ౮౬॥ ధర్మస్య పాపవిచ్ఛిత్తిద్వారా శుద్ధిస్తు మానసీ । ఫలం న బ్రహ్మవిజ్ఞానం తేన
ధర్మో న సాధనమ్॥ ౮౭॥ కర్మణా శుద్ధచిత్తస్య సంశ్రుతే దోషదర్శనమ్। పునర్విరక్తిస్సంసారా
న్మోక్షేచ్ఛా జాయతే తథా॥ ౮౮ ॥ తస్మాత్కర్మప్రపన్నాద్యైర్వజ్ఞానశేషం న చాన్యథా । అత ఏవోక్త
మార్గేణ తయోస్సమసముచ్చయః ॥ ౮౯ ॥ సుతరామేవ నాస్త్యేవ సమ్యగుక్తం మయా బుధాః । అత
శ్చాన్యోన్యసంబంధః కాండయోర్నైవ విద్యతే॥ ౯౦॥ న్యాయాభాసం మహామోహాదవలంబ్య నరాధ
మాః । విప్లావయంతి వేదార్థం న తేషాం గతిరుత్తమా॥ ౯౧॥ ప్రత్యుతభ్రాంతి విజ్ఞానాద్వేదాంతా
ర్థస్య భేదనాత్ । సదా సంసారవర్తిత్వమేవ తేషాం న సంశయః ॥ ౯౨ ॥ అహో మోహస్య మాహా
త్మ్యం సర్వవేదార్థవర్జితాః । పరిభ్రమంతి వేదార్థాదన్యత్రైవ విచేష్టితాః ॥ ౯౩ ॥ వేదానశే
షానవధార్య మర్త్యో మదుక్తవేదాంతవిచారమార్గమ్ । ఉపైతి పుణ్యేన చ శంభుభక్త్యా శివప్రసా
దేన న చేతరేణ॥ ౯౪॥ అవిరోధః కథితో మయా ద్విజాః కృపయైవ శ్రుతిగోచరస్తు వః । మతిరేషా మను
జస్య ముక్తిదా విపరీతా మతిరస్య నాశినీ॥ ౯౫॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే- సూతసంహి
తాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- పూర్వభాగే- వేదానామవిరోధో నామ ఏకోనచత్వారింశోధ్యాయః॥

—* సర్వసిద్ధికరకర్మవిచారః. *—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి సర్వసిద్ధికరం నృణామ్ । మయా నోక్తమితః పూర్వ
మతిగుహ్యమనుత్తమమ్॥ ౧॥ కాయికం వాచికం చైవ మానసం చ తథైవ చ । త్రివిధం కర్మ కర్తవ్యం
సర్వసిద్ధ్యర్థమాస్తికైః॥ ౨ ॥ సర్వసిద్ధికరం కర్మ కాయికం బహుధా స్మృతమ్ । లింగే శివార్చనం
చైవ రుద్రాక్షాణాం చ ధారణమ్ ॥ ౩ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్జాబాలోక్తైశ్చ సప్తభిః । త్రి
యాయుషేణ మంత్రేణ భస్మనా సజలేన చ॥ ౪॥ సర్వాంగోద్ధూళనం చైవ త్రిపుండ్రస్య చ ధారణమ్ । శి
వస్యోత్సవసేవా చ శివక్షేత్రేషు వర్తనమ్॥ ౫॥ వాచికం కర్మ విప్రేంద్రాస్సర్వసిద్ధికరం నృణామ్।
చిన్మంత్రస్య జపస్తద్వత్పదాఖ్యస్య జపస్తథా॥ ౬॥ ప్రణవస్య జపస్తద్వద్ధంసాఖ్యస్య మనోర్జపః। షడ
క్షరస్య మంత్రస్య సావిత్ర్యాశ్చ జపస్తథా॥ ౭॥ వేదపారాయణం చైవ వేదాంగానాం చ కీర్తనమ్। మా
నసం కర్మ విప్రేంద్రాస్సర్వసిద్ధికరం నృణామ్॥ ౮॥ మహాదేవస్మృతస్సాక్షాన్మహాదేవ్యాస్స్మృతిస్త
థా । వేదాంతార్థవిచారశ్చ వేదాదన్యస్య విస్మృతిః॥ ౯॥ విరక్తస్సర్వలోకేభ్యో వేదార్థే నిశ్చయో
చలః । స్మార్తే పౌరాణికేప్యర్థే నిశ్చయశ్చ తథైవ చ ॥ ౧౦॥ శివస్యాత్మకతాబుద్ధిశ్శివోహమితి

ఏవం కర్మణాం చిత్తశుద్ధిద్వారా పరంపరయా జ్ఞానశేషత్వముక్తం ॥ అథ కిం తత్కర్మేతి తద్వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ చిన్మంత్రస్యేతి॥ సంవిద్రూపిణ్యాః పరశక్తేర్వాచకో హ్రల్లేఖామంత్రశ్చిన్మంత్రః ॥ పదాఖ్యస్యేతి॥ మాతృకోత్పత్తౌ న పరం పదమాపన్నమిత్యాదినా॥ చతుర్థాధ్యాయే ప్రతిపాదితత్వాత్పదాఖ్యోయం మాతృకానామ మంత్రః ॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ యద్యపి శివార్చన భస్మోద్ధూళనచిన్మంత్రపద మంత్ర

జపాదికమాత్మవిద్యాహేతుత్వేన ప్రాగేవప్రతిపాదితంతథాపిసర్వసిద్ధికరత్వమేతస్యైవనాన్యేషాంశ్రౌతస్మార్తా నాంకర్మణామిత్యేతద్ద్రఢయితుంపునః ప్రతిపాదనంతదాహ॥ ఏభ్యోఽతిరిక్తాఇత్యాదినా॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪ ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం - సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం- యజ్ఞవైభవఖండే చత్వారింశోధ్యాయః. ... ... *

భావనా । ఏతేధర్మాఃవిశిష్టాస్సృస్సర్వ సిద్ధికరాఅపి ॥ ౧౧॥ ఏభ్యోఽతిరిక్తా యేధర్మాశ్శ్రౌతస్మార్తాఃతథాపరే । తేతు వేదవిదాంముఖ్యాస్సర్వసిద్ధికరానహి॥ ౧౨॥ మహాదేవస్తుసర్వాత్మాసర్వవస్తువభాసకః । సర్వానుగ్రహకరఃపూర్ణస్సర్వదేవోత్తమోత్తమః॥ ౧౩ ॥ తస్యాసాధారణాధర్మాఏతఏవనచాపరే । తస్మాదేతేహిసర్వేషాం సర్వసిద్ధికరానృణామ్॥ ౧౪ ॥ సత్తాసిద్ధిశ్చసర్వేషాంమహాదేవప్రసాదతః । విష్ణ్వాదీనామతోధర్మాః పూర్వోక్తాస్సర్వసిద్ధిదాః॥ ౧౫ ॥ ముఖతోమోక్షదాహ్యేతేపృథక్తస్సర్వసిద్ధిదాః । శీఘ్రసిద్ధికరాశ్చైవశివాసాధారణత్వతః॥ ౧౬ ॥ శివేనసదృశోదేవో యథావిప్రానవిద్యతే। తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ॥ ౧౭ ॥ శివజ్ఞానసమంజ్ఞానంయథానాస్తిద్విజర్షభాః। తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ ॥ ౧౮ ॥ వేదమానసమంమానంయథానాస్తిద్విజర్షభాః । తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ॥ ౧౯॥ భూమిదేవసమోమర్త్యోయథానాస్తిద్విజర్షభాః । తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ ॥ ౨౦ ॥ మేరుణాపర్వతస్తుల్యోయథాలోకేనవిద్యతే । తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ ॥ ౨౧ ॥ అన్నపానసమంకించిన్నహిదేహస్థితౌయథా । తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ॥ ౨౨॥ యథాభాగీరథీతుల్యానదీలోకేనవిద్యతే । తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ॥ ౨౩॥ శివస్థానసమంస్థానంయథాలోకేనవిద్యతే । తథ్యైర్వేభిస్సమాధర్మానవిద్యంతేశ్రుతౌస్మృతౌ ॥ ౨౪ ॥ సర్వసిద్ధికరాముని పుంగవా ఏతఏవసదైవ నచాపరే। చోదితేమునసంశయకారణం కేవలంకృపయైవమయోదితమ్॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే-సూతసంహితాయాంయజ్ఞవైభవఖండే పూర్వభాగే-సర్వసిద్ధికరకర్మవిచారోనామ చత్వారింశోధ్యాయః. ... ... *

—* పాతకవిచారః. *—

ఓమ్ శ్రీసూతఉవాచ ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి పాతకాని సమాసతః । శృణుత శ్రద్ధయాసార్ధంపరిహారాయసువ్రతాః॥ ౧॥ పాతకానిసమాసేనదశప్రోక్తానిసూరిభిః । తారతమ్యక్రమేణైవతేషామస్త్యేవలాఘవమ్॥ ౨॥ ప్రథమం పాతకంప్రోక్తం మహాపాతకసంజ్ఞితమ్ । ద్వితీయ మతిపాతాఖ్యం తతఃప్రాసంగికాభిధమ్॥ ౩॥ చతుర్థంపాతకంప్రోక్తంపంచమంచోపపాతకమ్ । జాతిభ్రంశకరంషష్ఠంసంకీర్ణకరణంతతః॥ ౪॥ అపాత్రీకరణంపశ్చాన్నవమంతుమలాపహమ్ । ప్రకీర్ణకసమాఖ్యంతు దశమంపాతకంద్విజాః॥ ౫॥ ప్రతిషిద్ధసురాపానంబ్రహ్మహత్యాతథైవచ । బ్రాహ్మణానాం సువర్ణస్యహరణంమునిపుంగవాః॥ ౬ ॥ జననీగమనంచైవసంయోగస్తైస్సహద్విజాః । మహాంతిపాతకాన్యాహుస్స్మృతయస్సూక్ష్మదర్శినః ॥ ౭॥ యత్సాక్షాన్మాతృగమనంస్వపుత్రీగమనంతథా । స్నుషాయాగమనం తద్వద్భగినీగమనంతథా॥ ౮ ॥ శివస్యమూర్తేశ్చలనంవిష్ణోశ్చబ్రహ్మణస్తథా। అతిపాతకమిత్యాహుర్మునయోవేదవిత్తమాః ॥ ౯ ॥ రాజన్యవైశ్యయోర్హింసాయజ్ఞసంబంధినస్తథా। రజస్వలాయాగర్భిణ్యాఅత్రేయ్యాశ్చవధస్తథా ॥ ౧౦॥అవిజ్ఞాతస్యగర్భస్యశరణాగతదేహినః।కూట

ఏవంవిహిత్వాత్ప్రత్యనుకూలం కాయికవాచికమనుకూలభేదేనత్రిధావస్థితం కర్మప్రతిపాద్యతదుత్పత్తిప్రతిబంధకానాంపాపానామనిజ్ఞాతస్వరూపాణాంపరిహారాసంభవాత్తత్పరిహారాయతత్స్వరూపంవక్తుమారభతే ॥ అథాత ఇతి॥పరిహారాయేతి॥పరిత్యాగార్థమిత్యర్థః॥అతఏవోక్తంశాబరభాష్యే।అథమోఽపిజిజ్ఞాస్యాఃపరిహారాయేతి॥ ౧॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ యజ్ఞసంబంధినోరితిప్రవృత్తయజ్ఞదీక్షితయోరిత్యర్థః॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥

౧౨॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ మహాయంత్రప్రవర్తనమితి ఇక్షుయంత్రాదిప్రవర్తనమిత్యర్థః॥ శేషంస్పష్టమన్యత్ ॥ ॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨ ॥ ౩౩॥

సాక్ష్యంసుహృద్విరోధంసా(బ్రాహ్మణస్యతపోధనాః॥ ౧౧ ॥ పృథివీహరణంతద్వత్పిత్రవ్యస్యతథైవచ । మాతామహస్యవిప్రేంద్రామాతులస్యనృపస్యచ॥ ౧౨ ॥ భార్యాభిగమనంతద్వత్ప్రాహుః పాపసంగికాభిధమ్ । స్వమాతుస్సోదరాయాస్తుగమనంతద్వదేవతు॥ ౧౩ ॥ మాతృష్వసుర్మాతృసఖ్యాదుహితుర్గమనంతథా । మాతులానీస్నుషాశ్వశ్రూగమనంచతథైవచ॥ ౧౪॥ త్రిపుండ్రధారణాభావాభూత్యాఉద్ధూళనచ్యుతిః । పుండ్రాంతరస్యవిప్రేంద్రాధారణంతద్వదేవతు॥ ౧౫॥ పాశాంకుశగదాదండశంఖచక్రాదిభిర్ద్విజాః । అంకనంవిగ్రహేసంతఃపాతకంప్రాహురాస్తికాః॥ ౧౬॥ మాతాపిత్రోస్స్వసుశ్చైవగమనంశ్రోత్రియస్యచ।ఋత్విగధ్యాపకస్యాపిమిత్రస్యచతథైవచ ॥ ౧౭ ॥ భార్యాభిగమనంతద్వత్స్వవధూసఖ్యురాస్తికాః । స్వగోత్రాయాస్తథాప్రవకన్యకాయాస్తథైవచ॥ ౧౮॥ చతుర్థాశ్రమనిష్ఠాయానిక్షిప్తాయాస్త్రియాస్తథా। పాషండేషుచనిష్ఠానాంసంబంధో ద్విజపుంగవాః॥ ౧౯॥ స్వస్యైవవగమనంప్రాహుప్తస్త్రియాగమనమేవచ । దుర్గాదిత్యాదిదేవానాంచాలనంవిగ్రహస్యచ॥ ౨౦॥ ముఖ్యోపపాతకంప్రాహుర్మహాంతో వేదవిత్తమాః।అసత్యభాషణంతద్వత్తైపుణ్యంరాజగామిచ ॥ ౨౧ ॥ గురోశ్చాళీకనిర్బంధోవేదనిందాతథైవచ। అధీతాయాశ్శ్రుతేస్త్యాగస్స్వాగ్నిస్త్యాగస్తథైవచ॥ ౨౨॥ పితృమాతృస్వసృత్యాగస్స్వభార్యాత్యాగఏవచ। అభక్ష్యభక్షణం తద్వత్పరార్థగ్రహణంతథా॥ ౨౩॥ పరదారనిషేవాచతథాయోజ్యస్యయోజనమ్ । భృతకాధ్యాపనం తద్వద్భృతాధ్యయనమేవచ ॥ ౨౪ ॥ సర్వాధికారకరణంమహాయంత్రప్రవర్తనమ్ । ద్రుమగుల్మలతాదీనాం హింసయాజీవనంతథా ॥ ౨౫ ॥ అభిచారక్రియాతద్వత్స్వస్యైవపచనంతథా। అనాహితాగ్నితాతద్వద్బ్రహ్మచర్యవివర్జనమ్ ॥ ౨౬ ॥ యజ్ఞస్యాకరణంతద్వత్పుత్రానుత్పాదనంతథా । అసచ్ఛాస్త్రాభిగమనం నాస్తిక్యంచకుశీలతా॥ ౨౭॥ మద్యపస్త్రీనిషేవాచ ప్రాహుర్గౌణోపపాతకమ్। విప్రాణాంరోగకారిత్వమక్ష్ణియఘ్రాతిమేవచ॥ ౨౮ ॥ సురాఘ్రాతంతథాజైహ్మ్యం పశౌపుంసీచమైథునమ్ । జాతిభ్రంశకరంప్రాహుర్ధార్మికావేదపారగాః॥ ౨౯॥ గ్రామ్యారణ్యపశూనాంతుహింసనంమునిపుంగవాః । సంకీర్ణకరణంప్రాహుస్సర్వశాస్త్రవిశారదాః ॥ ౩౦ ॥ నిందితేభ్యోధనాదాన మన్నదానంతథైవచ । కుసీదజీవనంచైవవాణిజ్యమనృతోక్తితా॥౩౧॥ శూద్రస్యయాజనంప్రాహురపాత్రీకరణాత్మకమ్ ।పక్షిణాంఘాతనంచాపిజలస్థలనివాసినామ్॥ ౩౨ ॥ మద్యస్పృష్టస్యభుక్తించప్రాహుస్సంతోమలావహమ్ । అనుక్తానిసమస్తాని ప్రకీర్ణకసమాహ్వయమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రవదంతిహివిద్వాంసస్సత్యధర్మపరాయణాః । అదండ్యదండనంచైవ యుద్ధేభీత్యాపలాయనమ్॥౩౪॥ క్షత్రియస్యవిశేషేణ మహాపాతకముచ్యతే। వంచనంచతులామానే మహాపాపం విశాంభవేత్।౩౫॥ మాంసస్యవిక్రయంచైవ సురావిక్రయణంతథా । బ్రహ్మణీగమనంచాపి పయఃపానంతు కాపిలమ్॥ ౩౬॥ మహాపాపం మయాప్రోక్తం శూద్రాణాందవిశేషతః । సంకరాణాం ద్విజద్వేషో మహాపాతకముచ్యతే॥ ౩౭ ॥ పురుషాణాం తథాస్త్రీణాం సమానంపాతకంస్మృతం । నీచాభిగమనంగర్భపాతనంభర్తృహింసనమ్॥ ౩౮॥భర్తృశిష్యస్య గమనంతథా భర్తృగురోరపి। విశేషేణస్త్రియాస్సంతిః పాతకంప్రవదంతిహి॥ ౩౯॥ బహునాత్రకిముక్తేనశ్రుతిస్మృత్యుదితంవినా। యత్కించిదపికుర్వాణఃపాతకీస్యాన్నసంశయః॥౪౦॥ వేదసారతరఃకథితస్తువశ్శోకమోహసముద్రనివారకః। పాతకానివిహాయమహామతిర్దేవదేవమనిశంశరణంవ్రజేత్ ॥౪౧॥ ఇతిశ్రీస్కాందేమహాపురాణే-సూతసంహితాయాంయజ్ఞవైభవఖండేపూర్వభాగే - పాతకవిచారో నామ ఏకచత్వారింశోధ్యాయః.

౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥౩౯ ॥ ౪౦॥౪౧॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- ఏకచత్వారింశోధ్యాయః. ... ...

పరిహరణీయత్వేనోక్తానాం దశవిధపాతకానాం ద్వాదశవార్షికాదిప్రాయశ్చిత్తం వక్తుమారభతే॥ ప్రాయశ్చిత్తమితి ॥ ౧॥ బ్రహ్మాత్మైకత్వగోచరమితి॥ జీవబ్రహ్మణోరజ్ఞానకృతభేదభ్రమనిరాసేన యత్పారమార్థికమేకత్వం తద్గోచరం తత్త్వమస్యాదివేదాంతవాక్యజనితమపరోక్షజ్ఞానమిత్యర్థః ॥ బుద్ధిపూర్వకృతమితి ॥ అన్యద్ధి ప్రాయశ్చిత్తమబుద్ధిపూర్వకృతస్యైవ నివర్తకమద్వైతాత్మవిజ్ఞానం తు బుద్ధిపూర్వకృతం ప్రమాదకృతం చోభయవిధమపి పాతకం నివర్తయతీత్యర్థః ॥ అసహాయస్యైవ జ్ఞానస్య బహువిధపాపసంఘనివర్తకత్వం దృష్టాంతేన సమర్థయతే వహ్నివదితి ॥ భగవతా వ్యాసేనాపి స్మర్యతే ॥ యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున। జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథేతి॥ ౨॥ జ్ఞానస్య ప్రతిజ్ఞాతం సర్వపాతకనివర్తకత్వముపపాదయతి ॥ కర్తారమిత్యాదినా॥ లోకే తావత్కర్తురేవ హి యజ్ఞదత్తాదేః స్వకృతకర్మతత్ఫలసంబంధాత్మకో బంధః నాకర్తుర్దేవదత్తాదేః తథా చాత్మానాత్మనోర్వివేకం జానానస్సాక్షిచిన్మాత్రస్వరూప ఆత్మాపి యది కర్తా స్యాత్తర్హి తస్య కర్తృత్వధర్మసంసర్గనిబంధనపుణ్యపాపాశ్రయత్వలక్షణో బంధస్స్యాన్న చ తస్య కర్తృత్వమస్తి తత్సాక్షితయా తాటస్థ్యాల్లౌకికసాక్షివత్ ॥ స హి వివదమానయోర్మధ్యస్థస్సన్నేవ కేవలం జయపరాజయలక్షణౌ వ్యవహారౌ సాక్షాత్కరోతి న తు తాభ్యామాసజ్యతే ఏవం కర్తృత్వస్య సాక్షిణోఽపి న తత్సంసర్గ ఇత్యర్థః ॥ అయమభిప్రాయః ॥ కర్తృత్వం నామ క్రియాశ్రయత్వం తచ్చ సర్వగతస్య నిత్యస్యాత్మనో న సంభవతి ॥ తస్యాకాశవన్నిష్క్రియత్వాత్ తదాశ్రయత్వే ఉపయన్నపయన్ ధర్మో వికరోతి హి ధర్మిణమితి న్యాయేనానిత్యత్వప్రసంగాచ్చ ॥ నాపి దేహస్య కర్తృత్వం తస్య సత్యపి క్రియాశ్రయత్వే అచేతనత్వేన తదనుపపత్తేః। చేతనో హీదమిదమిష్టసాధనమితి జానన్ కర్మ క్రమేణానుతిష్ఠన్ కర్తా భవతి ॥ యది దేహస్యైవ కర్తృత్వం స్యాత్తదా యాగాదిక్రియాశ్రయస్య తస్య భస్మీభూతత్వాద్దేహాతిరిక్త

—* ప్రాయశ్చిత్తం. *—

ఓమ్. శ్రీసూత ఉవాచ॥ ప్రాయశ్చిత్తరహస్యం వః ప్రవక్ష్యామి సమాసతః। శ్రద్ధయా సహితా యూ
యం శ్రుణుత బ్రహ్మవిత్తమాః॥ ౧॥ వేదాంతవాక్యజం జ్ఞానం బ్రహ్మాత్మైకత్వగోచరమ్ । బుద్ధిపూర్వ
కృతం పాపం కృత్స్నం దహతి వహ్నివత్ ॥ ౨ ॥ కర్తారం కర్మ బధ్నాతి ఖలు వేదవిదాం వరాః।

స్యాకర్తురాత్మనో లోకాంతరోపభోగ్యం స్వర్గనరకాదిఫలం నిర్హేతుకం స్యాత్కర్తురేవ ఫలమితి నియమాత్ ॥ తథా చ పారమర్షం సూత్రం ॥ శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి తల్లక్షణత్వాదితి ॥ న చ దేహాతిరిక్తస్య ప్రాణస్యైవ కర్తృత్వమితి వాచ్యం ॥ తస్య సుషుప్త్యవస్థాయాం సత్త్వేఽపి విశేషజ్ఞానాదర్శనాదచేతనత్వేనోక్తదోషానువృత్తేః- నాపి చక్షురాదీంద్రియాణామేవ కర్తృత్వం తేషాం కరణత్వేన కర్తురన్యస్యావశ్యంభావాత్ ॥ అత ఏవాంతఃకరణస్యాపి న కర్తృత్వం- నను న క్రియాశ్రయత్వమాత్రం కర్తృత్వం యేన నిష్క్రియస్యాత్మనో న తత్స్యాత్ కింతు ప్రయత్నగుణాశ్రయత్వమపి తదితి చేతనస్యాప్యాత్మనః కర్తృత్వం కిం న స్యాదితి చేత్- మైవం॥ ఉపగమాపగమప్రయుక్తప్రయత్నలక్షణధర్మాశ్రయత్వే ప్రాగుక్తన్యాయేనాత్మనో వికారిత్వప్రసంగేనానిత్యత్వం స్యాత్॥ అతః పరైరాత్మనో గుణత్వేనాభిమతా బుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నాదయః ఆంతరత్వేన ప్రతీయమానాస్సర్వే ధర్మాః వికారిణోంతఃకరణస్యైవ న త్వక్రియస్యాత్మన ఇత్యనిచ్ఛతాప్యంగీకార్యం ॥ అత ఏవ సాక్షిభూతస్యాత్మనో నిర్గుణత్వమామ్నాయతే ॥ సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చేతి॥ ఏవం పరేషామపి సంసార్యాత్మని కర్తృత్వలక్షణధర్మసంసర్గప్రతీతిరయో దహతీత్యాదివత్ క్రియాశ్రయదేహాదిధర్మతాదాత్మ్యాధ్యాసనిబంధనైవ న తు పారమార్థికీ॥ అత ఏవ దేహాదిసంఘాతవిశిష్టస్యాత్మనో భోక్తృత్వమామ్నాయతే ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణ ఇతి॥ గీతాసు స్మర్యతే। శ్లో ॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్। వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమమ్ ॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః। న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తస్య హేతవః ఇతి॥ ఏవం చాత్మానాత్మవివేకజ్ఞానేన దేహాదిధర్మతాదాత్మ్యాధ్యాసనివృత్త్యా తద్ధర్మభూతక్రియాశ్రయత్వాదిధర్మసంసర్గనివృత్తిరితి సిద్ధం ॥ సాక్షిభూతచిన్మాత్రస్వరూపస్య కేవలస్యాత్మనోఽకర్తృత్వం స్మర్యతే హి॥ శ్లో॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః। పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిరితి ॥ ఏవం కేవలస్యాకర్తురాత్మనః కర్మసంబంధాభావాద్దేహాదితాదాత్మ్యాధ్యాసేన కృతం పాతకశతమపి న స్పృశతీతి సిద్ధమకర్త్రాత్మజ్ఞానస్య సకల

పాపనివర్తకత్వం॥ ౩॥ ఏతదేవాకర్తృత్వ ముపపాదయతి ॥ కాయికమిత్యాదినా ॥ కాయికాదిభేదేన త్రిధా వ్యవస్థితం కర్మ దేహాదితాదాత్మ్యాధ్యాసవతః కర్తురాత్మన ఏవ బంధకం నతు వివేకజ్ఞానేన నివర్తితతాదాత్మ్యాధ్యాసస్య- దేహాది సంబంధినఏవ త్రివిధం కర్మ నాన్యస్య చిన్మాత్రస్వరూపస్య తత్కర్మ సాక్షిణ ఇత్యర్థః॥ ౪॥ నను దేహేంద్రియప్రాణమనోబుద్ధ్యహంకారాది సాక్ష్యగతమేవ కర్మ తత్ర తత్సాక్షిరూపేణావస్థితస్యాత్మనో బంధకం కిం న స్యాదిత్యాశంక్య క్రమేణ నిరస్యతి ॥ ఘటవదిత్యాదినా॥ దేహ ఆత్మా న భవతి దృశ్యత్వాద్ఘటవదితి దేహస్యానాత్మత్వం వివేకజ్ఞానేన నిశ్చిత్య తద్వివిక్తం తత్సాక్షిణం చిన్మాత్రస్వరూపిణ మాత్మానమాత్మనా ప్రకాశాంతర నిరపేక్షేణ స్వరూపప్రకాశేనైవ పశ్యన్ దేహాద్యాశ్రితేన కర్మణా కథం బద్ధః స్యాత్ ఘటగతరూపాదివచ్ఛరీరాశ్రితకర్మణోఽపి వివిక్తత్వేన తత్సంబంధవిరహాదిత్యర్థః ॥ ఏవముత్తరత్రాపి దృశ్యత్వహేతునా సాక్ష్యస్యేంద్రియాదేః సాక్షిణస్సకాశాద్ఘటాదివ దేవవివిక్తత్వమితి తదాశ్రితకర్మణా తత్సాక్షిణో బంధో నయుక్త ఇత్యయమర్థః సర్వత్ర యోజనీయః॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ నను దేహేంద్రియాదీనాం దృశ్యత్వేన ఘటవద్వివిక్తత్వాత్ప్రత్యేకం తదాశ్రితకర్మణా బంధాసంభవేఽపి తత్సంఘాతాశ్రితేన కర్మణా బంధః కిం న స్యాదిత్యాశంక్యాహ ॥ దేహేంద్రియాదీతి॥ ౧౨॥ దేహాదివివేక ప్రతిపాదితేనైవ జాగ్రదాద్యవస్థానామపి దృశ్యతయా వివిక్తత్వాత్తదాశ్రితేనాపి కర్మణా బంధో న ఘటత ఇత్యాహ॥ జాగ్రదితి ॥ ౧౩॥ ఏవం

జ్ఞానినో నైవ కర్తృత్వం కర్తృత్వస్య తు సాక్షిణః॥ ౩॥ కాయికం వాచికం చైవ మానసం కర్మ నాన్యథా।
తథా సతి కథం కర్మ భవేత్తత్సాక్షిరూపిణః॥ ౪ ॥ ఘటవద్దృశ్యభూతస్య శరీరస్య తు సాక్షిణః। చిద్రూ
పమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా ॥ ౫॥ ఇంద్రియాణాం సమస్తానాం సదా సాక్షిస్వరూపిణం। చి
ద్రూపమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౬॥ ప్రాణాపానాదిభేదేన విభక్తస్య తు సాక్షిణం । చి
ద్రూపమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౭ ॥ సంకల్పలక్షణస్యాస్య మనసస్సాక్షిరూపిణం। చిద్రూ
పమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా ॥ ౮ ॥ నిశ్చయాత్మకవిజ్ఞానసాక్షిణం బ్రహ్మవిత్తమాః। చి
ద్రూపమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౯॥ అహంకారస్య దుఃఖాదివిశిష్టస్య తు సాక్షిణం । చి
ద్రూపమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౧౦॥ చేతనాలక్షణస్యాస్య చిత్తసంజ్ఞస్య సాక్షిణం।
చిద్రూపమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౧౧ ॥ దేహేంద్రియాదిసంఘాతసాక్షిణం నిరుపద్ర
వం। చిద్రూపమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౧౨॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యావస్థాసా
క్షిణమవ్యయం। చిద్రూపమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౧౩ ॥ సచ్చిదానందసంపూర్ణల
క్షణం తమసః పరమ్ । బ్రహ్మానందం సదా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా ॥ ౧౪ ॥ అవిక్రియమసంగం చ ప
రిశుద్ధం సదోదితం । ఆత్మానమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౧౫ ॥ సదాకాశాదిభూతానాం

సాక్షిత్వాకారేణ సాక్ష్యాద్దేహాదేర్వివిచ్య సాక్షిత్వస్యాపి సాక్ష్య ప్రతియోగికత్వేనౌపాధికత్వాత్తన్నిర్ముక్తం ప్రత్యగాత్మనః పారమార్థికం రూపం దర్శయతి॥ సచ్చిదితి॥ జీవాత్మనోఽపి పరశివవత్సచ్చిదానందరూపత్వం హంసమంత్రార్థకథనావసరే। అహం చావ్యభిచారిత్వాత్సత్స్వభావో న సంశయ ఇత్యాదినా ॥ సప్తమాధ్యాయే ప్రాగేవ ప్రతిపాదితం। తమసః పరమితి ॥ స్వస్వరూపస్యాచ్ఛాదకాద్దేహేంద్రియాద్యుపాదానభూతాద్భావరూపాజ్ఞానాత్పరం వివిక్తమిత్యర్థః ॥ స ఈదృగ్విధమాత్మానమహం బ్రహ్మాస్మీతి ॥ నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్త స్వభావబ్రహ్మరూపతయా జానన్ కర్మణా కథం బధ్యేతేత్యర్థః॥ ౧౪॥ నను దృశిక్రియాయా వ్యాప్యత్వాదుక్తస్య బ్రహ్మాత్మభావస్య కర్మత్వమవసీయతే॥ పరసమవేతక్రియాజన్యఫలభాక్త్వాత్తస్మిన్నిమిత్తో బంధః కిం న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అవిక్రియమితి॥ క్రియాజన్యఫలం హి చతుర్విధం కర్మకారకగతం ఉత్పత్తివికృతిప్రాప్తిసంస్కృతిరూపం తచ్చతుష్టయమత్రవిశేషణైర్నిరస్యతే॥ ఏవంలక్షణస్యాత్మనో నిత్యత్వేన వికారాసంభవాద్విక్రియాహేతోర్వస్త్వంతరాభావాచ్చావిక్రియ ఏవ స ఇతి॥ న తస్య వికార్యకర్మత్వం ॥ అసంగో హ్యయం పురుష ఇతి శ్రుతేః ॥ కేనచిదప్యసౌ న సంబధ్యత ఇత్యసంగః అతః ప్రాప్తికర్మత్వమస్య న సంభవతి॥ సంస్కారశ్చ ద్వివిధః గుణాధానలక్షణో మలాపకర్షణలక్షణశ్చేతి॥ తత్రానాధేయాతిశయత్వేనాత్మనస్తావదాద్యో న యుక్తః ॥ ద్వితీయం ప్రత్యాహ ॥ పరిశుద్ధమితి ॥ పూర్వోత్తరకాలయోరివ జగద్భ్రమావస్థాయామప్యవిద్యాతత్కార్యసంస్పర్శకృతస్య మలస్య పరమార్థతో విరహాత్స్వత ఏవ పరిశుద్ధ ఇతి మలాపకర్షణలక్షణ

సంసారోపి తత్రనివృత్తియోజనఇత్యర్థః ॥ నాప్యుత్పాద్యకర్మత్వంస్వప్రకాశసాక్షిరూపేణ సర్వదాభావత్వే నోత్పాద్యత్వాభావాదిత్యాహ॥సదోదితమితి॥౧౫॥ ననుమాభూద్భౌతికదేహాదితాదాత్మ్యాధ్యాసనిబంధనోబంధఃవియదాదిభూతతాదాత్మ్యనిబంధనస్తుకింనస్యాదిత్యత ఆహ॥సదేతి॥౧౬॥అనియోజ్యమితి॥నియోజ్యత్వధర్మవిశిష్టస్యైవ హ్యాత్మనః కర్మణ్యధికారస్తస్యైవకర్మనిబంధననిమిత్తకోబంధోనతుచిన్మాత్రస్వరూపస్యకేవలాత్మనఇత్యర్థః ॥ ౧౭॥ననుమాభూదుక్తరీత్యాత్మనః కర్తృత్వంక్రియాజన్యఫలభాగిత్వంచ ప్రమాణప్రేరకత్వలక్షణం ప్రమాతృత్వం స్వగోచరప్రమాణవిషయత్వంచ కింనస్యాదిత్యతఆహ॥ప్రమాతీతమితి॥ చిదాత్మనః ప్రమాణసాక్షిత్వమేవకేవలంన తుతత్ప్రేరకత్వంఅహంకారవిశిష్టస్యైవతత్ప్రేరకత్వంసమ్యగర్థవిషయాంతఃకరణవృత్తిః ప్రమాసాపి సోపాధికమేవస్వరూపం విషయీకరోతి॥ నతూక్తవిధంనిరుపాధికస్వరూపమితి ప్రమామతీత్యవర్తతఇత్యర్థః ॥ ననుస్వసత్తాబోధకప్రమావిషయత్వాభావేకథం తత్స్వరూపసిద్ధిరతఆహ ॥ స్వయంభానమితి ॥ ౧౮ ॥ ఆవిర్భావేతి ॥ అస్వప్రకాశస్యఘటాదేఃస్వగోచరజ్ఞానేనావిర్భావస్తదాప్రిహిత్యేతుతిరోభావఇత్యేవమనాత్మనస్సంకోచోభవతి॥నతుస్వయంప్రకాశస్యచిదాత్మనః స్వసత్తాప్రకాశవ్యతిరేకవిరహాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ నను ఘటపటాది విభిన్నసాక్ష్యసత్వే ఘటసాక్షీ పటసాక్షీతి విశిష్టరూపేణ సాక్షిణోపిభేదః ప్రతీయతేతథావయథాఘటసాక్షీతథాపటసాక్షీతిఘటాదివదేవసాక్షిణోప్యావిర్భావతిరోభావ లక్షణస్సంకోచః కిం నస్యాదిత్యత ఆహ ॥ సర్వసాక్షిణమితి॥ ఏకఏవహి చిదాత్మా సర్వస్య ఘట పటాదేః సాక్షీతస్య సర్వసాక్ష్యవభాసకత్వోపాధినాసర్వదా భానమస్తీతినసంకోచ ఇత్యర్థః ॥

శబ్దాదీనాంచసాక్షిణం। ఆత్మానమాత్మనాపశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా॥ ౧౬॥ అనియోజ్యమకర్తారమభోక్తారంపరామృతం। ఆత్మానమాత్మనా పశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా॥ ౧౭॥ స్వయంభాసం ప్రమాతీతంప్రమాణానాంచసాక్షిణం । ఆత్మానమాత్మనాపశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా॥ ౧౮ ॥ ఆవిర్భావతిరోభావసంకోచరహితంసదా । ఆత్మానమాత్మనాపశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా॥౧౯ ॥ సర్వసాక్షిణమాత్మానంసర్వహీనంతువస్తుతః । ఆత్మానమీశ్వరంపశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా ॥ ౨౦॥ స్వస్మిన్నధ్యస్తరూపస్యప్రపంచస్యతుసాక్షిణం। ఆత్మానమాత్మనాపశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా॥ ౨౧ ॥ నిర్లేపంనిర్మలంసూక్ష్మంనిరస్తసకలక్రియమ్।ఆత్మానమాత్మనాపశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా॥ ౨౨॥ భూమానందంబుధుతోన్నస్తుస్వరూపంభోగవర్జితం । ఆత్మానమాత్మనా పశ్యన్నరూథంబధ్యేత కర్మణా॥ ౨౩ ॥ ప్రేరకత్వాదినిర్ముక్తంప్రియాప్రియవివర్జితం।ఆత్మానమాత్మనాపశ్యన్నరూథంబధ్యేతకర్మణా॥౨౪॥

నను తస్యాత్మనః సర్వసాక్షిత్వం సర్వకృతంచేత్తద్వదేవసాక్ష్యస్యాపి సర్వస్య సర్వదావస్థాన ప్రసంగ ఇత్యత ఆహ ॥ సర్వహీనమితి ॥ నన్వేతత్సర్వసాక్షిత్వం సర్వహీనత్వం చోభయంవ్యాహతమిత్యతఆహ ॥ వస్తుతఇతి ॥ పరమార్థోపాధౌ సర్వహీనత్వంమిథ్యోపాధౌ సర్వసాక్షిత్వమితివాస్తవావాస్తవభేదేనావిరోధఇత్యర్థః ॥ ఏవంసాక్ష్యుపలక్షితస్యచిన్మాత్రస్వరూపస్యాత్మనః ప్రాకృతాద్దేహేంద్రియాదనాత్మనస్సకాశాద్వివేకఖ్యాతిరేవశ్రేయస్సాధనమితిహిసాంఖ్యమతంనిరస్యతి ।ఆత్మానమీశ్వరమితి॥౨౦॥నన్వాత్మనః సర్వహీనత్వమయుక్తంప్రతిభాసమానస్య ప్రపంచస్యాపలాపాసంభవాదిత్యతఆహ॥స్వస్మిన్నితి॥ శుక్త్యాదౌరజతాదివత్స్వాత్మని మాయాకల్పితః ప్రపంచః స్వాధిష్ఠానరూపేణ సాక్షిణాభాస్యతే ॥ తస్యచరజతాదివదేవాధిష్ఠానయాథాత్మ్యజ్ఞానేననివృత్తేః ప్రతిపన్నోపాధావభావ ప్రతియోగిత్వేనమిథ్యాత్వాత్తత్ప్రతీతిబాధసాక్షిణఆత్మనోవస్తుతః సర్వహీనత్వమిత్యర్థః॥ ౨౧ ॥ ఏవంకార్యప్రపంచస్యమిథ్యాత్వంప్రసాధ్యకారణభూతమజ్ఞానమపితస్మిన్వస్తుతోనాస్తీత్యాహ॥నిర్లేపమిత్యాదినా॥ కార్యానురూపంహి కారణంకల్పనీయం కార్యంచమిథ్యాభూతందృష్టమితి ॥ తత్కారణత్వేనకల్పితమజ్ఞానమపితాదృశమేవేతి।తదపి।తస్మిన్వస్తుతస్సర్వదానాస్తీత్యర్థః॥ ఏవమజ్ఞానసంబంధాభావాత్తద్విలాసక్రియాసంబంధోపినాస్తీత్యాహ॥నిరస్తేతి॥నిర్లేపమితి॥ఉక్తరీత్యాక్రియాసంస్పర్శాభావాత్తజ్జనితపుణ్యాపాపలేపరహితమిత్యర్థః॥అతఏవభగవతోక్తం॥నమాంకర్మాణిలింపంతి నమేకర్మఫలేస్పృహేతి॥ నన్వీదృశమాత్మత్వంకస్మాత్సర్వైర్నానుభూయత ఇత్యతఆహ॥ సూక్ష్మమితి॥ ప్రతిబంధకపాపజనితప్రత్యూహప్రాచుర్యాదసంస్కృతచిత్తైః స్థూలదర్శిభిర్వికల్ప్యేతుసద్భావేనాత్యంతనిర్వికల్పకమాత్మతత్వంతన్న ద్రష్టుంశక్యమిత్యర్థః ॥౨౨॥౨౩॥ ౨౪ ॥ ఉక్తం సర్వవిహీన

త్వం శ్రుతిసంవాదేన ప్రపంచయతి॥ నేతీతి॥ ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చామూర్తం చేతి ప్రక్రమ్య అథాత ఆదేశో నేతి నేతీతి మూర్తామూర్తసకలానాత్మప్రపంచనిషేధస్య శ్రుతత్వాదాత్మవ్యతిరిక్తం నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౫॥ ఉక్తపుణ్యపాపలేపాదిసకలధర్మరాహిత్యమేవ శ్రుతిప్రమాణసిద్ధమితి దర్శయతి॥ అనణ్వహ్రస్వమితి॥ ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదంత్యస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహితమిత్యాదినా స్థౌల్యాదిసర్వధర్మనిషేధావధితయా అతద్వ్యావృత్తిముఖేన శ్రుత్యా ప్రతిపాదితమిత్యర్థః॥ నన్వేవం సర్వధర్మనిషేధే అంతతశ్శూన్యమేవ పర్యవస్యేత్ న హి నిర్ధర్మకం కించిదస్తీత్యత ఆహ॥ సత్యచిద్ఘనమితి॥ యదనువేధాత్సర్వం జగదస్తి భాతీతి ప్రతీయతే తత్సచ్చిన్మాత్రం సర్వాధిష్ఠానమవశిష్యత ఇతి న శూన్యపర్యవసానమిత్యర్థః॥ న చ సచ్చితోర్భేదాశంకా తయోరేకతరత్వాదితి ఘనశబ్దార్థః॥ అత ఏవ * సైంధవశిల్పదృష్టాంతేనైకరసత్వమామ్నాయతే। ఏవం వా అరే ఇదం మహద్భూతమనంతమపారం విజ్ఞానఘన ఏవేతి॥ ౨౬॥ అజ్ఞానజన్యేతి॥ క్రియానిష్పాదకస్య కర్తృకరణకర్మాదికారకజాతస్య సర్వస్యాజ్ఞానకార్యత్వాదజ్ఞానస్య చాధిష్ఠానబ్రహ్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన నివృత్తైరుపాదాననివృత్త్యా కార్యస్య కర్మణోఽపి నివృత్తిస్సిద్ధేతి నిస్స్వరూపేణ కర్మణా కథం నిరవద్యబ్రహ్మాత్మతయా స్వాత్మానమనుసంధధానస్య బంధాశంకా న హి రజ్జుయాథాత్మ్యజ్ఞానేన నివర్తితః సర్పః పురుషస్య భ్రాంతిం జనయతి॥ తద్వదిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఏవం జ్ఞానాజ్ఞానయోర్నివర్త్యనివర్తకతాముపజీవ్య జ్ఞానినాం బంధాభావ ఉక్తః-అప్యేతత్స్వ

నేతి నేతీతి వేదాంతైర్నిరస్తస్యాఖిలక్షణం। ఆత్మానమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౨౫॥ అ
నణ్వహ్రస్వమస్థూలమదీర్ఘం సత్యచిద్ఘనం। ఆత్మానమాత్మనా పశ్యన్కథం బధ్యేత కర్మణా॥ ౨౬॥ అ
జ్ఞానజన్యకర్త్రాదికారకోత్పన్నకర్మణా। శ్రుత్యుత్పన్నాత్మవిజ్ఞానప్రదీపో బధ్యతే కథం॥ ౨౭॥ అ
జ్ఞానాంధతమోరూపం కర్మధర్మాదిలక్షణమ్। స్వప్రకాశకమాత్మానం నైవ సంస్ప్రష్టుమర్హతి॥ ౨౮॥
ఆదిత్యం శార్వరం యద్వత్తమో న స్పృశతి స్వతః। చిత్ప్రకాశమహాదిత్యం తమోరూపక్రియా తథా॥ ౨౯॥ త
మోరూపో రవిం రాహుస్సమాశ్రిత్య ప్రతీయతే। తత్ప్రకాశేన సంబంధస్తయోర్నాస్తి తథాపి తు॥ ౩౦॥
తద్వదజ్ఞానతత్కార్యం సమాశ్రిత్య స్వయంప్రభమ్। తద్భాసా భాతి సంబంధస్తయోర్నాస్తి తథాపి తు॥
౩౧॥ కర్మసంబంధమజ్ఞానాదాత్మనో మన్యతే భ్రమాత్। విదుషాం న భ్రమస్తస్మాత్కర్మణా నాస్తి సంగతిః॥ ౩౨॥
తస్మాద్దేహాదిసంఘాతే హంమతిం కురుతే తు యః। తస్యైవ కర్మణా యోగస్సంభ్రాంతస్య సదా బుధాః॥

రూపపర్యాలోచనయా సంస్పర్శోఽప్యజ్ఞానస్యాత్మనా సహ దుర్ఘట ఇత్యాహ॥ అజ్ఞానేతి॥ అజ్ఞానం నామ - తమోవదాచ్ఛాదకం చిత్ప్రకాశవిరోధిభావస్వరూపం న తు జ్ఞానాభావః తథా సతి కార్యరూపేణ క్రియాతత్సాధ్యఫలాద్యాత్మనావ్యవస్థితం తత్కథం స్వవిరోధిస్వప్రకాశచిదాత్మానం స్పృశేదిత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఏతదేవ దృష్టాంతముఖేనోపపాదయతి ఆదిత్యమితి॥ శార్వరస్య తమసో హ్యాలోకాభావమాత్రత్వం నిరాకృత్య ప్రతిపాదితం తమః ఖలు చలం నీలం పరాపరవిభాగవత్ ప్రసిద్ధద్రవ్యవైధర్మ్యాన్నవభ్యో భేత్తుమర్హతీతి తద్వదజ్ఞానతమసోఽపి భావరూపత్వమితి తమశ్శబ్దేన జ్ఞానం నిర్దిశతోఽభిప్రాయః॥ ౨౯॥ నన్వజ్ఞానస్య స్వప్రకాశచిదాత్మనాసంస్పర్శో న చేత్కథం తస్య సంసారదశాయాం ప్రతీతిరిత్యాశంక్య దృష్టాంతముపపాదయతి॥ తమోరూప ఇతి॥ తత్ప్రకాశేనేతి॥ ౩౦॥ తస్యాశ్రయభూతస్య సూర్యస్య ప్రకాశేన ప్రతీయత ఇత్యన్వయః॥ యద్యప్యేవం తథాపి తయోః పరస్పరం సంబంధో నాస్తి సూర్యాల్లక్షాంతరే రాహోర్విప్రకృష్టదేశవర్తిత్వేన వ్యవధానాత్। యద్యేవం సంబంధాభావేఽపి రాహోః సూర్యప్రకాశేన ప్రతీతిరాశ్రయబలాత్తథైవాజ్ఞానతత్కార్యమసంగోదాసీనమపి స్వప్రకాశచిదాత్మానమాశ్రిత్య తదీయప్రకాశేన భాసతే తావన్మాత్రేణ తయోస్సంబంధో వస్తుతో నాస్తీత్యర్థః॥ ౩౧॥ నన్వేష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి తమిత్యాదినా ప్రత్యగాత్మనః కర్మసంబంధః శ్రుత్యైవ ప్రతిపాదిత ఇత్యత ఆహ॥ కర్మేతి॥ అజ్ఞాననిమిత్తకాద్దేహాదితాదాత్మ్యభ్రమాదేవాత్మనః కర్మసంబంధో న వాస్తవః ఉదాహృతశ్రుతేస్తు భ్రమసిద్ధమేవ తముపజీవ్యేశ్వరస్య ఫలప్రదాతృత్వప్రతిపాదనే తాత్పర్యం॥ జ్ఞానినస్తు పరవిద్యయా భ్రమమూలస్యాజ్ఞానస్య నివర్తనాత్కర్మసంబంధో నాస్తీత్యర్థః॥ ౩౨॥ ఏవం దేహాదితాదాత్మ్యభ్రమవత ఏవ కర్మసంబంధో న తు తద్విపరీతస్య విశుద్ధాత్మజ్ఞానవత ఇతి ప్రతిపాదితమర్థముపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ వ్యాసేనాపి దేహాదావహంభిమానహీనస్య కర్మణా న సం

* సైంధవఖిల్యేతి- సైంధవబిల్వ ఇతి పాఠాంతరం.

బంధాభావస్సత్ర గృహ్యతే ॥ యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే। హత్వాపి స ఇమాన్ లోకాన్న హంతి న నిబధ్యతే ఇతి ॥ ౩౪ ॥ వేదాంతవాక్యజం జ్ఞానమితి యత్ప్రతిజ్ఞాతం తదుపసంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ అహం బ్రహ్మాస్మీతి యజ్జీవపరతాదాత్మ్యగోచరమాచార్యోపదిష్టం వేదాంతవాక్యజనితం యన్నిర్విచికిత్సం అపరోక్షజ్ఞానం తద్బుద్ధిపూర్వకృతమపి సర్వపాతకజాలం నిర్దహతీత్యర్థః॥ ౩౫ ॥ అపరోక్షాత్మవిజ్ఞానమితి॥ ఆత్మన్యపరోక్షేణభాసమానస్యావిద్యాతత్కార్యభూత దేహేంద్రియాది భ్రమస్యాపరోక్షాత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానవ్యతిరేకేణ నివృత్త్యనుపపత్తేః పరోక్షజ్ఞానేన కేవలమజ్ఞానకార్యస్య పాపసంఘస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తైనైవ నాశో నతు మూలాజ్ఞానస్య అపరోక్షబ్రహ్మాత్మజ్ఞానం తు స్వాత్మన్యధ్యస్త సర్వానర్థనిదాన సంసారకారణభూతం భావరూపమజ్ఞానం సమూలం నాశయతీత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఏవం పరోక్షాపరోక్షరూపేణ బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానస్య ద్వైవిధ్యమభిధాయ తత్ర పరోక్షజ్ఞానస్య ప్రాయశ్చిత్తరూపతామాహ । మహాపాతకేతి ॥ ౩౭॥ నైవాస్తిపాతకమితి॥ సతిహి పాతకే తత్పరిహారాయ ప్రాయశ్చిత్త

౩౩॥ యస్తు విజ్ఞానసంపన్నః కర్మణా తస్య సంగతిః । నైవ సత్యం మయా ప్రోక్తం న హి సందేహకారణం॥ ౩౪॥ తస్మాద్బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకం। బుద్ధిపూర్వకృతం పాపం కృత్స్నం నిర్దహతి క్షణాత్॥ ౩౫॥ అపరోక్షాత్మవిజ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకం। సంసారకారణాజ్ఞానతమసశ్చండభాస్కరః॥ ౩౬॥ మహాపాతకపూర్వాణాం పాతకానాం మునీశ్వరాః॥ రహస్యానాం ప్రసిద్ధానాం ప్రాయశ్చిత్తం హి వేదనం॥ ౩౭॥ అపరోక్షాత్మవిజ్ఞానవతాం నైవాస్తి పాతకం। ప్రాయశ్చిత్త పరిజ్ఞానం పరోక్షజ్ఞానినాం నృణామ్॥ ౩౮॥ తేషాం నిష్ఠామవిజ్ఞాయ మనుష్యాశ్చర్మచక్షుషా। విలోక్య పాతకైర్యుక్తాన్మన్యంతే సత్తమానపి॥ ౩౯॥ యథా బ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానం పాతకానాం మునీశ్వరాః। ప్రాయశ్చిత్తం మయా ప్రోక్తం తథైవ బ్రహ్మభావనా॥ ౪౦॥ శ్రుత్యాచార్యప్రసాదేన సర్వం బ్రహ్మేతి భావయన్ । ముచ్యతే పాతకైస్సర్వైర్ఘటికామాత్రతో నరః॥ ౪౧॥ దినార్ధం సకలం బ్రహ్మ భావయన్ గురుపూర్వకమ్ । బుద్ధిపూర్వకృతైస్సర్వైర్ముచ్యతే పాతకైర్నరః ॥ ౪౨ ॥ విగ్రహం పరతత్వస్య త్రినేత్రం సాంబమద్భుతమ్। ముహూర్తం చింతయన్మర్త్యో ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౪౩॥ స్వస్వరూపానుసంధానాన్నృత్యంతం సర్వకారణమ్। ముహూర్తం చింతయన్మర్త్యో ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౪౪॥ నృత్యమానం మహాదేవం సాంబమూర్తిధరం తు వా । దినార్ధం చింతయన్పాపాత్ప్రసిద్ధాన్ముచ్యతే బలాత్॥ ౪౫ ॥ త్రిమూర్తీనాం తు రుద్రస్య విగ్రహం చింతయన్దినమ్ । మహాపాతకసంఘైశ్చ ముచ్యతే పాతకాంతరైః॥ ౪౬॥ దినత్రయమభిధ్యాయన్రుద్రమూర్తిమతంద్రితః । ముచ్యతే పాతకైస్సర్వైః ప్రసిద్ధైర్నాత్ర సంశయః॥ ౪౭ ॥ విష్ణోశ్చ విగ్రహం ధ్యాయన్మర్త్యశ్శుద్ధో దినత్రయమ్ । మహాపాతక సంఘైశ్చ ముచ్యతే పాతకాంతరైః॥ ౪౮॥ సప్తరాత్రం మహావిష్ణోర్విగ్రహం చింతయన్నరః। ముచ్యతే పాతకైస్సర్వైః ప్రసిద్ధైర్నాత్ర సంశయః॥ ౪౯॥ బ్రహ్మణో విగ్రహం శుద్ధం సప్తరాత్రం విచింతయన్ । మహాపాతక సంఘైశ్చ ముచ్యతే పాతకాంతరైః ॥ ౫౦ ॥ మాసమాత్రమభిధ్యాయన్ బ్రహ్మణో విగ్రహం నరః । ము

మనుష్యేయం దేహాదివ్యతిరిక్తస్య చిన్మాత్రస్య ప్రత్యగాత్మనః పరశివస్వరూపసాక్షాత్కారేణ తత్స్వరూపాచ్ఛాదికావిద్యానివృత్తౌ తత్కార్యకర్తృత్వాది నివృత్తేః పాతకప్రసక్తిరేవ నాస్తీత్యపరోక్షజ్ఞానస్య సంసారకారణావిద్యానివృత్తిరేవ ఫలమిత్యర్థః॥ ప్రాయశ్చిత్తం పరిజ్ఞానం ప్రాయశ్చిత్తం హి వేదనమితి॥ పరోక్షబ్రహ్మాత్మజ్ఞానస్య ప్రాయశ్చిత్తరూపత్వప్రతిపాదనేన తదేతత్పరోక్షజ్ఞానవిషయమిత్యర్థః॥ ౩౮॥ ౩౯॥ యథా బ్రహ్మేతి॥ నిర్విచికిత్సపరోక్షబ్రహ్మాత్మవిజ్ఞానస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తరూపేణ యథా సర్వపాపనివృత్తిస్తథా శ్రుత్యాచార్య ముఖాదాపాతప్రతిపన్నస్య బ్రహ్మాత్మభావనస్య ధ్యానమపి ప్రాయశ్చిత్తం భవతీత్యర్థః॥ ౪౦॥ శ్రుత్యాచార్యప్రసాదేనేతి॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత ఉపాసీత॥ ఇతి శ్రుత్యర్థం గురుముఖాదధిగత్య యత్స్థావరజంగమాత్మకం సర్వం జగద్బ్రహ్మేత్యుపాసనమపి సర్వపాతకనివృత్తిహేతురిత్యర్థః॥ ౪౧॥ ౪౨॥ నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానవత్సగుణబ్రహ్మోపాసనస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తరూపతామభిధాయ స్వలీలాస్వీకృతమూర్తిధ్యానమపి సర్వపాతకప్రాయశ్చిత్తమిత్యాహ॥ విగ్రహమిత్యాదినా॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧ ॥ మంత్రం చైతన్యవాచకమితి॥ సచ భువనేశ్వరీ

హంత్రః॥ ౫౨॥ ౫౩॥మాతృకాశ్రయమితి॥ మాతృకారూపేణస్థితంపదాఖ్యంమంత్రమిత్యర్థః॥౫౪ ॥౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ పావమానీంజపేదితి॥ పావమానస్సోమదేవతాకాఋచఃపావమాన్యః॥ ౬౨ ॥ ౬౩ త్రిజపిత్వాఘమర్షణమితి॥ ఋతంచసత్యంచాభీద్ధాత్తపసోఽధ్యజాయత । తతస్సముద్రోఅర్ణవఇతి అఘమర్షణం ॥ ౬౪॥ ౬౫॥ కూశ్మాండైరితి॥ యద్దేవా దేవహేడనమిత్యాదికాస్స్వాధ్యాయంఘువకాండసమామ్నాతామంత్రాః కూశ్మాండాః॥ ౬౬॥ జపిత్వాశివకల్పమితి॥ తన్మేమనశ్శివసంకల్పమస్త్వితియస్మిన్సూక్తేతచ్ఛివసంకల్పం అస్యవామస్యేతిసూ

చ్యతేపాతకైస్సర్వైఃప్రసిద్ధైర్నాత్రసంశయః॥౫౧॥ జపిత్వాదశసాహస్రంమంత్రంచైతన్యవాచకం।
మహాపాతకసంఘైశ్చముచ్యతేపాతకాంతరైః॥ ౫౨॥ పాతకానాంసమస్తానాంలాఘవాపేక్షయా
క్రమాత్ । జపేపిలాఘవంకార్యంచిన్మంత్రస్యక్రమేణతు॥ ౫౩॥ పదంద్వాదశసాహస్రంజపిత్వామా
తృకాశ్రయమ్ । మహాపాతకసంఘైశ్చ ముచ్యతేపాతకాంతరైః ॥ ౫౪॥ పాతకానాంసమస్తానాంలా
ఘవాపేక్షయాక్రమాత్ । జపేపిలాఘవంకార్యంపదాఖ్యస్యమనోరపి॥ ౫౫॥ జపిత్వాలక్షమేకంతుప్ర
ణవంబ్రహ్మవాచకమ్ । మహాపాతకసంఘైశ్చముచ్యతేపాతకాంతరైః ॥ ౫౬ ॥ కంఠమాత్రోదకేల
క్షంజపిత్వాహంసమంత్రకమ్ । మహాపాతకసంఘైశ్చముచ్యతేపాతకాంతరైః॥ ౫౭ ॥ నాభిమాత్రో
దకేలక్షంజపిత్వాతుషడక్షరమ్ । మహాపాతకసంఘైశ్చముచ్యతేపాతకాంతరైః ॥ ౫౮ ॥ కంఠమా
త్రోదకేలక్షంజపిత్వావ్యాహృతిత్రయమ్ । మహాపాతకసంఘైశ్చముచ్యతేపాతకాంతరైః॥ ౫౯ ॥
వాగ్యతస్తుజపేల్లక్షంసావిత్రీమాదరేణతు । మహాపాతకసంఘైశ్చముచ్యతేపాతకాంతరైః ॥ ౬౦॥
సవ్యాహృతీస్సప్రణవాఃప్రాణాయామాస్తుషోడశ । అపిభ్రూణహనంమాసాత్పునంత్యహరహఃకృ
తాః॥ ౬౧॥ గవాంగోష్ఠేతుభిక్షాశీపావమానీంజపన్సదా।వత్సరాత్పాతకైస్సర్వైర్ముచ్యతేనహి
సంశయః॥ ౬౨॥ దశవారంజపేన్నిత్యంపావమానీంమహామతిః । గవానుగమనంప్రోక్తంగోఘ్నస్యై
వనచాన్యథా॥ ౬౩॥ ఉపవాసత్రయంకృత్వాకంఠమాత్రోదకేస్థితః।ముచ్యతేపాతకైస్సర్వైఃత్రిజపి
త్వాఘమర్షణమ్ ॥ ౬౪ ॥ గాయత్ర్యాష్టసహస్రంతుజపిత్వాతుదినేదినే । సప్తాహాత్సర్వపాపేభ్యో
ముచ్యతేభైక్షభుఙ్నరః॥ ౬౫॥ ఉపవాసత్రయం కృత్వాచత్వారింశద్ఘృతాహుతీః । కూశ్మాండైర్జు
హుయాత్సర్వపాపేభ్యోముచ్యతేనరః॥ ౬౬॥ జపిత్వాశివసంకల్పమస్యవామీయమేవచ । సువర్ణస్తే
యదోషేణముచ్యతేనహిసంశయః॥ ౬౭॥ జపిత్వాపౌరుషంసూక్తంహవిష్మాంతీయమేవచ । గురుత
ల్పకదోషేణముచ్యతేనహిసంశయః॥౬౮॥ఉపవాసత్రయంకుర్యాద్ధోమశ్చాజ్యేనధీమతా । పౌరుషే
ణైవసూక్తేనసర్వపాపనివృత్తయే ౬౯॥ పవిత్రమృషభంతోయేస్థిత్వాజప్త్వాదశావరమ్। త్రిరాత్రో
పోషితస్తేయాన్ముచ్యతేనహిసంశయః॥ ౭౦॥ ఉపవాస త్రయంకృత్వా భస్మోద్ధూళితవిగ్రహః । రుద్రా
ధ్యాయీవిముచ్యేతసురాపానాన్నసంశయః॥ ౭౧॥ ద్రుపదానామగాయత్రీవదేవాజసనేయకే।సం
చజప్త్వాజలేమగ్నోముచ్యతేసర్వపాతకైః॥ ౭౨ ॥ అవేత్యృచంజపేదబ్ద౦యత్కించేదమితీతిచ । మ
హాపాతకసంఘైశ్చముచ్యతేహిదశాపరాత్॥ ౭౩॥ జపేత్తరత్సమందీయమభక్ష్యస్యతుభక్షణే । త
ద్దోషేణవిముచ్యేతమానవస్తునసంశయః ॥ ౭౪ ॥ ఇంద్రమిత్యేతదేనస్వీ జపేదబ్ధార్ధమాదరాత్।
భైక్షాహారోవిముచ్యేతపాతకైశ్చమహత్తరైః॥ ౭౫॥ ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సర్వపాపైః ప్ర
ముచ్యతే । ప్రాణాయామసహస్రైస్తుముచ్యతేభవబంధనాత్॥ ౭౬॥ సవ్యాహృతీంసప్రణవాం గాయ
త్రీంశిరసాసహ । త్రిఃపఠేత్తుజలేమగ్నస్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౭౭ ॥ లింగోమసహస్రేణ వ్యా
హృత్యాప్రణవేనవా । మహాపాతకసంఘైశ్చ ముచ్యతేనహిసంశయః ॥ ౭౮ ॥ మహాదేవేతియోబ్రూ

క్తమస్యవామీయం॥ ౬౭॥ హవిష్మాంతమజరస్వర్విదమితి సూక్తంహవిష్మాంతీయం॥౬౮ ॥౬౯॥పవిత్రమృషభమితి॥ యశ్ఛందసామృషభోవిశ్వరూపఇతిశ్రుతేః॥ ప్రాణావైఋషభః ॥ ౭౦। ౭౧। ద్రుపదా నామేతి । ద్రుపదాదివేన్ముముచానఇత్యేషా ॥ ౭౨ ॥ అవేత్యృచమితి॥ అవతేహేడోవరుణేత్యేషా॥ యత్కించేదంవరుణేతి॥౭౩॥ జపేత్తరత్సమందీయమితి॥తరత్సమందీధావతీతిసూక్తం॥ ౭౪॥ ఇంద్రమితి॥ ఇంద్రంమిత్రంవరుణమగ్నిమాహురితి॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥

౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮॥ ౮౯॥ మహామాఘ ఇతి॥ మహామాఘః పౌర్ణమాసీయుక్తం మఘర్క్షం మహామాఘం॥ ౯౦॥ ౯౧॥ ఉత్తరఫాల్గున ఇతి॥ ఫాల్గునమాసస్యోత్తరఫల్గున్యామిత్యర్థః॥౯౨॥ శేషం స్పష్టమన్యత్॥౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥ ౯౮॥ ౯౯॥ ౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥

యాత్ప్రాతరుత్థాయ నిత్యశః। జన్మాంతరసహస్రేషు కృతం పాపం వినశ్యతి॥౭౯॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయ శుచిర్భూత్వా సమాహితః। శివేతి కీర్తయన్సర్వైః పాతకైస్తు విముచ్యతే॥ ౮౦॥ పుణ్యా భాగీరథీ లోకే పుణ్యా వారాణసీ పురీ। పుణ్యో వేదాశ్శివః పుణ్యః పుణ్యం తిర్యక్త్రిపుండ్రకమ్॥౮౧॥ పంచ పుణ్యాని యో నిత్యం ప్రాతరుత్థాయ కీర్తయేత్। సర్వపాపవినిర్ముక్తస్స యాతి పరమాం గతిమ్॥ ౮౨॥ విషువాయనకాలేషు గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః। శివశబ్దజపం కుర్వన్ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౮౩॥ వ్యతీపాతే తిలం ధాన్యం బ్రాహ్మణాయ దదాతి యః। సర్వపాపవినిర్ముక్తస్స యాతి పరమాం గతిమ్॥ ౮౪॥ పంచదశ్యాం సముద్దిశ్య మహాదేవం సితేతరే। బ్రాహ్మణం భోజయిత్వా తు ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౮౫॥ యస్తు కృష్ణచతుర్దశ్యాం శివముద్దిశ్య భోజయేత్। బ్రాహ్మణం పాతకైస్సర్వైర్ముచ్యతే న హి సంశయః॥౮౬॥ కృష్ణాష్టమ్యాం ద్విజశ్రేష్ఠం భోజయేచ్ఛంకరాత్మనా। సర్వపాపవినిర్ముక్తశ్శంకరం యాతి మానవః॥ ౮౭॥ అర్కవారే తు సావిత్రీం జపిత్వాష్టోత్తరం శతమ్। భోజయిత్వా ద్విజశ్రేష్ఠం ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥౮౮॥ ఆర్ద్రాయాం రుద్రముద్దిశ్య భోజయిత్వా ద్విజోత్తమమ్। సర్వపాపవినిర్ముక్తస్సమ్యగ్జ్ఞానమవాప్నుయాత్॥ ౮౯॥ మహామాఘే మహాదేవమభిషిచ్య ఘృతేన తు। బ్రహ్మహత్యాదిభిః పాపైర్ముచ్యతే హి మహత్తరైః॥ ౯౦॥ మాఘమాసి చతుర్దశ్యాం కృష్ణపక్షే మహేశ్వరమ్। బిల్వపత్రేణ సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౯౧॥ ఉత్తరే ఫల్గునే మాసి పలాశకుసుమేన చ। మహాదేవం సమారాధ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౯౨॥ వసంతకాలే చిత్రాయాం సుగంధకుసుమైర్హరమ్। పూజ్య ప్రాసంగికాద్యైస్తు ముచ్యతే పాతకైర్నరః॥ ౯౩॥ సకృద్గంగాజలే స్నాత్వా వారాణస్యాం మహేశ్వరమ్। దృష్ట్వా విశ్వేశ్వరాఖ్యం తు ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౯౪॥ గోదావర్యాం సకృత్స్నానాత్సింహయుక్తే బృహస్పతౌ। బ్రహ్మహత్యాదిభిః పాపైర్ముచ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౯౫॥ మాఘమాసి మఘర్క్షే తు సువర్ణముఖరీజలే। స్నాత్వా దత్త్వా మహాపాపైర్ముచ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౯౬॥ స్నాత్వా తు శివగంగాయాం సోపర్యయుక్తే ర్కవారకే। మహాపాతకసంఘైశ్చ ముచ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౯౭॥ సోమవారే త్వమావాస్యాం సప్తమ్యామర్కవాసరే। సకృత్స్నానేన కావేర్యాం ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౯౮॥ స్నాత్వా దత్త్వా తు విప్రాయ గంధమాదనపర్వతే। దృష్ట్వా రామేశ్వరం దేవం ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౯౯॥ అన్నపానాదిభిర్భక్త్యా బ్రహ్మనిష్ఠం సమర్చయేత్। సర్వపాపవినిర్ముక్తశ్శంకరం యాతి మానవః॥ ౧౦౦॥ శ్రీమదభ్రసభామధ్యే నృత్యంతం దేవనాయకమ్। దృష్ట్వాదినేదినే పాపైర్ముచ్యతే దశభిర్జనైః॥౧౦౧॥ సన్న్యాసశ్చాపి పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రకీర్తితమ్। పాపిష్ఠానామయోగ్యానాం యోగ్యానాం ముక్తిసాధనమ్॥ ౧౦౨॥ చతుర్విధస్తు సన్న్యాసో వృత్తిభేదేన సత్తమాః। ఏకః కుటీచకః ప్రోక్తస్తథాన్యశ్చ బహూదకః॥ ౧౦౩॥ హంసశ్చాన్యస్తథైవాన్యః పరహంససమాహ్వయః। కుటీచకాదపి శ్రేష్ఠో భిక్షుకశ్చ బహూదకః॥ ౧౦౪॥ హంసో బహూదకాచ్ఛ్రేష్ఠః పరహంసస్తథా పరః। పరహంసాదపి శ్రేష్ఠ ఆశ్రమో నాస్తి కశ్చన॥ ౧౦౫॥ కుటీచకాశ్చ హంసాశ్చ తథైవ చ బహూదకాః। నిత్యానుష్ఠానతశ్శుద్ధా భవంతి ద్విజపుంగవాః॥ ౧౦౬॥ చిత్తశుద్ధ్యా ముముక్షుత్వం క్రమాత్తేషాం విజాయతే। ముముక్షుత్వే తు సంజాతే భవేయుః పరహంసకాః॥౧౦౭॥ పరహంసస్తు నిత్యాఖ్యం కర్మ త్యక్త్వా ప్రధానతః। శమాదిసాధనోపేతో భూత్వా వేదాంతజ్ఞానమభ్యసేత్॥ ౧౦౮॥ కుటీచకాఖ్యస్సన్న్యాసీ తథైవ చ బహూదకః। గోవాలరజ్జుసంబద్ధం త్రిదండం చ కమండలుమ్॥ ౧౦౯॥ స్థానతోజలం పవిత్రం చ తథా కాషాయమేవ చ। శిఖాం యజ్ఞోపవీతం చ పవిత్రం చైవ ధారయేత్॥౧౧౦॥ పవిత్రం జలపాత్రం చ పవిత్రం చ తథైవ చ। కుండికాం చోపవీతం చ హంసస్న్యాపి సమం

౧౦౭॥ ౧౦౮॥ ౧౦౯ ॥ ౧౧౦ ॥ ౧౧౧ ॥ ౧౧౨॥ ౧౧౩ ॥ ౧౧౪॥ ౧౧౫ ॥ ౧౧౬॥ ౧౧౭॥ ౧౧౮॥ ౧౧౯॥ ౧౨౦॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్య విరచితాయాం సూత సంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ద్విచత్వారింశోధ్యాయః॥ ... ... *

ద్విజాః ॥ ౧౧౧॥ హంసః పరమహంసశ్చ సత్వచం సౌమ్యమవ్రణమ్ । ఏకంతు వైణవం దండం కాషాయం చైవధారయేత్ ॥౧౧౨॥ పరహంసస్యహంసస్య సమానం మాండమాస్తికాః । స్నానం శౌచం శివధ్యానం శివార్చా భస్మగుంఠనమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ త్రిపుండ్రధారణం శాంతిర్దాంతిః క్రోధాదివర్జనమ్ । చాతుర్మాస్యం చ సర్వేషాం సమానం పరికీర్తితమ్॥ ౧౧౪॥ పాపిష్ఠః కర్మసన్న్యాసం కృత్వా శాస్త్రోక్తవర్త్మనా। ప్రాణత్యాగం తతః కుర్యాత్పాపానాం చ విశుద్ధయే॥ ౧౧౫॥ యోగ్యస్సన్న్యాసమాపన్నః ప్రాణత్యాగం కదాచన। న కుర్యాన్మోహతో వాపి జ్ఞానమేవ సదాభ్యసేత్ ॥ ౧౧౬ ॥ సన్న్యాసేన సమం నాస్తి ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజర్షభాః।అతః పాపనివృత్త్యర్థం సన్న్యాసేత్త్వరితాపితః॥ ౧౧౭ ॥రహస్యానాం చ సన్న్యాసః ప్రాయశ్చిత్తం యథైనసామ్ । ప్రసిద్ధానాం చ పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తమిదం తథా॥ ౧౧౮॥ శివజ్ఞానం శివధ్యానం శివశబ్దజపస్తథా।అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్భస్మనా చావగుంఠనం॥ ౧౧౯॥ రుద్రాక్షధారణం భక్త్యా త్రిపుండ్రస్య చ ధారణమ్ । సన్న్యాసశ్చైవ పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం మహత్తరమ్॥ ౧౨౦॥ సర్వవేదరహస్యమిదం మయా కేవలం కృపయైవ సమీరితమ్ । ప్రాహ కారుణికస్సకలార్థవిద్దేశికప్రవర ఏవ పరస్తు మే॥౧౨౧॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే - సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- పూర్వభాగే ప్రాయశ్చిత్తవిధిర్నామ-ద్విచత్వారింశోధ్యాయః॥ ... ... *

—* పాపశుద్ధ్యుపాయః. *—

శ్రీసూత ఉవాచ ॥ భూయోపి పాపశుద్ధ్యర్థముపాయం ప్రవదామ్యహం। మహత్యా శ్రద్ధయా యుక్తాః శ్రుణుత బ్రహ్మవిత్తమాః॥౧॥ నిర్మితాని శివేనైవ భూమౌ స్థానాని దేహినాం।సర్వపాపవిశుద్ధ్యర్థం తాని వక్ష్యామ్యశేషతః ॥ ౨ ॥ అమరేశమితి ప్రోక్తం స్థానం సర్వార్థసాధకమ్। ఓంకారసంజ్ఞస్తత్రేశశ్చండికాఖ్యా మహేశ్వరీ ॥ ౩ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ।తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౪ ॥ ప్రభాసాఖ్యం మహాస్థానమస్తి భూమితలే ద్విజాః । సోమనాథశ్శివస్తత్ర శివా సా పుష్కరేక్షణా॥ ౫ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ।తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౬ ॥ నైమిషాఖ్యం మహాస్థానమస్తి తత్ర మహేశ్వరః । దేవదేవాభిధః ప్రాజ్ఞా దేవీ సా లింగరూపిణీ॥ ౭ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౮ ॥ పుష్కరాఖ్యం మహాస్థానమస్త్యద్య సుమహీతలే । రజోగంధిర్మహాదేవః పురుహూతా మహేశ్వరీ ॥ ౯ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ। తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౧౦ ॥ ఆషాఢినామ విప్రేంద్రా స్థానమస్తి మహీతలే । ఆషాఢీశో హరస్తత్ర రతిస్సా పరమేశ్వరీ ॥ ౧౧ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౧౨ ॥ దండీముండీసమాఖ్యం తు స్థానమస్త్యన్యదుత్తరం। దండీ తత్ర మహాదేవో దండినీ పరమేశ్వరీ ॥ ౧౩ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ।తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥ ౧౪॥ భారభూతిరితి ఖ్యాతమస్తి స్థానం మహత్తరం। భారభూతిర్మహాదేవో భూతిస్సా పరమేశ్వరీ ॥ ౧౫ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః॥౧౬॥ నాకులం నామ సంశుద్ధమస్తి స్థానం మహీతలే। నాకులేశో హరస్తత్ర నకులా సా ప్రకీర్తితా ॥ ౧౭ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ ।

ఏవం వేదాధికృతానాం చిత్తపరిపాకానుసారేణ వేదాంతవాక్యజనితబ్రహ్మాత్మజ్ఞానతద్ధ్యాన వైదికమంత్రజపాదికం ప్రాయశ్చిత్తత్వేనోపదిష్టం ॥ అథ సర్వసాధారణమమరేశాదిస్థానవిశేషేషు శక్తిసహితస్య తత్ర స్నాత్వా పూజాత్మకం పాపశోధనోపాయం వక్తుమారభతే॥ భూయోపీతి॥౧॥ ౨॥ ౩ ॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥

౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ మాయాపీతి ॥ యద్యప్యస్మాయామేధాస్రజో వినిరితి విన్నంతాత్ స్త్రియాం ఙీప్ మాయావినీతి భవితవ్యం॥ తథాపి పురాణానామప్యార్షత్వేన ఛందోవద్భావత్వాద్బహులం ఛందసీతి బహులగ్రహణస్య సర్వోపాధివ్యభిచారార్థత్వాన్న స్రగ్విత ఇత్యస్య మాయాస్తేష్టిలోపో తద్ధితేటేప్యనిద్రష్టవ్యః॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥

తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౧౮ ॥ హరిశ్చంద్రసమాఖ్యం చ స్థానమస్తి మహీతలే । హరాఖ్యశ్శంకరస్తత్ర చండికాఖ్యా మహేశ్వరీ ॥ ౧౯ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీపర్వతసమాఖ్యం చ స్థానమస్తి మహత్తరం । మాయాపీ శంకరీ తత్ర శంకరస్త్రిపురాంతకః ॥ ౨౧ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౨౨ ॥ జప్యేశ్వరమితి ఖ్యాతం స్థానమస్తి మహత్తరమ్ । త్రిశూలా శంకరీ తత్ర శూలీ పరమేశ్వరః ॥ ౨౩ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౨౪ ॥ (* ఆమ్రాతకేశ్వరం నామ స్థానమన్యత్సుశోభనం । తత్ర సూక్ష్మాభిధో రుద్రస్సూక్ష్మాఖ్యా పరమేశ్వరీ ॥ ౨౫ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౨౬ ॥ మహాకాళమితి ప్రోక్తమన్యదస్తి మహత్తరమ్ । మహాకాళో హరస్తత్ర శంకరీ చ మహేశ్వరీ ॥ ౨౭ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౨౮ ॥ మధ్యమాఖ్యం మహాస్థానమస్తి + మాయావిషాపహమ్ । తత్ర శర్వశ్శివస్సాక్షాచ్ఛర్వాణీ పరమేశ్వరీ ॥ ౨౯ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౩౦ ॥ కేదారాఖ్యం మహాస్థానమస్తి భూమితలే శుభమ్ । ఈశానాఖ్యో హరస్తత్ర దేవీ సా మార్గదాయినీ ॥ ౩౧ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౩౨ ॥ భైరవాఖ్యం మహాస్థానం భవరోగస్య భేషజమ్, భైరవశ్శంకరస్తత్ర భైరవీ పరమేశ్వరీ ॥ ౩౩ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౩౪ ॥ గయా నామ మహాక్షేత్రమస్తి భూమితలే శుభం । మంగళాఖ్యా మహాదేవీ శంకరః ప్రపితామహః ॥ ౩౫ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౩౬ ॥ కురుక్షేత్రమితి ఖ్యాతమస్తి క్షేత్రం మహీతలే । శివా స్థాణుప్రియా తత్ర శివస్స్థాణుసమాహ్వయః ॥ ౩౭ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౩౮ ॥ స్థాలీకాఖ్యం మహాస్థానమస్తి సర్వార్థసాధకమ్ । స్వయంభూస్తత్ర దేవేశశ్శివా స్వాయంభువీ మతా ॥ ౩౯ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౪౦ ॥ విమలేశ్వరమిత్యుక్తమన్యదస్తి మహీతలే । విశ్వస్తత్ర మహాదేవో విశ్వా సా పరమేశ్వరీ ॥ ౪౧ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౪౨ ॥ అశ్వానఖం నామ స్థానమస్తి మహత్తరమ్ । ఉగ్రస్తత్ర మహాదేవశ్శివోగ్రా మునిపుంగవాః ॥ ౪౩ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౪౪ ॥ అట్టహాసమితి ప్రోక్తమన్యదస్తి మహత్తరమ్ । మహానందో హరస్తత్ర మహానందా మహేశ్వరీ ॥ ౪౫ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౪౬ ॥ మహేంద్రమితి విఖ్యాతమన్యదస్తి మహీతలే । హరో మహాంతకస్తత్ర శివా సా తు మహాంతకా ॥ ౪౭ ॥ తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౪౮ ॥ భీమం నామ మహాస్థానమస్తి భీతివినాశనమ్ । తత్ర భీమేశ్వరో దేవశ్శివా భీమేశ్వరాభిధా ॥ ౪౯ ॥

౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥

(*ఆమ్రేడితేశ్వరం చేతి. అభ్రాతకేశ్వరం చేతి పాఠాంతరం.

+ భూమితలే శుభమితి పాఠాంతరం.

౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥
౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ ౭౪ ॥ ౭౫ ॥ ౭౬ ॥ ౭౭ ॥ ౭౮ ॥ ౭౯ ॥ ౮౦ ॥ ౮౧ ॥ ౮౨ ॥ ౮౩ ॥

తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౫౦ ॥
వస్త్రాపథమితి ఖ్యాత మస్తి స్థానం మహత్తరం । భవస్తత్ర శివస్సాక్షాద్భవానీ పరమేశ్వరీ ॥ ౫౧ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౫౨ ॥
రుద్రకోటిరితి ఖ్యాత మన్యదస్తి సుశోభనం । రుద్రస్తత్ర మహాదేవో రుద్రాణీ సా మహేశ్వరీ ॥ ౫౩ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౫౪ ॥
అవిముక్తమితి ఖ్యాత మన్యదస్తి సుశోభనమ్ । మహాదేవాభిధశ్శంభుర్విశాలాక్షీ మహేశ్వరీ ॥ ౫౫ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౫౬ ॥
మహాలయమితి ఖ్యాత మన్యదస్తి సుశోభనమ్ । రుద్రస్తత్ర హరస్సాక్షాన్మహాభాగాభిధా శివా ॥ ౫౭ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౫౮ ॥
గోకర్ణాఖ్యం మహాస్థాన మస్తి భూమితలే శుభం । మహాబలో హరస్తత్ర శివా సా (*) భద్రకర్ణికా ॥ ౫౯ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౬౦ ॥
భద్రకర్ణం మహాస్థాన మస్తి భద్రకరం పరమ్ । భద్రా తత్ర మహాదేవీ మహాదేవశ్శివాభిధః ॥ ౬౧ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౬౨ ॥
సువర్ణాక్షమితి ప్రోక్త మన్యదస్తి మహత్తరం । శివస్తత్ర సహస్రాక్షః ఉత్పలాక్షీ శివా పరా ॥ ౬౩ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౬౪ ॥
స్థాణుసంజ్ఞం మహాస్థాన మస్తి భూమితలే శుభమ్ । శివస్థాణ్వీశ్వరస్తత్ర శివా స్థాణ్వీశ్వరీ మతా ॥ ౬౫ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౬౬ ॥
కమలాలయమిత్యుక్త మస్తి స్థానం మహత్తరమ్ । కమలాఖ్యో హరస్తత్ర కమలాఖ్యా మహేశ్వరీ ॥ ౬౭ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౬౮ ॥
చలగండమితి ప్రోక్త మన్యదస్తి మహత్తరమ్ । కపర్దీ తత్ర దేవేశః ప్రచండాఖ్యా మహేశ్వరీ ॥ ౬౯ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౭౦ ॥
() కురండమితి విఖ్యాత మన్యదస్తి సుశోభనం । ఊర్ధ్వరేతా హరస్తత్ర (* త్రిసంధ్యాఖ్యా శివా పరా ॥ ౭౧ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౭౨ ॥
మాకుటాఖ్యం మహాస్థానమన్యదస్తి మహీతలే । మహోత్కటో హరస్తత్ర శివా సా మకుటేశ్వరీ ॥ ౭౩ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౭౪ ॥
మండలేశ్వరసంజ్ఞం చ స్థానమస్తి మహత్తరమ్ । శ్రీకంఠస్తత్ర దేవేశ శ్శంకరీ మండలీ తథా ॥ ౭౫ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౭౬ ॥
❖ కాలంజరమితి ఖ్యాత మస్తి స్థానం మహత్తరం । నీలకంఠో హరస్తత్ర శివా కాళీ ప్రకీర్తితా ॥ ౭౭ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౭౮ ॥
శంకుకర్ణం మహాస్థానం సర్వదోషనివారణమ్ । మహాతేజా హరస్తత్ర ధ్వనిస్సా పరమేశ్వరీ ॥ ౭౯ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౮౦ ॥
స్థూలేశ్వరసమాఖ్యం తు స్థానమస్తి మహత్తరమ్ । స్థూలస్తత్ర మహాదేవ స్థూలా సా పరమేశ్వరీ ॥ ౮౧ ॥
తత్ర దేవం చ దేవీం చ శ్రద్ధయా పరయా సహ । తత్ర స్నాత్వా తు సంపూజ్య ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ ౮౨ ॥
శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురాఖ్యం తు స్థానమస్తి మహీతలే । హరస్సభాపతిస్తత్ర శివా దభ్రసభేశ్వరీ ॥ ౮౩ ॥

(*) భద్రకాళికా ఇతి పాఠాంతరం. () ఉద్దండమితి పాఠాంతరం.
(* శ్రీప్రమాఖ్యేతి పాఠాంతరం. ❖ కాలాంబరమితి పాఠాంతరం.

౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮ ॥ ౮౯॥ ప్రసిద్ధైః పాపైః మహద్భిస్తైః బ్రహ్మహత్యాదిభిః ॥ ౯౦ ॥ ౯౧॥ ॥౯౨ ॥ ౯౩॥
౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬ ॥ ౯౭॥ భగనక్షత్రక ఇతి ॥ ఫల్గునీనక్షత్రంభగో దేవతేతి శ్రుతేః ॥ ఉత్తరఫల్గున్యాఖ్యంభగనక్షత్రం॥
౯౮ ॥ పావకస్యదిన ఇతి ॥ కృత్తికాయామిత్యర్థః॥ ౯౯॥ ౧౦౦॥ ౧౦౧॥ ౧౦౨॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ ౧౦౬॥
౧౦౭॥ ౧౦౮॥౧౦౯॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం-సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం- యజ్ఞవైభవఖండే
త్రిచత్వారింశోధ్యాయః॥ ... ... *

తత్ర దేవంచ దేవీంచ శ్రద్ధయోమాపరయాసహ। తత్ర స్నాత్వాతుసంపూజ్యముచ్యతేసర్వపాతకైః॥ ౮౪॥
యత్రనృత్యతి దేవేశస్స్వాత్మానందప్రమోదతః । యత్రనృత్యంత మీశాన మంబికాపరిపశ్యతి॥ ౮౫॥
తత్ర దేవంచ దేవీంచ శ్రద్ధయాపరయాసహ । తత్ర స్నాత్వాతుసంపూజ్యముచ్యతేసర్వపాతకైః॥౮౬॥
యతిభక్తిమతాంనౄణాంప్రసీదతిమహేశ్వరః।యత్రనృత్యంతమీశానందృష్ట్వామర్త్యోవిముచ్యతే॥
౮౭॥ స్థానానామపిసర్వేషామేతత్స్థానముత్తమమ్ । అత్రజప్తంహుతందత్తమసంఖ్యేయగుణాధికం॥
౮౮॥ అస్మిన్నేవమహాస్థానే శివగంగాభిధంపరమ్ । తటాకమస్తితత్తీరేదక్షిణేనృత్యతీశ్వరః॥ ౮౯ ॥ త
స్మిన్నేవతటాకేయోనిత్యంస్నాత్వాద్విజానరః । దృష్ట్వాదభ్రసభానాథంపరమశ్రద్ధయాసహ॥౯౦॥
అష్టోత్తరసహస్రంతుమంత్రమాద్యంషడక్షరమ్ । జపతిప్రీతిసంయుక్తః ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥౯౧॥
ఆదిత్యేమేషసంయుక్తే పర్వణ్యాద్రాదినేతథా । తటాకేస్మిన్నరస్స్నాత్వాప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥
౯౨॥ ఆదిత్యేవృషభంప్రాప్తేతటాకేస్మిన్విశోధయే । స్నాత్వాదత్వామహాపాపైః ప్రసిద్ధైరపి
ముచ్యతే॥ ౯౩ ॥ ఆదిత్యేమిథునంప్రాప్తేతటాకేస్మిన్మహత్తరే । కృష్ణాష్టమ్యాం నరస్స్నాత్వాప్రసి
ద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౯౪॥ ఆషాఢేతుచతుర్దశ్యాంకృష్ణపక్షేసమాహితః । తటాకేస్మిన్నరస్స్నాత్వా
ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౯౫॥ శ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యాంతుతటాకేస్మిన్సమాహితః । స్నాత్వాతు
పాతకైస్సర్వైః ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౯౬॥ కన్యకాయాంస్థితేచార్కేజన్మర్క్షేచార్కవారకే।న
రస్స్నాత్వాతటాకేస్మిన్ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౯౭॥ ఆదిత్యేచతులాంప్రాప్తేభగనక్షత్రకేనరః।ప్రా
తస్స్నాత్వాతటాకేస్మిన్ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥౯౮॥ఆదిత్యేవృశ్చికంప్రాప్తేపావకస్యదినేనరః।ప్రాత
స్స్నాత్వాతటాకేస్మిన్ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే ॥ ౯౯ ॥ ఆదిత్యేచాపసంయుక్తే రౌద్రనక్షత్రకేనరః।
స్నానంకృత్వాతటాకేస్మిన్ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౧౦౦॥ ఆదిత్యేమకరంప్రాప్తేపుష్యర్క్షే చార్క
వాసరే । నరస్స్నాత్వాతటాకేస్మిన్ప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౧౦౧॥ మాఘమాసి మఘర్క్షేతుతటా
కేస్మిన్సుమహత్తరే । స్నానంకృత్వామహాపాపైఃప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౧౦౨ ॥ ఫాల్గునేచోత్తరే
మర్త్యస్తటాకేస్మిన్మహత్తరే । స్నానంకృత్వామహాపాపైఃప్రసిద్ధైరపిముచ్యతే॥ ౧౦౩॥ అత్రబ్ర
హ్మవిదాంనిత్యంఅన్నంపేయందదాతియః । సర్వపాపవినిర్ముక్తస్సయాతిపరమాంగతిమ్ ॥ ౧౦౪ ॥
గృహంవామఠికాంవాపిప్రదత్వాత్రశివయోగినే। సర్వపాపవినిర్ముక్తః శంకరంయాతిమానవః॥౧౦౫ ॥
అనేనసదృశంస్థానంనాస్తిలోకత్రయేప్యపి। అత్రైవవర్తమానాస్తుముచ్యంతేభవబంధనాత్॥౧౦౬ ॥
స్థానమేతత్పురాశంభుస్సర్వదోషనివృత్తయే । నిర్మమే సర్వజంతూనాం కేవలం కరుణాబలాత్ ॥
౧౦౭ ॥ అనేకకోటిభిః కల్పైరార్జితైః పుణ్యరాశిభిః । స్థానమేతన్మనుష్యాణాంసిద్ధ్యత్యత్యంత
శోభనమ్॥ ౧౦౮॥ సర్వముక్తమతిశోభనంమయా పాపరాశిపరికృంతనంనృణామ్ । స్థానమేతదతిశో
భనంసదాసేవనీయమఖిలైస్తుజంతుభిః॥ ౧౦౯॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూత సంహి
తాయాంయజ్ఞవైభవఖండే పూర్వభాగే పాపశుద్ధ్యుపాయో నామత్రిచత్వారింశోధ్యాయః.

—* ద్రవ్యశుద్ధ్యుపాయః. *—

ఓమ్ శ్రీసూతఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిద్రవ్యశుద్ధింసమాసతః । శ్రద్ధయాసహవిప్రేంద్రా

సచ్చిదానందరూపస్యాత్మనస్స్వాభావికశుద్ధింసిద్ధవత్కృత్యతదుపజీవనేనతత్స్వరూపైధ్యస్తావిద్యాతత్కార్యా
సితరూపస్యదోషజాతస్యనివర్తకంప్రాయశ్చిత్తముక్తం-అథతాంస్వతశ్శుద్ధిమాత్మనః ప్రతిపాదయితుంద్రవ్యశుద్ధిం

ప్రతిజానీతే॥ అథాతఇతి॥ ౧॥ ద్విధాద్రవ్యంవ్యవస్థితమితి॥ ద్రవ్యశబ్దోవస్తు పర్యాయః నతు పరాభిమత ద్రవ్యత్వజాతిప్రవృత్తినిమిత్తకస్తథాత్వేత్వాత్మనోద్రవ్యత్వజాతిసంసర్గవిరహేణ ద్రవ్యశబ్దవాచ్యతానస్యాత్ - సత్యజ్ఞానానందాదికం హ్యాత్మనః పారమార్థికంస్వరూపంయద్యపిసదఖండైకరసం తథాపిసర్వదాబాధరాహిత్యాదుపాధిభేదేనసచ్చిదానందభేదేనవ్యవహ్రియతే॥ ఉక్తంహ్యాచార్యైః-ఆనందోవిషయానుభవోనిత్యత్వంచేతిసంతిధర్మాః॥ అపృథక్త్వేపిచైతన్యాత్పృథగివావభాసంతఇతి॥ ౨॥ తత్రస్వరూపస్యస్వతఃశుద్ధింప్రతిపాదయతి॥ సత్తామాత్రమితి॥ స్వస్మిన్పరికల్పితనానావ్యక్తిష్వధిష్ఠానసద్రూపస్యానుగమాత్తదభిప్రాయేణాధిష్ఠానభూతంసన్మాత్రమేవసత్తేత్యుచ్యతే॥ తస్యసత్తామాత్రస్యయస్మాత్స్వతశ్శుద్ధిరంగీకార్యా॥ అతస్తత్రనదోషస్పర్శఇత్యర్థః॥ విపక్షేబాధకమాహ॥ యదిసత్తేతి॥ స్వతఇతికారణాంతరమనపేక్ష్యస్వరూపతఏవేత్యర్థః॥ ౩॥ విమతంసర్వందుష్టందుష్టసత్తాసంస్పృష్టత్వాత్ దుష్టస్పృష్టభాండవదిత్యభిప్రాయః॥ తథాసతినిర్దోషభావవ్యాప్త్యాయాఃశుద్ధేర్నక్వచితలాదాచిదప్యాత్మలాభఇత్యర్థః॥ ౪॥ సత్తాశూన్యంత్వితి॥ నిర్దుష్టత్వాయయదిసర్వంజగత్సన్వాత్మనోదుష్టసత్తాసంసర్గంజహ్యాత్తదాతన్నిరుపాఖ్యమేవభవేదతస్సత్తాయాస్స్వతఃశుద్ధిరంగీకార్యేత్యర్థః॥ చిన్మాత్రస్యాపిస్వతశ్శుద్ధిమాహ॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞాయతేఽనేనేతిజ్ఞానమితి॥ కరణత్వేనవ్యుత్పత్తిసంభవాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థంజ్ఞప్తిరూపమితివిశేషణం॥ ౫॥ అశుద్ధిర్జడరూపేతి॥ అనాత్మప్రపంచేహి॥ అశుద్ధత్వం జడత్వవ్యాప్తందృశ్యతే - తజ్జడత్వంస్వప్రకాశచిదాత్మనోవ్యా

శృణుతాత్మవిశుద్ధయే॥ ౧॥ ఆత్మానాత్మేతివిప్రేంద్రాద్విధాద్రవ్యంవ్యవస్థితం। ఆత్మద్రవ్యంస్వయం
శుద్ధంసత్యజ్ఞానాదిలక్షణమ్॥ ౨॥ సత్తామాత్రేనదోషోస్తి స్వతశ్శుద్ధంయతస్సదా। యదిసత్తాస్వతో
శుద్ధాదుష్టంసర్వంభవేత్సదా॥ ౩॥ దుష్టసత్తాభిసంబంధాద్దుష్టస్పృష్టంసదాఖిలు। తథాసతివిశుద్ధం
తునసిద్ధ్యత్యేవకించన॥ ౪॥ సత్తాశూన్యంతుతుచ్ఛంస్యాత్సత్తాశుద్ధాస్వతస్తథా। జ్ఞప్తిరూపమపిజ్ఞానం
శుద్ధమేవస్వతస్సదా॥ ౫॥ అశుద్ధిర్జడరూపాహి దృష్టాసర్వజనైరపి। స్వతస్స్ఫురణరూపంతుజ్ఞా
నందుష్టంభవేద్యది॥ ౬॥ దుష్టమేవభవేత్సర్వందుష్టస్ఫురణసంగమాత్। తథాసతివిశుద్ధంతు నసిద్ధ్య
త్యేవకించన॥ ౭॥ వస్తుస్ఫురణశూన్యంతుతుచ్ఛమేవభవేత్సదా। దుష్టకారణజేజ్ఞానేదోషోస్తీతివదేద్య
ది॥ ౮॥ అభివ్యంజకవృత్త్యాతుజ్ఞానదోషోనచస్వతః। అన్యథాసకలంజ్ఞానందుష్టమేవస్వతోభవేత్॥
౯॥ అతస్స్ఫురణరూపంతుజ్ఞానంశుద్ధంసదైవతు। ఆనందస్తుస్వయంశుద్ధఃపురుషైరర్థ్యతేయతః॥ ౧౦॥
అశుద్ధస్సర్వథాభావోనార్థ్యతేపురుషైఃఖిలు। బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతైరర్థ్యతేహిసుఖంసదా॥
౧౧॥ విషయేంద్రియసంప్రయోగాజ్జన్యతేహిసుఖంసదా। నశ్యతేచతతోదుష్టమితిచేత్తన్నసంగతమ్॥ ౧౨॥

వర్తమానంస్వవ్యాప్తమప్యశుద్ధత్వంవ్యావర్తయతీత్యర్థః॥ తత్రాపిపూర్వవద్విపక్షేబాధకమాహ॥ జ్ఞానందుష్టమిత్యాదినా॥ ౬॥ ౭॥ స్ఫురణశూన్యంత్వితి॥ స్వగోచరజ్ఞానాధీనత్వాద్వస్తుసిద్ధేస్తస్యచజ్ఞానస్యచదుష్టత్వేనానంగీకారేసర్వదాఅప్రతిభాతంజడంజగత్శశవిషాణవత్తుచ్ఛమేవభవేదిత్యర్థః॥ ౮॥ విపక్షేబాధమభిధాయజ్ఞానస్యపునర్దోషసద్భావశంకాంనిరస్యతి॥ దుష్టకారణేతి॥ కాచకామలాదిదోషదూషితచక్షురాదికరణజనితేశుక్తిరజతాదిభ్రమజ్ఞానేదోషోదృశ్యతే॥ తత్సామాన్యాదన్యత్రాపిదోషసంభావనాకింనస్యాదితినశంకనీయం॥ తత్రహిశుక్త్యధిష్ఠానచైతన్యాభివ్యంజికాతదాశ్రితమాయామయరజతవిషయాకారసంస్కారాస్పదమనోవృత్తిస్సచ్చిత్తచైతన్యస్థాపిద్యావృత్తిరేవదుష్టకారణజన్యత్వాత్తయావృత్త్యవచ్ఛిన్నస్ఫురణంఅతశ్చోపాధివశాదేవస్ఫటికేలౌహిత్యమివస్ఫురణేదోషాభాసఃనతుస్వభావతఇత్యర్థః॥ ౯॥ అన్యథేతి॥ విభ్రమజ్ఞానగతస్ఫురణమాత్రస్యస్వాభావికదుష్టత్వాంగీకారేతత్సామాన్యాత్సర్వమపిజ్ఞానంస్వభావతోదుష్టంస్యాత్ తథాచపూర్వోక్తోబాధఇత్యభిప్రాయః॥ ౯॥ ఆనందరూపస్యాపిస్వతశ్శుద్ధిముపపాదయతి॥ ఆనందస్త్విత్యాదినా॥ పురుషైరర్థ్యమానత్వాదానందస్యాపిస్వతశ్శుద్ధిరంగీకార్యానహ్యశుద్ధఃపదార్థఃపురుషైరర్థ్యతే॥ ౧౦॥ ౧౧॥ బ్రహ్మాదిస్తంబాంతైరర్థనీయస్యతస్యానందస్యనశ్వరత్వమాశంక్యనిరస్యతి॥ విషయేంద్రియేతి॥ శుభకర్మోపస్థాపితవిషయేంద్రియసంప్రయోగవశాత్సుఖంజన్యతే॥ అనంతరక్షణేచనశ్యతే॥ తథాచసుఖస్యోత్పత్తివినాశవత్త్వేనసుఖస్యదుష్టత్వమితిశంకాభిప్రాయః॥ విషయేంద్రియసంప్రయోగాత్సుఖవిషయానుభవోవృత్తిరేవకేవలంజన్యతేనతుతద్వృత్త్యవచ్ఛిన్నసుఖమతోవ్యంజకవృత్తిగతావేవజన్మవినాశౌ

వ్యంగ్యే సుఖేఽవభాసేతే। అతో నశ్వరత్వదోషప్రసంగః స్వాభావికసుఖే నాస్తీత్యర్థః॥ ౧౨ ॥ ఆత్మరూపమితి॥ సుఖస్య నిత్యాత్మరూపత్వాదపి జన్మవినాశౌ స్వాభావికౌ న స్త ఇత్యర్థః॥౧౩॥ సుఖస్యాత్మరూపత్వముపపాదయతి। ప్రేమాలంబనత ఇతి ॥ పరప్రేమాస్పదత్వాదాత్మనః సుఖరూపత్వం- ఏతదేవ సుఖాత్మనోరైక్యముపపాదయతి ॥ ఆత్మనశ్చేతి ॥ శుభకర్మోపస్థాపిత విషయేంద్రియ సంపర్కజనితాంతఃకరణవృత్త్యవచ్ఛిన్నస్య సుఖస్య తదనుభవితురాత్మనశ్చోభయోరపి ప్రేమాస్పదత్వాత్తస్మాదుపాధికృతభేదవిరహే వాస్తవమైక్యమధ్యవసేయమిత్యర్థః॥౧౪॥ ౧౫ ॥ సత్యాదిలక్షణమితి॥ పరికల్పితభేదభిన్నానాం సత్యజ్ఞానసుఖానాం నిర్దిష్టత్వేన స్వతశ్శుద్ధిప్రతిపాదనాత్కల్పితభేదవిరహే దఖండైకరసభావేనైతేషామేవాత్మస్వరూపత్వాత్సత్యజ్ఞానాదిలక్షణమాత్మవస్త్వపి స్వతశ్శుద్ధమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అజ్ఞానేతి॥ అవిశుద్ధ్యాపాదకస్యాజ్ఞానస్య కర్మణా సహ విరోధాభావాత్స్వాభావికశుద్ధాత్మజ్ఞానాదేవ తస్య నివృత్తిరిత్యర్థః॥౧౭॥ అజ్ఞానస్య నివృత్త్యైవేతి॥ జ్ఞానేనాజ్ఞాననివృత్తిరేవ కేవలం నిష్పాద్యతే తథైవాజ్ఞానప్రాప్తాఽశుద్ధినివృత్తావాత్మనః స్వాభావికీ శుద్ధిరావరణాభావాదావిర్భవతీత్యర్థః॥౧౮॥ తస్య నశ్యతీతి॥ వస్తుకృతమాత్మనోఽశుద్ధత్వమంగీకృత్య తస్య ప్రాయశ్చిత్తరూపేణ కర్మణా నివర్తితత్వాదసతీ శుద్ధిరిదానీముచ్యతే చేత్తర్హి సా శుద్ధిస్తస్యాత్మనోఽవశ్యం

అభివ్యంజకవృత్త్యా హి సుఖే నాశో న చ స్వతః । ఆత్మరూప సుఖం నిత్యం నైవ జన్మవినాశవత్ ॥ ౧౩ ॥
ప్రేమాలంబనతస్స్వాత్మా సుఖమేవ న సంశయః । ఆత్మనశ్చ సుఖస్యాపి ప్రేమాలంబనతా సదా ॥ ౧౪॥
విద్యతే తస్తయోరైక్యం వస్తుతోఽస్తి సుఖాత్మనోః। అతశ్చాత్మతయా నిత్యం సుఖం నిర్దోషమేవ హి॥౧౫॥
అతస్సత్యచిదానందస్స్వతశ్శుద్ధో న సంశయః । సత్యాదిలక్షణం చాత్మద్రవ్యం శుద్ధం తతస్స్వతః॥౧౬॥
అజ్ఞానోపాధిసంపర్కాదశుద్ధమివ భాతి తత్ । విశుద్ధిః పరమా తస్య జ్ఞానాదేవ న కర్మణా ॥ ౧౭॥
స్వతశ్శుద్ధస్య చాజ్ఞానాదశుద్ధిస్స్వాత్మవస్తునః । అజ్ఞానస్య నివృత్త్యైవ శుద్ధిస్స్వాభావికీ భవేత్॥ ౧౮॥
కర్మణా శుద్ధిరుత్పన్నా యది సా తస్య నశ్యతి । కర్మసాధ్యమనిత్యం హి నిత్యం సమ్మతం హి తత్॥౧౯॥
సచ్చిదానందరూపాత్మా నిత్యశుద్ధస్స్వయం స్వతః । అజ్ఞానాజ్జీవతా తస్య నైవ స్వాభావికీ సదా॥౨౦॥
అతో జీవేశ్వరైకత్వజ్ఞానాదేవాత్మవస్తునః । విశుద్ధిః పరమా ప్రోక్తా కర్మణా న కథంచన ॥ ౨౧ ॥
అజ్ఞానేనావృతో జీవో వ్యవహారే తు కర్మణా। వేదోదితేన శుద్ధిస్స్యాద్జ్ఞానాచ్ఛుద్ధిః పరా స్యతు॥ ౨౨॥
అనాత్మరూపం యద్ద్రవ్యమశుద్ధం తత్స్వభావతః । తథాపి వ్యవహారే తు విశుద్ధిస్తస్య కీర్తితా ॥ ౨౩ ॥
అధ్యాత్మికాదిభేదేన ద్విధా నాత్మా వ్యవస్థితః। దేహేంద్రియాద్యహంబుద్ధిగ్రాహ్యమాధ్యాత్మికం భవేత్॥ ౨౪॥ పృథివ్యాదీని భూతాని భౌతికాని తథైవ చ। శబ్దస్పర్శాదయః ప్రోక్తా ఆధిభౌతిక సంజ్ఞితాః॥
౨౫॥ వేదోదితాచ్చ సంస్కారాచ్ఛివభావనయాపి చ । తథాహింసాదిరాహిత్యాద్దేహశుద్ధిర్ద్విజా

నశ్యతి కృతకస్యానిత్యత్వనియమాదిత్యర్థః॥ వ్యాప్తిం దర్శయతి॥ కర్మసాధ్యమితి ॥౧౯ ॥ అజ్ఞానాజ్జీవతేతి ॥ సచ్చిదానందరూపః పరమేశ్వర ఏవ ప్రత్యగాత్మా తస్య తాదృక్ స్వరూపత్వాచ్ఛాదకాదజ్ఞానాదేవ జీవత్వే తదభిమాన ఏవ తస్యాశుద్ధిః ॥౨౦॥ తన్నివృత్త్యుపాయమాహ॥ అతో జీవేశ్వరైకత్వజ్ఞానాదితి॥ జీవభావేనావస్థితస్య ప్రత్యక్చైతన్యస్య నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తభావపరశివాత్మతత్త్వజ్ఞానాదజ్ఞానపరికల్పితజీవత్వలక్షణాయా అవిశుద్ధేస్స్వకారణభూతాజ్ఞాననిరాసేన నిశ్శేషం నివర్తితత్వాత్పునరుత్పత్త్యభావేన పరమా విశుద్ధిరాత్మనో భవతీత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యేనాపి స్మర్యతే॥ క్షేత్రజ్ఞస్యాత్మవిజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతేతి ॥ ౨౧ ॥ పరస్యాపరమసాపేక్షత్వాదీదృశీం శుద్ధిం దర్శయతి అజ్ఞానేనేతి ॥ సచ్చిదానందలక్షణః పరమేశ్వర ఏవ హ్యజ్ఞానేనావృతో జీవో భవతి ॥ తస్య వ్యవహారదశాయాం శ్రుతిస్మృత్యుదితేన కర్మణా యా శుద్ధిః సా అపరమా॥ తేన హ్యజ్ఞానం కార్యం పాపమేవ కేవలం నివర్త్యతే న తు తన్మూలభూతాజ్ఞానం। తేన సహ కర్మణో విరోధాభావాదేవ మూలభూతే తస్మిన్ సతి నివర్త్యసజాతీయస్య పుణ్యస్య పునరుత్పత్తేరవశ్యంభావాత్కర్మజన్యశుద్ధేస్తాత్కాలికీతి తస్యా అపరమత్వం- జ్ఞానజన్యాశుద్ధిస్తు నైతాదృశీతి తస్యాః పరత్వం॥౨౨॥ అశుద్ధం తత్స్వభావత ఇతి॥ అనాత్మవస్తునః సర్వస్య మాయాకల్పితస్వరూపత్వాదవిచారితరమణీయత్వేన స్వాభావికమేవాశుద్ధత్వమిత్యర్థః- కీర్తితేతి ॥ జీవాత్మనోఽపి శ్రుతిస్మృత్యాద్యుదితేన కర్మణా వ్యావహారికీ శుద్ధిర్మన్వాదిభిరభిహితేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ వేదోదితాచ్చ సంస్కారాదితి॥ గర్భాధానపుంసవనసీమంతజాతకర్మాదికో దేహోద్దే

రణాత్మనో వేదోదితస్సంస్కారః ॥ ౨౬ ॥ ఇంద్రియాణామితి ॥ శ్రోత్రత్వగాదీనామింద్రియాణాం దిగ్వాయ్వాది త్యవరుణపృథివ్యాఖ్యాస్తు దేవతా ఇత్యాదినా చతుర్దశాధ్యాయే దిగాది దేవతాః ప్రతిపాదితాస్తన్నియన్తృత్వేన తేషాం స్మరణం విశుద్ధిహేతుః। అపిశబ్దాః పూర్వోక్తసంస్కారసముచ్చయార్థాః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ సమాధౌ విలయ ఇతి। విజాతీయవృత్త్యా అవ్యవహితేన బ్రహ్మాకారమనోవృత్తిప్రవాహేణ ధ్యేయపరశివస్వరూపావరణాజ్ఞానాపనయ నేన యద్ధ్యేయమాత్రస్య స్ఫురణం స సమాధిః। తత్ర విద్యమానా అపి మనోవృత్తయః స్వగోచరవిషయవృత్తేరభావే తద విషయా ఇవాసత్ప్రాయాః తథా చ పాతంజలం సూత్రం ॥ తదేవార్థమాత్రనిర్భాసం స్వరూపశూన్యమివ సమాధిరితి ॥ ఏవం సమాధ్యవస్థాయాముక్తలక్షణేన విలయః సోఽప్యంతఃకరణస్య శుద్ధిహేతురిత్యర్థః ॥ విభ్రమాదితి ॥ ౩౦ ॥ తీర్థ స్నానాదిజన్యశుద్ధ్యధికరణదేహేంద్రియాదితాదాత్మ్యవిభ్రమాత్స్వాత్మని తదీయధర్మసంసర్గాధ్యాసేన శుద్ధోఽహ మితి వ్యావహారికీ న తు పారమార్థికీ ॥ తర్హి పరమార్థతో అశుద్ధ ఏవాత్మా నేత్యాహ ॥ అశుద్ధ్యేతి ॥ సచ్చిదానం దలక్షణస్య చాత్మనః స్వతశ్శుద్ధేః ప్రాక్ప్రతిపాదితత్వాత్తాదృశస్యాప్యస్య వ్యవహారావస్థాయామప్యశుద్ధదేహాదితాదా

భవేత్ ॥ ౨౬ ॥ ఇంద్రియాణామధిష్ఠాతృదేవతాస్మరణాదపి। శివభావనయా చాపి విశుద్ధిర్ద్విజపుంగవాః ॥
౨౭ ॥ ప్రాణాయామాద్యధిష్ఠాతృదేవతాస్మరణాదపి। శివభావనయా శుద్ధిర్భవేత్ప్రాణస్య సువ్రతాః ॥
౨౮ ॥ నిషిద్ధచింతనాభావాచ్ఛివభావనయాపి చ। మనస ఆదేస్తు సంప్రేంద్రా భవేచ్ఛుద్ధిర్న సంశయః ॥ ౨౯ ॥
సమాధౌ విలయశ్చాపి విశుద్ధిః పరికీర్తితా। దేహాదేస్తు విశుద్ధ్యాత్మా శుద్ధోఽహమితి విభ్రమాత్ ॥ ౩౦ ॥
స్వాత్మానం మన్యతే శుద్ధం సా శుద్ధిర్వ్యావహారికీ। అశుద్ధ్యాశుద్ధవద్భాతి శరీరాదేస్తు చేతనః ॥ ౩౧ ॥
వ్యవహారే యథా చంద్రో నిశ్చలోఽపి చలత్యపి। భూతభౌతికరూపాణాం విశుద్ధిర్బ్రహ్మభావనాత్ ॥ ౩౨ ॥
భవత్యేవ న సందేహస్సత్యముక్తం మయైవ తు। బ్రహ్మభావనయా సర్వం విశుద్ధమితి పశ్యతి ॥ ౩౩ ॥
న హేయం విద్యతే కించిత్సత్యమేవ న సంశయః। బ్రహ్మసర్వమితిజ్ఞానాద్భావనాబలతోఽపి చ ॥ ౩౪ ॥
వినాపి శుద్ధిం దర్వ్యాణాం న సిధ్యతి కదాచన। శుద్ధిః కృచ్ఛ్రేణ సిద్ధాపి ద్విజా వేదార్థపారగాః ॥ ౩౫ ॥
అశుద్ధ్యా చావృతం సర్వం ధూమేనాగ్నిర్యథావృతః। తథాపి శుద్ధిః కర్తవ్యా వ్యవహారే ఖిలస్య తు ॥ ౩౬ ॥
వేదసిద్ధేన మార్గేణ శ్రేయస్కామైర్మనీషిభిః। చండాలాద్యైస్తు సంస్పృష్టం మృణ్మయం పక్వముత్సృ
జేత్ ॥ ౩౭ ॥ ప్రక్షాళయేదపక్వం తు ప్రోక్షయేద్వా కుశోదకైః। పక్వం శూద్రేణ సంస్పృష్టం ప్రోక్ష
దేవ శుధ్యతి ॥ ౩౮ ॥ త్యాజ్యమేవోపయుక్తం స్యాత్పునః పాకేన వా శుచిః। అకారాద్వితయా సంస్థం
మృణ్మయం తు పురాతనమ్ ॥ ౩౯ ॥ అగ్నిదాహేన సంశుద్ధ్యేన్నూతనం క్షాళనేన చ। విష్ఠయా మృణ్మ
యాస్పృష్టముపయుక్తం పరిత్యజేత్ ॥ ౪౦ ॥ అపక్వం క్షాళయేచ్ఛుద్ధ్యై బహుశస్తు కుశోదకైః। ఉదక్యా
శుచిసంస్పృష్టం యజ్ఞపాత్రం తు దారవమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఉపయుక్తం త్యజేదన్యత్క్షాళయేచ్చ కుశాంభసా।

త్మ్యాభిమానేన తదీయయా అశుద్ధ్యా భావ ఇతి ॥ ౩౧ ॥ యథా చంద్రస్స్వతో నిశ్చలోఽపి చంచలేషు జలతరంగబుద్బుదే షు ప్రతిబింబితస్సన్ స్వాశ్రయచలనాధ్యాసేన స్వయమపి చలన్నివ భాతి తద్వత్। ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ బ్రహ్మసర్వమితిజ్ఞానాదితి ॥ అనాత్మప్రపంచస్య సర్వస్య సన్ ఘటః సన్ పటః సతు కుడ్యమిత్యాద్యనువేధబలేన సన్మాత్రత్వాత్- సత్స్వరూపపరమాత్మ కల్పితత్వేన వస్తుతస్తత్స్వరూపానతిరిక్తత్వాద్వాస్తవమఖండైకరసమద్వితీయం తత్స్వరూపం సాక్షాత్కుర్వతో బ్రహ్మైవ సర్వం న తతోఽతిరిక్తం కించిదితి నిర్విచికిత్సం జ్ఞానం జాయతే తస్మాదిత్యర్థః ॥ భావనాబలత ఇతి ॥ యస్త్విదం సర్వం యదయమాత్మేత్యాదిశ్రుతేరుక్తలక్షణమర్థం జానానోఽప్యసంభావనావిపరీతభావనాభ్యాం సందగ్ధే వతస్యా పాతజ్ఞానినో బ్రహ్మభావనయైవ సర్వం శుద్ధ్యతీత్యర్థః ॥ సర్వస్య బ్రహ్మరూపత్వజ్ఞానం తద్రూపత్వేన భావనా చైతదుభ యమంతరేణేత్యర్థః ॥ ప్రాయశ్చిత్తేన శుద్ధోఽప్యనాత్మపదార్థః ॥ స్వాభావికయా అశుద్ధ్యా ఆవృత ఏవ భవతి। అగ్ని ధూమయోరివ తయోరవినాభూతత్వాదిత్యర్థః ॥ భగవతాప్యుక్తం ॥ సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృ తా ఇతి ॥ ౩౬ ॥ శ్రేయస్కామైరితి ॥ అభ్యుదయనిశ్శ్రేయసలక్షణం పురుషార్థం కామయమానైర్విద్వద్భిః పూర్వోక్తబ్ర హ్మరూపత్వజ్ఞానేన తద్భావనయా చ ఉక్తేన శ్రుతిస్మృత్యుక్తమార్గేణానాత్మపదార్థస్య తాత్కాలికీ శుద్ధిః కర్త వ్యా ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥

౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ బ్రహ్మరూపేణేతి॥ అనాత్మద్రవ్యస్య బ్రహ్మరూపత్వభావనమిత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ఏవమాపాతజ్ఞానవతః పురుషస్యానాత్మవస్తుని నామబ్రహ్మేత్యాదావివ బ్రహ్మదృష్ట్యాభావనం శుద్ధిహేతురిత్యుక్తం॥ అథసమ్యగ్జ్ఞానినః కార్యప్రపంచస్య సర్వస్య కారణభూతసచ్చిన్మాత్రబ్రహ్మాత్మత్వానుసంధానమేవ శుద్ధిహేతురిత్యాహ॥ అథవేతి॥ తర్కతశ్చప్రమాణత ఇతి॥ యదిదం కార్యం పరమార్థతస్సత్స్యాత్తర్హ్యాత్మవదేవ కదాచిదపి న బాధ్యేత అథాసత్స్యాత్తర్హి నరవిషాణవన్న ప్రతీయేత ॥ న చైవమస్తి ప్రతీతిబాధయోర్ద

విలోక్య దేశకాలాదిద్రవ్యం ద్రవ్యప్రయోజనమ్॥ ౪౨॥ స్వోపపత్తిమవస్థాం చ పునశ్శౌచం సమాచరేత్।
ధాన్యం ద్రోణాధికం పక్వమన్నాద్యస్పృశ్యదూషితమ్ ॥ ౪౩ ॥ క్షాళనేన విఘూతేన పరిశుద్ధం
హి చాపది । ద్రోణాదూనం త్యజేద్భారాదధికం ప్రోక్షయేద్బుధః ॥ ౪౪ ॥ అనాపది పునస్స
ర్వం క్షాళయేద్ద్రోణతః పరమ్ । కుంభాదూర్ధ్వం ద్విజా ధాన్యం పక్వం ప్రోక్షణతశ్శుచిః॥ ౪౫ ॥
అపక్వం క్షాళనేనైవ విశుద్ధం భవతి ధ్రువం। భారాదూనః పరిత్యాజ్యః పక్వధాన్యస్య తండులః॥౪౬॥ భార
ద్వయాదధః క్షాళ్యః ప్రదూర్ధ్వం ప్రోక్షణాచ్ఛుచిః । అన్నం సర్వం పరిత్యాజ్యముదక్యాంత్యాది దూషి
తం॥ భారషట్కాదనం క్షాళ్యం ప్రోక్షణీయం తతః పరం । ఉదక్యాంత్యాదిసంస్పృష్టం వస్త్రం ప్రక్షాళ
యేద్బుధః॥౪౮॥ శ్వసూకరఖరోష్ట్రాదిస్పృష్టం చ క్షాళయేత్తథా । నవవస్త్రం తు కాషాయం బహువ
స్త్రం తథైవ చ॥ ౪౯ ॥ రక్తవస్త్రం తథా కృష్ణం ప్రోక్షయేత్కంబళాదికం । తండులేషు తథా ధాన్యేష్వగు
డే గవ్యే రసాత్మకే॥ ౫౦॥ కాకాదిదూషితాన్నం తు త్యక్త్వాన్యత్ప్రోక్షయేద్బుధః। ద్రవద్రవ్యస్య సంశు
ద్ధిర్భవేదుత్ప్లవనేన తు॥ ౫౧॥ దుష్టభాండస్థితస్యాస్య భవేద్దోషో న చాపరః। ద్రవ్యాణామగ్నితప్తా
నాం ధాన్యవచ్ఛుద్ధిరీరితా । ౫౨॥ అలభ్యలాభే సంశుద్ధిః ప్రోక్షణేనైవ కేవలమ్। కేశలోమనఖస్పృష్టం క్రి
మికీటాదిదూషితమ్ ౫౩॥ అన్నం తు భస్మనా శుద్ధం ప్రోక్షణేన ఘృతేన చ। క్రీతం పిష్టమయం సర్వం పునః
పాకేన శుద్ధ్యతి ॥ ౫౪ ॥ శూద్రాంత్యాశుచిసంస్పృష్టం త్యాజ్యమేవ న సంశయః । ఉచ్ఛిష్టద్రవ్యహస్త
స్తు భక్ష్యద్రవ్యం తు కించన ॥ ౫౫॥ విధాయ శౌచం కృత్వాథ గృహ్ణీయాత్ప్రోక్షితం తతః । అద్భిస్తు ప్రో
క్షణం శౌచం బహూనాం ధాన్యవాససాం ॥ ౫౬ ॥ ప్రక్షాళనేత్వనల్పానాం శుద్ధిర్వేదోదితా పరా। తై
జసానాం సురాస్పర్శే వహ్నిదాహేన శుద్ధితా ॥ ౫౭ ॥ బ్రాహ్మణస్యేశానాం రాజ్ఞాం క్షాళనేన విశుద్ధి
తా। చండాలాదిషు సంస్పర్శే తైజసానాం చ మార్జనాత్ ॥౫౮॥ ప్రోక్షణాచ్చ విశుద్ధిస్స్యాత్త్రింత్రిణ్యా
తామ్రశోధనం। భస్మనామృజ్జలాభ్యాం చ మార్జనేన విశుద్ధితా॥౫౯॥ ఉదక్యాభుక్తకాంస్యస్య ఘర్ష
ణేన జలేన చ। కల్యాణే తీర్థయాత్రాయాం రాష్ట్రక్షోభే చ సంభ్రమే ॥౬౦॥ దేవోత్సవే చ దారిద్ర్యే స్పృ
ష్టిదోషో న విద్యతే । శూద్రానులోమకాద్యైస్తు ప్రతిలోమైశ్చ దూషితమ్ ॥ ౬౧ ॥ మృజ్జలాభ్యాం విశు
ధ్యేత త్వేకవింశతిమార్జనాత్। ఆత్మనా నిర్మితం పాత్రం భస్మనా సజలేన తు॥ ౬౨ ॥ నిర్లేపం శుద్ధి
మాప్నోతి త్వేకవింశతిమార్జనాత్ । అబ్జాని శంఖశుక్త్యాదిద్రవ్యాణి సకలాని తు॥౬౩ ॥ ప్రక్షాళనేన శు
ద్ధాని భస్మనా మార్జనేన చ। బహునాత్ర కిముక్తేన సర్వం బ్రహ్మాత్మనా బుధాః॥ ౬౪॥ సర్వదోషనివృత్త్య
ర్థం చింతయేత్సుదృఢం సదా। బ్రహ్మరూపేణ సంగ్రాహ్యం సర్వం శుద్ధం సదా భవేత్॥ ౬౫ ॥ నిత్యశు
ద్ధస్య దృష్టేస్తు విశుద్ధిర్భవతి ధ్రువమ్। నిత్యశుద్ధం హి తద్బ్రహ్మ సదాసత్యాదిలక్షణమ్॥౬౬॥ తతస్తద్దృష్టి
సంయుక్తం శుద్ధం సకలం భవేత్ । అథవా సకలం కార్యం తర్కతశ్చ ప్రమాణతః ॥ ౬౭ ॥ కారణాత్మ

ర్శనాత్। అతస్తదన్యథానుపపత్త్యా సన్మాత్రే కారణే శుక్తౌ రజతమివాధ్యస్తం సత్ప్రతీయత ఇత్యంగీకార్యం॥ తథా చాధ్యస్తస్య సర్వత్రాధిష్ఠానమాత్రాదనన్యత్వస్య ప్రాక్ప్రతిపాదితత్వాజ్జగదాకారవివర్తమానమాయాధిష్ఠానత్వేన కారణభూతం సన్మాత్రం బ్రహ్మైవ సకలకార్యజగదాత్మకం న తు తతోతిరిక్తం కార్యం నామ కించిదితి తర్కతః కార్యస్య కారణాత్మత్వావగమః అస్యార్థస్య ప్రతిపాదకముక్తతర్కానుగ్రాహ్యం ప్రమాణం॥ ఇదం సర్వం। యదయమాత్మా। తేజసా సౌమ్య శుంగేన సన్మూలమన్విచ్ఛ సన్మూలాః సౌమ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః స య ఏషోణిమైతదాత్మ్యమిదం సర్వం। తత్సత్యం। స ఆత్మా। తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇత్యాదికా శ్రుతిః॥ ౬౭॥ తత్ర హి యేనాశ్రుతం శ్రుతం

భవతీత్యేకవిజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ కథమేతద్యుజ్యత ఇత్యాశంక్య ఘటశరావాదికార్యస్య వికారిత్వాన్మృదాదికారణమాత్రస్యైవ సత్యత్వం। వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదినా సిద్ధాంతితం దృష్టాంతబలేన వియదాదిభూతభౌతికాత్మకస్య కార్యప్రపంచస్య వాచారంభణమాత్రత్వాత్ ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి ప్రకృతస్య కారణభూతస్య సద్వస్తున ఏవ సత్యత్వమితి సత్వనిర్ధారణా ॥ కార్యాదిజగద్వికారమాత్రం న తు తత్స్వరూపాదన్యదితి॥ కార్యస్య కారణమాత్రాపత్తిస్తథాహ ॥ కారణం సర్వకార్యాణామితి॥ ౬౭॥ ౬౮ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యైః విరచితాయాం-సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే-చతుశ్చత్వారింశోఽధ్యాయః.

తయా పశ్యేత్సర్వదోషనివృత్తయే। కారణం సర్వకార్యాణాం పరమాత్మైవ నేతరత్ ॥ ౬౭॥ ప్రవదంతి హి వేదాంతాస్స్మృతయస్త్వాదరేణ తు ॥ అతస్సమస్తం పరమేశ్వరాత్మనా విచింతయన్ స్వానుభవేన మానవః । విచింతనేనైవ సమస్తమాస్తికా విశుద్ధతామేతి న చాత్ర సంశయః॥ ౬౮॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ద్రవ్యశుద్ధ్యుపాయో నామ చతుశ్చత్వారింశోఽధ్యాయః.

—✻ అభక్ష్యనివృత్తిః. ✻—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి మునయస్సంశితవ్రతాః । అభక్ష్యస్య నివృత్త్యా తు విశుద్ధం హృదయం భవేత్॥ ౧॥ ఆహారశుద్ధ్యా చిత్తస్య విశుద్ధిర్భవతి స్వతః । చిత్తశుద్ధ్యా క్రమాద్జ్ఞానం జాయతే పారమేశ్వరమ్ ॥ ౨॥ పారమేశ్వరవిజ్ఞానే సతి సంసారహేతవః । గ్రంథయస్తు వినశ్యంతి న హి సందేహకారణమ్॥ ౩॥ అభక్ష్యభక్షణాచ్చిత్తమశుద్ధం భవతి స్వతః । అశుద్ధ్యా భ్రాంతివిజ్ఞానం జాయతే సుదృఢం నృణామ్॥ ౪॥ భ్రాంతివిజ్ఞానతః పుంసో నిషిద్ధాచరణే రతిః । జాయతే తు తయా పాపం కురుతే సర్వదా జనః॥ ౫॥ తేన సంసారవృద్ధిస్స్యాన్న హి ముక్తిః కదాచన। తస్మాదభక్ష్యం యత్నేన దూరతః పరివర్జయేత్ ॥ ౬॥ అభక్ష్యం బ్రహ్మవిజ్ఞానవిహీనస్యైవ దేహినః । న సమ్యక్ జ్ఞానినస్తస్య స్వరూపం

ఏవమాత్మానాత్మనోరుక్తోపాయేన శుద్ధయోరప్యభక్ష్యభక్షణజనితచిత్తమాలిన్యద్వారా పునరప్యవిశుద్ధిస్స్యాదితి తన్నివృత్త్యర్థం భక్ష్యాభక్ష్యం వివేక్తుమారభతే॥ అథాత ఇతి ॥౧॥ ఆహారశుద్ధావితి ॥ కారణభూతస్యాన్నస్య శుద్ధ్యా సత్యాం తత్పరిణామరూపస్య కార్యస్యాంతఃకరణస్యాపి విశుద్ధిర్భవతీత్యర్థః॥ మనసోఽన్నకార్యత్వం శ్రూయతే ॥ అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే। తస్య యస్స్థవిష్ఠో ధాతుస్తత్పురీషం భవతి। యో మధ్యమస్తన్మాంసం। యోఽణిష్ఠస్తన్మన ఇతి॥ క్రమాదితి॥ కర్మణా శుద్ధచిత్తస్య సంసృతేర్దోషదర్శనం॥ పునర్విరక్తిస్సంసారాన్మోక్షేచ్ఛా జాయతే తత ఇతి ప్రాగుక్తాదిత్యర్థః ॥౨॥ గ్రంథయస్త్వితి ॥అగ్న్యయఃపిండయోరివ సత్వపరిణామరూపాంతఃకరణచైతన్యయోరజ్ఞాననిమిత్తకోఽయస్తాదాత్మ్యవిభ్రమః స ఏకో గ్రంథిః । అంతఃకరణధర్మాణాం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదీనాం ధర్మితాదాత్మ్యాధ్యాసనిబంధనోఽయశ్చిదాత్మనా సంసర్గాధ్యాసః సోఽపరః-చిద్వ్యాప్తాంతఃకరణేన స్థూలదేహాదేర్యత్తాదాత్మ్యం సోఽపరః-ఏతే చ పరమార్థతో నిస్సంగస్యాత్మనస్సంసారబంధహేతుత్వాద్గ్రంథయ ఉచ్యంతే ॥ తతశ్చ ప్రత్యగాత్మనః పరశివస్వరూపత్వసాక్షాత్కారేణ మూలాజ్ఞాననివృత్తౌ తత్కార్యభూతా గ్రంథయోఽప్యుపాదాననివృత్త్యా నిశ్శేషం నివర్తంత ఇత్యర్థః॥తథా చ॥ ఛాందోగ్యైరామ్నాయతే॥ ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః॥ స్మృతిలాభే సర్వగ్రంథీనాం విప్రమోక్ష ఇతి॥ ౩॥ ఏతదేవ విశుద్ధాహారస్య క్రమాన్ముక్తిసాధనత్వం వ్యతిరేకముఖేనోపపాద్యతేఽభక్ష్యేతి॥ అశుద్ధ్యా భ్రాంతివిజ్ఞానమితి॥ అవిశుద్ధాహారేణ మలినస్యానిత్యాశుచిదుఃఖాదిలక్షణేసంసారే నిత్యశుచిత్వాదిలక్షణం భ్రాంతివిజ్ఞానం జాయతే॥ అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యేతి హి పాతంజలాః॥ ౪॥ భ్రాంతిః జ్ఞానమితి॥ ఉదీరితలక్షణాన్మిథ్యాజ్ఞానాన్నిషిద్ధవిషయగోచరో రాగో జాయతే తస్మాచ్చ పాపే ప్రవృత్తిస్తస్మాచ్చ భూతసంసారాభివృద్ధిరిత్యాహారశుద్ధ్యభావే ముక్త్యాశంకాపి నాస్తీత్యర్థః॥ ఏతచ్చ విభ్రమజ్ఞానాదీనాముత్తరోత్తరం ప్రతి పూర్వపూర్వస్య కారణత్వం నైయాయికైరపి సూత్రితం॥ దుఃఖజన్మప్రవృత్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనంతరాపాయాదపవర్గ ఇతి ॥ ౫॥ ౬॥ దేహిన ఇతి॥ స్థూలసూక్ష్మకారణాత్మనా త్రివిధేనాపి దేహేన తాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య వివేకజ్ఞానరహితస్యైవ వక్ష్యమాణో భక్ష్యాభక్ష్యవివేకః యస్తు సమ్యగ్జ్ఞానీ న తస్యాభక్ష్యవర్జనం సంభవతీత్యాహ॥ న సమ్యగితి॥ సమ్యక్ సత్వేన సంశయనిరాసజ్ఞానీ హి నిర్విచికిత్సం స్వాత్మనః పరశివాత్మకత్వం జానన్ భక్ష్యాభక్ష్యరూపేణ

వివిధం పశ్యన్నపి సర్వం స్వస్వరూపతయైవ జానాతి నత్వభక్ష్యం స్వతోఽతిరిక్తం పశ్యతి ॥ యద్వర్జనే ప్రయతేత్యర్థః॥ ౭॥ ఏతదేవ సర్వాత్మత్వముపపాదయతి॥ అహమన్నమితి॥ భోక్తృభోగ్యాత్మకం హి సకలం జగత్తస్య సర్వస్య స్వస్మిన్నజ్ఞానపరికల్పితత్వాత్స్వస్వరూపయాథాత్మ్యావబోధేన సకారణస్య తత్రైవ విలయే సతి భోక్తృభోగ్యయోస్స్వాత్మమాత్రతయా యదనుసంధానం తత్ఖలు బ్రహ్మజ్ఞానమిత్యర్థః॥ తథా చామ్నాయతే॥ అహమన్నమహమన్నమహమన్నం ॥ అహమన్నాదో౩ఽహమన్నాదో౩ఽహమన్నాద ఇతి॥ ఏవమభక్ష్యవర్జనస్యాసంభవం ప్రతిపాద్య ప్రత్యుత తస్య సర్వం భక్ష్యమేవేత్యుపపాదయతి॥ బ్రహ్మవదితి॥ ౮॥ ఉక్తోఽర్థః శ్రుతిసమ్మత ఇతి దర్శయతి బ్రహ్మక్షత్రాదికమితి॥ సా చ శ్రుతిరేవమామ్నాతా ॥ యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః॥ మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర స ఇతి॥ స్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన బ్రహ్మక్షత్రాద్యుపలక్షితం సమృత్యుకం సర్వం జగత్స్వాత్మమాత్రతయా గ్రసతః సర్వం జగద్భక్ష్యమేవ భవతీత్యర్థః ॥ బ్రహ్మస్వరూపమితి ॥ సర్వాత్మజ్ఞానవతస్తస్య పురుషస్య తత్సర్వం జగత్సచ్చిదానందానువేధబలేన బ్రహ్మస్వరూపం భాసతే॥ తథా చ సతి ప్రతీయమానస్య జగతః స్వాత్మనా గ్రస్యమానత్వాత్తస్య జ్ఞానినో భోజ్యం భవతీత్యర్థః॥ ౯॥ ఏతదేవ వివృణోతి॥ జగదాత్మతయేతి॥ సద్రూపే బ్రహ్మణ్యధ్యస్తం నామరూపాత్మకం జగద్యదా యస్యాం ప్రతీత్యవస్థాయామధిష్ఠానసత్తాసంసర్గవశాల్లబ్ధసత్తాకం భాతి తదా తస్యామవస్థాయామారోప్యస్య జగతోఽధిష్ఠానసత్త్వవ్యతిరేకేణ పృథక్సత్త్వానుపపత్తేః ॥ సన్మాత్రబ్రహ్మాత్మనానుసంధానాదభక్ష్యస్య పృథక్సత్త్వాభావేన వర్జయితుమశక్యత్వాచ్చ తథావిధజ్ఞానినః సర్వం జగద్భోజ్యమేవ భవతి॥ యదా తు బాధావస్థాయామధిష్ఠానయాథాత్మ్య

సకలం ఖలు॥ ౭ ॥ అహమన్నం తథాన్నాద ఇతి హి బ్రహ్మవేదనమ్ । బ్రహ్మవిద్గ్రసతి జ్ఞానాత్సర్వం బ్రహ్మా
త్మనైవ తు ॥ ౮ ॥ బ్రహ్మక్షత్రాదికం సర్వం యస్య స్యాదోదనం సదా। యస్యోపసేచనం మృత్యుస్స జ్ఞాని
తాదృశః ఖలు॥ ౯॥ బ్రహ్మస్వరూపం విజ్ఞాతుర్జ్ఞానాత్తస్య విభాసతే । తథా సతి జగద్భోజ్యం భవేద్వి
జ్ఞానినః ఖలు ॥౧౦॥ జగదాత్మతయా భాతి యదా భోజ్యం భవేత్తదా । యదా స్వాత్మతయా భాతి భక్షి
తం సకలం తదా ॥ ౧౧ ॥ యదా భాతేన రూపేణ జగద్భోజ్యం భవేత్స్వయమ్ । భానతస్స్వాత్మనా
భాతం భక్షితం భవతి ధ్రువమ్ ॥ ౧౨॥ జాగ్రత్స్వప్నాభిధే కాలే ప్రతీతం గ్రసతీశ్వరః । స్వాత్మనై
వ సుషుప్తౌ తు పునస్తత్సృజతి ప్రభుః ॥ ౧౩ ॥ యథా స్వప్నప్రపంచస్థం సమస్తం వస్తుతస్స్వయమ్।
తథా జాగ్రత్ప్రపంచస్థం వస్తుతస్స్వయమేవ హి ॥ ౧౪॥ స్వస్వరూపం స్వయం భుంక్తే నాస్తి భోజ్యం

జ్ఞానేనాజ్ఞానతత్కార్యజాతస్య నివృత్తిః తదా సర్వం జగత్స్వాత్మతయా భాతి బాధావధిభూతేన ప్రత్యగాత్మనా స్వరూపభూతేన సద్బ్రహ్మాత్మనైవ కేవలం భాసతే న తు నామరూపాత్మనేత్యర్థః॥ తదా సర్వం జగత్సన్మాత్రే స్వాత్మ విలాపనాద్భక్షితమేవ భవతీత్యర్థః ॥ ౧౧॥ ఏవమధిష్ఠానసత్త్వోపజీవనేనాభోజ్యత్వం నిరాకృత్యాధిష్ఠానచిన్మాత్రపర్యాలోచనయాపి తన్నిరాకరోతి॥ యదేతి॥ అధిష్ఠానస్ఫురణరూపేణారోప్యం జగదపి యదా ప్రతీతిసమయే స్ఫురణవద్భవతి। తదా సర్వస్య నామరూపాత్మకస్య జగతః పృథక్స్ఫురణాభావేనాధిష్ఠానచిన్మాత్రతయానుసంధానాద్వర్జయితుమశక్యత్వేన జ్ఞానినః సర్వం జగద్భోజ్యం భవతీత్యర్థః- అన్యత్పూర్వవద్భోజ్యం భాసత ఇతి ॥ ఇదం సర్వం యదయమాత్మేత్యాదికాత్ప్రమాణాదిత్యర్థః॥ ౧౨॥ నను చక్షురాదిభిరింద్రియైర్ఘటపటాదిలక్షణః ప్రపంచః పృథక్త్వేనానుభూయతే- కథం తస్య స్వాత్మమాత్రతయా భక్షితత్వమిత్యాశంక్యాహ॥ జాగ్రదితి॥ జాగ్రత్స్వప్నావస్థయోః ప్రతీయమానం సర్వం జగత్సుషుప్తిసమయే జీవరూపేణ స్థితః ఈశ్వరః స్వాత్మమాత్రతయా గ్రసతి॥ తదా తస్య ప్రతిభాసమానత్వాత్తత్కారణభూతమజ్ఞానమేవ హి కేవలం ప్రతిభాసతే ॥ నన్వేవం సుషుప్తిసమయే యది సర్వం జగద్గ్రస్తం పరేద్యుః కథం తస్యావిర్భావ ఇతి। తత్రాహ పునరితి॥ గ్రస్తసజాతీయమన్యదేవ జగత్స్వాజ్ఞానబలాత్పరస్మిన్దినే పునరపి సృజతి యతోఽయం ప్రభురీశ్వరః॥ అజ్ఞానాదేవ హి తస్య జీవత్వం మతస్తస్య సర్జనశక్తిరస్తీతి ॥ ౧౩ ॥ అస్త్వేవం స్వప్నప్రపంచస్య చ జాగ్రత్ప్రపంచస్య తు నైవ సంభవతీత్యాశంక్య స్వప్నదృష్టాంతేనైవ తస్యాపి స్వాత్మమాత్రత్వం ప్రతిపాదయతి ॥ యథా స్వప్నేతి ॥ యథా స్వప్నప్రపంచస్యోత్తరక్షణే బాధదర్శనాన్మిథ్యాత్వేన స్వాత్మమాత్రత్వమేవ మద్వితీయబ్రహ్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేనావిద్యాతత్కార్యజాగ్రత్ప్రపంచస్యాపి బాధితత్వాత్పరమార్థతః స్వాత్మమాత్రాన్నవ్యతిరిచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౪॥ స్వస్వరూపమితి॥ యస్మాదుక్తరీత్యా సర్వం జగజ్జ్ఞానినః స్వాత్మభూతమేవ తస్మాద్విషయాకారేణ పరిక

ల్పితం స్వాత్మానమేవ స్వయం భుఙ్క్తే-నతు స్వస్మాత్పృథగ్భూతం భోజ్యం నామ కించిదస్తి యద్భుక్త్వా భక్త్యా తయా వివి
చ్యవిధీయేతేత్యర్థః - నను భోక్తురాత్మనస్సకాశాత్పృథగ్భూతమేవ పరికల్పితమితి శబ్దస్పర్శాది భోజ్యమస్త్వి
త్యాశంక్య నిరస్యతి । అస్తిచేదితి॥ యద్యస్తి భోజ్యం తదప్యస్తిత్వానువేధాత్ ॥ ఘటపటాదివస్తు స్వరూపం బ్రహ్మైవ తత
దస్తిత్వలక్షణం ॥ అస్తిబ్రహ్మేతి చేద్వేద । అస్తీత్యేవోపలబ్ధవ్య ఇత్యాదిశ్రుతేః అతోఽధిష్ఠానగతమేవాస్తిత్వమారోపిత
భోజ్యేఽవభాసత ఇతి న పృథగస్తిత్వం తస్యేత్యర్థః ॥ ౧౫॥ నను జాయతేఽస్తి విపరిణమత ఇతి పరిపఠితస్య ద్వితీయ భావవి
కారస్యాస్తిత్వస్య కథం నిర్వికారబ్రహ్మరూపతేత్యాశంక్యాహ ॥ అస్తితేతి ॥ నాత్ర భావవికారో వివక్షితః ॥ అపితు త
ద్ధేతుభూతా సత్తా సా చ తన్మాత్రం బ్రహ్మైవ నతు తద్వ్యతిరిక్తా పరాభిమతా జాతిరిత్యత ఆహ।నాస్తీతి॥సత్తాయా జాతిత్వే
తద్వ్యంజకతయా అన్యత్కించిదవశ్యమేష్టవ్యం తచ్చ న సంభవతి॥సత్తాతిరిక్తస్య వ్యంజకస్య తస్య సత్తాభివ్యక్తేః పూర్వమ-
ద్యక్షణవర్తిత్వనియమాత్తదా సత్తాసంసర్గాభావాత్స్వతః సత్తాభావాచ్ఛశవిషాణవచ్ఛూన్యమేతద్భవేదతో వ్యంజ
కానిరూపణాత్తన్మాత్రం బ్రహ్మైవాస్య స్మిన్పరికల్పిత నానావ్యక్త్యనుగమవశాత్సత్తేత్యుచ్యతే ॥ నతు పరాభిమతా జా
తిరిత్యర్థః॥ఏతచ్చ పంచదశాధ్యాయే సత్తాయా భాసతే సైకేత్యాదినా-ప్రాక్ప్రపంచితం॥నాస్తిమాయేతి॥జడప్రపంచ

పృథక్స్వతః । అస్తిచేదస్తితారూపం బ్రహ్మైవాస్తిత్వలక్షణమ్॥౧౫॥అస్తితాలక్షణా సత్తా సదా బ్రహ్మ
నచాపరా । నాస్తి సత్తాతిరేకేణ కించిదప్యస్తి కోత్తమాః॥ ౧౬॥ సత్తాతిరిక్తం చేదస్తి శూన్యవచ్ఛూ
న్యమేవ తత్ । భవేన్నైవాత్ర సందేహో నాస్తి మాయా చ వస్తుతః ॥ ౧౭ ॥ అవిచారితరూపా హి మా
యా సర్వవిమోహినీ । సా శివజ్ఞానహీనానామేవ భాతి న యోగినః॥ ౧౮ ॥ యోగినామాత్మనిష్ఠానాం
మాయా సాక్షిణి కల్పితా । సాక్షిరూపతయా భాతి శివజ్ఞానేన బాధితా॥ ౧౯॥ బాధితాపి పునర్మా
యా భాతి దిఙ్మోహభానువత్ । ప్రారబ్ధకర్మపర్యంతం బ్రహ్మవిజ్ఞానినామపి॥ ౨౦॥ బ్రహ్మవిజ్ఞానసంప
న్నః ప్రతీతమఖిలం జగత్ । పశ్యన్నపి సదా నైవ పశ్యతి స్వాత్మనః పృథక్॥ ౨౧ ॥ తస్మాదభక్ష్యం నైవా
స్తి విదుషః పరయోగినః । ఆత్మవిజ్ఞానహీనానాం ఖల్వేవాభక్ష్యమాస్తికాః॥ ౨౨॥ ద్విజానామాత్మవి
జ్ఞానవిహీనానామయం బుధాః । వ్యవస్థా శంకరేణైవ నిర్మితా భక్ష్యగామినీ॥ ౨౩ ॥ లశునం గృంజనం
చైవ పలాండుం గ్రామకుక్కుటమ్ । ఛత్రాకం విడ్వరాహం చ మతిమాన్నైవ భక్షయేత్॥౨౪॥పలాండు
సదృశం సర్వం గంధరూపరసాదిభిః । కామతోఽకామతశ్చైవ బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥ ౨౫॥ వృశ్చ
నప్రభవం సర్వం హింగుద్రవ్యం వినైవ తు । భూస్తృణం శిగ్రుకం చైవ బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥౨౬॥
ఖట్వాసంజ్ఞం చ వార్తాకం తథైవోపరజం తృణమ్ । లవణం భూమిజం విప్రో మోహేనాపి న భక్ష
యేత్॥ ౨౭ ॥ శకునీసంజ్ఞితాః సర్వాస్తథా గ్రామనివాసినః । అనిర్దిష్టాంశ్చైకశఫాన్ క్రవ్యా
దాంశ్చ న భక్షయేత్ ॥ ౨౮॥ కలవింకసమాఖ్యం చ సిద్ధిభం ప్లవమేవ చ । హంసం చక్రసమాఖ్యం చ సా

కారణభూతా సద్బ్రహ్మాతిరిక్తా మాయా పరమార్థతో నాస్తి ॥ ౧౬॥ ౧౭ ॥ అవస్తుభూతేన కార్యప్రపంచేన స్వాను
రూపస్యైవ కారణస్య కల్పనాత్తదాహ ॥ అవిచారితేతి ॥ సత్త్వాసత్త్వాదివిచారాసహరూపా సర్వజనసంమోహనీశ
క్తిర్హి మాయా-తథావిధాయా ఏవైంద్రజాలికాదౌ దర్శనాదిత్యర్థః॥౧౮ ॥ శివజ్ఞానేన బాధితేతి॥యస్మాదవస్తుభూ
తతయైవ సాక్షిణి మాయా పరికల్పితా తస్మాత్తస్య సాక్షిణః పరశివాత్మసాక్షాత్కారేణ బాధితా భవతీత్యర్థః॥ ౧౯॥
నను జ్ఞానినః పరతత్త్వసాక్షాత్కారేణ మాయాయా నివర్తితత్వాత్పునస్స్వాభావతీతి న యుక్తా నతు రజ్జుయాథాత్మ్యజ్ఞానేన ని
వర్తితసర్పస్య పునస్తత్ప్రతీతిప్రథనం సంభవతీత్యాహ॥ బాధితాపీతి॥ బ్రహ్మతత్త్వసాక్షాత్కారేణ హి ప్రారబ్ధకర్మ
వ్యతిరిక్తం కర్మజాతం నివర్త్యతే ॥ ఆరబ్ధఫలం తు కర్మ భోగేనైవ క్షపయితవ్యం ॥ అతస్తావత్పర్యంతం జ్ఞానినోఽపి
సంసారప్రతిభాసావశ్యంభావాత్తదుపాదానభూతా మాయా తత్త్వసాక్షాత్కారేణ బాధితాపి పునస్తస్య భాతి - పర్వ
తప్రాంతాదిదేశవిశేషేషూపసంజాత దిగ్భ్రమస్య పురుషస్య సూర్యోదయాది కారణేన నిర్ణీత ప్రాచ్యాదిదిక్తత్త్వ
స్యాపి పునర్యథా దిఙ్మోహానువృత్తిస్తద్వత్ ॥ ౨౦॥పశ్యన్నపీతి ॥ ఘటపటాద్యాత్మకం జగచ్చక్షురాదిభిరింద్రియైర్జ్ఞా
నస్సన్నపి సచ్చిదానందరూపాధిష్ఠానబ్రహ్మాత్మనైవ పశ్యతి-నతు తత్స్వరూపాత్పృథగ్భూతం పశ్యతి ఆరోప్యస్య స్వాధిష్ఠా
నాదవ్యతిరిక్తత్వాదిత్యర్థః॥ ౨౧॥౨౨॥౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯ ॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥ ౩౨॥౩౩॥ఋజీషం

అపూపం ॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥ ౫౧॥
పారమేశ్వరవిజ్ఞానమితి॥ ప్రత్యగాత్మనః పరశివస్వరూపత్వగోచరం విశిష్టజ్ఞానం సాక్షాత్కారాత్మకం వేదాంతవా
క్యాదేవ నాన్యస్మాదిత్యర్థః ॥ ఆగమాంతరేతి॥ వేదవిరుద్ధాగమవాక్యాద్యత్పారమేశ్వరం జ్ఞానం తద్వికల్పజ్ఞానమేవ

రసాన్నైవ భక్షయేత్ ॥ ౨౯ ॥ రజ్జువాలం చ దాత్యూహం శుకం శారికసంజ్ఞితమ్ । ప్రతుదాన్ జల
పాదాంశ్చ బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ ౩౦॥ నఖవిష్కిరసంజ్ఞం చ తథా కోయష్టిసంజ్ఞితమ్ । సా
భం భల్లూకసంజ్ఞం చ ఉత్పాదం నైవ భక్షయేత్॥ ౩౧ ॥ బకం చైవ బలాకం చ ఖంజరీటకసంజ్ఞకమ్।
కోకిలం చ ద్విజశ్రేష్ఠాః బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥ ౩౨॥ పారీనకాహితౌ వాక్యౌ నియుక్తౌ హవ్యకవ్య
యోః । రాజీవాన్ సింహతుండాంశ్చ శశకాన్నైవ భక్షయేత్॥ ౩౩॥ కేవలాని చ శుష్కాణి తథా పర్యుషి
తాని చ। ఋజీషపక్వం విప్రేంద్రాః కదాచిన్నైవ భక్షయేత్॥ ౩౪॥ విణ్మూత్రం చ సురాస్పృష్టం సర్వం
ద్రవ్యం తథైవ చ । సురాస్పృష్టం శవస్పృష్టం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ ౩౫॥ నరాణాం చ గజానాం
చ మాంసమశ్వస్య సత్తమాః । మహిషస్య చ మాంసం చ బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ ౩౬॥ రేతో
దేహమలం చైవ శ్వకాకోచ్ఛిష్టమేవ చ । విడ్వరాహఖరోష్ట్రాణాం మూత్రం విప్రో న భక్షయేత్॥ ౩౭॥
బిడాలకాకాద్యుచ్ఛిష్టం నకులోచ్ఛిష్టమేవ చ । వేదబాహ్యనసంస్పృష్టం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥
౩౮॥ తురంగస్య గజస్యాపి మండూకస్య తథైవ చ। పురీషం చ తథా మూత్రం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥
౩౯ ॥ అజాది మాంసం రక్తం చ గోమాంసం చ తథైవ చ । భృంగాణాం చ తథా మాంసం బ్రా
హ్మణో నైవ భక్షయేత్॥ ౪౦॥ మాంసం పంచనఖానాం చ వినైవ సకలాని తు । కామతో కామతో వాపి
బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥ ౪౧ ॥ మత్స్యం కృత్స్నం ధృతిస్పృష్టమాజ్యం కీలాలమేవ చ । రసం తాలఫల
స్యాపి బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥ ౪౨॥ ఓదనం తు పునః పక్వం నారికేళరసం తథా । పక్వం తోయమ
భూమిష్ఠం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ ౪౩ ॥ అనిర్దశాహగోక్షీరమౌష్ట్రమేకశఫం తథా । ఆవికం
సంధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చ గోః పయః ॥ ౪౪ ॥ అరణ్యానాం చ సర్వేషాం మృగాణాం మహిషీం వినా।
స్త్రీక్షీరం చ భ్రమాద్వాపి బ్రాహ్మణో న పిబేత్సదా॥౪౫॥ గోగజాశ్వాదిభిర్ఘ్రాతం పాదస్పృష్టం
చ కామతః । అనులోమాదిభిస్స్పృష్టం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్॥౪౬॥ఉక్తాన్యేతాని సర్వాణి బ్రా
హ్మణానాం విశేషతః । అభక్ష్యాణి మయోక్తాని భక్షకాశ్చ పతంత్యధః॥ ౪౭॥ తస్మాదభక్ష్యం సంత్య
జ్య బ్రాహ్మణో మతిమత్తమః । చిత్తస్య పరిశుద్ధ్యర్థం భక్ష్యమేవ తు భక్షయేత్॥ ౪౮॥ క్షత్రియాణాం చ
వైశ్యానాం భక్ష్యమేవ్వపి విద్యతే । తథాపి భక్షణాభావాత్తేషామత్యంతశోభనమ్॥౪౯॥శూద్రాదీనాం
చ సర్వేషామభక్ష్యం నైవ విద్యతే । తథాప్యభక్షణం తేషాం ఫలాయ మహతే భవేత్॥ ౫౦ ॥ భక్ష్య
స్యభక్షణాదేవ విశుద్ధహృదయః పుమాన్ । పారమేశ్వరవిజ్ఞానాన్ముచ్యతే భవబంధనాత్॥ ౫౧॥ పార
మేశ్వరవిజ్ఞానం వేదాదేవ న చాన్యతః । ఆగమాంతరజన్యం తు జ్ఞానమజ్ఞానమాస్తికాః ॥ ౫౨ ॥
అష్టాదశానాం విద్యానాం వేదాదన్యాశ్చ సత్తమాః । విద్యా వేదానుసారేణ ప్రవృత్తాస్సర్వశోభనాః॥
౫౩॥ తథాపి తాసు సర్వాసు కశ్చిదంశః క్వచిత్క్వచిత్ । శివాగమానుసారేణ తత్ప్రభేదానుసా
రతః॥ ౫౪॥ విష్ణ్వాగమానుసారేణ తత్ప్రభేదానుసారతః । బ్రహ్మాగమానుసారేణ తత్ప్రభేదానుసా
రతః॥ ౫౫ ॥ అధికారివిశేషేణ క్రమేణైవ విముక్తయే । ప్రవర్తంతే మునిశ్రేష్ఠాస్సత్యమేవ మయోది
తమ్ ॥ ౫౬ ॥ తత్తత్తంత్రేషు యే మర్త్యా దీక్షితా మునిసత్తమాః । సోంశస్తైరేవ సంగ్రాహ్యస్సర్వ
థా నైవ వైదికైః॥ ౫౭॥ మదుక్తా సంహితా సాధ్వీ వేదమార్గానుసారిణీ । వైదికేతరాగమాధీనః కశ్చి

స్వతః ప్రమాణేన వేదవాక్యేన బాధితవిషయత్వాదిత్యర్థః॥ ౫౨॥ అష్టాదశానామితి॥ పురాణన్యాయమీమాంసధర్మ
శాస్త్రాంగమిశ్రితాః- వేదాః స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య చ చతుర్దశ ఇతి చతుర్దశ విద్యాః ఆయుర్వేదో ధనుర్వేదో
గాంధర్వనీతిశాస్త్రం చేతి చతస్రః తాసామష్టాదశానాం మధ్యే వేదవ్యతిరిక్తా యా విద్యాస్తాస్సర్వా వేదప్రతిపాదితా
ర్థానుసారేణ ప్రవృత్తాః ప్రమాణత్వేన జ్ఞాతవ్యా ఇత్యర్థః॥౫౩॥ తాస్వితి॥ వేదవ్యతిరిక్తాస్విత్యర్థః॥ ౫౪॥౫౫॥౫౬॥

౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవ ఖండే- పంచచత్వారింశోధ్యాయః. ... ... *

దంశో న విద్యతే॥ ౫౮॥ ప్రసాదాద్దేవరుద్రస్య సంహితేయం మయోదితా। ప్రసాదశ్శాంకరస్సమ్యక్ జ్ఞానస్య ఖలు సాధనమ్॥ ౫౯॥ అతో వేదానుసారేణ ద్విజానామాత్మశుద్ధయే। అభక్ష్యమాదరేణోక్తం మయా వై హార్థసిత్తమాః॥ ౬౦॥ సర్వముక్తం సమాసేన కేవలం కరుణాబలాత్। శ్రద్దధాన స్త్వభక్ష్యాణి భ్రమాద్వాపి న భక్షయేత్॥ ౬౧॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే అభక్ష్యనివృత్తిర్నామ పంచచత్వారింశోధ్యాయః॥

—(*) మృత్యుసూచకం. (*)—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథారిష్టం ప్రవక్ష్యామి సమాసేన న విస్తరాత్। యేన విజ్ఞాతమాత్రేణ మృత్యుం పశ్యంతి దేహినః॥ ౧॥ సోమచ్ఛాయాం ధ్రువం చైవ మహాపథమరుంధతీమ్। అపశ్యన్వత్సరాదూర్ధ్వం న జీవతి న సంశయః॥ ౨॥ అరశ్మిమంతమాదిత్యం రశ్మివంతం చ పావకమ్। పశ్యన్నేకాదశాన్మాసాదూర్ధ్వం మర్త్యో న జీవతి॥ ౩॥ రజతం వా సువర్ణం వా విణ్మూత్రం వా వమేన్నరః। ప్రత్యక్షమథవా స్వప్నే దశమాసాన్న జీవతి॥ ౪॥ భూతప్రేతపిశాచాంశ్చ గంధర్వనగరాణి చ। రుక్మవర్ణాన్ ద్రుమాన్పశ్యన్నవమాసాన్న జీవతి॥ ౫॥ స్థూలో వాథ కృశో కస్మాద్భవేన్మర్త్యస్స్వయం యది। కృష్ణవర్ణోథవా మాసానష్టౌ జీవతి మానవః॥ ౬॥ స్వపాదం ఖండితం పశ్యన్నగ్రతః పృష్ఠతోపి వా। పంకే వా పాంసుకే వాపి సప్తమాసాన్న జీవతి॥ ౭॥ కపోతో వాథ గృధ్రో వా కాకో వా యది మూర్ధని। స్థితః క్రవ్యాదసంజ్ఞో వా షణ్మాసేన వినశ్యతి॥ ౮॥ గచ్ఛంతీ వాయసీ యం తు పాంసువర్షం విముంచతి। గచ్ఛేద్ద్వాదశపజ్క్తిభిః పాంసువర్షేణ వా నరః॥ ౯॥ స్వచ్ఛాయాం వికృతిం పశ్యేచ్చతుర్మాసాన్న జీవతి। విద్యుతం దక్షిణే భాగే పశ్యేన్మేఘవివర్జితే॥ ౧౦॥ ఉదకే చాప మైంద్రం వా త్రీణి ద్వౌ వా న జీవతి। దర్పణే వా జలే వాపి పరేషాం వాథ చక్షుషి॥ ౧౧॥ అశిరస్కం తథాత్మానం పశ్యన్మాసేన నశ్యతి। బస్తగంధస్తు వా దేహాచ్ఛవగంధస్తు వా భవేత్॥ ౧౨॥ నింబగంధస్తు వా తీవ్రమాసార్ధేన వినశ్యతి। శుష్యతే హృదయం యస్య మస్తకం ధూమసంజ్ఞితమ్॥ ౧౩॥ సదా కంపో భవేద్యస్య దశాహం నైవ జీవతి। సంభిన్నో మారుతో యస్య మర్మస్థానాని కృంతతి॥ ౧౪॥ అద్భిస్స్పృష్టో న హృష్యేచ్చ మృత్యుస్తస్య గృహం గతః। ఋక్షవానరసంయుక్తరథే న వ్రతుదక్షిణామ్॥ ౧౫॥ దిశం గచ్ఛతి యో మర్త్యో మృత్యుస్తస్య గృహం గతః। కృష్ణాంబరధరాస్స్వప్నే శ్యామావస్త్రధరాః స్త్రియః॥ ౧౬॥ యే నే ప్రవసహాగచ్ఛంతి దక్షిణాం న స జీవతి। ఛిద్రం కృష్ణం స్వకం వాసస్స్వప్నే పశ్యతి యః పుమాన్॥ ౧౭॥ నగ్నం వా భ్రమణం తస్య గృహే మృత్యురుపస్థితః। నక్షత్రాణి దివా పశ్యేద్రాత్రౌ చేంద్రధనుస్తథా॥ ౧౮॥ చంద్రే రక్తమినే కృష్ణం మాసాన్నశ్యతి మానవః। ఆదిత్యమండలే పశ్యేత్కృష్ణశిరం చంద్రమండలే॥ ౧౯॥ ఆకాశే రక్తమాలాం వా సద్య ఏవ వినశ్యతి। స్మశానం భస్మ కేశాంశ్చ నదీం శుష్కాం భుజంగమాన్॥ ౨౦॥ పశ్యేత్స్వప్నదశాయాం యస్తస్య మృత్యురుపస్థితః। కృష్ణైర్వికృతైః పురుషైస్స్వప్నే యః పీడితః పుమాన్॥ ౨౧॥ పాషాణైస్తాడ్యతే యస్తు మృత్యుస్తస్య గృహం గతః। భయకంపాదయో యస్య భూయోభూయో భవంతి చ॥ ౨౨॥ శోకమోహౌ సదా యస్య మృత్యుస్తస్య గృహం గతః। ఆదిత్యోదయ

ఆసన్నమరణః పురుషో వారాణస్యాది స్థానమాశ్రిత్య సంసారనివృత్త్యుపాయం శీఘ్రమనుతిష్ఠేదిత్యభిప్రేత్య మరణసూచకాన్యరిష్టాని వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ సోమచ్ఛాయామితి॥ శుద్ధద్వితీయాదితిథిషు కతిపయకలాత్మకస్య సోమస్య తేజసా యోంశో దృశ్యతే సా సోమచ్ఛాయా॥ మహాపథమితి॥ ప్రవాహరూపేణావస్థితో నక్షత్రశ్రేణితారాపథపర్యాయో మహాపథః॥ ౨॥ అరశ్మిమంతమాదిత్యమితి ఉష్ణకిరణరహితం చంద్రమండలవదవస్థితం సూర్యమండలమిత్యర్థః॥ ఐతరేయారణ్యకేపి। చంద్రమా వా ఇవాదిత్యో దృశ్యతే న రశ్మయః ప్రాదుర్భవంతీత్యాదినా॥ ౩॥ ప్రత్యక్షం స్వప్నే చైవమాదీని బహూన్యరిష్టాని తాని సర్వాణ్యత్ర మూలప్రమాణస్థితానీత్యనుసంధేయాని॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥

౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭ ౧౮॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥
౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ౪౫॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ ౪౯॥ ౫౦॥

వేళాయాం ప్రత్యక్షం యస్యవై శివాః । క్రోశంత్యభిముఖా హ్యేత్య మృత్యుస్తస్య గృహంగతః॥ ౨౩॥
భయకం పాదయోర్యస్య భూయోభూయోభవంతిచ । శోకమోహౌ సదాయస్య మృత్యుస్తస్యగృ
హంగతః॥ ౨౪ ॥ నిర్జలంయస్యజిహ్వాతు దంతఘర్షస్తుయస్యతు । హృదయేయస్యవై వహ్నిర్మృ
త్యుస్తస్యగృహంగతః॥ ౨౫॥ చక్షురేకం ప్రస్రవేద్యస్యకర్ణౌ స్థానాచ్చభ్రశ్యతః । యస్యనాసాచవక్రా
స్యాన్మృత్యుస్తస్యగృహంగతః॥ ౨౬ ॥ యస్యజిహ్వాచ కృష్ణాస్యాత్సుముఖం దుర్ముఖం భవేత్ ।౫ం
డేవకృష్ణైరక్తైర్వా మృత్యుస్తస్యగృహంగతః॥ ౨౭॥ ముక్తకేశో హసన్గాయన్నృత్యన్గచ్ఛతిదక్షిణామ్।
దిశంస్వప్నేన మృత్యుస్సాన్యదీదృశంస్వప్నదర్శనః॥ ౨౮ ॥ శ్వేతభూతాస్తథాశ్వేతా అశ్వాశ్శ్వేతత
రా అపి । వహంతియామ్య దేశేయంతస్యమృత్యురుపస్థితః॥ ౨౯॥ ఉష్ట్రరాసభసంయుక్తం రథమా
రుహ్యదక్షిణే । స్వప్నేగచ్ఛతి యోమర్త్యస్తస్యమృత్యురుపస్థితః॥ ౩౦ ॥ ఘోషంన శృణుయాత్క
ర్ణేజ్యోతిర్నేత్రేనపశ్యతి । శ్వభ్రేయోనిపతేత్స్వప్నేతస్యమృత్యురుపస్థితః॥ ౩౧ ॥ ఊర్ధ్వదృ
ష్టిస్తథారక్తకృష్ణదృష్టిశ్చయఃపుమాన్ । ఊష్మావిహీనదేహశ్చతస్యమృత్యురుపస్థితః॥ ౩౨॥ నాభావా
హృదయేవాపిసుషిరం యస్యభాసతే । యస్యాత్యుష్ణంభవేన్మూత్రం తస్యమృత్యురుపస్థితః॥ ౩౩॥ జా
గ్రత్కాలేథవాస్వప్నే యాదృష్టేననిహన్యతే । జీవనంతస్యనాస్త్యేవమృత్యురగ్రతస్స్థితః॥ ౩౪॥
అగ్నౌయోనిపతత్స్వప్నేయోవానష్టస్మృతిస్సదా । భూమ్యాంశబ్దంచయోబ్రూయాత్తస్యమృత్యురు
పస్థితః॥ ౩౫ ॥ శుక్లం ప్రావరణం రక్తంకృష్ణంవాయస్యభాసతే । స్వప్నేనీలపదంయస్యతస్యమృత్యు
రుపస్థితః॥ ౩౬॥ ఏవమాదీన్యరిష్టాని భాసంతేయస్యసుస్థిరమ్ । సభయంశోకమోహౌచ త్యక్త్వాశా
గ్రమనాద్దృఢమ్॥ ౩౭॥ శ్రీమద్వారాణసీంగత్వా స్నాత్వాగంగాజలేనరః । దృష్ట్వా విశ్వేశ్వరందే
వంజపేత్పంచాక్షరంసదా॥ ౩౮॥ సోమనాథేథవాస్నాత్వాసోమతీర్థేమహోదధౌ । సోమనాథ
మహాదేవందృష్ట్వాపంచాక్షరంజపేత్ ॥ ౩౯॥ శ్రీపర్వతేతథాదేవందృష్ట్వాశ్రీమల్లికేశ్వరమ్ । భస్మనో
ద్ధూళ్యమంత్రేణసదాపంచాక్షరంజపేత్ ॥ ౪౦॥ శ్రీకాళహస్తినాథంవాసువర్ణముఖరీజలే । స్నా
త్వాదృష్ట్వామహాదేవంసదాపంచాక్షరంజపేత్॥౪౧॥ గోపర్వతేతథాదేవందృష్ట్వాశక్తీశ్వరాభిధం।
భస్మనోద్ధూళ్యమంత్రేణసదాపంచాక్షరంజపేత్ ॥ ౪౨ ॥ శ్రీమద్వృద్ధాచలేవాపి స్నాత్వాముక్తాజ
లేనరః । దృష్ట్వావృద్ధాచలేశానంసదాపంచాక్షరంజపేత్॥ ౪౩॥ శ్రీమద్రామేశ్వరేవాపి స్నాత్వా
తత్రమహోదధౌ । దృష్ట్వారామేశ్వరందేవంసదాపంచాక్షరంజపేత్॥ ౪౪॥ శ్రీహాలాస్యేతథాదే
వందృష్ట్వాహాలాస్యనాయకమ్ । యథాశక్తిధనందత్వాసదాపంచాక్షరంజపేత్॥ ౪౫ ॥ వేదారణ్యే
తథాస్నాత్వావేదతీర్థేమహోదధౌ । వేదారణ్యాధిపందృష్ట్వా సదాపంచాక్షరం జపేత్ ॥ ౪౬॥
శ్రీమద్వల్మీకసంజ్ఞేవా క్షీరకుండజలేనరః । స్నాత్వాదృష్ట్వామహేశానంసదా పంచాక్షరంజపేత్॥
౪౭॥ గజారణ్యేతథాస్నాత్వాకావేర్యామేవమానవః । గజారణ్యాధిపందృష్ట్వాసదాపంచాక్షరం
జపేత్॥ ౪౮॥ జప్యేశ్వరంతువాగత్వాస్నాత్వాకావేరికాజలే । దృష్ట్వాజప్యేశ్వరేశానంసదాపంచా
క్షరంజపేత్ ॥ ౪౯॥ అథవా దక్షిణావర్తేస్నాత్వాకావేరికాజలే । దక్షిణావర్తనాథేశందృష్ట్వా
పంచాక్షరంజపేత్॥౫౦॥కుంభఘోణేతథాస్నాత్వాకావేర్యామేవమానవః। * కుంభఘోణాధిపందే
వందృష్ట్వాపంచాక్షరంజపేత్॥ ౫౧॥ మధ్యార్జునేవాకావేర్యాంస్నాత్వామర్త్యస్సమాహితః।
మధ్యార్జునాభిదందేవం దృష్ట్వాపంచాక్షరంజపేత్॥౫౨॥ శ్రీమద్గోమయతీర్థేవాతథామంగళవం
శకే । శ్రీమదగ్నీశ్వరాఖ్యేవా కోటికాఖ్యేథవానరః॥ ౫౩ ॥ అమృతీర్థేధృతిస్థానే శ్వేతారణ్యసమా
హ్వయే । శ్రీమచ్ఛ్రీపుష్పపురేవాపి కావేర్యుదధిసంగమే ॥ ౫౪ ॥ స్నాత్వా దత్వా యథాశక్తి ధనం

* అథకోణ్యాభిదం దేవ మితి పాఠాంతరం

౫౧॥ ౫౨॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలా
సక్రియాశక్తిపరమభక్తశ్రీమత్త్ర్యంబకపాదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణ విర
చితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే షట్చత్వారింశోఽధ్యాయః.

ధాన్యం తిలం తు వా। దృష్ట్వైవ మహేశ్వరం భక్త్యా సదా పంచాక్షరం జపేత్॥ ౫౫॥ అథవా మానవశ్శీఘ్రం
గత్వా వ్యాఘ్రపురం సదా। శివగంగాభిధే తీర్థే స్నాత్వా దత్త్వా యథాబలం॥ ౫౬॥ ప్రదక్షిణత్రయం
కృత్వా శ్రీమదభ్రసభాపతిమ్। దృష్ట్వైవం చాక్షరం మంత్రం సతారం సర్వదా జపేత్॥ ౫౭॥ అస్మి
న్వ్యాఘ్రపురే శ్రేష్ఠే యో వా కో వాఽపి మానవః। మమార పరమాముక్తిస్సిద్ధా తస్య న సంశయః॥ ౫౮॥
మహాపాతకసంఘాశ్చ స్థానస్యాస్య ప్రవేశనాత్। నశ్యంతి దర్శనాదేవ ముక్తిస్సిద్ధా సభాపతేః॥ ౫౯॥
మహాకారుణికో దేవో మహానందః పరాయణః। యత్ర నృత్యతి తం దృష్ట్వా ముచ్యతే భవబంధనాత్॥
౬౦॥ దేశదర్శనమాత్రేణ విముక్తా బహవో జనాః। కిం పునర్దేవదేవస్య దర్శనేన సభాపతేః॥ ౬౧॥
అవిముక్తాదపి శ్రేష్ఠమిదం స్థానం న సంశయః। ఆతన్నృత్యతి దేవేశస్తత్ర దేవో న నృత్యతి॥ ౬౨॥ అత్ర ద
ర్శనమాత్రేణ ముక్తిస్సిద్ధా హి దేహినామ్। తత్ర నష్టస్య మర్త్యస్య తతశ్శ్రేష్ఠమిదం పురమ్॥ ౬౩॥ శ్రీమ
ద్వ్యాఘ్రపురం ముక్త్వా యో వా వారాణసీం గతః। తత్ర నష్టోఽపి కైవల్యం ప్రాప్నుయాన్నైవ మానవః॥
౬౪॥ పార్వతీ పరమాశక్తిశ్శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురే సదా। ప్రకాశతే హి విద్యాభిస్సంవృతా కరుణాబ
లాత్॥ ౬౫॥ సర్వవిద్యాలయా దేవీ యతో శ్రీవప్రకాశతే। ఖలు తత్ర పరాముక్తిస్తతశ్శ్రేష్ఠమిదం ప
రమ్॥ ౬౬॥ అతస్సమస్తం పరివర్జ్య సత్వరం సమస్తహోమస్య నివృత్తిసిద్ధయే। ఇదం తు ముఖ్యం పురమా
ప్నుయాన్నరశ్శివప్రసాదేన హితత్ర ముచ్యతే॥ ౬౭॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితా
యాం యజ్ఞవైభవఖండే- పూర్వభాగే- మృత్యుసూచకం నామ షట్చత్వారింశోఽధ్యాయః.

——(*) భోగావశిష్టస్వరూపపాపకథనమ్. (*)——

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి పాపస్యాకరణాయ తు। భోగావశిష్ట పాపా
నాం లక్షణం మునిసత్తమాః॥ ౧॥ బ్రహ్మహా క్షయరోగీ స్యాత్సురాపీ శ్యావదంతకః। స్వర్ణాపహా
రీ కునఖీ దుశ్చర్మా గురుతల్పగః॥ ౨॥ పరదారరతః పంగుర్గంధశ్చ బధిరస్తథా। అనుకీర్తనకృన్మ
ర్త్యః ఖరస్స్వామీ భవేత్సదా॥ ౩॥ గురునిందాపరో నిత్యమపస్మారీ నిరంతరమ్। భగందరీ గురోరా
జ్ఞాభంగకారీ న సంశయః॥ ౪॥ గురుమాత్సర్యకృన్మర్త్యః పిటిరాక్రిమిస్స్యాన్న సంశయః। గుర్వవజ్ఞా
పరస్తద్వచ్ఛివద్రోహీ తథా భవేత్॥ ౫॥ గురోశ్శుశ్రూషణే సక్తో దుష్ప్రజ్ఞః స్యాన్న సంశయః। విష్ణుద్రోహీ
నరస్స్నాయుత్రికలాసత్వమాప్నుయాత్॥ ౬॥ యో వేదదూషకో మర్త్యస్స చండాలో భవేత్తథా। వేదాం
తదూషకస్స్నాయుత్పులకసస్స్యాన్న సంశయః॥ ౭॥ ఉన్మత్తో వేదవిజ్ఞానదూషకః పురుషాధమః। రజ
స్వలాభిగంతా స్యాదంత్యజాతిస్తు మానవః॥ ౮॥ అగ్నిదో మనుజః కుష్ఠీ గరదశ్చ తథైవ చ। శస్త్రపాణి
స్తథా మర్త్యో రూప్యచోరస్తు దర్దురః॥ ౯॥ కూటకృన్మర్త్యఖరోగీ స్యాత్కూటసాక్షీ తథైవ చ। కూ
టకృత్యసహాయశ్చ తదు వా ప్రదోపిద॥ ౧౦॥ పితృమాతృపరిత్యాగీ బాలత్యాగీ తథైవ చ। అక్షిరో
గీ భవేన్నిత్యం భార్యాత్యాగీ తు మానవః॥ ౧౧॥ అల్పాయుశ్చ ప్రదానేన ప్రతిజ్ఞాతస్య మానవః। పక్షిబ
హుత్వేఽప్యేకస్యాం రమతే షండ ఏవ సః॥ ౧౨॥ అన్నాపహారీ మందాగ్నిర్జిహ్వారోగీ భవేత్తథా। అగ్ర
భుగ్గళరోగీ స్యాన్మిష్టభోజీ తథైవ చ॥ ౧౩॥ పంచయజ్ఞవినిర్ముక్తో విడ్వరాహో భవేన్నరః। పర్వ
మైథునకృన్మర్త్యః ప్రమేహీ స్యాన్న సంశయః॥ ౧౪॥ అభ్యాగతపరిత్యాగీ కపోలే పీడితో భవేత్।
తథాఽతిథిపరిత్యాగీ భవేన్నాత్ర విచారణా॥ ౧౫॥ స్వాత్మోత్కర్షపరో నిత్యం వామనః పంగురేవ చ।
గోఘ్నశ్చైవ కృతఘ్నశ్చ జాత్యంధస్స్యాన్న సంశయః॥ ౧౬॥ నిస్స్నేహకస్స్వభార్యాయాం గళగ్రంథిర్భవే

బ్రహ్మహత్యాదిపాపపరిణామరూపం క్షయరోగాదికమజ్ఞానినః కర్తుర్నాత్మన ఏవ నాకర్తుర్బ్రహ్మాత్మన ఇతి దర్శ
యితుమారభ్యతే॥ అథాత ఇతి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

జ్ఞానాపహారీ శాస్త్రపుస్తకాపహారీ-మంత్రచోరః మంత్రపుస్తకాపహారీ॥ అథవా రహస్యమంత్రప్రకాశకః॥౧౯॥ పుస్తకచోరః ఆహృతపుస్తకాపలాపీ లేఖినీ అయశ్శలాకా దావాదిమషీలేఖినీ వా ॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ స్వస్వరూపాపరిజ్ఞానాదితి॥ కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిచంచలసంసారధర్మరహితం సచ్చిదానందాఖండైకరసం స్వప్రతిష్ఠమద్వితీయం పరబ్రహ్మ హి స్వాత్మనః పారమార్థికం స్వరూపం తస్యాపరిజ్ఞానాదంతఃకరణాదిధర్మిణా తాదాత్మ్యాధ్యాసేన తద్ధర్మాణాం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదీనామప్యాత్మని సంసర్గాధ్యాసాత్ తత్కృతైః పాతకైరపి బద్ధో భవతీత్యర్థః॥ స్వస్వరూపపరిజ్ఞానాదితి॥ స్వస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానినస్తు కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మవదంతఃకరణతాదాత్మ్యాధ్యాసస్య నివృత్తేస్తత్కృతైః పాతకైరపి న సంశ్లేష ఇత్యర్థః॥ ౨౯ ॥ శుద్ధం హీతి॥ అస్మద్రవ్యం స్వయం శుద్ధం సత్ జ్ఞానాదిలక్షణమిత్యాదినా స్వతశ్శుద్ధేః ప్రాక్ప్రతిపాదితత్వాత్ - అస్నావిరగ్ం శుద్ధమపాపవిద్ధమిత్యాదిశ్రుతేః॥ స్వాత్మనశ్శుద్ధత్వం॥ చిన్మాత్రమితి॥ దేహేంద్రియాదిసంఘాతస్య జాగ్రదాదిసకలవ్యవహారస్య యద్వ్యప్రకాశకం సాక్షిభూతం చైతన్యం తదేవాత్మనః స్వరూపమిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ మాత్రాయాః అన్యావృత్తిం దర్శయతి॥ నైవేతి॥ దృశిగోచర ఇతి॥ హేతుగర్భవిశేషణం దృశిః ప్రాగుక్తం చైతన్యం యాతస్తద్గోచరో దేహాదిః అతః పటవదనాత్మేత్యర్థః ॥ నను దృశిగోచ

న్నరః। వేశ్యాసేవాపరో మర్త్యః భిన్నలింగో న సంశయః॥౧౭॥ పిశునః పూతివక్త్రస్స్యాన్నరస్తామ్రాదివిక్రయీ। ఏడకాజగజాశ్వాది విక్రేతా వ్యాధ ఏవ హి ॥ ౧౮ ॥ జ్ఞానాపహారీ మూకస్స్యాన్మంత్రచోరస్తథైవ చ। అభక్ష్యభక్షకో మర్త్యో గండమాలీ భవేత్సదా ॥౧౯॥ రంగోపజీవీ కుమతిర్భవేన్నాత్ర విచారణా। అంధః పుస్తకచోరస్స్యాత్తథా స్యాల్లేఖినీహరః॥౨౦॥ సదా పుణ్యకథాక్షేపీ వక్రనాసో భవేన్నరః। శిష్టాచారస్య ధర్మస్య దూషకో రాక్షసో భవేత్॥ ౨౧॥ జ్ఞానయోగగురుద్వేష్టా వక్రాస్యో దేవదూషకః। పుణ్యకర్మప్రవృత్తస్య ప్రతిషేధీ క్రిమిర్భవేత్॥ ౨౨ ॥ దేవద్రవ్యాపహారీ స్యాన్మనుష్యో వాయుభక్షకః। తటాకారామభేత్తా స్యాదంగహీనస్తు మానవః॥౨౩॥ మర్యాదాభేదకో దాసో భవేన్నాత్ర విచారణా। పరదారాభిగామీ తు వాతరోగీ భవేన్నరః॥౨౪॥ మధుప్రమేహీ చోష్ట్రాదిహంతా నాత్ర విచారణా। పతివ్రతాభిగంతా తు సూకరస్స్యాత్తు మానవః॥ ౨౫ ॥ పరాపవాదనిరతో వ్యసనీ చాలసస్సదా। అతిపాతకదోషేణ భవేయుః క్రిమయో నరాః॥ ౨౬॥ తథా పాతకదోషేణ విడ్వరాహో భవేన్నరః। ఉపపాతకదోషేణ తథా శ్వానస్సదా నరాః ॥ ౨౭ ॥ పాతకైరపరైః క్షుద్రైర్జాయంతే క్షుద్రయోనిషు। మహాపాతకపూర్వైశ్చ పాతకైరఖిలైరపి॥ ౨౮॥ స్వస్వరూపాపరిజ్ఞానాద్బాధ్యతే ఖలు మానవః। స్వస్వరూపపరిజ్ఞానాత్కర్మభిర్న స బధ్యతే॥ ౨౯ ॥ స్వస్వరూపం తు శుద్ధం హి సతతం సర్వదేహినామ్। స్వస్వరూపం తు చిన్మాత్రం సర్వదా సర్వదేహినామ్ ॥ ౩౦ ॥ నైవ దేహాదిసంఘాతః పటవద్దృశిగోచరః। దృశ్యరూపేణ యద్రూపం దృశ్యతే దేహపూర్వకమ్॥ ౩౧ ॥ తదనాత్మవద్దృశ్యత్వాద్యదిచ్ఛంతి తథా ఖలు। దృశ్యత్వం దేహపూర్వస్య సమ్మతం సర్వదేహినామ్॥౩౨॥ దృశ్యత్వం ద్రష్టృపూర్వం తు లోకే దృష్టం హి చేతనైః। ద్రష్టుర్నాస్తి హి దృశ్యత్వం దృశ్యత్వే

రత్వాద్దృష్టత్వమపి దేహాదిసంఘాతస్య పరిదృశ్యమానం కథమపలపితుం శక్యత ఇత్యాశంక్యాహ॥ దృశ్యేతి ॥ అహం మనుష్యః కృశో హం స్థూలో హమహం కర్తా భోక్తేత్యేవం ద్రష్టృరూపతయా దేహాదేర్యోనుభావస్స ఏష తత్సంసారాదిభ్రమవస్తిథ్యాభిమానః దృశ్యత్వహేతునా దేహాదేరనాత్మత్వస్య ఘటాదేరివ సిద్ధత్వాదిత్యర్థః॥ ౩౧॥ హేత్వసిద్ధిం పరిహరతి॥ దృశ్యత్వమితి అజ్ఞాః స్త్రీబాలాదయోపి మమ దేహః మమ చక్షుః మమాంతఃకరణమితి ద్రష్టురాత్మనస్సకాశాద్భేదేనైవ జ్ఞేయతయా దేహాదికం వ్యవహరంతి తత్సర్వేషామపి తత్ర దృశ్యత్వం సమ్మతమిత్యర్థః ॥ ౩౨॥౩౩॥ ఏవం దృశ్యత్వహేతునా దేహాదేరనాత్మత్వం ప్రతిపాద్య ద్రష్టురాత్మనస్తద్వ్యతిరిక్తత్వం ప్రతిపాదయతి॥ దృశ్యత్వం ద్రష్టృపూర్వమితి ॥ ద్రష్టృసమవేతయా దృశిక్రియయా వ్యాప్యం హి దృశ్యం ఘటాదికం తచ్చ స్వవ్యతిరిక్తద్రష్టృపూర్వకం దృష్టం లోకే అతో దేహాదేరపి స్వాతిరిక్తేన కేనచిద్ద్రష్ట్రా భవితవ్యమిత్యర్థః॥ నను దేహాతిరిక్తస్యాత్మనో యద్యప్యహం ప్రత్యయవేద్యత్వాద్దృశ్యత్వమస్తి తతో దృశ్యస్య సర్వస్య స్వవ్యతిరిక్తద్రష్టృపూర్వకత్వనియమో నాస్తీత్యత ఆహ॥ ద్రష్టురితి॥ ద్రష్టురాత్మనో దృశ్యత్వే ద్రష్టృత్వం న స్యాత్ ద్రష్టృత్వే న దృశ్యత్వం కర్మకర్తృభావవిరోధప్రసంగాత్। న హ్యేకస్యైవ స్య

వేతక్రియాశ్రయత్వం తద్విషయత్వం చ యుగపత్సంభవతి. అతో ద్రష్టురాత్మనో దృశ్యత్వం న యుక్తమిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ విపక్షే బాధమాహ ॥ దృశ్యేతి ॥ యద్యాత్మాపి దృశ్యస్స్యాత్ కుడ్యాదేరివ తస్య ద్రష్టృత్వమపి న స్యాదిత్యర్థః - ఉక్తం కర్మకర్తృభావవిరోధం పరిహర్తుం శంకతే ॥ అంశభేదేనేతి ॥ ద్రవ్యరూపస్వరూపో హి దేహాతిరిక్త ఆత్మా, తత్ర ద్రవ్యాంశేన తస్య దృశ్యత్వం బోధాంశేన ద్రష్టృత్వం చేతి కర్తృత్వకర్మత్వయోర్వ్యవస్థితత్వాన్న విరోధో నాస్తీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ తదేతన్నిరస్యతి ॥ అంశభేదఇతి ॥ ఆత్మనో నిరవయవద్రవ్యత్వాభ్యుపగమాదంశభేదకల్పనైవ సావయవత్వప్రసంగాత్ - కుడ్యాదివదనాత్మత్వమేవ తస్య భవేదిత్యర్థః ॥ అంగీకృత్యాపి దూషయతి ॥ అంశభేదఇతి ॥ దృగ్విషయో ద్రవ్యాత్మకస్తస్యాత్మనశ్శేషః సోయం దృశ్యత్వాత్ కుడ్యాదిసదృశోనాత్మా ॥ ౩౫ ॥ దృశిధాత్వర్థాశ్రయభూతో యోంశశ్చిదాత్మకస్సఏవాత్మా అతో ద్రష్టుర్దృశ్యత్వం కదాచిన్న సంభవతీత్యర్థః ॥ నన్వంతఃకరణాదేర్వివిక్తం చిన్మాత్రమేవ హ్యాంతరాత్మేతి మతం తస్య చ దృశిధాత్వర్థరూపత్వేన తదాశ్రయత్వానుపపత్తేర్న ద్రష్టృత్వం న సంభవతీత్యాశంక్యాహ ॥ ద్రష్ట్రంశేపీతి ॥ ద్రష్టృత్వం నామ క్రియాశ్రయత్వం క్రియా నామ హస్తపాదాదిచలనం గుణప్రయత్నవిషయః స చాంతఃకరణధర్మస్తద్విశిష్టాంతఃకరణోపాధిసంబంధవశాద్ద్రష్ట్రంశే చిన్మాత్రస్వరూపే ఆత్మన్యపి స్ఫటికే లౌహిత్యవత్కర్తృత్వావభాసో నిగద్యతే ॥ అతస్తద్విశేషాత్మకం ద్రష్టృత్వమపి తస్మిన్నౌపాధికమిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ పక్షాంతరమాహ దృశ్యాభివ్యక్తీతి ॥ దర్శనమాత్రరూపస్యాపి సా

> ద్రష్టృతా న హి ॥ ౩౩ ॥ దృశ్యరూపస్య కుడ్యాదేర్ద్రష్టృతా న హి దృశ్యతే । అంశభేదేన దృశ్యత్వం ద్రష్టృత్వం చేతి చేన్మతమ్ ॥ ౩౪ ॥ అంశభేదేతు సాంశత్వాత్ కుడ్యవత్తదనాత్మకమ్ । అంశభేదేపి దృశ్యాంశస్సమానః కుడ్యవస్తునా ॥ ౩౫ ॥ ద్రష్ట్రంశః కేవలస్సాక్షాదాత్మైవ స్యాన్న సంశయః । ద్రష్ట్రంశేపి చ కర్తృత్వముపాధిజనితం సదా ॥ ౩౬ ॥ దృశ్యాభివ్యక్త్యపేక్షం వా న స్వతః పండితోత్తమాః । స్వతః కర్తృత్వమస్యాపి విద్యతే యది చాత్మనః ॥ ౩౭ ॥ తర్హి దర్శనరూపేణ పరిణామీ భవేద్ధ్రువః । పరిణామీ న చాత్మా స్యాత్సర్వథా మృత్తికాదివత్ ॥ ౩౮ ॥ అచిత్త్వం చ ప్రసజ్యేత తతశ్చిన్న హి విద్యతే । చిద్విహీనం జడం నైవ విభాతి మునిపుంగవాః ॥ ౩౯ ॥ స్వతః ప్రకాశహీనస్య స్వప్రకాశో నోపపద్యతే । చిత్ప్రకాశాత్మసంబంధాదపి చైత్యం న భాసతే ॥ ౪౦ ॥ తస్యాభావాత్తతశ్చైత్యప్రతీత్యా భిద్యతే హి చిత్ । చిచ్ఛిదేవ సదా విప్రా న దృశ్యైర్వహి కేనచిత్ ॥ ౪౧ ॥ యా దృగ్దృశ్యత్వహీనా సా సర్వదాభాసతే ఖలు ।

క్షేచిదాత్మనః క్రియానాశ్రయత్వేపి దృశ్యాభివ్యక్తిహేతుత్వేనౌపచారికమేవ ద్రష్టృత్వం న తు స్వాభావికమిత్యర్థః - విపక్షే బాధమాహ స్వతఇత్యాదినా ॥ యద్యాత్మనః స్వాభావికం ద్రష్టృత్వం స్యాత్తర్హి తద్దర్శనక్రియాసంబంధేన తస్య పరిణామిత్వం స్యాత్ ॥ ఉపయన్నపయన్ధర్మో వికరోతి హి ధర్మిణమితి న్యాయాత్ పరిణామినశ్చ మృదాదివదనాత్మత్వం స్యాదనాత్మత్వం చ ఘటాదేరేవాచిద్రూపత్వమపి స్యాత్ ॥ తథా చ న కించిదపి ప్రతీయతేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ప్రతీయతే చ విపర్యయే పర్యవసానమాహ ॥ చిన్న హీతి ॥ కోప్యర్థో న విద్యతే న జ్ఞాయత ఇతి నహి అపితు చిదాసర్వమపి జ్ఞాయతే అతశ్చిన్మాత్రస్యాత్మనస్స్వాభావికకర్తృత్వం న యుక్తమిత్యర్థః ॥ అథ తస్యాశ్చితః ప్రతీయమానభేదస్యౌపాధికత్వప్రతిపాదనేనైక్యముపపాదయతి ॥ చిద్విహీనమిత్యాదినా ॥ జడం జగత్తావచ్చిద్రహితత్వాన్నైవ భాతి ॥ ౩౯ ॥ న ను యదా చిదంతరాభావేపి తన్నిరపేక్షం భాసతే తద్వజ్జడస్యాప్యవభాసః కిన్న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ స్వతఇతి ॥ స్వభావతః ప్రకాశాత్మకస్య జడస్య చిన్నైరపేక్ష్యేణ ప్రకాశో న యుక్త ఇత్యర్థః - అథ చిత్సంబంధవశాచ్చైత్యప్రతీతిమాశంక్య నిరస్యతి ॥ చేదితి ॥ చిత్ప్రకాశస్య చ పాత్యస్య చ విషయవిషయీభావాదిలక్షణోయస్సంబంధస్తస్మాదపి చైత్యప్రపంచస్యావభాసో న యుక్తః ॥ ౪౦ ॥ తత్ర హేతుమాహ ॥ తస్యాభావాదితి ॥ తాదృశస్య సంబంధస్యైవానిరూపణాత్ విషయవిషయీభావలక్షసంబంధస్య సంబంధాంతరమూలత్వాత్తదనంగీకారస్య జ్ఞానస్యాయమేవ విషయ ఇతి నియమానుపపత్తేరవశ్యం మూలభూతస్సంబంధో వక్తవ్యః - స చ సంయోగసమవాయతాదాత్మ్యాదిలక్షణస్తథా చ జ్ఞానార్థయోస్తాదృశస్సంబంధో దుర్నిరూప ఇతి విషయవిషయీభావోపి న యుక్త ఇత్యర్థః ॥ ఏవం చ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతేస్స్వవ్యానాద్యనంతాబ్రహ్మస్వరూపభూతా స్వప్రకాశాయా చిత్తస్యామనాద్యవిద్యావశాచ్చైత్యప్రపంచోధ్యస్తస్తత్రైవ ప్రతీయత ఇత్యవశ్యమంగీకర్తవ్యం - తతశ్చౌపాధిక ఏష చితో నానాత్వావభాస ఇత్యాహ ॥ చిదితి ॥ యత ఏకం జ్ఞానార్థయోః పర

మార్థతః సంబంధాభావస్తథా చైత్యప్రపంచస్యచిద్రూపేణధ్యస్తత్వాదైవప్రతీతిర్వక్తవ్యా॥ తథాచజలతరంగబుద్బుదాది నానావిధోపాధిసంబంధవశాదేకమేవచంద్రస్వరూపం యథాభిన్నం ప్రతీయతే॥ తథాస్వాత్మన్యధ్యస్తనానావిధచైత్యో పాధిసంబంధవశాదధిష్ఠానభూతాచిదపిభిద్యతే ॥ అతశ్చితోభేదప్రతీతిశ్చైత్యఘటపటాదిభేదనిబంధనైవ॥ నతుపారా మార్థికీత్యర్థః॥ నన్వయంఘట ఇత్యాదిజ్ఞానస్యాపిజ్ఞాతోఘట ఇత్యాద్యనువ్యవసాయజ్ఞానవేద్యత్వాచ్చైత్యప్రపంచ వదర్థ్యస్తతాకింనస్యాదిత్యతఆహ॥ చిచ్ఛేదేవేతి ॥ చైత్యప్రపంచస్యాధిష్ఠానభూతాయాశ్చిత్సాచిదేవ సర్వదాప్రకాశ మానైవ-నతుస్వప్రతిబద్ధవ్యవహారజ్ఞానాంతరమపేక్షతే॥ అతస్సా కేనచిదపిద్రష్టాద్రష్టుమశక్యా- యతశ్చైత్యప్రపంచస్యే వాధ్యస్తత్వమాశంక్యేతేత్యర్థః॥ ౪౧॥ తదేతదుపపాదయతి॥ యాదృగితి॥ దృగ్రూపాయాశ్చిత్సా అవశ్యందృశ్యత్వ హీనా॥ దృశ్యత్వంహియావత్స్వగోచరజ్ఞానంనోదేతితావత్పర్యంతం నప్రతిభాసతే- తదప్రతిభాసేచవిషయప్రతీతిరపి నస్యాత్॥ అతస్సా సర్వదా జ్ఞానాంతరనైరపేక్ష్యేణభాసత ఇత్యంగీకరణీయం॥ తథాసతియత్సర్వదాభాసతే అతోదృశ్యత్వం నహీత్యర్థః। నను ద్రష్టృరూపస్యతస్యజ్ఞానస్యచక్షురాదిసంప్రయుక్తఘటాదివైశిష్ట్యేనభాసమానస్యాశుతరవినాశిత్వే నక్షణాంతరేనవస్థానాత్తస్య సర్వదాభాసమానత్వమసిద్ధమిత్యాశంక్యాహ॥ సేతి॥ సాదృక్క్వచిద్విషయప్రతీతిదశాయాంన భాతీతి యది స్యాత్తర్హి నభాతీత్యేతదపి కేన సాధనేన సిద్ధ్యేత్ - నహిచిత్ప్రకాశమంతరేణకస్యచిత్ప్రకాశః సంభ వతి అతశ్చాభానగోచరంస్ఫురణం తత్రాప్యంగీకర్తవ్యమిత్యర్థః॥ నను తదాసీంనభాతీతిస్ఫురణాభావః ప్రతీయతేకథంత దాస్ఫురణస్య సద్భావః భావాభావయోర్విరోధాదితిశంకతే॥ నభాతీతి॥ ఘటాదికంవస్తు నభాతీత్యజ్ఞానవిషయతయైవజ్ఞా తం ॥ నతుభాతమితిజ్ఞానవిషయతయా అతస్తస్మిన్సమయే నిషేధ్యస్యాభానస్యాకథమవస్థితిరిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ౪౩॥ పరి హరతి తర్హీతి ॥ నభాతీత్యజ్ఞానవిషయతయాభాతమపి భాతమేవనత్వభాతం- తత్ప్రాహు మాహ- తజ్జ్ఞానమితి ॥ జ్ఞానంహిద్వివిధంవృత్తిజ్ఞానంస్వరూపజ్ఞానం చేతి॥ తత్రజ్ఞాయతేఅనేనేతిజ్ఞానమితి- కరణవ్యుత్పత్త్యాసత్వపరిణామ

సాకదాచిన్నభాతీతియదిస్యాన్మునిపుంగవాః॥ ౪౨॥ తర్హినైవవిభాతీతివిభానంకేనసిద్ధ్యతి । నభా

తీతివిభానంతు నభాతమితిచేన్మతమ్॥ ౪౩ ॥ తర్హ్యభావంహినాభాతంతజ్జ్ఞానంభానమేవహి। భానం

భానాంతరేణైవనభాతిద్విజపుంగవాః॥ ౪౪॥ భానరూపేణభానంతుసదైకంనహితద్ద్వయం । భానం

భాసంనవాస్వేనభాసాభాతినచాన్యతః ॥ ౪౫ ॥ యత్స్వయంభాతితద్భానం ఖలుభాస్యస్యభాసకం।

రూపచక్షురాదిసంప్రయుక్తవిషయాకారాంతఃకరణవృత్తిజ్ఞానం - సవిషయస్యతస్యనాత్మావ్యాపకంస్వరూపజ్ఞా నంచవృత్తిజ్ఞానేనావిషయీకృతమజ్ఞాతతయా- అతస్తస్యాజ్ఞాతస్య భానమపి భానమేవజ్ఞాతాజ్ఞాతయోరుభయో రపిస్ఫురణసాక్షికత్వాదిత్యర్థః॥ అతఏవోచ్యతే సర్వంవస్తుజ్ఞాతతయా అజ్ఞాతతయావా సాక్షిచైతన్యస్యవిషయ ఏవేతి॥ అస్యచసాక్షిచైతన్యస్ఫురణస్యవృత్తిజ్ఞానతోవిశేషమాహ ॥ భానమితి॥ వృత్తిజ్ఞానంహిజడత్వాత్సాక్షిచైతన్యరూపేణ భానాంతరేణైవభాతిసాక్షిరూపంభాసంతు నైవభానాంతరేణఅపితుస్వయమేవప్రకాశతే ప్రకాశమానంహిజ్ఞానమర్థ స్యభాసకంతత్ప్రకాశేనచజ్ఞానాంతరాయత్తంచేత్తత్రాప్యేవమిత్యనవస్థాస్యాత్- అతోజ్ఞానస్యజ్ఞానాంతరవేద్యత్వం నసంభవతీత్యర్థః ॥౪౪॥ సతిహిజ్ఞానాంతరేతద్వేద్యత్వంజ్ఞానస్యాశంక్యేతతదేవనాస్తీత్యాహ॥ భానరూపేణేతి॥ ఘట పటాదిదృశ్యభేదోపాధినా యద్రూపంజ్ఞానం విభిన్నం ప్రతీయతే - తద్దృశ్యసంబంధంపరిత్యజ్య కేవలంస్ఫురణ రూపేణ సర్వదా ఏకమేవనతుభిన్నం॥ ఘటపటాదిజ్ఞానేష్వనుస్ఫురణమాత్రస్యాపిశేషేణప్రత్యభిజ్ఞాయమానత్వాది త్యర్థః॥ ఏవంభానస్యైకత్వేనతద్గోచరంస్ఫురణాంతరంనాస్తిచేత్కథంతర్హితస్యప్రతీతిరిత్యతఆహ॥ భానమితి॥ ప్రతీయమానం స్ఫురణరూపం సాక్షిచైతన్యం స్వేనైవభాసాభాతి-నచాన్యస్మాత్ప్రకాశాంతరాత్ ॥ శ్రూయతేహి ॥ నతత్రసూర్యోభాతినచంద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాంతికుతోయమగ్నిః। తమేవభాంతమనుభాతిసర్వం తస్యభా సాసర్వమిదం విభాతీతి॥ ౪౫॥ స్వయంప్రకాశమానస్యైవప్రకాశకత్వంలోకేప్రసిద్ధమితిదర్శయతి॥ యత్స్వయమితి॥ యథా ఖలుదీపాదికంసజాతీయప్రకాశాంతరనైరపేక్ష్యేణభాసతే - తస్యఖలులోకేప్రకాశకత్వంవ్యక్తం అతోజ్ఞానంజ్ఞా నాంతరనైరపేక్ష్యేణస్వయంప్రకాశమానమేవ సద్భాస్యంవిషయంప్రకాశయేత్ ॥ తస్యజ్ఞానాంతరవేద్యత్వే అనవ స్థాప్రసక్తేః యోఘటచక్షురాదివస్నిలీనమేవవిజ్ఞానంవిషయేజ్ఞాతతారూపంఫలంజనయతీతివర్ణయంతి॥ తైరపివిషయస్ఫు రణరూపాజ్ఞాతతాప్రకాశత్వే నైవవాచ్యా-తథాసతినైవచక్షురాదికరణజన్యాస్తు-కృతమంతర్గత్వాత్త్రనాజ్ఞానేనే-ఎవ మద్వితీయస్వప్రకాశచిన్మాత్రరూపత్వమాత్మనః ప్రసాధ్య సర్వసాక్షితయా సాక్ష్యానను ప్రవిష్టస్య ప్రతిజ్ఞాతం

సాక్ష్యగతకర్మసంబంధాభావం నిగమయతి॥అతఇతి॥దృగ్రూపస్య తస్య పునరపి కర్మసంబంధమాశంక్య నిరస్యతి॥దృగితి॥ దృశ్యసంబంధాపేక్షో హి తథావిధస్యాత్మనో దృగ్వ్యపదేశః తథా చ కర్తృత్వాపి హి దృశ్యమితి తేన సహ దృగ్రూపస్య సంబంధోఽవశ్యంభావీతి న శక్యతే వక్తుం-సంబంధిద్వయఘటితో హి ధర్మః సంబంధస్తస్య చ దృగ్రూపత్వే దృగ్రూపసంబంధినోఽనతిరిక్తత్వాత్సంబంధత్వమేవ హీయేత॥ దృశ్యరూపత్వేపి దృశ్యలక్షణసంబంధికోటినిక్షిప్తత్వాత్ సంబంధిత్వమేవ న తు సంబంధరూపతేత్యర్థః॥ దృశ్యస్య చ దృశా సహ సంబంధాభావస్సుప్రసిద్ధ ఇతి దర్శయతి॥ దృశ్యభూతస్యేతి॥ యథా రజ్ఘ్వాదే దృశ్యస్య దృశా సహ పరమార్థతః సంబంధో నాస్తి అధ్యస్తత్వాదేవ ప్రతీతిరితి ప్రాక్ప్రతిపాదితత్వాత్॥ ౪౭॥౪౮॥ ఉక్తేర్థే శ్రుతిం సంవాదయతి॥అసంగ ఇతి॥సా చ శ్రుతిః॥అసంగో హ్యయం పురుషః-అసంగో న హి సజ్జత ఇత్యాదికా- తస్మాదితి॥ దృగ్దృశ్యయోర్వాస్తవసంబంధాభావాదిత్యర్థః॥ ౪౯॥ ఏవం ప్రత్యగాత్మనః సాక్షిచిన్మాత్రరూపతయా కర్మసంబంధాభావమభిధాయ బ్రహ్మాభిన్నతయాపి తత్ప్రతిపాదయితుం బ్రహ్మణః కర్మసంబంధరాహిత్యం శ్రుతిప్రసిద్ధమితి దర్శయతి॥బ్రహ్మణ ఇతి॥ శ్రూయతే హి స న సాధునా కర్మణా భూయాన్నో ఏవాసాధునా కనీయాన్న కర్మణా వర్ధతే నో కనీయానితి చ॥౫౦॥సోయమితి॥పుణ్యపాపసంస్పర్శవైధుర్యేణ శ్రుత్యా ప్రతిపాదితో యః పరమాత్మా స ఏవాయం సాక్షిరూపేణావస్థిత ఆత్మేతి తత్త్వమస్యాది వాక్యైస్తత్తాదాత్మ్యేన ప్రతిపాదిత

అతస్సర్వస్య సాక్ష్యస్య సాక్షిభూతస్స్వయంప్రభుః॥౪౬॥ ఆత్మా సాక్ష్యగతైర్ధర్మైః కర్మభిర్న స బధ్యతే। దృగ్రూపం దృశ్యసంబంధమితి వక్తుం న శక్యతే॥ ౪౭॥ సంబంధస్యాపి సాక్ష్యత్వాత్సంబంధో దృశ్యవస్తుగః। దృశ్యభూతస్య రజ్జ్వాదేః ఖలు దృష్టస్తు సంగమః॥౪౮॥అసంగో హ్యయమిత్యేవం బ్రవీతి చ పరా శ్రుతిః। తస్మాదాత్మా తు చిద్రూపః కర్మభిర్న స బధ్యతే॥ ౪౯॥ చిద్రూపస్యాత్మనస్సాక్షాద్బ్రహ్మతా మహతీ శ్రుతిః। బ్రహ్మణః కర్మసంబంధాభావాచ్చాహ పరా శ్రుతిః॥ ౫౦॥ తథాపి సతి కథం సోయం కర్మభిర్బధ్యతే బుధాః। తస్మాదాత్మా స్వమోహేన సంసారీవ ప్రకాశతే॥ ౫౧॥ వర్ణాశ్రమవయోవస్థావిశేషానాత్మని భ్రమాత్। అధ్యస్యాశేషవేదానాం నియోజ్యస్స్యాన్న చ స్వతః॥ ౫౨॥ అజ్ఞానాదన్యథాజ్ఞానం మనుష్యత్వాదిమానయమ్। ఆత్మా తు పరమాత్మాపి కర్మభిర్బధ్యతేఽవశః॥ ౫౩॥ కర్మభిర్వ్యవహారే తు బద్ధోపి స్వీయమాయయా। వస్తుతః పరమాత్మాయం ఖలు తైర్న హి బధ్యతే॥ ౫౪॥ స్వాత్మనస్సర్వసాక్షిత్వం దేహాదేర్వ్యతిరిక్తతాం। బ్రహ్మత్వం చ శ్రుతేర్జ్ఞాత్వా కర్మభిర్న హి బధ్యతే॥ ౫౫॥ సర్వసాక్షిణమాత్మానం వర్ణాశ్రమవివర్జితమ్। బ్రహ్మరూపతయా పశ్యన్ముచ్యతే భవబంధనాత్॥

ఇత్యర్థః-యద్యేవమాత్మనః కర్మసంబంధో నాస్తి తర్హి కథం తస్య సంసారిత్వప్రతీతిరిత్యత ఆహ॥తస్మాదితి॥స్వమోహేనేతి స్వస్యాత్మనః పారమార్థికాద్వితీయస్వప్రకాశచిన్మాత్రరూపత్వాపరిజ్ఞానేనేత్యర్థః॥ ౫౧॥వర్ణాశ్రమేతి॥స్థూలదేహాదితాదాత్మ్యాధ్యాసనిబంధన ఏవాత్మని బ్రాహ్మణత్వగృహస్థత్వలక్షణవర్ణాశ్రమాదిసకలవిశేషావభాసః॥ అధ్యస్యేతి బ్రాహ్మణత్వాద్యధ్యాసాదిత్యర్థః॥ అశేషవేదానామితి॥ బ్రాహ్మణో బృహస్పతిసవేన యజేత॥ రాజా రాజసూయేన యజేతేత్యాదీనామిత్యర్థః॥ ౫౨॥అజ్ఞానాదన్యథాజ్ఞానమితి॥ అవిద్యా హి ద్వివిధా॥ విక్షేపశక్తిరావరణశక్తిశ్చేతి॥తత్రావరణశక్త్యా నీలపృష్ఠత్రికోణత్వాదివదాత్మనో విశేషరూపస్య బ్రహ్మణోప్యావరణాత్-విక్షేపశక్త్యా రజతాదివన్మిథ్యాభూతస్య మనుష్యత్వాదేరుపస్థానాచ్చేత్యర్థః॥అవశ ఇతి॥ దేహాదితాదాత్మ్యాభిమానవతస్తత్కృతపుణ్యపాపపారవశ్యమేవ న తు స్వాతంత్ర్యమిత్యర్థః॥౫౩॥పరమార్థతోపి జీవభావాపన్నస్యాకర్తృత్వాత్కర్మపారవశ్యం చేత్కృత పరమాత్మనః పరమాత్మత్వజ్ఞానేనేత్యత ఆహ॥కర్మభిరితి॥వ్యవహారదశాయాం స్వాత్మనః కర్మసంబంధం మాయామయత్వేన సాక్షాత్కుర్వతః పరమాత్మనో వాస్తవో బంధలేశోపి నాస్తీత్యర్థః॥౫౪ కథం తర్హ్యజ్ఞానాజ్జీవభావమాపన్నస్య తస్య కర్మపారవశ్యనిరాస ఇతి తత్రాహ॥ స్వాత్మన ఇతి॥ ప్రత్యగాత్మన ఇతి॥ ప్రత్యగాత్మనో దేహాదివ్యతిరిక్తత్వం సాక్షిచిన్మాత్రరూపత్వముక్తయుక్తిభిర్నిశ్చిత్య తస్య బ్రహ్మరూపత్వమహం బ్రహ్మాస్మీత్యాది శ్రుతిముఖాద్గురూపదేశేన జ్ఞాత్వేత్యర్థః॥ పరోక్షస్య బ్రహ్మాత్మజ్ఞానస్యాపరోక్షసంసారభ్రమనివర్తకత్వాభావేపి కర్మబంధనివర్తకత్వం ప్రాక్ప్రతిపాదితం పరోక్షం బ్రహ్మవిజ్ఞానం శాబ్దం దేశికపూర్వకమిత్యాదినా॥౫౫॥పశ్యన్నితి॥ యస్తూదీరితం బ్రహ్మాత్మత్వం మననసిద్ధి ధ్యాసనాఖ్యామసంభావనా విపరీతభావనా నిరాసేన సాక్షాత్కరోతి స తు సాక్షాత్కారస్య మూల ఏవ కారణభూతస్యాజ్ఞానస్య నివృత్తేస్తత్కార్యభూతాత్సంసారబంధాదపి తత్రైవ ముక్తో

భవతీత్యర్థః॥౫౬॥ ఏవం బ్రహ్మాత్మత్వజ్ఞానవతః కర్మసంబంధాభావాత్కర్మకాండవిహితమగ్నిహోత్రాదికం సర్వం జేహాపి తాదాత్మ్యధ్యాసవత ఏవేత్యుపసంహరతి॥ అత ఇతి॥౫౭॥ శక్తేరేవహీతి॥ ఏవకారోఽన్యయోగవ్యావృత్త్యర్థః॥ సంవిద్రూపిణ్యాః పరశక్తేరేవ నాన్యస్యా దేవతాయా ఇత్యర్థః॥ ప్రసాదాదేవేత్యేవకారస్త్వయోగవ్యావృత్తిపరః। శక్తేః ప్రసాదస్యైవ పరవిద్యోత్పత్తిర్నాన్యత ఇత్యర్థః॥ శక్తిప్రసాదాద్బ్రహ్మవిద్యాలాభశ్చ తలవకారోపనిషద్యామ్నాయతే। తస్మిన్నేవాకాశే స్త్రియమాజగామ॥ బహుశోభమానాముమాం హైమవతీం తాగ్ంహోవాచ కిమేతద్యక్షమితి॥ బ్రహ్మేతి హోవాచేతి॥ ౫౮॥ అతస్తత్ప్రసాదహేతుభూతం స్తోత్రమారభతే॥ వాగిత్యాదినా॥ యా సంవిద్రూపిణీ పరాశక్తిః సైవ శబ్దరూపేణ వివర్తమానా ప్రథమం పరాఖ్యా విర్భూతా బిందుస్ఫోటనోద్భూతా సర్వత్రానుస్యూతశబ్దః ప్రాణినామర్థవిజ్ఞప్తిహేతుకః ప్రయత్నజనితపవనసంబంధహేతూనాం మూలాధారే అభివ్యక్తో నిష్పందః పరా వాగిత్యుచ్యతే॥ ఉక్తం హ్యాచార్యైః॥ మూలాధారాత్ప్రథమముదితో యస్తు భావః పరాఖ్య ఇతి॥ తాం విశినష్టి॥ శ్రీకంఠేతి॥ శ్రీకంఠాదిన్యాసే హ్యాకారమూర్తిః శ్రీకంఠః అకారస్య సర్వవాగాత్మకత్వం అకారో వై సర్వా వాక్ సైషా స్పర్శోష్మభిర్వ్యజ్యమానా బహ్వీ నానారూపా భవతీత్యాదిశ్రుతేః పరా వాగ్రూపా శక్తిః॥ సా వై ఖరీరూపాయాః సకలవాక్జాలాత్మికా అతః సా సర్వవాగాత్మకత్వసామ్యాత్ శ్రీకంఠస్య శక్తిభూతేత్యర్థః॥౫౯॥ ఇచ్ఛాసంజ్ఞేతి॥ సైవ పరాశక్తిరిష్యమాణసకలజగల్లక్షణశక్త్యా విశేషనిరూపితా సతీ ఇచ్ఛాశక్తిరిత్యుచ్యతే॥ నావిశేష్యతే పరిపూర్ణేతి పరిపూర్ణేనాప్యయం తచ్ఛివః సత్యజ్ఞానాదిలక్షణేన తేన సహితముదరం యస్యాస్సా తథోక్తా జపాకుసుమరాగేణ స్ఫటికవత్ స్వప్ర

౫౬॥ అతస్స్వాత్మపరిజ్ఞానాద్దేహాహంభావమాశ్రితః। కరోతి సర్వశాస్త్రోక్తం నజ్ఞానీ న హి సంశ
యః॥ ౫౭॥ ఈదృశీ పరమా విద్యా శాంకరీ భవనాశినీ। ప్రసాదాదేవ జంతూనాం శక్తేరేవ హి జాయ
తే॥ ౫౮॥ వాగుద్భూతా పరాశక్తిర్యా చిద్రూపా శివాభిధా। వందే తామనిశం భక్త్యా శ్రీకంఠార్ధ
శరీరిణీమ్॥ ౫౯॥ ఇచ్ఛాసంజ్ఞా చ యా శక్తిః పరిపూర్ణా శివా పరా। వందే తామాదరేణైవ యథేష్టఫల
దాయినీం॥ ౬౦॥ శక్తిర్యా పరమా సాక్షాద్బీజభూతాఖిలస్య చ। వందే తామనిశం భక్త్యా నకులీశశి
వాత్మికాం॥ ౬౧॥ ఊర్ధ్వరూపా హ్యఘోరూపా తథాధస్థాపి మధ్యగా। మధ్యరూపాపి చాంతస్థా యా
తాం వందే వరప్రదామ్॥ ౬౨॥ విన్యాసైర్వర్ణసంక్లృప్తైర్విశ్వవిద్యాలయాత్మనా। విద్యోతమా
నా యా కాచిద్వందే తామాదరేణ తు॥ ౬౩॥ ఏకధా చ ద్విధా చైవ తథా షోడశధా స్థితా। ద్వాత్రింశ

కాశపరశివచైతన్యేన వ్యాప్తేత్యర్థః. ఏష్వేవ హ్యాకారస్య శ్రీకంఠాదిన్యాసే శక్తిమూర్తిః పూర్ణోదరీవ విరజా తృతీయా శాల్మలీతథేత్యాచార్యైరుక్తత్వాత్॥ యత ఇయమిచ్ఛాశక్తిః అతస్తాతురిష్టం ఫలం దాతుం శక్తేత్యర్థః॥ ౬౦॥ బీజభూతేతి॥ గ్రస్తసమస్తప్రపంచా పునరుత్పద్యమానస్య సర్వస్య జగతః సాక్షాద్బీజతయా పరమా చిచ్ఛక్తిస్తామితి సంబంధః నకులీశశివాన్వితామితి॥ శ్రీకంఠాదిన్యాసే నకులీశో నామ హకారమూర్త్యా కారాత్మనావస్థితేన నకులీశాఖ్యేన శివేన సహితా విశ్వజననసమర్థా బీజాత్మికా సంవిద్రూపిణీ శక్తిర్హ్రీంకారవాచ్యా ప్రకృతిః॥ అథా సంజ్ఞా భవేద్వ్యాప్య విశ్వమిత్యాచార్యైరుక్తత్వాత్॥ అతో హకారరూపేణ నకులీశశివేన వాచ్యవాచకభావేన సంబద్ధామిత్యర్థః॥ ౬౧॥ ఊర్ధ్వరూపేతి॥ ఊర్ధ్వం కార్యప్రపంచస్యోపరి ప్రధ్వంసస్యోత్తరకాలే వర్తమానం గ్రస్తసమస్తప్రపంచాత్మనో రూపం యస్యాస్సా తథోక్తా. ఏవమూర్ధ్వరూపా హ్యఘోరూపా కార్యప్రపంచస్యాధస్తాదుత్పత్తేః ప్రాక్కాలే వర్తమానం తజ్జననసమర్థకారణాత్మకం రూపం యస్యాస్సా తథోక్తా। ఏవం కారణరూపేణాధస్తాత్ కార్యప్రపంచస్యాధస్తాద్వర్తమానాపి స్వైవర్త్మధ్యగా ప్రపంచస్య ప్రాగభావధ్వంసయోర్మధ్యకాలేపి వ్యాప్య వర్తమానా యా ఏవ చిచ్ఛక్తేః కాలత్రయవ్యాప్తిర్దర్శితా॥ అంతస్థేతి॥ కాలవ్యాప్త్యా మధ్యరూపాపి కార్యప్రపంచస్యాంతస్థా ఉపాదానకారణరూపేణాంతర్వర్తమానా - యద్వా స్థావరజంగమాత్మకే స్వసృష్టే జగతి స్వాత్మతయాంతరానుప్రవిశ్య స్థితా॥ శ్రూయతే హి॥ తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి॥ అత్ర చోర్ధ్వరూపాయా అఘోరూపత్వం అఘోరూపాయాస్తు మధ్యరూపత్వం మధ్యమాయా అంతరవస్థానం చ ప్రతీతివిరుద్ధం. తాదృశవిరోధాభావం దర్శయతి॥ విన్యాసైరితి॥ అకారాదిహకారాంతవర్ణపరికల్పితైర్విన్యాసైర్గద్యపద్యాది సంస్థానవిశేషైః సకలవిద్యాశ్రయతయా శబ్దైర్యా విద్యోతమానా తామిత్యర్థః॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ఏకధా చేతి॥ ఏకేనైవ ప్రకారేణ తాల్వోష్ఠపుటాదిభివ్యక్తవైఖరీ వాగాత్మనా ప్రథమమవస్థితా॥ పునః స్వరవ్యంజనభేదేన ద్విప్రకారం విభజ్య స్థితా॥ పునశ్చ షోడశధా అకారాది విసర్గాంత షోడశ

స్వరస్వరూపేణ విభజ్యస్థితా॥ పునరపి ద్వాత్రింశద్భేదభిన్నా-కాద్యాః పంచవింశతి ర్యాద యోష్టౌ లళయో రభేదాత్ శకారోన పృథగ్గణనీయః -క్ష కారశ్చ సంయుక్తాక్షరతయా న పృథగ్భూతః - హకారోపి మూలప్రకృతివాచకతయా సకలజగన్మూలత్వేనావస్థితో వ్యష్టిరూపత్వేన పృథగ్గణనాం నార్హతి ॥ అతఏవోక్తం ప్రాక్- నకులీశశివాస్త్రకామితి॥ అతో యాదయస్సప్తావశిష్యంతే॥ తథాచాయమర్థః॥ కకారాదిసకారాంత ద్వాత్రింశద్వ్యంజనాత్మనా విభజ్యావస్థితా- ఇత్థం మాతృకారూపేణస్థితాయా పరమాత్మశక్తిస్తామిత్యర్థః॥ ౨౪॥ అకారాదితి॥ ఉక్తభేదభిన్నాయాశ్శక్తేరవయవభూతా అకారాదిక్షకారాంతావర్ణాః తేచాత్యంతనిర్మలాః అమృతమయత్వాదాధారాది షట్చక్రమధ్యే సుషుప్తా ప్రాణశాంతస్థితచంద్రమండలాన్నిస్సృతా అమృతబిందవో అకారాదిక్షకారాంత వర్ణాత్మనా పరిణతాః- ఉక్తం హ్యాచార్యైః॥ శ్లో॥ మూలాధారాత్ప్రస్ఫురితతటిదాభా వభా సూక్ష్మరూపేణోద్గచ్ఛంత్యామస్తకమణుతరా తేజసాం మూలభూతా । సౌషుమ్నాధ్వావరణనిపుణా స్యాసవిత్రాను బద్ధాధ్యా తాసదోష్మ్యామృతమయ సంస్రావయేత్సార్ధసామాత్॥ శిరసిసిపతితా యా బిందుధారా సుధాయా భవతి లిపిమయీ సా ప్రాభిరంగాభిముఖ్యాద్యమితి తథాపి దైర్విధ్రైరైత్వైరైస్స్వ సంస్థానభేదపదవాక్యాత్మతావస్థితైశ్శబ్దైర్యా శక్తిర్మాతృకాఖ్యా కాభాతి తామిత్యర్థః॥ ౨౫॥ నర్తకీవేతి॥ యథా నర్తకీ స్వయమేకైవ సతీ అహో నానాభూమికారూపేణ నానావిధా భాతి॥ ఏవమేకైవ పరాశక్తిః పరికల్పిత భేదాల్లక్ష్మీవాగాదినానాశక్త్యాత్మనా భాతీత్యర్థః ॥ ౨౬॥ ఆద్యంతవినిర్ముక్తామితి॥ ఆదిరుత్పత్తిరంతో నాశః తదుభయనిర్ముక్తాం సర్వ

శబ్దభిన్నాచయాతాం వందే వరప్రదామ్ ॥ ౨౪ ॥ అకారాదిక్షకారాంతైర్వర్ణై రత్యంతనిర్మలైః। అశేషశబ్దైర్యా భాతి తామామోదప్రదాం నుమః॥ ౨౫॥ లక్ష్మీవాగాదిరూపేణ నర్తకీవ విభాతి యా। తామాద్యంతవినిర్ముక్తాముమాం వందే వరాననామ్॥ ౨౬ ॥ బ్రహ్మాద్యాస్థావరాంతాశ్చ యస్యా ఏవ సముద్గతాః । యస్యామేవ విలీయంతే తస్యై నిత్యం నమో నమః॥ ౨౭ ॥ మహదాదివిశేషాంతం జగద్యస్యాస్సముద్గతమ్ । యస్యామేవలయం యాతి వందే తామంబికామహమ్ ॥ ౨౮ ॥ గురుమూర్తిధరాం గుహ్యాం గుహ్యవిజ్ఞానదాయినీమ్ । గుహ్యభక్తజనప్రీతాం గుహాయాం నిహితాం నుమః ॥ ౨౯ ॥ య ఇదం పఠతి స్తోత్రం సంధ్యయోరుభయోరపి । సర్వవిద్యాలయో భూత్వా సయాతి పరమాం గతిమ్ ॥ ౩౦॥ ఇతి జనహితమేతత్ ప్రోచ్య దేవ్యాః ప్రసాదాద్గురుగురుమఖిలేశం భక్తిపూర్వం ప్రణమ్య । మునిగణమవలోక్య స్వానుభూత్యైవ సూతస్స్వకపరశివరూపేలీనబుద్ధిర్బభూవ॥ ౩౧॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- పూర్వభాగే- భోగావశిష్టస్వరూప పాపకథనం నామ-సప్తచత్వారింశోధ్యాయః॥ యజ్ఞవైభవఖండే పూర్వభాగస్సమాప్తః.

దావర్తమానామిత్యర్థః ॥ బ్రహ్మాద్యా ఇతి॥ బ్రహ్మాదిస్తంబాంతో యో భోక్తృప్రపంచస్తస్య సర్వస్యోత్పత్తిస్థితిలయాః యస్యాః స్వరూపే పరికల్ప్యంతే తస్యా ఇత్యర్థః ॥ శ్రూయతేహి ॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే । యేన జాతాని జీవంతి । యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి ॥ ౨౭॥ నకేవలమేషా భోక్తృప్రపంచస్యాధిష్ఠానం । భోగ్యప్రపంచపరికల్పనస్యాపి సైవాధిష్ఠానమిత్యాహ ॥ మహదాదీతి ॥ మూలప్రకృతేరత్యంతనిర్వికల్పకతయా చిచ్ఛక్తితాదాత్మ్యేన క్షీరనీరవదవిభాగాపన్నత్వాన్మహత్తత్వస్య చ ప్రథమకార్యత్వాత్తదేవాదిత్వేనోపాదీయతే ॥ మహదహంకారాది ఘటపటాదివిశేషాంత భోగ్యరూపం జగదస్యాః పరశక్తేః సముద్భూతం సముద్భూయా వస్థితమిత్యర్థః॥ ౨౮॥ గురుమూర్తిధరామితి॥ శమదమాదిసాధనసంపన్నవిరక్తజనాననుగృహీతుం గురుమూర్తిరూపేణావస్థితాం గుహ్యాం రహస్యాం దురధిగమ్యామిత్యర్థః॥ గుహ్యం రహస్యమద్వితీయబ్రహ్మాత్మైకత్వవిషయం వేదాంతశ్రవణమననాదిసాధనజనితం యత్సమ్యగ్జ్ఞానం తద్దాతుం శీలం యస్యాస్సా తథోక్తా ॥ గుహాయాం నిహితామితి ॥ దేహమధ్యస్థితం హృదయకమలమధ్యం గుహా తస్యాం నిహితాం॥ తత్రాపి విశేషతోభివ్యక్తామిత్యర్థః॥ శ్రూయతేహి॥ యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్నితి ॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥ ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాసక్రియాశక్తిపరమభక్త శ్రీమత్త్ర్యంబకపదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన శ్రీమాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే సప్తచత్వారింశోధ్యాయః.

యజ్ఞవైభవఖండే- పూర్వభాగస్సమాప్తః.

శ్రీశంకర

గురుభ్యో నమః.

సవ్యాఖ్యాయాం–సూతసంహితాయాం– యజ్ఞవైభవఖండే.

ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతా ప్రారంభః.

ఓమ్–శ్రీమునయ ఊచుః॥ భవతా సర్వమాఖ్యాతం సంక్షేపాద్విస్తరాదపి। ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామో
బ్రహ్మగీతామనుత్తమామ్॥ ౧॥ సర్వవిజ్ఞానరత్నానామాకరస్య మహాత్మనః। కృష్ణద్వైపాయనస్యై
వ భవాంఛిష్యస్సుశిక్షితః॥ ౨॥ త్వయైవావిదితం కించిన్నాస్తి సత్యం ప్రభాషితమ్। యది ప్రసన్నో
భగవాంస్త్వం నో వక్తుమిహార్హసి॥ ౩॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ వక్ష్యే తాం మాదరేణైవ బ్రహ్మగీతామనుత్తమామ్।
శ్రద్ధయా సహితా యూయం శృణుత బ్రహ్మవిత్తమాః॥ ౪॥ పురా కల్పాంతరే దేవాస్సర్వే సంభూయ సా
దరమ్। విచార్య సుచిరం కాలం వేదానామర్థముత్తమమ్ ॥౫॥ సంశయావిష్టచిత్తాస్తు తపస్తప్త్వా మ
హత్తరమ్। అభిజగ్ముర్విధాతారం ప్రష్టుం దేవా మునీశ్వరాః॥ ౬॥ యత్రాస్తే జగతాం నాథస్సర్వజ్ఞ
స్సర్వవిత్ప్రభుః। మహాకారుణికశ్శ్రీమాన్ బ్రహ్మ భక్తహితేరతః॥ ౭॥ మేరుశృంగవరే రమ్యే సర్వ
యోగిసమావృతే। యక్షరాక్షసగంధర్వసిద్ధాద్యైశ్చ సుసేవితే॥ ౮॥ నానారత్నసమాకీర్ణే నానాధా
తువిచిత్రితే। శకుంతసంఘసంఘుష్టే నానాతీర్థసమావృతే॥ ౯॥ గుహాకోటిసమాయుక్తే గిరిప్రస్రవ
ణైర్యుతే। మధురాదిరసైష్షడ్భిస్సమృద్ధే తీవశోభనే॥ ౧౦॥ తత్ర బ్రహ్మవనం నామ శతయోజనమా
యతమ్। శతయోజనవిస్తీర్ణం దీర్ఘికాభిస్సమావృతమ్॥ ౧౧॥ నానాపక్షిసమాయుక్తం నానామృ
గసమాకులమ్। స్వాదుపానీయసంయుక్తం ఫలమూలైశ్చ సంయుతమ్॥ ౧౨॥ భ్రమద్భ్రమరసం
ఛన్నసుగంధికుసుమద్రుమమ్। మందానిలసమాయుక్తం మందాతపసమాయుతమ్॥ ౧౩॥ నిశాకర
కరైర్యుక్తం వనమస్తి మహత్తరమ్। తత్ర జాంబూనదమయం తరుణాదిత్యసన్నిభమ్॥ ౧౪॥ నవప్రా
కారసంయుక్తమశీతిద్వారసంయుతమ్। మహాబలసమోపేతైః ద్వారపాలైశ్చ కోటిభిః॥ ౧౫॥ ఖడ్గ
తోమరచాపాదిశస్త్రయుక్తైశ్చ రక్షితమ్। పుష్పప్రకరసంకీర్ణం పూర్ణకుంభైశ్చ సంయుతమ్॥
౧౬॥ జ్వలద్దీపైస్సమాయుక్తం పుష్పమాలావిరాజితమ్। విచిత్రచిత్రసంయుక్తం భిత్తికోటిసుశోభితమ్॥
౧౭॥ ముక్తాదామసమాయుక్తం వితానైర్మౌక్తికైర్యుతమ్। అభ్రగామిధ్వజైర్యుక్తం ప్రాంశుతోర
ణసంయుతమ్॥ ౧౮॥ నృత్తగీతాదిభిర్యుక్తం అప్సరోగణసేవితమ్। నానావిధమహావాద్యైర్నానా

వ్యాఖ్యానప్రారంభః

ఓమ్॥ వీరాసనసమాసీనం విన్యస్తపింగజటాధరం। కరాకలితచిన్ముద్రం కంచిద్దేశికమాశ్రయే॥ నమశ్శ్రీశంకరానంద
గురుపాదాంబుజన్మనే। సవిలాసమహామోహగ్రాహగ్రాసైకధర్మణే॥ ఏవముపనిషదేకసమధిగమ్యస్య బ్రహ్మాత్మై
కత్వవిజ్ఞానస్య నిశ్శ్రేయససాధనత్వముక్తం-ఏతచ్చ సర్వశాఖాసంమతమితి దర్శయితుం మైతరీయకతైత్తరీయకాది సమస్తో
పనిషదర్థస్య సాకల్యేన ప్రతిపాదికాం బ్రహ్మగీతాం వక్తుం మునీనాం ప్రశ్నమవతారయతి। భవతేతి॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ అథ తాం
వక్తుం పురావృత్తముదాహరతి। పురేతి॥ ౫। ౬॥ సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితి॥ సామాన్యతస్సర్వం జానాతీతి సర్వజ్ఞః- విశేషేణాపి
సర్వం వేత్తీతి సర్వవిత్। యద్వా సర్వశ్చాసౌ జ్ఞశ్చేతి సర్వజ్ఞః॥ సర్వజగదాత్మకశ్చిదేకరసశరీర ఇత్యర్థః॥ ఏవం రూపః
పరశివ ఏవ హి రజోగుణోపహితస్సన్నఖిలజగత్సర్జనాయ బ్రహ్మా భవతి॥ పరశివస్యైవం రూపత్వమామ్నాయతే॥ య
స్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తప ఇతి॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥

౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ ౨౯॥ ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ నిర్మలావృతమితి॥ నిర్మలైః సనకాదిదివ్యయోగిభిః పరివృతమిత్యర్థః॥ ౩౬॥ బ్రహ్మతత్త్వమితి॥ బ్రహ్మణః తత్త్వం పారమార్థికం నిష్ప్రపంచసచ్చిదానందాఖండైకరసరూపం సాక్షాత్కర్తుమిచ్ఛతాం ముముక్షూణాం ప్రత్యగాత్మన ఉక్తలక్షణబ్రహ్మరూపబోధకాయేత్యర్థః॥ ౩౯॥ సాక్షిణ ఇతి॥ సర్వదా సర్వావస్థానాం సాక్షిణే సాక్షిత్వేనానుప్రవిష్టేన స్వరూపచైతన్యేన భాసకాయే

శైశ్చసంయుతమ్॥ ౧౯॥ మృదుమధ్యోగ్రశబ్దాఢ్యం నానాకాహళసంయుతమ్। వేదఘోషసమాయుక్తం స్మృతిఘోషసమన్వితమ్॥ ౨౦॥ పురాణఘోషసంయుక్తమితిహాసరవాన్వితమ్। సర్వవిద్యారవైర్యుక్తం సర్వజ్ఞైశ్చ సమావృతమ్॥ ౨౧॥ అగాధజలపర్యంతమవరోధసమన్వితమ్। రథకోటిసమాయుక్తం కోటికోటిగజావృతమ్॥ ౨౨॥ కోటికోటిసహస్రైశ్చ మహాశ్వైశ్చ సమావృతమ్। అస్త్రశస్త్రాదిసంయుక్తైరసంఖ్యాతబలాన్వితైః॥ ౨౩॥ అసంఖ్యాతైర్భటైర్నిత్యం రక్షితం పురముత్తమమ్। అస్తి పుణ్యవతాం ప్రాప్యమప్రాప్యం పాపకర్మణామ్॥ ౨౪॥ తస్మిన్ననంతః పురే శుద్ధే సహస్రస్థూణసంయుతే। సర్వలక్షణసంయుక్తే సర్వాలంకారసంయుతే॥ ౨౫॥ మృగతోరణసంయుక్తే కల్పవృక్షసమన్వితే। కంఠీరవముఖైర్యుక్తే వట్పదధ్వనసంయుతే॥ ౨౬॥ మృదుతల్పసమోపేతే రత్నైర్నిర్మితమంటపే। దేవ్యా చాపి సరస్వత్యా వర్ణవిగ్రహయా సదా॥ ౨౭॥ సర్వశబ్దార్థభూతస్తు బ్రహ్మా నివసతి ప్రభుః। తత్ర దేవా ద్విజా గత్వా దదృశుర్లోకనాయకమ్॥ ౨౮॥ నానారత్నసమోపేతవిచిత్రమకుటోజ్జ్వలమ్। రత్నకుండలసంయుక్తం ప్రసన్నవదనం శుభమ్॥ ౨౯॥ నానారత్నసమోపేతం హారాభరణభూషితమ్। మహార్హమణిసంయుక్తం కేయూరకరశోభితమ్॥ ౩౦॥ విచిత్రకటకోపేతమంగుళీయకశోభితమ్। ఉత్తరీయకసంయుక్తం శుక్లయజ్ఞోపవీతినమ్॥ ౩౧॥ నానారత్నసమోపేతకుందబంధవిరాజితమ్। చందనాగరుకర్పూరక్షోదదిగ్ధతనూరుహమ్॥ ౩౨॥ సుగంధకుసుమోత్పన్ననానామాలావిభూషితమ్। శుక్లవస్త్రపరీధానం తప్తజాంబూనదప్రభమ్॥ ౩౩॥ స్వభాసా సకలం నిత్యం భాసయంతం పరాత్పరమ్। సురాసురమునీంద్రైశ్చ వంద్యమానపదాంబుజమ్॥ ౩౪॥ తం దృష్ట్వా సర్వకర్తారం సాక్షిణం తమసః పరమ్। మహాప్రీతిసమోపేతాః ప్రసన్నవదనేక్షణాః॥ ౩౫॥ సంజాతపులకైర్యుక్తా వివశా గద్గదస్వరాః। ప్రకాశితసుఖాభ్యంతర్నిమగ్నా నిర్మలావృతమ్॥ ౩౬॥ నిరస్తనిఖిలధ్వాంతాః ప్రణమ్య వసుధాతలే। శిరస్యంజలిమాధాయ సర్వే దేవాః సమాహితాః॥ ౩౭॥ తుష్టువుర్బ్రహ్మణః స్రష్టమీశానం సర్వలోకపితామహమ్। ముక్తిదం పుణ్యనిష్ఠానాం దుఃఖదం పాపకర్మిణామ్॥ ౩౮॥ దేవా ఊచుః॥ బ్రహ్మణే బ్రహ్మవిజ్ఞానదుగ్ధోదధివిధాయినే। బ్రహ్మతత్త్వదిదృక్షూణాం బ్రహ్మదాయ నమో నమః॥ ౩౯॥ కష్టసంసారమగ్నానాం సంసారోత్తారహేతవే। సాక్షిణే సర్వభూతానాం సాక్షిహీనాయ తే నమః॥ ౪౦॥ సర్వధాత్రే విధాత్రే చ సర్వద్వంద్వాపహారిణే। సర్వావస్థాసు సర్వేషాం సాక్షిణే వై నమో నమః॥ ౪౧॥ పరాత్పరవిహీనాయ పరాయ పరమేష్ఠినే। పరిజ్ఞానవతామాత్మస్వరూపాయ నమో నమః॥ ౪౨॥ పద్మజాయ పవిత్రాయ పద్మనాభసుతాయ చ। పద్మపుష్పైః పూజ్యాయ నమః పద్మధరాయ చ॥ ౪౩॥ సురశ్రేష్ఠాయ సూర్యాదిదేవతాతృప్తికారిణే। సురాసురనరాదీనాం సుఖదాయ నమో నమః॥ ౪౪॥ వేధసే విశ్వనేత్రాయ విశుద్ధజ్ఞానరూపిణే। వేదవేద్యాయ వేదాంతనిధయే వై నమో నమః॥ ౪౫॥ విధయే విధిహీనాయ విధివాక్యవిధాయినే। విధ్యుక్తకర్మనిష్ఠానాం నమో విద్యాప్రదాయినే॥ ౪౬॥ విరించాయ విశిష్టాయ విశిష్టార్త

త్యర్థః॥ సాక్షిహీనాయేతి॥ పరమార్థోపాధావజ్ఞానతత్కార్యస్య సాక్ష్యస్యాభావాత్ తద్విహీనః తస్మై॥ ౪౦॥ సర్వధాత్ర ఇతి॥ సర్వస్య జగతో ధారయిత్రే విధాత్రే నిర్మాత్ర ఇత్యర్థః॥ సర్వావస్థాస్వితి॥ సర్వేషాం ప్రాణినాం జాగ్రదాదిసర్వావస్థాసు సాక్షిచైతన్యరూపేణావస్థితాయేత్యర్థః॥ ౪౧॥ పరాత్పరవిహీనాయేతి॥ మహదాదిభూతభౌతికాదికార్యాపేక్షయా పరం తస్మాదపి పరమవ్యక్తం మాయాపరపర్యాయం తద్రహితాయేత్యర్థః॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ విశ్వనేత్రాయేతి॥ విశ్వస్య సర్వస్య నేత్రవత్ప్రకాశకాయేత్యర్థః॥ ౪౫॥ విధిహీనాయేతి॥ విధిర్విధాతా అన్యో యస్య నాస్తి స తథోక్తః తస్మై॥ ౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ శతానందాయేతి॥ శతగుణితఆనందో యస్య॥ యద్వా శతసంవత్సరం సుఖేన జీవనం

యాస్య స తథోక్తః॥ ౪౯॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥౫౩॥౫౪॥౫౫॥౫౬॥ స్వప్రకాశైకమానాయేతి ॥ స్వప్రకాశస్వరూపచైతన్యమేకమేవ మానం యస్య స తథోక్తః స్వరూపప్రకాశేనైవ ప్రకాశమానో న తు మానాంతరగమ్య ఇత్యర్థః॥ ౫౭ ॥ స్తుతిహీనాయేతి॥ గుణినిష్ఠగుణాభిధానం హి స్తుతిః ॥ సా చ పరమార్థతో నిర్గుణస్య న భవతీతి స్తుతిహీనః॥ ౫౮॥ వేదానామర్థమితి॥ సమస్తైర్వేదైస్తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదితో యోऽర్థః ॥ స కీదృగ్విధ ఇతి పృష్టవంత ఇత్యర్థః ॥ ౫౯ ॥౬౦॥
ఇతి శ్రీమాధవాచార్య విరచితాయాం - సూతసంహితా తాత్పర్య దీపికాయాం యజ్ఞవైభవ ఖండే ఉపరి భాగే బ్రహ్మగీతాయాం ప్రథమోధ్యాయః- ... ... ※

హారాయ చ । విషణ్ణానాం విషాదాబ్ధివినాశాయ నమోనమః॥ ౪౭॥ నమో హిరణ్యగర్భాయ హిరణ్యగిరివర్తినే । హిరణ్యదానలభ్యాయ హిరణ్యాదిప్రియాయ చ॥ ౪౮॥ శతానందాయ శాంతాయ శాంకరజ్ఞానదాయినే । శమాదిసహితస్యైవ జ్ఞానదాయ నమోనమః॥ ౪౯॥ శంభవే శంభుభక్తానాం శంకరాయ శరీరిణామ్ । శాంకరజ్ఞానహీనానాం శత్రవే వై నమోనమః ॥ ౫౦ ॥ నమస్స్వయంభువే నిత్యం స్వయంభుబ్రహ్మదాయినే । స్వయంబ్రహ్మస్వరూపాయ స్వతంత్రాయ పరాత్మనే॥ ౫౧॥ ద్రుహిణాయ దురాచారనిరతస్య దురాత్మనః । దుఃఖదాయాన్యజంతూనాం సాత్మ్యదాయ నమోనమః॥ ౫౨॥ వంద్యహీనాయ వంద్యాయ వరదాయ పరస్య చ । వరిష్ఠాయ వరిష్ఠానాం చతుర్వక్త్రాయ తే నమః॥ ౫౩॥ ప్రజాపతిసమాఖ్యాయ ప్రజానాం పతయే నమః । ప్రాజాపత్యనివిష్టాయ నమః ప్రజ్ఞాప్రదాయినే॥ ౫౪॥ పితామహాయ పిత్రాదికల్పనారహితాయ చ । పిశునాగమ్యదేహాయ పేశలాయ నమోనమః ॥ ౫౫॥ జగత్కర్త్రే జగద్భర్త్రే జగద్ధర్త్రే పరాత్మనే। జగద్దృశ్యవిహీనాయ చిన్మాత్రజ్యోతిషే నమః॥ ౫౬॥ విశ్వోత్తీర్ణాయ విశ్వాయ విశ్వహీనాయ సాక్షిణే। స్వప్రకాశైకమానాయ నమః పూర్ణపరాత్మనే॥ ౫౭॥ స్తుత్యాయ స్తుతిహీనాయ స్తోత్రరూపాయ తత్త్వతః । స్తోతౄణామపి సర్వేషాం సుఖదాయ నమోనమః॥ ౫౮॥ శ్రీసూతః॥ ఏవం బ్రహ్మాణమాదిత్యాస్స్తుత్వా భక్తిపురస్సరమ్। పృష్టవంతస్తు సర్వేషాం వేదానామర్థమాదరాత్॥ ౫౯॥ బ్రహ్మాపి బ్రహ్మవిన్ముఖ్యస్సర్వదేవైరభిష్టుతః । ప్రాహ గంభీరయా వాచా వేదానామర్థముత్తమమ్॥ ౬౦॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవ ఖండే- ఉపరి భాగే- బ్రహ్మగీతాయాం- ప్రథమోధ్యాయః.

—(※) వేదార్థవిచారః. (※)—

ఓమ్ శ్రీ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ అవాచ్య ఏవ వేదార్థస్సర్వథా సర్వచేతనైః । తథాపి వక్ష్యే భక్తానాం యుష్మాకం శ్రుణుతాదరాత్ ॥ ౧ ॥ ఆత్మసంజ్ఞశ్శివశ్శుద్ధ ఏక ఏవాద్వయస్సదా । అగ్రే సర్వమిదం దేహా ఆసీత్తన్మాత్రమాస్తికాః॥ ౨॥ తతో నాన్యన్మిషత్కించిత్స పునః కాలపాకతః । ప్రాణినాం కర్మ

శ్రీరస్తు॥ అథ బ్రహ్మాపి పృష్టం సకలవేదానామర్థం వక్తుమారభమాణస్తస్య వివక్షితస్యాద్వితీయనిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపాత్మకస్య వేదార్థస్యాభిధావృత్త్యవిషయత్వం తావదాహ ॥ అవాచ్య ఇతి ॥ ఉక్తవిధబ్రహ్మలక్షణో యో వేదార్థస్సోయం శబ్దేన సర్వప్రకారేణాప్యభిధావృత్త్యా ప్రతిపాదయితుమశక్య ఏవ-తస్య నిర్గుణత్వేన తత్ర జాతిగుణక్రియాదీనాం శబ్దప్రవృత్తినిమిత్తానామభావాత్ -అత ఏవ శ్రుతిస్తస్యావాగ్గోచరత్వం దర్శయతి॥ యతో వాచో నివర్తంతే ఇతి॥ తథాపీతి। ఏవమభిధావృత్త్యవిషయత్వేపి లక్షణావృత్త్యా ప్రతిపాదయిష్యామి ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత్ర తావదృగ్వేదస్య ప్రాథమ్యాత్తదీయోపనిషత్ప్రతిపాద్యమర్థం వక్తుకామః ఏష పంథా ఇత్యాదిగుణభాగస్య చిత్తైకాగ్ర్యాదిజననద్వారా నిర్గుణభాగశేషత్వాదనన్యశేషతయా స్వాతంత్ర్యేణ ఫలవత్ప్రత్యగాత్మైకత్వవిజ్ఞానజనకస్యాత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదిత్యాదినిర్గుణభాగస్యైవార్థం సంగృహ్ణాతి॥ ఆత్మసంజ్ఞ ఇత్యాదినా॥ యత్ర జలవికారస్య తరంగబుద్బుదాదేర్వస్తుతః కారణజలస్వరూపానతిరేకవన్నామరూపవికారాత్మకకార్యప్రపంచస్యాపి కారణభూతాదద్వితీయాత్పరమేశ్వరాదవ్యతిరిక్తత్వం సాధయితుం తత్సకాశాత్సృష్టిరామ్నాయతే॥ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్యత్కించన మిషత్స ఐక్షత లోకాన్నుసృజా ఇతి స ఇమాఁల్లోకానసృజతేత్యస్యాశ్శ్రుతేరర్థం బ్రూతే ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మేత్యుపాదానకారణతయా స్వకార్యభూతం సర్వజగదంతర్బహిశ్చాప్నోతీత్యాత్మా॥ ఉక్తం హి ॥ యచ్చాప్నోతి యదాదత్తే యచ్చాత్తి

వయానిహ । యచ్చాస్యస. తతో భావస్తస్మాదాత్మేతి గీయత ఇతి ॥ సచాత్మసంజ్ఞస్సచ్చిదానందలక్షణః పరశివ ఏవ ॥ న తు ప్రధానం పరమాణ్వాదికం వాపరాభిమతం తస్యాచేతనత్వేనానాత్మత్వాత్ ॥ యతోయం శివః- అత ఏవ శుద్ధః అశుద్ధైకమల సంబంధ హేతుకత్వాత్ । తస్మింస్తత్సంబంధస్య చ ప్రాగేవ నిరస్తత్వాత్ । ఉక్తం హి ॥ బ్రహ్మణః కర్మసంబంధాభావం చాహ పరా శ్రుతిరితి ॥ తస్యాద్వయత్వ ॥ విశేషణేన విజాతీయభేదనిరాసః- ఏవ కారేణ సజాతీయాంతరనిరాసః- ఏక ఇతి ॥ స్వగతభేదనిరాసః ॥ సృష్టేః ప్రాక్కాలవత్సృష్ట్యుత్తరకాలమపి నిర్వికారతయా తస్య పరమేశ్వరస్యైకరూపత్వమితి ద్యోతయితుం సదేతి విశేషణం ॥ అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్కాలే ఇదం పరిదృశ్యమానం నామరూపాత్మకం సర్వం జగదుక్తలక్షణాత్మస్వరూపమేవాసీత్ । అవ్యాకృతాత్మనా తత్స్వరూపే విలీనమాసీదిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ మత్రచోద్యవచ్ఛేద్యం దర్శయతి ॥ తత ఇతి ॥ తతస్తస్మాదాత్మస్వరూపాదన్యం నామరూపాత్మనా పృథగ్భూతం మిషత్ స్ఫురత్ ప్రకాశమానం కిమపి వస్తు నాస్తీత్యర్థః ॥ ఏవం కారణాత్మనా సద్భావప్రతిపాదనాదసదేవ కార్యముత్పద్యత ఇతి పక్షోపి నిరస్తః ॥ నన్వేవమసంగోదాసీనస్య స్వప్రతిష్ఠానస్యాద్వితీయస్యాశరీరస్యాత్మనః స్రష్టవ్యపర్యాలోచనరూపమీక్షణం కథం సంభవతీత్యాశంక్యాహ ॥ సపునరితి ॥ అతీతకల్పే సంహృతాని ప్రాణికర్మాణి స్వకారణభూతమాయయా సంవృతానీ సమయే పరశివస్వరూపే వాసనాశేషతయా ప్రలీనాని కాలవశాత్పచ్యంతే స్వఫలప్రదానోన్ముఖలక్షణమతిశయం ప్రాప్నువంతి - తస్మాచ్చ కాలకృతాత్పాకాత్సిసృక్షుః పరమేశ్వరస్య సిసృక్షాహేతుభూతః కర్మజనితోపూర్వాంతరపర్యాయః సంస్కార ఉద్బోధకః- ఉద్బుద్ధాచ్చ తస్మాత్సిసృక్షుః పరశివస్య యా శక్తిస్త్రిగుణా మాయా తత్ర రజస్తమోభ్యామసంస్పృష్టం యద్విశుద్ధం సత్వం తస్మాదుద్ధేతోస్తదుపాధిబలాత్సిసృక్షారూపమీక్షణం జాయత ఇత్యర్థః ॥ కథమీక్షితవానితి ॥ తదుచ్యతే ॥ నామరూపాత్మకం యదిదం సర్వం జగదేతావంతం కాలం విలీనమాసీత్ తత్ సుసృజా ఇతి సుశబ్దోపితరే- తత్సృజామీత్యేవంరూపేణేక్షితవానిత్యర్థః ॥ అత్ర సర్వం జగదితి వదతా లోకాన్నుసృజా ఇతి భౌతికలోకసృష్టిప్రతిపాదికాయాశ్శ్రుతే రాకాశాదిభూతసృష్టిరపి వివక్షితా ॥ సా గుణోపసంహారన్యాయేన సిద్ధేతి ప్రయోజనాభావాన్న పృథగుక్తేత్యభిప్రాయో వర్ణితః ॥

సంస్కారాత్స్వశక్తిగతసత్వతః ॥ ౩ ॥ స ఐక్షత జగత్సర్వం సుసృజా ఇతి శంకరః । సపునస్సకలానేతాన్
లోకానాత్మీయశక్తితః ॥ ౪ ॥ యథాపూర్వక్రమేణైవ సురా అసృజత ప్రభుః । తం హరం కేచిదిచ్ఛంతి

౩ ॥ ఏవమీక్షణానంతరం కిం కృతవానితి తత్రాహ ॥ సపునరితి ॥ అంభో మరీచీర్మరమాప ఇతి మే లోకాః శ్రుత్యనుక్రాంతాస్తానేతాన్ సర్వాన్ లోకాన్ స పరమేశ్వరః ప్రభుః స్వతంత్రోపి సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయదితి శ్రుతేరతీతకల్పక్రమానుసారేణైవ ఆత్మీయశక్తితః ఆత్మనః స్వస్య సంబంధినీ జగదాకారేణ వివర్తమానా యా త్రిగుణా మాయాశక్తిస్తద్బలాత్సముత్సృష్టవానిత్యర్థః ॥ అంభః ప్రభృతీనాం నిర్వచనం చ శ్రుత్యైవ ప్రతిపాదితం- అదోంభః పరేణ దివం ద్యౌః ప్రతిష్ఠాంతరిక్షం మరీచయః పృథివీ మరో యా అధస్తాత్తా ఆప ఇతి ॥ స్వర్లోకాదిసత్యలోకాంతా అంభశ్శబ్దవాచ్యాః । మరీచయ ఇత్యంతరిక్షలోకః- మర ఇతి మర్త్యాశ్రితో భూలోకస్తస్య అధస్తాదతలాద్యాః సప్త అప్శబ్దవాచ్యా ఇతి తస్యాః శ్రుతేరర్థః- అత్ర స్రష్టురాత్మనః పరమేశ్వరత్వముక్తం ॥ తథాత్వం చ భగవద్భాష్యకారైరప్యాత్మగృహీతిరితరవదుత్తరాదిత్యధికరణస్య ప్రథమవర్ణకే నిర్ణీతం ॥ తథాహి ॥ కిమత్ర స్రష్టృత్వేనోక్త ఆత్మా విరాట్ ఉత పరమేశ్వర ఇతి ॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇతి పరమేశ్వరకర్తృకసృష్టేరాకాశాదిమహాభూతవిషయత్వాదత్ర చ స ఇమాంల్లోకానసృజతేతి భూతసృష్టివ్యతిరేకేణ విరాట్కర్తృకలోకసృష్టేరేవోపపాదనాత్ ॥ తాభ్యో గామానయత్తాభ్యోశ్వమానయదితి గవానయనాదిశరీరధారివ్యవహారదర్శనాజ్జీవ ఏవేత్యాద్యుక్తిత్వాదవధారణస్య చ స్వవికారప్రపంచాపేక్షయాప్యుపపత్తేః విరాడేవాత్ర స్రష్టృత్వేనోక్త ఆత్మేతి ప్రాప్తే అభిధీయతే ॥ ఉపరిష్టాద్ధి పృథివీ వాయురాకాశ ఆపో జ్యోతీంషీత్యాదినా మహాభూతైస్సహ సర్వకార్యజాతమనుక్రమ్య సర్వం తత్ప్రజ్ఞానేత్రమితి ప్రజ్ఞానబ్రహ్మపరత్వశ్రవణాదుపక్రమేపి మహాభూతసృష్టిరుపసంహర్తవ్యా ॥ అథాచ భూతసృష్టివిషయత్వాత్పరమేశ్వర ఏవాత్ర స్రష్టా ॥ ఏవం చైకత్వావధారణమపి నకదర్థితం భవతి । గవాద్యానయనం తు । విద్యాస్తుత్యర్థత్వాన్న విరుధ్యతే ॥ తథా చోక్తం ఆత్మా వా ఇదమిత్యత్ర విరాట్ స్యాదథవేశ్వరః ॥ భూతసృష్టేశ్వరస్య స్యాద్గవాద్యానయనాద్విరాట్ ॥ భూతోపసంహృతేరీశస్స్యాదద్వైతావధారణాత్- అర్థవాదో గవాద్యుక్తిర్బహ్మాత్మత్వం వివక్షితమితి ॥ ౪ ॥ ఏవం లోకసృష్టిప్రతిపాదనేన పరమేశ్వరస్వరూపం తాటస్థ్యేన లక్షయిత్వా శ్రుత్యుక్తలోకపాలాదిసృష్టేరపి స్రష్టులక్షణకత్వస్వరూపస్య

ప్రయోజనస్యైకత్వేన గతార్థత్వాదన్యస్యచ సర్వస్య। స ఏతమేవ సీమానం విదార్యేత్యాదేః। ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠా ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మేతి చ బ్రహ్మాత్మైకత్వలక్షణ ప్రతిపాదకవాక్యశేషత్వాత్సర్వం పరిత్యజ్య కోఽయమాత్మేత్యాదివాక్యసందర్భ ప్రతిపాదితమర్థం వక్తుకామస్తం ప్రపదాగ్రాభ్యాం ప్రాపద్యత బ్రహ్మేమం పురుషం స ఏతమేవ సీమానం విదార్యైతయా ద్వారా ప్రాపద్యతేతి శ్రుతిబలాత్పాదాగ్రాభ్యాం బ్రహ్మరంధ్రాచ్చ ప్రవిష్టయోః క్రియాశక్తి జ్ఞానశక్తి లక్షణయోర్బ్రహ్మణోర్మధ్యే కతరస్స ఆత్మేతి జాయమానసంశయాద్వాదివిప్రతిపత్తేరుపితద్వేతుత్వాత్తముదాహరతి ॥ తం హారమిత్యాదినా ॥౪॥ యస్స్రష్టృత్వేనోక్త ఆత్మేతమిత్యర్థః॥ ౫॥ కేచిత్ప్రధానమితి ॥ సాంఖ్యాహి చేతనోపాదానత్వే జగతో జడత్వానుపపత్తేస్తదనురూపమచేతనం సత్వరజస్తమోగుణాత్మకం ప్రధానమేవ జగదుపాదానమితి తస్యైవ స్రష్టృత్వమిచ్ఛంతి ॥ వేదాంత్యభిమతమాయాతో వైలక్షణ్యమాహ ॥ స్వతంత్రమితి ॥ సాహి పరమేశ్వరాశ్రితతయా తత్పరతంత్రా॥ ౬॥ అణవః కేచిదిచ్ఛంతీతి న్యూనపరిమాణైర్మృదవయవైరధికపరిణామస్య ఘటాదేరారంభదర్శనాత్పార్థివాది పరమాణవ ఏవ ద్వ్యణుకాది ప్రక్రియయా ప్రాణ్యదృష్టవశాత్సర్వం జగదారభంత ఇతి తార్కికాః॥ శబ్దం కేచనేతి ॥ వైయ్యాకరణాస్తు శబ్దబ్రహ్మైవార్థ ప్రపంచాత్మనా వివర్తత ఇతి శబ్దస్యైవ కారణత్వం వర్ణయంతి ॥ ఉక్తంహి॥ శ్లో॥ అనాదినిధనం బ్రహ్మ శబ్దతత్వం యదక్షరమ్ । వివర్తతేఽర్థభావేన ప్రక్రియా జగతో యత ఇతి॥ ౭॥ భూతాని చేచ్ఛంతీతి॥ భూతేభ్య ఏవ భౌతికస్య సర్వస్యోత్పత్తి దర్శనాత్తేషామేవ స్రష్టృత్వం నతుత

కేచిద్విష్ణుం సురోత్తమాః॥ ౫ ॥ కేచిన్మాయేతి చేచ్ఛంతి కేచిదింద్రాది దేవతాః । కేచిత్ప్రధానం త్రిగుణం స్వతంత్రం కేవలం జడమ్। ౬ ॥ అణవః కేచిదిచ్ఛంతి శబ్దం కేచన మోహితాః । క్షణప్రధ్వంసి విజ్ఞానం కేచన భ్రాంతచేతసః॥ ౭॥ శూన్యసంజ్ఞం సురాః కేచిన్నిరుపాఖ్యం విమోహితాః । కేచిద్భూతాని చేచ్ఛంతి నిసర్గం కేచన భ్రమాత్ ॥౮ ॥ తత్ర తత్రైవ తర్కాంశ్చ ప్రవదంతి యథాబలమ్। సర్వే వేదాశ్శ్రుతిస్మృత్యోర్విరుద్ధా ఇతి మే మతిః॥౯॥ పాపిష్ఠానాం తు జంతూనాం తత్ర తత్ర సురర్షభాః। ప్రాక్సంస్కారవశాదేవ జాయంతే రుచిరాస్తికాః॥ ౧౦॥ తేఽపి కాలవిపాకేన శ్రద్ధయా పూతయాఽపి చ । పురాతనేన పుణ్యేన దేవతానాం ప్రసాదతః ॥ ౧౧ ॥ కాలేన మహతా దేవాః సోపానక్రమతః పునః । వేదమార్గమిమం ముఖ్యం ప్రాప్నువంతి చిరంతనమ్॥ ౧౨॥ ప్రాక్సంస్కారవశాదేవ యేఽపి చింత్యబలాబలే । వివశా వేదమాపన్నాస్తేఽపి కైవల్యభాగినః ॥ ౧౩॥ వేదమార్గమిమం ముక్త్వా మార్గమన్యం సమాశ్రితః । మాన్ధస్సోపాయసంత్యక్త్వా ఇహ తూర్ధ్వరమాత్మనః ॥ ౧౪ ॥ వినా వేదేన జంతూనాం ముక్తిర్మార్గాంతరేణ చేత్ । తమసాఽపి విశేషేణ తే పశ్యంతి ఘటాదికమ్॥౧౫॥ తస్మాద్వేదోదితోఽప్యర్థ

ద్వ్యతిరిక్తః కశ్చిత్ స్రష్టా విద్యత ఇతి కేషాంచిత్పక్షః ॥ అపరే తు భ్రాంతా న కదాచిదనీదృశం జగదితి॥ సర్వ ఏవ నాస్తీతి మన్యంతే॥ తథా చ శ్రుతావపి జగత్కారణే వాదివిప్రతిపత్తిర్దర్శితా॥ కాలస్స్వభావో నియతిర్యదృచ్ఛా భూతాని యోనిః పురుష ఇతి చింత్యమితి॥౮॥ శ్రుతిస్మృత్యోర్విరుద్ధా ఇతి॥ సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి। తదాత్మానగ్గ్ స్వయమకురుత। మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ। మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ। మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతిస్సూయతే సచరాచరమ్॥ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యాం చేతనస్య పరమేశ్వరస్య జగదుపాదాననిమిత్తత్వయోః శ్రవణాత్తద్విరుద్ధతయా వాదివిప్రతిపత్తేరప్రామాణికత్వాత్తద్ధేతుకస్సంశయో జగత్కారణే నాస్తీతి సిద్ధమాత్మస్వజ్ఞత్వ ఇతి ప్రతిజ్ఞాతం॥ ౯॥ నన్వేవం శ్రుతిస్మృతివిరోధాత్సాంఖ్యాదిశాస్త్రాణామప్రామాణ్యే కథం తత్ర తత్కర్తౄణాం ప్రవృత్తిరిత్యాశంక్య తత్ప్రవృత్తౌ పాపమేవ కారణమిత్యాహ॥ పాపిష్ఠానామిత్యాదినా॥ ౧౦॥ ౧౧॥ సోపానక్రమత ఇతి ॥ స్వస్వశాస్త్రోదాత్మానాత్మవివేకం సామాన్యేన జానానాస్సాంఖ్యాదయస్తద్విశేషప్రతిపాదకముపనిషన్మార్గం పరంపరయా సమాశ్రయంత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ అచింత్యబలాబలే ఇతి ॥ వేదమార్గమాశ్రితాస్తే స్వశాస్త్రస్య చేతస్స్యచ బలాబలే విచార్య పురుషబుద్ధిప్రభవత్వేన స్వశాస్త్రస్య దౌర్బల్యం అపౌరుషేయత్వేన వేదస్య చ నిర్దుష్టం ప్రామాణ్యం నిశ్చిన్వానాః తత్పరతంత్రాః స్వమార్గం పరిత్యజ్య వేదమార్గమేవ కేవలమాశ్రయంతే। అతః సోపానక్రమేణ తేషామపి వేదోదితాముక్తిర్భూయసా కాలేన సిద్ధ్యతీత్యర్థః॥ ౧౩॥౧౪॥౧౫॥ తస్మాదితి॥ యస్మాదేవం మార్గాంతరాణామపి వేదపర్యవసానం తస్మాదపౌరుషేయత్వేన నిర్దుష్టవేదవాక్యేన ప్రతిపాదిత ఏవార్థస్సత్యః॥

నతు వేదవ్యతిరిక్తైరిత్యర్థః ॥ నను వేదప్రతిపాదితోఽర్థః సత్యశ్చేత్ క్రియాకారకాదిభేదభిన్నస్య జగతోఽప్యాత్మవద్వేదార్థతయా సత్యత్వం స్యాదిత్యాశంక్య తస్య వ్యావహారికసత్యత్వం ప్రతిపాదయితుం వేదార్థస్య ద్వైవిధ్యమాహ పరమార్థత ఇతి ॥ ౧౬ ॥ వేదే హి కాండద్వయం । తత్ర జ్ఞానకాండే సత్యజ్ఞానాదిలక్షణో యోఽర్థః ప్రతిపాదితస్స ఏవ సాక్షాత్పరమార్థః ॥ కర్మకాండప్రతిపాదితస్తు స్వర్గాపూర్వాదిదేవతాలక్షణః ప్రపంచస్సత్యజ్ఞానాదిలక్షణే పరమాత్మన్యధ్యస్తమాయయా పరికల్పితః ॥ తదేతత్కాండద్వయస్య కల్పితాకల్పితవిషయత్వం ప్రాగపి ప్రపంచితం । సత్యాద్వైతపరః కశ్చిద్వేదభాగస్సమాసతః । కల్పితద్వైతనిష్ఠస్తు వేదభాగోఽపరస్తథేతి ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ యద్యేవం కల్పితద్వైతపరః కర్మకాండస్తర్హి సర్వోఽపి వేదార్థస్సత్య ఇతి నియమో న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ కల్పితానామితి ॥ సర్వస్య మాయాపరికల్పితత్వేనావస్తుత్వేఽప్యాకాశాదికం వ్యవహారికసత్యత్వే నైవ పరికల్ప్యతే ॥ శుక్తిరూప్యాదికం తు వ్యవహారేఽప్యసత్యతయైవేతి ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ జగతోఽపి వ్యవహారికసత్యత్వాంగీకారాన్న వేదార్థస్యాసత్యత్వహానిరిత్యాహ ॥ వ్యావహారికేతి ॥ సతి ప్రమాతరి అబాధ్యమానం జగద్వ్యావహారికసత్యం । కదాచిదపి బాధవిధురం సత్యజ్ఞానానందైకరసం బ్రహ్మ హి పరమార్థతః సత్యం తదుభయం వేదః ప్రతిపాదయతి ॥ మార్గాంతరం తు నైవమిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కింత్వర్హి మార్గాంతరైః ప్రతిపాదితమితి తదాహ ॥ స్వప్నేత్యాదినా ॥ అన్యే సౌగతనిర్మితా మార్గాః ॥ స్వప్నావస్థాపరికల్పితపదార్థసదృశాన్ జాగ్రదర్థానేవ కేవలం ప్రతిపాదయంతి ॥ నతూక్తవిధం సాక్షాత్సత్యమాత్మానం ॥

స్సత్యం సత్యం మయోదితమ్ । అన్యేన వేదితోఽప్యర్థో న సత్యః పరమార్థతః ॥ ౧౬ ॥ పరమార్థోద్విధా ప్రోక్తో మయా హే స్వర్గవాసినః । ఏకస్స్వభావతస్సాక్షాత్పరమార్థస్సదైవ తు ॥ ౧౭ ॥ సశివస్సత్యచైతన్యసుఖానంతస్వలక్షణః । అపరః కల్పితస్సాక్షాద్బ్రహ్మణ్యధ్యస్తమాయయా ॥ ౧౮ ॥ కల్పితానామవస్తూనాం మధ్యే కేచన మాయయా । పరమార్థతయా క్లృప్తా వ్యవహారేషు సర్వదా ॥ ౧౯ ॥ వ్యవహారేతు సంక్లృప్తాః కేచనాపరమార్థతః । ఆకాశాదిజగచ్ఛుక్తిరూప్యాద్యాః కథితా మయా ॥ ౨౦ ॥ వ్యావహారికసత్యార్థం సాక్షాత్సత్యార్థచిద్ఘనమ్ । ఉభయం వక్తి వేదస్తు మార్గా నైవం వదంతి హి ॥ ౨౧ ॥ స్వప్నావస్థానుసంక్లృప్తాసత్యార్థేన సమానిమాన్ । అర్థానేవాను వంత్యన్యే మార్గా హే స్వర్గవాసినః ॥ ౨౨ ॥ జాగ్రత్కాలేతు సంక్లృప్తసత్యార్థేన సమానిమాన్ । మార్గా ఏవానువంత్యర్థాన్ కాకథా సత్యచిద్ఘనే ॥ ౨౩ ॥ తస్మాదేకైకయా దృష్ట్యా మార్గాస్సత్యార్థభాషిణః । దృష్ట్యంతరేణ తే భ్రాంతా ఇతి సమ్యఙ్నిరూపణమ్ ॥ ౨౪ ॥ చైతన్యాపేక్షయా చేత్యం వ్యోమాదిసకలం జగత్ । అసత్యం సత్యమాపంతు కుంభకుడ్యాద్యపేక్షయా ॥ ౨౫ ॥ కుంభకుడ్యాదయో భావా అపి వ్యోమాద్యపేక్షయా । అసత్యాస్సత్యరూపాస్తే శుక్తిరూప్యాద్యపేక్షయా ॥ ౨౬ ॥ జాగ్రదిత్యాదితావస్థామపేక్ష్య స్వ

౨౨ ॥ అన్యేషు వైశేషికాదిమార్గేషు జాగ్రదవస్థాయాం వ్యావహారికసత్యత్వేన మాయాపరికల్పితో యో వేదాంత్యభిమతస్తత్సదృశాన్ ద్రవ్యగుణకర్మలక్షణానర్థానేవ కేవలం ప్రతిపాదయంతి ॥ అతో మార్గాణాం సత్యచిద్ఘనే పారమార్థికే వస్తుని కా కథా । ప్రతిపాదనప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తస్మాదితి ॥ వ్యావహారికసత్యస్య జగత ఏవ ప్రతిపాదనాత్పారమార్థికసత్యచిద్ఘనవస్తునః అప్రతిపాదనాచ్చేత్యర్థః ॥ ఏకైకయా దృష్ట్యేతి ॥ వ్యావహారికదృష్ట్యా । దృష్ట్యంతరేణేతి ॥ పారమార్థికదృష్ట్యేత్యర్థః ॥ భ్రాంతా ఇతి ॥ వ్యావహారికసత్యస్యాకాశాదిజగతః పారమార్థికసత్యత్వేనాన్యథాగ్రహణాద్భ్రాంతత్వం ॥ ౨౪ ॥ నను వ్యావహారికసత్యత్వమేవ పారమార్థికసత్యత్వం న హ్యేకమేవ వస్తు దృష్టిభేదమాత్రేణ సత్యమసత్యం చ భవతీత్యత ఆహ ॥ చైతన్యేతి ॥ మృల్లోహాదికారణేషు సత్సు తత్ర ఘటాదికార్యేషు తదన్యతాకారణమాత్రస్య సత్యత్వం ప్రసిద్ధం ॥ తథా చ ॥ కారణభూతం పరశివచైతన్యమపేక్ష్య తత్కార్యం చేత్యం వియదాదిభూతజాతమసత్యం ॥ తచ్చ ఘటకుడ్యాదిలక్షణస్య కార్యస్య కారణభూతం సత్తదపేక్షయా సత్యం ॥ ౨౫ ॥ కుంభకుడ్యాదయోఽపి స్వకారణభూతవియదాదిమహాభూతాపేక్షయా అసత్యాస్తేఽపి సత్యేవ ప్రమాతరి బాధ్యమానం శుక్తిరజతాదికమపేక్ష్య సత్యాస్సతి ప్రమాతర్యబాధ్యమానత్వాత్ ॥ ౨౬ ॥ తథా జాగ్రదవస్థా స్వకారణమపేక్ష్యాసత్యాపి సతి ప్రమాతరి బాధవిరహరూపస్వప్నావస్థావైలక్షణ్యాత్సత్యా తామపేక్ష్య స్వప్నావస్థాపి సత్యేవ ప్రమాతరి బాధితత్వాదసత్యైవ ॥ ఏవమేకస్యవస్తునో వ్యవహారదృష్ట్యా సత్యత్వం-పరమార్థోపాధావసత్యత్వం చ న విరుధ్యత

ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ యద్యేవం పరమార్థదృష్ట్యా అసత్యస్యైవ సత్యతయా అధ్యవసాయమార్గభ్రాంతాస్తర్హి మిథ్యాభూతానాం తేషాం పరంపరయాపి కథం వేదమార్గావాప్తిద్వారా పరమార్థసత్యచిద్ఘనపరశివస్వరూపావాప్తిహేతుత్వమిత్యాశంక్య సదృష్టాంతముపపాదయతి । తథాపీతి ॥ యద్యపి స్వప్నావస్థా మిథ్యాభూతా । తథాపి స్వప్నదృష్టం వస్తు భావినః సత్యస్య ఫలస్య సూచకం భవతి । సూచకత్వం భగవతా వ్యాసేనాపి సూత్రితం - సూచకస్య హి శ్రుతేరాచక్షతే

పనాభిధా । అవస్థాసత్యరూపా హి వసత్యాహే దివౌకసః ॥ ౨౭ ॥ తథాపి స్వప్నదృష్టం తు వస్తు స్వర్గనివాసినః । సూచకం హి భవత్యేవ జాగ్రత్సత్యార్థసిద్ధయే ॥ ౨౮ ॥ తథైవ మార్గాః సంభ్రాంతా అపి వేదోదితస్య తు । అర్థస్య ప్రాప్తిసిద్ధ్యర్థా భవంత్యేవ న సంశయః ॥ ౨౯ ॥ తస్మాద్వేదోదితా మార్గా నైవ త్యాజ్యా నిగూపజే । వేదనిష్ఠస్తు తాన్మార్గాన్ కదాచిదపి న స్పృశేత్ ॥ ౩౦ ॥ వేదనిష్ఠస్తు మార్గాస్తాన్మోహేనాపి స్పృశేద్యది । ప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ ౩౧ ॥ ఏకస్యామపి తైస్సార్ధం పంక్తౌ వై నైకసంస్థితః । మోహేనాపి న భుంజీత భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ౩౨ ॥ ఇజ్యాదానవివాహాదికార్యమధ్యయనం శ్రుతేః । యది తైర్మోహతః కుర్యాత్కుర్యాచ్చాంద్రాయణత్రయమ్ ॥ ౩౩ ॥ ధర్మాధర్మార్థవిజ్ఞానం నాదదీత శ్రుతౌ స్థితః । తేభ్యో మోహాదపి ప్రాజ్ఞశ్శ్వైతా సారమీ కదాచన ॥ ౩౪ ॥ వేదబాహ్యేషు మార్గేషు సంస్కృతా యే నరాస్సురాః । తే హి పాషండినస్సాక్షాత్తథా తైస్సహవాసినః ॥ ౩౫ ॥ కలౌ జగద్విధాతారం శివం సత్యాదిలక్షణమ్ । నార్చయిష్యంతి వేదేన పాషండోపహతా జనాః ॥ ౩౬ ॥ వేదసిద్ధం మహాదేవం సాంబం చంద్రార్ధశేఖరమ్ । నార్చయిష్యంతి వేదేన పాషండోపహతా జనాః ॥ ౩౭ ॥ వేదోక్తేనైవ మార్గేణ భస్మనైవ త్రిపుండ్రకమ్ । ధూళనం నాచరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౩౮ ॥ రుద్రాక్షధారణం భక్త్యా వేదోక్తేనైవ వర్త్మనా । న కరిష్యంతి మోహేన పాషండోపహతా జనాః ॥ ౩౯ ॥ లింగే దినే దినే దేవం శివరుద్రాదిసంజ్ఞితమ్ । నార్చయిష్యంతి వేదేన పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౦ ॥ దేవకార్యం న కుర్వంతి పితృకార్యం విశేషతః । ఔపాసనం న కుర్వంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౧ ॥ పంచయజ్ఞాన్న కుర్వంతి తథైవాఽతిథిపూజనమ్ । వైశ్వదేవం న కుర్వంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౨ ॥ వేదబాహ్యేన మార్గేణ పూజయంతి జనార్దనమ్ । నిందంతి శంకరం మోహాత్పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౩ ॥ బ్రహ్మాణం కేశవం రుద్రం భేదభావేన మోహితాః । పశ్యంత్యేకం న జానంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౪ ॥ అవక్షీణమనభ్యంగం మఘోతవసనం తథా । కుర్వంత్యేవాగ్నికం శ్రాద్ధం పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౫ ॥ ఏకాదశ్యామథాష్టమ్యాం చతుర్దశ్యాం విశేషతః । ఉపవాసం న కుర్వంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౬ ॥ శతరుద్రీయచమకైః తథా పౌరుషసూక్తకైః । నాభిషించంతి దేవేశం పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౭ ॥ చిరంతనాని స్థానాని శివస్య పరమాత్మనః । న ద్రక్ష్యంతి మహాభక్త్యా పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౮ ॥ శ్రీమద్దక్షిణకైలాసే వర్తనం శ్రద్ధయా సహ । వత్సరం న కరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౪౯ ॥ శ్రీమద్వ్యాఘ్రపురే పుణ్యే వర్తనం భుక్తిముక్తిదమ్ । వత్సరం న కరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౦ ॥ అన్యేషు చ విశిష్టేషు శివస్థానేషు వర్తనమ్ । వత్సరం న కరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౧ ॥ దినే దినే తు వేదాంతమహావాక్యార్థనిర్ణయమ్ । ఆచార్యాన్న కరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౨ ॥ సన్న్యాసం పరహంసాఖ్యం నాంగీకుర్వంతి మోహితాః । ప్రపత్త్వం చ కరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౩ ॥ అన్యాని యాని కర్మాణి వేదేనైవోదితాని తు । నాచరిష్యంతి తాన్యేవ పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౪ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం లలాటేషు వర్తులం చార్ధచంద్రకమ్ । ధారయిష్యంతి మోహేన పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౫ ॥ స్మార్తాన్యపి చ కర్మాణి యాని యాని సురోత్తమాః । నాచరిష్యంతి తాన్యేవ పాషండోపహతా జనాః ॥

చ తద్విద ఇతి ॥ సా చ శ్రుతిరేవమామ్నాతా ॥ యదా కర్మసు కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి ॥ సమృద్ధిం తత్ర జానీయాదితి ॥ యథా చైవం తథైవ మిథ్యాభూతా అపి మార్గా వేదప్రతిపాదితస్య సచ్చిదానందాఖండైకరసస్య పరమార్థతస్య వస్తునః సోపానక్రమేణ ప్రాప్తిహేతవో భవంతీత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥

౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే- బ్రహ్మగీతాయాం ద్వితీయోఽధ్యాయః ॥

౫౬॥ శంఖచక్రగదావజ్రైరంకనం విగ్రహేఽస్య కే। మోహాన్నైవ కరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౭॥ మనుష్యాణాం చ నామ్నా తు తేషామాకారతోఽపి చ । లాంఛితాశ్చ భవిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౮॥ బహునోక్తేన కిం వేదమర్యాదాభేదనం సురాః । శ్రద్ధయా నైవ కరిష్యంతి పాషండోపహతా జనాః ॥ ౫౯॥ ధీరా విశిష్టాశ్చ మహేశ్వరస్య ప్రసాదయుక్తాశ్చ మహాత్మనశ్చ । వేదోదితం కేవలమేవ దేవా ముదా కరిష్యంతి హి ముక్తిసిద్ధ్యై ॥ ౬౦॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం - వేదార్థవిచారో నామ- ద్వితీయోఽధ్యాయః ॥

—* సాక్షిశివస్వరూపకథనమ్. *—

ఓమ్- శ్రీబ్రహ్మోవాచ ॥ సర్వాత్మా శంకరో నామ సాక్షీ వసకలస్య తు। సాక్ష్యభావే జగత్సాక్ష్యం కథం భాతి సురోత్తమాః ॥ ౧ ॥ స్వతో భానవిహీనం హి జగత్సర్వం చరాచరమ్ । జడత్వాజ్జడతా చాస్య జగతో భానవత్తయా ॥ ౨॥ భానం విజ్ఞానతో జన్యమితి కైశ్చిదుదీర్యతే । తన్న సంగతమేవ స్యాజ్జన్యం చేజ్జడమేవ తత్ ॥ ౩॥ జడానామేవ జన్యత్వం కుంభాదీనాం హి సమ్మతమ్ । విజ్ఞానం చాపి భానస్య నైవోత్పాదకమిష్యతే ॥ ౪ ॥ జ్ఞానస్య భానరూపేణ పరిణామో న సిధ్యతి । అవిక్రియత్వాజ్జ్ఞానస్య యదితస్యాపి విక్రియా ॥ ౫॥ తర్హి క్షీరాదివచ్చైతన్యం భవేత్తన్నైవ వేదనం। తథా భానస్య విజ్ఞానం నైవారంభకమిష్యతే ॥ ౬॥

తం హార్థం కేచిదిత్యాదినా వాదిభిః ప్రతిపత్తిం నిరాకృత్య శ్రుతిప్రసిద్ధ ఏవాత్మా ద్రష్టృత్వేనోక్త ఇత్యయమర్థః ప్రతిపాదితః ॥ స ఏవ స్రష్టా దేహేషు క్రియాశక్త్యాత్మనా ప్రాణరూపేణావస్థిత స్తం ప్రపదాభ్యాం ప్రాపద్యత బ్రహ్మేమం పురుషమితి శ్రుతేః ॥ తథా చిచ్ఛక్తిరూపేణ చ బ్రహ్మరంధ్రాత్ప్రవిష్టః స ఏతమేవ సీమానం విదార్యైతయా ద్వారా ప్రాపద్యతేతి శ్రుతేః ॥ అనయోర్మధ్యే కతరస్స ఆత్మా యః ప్రత్యగాత్మస్వరూపత్వేన జ్ఞాతవ్యస్స కిం ప్రాణరూపః ఉత చిచ్ఛక్త్యాత్మక ఇతి హి ప్రశ్నః శ్రుతా వవతారిత స్తస్యోత్తరభూతా యేన వా పశ్యతి యేన వా శృణోతీత్యాదికా శ్రుతిః ॥ అథ తస్యాః శ్రుతేరర్థం వక్తుమాత్మనస్సర్వసాక్షిత్వం సాధయతి ॥ సర్వాత్మేతి ॥ సర్వేషు శరీరేషు ఆత్మత్వేనావస్థితో యః పరమేశ్వరః అసావస్య జడప్రపంచస్య భాసకస్సాక్షిచిన్మాత్రస్వరూప ఏవేష్టవ్యః - విపక్షే బాధకమాహ ॥ సాక్ష్యభావ ఇతి ॥ యద్యసౌ చిన్మాత్రరూపస్సాక్షీ న స్యాత్తర్హి న ప్రకాశేన సాక్ష్యం జగద్భాయాత్తస్మాత్ సాక్షిరూపం భానమంగీకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ సాక్షిస్వరూపవత్సాక్ష్యస్యాపి స్వత ఏవ భానం కస్మాన్న భవతీత్యత ఆహ ॥ స్వత ఇతి ॥ జడం హి జగత్స్వాభావికస్ఫురణరహితమతస్సాక్షిస్ఫురణాభావే తస్య భానం న స్యాదిత్యర్థః ॥ నను సాక్షిణోఽభావేఽపి జడం జగదజడేన జ్ఞానాధారేణాత్మనా జాయత ఏవేత్యత ఆహ ॥ జడతేతి ॥ అనాత్మనో జడత్వమాత్మనశ్చ జడత్వమిత్యేతదుభయమప్యస్య జగతో భానవత్తయైవాధిగంతవ్యం- యది హి జగద్భానవిషయం స్యాత్తదా తస్యవిద్భాస్యత్వాజ్జడత్వం ॥ యస్తు తాదృశభానాశ్రయస్సోఽజడ ఇతి జడత్వాజడత్వే ఉభే అపి భానాధీననిరూపణే- ఇత్యవశ్యం సాక్షిరూపం భానమంగీకర్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౨॥ నన్వస్తు భానం తత్తు న చక్షురాదివత్ప్రకాశమానేన నాపి నేన విజ్ఞానేన స్వవిషయే జన్యత ఇతి భాట్టమతమాశంకతే ॥ భానమితి ॥ తన్నిరస్యతి ॥ యది హి విషయస్య గణరూపం భానం జన్యం స్యాత్తర్హి తదపి జన్యస్య ఘటాదివజ్జన్యత్వహేతునా జడమేవ స్యాత్ అతో విషయవద్భానస్యాపి జడత్వావిశేషాత్తత్ఫలాత్తస్య సద్భావాసంభవ ఇత్యర్థః ॥ ౩॥ యత్తావదుక్తం విజ్ఞానేన భానం విషయే జన్యత ఇతి ॥ న తద్యుజ్యత ఇత్యాహ ॥ విజ్ఞానం చేతి ॥ ౪॥ భానస్య విజ్ఞానం జనకమితి వదన్వాదీ ప్రష్టవ్యః- కిం విజ్ఞానం భానరూపేణ పరిణమతే ॥ ఉత భానస్యారంభకమితి ॥ నాద్య ఇత్యాహ ॥ జ్ఞానస్యేతి ॥ వికారిణ ఏవ క్షీరాదేర్దధ్యాదిరూపేణ పరిణామో దృష్టస్స త్వవిక్రియత్వాజ్జ్ఞానస్య న సంభవతి ॥ యది జ్ఞానస్యాపి విక్రియా స్యాత్తర్హి క్షీరాదివదేవ చైతన్యం భవేత్ ॥ అతోఽవిక్రియావత్త్వే సతి తస్య జ్ఞానత్వమేవ హీయేతేత్యర్థః ॥ ౫॥ ఆరంభకత్వమపి నిరాకరోతి ॥ తథేతి ॥ ద్రవ్యం హి ద్రవ్యాంతరారంభకం తంతుపటాదౌ తథా దృష్టత్వాత్- విజ్ఞానం తు న ద్రవ్యం గుణత్వేన పరైరంగీకారాత్ అతో భానద్రవ్యస్య ద్రవ్యేణ సతా జ్ఞానేనారంభో న యుక్తః ॥ ౬॥

అసద్రూపస్యేతి ॥ ఆరంభవాదేప్యసదేవ కార్యముత్పద్యత ఇతి స్థితిః ॥ తథాచాసద్రూపస్య భానస్యాజ్ఞానమారంభకమితి న యుక్తం ॥ యది హ్యసదపి జ్ఞానమారభేత తర్హి జ్ఞానం వంధ్యాపుత్రాదేరప్యారంభకం స్యాదసత్త్వావిశేషాదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ నను ప్రాగసతస్సత్తాసంబంధ ఉత్పత్తిరిత్యంగీకారాద్వంధ్యాసుతాదేశ్చాత్యంతాసత్త్వాత్కదాపి తదారంభణాప్రసక్తిరిత్యత ఆహ ॥ అసతః ప్రాక్త్వపూర్వత్వాణామితి ॥ ప్రాక్త్వముత్పత్త్యనంతరసత్త్వమిత్యేవమాదిభావరూపధర్మవిశేషాశ్రయత్వాభావాత్తదాశ్రయత్వే చ భావత్వప్రసంగాదసతస్తు తత్కృతో భేదో న యుక్త ఇత్యర్థః ॥ పరిణామారంభకత్వవ్యతిరేకేణోత్పాదకత్వానిరూపణాద్విజ్ఞానం భానస్య జనకమిత్యుపసంహరతి ॥ అత ఇతి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ఉక్తమర్థమన్యత్రాప్యతిదిశతి ॥ జ్ఞానస్యేతి ॥ ఉక్తన్యాయేనేతి ॥ యది హి జ్ఞానం జన్యం స్యాత్తర్హి జన్యత్వహేతునా ఘటవజ్జడమేవ స్యాదిత్యనేన న్యాయేనేత్యర్థః ॥ నను రూపాదివిషయాశ్చక్షురాదీంద్రియసంప్రయోగానంతరం రూపాదివిషయజ్ఞానం జాయమానం దృశ్యతే కా తర్హి తస్య గతిరిత్యత ఆహ ॥ జన్యత్వేతి ॥ విషయాకారపరిణతాంతఃకరణవృత్తిర్హి తత్ర జన్యతే ॥ అతస్తదీయం జన్యత్వం తదవచ్ఛిన్నే చైతన్యేపి స్ఫటికే లౌహిత్యాదివదవభాసతే ॥ అతో భ్రాంతిరేవ జ్ఞానే జన్యత్వప్రతీతిరిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ భానస్యాపీతి ॥ ఘటాదివిషయస్ఫురణరూపస్య భానస్యాపి జన్యత్వప్రతీతిర్భ్రాంతిరేవ ॥ తస్యాప్యుత్పత్తిమద్వృత్తిజ్ఞానాన్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్వేన తస్యైవ జన్యత్వస్య తత్రాధ్యవసానాత్ ॥ ఏవం భానస్యాజన్యత్వం ప్రసాధ్య నిత్యత్వం సాధయతి ॥ భావత్వేతి ॥ అజన్యస్యాపి ప్రాగభావస్యానిత్యత్వదర్శనాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం విశినష్టి భావత్వే సతీతి ॥ విమతం నిత్యం భావత్వే సత్యజన్యత్వాదాత్మవదిత్యభిప్రాయః ॥ ౧౧ ॥ ఏవం భానస్య నిత్యత్వం

అద్రవ్యత్వాద్గుణత్వేన పరైరంగీకృతత్వతః । అసద్రూపస్య భానస్య జ్ఞానం నారంభకం భవేత్ ॥ ౭ ॥ వం
ధ్యాసూనోరపి జ్ఞానం తదాప్యారంభకం భవేత్ ॥ ప్రాగసద్రూపభానస్య జ్ఞానం నారంభకం భవేత్ ॥
౮ ॥ అసతః ప్రాక్త్వపూర్వత్వాణాం విశేషాణామభావతః । అతో విజ్ఞానజన్యత్వం నాస్తి భానస్య సర్వదా ॥
౯ ॥ జ్ఞానస్యాపి న జన్యత్వమస్తి హే స్వర్గవాసినః । ఉక్తన్యాయేన జన్యత్వప్రతీతిర్భ్రాంతిరేవ హి ॥ ౧౦ ॥
భానస్యాపి తథా భ్రాంతిర్జన్యత్వప్రతిభా సురాః । భావత్వే సత్యజన్యత్వాద్భానం నిత్యం సురోత్తమాః ॥
౧౧ ॥ యజ్జగద్భాసకం భానం నిత్యం భాతి స్వతస్సురాః । స ఏవ జగతస్సాక్షీ సర్వాత్మా శంకరాభిధః ॥ ౧౨ ॥
తేన కల్పితసంబంధాదజ్ఞానం భాతి న స్వతః । అజ్ఞానజన్యం చిత్తం చ రాగద్వేషాదయస్తథా ॥ ౧౩ ॥
అజ్ఞానస్పృష్టచైతన్యాదేవ భాంతి న చ స్వతః । ప్రాణాశ్చాపి తథా బాహ్యకరణాని వపుస్తథా ॥ ౧౪ ॥
చిత్తవృత్త్యభిసంబంధద్వారేణైవ దృగన్వయాత్ । విభాంతి న స్వతో బాహ్యావిషయాశ్చ తథైవ చ ॥ ౧౫ ॥
అనుమానాదివృత్తిస్థచైతన్యం సురసత్తమాః । అర్థానామపి కేషాంచిద్భాసకం తేన శంకరః ॥ ౧౬ ॥

ప్రసాధ్య తదభేదాత్పరమేశ్వరస్య ప్రతిజ్ఞాతం సాక్షిచిన్మాత్రరూపత్వం నిగమయతి ॥ యజ్జగదితి ॥ యదేతత్సర్వజగతో భాసకం నిత్యం భానం స్వభావతో భానాంతరైరపేక్ష్యమాణం భాతి స ఏవ సర్వస్య జగతః సాక్షీ ద్రష్టా సర్వదేహేష్వాత్మభావేనావస్థితః పరమేశ్వరః ॥ యద్భానమిత్యుద్దేశస్య నపుంసకలింగత్వేపి స ఏవేతి పుల్లింగనిర్దేశో విధేయాపేక్షయా ॥ ఉక్తం హి ॥ నిర్దిశ్యమానయోరేకతామాపాదయంతః సర్వనామాని పర్యాయేణ తల్లింగతాముపాదదత ఇతి ॥ తాదృశభానాత్మకో యస్స ఏవ సాక్షిరూపేణావస్థితః పరశివో న తు జడరూప ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ తస్య చ నిత్యస్వప్రకాశభానమాత్రరూపస్య పరశివస్య న కేనచిదపి పారమార్థికస్సంబంధశ్శక్యతే వక్తుం ॥ అతశ్చాజ్ఞానవత్సంబంధోపి సాక్షిణి పరికల్పితో విద్యత ఇతి తత్సంబంధవశాత్త్రైవ సాక్షిభానేన తత్స్వరూపేణ తదధ్యస్తమజ్ఞానం భాతి న తు స్వాభావికేన ప్రకాశేనేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ అజ్ఞానజన్యమితి ॥ తేనాజ్ఞానేన జన్యం యత్సత్త్వపరిణామరూపమంతఃకరణం యే చ రాగాదయస్తద్ధర్మాస్తత్సర్వం స్వోపాదానభూతాజ్ఞానసంబద్ధచైతన్యాదేవ భాతి న తు స్వభావతః ॥ ప్రాణాశ్చాపీతి ॥ ప్రాణేంద్రియదేహాదికమప్యుపాదానభూతాజ్ఞానసంబంధద్వారా చిత్సంవలితాయాశ్చిత్తవృత్తేస్తద్వ్యాప్తతయా పరంపరయా దృగ్రూపసాక్షిచైతన్యసంబంధవశాదేవ భాతి న తు స్వత ఇత్యర్థః ॥ బాహ్యావిషయాశ్చేతి ॥ బాహ్యా ఘటపటాదివిషయజాతమపి స్వసంప్రయుక్తచక్షురాదీంద్రియసంబంధాచ్చిత్సంవలితతద్విషయాకారాంతఃకరణవృత్తివ్యాప్తతయా పరంపరయా సాక్షిచైతన్యసంబంధాదేవ భాతి ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ అనుమానాదివృత్తిస్థమితి ॥ ఆదిశబ్దేనోపమానాదిసంగ్రహః ॥ ధూమవత్త్వాదిత్యాదివ్యాప్తిహేతుజనితాయామంతఃకరణవృత్తిస్తత్ర ప్రాగుక్తరీత్యా యదాస్థితం చైతన్యం

లేపపి స్వాశ్రయభూతాంతఃకరణవృత్తిజనకధూమవత్త్వాది హేతువ్యాపకానామగ్నిమత్త్వాదీనాం కేషాం చిదర్థానాం పరంపరయా సంబంధాద్భాసకం భవతి ॥ అపరోక్షజ్ఞానవిషయేషు ॥ అధిష్ఠానస్ఫురణసంబంధసంభవాద్వృత్తివ్యాప్యత్వవత్ఫలవ్యాప్యత్వమప్యస్తి॥ అనుమానాదిపరోక్షజ్ఞానవిషయేషు నైతాదృశం ఫలవ్యాప్యత్వమస్తీతి వృత్తిస్థమితి వదతోఽభిప్రాయః॥ భానమాత్రరూపస్య పరశివస్యోపపాదితం సర్వసాక్షిత్వం నిగమయతి॥ తేనేతి॥ ౧౬॥ ఏవం జీవభావేన ప్రవిశ్యావస్థితస్య పరశివస్య సాక్షిచిన్మాత్రరూపత్వం ప్రసాధితం ॥ తథాచ॥ కతరస్స ఆత్మేతి శ్రుత్యా ప్రాగవతారితస్య ప్రశ్నస్య సర్వసాక్షిచిద్రూప ఏవ స ఆత్మా న తు ప్రాణ ఇతి ప్రతివచనం జాతం॥ ఇమమేవార్థం శ్రుతిరుత్తరరూపేణ ప్రతిపాదయతి ॥ యేన వా పశ్యతి యేన వా శృణోతి యేన వా గంధానాజిఘ్రతి యేన వా వాచం వ్యాకరోతి యేన వా స్వాదు చాస్వాదు చ విజానాతీత్యస్యాశ్శ్రుతేరర్థం సంగృహ్య ప్రతిపాదయతి॥ అతో రూపాణీత్యాదినా॥ యత ఉక్తయుక్తిబలాత్తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి శ్రుతేశ్చాత్మా సాక్షిరూపేణ సర్వవస్త్వవభాసకః అతః కారణాత్తేనైవ సర్వావభాసకపరశివస్వరూపేణానేన సర్వసాక్షితయా హృదయమధ్యే అవస్థితేన చక్షుస్సంప్రయుక్తరూపజనితమనోవృత్త్యభివ్యక్తేన చిత్ప్రకాశేనైవ రూపాణి పశ్యతి ॥ ౧౭ ॥ తథా శ్రోత్రసంయుక్తశబ్దజనితమనోవృత్త్యభివ్యక్తేనానేనైవ చిత్ప్రకాశేన శబ్దాన్ జానాతి ॥ గంధానాజిఘ్రతీత్యాద్యప్యేవం యోజ్యం॥ సదా వాచమితి ॥ వ్యాకర్తవ్యశబ్దవిషయమనోవృత్త్యభివ్యక్తేనానేనైవ చిత్ప్రకాశేన వాగింద్రియద్వారా వాచ్యం వాక్యం వ్యవహరతి ॥ ఏతచ్చాన్యస్య పాణిపాదాదేరపి కర్మేంద్రియస్యోపలక్షకం॥ ౧౮॥ అనేన స్వాదు చేతి ॥ రసనేంద్రియసంప్రయుక్తమధురాదిరసజనితమనోవృత్త్యభివ్యక్తేనానేనైవ చిత్ప్రకాశేన స్వాద్వస్వాదువిభాగం జానాతి-శ్రుతిగతో వా శబ్దశ్చార్థే ఏతదుక్తం భవతి ॥ చక్షుశ్శ్రోత్రాదివిభిన్నకరణజనితేషు రూపాదిజ్ఞానేషు యోఽయమనుగతశ్చిత్ప్రకాశస్స ఏవ సాక్షిరూప ఆత్మేతి ॥ నన్వేవం హి ద్రష్టా శ్రోతేత్యాదిశ్రుతేరసావేవోపలబ్ధా యోఽనుగతశ్చిత్ప్రకాశః ప్రదర్శితస్తస్య చ పశ్యతీత్యాది కర్తృవాచీతి చాభి

సర్వావభాసకః ప్రోక్తస్తేన భాతమిదం జగత్ । అతో రూపాణి తేనైవ పశ్యతీశేన మానవః॥ ౧౭॥
శృణోత్యనేన శబ్దాంశ్చ గంధానాజిఘ్రతి ప్రియాన్ ।అనేనైవ సదా వాచం వ్యాకరోతి చ మానవః॥ ౧౮॥
అనేన స్వాదు చాస్వాదు విజానాతి చ మానవః । శంకరాఖ్యం తు విజ్ఞానం బహుధా శబ్ద్యతే బుధైః॥ ౧౯॥

హితత్వాదనేనేతి కథం తృతీయాంతనిర్దేశః ॥ నైష దోషః ॥ అంతఃకరణతద్వృత్తిపరికల్పితభేదోప జీవనేన కరణత్వోపచారాత్ ॥ అత ఏవ కఠవల్లీష్వప్యామ్నాతం॥ యేన రూపం రసం గంధం శబ్దాన్ స్పర్శాంశ్చ మైథునాన్॥ ఏతేనైవ విజానాతి కిమత్ర పరిశిష్యత ఏతద్వై తత్ ఇతి ॥ ఆచార్యాస్తు॥ ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యాప్నోతి ॥ ప్రజ్ఞయా చక్షుస్సమారుహ్య చక్షుషా సర్వాణి రూపాణ్యాప్నోతీతి॥ కౌషీతకిశ్రుతిగతేకస్యైవ ప్రజ్ఞాశబ్దాభిధేయాంతఃకరణస్య వాక్చక్షురాదినానావిధకరణభావేనావస్థానాత్తస్య చాంతఃకరణస్య ప్రపదాభ్యాం ప్రవిష్టస్య ప్రాణస్య చ యో వై ప్రాణః సా ప్రజ్ఞా యా వా ప్రజ్ఞా స ప్రాణ ఇత్యేకత్వశ్రుతేరుపలబ్ధికరణత్వేన గుణభూతత్వాత్ప్రాణో నాత్మేతి దర్శయితుం యేన వా పశ్యతీత్యాదౌ తృతీయాంతపదం చక్షురాదిభేదభిన్నాంతఃకరణపరతయా వ్యాఖ్యాయ యదేతద్ధృదయం మనశ్చైతి హృదయమనశ్శబ్దాభ్యాం - నిశ్చయరూపం సంకల్పవికల్పాత్మకమంతఃకరణం సకలేంద్రియసాధారణం ప్రతిపాద్యత ఇతి చక్షురాదిజనితమనోవృత్తిలక్షణోపాధిప్రాధాన్యవివక్షయా వ్యాకార్షుః ॥ యథాహుః ॥ ఏతేనాంతః కరణేనైకేన చక్షుర్భూతేన రూపం పశ్యతి శ్రోత్రరూపేణ శృణోతి ఘ్రాణరూపేణ జిఘ్రతి వాగ్భూతేన చ వదతి జిహ్వాభూతేన రసయతి స్వేనైవ కల్పరూపేణ మనసా సంకల్పయతి హృదయరూపేణాధ్యవస్యతి ॥ తస్మాత్సర్వవిషయం వ్యాపకమేకమిదం కరణమితి ॥ అత్ర తు హృదయమనశ్శబ్దావపి సంజ్ఞానాదిశబ్దవన్నామత్వేన ప్రతిపాద్యేతే. ఉపధేయచిత్ప్రాధాన్యవివక్షయా తాని చ నామాన్యేవమామ్నాతాని॥ యదేతద్ధృదయం మనశ్చైతత్సంజ్ఞానమాజ్ఞానం విజ్ఞానం ప్రజ్ఞానం మేధా దృష్టిర్ధృతిర్మతిర్మనీషా జూతిః స్మృతిస్సంకల్పః క్రతురసుః కామో వశ ఇతి సర్వాణ్యేవైతాని ప్రజ్ఞానస్య నామధేయాని భవంతీతి ॥ ఏతాని చ నామాని చిన్మాత్రస్వరూపస్య పరశివస్య వ్యవహర్తృపురుషభేదాపేక్షయైవైతావంతి భవంతీతి తత్తద్వ్యవహర్తృభిః పురుషసంబంధితయైవ తాని నామాని సంగృహ్ణాతి ॥ శంకరాఖ్యం తు విజ్ఞానమిత్యాదినా॥ తు శబ్దోఽవధారణే- యదేతన్నిత్యస్వప్రకాశసాక్షిచిదాత్మకం సర్వదా సర్వవస్త్వవభాసకం భానం శంకరాఖ్యం ప్రాగుపన్యస్తం తదేవ హృదయమనస్సంజ్ఞానాదిశబ్దైస్తత్తదుపాధి

సంబంధబలాత్తత్తన్నామ్నాతు బహుధావిద్వద్భిర్గీయతే ॥ నత్వస్మాచ్చిదాత్మనో హృదయమనః ప్రభృతికంత
త్త్వాంతరమిత్యర్థః॥౧౯॥హృదయమిత్యాహురితి ॥ హృదయమితివ్యుత్పత్త్యాహృన్మధ్యవర్త్యంతఃకరణంహృదయం
తచ్చాత్రాధ్యవసాయాత్మకంవివక్షితం ॥ హృదయస్వరూపేణాధ్యవస్యతీతి తథాత్వప్రతిపాదకాచార్యభాష్యస్యచ
ప్రాగుదాహృతత్వాదేవంనిశ్చయరూపాంతఃకరణోపాదానబలేనతదుపహితంప్రజ్ఞప్తిమాత్రంబ్రహ్మస్వరూపమపి
హృదయశబ్దేన వ్యవహరంతీత్యర్థః ॥ ఏవంమనస్సంజ్ఞానాదయోపి సత్వపరిణామరూపాంతఃకరణస్య వృత్తిభేదా
శ్చిన్మాత్రస్యసాక్షిణఉపాధిభూతాః ॥ అతస్తదుపాదానవశాత్తస్యతానినామధేయానీతియోజనీయం ॥ ఉక్తంహ్యా
చార్యైః ॥ ఇత్యేవమాద్యా అంతఃకరణస్యవృత్తయః ఉపలబ్ధుః శుద్ధప్రజ్ఞానరూపస్య బ్రహ్మణ ఉపాధిభూతాస్తదు
పాధిజనిత గుణనామధేయానిసంజ్ఞానాదీని ॥ తత్రచాదావంతఃకరణస్య సంకల్పవికల్పరూపా వృత్తిర్మనః ॥ సంజ్ఞా
నంసంజ్ఞప్తిర్యద్యోగాదసౌచేతనఇతివ్యపదిశ్యతే॥౨౦॥ఆజ్ఞానంఆజ్ఞప్తిః ఆజ్ఞాశక్తిరూపావృత్తిః-విజ్ఞానం లౌకికసూ
క్ష్మవస్తువిషయవృత్తిఃప్రజ్ఞానంప్రజ్ఞప్తిఃప్రజ్ఞా ॥ యథోక్తం ॥ శ్లో ॥ స్మృతిస్త్వతీతవిషయామతిరాగామిగోచరా।
బుద్ధిస్తాత్కాలికీప్రోక్తాప్రజ్ఞాత్రైకాలికీమతేతి॥౨౧॥మేధాగ్రంథధారణసామర్థ్యం దృష్టిఃచక్షురాదీంద్రియద్వారా
ఘటపటాదివిషయాకారపరిణతావృత్తిః- ధృతిః దేహేంద్రియాది ధారణసామర్థ్యం ॥ మతిర్మననం ఆగామివిష
యావృత్తిః ॥ ౨౨ ॥ మనీషామనసఈషాతత్రస్వాతంత్ర్యమితి యావత్ జూతిః రోగాదిభిశ్చేతసోదుఃఖిత్వభావనా॥
స్మృతిరనుభూతవిషయసంస్కారజావృత్తిః ॥ సంకల్పః ఇదంశుక్లమిదం కృష్ణమితిభేదేనసమ్యక్కల్పనారూపా॥
౨౩ ॥ క్రతురిదమిత్థమేవేత్యధ్యవసాయః ॥ కామోసన్నిహితవిషయాకాంక్షా ॥ వశస్సన్నిహితస్రక్చందన
స్త్ర్యన్నపానాది విషయాభిలాషః । అత్రాసురితిశ్రుత్యుక్తంనామ ప్రాణవాచకతయాప్రసిద్ధత్వాత్తదుపాధికస్య

కేచిద్ధృదయమిత్యాహుర్బ్రాహ్మణా హే సురోత్తమాః। మన ఇత్యపరే సంతస్సంజ్ఞానమితి కేచన॥౨౦॥
అజ్ఞానమితి విద్వాంసః కేచిద్ధి స్వర్గవాసినః । విజ్ఞానమితిచాప్యన్యే ప్రజ్ఞానమితి కేచన॥౨౧॥
మేధేతిబ్రాహ్మణాః కేచి ద్దృష్టిరిత్యపరే బుధాః । ధృతిరిత్యపరే ప్రాజ్ఞా మతిరిత్యపి కేచన ॥ ౨౨ ॥
మనీషేతిమహాప్రాజ్ఞా జూతిరిత్యపరే బుధాః। స్మృతిరిత్యాస్తికాః కేచిత్సంకల్ప ఇతి కేచన ॥ ౨౩॥
క్రతురిత్యపరే ప్రాజ్ఞాః కామ ఇత్యపరే జనాః । వశ ఇత్యాస్తికాః కేచి త్సర్వాణ్యేతాని సంతతమ్॥ ౨౪॥
ప్రజ్ఞానస్య శివస్యాస్య నామధేయాన్యసంశయః । ఏష బ్రహ్మైష ఏవేంద్ర ఏష ఏవ ప్రజాపతిః ॥ ౨౫॥

ప్రజ్ఞానబ్రహ్మణోప్రసిద్ధమితి నపృథగుక్తం॥ ఏవమంతఃకరణతద్వృత్త్యుపహితంరూపశబ్దాదిసకలవస్త్వవభాసకంనిత్య
స్వప్రకాశసాక్షిచైతన్యమేవాత్మేతిప్రతిపాదితం ॥ తస్యైవబ్రహ్మాదిస్తంబాంతేస్థావర జంగమాత్మకే జగతిజీవభా
వేనచసర్వత్రావస్థానాభిప్రాయేణ పరిచ్ఛేదభ్రమంవ్యుదసితుంశ్రుతిస్సార్వాత్మ్యంప్రతిపాదయతి॥ ఏషబ్రహ్మైష।
ఇంద్రఏషప్రజాపతిరేతేసర్వేదేవాఇమానిచపంచమహాభూతానిపృథివీవాయురాకాశఆపోజ్యోతీగ్ంషీత్యేతానీమానిచ
క్షుద్రమిశ్రాణీవబీజానీతరాణిచేతరాణిచాండజానిచజారుజానిచస్వేదజానిచోద్భిజ్జానిచాశ్వాగావఃపురుషాహస్తినో
యత్కించేదంప్రాణిజంగమంచపతత్రిచయచ్చస్థావరంసర్వంతత్ప్రజ్ఞానేత్రంప్రజ్ఞానేప్రతిష్ఠితమితి॥ఇమాం శ్రుతింసం
గృహ్ణాతి॥ ఏషబ్రహ్మేత్యాదినా॥౨౪॥యఃప్రాగుక్తస్వప్రకాశసాక్షిచిద్రూపఆత్మాఏషఏవబ్రహ్మఅపంచీకృతపంచ
మహాభూతతత్కార్యలింగశరీరసమష్ట్యుపహితస్సన్ హిరణ్యగర్భాపరపర్యాయోబ్రహ్మాభవతీత్యర్థః ॥ యద్వా బ్ర
హ్మేతినపుంసకలింగతయాపదవిభాగః ॥ యత్పరంబ్రహ్మసత్యజ్ఞానాదిలక్షణం జలతరంగబుద్బుదాదిష్వను ప్రవిష్ట
సూర్యబింబవత్సర్వప్రాణ్యంతః కరణోపాధిష్వనుప్రవిష్టః॥ఏషఏవతద్బ్రహ్మనాన్యఇత్యర్థః ॥ ఏవముత్తరత్రాపియో
జనా ॥ పరమైశ్వర్యయోగాదింద్రః । యద్వాఇదంకార్యాస్పదఘటాది వదిదమిత్యాపరోక్ష్యేణయస్సాక్షీ స్వాత్మ
భూతంబ్రహ్మసాక్షాత్కరోతి సఇంద్రః ॥ శ్రూయతేహి ॥ ఇదమదర్శమితీతి తస్మాదిదంద్రో నామేదంద్రోహవై
నామతమిదంద్రంసంతమింద్రఇత్యాచక్షతేపరోక్షేణేతి ॥ యద్వాదేవానామధిపతిరింద్రస్తస్య హృదయేపి సాక్షిరూ
పేణావస్థానాదేషఏవసఇత్యర్థః ॥ప్రజాపతిః పంచీకృతస్థూలభూతారబ్ధబ్రహ్మాండాంతర్వర్తిప్రథమశరీరీవిరాట్॥
దేవాఅగ్న్యాదయః యోయమంతర్దేహావస్థితశ్చిదాత్మాఏషఏవబ్రహ్మేంద్రాదిదేహేష్వపిసాక్షిరూపేణావస్థితశ్చి
త్ప్రకాశసామ్యైక్యప్రతిసంధానాత్తద్భేదప్రతీతిస్తూపాధికృతేత్యర్థః॥భూతానిభువనానిచేతి॥సర్వశరీరోపాదాన

భూతాని యానీమానిపృథివ్యాదీని పంచభూతాని తత్కార్యరూపాణియానిచ భువనాని లోకాస్తన్మధ్యే వర్తమానాయే అండజాః పక్ష్యాదయః యేచజారుజా జరాయుజాః మనుష్యాదయః। యేచస్వేదజాః స్వేదబిందుపరిణామరూపాయూకాద్యాః। యేచఉద్భిజాః భూమిముద్భిద్యజాయమానాస్తరుగుల్మాద్యాః ॥ ఏవంసామాన్యతశ్చాతుర్విధ్యేనసర్వం జగన్నిర్దిశ్యవిశేషతోపినిర్దిశతి ॥ అశ్వాఇతి॥హస్తిపూర్వాఇతి హస్తిప్రముఖాః ప్రాణినఇత్యర్థః ॥ స్థావరమచలంవృక్షాదికంజంగమంపాదగమనశీలమఖిలం తథాన్యదపీతి ॥ పక్షాభ్యామాకాశే పతనశీలంయత్పతత్రిచేతి శ్రుత్యుక్తంతదన్యశబ్దేనవివక్షితం॥ ఏవంయదేతద్భూతభౌతికరూపం స్థావరజంగమాత్మకం సర్వంజగత్తత్సర్వంప్రజ్ఞానబ్రహ్మరూపేణసర్వసాక్షిణిఉత్పత్తిస్థితిలయాధిష్ఠానేఅజ్ఞానపరికల్పితత్వాత్ దృగ్రూపేణతేనైవప్రతీతి పథంనీయమానత్వాచ్చవస్తుత స్తత్స్వరూపతానతిరిక్తత్వాన్నిరంతరప్రజ్ఞానలక్షణఃపరమేశ్వరఏవనతు తతోతిరిక్తఇత్యర్థః ॥ సర్వంతత్ప్రజ్ఞానేత్రమితి ప్రతిజ్ఞాతార్థస్య ప్రతిపాదనాయప్రజ్ఞానేత్రోలోక ఇతివాక్యం యతస్సర్వోపిలోకః ప్రజ్ఞానేత్రశ్చిదధీనప్రవృత్తికత్వాదుదీరితప్రజ్ఞప్తిరూపసాక్షినేత్రికఏవపరిదృశ్యతే ॥ అతస్తత్సర్వంజగత్ప్రజ్ఞానేత్రమిత్యర్థః ॥ ప్రజ్ఞానేప్రతిష్ఠితమితి ॥ యత్సర్వసాక్షిభూతంప్రజ్ఞానామధేయప్రాధాన్యేనగుణభూతతయాధికరణత్వేననిర్దిష్టంతస్యాధేయసకలజగదుపలక్షితస్య ప్రజ్ఞామాత్రస్య ముఖ్యతయాజ్ఞేయత్వం ద్యోతయితుంపునరాధారప్రాధాన్యేననిర్దిశ్యతదనూద్యతస్య బ్రహ్మత్వం ప్రతిపాదయతి ॥ ప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠాప్రజ్ఞానంబ్రహ్మేతిశ్రుతిఃతదర్థంగృహ్ణాతి ॥ ప్రతిష్ఠేతి॥ ౨౬ ॥ ౨౭॥ ౨౮ ॥ పారమేశ్వరీతి॥ పరమేశ్వరస్యైవ జీవభావేనావస్థానాత్తత్సంబంధినీయాసర్వసాక్షిణీచిత్సైషాప్రాగుదీరితరీత్యా సర్వవస్తూనాం ప్రతిష్ఠాఆశ్రయః। స్వాజ్ఞానపరికల్పితసకలజగదుత్పత్తిస్థితి లయాధికరణత్వాదతఏవత్తైత్తిరీయకేసమామ్నాతం ॥ యతోవాఇమానిభూతానిజాయంతే।

ఏవఏవహి దేవాశ్చ భూతాని భువనానిచ । అండజాజారుజాశ్చైవ స్వేదజా ఉద్భిజాఅపి ॥ ౨౬॥
అశ్వాగావశ్చమర్త్యాశ్చహస్తిపూర్వాస్తథైవచ । స్థావరంజంగమంచైవతథాన్యదపికించన॥ ౨౭॥
సర్వమేతదయంశంభుఃప్రజ్ఞానఘనలక్షణః । ప్రతిష్ఠాసర్వవస్తూనాంప్రజ్ఞైషాపారమేశ్వరీ॥ ౨౮ ॥
ప్రజ్ఞానమేవతద్బ్రహ్మశివరుద్రాదిసంజ్ఞితమ్ । ఏవంరూపపరిజ్ఞానాదేవమర్త్యోమృతోభవేత్ ॥౨౯॥
నకర్మణానప్రజయానచాన్యేనాపికేనచిత్ । బ్రహ్మవేదనమాత్రేణబ్రహ్మాప్నోత్యేవమానవః॥ ౩౦॥
అత్రనాస్త్యేవసందేహస్త్రిర్వశ్శపథయామ్యహం। తద్విద్యావిషయంబ్రహ్మసత్యజ్ఞానసుఖాద్వయం॥

తే। యేనజాతానిజీవంతి। యత్ప్రయంత్యభిసంవిశతీతి ॥ఏవంసకలకల్పనాస్పదంసర్వవస్త్వవభాసకంయత్సాక్షిరూపంప్రజ్ఞానంసాధకస్యహృదయమధ్యేఉపలభ్యతఏతదేవశివరుద్రాదిసంజ్ఞితంతజ్జగత్కారణంబ్రహ్మ॥ యదాత్మావాఇదమేకఏవాగ్రఆసీదిత్యాత్మశబ్దేన నిర్దిష్టం- అయమర్థః ॥ సోయందేవదత్తఇత్యత్రపరస్పరవిరుద్ధతత్తద్దేశకాలసంబంధవైశిష్ట్యంపరిత్యజ్యావిరుద్ధస్యదేవదత్తస్వరూపమాత్రస్యయదైక్యప్రతిపత్తిస్తథైవాత్రప్రత్యక్స్వప్రకాశసాక్షిచిద్వాచినాప్రజ్ఞానశబ్దేనజగత్కారణపరశివవాచిబ్రహ్మశబ్దేనసామానాధికరణ్యాన్యథానుపపత్త్యాసంసారసాక్షిత్వజగత్కర్తృత్వాదివిరుద్ధధర్మవైశిష్ట్యత్యాగేనోభయత్రానుగతంయచ్చిదేకరసం ప్రత్యస్తమితసర్వోపాధివిశేషంప్రత్యగ్బ్రహ్మణోః పారమార్థికంస్వరూపంతస్యైక్యంప్రతిపాద్యతే ॥ అజ్ఞానపరికల్పిత భేదభ్రమనిరాసాయేతి॥ ౨౮ ॥ శ్రుతావపిసఏతేనప్రజ్ఞేనాత్మనాస్మాల్లోకాదుత్క్రమతీత్యాదినా బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానస్యయదమృతత్వసాధనం ప్రతిపాదితం- తత్సంగృహ్యాబ్రూతే ॥ ఏవంరూపేతి ॥ వస్తుతఃపరశివస్వరూపస్య ప్రత్యగాత్మనస్సంసారిత్వస్యస్వస్వరూపయాథాత్మ్యాపరిజ్ఞానమూలత్వాదజ్ఞానస్యజ్ఞానైకనివర్త్యత్వాజ్జ్ఞానమేవబ్రహ్మాత్మైక్యలక్షణాయాముక్తేస్సాధనంనకర్మాదికంతస్యాజ్ఞానకార్యత్వాదవిరుద్ధత్వేనతన్నివర్తకత్వాభావాత్। అతఏవశ్రుతిఃకర్మాదేరమృతత్వావాప్తిసాధనత్వంనిషేధతి ॥ నకర్మణానప్రజయాధనేనేతి ॥ ౨౯॥ బ్రహ్మవేదనమాత్రేణేతి॥ మాత్రగ్రహణేనజ్ఞానకర్మసముచ్చయస్యామృతత్వసాధనత్వనిరాసః- ప్రత్యగాత్మనోబ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమాత్రేణైవావిద్యానివృత్తౌనిరతిశయానందరూపతయాయుగపత్సర్వకామనాస్పదంబ్రహ్మరూపం ప్రాప్నోత్యేవ॥ ఏతేనసర్వానాకామానాప్త్వామృతస్సమభవదితిశ్రుతేరర్థోవర్ణితో భవతి। అన్యత్రాప్యామ్నాతంబ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతి ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితిచ ॥ ౩౦॥ ఇతిఐతరేయశ్రుతివ్యాఖ్యానంసమాప్తం॥ఏవమైతరేయోప

నిషదర్థపర్యాలోచనయాపితథాత్వంప్రతిపాదయితుం తదర్థం సంగృహ్యావక్తుమారభతే ॥ తద్విద్యావిషయమిత్యాదినా ॥ తైత్తిరీయకేహి ॥ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితిబ్రహ్మప్రతిపిపాదయిషయాకృతోపనిషదర్థ సూచనాత్సూత్రభూతేనానేనవాక్యేనఅజ్ఞానతత్కార్యోపాధిసంబంధవశాజ్జీవతామాపన్నస్యసాధన చతుష్టయ సంపన్నస్యముముక్షోఃప్రత్యక్చైతన్యబ్రహ్మవేదన మాత్రేణావిద్యానివృత్తిద్వారానిరతిశయానందాద్వితీయబ్రహ్మాత్మత్వావాప్తిస్తజ్జిజ్ఞాసాజననార్థం సూత్రితం ॥ సూత్రితోర్థస్సంగ్రహవిస్తరాభ్యాంవ్యాఖ్యాతః॥ తత్రశ్రోతౄణాంసుఖావబోధాయసంగ్రహవ్యాఖ్యాన ముదాహరణేనప్రదర్శితం ॥ సాచైవమామ్నాతా ॥ సత్యంజ్ఞాన మనంతంబ్రహ్మ । యోవేదనిహితంగుహాయాం పరమేవ్యోమన్ । సోశ్నుతేసర్వాన్ కామాన్సహ-బ్రహ్మణావిపశ్చితేతి॥ తత్రజిజ్ఞాసూనాందేవానాం పునర్జిజ్ఞాసాజననేనప్రయోజనాభావాత్తజ్జనకంసూత్రభూతంవాక్యముక్త్వోక్తవక్ష్యమాణసంగత్యభిధానపురస్సరం తస్యాఋచోర్థంసంగృహ్ణాతి ॥ తదితి ॥ సర్వసాక్షీభూతంయత్ప్రజ్ఞానంతద్బ్రహ్మేత్యమృతత్వసాధనభూతపరవిద్యావిషయతయాయద్బ్రహ్మనిర్దిష్టంతద్బ్రహ్మసత్యాదిలక్షణం- బృహధాత్వర్థస్యానుగమాత్ ॥ తథాహి ॥ బృహత్-బృహివృద్ధావితిధాతుర్వృద్ధిమాచష్టే॥సాచాప్రతియోగివిశేషానుపాదానాన్నిరతిశయైవవివక్షితాసతీచవస్త్వంతరేణపరిచ్ఛేదాద్వృద్ధేర్నిరతిశయత్వంభజ్యేత। తథాచవస్త్వంతరకృతపరిచ్ఛేదరహితమేవబ్రహ్మశబ్దవాచ్యంభవితుమర్హతి ॥ ద్వైతప్రపంచస్యతత్స్వరూపేఽధ్యస్తతయైవప్రతీతేర్వస్తుతస్తత్స్వరూపానతిరిక్తత్వాత్॥తథాచవస్తుకృతపరిచ్ఛేదనిరాకరణేనైవదేశకాలకృతపరిచ్ఛేదోపి నిరస్తోవేదితవ్యః ॥ దేశకాలయోరపి పరికల్పితత్వేన వస్తుతస్తద్రూపానతిరేకాత్ ॥ ఏవంద్వైతాపరోక్షస్యాధిష్ఠానత్వేనతద్బాధావధిత్వేనచ త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితం యదద్వితీయం తత్సత్యమేవేష్టవ్యం ॥ ఇతరథా నిరధిష్ఠాన భ్రమనిరవధికబాధయోః ప్రసంగాత్॥అసతశ్చసర్వప్రకారేణాపినిరుపాఖ్యత్వేనాధిష్ఠానావధిత్వానుపపత్తేః-అవధిత్వానుపపత్తేశ్చ-తతశ్చసత్యంసర్వదాఽప్రతిభాతంచేన్నరవిషాణసమంస్యాత్- అతస్తత్ప్రతిభాతమేవేత్యర్థాదాపన్నం ॥ తథాచ స్వప్రకాశమేవతత్పరప్రకాశ్యత్వే। పరేణపరిచ్ఛేదాన్నిరతిశయవృద్ధివాచకబ్రహ్మపదవ్యాకోపస్స్యాత్ ॥ ఏవంబ్రహ్మపదేననిరతిశయవృద్ధిప్రతిపాదనద్వారాయదానంత్యాదికం సూచితం తచ్ఛ్రుతిర్వివిచ్యాచష్టే ॥ సత్యంజ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేతి ॥ ఏవంరూపస్యచబ్రహ్మణోనన్యశేషతయావేద్యత్వప్రతిపాదనాదానందరూపస్యతథాత్వానుపపత్తేర్నిరతిశయసుఖాత్మత్వమపితస్యసిద్ధ్యతి॥ అతఏవామ్నాయతే॥ ఆనందోబ్రహ్మేతివచనాత్ విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేతిచ ॥ తదిదముక్తం॥ సత్యజ్ఞానసుఖాద్వయమితి ॥ నన్వేతద్బ్రహ్మణస్స్వరూపలక్షణం సత్యాది శబ్దాశ్చ సత్యత్వాది పరాపరజాతిప్రవృత్తినిమిత్తకాః కథంనిర్భేదమేకరసముక్తవిధబ్రహ్మస్వరూపంప్రతిపాదయితుం శక్నువంతి ॥ నైషదోషః సచ్చిదానందైకరసేబ్రహ్మణిపరికల్పితైః లౌకికసత్యజ్ఞానాదిషుసత్యత్వాదిపరాపరజాతిప్రవృత్తినిమిత్తకైరపిసత్యాదిశబ్దైః సత్యజ్ఞానానందైకరసస్యాక్తైలక్షయితుంశక్యత్వాత్॥ అనంతపదంత్వంతవత్త్వవ్యతిరేకావచ్ఛిన్నతయా తత్స్వరూపంలక్షయతి ॥ నచైకేనైవపదేనలక్ష్యస్వరూపస్యవిజ్ఞాతత్వాత్పదాంతరవైయర్థ్యమితిమంతవ్యం॥ అన్యతజడదుఃఖాంతవత్త్వవ్యావృత్తిపరత్వేనసప్రయోజనత్వాత్॥ యదాహుర్వార్తికకారాః తతోఽనంతోంతవద్వస్తువ్యావృత్త్యైవవిశేషణం ॥ స్వార్థార్పణప్రణాడ్యాతుపరిశిష్టోవిశేషణమితి । ఏవంవేద్యస్వరూపంప్రతిపాద్య వేదనప్రకారమాహ ॥ సంసారకఇతి॥౩౦ ॥ సంసరత్యనేనేతిసంసారః॥సంసారఏవసంసారకః॥ అవ్యాకృతం। కారణభూతేతస్మిన్ కార్యభూతాస్సర్వేపదార్థాఃభూతభవిష్యద్వర్తమానలక్షణేషు త్రిష్వపికాలేష్వతీతా నాగతవర్తమానభేదైర్నిగూహ్యంతే సంవ్రియంతే తేఽస్మిన్నితి వ్యుత్పత్త్యా తదవ్యాకృతం శ్రుతిగతగుహాశబ్దేనవాచ్యంతదేవవిచిత్రదుర్ఘటకార్యకరణాత్స్వప్రకాశనిష్ప్రపంచబ్రహ్మస్వరూపజ్ఞాననివర్త్యత్వాచ్చ మాయాజ్ఞానాది సంజ్ఞం భవతి॥ ఆదిశబ్దేనావిద్యాజడశక్తిరిత్యాదినామ సంగ్రహఃఏతదేవావ్యాకృతంపరమవ్యోమసంజ్ఞితం।ఏతస్మిన్ఖల్వక్షరే గార్గ్యాకాశఓతశ్చప్రోతశ్చ యోవైసబహిర్ధాపురుషాదాకాశోవైసోంతఃపురుష ఆకాశఇత్యాదిశ్రుత్యంతరప్రసిద్ధావ్యాకృతస్య వ్యోమశబ్దాభిధేయత్వాద్బాహ్యాకాశాపేక్షయా పరమత్వంచ వేదితవ్యం ॥ ఏవంచ గుహాయాం పరమేవ్యోమన్నితిశ్రుతిగతేసామానాధికరణ్యేసప్తమ్యంతపదేయదాహుర్భాష్యకారాః ॥ గుహాయాం పరమేవ్యోమన్నితిసామానాధికరణ్యాదవ్యాకృతాకాశమేవగుహాతత్రాపినిగూఢాఃసర్వపదార్థాస్త్రిషుకాలేషు కారణత్వాదితి॥

తథాచ-కార్యకారణాత్మనా దేహేంద్రియాదిరూపేణచ పరిణతే పంచకోశాత్మకే తస్మిన్నవ్యాకృతే నిహితం స్థితమిత్యర్థో భవతి ॥ ఉపలబ్ధ్యభిప్రాయమేతత్ ॥ సర్వాంతరస్య నిర్విశేషస్య బ్రహ్మణో విశిష్టదేశసంబంధానుపపత్తేః ॥ ఏవమన్నమయప్రాణమయాదివక్ష్యమాణపంచకోశరూపేణావస్థితే సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకే అవ్యాకృతేంతర్నిహితముపలక్ష్యమాణం సత్యజ్ఞానానందైకరసమద్వితీయం బ్రహ్మ యః ప్రత్యగాత్మస్వరూపత్వేన వేదశ్రవణమననాదిసాధనజనితయా తాదృగ్బ్రహ్మాకారమనోవృత్త్యా సాక్షాత్కరోతి ఇత్యుపరిష్టాత్సంబంధః ఏవంభూతస్య బ్రహ్మవేదనస్య ఫలమాహ ॥ సోఽశ్నుత ఇతి ॥ కామ్యంత ఇతి కామాః ॥ సుఖోపభోగాః స వేదితా సర్వాన్కామానక్రమేణ యుగపదేకక్షణోపరూఢానశ్నుతే ప్రాప్నోతి ॥౩౨॥ కేనరూపేణేతి చేదుచ్యతే ॥ విదితబ్రహ్మరూపేణ స్వాత్మతయా సాక్షాత్కృతేన నిరావరణతయా సర్వదా సర్వత్ర సవితృప్రకాశవత్సర్వవస్త్వవభాసకేన స్వయం ప్రకాశమానేన చిద్రూపేణ బ్రహ్మరూపేణ బ్రహ్మవిదేవంభూతస్సర్వజ్ఞబ్రహ్మాత్మకస్సన్ తత్త్వజ్ఞానేన భేదభ్రమహేతోరవిద్యాయాః సమూలమున్మూలితత్వాత్ ॥ స్వాత్మనో నిరతిశయానందావిర్భావేన తల్లేశభూతాన్సర్వాన్ సుఖవిశేషానపి స్వరూపప్రకాశేన ధర్మాదినిరపేక్షేణ యుగపదేవ ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ అక్రమేణేతి ॥ వదతా శ్రుతిగతసహశబ్దస్య న సాహిత్యమర్థః ॥ అపితు యౌగపద్యమేవేత్యభిప్రాయో వర్ణితో భవతి- తథా విదితబ్రహ్మరూపేణేతి వదతా బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి శ్రుతిగతతృతీయాపి పుత్రేణ సహాగత ఇతివన్న సహయోగలక్షణా ॥ అపితు శ్వేతచ్ఛత్రిణం రాజానమద్రాక్షీదిత్యాదివదిత్థంభావే తృతీయా వ్యాఖ్యాతా భవతి ॥ అతఏవ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ । ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢ ఇత్యాది శ్రుతిభిరాత్మనః పారమార్థికైకత్వప్రతిపాదనాన్నానావిధశరీరేషు తన్నానాత్వప్రతీతేశ్చ ఘటాకాశో మఠాకాశ ఇతివదౌపాధికభేదకల్పనయాప్యుపపత్తేస్తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామ

౩౧॥ సంసారకే గుహావాచ్యే మాయాజ్ఞానాదిసంజ్ఞితే । నిహితం బ్రహ్మ యో వేద పరమవ్యోమసంజ్ఞితే ॥
౩౨॥ సోఽశ్నుతే సకలాన్కామానక్రమేణ చ సురర్షభాః । విదితబ్రహ్మరూపేణ జీవన్ముక్తో న సంశయః ॥
౩౩॥ ప్రత్యగజ్ఞానవిజ్ఞానమాయాశక్తేస్తు సాక్షిణమ్ । ఏకం బ్రహ్మ చ సంపశ్యన్సాక్షాద్బ్రహ్మవిదుత్తమః ॥
౩౪॥ బ్రహ్మరూపాత్మనస్తస్మాదేతస్మాచ్ఛక్తిమిశ్రితాత్ । అపంచీకృత ఆకాశస్సంభూతో

రూపే వ్యాకరవాణీత్యాది శ్రుత్యా ఏకస్యైవ స్రష్టురాత్మనో జీవభావేన నానావిధదేహప్రవేశనాచ్చ న వాస్తవో జీవపరయోర్భేదో విద్యతే ॥ అతోఽత్ర భేదోపజీవినా సహయోగలక్షణతృతీయానయుక్తేత్యభిప్రేత్య భాష్యకారైరప్యేవం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ తథాహుః ॥ కిమస్మదాదివత్పుత్రస్వర్గాదీన్పర్యాయేణ ॥ నేత్యాహ ॥ సహ యుగపదేకక్షణోపారూఢానితి ॥ తేన సర్వజ్ఞరూపేణ బ్రహ్మణాశ్నుత ఇతిచ జీవన్ముక్త ఇతి ఉక్తబ్రహ్మాత్మవిత్ప్రారబ్ధకర్మశేషేణ ప్రాణేంద్రియదేహాదిసంధారయన్ ప్రాకృతజనవదవస్థితోఽపి ముక్త ఏవ న పునస్తస్య బంధాశంకేత్యర్థః ॥ ఏవం శ్రుత్యక్షరానుసారేణ తదర్థం ప్రతిపాద్య ఫలితమర్థమాహ ॥౩౩॥ ప్రత్యగితి ॥ ప్రత్యగాత్మనో బ్రహ్మరూపత్వాచ్ఛాదకమజ్ఞానం ప్రత్యగజ్ఞానం విధం జ్ఞాయతేనేనేతి విజ్ఞానమంతఃకరణం తదుభయరూపేణావస్థితా సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మికా మాయాశక్తిః కారణశరీరమిత్యాఖ్యాయతే ॥ తస్యాః సాక్షిత్వేన పంచకోశాంతర్వర్తమానో యశ్చిన్మాత్రస్వరూప ఆత్మా ॥ యచ్చ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి ॥ సత్యజ్ఞానానంతానందైకరసం బ్రహ్మ తదుభయమేకం సంపశ్యన్నుక్తరీత్యా సంశయవిపర్యాసవిరహేణ సమ్యక్సాక్షాత్కుర్వన్ బ్రహ్మవిదాప్నోతీత్యాది శ్రుత్యా తత్ర బ్రహ్మవిద్భవతీత్యర్థః ॥ శ్రుతౌ సూత్రితస్యార్థస్య సంగ్రహవ్యాఖ్యానానంతరం సంభవచ్ఛంకానిరాసాయ విస్తరవ్యాఖ్యానమపి కృతం తస్మాద్వా ఇత్యాదినా ఇత్యుపనిషదిత్యేవమంతేన ॥ తదితః పరం సంగృహ్య ప్రతిపాద్యతే ॥ తత్ర తావత్సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి యదానంత్యం ప్రతిజ్ఞాతం తన్నోపపద్యతే - వియదాదిభూతభౌతికప్రపంచలక్షణస్య పరిచ్ఛేదకవస్త్వంతరస్య విద్యమానత్వాదిత్యాశంక్య తదుపపాదయితుం తత్సకాశాత్సృష్టిమాహ ॥౩౪॥ బ్రహ్మరూపేణేత్యాదినా ॥ ఏవమామ్నాయతే । తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః । ఆకాశాద్వాయుః । వాయోరగ్నిః । అగ్నేరాపః । అద్భ్యః పృథివీతి అస్యాః శ్రుతేరర్థం ప్రతిపాదయతి ॥ బ్రహ్మేతి తస్మాచ్ఛబ్దేన శ్రుతౌ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమితి వ్యవహితసూత్రవాక్యనిర్దిష్టం బ్రహ్మ పరామృశ్యతే ఏతస్మాదిత్యేతచ్ఛబ్దేన సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి సన్నిహితమంత్రవాక్యనిర్దిష్టం ॥ అసంగోదాసీనస్య పరమార్థతో నిరవయవస్య స్రష్టృత్వాసంభవ ఇత్యభి

క్షే)త్యేతత్సంభావనాయాహ॥ శక్తిమిశ్రితాదితి ॥ ప్రాణికర్మపరిపాకవశేన సిసృక్షితకార్యప్రపంచోన్ముఖా తత్స్వరూపపరికల్పితత్వేన తదాశ్రితా మాయాశక్తిస్తన్మిశ్రితా తదుపాధికా దిత్యర్థః ॥ ఏవం మాయాశక్తిబలాద్బ్రహ్మరూపాదాత్మనస్సకాశాదపంచీకృతస్సూక్ష్మశ్శబ్దగుణోవకాశాత్మక ఆకాశస్సంభూతస్సముత్పన్నః పంచీకరణేన హి భూతాని స్థూలీభవంతి తథాత్వం చాగ్రే ఛాందోగ్యోపనిషదర్థకథనప్రస్తావే ప్రతిపాదయిష్యతే ॥ నిమిత్తకారణవాచిశబ్దాదపి పంచమీవిభక్తిః హేతౌ విధానాత్ - అథ ఉపాదానకారణవాచిశబ్దాదపి జనికర్తుః ప్రకృతిరితిస్మరణాత్ ॥ ఏవం చాత్ర తస్మాదితి పంచమీ తదుభయరూపా తంత్రేణోపాత్తా ద్రష్టవ్యా ॥ బ్రహ్మైవ హి కార్యస్య జగతో నిమిత్తముపాదానం చ - సోకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి కామయితృత్వేన స్వస్యైవ బహుభావేన చాభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వస్యాగ్రే ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ బాదరాయణోపి బ్రహ్మణః ఉభయరూపత్వం సూత్రయామాస ॥ ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాదితి ॥ యేత్వస్పర్శద్రవ్యత్వాదాత్మవదాకాశస్య నిత్యత్వం మన్యమానాః సంభూత ఇత్యభివ్యక్తిపరతయోక్తమర్థమన్యథయంతి తే బాదరాయణేనైవ న వియదశ్రుతేరిత్యధికరణేన నిరాకృతాః। నను వియదాదికార్యప్రపంచేనైవ వస్తునా బ్రహ్మణః పరిచ్ఛేదస్స్యాత్ తథా హి బ్రహ్మోపాదానం సత్ క్షీరదధిన్యాయేన జగదాకారేణ పరిణమతే ॥ అథ వా మృద్ఘటన్యాయేన జగదారభత ఇత్యనయోరన్యతరదంగీకర్తవ్యం తథా చ బ్రహ్మణోనిత్యత్వాదిప్రసక్తిరిత్యాశంక్యాహ ॥ రజ్జుసర్పవదితి॥ న ఖల్వత్రారంభవాదః పరిణామవాదో వా వివక్షితః ఏనైవం ప్రసజ్యేత అపి తు వివర్తవాద ఏవ వివక్షితః యథా రజ్జుస్స్వయమవికృతైవ సతీ మాయయా సర్పాకారేణ వివర్తతే। ఏవం బ్రహ్మాపి నిర్వికారమేవ సత్స్వమాయాశక్తివిలాసేన వియదాదిజగదాకారేణ వివర్తతే । కారణస్వరూపావిరోధేన కార్యప్రతిభాసో వివర్తః ॥ అతో బ్రహ్మణో నిర్వికారత్వాద్విభూతానాం నానిత్యత్వప్రసక్తిరిత్యర్థః॥ అయమేవార్థో బాదరాయణేనాపి కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోపో వేత్యత్ర నిర్ణీతః ॥ ఏవం బ్రహ్మకార్యస్య వియదాదిభూతభౌతికప్రపంచస్యాధిష్ఠానే బ్రహ్మణి కారణే మాయాపరికల్పితత్వేన రజ్జుసర్పవదేవాధిష్ఠానావ్యతిరిక్తత్వాత్

రజ్జుసర్పవత్ ॥ ౩౫ ॥ ఆకాశాద్వాయుసంజ్ఞస్తు స్పర్శోపంచీకృతః పునః । వాయోరగ్నిస్తథా
చాగ్నేరాప అద్భ్యో వసుంధరా ॥ ౩౬ ॥ తాని భూతాని సూక్ష్మాణి పంచీకృత్య శివాజ్ఞయా ।

యథా చ మృత్కార్యం ఘటశరావోదంచనాదికం కారణభూతమృద్వ్యతిరేకేణాలబ్ధసత్తాకత్వాత్పృథుబుధ్నోదరాకారాదిరూపవిశేషస్య తద్వాచకఘటాదిశబ్దస్య చ వాచారంభణమాత్రత్వాత్కారణం మృణ్మాత్రమేవ న తు తతోన్యత్॥ ఏవం బ్రహ్మకార్యస్యాపి కారణానన్యత్వాద్బ్రహ్మణస్తత్కృతపరిచ్ఛేదో న శంకనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౩౫॥ ఆకాశాదితి ॥ ఆరోపితస్యాకాశాదేరనిర్వాచ్యత్వేన కార్యాంతరాధిష్ఠానత్వాయోగాత్ ।ఇదగ్ం సర్వమసృజత।యదిదం కించ। ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ ॥ ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీతి విశేషేణ సర్వస్యాపి ద్వైతప్రపంచస్య బ్రహ్మకార్యత్వశ్రవణాచ్చాకాశాదితత్కార్యవిశేషారోపాధిష్ఠానభూతం తదుపాధికం బ్రహ్మైవోపాదానత్వేనాకాశాదిత్యాదిభిః పంచమ్యంతైర్నిర్దిశ్యతే ॥ తస్మాదాత్మన ఆకాశరూపాపన్నాద్బ్రహ్మణస్సకాశాత్ । స్పర్శతన్మాత్రాపరపర్యాయః సూక్ష్మో వాయుః స్వకారణగుణేన శబ్దేన స్వగుణేన స్పర్శేన చ గుణద్వయవాన్ సముత్పన్నః ॥ వాయోరగ్నిరితి ॥ ఏవం వాయురూపాపన్నాద్బ్రహ్మణః స్వస్వకారణగుణాభ్యాం శబ్దస్పర్శాభ్యాం స్వగుణేన రూపేణ చ గుణత్రయవాన్ సూక్ష్మోగ్నిః సముత్పన్నః తథా చ వాయోరగ్నిరితి తైత్తిరీయకే వాయూపాదానత్వశ్రవణాత్ ఛాందోగ్యే చ తత్తేజోసృజతేతి సద్రూపబ్రహ్మోపాదానత్వశ్రవణాచ్చ శ్రుత్యోర్మిథో విరోధాదప్రామాణ్యమితి శంకా నిరవకాశా తైత్తిరీయకేప్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మోపాదానత్వస్యాభిధానాత్ । అత ఏవ భగవాన్ వ్యాసోప్యముమర్థమసూత్రయత్ ॥ తేజోతస్తథాహ్యాహేతి ॥ అగ్నేరాప ఇతి ॥ తస్మాచ్చాగ్నిరూపాపన్నాద్బ్రహ్మణస్సకాశాత్కారణగతైశ్శబ్దాద్యైస్త్రిభిర్గుణైస్స్వగుణేన రసేన చ గుణచతుష్టయవత్య ఆపో జాతాః ॥ అద్భ్యో వసుంధరేతి అబ్రూపాపన్నాత్తస్మాదేవ బ్రహ్మణః కారణగతచతుష్టయగుణేన స్వగుణేన చ గంధేన పంచగుణా పృథివీ సముత్పన్నా ॥ శ్రుతౌ।పృథివ్యా ఓషధయః।ఓషధీభ్యోన్నమన్నాత్పురుష ఇతి భౌతికభోక్తృప్రపంచసృష్టిరామ్నాతా। తాం సంగృహ్ణాతి॥ ౩౬॥ తానీతి॥ పరమేశ్వరసృష్టాని వియదాదిసూక్ష్మభూతాని తాని తానితదాజ్ఞయైవ పంచీకరణేన స్థూలీకృత్య తత్కార్యభూతం బ్రహ్మాండాదికం మాయానిర్మితమితి బ్రహ్మణ ఉక్తిః । పరశివో హి స్వసృష్ట వియదాది

సూక్ష్మభూతోపాధికస్స హిరణ్యగర్భః యః ప్రథమశరీరీ ప్రజాపతిర్బ్రహ్మేతి చ శబ్దైర్వ్యపదిశ్యతే। తత్కర్తృక ఏవ హి స్థూలభూతోపాధికస్సర్గః బ్రహ్మాండసర్గస్య మధ్యే పృథివ్యాదిలోకాంస్తేషు చౌషధివనస్పత్యాదికం సర్వం భోగ్యజాతం దేవాసురమనుష్యాదిభోక్తృరూపాంశ్చాహం సృష్టవానస్మీత్యర్థః॥ దేవా ఇత్యేకం సంబోధనం॥ ౩౭॥౩౮॥ దేవాదయ ఇతి॥ అత్ర దేవశబ్దః కర్మదేవాభిప్రాయః॥ అన్యేషాం దేవానాం దేవా ఇతి పదేన పృథక్ప్రతిపాదితత్వాత్॥ తత్తత్కర్మానురూపేణేతి॥ తత్తత్ప్రాణికృతపరిపక్వపుణ్యపాపనివహస్య హి వైచిత్ర్యేణ తత్ఫలభూతవిచిత్రసుఖదుఃఖోపభోగాయ దేవమనుష్యాదిభేదేన నానావిధభోగాయతనాని నిర్మితానీత్యర్థః॥ సత్స్వపి సర్వేషు ప్రాణిషు పురుషస్యైవ విద్యాధికార ఇతి తస్యైవ సృష్టిః శ్రుత్యా ప్రతిపాదితా॥ అత ఏవ తైత్తిరీయకే పురుషాకారపరిణతదేహమధ్యేవస్థితస్యైవాత్మనో జ్ఞానవిశేషావిర్భావేన విద్యాధికారశ్శ్రూయతే॥ పురుషే త్వేవావిస్తరామాత్మా స హి ప్రజ్ఞానేన సంపన్నతమో విజ్ఞాతం వదతి విజ్ఞాతం పశ్యతి వేద శ్వస్తనం వేద లోకాలోకౌ మర్త్యేనామృతమీప్సతీతి॥ అన్నపరిణామరూపపురుషశరీరతాదాత్మ్యాపన్నస్యాత్మనః సర్వాంతరబ్రహ్మరూపత్వం ప్రతిపాదయితుం బాహ్యాంతరభావేనాన్నమయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయానందమయాఖ్యాః పంచకోశాః ప్రతిపత్తిసౌకర్యాయ స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయ ఇత్యాదినా శ్రుతౌ ప్రతిపాదితాస్తాన్ సంగృహ్ణాతి॥ ౩౯॥ అస్థీత్యాదినా॥ తత్ర తావజ్జీవభావేనావస్థితస్య త్రీణి శరీరాణి భవంతి స్థూలసూక్ష్మకారణాత్మనా॥ తత్రాన్నరసపరిణామరూపం షాట్కౌశికం స్థూలశరీరం తత్తాదాత్మ్యాపన్నోఽన్నమయ ఆత్మా భవతి॥ స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయ ఇతి శ్రుతౌ తచ్ఛబ్దేన ప్రకృతమాత్మానం పరామృశ్య తస్యాన్నమయత్వప్రతిపాదనాత్॥ ఏవం ప్రాణాదివక్ష్యమాణకోశతాదాత్మ్యేన ప్రాణమయాదిత్వమపి తస్యాత్మనోఽధిగంత

తేభ్య ఏవ సురాస్సృష్టం బ్రహ్మాండాఖ్యమిదం మయా॥ ౩౭॥ భువనాని విచిత్రాణి నిర్మితాని శివాజ్ఞయా।
బ్రహ్మాండస్యోదరే దేవా దేవాశ్చ వివిధా అమీ॥ ౩౮ ॥ దేవాదయో మనుష్యాశ్చ తథా పశ్వాదయో జనాః।
తత్తత్కర్మానురూపేణ మయా సృష్టాశ్శివాజ్ఞయా॥ ౩౯॥ అస్థిస్నాయ్వాదిరూపం యచ్ఛరీరం భాతి
దేహినామ్। తస్మాత్ప్రాణమయో హ్యాత్మా విభిన్నశ్చాంతరో యతః॥ ౪౦ ॥ యోఽయం ప్రాణమ
యో హ్యాత్మా భాతి సర్వశరీరిణామ్। తతో మనోమయో హ్యాత్మా విభిన్నశ్చాంతరస్స్వతః॥ ౪౧ ॥

వ్యం॥ తస్య చాన్నపరిణామరూపస్య స్థూలశరీరస్యాత్మత్వోపదేశేన స్వశరీరాదన్యస్య పుత్రమిత్రకళత్రాదేరాత్మత్వభ్రమో నివర్తితః॥ తస్య మధ్యేపి సూక్ష్మభూతారబ్ధం యత్సప్తదశకం లింగం తదాత్మనస్సూక్ష్మశరీరం తదుభయస్య హేతుభూతాయా మలినసత్త్వప్రధానా అవిద్యా సుషుప్తావవభాసతే సా తస్యాత్మనః కారణశరీరం॥ తత్ర సూక్ష్మశరీరే ప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయాఖ్యకోశత్రయాంతర్భావః॥ ఆనందమయస్తు కారణశరీరమితి వివేకః॥ సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమాయాకార్యత్వాద్భూతాన్యపి గుణత్రయాత్మకాని॥ తత్ర వియదాదిసూక్ష్మభూతానాం యే పంచ రజోంశాస్తైరారబ్ధాని వాక్పాణిపాదాదీని పంచ కర్మేంద్రియాణి॥ తద్రజోంశసముదాయారబ్ధః ప్రాణనాదిక్రియాహేతుః క్రియాశక్త్యాత్మకః ప్రాణస్తస్య ప్రాణాపానాద్యాః పంచ వృత్తయః ఏవం పంచప్రాణకర్మేంద్రియరూపప్రాణమయకోశవిశిష్టస్యాత్మన ఉపదేశేన బాహ్యాత్మకస్యానాత్మత్వం ప్రతిపాదయతి॥ శ్రుతిః॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాదన్నరసమయాదన్యోఽంతర ఆత్మా॥ ప్రాణమయ ఇతి॥ తదాహ అస్థీతి॥ అన్నమయస్యాత్మన ఉపాధిభూతం యదస్థిస్నాయ్వాదిరూపమన్నకార్యం షాట్కౌశికం శరీరం తస్మాత్సకాశాదుదీరితప్రాణమయకోశవిశిష్ట ఆత్మా భిన్న ఏవ జ్ఞాతవ్యః॥ యతః కారణాదయమాంతరః అంతరే దేహమధ్యే వర్తమానోఽనుభూయతే అతో బాహ్యాద్దేహాత్ప్రాణమయ ఆత్మా వివేకేన ప్రత్యేతవ్య ఇత్యర్థః॥ అత ఏవాస్థికోశవద్బహిరాచ్ఛాదకత్వసామాన్యాదన్నవికారస్య దేహస్య కోశత్వం। ఏవముత్తరత్రాపి మనోమయాద్యాత్మోపదేశేన పూర్వస్య బాహ్యతయా వివిక్తత్వేన ఆత్మత్వభ్రమనిరాసాత్కోశరూపత్వమవగంతవ్యం॥ ఏవం ప్రాణమయోపదేశేన బాహ్యస్యాన్నమయస్యానాత్మత్వం ప్రతిపాద్య ప్రాణమయస్యాపి కోశరూపత్వేనానాత్మత్వం ప్రతిపాదయితుం తస్మాదప్యాంతరమనోమయమాత్మానముపదిశతి శ్రుతిః తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ప్రాణమయాదన్యోఽంతర ఆత్మా మనోమయ ఇతి తత్సంగృహ్ణాతి॥ ౪౦॥ యోఽయమితి॥ వియదాదిపంచసూక్ష్మభూతసత్త్వాంశైరారబ్ధాని శ్రోత్రాదీని పంచజ్ఞానేంద్రియాణి తత్సత్త్వాంశసముదాయపరిణామరూపమంతఃకరణం తదుపాదానభూతస్య సత్త్వస్యాత్మభూతసుఖప్రకాశాభివ్యంజకసామర్థ్యసద్భావాత్తత్కార్యమంతఃకరణ

మపిస్వరూపసుఖాభివ్యంజకాత్మనాస్వరూప ప్రకాశాభి వ్యంజకవృత్త్యాత్మనా చ ద్విధాపరిణమతే ॥ తత్ర ప్రకాశా
భివ్యంజకావృత్తిరపి ఈషద్రజోను వేధాత్సంకల్ప వికల్పాత్మక మనస్సంజ్ఞాంలభతే ॥ రజస్సంస్పర్శ విరహాచ్చ నై
ర్మల్యేసతి నిశ్చయరూపా సతీ బుద్ధ్యాఖ్యాంలభతే ॥ ఏవం మనోబుద్ధిభేదభిన్నవృత్తిమదంతఃకరణ సహకృతాని చక్షు
రాదీంద్రియాణ్యపి విమర్శనిశ్చయరూపద్వివిధజ్ఞానజనకత్వేన ద్వివిధానిభవంతి ॥ తత్ర విమర్శ జ్ఞానజనక పంచజ్ఞా
నేంద్రియసహితమనస్సంజ్ఞికవృత్తిమదంతఃకరణోపాధివిశిష్ట ఆత్మా మనోమయః॥ సచ ప్రాగుక్తాత్ప్రాణాపానాది
సంఘాతాత్ప్రాణమయాదాంతరత్వేన విభిన్నః॥ తత్ర హేతుమాహ ॥ స్వత ఇతి ॥ అంతరవస్థితాత్మ స్వరూపచైత
న్యాభివ్యంజకత్వలక్షణాత్స్వభావభేదాదాంతరత్వమిత్యర్థః ॥ ప్రాణమయస్తు రజః పరిణామరూపత్వాన్నోదీరితం
చిత్ప్రకాశమభివ్యనక్తి ॥ అత ఏవ సుషుప్తౌ సత్యామపి ప్రాణ వృత్తౌ జాగ్రద్వచ్చైతన్యస్య విశేషాభివ్యక్తిర్న దృశ్యతే॥
ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాది క్రియా ప్రవర్తక స్సన్నన్నమయ దేహస్య ధారణమేవ కేవలం కరోతి ॥ తథా చ ప్రాణవా
క్యం ॥ అహమేవైతత్పంచధాత్మానం ప్రవిభజ్యైత ద్బాణమవష్టభ్య విధారయామీతి ॥ ఏవమనయోర్వివిక్త స్వరూప
త్వాన్మనోమయ ఆత్మా ప్రాణమయాదంతరో వివిక్తశ్చ ప్రత్యేతవ్య ఇతి భావః ॥ ఏవం ప్రాణమయస్య బాహ్యత్వేన కోశ
రూపత్వాదనాత్మత్వం ప్రసాధ్య మనోమయస్యాపి తథాత్వం ప్రతిపాదయితుం తస్మాదప్యంతరం విజ్ఞానమయ మా
త్మానముపదిశతి ॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాన్మనోమయాదన్యోంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయ ఇతి తత్సంగృహ్ణాతి ॥ యోయం మనో
మయ ఇతి॥ ౪౧॥ ప్రాగుదీరితరీత్యా నిశ్చయజ్ఞాన జనక చక్షురాదీంద్రియ సహితబుద్ధ్యాఖ్యవృత్తిమదంతః కరణవిశిష్ట
ఆత్మా విజ్ఞానమయః - విజ్ఞాయతేనేనేతి విజ్ఞానముక్తవిధమంతః కరణం తన్మయస్తద్వికారస్సచ విమర్శరూపా
న్మనోమయాదాంతరత్వేన విభిన్నః - ఆంతరత్వం చ రజస్సంస్పర్శ విరహేణాంతరవస్థితాత్మచైతన్యస్య నిశ్చయ
రూపేణ విశేషతస్తత్రాభివ్యక్తేః - అనుష్ఠేయ పదార్థ విషయ నిశ్చయ జ్ఞానవత ఏవ విద్యాకర్మణోరధికార
ఇత్యభిప్రేత్య విజ్ఞానమయాత్మనో యజ్ఞాది క్రియాహేతుత్వమామ్నాయతే॥ విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే । కర్మాణి తను

యోయం మనోమయోహ్యాత్మా భాతి సర్వశరీరిణాం । విజ్ఞానమయ ఆత్మా చ తతోన్యశ్చాంతరో య
తః॥౪౨॥ విజ్ఞానమయ ఆత్మా యో విభాతి సకలాత్మనామ్ । ఆనందమయ ఆత్మా చ తతోన్యశ్చాంతరో

తేపి చేతి ॥ మనోమయవద్విజ్ఞానమయస్యాపి బాహ్యత్వేనానాత్మత్వం ప్రతిపాదయితుమస్మాదప్యంతరమానందమ
యమాత్మానం శ్రుతిరుపదిశతి ॥ తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాదన్యోంతర ఆత్మానందమయ ఇతి॥ తత్సంగృహ్ణాతి॥ విజ్ఞానే
తి॥౪౩॥ విద్యాకర్మణోః ఫలభూతం సుఖమానందస్తదభివ్యంజకోపాధివిశిష్ట ఆత్మానందమయః- సచ ఫలరూపత్వే
నాంతరంగత్వాత్ ఫలరూపాద్విజ్ఞానమయాదాంతరో వివిక్తశ్చ స ఏవాత్మత్వేన బోద్ధవ్యః ॥ విజ్ఞానమయస్తు తత్ఫల
సాధనభూతవిద్యాకర్మ నిష్పాదకతయా బహిరంగత్వాద్బాహ్యోనాత్మా ॥ ఏవం ప్రాణమయాదికోశత్రయస్య వి
వేకే సాత్మనస్సూక్ష్మశరీరాదపి వివేకస్సిద్ధో భవతి ॥ జ్ఞానేంద్రియాణి పంచైవ తథా కర్మేంద్రియాణ్యపి ॥ వాయ
వః పంచ బుద్ధిశ్చ మనస్సప్తదశం విదురితి హి॥ సూక్ష్మశరీరస్వరూపం ఏతస్యైవ సప్తదశకస్య ప్రాణమయాదికోశత్రయరూ
పేణావస్థితస్య ప్రతిపాదితత్వాత్॥ ఏవం స్థూలసూక్ష్మశరీరాభ్యామాత్మనః సిద్ధేపి వివేకే కారణశరీరాదపి తస్య వివేకేన భ
వితవ్యం తదర్థమేవం చింతనీయం । కిమానందమయ ఏవ సర్వాంతర ఆత్మా ఉత తతోప్యంతరమన్యద్బ్రహ్మాస్తి తదేవ స
ర్వాంతరమాత్మత్వేనాభిమతం- ఆనందమయస్తు అన్నమయాదివత్సోపాధిక ఏవేతి॥ తత్రాన్యోంతర ఆత్మానందమయ ఇతి
వదన్ తస్మాదన్యస్యాంతరస్యాత్మనోనుపదేశాత్ మయట్ వికారప్రాయపఠితస్య తద్బాధే ప్రాచుర్యార్థతయాప్యుపప
త్తేః- ప్రియశిరస్త్వాదీనాం చోపాధికత్వేనాప్యస్మిన్సంభవాత్ ॥ యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాదితి ప్రకృతానందస్య మి
మాంసాభవత్యానందశబ్దాభ్యాసస్య వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజతేతి జ్యోతిశ్శబ్దస్య జ్యోతిష్టోమ ప్రతిపాదక
త్వవదానందమయపరత్వేన యోజయితుం శక్యత్వాదభ్యస్యమానః స ఏవ సర్వాంతర ఆత్మేతి చేత్ - మైవం। బ్రహ్మపుచ్ఛం
ప్రతిష్ఠేతి ॥ ఆనందమయాది సర్వాధారస్య సర్వాంతరస్య బ్రహ్మణ ఉపదేశాత్ తస్య ప్రాధాన్యేన వివక్షితత్వాత్ ॥ బ్రహ్మ
విదాప్నోతి పరమితి॥ ఫలవద్బ్రహ్మజ్ఞానం ప్రక్రమ్య - సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ ॥ బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి ॥ అస్తి
బ్రహ్మేతి చేద్వేదేత్యేవమభ్యస్యమానత్వాత్ ॥ అభ్యాసో హి తాత్పర్యలింగం ॥ ఉపక్రమోపసంహారావభ్యాసోపూ
ర్వతా ఫలం । అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయ ఇత్యుక్తత్వాత్ బ్రహ్మశబ్దో హ్యపరిచ్ఛిన్నే నిర్వికారే

బ్రహ్మణి ముఖ్యః - నతు సావయవే ఆనందమయే నచైతస్య బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యానందమయావయవత్వశ్రవణాదప్రాధాన్యమితి మంతవ్యం ॥ బ్రహ్మపుచ్ఛమితి పదద్వయరూపాద్వాక్యాత్ప్రతీయమానస్యావయవత్వస్య బ్రహ్మపదశ్రుత్యా బాధాత్ ॥ శ్రుతేర్హి వాక్యాద్బలీయస్త్వాత్ ॥ ఆనందశబ్దాభ్యాసః సోఽపి నిరతిశయనిర్వికారసుఖరూపే బ్రహ్మణి ముఖ్యః - విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ । ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాదిత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధేః - యదత్రానందమయ ఏవ సర్వాంతర ఆత్మా స్యాత్ - అసన్నేవ స భవతి । అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేదితి ॥ శ్లోకోదాహరణమసంగతం స్యాత్ తథా చ ॥ ఏతమానందమయమాత్మానముపసంక్రామతీత్యన్నమయాదివదుపసంక్రమితవ్యత్వప్రతిపాదనం నోపపద్యతే ॥ అన్యస్యోపసంక్రమితవ్యస్యాభావాత్ ॥ తస్మాద్బ్రహ్మైవ సర్వాంతరం స్వప్రాధాన్యేన నిర్దిష్టమిత్యంగీకర్తవ్యం ॥ పుచ్ఛశబ్దస్త్వవయవప్రాయపఠితోఽప్యాధారత్వమాత్రలక్షకః ॥ ఏవం చానందమయ ఇతి మయట్ వికారప్రాయపాఠోఽనుగృహీతో భవతి ॥ తస్మాదన్నమయాదివదానందమయోఽప్యుపాధివిశిష్ట ఇతి సిద్ధం ॥ ఏతచ్చానందమయోఽభ్యాసాదిత్యధికరణే నిర్ణీతం ॥ స చోపాధిః ప్రాగుదీరితసాత్త్వికాంతఃకరణపరిణామరూపా ఆత్మస్వరూపసుఖాభివ్యంజకా వృత్తిః ॥ సా చ ప్రియమోదాదిభేదేన బహుధా భిద్యతే ॥ నిరతిశయానందో హ్యాత్మనః స్వరూపం ॥ తచ్ఛుభకర్మోపస్థాపితైరిష్టపుత్రవిత్తకళత్రాదిదర్శనలాభోపభోగజనితైః ప్రియమోదాదిసంజ్ఞకైరంతఃకరణవృత్తివిశేషైరభివ్యజ్యతే ॥ అభివ్యక్తం చ తద్విషయసుఖమితి లోకో వ్యవహరతి ॥ తత్ర క్షణికత్వప్రతీతిస్తు వ్యంజకోపాధికృతా ॥ తథావిధాశ్చ వృత్తయః స్వాపప్రలయాదౌ స్వకారణే సత్త్వే లీయంతే ॥ తథా చ కారణాత్మనావస్థితం తథావిధవృత్తికం మలినసత్త్వప్రధానమవిద్యాపరపర్యాయం భావరూపాజ్ఞానమేవానందమయోపాధిర్వివక్షితః ॥ స చానందోఽంతఃకరణవృత్తివిశేషాదభివ్యజ్యతే ॥ తథా వివిక్తే ప్రసన్నేఽంతఃకరణే ఆనంద ఇతి చ వదతో భాష్యకారస్యాపి కారణసత్త్వపరత్వమేవాభిప్రేతోఽర్థ ఇతి వ్యాఖ్యేయం ॥ యే త్వన్యథా వ్యాచక్షతే తేషాం తథావిధాదజ్ఞానాద్వివేకో న కల్ప

యతః ॥ ౪౩॥ యోఽయమన్నమయస్సోఽయం పూర్ణః ప్రాణమయేన తు । మనోమయే తు ప్రాణోఽపి తథా
పూర్ణస్స్వభావతః ॥౪౪॥ తథా మనోమయో హ్యాత్మా పూర్ణో విజ్ఞానమయేన తు । ఆనందేన సదా పూర్ణ
స్తథా విజ్ఞానమయస్సురాః ॥ ౪౫॥ తథానందమయశ్చాపి బ్రహ్మణాఽన్యేన సాక్షిణా । సర్వాంతరేణ సం

తతస్స్యాత్ ॥ ఈదృగ్విధోపాధివిశిష్టో యోఽయమానందమయస్సోఽయం ప్రాగుక్తరీత్యా విజ్ఞానమయాదాంతరో జ్ఞాతవ్య ఇత్యర్థః ॥ ఏవం పంచ కోశాః ప్రతిపాదితాః ॥ తత్ర బాహ్యస్యాన్నమయాదేరాంతరేణ కోశేన యత్పూర్ణత్వం శ్రుతిః ప్రతిపాదయతి ॥ తేనైష పూర్ణః స వా ఏష పురుషవిధ ఏవేతి తత్సంగృహ్ణాతి ॥ యోఽయమితి ॥ ౪౩ ॥ యోఽయం ప్రతిపత్తిసౌకర్యాయ శిరఃపుచ్ఛపక్షాంతరాదిభేదేన పరికల్పితోఽన్నమయః కోశస్సోఽయం స్వస్మాదాంతరేణ తథావిధపరికల్పితావయవేన ప్రాణమయేన పూర్ణః - యథా మూషాకారా ప్రతిమా స్వాత్మని నిషిక్తేన ద్రుతతామ్రేణ సర్వశః పూర్యతే తద్వత్ ॥ ఏవముత్తరత్రాపి యోజనా ॥ ౪౪॥ బ్రహ్మణాఽన్యేనేతి ॥ యద్యప్యానందమయాదన్యోఽంతర ఆత్మేతి పృథఙ్నిర్దేశో నాస్తి - తథాపి బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేత్యానందమయాధారత్వేన నిర్దిష్టం సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం స్వాత్మని మాయాపరికల్పితాన్నమయాదిసకలానాత్మవస్తుసాక్షిభూతం పంచకోశాంతర్గతం సర్వాంతరం యద్బ్రహ్మ యస్య చ తాదాత్మ్యాధ్యాసాదన్నమయాదయో హ్యాత్మానస్స్యుః - తేన సర్వాధిష్ఠానేన సాక్షిచైతన్యరూపేణ బ్రహ్మణా ఆనందమయోఽపి పూర్ణో వ్యాప్తః ॥ ౪౫ ॥ బ్రహ్మణాన్యేతి ॥ ఉక్తవిధం బ్రహ్మ తు దేశకాలవస్తుకృతత్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యేనాద్వితీయత్వాదన్యేన కేనచిదపి వస్తునా న వ్యాప్తం ॥ స్వయమేవ సర్వమాపూర్యాపరిచ్ఛిన్నం సద్వర్తత ఇత్యర్థః ॥ ఏతావతా నిహితం గుహాయామితి మంత్రవాక్యోక్తగుహానిహితత్వం బ్రహ్మణః ప్రదర్శితం తద్వ్యాఖ్యాతం భవతి ॥ తథావిధస్య సర్వాంతరస్య బ్రహ్మణః ప్రతిపత్త్యుపాయేనాన్నమయాది పంచకోశాః ప్రతిపాదితాః నతూపాసనార్థాః ॥ నను యేఽన్నం బ్రహ్మోపాసతే యే ప్రాణం బ్రహ్మోపాసత ఇత్యాదిమంత్రవాక్యాదన్నమయాదీనాముపాసనాంగత్వం ప్రతీయత ఇతి చేత్ ॥ మైవం ॥ శాఖాంతరీయస్యోపాసనాప్రకరణస్థస్య అన్నాద్వై ప్రజాః ప్రజాయంత ఇత్యాది మంత్రస్య శ్రుత్యా కోశత్వేన ప్రతిపాదితాన్నప్రాణాదిసద్భావం ద్రఢయితుం తత్తత్కోశావసానే సంవాదత్వేనోదాహృతత్వాత్ ॥ యద్యత్రోపాసనావిధిపరస్స్యాన్మనోమయకోశాదాహృతశ్లోకే వ్యుపాస్తిచోదనా శ్రూయేత న చ శ్రూయతే ॥ అతో మనోమయకోశస్య

తావదుపదేశార్థత్వమేవనతూపాసనార్థత్వంతత్సామాన్యాదత్రాపితథాత్వంగీకార్యం ॥ ఇతరథోపాసనోపదేశయోః ప్రతిపాద్యార్థభేదాద్వాక్యభేదస్స్యాత్ ॥ సంభవతి చ తత్రైక్యే తచ్ఛేదానయుక్తః సంభవత్యేకవాక్యత్వే వాక్యభేదస్తు నేష్యత ఇతి న్యాయాత్ ॥ ఏవం సర్వాంతరం బ్రహ్మోక్త్వా తస్యాస్తిత్వనిర్విశేషత్వేనవాఙ్మనసాతీతత్వాదసత్వమాశంక్య తన్నిరాసాయ మంత్రో యముదాహృతః ॥ అసన్నేవ స భవతి అసద్బ్రహ్మేతి వేద చేత్ అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద సంతమేనం తతో విదురితి ॥ తత్ర యద్యప్యసదేవ బ్రహ్మ తథాపి తదస్తీతి వేదనీయమిత్యేవం విధార్థస్య స్ఫురణాచ్ఛిష్యస్య సంశయో భవతి ॥ కిమసదేవ బ్రహ్మ ఉత సదేవేతి తథా తస్య బ్రహ్మణః సర్వగత్వాత్ అవిద్వానపి తద్బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి న వా యది న ప్రాప్నోతి తత్సామాన్యాద్విద్వానపి తద్బ్రహ్మ న ప్రాప్నోతి వా ప్రాప్నోతి వేతి ॥ తావేతౌ విద్వదవిద్వద్విషయౌ ప్రశ్నౌ తైత్తిరీయశ్రుత్యా ప్రదర్శితౌ ॥ ఉతావిద్వానముం లోకం ప్రేత్య కశ్చన గచ్ఛతి । ఆహో విద్వానముం లోకం ప్రేత్య కశ్చిత్సమశ్నుతా ఉ ఇత్యన్యత్రప్లుతిర్విచారార్థా ॥ ఏతేషాం త్రయాణాముత్తరభూతా శ్రుతిః ॥ సోఽకామయతేత్యాదికా ॥ ౪౬ ॥ తత్ర రసరూపత్వాద్బ్రహ్మణో యదస్తిత్వం తత్ప్రతిపాదితం శ్రుతౌ ॥ రసో వై సః ॥ రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనందీ భవతీతి తత్సంగృహ్యాహ ॥ యదిదమితి ॥ బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠేతి ॥ యదిదం పంచకోశాంతరే అపరోక్షతయా భాసమానం సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి ఉదీరిత లక్షణం బ్రహ్మ సోఽయం మధురాది రసవత్సర్వదా । పశ్యద్భిః ప్రాజ్ఞైర్యోగిభిస్స్వాదవ్యవధానేనాస్వాదనీయత్వాద్రసః - ఏతద్రసాత్మకత్వముపపాదయతి ॥ ఏతమేవేతి ॥ ౪౭ ॥ ఆత్మజ్ఞో హి దేహీ సనాతనమనాద్యనంతమేతమేవాత్మానం నిరతిశయానందరూపతయా రసాత్మకం స్వాత్మని సాక్షాత్కృత్యాసక్తః ఉదేశేషు సర్వేష్వపి కాలేషు సుఖీ భవతి ॥ ఏతద్వ్యతిరిక్త మధురాద్యనిత్యబాహ్యరసాలాభేషు క్వచిత్కదాచిదేవ

పూర్ణోఽబ్రహ్మనాస్త్యేవ కేనచిత్ ॥ ౪౬ ॥ యదిదం బ్రహ్మపుచ్ఛాఖ్యం సత్యజ్ఞానాద్వయాత్మకం । సర
సస్సర్వదా సాక్షాత్ నాన్యథా సురపుంగవాః ॥ ౪౭ ॥ ఏతమేవ హి సంసాక్షాల్లబ్ధ్వా దేహీ సనాతనం ।
సుఖీ భవతి సర్వత్ర నాన్యథా సురసత్తమాః ॥ ౪౮ ॥ అసత్యస్మిన్పరానందే స్వాత్మభూతేఽఖిలాత్మనాం । కో
జీవతి నరో దేవా కో వా నిత్యం విచేష్టతే ॥ ౪౯ ॥ తస్మాత్సర్వాత్మనా చిత్తే భాసమానో రసో హరః । ఆ
నందయతి దుఃఖాఢ్యం జీవాత్మానం కృపాబలాత్ ॥ ౫౦ ॥ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యత్వాదిలక్షణే ।

సుఖిత్వం । అతో విద్వదనుభవబలాదస్య రసాత్మకత్వమతో రసత్వాద్బ్రహ్మణోఽస్తిత్వం సిద్ధమిత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ పునరపి తత్సాధనార్థం శ్రూయతే ॥ కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్ ॥ యదేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్ ఏష హ్యేవానందయాతీతి ॥ తత్సంగృహ్ణాతి ॥ అసత్యస్మిన్నితి ॥ యది ప్రాణినాం శరీరమధ్యే పగమవ్యాసంజ్ఞికే అవ్యాకృతాకాశే స్వాత్మభూతో నిరతిశయానందరూపోఽయమాత్మా న స్యాత్ తర్హి కో వా జంతుర్జీవతి ప్రాణధారణం కరోతి కో వా ప్రాణనాది చేష్టాం నిత్యం కుర్యాత్ తత్సత్త్వాద్వ్యతిరేకేణ తత్రారోపితస్యాసత్త్వానుపపత్తేః అత ఆరోపిత కార్యసత్త్వానుపపత్త్యా తత్కారణస్య బ్రహ్మణః సత్త్వమంగీకర్తవ్యమిత్యాహ ॥ తస్మాదితి ॥ ౪౯ ॥ యస్మాదేవమానందరూపో విద్యతే తస్మాత్సర్వప్రాణిహృదయే అపరోక్షేణ భాసమానం బ్రహ్మ రసశబ్దాభిధేయం భవతి ॥ కుతోఽస్యానందరూపతేత్యత ఆహ ॥ ఆనందయతీతి ॥ యస్మాదసౌ సంసారదుఃఖాభిభూతం జీవాత్మానం తత్కృతధర్మానురూపేణ సుఖయతి తస్మాదస్యానందరూపత్వం ॥ అత ఏవ చాన్యత్రామ్నాయతే ॥ ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతీతి ॥ భయాభయ హేతుతయాపి బ్రహ్మణస్సత్యత్వం సమర్థితం శ్రుతౌ ॥ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే - అథ సోఽభయం గతో భవతి ॥ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదరమంతరం కురుతే ॥ అథ తస్య భయం భవతీతి తత్సంగృహ్ణాతి ॥ యదేతి ॥ ౫౦ ॥ అదృశ్యత్వాదిత్యాదిశబ్దేన శ్రుత్యుక్తానాత్మ్యాదిసంగ్రహః ॥ యదా ఖల్వేతస్మిన్నాపి రూపే బ్రహ్మణి కింరూపే - అదృశ్యే దృశ్యప్రపంచరహితే అనాత్మ్యే ఆత్మనస్సంబంధిత్వాదాత్మ్యం స్థూలశరీరం తద్రహితే - అనిరుక్తే సూక్ష్మభూతారబ్ధత్వాత్సూక్ష్మమపి తన్నిరుచ్యత ఇతి నిరుక్తం లింగశరీరం తద్రహితే ॥ శ్రూయతే హి ॥ న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యత ఇతి ॥ అనిలయనే - నిలీయతేఽస్మిన్ కార్యకారణప్రపంచ ఇతి నిలయనం భావరూపమజ్ఞానం కారణశరీరం తద్రహితే ॥ ఏవంభూతే బ్రహ్మణి నిర్భేదమహమస్మి బ్రహ్మాస్మీత్యేవం త్రివిధభేదరహితం పారమార్థికమేకత్వం శ్రవణమననాదిసాధనైస్స్వాధికారేణ విందతే లభతే ॥ తదైవ తస్మిన్నేవ సమయే అభయం భయరహితం భయహేతోర్భేదస్య

నివృత్తత్వాత్ ॥ భేదో హి భయహేతుః॥ ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి శ్రుతేః॥ నిరతిశయనిర్వికారానందరూపతయాత్యంతశోభనం పరమం సర్వోత్కృష్టమమృతం కదాచిదప్యనశ్వరం ఏవంభూతం పరమం బ్రహ్మ స బ్రహ్మైకత్వవిత్ యాతి ప్రాప్నోతి॥ ౫౧॥ యదా ఖల్వేతస్మిన్నుక్తలక్షణే బ్రహ్మణి అల్పమప్యంతరం భేదం పశ్యతి తదా తస్య అహమన్యస్సంసారీ మత్తోఽన్యద్బ్రహ్మేత్యేవం భేదదర్శినస్తద్బ్రహ్మ భయం భయహేతుస్స్యాదిత్యర్థః॥ ౫౨॥ నను బ్రహ్మణస్సర్వత్ర సామ్యేనావస్థానాత్పుణ్యపాపాద్యోగాచ్చ భేదదర్శినోఽప్యభయప్రాప్తిః కిం న స్యాదితి తత్రాహ॥ సర్వేషామితి॥ ౫౩॥ భేదదర్శినామభేదదర్శినాం చ సర్వేషాం చ హృదయముఖ్యాత్మత్వేనోపలభ్యమానం సత్యాదిలక్షణం యద్బ్రహ్మ తదస్మాకం జనం ప్రత్యుదాస్తే॥ ఉదాసీనమేవ భవతి ॥ అనధికారిణం ప్రత్యుదాసీనమేవ బ్రహ్మ తస్య బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపరాఙ్ముఖత్వాన్న ప్రకాశత ఇత్యర్థః ॥ ౫౪॥ యే తు అద్వితీయనిరతిశయానంద బ్రహ్మైకత్వవిషయనిర్విచికిత్స సాక్షాత్కారజ్ఞానైకనిష్ఠాస్తేషాం పదం పదనీయం పరమం సర్వోత్కృష్టం మాయాతత్కార్యాతీతం తదేవ కేవలం బ్రహ్మ తదా తస్మిన్ సాక్షాత్కారసమయే స్వాత్మభావేన కృపయా భాతి ప్రకాశతే ॥ అత ఏవాన్యత్రామ్నాయతే॥ నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన ॥ యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామితి॥ అనధికారిణం ప్రత్యుదాసీనమేవ బ్రహ్మ యస్తు సత్యప్యధికారే మననాదిసాధనేన తత్స్వరూపం న సాక్షాత్కరోతి తస్యాలస్యోపహతస్య బ్రహ్మ భయకారణం స్యాదిత్యామ్నాతం ॥ తత్త్వేవ భయం విదుషోఽమన్వానస్యేతి తత్సంగృహ్ణాతి॥ తత్త్వేవేతి॥ ౫౫॥ తదేవ బ్రహ్మ తు సాంగవేదాధ్యాయినోఽపి బ్రహ్మసాక్షాత్కారనిమిత్తం మననమకుర్వాణస్య భయహేతుర్భవతీత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ ఉక్తం బ్రహ్మణోఽభ

అభేదం పరమేకత్వం విందంతే సురసత్తమాః॥ ౫౧॥ తత్త్వైవాభయమత్యంతం కల్యాణం పరమామృతం।
స్వాత్మభూతం పరం బ్రహ్మ సయాతి స్వర్గవాసినః ॥ ౫౨ ॥ యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నల్పమప్యంతరం
నరః। విజానాతి తదా తస్య భయం స్యాన్నాత్ర సంశయః ॥ ౫౩॥ సర్వేషామాత్మభూతం యద్బ్రహ్మ
సత్యాదిలక్షణం। ఉదాస్తే తత్సురశ్రేష్ఠా యథాజాతజనం ప్రతి॥ ౫౪ ॥ సమ్యగ్జ్ఞానైకనిష్ఠానాం తద్దైవ ప
రమం పదమ్। సదా స్వాత్మతయా భాతి కేవలం కృపయా సురాః ॥ ౫౫॥ తత్త్వేవాధీతవేదస్య సహాంగైర్నృ
పపుంగవాః। మననేన విహీనస్య భయహేతుస్సదా భవేత్॥ ౫౬ ॥ భీషాస్మాత్పవతే వాయుర్భీషోదేతి
దివాకరః। భీషాస్మాదగ్నిరింద్రశ్చమృత్యుర్ధావతి పంచమః॥ ౫౭ ॥ అస్యైవానందలేశేన స్తంబాం
తాః పిష్ణుపూర్వకాః। భవంతి సుఖినో దేవాస్తారతమ్యక్రమేణ తు॥ ౫౮॥ తత్తత్పదవిరక్తస్య శ్రోత్రియస్య
ప్రసాదినః । స్వరూపభూత ఆనందస్స్వయం భాతి పదే యథా ॥ ౫౯ ॥ అయమేవ శివస్సాక్షాదా

యహేతుత్వం దృఢయితుం శ్రుతిమంత్రాంతరముదాహరతి ॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతే । భీషోదేతి సూర్యః। భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి । తదత్ర సంగృహ్ణాతి భీషేతి॥ వాయ్వాదీనామఖిలజగద్వ్యవహారనిర్వర్తనే నియుక్తానాం మహాప్రభావవతాం దేవానామపి బ్రహ్మ భయహేతుః కిల। కిముత వక్తవ్యమన్యేషాం ప్రాణినాం భయహేతురితి భావః॥ ౫౭॥ ఏవం భయాభయహేతుత్వాదపి బ్రహ్మణోఽస్తిత్వం సిద్ధం॥ య దేష ఆకాశ ఆనందో న స్యాత్ ॥ ఏష హ్యేవానందయాతీతి । యన్నిరతిశయానందత్వం బ్రహ్మణోఽస్తిత్వసాధనాయోపన్యస్తం తదుపపాదనాయ తల్లేశభూతం సార్వభౌమాది హిరణ్యగర్భాంతముత్తరోత్తరం శతగుణభావేనావస్థితం ఆనందప్రవాహం ప్రతిపాదయతి హి శ్రుతిః ॥ సైషానందస్య మీమాంసా భవతీత్యాదినా ॥ స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనంద ఇత్యేవమంతేన తత్సంగృహ్ణాతి॥ అస్యైవేతి॥ బ్రహ్మస్వరూపభూతో యోఽయం నిరతిశయానందః అస్యైవానందస్యైకదేశేన బ్రహ్మాదిస్తంబాంతాః సర్వే దేహినః తత్స్వరూపానందాభివ్యంజకోపాధిమహత్త్వాల్పత్వాభ్యాం తరతమభావేనావస్థితమానందం ప్రాప్య సుఖినో భవంతీత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥ శ్రుతౌ సార్వభౌమాద్యానందవిశేషముపన్యస్య తత్ర తత్ర శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేత్యామ్నాతం॥ తదభిప్రాయం సంగృహ్ణాతి ॥ తత్తదితి ॥ తేషు తేషు సార్వభౌమాదిపదేషు ఉత్తరోత్తరం సాతిశయత్వాదనిత్యత్వం పరిజ్ఞాయ తతో విరక్తస్యైషణాత్రయవినిర్ముక్తస్య ప్రసన్నచిత్తస్య శ్రవణమననాదిసాధనకలాపమనుష్ఠితవతః శ్రోత్రియస్య బ్రహ్మవిదోఽనవచ్ఛిన్నానందబ్రహ్మరూపత్వశ్రవణాత్తల్లేశభూతస్సార్వభౌమాదిభేదేన తారతమ్యభావేనావస్థితస్సర్వోఽప్యానందస్తస్య విదుషః స్వరూపభూత ఇతి తత్తత్పదవస్థితస్య సార్వభౌమాదేః ఆనందవిశేషోఽవభాసతే ॥ తథా విదుషోఽపి స్వయం సాధనాంతరనైరపేక్ష్యేణ

తథావిధఆనందోభాతీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఏవం ఏతేన సార్వభౌమాది హిరణ్యగర్భాంత తారతమ్య భావేనావస్థితా ఆనందవిశేషాజలతరంగబుద్బుదాదయః సముద్రఇవయత్రైక్యంగతాస్తదద్వితీయం బ్రహ్మపరిచ్ఛేదకాభావాన్నిరతిశయానందరూపం భవిష్యతీత్యభిప్రేత్యతత్సిద్ధ్యర్థం జీవేశ్వరభేదభ్రమం శ్రుతిర్వ్యుదస్యతి ॥ సయశ్చాయంపురుషే- యశ్చాసావాదిత్యేసఏకఇతి తత్సంగృహ్ణాతి ॥ అయమేవేతి ॥ యోయమాకాశాది కారణత్వేన నిర్దిష్టో విదుషాస్వస్వరూపత్వేన సాక్షాత్క్రియమాణో నిరతిశయానందరూపః పరశివఏవ ఏవాదిత్యహృదయే ఆదిత్యోహిరణ్యగర్భః ఏతేనాత్మానంస్యకురుతాదిత్యం తృతీయంపాదం తృతీయమితిశ్రుతేః॥ తస్యప్రథమశరీరిణో హిరణ్యగర్భస్య హృదయే శుద్ధసత్వప్రధానమయోనాధికస్యాక్ సాక్షాదత్యవ్యవధానంభావమాహ ।అనావృతజ్ఞానతయాసర్వజ్ఞఈశ్వరోభవతీత్యర్థః॥తథాఏవఏవంపరశివో న్యేషాంజీవానాంహృదయేహృదయకోశమధ్యేమలినసత్వప్రధానావిద్యోపాధికః కించిజ్జఃసంసారిసాక్షిత్వేనభాతి.౨౦॥ ఏవంవిరుద్ధస్వభావయోరప్యనయోర్జీవేశ్వరయోరైక్యప్రతిపత్తిప్రకారమాహ ॥ విహాయేతి॥మాయానామమాత్రసత్వరజస్తమోగుణాత్మికాప్రకృతిఃనాచోదీరిత జీవేశ్వరోపాధిద్వయసాధారణరూపా- అతస్తచ్ఛబ్దేన తదుభయమతిదిశ్యత్రైతంతథాచోభయత్రస్థూలశరీరాదికతత్కారణభూతమాయాపర్యంతంసర్వజ్ఞత్వకించిజ్జత్వవిరుద్ధధర్మహేతుభూతం సాక్షిత్వాదనాత్మేతి వివిచ్య తత్పరిత్యజ్య యదుభయత్రాపినుగతంసాక్షిచిన్మాత్రరూపమతఏవపరిచ్ఛేదకాభావాత్సర్వసాక్షిభూతంతదేకమేవేత్యేవమైక్యేనయఆత్మానంపశ్యతిసయథార్థదర్శీ ॥ ౨౧॥ రుద్రనారాయణాదీనామితి ॥ తేహివరశివస్యావతారవిశేషా లీలావిగ్రహధారిణస్తేషామన్యేషాంజీవానాంచ సాక్షిభూతంచిన్మాత్రముక్తరీత్యాస్వాత్మభావేనయఃపశ్యతి సఏవబ్రహ్మవిత్॥ ఏతేనసచ్చిదానంద రూపస్యపరశివస్య జీవేశ్వరోపాధికృత పరిచ్ఛేదనిరాసేన తస్యాపరిచ్ఛిన్ననిరతిశయ జ్ఞానానందైకరసత్వముపపాదితంభవతి॥యద్యప్యేతత్సూత్రపరపదతాత్పర్యప్రతిపాదకస్యసవామ్నానాదితి మంత్రభాగ

దిత్యహృదయేయథా। అన్యేషాంహృదయేచైవభాతిసాక్షితయాస్వయం॥ ౨౦ ॥ విహాయసాక్ష్యందే
హాదిమాయాంతంతద్వివేకతః। సర్వసాక్షిణమాత్మానంయఃపశ్యతిసపశ్యతి॥ ౨౧॥ రుద్రనారాయణా
దీనాంస్తంబాంతానాంచసాక్షిణం। ఏవంతర్కప్రమాణాభ్యాంయఃపశ్యతిసపశ్యతి ॥౨౨॥ యస్మైవ
వంతర్కమానాభ్యామస్తిజ్ఞానమనుత్తమం । సలోకాదఖిలాదస్మాన్నిర్భిద్యాత్మానమాత్మనా॥౨౩ ॥
అన్నాదీనఖిలానోకాశానాభాసేనవిభాసితాన్ । ఉపసంక్రామతిశస్యప్రసాదాదేవకేవలాత్॥౨౪॥

స్యవ్యాఖ్యానరూపత్వాదంతేసమామ్నాతవ్యం ॥ తథాపియాజేవఆకాశఆనందోనస్యాదిత్యుపన్యస్తతర్క సమర్థనార్థమత్రైవ ప్రసంగాదామ్నాతమితిద్రష్టవ్యం-ఏవమద్వితీయంనిరతిశయనిర్వికారసచ్చిదానందైకరసస్యబ్రహ్మణోస్తిత్వప్రతిపాదనాదనస్తిత్వాశంకయానిరాకృతః॥౨౨॥విద్వానపిప్రాప్నోతినప్రాప్నోతి వేతి ప్రశ్నస్యఉత్తరభూతా శ్రుతిః॥ సఏవంవిద్వానిత్యాదికా ఏవమానందమయమాత్మానముపసంక్రామతీత్యేవమంతాతదర్థంసంగృహ్ణాతి॥ యస్మైవమితి॥ యస్యఖలువిదుషః ఏవముక్తప్రకారేణనిరతిశయానందబ్రహ్మాత్మైకత్వజ్ఞానమస్తిసబ్రహ్మవిద్వ్యాప్తాప్యత్వెన విషయమునాయారూపాదఖిలాదస్మాల్లోకాత్పృథివ్యంతరిక్షస్వర్గాదభేదభిన్నాదనాత్మప్రపంచాదాత్మానమాత్మనాబుద్ధ్యా వివిచ్యాన్నమయాత్మభూతాత్పునరపివివేకేనాంతరంప్రాణమయాద్యాత్మానమవలంబ్యచిదాభాసేనభాతితస్మాదాహ్యాన్నమయాదేరనాత్మత్వంజానానోన్నమయాదిపంచకోశేభ్యోవ్యాంతరంసర్వజగత్కల్పనాస్పదం సత్యజ్ఞానానందైకరసంబ్రహ్మపుచ్ఛంప్రతిష్ఠేతిసర్వాధారత్వేన యన్నిర్దిష్టం బ్రహ్మతదుపసంక్రామతి।సాధకః॥ పరశివార్పణబుద్ధ్యాఅనుష్ఠితైర్జ్ఞానాదిభిఃప్రీణితస్యపరమేశ్వరస్య ప్రసాదేనవిద్యోదయేసతి భేదహేతోరవిద్యాయానివృత్తేస్తత్కృతభేదభ్రమనిరాసాత్సర్వగతత్వేన నిత్యప్రాప్తమపిబ్రహ్మకంఠగతచామీకరన్యాయేన పునఃప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ఏవంచవిద్వానేవప్రాప్నోతీతిప్రతిపాదనాదవిదుషోపి బ్రహ్మప్రాప్తిరస్తినవేతి ప్రశ్నోపినిరాకృతో వేదితవ్యః॥ ౨౩॥ ఏవంవేదనామాత్రాత్ బ్రహ్మప్రాప్తిప్రతిపాదనేన బ్రహ్మవిదాప్నోతీతి మంత్రవాక్య భాగస్తద్వ్యాఖ్యాన రూపో యోవేదసోశ్నుతే ఇతిమంత్రభాగశ్చవ్యాఖ్యాతోభవతి ॥ అద్వితీయనిరతిశయానందాభయ బ్రహ్మప్రాప్తిర్జ్ఞానమాత్రసాధ్యేత్యస్మిన్స్వప్రతిపాదితేర్థేశ్రుతిస్సంవాదార్థంకంచిన్మంత్రముదాజహారసచైవమామ్నాతః ॥ యతోవాచోనివర్తంతేఅప్రాప్యమనసాసహ।ఆనందంబ్రహ్మణోవిద్వాన్నబిభేతికుతశ్చనేతితత్సంగృహ్ణాతి॥౨౪॥యతఇతి॥య

తో యస్మాదుక్తలక్షణాదత్యంతనిర్వికల్పకాద్బ్రహ్మణస్సకాశాద్వాచో నివర్తంతే అభిధాతుమశక్తాః పరావర్తంతే ఇత్యర్థః కుత ఇత్యత ఆహ ॥ నిమిత్తానామితి॥ జాత్యాదీని హి శబ్దానాం ప్రవృత్తినిమిత్తాని తేషాం ప్రవృత్తినిమిత్తానాం బ్రహ్మణ్యభావాదిత్యర్థః ॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నిర్విశేష ఇతి॥ యస్మాదస్థూలమనణ్వహ్రస్వమిత్యాది శ్రుత్యా బ్రహ్మ నిర్విశేషమవగమ్యతే॥ అతస్తథావిధే జాత్యాదిసకలధర్మరహితే కథమభిధావృత్త్యా శబ్దః ప్రవర్తతే నైవ ప్రవర్తితుం శక్నోతీత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥ విశేషం కంచిదితి ॥ అభిధేయగతం జాత్యాదికం కంచిద్విశేషం ప్రవృత్తినిమిత్తత్వేనోపాదాయైవ హి లోకే శబ్దః ప్రవర్తతే అతస్తద్రహితే బ్రహ్మణి శబ్దప్రవృత్తిరయుక్తేత్యర్థః ॥ సూక్ష్మం సూక్ష్మార్థగ్రాహకం సర్వేంద్రియసహకారితయా సర్వవిషయగోచరమంతఃకరణమపి స్వవృత్తిభిః స్వహా యస్మాన్నిర్వికల్పకాద్బ్రహ్మణో వ్యావృత్తం నివృత్తం ॥ నను తన్నిరస్తసమస్తోపాధికం వాఙ్మనసాతీతం చేత్తత్సద్భావే వేదకప్రమాణావిషయత్వప్రసంగ వచనసేవ స్యాత్ ॥ నైష దోషః అవిషయస్యాపి తస్య లక్షయితుం శక్యత్వాత్ ॥ తథాహి ॥ సత్యం జ్ఞానాదివాక్యం తావల్లోకసిద్ధసత్యత్వాదిప్రతిపాదనద్వారా యథోదీరితనిర్విశేషం బ్రహ్మ విధిముఖేన లక్షణయా ప్రతిపాదయతి ॥ అథాత ఆదేశో నేతి నేతీత్యాదికం తు వ్యతిరిక్తసకలనిషేధేన ప్రపంచవ్యతిరేకావచ్ఛిన్నం తద్వ్యతిరేకముఖేనాభిదధత్తద్వ్యతిరేకవినిర్ముక్తం తత్స్వరూపం లక్షయతి ॥ న చైవం శబ్దస్య వేదాంతవాక్యస్యాజ్ఞాతజ్ఞాపకత్వేనోత్పత్తివిధిరూపత్వాద్విధౌ లక్షణా న న్యాయ్యేత్యస్తి తేస్తత్ర లక్షణా న యుక్తేతి వాచ్యం-ప్రతినియతవాచ్యార్థత్యాగేన విధౌ లక్షణాస్వీకారే లక్ష్యార్థస్యానియతత్వాదనేకత్వేన సందేహస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణ హి విధౌ లక్షణా న న్యాయ్యేత్యుచ్యతే॥ యత్ర తు ముఖ్యాంశేన సందేహో నివార్యతే తత్ర విధావపి లక్షణా న దూష్యతి॥ యథా ఖర్మంతర్వేద్యగ్రం బహిర్వేదీతి ॥ ఏవమత్రాపి వ్యతిరిక్తసకలనిషేధాదనేకత్వసందేహాభావాత్పరిశేషేణ తస్యై

యతో వాచో నివర్తంతే నిమిత్తానామభావతః । నిర్విశేషే పరే శబ్దః కథం దేవాః ప్రవర్తతే ॥ ౬౫॥
విశేషం కంచిదాశ్రిత్య ఖలు శబ్దః ప్రవర్తతే । యస్మాచ్చేతన్మనస్సూక్ష్మం వ్యావృత్తం సర్వగోచరం ॥ ౬౬॥
యస్మాచ్ఛ్రోత్రత్వగక్ష్యాదిఖాని కర్మేంద్రియాణి చ । వ్యావృత్తాని పరాగ్వస్తువిషయాణి సురోత్తమాః ॥
౬౭॥ తద్బ్రహ్మానందమద్వంద్వం నిర్గుణం సత్యచిద్ఘనం । విదిత్వా స్వాత్మరూపేణ న బిభేతి కుతశ్చన ॥
౬౮ ॥ ఏవం యస్తు విజానాతి స్వగురోరుపదేశతః । స సాధ్వసాధుకర్మభ్యాం సదా న తపతి ప్రభుః ॥

వలక్ష్యత్వసిద్ధేర్విధావపి లక్షణా న దుష్టా ॥ న చ లక్ష్యత్వవిశిష్టస్యైవ గ్రహణాన్నిరుపాధికస్య శబ్దావిషయత్వమితి మంతవ్యం ॥ లక్ష్యత్వస్యోపలక్షణత్వేన గ్రాహ్యకోటావననుప్రవేశాత్॥ అతోఽత్ర వాగవిషయతోక్తిరభిధావృత్త్యభిప్రాయా॥ అత ఏవౌపనిషదైకవేద్యత్వం చ వ్యాఖ్యాతం ॥ తం త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామీతి విధినిషేధముఖవాక్యద్వయవిధ్యుత్థజనితా బ్రహ్మాకారమనోవృత్తిర్ద్వేధా భవతి ॥ తత్ర విధిరూపవాక్యజనితమనోవృత్తిస్సోపాదానబలేన నిరుపాధికం బ్రహ్మ విషయీకరోతీతి తదవగమయతి॥ న చైతావతా నిరుపాధికస్య మనోవృత్త్యవిషయత్వభంగః మనోవృత్తేరేవోపాధేస్సద్భావేనాస్య సోపాధికత్వాత్ ॥ నాప్యవస్తుత్వం అతదుపాధేరుపలక్షణత్వేన విషయకోటావననుప్రవేశాత్॥ ఏవం నిషేధముఖప్రవృత్తవాక్యజనితమనోవృత్తిరపి సమస్తోపాధివ్యతిరేకావచ్ఛిన్నం తద్బ్రహ్మ గోచరయతి తదవచ్ఛేదకం వ్యతిరేకం స్వాత్మానం చ కతకరజోన్యాయేన నివర్తయతి॥ ఏతదేవాభిప్రేత్య-ఆమ్నాయతే- మనసైవేదమాప్తవ్యమితి ॥ ౬౬ ॥ ఏవముక్తరీత్యోపాధిసంస్పర్శవిధురస్య నిరస్తసమస్తోపాధికస్యాత్యంతనిర్వికల్పకస్య వాఙ్మనసాతీతత్వం సిద్ధం పరాగ్వస్తువిషయాణీతి పరాగ్వస్తూని ఇదంకారాస్పదాని శబ్దాదీని విషయా యేషాం తాని తథోక్తాని తథాత్వం చ శ్రుత్యా ఆమ్నాయతే ॥ పరాంచి ఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూరితి ॥ ౬౭ ॥ ఇత్థం యద్బ్రహ్మ వాఙ్మనసాతీతం తదద్వంద్వమద్వితీయం శీతోష్ణాదిసకలద్వంద్వనిర్ముక్తం వా అత ఏవ నిర్గుణం సత్యజ్ఞానానందైకరసమేవం రూపం బ్రహ్మ స్వాత్మభావేన విదిత్వా న బిభేతి నను కథం తస్య వేదనం సంభవతి బుద్ధ్యవిషయత్వాత్॥ నైష దోషః॥ వ్యతిరేకావచ్ఛిన్నం తద్విషయీకుర్వంత్యా మనసా అత్యంతః ప్రకర్షేణ వ్యవస్థాపయితుం శక్యత్వస్యోపపాదితత్వాత్ ఏవం జ్ఞానేనాద్వితీయసచ్చిదానందస్వప్రకాశచిదానందబ్రహ్మాత్మభావేనావస్థితో విద్వాన్ కస్మాచ్చిదపి న బిభేతి॥ భయహేతోః స్వాతిరిక్తస్య ద్వితీయస్య వస్తునోఽభావాత్ చశబ్దోఽర్థః శ్రుత్యా ప్రోక్తబ్రహ్మవిదో యత్ఫలమామ్నాతం ॥ ఏతగ్ం హ వావ న తపతి కిమహగ్ం సాధు నాకరవం కిమహం పాపమకరవమితి తదర్థం సంగృహ్ణాతి ॥ ౬౮॥ ఏవమితి॥ యోఽయముక్తరీత్యా గు

రూపదేశక్రమేణాద్వితీయబ్రహ్మాత్మత్వవిత్సన్బ్రహ్మభూతః అకృతేన సాధుకర్మణా పుణ్యేన కృతేనవా అసాధుకర్మణా పాపేనన తపతి ॥ స్వాత్మానమితి శేషః ॥ మూలాజ్ఞాననివృత్త్యా తద్విలసితస్య క్రియాకారకఫలాత్మకస్య ప్రపంచస్యాపిబాధితత్వాత్ - అజ్ఞానీహిముమూర్షావస్థాయాం యజ్ఞదానాదిశుభకర్మాకరణాత్ ॥ స్వర్గాద్యప్రాప్తిం స్వకృతపాపఫలనరకప్రాప్తించమనసాపశ్యన్ లోకద్వయాత్ తాభ్యాంబిభేతి ॥ జ్ఞానీతుభావిజన్మాపాదకకర్మసంచయస్యజ్ఞానాగ్నినాదగ్ధత్వాద్భావిజన్మాభావేననతపతీత్యర్థః ॥ ౬౯ ॥ సయఏవంవిద్వానేతేఆత్మానగ్ంస్పృణుత ఇతి వా

౬౯ ॥ తప్యతాపకరూపేణవిభాతమఖిలంజగత్ । ప్రత్యగాత్మతయాభాతిజ్ఞానాద్వేదాంతవాక్యజాత్ ॥ ౭౦॥ కర్తాకారయితాకర్మకరణంకార్యమాస్తికాః । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥౭౧॥ ప్రమాతాచప్రమాణంచప్రమేయంప్రమితిస్తథా । సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౭౨ ॥ నియోజ్యశ్చనియోగశ్చ సాధనానినియోజకః । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౭౩ ॥ భోక్తాభోజయితాభోగో భోగోపకరణానిచ । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౭౪ ॥ గ్రాహకశ్చకథాగ్రాహ్యం గ్రహణంసర్వతోముఖం । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥౭౫॥ అన్యథాజ్ఞానమజ్ఞానంసంశయజ్ఞానమేవచ । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౭౬ ॥ ఘటజ్ఞానంపటజ్ఞానంకుడ్యాదిజ్ఞానమేవచ । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౭౭ ॥ ఘటఃకుడ్యంకుసూలంచపటఃపాత్రంచపర్వతాః । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౭౮॥ పాతాళాద్యాశ్చలోకాశ్చ సత్యలోకాదయోపిచ। సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౭౯॥ బ్రహ్మాండంతత్రతత్స్థానామండానాం శతకోటయః । సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౮౦ ॥ సముద్రాశ్చతటాకాశ్చనద్యస్సర్వానదాఅపి । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥ ౮౧ ॥ మేరుమందరపూర్వాశ్చపర్వతాశ్చమహత్తరాః । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥ ౮౨॥ వనానివనదేశాశ్చ వన్యానివివిధానిచ। సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥ ౮౩॥ వృక్షాశ్చవివిధాఃక్షుద్రతృణగుల్మాదయోపిచ। సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౮౪ ॥ ఆకాశాదీనిభూతానిభౌతికాన్యఖిలాన్యపి । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౮౫ ॥ శబ్దస్పర్శాదితన్మాత్రరూపాణిసకలానిచ । సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౮౬ ॥ క్రిమికీటపతంగాశ్చ క్షుద్రాఅపిచజంతవః। సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౮౭ ॥ పశవశ్చమృగాశ్చైవ పన్నగాఃపాపయోనయః । సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౮౮ ॥ మహిష్యాశ్చైవమాతంగా అశ్వోష్ట్రాః ఖగాఅపి । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥ ౮౯॥ యక్షరాక్షసగంధర్వప్రముఖాస్సిద్ధకిన్నరాః। సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥౯౦॥ కర్మదేవాశ్చదేవాశ్చదేవరాజోవిరాట్స్వరాట్ । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥౯౧॥ అహంచమద్విభూతిశ్చమమభక్తాశ్చదేహినః । సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౯౨॥ విష్ణుర్విష్ణువిభూతిశ్చ విష్ణుభక్తాశ్చదేహినః । సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్॥ ౯౩॥ రుద్రోరుద్రవిభూతిశ్చరుద్రభక్తాశ్చదేహినః । సర్వమాత్మతయాభాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౯౪॥ ఈశ్వరస్తద్విభూతిశ్చ తదీయాస్సర్వదేహినః । సర్వమాత్మతయాభాతిప్రసాదాత్పార

క్యస్యార్థమాహ ॥ తప్యతాపకేతి ॥ తప్యస్తపిక్రియావిషయోభోక్తృప్రపంచః తాపకానిసాధ్యసాధుకర్మాదీని - ఏవంద్వైవిధ్యేనావస్థితమపిసర్వంజగదద్వితీయబ్రహ్మాత్మైకత్వజ్ఞానాద్విదుషః స్వస్వరూపతయైవభాతినతుస్వాతిరిక్తంకించిత్పశ్యతిమైనాసౌతప్యత ॥ ౭౦॥ అత్యల్పమిదముచ్యతేక్రియాకారకలక్షణః సర్వోపిప్రపంచః స్వాత్మమాత్రతయైవతస్యభాతీత్యాహ ॥ కర్త్రేత్యాదినా ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ ౭౪ ॥ ౭౫ ॥ ౭౬ ॥ ౭౭ ॥ ౭౮॥౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥ ౮౨॥ ౮౩॥ ౮౪॥ ౮౫॥ ౮౬॥ ౮౭॥ ౮౮ ॥ ౮౯ ॥౯౦॥౯౧॥౯౨॥ ౯౩॥ ౯౪॥ ౯౫॥ ౯౬॥ ౯౭॥౯౮॥౯౯॥

౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ నన్వేవంవిధం సర్వం జగద్విదుషః స్వాత్మతయా ప్రతీయతే చేదాత్మనః సవిశేషత్వాపత్తిరిత్యాశంక్యాహ ॥ ఆత్మానామేతి ॥ స్వస్మిన్నారోపితప్రపంచస్యభాసకం సాధనాంతర నిరపేక్షేణ స్వయమేవ ప్రకాశమానం యత్సాక్షిచిన్మాత్రం స ఏవాత్మా ॥ సాక్ష్యం తు జగదధ్యస్తశుక్తిరూప్యవన్మిథ్యాభూతమిత్యర్థః ॥ నన్వేవమాత్మా యది స్వయంప్రకాశస్తర్హి విదుషామివావిదుషామప్యసౌ ప్రకాశమాన ఏవేత్యయుక్తం తత ఏవ సర్వేషాం ముక్తిః స్యాదిత్యత ఆహ ॥ తమితి ॥ స్వప్రకాశమపి తం త్వమహమితి శబ్దైస్తదర్థవిషయ మనోవృత్త్యా చాహంకారవైశిష్ట్యేనైవ జానంతి లౌకికాః ॥ ౧౦౭ ॥ పరమార్థతో నిరస్తసమస్తోపాధికమద్వితీయం చిన్మాత్రస్వరూపం నైవ జానంతి ॥ అద్వయత్వత ఇతి అద్వితీయత్వాదేవాత్మనః పరమార్థతో వేదితారో నైవ విద్యంతే ॥ వేదనస్య ప్రమాతృప్రమాణాదిభేదసాపేక్షత్వాత్ ॥ ౧౦౮ ॥ తర్హి విద్వానపి కథం వేదేత్యత ఆహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ శ్రవణాదిసాధనజనితయా నిరస్తసమస్తోపాధికబ్రహ్మాత్మవిషయమనోవృత్త్యా ఆవరణాజ్ఞానాపనయే సతి ॥

మేశ్వరాత్ ॥ ౯౫ ॥ సదాశివసమాఖ్యస్తు శివస్తస్యాపి భూమయః । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౯౬ ॥ దిశశ్చ విదిశశ్చైవ సాభ్రనక్షత్రమండలమ్ । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౯౭ ॥ సంకర్షణో వాసుదేవః ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధకః । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౯౮ ॥ మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నారసింహోఽథ వామనః । తద్భక్తాశ్చ తథా భాంతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౯౯ ॥ ఆశ్రమాశ్చ తథా వర్ణాస్సంకరా వివిధా అపి । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౧౦౦ ॥ నిషిద్ధం చానిషిద్ధం చ నిషేధా విధయోఽపి చ । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౧౦౧ ॥ శరీరమింద్రియం ప్రాణో మనో బుద్ధిరహంకృతిః । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౧౦౨ ॥ కామక్రోధాదయస్సర్వే తథా శాంత్యాదయోఽపి చ । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౧౦౩ ॥ జీవాత్మపరమాత్మా చ తయోర్భేదశ్చ భేదకః । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౧౦౪ ॥ జడశక్తిప్రభేదాశ్చ చిచ్ఛక్తిస్తద్భిదా చ యా । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౧౦౫ ॥ అస్తిశబ్దాదితా అర్థా నాస్తిశబ్దాదితా అపి । సర్వమాత్మతయా భాతి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ ॥ ౧౦౬ ॥ ఆత్మానామసురాః స్వేన భాసా యో భాతి సంతతమ్ । తమేవ త్వమహంశబ్దప్రత్యయాభ్యాం తు జంతవః ॥ ౧౦౭ ॥ వ్యవహారేఽపి జానంతి న జానంత్యేవ తేఽర్థతః । అర్థతశ్చాన్యవేత్తారో న విద్యంతేఽద్వయత్వతః ॥ ౧౦౮ ॥ ఏవమాత్మానమద్వైతమాత్మనా వేద యస్స్థిరమ్ । సోఽయమర్థమిమం నిత్యం గాయన్నాస్తే స్వభావతః ॥ ౧౦౯ ॥ యథా నర్తనమీశస్య స్వభావాల్లోకరక్షకమ్ । తథా విద్యావినోదాఖ్యా గీతిర్లోకోపకారిణీ ॥ ౧౧౦ ॥ యథైవాదిగురోర్గీతిర్లోకానాం హితకారిణీ । తథైవాస్య గురోర్గీతిర్లోకానాం హితకామ్యయా ॥ ౧౧౧ ॥ ఆప్తకామస్య రుద్రస్య గీతిర్వ్యాఖ్యానలక్షణా । పరోపకారిణీ తద్వద్గీతిరస్యాపి తద్గురోః ॥ ౧౧౨ ॥ లౌకికేష్వపి గానేషు ప్రసాదం

అద్వితీయమాత్మానం స్వరూపప్రకాశేనైవ విద్వాన్ సాక్షాత్కరోతి ॥ ఏవం విదుషో యద్జ్ఞానం ప్రదర్శితం శ్రుతౌ । ఏతత్సామ గాయన్నాస్తే ఇత్యాదినా సువర్ణజ్యోతిరిత్యంతేన తదనూద్య ప్రయోజనకథనేనోపపాదయతి ॥ సోఽయమిత్యాదినా ॥ హాఉహాఉహా ఇత్యాదిసువర్ణజ్యోతిరిత్యంతం సామ ॥ తస్య చ అయమర్థః ॥ యదేతావంతం కాలం భోక్తృభోగ్యభోగప్రదరూపం జగద్విభక్తమాసీత్ ॥ తత్సర్వమహమేవ న మత్తోఽన్యత్కించిదస్తి అహో ఇదం మహదాశ్చర్యం ॥ స్వప్రకాశచిల్లక్షణపరమజ్యోతీరూపోఽహమేవ తత్సర్వమభిభవామీతి ॥ తత్సామ గాయన్నిమమర్థమనుసందధానో విద్వాన్ క్షేపహేతోరభావాదవ్యాకులమాస్త ఇత్యర్థః ॥ ౧౦౯ ॥ ఏతద్దృష్టాంతేనోపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ పరమేశ్వరనర్తనవద్విద్వద్విజ్ఞానమపి లోకరక్షాహేతురిత్యుపపాద్య పరతత్త్వప్రతిపత్త్యుపాయత్వమపి తస్య దృష్టాంతేనోపపాదయతి ॥ యథైవేతి ॥ ఆదిగురోః పరమేశ్వరస్య కర్తరి షష్ఠీ. తత్కర్తృకా గీతిః పరతత్త్వవ్యాఖ్యానరూపా యా ఈశ్వరగీతేతి కూర్మపురాణే ప్రసిద్ధా ॥ సా యథా పరతత్త్వోపదేశేన గీతిర్లోకోపకారిణీ ॥ ఏవమస్య విదుషో గీతిరపి పరతత్త్వప్రసాదనేన జగదనుగ్రహాయేత్యర్థః ॥ ౧౧౦ ॥ ౧౧౧ ॥ ౧౧౨ ॥ నన్వయముపదేశో వాక్యాంతరాదపి

దపి ప్రసిద్ధఇతివిదుషో గానమయుక్తమిత్యతఆహ ॥ లౌకికేష్వితి॥ ౧౧౩॥ వ్యాఖ్యాగానేష్వితి॥సంస్కృతశబ్దరూపం గద్యపద్యాత్మకంవ్యాఖ్యాగానం ॥ తత్తద్దేశీయభాషయాపరమేశ్వరవిషయగీతిర్లౌకికీ॥శ్రుత్యుపనిషదాదిగీతిః॥౧౧౪॥ ౧౧౫ ॥ ౧౧౬ ॥ ౧౧౭ ॥ ౧౧౮ ॥ యదిదంబ్రహ్మవిద్యాగమనంతత్సంగృహ్ణాతి ॥ ఇతీతి॥ అనేనయథోక్తప్రకారేణ పరతత్త్వవిషయా ఉపనిషదుపదిష్టా - ఉపనిషన్నామ బ్రహ్మవిద్యా- ప్రత్యగాత్మానంనిరస్తసమస్తోపాధికంబ్రహ్మోపనీయ భేదభ్రమహేతుభూతమవిద్యాతత్కార్యంనివర్తయతీతితచ్ఛబ్దవ్యుత్పత్తేః ఉక్తంహ్యాచార్యైః॥ ఉపనీయేమమాత్మానంబ్రహ్మాపాస్తద్వయంయతః-నిహంత్యవిద్యాంతజ్జంచతస్మాదుపనిషన్మతేతి ॥ ౧౧౯॥

ఇతి శ్రీమాధవాచార్య విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- ఉపరిభాగ-బ్రహ్మగీతాయాం తృతీయోఽధ్యాయః. ... ... *

కురుతే శివః । కింపునర్వైదికైర్గానైస్తోత్రగానం సమాశ్రయేత్॥ ౧౧౩॥ వ్యాఖ్యాగానేష్వశక్తస్తు శివముద్దిశ్య భక్తితః । లౌకికీం అపివా గీతింకుర్యాన్నిత్యమతంద్రితః॥ ౧౧౪ ॥ గీతిగానం శివప్రాప్తేస్సుతరాంకారణంభవేత్ । గీతిగానేన యోగస్స్యాద్యోగాదేవశివైక్యతా॥౧౧౫॥ గీతిజ్ఞోయది యోగేన సయాతిపరమేశ్వరమ్ । ప్రతిబంధకబాహుళ్యాత్తస్యైవానుచరో భవేత్ ॥ ౧౧౬ ॥ కేవలంలౌకికంగానంకుర్యాన్మోహతోపివా । యదికుర్యాత్ప్రియాం దేవ ప్రాప్నుత్తిర్భవేద్ద్విజః ॥ ౧౧౭ ॥ అతిస్తుసంసారవినాశహేతుశ్శ్రుతిప్రకాశేనవతేఽవసన్నా । ప్రబోధమాసాద్యశివస్యతం పువస్సదేవగాయన్నిహ చ గేదిమాం మహీమ్ ॥ ౧౧౮ ॥ ఇత్యుపనిషత్పరతత్త్వవిషయావస్యామ్యముదితాసకలదుఃఖవినాశక్త్రీ । కష్టహృదయస్య మునుష్యసదైవభక్తిసహితస్యమజనస్యఖలుదేయా ॥ ౧౧౯॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం తృతీయోఽధ్యాయః. ... ... *

—* సాక్ష్యాస్తిత్వకథనమ్. *—

బ్రహ్మోవాచ ॥ అస్తిదేవస్స్వతస్సిద్ధస్సాక్షీసర్వస్యసర్వదా । సంసారార్ణవమగ్నానాం సాక్షాత్సంసారమోచకః ॥ ౧ ॥ సర్వేషాంచమనస్తేన ప్రేరితంనియమేనతు । విషయేగచ్ఛతిప్రాణశ్చేష్టతేవాగ్వదత్యపి ॥ ౨॥ చక్షుఃపశ్యతిరూపాణి శ్రోత్రంశబ్దంశృణోత్యపి।అన్యానిఖానిసర్వాణి తేనైవప్రేరితానితు ॥ ౩॥ స్వంస్వంవిషయముద్దిశ్యప్రవర్తంతేనిరంతరమ్।ప్రవర్తకత్వంచాప్యస్య

ఓం॥ఏవమైతరేయకతైత్తిరీయకస్యాపి ఐదంపర్యంప్రతిపాదితం ॥ అథ సామవేదోపనిషదోపి బ్రహ్మాత్మైకత్వపరత్వంవక్తుమారభమాణస్తావజ్జైమినిసామశాఖోపనిషదర్థం సంగృహ్ణాతి॥ చతుర్థేనాధ్యాయేన-యథోదీరితంబ్రహ్మాత్మైకత్వముపదేశగమ్యమేవనతుతర్కగమ్యమితి-అముమర్థంద్యోతయితుంశ్రుత్యాప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాంబ్రహ్మోపదిశ్యతే ॥ కేనేషితంపతతిప్రేషితంమనః - కేనప్రాణః ప్రథమఃప్రైతియుక్తః - కేనేషితాం వాచమిమాంవదంతిచక్షుశ్శ్రోత్రంకఉదేవోయునక్తీతిప్రశ్నః - శ్రోత్రస్యశ్రోత్రంమనసోమనోయద్వాచోహవాచం సఉప్రాణస్యప్రాణశ్చక్షుషశ్చక్షురితి ప్రతివచనం। తదేతదుభయమర్థతః సంగృహ్ణాతి ॥ అస్తిదేవఇత్యాదినా ॥ స్వతస్సిద్ధఇతి సార్వకాలికం పారమార్థికం సత్యత్వంవివక్షితం॥ సాక్షీతి॥ స్వపరవ్యవహారహేతుభూతచిత్ప్రకాశరూపత్వంసాక్ష్య ప్రపంచానంతర్భావేన కూటస్థత్వం నిత్యత్వంచ ॥ ౧ ॥ సర్వేషామితి ॥ తేనసర్వసాక్షిణాస్వతంత్రేణపరమేశ్వరేణసర్వప్రాణిహృదయేజీవభావేనానుప్రవిశ్యావస్థితేనేచ్ఛామాత్రాత్ప్రేరితంప్రవర్తితం-సత్స్వవిషయేమంతివ్యేమనఃప్రవర్తతే ॥ నచదేహేంద్రియాదిసంఘాతఏవతత్ప్రేరకఇతివాచ్యం - తస్యప్రసిద్ధత్వేనోపదేశవైయర్థ్యప్రసంగాత్॥ అతస్తద్వ్యతిరిక్తేనచిన్మాత్రజ్యోతిషాకేన చిత్ప్రేరితమేవమనః స్వవిషయం ప్రత్యాయయతీతియుక్తమభ్యుపగంతుం - ప్రాణాపానాదిపంచవృత్త్యాత్మకో ముఖ్యప్రాణశ్చతేనప్రేరితఏవ ప్రాణనాది చేష్టాంకరోతి॥ తథాసర్వశబ్దవ్యవహారహేతుభూతంవాగింద్రియమపి చిన్మాత్రస్వరూపేణైతేనప్రేరితమేవాభివదనరూపం స్వకార్యంకరోతి ॥౨॥ చక్షుశ్శ్రోత్రయోరప్యేవం యోజ్యం - అన్యానీతి ॥ ఉక్తవ్యతిరిక్తాని బుద్ధీంద్రియాణికర్మేంద్రియాణిచేత్యర్థః॥౩॥నన్వసంగోదాసీనస్యకూటస్థనిత్యస్య నిస్తరంగసముద్రకల్పస్య చిన్మాత్రరూపస్యాత్మనఃకథ

మిత్యగ్రిథం ప్రేరకత్వం సంభవతీత్యత ఆహ ॥ ప్రవర్తకత్వమితి ॥ మాయయేతి ॥ మలినసత్త్వప్రధానమాయాపరిణామగుణ
పంచకేనేంద్రియాద్యుపాధిసంపర్కవశేనేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ నను ప్రేరక ఆత్మాన్యస్తతోన్యత్వేప్యైక్యం మనఆదికమితి ద్వై
తాపత్తిర్దుర్వార ఇత్యత ఆహ ॥ ఇంద్రియాణామితి ॥ మనఃప్రభృతీనామింద్రియాణాం స్వరూపే తస్మిన్నధ్యస్తత్వాత్త
ప్తాయఃపిండన్యాయేనాధిష్ఠానసత్త్వమేవారోపితేషు మనఃప్రభృతిషు ధర్మత్వేన ప్రతిభాతి ॥ న చ తేషాం స్వాభావికం
సత్త్వమస్తీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ఏవం మనఆదికం యస్స్వేచ్ఛామాత్రాత్స్వస్వవ్యాపారే ప్రేర్యతే స కింరూప ఇతి ప్రశ్నోనుక్తో
ప్యర్థాదవగంతవ్యః - అస్య చోత్తరమాహ ॥ శ్రోత్రమితి ॥ శ్రోత్రం తావదితరప్రపంచవద్దృశ్యత్వాత్ స్వస్వరూపాధిష్ఠా
నభూతే సచ్చిన్మాత్రే ఆత్మన్యధ్యస్తమిత్యవివాదం తచ్ఛ్రూయతే- అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యా శ్రవణసాధనమింద్రియమధి
ష్ఠానత్వేన తదనుప్రవిశ్య స్వప్రకాశచిద్రూపః పరశివస్తస్య శ్రోత్రస్య శ్రోత్రత్వం శ్రవణసామర్థ్యం ప్రయచ్ఛతి ॥ స
ర్వాంతరస్వప్రకాశాత్మచైతన్యజ్యోతిస్సంబంధేనహి తత్స్వవిషయశబ్దాదిభివ్యంజనసమర్థం భవతి అతశ్శ్రోత్రస్యాపి
శ్రవణసామర్థ్యప్రదానాత్తథావిధం సర్వాంతరం చైతన్యం శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యుపనిషత్సు నిర్దిశ్యతే ॥ ౬ ॥ ఏవం మనస్స్వాత్మని
త్యాదావపి యోజ్యం - సత్త్వస్థ ఇతి ॥ సత్త్వకార్యే అంతఃకరణేనుగతం యత్కారణభూతం సత్త్వం తస్య చైతన్యప్రకాశాభివ్యంజ
నసామర్థ్యాత్తేనావచ్ఛిన్న ఇత్యర్థః - మననసామర్థ్యయుక్తం హి మనస్తచ్చ సామర్థ్యముదీరితరీత్యా తస్య చైతన్యేనాధీ
యత ఇతి తన్మనసో మన ఇత్యుపదిశ్యతే ॥ ౭ ॥ వాచో వాక్త్వమితి ॥ స్వాత్మన్యధ్యస్తం వాగింద్రియమనుప్రాప్య తస్య స్వస్య
సంబంధేనాభివదనసామర్థ్యరూపం వాక్త్వం ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః ॥ తథా స్వాత్మన్యధ్యస్తస్య ప్రపంచవృత్తేః ప్రాణస్యా
పి ప్రాణనాదిక్రియాసామర్థ్యరూపం ప్రాణత్వం ప్రయచ్ఛతి ॥ అత ఏవాస్య శ్రుత్యామ్నాయతే ॥ ఊర్ధ్వం ప్రాణమున్న

మాయయా న స్వభావతః ॥ ౪ ॥ ఇంద్రియాణాం తు సత్తా చ నైవ స్వాభావికీ మతా । తప్తాయఃపిండవ
త్తస్య సత్తయైవ సురర్షభాః ॥ ౫ ॥ శ్రోత్రమాత్మని చాధ్యస్తం స్వయం దేవో మహేశ్వరః । అనుప్రవిశ్య
శ్రోత్రస్య దదాతి శ్రోత్రతాం హరః ॥ ౬ ॥ మనస్స్వాత్మని చాధ్యస్తం ప్రవిశ్య పరమేశ్వరః । మనస్త్వం తస్య
సత్త్వస్థో దదాతి నియమేన తు ॥ ౭ ॥ వాచో వాక్త్వమనుప్రాప్య ప్రాణస్య ప్రాణతాం హరః । దదాతి
నియమేనైవ చక్షుష్ట్వం చక్షుషస్తథా ॥ ౮ ॥ అన్యేషామింద్రియాణాం తు కల్పితానాం మహేశ్వరః ।
తత్తద్రూపమనుప్రాప్య దదాతి నియమేన తు ॥ ౯ ॥ తత్ర చక్షుశ్చ వాక్చైవ మనశ్చాన్యాని ఖాని చ । న గ
చ్ఛంతి స్వయంజ్యోతిస్స్వభావే పరమాత్మని ॥ ౧౦ ॥ స దేవో విదితాదన్యస్తథైవావిదితాదపి । వాచా చ మ
నసా చైవ చక్షుషా వా తథైవ చ ॥ ౧౧ ॥ శ్రోత్రేణాపి సురశ్రేష్ఠాః ప్రాణేనాన్యేన కేనచిత్ । న శక్యో గోచ

యత్యపానం ప్రత్యగస్యతి ॥ మధ్యే వామనమాసీనం విశ్వే దేవా ఉపాసత ఇతి ॥ చక్షుష్ట్వం చక్షుషస్తథేతి ॥ యథా శ్రోత్ర
స్య శ్రోత్రత్వం తథేత్యర్థః ॥ శ్రోత్రాద్యామ్నాతస్యోపలక్షణార్థత్వాదనామ్నాతేంద్రియసంగ్రహాయాహ ॥ అన్యేషామితి ॥
౮ ॥ ఏవం శ్రోత్రాదిపరికల్పనాస్పదం కల్పితానాం చ తేషాం శ్రవణాదిసామర్థ్యప్రదం సర్వాంతరం చిదేకరసం బ్రహ్మేత్యు
పదిష్టం భవతి । ౯ ॥ నన్వీదృశం వస్తు ఘటాదివద్విరిక్తతయా స్పష్టం కస్మాన్నానుభూయత ఇతీమామాశంకాం నిరసితుమా
మ్నాయతే ॥ న తత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి న వాగ్గచ్ఛతి నో మన ఇతి తత్సంగృహ్ణాతి ॥ తత్రేతి ॥ వాక్చేతి శబ్దాభివ్యంజకమింద్రి
యం తదభివ్యంగ్యః శబ్దశ్చోభయమత్ర వాక్శబ్దేన వివక్షితం ॥ తస్మాదేతాని చక్షురాదీని బ్రహ్మణి మాయయా అధ్యస్త
త్వాత్తదాత్మకాని - అతస్స్వాత్మభూతే బ్రహ్మణి కథం తేషాం ప్రవృత్తిః విషయవిషయిభావస్య భేదసాపేక్షత్వాత్ ॥
తదవిషయత్వసమర్థనాయాహ ॥ స్వయంజ్యోతిరితి ॥ స్వప్రకాశచిద్రూపస్య సర్వాంతరస్య చక్షురాదికరణం ప్రతిసా
క్షిణస్తద్విషయత్వానుపపత్తిరిత్యభిప్రాయః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం చక్షురాదిసర్వప్రమాణావిషయం పరశివస్వరూపమాగమోపి
కథం ప్రత్యాయయేదిత్యాశంక్య విదితావిదితవ్యతిరేకావచ్ఛిన్నం తత్ప్రతిపాదయితుం శక్యమిత్యభిప్రేత్యామ్నాయతే ॥
అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధీతి ॥ తత్సంగృహ్ణాతి ॥ స ఇతి శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యాదినా నిర్దిష్టశ్రవణాదిసామర్థ్యప్ర
దో యస్సర్వాంతరః స్వప్రకాశః సాక్షిచిద్రూప ఆత్మా - స విదితాద్విక్రియాఫలవ్యాప్తాద్విషయాదన్యః విలక్షణః ॥ తథా
అవిదితాదజ్ఞాయమానాదపి విలక్షణః - స్వయం ప్రకాశమానత్వాత్ । ఏవం విదితావిదితాభ్యామన్యత్వేనాగమప్రమా
ణాత్ప్రతిపత్తుం శక్య ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఏవమాత్మన్యుపదిష్టే శిష్యః తతోన్యదేవ కించిదుపాసనీయం బ్రహ్మేతి శిష్యశంకా
నిరాసార్థమామ్నాయతే ॥ యద్వాచానభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే - తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదము

పాసతే ॥ యన్మనసా న మనుతే యేనాహుర్మనో మతం - తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే - యచ్చక్షుషా న పశ్యతి యేన చక్షూంషి పశ్యతి ॥ తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే ॥ యచ్ఛ్రోత్రేణ న శృణోతి యేన శ్రోత్రమిదం శ్రుతం - తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసతే - యత్ప్రాణేన న ప్రాణితి యేన ప్రాణః ప్రణీయతే - తదేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిదముపాసత ఇతి తత్సంగృహ్ణాతి ॥ వాచా చేతి ॥ యద్వాగాదిభిరింద్రియైర్విషయీకర్తుమశక్యం విదితావిదితాభ్యామన్యత్త్వేన నిర్దిష్టం స్వప్రకాశసాక్షిచిద్రూపం ॥ ౧౨ ॥ యస్మాత్సర్వాంతరస్యాత్మనశ్చిత్ప్రకాశేన వాఙ్మనసాద్యఖిలం జగత్సూర్యప్రకాశేన రూపమివ ప్రకాశ్యతే ॥ స్వవ్యాపారేషు ప్రేర్యతే చ తదేవ చ సర్వాంతరం బ్రహ్మ విద్ధి తజ్జ్ఞానితత్త్వేన తస్మాదన్యదిదం కార్యరూపమిత్యేవ కారార్థః ॥ ౧౩ ॥ ఏవమింద్రియాదివివిక్తస్వతత్త్వసాక్షిణః ప్రత్యగాత్మనో యద్బ్రహ్మరూపత్వజ్ఞానముపదిష్టం తస్య ఫలమామ్నాయతే ॥ అతిముచ్య ధీరాః ప్రేత్యాస్మాల్లోకాదమృతా భవంతీతి - తదర్థం బ్రూతే - ఏవమితి ॥ ధీరాః ధీమంతో విద్వాంసః - ఏవముక్తప్రకారేణ దేహేంద్రియాదికమాత్మనో వివిచ్య తతో వివిక్తమద్వితీయబ్రహ్మాత్మతత్త్వం ప్రమాణతర్కాభ్యాం గురుముఖాదధిగమ్య మననిదిధ్యాసజనితనిర్విచికిత్ససాక్షాత్కారలక్షణేన స్వానుభవేన యే జానంతి తేఽమృతత్వలక్షణాం ముక్తిం ప్రాప్నువంతీత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ ఇత్థం స్వాత్మతయోపదిష్టస్య బ్రహ్మణోఽవగతిసమయే శిష్యస్యాహం మాం బ్రహ్మ జానామీతి కర్మకర్తృభావలక్షణభేదావభాసస్యావస్తువిషయత్వం ప్రతిపాదయితుం తథావిధభేదనిర్ముక్తమఖండైకరసం బ్రహ్మాత్మతత్త్వం స్వరూపప్రకాశేనైవ జ్ఞాపయితుం చ గురుశిష్యకృతోక్తిప్రత్యుక్తిరూపేణ శ్రుతిః ప్రవదతే - యది మన్యసే సువేదేతి దభ్రమేవాపి నూనం - త్వం వేత్థ బ్రహ్మణో రూపమితి గురువాక్యం ॥ నాహం మన్యే సువేదేతి నో న వేదేతి వేద చేతి తత్ప్రతివ

> రీకర్తురం సత్యమేవమయోదితమ్ ॥ ౧౨ ॥ యస్యేదమఖిలం నిత్యం గోచరం రూపవద్రవేః । తదేవ పర
> మం బ్రహ్మ విద్ధ్యాయం సనాతనం ॥ ౧౩ ॥ ఏవం జానంతి యే ధీరాస్తర్కతశ్చ ప్రమాణతః । గురూ
> క్త్యా స్వానుభూత్యా చ భవంతి ఖలు తేఽమృతాః ॥ ౧౪ ॥ సుజ్ఞానమితి తద్బ్రహ్మ జానీథ యది యేసు
> రాః । దభ్రమేవహి తత్సాక్షిబ్రహ్మవేద్యం కథం భవేత్ ॥ ౧౫ ॥ యస్య స్వాత్మతయా బ్రహ్మ విదితం క
> ర్మతాం వినా ॥ తస్య తజ్జ్ఞానకర్తృత్వవిహీనస్య మతం హి తత్ ॥ ౧౬ ॥ యస్యామతం తస్య మతం
> మతం యస్య న వేద సః । అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతాం ॥ ౧౭ ॥ బ్రహ్మజ్ఞానే ఘటజ్ఞానే

చనరూపం శిష్యవాక్యం - తదేతద్వాక్యద్వయాభిప్రేతమర్థం సంగృహ్య బ్రహ్మా దేవాన్ప్రత్యుపదిశతి ॥ సుజ్ఞానమితి ॥ హే దేవా యూయం యత్స్వాత్మభూతం బ్రహ్మ సుజ్ఞాతం సుష్ఠు అస్మాభిర్బుద్ధివృత్త్యా విషయీకృతమితి యది జానీథ ॥ తర్హి అవచ్ఛిన్నస్వభావం తద్బ్రహ్మ బుద్ధివృత్తిపరిచ్ఛేదాద్దభ్రమల్పమేవ భవేత్ ॥ తథా చావస్తుగోచరమేతజ్జ్ఞానం స్యాదిత్యర్థః ॥ తథావిధబుద్ధివృత్తేః సాక్షిత్వేన భాసకం తద్బ్రహ్మ కథం తత్ప్రకాశ్యం భవేత్ ॥ అతః స్వప్రకాశసాక్షిరూపస్య బ్రహ్మణో వేద్యత్వాసంభవాద్బుద్ధివృత్తివేద్యం సోపాధికమేవ రూపం - న తు నిరుపాధికమితి వేద్యస్య దభ్రత్వం ॥ ౧౫ ॥ యస్య ఖలు తద్బ్రహ్మ విధిక్రియాజన్యఫలభాగిత్వమంతరేణైవ స్వాత్మతయా ప్రత్యక్సాక్షిరూపేణ విదితం స్వరూపప్రకాశేనైవ భాతం భవతి ॥ స చ ప్రకాశో నిత్య ఇతి తం కర్తృత్వమపి నాస్తి తస్య విదుషస్తదనవచ్ఛిన్నం నిరస్తసమస్తోపాధికం బ్రహ్మజ్ఞాతం భవతీతి ॥ ౧౬ ॥ శిష్యాచార్యసంవాదేన నిర్ణీతమర్థం శ్రుతిరవధారయతి ॥ యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః ॥ అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామితి - తాం సంగృహ్ణాతి ॥ యస్యేతి ॥ యస్య సాధకస్య తత్స్వాత్మభూతం బ్రహ్మ అమతం మనోవృత్త్యా అవిషయీకృతం కేవలస్వరూపప్రకాశేనైవ ప్రకాశితం - తస్య తద్బ్రహ్మ మతం జ్ఞాతం భవతి ॥ యస్య తు తద్బ్రహ్మ మతం మనసా విషయీకృతం నాసౌ తజ్జానాతి తస్మాత్తద్బ్రహ్మ వయం జానీమ ఇతి బుద్ధివృత్తివిశిష్టరూపేణ జానతామనవగతమేవ భవతి బుద్ధివృత్తివైశిష్ట్యేన జానతాం తు స్వరూపప్రకాశేనైవ తజ్జ్ఞాతం భవతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నను యస్య ఖల్వమతం కథం తస్య తన్మతం స్యాత్ పరస్పరవిరుద్ధత్వాదిత్యాశంక్య మతశబ్దస్యోదీరితార్థప్రతిపాదనం సమర్థయితుమామ్నాయతే ॥ ప్రతిబోధవిదితం మతమితి ॥ బుద్ధివృత్తయో బోధాః సర్వాస్వపి వృత్తిషు తద్భాసకసాక్షిరూపేణావస్థితమనుగతం స్వప్రకాశచైతన్యం ప్రకాశావ్యభిచారాన్మతమిత్యుచ్యత ఇతి శ్రుతేరర్థమర్థేన సంగృహ్ణాతి ॥ బ్రహ్మేతి ॥ యదేతచ్ఛ్రవణమననాదిసాధనజనితనిరస్తసమస్తోపాధికపరమార్థసద్బ్రహ్మవిషయం జ్ఞానం - యచ్చ వ్యావహారికసత్యఘటాదివిషయం చక్షురాదీంద్రియసంప్రయోగజనితం జ్ఞానం ॥ యచ్చ ప్రాతీతికసత్యశుక్తిరూప్యాదివిషయం భ్రాంతిజ్ఞానం

తేషు సర్వేషు వృత్తిజ్ఞానేషు నిరుపాధికం స్వాత్మభూతం చిదేకరసం బ్రహ్మ విక్రియత్వాత్ కర్త్రపి న భవతి - నాపి కర్మ ॥ కింతు తస్య సర్వస్య సాక్షిత్వేన భాసకం స్వప్రకాశజ్ఞానమేవ కేవలం భవేదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ఏతదేవ బ్రహ్మణః కర్తృకర్మభావరాహిత్యముపపాదయతి బ్రహ్మసంబంధేతి ॥ న తావదపి క్రియస్యాసంగస్య బ్రహ్మణో విద్యాం ప్రత్యాశ్రయత్వం విషయత్వం వా సంభవతి ॥ తథావిధధర్మత్వే నైవ పరిచ్ఛేదాదపరిచ్ఛిన్నార్థప్రతిపాదకబ్రహ్మశబ్దాభిధేయత్వమేవ తస్య హీయేత ॥ అతో పరిచ్ఛిన్నస్య తస్య కేనచిదపి పారమార్థికః సంబంధో దుర్నిరూప్య ఇతి విద్యా పరమార్థతో బ్రహ్మసంబంధరహితైవేత్యంగీకార్యం ॥ నా చేదేవం విధా తథా సతి తయా విద్యయా బ్రహ్మ వేదితుమశక్యం విధిక్రియాజన్యఫలభాగి [illegible] స్వర్గాద్యేవ తథావిధఫలాత్మకే బ్రహ్మణ్యుదీరితక్రియాఫలభాగిత్వాసంభవాదనుపయోగాచ్చ న హి పరమార్థతో నిరస్తసమస్తోపాధికస్య స్వయంప్రకాశమానస్య నాధేయాతిశయస్య విద్యయా కశ్చిదుపయోగోఽస్తి ॥ యేన తజ్జన్యఫలభాగిత్వం తయా తత్త్వం స్యాత్ । న త్రివిధా వేద్యత్వేన కో నామ బ్రహ్మత్వం విద్యాత్ ॥ కర్మత్వాకృతసలక్షణార్థ [illegible] సంబంధసర్వాపేక్షత్వాత్ బ్రహ్మత్వవిరుద్ధత్వాత్ అతో విద్వాన్ సకలోపాధివ్యతిరేకావచ్ఛిన్నతయా తత్త్వాత్మభూతం బ్రహ్మ [illegible] స్వప్రకాశం బ్రహ్మైవ కేవలం భవేత్ ॥ న తు

భ్రాంతిజ్ఞానేపి చాస్తికాః । నైవ కర్తృ న కర్మాపి బ్రహ్మ చిన్మాత్రవద్భవేత్ ॥ ౧౮ ॥ యస్య కర్తృతయా
భాతం బ్రహ్మ కర్తృ నరోత్తమాః । తస్య బ్రహ్మ [illegible] తస్య [illegible] హీయతే ॥ ౧౯ ॥
యస్య కర్మతయా భాతం బ్రహ్మ కర్మ సురోత్తమాః । తస్య బ్రహ్మ [illegible] యస్యాకర్మతః స్య [illegible]
హీయతే ॥ ౨౦ ॥ అకర్తృ విషయం ప్రత్యక్ప్రకాశం స్వాత్మ సైన్ధవత్ । వినా తత్ప్రమాణాభ్యాం బ్రహ్మ
యో వేద వేదసః ॥ ౨౧ ॥ ఏవం రూపపరిజ్ఞానమపి స్వస్య [illegible] । యస్య భాతి సతి తస్య సాక్షిబ్రాహ్మణ బ్రహ్మ
త్మ విత్కథం ॥ ౨౨ ॥ బ్రహ్మవిద్యాపి జాతా చేత్ [illegible] భవేత్ । అపి [illegible] బ్రహ్మ [illegible]
ద్వేద్యవిద్యాభిసంగమాత్ ॥ ౨౩ ॥ వేత్తాపి [illegible] । [illegible] ఏవం పరం
బ్రహ్మ తతోపి విద్వాన్నచాత్మవిత్ ॥ ౨౪ ॥ విద్యాయా [illegible] త్వేన విషయ [illegible] భవేత్ । బ్రహ్మ
నైవాన్యథా తత్ర బ్రహ్మ బ్రహ్మ భవేత్కథం ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మసంబంధహీనా [illegible] బ్రహ్మ [illegible]
అశక్యం తత్ర యో దేవాః కో వా బ్రహ్మాత్మవిద్భవేత్ ॥ ౨౬ ॥ బ్రహ్మ [illegible] సమ్యగ్ యా [illegible] నివృత్తిం కురు
తే తు సా । విద్యాయదిన మాయాయాః ప్రత్యగాత్మన్యసంభవాత్ ॥ ౨౭ ॥ ప్రత్యగాత్మా [illegible]
యా సా తు మహత్తమః । తథా సతి కథం మాయా సంభవః ప్రత్యగాత్మని ॥ ౨౮ ॥ [illegible] ప్రమా
ణాభ్యాం స్వానుభూత్యా చ చిద్ఘనే । స్వప్రకాశైకసంసిద్ధే నాస్తి మాయా పరాత్మని ॥ ౨౯ ॥ వ్యావహారి
కదృష్ట్యేయం విద్యావిద్యా న చాన్యథా । తత్త్వదృష్ట్యా తు నాస్త్యేవ తత్త్వమేవాస్తి కేవలం ॥ ౩౦ ॥

బ్రహ్మాత్మవిదిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఏవం స్వప్రకాశే బ్రహ్మణి విద్యయా ప్రకాశజనకత్వాసంభవేపి తత్స్వరూపావరణా విద్యానివృత్తిజననద్వారా తత్సంబంధమాశంక్య నిరస్యతి ॥ బ్రహ్మణీతి ప్రత్యక్త్వేన [illegible] తయా [illegible] విద్యే బ్రహ్మణి మాయా తత్కార్యసంస్పర్శస్యాసంభవాత్ [illegible] సమాహిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ ప్రత్యగితి ॥ సూర్యాదీః ప్రసిద్ధానాం జ్యోతిషాం [illegible] సంబంధబలేనైవ ప్రకాశకత్వమితి తథావిధస్వప్రకాశచిదాత్మా పరం జ్యోతిః - శ్రూయతే హి ॥ యేన సూర్యస్తపతి తేజసేద్ధః - తమేవ భాంతమనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి ॥ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యాది [illegible] తమోవదాచ్ఛాదకత్వాదవిద్యమానస్య నామరూపప్రపంచస్యోపస్థాపనాచ్చ మాయా [illegible] సా చ కథముదీరితలక్షణం బ్రహ్మ స్వాశ్రయే ద్విషయీకుర్యాద్వా - న హి ప్రకాశమానం సూర్యం నైశం తమ ఆశ్రయతి విషయీకరోతీత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ నన్వుక్తరీత్యా బ్రహ్మస్వరూపే విద్యయా [illegible] బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం । బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి - అథ పరా - యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యాదిశ్రుతిభిః విద్యాయాః స్వరూపప్రాప్త్యుపాయ ప్రతిపాదనం వ్యాహన్యేతేత్యాశంక్యాహ ॥ ౨౯ ॥ వ్యావహారికేతి ॥ వ్యవహారమాత్రసిద్ధం మాయాపరికల్పితం ప్రపంచమాశ్రిత్య హి ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాని ప్రవృత్తాని ॥ అతో వేదోపి తదంతర్గతత్వాద్వ్యావహారికదృష్ట్యైవ విద్యాయా అవిద్యానివృత్తిద్వారా తత్ప్రాప్త్యుపాయత్వం శాస్తి - అతో విద్యావిద్యే చేత్యేతదుభయమపి వ్యవహారదృష్ట్యైవ ॥

పరమార్థదృష్ట్యాత్వద్వితీయం స్వప్రకాశం బ్రహ్మాత్మతత్త్వమేవాస్తి॥ ౩౦॥ ఏవం పరమార్థతో బ్రహ్మణోఽసంగత్వేన విద్యా సంబంధాభావాద్బ్రహ్మాతదితరగోచరాణాం సర్వాసాం బుద్ధివృత్తీనాం యద్భాసకం సాక్షిస్ఫురణం తత్పరిశేషాత్స్వప్రకాశమద్వితీయం చేతి ప్రతిబోధవిదితం మతమితి శ్రుత్యర్థం నిగమయతి వ్యావహారికదృష్టిరితి॥ వ్యవహారదృష్టేః- పురుషస్య ఘటపటాదివిషయమనోవృత్తిషు సర్వత్ర సాక్షిచిత్ప్రకాశస్య భాసకత్వేనావ్యభిచరితత్వాదనుగతస్వపరవ్యవహారహేతుప్రకాశస్వరూపమేవ ప్రత్యగాత్మా। తస్మాదవ్యభిచారిణి చిత్ప్రకాశే బ్రహ్మణి రజ్వా ఇదమంశే సర్పధారాదివద్వ్యభిచారిదృశ్యప్రపంచస్య పరికల్పితత్వేన మిథ్యాత్వాత్ప్రకాశరూపం బ్రహ్మాద్వైతమేవేతి సిద్ధమిత్యర్థః॥ ౩౧॥ నన్వద్వైతమితి ద్వైతనిషేధవిశిష్టం బ్రహ్మ ప్రతీయతే తథా చ కథం నిర్విశేషబ్రహ్మసిద్ధిరిత్యత ఆహ॥ అద్వైతమితి॥ అద్వైతోక్తిరపి ప్రకాశావ్యభిచారాదవ్యభిచారిచిత్ప్రకాశాత్మనా ఐక్యరూపావగమాదిత్యర్థః - ప్రకాశ ఏవ సతతమితి॥ ప్రకాశస్వరూపాదన్యస్య ద్వైతనిషేధస్య ద్వైతవత్త్వాత్మనోఽసత్యత్వసామ్యేన స్వేనైవ నివర్తనాత్తన్నిషేధవినిర్ముక్తః కేవలచిత్ప్రకాశ ఏవావశిష్యతే॥ స చ స్వసత్తాయాం ప్రకాశవ్యతిరేకవిరహితత్వాత్స్వప్రకాశ ఇతి సతతశబ్దార్థః - ఏవం నిర్విశేషచిత్ప్రకాశాత్మని బ్రహ్మణి శబ్దేన మనసా చ విషయీక్రియమాణే తత్తదుపాధివైశిష్ట్యప్రసంగాత్ తూష్ణీమవస్థానమేవ విదుషః స్వరూపప్రతిపత్త్యుపాయ ఇత్యుపసంహరతి- తస్మాదితి॥ శ్రోత్రాదీనీంద్రియాణి సమనస్కాని స్వవిషయేభ్యో వ్యావృత్త్యాంతర్ముఖవిక్షేపవాసనావినిర్ముక్తే ప్రసన్నాంతఃకరణే తద్భాసకప్రత్యక్చైతన్యస్వరూపం బ్రహ్మ స్వయమేవ ప్రకాశత ఇత్యభిప్రాయః॥ ఏతావతా యస్యామతం తస్య మతమితి శ్రుత్యా

వ్యావహారికదృష్టేస్తు ప్రకాశావ్యభిచారతః। ప్రకాశ ఏవ సతతం తస్మాదద్వైతమేవ హి॥ ౩౧॥ అద్వైతమితి చోక్తిశ్చ ప్రకాశావ్యభిచారతః। ప్రకాశ ఏవ సతతం తస్మాన్మౌనం హి యుజ్యతే॥ ౩౨॥ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణైశ్చ తైః శ్రుత్యా తథైవ చ। స్వగురోరుపదేశేన ప్రసాదేన శివస్య తు॥ ౩౩॥ అర్జితైరపి ధర్మైశ్చ కాలపాకేన ధార్మికాః। అర్థో మహానయం భాతి శాంకరః పురుషస్య తు॥ ౩౪॥ యస్య ప్రకాశితస్సాక్షాదయమర్థో మహత్తరః। తస్య నాస్తి క్రియా సర్వా జ్ఞానం చాప్యద్వయం త్వతః॥ ౩౫॥ అయమర్థో మహాన్యస్య స్వయమేవ ప్రకాశితః। న స జీవో న చ బ్రహ్మ న చాన్యదపి కించన॥ ౩౬॥ అయమర్థో మహాన్యస్య స్వయమేవ ప్రకాశితః। న తస్య వర్ణా విద్యంతే నాశ్రమాశ్చ తథైవ చ॥ ౩౭॥ అయమర్థో మహాన్యస్య స్వత ఏవ ప్రకాశితః। న తస్య ధర్మోఽధర్మశ్చ న నిషేధో విధిర్న చ॥ ౩౮॥ ఏతమర్థం మహాంతం యః ప్రాప్తః శంభోః ప్రసాదతః। స శంభురేవ నైవాన్య ఇతి మే నిశ్చితా మతిః॥ ౩౯॥ ఏవమర్థ

థస్య మౌనముపపాదితో భవతి॥ ౩౨॥ నను మౌనమాత్రం చేద్బ్రహ్మోపదేశః సర్వేషాం సులభమితి॥ తత్సిద్ధ్యర్థం విశ్రయాతిశయస్వామిత్యత ఆహ॥ ప్రత్యక్షాదీతి॥ భవపరంపరానువర్తిశ్రమధర్మాదిభిః పరమేశ్వరం సమారాధ్య సమాసాదితతత్ప్రసాదస్య సాధనచతుష్టయసంపన్నస్యైకస్య చిదేవ ముముక్షోః పురుషస్య మహానసుమహత్త్వేనాతిగంభీరోఽయమర్థో భాతి నాన్యస్యేత్యర్థః ౩౩॥ శ్రుతావప్యమృతత్వం హి విందత ఇత్యాదినా సాధనాంతరనిరపేక్షస్యాయమర్థోత్థజ్ఞానస్యామృతత్వప్రాప్త్యుపాయత్వం ప్రతిపాదితం తత్తాత్పర్యార్థకథనేన వివృణోతి॥ యస్యేత్యాదినా॥ అద్వయం త్వత ఇతి॥ ౩౪॥ స్వాత్మనోఽద్వితీయబ్రహ్మసాక్షాత్కారాద్భావకర్మణోః సాధనభూతవస్త్వంతరప్రతిభాసాభావాదద్వితీయబ్రహ్మాత్మనావస్థితస్య విదుషస్తత్ర నాధికార ఇత్యర్థః॥ ౩౫॥ న కేవలమేతావదేవ భేదోపజీవనేన ప్రవృత్తః సకలోఽపి వ్యవహారస్తస్య న సంభవతీత్యాహ॥ అయమర్థో మహానిత్యాదిభిః పద్యైః॥ ౩౬॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ శ్రుతావాత్మనా విందతే వీర్యమితి॥ యద్విద్యాప్రకాశితాత్మస్వరూపేణైవ విద్యాతత్కార్యాభిభవసమర్థం వీర్యం విద్వాన్లభత ఇతి ప్రతిపాదితం తద్దర్శయతి॥ వైభవం తస్యేతి॥ వైభవం మహత్త్వం నిర్విశేషస్య మహత్త్వాసంభవాత్తేన మహత్త్వేన స్వకారణభూతం నిరతిశయం వీర్యం లక్ష్యతే॥ ధనసహాయమంత్రౌషధాది సాధనజనితం వీర్యం హ్యనిత్యవస్తుజనితత్వాదమృతత్వాద్వ్యతిరిక్తస్యైవ ఫలసాధనమితి తత్పరిచ్ఛేత్తుం శక్యం ఆత్మవిద్యాజనితం వీర్యం త్వం తథావిధమితీశ్వరోఽపి న తద్వక్తుం శక్నోతీత్యర్థః॥ ఏషా చామృతత్వసాధనభూతా విద్యా సుకృతవశాల్లబ్ధేఽపి వివిధే శరీరే విద్యమాన ఏవ యత్నతః సంపాదనీయా - తస్మిన్ సత్యపి తదసంపాదనే పురుషస్యాత్యంతికసంసార ఏవేతి శ్రుతిరధికారిణం ప్రత్యుపదిశతి॥ ఇహ చేదవేదీదథ సత్యమస్తి న చేదిహావేదీన్మహతీ వినష్టిరితి॥

అస్యాశ్శ్రుతేరర్థం బ్రూతే ॥ అస్మిన్నితి ॥ అస్మిన్విద్యాధికారిణిమనుష్యాది దేహేసత్యేవ పూర్వోక్త ప్రత్యగ్బ్రహ్మ రూపోర్థోయదిజ్ఞాతస్స్యాత్తదాసవిద్వాన్ పరమార్థసత్యంనిరస్తసమస్తోపాధిక మద్వితీయ బ్రహ్మలక్షణంముక్తిస్వరూపం ప్రాప్నోతి ॥ ౪౦ ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩॥ ౪౪॥ ఉక్తమర్థంవ్యతిరేకముఖేనోపపాదయతి ॥ అస్మిన్నితి ॥ యద్యస్మిన్ విద్యాధికారిణిదేహేసత్యప్యాలస్యోపహతత్వేనశ్రవణమననాదిసాధనాననుష్ఠానాద్విద్యోదయాభావేన ప్రాగుక్తార్థోనజ్ఞాతస్స్యాత్తదాతస్య నిరతిశయానందావాప్తి లక్షణపరమపురుషార్థహానిర్భవతి ॥ తథాచతస్యావిదుషస్సంసార ప్రవాహపాతఏవేతి నైవకదాచిదపిముక్తిసిద్ధిరిత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఏవమన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాంవిదితపూర్వశరీరేవిద్యాయాస్సాలభ్యమభిధాయతత్ఫలమామ్నాయతే ॥ భూతేషుభూతేషువిచిత్యధీరాః ప్రేత్యాస్మాల్లోకాదమృతాభవంతీతి ॥ తద్వ్యాచష్టేస్వశరీరఇతి- యేనామపాప్తజ్ఞాస్స్వకీయశరీరే - శేషాంతరేషుచ స్వోపాధిషు ఘటశరావాదిషు చంద్రస్వరూపవత్సామ్యేనావస్థితముదీరితలక్షణంబ్రహ్మాత్మతత్వం శ్రవణ మననాదిభిః సాక్షాత్కృత్యధీరాధైర్యవంతో దృఢనిశ్చయాః సంసారభయ రహితావర్తంతే ॥ తేపునరేతద్దేహ పాతానంతరంనజాయంతే కదాచిదప్య విద్యయాసకలసంసారనిదానభూతావిద్యాయాః సమూలం నివర్తితత్వాత్ - అపితుఅనశ్వరబ్రహ్మాత్మకాఏవభవంతి ॥ ౪౬॥ నన్వేకస్యైవాత్మనః స్వేతరసర్వశరీరేషు కథంసామ్యేనావస్థానంబద్ధముక్తాదివ్యవ

> మహాంతంయః ప్రాప్తశ్శంభోః ప్రసాదతః । తస్యాహంవైభవంవక్తుంనశక్తస్సత్యమీరితం॥ ౪౦ ॥ ఏతమర్థంమహాంతంయః ప్రాప్తః శంభోః ప్రసాదతః । వైభవంతస్యవిష్ణుశ్చ నశక్తోవక్తుమాస్తికాః॥౪౧॥ ఏతమర్థంమహాంతంయః ప్రాప్తశ్శంభోః ప్రసాదతః । వైభవంతస్యరుద్రశ్చనశక్తోవక్తుమాస్తికాః॥ ౪౨ ॥ ఏతమర్థంమహాంతంయః ప్రాప్తశ్శంభోః ప్రసాదతః । వైభవంతస్యవేదాశ్చ నశక్తావక్తుమాస్తికాః ॥ ౪౩॥ అస్మిన్దేహేయదిజ్ఞాతః పూర్వోక్తోర్థోమహానయమ్ । ససాక్షాత్సత్య మద్వైతం నిర్వాణంయాతిమానవః ॥ ౪౪॥ అస్మిన్దేహేనవిజ్ఞాతఃపూర్వోక్తోర్థోమహాన్యది।వినష్టిరేవ మహతీ తస్యనైవపరాగతిః॥౪౫॥స్వశరీరేన్యదేహేషుసమంనిశ్చిత్యతందృఢం । అథధీరానజాయంతేహ్యమృతాశ్చభవంతిహి॥ ౪౬ ॥ బద్ధోముక్తోమహావిద్వానజ్ఞఇత్యాదిభేదతః । ఏకఏవసదాభాతి నానేవస్వప్నవత్స్వయమ్॥ ౪౭ ॥ అతస్స్వముక్త్యావాస్యేషా మాభాసానామపిధ్రువమ్। ముక్తింజానాతిహేదేవా ఆత్మనాఆత్మవిద్వరః ॥ ౪౮ ॥ స్వసంసారదశాయాంతుస్వభ్రాంత్యాసర్వదేహినామ్। ఆభాసానాంచసంసారంవేదముక్తింతథైవచ ॥ ౪౯॥ ప్రారబ్ధకర్మపర్యంతంకదాచిత్పరమార్థవిత్ । జగ

స్థాన్యథానుపపత్త్యాతన్నానాత్వస్యావశ్యంభావాదిత్యాశంక్యాహ ॥ బద్ధఇతి ॥ యథాస్వప్నావస్థాయాంతైజసఆత్మైవ మహీధరాది లక్షణస్వాప్నపదార్థరూపేణ నానేవావభాసతే ॥ తథైకఏవచిదాత్మాస్వావిద్యా పరికల్పితోపాధినానాత్వవశేనబద్ధోముక్తోవిద్వానజ్ఞఇత్యేవమాద్యోపాధికవిరుద్ధధర్మసంసర్గితయా నానేవభాతి॥ ౪౭॥ నన్వేవమాత్మనఏకత్వేకస్మింశ్చిదుపాధౌకేనచిద్విద్యయాత్మనిసాక్షాత్కృతేసతిఅవిద్యానివృత్త్యాతస్యైకస్యాత్మనః ముక్తత్వేనపునరవిద్యాసంబంధానుపపత్తేర్జీవప్రపంచస్యసర్వస్యముక్తియత్నతస్సిద్ధ్యేత్యాశంక్యాహ ॥ అతఇతి॥ యతఏకఏవాత్మాఅతఃశ్రవణమననాదిసాధన కలాపమనుష్ఠితవతోవిదుషః స్వస్యముక్త్యైవస్వవ్యతిరిక్తానామపి తదంతఃకరణప్రతిబింబరూపేణదర్పణప్రతిబింబిత ముఖాభాసవదాభాసతయా ప్రతీయమానానామాత్మనాంతత్వతఃస్వస్మాదవ్యతిరిక్తత్వాత్స్వముక్తిసమయేతేషామపి ముక్తిమసౌవిద్వాన్ జానాత్యేవ ॥ ౪౮॥ తథాపితుస్వసంసారావస్థాయాం స్వభ్రాంత్యాస్వావిద్యయాస్వస్యాన్యేషాంశరీరిణాంచసంసారమపిజానాతి॥భ్రాంతినివృత్తౌముక్తించ యథావం- తథాన్యేప్యాభాసరూపాఆత్మానః స్వసంసారదశాయాం స్వీయా అవిద్యయాపరికల్పితసంసారంవిద్యోదయపర్యంతం స్వస్యాన్యేషాంశరీరిణాంచ జానంత్యేవేతి॥విద్వద్దృష్ట్యాముక్తత్వేప్య విదుషాంతేషాంనసంసారిత్వనివృత్తిరిత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ నన్వేవమప్యవిదుషాంస్వావిద్యావశాదస్తుజగత్ప్రతిభాసఃవిదుషస్త్వవిద్యానివృత్త్యాతత్కార్యస్యజగతఃప్రతిభాసోనుపపన్నఇత్యతఆహ॥ప్రారబ్ధేతి॥కర్మాణిద్వివిధాని॥ అనారబ్ధఫలాన్యారబ్ధఫలానిచ॥ తత్రానారబ్ధఫలవదారబ్ధ ఫలానాం జ్ఞాననివర్త్యత్వాభావేనభోగేనైవక్షపయితవ్యత్వాత్తావత్పర్యంతం కదాచిత్తత్తత్ఫలభోగసమయే తత్సాధన భూతంభోక్తృభోగ్యాత్మకం జగద్విద్వానపిజానాతి కదాచిదద్వితీయబ్రహ్మాత్మానుభవ

మయే తు నైవ తజ్జగజ్జానాతీత్యర్థః॥ ౫౦ ॥ నన్వవిదుష ఇవ విదుషోఽపి జగత్ప్రతీతిరస్తి చేత్తస్య కోఽవిశేష ఇత్యాహ । కదాచిద్బ్రహ్మేతి॥ యత్సర్వస్య ప్రత్యగ్భూతే బ్రహ్మణి అధ్యస్తతయా ప్రతీయమానమఖిలం జగదస్తి తత్సర్వం బ్రహ్మ జానాతి ॥ ఆరోపితస్యాధిష్ఠానాదవ్యతిరిక్తత్వాదధిష్ఠాన బ్రహ్మాత్మనైవ కదాచిత్ప్రతీతి సమయే విద్వాన్ జానాతీత్యర్థః - కదాచిత్సమాధ్యవస్థాయాం తు అధిష్ఠాన బ్రహ్మ విద్యయా ఆత్మజ్ఞానేనారోపితస్య విలాపనాత్స్వాత్మనోఽన్యప్రపంచస్యాభావాత్ స్వభావాదేవ జగన్నైవ జానాతి ॥ అతో విదుషోఽధ్యస్తత్వేనైవ కదాచిత్ జగత్ప్రతిభాసః అవిదుష ఇవ న పరమార్థత్వేన సార్వకాలిక ఇత్యర్థః॥ ౫౧ ॥ జగజ్జీవాదీతి ॥ యదా చైవం విదుషోఽవిక్షేపసమయే బ్రహ్మ భోగభోక్తృభోగ్యప్రపంచాత్మనాభాసతే ॥ తదా విదుషస్తత్కృత సుఖాద్యుపభోగోఽపి సాధనవదాభాసరూపత్వేనైవ భాతి ॥ యదా తు సమాధిసమయే ప్రతీతం సర్వం జగత్స్వకీయ బాధావధిభూత బ్రహ్మాత్మనా బ్రహ్మావశేషం విభాతి తదా దుఃఖసాధనస్య జగతోఽప్రతిభాసాత్తద్ధేతుక సంసారదుఃఖాదిరపి నైవ తస్య ప్రతీయత ఇత్యర్థః॥ ౫౨॥ నన్వవిద్వానివ విద్వానపి సకలం జగదన్యైరనుగతం పశ్యతి కుతస్తం ప్రతి జగతః ప్రతిభాసమాత్రతేత్యత ఆహ ॥ జగదితి ॥ ఆరోపితం జగత్పశ్యన్నపి అధిష్ఠాన సచ్చిద్రూప పరమార్థ బ్రహ్మాత్మనైవ పశ్యతి ॥ న తు నామరూపాత్మనేత్యర్థః॥ ౫౩॥౫౪॥ ఏతదేవ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యాదర్శనం విదుష ఉపపాదయతి॥ బ్రహ్మణ ఇతి ॥ వస్తుతస్తావద్బ్రహ్మవ్యతిరిక్తం నాస్తి - నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుతేః ॥ అవస్తుతోఽపి నైవాస్తి - అవస్తుభూతస్య సర్వస్య జగతస్తత్స్వరూపేఽధ్య

జ్జీవాదికం వేదక దాచిన్నైవ వేద తత్ ॥ ౫౦ ॥ కదాచిద్బ్రహ్మ జానాతి ప్రతీతమఖిలం సురాః । కదాచిన్నైవ జానాతి స్వభావాదేవ తత్త్వవిత్ ॥ ౫౧ ॥ జగజ్జీవాదిరూపేణ యదా బ్రహ్మ విభాసతే । తదా సుఖాదిభోగోఽపి భాతి చాభాసరూపతః ॥ ౫౨ ॥ యదా బ్రహ్మాత్మనా సర్వం విభాతి స్వత ఏవ తు । తదా దుఃఖాదిభోగోఽయమాభాసోఽపి న భాసతే॥ ౫౩॥ జగజ్జీవాదిరూపేణ పశ్యన్నపి పరాత్మవిత్ । న తత్పశ్యతి సద్రూపం బ్రహ్మ వస్త్వేవ పశ్యతి ॥ ౫౪ ॥ బ్రహ్మణోఽన్యత్సదా నాస్తి వస్తుతోఽవస్తుతోఽపి చ । తథా సతి శివాదన్యత్కథం పశ్యతి తత్త్వవిత్॥ ౫౫ ॥ బ్రహ్మరూపేణ వా సాక్షాజ్జగజ్జీవాత్మనాథవా । యథా యథా ప్రథా సాక్షాద్బ్రహ్మ భాతి తథా తథా ॥ ౫౬ ॥ యథా యథావభాసోఽయం స్వభావాదేవ భాసతే । తథా తథానుసంధానం యోగినస్స్వాత్మవేదనమ్॥ ౫౭॥ నామతశ్చార్థతశ్చాపి మహాదేవో యది ప్రభుః । కిం జహాతి తదా విద్వాన్ కిం గృహ్ణాతి సురర్షభాః॥ ౫౮ ॥ గ్రాహ్యం వా శంకరాదన్యత్త్యాజ్యం వా యది విద్యతే। మహత్త్వం తస్య హీయేత స్వభావో న విహన్యతే ॥ ౫౯ ॥ మహత్త్వం నైవ ధర్మోఽస్య భేదాభావాత్పరాత్మనః । ధర్మధర్మిత్వవార్తా చ భేదే సతి హి విద్యతే॥ ౬౦॥ భేదోఽభేదస్తథా

స్త్వేన తదనన్యత్వనియమాత్ ॥ ఏవం చ విద్వాన్ పరశివవ్యతిరిక్తం కథం జానీయాదిత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ అతోఽవిదుషస్సర్వదా బ్రహ్మభానమేవేతి నిగమయతి ॥ బ్రహ్మరూపేణేతి ॥ అధిష్ఠాన బ్రహ్మరూపేణ వా ఆరోపిత భోగ్యభోక్తృప్రపంచాత్మనా వా యథా యథా విదుషః ॥ ప్రథా ప్రతిభానం జ్ఞానం భవతి ॥ తథా తథా సాక్షాద్బ్రహ్మైవ తస్య భాతీతి సంబంధః ॥ ఉక్తరీత్యా సర్వజగదవభాసోఽపి విదుషః సమాధ్యవస్థాతో న విశిష్యత ఇత్యుపసంహరతి యథేతి॥ ౫౬ ॥ మహాదేవశబ్దార్థపర్యాలోచనయాపి న విదుషః స్వస్మాదన్యత్కించిద్ధేయముపాదేయం వా సంభవతీత్యాహ॥ ౫౭॥ నామత ఇతి ॥ మహత్త్వం తస్యేతి ॥ త్రివిధ పరిచ్ఛేదరాహిత్యం హి తస్య మహత్త్వం తచ్చ తస్మాత్సర్వ ప్రత్యగ్భూతాత్పరశివాదన్యస్మిన్ హేయోపాదేయవస్తుని స్వీక్రియమాణే విహన్యేతేత్యర్థః॥ ఇష్టాపత్తిశంకాం నివారయతి ॥ స్వభావ ఇతి॥ తద్ధి మహత్త్వం పరమేశ్వరస్య స్వరూపం న చ తద్విహంతుం యుజ్యతే తస్యైవాభావ ప్రసంగాదిత్యర్థః॥ ౫౮॥ నను మహత్త్వం పరమేశ్వరస్య న స్వభావతః॥ అపి తు తస్య ధర్మ ఇతి నోక్తదోషాపత్తిరిత్యాశంక్యాహ ॥ మహత్త్వం నైవేతి ॥ భేదాభావాదితి॥ పరమాత్మనః ఏకమేవాద్వితీయమితి స్వగత సజాతీయ విజాతీయ భేద నిరాసస్య శ్రుత్యా ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ ప్రత్యక్షాది ప్రమాణానాం చ తద్గ్రహణాసామర్థ్యస్య దశమాధ్యాయే ప్రాగుపపాదితత్వాచ్చేత్యర్థః ॥ ధర్మధర్మిత్వేతి ॥ న హి స్వయమేవ స్వస్య ధర్మో భవతీతి ధర్మధర్మిభావో నియమేన భేదమపేక్షత ఇతి వ్యాపక భేదాభావాత్తద్వ్యాప్యస్య ధర్మధర్మిభావోఽపి న సంభవతీత్యర్థః ॥ ౫౯ ॥ నను కుతశ్చిదప్యాత్మభేదో నాస్తి చేద్దృశ్య ప్రపంచ తాదాత్మ్యలక్షణో భేదః ప్రాప్నోతీతి సవిశేషత్వం బ్రహ్మణ ఇత్యాశంక్యాహ ॥ భేద ఇతి॥

భేదవదభేదాదేరప్యాధ్యాసికత్వాదాత్మస్వరూపవ్యతిరేకేణ నాస్తీత్యర్థః॥ ౬౧॥ హేయోపాదేయభాగప్రతిపాదకభాగరాహిత్యం విదుషో నిగమయతి। బ్రహ్మైవేతి॥ అధ్యస్తప్రపంచస్య సదసద్విలక్షణత్వేన వస్తుతో వస్తుతశ్చాధిష్ఠానాద్బ్రహ్మణః పృథగభావాదద్వితీయం బ్రహ్మైవ సర్వతః ప్రకాశత ఇతి జ్ఞానీ కిం జహ్యాత్ కిం వా ఉపాదదీతేత్యర్థః॥ ౬౨ ॥ నాస్తి మాయేతి ॥ ప్రపంచవత్తత్కారణత్వేన పరికల్ప్యమాన మాయాయా అపి సదసద్విలక్షణత్వాన్మాయామయం జగదస్తీతి విరుద్ధాభిధానమిత్యర్థః॥ ౬౩॥ మాయయేతి॥ యది మాయాయాః సత్యత్వమంగీకృత్య తన్మయం జగదస్తీతి స్వీక్రియతే తర్హి పూర్ణోక్తప్రకారశివస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యలక్షణం మహత్త్వం భజ్యత ఇత్యర్థః॥ ౬౪॥

భేదాభేదస్సాక్షాత్పరాత్మనః। నాస్తి హ్యాత్మాతిరేకేణ స్వయమేవాస్తి సర్వదా॥ ౬౧॥ బ్రహ్మైవ విద్యతే సాక్షాద్వస్తుతోఽవస్తుతోఽపి చ। తథా సతి శివజ్ఞానీ కిం గృహ్ణాతి జహాతి కిం ॥ ౬౨ ॥ మాయయా విద్యతే సర్వమితి కేచన మోహితాః। శివరూపాతిరేకేణ నాస్తి మాయా చ వస్తుతః॥ ౬౩ ॥ మాయయా వా శివాదన్యద్విద్యతే చేచ్ఛివస్య తు । మహత్త్వం పరమం సాక్షాద్ధీయతే సురపుంగవాః॥ ౬౪॥ మహత్త్వస్య తు సంకోచో నాస్తి సమ్యఙ్నిరూపణే । అస్తి చేదప్రమాణం స్యాచ్ఛ్రుతిస్సత్యార్థవాదినీ॥ ౬౫ ॥ తస్మాదస్తి మహాదేవ ఏవ సాక్షాత్స్వయం ప్రభుః । ఆనందరూపస్సంపూర్ణోఽనతతోఽన్యత్తు కించన॥ ౬౬ ॥ ఇయమేవ తు తర్కాణాం నిష్ఠా శాస్త్రానురోత్తమాః । ప్రత్యక్షాది ప్రమాణానాం వేదాంతానాం సురేశ్వరాః ॥ ౬౭॥ స్మృతీనాం చ ప్రమాణానాం భారతస్య తథైవ చ। వేదానుసారివిద్యానామన్యాసామపి సత్తమాః ॥ ౬౮॥ శైవాగమానాం సర్వేషాం విష్ణుప్రోక్తాగమస్య చ। అస్మదుక్తాగమస్యాపి సురాస్స్వాత్మనిరూపణే॥ ౬౯॥ బుద్ధాగమానాం సర్వేషాం తథైవార్హాగమస్య చ। యక్షగంధర్వసిద్ధాదినిర్మితస్యాగమస్య చ ॥౭౦॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానం కస్యమర్త్యస్య సిద్ధ్యతి। కస్య దేవస్య వా సాక్షాచ్ఛివస్యైవ హి సిద్ధ్యతి ॥ ౭౧ ॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానం శివస్యామితతేజసః। స్వభావసిద్ధం దేవ్యాశ్చ శివాయా అస్తికోత్తమాః ॥ ౭౨ ॥ ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య శివాయాశ్చ తథైవ చ। పరమాద్వైతవిజ్ఞానం విష్ణోస్సాక్షాన్మమాపి చ॥ ౭౩॥ విరాట్సంజ్ఞస్య దేవస్య స్వరాట్సంజ్ఞస్య చాత్మనః। సంరాట్సంజ్ఞస్య చాన్యేషాం ప్రసాదాదేవ వేదనం॥ ౭౪ ॥ యుష్మాకమపి సర్వేషాం శివస్య పరమాత్మనః । పరమాద్వైతవిజ్ఞానం ప్రసాదాదేవ నాన్యథా ॥ ౭౫ ॥ యక్షరాక్షసగంధర్వసిద్ధాదీనాం సురేశ్వరాః। పరమాద్వైతవిజ్ఞానం ప్రసాదాదేవ శూలినః ॥ ౭౬ ॥ మనుష్యాణాం చ సర్వేషాం పశ్వాదీనాం తథైవ చ। పరమాద్వైతవిజ్ఞానం ప్రసాదాదేవ శూలినః॥ ౭౭॥ ప్రసాదేన సతి కీటో వా పతంగో వా నరోఽధవా। దేవో వా దానవో వాపి లభతే జ్ఞానముత్తమం ॥ ౭౮॥ ఏష ఏవ హి జంతూనాం పరిజ్ఞానం దదాతి చ। సనిష్ఠ ర్నైవాన్యశ్చ సత్యమేవ మయోదితమ్ ॥ ౭౯॥ ఆదావేవ తథా దానే నస్వతంత్రో మహేశ్వరాః। తథైవాహం సురశ్రేష్ఠాస్సత్యమేవ మయోదితమ్॥ ౮౦॥ స్వతంత్రశ్శివ ఏవాయం సంసారాన్మోచకః। తం వినా నమయోద్ధర్తుం శక్యతే సంసృతేర్జనాః ॥౮౧॥ విష్ణునా చ పరేణాపి మహాదేవం కృపానిధిమ్। వినా జంతుం సముద్ధర్తుం శక్యతే న హి సత్తమాః॥౮౨॥ దర్వీ వ్యాయేన సంసారాద్ధరామి జనాన్ సురాః। నస్వాతంత్ర్యేణ హే దేవాస్సాక్షాద్విష్ణుస్తథైవ చ॥౮౩॥ దేవదేవస్య రుద్రస్య స్వరూపం తస్య వైభవమ్। కో వా జానాతి నాస్త్యేవ స్వయం జానాతి వా నవా ॥౮౪॥ దుర్విజ్ఞేయో మహాదేవో మహతామపి దేహినాం।

అస్తి చేదితి॥ ఆకాశాదీనామివ పరశివస్య మహత్త్వమాపేక్షికం చేత్తర్హి అనంతం బ్రహ్మైకమేవాద్వితీయమితి త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యప్రతిపాదికా శ్రుతిరప్రమాణం స్యాదిత్యర్థః॥ ౬౫॥ ప్రతిపాదితమర్థం నిగమయతి ॥ తస్మాదితి॥ ౬౬॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥ ౭౨ ॥ బ్రహ్మా దేవాదేవేభ్యో విజిజ్ఞాస ఇత్యాదికాయాః శ్రుతేరర్థం సంక్షిప్య వక్ష్యమాణస్తదుపోద్ఘాతత్వేన తత్త్వజ్ఞానస్యామామహేశ్వరప్రసాదలభ్యత్వం దర్శయతి॥ ప్రసాదాదేవేత్యాదినా॥ ౭౩॥ ౭౪॥ ౭౫॥ ౭౬॥ ౭౭॥ ౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥ ౮౧॥౮౨॥౮౩॥౮౪॥ ఉదీరితలక్షణస్య పరతత్త్వస్య సాక్షాత్త్వం విశేషత్వేన దుర్జ్ఞానత్వాన్మహతామింద్రాదిదేవానామప్యుపదేశగమ్యత్వమీశ్వరప్రసాదలభ్యత్వం చ దర్శయితుమాఖ్యాయికారూపాం శ్రుతిరామ్నాయతే॥ బ్రహ్మా హ దేవేభ్యో విజిగ్య ఇత్యాదికా అస్యాశ్శ్రుతేరభిప్రాయం వ్యనక్తి

పురాసురాణామిత్యాదినా ॥౮౬॥౮౭॥ తస్యహ బ్రహ్మణో విజయే దేవా అమహీయంత త ఐక్షంతాస్మాకమేవాయం జయో స్మాకమేవాయం మహిమేతి॥ శ్రుతివాక్యస్యాభిప్రేతమర్థం దర్శయతి॥ అవిజ్ఞాయేత్యాదినా॥౮౮॥౮౯॥౯౦॥ తద్ధైషాం విజిగ్యే తేభ్యోహ ప్రాదుర్బభూవ తేవా॥ శ్రుతివాక్యస్యార్థం బ్రూతే॥ పునర్విశ్వాధిక ఇత్యాదినా॥ స్వస్యదర్శయితుమితి॥ స్వస్యాత్మనో దుఃఖగమ్యస్వం తేషామింద్రాదీనాం దర్శయితుమిత్యర్థః ॥ ౯౧॥ తన్నవ్యజానంతకిమిదం యక్షమితి శ్రుతివాక్యస్యార్థం బ్రూతే॥ ౯౨ ॥ తం దృష్ట్వేతి ॥ తేగ్నిమబ్రువన్నిత్యాది శ్రుతిభాగస్యార్థమాహ॥ ౯౩॥ పునరగ్నిమిత్యాదినా ॥౯౪॥ ౯౫ ॥ ౯౬ ॥ ౯౭ ॥ ౯౮॥౯౯॥ అథ వాయుమబ్రువన్నిత్యాదివాక్యస్యార్థం సంగృహ్ణాతి॥

ప్రసాదేన వినా దేవా స్స్వస్యైవమయోదితమ్ ॥ ౮౫ ॥ పురాసురాణాం సర్వేషా మసురాణాం దురాత్మనాం । మహామోహాన సంగ్రామ స్సంజాతో దుర్నివారకః ॥ ౮౬॥ అసురైః పీడితా దేవా బలవద్భిస్సురాభృశమ్ । తాన్ దృష్ట్వా భగవాన్ ఈశస్సర్వజ్ఞః కరుణాకరః ॥ ౮౭॥ దేవానాం విజయం దేవా అసురాణాం పరాజయం । దదౌ తేన సురైశ్శీఘ్రమసురాస్తు పరాజితాః॥ ౮౮ ॥ అవిజ్ఞాయ మహాదేవ వైభవం పరిమోహితాః । వయం విజయమాపన్నా అసురాశ్చ పరాజితాః॥ ౮౯ ॥ ఇత్యహం మానసంఛన్నాస్సర్వే దేవాః పురాతనాః । అతీవ ప్రీతిమాపన్నా అభవన్ సురపుంగవాః॥ ౯౦॥ పునర్విశ్వాధికో రుద్రో భగవాన్ కరుణానిధిః। స్వస్యదర్శయితుం తేషాం దుర్జ్ఞేయత్వం తథైవచ॥ ౯౧॥ తేషాం భ్రాంతినివృత్త్యర్థమపి సాక్షాన్మహేశ్వరః । ఆవిర్బభూవ సర్వజ్ఞో యక్షరూపేణ హే సురాః॥ ౯౨॥ తం దృష్ట్వా యక్షమవ్యగ్రం తం విస్మయేన సహామరాః । విచార్య సర్వే సంభూయ కిమిదం యక్షమిత్యపి॥ ౯౩॥ పునరగ్నిం సమాహూయ దేవాస్సర్వే విమోహితాః అబ్రువం స్త్వం విజానీహి కిమేతద్యక్షమిత్యపి ॥ ౯౪ ॥ అగ్నిస్తథాకరోమీతి ప్రోచ్య యక్షం గతో భవత్ । యక్షరూపో మహాదేవః కోఽసీత్యాహానలం ప్రతి॥ ౯౫ ॥ అగ్నిర్వా అహమస్మీతి యక్షం ప్రత్యాహ సోపిచ । సోపి ప్రోవాచ భగవాం స్త్వయి కిం వీర్యమిత్యపి॥ ౯౬॥ ఇదం సర్వం దహేయం యదిదం భూమ్యాం వ్యవస్థితమ్ । ఇత్యాహాగ్నిస్తృణం తస్మై నిదధౌ యక్ష పరమేశ్వరః॥ ౯౭ ॥ ఏతద్దహేతి భగవాన్ స్వయమాసోభ్యభాషత। అగ్నిస్సర్వజవేనైవ నాదగ్ధుం తృణమాస్తికాః ॥౯౮॥ అశక్తో లజ్జయా యుక్తో భీతోగచ్ఛత్సురాన్ ప్రతి । మయానైతన్న విజ్ఞాతుం న శక్యం వైభవం సురాః॥ ౯౯ ॥ విశ్రుత్య యాసం తదా యక్షమిత్యాహాగ్నిస్సురాన్ ప్రతి। వచ్ఛ్రుత్వా వాయుమాహూయ విజానీహీతి చాబ్రువన్॥ ౧౦౦ ॥ సోపి గత్వా తథా తేన యక్షరూపేణ శంభునా । భృశం ప్రతిహతో భూత్వా తథాగచ్ఛత్సురాన్ ప్రతి ॥ ౧౦౧ ॥ పునరింద్రస్స్వయం మోహాదహం నాకం సమావృతః। విజ్ఞాతుం యక్షమగమత్తస్మై తిరోదధే ॥ ౧౦౨॥ ఇంద్రోపి వివర్ణస్తు మహతాపసమన్వితః । విద్యారూపాముమాం దేవీం ధ్యాత్వా కారుణికోత్తమామ్ ॥ ౧౦౩॥ లౌకికైర్వైదికైస్తోత్రైస్తుష్టావ పరమేశ్వరీమ్ । సా శివా కరుణామూర్తి ర్జగన్మాతా త్రయీమయీ ॥ ౧౦౪ ॥ శివాభిన్నా పరానందా శంకరస్యాపి శంకరీ। స్వేచ్ఛయా హిమవత్పుత్రీ స్వభక్తజనవత్సలా॥ ౧౦౫॥ మహాదేవస్య మాహాత్మ్యం దుర్జ్ఞేయం సర్వజంతుభిః। ఇతి దర్శయితుం దేవి తస్మై ప్రాదురభూత్స్వయమ్ ॥ ౧౦౬॥ తామమరాధ్యక్షశివామింద్రశ్శోభమానాం తు సర్వతః । ఉమాం పశ్యేత్ రాజేంద్ర కన్యకామహావజ్రభృత్ ॥ ౧౦౭ ॥ కిమేతద్యక్షమిత్యేవ ప్రాదుర్భూతం తిరోహితమ్ । వక్తుమ

తచ్ఛ్రుత్వా తా ముమామాహామేత్యాదినా ॥ ౧౦౦ ॥ తథేతి ॥ యథాగ్నిర్వా అహమస్మీత్యబ్రవీజ్జాతవేదా వా అహమస్మీత్యగ్నిస్తత్రైవ అగ్నిర్బ్రహ్మణా అభిభూతః- ఏవం వాయురపి వాయుర్వా అహమస్మీత్యబ్రవీన్మాతరిశ్వా వా అహమస్మీత్యహంకారయుక్తం వాక్యం బ్రువన్ భృశం ప్రతిహతోభవదిత్యర్థః॥ ౧౦౧ ॥ అథేంద్రమబ్రువన్మఘవన్నేతద్విజానీహి కిమేతద్యక్షమితి తథేతి తదభ్యద్రవత్తస్మాత్తిరోదధే ఇతి శ్రుతివాక్యస్యార్థమాహ ॥ పునరింద్ర ఇతి ॥ ఏవం భగ్నాహంకారాణాం తద్బ్రహ్మస్వరూపోపదేశాయ పరశక్తిస్సన్నిధానమామ్నాయతే - సతస్మిన్నాకాశే స్త్రియమాజగామ బహుశోభమానాముమాం హైమవతీం తాం హోవాచ - కిమేతద్యక్షమితి బ్రహ్మేతి హోవాచేతి- ఏతద్వ్యాఖ్యార్థమాహ ॥ ౧౦౨॥౧౦౩ ॥ లౌకికైరిత్యాదినా॥ ౧౦౪ ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ ౧౦౭ ॥ ౧౦౮॥

౧౦౯ ॥ ౧౧౦ ॥ ౧౧౧ ॥ బ్రహ్మణో వాపీతద్విజ యేమహీయధ్వమితి ॥ వాక్యస్య తాత్పర్యార్థమాచష్టే సఏవేతి ॥ ౧౧౨ ॥ ౧౧౩ ॥ ౧౧౪ ॥ ౧౧౫ ॥ ౧౧౬ ॥ ౧౧౭ ॥ ఉక్తరీత్యా ఇంద్రాదీనామపి తత్త్వజ్ఞానస్య పరమేశ్వరప్రసాదలభ్యత్వాదన్యేషామపీశ్వరప్రసాదేనైవ పరశివస్వరూపం జ్ఞాతుం శక్యతే నాన్యథేత్యర్థః ॥ ప్రసాదస్య స్వరూపమాహ ॥ ౧౧౮ ॥ ప్రసాదో నామేతి ॥ కర్మసామ్య ఇతి ॥ సుఖదుఃఖహేతుభూతయోః ధర్మాధర్మలక్షణయోః కర్మణో

హాసి దేవేశి మమ కారుణికోత్తమే ॥ ౧౦౮ ॥ దేవీ పరమకారుణ్యాత్ప్రహ్వం మే పతిరబ్రవీత్ । ప్రసాద
భూతం తిరోభూతమిత్యాహ శేషశాయికా ॥ ౧౦౯ ॥ దుర్విజ్ఞేయో మహాదేవో విష్ణోర్నాభ్యబ్జజ
స్యచ । అన్యేషామపి దేవానాం తథాపి మఘవన్భృశమ్ ॥ ౧౧౦ ॥ ప్రసద్య యది మీశానో దుర్జ్ఞేయ
త్వం స్వకం పరమ్ । అవిర్భావితో నచాన్యేన కారణేన సురాధిప ॥ ౧౧౧ ॥ సఏవ సర్వదేవానాం తేషా
మపి విజ్ఞానప్రదః । యదా జయకరో న్యేషాం తమేవ శరణం వ్రజ ॥ ౧౧౨ ॥ ఇత్యుక్త్వా సా మహాదేవి
చిద్రూపా సర్వసాక్షిణీ । భక్తానాం పాశహం త్రిషు తత్రైవాంతర్హితాభవత్ ॥ ౧౧౩ ॥ పున
ర్దేవా మహాదేవం మహాకారుణికోత్తమమ్ । దుర్విజ్ఞేయం సురశ్రేష్ఠాస్స్వతంత్రం భుక్తిముక్తిదమ్ ॥ ౧౧౪
విదుస్సునిశ్చితం త్యక్త్వా మాత్సర్యం భవకారణమ్ । ప్రసాదేన తి విజ్ఞాతుం శక్యతే పరమేశ్వరః ॥ ౧౧౫ ॥ ప్ర
సాదేన వినా నైవ శక్యతే సర్వజంతుభిః । ప్రసాదేన వినా విష్ణుర్నజానాతి మహేశ్వరం ॥ ౧౧౬ ॥ తథా
హం చ న జానామి దేవతాస్సకలా అపి । ప్రసాదస్య తు సిద్ధ్యర్థం ఖలు సర్వం సురర్షభాః ॥ ౧౧౭ ॥ ప్ర
సాదేన వినా దేవం యే జానంతి సురర్షభాః । తే జానంతి వినా ఘ్రాణం గంధం హస్తేన కేవలం ॥ ౧౧౮ ॥
ప్రసాదో నామ రుద్రస్య కర్మసామ్యేన దేహినాం । దేశికాలోకనాజ్జాతో విశిష్టాతిశయస్సురాః ॥
౧౧౯ ॥ ప్రసాదస్య స్వరూపం తు మయా నారాయణేన చ । రుద్రేణాపి సురా వక్తుం న శక్యం కల్పకోటిభిః ॥
౧౨౦ ॥ కేవలం లింగగమ్యం తు న ప్రత్యక్షం శివస్య తు । శివాయాశ్చ హరేస్సాక్షాన్మమ చాన్యస్య చా
స్తి నాః ॥ ౧౨౧ ॥ ప్రహర్షస్స్వరనేత్రాంగవిక్రియా కంపనం తథా । స్వాభశ్శరీరపాతశ్చ భ్రమణం
చోద్గతిస్తథా ॥ ౧౨౨ ॥ ఆకాశే వస్థితిర్దేవాః శరీరాంతరసంస్థితిః । అదర్శనం చ దేహస్య ప్రకాశ
త్వేన భాసనమ్ ॥ ౧౨౩ ॥ అనధీతస్య శాస్త్రస్య స్వత ఏవ ప్రకాశనమ్ । నిగ్రహానుగ్రహే శక్తిః పర్వ
తాదేశ్చ భేదనమ్ ॥ ౧౨౪ ॥ ఏవమాదీని లింగాని ప్రసాదస్య సురర్షభాః । తీవ్రాత్తీవ్రతరశ్శంభోః
ప్రసాదేన సమోభవేత్ ॥ ౧౨౫ ॥ ఏవంరూపః ప్రసాదశ్చ శివయా చ శివేన చ । జ్ఞాయతే న మయా నా
న్యైః నైవ నారాయణేన చ ॥ ౧౨౬ ॥ అతస్స్వం పరిత్యజ్య శివాదన్యత్తు దైవతమ్ । తమేవ శరణం
గచ్ఛేత్స్వదో యో ముక్తిం యదీచ్ఛతి ॥ ౧౨౭ ॥ విష్ణుభక్త్యా చ మద్భక్త్యా నాస్తి నాస్తి పరాగతిః । శంభుభ
క్త్యైవ సర్వేషాం సత్యమేవ మయోదితమ్ ॥ ౧౨౮ ॥ శంభుభక్తస్య దేహస్య ప్రసాదో గవ్యతే య
థా । న తథా విష్ణుభక్తస్య మద్భక్తస్య దేహినః ॥ ౧౨౯ ॥ తస్మాన్మమత్సరం విష్ణుమపి త్యక్త్వా మ
హేశ్వరమ్ । ఆశ్రయేత్సర్వభావేన ప్రసాదం కురుతే హి సః ॥ ౧౩౦ ॥ ప్రసాదేన తి దేవేశో దుర్జ్ఞే
యోపి సురర్షభాః । శక్యతే మనుజైర్ద్రష్టుం ప్రత్యగాత్మతయా సదా ॥ ౧౩౧ ॥ ప్రసాదేన తి దేవే
శో దుర్జ్ఞేయోపి సురర్షభాః । శక్యతే మనుజైర్ద్రష్టుం సదా మూర్త్యాత్మనైవ తు ॥ ౧౩౨ ॥ ప్రసాదేన
హి దేవేశో దుర్జ్ఞేయోపి సురర్షభాః । శక్యతే మనుజైర్ద్రష్టుం సదా సర్వాత్మరూపతః ॥ ౧౩౩ ॥ సర్వ
సాక్షిణమీశానం విదిత్వా సకలం జగత్ । సాక్షిమాత్రతయా నిత్యం యః పశ్యతి స పశ్యతి ॥ ౧౩౪ ॥ పర
మాద్వైతనిష్ఠా హి నిష్ఠా కాష్ఠా సుదుర్లభా । శివాదన్యతయా భ్రాంత్యా దేవా వేదవిత్ప్వపః ॥
౧౩౫ ॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానీ స్వయం తు పరదేవతా । తస్యైవ పరమా ముక్తిర్నహి సంశయకారణం ॥

రూపభోగేన ప్రక్షీణత్వసామ్యే సతీత్యర్థః ॥ ప్రాగుక్తం శక్తిపాతస్వరూపనిరూపణప్రస్తావే చతుస్త్రింశాధ్యాయే ॥ ౧౧౯ ॥ ౧౨౦ ॥ ౧౨౧ ॥ ౧౨౨ ॥ ౧౨౩ ॥ ౧౨౪ ॥ ౧౨౫ ॥ ౧౨౬ ॥ ౧౨౭ ॥ ౧౨౮ ॥ ౧౨౯ ॥ ౧౩౦ ॥ ౧౩౧ ॥ ౧౩౨ ॥ ౧౩౩ ॥ సాక్షిమాత్రతయేతి ॥ సర్వజ్ఞమీశ్వరం దృశ్యం జగచ్చ స్వప్రత్యగభిన్నాద్వితీయసాక్షిచిన్మాత్రతయా యః పశ్యతి స ఏవ యథార్థదర్శీత్యర్థః ॥ ౧౩౪ ॥ ౧౩౫ ॥ ౧౩౬ ॥ ౧౩౭ ॥ ౧౩౮ ॥ ౧౩౯ ॥ ౧౪౦ ॥ ౧౪౧ ॥

౧౪౨॥ ౧౪౩॥ ౧౪౪॥ ౧౪౫॥ ౧౪౬॥ ౧౪౭॥ ౧౪౮॥ ౧౪౯॥ ౧౫౦॥ ౧౫౧॥ ౧౫౨॥ ౧౫౩॥౧౫౩½॥ ౧౫౪½॥

ఇతి శ్రీమాధవాచార్య విరచితాయాం - సూతసంహితా తాత్పర్య దీపికాయాం - యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః. *

౧౩౬॥ గౌతమస్య మునేశ్శాపాద్దధీచేశ్చాపి శాపతః । జన్మాంతరకృతాత్పాపా దయమర్థో న రోచతే॥
౧౩౭ ॥ మహాపాపవతాం నౄణాం పరమాద్వైతవేదనే । ప్రద్వేషో జాయతే పాపా ద్వ్యేర్థః కర్మశివేపి
చ ॥ ౧౩౮ ॥ మహాపాపవతాం నౄణాం శివజ్ఞానస్య సాధనే। సర్వాంగోద్ధూళనే తిర్యక్త్రిపుండ్ర
స్య చ ధారణే ॥ ౧౩౯ ॥ రుద్రాక్షధారణే రుద్రలింగస్యైవ తు పూజనే । ప్రద్వేషో జాయతే నిత్యం శివ
శబ్దజపేపి చ ॥౧౪౦॥ అనేక జన్మసిద్ధానాం శ్రౌతస్మార్తానువర్తినాం । పరమాద్వైత విజ్ఞానవాం
ఛా నిత్యం ప్రజాయతే ॥౧౪౧ ॥ పరమాద్వైత విజ్ఞానీ మయారాధ్యస్సదైవతు । నారాయణేన రుద్రేణ
తథా దేవైర్విశేషతః ॥౧౪౨ ॥ పరమాద్వైత విజ్ఞానీయః శ్రేష్ఠః కుత్రస్థితస్సురాః । తత్రసన్నిహితా ముక్తి
నార్యస్త్రికాల్యావిచారణా ॥౧౪౩ ॥ పరమాద్వైత విజ్ఞాననిష్ఠస్యైవ మహాత్మనః । శిరస్త్రీమా క్రియతే
యేన తత్పాదాంబుమస్తకే ॥౧౪౪॥ పరమాద్వైత విజ్ఞాననిష్ఠస్య పరయోగినః । సముందేవాస పశ్యా
మి వహరిస్సమహేశ్వరః॥౧౪౫॥ పరమాద్వైత విజ్ఞాననిష్ఠాయ పరయోగినే। శరీరమర్థం ప్రాణాం
శ్చ ప్రదద్యాచ్ఛ్రద్ధయా సహ ॥౧౪౬॥ పరమాద్వైత విజ్ఞాననిష్ఠస్య పరయోగినః । శిరస్త్రీమా శుద్ధి
ద్యాయాస్సార్థవంహి న సంశయః ॥ ౧౪౭ ॥ వేదబాహ్యామతం త్రేషు నరాణాం వాసనాపిచ । దే
హేంద్రియమనోబుద్ధి ప్రాణాదౌ వాసనాపి చ ॥౧౪౮ ॥ కుతర్కవాసనా లోకవాసనా చ సురర్షభాః ।
పుత్రమిత్రకళత్రాదౌ వాసనా చార్థవాసనా॥౧౪౯ ॥ పాండిత్యవాసనా భోగవాసనా కాంతివాసనా।
ప్రద్వేషవాసనా రుద్రవేదపారాయణాదిషు ॥౧౫౦ ॥ జ్ఞానసాధనభూతేషు త్రిపుండ్రోద్ధూళనాదిషు ।
ప్రద్వేషవాసనా పాపవాసనా సురపుంగవాః ॥ ౧౫౧॥ పరమాద్వైత విజ్ఞానజన్మనః ప్రతిబంధకం।
తస్మాన్ముముక్షుశ్శ్రద్ధాళుర్వాసనామఖిలామిమాం ॥౧౫౨॥ విసృజ్య పరమాద్వైత జ్ఞాననిష్ఠో భవే
త్సదా। వేదోదితమహాద్వైత పరిజ్ఞానస్య వైభవం ॥౧౫౩॥ న శక్యం వక్తుమస్మాభి స్తస్మాదేవోపరమ్య
తే ।౧౫౩½॥ కథితమఖిలదుఃఖధ్వంసకం వస్సమస్తం పరమశివసుఖాత్మప్రాపకం సద్య ఏవ। విగతసకలదో
షో వేదవేదాంతనిష్ఠో హృదయకుహరనిష్ఠం కర్మమర్మం తు చైతత్ ॥౧౫౪½॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహా
పురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః.

ఓం బ్రహ్మోవాచ॥ అతీవగుహ్యమాదేశమనంతార్థప్రకాశకం। వక్ష్యే యుష్మాకమద్యాహం శృణు
త శ్రద్ధయా సహ ॥౧॥ యస్య స్మరణమాత్రేణ శ్రుతమేవాశ్రుతం భవేత్ । అమతం చ మతం జ్ఞాతమవిజ్ఞాతం
చ సత్తమాః ॥౨॥ ఏకేనైవ తు పిండేన మృత్తికాయా యథా సురాః । విజ్ఞాతం మృణ్మయం సర్వం మృద

—* సామశాఖాంతరోపనిషదివష్ఠాధ్యాయస్య వ్యాఖ్యా ఆదేశకథనమ్. *—

ఓం అథ సామశాఖాంతరోపనిషదో వ్యతిరిత బ్రహ్మాత్మైకత్వపరత్వమధ్యాయద్వయేన ప్రతిపాద్యతే॥ తత్రహి శ్రుతౌ సప్రపంచమద్వితీయం బ్రహ్మ స్వాత్మత్వేనోపదేష్టుం కార్యప్రపంచస్య కారణభూతాద్బ్రహ్మణోఽనన్యత్వేనైక విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ సదృష్టాంతముపపాదితం॥ ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాదినా॥ ఏవం సౌమ్య స ఆదేశో భవతీత్యంతేన తాం శ్రుతిం తాత్పర్యతః సంగృహ్ణాతి ॥అతీవేత్యాదినా॥ అతీవ గుహ్యమత్యంతరహస్యం ఉపదేశగమ్యమితి యావత్ ॥ ఆదిశ్యతే జ్ఞాస్యతే తేన తదద్వితీయం సద్బ్రహ్మ నేనేత్యాదేశః ॥ యద్వా ఆదిశ్యత ఇత్యాదేశ ఇతి కర్మణి వ్యుత్పత్త్యా ఉక్తవిధం బ్రహ్మైవాదేశశబ్దార్థః॥ అనంతార్థ ప్రకాశకమితి ॥ అపరిచ్ఛిన్నార్థ ప్రకాశకం బ్రహ్మ స్వాత్మని పరికల్పితస్య సకలస్య జడప్రపంచస్య భాసకం॥ ౧ ॥ స ఆదేశో విశిష్యతే ॥ యస్యేతి॥ యస్య ఖలు కారణభూతస్య సద్రూపస్య బ్రహ్మణః కర్మణి వష్ఠీ ॥ బ్రహ్మవిషయేణ శ్రుతిజనితజ్ఞానేనాశ్రుతం శ్రుతిజనిత జ్ఞానావిషయీకృతమపి సర్వం కార్యం జగత్స్వకారణ బ్రహ్మానన్యతయా శ్రుతమేవ భవేత్ - తథా అమతమతర్కితమపి కార్యం జగద్బ్రహ్మమననేన మతం తర్కితం భవతి॥ తథైవా విజ్ఞాతమనిశ్చితమపి తస్య గోచర నిశ్చయజ్ఞానేన తదనన్యతయా

విజ్ఞాతం నిశ్చితమేవ భవతి॥ తథావిధమాదేశమితి సంబంధః॥౨॥ నన్వన్యస్మిన్విజ్ఞాతే కథమన్యద్విజ్ఞాతుం శక్యత ఇత్యాశంక్య కారణభూతస్య ।బ్రహ్మణః కార్యాజ్జగతోఽనన్యత్వం దృష్టాంతైరుపపాదయతి ॥ ఏకేనైవేత్యాదినా॥ మృదభిన్నత్వత ఇతి॥ నిశ్చితకారణభూతత్వేనానుగతమృద్వ్యతిరేకేణ ఘటాదికార్యస్య పృథగలబ్ధాత్మకత్వాత్తదభిన్నత్వం॥ ౩ ॥౪॥ నన్వేవం కారణాద్బ్రహ్మణః కార్యస్య జగతోఽనన్యత్వే తస్య సవిశేషత్వాపత్తిరిత్యవశ్యం జగతస్తద్భిన్నత్వమేష్టవ్యమిత్యత ఆహ ॥ కార్యం త్వితి ॥౫॥ న భిన్నమితి ప్రతిజ్ఞాతమర్థం సాధయితుం వికల్పయతి ॥ భిన్నపక్ష ఇతి॥ తత్రాద్యం పక్షమనువదతి॥ సచ్చేదితి॥౬॥ సా కిం కార్యగతసత్తా కారణసత్తైవ ఉత తతోఽన్యేతి వికల్ప్య ద్వితీయే కార్యస్యాసత్త్వమేవాయాతమితి ప్రతిపాదయతి ॥ యది తర్హీతి ॥ కారణసత్తైవ చేత్ తర్హి కార్యస్య సత్తా హీనా సా చైకేతి కార్యస్య పృథక్। సత్తాభావాత్ కారణాభిన్నత్వమేవేత్యర్థః॥౭ ॥ నన్వేవం సత్తాయా ఏకత్వేఽపి కారణాత్ కార్యం పృథగేవానుభూయత ఇతి చేన్మా శంకామనూద్య నిరాచష్టే సత్తేతి॥ కారణసత్తైవ కార్యసత్తేత్యంగీకారాత్స్వభావతః కార్యమసదేవాపన్నమితి భిన్నం కార్యం సదిత్యేతద్వార్తామాత్రమిత్యర్థః॥౮॥ ఏతదేవాసత్త్వముపపాదయతి॥ సత్తాహీనస్యేతి ॥ సత్తాహీనస్య కార్యస్య నరవిషాణవదసత్త్వమేవ హి యుక్తం । న హ్యన్యదీయసత్తయాఽన్యత్సద్భవతి నరవిషాణస్యాపి సత్త్వప్రసంగా

భిన్నత్వతస్సదా॥౩॥ ఏకేన లోహమణినా సర్వం లోహమయం యథా। విజ్ఞాతం స్యాద్యథైకేన నఖానాం
కృంతనేన చ ॥౪॥ సర్వం కార్ష్ణాయసం జ్ఞాతం తదభిన్నత్వతస్సురాః । కార్యం తు కారణాభిన్నం న భి
న్నం నోభయాత్మకం ॥౫॥ భిన్నపక్షే తు సద్వా స్యాత్కార్యం సదసదేవ వా । సచ్చేత్కారణసత్తా వా కా
ర్యసత్తాథవా పరా ॥౬॥ యది కారణసత్తైవ కార్యసత్తా న చాపరా । తర్హి కారణసత్తా సా కథం స
త్తాభిదా భవేత్ ॥౭॥ సత్తైకాపి భవేద్భిన్నా కారణాత్కార్యసంజ్ఞితా । ఇతి వార్తా చ వార్తైవ కా
ర్యసంజ్ఞస్య సత్త్వతః॥౮॥ సత్తాహీనస్య కార్యస్యాసత్త్వమేవ హి యుజ్యతే। ప్రాగసత్త్వేఽపి కార్యస్య సత్కార్యోక్తి
ర్వృథా భవేత్ ॥౯॥ నైవ కారణసత్తైవ కార్యసత్తా పరైవ చేత్ । తర్హి సా కార్యసత్తా హి తయా కార
ణసత్తయా॥ ౧౦ ॥ సద్రూపేణైవ భిన్నా స్యాదసద్రూపేణ వా భవేత్ । సద్రూపేణేతి చేదేకా సత్తాభి
న్నా న సా భవేత్ ॥ ౧౧ ॥ అసద్రూపేణ సా భిన్నా కార్యసత్తా తయా యది । తర్హి సా నైవ సత్తా స్యాద
సత్త్వాదేవ శూన్యవత్ ॥ ౧౨ ॥ యద్యసత్కార్యమిష్యేత న కార్యం తద్ధి సద్భవేత్। వంధ్యాపుత్రో
న కస్యాపి వస్తునః కార్యమిష్యతే॥ ౧౩ ॥ ప్రధ్వంసోఽపి న కార్యం స్యాత్తస్యోత్పత్తేరసంభవాత్। నాస్తి
కారకసంబంధః ప్రధ్వంసస్య సురోత్తమాః ॥ ౧౪॥ శూన్యవన్నైవ చాప్యస్య నోత్పత్తిర్నాపి జనిక్రియా।
అసత్త్వేఽపి విశేషోఽస్తి కార్యస్యేతి మతిర్యది ॥౧౫ ॥ కోఽవిశేషోఽస్య సంబంధః కారకైర్యది తన్న హి । విశేషే

ఇత్యర్థః ॥ అత ఏవాస్మిన్పక్షే కార్యస్యాసత్త్వే సతి సత్కార్యమితి ॥ వచనం నిరర్థకమిత్యర్థః ॥౯ ॥ ఏవం ద్వితీయే కారణసత్తాతో నైవ కార్యసత్తేతి ద్వితీయః కల్పోఽస్త్విత్యాశంకతే ॥ నైవేతి ॥ తన్నిరాకరోతి॥ తర్హీతి ॥౧౦ ॥ కారణసత్తాతః పృథగ్భూతా సా కార్యసత్తా కిం సద్రూపేణ భిన్నా ఉతాసద్రూపేణేతి వికల్ప్య ప్రథమం ప్రత్యాహ॥ సద్రూపేణ చేదితి ॥ ఉభయోరపి సత్తయోస్సద్రూపేణైకరూపత్వాగమాత్తేన రూపేణ భేదో న యుక్త ఇత్యేకైవ సత్తా భవేదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ద్వితీయమనూద్య దూషయతి॥ అసద్రూపేణ సా భిన్నేతి॥ సా సత్తైవ న భవతి ॥ శశవిషాణవదసత్త్వాదేవేత్యర్థః॥ ౧౨॥ ఏవం సత్కార్యపక్షం నిరాకృత్య అసదేవ కార్యం కారణాద్భిన్నమితి పక్షం నిరాకరోతి॥ యద్యసదితి ॥ ప్రాగసతః సత్తాసంబంధో హ్యుత్పత్తిః పరైరభిమతా సా చ వంధ్యాసుతవదసతః కార్యస్య న సంభవతీతి తస్య కార్యత్వమేవ హీయత ఇత్యర్థః ॥ ౧౩॥ నను ప్రధ్వంసాభావవదసతోఽపి కార్యతా కిం న స్యాదిత్యత ఆహ॥ ప్రధ్వంసోఽపీతి ॥ ప్రధ్వంసస్యాపి కార్యత్వం న సంభవతి ॥ ఉదీరితలక్షణాయా ఉత్పత్తేస్తత్రాయోగాత్ ॥ ఉత్పత్త్యసంభవం ప్రతిపాదయతి నాస్తీతి ॥ కర్తృకరణాదికారకసంబంధస్సతోఽపి ఘటాదేర్జనిక్రియోపలభ్యతే ॥ అసతః ప్రధ్వంసస్య శశవిషాణవన్నిర్ధర్మకత్వాత్తథావిధధర్మాశ్రయత్వే చ భావరూపత్వప్రసంగాత్ ॥ కారకసంబంధలక్షణో ధర్మో న సంభవతి ॥ అతస్తదపేక్షయా జనిక్రియాపి నాస్తీతి తస్య కార్యత్వం న యుక్తమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ నన్వసత్త్వేఽపి కార్యస్యాత్యంతాసతో వంధ్యాసుతాద్విశేషో విద్యతే తేన చ తస్య కార్యత్వం సిద్ధ్యతీతి శంకామనుభాషతే॥ అసత్త్వేఽపీతి॥౧౫ ॥ కోఽసౌ విశేషః కిం కారకసంబంధః ఉత జనిక్రియాశ్రయత్వం । ఆహోస్విత్సత్తాసంబంధ ఇతి వికల్ప్యాద్యం ప్రత్యాహ ॥

కోఽపి శేష ఇత్యాదినా ॥ సిద్ధే శేషస్యాసతః కారకసంబంధిత్వే వంధ్యాసూనోరపి తత్సంబంధిత్వసంభావనయా కార్యత్వప్రసక్తిరిత్యవశ్యం కేనచిద్విశేషేణ విశేషితే సతి కారకసంబంధో వక్తవ్యః సచ విశేషోయమేవ సంబంధశ్చేత్తర్హి స్వవిశిష్టే స్వవృత్త్యాత్మాశ్రయతా - యది సంబంధాదన్యః స విశేషస్తేనాపి కేనచిద్విశేషిత ఏవ వా - సతి వర్తితవ్యం॥ సచ విశేషః కిం పూర్వోక్తసంబంధ ఏవ అన్యో వా తృతీయో విశేషః ॥ ఆద్యే - అన్యోన్యాశ్రయత్వం - ద్వితీయేపి చతుర్థాదివిశేషానంగీకారే చక్రకాపత్తిః - అంగీకారే త్వనవస్థేత్యసతః కార్యస్య కారకసంబంధలక్షణో విశేషో దుర్నిరూప ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ద్వితీయం ప్రత్యాహ జనిక్రియేతి ॥ జనిక్రియాశ్రయత్వలక్షణో విశేషోపి కేనచిద్విశేషితస్యాసత ఇతి వక్తవ్యం ॥ ఇతరథా నరవిషాణస్యాపి తాదృగ్విశేషత్వప్రసంగాత్ ॥ సచ విశేషః కిమిదమేవ జనిక్రియాశ్రయత్వమన్యో వా। ఇదమేవ చేదాత్మాశ్రయత్వమిత్యాదిప్రాగుక్తో దోషః పర్యాపతతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ఉక్తదోషగ్రస్తత్వాదేవ సత్తాసంబంధలక్షణోపి శేష ఇతి తృతీయః కల్పోపి న యుక్త ఇత్యాహ॥ సత్తేతి ॥ ౧౮॥ ప్రతిపాదితమసతః కార్యత్వాసంభవముపసంహరతి ॥ అత ఇతి ॥ యత ఉక్తరీత్యా నరవిషాణవదసతో విశేషసంబంధో దుర్నిరూపః అతోఽసత్త్వావిశేషాత్తద్వదేవ సత్వకార్యత్వం న యుక్తమిత్యర్థః - సదసదాత్మకం కార్యమితి తృతీయం కల్పం నిరస్యతి॥ సదసత్త్వమితి॥ ఏవం కారణాద్భిన్నస్య కార్యస్య దసదాదివికల్పేన నిరూపయితుమశక్యత్వాత్కారణాభిన్నమేవ తత్కార్యమంగీకర్తవ్యమిత్యుపసంహరతి॥ అతః కార్యమితి॥౧౯॥ తత్ర హేతుమాహ - అభిన్నమేవ భేదస్యేతి॥ భేదావగమస్య ధర్మ

సతీసంబంధస్సంబంధోఽస్యాసత ఏవ హి ॥ ౧౬॥ జనిక్రియాశ్రయత్వం చేద్విశేషోఽస్తు తథాపి తు । పూర్వోక్తదోషస్సంప్రాప్తస్తస్య నాస్తి నివారకః ॥ ౧౭॥ సత్తాసంబంధవత్త్వం చేద్విశేషస్య న తత్క్వచిత్ । తథాపి దోషః పూర్వోక్తః ప్రాప్నోత్యేవ న సంశయః॥ ౧౮॥ అతోఽసతో న కార్యత్వం సదసత్త్వం న సంగతం। ఉక్తదోషద్వయాపత్తేరతః కార్యం తు కారణాత్॥ ౧౯ ॥ అభిన్నమేవ భేదస్యాసంభవాదేవ వస్తుతః। భేదాభేదసమాఖ్యా తు సుతరాం నైవ సిద్ధ్యతి॥ ౨౦ ॥ కారణాత్కార్యజాతస్య భేదాభావాచ్చ వస్తుతః। కార్యకారణభేదశ్చ కారకవ్యావృతిస్తథా॥ ౨౧॥ ఉత్పత్తిశ్చ వినాశశ్చ తథైవార్థక్రియాపి చ। నామరూపవిశేషశ్చ సర్వం భ్రాంత్యా ప్రసిద్ధ్యతి ॥ ౨౨ ॥ అతస్సర్వే వికారాశ్చ వాచా కేవలమాస్తికాః । అస్తీత్యారభ్యతే నామధేయమాత్రం హి కత్సదా॥ ౨౩॥ ప్రాతీతికేన రూపేణ వికారోఽసత్య ఏవ హి । కారణాకార ఏవాస్య సత్యస్సాక్షాత్సదా సురాః॥ ౨౪ ॥ కారణాభిన్నరూపేణ కార్యం కారణమేవ హి। సద్రూపేణ సదా సత్యం భేదేనోక్తిర్మృషా ఖలు॥ ౨౫॥ అతః కారణవిజ్ఞానాత్సర్వే జ్ఞానమాస్తికాః । సుత

ప్రతియోగిభేదాధీననిరూపణత్వేనాత్మాశ్రయాదిదోషగ్రస్తతయా పరమార్థతః క్వచిదపి నిరూపణాసంభవాదిత్యర్థః ॥ భేదాభేదేతి॥ భావాభావయోరేకత్ర సముచ్చేతుమశక్యత్వాద్భేదపక్షోక్తదోషప్రసంగాచ్చ భిన్నాభిన్నం కార్యమితి భేదాభేదపక్షస్తు సుతరామయుక్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౦॥ నను కార్యస్య కారణానన్యత్వే భేదప్రతీతేః కా గతిరిత్యాశంక్యాహ॥ కారణాదితి॥ పరమార్థతః కార్యస్య కారణాదభేదేప్యవిద్యావశాత్కార్యకారణాదిభేదప్రతిభాసః సిద్ధ్యతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ఏవం కార్యస్య కారణమాత్రత్వం ప్రసాధ్యాస్మిన్నర్థే శ్రుతిం యోజయతి॥ అత ఇతి॥ విక్రియతే వివిధం క్రియత ఇతి వికారః కార్యవర్గః యతస్తద్భేదప్రతిభాసో భ్రాంత్యా అతస్సర్వోపి వికారో వాచైవ కేవలమస్తీత్యారభ్యతే న తు వస్తుతోఽస్తి ॥ అతో ఘటశ్శరావ ఇత్యాది నామధేయమాత్రమేవ - సదా సత్త్వదాప్రధ్వంసావస్థాయామపి స్థితికాలేపి కార్యస్య కారణమాత్రత్వమేవావశిష్యతే ॥ ౨౩॥ నన్వేవం వికారస్య నామధేయమాత్రత్వే అర్థాదసత్వముక్తం భవతి॥ తాదృశస్య కథం కారణభూతసద్బ్రహ్మానన్యత్వం సదసతోః పరస్పరవిరోధాదిత్యాశంక్యాహ ॥ ప్రాతీతికేనేతి ॥ కార్యస్య హి ద్వే రూపే పృథుబుధ్నోదరాద్యాకారవిశేషాత్మకమేకం ప్రాతీతికం రూపం ॥ తథానుగతమృదాత్మకమపరం కారణరూపం॥ తత్ర ప్రాతీతికేన రూపేణాసత్య ఏవ కార్యవర్గః - కారణమృద్రూపేణ సత్యః ౨౪॥ నన్వేవం కార్యసంబంధి కారణరూపమేకం కారణం చాన్యదిత్యద్వైతకారణత్వవ్యాకోప ఇత్యత ఆహ॥ కారణాభిన్నేతి ॥ కార్యసంబంధి యత్కారణాభిన్నరూపం తత్కారణమేవ నానయోర్భేదోఽవిద్యత ఇత్యర్థః ॥ ఏవముక్తార్థే మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యాదికాం కారణమాత్రసత్యత్వప్రతిపాదికాం శ్రుతిం యోజయతి॥ సద్రూపేణేతి॥ శ్రుతిగతైవ కార్యస్య ఫలమాహ భేదేనేతి॥ ౨౫ ప్రతిపాదితమర్థం నిగమయతి॥ అత ఇతి॥ యతో లోకే మృదాదికారణేషు జ్ఞాతేషు

తదనన్యతయా తత్కార్యఘటశరావాదికమపి కారణాకారేణ జ్ఞాతమేవ భవతి ॥ అతః సర్వజగత్కారణభూతసచ్చి న్మాత్రజ్ఞానాత్తత్కార్యం సర్వమపి కారణాత్మనా జ్ఞాతమేవ భవతీత్యేతదుపపద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ నను కార్యస్య కారణజ్ఞానాజ్జ్ఞానేపి కారణజాతీయస్య తేన జ్ఞాతుమశక్యత్వాత్కథమేకవిజ్ఞానమిత్యత ఆహ ॥ తచ్చేతి ॥ తచ్చ జగత్కారణమేకమద్వితీయమేవ న తు భిన్నం నాపి భిన్నాభిన్నాత్మకం భేదస్య క్వచిదపి లబ్ధాత్మకత్వాభావేన కారణే శంకితుమప్యశక్యత్వాదిత్యర్థః - నను ఘటాత్పటో భిన్న ఇతి భేదః ప్రత్యక్షతోఽనుభూయత ఏవేత్యత ఆహ ॥ భేదస్యేతి ॥ ధర్మిప్రతియోగిజ్ఞానాధీననిరూపణో హి భేదావభాసః - భేదేన జ్ఞాతయోరేవ ధర్మిప్రతియోగిత్వమిత్యన్యోన్యాధీననిరూపణత్వేన క్వచిదపి లబ్ధాత్మకత్వాభావేన భేదస్యాత్మలాభాసంభవాన్మిథ్యాభూత ఏవ ప్రతీయమానో భేద ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ అతశ్చేతి ॥ యతో వేద్యస్య భేదస్యాభావాత్తద్వ్యవహారావభాసోఽపి న పారమార్థికః । అతః కారణాత్మకభేదాసంస్పర్శాత్కారణం నిత్యం స్వగతసజాతీయవిజాతీయభేదాభావాన్నైకమేవాద్వితీయమితి సిద్ధమిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ నను లోకే ఘటాదికార్యే హ్యుపాదానం నిమిత్తం చోభయం పృథగ్దృశ్యతే ॥ తథాద్వితీయస్య సద్వస్తునో నిమిత్తత్వే నిరుపాదానం కార్యం నోత్పద్యతే - తదుపాదానత్వే చ నిర్నిమిత్తత్వప్రసంగ ఇత్యాశంక్య తస్యోభయరూపతామాహ ॥ కులాలేత్యాదినా ॥ మృదాదేరచేతనత్వేన హి స్వాతిరిక్తచేతనకులాలాద్యపేక్షా జగదుపాదానం తు స్వయమేవ చేతనత్వాన్నాన్యం చేతనమపేక్షతే ॥ తథా చేతనత్వేపి కులాలవత్స్వవ్యతిరిక్తచ్చిద్రూపోపాదానాపేక్షాపి నాస్తి ॥ అభిన్నం ని

ర్మాణముపపన్నం హి న సందేహోఽస్తి కశ్చన ॥ ౨౬ ॥ తచ్చ కారణమేకం హి న భిన్నం నోభయాత్మకమ్ । భేదస్సర్వత్ర మిథ్యైవ ధర్మ్యాదేరనిరూపణాత్ ॥ ౨౭ ॥ భేదాన్నిరూపణాదేవ ధర్మ్యాదేర్న నిరూపణమ్ । భేదజ్ఞానే హి ధర్మ్యాదివిభాగస్యైవ వేదనమ్ ॥ ౨౮ ॥ విభాగే నైకధర్మ్యాదావవిజ్ఞాతే భేదవేదనమ్ । భేదానిరూపణాదేవ భేదాభేదాన సంగతా ॥ ౨౯ ॥ అతశ్చ కారణం నిత్యమేకమేవాద్వయం సురాః । కులాలాదేర్మృదాదేశ్చ భేదేప్యత్రాపి భూతలే ॥ ౩౦ ॥ అచైతన్యాన్మృదాదేస్తు కులాలాదిరపేక్షతే । అత్ర కారణమద్వైతం శుద్ధం చైతన్యమేవ హి ॥ ౩౧ ॥ తేన నాపేక్ష్యతే హ్యన్యత్కారణం చేతనాత్మకమ్ । స్వయం చేతనమప్యేతత్కారణం న కులాలవత్ ॥ ౩౨ ॥ అపేక్షతే మృదాతుల్యా చిద్రూపం తు కారణమ్ । ప్రతీత్యా కేవలం శక్తిరచిద్రూపాతిమోహమయీ ॥ ౩౩ ॥ సర్వప్రకారైర్విద్వద్భిరనిరూప్యా తు శాంకరీ । తయా దుర్ఘటకారిణ్యా తాదాత్మ్యేనైవ సంగతమ్ ॥ ౩౪ ॥ కారణం సకలస్రష్టృ సర్వసంహర్తృ చాస్తికాః । పాలకం చ సదా సచ్చిద్రూపత్వాత్సురోత్తమాః ॥ ౩౫ ॥ చిద్రూపస్య తు సత్యత్వం యుక్తమేవాస్తికాస్సదా । అచిద్రూపా హి రజ్జ్వాదేర్మృషాత్వం సమ్మతం ఖలు ॥ ౩౬ ॥ అతస్తత్కారణం దేవా

స్త్వోపాదానస్యాప్యుక్తత్వాత్ ॥ అత్రైవ శ్రూయతే హి ॥ తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి ॥ తత్రేక్షణాన్నిమిత్తత్వం బహుభవనేనోపాదానత్వం చాద్వితీయస్య సద్వస్తునోఽవగమ్యతే ॥ అతో జగతో నిమిత్తముపాదానం చ స్వయమేవేత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ నన్వవిక్రియస్యాసంగస్య సద్రూపస్య బ్రహ్మణః కథమీదృగ్విధం కారణత్వం సంభవతి ॥ మాయయేతి చేత్తర్హి తయా ద్వైతాపత్తిరిత్యత ఆహ ॥ ప్రతీత్యేతి ॥ ప్రతీతిమాత్రేణైవ సిద్ధా ప్రతీత్యేకశరీరేతి యావత్ ॥ స్వప్రకాశబ్రహ్మస్వరూపాచ్ఛాదకత్వాత్తమఃప్రధానాదినిరూపణసమర్థైరపి విద్వద్భిః సదసదాదిసర్వప్రకారైర్నిర్వక్తుమశక్యా ఈదృగ్విధా మాయా తాదాత్మ్యస్వరూపే బ్రహ్మణ్యధ్యస్తత్వాత్తదీయసత్త్వరజస్తమోగుణోపాధిభేదేనావిక్రియస్యాపి బ్రహ్మణః స్రష్టృత్వాదికముపపద్యతే - నాపి ద్వైతాపత్తిః మాయాయా అనిర్వచనీయత్వేన సదంతరాభావాత్ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ఏవమద్వితీయత్వం ప్రసాధ్య సద్రూపత్వమపి సాధయతి ॥ సదసచ్చేతి ॥ విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతేశ్చిద్రూపం హి జగత్కారణం బ్రహ్మ తథా చ విమతం సచ్చిద్రూపత్వాత్ । యత్తు సద్విలక్షణం నాసౌ చిద్రూపః యథా రజ్జుసర్ప ఇతి భావః ॥ చిద్రూపస్యేతి ॥ వ్యాప్తిముపపాదయతి ॥ జడప్రపంచప్రతీతిబాధసాక్షితయా సర్వదావస్థానాచ్చిద్రూపస్య తదధిష్ఠానస్య బ్రహ్మణో యుక్తమేవ సార్వకాలికం సత్యత్వమిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ చిద్రూపస్యాప్యసత్యత్వం కుతో న భవతీత్యత ఆహ ॥ అచిదితి ॥ అహిరజ్జ్వాదేః రజ్జుసర్పాదేరిత్యర్థః - తత్ర హి మిథ్యాత్వమచిద్రూపత్వేన వ్యాప్తం దృశ్యతే ॥ తచ్చ చిద్రూపాజ్జగత్కారణాద్వ్యావర్తమానం స్వవ్యాప్యం మిథ్యాత్వమపి వ్యావర్తయతీత్యభిప్రాయః ॥ ౩౬ ॥ అస్మిన్నర్థే ఇతి పాతేర్థే సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మేతి శ్రుతిం యోజయతి ॥ అత ఇతి ॥ యత

ఉక్తరీత్యా జగత్కారణమద్వితీయం సదేవ అంతఃకరణాదిదం పరిదృశ్యమానం నామరూపాత్మకం కార్యం సర్గం జగత్సృష్టేః పూర్వం సదేవాసీత్ ॥ సద్రూపకారణాత్మనైవ వర్తతే॥ నతు నామరూపాత్మనేత్యర్థః ॥ ఏవం సత్కారణవాదం ప్రస్తుత్యైతద్దార్ఢ్యార్థం శ్రుత్యా శూన్యవాద్యభిమతమసత్కారణపక్షముపన్యస్య తస్యాపి రాసః కృతః- తద్ధైక ఆహురసదేవేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తస్మాదసతః సజ్జాయతేత్యం తేన- తస్యాశ్రుతేరభిప్రాయమావిష్కరోతి॥ అసదాసీత్యాదినా॥ వినష్టాదేవహి బీజాదేరంకురాదికార్యోత్పత్తిదర్శనాత్కారణం నానువర్తతే కార్యస్య ప్రాదుర్భావాత్ అస్త్యభావస్యైవ తత్ర కారణత్వం॥ ఏవం జగన్మూలకారణమపి తాదృశమసద్రూపమేవేత్యేవం వదంతో సద్వాదినో భ్రాంతాః॥ మృతదేవదత్తస్య పుత్రోత్పాదకశక్తిపస్నష్టస్య కార్యజననశక్త్యయోగాత్ ॥ అంకురాదికార్యసమయే చ బీజాదికారణసంస్థానాదివిశేషతదవయవానామనువృత్తేశ్చ నాసతః కారణత్వం యుక్తమితి తేషాం భ్రాంతత్వం॥ 37॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ అసన్న కారణమిత్యాదినా॥ న తావదసతః కారణత్వం యుక్తం తస్య సర్వప్రకారేణాపి నిరుపాఖ్యస్య కారణత్వలక్షణభావరూపధర్మాశ్రయత్వాయోగాత్- తదాశ్రయత్వే చ వంధ్యాసుతస్యాప్యసత్త్వావిశేషాత్సర్వకారణత్వం ప్రసజ్యేతేత్యర్థః॥ 38 ॥ నన్వసతోపి జగన్మూలకారణస్య స్వశక్తివశాత్కారణత్వం నేత్స్యతీతి శంకాం దూషయితుమనుభాషతే॥ స్వశక్త్యేతి ॥ తదేతద్దూషయతి శక్తిరితి॥ 39॥ అంకురాదికార్యజననశక్తిరపి సద్రూపస్యైవ బీజాదేరన్వయవ్యతిరేకాభ్యామవసీయతే నాసతః - అతో దృష్టవిరోధాదసతశ్శక్తికల్పనమయుక్తమిత్యర్థః ॥ 40॥ వికల్పాసహత్వేనాపి దూషయతి ॥ సాపీతి॥ ఆద్యం కల్పమనూద్య నిరాచష్టే॥ సతీ చేదితి॥ భావరూపా శక్తిర్నిరుపాఖ్యస్యాసతః కథంధ

స ద్వైతైకం చ శాశ్వతమ్ । ఇదం సర్వం జగత్పూర్వం సదేవాసీత్సురర్షభాః ॥ 37 ॥ అసదాసీదితి భ్రాంతా వదంతి సురపుంగవాః । అసన్న కారణం యుక్తం వస్తుతత్వనిరూపణే॥ 38 ॥ వంధ్యాపుత్రోపి సర్వేషాం కారణం స్యాత్స్వయం ఖలు । స్వశక్త్యాసచ్చ సర్వేషాం కారణం భవతీతి చేత్॥ 39॥ శక్తిరప్యసతో నాస్తి సతో బీజస్య దర్శనాత్ । అంకురోత్పాదికా శక్తిస్సద్రూపస్యైవ దృశ్యతే ॥ 40 ॥ ఖలు బీజస్య సర్వత్ర నాసతస్తు పదర్శనాత్ । సాపి శక్తిస్సతీ కిం వాసతీ సదసతీ తు వా॥ 41॥ సతీ చేత్సా స్వతశ్శక్తిః కథం వంధ్యాసుతాశ్రయా । ఆశ్రయత్వం సతో దృష్టం ఖలు లోకే న చాసతః॥ 42 ॥ సాసతీ చేత్కథం శక్తిః కార్యనిర్వాహికా భవేత్ । వంధ్యాపుత్రస్స్వయం నైవ కార్యనిర్వాహకః ఖలు॥ 43 ॥ నిర్వాహకత్వధర్మశ్చ సత ఏవ హి దృశ్యతే । శక్తిస్సదసతీ సా చేద్దోషద్వయసమాగమః॥ 44॥ అతస్స్వశక్త్యా వాసత్తు సర్వేషాం నైవ కారణమ్ । తస్మాత్సోయమసద్వాదో జల్పమాత్రం న యుక్తిమాన్ ॥ 45 ॥ అతస్సదేవ సర్వేషాం కారణం నాసదాస్తికాః । సృష్టేస్తు ప్రాగిదం సర్వం సదేవాసీత్తు కారణమ్॥ 46॥ తచ్చ కా

మణస్స్యాత్॥ నహ్యత్యంతాసతో వంధ్యాసుతాదేస్తాదృశశక్తియోగో దృశ్యతే యుజ్యతే వా- తథావిధశక్త్యాశ్రయత్వం చ సత ఏవ హి బీజాదేర్దృష్టం న త్వసతో నరవిషాణాదేః అతస్తదాశ్రయత్వే బీజాదివదేవ భావరూపత్వప్రసంగో దర్శితః అతస్సద్రూపా శక్తిరస్తీతి న యుక్తం కల్పయితుమిత్యర్థః॥ 41॥ ద్వితీయం కల్పమనూద్య నిరాచష్టే॥ సాసతీ చేదితి ॥ అసతః కారణత్వోపపాదనాయ హి యా శక్తిః పరికల్ప్యతే ॥ సాపి యద్యసతీ స్యాత్తర్హి తస్యా అపి వంధ్యాసుతవత్కార్యనిర్వహణసామర్థ్యానుపపత్తేః- నన్వసతోపి తథావిధసామర్థ్యదర్శనబలాదభ్యుపగవ్యతామిత్యత ఆహ॥ 42॥ నిర్వాహకత్వేతి ॥ ఏవం చాసద్రూపా శక్తిః పరికల్పితాపి నాసతః కారణత్వముపపాదయితుం శక్నోతీత్యర్థః ॥ 43 ॥ తృతీయం నిరస్యతి॥ శక్తిస్సదసతీతి॥ దోషద్వయసమాగమ ఇతి ॥ సత్త్వాసత్త్వపక్షోక్తయోర్ద్వయోరపి దోషయోః ప్రసంగ ఇత్యర్థః ॥ 44 ॥ ప్రతిపాదితమసతో కారణత్వం నిగమయతి ॥ అతఇతి ॥ ఏవమసత్కారణవాదస్యాయుక్తత్వాచ్ఛ్రౌతౌ తు శబ్దేన తన్నిరాకృత్య యత్ప్రకృత్య సత్కారణవాదనిగమనం ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి॥ తద్దర్శయతి ॥ అత ఇతి ॥ నాసదితి ॥ శ్రుతిగత తు శబ్దాభిప్రాయకథనం ॥ 45 ॥ ఏవమేకవిజ్ఞానాత్సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ తదుపపాదనాయ మృదాదిదృష్టాంతైః కార్యస్య కారణానన్యత్వం ప్రసాధ్య కిం తదేకం వస్తు యద్విజ్ఞానాత్సర్వం విజ్ఞాయత ఇత్యాకాంక్షాయాం సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి సదద్వితీయం బ్రహ్మోపదిష్టం । తత్కార్యత్వేహి జగతస్సత్కారణవిజ్ఞానేన విజ్ఞాతత్వమిత్యభిప్రేత్య తత్కార్యత్వప్రతిపాదనాయ తత్సికాశాత్సృష్టిరామ్నాయతే ॥ తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేత్యాదినా॥ తాం సృష్టిం శ్రుత్యభిప్రేతార్థాభిధానపురస్సరం సృష్టేతి॥

తచ్చేత్యాదినా ॥ ఆద్యంతనిర్ముక్తమితి ॥ ఆదిరుత్పత్తిరంతో వినాశస్తదుభయవినిర్ముక్తం ॥ ౪౬ ॥ నన్వద్వితీయాత్పరమాత్మనః కథమనేకవిధకార్యప్రపంచోత్పత్తిరిత్యత ఆహ ॥ పూర్వకల్పేతి ॥ అతీతకల్పప్రలీనప్రపంచజనితాయా వాసనా తదనుభవజనితో యస్సంస్కారస్తదుభయసంవలితమిత్యర్థః ॥ కాలకర్మవిపాకేనేతి ॥ కాలకృతః ప్రాణికర్మణాం పుణ్యపాపరూపాణాం యః పరిపాకః ఫలప్రదానోన్ముఖ్యం తేనేత్యర్థః ॥ సత్త్వవృత్తిసమాశ్రితమితి ॥ అంతఃకరణోపాదానభూతసత్త్వపరిణామరూపా స్రష్టవ్యకార్యప్రపంచవిషయా వృత్తిస్తయావచ్ఛిన్నమిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ బహు స్యామితి ॥ ఉపాదానాంతరనైరపేక్ష్యేణ స్వాత్మరూపేణైవ బహువిధం జగద్భవేయమిత్యర్థః - నను నిర్వికారస్య నిరవయవస్య చిద్రూపస్యాత్మనో బహుభవనాసంభవాత్తద్యోగ్యం సాంఖ్యాద్యభిమతం ప్రధానమేవ తదైక్షత బహు స్యామితి ॥ శ్రుతివాక్యేన ప్రతిపాద్యత ఇతి చేత్ నైవం తస్యాచేతనత్వేనేక్షణాసంభవాత్ ॥ అత ఏవ భగవాన్ బాదరాయణస్సూత్రయామాస ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దమితి ॥ కథం తర్హ్యుక్తవిధస్య బ్రహ్మణో బహుభవనసంభవ ఇతి ॥ తత్రాహ శక్తిమదితి ॥ శక్తిః - సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మికా మాయా తస్యాః సాంఖ్యాద్యభిమతప్రకృతివత్స్వాతంత్ర్యాశంకా మాభూదితి శక్తిపదేనాభిధానం - శక్తిమత్త్వం చ పరశివస్య శ్వేతాశ్వతరైరామ్నాయతే ॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయత ఇతి ॥ యద్యపి ఛందోగశాఖాయాం తేజః ప్రభృతేరేవ సృష్టిరామ్నాతా న వియద్వాయ్వోః ॥ తథాపి తైత్తిరీయకే తయోరపి సృష్టిరామ్నాతేతి గుణోపసంహారన్యాయేన తామత్రోపసంహృత్య దర్శయతి - పునస్తదితి బాదరాయణోపి వియద్వాయ్వోరుత్పత్తిం న వియదశ్రుతేః - ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాత ఇత్యధికరణాభ్యాం నిర్ణీతవాన్ ॥ ౪౮ ॥ శ్రుతౌ తత్తేజోఽసృజతేత్యాదినాయా తేజోబన్నసృష్టిరామ్నాతా

రణమాద్యంతవినిర్ముక్తం సదద్వయమ్ । పూర్వకల్పప్రపంచోత్థసంస్కారేణానురంజితమ్ ॥ ౪౭ ॥
కాలకర్మవిపాకేన సత్త్వవృత్తిసమాశ్రితం । సృష్ట్యర్థమైక్షత ప్రాజ్ఞా బహు స్యామితి శక్తిమత్ ॥ ౪౮ ॥
పునస్తత్పూర్వసంస్కారాదాకాశం వాయుమాదితః । సృష్ట్వా తేజస్తతస్సృష్ట్వా పునస్సృష్ట్వాప్యపస్త
తః ॥ ౪౯ ॥ అన్నశబ్దోదితాం దేవస్ససర్జ పృథివీం పరామ్ । తస్మాత్ కారణం బ్రహ్మ తాని భూతాని పంచ చ ॥
౫౦ ॥ ఏకైకం ద్వివిధం కృత్వా తేషాం మధ్యే సురోత్తమాః । అంశాన్స్వంచ సమాదాయ తేషామేకైకమా
స్థితాః ॥ ౫౧ ॥ కృత్వా చతుర్ధా తేష్వంశాన్నాదాయ చతురస్సురాః । యథాక్రమేణ భూతార్థే నై
కైకైకం కరోతి తత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏవమంశాంతరానేతానాదాయ చతురస్స్వయమ్ । ఏకం భూతాంతరార్థేన
సకరోతి క్రమశస్సురాః ॥ ౫౩ ॥ ఏవంభూతాని సర్వాణి పంచీకృత్య సురర్షభాః । అండాని ఘనరూపాణ్యసౌ క
రోతి బ్రహ్మకారణమ్ ॥ ౫౪ ॥ అండజం జారుజం చైవ స్వేదజం చోద్భిజం తథా । కరోతి కాలపాకేన ప్రా

తామహాస్సృష్ట్వేతి ॥ తతః తస్మాద్వాయురూపాపన్నాత్స్వాత్మనస్తైజసస్సృష్ట్వా పునస్తైజోరూపాపన్నాత్స్వస్మాదేవాపస్ససర్జేత్యర్థః ॥ ఏవం చాత్ర తత ఇతి జనికర్తుః ప్రకృతిరితి విహితాపాదానే పంచమీ - న తు దిగ్యోగలక్షణానంతర్యపంచమీ ॥ అనంతరమిత్యధ్యాహారసాపేక్షయా ఉపపదవిభక్తేస్తన్నిరపేక్షత్వేన కారకవిభక్తేః ప్రబలీయస్త్వాత్ ॥ న చైవం తేజసస్సద్రూపబ్రహ్మజత్వవ్యాకోపః - వాయోస్తతో బ్రహ్మాభేదాత్ ॥ బాదరాయణోప్యముమర్థం సూత్రయామాస - తేజోతస్తథాహ్యాహేత్యాదినా ॥ ౪౯ ॥ అన్నశబ్దోదితామితి ॥ అన్నమసృజతేతి శ్రుతౌ ॥ యా పృథివీ అన్నశబ్దేనాభిహితా తామిత్యర్థః - శ్రుతిగతాన్నశబ్దస్య పృథివ్యభిధాయకత్వం చ న్యాయేన ప్రతిపాదితం పృథివ్యధికారరూపశబ్దాంతరేభ్య ఇతి ॥ పరామితి ॥ అపంచీకృతత్వేన సూక్ష్మామిత్యర్థః ॥ శ్రుతౌ తేజోబన్నసృష్ట్యనంతరం యత్త్రివృత్కరణమామ్నాతం తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకమకరోదితి ॥ తద్భూతసృష్టౌ వియద్వాయ్వోస్సృష్టేరప్యుపసంహారాత్పంచీకరణస్యోపలక్షణార్థమితి దర్శయతి ॥ తస్మాదిత్యాదినా ॥ ఏతత్పంచీకరణం శివమాహాత్మ్యఖండస్య దశమేధ్యాయే విస్తరేణ ప్రాగస్మాభిః ప్రతిపాదితం ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ తేష్వంశానాదాయేతి ॥ తేషు వింశతిసంఖ్యాకేషు చతుర్ధాకృతాంశేషు స్వీయస్వార్థసంబంధినశ్చతురోంశానాదాయ వాయ్వాదీనాం చతుర్ణాం భూతానాం సంబంధినస్తాంశ్చతురోర్ధాంశానాదాయ కారణం బ్రహ్మైకైకేనార్థేన ఏకైకమంశం సంయోజయతి ॥ ఏవం వాయ్వాదిభూతార్థసంబంధినోపి చతురోంశానాదాయ తద్భూతవ్యతిరిక్తభూతార్ధైశ్చతుర్భిరేకమేకం సంయోజయతీత్యక్షరార్థః ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ అండజం జారుజముద్భిజ్జమితి శ్రుతేరభిప్రేతమర్థం దర్శయతి ॥ అండజమితి ॥ స్వేదజస్యాయా

కాదేరండజాదావంతర్భావమభిప్రేత్య శ్రుతౌ త్రైవిధ్యమామ్నాతం॥ అత ఏవాహుర్భాష్యకారాః। స్వేదజసంశోకజయోరండజోద్భిజ్జయోరేవ యథాసంభవమంతర్భావ ఇతి ॥౫౫॥ సేయం దేవతైక్షత హంతాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుతివాక్యస్యార్థమాహ ॥ బ్రహ్మేతి॥ జగత్కారణం బ్రహ్మ జలతరంగబుద్బుదాదిషు సూర్యబింబవత్సర్వత్ర బ్రహ్మేంద్రాదిసర్వశరీరేషు చిద్రూపేణైవానుప్రాప్య పూర్వకల్పానుసారేణాసౌ నామాయమిదం రూపమితి నామరూపే వ్యాకరోదిత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ మృదాదిదృష్టాంతైః ప్రాగుపపాదితం కార్యస్య కారణానన్యత్వం పునర్దృఢయితుం త్రివృత్కృతస్థూలభూతకార్యప్రపంచస్యాప్యత్రివృత్కృతకారణభూతతేజోబన్నమాత్రత్వమగ్న్యాదిభిశ్చతుర్భిరుదాహరణైశ్శ్రుతౌ దర్శితమ్॥ యదగ్నే రోహితం రూపమిత్యాదినా॥౫౭॥ ఇదం పంచీకృతభూతకార్యం సర్వం జగత్పరమార్థవత్ప్రతీతమపి కారణసూక్ష్మభూతవ్యతిరేకేణైవాస్తి కథమేతదుపపద్యత ఇత్యాశంక్యోపపాదయతి ॥ యదగ్నేరితి ॥ త్రివృత్కృతభూతకార్యేష్వగ్న్యాదిషు లోహితశుక్లకృష్ణాఖ్యాస్త్రయో వర్ణా అవభాసంతే ॥ తత్ర యల్లౌహిత్యం తదత్రివృత్కృతస్య సూక్ష్మస్య తేజసో రూపం యచ్ఛౌక్ల్యం తదపాం యత్కార్ష్ణ్యం తద్భూమేః ॥ ౫౮ ॥ న స్వేషాం రూపాణామన్యదీయత్వేఽప్యగ్నిర్నామ ధర్మీ కుతో న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ నాస్తీతి ॥ ఏతద్రూపత్రయమేవ హి మిళితమగ్న్యాదిపదేనాభిధీయతే న తు తతోఽతిరిక్తం కించిత్తత్త్వాంతరమస్తీత్యర్థః॥ నను దాహపాకాదిసమర్థత్వేనానుభూయమానోఽగ్న్యాదిపదార్థః కథమపలపితుం

ణికమార్గవశేన చ॥ ౫౫॥ బ్రహ్మ సర్వత్ర చిద్రూపేణైవానుప్రాప్య సాత్త్వికాః। పృథఙ్నామాని రూపాణి
కురుతే పూర్వకల్పవత్ ॥ ౫౬ ॥ ఇదం సర్వం జగత్సత్యమివ భాతమపి స్వతః । కారణవ్యతిరేకేణ నా
స్త్యేవాత్ర న సంశయః॥౫౭ ॥ యదగ్నేర్లోహితం రూపం తద్రూపం తేజసస్సదా । యచ్ఛుక్లం తదపాం
రూపం యత్కృష్ణం భౌమమేవ తత్ ॥౫౮॥ నాస్తి రూపాతిరేకేణ సదాఽసోఽగ్నిస్సురర్షభాః। వా
చారంభణమాత్రో హి వికారో వహ్నిసంజ్ఞితః ॥౫౯ ॥ త్రీణి రూపాణి హే దేవా ఏవ సత్యం న చానలః।
యద్భానోర్లోహితం రూపం తద్రూపం తేజసస్సదా ॥౬౦॥ యచ్ఛుక్లం తదపాం రూపం యత్కృష్ణం భౌ
మమేవ తత్। నాస్తి రూపాతిరేకేణ సదాదిత్యో న సంశయః॥౬౧॥ భ్రాంత్యా కేవలమాదిత్య ఇత్యాహు
రవివేకినః । ఏవం చంద్రశ్చ విజ్ఞేయో విద్యుచ్చ సురపుంగవాః ॥౬౨॥ ఘటకుడ్యాదయో భావా భూతాని
భువనాని చ । సర్వం బ్రహ్మాతిరేకేణ నాస్తి బ్రహ్మైవ సత్సదా ॥౬౩॥ పూర్వపూర్వభ్రమోత్పన్న
వాసనాయా బలేన తు । దేహేంద్రియాదిసంఘాతే హంమతిర్జాయతే దృఢా ॥౬౪॥ దేహేంద్రియా
దయో భావా నాహమర్థా నిరూపణే। భౌతికత్వాచ్చ భూతాంశైస్సదైవాప్యాయితత్వతః ॥౬౫॥
మృదంభసా యథా భిత్తిర్నిర్మితా వై మృదంభసా । అప్యాయతే తథా భుక్తైః భూతైర్దేహాదయో

శక్యత ఇత్యత ఆహ ॥ వాచారంభణమాత్రమితి ॥ కారణభూతరూపత్రయవ్యతిరేకేణ యోఽయమగ్న్యాదిపదాభిధేయో వికారః సంస్థానవిశేషస్స వాచైవ కేవలమారభ్యతే న తు వస్తుతోఽస్తీత్యర్థః ॥౫౯॥౬౦॥౬౧॥ భ్రాంత్యేతి॥ కార్యకారణయోః పృథక్త్వేన వ్యవహారో భ్రమకృత ఇత్యర్థః ॥ యచ్చంద్రమసో రోహితం రూపమిత్యాదినా శ్రుతౌ విస్తరేణోక్తమర్థమతిదేశేన కథయతి॥ ఏవమితి॥౬౨॥ ఘటకుడ్యాదయ ఇతి॥ యథా చైతేఽగ్న్యాదయః కారణభూతతేజోబన్నవ్యతిరేకేణ న సంతి॥ ఏవం భూతభౌతికాత్మకం సర్వం జగత్కారణభూతబ్రహ్మవ్యతిరేకేణ నైవాస్తి॥ సద్రూపం సదేవ సర్వదా విద్యత ఇత్యర్థః ॥౬౩॥ నను బ్రహ్మణః పరమార్థత్వే తత్త్వమసీతి తదాత్మకతయాఽనంతరముపదేక్ష్యమాణో జీవోఽపి పరమార్థ ఇతి తదేకవిషయోఽహం ప్రత్యయః కథమసత్యభూతకార్యేష్వసత్యేషు దేహాదిష్వహం మనుష్య ఇతి జాయత ఇత్యాశంక్యాహ ॥ పూర్వపూర్వేతి ॥ గతజన్మభ్రమజనితవాసనాబలాదిదానీం దేహాదావహమితి భ్రమః॥ ఇత్థం గతజన్మస్వపీత్యనాదిత్వాన్నానవస్థేత్యర్థః ॥ ౬౪ ॥ అన్నమశితమిత్యారభ్య దధ్నస్సోమ్యేత్యంతః ప్రాక్తనయా శ్రుత్యా మనోవాక్ప్రాణమయం లోహితవజ్జాద్యాత్మకస్య శరీరస్య జడభూతత్రయకార్యత్వేన జడత్వాచ్చైతన్యైకగోచరమహం ప్రత్యయం ప్రతి పరమార్థతో న విషయత్వమితి ప్రపంచితమ్ ॥ తత్సంగ్రహేణ వ్యాకరోతి ॥ దేహేంద్రియాదయ ఇతి॥ భ్రాంత్యైవాహమర్థా దేహాదయః న తు నిరూపణే ॥ పితృమాతృభుక్తభూతకార్యత్వాత్స్వయం భుజ్యమానతేజోబన్నలక్షణభూతత్రయాంశైస్స్థవిష్ఠమధ్యమసూక్ష్మైరుపచయాచ్చేత్యర్థః॥ ౬౫॥ రుపచయస్తావద్దేహాదేరన్నాది

భిరుపలభ్యతే। అత ఏవ తస్య నిర్మాణముపపత్తిరేవేత్యత్ర నిదర్శనమాహ ॥ మృదంభసేతి ॥ ౬౬ ॥ వ్యాఖ్యాతానాం శ్రుతేః ఫలితం తాత్పర్యమాహ ॥ అత ఇతి॥ యతో దేహేంద్రియమనసాం వాచారంభణమాత్ర తేజోబన్నభూతకార్యత్వేనానాత్మత్వం। అతస్తత్రాహమిత్యాత్మమతిం పరిత్యజ్య కూటస్థనిత్యచిదాత్మన్యేవ తాం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౬౭॥ తేజోబన్నవిలక్షణానాం భూతేంద్రియమనసాం కథం తత్కార్యతేతి చేత్ ॥ తత్ర విలక్షణస్య సర్పిషో యథా దధికార్యతేతి ఉదాహృత శ్రుత్యా। దధ్నస్సోమ్యేతి॥ తద్వివదయతి। దధ్నస్సర్పిరితి॥ దధ్నో యథా మథనేన విలక్షణః సర్పిః పరిణామః-ఏవం తేజోబన్నానామాదర్యాగ్నికృత పాకవిశేషేణ దేహేంద్రియమనోరూప పరిణామవిశేష ఇత్యర్థః॥ ౬౮॥ దధిసర్పిర్దృష్టాంతేన దేహాదేర్భౌతికత్వసమర్థనేన ప్రాగుక్తాయా వ్యతిరిక్తాత్మనిష్ఠాయా నిరపవాదత్వం సిద్ధమిత్యాహ॥ భౌతికం దేహసంఘాతమితి ॥ ౬౯ ॥ వాక్ప్రాణయోః కార్యయోరస్తు భౌతికత్వం మనస్తు నిత్యమితి వైశేషికాస్తత్కథం తస్య భౌతికత్వమిత్యాశయవతా పుత్రేణ పృష్టం భూయ ఏవ మా భగవాన్ విజ్ఞాపయత్వితి॥ తత్ర పితురుత్తరం షోడశకల ఇత్యాది-షోడశదినపర్యంతమనశనేనోపక్షయాదధీతవేదానామనవభాసః పునరశనేన తదుపచయాదవభాస ఇతి అన్నేనోపచయదర్శనాదన్నమయం మన ఇతి పితురాశయస్తం సంగృహ్ణాతి॥ అన్నేనాప్యాయితే భుక్తేనేతి ॥ బుద్ధిరితి మనస ఏవోక్తం॥ ౭౦॥ మనసోఽన్నమయస్యాక్షిప్తస్య యత్కృతం సమర్థనం తస్యాపి ప్రాగుక్తవ్యతిరిక్తాత్మనిష్ఠాసిద్ధిరేవ ఫలమిత్యాహ॥ అతోఽపి బుద్ధిమన్నస్యేతి॥ ౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ఏకమేవాద్వితీయమిత్యాదినా అద్వితీయబ్రహ్మప్రతిజ్ఞాయ తేజోబన్నలక్షణస్య భూతత్రయస్య తత్ప్రపంచస్య భౌతికస్య భోగ్యజాతస్య భోగాయతనానాం శరీరాణాం భోగోపకరణానామిం-

పిచ ॥౬౬॥ అతో దేహాదిసంఘాతేఽహంమమేత్యాదికాం మతిం। విసృజ్య సాక్షిచైతన్యే విద్వాన్కుర్యాదహంమతిం ॥౬౭॥ దధ్నస్సర్పిర్యథాజాతం మంథనేన సురర్షభాః। తథా బుద్ధ్యాదయో భావా భూతేభ్యశ్చోద్భవంతి హి ॥౬౮॥ భౌతికం దేహసంఘాతం విసృజ్య మతిమాన్పునః। సర్వసాక్షిణి చిన్మాత్రే కుర్యాన్నిత్యమహంమతిం ॥ ౬౯॥ అన్నేనాప్యాయితే బుద్ధిరధీతం తస్య భాసతే। తతోఽపి బుద్ధిరన్నస్య కార్యమేవ న సంశయః ॥ ౭౦ ॥ అతోఽపి బుద్ధిమన్నస్య కార్యం మత్వా విరక్తధీః। సర్వసాక్షిణి చిన్మాత్రే కుర్యాన్నిత్యమహంమతిం॥ ౭౧॥ దేహేంద్రియాదిసంఘాతేఽహంమమేత్యాదికాం మతిం। త్యక్త్వా స్వాత్మని చిన్మాత్రే యదా ప్రీతో భవత్యయం ॥ ౭౨॥ తదాస్య పితృదుఃఖాదిదర్శనం చ న విద్యతే। స్వాత్మరూపసుఖప్రాప్తిరేవం దృష్టాస్య దేహినః ॥ ౭౩ ॥ అతోఽపి మతిమాన్నిత్యం త్యక్త్వా దేహాదికాం ధియం। సర్వసాక్షిణి చిద్రూపే సాక్షాత్కుర్యాదహంమతిం ॥ ౭౪ ॥ యదిదం సాక్షిణా వేద్యం తత్సర్వం బ్రహ్మ కేవలం। తత్సత్యం పూర్ణచైతన్యం తత్త్వమర్థో న సంశయః ॥ ౭౫॥ త్వంశబ్దార్థోఽయమాభాతి సోఽహం

ద్రియాణాం చ తత్కార్యత్వేన వాచారంభణత్వాన్న తత్ప్రతియోగికభేదాద్వైతప్రతిజ్ఞాభంగ ఇత్యధ్యాయస్య ప్రథమభాగార్థో వ్యాఖ్యాతః। తథాపి భోక్తౄణాం జీవాత్మనాం నిత్యత్వేన తత్ప్రతియోగికభేదాదద్వైతప్రతిజ్ఞాభంగ ఇతి శంకాం నిరసితుముత్తరో భాగః ఉద్దాలకో హారుణిరిత్యాదిః తత్ర యద్యపి భోగ్యవద్భోక్తా న కల్పితః కింతు పరమార్థ ఏవ తథాపి న తత్ప్రతియోగికభేదాదద్వైతప్రతిజ్ఞాహానిస్తస్య బ్రహ్మరూపత్వేన భేదాభావాదిత్యుక్తం స య ఏషోఽణిమైతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి॥ యదేతదవాఙ్మనసాగోచరత్వాదతిసూక్ష్మం బ్రహ్మ అస్మిన్నారోపితత్వాత్సత్యం సర్వమేతేనైవాత్మవద్రజతమివ శుక్తిశకలేన తదేవ చ బ్రహ్మ సకలకల్పనాధిష్ఠానత్వాత్సత్యం సర్వస్య కల్పితస్య సత్తాస్ఫూర్తిప్రదత్వాదాత్మా చ ॥ యదేతదుక్తలక్షణం బ్రహ్మ తదేవ త్వమసి న తతో భిద్యసే హే శ్వేతకేతో ఇతి ॥ శ్వేతకేతుశ్చ సకలభోక్తృవర్గోపలక్షణమితి॥ ౭౪॥ తామిమాం శ్రుతిం వ్యాకరోతి॥ యదిదమిత్యాదినా। బ్రహ్మ కేవలమితి॥ బ్రహ్మణ్యారోపితత్వాద్వ్యతిరేకేణాభావాదయం సర్పః స రజ్జుః యదిదం రజతం తచ్ఛుక్తిశకలమితివత్ బాధాయాం సామానాధికరణ్యం తస్యార్థ ఇతి । త్వంశబ్దార్థో జీవః పునః పరమార్థ ఏవ తదేవ పూర్ణచైతన్యం బ్రహ్మ న పునస్స్వప్నవత్ తత్ర కల్పిత ఇత్యసంశయితవ్యమిత్యర్థః॥ ౭౫॥ నను త్వంశబ్దః పరాగర్థవాచకః అహంశబ్దస్తు ప్రత్యగర్థ ఇతి పరస్పరప్రతిద్వంద్వితయా హ్రస్వదీర్ఘశబ్దవత్ విరుద్ధార్థౌ అహం బ్రహ్మాస్మీతి ప్రతీచో బ్రహ్మత్వముక్తం శ్రుత్యంతరే తదిహ త్వమసీతి కథం పరాచో బ్రహ్మత్వముచ్యత ఇత్యత ఆహ॥ త్వంశబ్దార్థ ఇతి॥ ఏక ఏవ దేవదత్తో యథా పుత్రేణ తాత ఇత్యుచ్యతే పిత్రా చ పుత్ర ఇతి న తత్ర తాతపుత్రపదాభ్యామభిధీయమానం దేవదత్తస్వరూపం భిద్యతే॥ వక్తృభేదనిబంధనస్తు

పితృపుత్రవ్యవహారభేదోనవక్తవ్యనిబంధనః॥ తథాజీవస్యైవ బ్రహ్మతాదాత్మ్యంస్వయమనుభూయమానా స్థితమహం బ్రహ్మాస్మీతివ్యపదిశ్యతే ॥ తదేవజీవపరైక్యంపరస్మైబోధ్యమానంతత్త్వమసీతివ్యపదిశ్యతే ॥ అతో వాక్యద్వయస్య సమానార్థత్వాదవిరోధ ఇత్యర్థః ॥ ౭౬॥ నన్వేవంతత్త్వమస్యహంబ్రహ్మాస్మీత్యనయోఃపరస్పరవిరోధోమాభూత్తత్రత్వమహంశబ్దాభ్యాం పునరజ్ఞఃసంసారీజీవోఽభిధీయతే ॥ బ్రహ్మపదేనతత్పదేనచపునరసంసారి సర్వజ్ఞేశ్వరస్య కథంతేనసహతాదాత్మ్యమిత్యాశంక్యాహ॥ త్వమహంశబ్దేతి ॥ ౭౭॥ అయమర్థఃసత్యజ్ఞానానందానంతాత్మకమితి ప్రతిపాదితమఖండమద్వితీయమేకరసమనాద్యనంతంపరమార్థభూతంవస్తు సత్వరజస్తమోలక్షణగుణత్రయాత్మికాయాః ప్రకృతిరనాదిరంతవర్తిత్వజ్ఞానైకనివర్త్యతయామిథ్యైవపరికల్పితత్వాదవస్తుభూతాసాచద్వివిధా॥ రజస్తమసీఅభిభూయవిశుద్ధసత్వాత్మికాసామాయేత్యుచ్యతే॥రజస్తమోభ్యామభిభవేనమలినసత్వాచాపరాసా అవిద్యేత్యుచ్యతే॥ తత్రమాయాసత్వాంశేప్రతిబింబితస్సపరమాత్మా తాంమాయాంవశీకృత్యసర్వజ్ఞస్సర్వేశ్వర ఇత్యుచ్యతే॥అవిద్యాసత్వాంశేపునఃప్రతిబింబిత స్సఏవపరమేశ్వరస్తయావశీకృతోఽస్వతంత్రఃకర్తాభోక్తాసంసారీజీవఇతి॥ సఏవతుపరమాత్మాతమఃప్రధానప్రకృత్యుపాధికస్సన్ భూతభౌతికప్రపంచలక్షణభోగ్యాత్మనావివర్తతేతత్రైకఏవపరమాత్మాతమఃప్రధానప్రకృత్యుపాధికతయాజగదుపాదానం ॥ విశుద్ధసత్వప్రధానప్రకృత్యుపాధికతయాజగతో నిమిత్తమిత్యభిన్ననిమిత్తోపాదానంసత్వ దేవసోమ్యేదమిత్యత్రసచ్ఛబ్దేనోక్తం॥ తత్రహితదైక్షతేతిచేతనత్వేన నిమిత్తత్వం బహుస్యామితి కార్యాకారేణ వివర్తమానతయా ఉపాదానత్వమిత్యభిన్న నిమిత్తోపాదానత్వ మిత్యభిన్న నిమిత్తోపాదానత్వంవిశదం॥ తదిహప్రకృతత్వాత్తత్త్వమసీతివాక్యప్రకృతపరామర్శినాతచ్ఛబ్దేనోచ్యతే ॥ అవిద్యోపాధిక

శబ్దార్థఏవసః । యోఽహంశబ్దార్థ ఆభాతి తత్త్వంశబ్దార్థ ఏవహి ॥౭౬ ॥ త్వమహంశబ్దలక్ష్యార్థ
స్సాక్షాత్ప్రత్యక్చితిఃపరా। తచ్ఛబ్దస్యచలక్ష్యార్థస్స్యైవనాత్రవిచారణా॥౭౭॥త్వమహంశబ్దవాచ్యా
ర్థస్స్యైవ దేహాదివస్తునః । నతచ్ఛబ్దార్థతాంవక్తిశ్రుతిస్తత్త్వమసీతిసా॥౭౮।తదర్థైక్యవిరుద్ధాం
శంత్యక్త్వావాచ్యగతంశ్రుతిః। అవిరుద్ధచిదాకారం లక్షయిత్వాబ్రవీతిహి ॥౭౯॥ తదర్థేచత్వమర్థైక్య విరుద్ధాంశంవినైవతు । కారణత్వాదివాచ్యస్థం లక్షయిత్వాతుకేవలం ॥౮౦॥ చిదాకారంపునస్తస్యత్వమర్థైక్యంబ్రవీతిచ । తత్త్వంశబ్దార్థలక్ష్యస్యచిన్మాత్రస్యపరాత్మనః ।౮౧ ॥ ఏకత్వంయత్స్వతస్సిద్ధంసహివాక్యార్థ ఆస్తికాః। ఇతోఽన్యథాయోవాక్యార్థస్సోఽవాక్యార్థోనసంశయః॥౮౨

స్తుజీవస్యకలోపిపురోవర్తినంశ్వేతకేతుం నిమిత్తమాత్రంకృత్వా ఉద్దాలకేనపి త్రాత్వం శబ్దేనోచ్యతే ॥ తయోశ్చతత్త్వంశబ్దవాచ్యార్థయోర్మాయావిద్యోపాధికచైతన్యయోఃపరస్పరమత్యంతవిలక్షణతయా తాదాత్మ్యవిరోధాత్తత్వంశబ్దౌమాయావిద్యయోర్భాగపరిత్యాగేనోభయానుగతమేకంచైతన్యమాత్రంలక్షయతః- ఏవమహంబ్రహ్మాస్మీత్యత్రాపి ॥ నను చిదంశే తాదాత్మ్యవిరోధేపిత్వమహం శబ్దవాచ్యార్థస్య తత్పదవాచ్యార్థేన తాదాత్మ్యం విరుద్ధమేవేతి చేత్సత్యంవిరుద్ధంనత్వివాతివివక్షితమిత్యాహ ॥ త్వమహం శబ్దవాచ్యార్థస్యేతి ॥ సంసారిత్వస్య సర్వజ్ఞత్వాత్మకతానేహశ్రుత్యావివక్షితేత్యర్థః॥౭౮।త్వంశబ్దేనాభిధీయమానస్యసంసారిత్వాదేరవివక్షాకారణమాహ॥తదర్థైక్యేతి॥ సమభివ్యాహృతపదాంతరసామానాధికరణ్యవిరోధఏవవివక్షాకారణమిత్యర్థః॥౭౯॥ త్వమహంశబ్దార్థకథితమర్థంతచ్ఛబ్దార్థేపియోజయతితదర్థేచేతి ॥ తత్పదవాచ్యేన జగత్కారణత్వ సర్వజ్ఞత్వాదినా విరుద్ధం సంసారిత్వాదికంత్వంపదవాచ్యగతం యథానవివక్షితంతథాత్వం పదవాచ్యగతసంసారిత్వాదినావిరుద్ధం జగత్కారణత్వసర్వజ్ఞత్వాదికంతత్పదవాచ్యగతంనవివక్షితమిత్యర్థః ॥ త్వమర్థైక్యవిరుద్ధం విశేషణభూతం జగత్కారణత్వ సర్వజ్ఞత్వంవినాకేవలంవిశేష్యభూతంచిదాకారంలక్షయిత్వాతస్య త్వమర్థైక్యం బ్రవీతీత్యుత్తరేణసంబంధః ॥ ౮౦॥ఏవంతత్త్వంపదార్థయోర్విరుద్ధాంశపరిహారేసతియోవాక్యార్థఃసంపద్యతేతందర్శయతి ॥ తత్త్వంశబ్దార్థలక్ష్యస్యేతి ॥ ఉక్తరీత్యాతత్త్వం శబ్దాభ్యాంయల్లక్ష్యం చిన్మాత్రం నిరస్తసమస్తోపాధికంసఏవహి పరమాత్మా విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మేతిశ్రుతేః॥తస్యచత్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యేనయత్స్వాభావికమేకత్వమభేదస్సోఽత్రతత్త్వమపి వాక్యేనప్రతిపాద్యతే॥ నతుజీవబ్రహ్మణోరన్యతరోద్దేశేనాన్యతరస్యప్రాగసిద్ధమేకత్వంబోధ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౮౧ ॥ ననుపరమార్థతోఽభిన్నస్యైవసంసారిణోజీవస్య రససంపర్కవశేనతామ్రస్య సువర్ణత్వాపత్తివదీశ్వరానుగ్రహావత్తాదా

త్మశ్రీసంభవాత్తాదృక్తాదాత్మ్యపరత్వం కిమితి వాక్యస్య న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ ఇతోఽన్యథేతి ॥ ఇతో స్వాభావికై
కత్వలక్షణాత్ప్రకారాంతరేణ జీవబ్రహ్మణోస్సంసర్గరూపో విశిష్టైకత్వరూపో వా యో వాక్యార్థః ॥ స వాక్యా
ర్థ ఏవ న భవతి వస్తుతో భిన్నయోస్తయోరన్యోన్యాభావస్యానాద్యంతత్వేన తాదాత్మ్యానుపపత్తేరిత్యర్థః ॥ ౮౨ ॥ న
ను తత్స్వప్రకాశస్య బ్రహ్మణస్స్వరూపత ఏకత్వమపి తథావిధమితి తస్య వాక్యబోధ్యత్వే స్వప్రకాశత్వభంగ ఇత్యత ఆహ ॥
ఏకత్వమితి ॥ యది వాక్యమేకత్వవిషయాం ప్రమితిం న జనయేత్తర్హి తస్య వైయర్థ్యం జాతమిత్యత ఆహ ॥ వ్యావహారికమి
తి ॥ వాక్యం స్వజన్యయా విద్యయైవోదీరితబ్రహ్మాత్మైక్యవిషయయా వృత్త్యా తదజ్ఞానం బాధతే, అతో న నిష్ప్రయో
జనతేత్యర్థః ॥ ౮౩ ॥ నన్వేకత్వప్రమితౌ వాక్యవ్యాపారో నాస్తి చేత్ప్రమాణావిషయత్వాత్తస్య నరవిషాణవదసత్త్వ
మిత్యత ఆహ ॥ సదా ప్రమితమితి ॥ పరప్రకాశ్యస్య హి ప్రమాణావిషయత్వనిమిత్తమసత్త్వముదీరితమేకత్వం తు స్వప్రకాశచి
తోఽనన్యత్వాత్సదా ప్రకాశమానమేవేతి నోక్తదోషాపత్తిరతో వాక్యస్యావరణాజ్ఞాననివృత్తావేవోపయోగో న స్వ
రూపప్రకాశ ఇత్యర్థః ॥ ౮౪ ॥ నన్వజ్ఞానస్య అసత్త్వే నివృత్త్యనుపపత్తేః బ్రహ్మభేదే చ తస్యాపి నివృత్తిప్రసంగాదతో
న్యత్కించిదజ్ఞానాఖ్యం వస్త్వంగీకర్తవ్యం తథా చ ద్వైతాపత్తిరిత్యత ఆహ ॥ వస్తుత ఇతి ॥ వస్తుతః పరమార్థతో
జ్ఞానం నాస్త్యేవ బ్రహ్మస్వరూపభూతచిత్ప్రకాశవిరోధిత్వేన తస్యాజ్ఞానస్య లోకవిరోధివస్తున ఇవ తత్ర స్వరూప
లాభాసంభవాదతస్తత్స్వరూపే పూర్వపూర్వభ్రమసంస్కారవశాదధ్యస్తమేవాజ్ఞానం విద్యయా నివర్త్యత ఇతి ॥ విచా
ర్యమాణే వస్తూపాధౌ వాక్యమజ్ఞానస్యాపి బాధకం న భవతి వ్యవహారదృష్ట్యైవ తస్యాజ్ఞానబాధకత్వవ్యపదేశః ॥ ౮౫
నను వాక్యేనాద్వితీయబ్రహ్మాత్మవిషయాంతఃకరణవృత్తిః స్వవిషయావరణాజ్ఞాననివర్తికా యా జన్యతే ఘటపటా

ఏకత్వప్రమితిం వాక్యం న కరోతి సురర్షభాః । వ్యావహారికమజ్ఞానం బాధతే విద్యయైవ తు ॥ ౮౩ ॥
సదా ప్రమితమేకత్వం స్వత ఏవ న చాన్యతః । అతో న ప్రమితిం వాక్యం కురుతేఽజ్ఞానబాధకం ॥ ౮౪ ॥
వస్తుతో నాస్తి చాజ్ఞానం చిత్ప్రకాశవిరోధతః । అతో వాక్యం న చాజ్ఞానబాధకం చ నిరూపణే ॥ ౮౫ ॥
ఏకత్వం యత్పురా ప్రోక్తం తత్స్వయం సేద్ధుమర్హతి । న ప్రమాణేన మానాని తస్మిన్కుంఠీభవంతి హి ॥ ౮౬
వ్యావహారికమజ్ఞానమపి బ్రహ్మైవ వస్తుతః । అజ్ఞానమితి వార్తాపి త్వర్థసద్భావ ఏవ హి ॥ ౮౭ ॥ సత ఏ
వ హి సద్భావో నాసతస్సూక్ష్మదర్శనే । సదసత్కోటినిర్ముక్తమిథ్యాశక్త్యర్థభాసనే ॥ ౮౮ ॥
ఖలు నాభాసతే భానం బ్రహ్మవస్త్వేవ కేవలం । భానసంబంధతో భానమితి వార్తాప్యసంగతా ॥ ౮౯ ॥
సంబంధిరూపసద్భావే సతి సంబంధసంభవః । సద్భావే సతి సంబంధి రూపం బ్రహ్మైవ కేవలం ॥ ౯౦ ॥

దివిషయవృత్త్యంతరవత్తస్యా అపి స్వవిషయప్రకాశనసామర్థ్యం కుతో నేత్యత ఆహ ॥ ఏకత్వం యదితి ॥ యత్ప్రత్యగా
త్మనః స్వాభావికమేకత్వం ప్రాగుక్తం తత్స్వరూపభూతచిత్ప్రకాశానన్యత్వాత్స్వయమేవ స్వాత్మానం సేద్ధుం ప్ర
కాశితుమర్హతి న ప్రమాణవశాత్ అత్ర హేతుమాహ ॥ మానానీతి ॥ హి యస్మాత్కారణాత్ తత్స్వరూపప్రకాశనాయ ప్ర
వృత్తాని ప్రమాణాని తేనైవ సాక్షిరూపేణావస్థితేన ప్రకాశమానాని సవితృప్రకాశేన దీపవత్తస్మిన్ స్వప్రకాశే చి
దాత్మని నిరుద్ధశక్తీని భవంతి ॥ అత ఏవాన్యత్రామ్నాయతే ॥ న తత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి న వాగ్గచ్ఛతి నో మన ఇతి । ౮౬ ॥ వ్యా
వహారికమజ్ఞానమిత్యాది-యద్వాక్యజన్యయా విద్యయా నివర్త్యమజ్ఞానం తదపి వస్తుతో నిరూపణే బ్రహ్మైవ శు
క్త్యాదావధ్యస్తస్య రజతాదేరివ తస్య చ బ్రహ్మణ్యధ్యస్తత్వేన తదవ్యతిరేకాదిత్యర్థః ॥ అతశ్చ వస్తునిరూపణే అజ్ఞాన
మితి వ్యవహారోఽపి న యుజ్యత ఇత్యాహ ॥ అజ్ఞానమితీతి ॥ ౮౭ ॥ నను వ్యవహారబలాదేవాజ్ఞానస్య సద్భావః కిం న స్వీక్రి
యతే తత్రాహ ॥ సత ఏతి ॥ సద్రూపస్యైవ హి వస్తునః సద్భావో న తద్విలక్షణస్యేత్యర్థః ॥ నను సన్ ఘటః సన్ పటః సత్కా
ర్యమితి సద్భావోఽనుభూయత ఏవేతి చేత్తత్రాహ ॥ సూక్ష్మదర్శన ఇతి ॥ అధిష్ఠానసత్త్వమేవారోప్యగతసత్త్వేనాత్ర ప్రతి
భాసత ఇత్యర్థః ॥ నను ప్రతీతిబాధాన్యథానుపపత్త్యా సదసద్విలక్షణం తదజ్ఞానమస్తీతి తత్రాహ ॥ సదసత్కోటీ
తి ॥ సదసద్వైలక్షణ్యప్రతిపాదనమపి తత్తత్ప్రకారనిరూపణాసహత్వప్రతిపాదనపరం- న తాదృగర్థసద్భావ
పరం - అత ఈదృగ్విధార్థభాసనేఽపి సదసద్విలక్షణం తదిత్యపి వ్యవహారో నావభాసతే ॥ భానరూపం బ్రహ్మై
వస్త్వేవాజ్ఞానవినిర్ముక్తం కేవలం భాసత ఇతి అజ్ఞానస్య భాసనం సంభవతీత్యర్థః ॥ ౮౮ ॥ నను మా భూదజ్ఞానస్య
స్వతో భానం భాసరూపబ్రహ్మసంబంధవశాత్తు కుతో న భాయాదిత్యాశంక్యాహ ॥ భానసంబంధ ఇతి ॥ ౮౯ ॥

సంబంధిరూపసద్భావ ఇతి ॥ సంబంధస్య సంబంధిద్వయసాపేక్షత్వాద్బ్రహ్మవదజ్ఞానస్యాపి స్వరూపసద్భావో వక్తవ్య ఇత్యర్థః ॥ సత్యసద్భావాధిష్ఠానబ్రహ్మగత ఏవేతి ॥ తదేతత్స్వతస్త్వేవ లంఘనతతోరిక్తమజ్ఞానమితి సంబంధిద్వయాభావాత్సంబంధో దుర్నిరూప ఇత్యర్థః ॥ ౯౦ ॥ నను మాభూద్బ్రహ్మణ ఇవాజ్ఞానస్య పారమార్థికసద్భావః ఆరోపితసద్భావో విద్యత ఇతి తేనైవ సంబంధః కిం న స్యాదితి శంకతే ॥ అనిరూపితేతి ॥ విచారాసహత్వాకారేణేత్యర్థః ॥ పరిహరతి ॥ అనిరూపితేతి ॥ అవిచారితరమణీయస్వరూపస్యాధ్యస్తస్యాధిష్ఠానభూతం బ్రహ్మైవ కేవలం స్వరూపం నాన్యత్తద్వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యాజ్ఞానతత్కార్యస్య తస్మిన్నధ్యస్తత్వేన స్వతోఽసత్స్వరూపత్వాదిత్యర్థః ॥ ౯౧ ॥ అస్తి చేదపరస్యాపీతి ॥ రూపవ్యత ఇతి కథం నిరూపణాహ ॥ స్వరూపం తద్బ్రహ్మణోఽన్యస్యాపి విద్యతే చేత్తదపి రూపం బ్రహ్మరూపమేవ రూపాత్మనాఽభయోరపి భేదాభావాదిత్యర్థః ॥ ౯౨ ॥ భవతేవం యది రూపమాత్రాభేదేన బ్రహ్మణోఽయద్రూపం తతోఽన్యస్యైవ రూపాదజ్ఞానస్య రూపత్వమితి శంకతే బ్రహ్మేతి ॥ తదేతద్దూషయితుం వికల్పయతి తహీతి ॥ తత్కిం రూపాంతరం నిరూపణార్హవస్తు స్వరూపాద్భిన్నమభిన్నం భిన్నాభిన్నం వా । నాద్య ఇత్యాహ ॥ భిన్నం యదీతి ॥ విమతం రూపం నిరూపణార్హస్వరూపాద్భిన్నత్వాన్న శృంగవదిత్యభిప్రాయః ॥ ౯౩ ॥ ౯౪ ॥ అద్వితీయబ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యాజ్ఞానస్యాపృథక్స్వరూప

అనిరూపితరూపేణ సద్భావ ఇతి చేన్మతం । అనిరూపితరూపస్వరూపం తు బ్రహ్మ కేవలం ॥ ౯౧ ॥ బ్రహ్మైవ రూపం నైవాన్యన్న రూపం పరమస్య హి । అస్తి చేదపరస్యాపి రూపం తర్హి సురోత్తమాః ॥ ౯౨ ॥
రూపరూపేణ రూపం చ బ్రహ్మరూపం భవేత్ఖలు । బ్రహ్మరూపేణ నాన్యస్య రూపం రూపాంతరేణ చేత్ ॥ ౯౩
తర్హి రూపాంతరం రూపాద్భిన్నం వాఽభిన్నమేవ వా । భిన్నాభిన్నం తు వా భిన్నం యది రూపాద్విభేదతః ॥
౯౪ ॥ తుచ్ఛవత్తదరూపం స్యాదభిన్నం చేత్తదేవ తత్ । ఉక్తదోషద్వయాపత్తేర్భిన్నాభిన్నం న తద్భవేత్ ॥
౯౫ ॥ అత ఏవ సురశ్రేష్ఠా అనిరూపనిరూపతః । సద్భావ ఇతి వార్తా చ వార్తైవ ఖలు కేవలం ॥ ౯౬ ॥
తస్మాదజ్ఞానమేవైతద్బ్రహ్మైవ సతతోదితం । అజ్ఞానమయమేవేదం సర్వమిత్యపి భాషణం ॥ ౯౭ ॥
నైవ భాషణమజ్ఞానాభావాదేవ శివం వినా । తస్మాదజ్ఞానమజ్ఞానకార్యం చ సురపుంగవాః ॥ ౯౮ ॥
ఏతద్బ్రహ్మైవ నైవాన్యదితి మే నిశ్చితా మతిః । ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాహ హి పరా శ్రుతిః ॥ ౯౯ ॥
సాక్షాదర్థస్వభావేన శ్రుతిస్సేయం ప్రవర్తతే । శ్రోతుశ్చిత్తవిపాకేన విమర్శవశాచ్ఛ్రుతిః ॥ ౧౦౦ ॥
క్వచిత్కదాచిదన్యార్థం వక్తి చ బ్రహ్మణః పృథక్ । సాధ్యసాధనసంబంధకథనం ఫలభాషణం ॥ ౧౦౧ ॥
జగద్వైచిత్ర్యనిర్దేశో ధర్మాధర్మార్థభాషణం । వర్ణాశ్రమవిభాగోక్తిస్సద్ధమోక్షోక్తిస్తథైవ చ ॥
౧౦౨ ॥ శోభనాశోభనోక్తిశ్చ భూతభౌతికభాషణం । శబ్దానాం భేదనిర్దేశస్తథార్థానాం చ భాషణం ॥
౧౦౩ ॥ ఆత్మనోఽన్యస్య సర్వస్య సద్భావోక్తిస్సురర్షభాః । మిథ్యాత్వభాషణం తస్య మాయాసద్భావల
క్షణం ॥ ౧౦౪ ॥ మాయాతో ముక్తిశ్చ మాయయా బంధ ఇత్యపి భాషణం । గురుశిష్యకథోక్తిశ్చ బ్రహ్మవిద్యా

లాభో నాస్తీత్యాహ ॥ అభిన్నం చేదితి ॥ తృతీయం నిరస్యతి ॥ ఉక్తదోషేతి ॥ భేదాభేదపక్షయోర్ద్వౌ దోషా వుక్తౌ తయోరాపత్తిరిత్యర్థః ॥ ౯౫ ॥ తథా చానిరూపితరూపేణ సద్భావ ఇతి యత్ప్రతిజ్ఞాతం తదనయా రీత్యా వార్తామాత్రమేవావశిష్యత ఇతి నిగమయతి ॥ అత ఏవేతి ॥ ౯౬ ॥ ఏవమజ్ఞానస్యాపృథగాత్మలాభాభావాద్వ్యావహారికమజ్ఞానమపి బ్రహ్మైవ వస్తుత ఇతి యత్ప్రతిజ్ఞాతం తత్సిద్ధమితి నిగమయతి ॥ తస్మాదితి ॥ అజ్ఞానమయమేవేదమిత్యాదిః ఇదం సర్వం జగదజ్ఞానకార్యమితి ॥ యదేతద్వచనం తదపి కేవలం శబ్ద ఏవ న తస్యార్థోఽస్తి ॥ అధిష్ఠానపరశివస్వరూపవ్యతిరేకేణాజ్ఞానస్యైవ దుర్నిరూపత్వాత్ ॥ ౯౭ ॥ ౯౮ ॥ తస్మాదజ్ఞానం తత్కార్యం చ బ్రహ్మాత్మకమేవ నాన్యదస్తీతి ప్రతిపాదితేఽర్థే శ్రుతిం యోజయతి ॥ ఐతదాత్మ్యమితి ॥ శ్రుతేరర్థః ప్రాగేవ వర్ణితః ॥ ౯౯ ॥ నను క్రియాకారకఫలరూపస్య ప్రపంచస్య భేదమపి శ్రుతిః ప్రతిపాదయతి ॥ ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః । జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేతేత్యాదినా ॥ తత్కథం సర్వస్య బ్రహ్మత్వమితి ॥ తత్రాహ ॥ సాక్షాదితి ॥ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యేషా శ్రుతిరర్థస్వాభావ్యేన సాక్షాద్బ్రహ్మైవ సమేవార్థం ప్రతిపాదయితుం ప్రవృత్తా ఈదృగ్విధస్యార్థస్యాసంస్కృతచిత్తైర్దురధిగమత్వాత్తచ్చిత్తపరిపాకానుసారేణ భేదశ్రుతిర్మాయామయవ్యవహారసిద్ధం భేదమనువదతి ॥ సాధ్యసాధనఫలాది లక్షణం జగద్వైచిత్ర్యం ప్రతిపాదయతి న పరమార్థత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦౦ ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦౨ ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥

౧౦౬ ॥ సోపానక్రమత ఇతి । శ్రోతృచిత్తపరిపాకానుసారేణ పూర్వకాండే గ్నిహోత్రాదిధర్మానుక్రమేణోపదిశ్య తైస్సంస్కృతచిత్తానాం సంహితోపాసనాదికముపదిశ్యతే - న ప్రాప్తైకాగ్ర్యమనస్కానాం తత్తదధికారిణాం సోపానక్రమేణైతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి శ్రుతిరద్వితీయం బ్రహ్మైవ స్వవగమయతీత్యర్థః ॥ ౧౦౮ ॥ ౧౦౯ ॥ ఇదానీమనుసంధానప్రకారమాహ ॥ జగజ్జీవేశ్వరత్వాదీతి ॥ భోక్తృభోగ్యభోగప్రపదరూపం యదిదం తత్సర్వం విశుద్ధం బ్రహ్మైవేతి స్వాత్మనో యత్పరిపూర్ణబ్రహ్మస్వరూపత్వజ్ఞానం తదద్వైతవేదనమిత్యర్థః ॥ ౧౧౦ ॥ ఇతోऽన్యదితి ॥ ఇతో బ్రహ్మాత్మత్వజ్ఞానాద్యదన్యజ్జ్ఞానమహమన్యో బ్రహ్మాన్యదిత్యేవంవిధం తదజ్ఞానమేవ । శ్రుతిరప్యేవమాహ ॥ అథ యోऽన్యాం దేవతాముపాస్తేऽన్యోऽసావన్యోऽహమస్మీతి న స వేదేతి ॥ ౧౧౧ ॥ సుదుర్లభమితి ॥ సర్వం శైవం బ్రహ్మాత్మైక్యసాక్షాత్కారస్య వర్ణాశ్రమధర్మపరితోషితపరమేశ్వరప్రసాదైకసమధిగమ్యత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౧౨ ॥ యథా యథా స్వభావేనేత్యాది ॥ యద్యద్ఘటపటాదికం వస్తు యేన యేన ప్రకారేణ స్వభావభూతేన భాతి తేన తేన ప్రకారేణ తదధిష్ఠానభూతశ్చిద్రూపః శివ ఏవ ప్రకాశతే ॥ అధిష్ఠానస్ఫురణమేతద్గతసత్త్వవదారోప్యధర్మతయా భాసత ఇత్యర్థః ॥ ౧౧౩ ॥ ఏవం భానమాత్రస్య శివరూపత్వముపపాద్య శివస్యానుసంధానప్రకారమాహ ॥ యథా యథేతి ॥ ఘటో భాతి పటో భాతీత్యాదౌ యేన యేన

ధీభావనం ॥౧౦౪॥ శాస్త్రైర్నానావిధైర్దేశైస్తర్కైర్నానావిభావనం । అన్యైర్వికల్పజాతం యత్తదుక్తిః సమాసతః ॥ ౧౦౫ ॥ అన్యార్థేన పరం బ్రహ్మ శ్రుతిస్సాద్వీవ తత్పరా । చిత్తపాకానుగుణ్యేన శ్రోతౄణాం పరమా శ్రుతిః ॥౧౦౬॥ సోపానక్రమతో దేవా మందం మందం హితం నృణాం । ఉపదిశ్య తథాపి తపసఃపక్వాధికారిణః ॥౧౦౭॥ ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాహ పరమార్థతః । జగజ్జీవేశ్వరత్వాదివిభ్రమవిభవం వినా ॥౧౦౮॥ కేవలం చిత్సదానందబ్రహ్మైకపరా శ్రుతిః । జగజ్జీవేశ్వరత్వాది సర్వం బ్రహ్మైవ కేవలం ॥౧౦౯॥ ఇతి స్వపూర్ణతాజ్ఞానం పరమాద్వైతవేదనం । ఇతోऽన్యద్భ్రాంతిజ్ఞానం తదజ్ఞానం న సంశయః ॥ ౧౧౦ ॥ విచారేణాయమేవార్థస్త్వయమేవావిచారణే । సకదాచిద్విశేషాస్తీత్యేతజ్జ్ఞానం సుదుర్లభం ॥ ౧౧౧ ॥ యథా యథా స్వభావేన యద్యద్భాతి సురర్షభాః । తథా తథా శివో భాతి స్వయమేవ సదా పరః ॥౧౧౨॥ యథా యథా ప్రభా సా హి సాక్షాద్బ్రహ్మవిసానదా పరా । ఇతి నిశ్చయవిజ్ఞానం పరమాద్వైతవేదనం ॥౧౧౩॥ యథా యథావభాసోऽయం శివ ఏవేతి పశ్యతి । తథా తథా మహాదేవం భజతే యత్నతస్సుధీః ॥ ౧౧౪ ॥ యథా యథా ప్రభా పుంసస్స్వయమేవ వ్యవస్థితా । తథా తథానుసంధానం స్వభావైశైవపూజనం ॥౧౧౫॥ శివరూపతయా సర్వం యో వేద సహితత్వవిత్ । అశివం వేద యః పశ్యంశ్చిత్స ఏవ పతితో మోహితః ॥ ౧౧౬ ॥ శివాదన్యతయా కించిదపి యో వేద సోऽధమః । శివస్యైవాపచారం స హి కురుతే స పశువత్తరః ॥ ౧౧౭ ॥ శివరూపతయా సర్వం యస్య భాతి స్వభావతః । స్వేచ్ఛాచారసమాచారస్తస్య చార్చా దశోత్తరః ॥౧౧౮॥ యథా యథా ప్రథా శంభోః ప్రథా సా తద్ధి దర్శనం । ఇత్యేతత్త్వైకవిజ్ఞానాత్పూజ్యతే పరమేశ్వరః ॥౧౨౦॥ క్రీడయా జగదాకారా నానావ్యతిశ్చైత్ర

ప్రకారేణ చిత్ప్రతిభాసస్స్యాత్తేన భవ్యతే । స్వైవ తద్విషయాం పరిహారేణ సాక్షాత్పరమేశ్వరస్వరూపభూతావేతి సంశయవిపర్యాసరహితం యదనుసంధానం తత్పరమాద్వైతం జ్ఞానమితి యోజనా ॥ ౧౧౪ ॥ అపి చైవమనుసంధానస్యాబాహ్యస్వకలాపివ్యాపారైః పరమేశ్వరభజనరూపేణ సంపద్యత ఇత్యాహ ॥ యథా యథావభాసత ఇతి ॥ యద్యద్వస్తు చక్షుఃశ్రోత్రాదిభిః ప్రమాతైరవభాసతే తస్స్వయం వ్యవహారస్స్వైవ తదీయం సర్వమవభాసమనుగతభానాత్మకః శివ ఏవేతి యేన యేన ప్రకారేణానుసంధత్తే స యోగీ అయం నిత్యోऽయత్నవ్యాపారకైనైవ తేన తేన ప్రకారేణ వాక్కాయ నిర్వర్త్యం పరమేశ్వరభజనమేవ కరోతి లోకవ్యవహారం - యథా యథా యేన యేన ప్రకారేణ పురుషస్య మతిరపి తత్తద్వస్తువ్యవస్థితా చంచలా భవతి తేన తేన ప్రకారేణ తత్ర తత్ర సర్వప్రభానరూపం శివమనుసంధానతస్తస్య మానసమేవ పూజనం కరోతీత్యర్థః ॥ ౧౧౫ ॥ అయం యోగోऽపి భగవద్గీతాయాముక్తః - పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్రన్నశ్నన్ గచ్ఛన్ స్వపన్ శ్వసన్ ప్రలపన్ విసృజన్ గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి ॥ ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు వర్తంత ఇతి ధారయన్ । బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః ॥ లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమివాంభసేతి ॥ ౧౧౬ ॥ ఏతత్సాధకస్య జ్ఞానస్య అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముపపాదయతి ॥ శివరూపతయేత్యాదినా ॥ ౧౧౭ ॥ ౧౧౮ ॥ ౧౧౯ ॥ ౧౨౦ ॥

ప్రకారాంతరేణానుసంధానమాహ ॥ క్రీడయేతి ॥ యేయమాత్మా దేవతా సా స్వాశ్రితమాయావశేన లీలయైవ భోక్తృభోగ్యభోగప్రదరూపజగదాకారా జాతా తయా తయైవ లీలయా భోగ్యరూపేణావస్థితమాత్మానమేవ భోక్తృరూపేణాత్మనా భుంక్తే ॥ ౧౨౧ ॥ తథా ఇంద్రియైరర్థవ్యవహారసమయే చక్షురాదికరణజనిత వృత్త్యభివ్యక్తేన భాసేన శబ్దస్పర్శాదివిషయాకారతం తదధిష్ఠానభూతం భాసం క్రీడయైవాత్మ దేవతా భుంక్తే ॥ ఏవం యదనుసంధానం తదేవాద్వైతవిజ్ఞానమిత్యర్థః ॥ ౧౨౨ ॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానమిత్యాది స్పష్టం ॥ భావనారహితమితి ॥ భావనాజన్యసాక్షాత్కారస్య స్మృతివత్ప్రత్యక్షాత్కారవదప్రమాణత్వాత్ ॥ తద్రహితమేవ జ్ఞానం పురుషార్థసాధనమిత్యర్థః ॥ ఉక్తం హ్యాచార్యైః ॥ భావనాజం ఫలం యత్స్యాద్యచ్చ స్యాత్కర్మణః ఫలం। న తత్స్థాయీతి మంతవ్యం పశ్యత్రి సంగతం యథోక్తే ॥ ౧౨౩ ॥ నను జ్ఞానినో వ్యవహారసమయేపి బ్రహ్మాత్మైకత్వం భాసతే చేదన్యేషామపి తత్కిమితి భాసత ఇతి శంకామాహ ॥ యథేతి ॥ మనుష్యాదీనాం ప్రకాశమానోఽపి సూర్యప్రకాశో యథా నక్తం దృశో ఘూకస్య నైవ భాసతే ఏవం వ్యవహారేపి జ్ఞానినః సులభమద్వైతమజ్ఞానినాం మనుష్యాణాం న భాసత ఇత్యర్థః ॥ ౧౨౪ ॥ జ్ఞానినోఽపి కథం తత్ప్రతిభాసత ఇత్యాశంక్యాహ ॥ ప్రసాదాదేవేతి ॥ శ్రద్ధయా ఇదమిత్థమేవేతి విశ్వాసబుద్ధిః - ధైర్యం మనసో నిశ్చలత్వం ॥ ఈశ్వరప్రణిధానాదిహేతుభిః కర్మణా సామ్యేన ధర్మాధర్మరూపయోః కర్మణోరుపభుక్తఫలయోః ఫలేన సాధర్మ్యం తయా సామ్యేన సతి విశ్వసంసృష్టచిత్తస్య నిరావరణం సత్తదద్వైతం భాసత ఇత్యర్థః ॥ జంతోరపశ్చిమతనోః సతి కర్మసామ్యే పక్వమలాశపటలచ్ఛిదుర్గాని మేషాత్ కల్యాణదేశికకటాక్షనిరీక్షణేన కారుణ్యతో భవతి శాంభవవేధదీక్షేతి ॥ ౧౨౫ ॥ బహుప్రకారమిత్యాది ॥ బ్రహ్మాత్మైక్యలక్షణో యో వాక్యార్థ ఉక్తః ఇమమేవార్థం సకృదుపన్యస్తమపి సాధ్వీ మాతృవద్ధితకారిణీ సనాతనీ వేదమాతా ... సంసారలక్షణమహాయాసం ప్రాప్య దుఃఖినాం నృణాం బహుభిః

> దేవతా । క్రీడయైవాత్మనాత్మానం భుంక్తే సా తద్ధి వేదనం ॥ ౧౨౧ ॥ ఇంద్రియాకారభాసా చ విషయాకారభాసనం । క్రీడయా దేవతా భుంక్తే స్వాత ఇత్యవధారణం మతం ॥౧౨౨॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానమిదం భవభయాపహం । భవప్రసాదతో లభ్యం భావనారహితం పరం ॥౧౨౩॥ యథా నక్తం దృశః సూర్యప్రకాశో నావభాసతే। తథైవ పరమాద్వైతం మనుష్యాణాం న భాసతే ॥౧౨౪॥ ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య శ్రద్ధయా స్వస్య ధైర్యతః । దేశికాలోకనాచ్చైవ కర్మసామ్యే ప్రకాశతే ॥ ౧౨౫ ॥ బహుప్రకారం బహుశః శ్రుతిః సాధ్వీ సనాతనీ । ఏవమేతం మహాయాసాదర్థం వదతి దుఃఖినాం ॥౧౨౬॥ శివ ఏవా

ప్రకారైస్తత్తచ్ఛంకానిరాసేన బహుశో బహువారం పునః పునరుపదిశతి- తథా హి ॥ సుషుప్త్యవస్థాదిత్యాద్యవస్థాసు యేన రూపేణ జీవః సంపద్యతే తత్త్వరూపం బ్రహ్మత్వమసీతి పిత్రా బోధితః శ్వేతకేతురాశంకతే ॥ సుషుప్తౌ సత్సంపన్నాః ప్రజాస్తత్ర బ్రహ్మాత్మైకత్వం కిమితి న విజానంతి ॥ మధుకరైర్మధుత్వేన సమాహృతనానావృక్షరససముదాయవద్వివేకత్వాభావేన సుషుప్త్యాదౌ ప్రాప్తమపి బ్రహ్మ న జ్ఞాయత ఇతి తామాశంకాం నిరస్య స య ఏషోఽణిమైతదాత్మ్యమిదమితి ప్రాగుక్తమేవార్థం పునరుపదిదేశ ॥ నను యుక్తం సుషుప్త్యాదౌ కారణాభావాదవిజ్ఞానముత్థితస్తు బ్రహ్మణోఽహముత్థిత ఇతి కస్మాన్న జానీయాదిత్యాశంకాయాముక్తం ॥ యథా జలధరైరంభోనిధిత ఆకృష్య విసృష్టానాం పునః సముద్రం ప్రాప్తానాం నదీనాం రసాన్యత్వేన సముద్రాదాగమనం సముద్రాత్మత్వం చ దుర్జ్ఞానం ॥ ఏవం బ్రహ్మణ ఉత్థితానాం సంసారిణాం తద్విలక్షణ్యాత్తదాత్మనావస్థాయోత్థితా వయమితి న జ్ఞానమితి పరిహారేణ ప్రాగుక్తం వాక్యమేవోపదిష్టం ॥ తథా సుషుప్తౌ జీవస్య కారణాభావాపత్తౌ సముద్రే వీచ్యాదివన్నాశమాశంక్య యథా వృక్షస్య పరశ్వాదినా ఛేదే రసస్రావిత్వాత్సజీవత్వం - ఏవం సుషుప్తే దేహేపి లోహితదర్శనాన్న జీవనాశ ఇతి పరిహారే ప్రాగుక్త ఏవార్థః స్థాపితే పునః శ్వేతకేతురాశంకతే ॥ కథం సూక్ష్మాద్బ్రహ్మణః స్థూలజగదుత్పత్తిరితి ॥ వటధానాంతర్గతసూక్ష్మరూపాద్యథోత్పత్తివజ్జగదుత్పత్తిసంభవేన తస్మిన్నాకృత్యైవ తమేవార్థముపదిదేశ ॥ నను జగన్మూలకారణం బ్రహ్మ కిమితి నోపలభ్యత ఇత్యాశంక్యోదకప్రక్షిప్తలవణఘనస్యాదర్శనస్పర్శనాభ్యామనుపలంభేపి రసనాల్లవణసద్భావనిశ్చయవచ్చక్షురాద్యదృశ్యమపి బ్రహ్మ కార్యలింగాదస్తీత్యుక్తం ॥ బ్రహ్మసాక్షాత్కారే క ఉపాయ ఇత్యాశంక్య గాంధారదేశాదరణ్యే చోరైర్నీతస్య బద్ధచక్షుషః పురుషస్య నేత్రబంధనిమోకగాంధారోపదేశగమనవదాచార్యకృతాదుపదేశాద్బ్రహ్మసాక్షాత్కారో అవిద్యానివృత్తిరిత్యుక్తం ॥ స విద్వాన్ కేన ప్రకారేణ బ్రహ్మ సంపద్యత ఇత్యపేక్షాయాం విద్వన్మరణదేశ మేవేతి

జ్ఞానదీపప్రకాశితం బ్రహ్మైవ ప్రతిపద్యతే ॥ నార్చిరాదిక్రమమపేక్షతే ॥ అవిద్వాంస్తు దేహాంతరం గృహ్ణాతీత్యుక్తం విద్వాంస్తు యది మరిష్యమాణో మోక్ష్యమాణశ్చ బ్రహ్మ సంపద్యతే హి విద్వానప్యవిద్వానివ కిమితి నావర్తత ఇత్యాశంకాయాముత్తరం ॥ తప్తపరశుం గృహ్ణతో స్తేనాస్తేనయోస్తప్తపరశోః కరతలసంయోగావిశేషేఽపి సత్యవ్యవహితస్య తతలత్వాదస్తేనో న దహ్యతే స్తేనస్తు దహ్యతే ॥ ఏవమంతకాలే విద్వదవిదుషోస్సమానాయామపి సత్యాం శరీరసత్యాభిసంధిః పునర్దేహం గృహ్ణాతి ॥ అనృతదేహాద్యాత్మబుద్ధిస్తు పునశ్శరీరముపాదత్త ఇతి ॥ ఏవం తత్త్వం ఛందోగానాం నవభిః పర్యాయైస్తత్త్వమసి వాక్యేన ప్రాగుదీరితం బ్రహ్మాత్మైక్యం శ్రుత్యోపదిష్టం ॥ తదిదముక్తం బహుప్రకారం బహుశ ఇతి ॥ ౧౨౬ ॥ అభ్యాసస్య తాత్పర్యలింగత్వాద్బహుశోభ్యస్యమానో బ్రహ్మాత్మైకత్వలక్షణో

ఽస్త్యేవాన్యదితి యో నిశ్చయస్థిరః । స దాస ఏవ సిద్ధాంతః పూర్వపక్షస్తథాపరః ॥ ౧౨౭ ॥ అయమేవ హి వేదార్థో నాపరః పరమాస్తికాః । గృహ్ణామి పరశుం తప్తం సత్యమేవ న సంశయః ॥ ౧౨౮ ॥ అయమేవ హి వేదార్థో నాపరః పరమాస్తికాః । విశ్వాసార్థం శివం స్పృష్ట్వా త్రివారం శపథం హ్యహం ॥ ౧౨౯ ॥ అయమేవ హి వేదార్థో నాపరః పరమాస్తికాః । అన్యథా చేత్సురాస్సత్యం మూర్ధా మే ప్రపతిష్యతి ॥ ౧౩౦ ॥ అయమేవ హి సత్యార్థో నాపరః పరమాస్తికాః । అత్రైవ సన్నిధిం దేవో విశ్వాసార్థం కరిష్యతి ॥ ౧౩౧ ॥ సూతః ॥ ఏవముక్త్వా తు భగవాన్ బ్రహ్మా సర్వహితే రతః ॥ ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ భక్త్యా పరవశో భవత్ ॥ ౧౩౨ ॥ అస్మిన్నవసరే శ్రీమాంచ్ఛంకరశ్శశిశేఖరః । నీలకంఠో విరూపాక్షః సాంబస్సాక్షాద్ఘృణానిధిః ॥ ౧౩౩ ॥ బ్రహ్మవిష్ణుమహాదేవైరుపాస్యో గుణమూర్తిభిః । ఆవిర్బభూవ సర్వజ్ఞస్తత్రైవ సురసన్నిధౌ ॥ ౧౩౪ ॥ ఆసనం విమలం దివ్యం శివాహ్వం హైమమద్భుతం । ఆగతం తత్ర భగవాన్నాస్తే తస్మిన్యథాసుఖం ॥ ౧౩౫ ॥ విష్ణుర్విశ్వజగత్కర్తా శివస్యామితతేజసః । బుద్ధ్వా దోర్యుగం మహాప్రీతస్తత్ర సన్నిహితోఽభవత్ ॥ ౧౩౬ ॥ పుష్పవృష్టిరభవత్పునఃపునః శబ్దితం చ మునిభిస్సనాతనైః । శుద్ధవేదవచనైస్సుశోభనైర్భక్తిమద్భిరపి పూజనం కృతం ॥ ౧౩౭ ॥ ఉచ్చమందమృదుతీవ్రకాహలైః శబ్దితం చ పటహాదిభిస్తదా । తాలమానకుశలైస్తథాపరైర్ఝల్లరీకాదికుశలైస్సుఘోషితం ॥ ౧౩౮ ॥ అప్సరోభిరపి నర్తనం కృతం గాయనైశ్చ సహితైర్మహాత్మభిః । గీతమాశుకవిభిశ్చ కీర్తితం స్థానమీశదృశిగోచరం ద్విజాః ॥ ౧౩౯ ॥ విస్మితాశ్చ మునయశ్చ కేచన శ్రద్ధయైవ శిరసా చ నర్తితాః । ముష్టియుద్ధమపి కుర్వతే రాస్తికాః శ్రద్ధయైవ పరయా చ కేచన ॥ ౧౪౦ ॥ మస్తకేన మనుజానతి ప్రియాన్ పృష్ఠతశ్చ చరణేన పాణినా । దండరజ్జుశిబికాదిభిస్తథా కేచిదశ్వసికరైర్వహంతి చ ॥ ౧౪౧ ॥ బంధనం చ నిగళైస్సుగర్వితాన్నోత్రచనం చ మనుజానతిప్రియాన్ । కుర్యురస్త్రనికరైశ్చ గర్వితాచ్ఛేదనం చ వివశాశ్చ కేచన ॥ ౧౪౨ ॥ అన్యోన్యమాలింగనమాచరంతి ప్రేమ్ణా కేచిన్మునయశ్చ కేచన । ధావంతి వేగేన పటం విసృజ్య ప్రేమ్ణా చాన్యానపి తాడయంతి ॥ ౧౪౩ ॥ విలోక్య సర్వం శివయా శివోఽపి ప్రహృష్టచిత్తస్సురవర్యసర్వాన్ । హరిం విరించిం చ సురాన్ విశేషాన్ అపి ప్రేమ్ణా హిశేషాన్నిరీక్ష్య విప్రాః ॥ ౧౪౪ ॥ ఉవాచ సత్యం కరుణానిధానః శ్రుతిప్రమాణైకసునిశ్చితార్థం । హితాయ లోకస్య సురాసురాద్యైః ప్రపూజనీయశ్చ సదా మహేశ్వరః ॥ ౧౪౫ ॥ ఈశ్వరః ॥ అహం హి సర్వం న చ కించిదన్యన్నిరూపణాయామ నిరూపణాయాం । ఇయం హి

ర్థ ఏవ శ్రుతేస్తాత్పర్యగమ్యో నాన్య ఇతి నిగమ ఇతి ॥ శివ ఏవేతి ॥ ౧౨౭ ॥ బ్రహ్మాత్మైకత్వశ్రుతివత్స్వాయమపి ప్రమాణభూత ఇతి స్వానుభవసిద్ధత్వాదప్యయమేవ సిద్ధాంత ఇతి శపథం కరోతి ॥ అయమేవేత్యాదినా ॥ ౧౨౮ ॥ ౧౨౯ ॥ ౧౩౦ ॥ అత్రైవ సన్నిధిమితి ॥ న కేవలమహమేవమమర్థం బ్రవీమి అపితు పరమేశ్వరోఽపి భక్తవత్సలతయాత్రైవ సన్నిహితస్సన్మదుక్తేఽర్థే యుష్మాకం విశ్వాసం జనయతీత్యర్థః ॥ ౧౩౧ ॥ ౧౩౨ ॥ ఏవముక్త్వేత్యాదిసూతవాక్యం స్పష్టం ॥ గుణమూర్తిభిరితి ॥ సత్త్వరజస్తమోగుణా ఏవ మూర్తయో యేషాం తైస్తథోక్తాః ॥ ౧౩౩ ॥ ౧౩౪ ॥ ౧౩౫ ॥ ౧౩౬ ॥ ౧౩౭ ॥ ౧౩౮ ॥ స్థానమీశేతి ॥ పరమేశ్వరదృష్టిగోచరమేతత్స్థానం పుష్పవృష్ట్యాదిభిరలంకృతమితి శేషః ॥ ౧౩౯ ॥ నర్తితా ఇతి ॥ అత్ర శ్రద్ధాప్రయోజకకర్తృతయా నర్తనం ప్రాపితాః ॥ నృత్యేణ్యర్థం తాత్పర్యమనిపిష్టా ॥ ౧౪౦ ॥ మస్తకేనేతి ॥ ౧౪౧ ॥ బంధనమితి ॥ ౧౪౨ ॥ అన్యోన్యమితి ॥ ౧౪౩ ॥ విలోక్యేతి ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ఏతదాత్మ్య

మిదగ్ంసర్వమిత్యాదిశ్రుత్యర్థతయాభోక్తృభోగ్యభోగలక్షణస్య సర్వస్యాద్వితీయబ్రహ్మాత్మత్వంయద్బ్రహ్మణోదీరి
తం తత్సత్యమేవేతి పరమేశ్వరః ॥ స్వాత్మనఃసర్వాత్మ్యంప్రకటయతి ॥ అహంహిసర్వమిత్యాదినా ॥ విచారద
శాయాంతావద్రజ్జ్వాంసర్పధారాది వదధ్యస్తస్యాజ్ఞానతత్కార్యస్యమయ్యేవ విలయాన్మత్తోఽతిరిక్తం కించిన్నాస్తి ॥
అధిష్ఠానావశేషోహి నాశఃకల్పితవస్తునఇతిహ్యుక్తం-తథాచ॥యదిదంసర్వంనతత్సర్వంకింత్వహమేవేతిబాధాయాం
సామానాధికరణ్యమవిచారదశాయామధ్యారోపితస్యసర్వస్యాధిష్ఠానాదనన్యత్వాదహమేవ ప్రతిభాసమానసకలవ

వేదస్యాపరాహినిష్ఠా మమానుభూతిశ్చనసంశయశ్చ ॥౧౪౬॥ అహంసదాధశ్చతథాహమూర్ధ్వంత్వ
హంపురస్తాదహమేవపశ్చాత్ । అహంచసవ్యేతరమాస్త్రికాస్తథా త్వహంసదైవోత్తరతోంతరాళం॥
౧౪౭ ॥ పరోక్షరూపేణసుసంస్థితోహం తథాపరోక్షేణసుసంస్థితోహం । అనాత్మరూపేణసుసంస్థి
తోహం సదాత్మరూపేణసుసంస్థితోహం ॥ ౧౪౮ ॥ జైవేనరూపేణసుసంస్థితోహం తథేశరూపేణ
సుసంస్థితోహం । అజ్ఞానరూపేణసుసంస్థితోహం విజ్ఞానరూపేణసుసంస్థితోహం ॥ ౧౪౯ ॥ వేదా
దిరూపేణసుసంస్థితోహం స్మృత్యాదిరూపేణసుసంస్థితోహం । పురాణరూపేణసుసంస్థితోహం క
ల్పాదిరూపేణసుసంస్థితోహం ॥ ౧౫౦ ॥ ప్రమాతృరూపేణసుసంస్థితోహం ప్రమేయరూపేణసుసంస్థి
తోహం । ప్రమాణరూపేణసుసంస్థితోహం మితిస్వరూపేణసుసంస్థితోహం ॥౧౫౧॥ భోగ్యస్వరూ
పేణసుసంస్థితోహం భోక్తృస్వరూపేణసుసంస్థితోహం। భోగస్వరూపేణసుసంస్థితోహం తద్ధేతురూ
పేణసుసంస్థితోహం ॥౧౫౨॥ కర్తృస్వరూపేణసుసంస్థితోహం క్రియాస్వరూపేణసుసంస్థితోహం।
తద్ధేతురూపేణసుసంస్థితోహం ఫలస్వరూపేణసుసంస్థితోహం ॥౧౫౩॥ పుణ్యస్వరూపేణసుసంస్థితో
హం పాపస్వరూపేణసుసంస్థితోహం । సుఖస్వరూపేణసుసంస్థితోహం దుఃఖస్వరూపేణసుసంస్థితో
హం ॥౧౫౪॥ రుద్రప్రభేదేనసుసంస్థితోహం విష్ణుప్రభేదేనసుసంస్థితోహం । బ్రహ్మప్రభేదేనసుసంస్థి
తోహం దేవప్రభేదేనసుసంస్థితోహం ॥ ౧౫౫ ॥ మర్త్యప్రభేదేనసుసంస్థితోహం తిర్యక్ప్రభేదేనసు
సంస్థితోహం । క్రిమిప్రభేదేనసుసంస్థితోహం కీటప్రభేదేనసుసంస్థితోహం ॥౧౫౬॥ వృక్షప్రభేదే
నసుసంస్థితోహం గుల్మప్రభేదేనసుసంస్థితోహం। లతాప్రభేదేనసుసంస్థితోహం తృణప్రభేదేనసుసం
స్థితోహం ॥ ౧౫౭ ॥ కాలప్రభేదేనసుసంస్థితోహం ఘటప్రభేదేనసుసంస్థితోహం । పటప్రభేదేన
సుసంస్థితోహం కుడ్యాదిభేదేనసుసంస్థితోహం ॥౧౫౮॥ అన్నప్రభేదేనసుసంస్థితోహం పానప్రభే
దేనసుసంస్థితోహం । వనప్రభేదేనసుసంస్థితోహం గిరిప్రభేదేనసుసంస్థితోహం ॥౧౫౯॥ నదీప్రభేదే
నసుసంస్థితోహం నదప్రభేదేనసుసంస్థితోహం । సముద్రభేదేనసుసంస్థితోహం తటప్రభేదేనసుసంస్థి
తోహం ॥౧౬౦॥ తటాకభేదేనసుసంస్థితోహం అభ్రప్రభేదేనసుసంస్థితోహం। నక్షత్రభేదేనసుసం
స్థితోహం గ్రహప్రభేదేనసుసంస్థితోహం ॥౧౬౧॥ మేఘప్రభేదేనసుసంస్థితోహం విద్యుత్ప్రభేదేన
సుసంస్థితోహం । యక్షప్రభేదేనసుసంస్థితోహం రక్షఃప్రభేదేనసుసంస్థితోహం॥౧౬౨॥ గంధర్వభే
దేనసుసంస్థితోహం సిద్ధప్రభేదేనసుసంస్థితోహం । అండప్రభేదేనసుసంస్థితోహం లోకప్రధానేనసు
సంస్థితోహం ॥౧౬౩॥ దేశప్రభేదేనసుసంస్థితోహం గ్రామప్రభేదేనసుసంస్థితోహం । గృహప్రభే
దేనసుసంస్థితోహం మఠప్రభేదేనసుసంస్థితోహం॥ ౧౬౪ ॥ కటప్రభేదేనసుసంస్థితోహం ప్రాకార
భేదేనసుసంస్థితోహం । పురప్రభేదేనసుసంస్థితోహం పురీప్రభేదేనసుసంస్థితోహం ॥౧౬౫॥ వ్యో
మాదిభేదేనసుసంస్థితోహం శబ్దాదిభేదేనసుసంస్థితోహం। శరీరభేదేనసుసంస్థితోహం ప్రాణప్ర

స్త్వాత్మకత్వసంసర్గే సామానాధికరణ్యం ఇదంసర్వంయదయమాత్మేతి శ్రవణాద్వేదస్యాప్యయమేవతాత్పర్యగ
మ్యోర్థఇత్యాహ ॥ ఇయంహీతి ॥ ౧౪౬ ॥ సఏవాధస్తాత్సఉపరిష్టాదితి యత్సనత్కుమారనారదసంవాదేభూ
మవిద్యాయామామ్నాయతే ॥ అత్ర ప్రసంగాత్తదర్థమాహ ॥ అహంసదాధశ్చేతి ॥ ౧౪౭ ॥ ౧౪౮॥౧౪౯॥
౧౫౦॥ ౧౫౧॥ ౧౫౨॥౧౫౩॥ ౧౫౪॥౧౫౫॥౧౫౬॥ ౧౫౭॥ ౧౫౮॥ ౧౫౯॥ ౧౬౦॥ ౧౬౧॥ ౧౬౨॥ ౧౬౩॥౧౬౪॥
౧౬౫ ॥ ౧౬౬ ॥ ౧౬౭ ॥ ౧౬౮ ॥ అహంప్రభేదేనేతి ॥ అహంకారప్రభేదేనేత్యర్థః ॥ ౧౬౯ ॥ ౧౭౦॥

అస్తినాస్తీతి సత్త్వాసత్త్వాభ్యాం భాతత్వాభాతత్వాభ్యాం చ యదుపన్యస్తే తత్సర్వం మత్స్వరూపమిత్యర్థః ॥ ౧౭౧ ॥ శబ్దగోచరతయేతి ॥ శబ్దేన యద్విషయీకృతం తచ్చ యచ్చ శబ్దో విషయీకర్తుం న శక్నోతి తత్సర్వమహమేవ - ఉక్తమర్థం బుద్ధివృత్త్యావష్టభ్య దిశతి ప్రత్యయేపీతి ॥ ౧౭౨ ॥ వాక్ప్రవృత్తేరితి శ్రుతేర్వాక్యమిత్యర్థః ॥ ౧౭౩ ॥ అహమాత్మనేతి ॥ యస్య చిన్మాత్రపరశివస్య స్వరూపమహమాత్మనా అహంకారాస్పదేన భోక్తృరూపేణ తథా ఇదమాత్మనా ఇదంకారాస్పదేన భోగ్యరూపేణ చ భాతి తచ్చిన్మాత్రమేవ మదీయం స్వరూపం నాన్యదిత్యర్థః ॥ ౧౭౪ ॥

...ప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం ॥౧౬౬॥ శ్రోత్రాదిభేదేన సుసంస్థితోఽహం పాదాదిభేదేన సుసంస్థితోఽహం । మనఃప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం బుద్ధిప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం ॥౧౬౭॥ అహంప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం చిత్తప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం । సంఘాతభేదేన సుసంస్థితోఽహం జన్మాదిభేదేన సుసంస్థితోఽహం ॥౧౬౮॥ జాగ్రత్ప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం స్వప్నప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం । సుషుప్తిభేదేన సుసంస్థితోఽహం తురీయభేదేన సుసంస్థితోఽహం ॥౧౬౯॥ ద్రష్టృప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం దృష్టిప్రభేదేన సుసంస్థితోఽహం । సాక్షిస్వరూపేణ సుసంస్థితోఽహం సర్వస్వరూపేణ సుసంస్థితోఽహం ॥ ౧౭౦ ॥ అస్తినాస్తివచనేన భాషితం భాతిశబ్దపరిభాషితం తథా । భానహీనపరిభాషితం చ మే రూపమేవ న హి సంశయః క్వచిత్ ॥౧౭౧॥ శబ్దగోచరతయా స్థితం సదా శబ్దగోచరవిహీనరూపతః । యత్స్థితం తదహమేవ సంతతం ప్రత్యయేపి గతిరేవమేవ హి ॥౧౭౨॥ నిత్యశుద్ధపరిబుద్ధముక్తతాం యస్య నిత్యమితి వక్తి వాక్ప్రవృత్తేః । తస్య సత్యసుఖబోధపూర్ణతా తథ్యమేవ మమ నాస్తి సంశయః ॥౧౭౩॥ యత్స్వరూపమహమాత్మనా తథా యత్స్వరూపమిదమాత్మనైవ తు । భాతి తత్తు మమ చిద్వపుస్సదా భాతి నాన్యదితి నిశ్చయో మమ ॥౧౭౪॥ అహం సమస్తం మమ రూపతః పృథక్ న కించిదస్తీతి సునిశ్చయః కృతః । మయా తు వేదాంతవచోభిరంజసా పితామహేనాపి చ సత్యమీరితం ॥౧౭౫॥ అత్ర సంశయమతిర్వినశ్యతి భ్రష్ట ఏవ పరమార్థదర్శనాత్ । అత్ర నిశ్చయమతిస్తు ముచ్యతే కష్టరూపభవపాశబంధనాత్ ॥౧౭౬॥ సూతః ॥ ఏవముక్త్వా మహాదేవస్సాంబస్సంసారమోచకః । సమాలింగ్య మహావిష్ణుం బ్రహ్మాణమపి సాదరం ॥౧౭౭॥ విలోక్య దేవానఖిలాన్ విశుద్ధేనైవ చేతసా । భద్రమస్తు సురశ్రేష్ఠా యుష్మాకమితి చాబ్రవీత్ ॥౧౭౮॥ దేవాశ్చ దేవదేవేశం ప్రసన్నం కరుణానిధిం । పూజయామాసురాహ్లాదాత్పత్రపుష్పఫలాదిభిః ॥౧౭౯॥ విష్ణుర్విశ్వజగత్త్రాతా విశ్వేశాంఘ్రిసరోరుహం । స్వమూర్ధ్ని భక్త్యా నిక్షిప్య పునః పరవశోఽభవత్ ॥ ౧౮౦ ॥ పితామహోపి సర్వాత్మా శివపాదాంబుజద్వయం । స్వమూర్ధ్ని భక్త్యా నిక్షిప్య పునః పరవశోఽభవత్ ॥౧౮౧॥ దేవదేవో మహాదేవస్సాంబస్సంసారమోచకః । ననర్త పరమం భావమైశ్వరం సంప్రదర్శయన్ ॥౧౮౨॥ కరతాలం మహాదేవీ కరుణాసాగరా పరా । చకార పరమప్రీత్యా సమాలోక్య మహేశ్వరం ॥౧౮౩ ॥ విష్ణుర్బ్రహ్మా సురాస్సర్వే తత్ర సన్నిహితా జనాః । సర్వే సంతోషతస్తత్ర నృత్యంతి స్మ యథాబలం ॥౧౮౪॥ దేవదేవో మహాదేవో మహానందోదధిర్ద్విజాః । విలోక్య సర్వాన్ సుప్రీతస్తత్రైవాంతర్హితోఽభవత్ ॥౧౮౫॥ విష్ణుర్బ్రహ్మాణమాలింగ్య విలోక్య సకలాన్ సురాన్ । ప్రసన్నః పద్మయా సార్ధం వైకుంఠమగమత్ప్రభుః ॥౧౮౬॥ బ్రహ్మాపి స్వస్య యానస్థో విలోక్య సకలాన్ సురాన్ ॥ అవశస్సన్ పునశ్చాపి శ్రద్ధయైవ తు కేవలం ॥౧౮౭॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ విద్యాస్సర్వాస్స[illegible]ష్టాస్సంసారస్య ప్రవర్తికాః । ఆత్మవిద్యా తు సంసారతమసః ప్రతిఘాతినీ ॥౧౮౮॥ ఆత్మవిద్యావిహీనస్య

యస్మాన్మదీయో నిశ్చయ ఏవంరూపస్తస్మాత్సార్వాత్మ్యప్రతిపాదికా శ్రుతిస్తదర్థప్రతిపాదకో బ్రహ్మా చోభావపి సత్యవాదినావితి నిగమయతి మయా చేతి ॥ ౧౭౫ ॥ ౧౭౬ ॥ ౧౭౭ ॥ ౧౭౮ ॥ ౧౭౯ ॥ ౧౮౦ ౧౮౧ ॥ పరమం భావమితి ॥ పరశివస్యేతరాతిశయో పరమానందవిషయో యః పరమో భావస్తం ప్రదర్శయన్నభినయార్థం నృత్తం కృతవాన్ తస్య చ భావస్య స్వరూపనిరూపణం శివమాహాత్మ్యఖండస్య తృతీయే అధ్యాయే విస్తరేణ కృతం ॥ ౧౮౨ ॥ ౧౮౩ ॥ ౧౮౪ ॥ ౧౮౫ ॥ అవశస్సన్నితి ॥ ౧౮౬ ॥ ఏవం పరమేశ్వరే విష్ణౌ చాంతర్హితయోః సతోః శివభక్త్యా పరవశ ఏవ సన్ బ్రహ్మా [illegible]పూర్వోక్తస్య శ్రుత్యర్థస్య శైవం పురాణమాహేతి సూతవాక్యం ॥౧౮౭ ॥ ఛాందోగ్యసప్తమే యా భూమా

విద్యాసనత్కుమారేణ నారదాయోపదిష్టా తాంసంజిఘృక్షుస్తత్రాత్మవిద్యావ్యతిరిక్తానాం విద్యానాం స్వరూపాజ్ఞాననివర్తకత్వాభావేన ప్రత్యుత గ్రంథతదర్థధారణనిమిత్తశోకహేతుత్వమేవేతి యదామ్నాతం ఋగ్వేదం భగవోఽధ్యేతవ్యమిత్యాదినా - తత్సంగృహ్ణాతి ॥ విద్యాస్సర్వా ఇతి ॥ సర్వశబ్దేన తయోర్నామబ్రహ్మేత్యుపాస్త ఇత్యేవమామ్నాతం నామవాగాదితత్త్వోపాస్తీనాం సంగ్రహస్తాసామపి యావన్నామ్నో గతం తత్రాస్య యథాకామచారో భవతీత్యేవం తత్తద్వాక్యశేషావగతైహికాముష్మికసాంసారికఫలసాధనత్వావగమాత్తదుపనిషద్వ్యతిరిక్తవేదాంతానాంచ సాంసారికఫలవిషయత్వం భగవతాప్యుక్తం-త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జునేతి-శ్రుతం హ్యేవమేవ తరతి శోకమాత్మవిదితి యదామ్నాతం తస్యార్థమాహ॥ ఆత్మవిద్యేతి॥ సంసారతమస ఇతి ॥ సంసారస్య నిదానభూతమజ్ఞానాఖ్యం యత్తమస్తస్యేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ నను విద్యాంతరస్యాపి సంసారనివర్తకత్వం కుతో నేత్యత ఆహ॥ ఆత్మవిద్యేతి॥ స్వస్వరూపాజ్ఞానం హి ॥ సంసారహేతుః న హ్యనాత్మవిషయేణ జ్ఞానేన తన్నివర్త్యత ఇతి ॥ ఆత్మవిద్యారహితస్య సంసారపాత ఏవేత్యర్థః ॥ అత ఏవ సకలవిద్యానిష్ణాతస్యాప్యనాత్మవిదో నారదస్య వాక్యమేవమామ్నాతం॥ సోఽహం భగవశ్శోచామి తం మా భగవాంఛోకస్య పారం తారయత్వితి॥ ముక్తిరేవేతి॥ ౧౯ ॥ ఆత్మజ్ఞానినస్తు తద్యథాత్మజ్ఞానేన తదావరణావిద్యానివృత్తౌ నిరుపాదానస్య సంసారాత్మకస్య శోకస్యోదయాసంభవాన్ముక్తిరేవేత్యత్ర సంశయో నాస్తీత్యర్థః ॥ శ్రుతౌ నామాదిప్రాణాంతానితత్త్వాన్యుత్తరోత్తరవ్యాపకాని బుద్ధిః పరతత్త్వా

శోకసాగర ఏవ హి । ముక్తిరేవాత్మనిష్ఠస్య నాస్తి సందేహకారణం ॥ ౧౯ ॥ యత్రాన్యత్పశ్యతి ప్రాణీ
శృణోత్యన్యత్తథైవ చ । అన్యజ్జానాతి చాప్యల్పం యదల్పం మర్త్యమేవ తత్ ॥ ౨౦ ॥ యత్ర పశ్యతి నా
న్యచ్చ న శృణోత్యన్యదాస్తికాః । అన్యచ్చ న విజానాతి స భూమా మునిపుంగవాః ॥ ౨౧ ॥ యో వై భూ
మా సుఖం తద్ధి తద్ధి కైవల్యముత్తమం । నాల్పే చాస్తి సుఖం తస్మాన్మహాద్వైతపరో భవేత్ ॥ ౨౨ ॥ మహా
ద్వైతపరస్యాస్య న నాశో జన్మ నైవ చ । నైవ గత్యాగతీ నాస్యద్బంధనం వా విమోచనం ॥ ౨౩ ॥ అత్రై
వ లీయతే సమ్యక్సర్వం సర్వతయా స్వతః । ఘృతకాఠిన్యవత్స్వప్నప్రపంచప్రతిభాసవత్ ॥ ౨౪ ॥
సర్వమేతదతిశోభనం పరం కేవలం కరుణయైవ భాషితం । దేవదేవచరణప్రసాదతో నేతరద్ధి కథనీయ
మస్తి వః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖం
డే-ఉపరిభాగే-బ్రహ్మగీతాయాం పంచమోఽధ్యాయః.... ... ... *

పకరణోపాయత్వేన సోపానక్రమేణోపదిశ్య భూమాత్మైవ విజిజ్ఞాసితవ్య ఇత్యనవచ్ఛిన్నసుఖరూపస్య సర్వవ్యాపకస్యాత్మనో జ్ఞాతవ్యత్వం ప్రతిజ్ఞాయ యత్ర నాన్యత్పశ్యతీత్యాదినా భూమవస్తులక్షణమామ్నాతం తత్సంగృహ్ణాతి ॥ ౨౦ ॥ యత్ర నాన్యదిత్యాదినా ॥ భూమవస్తుప్రతియోగిత్వేన యదల్పస్య లక్షణమామ్నాతం ॥ అథ యత్రాన్యత్పశ్యతీతి తత్ప్రతిపత్తిసౌకర్యాయ ప్రథమవక్షప్రతిపాద్యత ఇతి ద్రష్టవ్యం ॥ తదయమర్థః ॥ యత్ర ఖలు వస్తుని ప్రమాతృప్రమాణప్రమేయాదిభేదవ్యవహారస్తదల్పం పరిచ్ఛిన్నమత ఏవ మర్త్యం నశ్వరం ॥ ౨౧ ॥ ఈదృశత్రిపుటవ్యవహారో యస్మిన్ వస్తుని నాస్తి సోఽనవచ్ఛిన్నో భూమశబ్దాభిధేయ ఆత్మేతి ॥ యో వై భూమా తత్సుఖమితి శ్రుతివాక్యస్యార్థమాహ ॥ యో వై ఇతి ॥ యదపరిచ్ఛిన్నమాత్మవస్తు తదేవ హి సుఖం నిరతిశయం ముక్తిశ్చ పరిచ్ఛిన్నే తు సుఖం నైవాస్తి పరిచ్ఛేదకవస్త్వంతరభయాదేరవశ్యంభావాత్ ॥ ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి హ్యామ్నాతం ॥ అతోఽనవచ్ఛిన్నసుఖరూపాత్మనిష్ఠైవ సంపాదనీయేతి ॥ నిగమయతి ॥ తస్మాదితి ॥ ౨౨ ॥ మహాద్వైతపరస్యేత్యాది ॥ ఏవమపరిచ్ఛిన్నసుఖాత్మకబ్రహ్మాత్మనిష్ఠస్య జన్మనాశబంధమోక్షాది సకలపరిచ్ఛేదవ్యవహారో నైవాస్తి ॥ కింతు తత్సర్వమత్రైవాస్మిన్భూమవస్తుని యాథాత్మ్యజ్ఞానమహిమ్నా తత్స్వరూపతయైవ సమ్యగ్విలీయతే న పునరుత్తిష్ఠతి ॥ ౨౩ ॥ తత్ర దృష్టాంతమాహ ॥ ఘృతేతి ॥ నను ఘృతమగ్నిసంయోగాత్ప్రాక్కఠినం తత్సంయోగే చ తత్కాఠిన్యం విలీయత ఏవం బ్రహ్మాపి స్వగోచరజ్ఞానాత్ప్రాగ్వస్తుతః ప్రపంచాత్మకమాసీత్పశ్చాచ్చ నిర్విశేషమితి వికారిత్వాదనిత్యత్వం స్యాదిత్యాశంక్య నిదర్శనాంతరమాహ స్వప్నేతి ॥ ౨౪ ॥ అపరిచ్ఛిన్నే నిర్వికారే బ్రహ్మవస్తుని స్వప్నప్రపంచప్రతిభాసవదేవ సర్వజగత్ప్రతిభాసః అతః ప్రతిభాసైకశరీరం తన్న స్వాశ్రయే వికృతిమావహతీత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం- యజ్ఞవైభవఖండే- ఉపరిభాగే-బ్రహ్మగీతాయాం-బ్రహ్మవిద్యాయాం-పంచమోఽధ్యాయః

ఏవం దిగ్దేశకాలాద్యనవచ్ఛిన్నమద్వితీయం సచ్చిత్సుఖాత్మకం బ్రహ్మేత్యుక్త్వేనోపదిష్టం తచ్చ మందబుద్ధిభిః ప్రాగేవ సాక్షాన్నావగంతుం శక్యత ఇతి హృత్పుండరీకమధ్యే సత్యకామత్వాదిగుణవిశిష్టేన తస్మిన్నేవ బ్రహ్మణి ఉపాసనం బ్రహ్మచర్యాదిసాధనసంపన్నస్య ముముక్షోరుపదిశత్యథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపుర ఇత్యాదికా శ్రుతిస్తామత్ర దహరవిద్యాం సంగృహ్ణాతి ॥ అస్మిన్ బ్రహ్మపుర ఇత్యాదినా ॥ బ్రహ్మణః పురం బ్రహ్మపురమితి తదుపలబ్ధిస్థానం విద్యాధికారిశరీరముచ్యతే - ఉక్తం హి ॥ ఉపలబ్ధిస్థానం బ్రహ్మణో దేహ ఇష్యతే ॥ తేనాసాధారణత్వేన దేహో బ్రహ్మపురం భవేదితి ॥ అస్మింశ్చ విద్యాధికారిణి దేహే యదిదం దహరమల్పపరిమాణం హృత్పుండరీకం తేనావచ్ఛేదాత్సర్వగతోఽపి దహరోఽల్పపరిమాణో య ఆకాశః శ్రుత్యా తస్మిన్ మధ్యే జిజ్ఞాస్యత్వేనోపదిష్టః ॥ ౧ ॥ స సత్యజ్ఞానానందాత్మకః పరశివ ఏవ ఆకాశశబ్దో హ్యసమంతాత్కాశత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా స్వప్రభే బ్రహ్మణి ముఖ్యః ॥ అత ఏవాన్యత్రామ్నాయతే ॥ ఆకాశో హ వై నామరూపయోర్నిర్వహితేతి ॥ తత్ర భగవాన్ బాదరాయణోఽప్యాకాశశబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వం సూత్రయామాస ॥ ఆకాశస్తల్లింగాదితి ॥ అయమేవాకాశాఖ్యః పరశివో ముముక్షుభిః శమదమాదిసాధనకలాపైరన్వేషణీయః ॥ శ్రవణమననాదిసాధనజనితేన జ్ఞానేన జ్ఞాతవ్యశ్చ ఏవం వదతా శ్రుతౌ తస్మిన్ యదంతరితి తచ్ఛబ్దస్య వ్యవహితపుండరీకపరామర్శకత్వం వ్యాఖ్యాతం భవతి ॥ దహరాకాశపరామర్శే హి తస్మిన్ మధ్యే వ్యవస్థితత్వేన వక్ష్యమాణద్యావాపృథివ్యాదికమేవోపాస్యం స్యాత్ తచ్చాయుక్తం - అథ య ఇహాత్మానమనువిద్య వ్రజంత్యేతాంశ్చ సత్యాన్ కామాంస్తేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీత్యాత్మోపాస్తేః ఫలవత్త్వావగమాత్ ॥ నన్వేవం పరిచ్ఛిన్నమేవ బ్రహ్మోపాసనీయం నేత్యాహ ॥ వినాసంకోచమితి ॥ హృత్పుండరీకోపాధికృతం పరిచ్ఛేదం విహాయ స్వాభావికానవచ్ఛిన్నరూపేణోపాసనీయమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥

ఓం బ్రహ్మోవాచ ॥ అస్మిన్ బ్రహ్మపురే వేశ్మ దహరం యదిదం సురాః । పుండరీకం తు తన్మధ్యే ఆకాశో దహరోఽస్తి తు ॥ ౧ ॥ స శివస్సచ్చిదానందస్సోఽన్వేష్టవ్యో ముముక్షుభిః । స విజిజ్ఞాసితవ్యశ్చ వినాసంకోచమాస్తికాః ॥ ౨ ॥ స్వాభివ్యంజకసంకోచాత్సంకోచప్రతిభాత్మనః । వస్తుతో రూపేణ చిద్రూపం సర్వస్యాపి సదాఖిలు ॥ ౩ ॥ జ్ఞాతరూపేణ చాజ్ఞాతస్వరూపేణ చ సాక్షిణః । సర్వం భాతి తదాభాతి తతస్తద్వ్యాపి సర్వదా ॥ ౪ ॥ స్వయం సిద్ధుమశక్యం హి జడాత్మకమిదం జగత్ । చిత్సంబంధబలేనైవ ఖలు భాతి న చాన్యథా ॥ ౫ ॥ అతోఽవభాస్యం సకలం వ్యాప్యతేఽవభాసకశ్శివః । స్వతో వ్యాపీ న చావ్యాపి సంకోచశ్చాప్యసంగమాత్ ॥ ౬ ॥ యావాన్వా అయమాకాశ స్తావానాకాశ ఆంతరః । ద్యావాపృథ్వీ ఉభే అస్మిన్నంతరేవ సమాహితే ॥ ౭ ॥ ఉభావగ్నిశ్చ వాయుశ్చ సూర్యాచంద్రమసావుభౌ । నక్షత్రాణి చ

నను మాభూదౌపాధికః సంకోచశ్చిద్రూపస్యాత్మనస్తస్య దేహేషు స్వాభావిక ఏవ సంకోచో దృశ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ స్వాభివ్యంజకేతి ॥ స్వస్యాత్మనః స్వప్రకాశచిద్రూపస్యాప్యావరణాజ్ఞానాపనయనద్వారా యదభివ్యంజకమంతఃకరణాదితత్పరిచ్ఛేదవశేన హి చిదాత్మని పరిచ్ఛేదప్రతిభాసో రక్తః స్ఫటిక ఇతివన్న స్వాభావిక ఇత్యర్థః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ చిదితి ॥ సదా సర్వదా ఉత్పత్తిస్థిత్యాదికాలేషు సర్వస్యాపి ప్రపంచవ్యాప్యస్య కల్పితత్వం బ్రహ్మాధారా సంస్వరూపం అధ్యస్తస్యాధిష్ఠానాదవ్యతిరిక్తత్వాత్ । ఏతేన కాలవస్తుకృతౌ పరిచ్ఛేదౌ నిరస్తౌ ॥ ౩ ॥ దేశకృతమపి నిరస్యతి జ్ఞాతరూపేణేతి ॥ ప్రతిభాసమానమపి సర్వం జగజ్జ్ఞాతరూపేణ జ్ఞానవిషయీకృతత్వాకారేణ తథా అజ్ఞాతరూపేణాజ్ఞానవిషయత్వాకారేణ చ సాక్షిచిన్మాత్రస్యాత్మనో భాతి ॥ అతశ్చిత్ప్రకాశవ్యతిరేకేణ కుత్రాపి నాస్తి దేశకృతపరిచ్ఛేదోఽపి న విద్యత ఇత్యర్థః ॥ ఏతదాచార్యైరప్యుక్తం ॥ సర్వం వస్తు జ్ఞాతతయా అజ్ఞాతతయా వా సాక్షిచైతన్యస్య విషయ ఏవేతి ॥ తద్భా భాతీతి ॥ తత్తు చిదాత్మకం బ్రహ్మ ఆసమంతాత్సర్వదా స్వయమేవ భాతి జడప్రపంచవన్నాన్యం ప్రకాశమపేక్షతే ॥ ౪ ॥ నను జగదపి స్వత ఏవ కిం న భాయాదిత్యత్రాహ స్వయమితి ॥ చిదాత్మకమితి హేతుగర్భం విశేషణం ॥ ౫ ॥ ఏవం పరశివస్య ప్రతిపాదితం వ్యాపిత్వం నిగమయతి ॥ అత ఇతి ॥ దృశ్యమజ్ఞానతత్కార్యలక్షణం సర్వం జగద్వ్యాప్యతే అవభాసనః - స్వభావత ఏవ వ్యాపీ పరిచ్ఛేదస్తు తస్యాంతఃకరణాద్యుపాధిసంపర్కవశాదితి సిద్ధం ॥ ౬ ॥ ఏవముపపాదితేఽర్థే యావాన్వా అయమాకాశస్తావానేషోంతర్హృదయ ఆకాశ ఇత్యాదికాం శ్రుతిం యోజయతి ॥ యావాన్వా ఇత్యాదినా ॥ తావానాకాశ ఇతి ప్రసిద్ధభూతాకాశసామ్యేన సర్వగతత్వప్రతిపాదనపరం న తు తత్పరిమాణత్వం బ్రహ్మణస్తస్యాకాశాది సర్వజగద్వ్యాపకత్వాత్ - అత ఏవామ్నాయతే ॥ ఖేనావృతం ఖం చ దివం మహీం చేతి ॥ ౭ ॥ ఏతదేవ సర్వవ్యాపిత్వ

ముపపాదయతి ॥ ద్యౌశ్చాపృథ్వీత్యాదినా ॥ అనేనచోభే యస్మిన్ ద్యావాపృథివీఅంతరేవసమాహితేత్యాది॥ యచ్చాస్త్యేవాస్తీతిచ్చ నేత్యేవమంతా శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతాభవతి॥ ౮ ॥ ౯॥ నన్వేవమీశ్వర ఏవసర్వవ్యాపీభవతు॥ జీవస్యతథాభావేకిమాయాతమిత్యాశంక్యాహ ఏషఇతి ॥ ఏషఏవేశ్వరఆత్మా సర్వప్రత్యగ్భూతః నతతోఽతిరిక్తో జీవానామస్తి॥ నన్వసౌధర్మాధర్మాద్యాశ్రయభూతోఽన్యోవిద్యతేఽత్రాహ పాప్మభిరితి ॥ పాపగ్రహణం సంసారఫలహేతోః పుణ్యస్యాప్యుపలక్షణం ॥ పుణ్యపాపయోరంతఃకరణధర్మత్వాత్- తద్వివిక్తస్సాక్షిచిదాత్మా తాభ్యాంనస్పృశ్యతఇత్యర్థః ॥ ఏవంపుణ్యపాపసంస్పర్శవిరహాత్తేనార్యమృత్యుజరాదికం సర్వంవికారజాతంతస్య సాక్షిణో నాస్తీత్యాహ॥ విమృత్యురిత్యాదినా ॥ సత్యకామః సత్యసంకల్పఇత్యుపాస్య గుణకథనంసఏషఆత్మాఽపహతపాప్మావిరజాఇత్యాది సత్యసంకల్పఇత్యేవమంతా శ్రుతిస్సంగృహీతా॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఏవంనిర్గుణస్యసగుణస్య వాబ్రహ్మణోఽముజ్ఞానంతస్యైవాక్షయఫలహేతుత్వంనత్వగ్నిహోత్రాదికర్మణఇత్యస్యార్థస్యప్రతిపాదకం తద్యథేహకర్మచితోలోకఇత్యాదిశ్రుతివాక్యంసంగృహ్ణాతి ॥ యథేతికృతకస్యానిత్యత్వవ్యాప్తినియమాదితిభావః॥ ౧౨ ॥ తద్యఇహాత్మానమననువిద్యేతివాక్యస్యార్థమాహ॥ యేవిదిత్వేతి॥ అవిదిత్వాఅజ్ఞాత్వేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ అథయఇహాత్మానమనువిద్యేతివాక్యస్యార్థమాహ॥ యేవిదిత్వేతి॥ యేతూదీరితలక్షణమాత్మానంజ్ఞాత్వాస్థితాస్తేఅగ్నిహోత్రాదికాఃక్రియాఃవ్రజంతీవనపునర్వ్రజంతికర్తృత్వభోక్తృత్వాదిమదంతఃకరణస్య వివిక్తత్వాత్॥ ఆత్మవిద్యాయాః ఫలమాహ॥ తేషామితి॥ సర్వేషులోకేష్వితి ॥ యేచలోకాఃకామవిశేషాశ్చసయదిపితృలోకకామోభవతీత్యాదినాశ్రుతౌప్రపంచితాస్తేషు స

వితుత్త్వశ్చ యచ్చాస్తీత్యేవ భాసతే ॥ ౮ ॥ యచ్చనాస్తీతియాభాతి సర్వంతస్మిన్ సమాహితం।
అతస్సర్వశరీరస్థస్సర్వవ్యాపీస్వభావతః ॥౯॥ ఏషఆత్మాపరోవ్యాపీ పాప్మభిస్సకలైస్సదా।
అసౌనాపహతస్సాక్షీవిమృత్యుర్విరజాస్సురాః ।౧౦॥ విశోకోవిజిఘత్సోఽపి పాప్మస్సత్యాదిలక్షణః।
సత్యకామస్తథాసత్యసంకల్పశ్చసురర్షభాః ॥౧౧॥ యథాకర్మగతోలోకాఃక్షీయంతేఘువిసత్తమాః।
తథాపుణ్యచితోలోకాః క్షీయంతేహిపరత్రచ॥౧౨॥ యేవిదిత్వాపరాత్మానంవ్రజంతిసకలాఃక్రియాః।
తేషాంసర్వేషులోకేషు కామచారోనవిద్యతే ॥౧౩॥ యేవిదిత్వాపరాత్మానంవ్రజంతీవక్రియాస్థితాః।
తేషాంసర్వేషులోకేషుకామచారస్తువిద్యతే ॥౧౪॥ యథాహిరణ్యంనిహితం క్షేత్రజ్ఞానవివర్జితాః।
ఉపర్యుపరిగచ్ఛంతో నవిందేయుఃప్రజాఇమాః ॥ ౧౫ ॥ తథాసుషుప్తౌగచ్ఛంతో బ్రహ్మలోకంస్వ
యంప్రభం । నవిందంతిమహామోహాదహో మోహస్యవైభవం ॥౧౬॥ అయంహృదిస్థితస్సాక్షీసర్వే
షామవిశేషతః । తేనాయంహృదయంప్రోక్తం శివస్సంసారమోచకః॥౧౭॥ య ఏవం వేదసస్స్వర్గం

ర్వేషువిదుషః కామచారోభవతి ॥ హృన్మధ్యేవస్థితస్యదహరబ్రహ్మణః సత్యకామాది గుణైరుపాస్య మానస్యనిరతిశయానందరూపతయా సర్వకామానాంతదేశదేశత్వాదిత్యర్థః॥ ౧౪॥ ననుసుషుప్తౌతథావిధంబ్రహ్మప్రాప్యతే- సతాసోమ్యతదాసంపన్నోభవతీతిశ్రుతేః॥ తథాచవిదుషఇవసుప్తస్యాపిసర్వకామావాప్తిఃకింనస్యాదిత్యాశంక్యసదృష్టాంతమాహ॥ యథేతి॥౧౫॥ బ్రహ్మలోకమితి॥ లోక్యతఇతి లోకః॥ బ్రహ్మైవలోకోబ్రహ్మలోకః । సుషుప్త్యవస్థాయాంస్వప్రకాశంబ్రహ్మసర్వప్రాణిభిఃప్రాప్తమప్యవిద్యావశాదప్రాప్తమివభవతి॥ నిక్షేపస్థానమజానతః పురుషస్య నిధివదిత్యర్థః ॥ అనేనతద్యథాహిరణ్యనిధిమితిశ్రుత్యర్థః సంగృహీతః ॥ ౧౬ ॥ హృదయశబ్దనిర్వచనాదపిసర్వగతస్యబ్రహ్మణోహృన్మధ్యేవస్థానంశ్రుత్యాదర్శితం- సవఏషఆత్మాహృదీత్యాదినాతత్సంగృహ్ణాతి ॥ అయంహృదిస్థితఇతి॥ ౧౭॥ ఏతస్యహృన్మధ్యావస్థితే బ్రహ్మజ్ఞానస్యఅహరహర్వాఏవంవిత్స్వర్గమితిప్రతిపాదితం ఫలమాహ ఏవమితి॥ అనేన హార్దబ్రహ్మవేదనేన స్వర్గంలోకం లోక్యమానదుఃఖాసంస్పృష్టం పరానందరూపంబ్రహ్మప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ అథయఏషసంప్రసాదఇత్యాదిశ్రుత్యాయస్తద్బ్రహ్మప్రాప్తిప్రకారోదర్శితస్తమభిధత్తే ॥ అస్మాదితి ॥ స్థూలసూక్ష్మాదిశరీరాభిమానంపరిత్యజ్య సుషుప్త్యవస్థాయాంజాగ్రత్స్వప్నవిషయోపభోగకృతకాలుష్యరాహిత్యేన ప్రసన్నో యశ్చిన్మాత్రరూపస్సాక్షీహార్దబ్రహ్మవిద్యయాఅజ్ఞానలక్షణం కారణశరీరమపి విహాయవికారజాతాత్పరం తదసంస్పృష్టజ్యోతిస్స్వరూపం కేవలచైతన్య ప్రకాశాత్మకం పరశివస్వరూపంసంపద్యస్వాత్మ తయాజ్ఞాత్వాఅవిద్యాకృతంపరిచ్ఛేదంవిహాయస్వకీయేనైవరూపేణాభినిష్పద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ ప్రాప్తిశ్చేయంకంఠగత చామీకరన్యాయేన

ప్రాప్త(ప్రాప్తిరూపత్వాజ్ఞానాత్)సాధ్యాన్తు (గ్రామాన్తరాద్)గ్రామాంతరప్రాప్తివత్క్రమేణ సాధ్యేతి పూర్వభాగస్యార్థ
స్త్రింశేధ్యాయే ప్రతిపాదితమత్రానుసంధేయం ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ఏష ఆత్మేతి హోవాచేతి వాక్యస్యార్థమాహ॥
ఏష ఆత్మేతి॥ య ఏషమభినిష్పద్యతే॥ ఏష ఏవాత్మా నాన్యః॥ ఇతో ఽతిరిక్తస్య దేహాదివిశిష్టస్య సోపాధికత్వేనానాత్మ
త్వాదిత్యర్థః॥ ఏతదమృతమితి(శ్రు)తింసంగృహ్ణాతి॥ ఏతదేవేతి॥ ఏతదేవాపరిచ్ఛిన్నమాత్మవస్తు అమృతమవినాశి యోఽపై
భూమా తదమృతమితి శ్రుతేః॥ అతఏవాభయం॥ భయహేతోర్ద్వితీయస్యాభావాత్॥ అత ఏవాభయత్వాద్దేతదేవ
బ్రహ్మ అభయం వై జనక ప్రాప్తోసి॥ అభయం హి బ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతేః॥ ౨౦॥ అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతిరిత్యనుప
తాపి భవతీత్యేవమంతాం శ్రుతిం సంగృహ్యాతే॥ య ఆత్మేత్యాదినా॥ స సేతుర్విధృతిరితి॥ సేతురివ సేతుర్వర్ణా
శ్రమాద్యాధారతః - వర్ణాశ్రమాదిభేదేన క్రియాకారకఫలరూపేణ ప్రతినియతప్రపంచస్య విధారణాద్విధృతిః-
కిమర్థం తద్విధారణమితి చేత్తత్రాహ॥ అసంభేదాయేతి॥ ఏషాం భూరాదిలోకానాం కర్తృకారకఫలాశ్రయాణాం
అసంభేదాయావిదారణాయావినాశాయేత్యర్థః॥ ౨౧॥ నైతం విశేషమాహ నాహోరాత్ర ఇత్యాదినా॥ సర్వస్యాజ
నిమతః ప్రాణినః పరిచ్ఛేదకమహోరాత్రే ఏతం సేతుభూతమాత్మానం న తరతః నాతిక్రామతః అహోరాత్రవద
హోరాత్రాదిలక్షణేన కాలేన పరిచ్ఛేద్యో న భవతి॥ తస్య తత్స్వరూపేణ అన్యత్ర తత్త్వేన పరిచ్ఛేదకత్వానుపపత్తే రిత్యర్థః॥
తథా మృత్యుర్జరాదికమపి దేహాదిధర్మత్వాత్తద్వ్యతిరిక్తం సేతుభూతమాత్మానం న స్పృశతీతి॥ ౨౨॥ అత్రాప్యతి అతో

లోక ఇతి సంశయః। అన్యాన్ స్పృశతి నాద్యర్థా సుషుప్తాయమ్య ఏవ భావః॥ ౧౮॥ పరం జ్యోతిస్స్వరూ
పం తం శివం సంపద్యతే సుధీః। అభినిష్పద్యతే స్వేన రూపేణైవస్వభావతః॥ ౧౯॥ ఏష ఆత్మా న చైవా
న్యస్సర్వేషామేవ సువ్రతాః। ఏతదేవామృతం సాక్షాదభయం బ్రహ్మ సువ్రతాః॥ ౨౦॥ య ఆత్మా దహ
రాకాశస్స సేతుర్విధృతిస్సురాః। అసంభేదాయ లోకానామేషామేవం మునీశ్వరాః॥ ౨౧॥ అహోరా
త్రే తరతో న సేతుం నరో జరా। న శోకో నైవ సుకృతం న దుష్కృతమపీశ్వరాః॥ ౨౨॥ అతస్సర్వే
నివర్తంతే పాప్మానస్సత్యసంగరాః। ఏష హ్యపహతపాప్మా హి బ్రహ్మలోకస్స్వయం ప్రభుః॥ ౨౩॥ తస్మా
త్సేతుమిమం తీర్త్వాంధస్సన్ననంధః। భవత్యసంధో విద్వాంస్తన్నవిద్వాన్ సద్య దేవతాః॥ ౨౪॥
ఉపతాపీ భవన్నేవానుపతాపీ భవత్యపి। య ఏష దహరాకాశశ్శక్తిమాన్ పరమేశ్వరః॥ ౨౫॥ స దేహా
దివిశేషేభ్యః పృథగ్భూతస్సనాతనః। జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యావస్థాయా భాతి దేహినాం॥ ౨౬॥
తస్యాపి మహిమా దేహాః నానాభిన్నస్వయంప్రభః। తస్మిన్నధ్యస్తరూపేణ నావిభాతినభాతిచ॥ ౨౭॥
స్వప్నస్యేవ శరీరేణ సశరీరస్య సర్వదా। ప్రియాప్రియాభ్యాం సంబంధో భవత్యేవ న సంశయః॥ ౨౮॥ అశరీరం
వావసంతం వివ్యయా న ప్రియాప్రియే। స్పృశతస్సత్యమేవోక్తం నాత్ర సందేహకారణం॥ ౨౯॥ య ఏ

షోస్మిన్ హృత్తాస్సర్వే నివర్తంతే తేఽపహతపాప్మా హ్యేష ఇతి॥ లోక్యత ఇతి లోకః ఆత్మా బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోకః-
ఏష హి యస్మాదపహతపాప్మా అతో నివర్తంత ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥ తస్మాద్వా ఇత్యాది- యస్మాదేష ఆత్మా తస్మాద్వి
ద్వానిమం సేతుభూతమాత్మానం తీర్త్వా ప్రాప్యాంధాదిధర్మస్య స్థూలశరీరాదధర్మేణ తైరేవ సర్వత్ర ప్రతిబద్ధ
హిత ఏవ భవతీత్యర్థః॥ ౨౪॥ ఏవం దహరవిద్యావిషయం బహుధా ప్రదర్శ్య జాగ్రదాద్యవస్థాసు ముక్త బ్రహ్మప్రతి
పాదనపరా ప్రజాపతినేంద్రాయోపదిష్టాయా విద్యాయా ఏషోఽక్షిణి పురుషో దృశ్యత ఇత్యాదినా శ్రుత్యా ప్రదర్శితా
తాం సంగృహ్ణాతి॥ య ఏష ఇత్యాదినా॥ దేహేంద్రియాద్యవస్థాయాశ్చ జడత్వేన నాత్మత్వాత్తత్రైవ ప్రకాశచి
ద్రూప ఆత్మా తతః పృథగ్భూత ఏవ ప్రతిపత్తవ్య ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ ౨౬॥ అనాత్మనస్సాత్మత్వముపపాదయతి॥ తస్మి
న్నితి॥ తస్మిన్ బ్రహ్మణి స్వరూపేణాధ్యస్తం జడం జగత్ కదాచిత్ప్రకాశతే॥ కదాచిన్నేతి తదన్యాధీనప్రకాశం తస్యాస్వ
ప్రకాశత్వే హ్యాత్మన జగతోఽపి సర్వదా భానప్రసంగ ఇతి భావః॥ ౨౭॥ న హ వై సశరీరస్య సత ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థం సంగృహ్ణా
తి॥ స్వప్నస్యేవేత్యాదినా॥ యతో దేహాదివిశిష్టస్యైవ సుఖదుఃఖోపభోగలక్షణస్సంసారః॥ ౨౮॥ దేహాదివిక్తం కే
వలమాత్మానం జానతస్తు సంసారస్పర్శ ఏవ నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౯॥ దహరాకాశశబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వం దృఢయితుం
శ్రుత్యంతరగతమాకాశో హ వై నామ నామరూపయోర్నిర్వహితేతి వాక్యం సంగృహ్ణాతి॥ య ఏష ఇతి- య ఆకాశాఖ్యో మహా
న్ తస్య స్థితి ఆత్మా స్వతః నామాభేదేన అస్య తదభిధేయార్థజాతస్య చ నిర్మాతా దేవానాదినిధనం బ్రహ్మేత్యర్థః॥

౩౦॥ అప్రతిమిత్యాద్యుక్తార్థం॥ ౩౧॥ ౩౨॥ బ్రహ్మణస్స్వకార్యేషు భూతభౌతికాదిష్వనుగతిప్రదర్శనార్థో యథాఽప్సు దృతిదృష్టాంతః॥ ౩౩॥ ౩౪॥ ౩౫॥ ౩౬॥ అనుగతస్యాప్యవిశిష్టత్వప్రతిపాదనార్థం యథాఽఽకాశస్సర్వగం వ్యోమేతి నిదర్శనాంతరం ॥౩౭॥ ఘటాకాశాదిదృష్టాంతేన తాత్త్వికాభేదప్రతిపాదనం ॥౩౮॥ మహాదేవ ఇతి నామాఖ్యయా బలాదస్య స్వసామర్థ్యం ప్రతిపాదయతి ॥ మహాదేవో విభాగేనేత్యాదినా॥౩౯॥ అన్యథాఽసంజ్ఞేయమిత్యాహ దేవో మహా

పదహారాకాశస్సర్వే ఏవముక్తాః పృథగ్జనాః । నామరూపస్య విభాగాత్ తద్వద్బ్రహ్మ శాశ్వతం ॥౩౦॥ అన్వృతం పరదేవైకస్స ఆత్మా సర్వదేహినాం । తతో నాన్యత్పరం కించిన్నాపరం నాస్తి కించన ॥౩౧॥ స ఏవ సర్వరూపేణ విభాతి న విభాతి చ । అహో రుద్రస్య దేవస్య పూర్ణతాం కో ను వేద తాం ॥౩౨॥ యథా మృత్స్వవికారేషు తత్తద్రూపేణ సంస్థితా । తథా సర్వత్ర తత్సాక్షీ తత్తద్రూపేణ సంస్థితః ॥౩౩॥ యథా వారివికారేషు జలం తత్తత్స్వరూపతః । తథా సర్వత్ర తత్సాక్షీ తత్తద్రూపేణ సంస్థితః ॥౩౪॥ యథాఽగ్నిస్స్వవికారేషు తత్తద్రూపేణ సంస్థితః । తథా సర్వత్ర తత్సాక్షీ తత్తద్రూపేణ సంస్థితః ॥౩౫॥ యథా వాయుస్స్వవికారేషు వాయుస్తత్తత్స్వరూపతః । తథా సర్వత్ర తత్సాక్షీ తత్తద్రూపేణ సంస్థితః ॥౩౬॥ యథాఽఽకాశస్సర్వగం వ్యోమ ఘటకారైస్తైస్సంస్థితం । తథా సర్వాత్మకస్సాక్షీ సాక్షిరూపేణ సంస్థితః ॥౩౭॥ ఘటాకాశాదిభేదేన భిన్నో వ్యోమ్నో విభాగవాన్ । ఆకాశస్తద్వదీశానో విభిన్నోఽస్య విభాగవాన్ ॥౩౮॥ మహాదేవో విభాగేన విభాగేన చ భాసతే । అన్యథా చేన్మహాదేవో మహాదేవః కథం భవేత్ ॥౩౯॥ మహాదేవో మహాదేవ ఏవ నైవాపరో హ్యయం । తథాపి మహాదేవ ఏవ సర్వం న చాపరం ॥౪౦॥ యేన కేనాపి రూపేణ యద్యద్భాతి విభాతి చ । తేన తేనైవ రూపేణ శివ ఏవావభాసతే ॥౪౧॥ యథా భాతేన రూపేణ శివ ఏవ విభాసతే । సా శివా పరమా సంపన్నా పరా హి న సంశయః ॥౪౨॥ అహమితి శివ ఏవ సద్ఘనస్స్వభాతి న పృథగస్తి నైవ వస్తు । ఇదమితి వపుషా చ తేన బంధో న హి మనుజస్య విమోచకం హి కించిత్ ॥౪౩॥ శివపరిసకలం యదావిభాసతే న చ మరణం జననం తదాఽస్తి కించిత్ । ఇతి హృదయే వచనం మదీయమేతం నిశితమతిస్సతతం నిధాయ తిష్ఠేత్ ॥౪౪॥ పరమశివః పరమేశ్వరః ప్రసన్నో యది విమలా పరమానుభూతిరేషా । న హి సకలైర్జపతపసాముపాయబృందైర్న చ హరిణా న చ యానేన చాపరేణ ॥౪౫॥ పరమశివః పరమేశ్వరస్స్వతంత్రో యది కరుణా మనుజస్య వేదనం తత్ । పరమపదం విమలం ప్రయాతి మర్త్యో యది కరుణేన శివః ప్రయాతి బంధం ॥౪౬॥ దినకరకిరణైర్యథా శార్వరం తమో నిబిడతరం ఝడితి ప్రణాశమేతి । ఘనతరభవకారణం తమోంతం తమశ్శివదయయా న చాపరేణ ॥౪౭॥ పరిరహమప్యపరేషు రాసు గాద్యాః పరమశివప్రభయా తిరస్కృతాశ్చ । రవికిరణైర్గ్రహతారకా నిభాంతి యద్వత్ప్రగమశివస్స్వతస్సమేవ బోధకారీ॥౪౮॥ శివచరణస్మరణేన పూజయా చ స్వకతమసః పరిముచ్యతే హి జంతుః । * న హి మరణప్రభవప్రణాశహేతుశ్శివచరణస్మరణాదృతేఽస్తి కించిత్ ॥౪౯॥ పరమశివః ఖలు నస్సమస్తహేతుః పరమశివః ఖలు నస్సమస్తమేతత్ । పరమశివః ఖలు నస్స్వరూపభూతః పరమశివః ఖలు నః ప్రమాణభూతః ॥౫౦॥ పరమశివస్సకలాగమాదినిష్ఠః పరమశివస్సకలానుభూతిగమ్యః । పరశివస్సకలానుభూతిరూపః పరమశివః పరమానుభూతిదశ్చ ॥౫౧॥ పరమశివసముద్రే హరిస్సర్వదేవాసురమనుజపశుమృగాద్యాః శీకరా ఏవ సత్యం । విమలమతిభిరేనం వేదవేదాంతనిష్ఠైర్హృదయకమలనిష్ఠం వేదితుం శక్యతే హి ॥౫౨॥ మాయాబలేనైవ హరిం శివేన సమానమాహుః పురుషాధమాశ్చ । మోహేన కేచిన్మమ సామ్యమాహుర్మాయా తు శైవీ ఖలు దుస్తరేయం ॥౫౩॥

దేవ ఏవేతి ॥ యద్యసౌ మహాన్న స్యాన్మహాంశ్చాసౌ దేవో మహాదేవ ఇతీదృశీ సంజ్ఞా కథం సిద్ధ్యేదిత్యర్థః ॥౪౦॥ ౪౧ ॥ యథా భాతేనేతి॥ యేన యేన ప్రకారేణ యద్యద్భాతి తేన సర్వేణ రూపేణ తదధిష్ఠానసచ్చిదానందాత్మకః శివ ఏవ భాతీతి యావత్ః సాఽపి సంవిద్రూపా పరమా శక్తిరేవ నాన్యేత్యర్థః ॥౪౨॥ అహమేవేత్యాది॥ అహమేవేత్యాది ప్రతిపాదితప్ర

* పరమశివః ఖలు నస్సమస్తహేతుస్స హి మరణప్రభవప్రణాశహేతుః ॥ ఇతి పాఠాంతరం.

త్యర్థః ప్రపంచః॥౪౩ ౪౪॥౪౫।౪౬॥౪౭॥౪౮॥౪౯॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥౫౩॥కింపాకోయదితి॥కింపాకోనామవృక్షవిశేషః॥ ౫౪॥౫౫॥౫౬॥౫౭॥ప్రతిపాదితమర్థముపసంహరతిఛందోగైరితి॥ బ్రహ్మవిద్యయా స్సంసారకారణావిద్యానివృత్తిః ప్రథమం ప్రయోజనం। ఆవరణాజ్ఞానేపనీతేసతిస్వస్వరూపభూతనిరతిశయానందావిర్భావశ్చద్వితీయం ప్రయోజనం తదుభయసిద్ధయేబ్రహ్మవిదోపదిష్టేత్యర్థః॥ ౫౮ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాంసూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగె బ్రహ్మగీతాయాం-షష్ఠోధ్యాయః- ... ... *

ఖద్యోతోయదిచండభానుసదృశస్తుల్యోహరిశ్శంభునా కింపాకోయదిచందనేన సదృశస్తుల్యోహమీశేన చ। అజ్ఞానంయదివేదనేనసదృశం దేవేనతుల్యాజనాః కింవక్ష్యేసురపుంగవా అహోమహో మోహస్సదుశ్చేష్టితం ॥౫౪॥ అతశ్శివేనైవసమస్తమేతద్భవత్యనంతేననచాపరేణ। శివస్స్వభావేనశివస్సమస్తంశివస్వభావేనజగద్విచిత్రం ॥౫౫॥ తత్త్వదృక్సకలమద్వయంసదా పశ్యతిస్మ పరిమోహితఃపుమాన్ । కష్టశిష్టఘటమద్వయరూపతః కష్టమేవఖలుతస్యవేదనం ॥౫౬ ॥ ఇదంజగదితిస్వతస్సకలజంతోః ప్రతీతిఃదృఢాపరంజగదితిస్ఫురత్యమలబోధస్వభావేనచ। ఇదంహిపరవేదనంవిమలచిత్తస్యపుంసః సదాభవంతరతిమానవః పరమబోధనచైతేనహి ॥౫౭॥ ఛందోగశ్రుతిమస్తకేవినిహితం విజ్ఞానమేతన్మయా జంతూనామవివేకినామతితరామజ్ఞానవిధ్వస్తయే । కారుణ్యాదమరాధిపా అతిశుభ బ్రహ్మామృతావాప్తయే దేవానామధిపాధిపస్యవచనాదుక్తంమహేశస్యతత్ ॥౫౮॥ ఇతిశ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగె- బ్రహ్మగీతాయాం షష్ఠోధ్యాయః. ...

—* వస్తుస్వరూపవిచారః. *—

ఓమ్ । బ్రహ్మోవాచ ॥ అస్తితత్త్వంపరంసాక్షాదక్షరంక్షరవస్తునాం। అధిష్ఠానమనౌపమ్యమవాఙ్మనసగోచరం॥ ౧ ॥ తస్మిన్సువిదితేసర్వంవిజ్ఞాతం స్యాదిదంసురాః । తదాత్మకత్వాత్సర్వస్యనాస్త్యేవహిభిదాస్వతః॥ ౨॥ ద్వేవిద్యేవేదితవ్యేహిపరాచైవాపరాపిచ । తత్రాపరాతువిద్యైషాఋగ్వేదోయజురేవచ॥ ౩ ॥ సామవేదస్తథాధర్వవేదశ్శిక్షాసురర్షభాః। కల్పోవ్యాకరణంచైవనిరుక్తంఛంద ఏవచ॥ ౪॥ జ్యోతిషంచతథానాత్మవిషయా అపిబుద్ధయః। అథైషాపరమావిద్యయయా

ఏవంవేదత్రయోపనిషదో బ్రహ్మాత్మైక్యపరత్వంవ్యాఖ్యాయాధర్వణముండకోపనిషదోపి తత్పరత్వం వ్యాచిఖ్యాసుస్తాముపనిషదంసంగృహ్ణాతి॥ అస్తితత్త్వమిత్యాదినా॥ తత్త్వంపరమార్థభూతంశివశక్త్యాదీనిషట్త్రింశదపరతత్త్వానివ్యావర్తయితుంవిశినష్టి॥పరమితి॥యతోవికారజాతేభ్యఃపరమతఏవాక్షరమవినాశి-సత్యభూతం॥తస్మాదేవక్షరవస్తూనాంనశ్వరాణాంజడపదార్థానామధిష్ఠానంభవతి॥ అనౌపమ్యంఉపమానభూతస్య వస్త్వంతరస్యాభావాత్ ॥ నిర్విశేషత్వేనవాఙ్మనసయోరవిషయభూతం॥ క్షరవస్తూనామిత్యత్ర సంజ్ఞాపూర్వకో విధిరనిత్యఇతి నాస్మిన్దీర్ఘోనక్రియతే॥ ౧ ॥ శ్రుతౌకస్మిన్భగవోవిజ్ఞాతేసర్వమిదంవిజ్ఞాతంభవతీత్యాదినా ॥ ప్రశ్నప్రతివచనరూపేణ యదధిష్ఠానభూతాక్షరబ్రహ్మవేదనాదారోపిత సర్వజగద్విజ్ఞానం దర్శితం॥తత్సంగృహ్ణాతి॥ తస్మిన్నితి ॥ ప్రతిజ్ఞాతేర్థేహేతుమాహ॥ తదాత్మకత్వాదితి ॥ తదధిష్ఠానంబ్రహ్మైవాత్మాస్వరూపంయస్యారోపితప్రపంచస్యేతివిగ్రహః॥నఖల్వారోపితరజతాదికమధిష్ఠానశుక్త్యాదివ్యతిరేకేణపృథగాత్మానంలభతఇతిభావః ॥ నాస్త్యేవహీతి ॥ ప్రపంచస్యబ్రహ్మణస్సకాశాత్స్వాభావికభేదస్తుయుక్తిభిరసత్త్వాద్గావనిరస్తఇతిహేతోరర్థః ॥ ౨ ॥ ఏవంప్రారిప్సితాయా ఉపనిషదోభిధేయమర్థంసంగ్రహేణప్రదర్శ్య అస్మిన్నర్థేద్వేవిద్యేవేదితవ్యేఇతిహస్మయద్బ్రహ్మవిదో వదంతీత్యాదికాముపనిషదంయోజయతి॥ ద్వేవిద్యేఇతి॥ తత్రాపరేత్యాదిఋగ్వేదాదిలక్షణా శ్రుతిపరిగణితాయా అపర విద్యానాత్మవిషయత్వాదుదీరితమద్వితీయంతత్త్వంనప్రతిపాదయతి॥ తథాతజ్జన్యాబుద్ధయోప్యగ్నిహోత్రాదికర్మవిషయత్వాదనాత్మవిషయా ఇతితాసామప్యపరవిద్యాత్వమిత్యర్థః॥ ౩॥ ౪ ॥ అథపరాయయాతదక్షరమధిగమ్యతే ఇతిశ్రుతివాక్యంసంగృహ్ణాతి ॥ అథైషేతి॥ యయాతత్త్వమస్యాద్యుపనిషద్వాక్యజనితయావక్ష్యమాణలక్షణంతదక్షరం

బ్రహ్మగమ్యతే ప్రాప్యతే॥ సా ఆత్మవిషయాజ్ఞాననివర్తకత్వేన మోక్షసాధనత్వాత్పరవిద్యేత్యర్థః॥౫॥ యత్తదద్రే
శ్యమిత్యాదికాశ్శ్రుతిః-స్వరూపతోప్యుక్తసంగృహ్యత ఇతి ఇతః పరం న పృథక్సా దాహియతే॥ తదక్షరమిత్యుక్తం కిం॥ తద
తివిశినష్టి యత్తదిత్యాదినా॥ అద్రేశ్యమదృశ్యం-చక్షుశ్శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియాణామగమ్యమిత్యర్థః॥ అగ్రాహ్యమితి॥
వాక్పాణ్యాదికర్మేంద్రియావిషయత్వం-అగోత్రమనన్వయం-నహ్యస్యదస్యకారణమస్తి యేనసహాన్వయస్స్యాత్-అవ
ర్ణమితి శ్రౌతపదార్థమాహ॥ రూపవర్జితమితి॥ రూప్యంత ఇతి రూపాణి స్థూలత్వాదయో ద్రవ్యధర్మాః స్తైర
హితం॥ ౬॥ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితి చేతనవత్వావిశేషాత్సంసారిణామివాస్యాపి ప్రసక్తం చక్షుశ్శ్రోత్రాదికరణ
సద్భావం వ్యావర్తయతి అచక్షుశ్శ్రోత్రమితి॥ అపాణిపదమితి॥ కర్మేంద్రియరాహిత్యం॥ అత ఏవ గ్రాహ్యగ్రా
హకరహితమతో నిత్యం- విభుం- వివిధం బ్రహ్మాదిస్థావరాంత ప్రాణిభేదైర్భవతీతి విభుః॥ అత ఏవ సర్వగతమాకాశవ
ద్వ్యాపకం, అతథాపి సుసూక్ష్మం-అపంచీకృతభూతానిహి సూక్ష్మాణి తత్కారణత్వాత్తతోప్యతిశయేన సుసూక్ష్మం।
ఉదీరితరూపత్వాదేవ తదవ్యయం న హ్యనవయవస్య నిర్గుణస్యావయవగుణాపచయలక్షణో వ్యయస్సంభవతి॥ ౭॥ భూత
యోనిం భూతానాం వియదాదీనాం యోనిః కారణభూతం। ధీరా ఇత్యత్రారోపితమత్వర్థీయ ఇతి వ్యాచష్టే ధీమంత ఇతి॥
యదేతదదృశ్యత్వాదిలక్షణం బ్రహ్మ ధీమంత ఆత్మనా ఆత్మరూపేణ స్వస్వరూపతయా పరిపరితః పశ్యంతి ॥ తదక్షరం॥
బ్రహ్మ యయా అవగమ్యతే సా పరవిద్యేతి సంబంధః॥ ఏతస్య శ్రుతివాక్యస్య బ్రహ్మపరత్వం భగవతా వ్యాసేనాపి నిర్ణీతం-అ
దృశ్యత్వాదిగుణకో ధర్మోక్తేరితి ॥౮॥ ఉక్తం భూతయోనిత్వం దృష్టాంతైరుపపాదయతి-ఊర్ణనాభి లూతాకీ
టః-స యథా కారణాంతరానపేక్షస్స్వశరీరాత్తంతూన్ బహిః ప్రసారయతి॥ స్వాత్మన్యేవోపసంహరతి చ ॥ యథా చ
వ్రీహ్యాద్యా ఓషధయస్స్వకారణసదృశాః పృథివ్యాముత్పద్యంతే। యథా చ సతో విద్యమానాజ్జీవతః పురుషాదచేతనాని కేశ

> తత్పరమక్షరం॥౫॥ గమ్యతే సుదృఢం ప్రాజ్ఞైస్సాక్షాచ్ఛంభోః ప్రసాదతః। యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్య
> మగోత్రం రూపవర్జితం॥౬॥ అచక్షుశ్శ్రోత్రమత్యర్థం తదపాణిపదం సదా। నిత్యం విభుం సర్వగతం
> సుసూక్ష్మం చ తదవ్యయం ॥౭॥ తద్భూతయోనిం ధీమంతః పరిపశ్యంతి చాత్మనా। యథోర్ణనాభిస్సృ
> జతే గృహ్ణతే చ సురర్షభాః ॥౮॥ యథా పృథివ్యామోషధయస్సంభవంతి యథా సతః। పురుషాత్కే
> శలోమాని తథా చైవాక్షరాత్సురాః ॥౯॥ విశ్వం సంభవతీహైవ తత్సర్వం స్వప్నోపమం । తపసా
> చీయతే బ్రహ్మ తతోన్నమభిజాయతే ॥ ౧౦ ॥ అన్నాత్ప్రాణో మనస్సత్యం లోకాః కర్మసు చామృతం।

లోమాని సంభవంతి ॥ ఏవం కారణాంతరానపేక్షాదక్షరాద్బ్రహ్మణస్సలక్షణం విలక్షణం చేతనాత్మకం సర్వం జగదు
త్పద్యతే ॥ న చావిద్యమస్య బ్రహ్మణః పరమార్థతో జగద్భావస్సంభవతీతి మాయామయత్వాత్తత్సర్వం సృష్టం జగ
త్స్వప్నప్రపంచసదృశమిత్యర్థః ॥ ౯ ॥ బ్రహ్మణోత్పద్యమానం జగదనేన క్రమేణోత్పద్యత ఇతి దర్శయతి ॥ తప
సేతి ॥ ఏ జ్జగత్కారణం మాయాశబలం బ్రహ్మ ప్రథమం తపసా పరిపక్వ ప్రాణికర్మవశాదుత్పన్నేన స్రష్టవ్య పర్యాలో
చనరూపేణ జ్ఞానేన చీయతే ఉపచీయతే ॥ ప్రాగవిద్యావదత్యంత నిర్వికల్పకం సత్స్రష్టవ్యదిదృక్షయా సకల్పానువిద్ధం
భవతీత్యర్థః ॥ తేన చ జ్ఞానేనోపచితాత్తస్మాద్బ్రహ్మణస్సకాశాదద్యతే భుజ్యతే సంసారిభిరిత్యన్నమవ్యాకృతం భో
క్త్రాప్రపంచస్య నిదానం తద్వ్యాచికీర్షితస్వరూపే ణోత్పద్యతే ॥ స్రష్టవ్యపర్యాలోచనావస్థా మాయాశబళం త
ద్బ్రహ్మ వ్యాచికీర్షావస్థాం ప్రాపదిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తస్మాచ్చాన్నశబ్దాభిధేయాదవ్యాకృతాత్ప్రాణ పవనసలిలసం
యోగవశేనోచ్ఛూనావస్థాద్బీజాదంకురమివాపంచీకృతపంచభూతతత్కార్యలింగశరీరసమష్ట్యుపాధికస్సర్వజ్ఞః ప్రా
ణశబ్దాభిధేయో హిరణ్యగర్భ ఉత్పన్నః-అత్ర హిరణ్యగర్భోపి వ్యష్ట్యభిధానేనైవ పంచీకృతభూతానాం తత్సర్వే జోంశప
రిణామరూపలింగశరీరస్య చోత్పత్తిర్యథాదుక్తేతి ద్రష్టవ్యం॥ తస్మాచ్చ ప్రాణాత్పంచీకరణవిషయం మన ఉత్పన్నం-తత
శ్చ సత్యం సత్యశబ్దాభిధేయాని వియదాదీని పంచీకృతాని పంచభూతాన్యుత్పన్నాని - సచ్చ త్యచ్చాభవదితి ప్రత్యక్ష గ్రాహ్యపృథి
వ్యాదిభూతత్రయముచ్యతే ॥ వాయ్వాకాశౌతు పరోక్షత్వాత్పరోక్షవాచినా త్యచ్ఛబ్దేన అత ఏవ శ్రూయతే ॥ సచ్చత్య
చ్చాభవదితి ॥ ఏభ్యో భూతేభ్యశ్చోత్పన్నేభ్యః పునరండాదిక్రమేణ భూరాదయో లోకాస్తేషు చ మనుష్యాదీనాం వర్ణాశ్రమ
చోదితాని కర్మాణి తేషు చామృతం కల్పకోటిశతావస్థాయిత్వాదనశ్వరం తత్ఫలమిత్యేతాన్యనేన క్రమేణోత్పన్నాని
త్యర్థః ॥ ఉక్తమేవార్థముపసంహరతి॥ యస్సర్వజ్ఞ ఇతి॥ సామాన్యతః సర్వం జానాతీతి సర్వజ్ఞః॥ విశేషతోపి సర్వం వే

స్త్రీతి సవర్ణవిత్॥ యస్యైవ తపో జ్ఞానమయం సర్వజ్ఞస్వభావత్వాజ్జ్ఞానాత్మకం నతు కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిప్రయాసలక్షణం॥ తస్మాద్బ్రహ్మణ ఉక్తం కార్యరూపం హిరణ్యగర్భాఖ్యం బ్రహ్మ దేవదత్తో యజ్ఞదత్త ఇత్యాదినామధేయం శీలపీతాదిరూపవద్ద్రవ్యజాతం వ్రీహియవాదిలక్షణమన్నం చ సర్వం పూర్వోక్తక్రమేణ జాయత ఇత్యర్థః॥ ౧౧ ॥ ఏవం పరవిద్యావిషయమక్షరం బ్రహ్మస్వరూపతటస్థలక్షణాభ్యాముపదిశ్య తద్విజ్ఞానమేవ మోక్షసాధనమితి నిగమయతి తదేతదితి॥ శ్రుతౌ మంత్రేషు కర్మాణీత్య పరవిద్యావిషయ ప్రతిపాదనస్య వైరాగ్యజననార్థత్వాత్తత్సిద్ధవత్కృత్య ప్లవా హ్యేత ఇత్యాదినా ప్రతిపాదితం మోక్షసాధనత్వమేవ సంగృహ్ణాతి॥ కర్మణేతి॥ ౧౨॥ ౧౩॥ అదృఢా ఇతి దృఢో హి ప్లవః పారం ప్రాప్తి క్షమః అదృఢస్తు మధ్యే సముద్రే నిమజ్జతి॥ అదృఢాశ్చ మే యజ్ఞా దయ ఇతి నసాక్షాన్మోక్షహేతవ ఇత్యర్థః॥ కర్మైవ పరపురుషార్థసాధనమితి యే మన్యంతే తాన్నిందతి॥ ప్లవేరితి॥ ౧౪॥ తేమూఢా ఇతి॥ స్వర్గాదిలక్షణకార్యఫలసాధనస్యాకారణ బ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయత్వేనాన్యథా గ్రహణాత్తేషాం మూఢత్వం॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి. కర్మనిష్ఠా ఇతి॥ ౧౫॥ ౧౬॥ ౧౭॥ ౧౮॥ ౧౯॥ ఏవం శ్రుతిప్రతిపాదితాం పరవిద్యావిషయకర్మణాం నిందాం ప్రదర్శ్య- పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితానితి శ్రుతిప్రతిపాదితం వైరాగ్యవిధిం సంగృహ్ణాతి॥ అనేకేతి॥ పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాదితి ప్రమాణభూతా శ్రుతిః తత్రపరీక్ష్యేత్యస్య పదస్యార్థకథనమనిత్యమితి జ్ఞాయతే॥ ౨౦॥ నాస్త్యకృతః కృ

యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిద్యో యస్య జ్ఞానమయం తపః ॥ ౧౧ ॥ తస్మాదేతత్తథా బ్రహ్మ నామరూపాన్న పూర్వకం । జాయతే సత్యవత్స్వప్న ప్రపంచోపమమేవ తత్ ॥౧౨ ॥ తదేతదక్షరం సత్యం తద్విజ్ఞానాద్విముచ్యతే । కర్మణాం నాస్తితా ప్రోక్తా సంసారస్య వినాశనం ॥ ౧౩ ॥ ప్లవా హ్యేతే సురాయజ్ఞా అదృఢాశ్చ న సంశయః । ఏభిరేవ పరం శ్రేయ ఇతి జానంతి యే జనాః ॥ ౧౪ ॥ తే మూఢా అనిశం మృత్యుం జరాం చైవాపియాంతి హి। కర్మనిష్ఠాస్స్వయం ధీరా మత్వాః పండితమానినః॥౧౫॥ మూఢా ఏవ న విద్వాంసస్తేషాం నాస్తి పరాగతిః । అంధేనైవ యథాంధా నీయమానాస్సదా రుజే॥౧౬ అంధకూపే పతంత్యేవ తథా కర్మరతా జనాః। కర్మనిష్ఠా వయం సర్వే కృతార్థా ఇతి మోహితాః ౧౭ అభిమన్యంతి తే కర్మక్షయే వశ్యం పతంతి హి । వినా నాస్తి పరం జ్ఞానం తేషాం కైవల్యముత్తమం ।౧౮ ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా వరిష్ఠమితి యే జనాః। తే మూఢాః పరమం శ్రేయో నైవ యాంతి న సంశయః॥ ౧౯ ॥ అనేకజన్మసంసిద్ధః శ్రోత్రియస్స్మార్తతత్పరాయణః। అనిత్యమితి విజ్ఞాయ జగద్వైరాగ్యమాప్నుయాత్ ॥ ౨౦ ॥ జ్ఞానాదేవ హి సంసార వినాశో నైవ కర్మణా । ఇతి జ్ఞాత్వా శివజ్ఞాన సిద్ధ్యర్థం పునరాస్తికాః ॥ ౨౧ ॥ శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం చ గురుం గచ్ఛేత్ప్రియేణ చ । గురుస్తస్మై పరాం విద్యాం దద్యాచ్చ సురపుంగవాః ॥ ౨౨ ॥ విస్ఫులింగా యథా చాగ్నేస్సుదీప్తాత్ప్రభవంతి చ । అపియంతి తథా భావా అక్షరే శివసంజ్ఞితే ॥ ౨౩ ॥ దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషస్సబాహ్యాభ్యంతరో హ్యజః । అప్రా

తే నేతి॥ వాక్యస్యాభిప్రాయమాహ ॥ జ్ఞానాదేవేతి ॥ ఏవం నిత్యానిత్యవస్తువివేకజ్ఞానేన విరక్తస్య శ్రుత్యుదీరిత లక్షణస్వరూప సదనమేవ కర్తవ్యమిత్యాహ ॥ ఇతి జ్ఞాత్వేతి॥ ౨౧॥ గురుస్తస్మా ఇతి॥ అపరవిద్యావిషయాస్సంసారఫలాద్విరక్తాయేత్యర్థః ॥ ౨౨॥ ఏవం సాధనచతుష్టయసంపన్నస్య బ్రహ్మవిద్యోపదేష్టవ్యేత్యుక్తం। తదేతత్సత్యమితి ॥ తద్విషయస్య బ్రహ్మణ ఏవ సత్యత్వావధారణముక్తం జీవానామపి పృథగ్విద్యమానత్వాదనిత్యత్వాశంక్య తదవ్యతిరేకం దృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ విస్ఫులింగా ఇతి॥ ప్రభవంతి చేతి శబ్దేన శ్రుత్యుక్తస్తత్రైవాపియస్సంగృహ్యతే। యథా విస్ఫులింగాస్సుదీప్తాదగ్నేర్జాయమానాస్తత్రైవ పునర్లీయమానా నతతోతిరిక్తాః ॥ ఏవం చ ప్రమాణభూమి జీవలక్షణా భావా అపి దేహేంద్రియాదిలక్షణోపాధిజననవశేన చిద్రూపాద్బ్రహ్మణో జాయమానాస్తత్రైవ శివసంజ్ఞికే తదుపాధిలయేన అపరిచ్ఛిన్నే నభసి ఘటాకాశాదిః లీయమానా నతతోతిరిచ్యంత ఇత్యర్థః ౨౩॥ నను జీవవత్తస్యాపి ప్రాణాదిమత్త్వం కిన్న స్యాదిత్యాశంక్య సర్వోపాధివినిర్ముక్తం స్వరూపమాహ ॥ దివ్య ఇతి॥ దివి ద్యోతమానే స్వప్రకాశచైతన్యలక్షణే స్వాత్మని భవో దివ్యస్స్వమహిమప్రతిష్ఠ ఇతి యావత్ ॥ స చ హి యస్మాదమూర్తో మూర్తిరహితః అత ఏవ పురుషస్సర్వాసు పూషు శరీరేషు వ్యాప్య వర్తమానః బాహ్యమాభ్యంతరం చ సకలం వ్యాప్య తాభ్యాం సహ వర్తత ఇతి సబాహ్యాభ్యంతరః ॥ అజో జనిరహితః ఏతచ్చ సర్వభావవికారోపలక్షణం ॥ ఏవం మూర్తోయను విద్యాన్యస్తిభిః ప్రాణాదిమత్త్వేన జ్ఞాయతే త

త్వగ్భృష్ట్యాస్యస్య ప్రాణమనసీవ స్థితః॥ అత్ర ప్రాణశబ్దేన ప్రాణనాదివ్యాపారనిమిత్తభూతా క్రియాశక్తిరుచ్యతే। ఏతచ్చ కర్మేంద్రియోపలక్షణం-సంకల్పాద్యాత్మకం మనస్తచ్చ బుద్ధిజ్ఞానేంద్రియాణాంచోపలక్షణం-హియస్మాదేవమస్య ప్రాణాదిసంబంధో నాస్తి అతశ్శుభ్రో నిర్మలః ధర్మాధర్మసంస్పర్శాభావాత్తస్మాదత్యాత్మసకలసంసారమాలిన్యస్పర్శాభావః॥ అతో భోగ్యప్రపంచోపాదానభూతాయా మాయాయాస్తద్భోక్తృపురోవాధికాజ్జీవాచ్చాయముదీరితరూపోనిరుపాధిక ఆత్మా అపర ఇత్యర్థః ॥ ఏతేనాక్షరాత్పరతః పర ఇతి శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా ॥ ౨౪ ॥ ఉక్తప్రాణాదిమత్త్వముపపాదయితుం ప్రాణాదీనాం తత ఉత్పత్తిమభిధత్తే ఏతస్మాదితి॥ ప్రాణాదయస్తత్కార్యాణి పంచభూతాని చోదీరితరూపాద్బ్రహ్మణ ఉత్పద్యంతే-ఉత్పత్తేః ప్రాగవిద్యమానైస్తైః కథం కారణభూతం బ్రహ్మ ప్రాణాదిమత్స్యాదిత్యర్థః॥ ౨౫॥ హిరణ్యగర్భవద్బ్రహ్మాండాంతర్వర్తినస్సర్వాభిమానినో విరాజోఽపి పరశివాదుత్పత్తిం తదనన్యత్వం చ ప్రతిపాదయతి॥ అగ్నిర్మూర్ధేతి॥ అసౌ వావ లోకో గౌతమాగ్నిరితి శ్రుతేరత్రాగ్నిశబ్దో ద్యులోకవచనః- వాగ్వివృతాః ఉద్ఘాటితా వేదా అస్య వాగిత్యర్థః- హృదయం విశ్వమస్యేతి ॥ విశ్వం సర్వం జగదస్య విరాజో హృదయమంతఃకరణం - పద్భ్యాం భూమిరితి॥ శేషస్సన్నితి శేషః ।శంకరోఽయమితి ॥ అయముదీరితరూపో విరాడప్యుపాధ్యపగమే సతి సత్యస్వభావః పరశివ ఏవ నాన్య ఇత్యర్థః॥ ౨౬। ఉక్తామేవ సృష్టిం వివృణోతి॥ తస్మాదితి। తస్మాదేవ పరస్మాత్పురుషాదగ్నిర్జాయతే॥ తం విశినష్టి॥ సమిధ ఇతి॥ యస్యాగ్నేస్సూర్యస్సమిధస్సమింధనహేతుస్సూర్యేణ సమిధ్యమానో ద్యులోకోఽత్రాగ్నిశబ్దాభిధేయ ఇత్యర్థః॥ ఛందోగోపనిషది అసౌ వావ లోకో గౌతమాగ్నిస్తస్యాదిత్య ఏవ సమిదిత్యాదినా పంచాగ్నివిద్యాయాం ద్యుపర్జ

ణ్యోఽహ్యమనాశ్శుభ్రో మాయయా జీవతః పరః ॥ ౨౪॥ ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ।
ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపశ్చ భూమిర్విశ్వస్య ధారిణీ ॥ ౨౫ ॥ అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యౌ
దిశశ్శ్రోత్రే వాగ్వివృతాశ్చ వేదాః। వాయుః ప్రాణో హృదయం విశ్వమస్య పద్భ్యాం భూమిశ్శంకరో
యం హి సత్యః ॥ ౨౬ ॥ తస్మాదగ్నిస్సమిధో యస్య సూర్యస్సోమాత్పర్జన్య ఓషధయః పృథివ్యాం।
పుమాన్ రేతస్సించతి యోషితాయాం బహ్వీః ప్రజా బహుధా సంప్రసూతాః ॥ ౨౭ ॥ తస్మాదృచ
స్సామ యజూంషి దీక్షా యజ్ఞాశ్చ సర్వే క్రతవో దక్షిణాశ్చ । సంవత్సరో యజమానశ్చ లోకాస్సోమో య
త్ర పవతే యత్ర సూర్యః ॥ ౨౮ ॥ తస్మాద్దేవా బహుధా సంప్రసూతాస్సాధ్యా మర్త్యాః పశవః పక్షిణశ్చ।
ప్రాణాపానౌ వ్రీహియవౌ తపశ్చ శ్రద్ధా సత్యం బ్రహ్మచర్యం విధిశ్చ ॥ ౨౯ ॥ తస్మాత్సప్త ప్రాణా అర్చి
షస్సప్త హోమాః సురశ్రేష్ఠాస్సమిధస్సప్త చైవ। లోకాస్సర్వే చోద్భవంత్యాశు పూర్వం యథా
తద్వత్సప్త తుల్యం తథాపి ॥ ౩౦ ॥ అతస్సముద్రా గిరయశ్చ నద్యస్తథా సర్వా ఓషధయో రసాశ్చ। సర్వే

స్యపృథివీపురుషయోషిద్రూపాః పంచాగ్నయ ఉపదిష్టాః ॥ ద్యులోకాగ్నేరుత్పన్నాత్సోమాత్పర్జన్యో జాయతే తస్మాచ్చ పృథివ్యామోషధయః వ్రీహియవాద్యాస్సంభవంతి- తాసు చ పురుషాగ్నౌ హుతాసు స పురుషస్తదన్నరసం రేతోరూపేణ పరిణతం యోషితాయాం యోషిద్రూపేఽగ్నౌ సించతి ॥ అనేన క్రమేణోత్పద్యమానా అపి సర్వాః ప్రజాః తస్మాదేవ బ్రహ్మణ ఉత్పద్యంత ఇత్యర్థః ॥ ౨౭॥ తస్మాదృచ ఇత్యాది ॥ ఋక్సామాదీని కర్మసాధనాని- కర్మాణి- తత్ఫలం చ సర్వమపి తస్మాదేవోత్పన్నమిత్యర్థః ॥ యూపరహితా అగ్నిహోత్రాదయో యజ్ఞాస్సయూపా జ్యోతిష్టోమాదయః క్రతవః సంవత్సరః కర్మాంగభూతః కాలః యజమానస్తత్కర్తా ॥ లోకస్తత్ఫలభూతః-స విశిష్యతే ।సోమో యత్రేతి॥ అవిదుషాం విదుషాం చ యథాక్రమం ప్రాప్యౌ సోమసూర్యలోకావిత్యర్థః॥ ౨౮ ॥ ఏవం కర్మాంగభూతా దేవాద్యా అపి తత ఏవోత్పన్నా ఇత్యాహ ॥ తస్మాద్దేవా ఇతి॥ బహుధా వసురుద్రాదిగణభేదేన బహుప్రకారా ఇత్యర్థః॥ సాధ్యా దేవవిశేషాః॥ మర్త్యాదీనాం సంబంధినౌ ప్రాణాపానావాహవిరర్థే వ్రీహియవౌ- పురుషసంస్కారలక్షణం కర్మాంగం తపః స్వతంత్రం చ ఫలసాధనం। సత్యబ్రహ్మచర్యే ప్రసిద్ధే॥ విధిరిత్థం కర్తవ్యమితి విధానం సత్యం బ్రహ్మ చ ॥ ౨౯ ॥ తస్మాత్సప్త ప్రాణా ఇత్యాది॥ సప్త శీర్షణి చక్షుశ్శ్రోత్రాదయః ప్రాణాః- తథా తేషాం సప్తార్చిషః విషయప్రకాశనశక్తయః సప్త హోమాః తజ్జన్యాని విషయజ్ఞానాని - సమిధః ఇంద్రియసమింధనహేతవో విషయాః లోకాః తేషాం సప్తానామింద్రియాణాం సంచారణార్థాని గోళకాని ॥ ౩౦॥ అతస్సముద్రా ఇత్యాదినిగదసిద్ధం- సర్వస్యాత్మేతి ॥ ఉక్తరీత్యా సాక్షిభూతః పరమాత్మా సర్వస్యానాత్మప్రపంచస్యాత్మా స్వరూపమతస్తత్కృతపరిచ్ఛేదానుపపత్తేరయం పరిపూర్ణో

నిత్యశ్చేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం సంగ్రహవిస్తరాభ్యాం సృష్టిప్రతిపాదనేనాక్షరస్వరూపం ప్రతిపాద్య పురుష ఏవేదం విశ్వమి
తిశ్రుత్యా సృష్టస్య జగతస్తదనన్యత్వమవధారితం ॥ తత్సంగృహ్ణాతి ॥ ఇదమితి ॥ న కించిదపరమితి ॥ ఉక్తరీత్యా బ్రహ్మాదిస్తం
బాంతస్య సర్వస్య తత్కార్యత్వాత్తస్మాదపరం నాస్తి అపరమపి ప్రతీయమానం కార్యజాతం - తత్స్వరూపేణాధ్యస్తత్వేన
శుక్తిరూప్యవన్మిథ్యాత్వాద్వస్తుతో నైవ విద్యత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ గుహాయాం నిహితమిత్యాది - తదుదీరిత
స్వరూపమక్షరం బ్రహ్మ గుహాశబ్దవాచ్యే హృన్మధ్యేऽవస్థితం యస్స్వాత్మతయా సాక్షాత్కరోతి స తద్విద్యయా స్వసంసా
రహేతుభూతామవిద్యాగ్రంథిం ఛిత్త్వా సర్వదా బాధరహితం చిదేకరసం పరశివస్వరూపం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥
తదేతదక్షరమితి ॥ తత్ప్రాధాన్యేన ప్రాగుక్తం ఏతదిదానీం గుహాయాం నిహితత్వేన స్వాత్మతయోక్తమక్షరం యచ్చైత
త్స్వరూపం బ్రహ్మ తదాత్మకో హి సర్వః ప్రాణేంద్రియాదిసంఘాతః ప్రాణస్య ప్రాణమిత్యాదిశ్రుతేః ॥ అత ఏతదేవామృ
తం నాశరహితమత ఏవ సత్యం తచ్చ మనీషిభిర్విద్వద్భిర్వేద్ధవ్యం మనసా ధారయితవ్యం తద్విషయం మనః కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥
౩౫ ॥ వేధనప్రకారమాహ ॥ ధనుస్తారమితి ॥ యథా లౌకికం ధనుర్లక్ష్యే శరస్య ప్రవేశకారణం । తథాత్మశరస్య ల
క్ష్యే బ్రహ్మణి ప్రవేశకారణమిత్యోంకారో ధనుః ॥ సర్వప్రత్యయసాక్షీ సోపాధిక ఆత్మా శరస్స ఖలూపాధిపరిత్యాగేన శర
వల్లక్ష్యే బ్రహ్మణి స్వాత్మనైవ సమర్ప్యతే ॥ తచ్చ బ్రహ్మ లక్ష్యం - ఏతైశ్చ ధనురాదిభిస్సాధనైరప్రమత్తేన విషయతృష్ణాదిప్ర
మాదరహితేనైకాగ్రచిత్తేన పుంసా వేద్ధవ్యం ॥ తతస్స వేధనాదూర్ధ్వం శరవద్యథా శరో లక్ష్యేణైకీభవతి తథా దేహ

స్యాత్మా సర్వసాక్షీ పరాత్మా నిత్యానందోऽయం పురాణస్సుపూర్ణః ॥ ౩౧ ॥ ఇదం సకలమాస్తికాః
పురుష ఏవ నైవాపరం న కించిదపరం తతస్సతతమస్తి సత్యం హి తత్ । ఇదం హి మమ వేదనం మునిగణస్య
శంభోర్హరేర్న కశ్చిదపి సంశయశ్శ్రుతిమతస్య యుక్తః ఖలు ॥ ౩౨ ॥ అహో విషయమాయయా మ
రణపూర్వదుఃఖోదధౌ పతంతి మనుజా అమీ పరశివస్య విద్యాం వినా ॥ తరంతి జననార్ణవం పరశివస్య
విద్యాబలాదిదం తు శివవేదనం శివపదస్య సేవాబలాత్ ॥ ౩౩ ॥ గుహాయాం నిహితం సాక్షాదక్షరం వే
ద చేన్నరః । ఛిత్త్వావిద్యామహాగ్రంథిం శివం గచ్ఛేత్సనాతనమ్ ॥ ౩౪ ॥ తదేతదక్షరం బ్రహ్మ స ప్రాణ
స్తదు వాఙ్మనః । తదేతదమృతం సత్యం తద్వేద్ధవ్యం మనీషిభిః ॥ ౩౫ ॥ ధనుస్తారం శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మ
తల్లక్ష్యముచ్యతే । అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవత్తన్మయో భవేత్ ॥ ౩౬ ॥ లక్ష్యం సర్వగతం చైవ శరో యస్స
ర్వతోముఖః । వేద్ధా సర్వగతశ్చైవ విద్ధం లక్ష్యం న సంశయః ॥ ౩౭ ॥ ఆత్మానమరణిం కృత్వా ప్రణవం చో
త్తరారణిం । ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసాద్దేవం పశ్యేన్నిగూఢవత్ ॥ ౩౮ ॥ ద్యౌరంతరిక్షం భూమిశ్చ మనః
ప్రాణస్సరోత్తమాః । అస్మిన్నోతం తమేవైకం విద్యాత్ప్రాజ్ఞస్సమాహితః ॥ ౩౯ ॥ బ్రహ్మైకవిషయాం
వాచం వదేత్సతతమాస్తికాః । అన్యా వాచస్త్యజేదేష సేతురేవామృతస్య చ ॥ ౪౦ ॥ యస్సర్వజ్ఞస్సర్వ

దిసాక్షిత్వాత్త్వభిమానపరిత్యాగేన లక్ష్యభూతేన తేన బ్రహ్మణైకీభూతస్తద్రూపో భవతీత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ లౌకికవేధవై
లక్షణ్యమాహ ॥ లక్ష్యమితి ॥ లౌకికవేధస్య హి లక్ష్యం పరిచ్ఛిన్నం బాణో హ్యేకముఖః - వేద్ధా చ క్వచిదేవావస్థితః ॥ అతస్త
స్య లక్ష్యప్రాప్తివిరహః శంకితస్సంభవతి ॥ అత్ర తు తద్వైలక్షణ్యాదుక్తలక్ష్యం విద్ధమేవ భవతీత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ప్రణవేనాత్మ
నో బ్రహ్మరూపత్వజ్ఞానం శ్రుత్యంతరే ప్రతిపాదితమితి సంవాదత్వేన దర్శయతి ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఏతచ్చ బ్రహ్మోపనిషద్యా
మ్నాతం ॥ యథా అధరోత్తరారణిభ్యాం నిర్మథనేన నిగూఢం దారుమధ్యే విలీనమగ్నిం పశ్యతి - ఏవం ప్రణవేన జాగ్రదా
ద్యవస్థోపలక్షితం చిన్మాత్రమాత్మానం బ్రహ్మరూపత్వేనానుసంధానస్యాభ్యాసవశేన తద్రూపత్వం సాక్షాత్కరోతీత్య
ర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఉక్తమక్షరమితి ॥ సూక్ష్మత్వాద్దుర్లక్ష్యమిత్యభిప్రేత్య పునరప్యుపదిశతి ॥ ద్యౌరంతరిక్షమితి ॥ ఇమం ముక్తలక్ష్యమా
నం లోకత్రయం మనస్తద్వ్యతిరిక్తానీంద్రియాణి చ తత్సర్వం యస్మిన్నక్షరే బ్రహ్మణి ఓతం సమర్పితం సమాహితమనసా
విదుషా తదేవైకం జ్ఞాతవ్యం ॥ ౩౯ ॥ బ్రహ్మైకవిషయామితి ॥ తథా చ తదేకవిషయామేవ వాచం వదేత్ అన్యాస్త్వనాత్మవిష
యా వాచస్త్యజేత్ ॥ తత్ర కారణమాహ ఏష ఇతి ॥ ఏష ఖల్వాత్మా సంసారాబ్ధేరుత్తరణే నావ్యమృతస్య ప్రాప్తౌ సేతురత
స్తదేకవిషయైవ వాగుచ్చారితవ్యేత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ స చోక్తవిధ ఆత్మా కుత్రోపలబ్ధవ్య ఇతి తదాహ ॥ యస్సర్వజ్ఞ ఇతి ॥ సర్వ
జ్ఞస్సర్వవిదిత్యేతౌ పుక్తార్థౌ యస్యైష పూర్వోక్తమహిమా విభూతిర్భువి లోకే దృశ్యతే స శివో దివ్యస్సర్వజ్ఞానానా
ముత్పత్తిస్థానతయా ప్రకాశమానే బ్రహ్మణః పురే హృత్పుండరీకే తత్ర స్థితే వ్యోమ్ని ప్రతిష్ఠితః ఉపలబ్ధవ్య ఇత్యభిప్రాయ ఏతత్ ॥

ఆకాశవత్సర్వగతస్య చిదవస్థానానుపపత్తేః ॥ ౪౧ ॥ తస్య స్వరూపం విశినష్టి ॥ మనోమయ ఇతి ॥ యస్సర్వప్రాణి హృదయమధ్యే వస్థితశ్చిద్రూపః శివః మనోవృత్తిభిరేవ తత్రోపలభ్యత ఇతి మనోమయః-ప్రాణశరీరనేతా॥ ప్రాణరూపం యత్సూక్ష్మం శరీరం తస్యస్థూలశరీరాంతరం ప్రతి ప్రాపయితేత్యర్థః॥ ఈదృగ్భూతం యదక్షరం బ్రహ్మ స్వభావాత్సర్వగతాంతరమనవపేత్య దుఃఖాసంస్పృష్టం నిత్య నిరతిశయానంద స్వరూపం స్వభాసైవభాతి ॥ తద్జ్ఞానం వివేకినాం ముక్తిసాధనమిత్యర్థః ॥ ౪౨॥ అస్య బ్రహ్మాత్మజ్ఞానస్య ఫలమాహ॥ భిద్యత ఇతి॥ పరం కారణమపరం కార్యం తదుభయరూపేణావస్థితే తస్మిన్నద్వితీయే బ్రహ్మణి యథాత్మ్యేన దృష్టే సాక్షాత్కృతే సతి హృదయే మనసి గ్రంధిరూపేణావస్థితా విద్యావాసనా ప్రచయో భిద్యతే వినశ్యతి-విద్యాయా అవిద్యానివర్తకత్వాదత ఏవ కారణాభావాత్సర్వే జ్ఞేయ విషయస్సంశయాః ఛిద్యంతే - అస్యైవ నివృత్తావిద్యస్య ఛిన్నసంశయస్య ఇదుప ఇహ జన్మని జన్మాంతరే వా సంచితాని భావిజన్మాపాదకాని అప్రవృత్తఫలాని పుణ్యపాపరూపాణి కర్మాణి క్షీయంతే। తథా చ వైయాసికం సూత్రం॥ తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాదితి॥ ౪౩ ॥ హిరణ్మయ ఇత్యాది ॥ హిరణ్మయే జ్యోతిర్మయే విజ్ఞానప్రకాశసహితే అసికోశవద్బ్రహ్మణః ఉపలబ్ధిహేతుత్వేన కోశభూతే సర్వాంతరత్వాత్పరే ఏవం విధే హార్దాకాశే వస్థితం-విరజమవిద్యాది రజోమలవర్జితం।నిష్కళం నిర్గతాః కలా అవయవా యస్మాత్తథావిధం బ్రహ్మ దేశతో వస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నం యత్పరశివస్వరూపం తదుక్తవిశేషణత్వాచ్ఛుభ్రం శుద్ధం జ్యోతిషాం సర్వప్రకాశాత్మనామగ్న్యా

విద్యోయస్యైష మహిమా భువి । దివ్యే బ్రహ్మపురే హ్యేష వ్యోమ్ని శివస్సాక్షాత్ప్రతిష్ఠితః ॥ ౪౧ ॥ మనోమయః
ప్రాణశరీర నేతా ప్రతిష్ఠితస్సర్వహృదంబుజాంతః । తద్విజ్ఞానేన పరిముచ్యంతి ధీరా యద్భాతి చానంద
వపుస్స్వభావాత్ ॥ ౪౨ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రంధిః ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః । క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్దృష్టే పరావరే ॥ ౪౩॥ హిరణ్మయే పరేకోశే విరజం బ్రహ్మనిష్కళం । తచ్ఛుభ్రం జ్యోతిషాం జ్యోతిస్తద్యదాత్మవిదోవిదుః ॥౪౪॥ న తత్ర సూర్యశ్చంద్రశ్చ తారకావిద్యుతోనలః । విభాంతి శంకరస్సాక్షాత్స్వయం భాతే చిదాత్మకే ॥ ౪౫ ॥ తమేవ సకలం భాంతమనుభాతి స్వభావతః । తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతి తత ఏవ హి ॥ ౪౬ ॥ న తత్ర చంద్రార్కవపుః ప్రకాశతే న వాంతి వాతాస్సకలాః దేవతాశ్చ।
స ఏవ దేవః కృతభూతభావనః స్వయం విశుద్ధో విరజాః ప్రకాశతే॥౪౭॥ బ్రహ్మైవేదమమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మానంతం పరమం చైవ పశ్చాత్। బ్రహ్మానంతం పరమం దక్షిణే చ బ్రహ్మానంతం పరమం చోత్తరే చ।౪౮
ద్వా సుపర్ణౌ శరీరేస్మిన్జీవేశాఖ్యౌ సహస్థితౌ। తయోర్జీవః ఫలం భుంక్తే కర్మణో న మహేశ్వరః॥౪౯
కేవలం సాక్షిరూపేణ వినా భోగం మహేశ్వరః। ప్రకాశతే స్వయం భేదః కల్పితో మాయయా తయోః॥
౫౦ ॥ యథాకాశో ఘటాకాశ మహాకాశ ప్రభేదతః । కల్పితః పరచిజ్జీవ శివరూపేణ కల్పితః ॥ ౫౧ ॥

దీనాం జ్యోతిరవభాసకం- నహి చైతన్యప్రకాశ వ్యతిరేకేణాగ్న్యాదయః ప్రకాశంతే ఆత్మవిదో యత్తత్వం వివేకతో జానంతి తదుక్తవిధమిత్యర్థః॥ ౪౪ ॥ కథమేతజ్జ్యోతిషాం జ్యోతిరితి తత్ప్రతిపాదయతి ॥ న తత్రేతి॥ ౪౫ ॥ సూర్యాదీనాం తత్రావభాసనే కారణమాహ॥ తమేవేతి ॥ చైతన్యస్య స్ఫురణపురస్సరం హి చేత్యస్య స్ఫురణమతః పశ్చాద్భాసమానం తత్ప్రథమభావినశ్చైతన్యస్య ప్రకాశకమిత్యర్థః ॥ న చానుభానమపి తస్య స్వభావకమిత్యాహ ॥ తస్య భాసేతి॥ తస్య పరశివస్వరూపచిత్ప్రకాశేనైవ సర్వమిదం తత్రాధ్యస్తం వివిధం భాతి నత్వాత్మీయేనేత్యర్థః । ౪౬॥ ఏవం న తత్ర సూర్యో భాతీతి శ్రుతిం సంగృహ్య తస్యాస్తాత్పర్యగమ్యమర్థమావిష్కరోతి ॥ న తత్ర చంద్రార్కేతి ॥ ౪౭ ॥ ఏవం స్వప్రకాశచిద్రూపస్య బ్రహ్మణస్సర్వజగత్కారణత్వేన యత్సార్వాత్మ్యముపపాదితం తదుపసంహరతి-బ్రహ్మైవేదమితి ॥ ౪౮ ॥ ననుజీవేశ్వరౌ సంసారిత్వాదిధర్మభేదాత్ । ఛాయాతపవద్విలక్షణస్వభావౌ కథమనయోరైక్యమిత్యాశంక్య నిరస్యతి ॥ ద్వా సుపర్ణావితి॥ సుపర్ణౌ శోభనపతత్రౌ జీవః ఫలమితి॥ ఉపాధితాదాత్మ్యాపన్నత్వాజ్జీవస్తత్కృతపుణ్యపాపఫలం సుఖదుఃఖాత్మకం భుంక్తే॥ ఈశ్వరస్తూపాధిసంస్పర్శవిరహేణ కర్తృత్వాభావాత్తత్ఫలం న భుంక్తే అతో భోగం వినా యః కేవలం సాక్షిచిద్రూపేణ సాక్ష్యాద్వివిక్త ఏవ స్వయం ప్రకాశతే ॥ ఏవం చ తయోర్భోక్తృత్వాభోక్తృత్వలక్షణధర్మభేదాత్ప్రతిభాసమానో యో భేదః స మాయాపరికల్పితో న వాస్తవః ॥ ౪౯ ॥ ౫౦॥ ప్రతిజ్ఞాతమర్థం దృష్టాంతేనోపపాదయతి యథేతి ॥ యథైకమేవాకాశస్వరూపముపాధిభేదాద్ఘటాకాశ మహా

కాశప్రభేదేన కల్ప్యతే॥ ఏవమేకమేవ చిద్రూపం బ్రహ్మోపాధిగతమాలిన్యశుద్ధిభ్యాం జీవేశ్వరభేదేన పరికల్ప్యతే॥ ౫౧ ॥ పరమార్థతస్తూపాధికృతభేదపరిత్యాగే ఉభయోరపి తయోరనాదినిధనా సంవిదేవ స్వరూపమిత్యర్థః॥ నన్వీశ్వరస్య చిత్సర్వవిషయా జీవస్య తు పరిమితవిషయేతి ॥ కథమనయోరేకత్వమిత్యత ఆహ ॥ చిచ్చిదాకారత ఇతి ॥ చితో యత్పరిమితసర్వవిషయత్వం తదుపాధిగతమాలిన్యవిశుద్ధికృతం న తు స్వరూపకృతం అతశ్చిదాకారేణ జీవేశ్వరయోరుభయత్రావస్థితా చిదేకైవ న భిన్నా॥ కించ॥ నాభిద్యత ఇతి వచనాదీ ప్రష్టవ్యః ॥ కిం సా చిదాకారేణ భిద్యతే॥ ఉత జడరూపేణేతి వికల్ప్యద్వయం ప్రత్యాహ ॥ చిత్త్వహానిత ఇతి ॥ విమతా చిన్న భవతి చిదాకారాద్భిన్నత్వాద్ఘటాద్యవదిత్యేవం చిత్త్వహానిప్రసంగాదిత్యర్థః॥ ౫౨॥ ద్వితీయే తు జడస్యైవ స భేదో న చిత ఇత్యాహ ॥ జడరూపత ఇతి॥ ౫౩॥౫౪॥ తర్కతశ్చ ప్రమాణాచ్చేతి॥ ఉదీరితరూపాత్తర్కాచ్ఛిద్ధిసంసర్వం కాశతే చేత్యేవమాద్యాగమప్రమాణాచ్చిదేకత్వమిత్యర్థః॥ ౫౫॥ చిదేకత్వపరిజ్ఞానాదితి॥ ఏకస్మిన్ శరీరే విద్యమానయోర్భోక్తృభోక్త్రోర్జీవేశ్వరయోరుపాధికృతభేదపరిత్యాగేన యచ్చిన్మాత్రరూపేణైక్యం తద్జ్ఞానమేవ శోకమోహాదిసంసారభయనివర్తనేన పరమానందావాప్తిలక్షణాయా ముక్తేః కారణమిత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ ఏవం ద్వాసుపర్ణేతి మంత్రస్య తాత్పర్యవ్యాఖ్యానేన భేదపరత్వం వ్యుదస్యైకార్థస్య సాక్షాత్ప్రతిపాదకం సమానే వృక్ష ఇతి మంత్రం వ్యాచష్టే ॥ శివస్థాన ఇతి ॥ స్వాత్మనో

తత్త్వతశ్చిచ్ఛివస్సాక్షాచ్చిజ్జీవశ్చ స్వతస్సదా । చిచ్చిదాకారతో భిన్నా న భిన్నా చిత్త్వహానితః॥ ౫౨ ॥
చితశ్చిన్న చిదాకారాద్భిద్యతే జడరూపతః । భిద్యతే చేజ్జడే భేదశ్చిదేకా సర్వదా ఖలు ॥౫౩॥ తర్క
తశ్చ ప్రమాణాచ్చ చిదేకత్వవ్యవస్థితే । అపి పాపవతాం పుంసాం విపరీతా మతిర్భవేత్ ॥౫౪॥ శ్రౌత
స్మార్తసమాచారైర్విశుద్ధస్య మహాత్మనః । ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య చిదేకత్వే మతిర్భవేత్ ॥ ౫౫ ॥
చిదేకత్వపరిజ్ఞానాన్న శోచతి న ముహ్యతి । అద్వైతం పరమానందం శివం యాతి తు కేవలం ॥ ౫౬ ॥
శివస్థానే శరీరేఽస్మిన్ స్థితోఽపి స్వాత్మమాయయా । దుఃఖాదిసాగరే మగ్నో ముహ్యమానశ్చ శోచతి॥ ౫౭
స్వస్మాదన్యతయా భాతమీశం స్వేనైవ సేవితం । అధిష్ఠానం సమస్తస్య జగతస్సత్యచిద్ఘనం ॥ ౫౮ ॥
అహమస్మీతి నిశ్చిత్య వీతశోకో భవత్యయం । అస్య చిన్మాత్రరూపస్య స్వస్య సర్వస్య సాక్షిణః ॥౫౯॥
మహిమానం యదా వేద పరమాద్వైతలక్షణం। తదైవ విద్యయా సాక్షాద్వీతశోకో భవత్యయం ॥ ౬౦ ॥
బ్రహ్మయోనిం సదా పూర్ణం రుక్మవర్ణం మహేశ్వరం । అపశ్యన్నేవ పశ్యంతం కర్తృత్వేన ప్రకాశి
తం ॥ ౬౧ ॥ అనేకకోటిభిః కల్పైరార్జితైః పుణ్యకర్మభిః। తర్కతశ్చ ప్రమాణాచ్చ ప్రసాదాత్పార
మేశ్వరాత్ ॥౬౨॥ పశ్యేచ్ఛ్రద్ధయా చాపి యదా విద్వాన్ సురర్షభాః । పుణ్యపాపే విధూయాయమ
సక్తస్సర్వహేతుభిః ॥౬౩॥ సర్వాకారతయా సామ్యం పరమాద్వైతలక్షణం । ఉపైతి నాత్ర సందే
హః కర్తవ్యశ్చ మనీషిభిః ॥౬౪॥ చిన్మాత్రం హి సదా రూపముభయోశ్శివజీవయోః । తథా సతి కథం సా

జీవస్యోపాధిభూతాయా మాయయా మలినసత్త్వప్రధానా తయా వశీకృత ఇత్యర్థః ॥ ౫౭ ॥ స్వస్మాదన్యతయేతి॥ స్వస్మాత్సంసారిణోఽన్యతయా వైలక్షణ్యేన భాసమానం సకలసాంసారికదుఃఖప్రాప్తిహీనం స్వాత్మనైవ శ్రవణమననాదిభిరుపాస్యమానైస్సేవితం॥ పరశివస్వరూపమేవ జానానస్యోదీరితం పరమాద్వైతలక్షణం మహిమానం యదా సాక్షాత్కరోతి ॥ స్వస్య సర్వస్యేతి॥ సామానాధికరణ్యేన షష్ఠ్యౌ ॥ స్వశబ్దేన కారణం బ్రహ్మ పరామృశ్యతే॥ స్వాత్మకస్య స్వవివర్తస్య సర్వస్య సాక్షిణ ఇత్యర్థః॥ తదైవం స్వాత్మనో బ్రహ్మరూపత్వగోచరయా విద్యయా సంసారబంధవినిర్ముక్తో భవతీత్యర్థః ॥ నను భావిజన్మాపాదకయోః పుణ్యపాపయోస్సతోస్తత్ప్రతిబద్ధయా పరవిద్యయా కథం జీవస్య ముక్తిరిత్యాశంక్యాహ॥ బ్రహ్మయోనిమితి ॥ బ్రహ్మణో పరస్య హి హిరణ్యగర్భాఖ్యస్య యోనిం కారణం పూర్ణమితి శ్రుతిగతపురుషశబ్దస్య వ్యాఖ్యానం॥ అపశ్యన్నేవేతి ॥ కర్మకర్తృభావేనాపశ్యన్నేవ స్వరూపప్రకాశేన ప్రకాశం దర్శనక్రియాకర్తృత్వేన ప్రకాశితమిత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఈదృగ్రూపం పరశివం యదా స్వాత్మతయా పశ్యతి తదా స విద్వాన్ భావిజన్మాపాదకే సంచితే పుణ్యపాపే విధూయ తత్ఫలభూతైస్సర్వైరపి దేహేంద్రియాదిభిర్విముక్తస్సన్ సర్వప్రకారేణ శివసామ్యం తదైక్యం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౬౨॥౬౩॥ నను జీవేశ్వరయోశ్చిన్మాత్రరూపయోస్సామ్యం ఉత సోపాధికయోః సామ్య ఇత్యాహ ॥ చిన్మాత్రం హీతి ॥ చిన్మాత్రరూపేణ తయోర్భేదో నాస్తీతి ప్రాగుక్తం సామ్యం చ భేదా

పేక్ష్యమితి ॥ నతత్రయుక్తమిత్యర్థః ॥౧౪॥ ద్వితీయంప్రత్యాహ ॥ఉపాధియుక్తరూపఇతి ॥ నైవసామ్యంస్యాదితి॥ సోపాధికయోః కించిజ్జ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వాదియోగేనాత్యంతవైలక్షణ్యాత్తయోస్సామ్యంస్యాదిత్యర్థః ॥౧౫ ॥ ౧౬॥ నిరుపాధికసోపాధికయోస్సామ్యానుపపత్తిందృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ మహాకాశఇతి ॥ ఏవంజీవేశ్వరస్వరూపపర్యాలోచనయాసామ్యమాక్షిప్యకారణపర్యాలోచనయాపితదాక్షిపతి॥ అస్తువేత్యాదినా॥ ౧౭ ॥ తత్సామ్యకారణం కింకర్మఉతవిద్యేతివికల్ప్యాద్యం నిరాకరోతి ॥ కర్మణాచేదితి ॥ కార్యస్యానిత్యత్వవ్యాప్తత్వాదిత్యర్థః॥ద్వితీయంతువిద్యాయాఅనుపయోగమాహ॥ విద్యయైవేతి॥జ్ఞానంహిప్రాగవస్థితస్యసామ్యస్యజ్ఞాపకంనతుకారకం-తథాచతత్సామ్యంప్రాగేవానయోర్విద్యతఇతి- నతద్విద్యాఫలంభవతీత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ జ్ఞానస్యబోధకత్వమేవ నతుకారకత్వమిత్యేతద్విషయాంతరేప్రసిద్ధమితిదర్శయతి ॥ పురస్తాదేవేతి॥ ౨౦॥ ఏవమాక్షిప్తేసిద్ధాంతీస్వాభిమతం సామ్యంబ్రూతే॥ తత్రైవమితి ॥ తుశబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి॥యద్ధియేనసర్వాత్మనాసమంతత్తదేవేత్యైక్యలక్షణంభేదనిరపేక్షమీదృగ్విధంసామ్యమత్రవివక్షితం నసాదృశ్యం- యేనభేదాభావాత్సామ్యంనోపపద్యేతేత్యర్థః ॥ యత్తుసామ్యస్యవిద్యయా ప్రాప్యత్వే పురస్తాదేవ తత్స్యాదిత్యాపాదనంతదిష్టమేవేత్యంగీకరోతి ॥ పురస్తాదేవేతి ॥ ౨౧ ॥ లక్షణైకత్వతఇతి ॥ చిన్మాత్రరూపస్య సాక్షిణస్సర్వసాక్షిత్వస్ఫురణహేతుత్వేనసర్వదాసద్భావాత్పరప్రేమాస్పదతయా సుఖరూపత్వాచ్చ ॥ సత్యజ్ఞానానందైకరసత్వం పరశివస్యైవ ॥ సత్యంజ్ఞానమనంత

మ్యం చిన్మాత్రత్వేభేదవర్జితే ।౧౫॥ ఉపాధియుక్తరూపేతుతయోస్సామ్యంభవేద్యది । తథాపినైవసా
మ్యంస్యాజ్జీవస్యపరమాత్మనః ।౧౬॥ మహాకాశసమత్వంతుఘటాకాశస్యసర్వదా । యథానాస్తితథాసామ్యం నజీవస్యశివేనతు ॥౧౭॥ అస్తువాసామ్యమీశేన జీవస్యాస్యతథాపితు । కర్మణావిద్యయావాతత్సామ్యంసిధ్యతినాన్యథా ॥ ౧౮ ॥ కర్మణాచేద్వినాశస్స్యాత్తత్కర్మసాధ్యంహినశ్వరం।
విద్యయైవతుతత్సామ్యంపురస్తాదేవచాస్తిహి ।౧౯॥ పురస్తాదేవసిద్ధస్యబోధకంఖలువేదనం। అభూతార్థస్యచోత్పత్తిః నకరోతికదాచన ॥౨౦॥ తత్రైవంసతిసామ్యంతు తయోస్సర్వాత్మనైవతు। పురస్తాదేవచాస్త్యేవతథాపిశివజీవయోః ॥౨౧॥ పురస్తాదేవచైకత్వంలక్షణైకత్వమస్తిచ । తథాసతిశివాభిన్నోవిద్యయాభిన్నవత్స్థితః ॥౨౨॥ విద్యయాతద్వినాశేనస్వసామ్యంయాతినాన్యథా। అతస్సామ్యంతయోస్సాక్షాదైక్యమేవనచేతరత్ ॥ ౨౩ ॥ ఏవంజీవస్స్వకంరూపం శివంపశ్యతిచేద్ధృవం । స్వాత్మన్యేవరతంక్రీడా మన్యచ్చకురుతేసదా ॥౨౪॥ బహిశ్చేష్టాశ్చమయ్యేవశివేసత్యసుఖాత్మకే । ఇతిజానాతిసర్వంతు స్వాత్మనైవహిభాసతే ॥౨౫ ॥ స్వాత్మనైవస్వయంసర్వంయదాపశ్యతినిర్భయః । తదాముక్తోనముక్తశ్చ బద్ధస్యహివిముక్తతా ॥౨౬॥ ఏవంరూపాపరావిద్యాసత్యేనతపసాపిచ । బ్రహ్మ

మితి శ్రుత్యాతాదృగ్రూపత్వం ప్రతిపాదితమితి తయోర్లక్షణైకత్వం ॥ తస్మాత్సమానలక్షణయోగిత్వాత్తయోరేకత్వంసర్వదాసిద్ధమిత్యర్థః ॥ అవిద్యయాభిన్నవదితి॥ అవిద్యాహిస్వతోమిథ్యాభూతాపరశివస్వరూపస్యనపారమార్థికంభేదమావహతీతిశ్రుతేరర్థః॥ ౨౨॥విద్యయాచావిద్యానివృత్తౌస్వతస్సిద్ధమైక్యమేవజీవేశ్వరయోరవశిష్యతే॥ తదేవసామ్యశబ్దేనవివక్షితమితినిగమయతి॥ అతఇతి ॥౨౩ ॥ ప్రాణోహ్యేషఇతి వాక్యస్యార్థంతాత్పర్యతస్సంగృహ్ణాతి ॥ ఏవమితి ॥ ఉక్తరీత్యాయదిజీవస్యాత్మనోనిష్ప్రపంచ శివరూపతాం నిర్విచికిత్సం సాక్షాత్కరోతితదావస్త్వంతరాభావాత్ స్వాత్మవిషయమేవ క్రీడాదికంతస్యవిదుషోభవతీత్యర్థః॥అన్యచ్చేతి॥ధ్యానపూజాదికమిత్యర్థః ॥ ౨౪॥ క్రియావానితిశ్రుతిపదంవ్యాచష్టే॥ బహిరితి॥ హస్తపాదాదిచలనరూపాయాబాహ్యక్రియాస్వాపిమత్తోనాతిరిక్తేతిజానతోనకించిత్కర్తవ్యమవశిష్యతఇత్యర్థః ॥ ౨౫॥ తదాముక్తోనముక్తశ్చేతి॥ బంధస్యావిద్యామయత్వాన్మోక్షోపితాదృశఇతి పరమార్థదృష్ట్యాముక్తత్వమపితస్యనాస్తీత్యర్థః॥ అతఏవోక్తమాచార్యైః నవిరోధోనచోత్పత్తిర్నబద్ధోనచసాధకః ॥ నముముక్షుర్నవైముక్తఇత్యేషాపరమార్థతేతి॥ ౨౬ ॥అథపరవిద్యోత్పత్తౌసహకారిసాధనప్రతిపాదకంసత్యేనలభ్యస్తపసేతిమంత్రంసంగృహ్ణాతి॥ ఏవంరూపేతి॥ సత్యంమృషావాదపరిత్యాగః తపశ్చిత్తైకాగ్ర్యంతదధ్యాత్మదర్శనానుకూలం నతుకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది ॥ అతఏవస్మర్యతే ॥ మనసశ్చేంద్రియాణాంచైకాగ్ర్యంతపఉచ్యతఇతి ॥ బ్రహ్మచర్యాదిభిరిత్యాదిశబ్దేనాహింసాస్తేయాదియోగాంగస్య సంగ్ర

హః ॥ వేదోక్తవర్త్మనేతి॥ శ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యఇత్యనేనప్రకారేణేత్యర్థః॥ ౨౭ ॥ శరీరేంతరితి॥ స్వశరీరమధ్యస్థేహృత్పుండరీకఇతియావత్ ॥ క్షీణదోషాఇతి। కామక్రోధాదయశ్చిత్తమాలిన్యాపాదకాదోషాస్తే క్షీణాఃప్రశాంతాయేషాంతేతథోక్తాః ॥ సత్యమేవజయతి నానృతామితి వాక్యస్యార్థమాహ॥ నేతరఇతి ॥ మాయాహ్యనృతరూపాఅతస్తయావశీకృతాస్స్వస్వరూపయాథాత్మ్యంనద్రష్టుంప్రభవంతీత్యర్థః ॥ ౨౮॥ బృహచ్చతద్దివ్యమితిమంత్రంతాత్పర్యతఃసంగృహ్ణాతి। ఏవంరూపమితి॥ స్వాత్మనోఽపరిచ్ఛిన్నపరశివస్వరూపత్వం విదుషోగమనాదికంనసంభవతితస్యాపరిచ్ఛిన్నధర్మత్వాత్॥ ౨౯॥ ఏతదేవదృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ ఆకాశమితి॥ ౩౦।౩౧॥ తదేతత్స్వాత్మనఃపరిపూర్ణశివస్వరూపత్వంతదుపలబ్ధౌసహకారిసాధనంసత్త్వాదికముపదిష్టమధునాత్వసాధారణం కారణముపదిశతి॥ నచక్షుషేతి।రూపాదిరాహిత్యాచ్చక్షురాద్యవిషయత్వం॥ నాన్యైర్దేవైరితి ॥ చక్షుర్వ్యతిరిక్తైర్జ్ఞానేంద్రియైశ్చేత్యర్థః ॥ తపసాకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదినా॥కర్మణాఅగ్నిహోత్రాదిరూపేణ - నను చక్షురాదిభిర్నగృహ్యతేచేత్కథంతర్హితదుపలబ్ధిస్తత్రాహ॥జ్ఞానప్రసాదేనేతి ॥విశుద్ధసత్త్వః-విశుద్ధాంతఃకరణః పురుషోజ్ఞానప్రసాదేనవిషయేంద్రియసంసర్గజనితరాగాది మలకృతకాలుష్యవిరహేసతిజ్ఞానస్యయఃప్రసాదఃఆదర్శవత్స్వచ్ఛతా-తేనస్వకీయంసర్వోపాధివినిర్ముక్తం పారమేశ్వరంరూపంసాక్షాత్కరోతి॥ ౩౧॥ విశుద్ధసత్త్వస్య సగుణధ్యానమపి నిష్కలజ్ఞానోత్పత్తౌకారణమిత్యాహ॥ ధ్యానేనేతి ॥ ౩౨ ॥ ఏషోఽణురాత్మేతివాక్యంసంగృహ్ణాతి॥ ఏషఆత్మేతి॥ సర్వజగత్కల్పనాస్పదేయస్మిన్దహరమధ్యావస్థితేపరమాత్మన్యసుఃప్రాణఃప్రాణాపానాది పంచవృ

చర్యాదిభిర్ధర్మైర్లభ్యోవేదోక్తవర్త్మనా ॥౨౭॥ శరీరేంతస్స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపంస్వకమీశ్వరం । క్షీణదోషాఃప్రపశ్యంతి నేతరేమాయయావృతాః ॥౨౮॥ ఏవంరూపపరిజ్ఞానం యస్యాస్తిపరయోగినః । కుత్రచిద్గమనంనాస్తితస్యసంపూర్ణరూపిణః ॥౨౯॥ ఆకాశమేకం సంపూర్ణం కుత్రచిన్నైవగచ్ఛతి । తద్వత్స్వాత్మవిభుత్వజ్ఞఃకుత్రచిన్నైవగచ్ఛతి ॥౩౦॥ నచక్షుషాగృహ్యతేనాపివాచా నాన్యైర్దేవైస్తపసాకర్మణావా। జ్ఞానప్రసాదేనవిశుద్ధసత్త్వః సనిష్కలంపశ్యతిరూపమైశం॥౩౧ ధ్యానేనపరమేశస్య సాంబమూర్తిధరస్యచ । స్వనిష్కలపరిజ్ఞానం జాయతేనాన్యహేతునా॥౩౨ ఏషఆత్మాసుసూక్ష్మోపివేదితవ్యోగ్ర్యయాధియా । పంచధాసన్నివిష్టోసుర్యస్మిన్సర్వాశ్రయేసురాః॥ ౩౩।సంభావితస్యచిత్తేనయంయంలోకంవిశుద్ధధీః।సదాకామయతేయాంశ్చతజ్జయంత్యఖిలాంస్తతః॥౩౪ తస్మాదాత్మవిదంసాక్షాదీశ్వరంభవతారకం । అర్చయేద్భూతికామస్తు స్వశరీరేణచార్థతః ॥౩౫॥ నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయానబహునాశ్రుతేన। యమేవైషవృణుతేతేనలభ్యస్తస్యైష

త్తిభేదేనప్రతిష్ఠితవాన్ - ఏషఆత్మావచ్ఛేదకోపాధివశాత్సూక్ష్మోపిజ్ఞానప్రసాదేనహేతుభూతేనైకాగ్ర్యేణ మనసా పూర్వోక్తప్రకారేణానవచ్ఛిన్నపరశివస్వరూపత్వేనజ్ఞాతవ్యఇత్యర్థః॥ ౩౩ ॥ ఏవముక్తలక్షణంసర్వాత్మానమాత్మత్వేనప్రతిపన్నస్యసర్వవ్యాప్తిలక్షణంఫలమాహ ॥ సంభావితేతి॥ఏవంవిశుద్ధధీర్విద్వాన్సయదిపితృలోకకామోభవతీత్యాదినాశ్రుత్యంతరేప్రతిపాదితంయంయంలోకంమనసాభావయతి॥యాంశ్చతత్రత్యాన్కామాన్కామయతే తస్య సర్వస్యస్వాత్మనానన్యత్వేన తత్సర్వమేకహేలయైవప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ యస్మాదేవంసర్వేకామాఃవిదుషస్స్వరూపభూతాస్తస్మాత్తత్పరిచర్యానిరతస్యాభిలషితఫలావాప్తిస్సిద్ధ్యతీత్యర్థః॥౩౫॥ ఉదీరితమాత్మతత్త్వమక్లోపాయవ్యతిరిక్తేనాన్యేనజ్ఞాతుంశక్యతఇతిదర్శయతి ॥ నాయమితి ॥ ప్రవచనేన వేదశాస్త్రపఠనేన - నమేధయా గ్రంథార్థధారణయాశక్త్యా - బహునాశ్రుతేన॥ బహుకృత్వశ్శ్రవణేన ॥ ఏతైరుపాయైర్నలభ్యోలబ్ధుంనశక్యః- కేనతర్హిలభ్యతఇతి । ఉచ్యతే॥ ఏషవిద్వాన్యమేవోక్తవిధంపరమాత్మానంవృణుతేప్రాప్తుమిచ్ఛతి ॥ తేనవరణేనసపరమాత్మాలభ్యోనాన్యేనసాధనాంతరేణ-తస్యశ్రవణమననాదిభిస్తత్ప్రాప్తింప్రార్థయమానస్యవిదుషఆత్మా అవిద్యాసంఛన్నాంస్వకీయాంతనుంవివృణుతేప్రకాశయతి ॥ శ్రవణాది సాధనజనితయా విద్యయాతదవిద్యానివృత్తౌతత్స్వరూపమావిర్భవతీత్యర్థః॥ ఆత్మప్రార్థనాసహాయభూతానిబలాదీనిచసంపాదనీయానీత్యాహ ॥ నాయమితి ॥ ఆత్మనిష్ఠాజనితంవీర్యంబలంతద్రహితేన పుంసానాయంలభ్యః తథాపుత్రపశ్వాది విషయాసంగనిమిత్తాత్ప్రమాదాదనవధానాత్।అప్యలింగాదుక్తమాశ్రమలింగరహితాత్ ॥ తపసస్తపోయోగజ్ఞానంతథావిధజ్ఞానాదపి నాసా

జ్ఞాతుం శక్యతే॥ అతో బలాప్రమాదతపాంసి విశిష్టాశ్రమయుక్తాని తదధిగమేంతరంగసాధనానీత్యర్థః ॥ ఏతైరుపాయైర్యతత ఇతి॥ శ్రుతివాక్యం సంగృహ్ణాతి ॥ ఏతైర్యత్నమితి ॥ ఏతైరుక్తైర్బలాదిభిరిత్యర్థః ॥ తస్యాత్మాయమితి॥ బలాదిభిర్యతమానస్య తస్య విదుషోయమాత్మా సాక్షీ చిన్మాత్రరూపోయం ధామ తేజోరూపమపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మ విశతే॥ ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ విదుషస్తత్ప్రాప్తిప్రకారమాహ ॥ సంప్రాప్యేతి॥ ఏనమాత్మానం సంప్రాప్య సమ్యగ్జ్ఞానేనావాప్య ఋషయో దర్శనవంతః స్తేనైవజ్ఞానేన తృప్తాః కృతాత్మానః కృతనిశ్చయాః॥ వీతశోకాః శోకమోహాదిసాంసారికదుఃఖరహితాః॥ ప్రశాంతా ఉపరతేంద్రియాః తే ఆత్మవిదః సర్వగమాకాశవత్సర్వగతం సర్వప్రకారేణాపి ప్రాప్యం ఉపాధికృతం పరిచ్ఛేదం హిత్వా ధీరాః వివేకినః సంతో యుక్తాత్మానో నిత్యసమాహితమనస్కాః శరీరపాతకాలేపి భిన్నఘటాకాశవదవిద్యాకృతోపాధిపరిచ్ఛేదనాశేన సర్వాత్మకమపరిచ్ఛిన్నం బ్రహ్మైవావిశంతి॥౧౮॥ వేదాంతవిజ్ఞానేతి॥ తత్త్వమస్యాదివేదాంతమహావాక్యజనితం బ్రహ్మాత్మైక్యవిషయం యద్విశిష్టం జ్ఞానం తేన సునిశ్చితః ఉదీరితరూపో ర్థో యేషాం తే తథోక్తాః- సన్న్యాసయోగాత్సర్వకర్మపరిత్యాగేన కేవలబ్రహ్మనిష్ఠాస్వరూపాద్యోగాద్యతయో యతనశీలాస్తత ఏవ శుద్ధాంతఃకరణాః ఏవంభూతాస్తే సర్వే పరాంతకాలే స్వాభావికకార్యాపేక్షయా పరమంతకారణమజ్ఞానం తస్య వినాశకాలే సముపజాతాత్పరామృతాత్॥ నిరతిశయామృతత్వసాధనాజ్జ్ఞానాద్బ్రహ్మలోకో లోక్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోకః స్వస్వరూపతయా లోక్యమానే బ్రహ్మణి పరిముచ్యంతి పరితః సర్వస్మాదపి సంసారబంధాన్ముచ్యంతే॥ అత్రస్థితా ఏవ జ్ఞానేనోపాధివిలయే సతి ఘటాకాశాదివదపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మరూపతాం

ఆత్మా వృణుతే తనూం స్వాం ॥ ౧౬ ॥ నాయమాత్మా బలహీనేన లభ్యః ప్రమాదతస్తపసో వాప్యలింగాత్ । ఏతైర్యత్నం యః కరోత్యేవ ధీమాం స్తస్యాత్మాయం విశతే బ్రహ్మధామ ॥౧౭॥ సంప్రాప్యైనమృషయో జ్ఞానతృప్తాః కృతాత్మానో వీతశోకాః ప్రశాంతాః । తే సర్వగతం సర్వశః ప్రాప్య ధీరా యుక్తాత్మానః సర్వమేవావిశంతి ॥ ౧౮ ॥ వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్వాః । తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యంతి సర్వే ॥౧౯॥ గతాః కలాః పంచదశ ప్రతిష్ఠా దేవాశ్చ సర్వే ప్రతిదేవతాశ్చ । కర్మాణి విజ్ఞానమయశ్చ ఆత్మా పరేవ్యయే సర్వ ఏకీభవంతి ॥ ౨౦ ॥ యథా నద్యస్స్యందమానాస్సముద్రేఽస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ । తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషం బ్రహ్మ యాతి ॥౨౧॥ సయో హ వై తత్పరమం బ్రహ్మ వేద సురర్షభాః । బ్రహ్మైవ భవతి జ్ఞానాన్నాస్తి సంశయకారణం ॥౨౨॥ సునిశ్చితం పరం బ్రహ్మ వేద చేత్స్వానుభూతితః । కులే భవతి నాబ్రహ్మవిత్తస్య సురపుంగవాః ॥ ౨౩ ॥ శోకం తరతి పాప్మానం గుహా

భజంత ఇత్యర్థః ॥౧౯॥ తస్య ముక్తస్య ప్రాణాద్యాః కలాః కథం భవంతీత్యేతత్ప్రతిపాదయతి ॥ గతాః కలా ఇతి॥ తాశ్చ ప్రశ్నోపనిషది- షోడశకలాః ప్రభవంతీతి ప్రస్తుత్యామ్నాయతే॥ స ప్రాణమసృజత ప్రాణాచ్ఛ్రద్ధాం ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీంద్రియం మనోన్నమన్నాద్వీర్యం తపో మంత్రాః కర్మ లోకాః లోకేషు చ నామ చేతి ॥ తాశ్చ ప్రాణాద్యాః కలాః సంసారిణో దేహాంతరారంభహేతవః - విదుషస్తు ముక్తిసమయే నామాతిరిక్తాస్తాః పంచదశకలాః ప్రతిష్ఠాః- ద్వితీయాబహువచనాంతమేతత్- స్వస్వకారణం గతాస్తత్ర ప్రలీనా భవంతీత్యర్థః॥ యే చ చక్షురాదీంద్రియేష్వనుగ్రాహకత్వేన స్థితా ఆదిత్యా దేవా ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాక్షిణీ ప్రావిశదిత్యాదిశ్రుతేః॥ తేపి ప్రతినియతం స్వం స్వం దేవశరీరమేవ గతా భవంతీత్యర్థః॥ యాని చానారబ్ధఫలాని కర్మాణి యశ్చ విజ్ఞానమయో జ్ఞానప్రాయో బుద్ధ్యాద్యుపాధివిశిష్టః కర్తాత్మా తే సర్వే అవ్యయేనాశరహితే వికారజాతాత్పరే అద్వితీయే బ్రహ్మణి ఏకీభవంతి॥ యథా జలభాజనాపత్తదాధారాపనయే తత్రత్యాః సూర్యప్రతిబింబాస్సూర్యే తద్వదిత్యర్థః ॥ ౨౦॥ ఉక్తమేకీభావం దృష్టాంతేనోపపాదయతి॥ యథా నద్య ఇతి ॥ నామరూపే ఇతి ॥ దేవదత్తో యజ్ఞదత్త ఇత్యాది నామ - రూప్యత ఇతి రూపం స్థూలశరీరాది లక్షణముపాధిర్భేదహేతోస్తస్మాద్విముక్తో విముక్తస్సన్ పరాత్ స్వకార్యవ్యాపకత్వాత్పరం మాయాతత్తః పరం పురుషం పురిశయం పూర్ణం బ్రహ్మస్వరూపం ప్రాప్నోతి॥౨౧॥ జీవబ్రహ్మభేదస్యావిద్యామాత్రనిబంధనత్వాత్తన్నివృత్తౌ చ విద్యాతిరిక్తసాధనానపేక్షత్వాద్వేదనమాత్రేణ కంఠగతచామీకరవద్బ్రహ్మప్రాప్తిః సిద్ధ్యతీతి దర్శయతి ॥ సయో హ వా ఇతి ॥ ౨౨ ॥ నాస్యాబ్రహ్మవిత్కులే భవతీత్యస్యార్థమాహ ॥ సునిశ్చితమితి ॥ బ్రహ్మవిదుషః కులే యో యో జాయతే స సర్వోపి బ్రహ్మవిదేవ భవతి

త్యర్థః ॥ ౯౩ ॥ శోకం తరతీత్యాది ॥ శోకమనేకేష్టవైకల్యనిమిత్తం మానసం తాపం-తరతి జీవన్నేవాతిక్రామతి ॥ పాప్మానం సంసారహేతుభూతం ధర్మాధర్మాత్మకమపి తరతి ॥ గుహాగ్రంథిభ్యో హృదయస్థావిద్యావాసనాగ్రంథిః సోఽపి వినశ్యతి ॥ ఏవం ప్రాజ్ఞో విశుద్ధచిత్ప్రకాశస్సన్ విద్యయా అమృతత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౯౪ ॥ ప్రతిపాదితముపనిషదర్థం నిగమయతి ॥ సర్వముక్తమితి ॥ ౯౫ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం సప్తమోఽధ్యాయః. ... ... *

గ్రంథిర్వినశ్యతి । అమృతో భవతి ప్రాజ్ఞస్సత్యమేవ మయోదితం ॥ ౯౪ ॥ సర్వముక్తమతిశోభనం మయా శోకమోహపటలస్య భేదకం । ఆశు సత్యసుఖబోధవస్తుదం వేదమాననిరతస్య భాసతే ॥ ౯౫ ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం సప్తమోఽధ్యాయః. ... ... *

ఓమ్ బ్రహ్మోవాచ ॥ అస్తి తత్త్వం పరం సాక్షాచ్ఛివరుద్రాదిసంజ్ఞితం। తదవశ్యం మహాయాసాద్వేదితవ్యం మనీషిభిః ॥ ౧ ॥ తద్విద్యా యతిభిస్సేవ్యా నిగూఢాతిపశోభనా । అచిరాత్సర్వపాపఘ్నీ పరబ్రహ్మప్రదా నృణాం ॥ ౨ ॥ శ్రద్ధయా చ మహాభక్త్యా ధ్యానేన చ సురోత్తమాః । యోగేన చ పరా విద్యా లభ్యా సా నైవ కర్మణా ॥ ౩ ॥ న ప్రజాభిర్న చార్థేన త్యాగేనైషాం సురర్షభాః। యే వేదాంతమహావాక్యశ్రవణోత్పన్నవిద్యయా ॥ ౪ ॥ సునిశ్చితార్థా యతయో విశుద్ధహృదయా భృశం। బ్రహ్మదృశ్యే శరీరేస్మిన్నంతకాలే పరస్య తు ॥ ౫ ॥ అజ్ఞానాఖ్యస్య తే సర్వే ముచ్యంతే హి పరామృతాత్ ।అతో విద్యాప్తిసిద్ధ్యర్థం ముముక్షుర్మతిమత్తమాః ॥ ౬ ॥ వివిక్తం దేశమాశ్రిత్య సుఖాసీనో మహాశుచిః। సమగ్రీవశిరఃకాయస్స్థితస్తావకుంఠనః ॥ ౭ ॥ ఇంద్రియాణి సమస్తాని నిరుధ్య సురపుంగవాః। ప్రణమ్యస్వగురుం భక్త్యా విచింత్య హృదయాంబుజం ॥ ౮ ॥ విశుద్ధం విరజం తస్య మధ్యే విశదమీశ్వరం । అనంతం శుద్ధమవ్యక్తమచింత్యం సర్వజంతుభిః ॥ ౯ ॥ శివం ప్రశాంతమమృతం వేదయోనిం సురర్ష

ఓమ్ ॥ అథ కైవల్యోపనిషదోఽప్యుక్తబ్రహ్మాత్మైక్యపరత్వం దిదర్శయిషుస్తాం సంగృహ్ణాతి ॥ అస్తి తత్త్వమిత్యాదినా ॥ శివరుద్రాదిసంజ్ఞితమితి ॥ నిరతిశయానందరూపత్వాచ్ఛివ ఇతి ॥ రుత్ సంసారదుఃఖం తస్య ద్రావకత్వాద్రుద్ర ఇత్యేతాదృశీం సంజ్ఞాం ప్రాప్తమిత్యర్థః ॥ ఏవం విద్యావిషయం ప్రతిజ్ఞాయ తస్యా మధికారిణం ప్రయోజనం చ క్రమేణ దర్శయతి ॥ తదవశ్యమిత్యాదినా। ఏవం హి శ్రూయతే ॥ అథాశ్వలాయనో భగవంతం పరమేష్ఠినం పరిసమేత్యోవాచ ॥ అధీహి భగవన్ బ్రహ్మవిద్యాం వరిష్ఠాం సదా సద్భిః సేవ్యమానాం నిగూఢాం। యయాచిరాత్సర్వపాపం వ్యపోహ్య పరాత్పరం పురుషం యాతి విద్వానితి ॥ ఇత్యేవం స్వతవత్యమానేష్వర్థేషు మూలశ్రుతిరనుమేయా ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ తస్యాః పరవిద్యాయా ఉత్పత్తావనుకూలసాధనాన్యుపదిశతి ॥ శ్రద్ధయేతి ॥ శ్రద్ధా గురూపదిష్టార్థే విశ్వాసః భక్తిస్సర్వదా తత్ర తాత్పర్యం ॥ తస్మిన్నుపదిష్టేర్థే సజాతీయప్రత్యయప్రవాహో ధ్యానం ॥ వివిక్తదేశే చ సుఖాసనస్థ ఇతి శ్రుత్యుక్తో వక్ష్యమాణస్వరూపో యోగః ॥ ఏతత్సర్వం పరవిద్యోత్పత్తౌ సాధనం ॥ ఈదృగ్విధసాధనసంపన్నస్య ఈశ్వరప్రసాదోపరి త్యాగ ఏవ మోక్షసాధనం నాన్యదితి దర్శయతి ॥ నా నైవేతి ॥ కర్మణా యజ్ఞదానాదినా ॥ ప్రజాభిః పుత్రపౌత్రాదిభిః ॥ అర్థేన-ధనేన ॥ ఏతాని హ్యనిత్యఫలసాధనాని ॥ పరవిద్యా త్వతథావిధేతి ॥ ఏషాం కర్మాదీనాం త్యాగేనైవ ప్రాప్యేత్యర్థః ॥ అథ పరవిద్యోత్పత్త్యావసాధారణకారణాభిధానపురస్సరమధికారిణస్తథా ప్రాప్యం ఫలమాహ ॥ యే వేదాంతేతి ॥ ఉక్తార్థమేతద్గతాధ్యాయే ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ఏవం విషయప్రయోజనసాధనాధికారిభిస్సహ విద్యాస్వరూపముపదిష్టం ॥ అథ తత్సాధనభూతం యోగముపదిశతి ॥ అత ఇత్యాదినా ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ విశుద్ధం విరజమితి ॥ విషయవైతృష్ణ్యేన తదుపభోగజనితకాలుష్యరాహిత్యాద్విరజం నిర్మలమత ఏవ విశుద్ధం హృదయాంబుజమితి సంబంధః ॥ తస్మిన్ హృదయకమలమధ్యే సుసంధేయం వస్తు సందర్శయతి ॥ విశదమితి ॥ విశదం నిర్మలం శుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికత్వాదీశ్వరం ॥ అనంతమంతో వినాశస్తద్రహితమత ఏవ శుద్ధం-శబ్దస్పర్శాదీనామభివ్యక్తిహేతూనామభావాదవ్యక్తమత ఏవాత్యంతనిర్వికల్పకత్వాన్మనసాప్యచింత్యం ॥ ౯ ॥ పరానందరూపతయా శివం నిస్సంగత్వాత్కం సంసారసంస్పర్శవిరహాన్నిస్తరంగసముద్రవత్ప్రశాంతం - అమృతమమృతత్వసాధనభూతం వేదయోనిం శ్రుతిగతబ్రహ్మ

పదస్య వ్యాఖ్యానం- ఆదిమధ్యాంతనిర్ముక్తమాకాశమధ్యే చాంతే చావస్థితేన వస్త్వంతరేణ పరిచ్ఛేదకేన వినిర్ముక్తం॥ ఏకమద్వితీయం విభుం సర్వవ్యాపకం ॥౧౦॥ అరూపం లౌకికాకారరహితం ॥ ఏవం తాటస్థ్యేన ప్రతిపాదితస్య స్వరూపప్రతిపాదనం సచ్చిదానందమితి॥ ఉమాసహాయమితి స్వశక్త్యా సహితం సాహి పరశివస్వరూపానతిరేకిణీతి ప్రాక్ప్రతిపాదితమత ఏవ- ఓమర్థం ప్రణవప్రతిపాద్యం శివశక్తివాచకస్య సోహమితి పరమాత్మమంత్రస్య సకారహకారయోర్లోపే సతి ప్రణవస్యోత్పన్నత్వాత్॥ ఉక్తం హ్యాచార్యైః ॥ సకారం చ హకారం చ లోపయిత్వా ప్రయోజయేత్॥ సంధిం వై పూర్వరూపాఖ్యం తతోఽసౌ ప్రణవో భవేదితి ॥ ఏవం నిష్కళరూపమభిధాయ ధ్యేయత్వేన లీలావిగ్రహమప్యుపదిశతి॥ త్రిలోచనమి॥ ౧౧॥ ఏవం ధ్యానపర ఇతి ఉక్తవిధం పరశివస్వరూపం స్వకీయహృదయాంబుజే ధ్యాయతః ఆత్మనస్తద్రూపత్వం సాక్షాత్కారేణ వియదాదిభూతభౌతికస్య సర్వస్య జగతః కారణం తస్య సాక్షిణం॥ తమసో మాయాయాః పరం ఏవంవిధం పరశివస్వరూపం ప్రాప్నోతి॥౧౨॥౧౩॥ తస్య జ్ఞేయత్వేనోపదిష్టస్య పరశివస్వరూపస్యోక్తమద్వితీయత్వం సార్వాత్మ్యేన ప్రతిపాదయతి॥ యోఽయమితి॥ బ్రహ్మాదిదేవతారూపేణ పరశివ ఏవ తత్తదుపాధినా వ్యపదిశ్యతే॥ అతోఽస్మాత్తేన పృథగ్భూతః స తథావిధః పరశివః అక్షరో నాశరహితః బ్రహ్మేంద్రాదీనామపి కారణత్వాత్పరమః- స్వరాట్ స్వయమేవ రాజమానః- స్వతంత్రః అన్యే తు తత్పారతంత్ర్యాన్న స్వరాజః॥ ౧౪ ॥ కిం బహునా వివిధం సర్వం జగ

భాః । ఆదిమధ్యాంతనిర్ముక్తమేకం సాక్షాద్విభుం తథా ।౧౦॥ అరూపం సచ్చిదానంద మద్భుతం
పరమేశ్వరం । ఉమాసహాయమోమర్థం ప్రభుం సాక్షాత్త్రిలోచనం ॥౧౧॥ నీలకంఠం ప్రశాంతం చ
ధ్యాయేన్నిత్యమతంద్రితః । ఏవం ధ్యానపరస్సాక్షాన్మునిర్బ్రహ్మాత్మవిద్యయా ॥ ౧౨ ॥ భూతయో
నిం సమస్తస్య సాక్షిణం తమసః పరం । గచ్ఛత్యేవ న సందేహస్సత్యముక్తం మయా సురాః ॥ ౧౩॥ యో
యం ధ్యేయశ్చ విజ్ఞేయశ్శివస్సంసారమోచకః । స బ్రహ్మా స శివస్సేంద్రస్సోఽక్షరః పరమస్స్వరాట్॥౧౪॥
స ఏవ విష్ణుస్స ప్రాణస్స కాలోఽగ్నిస్స చంద్రమాః । స ఏవ సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యం సనాతనః॥౧౫
స ఏవ విద్యావిద్యా చ న తతోఽన్యత్తు కించన । జ్ఞాత్వా తం మృత్యుమత్యేతి నాన్యః పంథా విముక్తయే ॥ ౧౬
సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని । సంపశ్యన్బ్రహ్మ పరమం యాతి నాన్యేన హేతునా॥
౧౭ ॥ ఆత్మానమరణిం కృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిం । ధ్యాననిర్మథనాదేవ పాపం దహతి పండి
తః ॥ ౧౮ ॥ స ఏవ భగవానీశో మాయయైవాత్మభూతయా। ముహ్యమాన ఇవ స్థిత్వా స్వస్వాతంత్ర్య
బలేన తు ॥ ౧౯ ॥ శరీరమిదమాస్థాయ కరోతి సకలం పునః । జాగ్రత్సంజ్ఞమిదం ధామ ప్రకల్ప్య స్వీ
యమాయయా ॥౨౦ ॥ రాజపుత్రాదివత్తస్మిన్ క్రీడయా కేవలం హరః । అన్నపానాదిభిస్తైస్తైర్భిస్తృ
ప్తిమేతి సురర్షభాః ॥౨౧॥ స్వప్నకాలే తథా శంభుర్జీవత్వేన ప్రకాశితః । సుఖదుఃఖాదికాన్భోగా
న్భుంక్తే స్వైర్నైవ నిర్మితాన్ ॥౨౨ ॥ సుషుప్తికాలే సకలే విలీనే తమసావృతః । స్వస్వరూపమహో

ద్భూతమతీతకాలావచ్ఛిన్నం భవ్యమాగామికాలావచ్ఛిన్నం తదుభయమపి తత్స్వరూపానతిరిక్తం॥ ౧౫॥ ఏవం పరశివస్వరూపవ్యతిరిక్తస్య కస్యచిదప్యభావాదాత్మనస్తద్రూపత్వజ్ఞానమేవ ముక్త్యుపాయ ఇతి దర్శయతి॥ జ్ఞాత్వేతి॥ మృత్యుం మరణజననాదిలక్షణం సంసారం ॥ ౧౬॥ సర్వభూతస్థమితి ॥ భూతభౌతికప్రపంచస్య ప్రతిభాసావస్థాయామపి తత్ర సర్వత్ర కారణత్వేనావస్థితమాత్మానం పశ్యతి॥ ఆత్మని చ కార్యతయాధ్యస్తాని తాని సర్వాణి భూతాని పశ్యేత్॥ ఏవం సార్వాత్మ్యం పశ్యన్ననేనైవ జ్ఞానేన తదద్వితీయం పరం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥౧౭॥ నన్వీదృగ్విధజ్ఞానోత్పత్తిః ప్రతిబంధకపాపబాహుళ్యాన్న సంభవతీత్యాశంక్య తన్నివృత్త్యుపాయమాహ॥ ఆత్మానమితి॥ ఉక్తార్థమేతత్పూర్వస్మిన్నధ్యాయే బ్రహ్మధ్యానస్య పాపక్షయహేతుత్వం స్మృతావపి ప్రసిద్ధం ॥ ఉపపాతకేషు సర్వేషు పాతకేషు మహత్సు చ ॥ ప్రవిశ్య రజనీపాదం బ్రహ్మధ్యానం సమాచరేదితి ॥ ౧౮॥ జాగ్రదాద్యవస్థాసు సుఖదుఃఖోపభోక్తా సంసారీ జీవః ఈశ్వరస్త్వతథావిధ ఇతి కథమనయోరేకత్వమిత్యత ఆహ॥ స ఏవేతి॥ ముహ్యమాన ఇవేతి॥ న తు పరమార్థతస్తస్య మోహస్సంభవతీతీవశబ్దార్థః ॥ ౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ సకలే విలీన ఇతి ॥ స్వప్నావస్థాయాం హి బాహ్యేంద్రియేషూపరతేష్వపి తత్తత్స్వప్నపదార్థాకారేణ పరిణమమానమంతఃకరణమస్తి తదపి సుషుప్తికాలే విలీయతే ॥ అతస్సర్వస్మిన్కరణగ్రామే విలీనే సతి భావరూపాజ్ఞానరూపేణ తమసా ఆవృతస్సన్ స్వస్వరూపభూతమానందం భు

క్తే — సాక్షాత్కరోతి ॥ అతఏవహి స్వాపోత్థితస్య సుఖమహమస్వాప్సమితి పరామర్శః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ పురత్ర
యమిదమితి ॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యం స్థానత్రయం పురుషస్య భోగాయైవ పరమేశ్వర మాయయా విని
ర్మిత మిత్యర్థః ॥ నన్వీశ్వరఏవ చేజ్జీవస్వరూపేణావస్థితస్తస్య చ భోగో న యుజ్యతే- అనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతి
శ్రుతేరిత్యత ఆహ ॥ భోగశ్చాస్యేతి ॥ స్వర్గనరకాది సకలదుఃఖోపభోగోఽప్యస్య క్రీడా న దుఃఖహేతుః ॥ ౨౫ ॥
కుత ఇత్యత ఆహ ॥ విశ్వాధిక ఇతి ॥ యస్మాదసౌ విశ్వస్మాదపి జగతోఽధికస్తదారోపబాధయోరధిష్ఠానావధిత్వేనావస్థా
నాత్తతశ్చావాస్తవో భోగోఽస్య న దుఃఖహేతుః ॥ కించాయం మహానందః అస్య లేశభాగాన్యాని సుఖాని- ఇతోఽపి వైష
యిక సుఖభోగో లీలామాత్రమిత్యర్థః ॥ స్వతంత్రో నిరుపద్రవ ఇతి ॥ పారతంత్ర్యాదికం హి దుఃఖహేతుః అయం
తదభావాత్ కథం దుఃఖీ భవేదిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ నన్వీశ్వర ఏవ భవతు జీవస్తు తత్పరతంత్ర ఇతి తస్య వాస్తవ ఏవ భో
గః కిం న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ స న జీవ ఇతి ॥ న జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదోఽస్తి ఉభయత్రావస్థితస్య చిన్మాత్రస్య భేదా
భావస్య ప్రాగేవ ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ కించ ॥ చైత్యం హి కర్మఫలం ॥ తదపి చిత్స్వరూపేఽధ్యస్తత్వేన మిథ్యాభూత
మతః కథం తద్విషయోపభోగశ్చిద్రూపస్యాత్మనో వాస్తవస్స్యాదిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవ
స్థాసు జీవభావాపన్నస్య పరశివస్య వాస్తవభోగాసంభవాత్ తత్తదవస్థా నిర్మాణం తత్తద్భోగశ్చ సర్వోఽపి లీలా
మాత్రమితి నిగమయతి అత ఇతి ॥ ౨౮ ॥ క్రీడారామతయేతి ॥ జాగ్రదాదిస్థానత్రయమీశ్వరస్య కేవలం క్రీడార్థ

నందం భుంక్తే హ్యదృశ్యో వివర్జితః ॥ ౨౩ ॥ పునః పూర్వక్రియాయోగాజ్జీవత్వేన ప్రకాశితః । జాగ్రత్సంజ్ఞమి
దం ధామ యాతి స్వప్నం తథాపి వా ॥ ౨౪ ॥ పురత్రయమిదం పుంసో భోగాయైవ వినిర్మితం । భోగ
శ్చాస్య సదా క్రీడా న దుఃఖాయ కదాచన ॥ ౨౫ ॥ విశ్వాధికో మహానందస్స్వతంత్రో నిరుపద్రవః । అస
క్తస్సర్వదోషైశ్చ కథం దుఃఖీ భవేద్ధరః ॥ ౨౬ ॥ స న జీవశ్శివాదన్యో యో భుంక్తే కర్మణాం ఫలం । భే
దాభావాచ్చితశ్చైత్యం న కర్మఫలమర్హతి ॥ ౨౭ ॥ అతస్సర్వజగత్సాక్షీ చిద్రూపః పరమేశ్వరః ।
అద్వితీయో మహానందః క్రీడయా భోగమర్హతి ॥ ౨౮ ॥ ధామత్రయమిదం శంభోర్న దుఃఖాయ క
దాచన । క్రీడారామతయా భాతి న చోద్యార్హో మహేశ్వరః ॥ ౨౯ ॥ ఇదం ధామత్రయం శంభో
ర్విభేదేన న విద్యతే । శంభురేవ తదా భాతి న హ్యన్యత్పరమేశ్వరాత్ ॥ ౩౦ ॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యా
ఖ్యావస్థారూపేణ భాతి యః । స విశ్వతైజసప్రాజ్ఞసమాఖ్యః క్రమశో భవేత్ ॥ ౩౧ ॥ విశ్వో హి స్థూలభు
క్నిత్యం తైజసః ప్రవివిక్తభుక్ । ప్రాజ్ఞస్త్వానందభుక్సాక్షీ కేవలస్సుఖలక్షణః ॥ ౩౨ ॥ త్రిషు ధామసు
యద్భోజ్యం భోక్తా యశ్చ ప్రకీర్తితః । ఉభయం బ్రహ్మ యో వేద స భుంజానో న లిప్యతే ॥ ౩౩ ॥ అశ్వ
మేధసహస్రాణి బ్రహ్మహత్యాశతాని చ । కుర్వన్నపి న లిప్యేత యద్యేకత్వం ప్రపశ్యతి ॥ ౩౪ ॥ జీవరూప

ముద్యానం- ఆప్తకామస్య తస్య తత్ప్రయోజనాంతరాసంభవాదతో న తస్య భోగప్రసక్తిరితి చోదనీయమిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥
నన్వేతత్స్థానత్రయం క్రీడారామతయా విద్యతే చేత్ ద్వైతాపత్తిరిత్యత ఆహ ॥ ఇదమితి ॥ ౩౦ ॥ స విశ్వతైజసేతి ॥ స్వ
స్మిన్పరికల్పిత జాగ్రదాద్యవస్థారూపసాక్ష్యభేదాత్ తత్తత్సాక్ష్య విశేష ఘటిత తత్సాక్షి చిన్మాత్రరూప ఆత్మా
విశ్వతైజసాది సంజ్ఞాం క్రమేణ లభత ఇత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ తేషాం స్వరూప విశేషమాహ ॥ విశ్వో హీతి ॥ జాగ్రదవ
స్థా సాక్షీ విశ్వాఖ్య ఆత్మా స్థూలభుక్ ॥ పంచీకృతశబ్దస్పర్శాదివిషయః స్థూలః యద్వా సర్వభోక్తృ సాధార
ణ్యేనేశ్వర మాయయా నిర్మితో భోగ్యప్రపంచః స్థూలస్తస్య భోక్తా తైజసస్తు స్వప్నావస్థా సాక్షీ- ప్రవివిక్తభుక్ ॥
ప్రవివిక్తం భోక్తృప్రత్యాత్మ్యకర్షేణ విక్తం స్వావిద్యాపరికల్పితమసాధారణమేవ విషయజాతం భుంక్తే ॥ ప్రా
జ్ఞః సుషుప్త్యవస్థా సాక్షీ సవిషయస్యేంద్రియవర్గస్యాంతఃకరణేన సార్ధం స్వకారణభూతే అజ్ఞానే విలయా
ద్విక్షేపాభావేన స్వరూపభూతమానందం భుంక్తే ॥ ఏవమవస్థాసంబంధకృత ఏవాస్య భోగః ॥ స్వరూపతస్తు ప
రానందరూపః కేవలం సాక్షిచిన్మాత్రరూపః ॥ ౩౨ ॥ త్రిషు ధామస్వితి ॥ జాగ్రదాదిస్థానత్రయేఽపి భోగ్యప్రపంచ
స్య నిరుపాధిక పరశివరూపేఽధ్యస్తత్వేన మిథ్యాత్వాద్భోక్తుశ్చోపాధ్యపగమే సతి తదనన్యత్వాద్భోక్తృభోగ్యాత్మకము
భయమపి బ్రహ్మైవేతి విజానతో భోగజనిత పుణ్యపాపకృతలేపో న భవతీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఏతదేవ విస్ప[illegible] ॥ అశ్వ
మేధేతి ॥ ౩౪ ॥ ఏవమేకత్వజ్ఞానస్య ఫలముక్త్వా తదేకత్వముపపాదయతి ॥ జీవరూప ఇవేతి ॥ ఈశ్వర ఏ[illegible]వ్యాజేన

జీవరూపేణావస్థితో న తు జీవస్తతోన్య ఇతి ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ప్రతిజ్ఞాతమర్థం సాధయతి ॥ తతస్తు జాతమితి॥ యద ద్వితీయం బ్రహ్మ తస్మాదేవ భోక్తృభోగ్యాత్మకం విచిత్రమిదం సర్వం జగన్మాయావశాత్స్వప్నవదుత్పన్నం న తు పరమార్థతః సత్యం - చిన్మాత్రరూపస్య త్వాత్మనో బ్రహ్మలక్షణయోగాత్తదేకత్వం వక్తుం సచ్చిత్సుఖాత్మతాం వక్తుం ప్రతిపాదయతి ॥ స సత్య ఇతి ॥ అసన్యస్య సర్వస్య వ్యభిచారిత్వనియమాత్ సాక్షీ దృగ్రూప ఆత్మా సత్య ఏవేష్టవ్యః ॥ అత ఏవ జడ ప్రపంచసాక్షిత్వాచ్చిద్రూపః పరప్రేమాస్పదత్వాత్సుఖరూపః ప్రాగుక్తరీత్యా క్వచిదపి భేదస్య దుర్నిరూపత్వేన స్వరూపలాభాభావాదద్వైతః ॥ ఏవం సచ్చిదానందరూపో యః సాక్షీ తస్మిన్నేవ జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయం లీయతే ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ యస్మాదవస్థాశ్రయసాక్షీ ఏవం రూపస్తస్మాదసౌ న జీవః - కింతు ఉపాధివశాజ్జీవవదాభాసమానః - సకలస్వసమస్తోపాధికత్వేన బ్రహ్మైవ ॥ కస్తర్హి జీవవద్భాసే ఉపాధిరిత్యత ఆహ ॥ అజ్ఞానాదితి ॥ ఏవం జీవస్య సచ్చిదానందాద్వితీయత్వలక్షణం స్వరూపం ప్రతిపాద్య బ్రహ్మణోపి తటస్థలక్షణతయా తత్త్రితం వాదయతి ॥ బ్రహ్మణో జాయత ఇత్యాదినా ॥ ౩౯ ॥ సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతమమితి ॥ సూక్ష్మమపంచీకృతం వియదాదికం తతోపి సూక్ష్మమవ్యాకృతం తతోస్మాదపి సూక్ష్మం యజ్జగత్కారణం బ్రహ్మ తదేవ జీవవాచిన స్త్వం శబ్దస్యార్థః - జగత్కారణవాచిన స్తచ్ఛబ్దస్య [illegible] ద్యుపాధి

ఇవస్థిత్యా యః క్రీడతి పురత్రయే । స ఏవ జీవస్సదా శంభుస్సత్యమేవ న సంశయః ॥ ౩౫ ॥ తతస్తు జాతం సకలం విచిత్రం సత్యవత్పురః । స సత్యస్సత్యసాక్షిత్వాత్సాక్షిత్వాచ్చిత్సుఖం తథా ॥ ౩౬ ॥ ప్రేమాస్పదత్వాదద్వైతం భేదాభావాత్పురప్రభః । తస్మిన్నేవ లయం యాతి పురత్రయమిదం తథా ॥ ౩౭ ॥ స జీవో జీవవద్భాతి సాక్షాద్బ్రహ్మైవ కేవలం । అజ్ఞానాజ్జీవరూపేణ భాసతే న స్వభావతః ॥ ౩౮ ॥ బ్రహ్మణో జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ । ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపశ్చ భూమిర్విశ్వస్య ధారిణీ ॥ ౩౯ ॥ యత్పరం బ్రహ్మ సర్వాత్మా విశ్వస్యాయతనం మహత్ । సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతమం నిత్యం తత్త్వం శబ్దార్థ ఏవ హి ॥ ౪౦ ॥ యస్త్వం శబ్దస్య లక్ష్యార్థః స తచ్ఛబ్దార్థ ఏవ హి । తత్త్వం శబ్దౌ స్వతస్సిద్ధే చిన్మాత్రే పర్యవస్యతః ॥ ౪౧ ॥ యః పదద్వయలక్ష్యార్థస్తస్మిన్భేదః ప్రకల్పితః । మాయావిద్యాత్మకోపాధిభేదేనైవ న వస్తుతః ॥ ౪౨ ॥ స్వతస్సిద్ధైకతాజ్ఞానం వ్యవదస్యశ్రుతి రాదరాత్ । స్వభావసిద్ధమేకత్వం బోధయత్యధికారిణః ॥ ౪౩ ॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాది ప్రపంచస్త్వవభాతి యత్ । తద్బ్రహ్మాహమితి జ్ఞాత్వా సర్వబంధైః ప్రముచ్యతే ॥ ౪౪ ॥ యస్తు బ్రహ్మ విజానాతి స్వాత్మనా సుదృఢం నరః । తస్యాస్యానుభవస్త్వేవం స్వభావాదనువర్తతే ॥ ౪౫ ॥ త్రిషు ధామసు యద్భోగ్యం భోక్తా భోగశ్చ యస్తథా । తేభ్యో విలక్షణస్సాక్షీ చిన్మాత్రోహం సదాశివః ॥ ౪౬ ॥ మయ్యేవ సకలం జాతం మయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం । మయి సర్వం లయం యాతి తద్బ్రహ్మాద్వయమస్మ్యహం ॥ ౪౭ ॥ అణోరణీయానహమేవ తద్వన్మహానహం విశ్వమిదం విచిత్రం । పురాతనోహం పురుషోహమీశో హిరణ్మయోహం శివరూపమస్మి ॥ ౪౮ ॥ అపాణిపాదోహమచింత్యశక్తిః పశ్యామ్యచక్షుస్స శృణోమ్యకర్ణః । అహం విజానామి వి

విశిష్టాత్మవాచినస్త్వం శబ్దస్య చ విరుద్ధాంశవత్త్యాగేనోభయత్రానుగతచిన్మాత్రరూపే ద్వైతస్య ప్రతిపాదకత్వం పంచమే ధ్యాయే ప్రపంచితం - త్వమహం శబ్దవాచ్యార్థస్యైవ ఇత్యాదినా - తదేతత్సిద్ధవత్కృత్యోచ్యతే ॥ చిన్మాత్రే పర్యవస్యత ఇతి ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ యః పదద్వయలక్ష్యార్థ ఇతి తత్త్వమితి పదద్వయమేవ వాచ్యగతం సంసారిత్వాది విరుద్ధాంశం పరిత్యజ్య లక్షణయా యశ్చిన్మాత్రరూపోర్థః ప్రతిపాదితః స ఏవ పారమార్థికః తస్మిన్ మాయావిద్యోపాధివశాత్ సర్వజ్ఞత్వాదిరూపో భేదః కల్పితః - విశుద్ధసత్త్వప్రధానా స్వాశ్రయావ్యామోహకారిణీ మాయా ఈశ్వరోపాధిః మలినసత్త్వప్రధానా స్వాశ్రయవ్యామోహకారిణీ అవిద్యా జీవోపాధిః అతస్తయోస్తద్వశాదేవ భేదో న వాస్తవ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ఏకతాజ్ఞానమితి ॥ స్వతస్సిద్ధం యదేకత్వం తస్యాచ్ఛాదకమజ్ఞానమిత్యర్థః ॥ శ్రుతిరాదరాదితి ॥ సా శ్రుతిరేషా - సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతరం నిత్యం తత్త్వమేవ త్వమేవ తదితి ॥ ౪౩ ॥ అస్యా శ్రుతివాక్యస్యాభిప్రేతమర్థమనువదతి ॥ జాగ్రదితి ॥ జాగ్రదాద్యవస్థారూపేణ ప్రాణమనః ప్రభృతి ప్రపంచరూపేణ చ యద్బ్రహ్మ పరోక్షత్వేన భాతి ॥ తదేతత్త్వమహం శబ్దలక్ష్యరూపమపరోక్షత్వేన భాసమానం ప్రత్యక్చైతన్యమితి వాక్యార్థః ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ఏవం బ్రహ్మాత్మైకత్వవిదుషో జీవన్ముక్తస్యానుసంధాన ప్రకారమాహ ॥ త్రిష్విత్యాదినా ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ న చాస్తి వేద్యమితి ॥

అన్యో వేదితా మమ నైవాస్తి అహమేవ సర్వదా చిద్రూపః సర్వస్య వేదితేత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ఈదృగ్విధానుసంధానస్య ఫలమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ప్రతిపాదితమర్థం నిగమయతి ॥ అత ఇతి ॥ ౫౪ ॥ శ్రుత్యాతిభక్త్యేతి ॥ ఏవం కైవల్యోపనిషదస్తాత్పర్యగమ్యం మయా ప్రతిపాదితమర్థం హే దేవా యూయం విత్త జానీతేత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం అష్టమోఽధ్యాయః. ... ... *

విభక్తరూపో న చాస్తి వేత్తా మమ చిత్సదాహం ॥ ౪౯ ॥ వేదైరనేకైరహమేవ వేద్యో వేదాంతకృద్వేదవిదేవ చాహం । న పుణ్యపాపే మమ నాస్తి నాశో న జన్మదేహేంద్రియబుద్ధయశ్చ ॥ ౫౦ ॥ న భూమిరాపో మమ నైవ వహ్నిర్న చానిలో మేఽస్తి న చాంబరం చ । సదాహమేవాహమితి స్ఫురామి స్వభావతశ్చేదమితి స్ఫురామి ॥ ౫౧ ॥ అభాతరూపేణ తథైవ సర్వదా విభాతిరూపేణ చ భానరూపతః । అభానరూపేణ చ సర్వరూపతః స్ఫురామి దేవోఽహమతః పురాతనః ॥ ౫౨ ॥ ఏవం విదిత్వా పరమాత్మరూపం గుహాశయం నిష్కలమద్వితీయం । సమస్తభాసం సదసద్విహీనం ప్రయాతి శుద్ధం పరమాత్మరూపం ॥ ౫౩ ॥ అతశ్చ వేదాంతవచోభిరంజసా ముముక్షుభిర్నిత్యమశేషనాయకః । గురూపదేశేన చ తర్కతస్తథా విచింతనీయశ్చ విశేషతః శివః ॥ ౫౪ ॥ కైవల్యోపనిషత్పురా పరకృపాయుక్తాయ దుశ్చ్యైమునే ప్రాహోవాచ ప్రథితా సురైరపి హరిబ్రహ్మాదిభిశ్చాదృతం । హే దేవా అహముక్తవానతిశుభం బ్రహ్మ పరోక్షాయ తత్సర్వేషామధికారిణాం మతమిదం విత్తాతిభక్త్యా సహ ॥ ... ... ౫౫ ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం అష్టమోఽధ్యాయః. ... ... *

—॥ ఆనందస్వరూపకథనమ్. ॥—

ఓమ్ బ్రహ్మోవాచ ॥ ప్రత్యగ్రూపశ్శివస్సాక్షాత్పరమానందలక్షణం । పరప్రేమాస్పదత్వేన ప్రతీతత్వాత్సురర్షభాః ॥ ౧ ॥ పరప్రేమాస్పదానంద స్సురా ఆనంద ఏవ హి । ప్రియో భవతి భార్యాయాః పతిస్సోఽయం సురర్షభాః ॥ ౨ ॥ పతిర్న పత్యుః కామాయ ప్రియో భవతి సర్వథా । కింత్వాత్మనస్తు కామాయ తతః ప్రియతమస్స్వయం ॥ ౩ ॥ జాయాయాస్తు న కామాయ న హి జాయా ప్రియా మతా । కింత్వాత్మనస్తు కామాయ తతః ప్రియతమస్స్వయం ॥ ౪ ॥ పుత్రాణాంతు న కామాయ ప్రియాః ప్రభవంతి చ । కింత్వాత్మనస్తు కామాయ తతః ప్రియతమస్స్వయం ॥ ౫ ॥ బ్రహ్మణస్త్వేవ కామాయ న బ్రహ్మ భ

అథ బృహదారణ్యకస్యాప్యుక్తబ్రహ్మాత్మైక్యపరత్వమధ్యాయద్వయేన ప్రతిపాద్యతే ॥ తత్ర మైత్రేయీబ్రాహ్మణే అమృతత్వసాధనస్యాద్వితీయాత్మదర్శనస్య తత్సాధనానాం శ్రవణాదీనాం చ ప్రతిపాదనేన సంపూర్ణోపదేశరూపత్వాత్తదర్థం ప్రథమం సంగృహ్ణాతి ॥ ప్రత్యగ్రూప ఇత్యాదినా ॥ అహమితి ప్రత్యక్త్వేన భాసమానజీవభావాపన్నో యస్స పరశివస్సాక్షాత్పరమానందరూప స్తత్ర హేతుమాహ ॥ పరేతి ॥ హేతోరప్రయోజకత్వం నిరస్యతి ॥ పరప్రేమేతి ॥ యద్యపి పరప్రేమాస్పదీభూతః పుత్రపశ్వాదివిషయజనిత ఆనందః సాక్షాదానందో న భవతి తస్యాన్యశేషత్వాత్తథాపి యో నిరతిశయప్రేమాస్పద ఆనందస్స తు స్వప్రధానత్వాత్ సాక్షాదానంద ఏవేతి ॥ పరప్రేమాస్పదత్వమానందరూపత్వస్య గమకమిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తచ్చాత్మనస్సిద్ధమిత్యాశంక్య శ్రుతౌ న వా అరే-పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవతీత్యాదిభిర్బహుభిః పర్యాయైః పతిజాయాపుత్రవిత్తాదీనామాత్మశేషతయైవ ప్రియత్వోపన్యాసేన తస్య యత్సర్వప్రియతమత్వం ప్రతిపాదితం-తదభిధత్తే ప్రియో భవతీత్యాదినా ॥ భార్యాయాః పతిః ప్రియో భవతీతి యత్తన్న పత్యుః కామాయ ॥ కింతు జాయాయాః- స్వాత్మనః సుఖాయైవ - తథా చ యోషిచ్ఛేషతయా ప్రియస్తతోఽపి తస్యాః శేషిణి ప్రీతివిశేషో భవతి ॥ తథా పుత్రశేషతయా తద్భార్యాదికా తత్పుత్రే-ఏవం స్వాత్మశేషతయా ప్రియాత్పత్యురపి జాయాయాః స్వాత్మా అతిశయేన ప్రియ ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ జాయాయాస్త్వితి ॥ పత్యుర్జాయా ప్రియా భవతీతి యత్తన్న జాయాయాః సుఖాయ-కింతు పత్యుః స్వాత్మనః సుఖాయేతి పూర్వవత్తతోఽపి ప్రియతమః పత్యుస్స్వాత్మా ఏవం పుత్రాణాంతు న కామాయేత్యాదిషు పర్యాయాంతరేష్వపి యోజనా ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ బ్రహ్మణస్త్వేవేతి బ్రాహ్మణజాతేరిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ ౯ ॥

౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨॥ ఏవంపతిజాయాపుత్రవిత్తాదికాన్ప్రియవిషయాన్భావవిశేషానుపన్యస్యాసుక్తసంగ్రహమాహ॥ సర్వస్యైవేతి ॥ ౧౩ ॥ అతఃప్రియతమఇతి ॥ అతఏవం సర్వస్యాత్మశేషతయాప్రియత్వమతః సర్వప్రియతమ ఆత్మా- హిశబ్దోహేతౌ ॥ యస్మాదేవంపరప్రేమాస్పదఃతస్మాత్సుఖలక్షణో నిరతిశయానంద స్వరూపః అతఃపరిచ్ఛిన్నసుఖసాధనానికర్మాణిపరిత్యజ్యాపరిచ్ఛిన్నసుఖాభిలాషిభిర్ముముక్షుభిస్తాదృగ్రూపఆత్మా సాదరంద్రష్టవ్యఃసాక్షాత్కర్తవ్యః॥ ౧౪॥ తస్యచదర్శనస్యచమననిదిధ్యాసనసహకృతంవేదాంతమహావాక్యశ్రవణమేవ సాధనమిత్యాహ ॥ శ్రోతవ్యశ్చేతి॥తత్రశ్రవణంనామశబ్దశక్తితాత్పర్యార్థన్యాయానుసంధానం-న్యాయతఃశ్రుతిప్రతిపాదితస్యార్థస్యాసంభావనాదినిరాసేనతథాత్వగమకయుక్త్యనుసంధానంమననం- ఏవంశ్రవణమననాభ్యామధిగతేర్థే-సాక్షాత్కారంజనయితుంవిజాతీయప్రత్యయానంతరితసజాతీయప్రత్యయప్రవాహోనిదిధ్యాసనాపరపర్యాయంవిచింతనం॥తథాచామ్నాతం ॥ ఆత్మావారేద్రష్టవ్యఃశ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యఇతి ॥ అస్యచవాక్యస్యతాత్పర్యమాచార్యైరుక్తం ॥ ఆత్మదర్శనంఫలముద్దిశ్యమనననిదిధ్యాసనాభ్యాంఫలోపకార్యంగాభ్యాంశ్రవణంనామాంగివిధీయతే॥ ఆత్మనోవాఅరేదర్శనేనేత్యాదినాయద్దర్శనస్యసర్వావాప్తిలక్షణఫలమామ్నాతం ॥ తద్వ్యాచష్టే॥ సర్వంతదితి॥దర్శనాదిభిరిత్యాదినాశబ్దేనశ్రుత్యుక్తశ్రవణమననధ్యానసంగ్రహః॥౧౫॥ విదితమితిఅస్మిన్ప్రియతమే-

వతిప్రియం । కింత్వాత్మనస్తుకామాయ తతఃప్రియతమస్స్వయం ॥౬॥ క్షేత్రస్యైవతుకామాయనక్షేత్రంభవతిప్రియం । కింత్వాత్మనస్తుకామాయ తతఃప్రియతమస్స్వయం ॥౭॥ విత్తస్యైవతుకామాయ నవిత్తంభవతిప్రియం। కింత్వాత్మనస్తుకామాయ తతఃప్రియతమస్స్వయం ॥౮॥ లోకానామేవకామాయ నభవంతిప్రియాశ్చతే । కింత్వాత్మనస్తుకామాయ తతఃప్రియతమస్స్వయం॥౯॥ దేవానామపికామాయ ప్రియాదేవాభవంతిన । కింత్వాత్మనస్తుకామాయ తతఃప్రియతమస్స్వయం॥౧౦॥ వేదానామేవకామాయప్రియావేదాభవంతిన । కింత్వాత్మనస్తుకామాయ తతఃప్రియతమస్స్వయం॥౧౧॥భూతాన్యపిచభూతానాం కామాయనభవంతిచ। కింత్వాత్మనస్తుకామాయ తతఃప్రియతమస్స్వయం॥౧౨

సర్వస్యైవతుకామాయనసర్వంభవతిప్రియం। కింత్వాత్మనస్తుకామాయతతఃప్రియతమస్స్వయం॥౧౩

అతఃప్రియతమోహ్యాత్మా సుఖవత్సుఖలక్షణః।సుఖాభిలాషిభిస్సోయంత్యక్త్వాకర్మాణిసాదరం॥౧౪

ద్రష్టవ్యస్తుసురానిత్యం శ్రోతవ్యశ్చతథైవచ । మంతవ్యశ్చవిచింత్యశ్చ సర్వంతద్దర్శనాదిభిః ॥ ౧౫ ॥

విదితంతదభేదేన నభవత్యత్రసంశయః । దుఃఖరాశేర్వినాశాయ పరమాద్వైతవిద్భవేత్ ॥ ౧౬ ॥

పరమాద్వైతవిజ్ఞానాత్సంసారఃప్రవినశ్యతి । స్వతస్సిద్ధాద్వయానందస్స్వయమేవవిభాతిచ ॥ ౧౭ ॥

పరాదాత్తంసురాబ్రహ్మస్వతోన్యద్బ్రహ్మవేదయః । తథాపరాదాత్క్షత్రంతంలోకాఅపితథైవచ॥౧౮

ఆత్మతత్వేశ్రవణాదిభిర్దృష్టేసతియత్తస్మిన్నధ్యస్తంతచ్ఛేషతయాప్రియంప్రాగుపన్యస్తంసర్వంజగత్తత్సర్వంతదభేదేనవస్తుతస్తదనన్యత్వేనవిదితమేవభవతీత్యర్థః - నను తావతాకథంసంసారదుఃఖనివృత్తిరితితత్రాహ ॥ దుఃఖరాశేరితి ॥ పరమాద్వైతవిదఃపురుషస్యస్వాతిరిక్తదుఃఖహేత్వభావాత్పూర్వంపరాజ్జితోదుఃఖరాశిర్వినశ్యతీత్యర్థః॥ ౧౬॥ ననుదుఃఖరాశేర్వినాశేపిస్వర్గాదిసుఖహేతోఃపుణ్యస్యసద్భావాత్తన్నిమిత్తఃసంసారోవిదుషోపికుతోనేత్యత ఆహ॥ పరమాద్వైతేతి ॥ అద్వితీయబ్రహ్మాత్మైక్యసాక్షాత్కారోత్తరకాలంకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిమదంతఃకరణస్యనిఖిలపుణ్యాపాపాశ్రయస్యావివిక్తత్వాత్ తత్కృతసుఖదుఃఖోపభోగలక్షణః సర్వోపిసంసారోవిదుషఃప్రవినశ్యతి ॥ ఈదృగ్విధస్యమోక్షస్యసుఖదుఃఖవత్స్వర్గాదిసుఖస్యాపినివర్తనాదపురుషార్థత్వమాశంక్యాహ ॥ స్వతస్సిద్ధేతి ॥ కారణాంతరానపేక్షోయఆత్మనఃస్వరూపభూతోనిత్యనిరతిశయాద్వితీయ ఆనందస్తస్యస్వరూపప్రకాశేనైవస్ఫురణాన్నోక్తదోషఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ ఏవం మోక్షసాధనమద్వితీయ పరానందాత్మ దర్శన ముపన్యస్యభేదదర్శననిందా-బ్రహ్మతంపరాదాదిత్యాదిభిఃపర్యాయైశ్శ్రుతౌప్రతిపాదితాంతాంసంగృహ్ణాతి॥పరాదాత్తమితి ॥ యఃపురుషఃస్వాత్మనోన్యద్బ్రహ్మబ్రాహ్మణజాతింవేదతద్బ్రహ్మభేదదర్శినంతంపురుషం పరాదాద్బహిస్త్యజతి॥ తదధీనస్యతస్యసుఖదుఃఖహేతుర్భవతీత్యర్థః ॥ ఏవంపరాదాత్క్షత్రమిత్యాదిష్వయోజనా ॥ ౧౮ ॥ తంపశుమితియోహిబ్రహ్మక్షత్రాదికంజగత్స్వవ్యతిరేకేణపశ్యతిఅయథార్థదర్శిత్వాత్సఏవపశుః॥తథాచామ్నాతం॥అథ

యోఽన్యాం దేవతాముపాస్తేఽన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద యథా పశురేవం స దేవానామితి॥ అస్త్వేవం బ్రహ్మక్షత్రాదిభిరాత్మనః పరాదానం బ్రహ్మక్షత్రాదిభేదస్త్వనుభవసిద్ధః కథమపలపితుం శక్యత ఇత్యాశంక్యాహ॥ స్వస్వరూపాదితి॥ ప్రతీయమానస్య భేదస్య శుక్తికారజతావద్విభ్రమత్వాద్వస్తుతః స్వాతిరిక్తం బ్రహ్మక్షత్రాదికం జగత్పశ్యం స్తత్కృత పుణ్యపాపవశీకృతో జన్మమరణాదిలక్షణం సంసారం ప్రాప్నోతి ॥ శ్రూయతే హి ॥ మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతీతి ॥ ౧౯ ॥ కథం తర్హి ప్రతీయమానం బ్రహ్మక్షత్రాదికం వేదనీయమిత్యాశంక్య తత్సర్వమాత్మతయైవ జ్ఞాతవ్యమితి యదామ్నాతమిదం బ్రహ్మేదం క్షత్రమిత్యాదినా తదాహ॥ బ్రహ్మక్షత్రాదిభేదేనేత్యాదినా॥ ౨౧ ॥ మాయావిద్యేతి విశుద్ధసత్త్వప్రధానా ప్రకృతిర్మాయా ఈశ్వరోపాధిః మలినసత్త్వప్రధానా [illegible] అవిద్యా జీవోపాధిః తమఃశబ్దేన వియదాదిభూతోపాదానతమః ప్రధానా ప్రకృతిరుచ్యతే ॥ మోహశబ్దేన [illegible] శుక్తిరూప్యాదివిభ్రమో వివక్షితః॥ సర్వమాత్మైవేతి॥ యదిదం బ్రహ్మక్షత్రాదికం మాయాతత్కార్యజాతమనుక్రాంతం తత్సర్వమాత్మైవ న తతోఽతిరిక్తం తస్య రూప్యస్తత్త్వేన శుక్తిరూప్యాదివదధిష్ఠానాదన్యత్వేన నిర్వక్తుమశక్యత్వాత్॥ అన్యబుద్ధిర్హీతి బ్రహ్మక్షత్రాదిజగతః ప్రత్యగాత్మవశ్యయా భేదబుద్ధిస్సా సంసారహేతుః ద్వితీయాద్వై భయం భవతీత్యాదిశ్రుతేరిత్యర్థః॥ ౨౨॥ తస్మాదద్వితీయబ్రహ్మాత్మత్వవిద్యైవ నిశ్శేషదుఃఖోచ్ఛిత్తినిరతిశయానందావాప్తిలక్షణాయా ముక్తేస్సాధనమిత్యాహ ॥ నిర్వికల్ప ఇతి ॥ నిర్వికల్పే నిరస్తసమస్తోపాధికే సత్యజ్ఞానానందైకరసే వికార

వేదా దేవాశ్చ భూతాని పరాదాస్సులుతం పశుం । స్వస్వరూపాత్పృథక్కించిదపి పశ్యన్ప్రణశ్యతి ॥ ౧౯

బ్రహ్మక్షత్రాదిభేదేన ప్రతీతా హ్యఖిలా అమీ । వర్ణాస్తథాశ్రమాస్సర్వే సంకరాస్సకలా అపి ॥ ౨౦

దేవగంధర్వపూర్వాశ్చ భూతాని భువనాని చ । అసినాస్తీతిశబ్దార్థౌ తత్త్రైహాన్యచ్చ కించన ॥ ౨౧॥

మాయావిద్యాతమోమోహప్రభేదా అఖిలా అపి । సర్వమాత్మైవ నైవాన్యదన్యబుద్ధిర్హి సంసృతిః॥ ౨౨॥

నిర్వికల్పపదే తత్త్వే విద్యయా బుద్ధివిభ్రమః । స హి సంసారవిచ్ఛిత్త్యై నాపరః పురుషార్థికః॥ ౨౩

ప్రతీతమవిశేషేణ సకలం బ్రహ్మ యః పుమాన్ । వేద తం శిరసా నిత్యం ప్రణమామి జగద్గురుం ॥ ౨౪ ॥

వేదా బహుముఖా భాంతి స్మృతయశ్చ తథైవ చ । పురాణాని సమస్తాని బుద్ధార్హద్వ్యాగమాంతరాః॥ ౨౫

శైవాశ్చ వైష్ణవాశ్చైవ మదుక్తా ఆగమా అపి । అపభ్రంశాస్సమస్తాశ్చ కేవలం లౌకికీ మతిః ॥ ౨౬ ॥

తర్కాశ్చ వివిధాస్సూక్ష్మాస్స్థూలాశ్చ సకలా అపి । పరస్పరవిరోధేన ప్రభాంతి సకలాత్మనాం ॥ ౨౭ ॥

తేషామేవ విరోధేతు కాలే యాంతి చ ధీమతాం । కథంచిత్కాలసద్భావే హ్యవిరోధేన సిద్ధ్యతి ॥ ౨౮ ॥

అతస్సర్వం పరిత్యజ్య మనసో మలకారణం । యథాభాతేన రూపేణ శివం పశ్యేత్సునిశ్చలః ॥ ౨౯ ॥

క్రిమికీటపతంగేభ్యః పశవః ప్రజ్ఞయాధికాః । పశ్వాదిభ్యో నరాః ప్రాజ్ఞాస్తేషు కేచన కోవిదాః॥ ౩౦॥

జాతేభ్యః పరే బ్రహ్మణి శ్రవణాదిసాధనజనితయా తద్గోచరయా విద్యయా తదావరణావిద్యానివృత్తౌ సత్యాం [illegible] యాంతరాభావేన విక్షేపవాసనారహితాయాశ్చిత్తవృత్తేస్తత్ర ప్రత్యగ్రూపే బ్రహ్మణి [illegible] స హి సంసారనివృత్తిలక్షణో మోక్ష ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥ జ్ఞానినః ప్రభావమాహ ॥ ప్రతీతమితి॥ ౨౪ ॥ [illegible] ఆత్మవిజ్ఞానం కిమితి న సర్వత్ర సులభమిత్యత ఆహ॥ వేదా ఇతి॥ ౨౫॥ పరస్పర [illegible] జుహుయాత్॥ న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన॥ త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః [illegible] పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకత్వేన శ్రుతిస్మృతిపురాణాదయః సర్వే [illegible] తాం విదుషామపి ॥ తేషాం శ్రుతిస్మృతిపురాణాదీనామవిరోధే పరస్పరవిరో [illegible] సర్వమాయురపగచ్ఛతి ॥ కథంచిత్సద్భావే హ్యవిరోధేన సిద్ధ్యతి ॥ [illegible] దిత్యర్థః ॥ ఏతేనాస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద ఇత్యాదిశ్రుతి [illegible] భవతి ॥ ౨౮ ॥ ప్రతిపాదితమైకాత్మ్యజ్ఞానముపసంహరతి॥ అత ఇతి॥ యతో బహువిధ శ్రుతిస్మృ[illegible] లనం మనసో విక్షేపహేతుః అతస్తత్సర్వం పరిత్యజ్య వేదాంతమహావాక్యజనితా [illegible] స్తు యేన రూపేణ భాసతే తేన సర్వేణ రూపేణ తదధిష్ఠానమద్వితీయం పరశివమేవ [illegible] ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ తస్మాద్విద్యామిమామితి ॥ క్రిమికీటాదిష్వాంతరా [illegible] ప్రజ్ఞయా

సాతిశయత్వేన సర్వజ్ఞత్వాసంభవాదనవచ్ఛిన్నజ్ఞానః పరశివ ఏవ సాక్షాత్సర్వజ్ఞః- యస్మాదేవం తస్మాదిమాం ప్రాగుదీరితాం శ్రుతిస్మృత్యాది లక్షణామనాత్మవిషయాం విద్యాం త్యక్త్వా సర్వం బ్రహ్మాత్మత్వేనైవానుసందధ్యాదిత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఆయాసస్తావదిత్యాది- ఉక్తబ్రహ్మాత్మజ్ఞానస్య మనోవ్యాపారమాత్రసాధ్యత్వాదాయాసస్తావదల్ప ఏవ- ఫలం తు పరమపురుషార్థరూపా ముక్తిస్తథాప్యవిద్యావాసనాభిః పిహితదృష్టయః సంసారిణస్తదద్వైతం నైవ వాంఛంతీత్యర్థః ॥౩౫।౩౬॥౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ ౪౧ ॥ ఇత్థం స్వప్రతిపాదితేర్థే అన్యానపి దేవాన్ సంవాదయతి॥ నారాయణోపీతి॥౪౨ ॥ ౪౩॥౪౪॥౪౫॥ భేదాభేదవాదినో హి కారణబ్రహ్మరూపేణ సామాన్యరూపేణ సర్వమిదమద్వైతం వదంతి- వియదాదిభూతభౌతికవిశేషాకారేణ తు జగత్ప్రతిభాసోపి సత్య ఇతి సంగిరంతే- తేషాం సమ్యగ్జ్ఞానమేవ నాస్తి- ద్వైతాద్వైతయోః పరస్పరోపమర్దకయోరేకత్రాభ్యుపేతుమయుక్తత్వాదిత్యర్థః ॥౪౬॥ ద్వైతమేవ హీతి॥ భేదాభేదప

తథా తేభ్యశ్చ గంధర్వాః పితరో మతిమత్తమాః । అన్యే చ తారతమ్యేన పండితా ఉత్తరోత్తరం ॥౩౧॥
యూయం సర్వోత్కటాః ప్రాజ్ఞాః సర్వేషామపి హే సురాః। యుష్మభ్యోహం మహాప్రాజ్ఞో మత్తః
ప్రాజ్ఞో జనార్దనః ॥౩౨॥ జనార్దనాదపి ప్రాజ్ఞః శంకరో గురుమూర్తిమాన్ । తతః ప్రాజ్ఞతమ
స్సాక్షాచ్ఛివస్సాంబస్సనాతనః ॥ ౩౩ ॥ సఏవ సాక్షీ సర్వజ్ఞస్తతోన్యో నాస్తి కశ్చన । తస్మాద్విద్యా
మిమాం త్యక్త్వా బ్రహ్మ సర్వం విలోకయేత్ ॥౩౪॥ ఆయాసస్తావదత్యల్పః ఫలం ముక్తిరిహైవ తు। తథా
పి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః ॥౩౫॥ కదాచిదపి చిత్తస్య భయం కించిన్న విద్యతే । తథాపి
పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః ॥౩౬॥ స్వస్వరూపాతిరేకేణ నాస్తి మానం విరోధి చ । తథాపి
పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః ॥౩౭॥ స్వస్వరూపాతిరేకేణ తర్కశ్చ న హి విద్యతే। తథాపి
పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః ॥౩౮॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణాని ప్రాహురేకత్వమాత్మనః ।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః ॥౩౯॥ అనుగ్రాహకతర్కశ్చ కురుతే ద్వైతవేదనం ।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః ॥ ౪౦॥ శైవాగమేపి చాద్వైతం బభాషే పరమేశ్వరః।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః॥౪౧। నారాయణోపి చాద్వైతం బభాషే స్వాగమేషు చ।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః॥౪౨॥ అహం చావోచమద్వైతం మదుక్తేష్వాగమేషు చ।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః॥౪౩॥ అన్యే చ యోగినస్సర్వే ప్రాహురద్వైతమాత్మనః।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః॥౪౪॥ విశుద్ధజ్ఞానినాం దేవాః నిష్ఠా హ్యద్వైతగోచరా।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః॥౪౫॥ కేచిత్సామాన్యమద్వైతం వదంతి భ్రాంతచేతసః।
తథాపి పరమాద్వైతం నైవ వాంఛంతి మానవాః ॥ ౪౬ ॥ ద్వైతమేవ హి సర్వత్ర ప్రవదంతి హి కేచన ।
ఇమే మనుష్యాః కీటాశ్చ పతంగాశ్చ ఘటా హి తే ॥౪౭॥ అవిశేషేణ సర్వం తు యః పశ్యతి మహేశ్వరం ।
స ఏవ సాక్షాద్విజ్ఞానీ స శివస్య తు దుర్లభః॥౪౮॥ జగదితి ప్రతిభా వ్యవహారతః పరతరః పరమః పరమా
ర్థతః । ఇతి మతిర్న భవత్యపి కస్యచిచ్ఛశిధరస్మరణేన హి సిధ్యతి ॥౪౯ ॥ జగదితి ప్రతిభాతి చ శాంకరీమ
తిమతామితి మే సువినిశ్చయః । ఇతి మతిః సులభాతిశుభావహా శశిధరస్మరణేన హి సిధ్యతి॥౫౦॥ జగదితి ప్ర
తిభాసముపేత్య చ శ్రుతిరపి ప్రియమాహతుమిహ మహాహి । న హి జగత్ప్రతిభానపరా శ్రుతిః ప్రియకరస్సకల

త్వస్యాయుక్తత్వాత్ సర్వప్రకారేణాపి భేద ఏవ పరమార్థ ఇతి యే వైశేషికాదయో మన్యంతే తే చేతనా ఏవ న భవంతి॥ కింతు ఘటాదివదచేతనాః- భేదానిర్వచనీయత్వస్య ప్రాక్ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ ౪౭ ॥ అతః సర్వప్రకారేణాద్వైతమేవ వాస్తవమిత్యుపసంహరతి ॥ అవిశేషేణేతి ॥ విశేషస్య సర్వస్య మాయామయత్వేన మిథ్యాత్వాత్ సర్వం వాస్తవ పరశివస్వరూపమేవేతి యః పశ్యతి స ఏవ సమ్యగ్జ్ఞానీ స ఏవ పరశివస్యాదృశః పురుషః క్వాచిత్కో న తు సర్వత్ర సులభ ఇత్యర్థః ॥ ఏతావతా- యత్ర హి ద్వైతమివ భవతీత్యుపక్రమ్య యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కం పశ్యేదితి పారమార్థికాద్వైతప్రతిపాదికా శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా భవతి ॥౪౮॥౪౯॥ తస్య దుర్లభత్వముపపాదయతి॥ జగదితి॥ ప్రతిభేతి॥ యస్య హి పరమేశ్వరస్మరణముత్తమం తస్యైవేదృశీ ప్రతిపత్తిర్నేతరస్యేత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ శ్రుతిరపి ప్రియమాహతుమితి ॥ వ్యావహారికజగత్ప్రతిభాసమపేక్ష్యాగ్నిహోత్రం జుహుయాదిత్యాది శ్రుతిరపి స్వర్గాది ఫలసాధన మగ్నిహో

త్రాదికముపదిశతి॥ నైతావతాజగత్సత్యమిత్యర్థః ॥ ౫౧॥ ఏవంకృతిమృతిజనిరితిగమనాగమనాదయః సర్వేఽపిభా
వావ్యావహారికజగత్ప్రతిభాసబలాదేవప్రతిభాసంతేనవస్తుత ఇతిప్రతిపాదయతి॥నహీకృతిరిత్యాదినా ॥ ౫౨ ॥౫౩॥
విలోకనంచాపీతి॥ యదద్వితీయబ్రహ్మాత్మవిషయంవిజ్ఞానంతత్ఫలాత్తదతిరిక్తస్యసర్వస్యతన్మాత్రరూపతాంపశ్యన్నం
తత స్తద్విజ్ఞానమపికతకరజోన్యాయేనతత్రైవవిలీయమానత్వాత్తదాత్మకమవలోకయేదిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ స్వభావ
భూతస్స్వచితేతిబ్రహ్మాత్మైక్యవిషయాంతఃకరణవృత్తావపిస్వకారణేవసహావిలీనాయాం సత్యామవచ్ఛేదకాభావా
ద్విదుషఃస్వభావభూతాయాస్స్వకీయాచితఃతత్రైవకేవలమవశిష్యతే - చిన్మాత్రరూపేణైవ కేవలంవిద్వానవతిష్ఠతే॥
తస్యచిద్రూపస్యపరమార్థతోఽవశిష్టత్వమపినసంభవతి-అవశేషప్రతియోగినోఽన్యస్యకస్యచిదప్యభావాదిత్యర్థః ॥
౫౫॥౫౬॥ ౫౭॥ ౫౮॥ ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాంయజ్ఞవైభవ
ఖండే-ఉపరిభాగే- బ్రహ్మగీతాయాం- నవమోఽధ్యాయః. ... ... ❋

స్యహీనస్యతః ॥౫౧॥ ఇతిమతిర్విమలాతువిజాయతేయదిజనశ్శివఏవహితాదృశః।నహీకృతిస్సకలాపిమ
హాత్మనో యదికృతిఃపశురేవసమానవః ॥౫౨॥నహిజనిమరణంనగమాగమౌనహిమలంపమలంనచ
వేదనం। శివమిదంసకలంహివిభాసతేస్ఫుటతరంపరవస్తువియోగినః ॥ ౫౩॥విసృజ్యసంవేదనమేవశేష
మాస్తికాః ప్రతీతమేతన్నిఖిలంజడాజడం । గురూపదేశేనశివంవిలోకయేద్విలోకనంచాపి శివంవిలో
కయేత్ ॥ ౫౪ ॥ విలోకనంచాపిశివంవిలోకయన్విలోకనంచాపివిసృజ్యకేవలం । స్వభావభూతస్స్వ
చితావశిష్యతే చితావశేషశ్చనతస్యశిష్యతః ॥ ౫౫ ॥ నిష్ఠాతస్యమహాత్మనస్సురవరా వక్తుంమయా
శక్యతే । నప్రోష్ఠేనశివేనవామునిగణైర్నారాయణేనాపిచ ॥ ౫౬ ॥ వేదేనాపిపురాతనేనపరయా
శక్త్యాపరేణాథవా।మూకీభావమపైతితత్ర విదుషాం నిష్ఠాహితాదృగ్విధా॥ ౫౭॥ సర్వముక్తమితివ
స్సురపుఙ్గవాః కేవలేనకరుణాబలేనచ । వేదఏవసకలార్థబోధకస్సైషఏవవచనంచ తస్యమే ॥౫౮॥
ఇతిశ్రీసూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగేబ్రహ్మగీతాయాంనవమోఽధ్యాయః ॥ ❋

—⁜ ఆత్మనోబ్రహ్మత్వప్రతిపాదనమ్ ⁜—

ఓమ్ బ్రహ్మోవాచ॥ అస్తిసర్వాంతరస్సాక్షీప్రత్యగాత్మాస్వయంప్రభః।తదేవబ్రహ్మసంపూర్ణ
మపరోక్షతమంసురాః ॥ ౧ ॥ ప్రాణాపానాదిభేదస్యయస్సత్తాస్ఫురణప్రదః।యస్యసన్నిధిమాత్రేణ
చేష్టతేసకలంసురాః ॥ ౨ ॥ యస్యసర్వస్యచేష్టాయామసక్తోఽస్మిక్రియస్స్వయం । సహిసర్వాంతర
స్స్వాత్మాసోఽహమర్థోఽనహంగ్రహః ॥౩ ॥ ప్రత్యక్త్వేదీరితస్సాక్షాదాత్మావాన్యస్సురర్షభాః । యోఽయం

ఏవమద్వితీయాత్మవిజ్ఞానంనిశ్శ్రేయససాధనమిత్యుక్తం-సచాత్మాకింరూపఇత్యేతత్సవిశేషంప్రతిపాదయితుము
వక్తవ్యార్థసంగృహ్ణాతి॥ అస్తిసర్వాంతరఇత్యాదినా- తత్రహియాజ్ఞవల్క్యంప్రతి ఉషస్తప్రశ్నఏవమామ్నా
యతే॥యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ-యఆత్మాసర్వాంతరస్తంమేవ్యాచక్ష్వేతి॥అస్యప్రశ్నస్యఏషత ఆత్మేత్యభినయే
నస్వానుభవగమ్యాత్మవిషయంప్రతివచనముపన్యస్తమేవంప్రశ్నమితి॥ ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాంసిద్ధోఽర్థఃసంగృహ్యతే॥
అస్తిసర్వాంతరఇతి ॥ సర్వాంతరస్సర్వస్మాత్కార్యకారణసంఘాతాదాభ్యంతరః - సాక్షీసాక్షాదవ్యవధానేన స
ర్వస్యద్రష్టా-సోపాధికస్యహ్యాపేక్షికమాంతరత్వమంతఃకరణవృత్తివ్యవధానేనైవద్రష్టృత్వం - యస్తుసర్వాంతరోని
రుపాధిఃసాక్షాదీక్షణాత్సాక్షీస్వయంప్రకాశమానశ్చ ససర్వప్రత్యగ్భూతస్తదేవాత్మతత్త్వం ॥ శ్రుతిప్రసిద్ధమపరో
క్షతమంస్వయంప్రకాశమానమపరిచ్ఛిన్నంబ్రహ్మ-నానయోర్భేదో విద్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏషత ఆత్మేత్యభినయే
నసిరుపాధికమాత్మస్వరూపముపదిష్టమప్యజానానస్యోషస్తస్యబోధాయనాయ యః ప్రాణేన ప్రాణితీత్యాదినాశ్రు
తౌయత్తటస్థలక్షణమామ్నాతం తత్సంగృహ్ణాతి ప్రాణాపానాదిభేదస్యేతి ॥ భేదేన ప్రతిభాసమానస్య ప్రాణా
పానాదికార్యకారణసంఘాతస్య దారుయంత్రవత్ స్వభావతోఽచేతనస్య యదధిష్ఠానవశాత్సత్తాస్ఫురణేభవతః -
తచ్చ ప్రాణాపానాదికం సర్వం యత్సన్నిధిమాత్రేణ ప్రాణాపానాది చేష్టావద్భవతి ॥ అయస్కాంత సన్నిహితా
యోవత్ ॥ ౨ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య సర్వస్య కార్య కారణ సంఘాతస్య సత్యామపి ప్రాణాపానాది రూపా
యాంచేష్టాయాంయోనిరుపాధికశ్చిన్మాత్రరూపఆత్మాస్వయమవిక్రియస్సన్తత్కృతైఃపుణ్యపాపాదిభిర్నసజ్జతే॥

సఖలు ప్రాగుదీరిత సర్వాంతరత్వాదిలక్షణ ఆత్మేత్యర్థః ॥ ౩ ॥ యోఽయమిత్యాది॥ అహం బ్రహ్మాస్మీత్యాదౌ ప్రత్య గర్థవాచినోఽహమిత్యస్మచ్ఛబ్దస్య సర్వాంతరస్సర్వప్రత్యగ్భూతః ఉదీరిత ఆత్మైవముఖ్యోఽర్థః-సతు వపుష్కశికం స్థూలశరీరం-ఘటాదివదచేతనత్వేన తస్య దృశ్యత్వాద్దస్యచ స్థూలదేహస్య యో ద్రష్టా స ఏవ సర్వాంతర ఆత్మేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం స్థూలశరీరాదాత్మనః ఆంతరత్వం ప్రతిపాద్య లింగశరీరాదపి తత్ప్రతిపాదయతి ॥ యోఽయమితి ॥ న ప్రాణపూర్వక ఇతి ॥ ప్రాణాపానాద్యాః పంచ వాయవః ధీకర్మేంద్రియాణి దశ - బుద్ధిమనసీ చేత్యేవం సప్తదశాత్మకో యస్సూక్ష్మదేహః సోఽపి నాత్మా- తస్యాపి భూతకార్యత్వేన దృశ్యత్వాత్ తత్కార్యత్వం చ శివమాహాత్మ్యఖండే ప్రతిపాదితం ॥ ఏవం కార్యకారణసంఘాతయోర్ద్రష్టా స సర్వాంతర ఆత్మేతి తాటస్థ్యేన నిరుపాధికస్వరూపం లక్షితం ॥ ౫ ॥ నహి ద్రష్టుర్ద్రష్టారం పశ్యేదిత్యాదినా శ్రుతౌ సాక్షాదేవ తత్స్వరూపం శృంగగ్రాహికయా స్వప్రకాశ చిదాత్మకం లక్షితం తత్సంగృహ్ణాతి ॥ దృష్టేర్ద్రష్టేతి రూపశబ్దాదివిషయసంప్రయుక్తచక్షురాదిద్వారా రూపాద్యుపరాగేణ జాయమానస్వరూపచిచ్ఛాయావ్యాప్తా బుద్ధివృత్తిర్దృష్టిః శ్రుత్యాది పదస్యాంతపదైర్వివక్షితా - దృష్టిశ్రుత్యాదయో హ్యనాత్మభూతం రూపాదివిషయజాతమేవ ప్రకాశయంతి ॥ నతు స్వాత్మనస్తత్ప్రకాశవ్యాప్తారం రూపాదిరహితం ప్రత్యగాత్మానం ॥ సఖలు లౌకిక్యా దృష్టేర్ద్రష్టా చైతన్యస్వరూపయా స్వభావభూతదృష్ట్యా వ్యాప్తయా కథం కర్మీభూతయా లౌకిక్యా దృష్ట్యా వ్యాప్యేత - ఏవం శ్రుతేః శ్రోతేత్యాదావపి యోజనీయం-య ఏవం బుద్ధివృత్తేః ప్రకాశకస్స్వప్రకాశచిదాత్మా స ఏవోక్తవిధః సర్వాంతరః పరమాత్మేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఇత్థం సర్వాంతరమాత్మానం స్వరూపతటస్థలక్షణాభ్యాముపదిశ్య తద్వ్యతిరిక్తస్య మిథ్యాత్వమామ్నాయతే అతోఽన్యదార్తమితి ॥ తదభిప్రాయమాహ

సర్వాంతరస్స్వాత్మా సోఽహమథోఽనవిగ్రహః॥ ౪ ॥ దృశ్యత్వాదస్య దేహస్య ద్రష్టా యోఽన్యస్స ఏవ సః ।
యోఽయం సర్వాంతరస్స్వాత్మా సోఽయం న ప్రాణపూర్వకః॥ ౫॥ దృశ్యత్వాత్ప్రాణపూర్వస్య ద్రష్టా యోఽ
న్యస్స ఏవ సః। దృష్టేర్ద్రష్టా శ్రుతేః శ్రోతా మతేర్మంతా చ యస్సురాః॥ ౬ ॥ విజ్ఞాతేరపి విజ్ఞాతా స హి స
ర్వాంతరః పరః । అతోఽన్యదార్తం సకలం న సత్యం తు నిరూపణే॥ ౭ ॥ స ఏవ సర్వం నైవాన్యదితి స
మ్యఙ్నిరూపణం। యథా పృథివ్యామోతం చ ప్రోతం చ సకలం సురాః ॥ ౮॥ తథాప్సు సకలం దేవా ఓతం
ప్రోతం న సంశయః । ఆపశ్చ వాయౌ హే దేవా ఓతప్రోతాస్తథైవ చ॥ ౯ ॥ అంతరిక్షేషు వాయుశ్చ లో
కేషు సురపుంగవాః । అంతరిక్షాశ్చ లోకాశ్చ తథా గాంధర్వకేషు చ॥౧౦ ॥ లోకేష్వాదిత్యలోకేషు
స్థితా గంధర్వసంజ్ఞితాః । చంద్రలోకేషు చాదిత్య లోకా ఓతాస్తథైవ చ ॥ ౧౧ ॥ చంద్రలోకాశ్చ నక్ష

త్రరాత్రి అత ఇతి । అతోఽస్మాత్సర్వాంతరాదాత్మనోఽన్యద్యత్కార్యకారణాదికం భూతభౌతికం జగదస్తి తదార్తమధిష్ఠానయాథాత్మ్యజ్ఞానేన శుక్తిరూప్యవద్బాధితమత స్తస్య వ్యవహారదశాయామేవ సత్యత్వం పరమార్థనిరూపణే తు నైవ సత్యత్వం కింతు సర్వాంతరే ప్రత్యగాత్మన్యధ్యస్తత్వేన తత్ర ప్రవిలీయమానమధిష్ఠానమాత్రేణావశిష్యత ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ఏవమధ్యాత్మం ప్రత్యగాత్మనస్సర్వాంతరత్వముపదిశ్యాధిభూతమపి తదుపదేష్టుం గార్గీబ్రాహ్మణం సంగృహ్ణాతి యథా పృథివ్యామిత్యాదినా ॥ తత్ర హి సర్వాంతరస్యాత్మనో నిరతిశయం సూక్ష్మత్వం వ్యాపిత్వం చ దర్శయితుం పృథివ్యాదీనాం బ్రహ్మలోకాంతానాముత్తరోత్తరమోతప్రోతభావేన సూక్ష్మతా వ్యాపిత్వే ఇతరేతరభావేనామ్నాయతే-య ఇదం సర్వమప్స్వోతం చ ప్రోతం చేత్యాదినా - యథా తంతుషు పటాదీషు సూత్రైస్తిర్యక్సూత్రైశ్చ ఓతప్రోతభావేనావస్థితే పార్థివం సర్వం జగత్కారణభూతాయాం సూక్ష్మాయాం పృథివ్యామోతప్రోతభావేనావస్థితం యథైవం తథా తత్సర్వం పృథివీతత్త్వం కారణభూతాస్వప్సు ఓతప్రోతభావేనావస్థితం - ఏవముత్తరత్రాపి యోజ్యం ॥ ౮ ॥ ఆపశ్చ వాయావితి ॥ నన్వపామగ్నిః కారణం అగ్నేరాప ఇతి శ్రుతేః ॥ తథా చాపోఽగ్నావితి వక్తవ్యం నైష దోషః అగ్నేః పార్థివం వాయవ్యం వా ధాతుమనాశ్రిత్యేతరభూతవత్స్వతంత్ర్యేణావస్థానం నాస్తీతి తత్కారణభూతే వాయావపామోతప్రోతభావో వ్యపదిశ్యతే ॥ ౯ ॥ అంతరిక్షేషు వాయుశ్చేత్యాది - అంతరిక్షలోకానాం వాయోస్సంచరణస్థానత్వాత్ - స తత్రోతప్రోతభావేనావస్థితః ॥ సూక్ష్మతారతమ్య భావక్రమేణోత్తరోత్తరం సాతిశయభోగాశ్రయాకారేణ పరిణతాని సంహతాని పంచ భూతాన్యేవావస్థావిశేషైస్తత్తల్లోకత్వేన వ్యపదిశ్యంతే ॥ అత ఏవ సర్వత్ర అంతరిక్షలోకేషు గంధర్వలోకేష్విత్యేవ మేకైకస్మిన్నపి లోకే

బహువచనప్రయోగః ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ప్రాజాపత్యేషులోకేష్వితి ॥ ప్రజాపతిస్థూలప్రపంచాభిమానీ విరాట్ తచ్ఛరీరారంభకాణి వైరాజపదోపభోగసాధనాని పంచభూతాని ప్రాజాపత్యా లోకాస్తేష్విత్యర్థః ॥ ప్రాజాపత్యాస్తథేతి ॥ హిరణ్యగర్భరూపాపన్నేన బ్రహ్మణా పంచీకృతాని బ్రహ్మాండారంభకాణి తాన్యేవ వియదాదిభూతాని బ్రహ్మలోకశబ్దేనోచ్యంతే తేషు తారంభభూతేషు కార్యభూతాః ప్రాజాపత్యాలోకా ఓతప్రోతభావేనావస్థితా ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ అధ్యాసతస్స్థితా ఇతి ॥ యథైవమేతే సర్వే లోకాః స్వస్వవ్యాపకేష్వధ్యాసత ఏవ స్థితాః అతో న వాస్తవా ఏవం సర్వదా తే సర్వే బ్రహ్మలోకాంతాః స్వప్రతీత్యధిష్ఠానభూతే సచ్చిద్రూపే ప్రత్యగాత్మని సర్వాంతరే మాయావశేనోతప్రోతభావేనావస్థితాః ॥ ౧౭ ॥ సర్వాధిష్ఠానభూతస్తు ప్రత్యగాత్మా స్వవ్యతిరిక్తే కస్మింశ్చిదోతప్రోతభావేనావస్థితో న భవతి ॥ కింతు స్వమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః పరాధీనప్రకాశానాం సద్విలక్షణానామేవ సత్తాస్ఫురణసిద్ధయే తాదృశే వస్తున్యోతప్రోతభావః అయం తు స్వయంప్రభః స్వయం ప్రకాశమానః సత్స్వభావశ్చ అతో నాస్య స్మిన్నాధారే ఓతప్రోతభావేనావస్థితత ఇత్యర్థః ॥ ఏవం పృథివ్యాదీనాం బ్రహ్మలోకాంతానాం సర్వాంతరే ప్రత్యగాత్మన్యధ్యస్తతయా ప్రతీతం ప్రతిపాద్య పరమార్థతోఽధిష్ఠానావ్యతిరిక్తత్వమాహ యస్మిన్నితి ॥ ౧౮ ॥ ఏవం సర్వజగత్కల్పనాస్పదత్వేనాత్మనః సర్వాంతరత్వముపపాద్యాంతర్యామితయాపి తత్ప్రతిపాదయితుమంతర్యామిబ్రాహ్మణం సంగృహ్ణాతి ॥ యోయమాత్మేత్యాదినా ॥ యోయం సర్వాంతరః ప్రాగుదీరిత ఆత్మా సత్స్వభావస్స ఏవ సర్వేషాం

త్రలోకేషు సురపుంగవాః । దేవలోకేషు తత్రలోకా ఓతాస్తథైవ చ ॥ ౧౨ ॥ దేవలోకాశ్చ హే దేవా ఇంద్రలోకేషు సంస్థితాః । ప్రాజాపత్యేషు లోకేషు స్థితా ఐంద్రాస్సురర్షభాః ॥ ౧౩ ॥ ప్రాజాపత్యాస్తథా లోకా బ్రహ్మలోకేషు సంస్థితాః । విష్ణులోకేషు హే దేవా బ్రహ్మలోకాస్సుసంస్థితాః ॥ ౧౪ ॥
విష్ణులోకాస్తథా ఓతా రుద్రలోకేషు హే సురాః । రుద్రలోకాస్తథా లోకేష్వీశ్వరస్య సురర్షభాః ॥
౧౫ ॥ సదాశివస్య లోకేషు స్థితా హ్యైశాస్సురర్షభాః । ఓతాః ప్రోతాశ్చ తే లోకా బ్రహ్మసంజ్ఞే పరే శివే ॥
౧౬ ॥ ఏవం సర్వే సదా సాక్షిస్వరూపే ప్రత్యగాత్మని । సర్వాంతరతమే ప్రోతా ఓతా అధ్యాసతస్స్థితాః ॥
౧౭ ॥ సర్వాధిష్ఠానభూతస్తు ప్రత్యగాత్మా స్వయంప్రభః । న కస్మింశ్చిత్స్థితస్సాక్షీ సత్యరూపస్సురర్షభాః ॥
౧౮ ॥ యస్మిన్నధ్యస్తరూపేణ స్థితం సర్వం నిరూపణే । స ఏవ సకలం నాన్యదితి సమ్యఙ్నిరూపణం ॥ ౧౯ ॥
యోయమాత్మా స్వయం భాతి సత్తయాన్యవివర్జితః । స ఏవ సాక్షాత్సర్వేషామంతర్యామీ న చాపరః ॥
౨౦ ॥ పృథివ్యామపి యస్తిష్ఠన్పృథివ్యా అంతరస్సదా । యం న వేద సురాః పృథ్వీ శరీరం యస్య భూరపి ॥
౨౧ ॥ యోంతరో యమయత్యేతాం భూమిం నిష్క్రియరూపతః । ఏష ఏవ హి నస్సాక్షాదంతర్యామిపరామృతః ॥ ౨౨ ॥ అప్సు తిష్ఠన్నపాం దేవా అంతరో యం న తా విదుః । అపశ్శరీరం యస్యైతా యోం

త్యాదంతరమవస్థాయ నియమనాదంతర్యామీ న తు ప్రత్యగాత్మవ్యతిరిక్తస్తస్మాదన్యః కశ్చిదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ శ్రుతౌ హ్యాధిదైవతమధిభూతమధ్యాత్మం చ తదుపాదానత్వేనాంతరవస్థితః సర్వత్ర సమస్తాద్యాధికః ప్రత్యగాత్మా తత్తన్నియమనవ్యాపారయోగాదంతర్యామిత్వామ్నాతం ॥ యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్నిత్యాదినా తచ్ఛ్లోకైః కరోతి ॥ పృథివ్యామపీతి ॥ ౨౦ ॥ [illegible] కారణభూత ఆత్మా పృథివ్యామభితస్తిష్ఠన్ భవతి పృథివ్యా బహిరవస్థితోఽనంతాం నియంతుం శక్నోతీత్యత ఆహ పృథివ్యా అంతరితి ॥ ఉపాదానకారణత్వేన పృథివ్యా అభ్యంతరప్రదేశేఽపి వ్యాప్య వర్తమానత్వాత్ పృథివ్యా అంతరః ఏవమంతర్వర్తమానం యం పృథివీ దేవతా న వేద [illegible] శరీరం శరీరవదాచ్ఛాదికా న తతోఽతిరిక్తం శరీరమస్తి ॥ ఏవంభూతో యః పరమాత్మా ఏతాం భూమిమంతరవస్థితస్సన్ యమయతి స్వవ్యాపారే ప్రేరయతి ఏష ఏవాంతర్యామీ ॥ నన్వంతర్యామలక్షణవ్యాపారయోగాత్తస్య క్రియాప్రసక్తిరిత్యత ఆహ ॥ నిష్క్రియేతి ॥ యతస్స్వపారమార్థికం నిష్క్రియం రూపం తదపరిత్యాగేనైవోపాధివశాన్నియమయతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ నను సోపాధికత్వాదయమప్యస్మదాదివత్కశ్చిజ్జీవ ఏవేత్యాశంక్యాహ ॥ పరామృత ఇతి ॥ అంతర్యామిసంబంధి [illegible] యత్వేనానభిమానాత్ సాక్షాదయమేవ పరామృతః వికారజాతేభ్యః పరం సాంసారికదుఃఖాద్యసంస్పృష్టః పరమాత్మేత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ అప్సుతిష్ఠన్నితి ॥ పర్యాయేష్వేవం యోజ్యం ॥ ౨౩ ॥ ఏవం పర్యాయద్వయం యథాశ్రుతి గ్రంథయిత్వా యోగ్యం తిష్ఠన్నంతరిక్షే తిష్ఠన్నిత్యేవమాదీన్ పర్యాయాన్ స్వయమేవ పరిపాటిత్వాదతిదేశేన సంగృహ్ణాతి ॥ ఏవమితి ॥

౨౪ ॥వాయుపూర్వస్యేతి॥ యోవాయౌ తిష్ఠన్నితి నిర్దిష్టో వాయుః పూర్వో యస్య దివి తిష్ఠన్నిత్యాదినా నిర్దిష్టస్య ద్యుప్రభృతేః స తథోక్తః- తస్య చేతనాచేతనాత్మకస్య సర్వస్య కార్యప్రపంచస్య యో నేతా స్వవ్యాపారేషు నియమేన ప్రేరయితా ఏష ఏవ సర్వాంతరః। ప్రత్యగాత్మైవాంతస్య నయోగాదంతర్యామీ భవతీత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ నన్వేవమంతర్యామిణం స్వాత్మని తిష్ఠంతమస్మదాదివత్పృథివ్యాదిదేవతా అపి కస్మాన్నవిదురిత్యత ఆహ ॥ అదృష్టోయమితి ॥ రూపరాహిత్యేన కస్యచిదపి చక్షుర్దర్శనస్యాయమవిషయ ఇత్యదృష్టః ॥ స్వయం తు చక్షుషి సన్నిహితత్వాద్దృక్స్వరూప ఇతి ద్రష్టా ॥ తథా శబ్దరాహిత్యాత్కస్యచిదపి శ్రోత్రవిషయతామనాపన్న ఇత్యశ్రుతః ॥ సర్వశ్రోత్రేషు సన్నిధానేనాలుప్తశ్రవణశక్తిత్వాచ్ఛ్రోతా ॥ సంకల్పవికల్పాత్మకం మనస్తేనావిషయీకృతత్వాదమతస్స్వయమలుప్తమననశక్తిస్సన్ సర్వత్ర మనస్సు సన్నిధానాన్మంతా ॥ నిశ్చయాత్మికా బుద్ధిర్విజ్ఞానం సర్వత్ర సన్నిధానాత్కేవలం విజ్ఞాతైవ న తు తేన విజ్ఞానేన విషయీకృత ఇత్యర్థః ॥ ఏతే చాదృష్టో ద్రష్టాశ్రుతః శ్రోతేత్యశ్రుతేరర్థాస్సంగృహీతాః। ఏవమంతర్యామిణ ఏవ ద్రష్టృశ్రోతృమంతృత్వాదిరూపేణ ప్రతిపాదనాన్నియంతృనియంతవ్యానాం ద్రష్టృద్రష్టవ్యప్రభృతీనామన్యవనియంతేతి భేదభ్రమో నాస్త్యత ఏవ శ్రూయతే ॥ నాన్యోతోస్తి ద్రష్టా నాన్యోతోస్తి శ్రోతేత్యాది ॥ ౨౬ ॥ సర్వాంతర్యామిణోప్యన్య ఏవ జాగ్రత్స్వప్నాద్యవస్థాసు సుఖదుఃఖోపభోక్తారః సంసారిణో జీవా ఇత్యాశంక్య తదన్యత్వప్రతిపాదనాయ పశ్చాధ్యాయగతం జ్యోతిర్బ్రాహ్మణం సంగృహ్ణాతి ॥ రవిసోమేత్యాదినా ॥ జ్యోతిర్బ్రాహ్మణే హి జాగ్రత్స్వప్నాద్యవస్థాసు తత్తదవస్థాగతపదార్థవ్యవహారతోప్యస్యోక్తవిధస్యాత్మన స్తత్కృతపుణ్యపాపాది సకలధర్మాననుగమనమసంగత్వం స్వాత్మని జ్యోతిష్ట్వాది నిరతిశయానంద స్వాభావ్యమద్వితీయత్వం చేత్యేతాని ప్ర

తరో యమయత్యపః ॥ ౨౩ ॥ ఏష ఏవ హి నస్సాక్షాదంతర్యామీ పరామృతః। ఏవమగ్నేశ్చ యో నేతా చాం
తరిక్షస్య హే సురాః ॥ ౨౪ ॥ వాయుపూర్వస్య సర్వస్య చేతనాచేతనస్య చ। ఏష ఏవ హి నస్సాక్షాదంత
ర్యామీ పరామృతః ॥ ౨౫ ॥ అదృష్టోయం సురా ద్రష్టా శ్రోతా చాయం తథాశ్రుతః। అమతశ్చ తథా
మంతా విజ్ఞాతా కేవలం సురాః ॥ ౨౬ ॥ రవిసోమాగ్నిపూర్వేషు వినష్టేష్వయమాస్తికాః। చిత్తసా
క్షితయా భాతి స్వప్రకాశేన కేవలః ॥ ౨౭ ॥ చిత్తవ్యాపారనాశే తు తదభావం సురర్షభాః। స్వప్ర
కాశేన జానాతి సుషుప్తౌ వేదతామపి ॥ ౨౮ ॥ ఆవిర్భావతిరోభావరహితస్స్వయంప్రభః। భావా
భావాత్మకం సర్వం సదాయం వేద కేవలః ॥ ౨౯ ॥ భావాభావాత్మనా వేద్యం సమస్తం సురపుంగవాః।
వేత్త్యేవాయం న చైవాన్యదితి సమ్యఙ్నిరూపణం ॥ ౩౦ ॥ ఏవం చైతం విచారేణ స్వాత్మనా వేదయః

తిపాదితాని ॥ తత్రావస్థాత్రయసాక్షిణ ఆత్మనః స్వయంజ్యోతిష్ట్వప్రతిపాదనాయ యదామ్నాయతే ॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య చంద్రమస్యస్తమితే శాంతేఽగ్నౌ శాంతాయాం వాచి కింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇత్యాత్మైవాస్య జ్యోతిర్భవతీత్యాదిసంగృహ్ణాతి ॥ రవిసోమేతి ॥ సూర్యాదిషు బాహ్యజ్యోతిష్షు వ్యావృత్తేష్వపి ఆత్మా స్వస్వరూపప్రకాశేనైవ సర్వదా భాతి ॥ న తు స్వప్రతిభానే బాహ్యజ్యోతిరపేక్షత ఇత్యర్థః। ఏతేన జాగ్రదవస్థా వర్ణితా ॥ ౨౭ ॥ చిత్తవ్యాపారేతి ॥ యదా తు స్వప్నావస్థాయాం చక్షురాదీంద్రియాణాముపరతత్వాచ్చిత్తస్యాపి బాహ్యవిషయవ్యాపారోపరమః కేవలం స్వాప్నపదార్థాకారపరిణామేనావస్థానం - తదా స ఏవాత్మా ప్రకాశాంతరనిరపేక్షేణ స్వరూపచిత్ప్రకాశేనైవ స్వప్నావస్థాం జానాతి ॥ సుషుప్తావేదేతి ॥ యదా తు కారణభూతే భావరూపాజ్ఞానే ఇంద్రియాంతరవచ్చిత్తమపి లీయతే- తదా సుషుప్తావస్థా ॥ తదానీం కేవలాజ్ఞానమయీం తామవస్థాం స్వరూపచిత్ప్రకాశేనైవ అయమాత్మా జానాతి ॥ ౨౮ ॥ అతస్తిసృష్వవస్థాసు స్వయం ప్రకాశమానశ్చిదాత్మా ఆవిర్భావతిరోభావధర్మరహితః- అత ఏవ స దా సర్వదా భావాభావాత్మకం జ్ఞాతాజ్ఞాతభేదేన ద్వివిధం సర్వం జగత్కేవలో నిరస్తసమస్తోపాధికః స్వప్రకాశచిన్మాత్రరూపోయమాత్మా జానాతి ॥ ౨౯ ॥ భావాభావాత్మనేతి ॥ జ్ఞాతాజ్ఞాతరూపేణేత్యర్థః ॥ ఉక్తం హ్యాచార్యైః ॥ సర్వం వస్తు జ్ఞాతతయా జ్ఞాతతయా వా సాక్షిచైతన్యస్య విషయ ఏవేతి ॥ ఏవం రవిసోమాదిబాహ్యప్రకాశనిరపేక్షత్వాజ్జాగ్రదాద్యవస్థాసు స్వయం సర్వస్య భాసకత్వాదాత్మనస్స్వయంజ్యోతిష్ట్వం ॥ వ్యావర్తమానాస్వవస్థాస్వనువృత్తేరతస్తద్వ్యతిరిక్తశ్చేత్యేతావత్సిద్ధమితి నిగమయతి ॥ వేత్త్యేవేతి ॥ వేత్తా వేదితైవ కేవలం విద్యతే న చాన్యద్ద్వైతమస్తి తస్య పరికల్పితత్వేన మిథ్యాత్వాదిత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ యద్వై తన్న పశ్యతీత్యాద్యాం శ్రుతిం వ్యాచష్టే - ఏవం చైతమిత్యాదినా ॥ ఏవముక్తరీత్యా వ

స్థాత్రయసాక్షిణం తతో వివిక్తం స్వయం జ్యోతిస్స్వభావ మేతమాత్మానం స్వాత్మత్వేన యోజానాతి స యోగీ సర్వదా సర్వావస్థాసు పశ్యన్నపి ద్వైతం న పశ్యతీత్యన్వయః॥ అయమర్థః ॥ విదుషః స్వవ్యతిరిక్తస్యావిద్యాతత్కార్యస్య విష్ఠ్యానివర్తితత్వాదసౌ ద్వైతం జగచ్చక్షురాదీంద్రియజనితవిశేషవిజ్ఞానేన పశ్యతి అథాపి స్వరూపజ్ఞానేన భాసమాన ఏవ భవతి ॥ ౩౧ ॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ ద్రష్టుర్ద్రష్టేరితి॥ ద్రష్టురాత్మనశ్చిత్ప్రకాశరూపాయా దృష్టిస్తస్యా నాశో నాస్తి- యథాగ్నేరౌష్ణ్యం యావదగ్నిభాతి - తథా అవినాశిన ఆత్మనో దృష్టిరప్యవినాశినీ యావద్ద్రవ్యభావినీ అతస్తస్యా నాశశంకా న కార్యేత్యర్థః ॥ ఏతేన న హి ద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో విద్యతే అవినాశిత్వాదిత్యేషా శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా ॥ నను సా దృష్టిః సర్వదా విద్యతే చేత్తయైవ సర్వదా దృశ్యజగత్ప్రతిభాసః కుతో నేత్యాశంక్యాహ ॥ దృశ్యమేవేతి ॥ హియస్మాద్దృశ్యం దృగ్విషయం ద్వైతం జగన్నశ్యతి ॥ అధిష్ఠానయాథాత్మ్యజ్ఞానేన ప్రతిపన్నోపాధౌ విలాపితం భవతి॥ అతో విషయాభావాకృతమేవ విశేషాప్రతిభాసో న తు చిత్స్వరూపవిపరిలోపకృత ఇత్యర్థః ॥ అత స ద్వైతం దృశః ప్రత్యగాత్మస్వరూపప్రకాశేన ప్రకాశ్యం సమాధిసుషుప్త్యాద్యవస్థాసు నైవాస్తి ద్రష్టా-చిదాత్మైవ కేవలం విద్యతే। ఏతేన న తు తద్ద్వితీయమస్తీత్యాదిశ్రుతిరుక్తార్థా భవతి ॥ ౩౨ ॥ ఏవమద్వితీయాత్మజ్ఞాననిష్ఠస్య యద్గత్యాదీనాం నిరతిశయత్వమామ్నాయతే ॥ ఏషాస్య పరమాగతిరిత్యాదినా తత్సంగృహ్ణాతి ॥ ఏషాస్యేతి ॥ యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి సైషా బ్రహ్మనిష్ఠా పరమా సంపత్ ॥ ఇతరాసాం సంపదాం కృతత్వేనానిత్యత్వాన్నిత్యాద్వితీయబ్రహ్మాత్మనిష్ఠైవ విశిష్టా సంపదిత్యర్థః ॥ తథా ఏషైవాస్య విదుషో గతిః పరమా ॥ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతానాం గతీనాం తత్త్వస్యాగతయః అవిద్యాపరికల్పితత్వాదపరమా ఇత్యర్థః ॥ తథాస్య విదుష ఏవ పరమో లోకః- యే కర్మఫలాశ్రయా లోకాస్తే అపరమాః॥ ఉక్తరీత్యా బ్రహ్మాత్మనిష్ఠా తు స్వాభావికత్వాన్న కేనచిత్కర్మణా జాయత ఇతి నిరతిశయత్వాల్లోక్యమానత్వాచ్చ

> పుమాన్ । స యోగీ సర్వదా ద్వైతం పశ్యన్నపి న పశ్యతి ॥౩౧॥ ద్రష్టుర్దృష్టేర్న నాశోఽస్తి దృశ్యమేవ హి నశ్యతి । తస్మాద్ద్వైతం దృశేర్దృశ్యం నాస్తి ద్రష్టాస్తి కేవలః ॥౩౨॥ ఏషాస్య పరమా సంపద్గతిశ్చ పరమాస్య తు । ఏషోఽస్య పరమో లోక ఏతద్ధి పరమం సుఖం ॥ ౩౩ ॥ అహిర్నిర్లయనీం ముక్త్వా యథాహి స్వాత్మనా పునః । న పశ్యతి తథా విద్వాన్న దేహం మతిభేదతః ॥ ౩౪ ॥ సర్వాధారే స్వతస్సిద్ధే శివసంజ్ఞే తు నిర్మలే । ప్రత్యగ్రూపే పరానందే నేహ నానాస్తి కించన ॥ ౩౫ ॥ మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి । తస్మాదధ్యస్తమజ్ఞానం తత్కార్యం చాత్మరూపతః ॥౩౬॥ ఏకస్త్వేవమ

పరమో లోక ఇత్యర్థః ॥ ఏత దేవ హి పరమం సుఖం యన్నిరతిశయానందబ్రహ్మాత్మభావేనావస్థానం తత్త్వలు నిత్యత్వాత్పరమం- వైషయికసుఖమనిత్యత్వాదపరమం తల్లేశభూతత్వాదుపేక్షణీయమిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఏవం బ్రహ్మీభూతః పురుషః పునః కార్యకారణసంఘాతం నాత్మత్వేనాభిమన్యత ఇత్యేతత్సదృష్టాంతం శ్రుత్యా ప్రతిపాదితం - తద్యథా॥ అహిర్నిర్లయనీ వల్మీకే మృతా ప్రత్యస్తేత్యాదినా తాం సంగృహ్ణాతి॥ అహిర్నిర్లయనీమితి॥ అహినిర్లయనీ సర్పత్వక్ సర్పాశ్రయే వల్మీకాదౌ సర్పముక్తా తాం త్వచం యథా అహిః సర్పః పునస్స్వాత్మభావేన న పశ్యతి॥ ఏవం బ్రహ్మవిద్వానపి విముక్తం దేహేంద్రియాదికం న కదాప్యాత్మభావేనాభిమన్యత ఇత్యర్థః॥ ౩౪॥ అపిచ దేహాద్యాత్మభావస్య భేదాధీనత్వాత్తస్య చానిరూపణాదిత్యభిప్రేత్య తన్నిషేధశ్రుతిముదాహరతి ॥ నేహ నానాస్తి కించనేతి ॥ తత్ర ఇహేతి సప్తమ్యంతేన యన్నిషేధాధికరణత్వేన నిర్దిష్టం తద్వివృణోతి ॥ సర్వాధార ఇతి ॥ యస్మాదుక్తవిధం బ్రహ్మ ద్వైతజగత్ప్రతిభాసస్యాధిష్ఠానమతస్తదేవం తన్నిషేధస్యావధిరితి ॥ యస్మాదుక్తద్వైతప్రపంచవత్తస్యాప్యధ్యస్తత్వశంకాం వారయతి॥ స్వతస్సిద్ధ ఇతి ॥ స్వత ఏవ సిద్ధం న పునరధిష్ఠానాంతరేధ్యస్తత్వేనాన్యాధీనసత్తాకమితి యావత్ ॥ నిర్మల ఇతి ॥ మాయయాప్యదూషితః ఏవం భూతే శివసంజ్ఞే ప్రత్యగ్రూపేణావస్థితే తస్మిన్నాత్మని పృథగ్భూతం కిమపి వస్తు పరమార్థతో నాస్తీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ శ్రుత్యుక్తం విపక్షే బాధకముదాహరతి ॥ మృత్యోరితి ॥ యోఽస్మిన్ప్రత్యగాత్మభావేనావస్థితే బ్రహ్మణి భేదం పశ్యతి అహమన్య అన్యజ్జగదీశ్వరాదికమితి సోయమవిద్యయా వశీకృతస్సన్మృత్యోర్మరణాత్పునర్మృత్యుం మరణం ప్రాప్నోతి పునః పునర్జాయమానో మ్రియమాణశ్చ భవతీత్యర్థః॥ అత ఉక్తవిధమద్వితీయాత్మదర్శనమేవ ప్రశస్తమితి నిగమయతి॥ తస్మాదితి॥ యస్మాదేవం పారమార్థికో భేదో నాస్తి తస్మాదజ్ఞానం తత్కార్యం చ వియదాదిభూతభౌతికం జగచ్చ సర్వమప్యద్వితీయే బ్రహ్మణ్యధ్యస్తం - అతశ్చేదం సర్వమధిష్ఠానా

త్మరూపేణైకప్రకారేణైవ ద్రష్టవ్యం - యస్మాదేకధైవాయముత్తరశేషః ఏవం హ్యామ్నాతం ॥ ఏకధైవానుద్రష్టవ్యమేతదప్రమేయం ధ్రువమితి ॥ ౩౬ ॥ తస్యాయమర్థః ॥ ఏకధైవ ఏకేనైవ ప్రకారేణ విజ్ఞానఘనైకరసత్వలక్షణేనాయమాత్మా ముముక్షుభిర్మహాయాసాద్ద్రష్టవ్యః ॥ శాంతిదాంత్యాదిలక్షణసాధనకలాపానుష్ఠానజనితమహాయాసం ప్రాప్యాత్మసాక్షాత్కారస్సంపాదనీయః ॥ మహాయాసాదితి కర్మణి ల్యబ్లోపే పంచమీ ॥ నన్వద్వ్రూప ఆత్మా స చేత్ ద్రష్టవ్యస్తర్హి దృశికర్మత్వాద్ఘటవత్తస్య దృశ్యత్వం స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అప్రమేయశ్చేతి ॥ అన్యత్ఖల్వన్యేన ప్రమీయతే అద్వితీయస్స్వాత్మా కథమన్యేన ప్రమేయః స్యాదతః స్వవిషయసాక్షాత్కారే సంజాతే సతి స్వరూపప్రకాశేనైవ ప్రకాశత ఇతి భవత్యసావప్రమేయః విరజాశ్చేతి ॥ రజో నామ ధర్మాధర్మాదిమలం తద్రహితః మహాన్సర్వకారణత్వేన సర్వవ్యాపి ॥ ధ్రువః కూటస్థః నిత్యః ॥ ౩౭ ॥ తమేవధీర ఇతి మంత్రం సంగృహ్ణాతి ॥ తమేవేతి ॥ తముక్తవిధమాత్మానమేవ ధీరో ధీమానుపదేశతః శాస్త్రతశ్చ విజ్ఞాయ పునస్తద్విషయాం సాక్షాత్కారరూపిణీం ప్రజ్ఞాం కుర్వీత ॥ న ఖల్వపరోక్షభ్రమః పరోక్షజ్ఞానేన నివర్తత ఇతి భావః ॥ ఏవమాత్మవిదనాత్మవిషయాన్బహూంచ్ఛబ్దాన్నానుధ్యాయాన్నానుచింతయేత్ ॥ ధ్యాయతేర్లిఙ్ ఛాందసః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ వాచ ఇతి ॥ యస్మాత్తద్బహుశబ్దానుచింతనం వాచో విగ్లాపనం వాగింద్రియస్య విశేషేణ గ్లానికరం తస్మాదిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఉక్తవక్ష్యమాణకృత్స్నోపనిషత్ప్రతిపాదనపరం- స వా ఏష మహానజ ఆత్మా ఇత్యాదికాం ద్వేయం ఖండికాం సమామ్నాతాం సంగృహ్ణాతి ॥ స వా ఏష ఇతి ॥ తత్ర తావద్వేద్యస్వరూపం ప్రతిపాద్యతే ॥ స పూర్వోక్తజగత్కారణభూతః ఏష ఏవ హృన్మధ్యే వస్థితః యోఽయం మహానపరిచ్ఛిన్న ఆత్మా జన్మనాశాదిసకలసాంసారికభావవికారరహితః ఏష ఏవ సర్వస్య బ్రహ్మేంద్రాదిజనస్య వశీ- సర్వో హ్యస్య వశే వర్తతే ॥ ఆమ్నాయతే హి ॥ భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే । భీషోదేతి సూర్య ఇత్యాది ॥ న కేవలం వశీ తస్య చ బ్రహ్మాదిస్తం

హాయాసాద్ద్రష్టవ్యో హి ముముక్షుభిః । అయమాత్మాఽప్రమేయశ్చ విరజాశ్చ మహాన్ధ్రువః ॥ ౩౭ ॥ తమేవ
ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః । నానుధ్యాయాద్బహూంఛబ్దాన్వాచో విగ్లాపనం హి తత్ ॥ ౩౮
స వా ఏష మహానాత్మా జన్మనాశాదివర్జితః । వశీ సర్వస్య లోకస్య సర్వస్యేశాన ఏవ హి ॥ ౩౯ ॥ సర్వ
స్యాధిపతిశ్శుద్ధో న భూయాన్సాధుకర్మణా । కర్మణాఽసాధునా చైవ కనీయాన్సురపుంగవాః ॥ ౪౦ ॥
ఏష సర్వేశ్వరస్సాక్షాద్భూతాధిపతిరేవ చ । భూతపాలశ్చ లోకానామసంభేదాయ హే సురాః ॥ ౪౧
ఏష సేతుర్విధరణస్తమేవ బ్రాహ్మణోత్తమాః । వేదానువచనేనాపి యజ్ఞేన సకలేన చ ॥ ౪౨ ॥ దానేన

బ్రహ్మాంతస్య సర్వస్యేశాన ఈశితా చ భవతి ॥ ౩౯ ॥ తస్యేశానత్వం నిరంకుశమిత్యాహ ॥ సర్వస్యాధిపతిరితి ॥ అధిపతిరధిష్ఠాయ పాలయితా స్వతంత్ర ఇత్యర్థః- యో హ్యధిష్ఠాయ పాలయతి ॥ స ఈష్టే యశ్చేశానస్స ఏవ వశీ భవత్యేవం త్రయాణాం విశేషణానాముత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వహేతుత్వం ద్రష్టవ్యం ॥ యతోఽయమాత్మా శుద్ధోఽనాధేయాతిశయస్వరూపః అతః సాధునా శాస్త్రవిహితేనాగ్నిహోత్రాదికర్మణా న భూయాన్భవతి ॥ పూర్వావస్థాతః కేనచిద్ధర్మేణోపచితో న భవతీత్యర్థః ॥ తథా అసాధునా శాస్త్రప్రతిషిద్ధేన బ్రహ్మహననాదినా కనీయానల్పతరోఽపి న భవతి ॥ పూర్వావస్థాతో న హీయత ఇత్యర్థః ॥ కర్మవశీకృతస్య హ్యాత్మనః సాధ్వసాధుకర్మజన్యాతిశయభాక్త్వం సంభవతి ॥ ఏష తు నిరుపాధిక ఆత్మా సర్వేశ్వరః కర్మసహితస్య సర్వస్య జగత ఈశనశీలః- అతస్తత్పరతంత్రే సాధ్వసాధుకర్మణీతస్మిన్నుపచయాపచయలక్షణం వికారం జనయితుం న ప్రభవత ఇత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ తథా సాక్షాదేష ఏవ ప్రత్యగాత్మా బ్రహ్మాదిస్తంబాంతానాం సర్వేషాం భూతానామధిపతిః- తథా తాని భూతాని పాలయతీతి భూతపాలః- లోకానాం భూరాదీనాం బ్రహ్మలోకాంతానామసంభేదాయ తత్తన్మర్యాదాయాః సంభేదోఽతిక్రమో మా భూదిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ ఏష ఏవాత్మా విధరణో వర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థాయా విధారయితా స సేతుర్భవతి ॥ యథా లౌకికస్సేతురసంభేదహేతుస్తద్వదయం భవతీత్యర్థః ॥ అయం భావః తత్ప్రణీత శ్రుతిస్మృత్యుక్తమార్గం యోఽనుతిష్ఠతి తజ్జన్య సుకృతేన సంసారార్ణవం సంతారయతీతి సేతుః ॥ ఏవం వేద్యస్వరూపం ప్రతిపాద్య తద్విదోత్పత్తౌ వేదానువచనాదీని సాధనత్వేనామ్నాతం తమేతం వేదానువచనేనేత్యాది తత్సంగృహ్ణాతి ॥ తమేవేతి ॥ మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకస్య కృత్స్నస్య వేదస్య యన్నిత్యస్వాధ్యాయలక్షణమనువచనం తేన- తథా తత్ప్రతిపాద్యేన నిత్యనైమిత్తికరూపేణ యజ్ఞేనాగ్నిహోత్రాదినా ॥ ౪౨ ॥ దానేన శ్రుతిస్మృతిపురాణవిహితేన తులాపురుషాదినా ॥ తథా అశనరూపేణ తపసా నతు కృచ్ఛ్రచాంద్రా

యజ్ఞాదినా ॥ అత్రానశనశబ్దేన కామానశనం వివక్షితం ॥ నతు భోజననివృత్తిస్తథాసతి జీవనలోపప్రసంగే నవిద్యోత్పత్తిప్రసంగాత్ ॥ ఏవమేతైర్వేదానువచనాదిభిస్తముక్తవిధమాత్మానమేవ యోవేత్తుం వేదితుం జ్ఞాతుమిచ్ఛతి ॥ అత్ర తృతీయయా శ్రుత్యాంతఃకరణశుద్ధిద్వారా వేదానువచనాదీనాం వివిదిషాసాధనత్వముపన్యస్తం సచోత్పన్నః వివిదిషః పురుషః వర్ణాశ్రమాద్యైః శాంతిదాంత్యాదిభిః శ్రవణాదిభిశ్చోత్పన్నయా విద్యయా తముదీరితరూపమాత్మానం సాక్షాత్కుర్వన్నేవ మననధర్మయోగాన్మునిర్యోగీ భవతి ॥ నత్వితరో నాత్మజ్ఞోజనస్తస్యహ్యనాత్మవిషయే సత్యపి మననే కర్మసంబంధాత్కర్మిత్వమేవ నతు మునిత్వం ॥ ఆత్మవిత్తు స్వకృతకర్తవ్యత్వాత్కేవలం మునిరేవ ॥ అనేన చ ఏతమేవ విదిత్వా మునిర్భవతీతి శ్రౌతమవధారణం వ్యాఖ్యాతం భవతి ॥ ౪౩ ॥ సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశాన ఇత్యాదినా విధిముఖేన ప్రతిపాదితస్యాత్మతత్త్వస్య సోపాధికత్వశంకా మాభూదిత్యధునా వ్యతిరేకముఖేన యదవాఙ్మనసగమ్యం స్వరూపం ప్రతిపాదితం ॥ స ఏష నేతి నేత్యాత్మేత్యాదిశ్రుత్యా తత్సంగృహ్ణాతి ॥ నేతి నేతీతి ॥ ఇదమర్థవాచినేతిశబ్దేన సన్నిహితం దృశ్యం పరామృశ్యతే ॥ వీప్సయా చ తస్య సర్వస్య నిషేధః ॥ తదయమర్థః ॥ యదిదం దృశ్యం ద్వైతజాతమస్తి తత్సర్వమిదం నేతి నేతీతి విలాప్య సర్వనిషేధావధిభూతో యోయం నిష్కృష్టో నిరస్తసమస్తోపాధిక ఆత్మా స ఏష సర్వసాధకః - విద్యాకర్మాదిసర్వవ్యవహారనిష్పాదకః - నతతోన్యః కశ్చిత్కర్మభోక్తా పరమార్థతో విద్యత ఇత్యర్థః ॥ తస్య చ సర్వనిషేధావధిభూతస్యాత్మనః స్వాభావికం రూపమాహ ॥ సోయమితి ॥ యోయముదీరితరూపః ప్రత్యగాత్మా సర్వదా హస్తపాదాదిభిరింద్రియైరగ్రాహ్యస్వభావః న హ్యసౌ కేనచిదింద్రియేణ గృహ్యతే ॥ ఇంద్రియాణాం రూపాదిమద్వస్తువిషయత్వాత్ ॥ ౪౪ ॥ తథా అయమాత్మా అధ్యస్తప్రపంచవద్విశరణశీలస్వరూపోపి న భవతి ॥ నఖల్వసౌ శీర్యతే నిరవయవత్వేన విశరణాసంభవాదతో దృశ్యస్య నిషేధావధిభూతం తత్త్వం సర్వదా బాధావిధురస్వరూపమిత్యర్థః ॥ నసూపగమాపగమధర్మవతో దృశ్యస్య సంపర్కవశాత్తదధిష్ఠాన

తపసా నైవాతృప్త్యైవానశనేనచ । వేత్తుమిచ్ఛతి యో విద్వాన్మునిర్నేతరో జనః ॥ ౪౩ ॥ నేతి నేతీతి
నిర్దిష్టో య ఏష సర్వసాధకః । సోయమాత్మా సదాగ్రాహ్యస్వరూపో న హి గృహ్యతే ॥ ౪౪ ॥ తథా
శీర్యస్వభావశ్చ హే దేవా నైవ శీర్యతే । అసంగరూపో భగవాన్సర్వదా న హి సజ్జతే ॥ ౪౫ ॥ ఏష నిత్యో మ
హిమా బ్రాహ్మణస్య న వర్ధతే కర్మణా నో కనీయాన్ । తస్యైవ స్యాత్పదవిత్తం విదిత్వా న లిప్యతే కర్మ
ణా పాపకేన ॥ ౪౬ ॥ తస్మాచ్ఛ్రీమాన్జ్ఞానలాభాయ విద్వాన్ శాంతో దాంతస్సత్యవాదీ భవేచ్చ । కర్మ

స్త్యాగేనాపి విరాగః కింన స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అసంగరూప ఇతి ॥ పద్మపత్రవన్నిర్లేపస్వరూపః నహ్యసౌ క్వచిత్సజ్జతే ఆత్మీయత్వేన క్వచిదప్యభిమానాభావాత్ ॥ ఆసక్తిహేతోర్దృశ్యస్య చ మిథ్యాభూతస్య పరమార్థతయా అసంజకత్వాసంభవాన్న హి మరుమరీచికాజలైర్మరుభూమిరార్ద్రీక్రియత ఇతి భావః ॥ ౪౫ ॥ తదేతద్వ్యాఖ్యాక్రమిలితం శ్రుత్యా ప్రతిపాదితార్థసంభవాదిత్యేనోదాహృతమంత్రం సంగృహ్ణాతి ॥ ఏష నిత్య ఇతి స ఏష నేతి నేత్యాత్మేతి శ్రుత్యా అతద్వ్యావృత్తిముఖేన యదాత్మనస్స్వరూపం ప్రతిపాదితం ఏష ఏవ బ్రాహ్మణస్య బ్రహ్మవిదో నిత్యో మహిమా ॥ అన్యేతు మహిమానః కర్మకృతత్వాదనిత్యాః - అయంతు స్వాభావికత్వాన్నిత్య ఇత్యర్థః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ న వర్ధత ఇతి ॥ పుణ్యపాపరూపేణ ద్వివిధేన కర్మణా వృద్ధ్యపచితిలక్షణాం విక్రియాం న ప్రాప్నోతి ॥ వికారహేతుసంగపరిహారస్య ప్రతిపాదితత్వాత్ అతో నిర్వికారత్వాదేవ ఏవ నిత్యో మహిమేత్యర్థః ॥ తథా చ తస్యైవ మహిమ్నః పదవిత్స్యాత్ ॥ పద్యతే గమ్యతే జ్ఞాయత ఇతి పదం స్వరూపం తస్య పదస్య వేదితా భవేదిత్యర్థః ॥ తద్వేదనస్య ఫలమాహ ॥ తం విదిత్వేతి ॥ తం నిత్యమహిమరూపమాత్మానం సాక్షాత్కృత్య విద్వాన్ పాపకేన కర్మణా న లిప్యతే ॥ అత్ర పాపశబ్దేన పాపవత్పుణ్యస్యాపి సంసారహేతుత్వాత్తదుభయం వివక్షితం ॥ అతస్సంసారహేతుభూతేన పుణ్యపాపరూపేణ ద్వివిధేన కర్మణా లేపో విదుషో విద్యయా నివర్త్యత ఇత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ తత్ర విద్యోత్పత్తౌ బహిరంగసాధనాని వేదానువచనాదీని ప్రాగ్దర్శితాని అథ తస్మాదేవం విచ్ఛాంతో దాంత ఇత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదితాన్యంతరంగసాధనాని దర్శయతి ॥ తస్మాదితి ॥ యస్మాదద్వితీయాత్మవిజ్ఞానస్యేదృగ్విధం ఫలం తస్మాత్తల్లాభాయ శాంత్యాదిగుణయుక్తో భవేత్ ॥ తత్ర శాంతో బాహ్యేంద్రియవ్యాపారాదుపరతః దాంతో మానసవిషయతృష్ణాభ్యో నివృత్తః ॥ సత్యవాదీతి ॥ ఏతచ్చ సత్యవచనం కృత్స్నయోగాంగోపలక్షణం ॥ కర్మత్యాగీతి శ్రుతిగతోపరతపదస్య వ్యాఖ్యానం ॥ లోకాంతరసాధనాని

విద్యావిరోధీని యాని కర్మాణి తత్త్యాగీ భూత్వేత్యర్థః॥ సర్వవేదాంతసిద్ధమితి ॥ శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇత్యాదివేదాంతప్రతిపాదితం శ్రవణమననాదికం విద్యాహేతుం నిరంతరముపగచ్ఛేదిత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ తథా జాబాలోపనిషదాదిషు ప్రతిపాదితం త్రిపుండ్రధారణాదికమపి శివప్రీతికరత్వేన పరవిద్యోత్పత్త్యంతరంగసాధనమిత్యాహ॥ త్రిపుండ్రమితి॥ ౪౮ ॥ సాధనైస్సకలైరిత్యాది వేదానువచనాదిభిః శాంతిదాంత్యాదిభిః శ్రవణమననాదిభిశ్చేత్యర్థః॥ హస్తతలేతి॥ హస్తతలస్థితబిల్వఫలవత్సర్వస్య దృశ్యజాతస్య పరశివస్వరూపత్వమాపరోక్ష్యేణ యో వేద జానాతి ॥ ౪౯ ॥ తస్య కిం భవతీత్యేతత్ప్రతిపాదయతి ॥ నైనమితి॥ ఏవం సమ్యగ్జ్ఞానినం పాప్మా పుణ్యపాపలక్షణః న తరతి నాతిక్రామతి ॥ స ఏవ బ్రహ్మవిద్భవపరంపరోపభోగ్యఫలం తత్సర్వం పుణ్యపాపమతిక్రామతి॥ తథా చాన్యత్ ప్రాకృతం మాయామయం కార్యజాతమస్తి తత్సర్వమతిక్రామతి। ఏవం హి శ్రూయతే॥ ఏతము హైవైతే న తరత ఇత్యతః పాపమకరవమిత్యతః కల్యాణమకరవమిత్యుభే ఉ హైవైష ఏతే తరతి నైనం కృతాకృతే తపత ఇతి॥ తత్ర చ కృతాకృతయోరుభయోరపి పుణ్యపాపయోస్తరణీయత్వం తాపకత్వం చ ప్రతిపాదితం. అతోఽత్రాపి పాపగ్రహణముభయోరుపలక్షణార్థం ద్రష్టవ్యం॥ నైనం పాప్మా తరతీ శ్రుతిం వ్యాఖ్యాయ నైనం పాప్మా తపతీతి తాపకత్వప్రతిపాదికాం శ్రుతిమపి సంగృహ్ణాతి ॥ నైనమితి ॥ కృతాకృతలక్షణః పుణ్యపాపరూపః పాప్మా ఏవం బ్రహ్మవిదం న తపతి॥ బ్రహ్మవిదేవాత్మజ్ఞానాగ్నినా సర్వం నిర్దహతి॥ కృతా

త్యాగీ సర్వవేదాంతసిద్ధం విద్యాహేతుం సతతం త్వభ్యసేయాత్ ॥౪౭॥ త్రిపుండ్రముద్ధూళనమూస్తికోత్తమాః సచాచరేచ్ఛంకర వేదనే రతః । శివాదిశబ్దం చ జపేద్విశేషతస్సపూజయేద్భక్తిపురస్సరం హరం ॥౪౮॥ సాధనైస్సకలైస్సహితస్సురాః వేదనే న సమస్తమిదం జగత్ | దేవరూపతయైవ సుసిక్షితం వేద హస్తతలస్థితబిల్వవత్ ॥౪౯॥ నైనం పాప్మా తరత్ బ్రహ్మనిష్ఠం సర్వం పాపం తరతి ప్రాకృతం చ। నైనం పాప్మా తపతి బ్రహ్మనిష్ఠం సర్వం పాపం తరతి ప్రాకృతం చ ॥౫౦॥ ఇత్థం బ్రహ్మస్వాత్మభూతం విదిత్వా శ్రద్ధాపూర్వం దేహమేతం స్వకీయం | అర్థం సర్వం క్షేత్రజాతం సమస్తం దద్యాదస్మై దేశికేంద్రాయ మర్త్యః ॥౫౧॥ య ఆతృణత్త్యవితథేన కర్ణావదుఃఖం కుర్వన్నమృతం సంప్రయచ్ఛన్। తం విద్యాత్పితరం మాతరం చ తస్మై న ద్రుహ్యేత్కృతమస్య జానన్ ।౫౨॥ స్వదేశికస్యైవ శరీరచింతనం భవేదనంతస్య శివస్య చింతనం। స్వదేశికస్యైవ తు పూజనం తథా భవేదనంతస్య శివస్య పూజనం॥౫౩ స్వదేశికస్యైవ తు నామకీర్తనం శివాదిశబ్దస్య చ కీర్తనం భవేత్ । స్వదేశికస్యైవ తు బాధనం తథా భవేదనంతస్య శివస్య బాధనం ॥౫౪॥ తస్మాద్విద్వాన్సర్వమేతద్విహాయ శ్రద్ధాయుక్తస్సద్గురుం సత్యనిష్ఠం । విద్యాకోశం వేదవేదాంతనిష్ఠం గచ్ఛేన్నిత్యం సత్యధర్మాదియుక్తః ॥ ౫౫ ॥ వక్తవ్యం సకలం మయా పరకృపాయుక్తేన సంకీర్తనం కర్తవ్యం సకలం సురా న హి మునే బ్రహ్మాత్మనిష్ఠస్య తు । స్మర్తవ్యం సక

కృతయోః పుణ్యపాపయోరపి తాపకత్వం తైత్తరీయకే ప్యామ్నాతం॥ ఏతగ్ం హ వావ న తపతి కిమహగ్ం సాధు నాకరవం కిమహం పాపమకరవమితి ॥ తథా గీతాసు స్వాత్మజ్ఞానస్య కృత్స్నపాపనిర్దాహకత్వం భగవతాప్యుక్తం ॥ యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్నిర్భస్మసాత్కురుతేఽర్జున। జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథేతి॥౫౦॥ సోఽహం భగవతే విదేహాన్ దదామి మాం చాపి సహ దాస్యాయేతి శ్రుత్యా స్వాత్మసహితం సర్వస్వం బ్రహ్మోపదేశకారిణే గురవే దేయమితి ప్రతిపాదితం తదవ్యాహ ।ఇత్థమితి॥ ౫౧॥ తథావిధస్య గురోర్మాతాపితృరూపత్వేన సర్వదాఽద్రోహో న కార్య ఇత్యస్యార్థస్య ప్రతిపాదకం య ఆతృణత్తీతి మంత్రం స్వయం దర్శయతి ॥య ఇతి ॥ అవితథేన పరమార్థోపదేశేన యో గురుః కర్ణావాతృణత్తి అవిధ్యతి కిం కుర్వన్ అదుఃఖం దుఃఖమకుర్వన్ లౌకికం హి కర్ణభేదనం దుఃఖహేతుర్భవతి ॥ న కేవలం దుఃఖకారణమాత్రం కింతర్హి అమృతమనశ్వరమాత్మస్వరూపం సంప్రయచ్ఛన్ - స్వరూపభూతోఽప్యాత్మా అజ్ఞానావృతత్వేన నష్టప్రాయ ఆసీత్ ॥ పునర్గురోరుపదేశేన కంఠగతచామీకరవత్పునర్లబ్ధో భవతీత్యభిప్రాయః॥ తమమృతస్య ప్రదాతారం గురుమేవ మాతాపితృబుద్ధ్యా జానీయాత్ స్మర్యతే హి ॥ స హి విద్యాతస్తం జనయతి తచ్ఛ్రేష్ఠం జన్మ శరీరమేవ మాతాపితరౌ జనయత ఇతి॥ అతః కారణాదస్య గురోః సంబంధి కృతమమృతత్వసాధనబ్రహ్మాత్మజ్ఞానోపదేశరూపం కర్మ జానన్ కృతజ్ఞతయా తస్మై కదాచిదపి ద్రోహో న కార్యః॥౫౨॥ ఇమమర్థ

ర్తార్థం ప్రపంచయతి॥ స్వదేశికస్యేత్యాదినా॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ సమరసముఖం ద్వైకరసం॥౫౬॥ *

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం దశమోఽధ్యాయః। ... ... *

అంతర్భాసహి సదా బ్రహ్మైవ సచ్చిత్సుఖం సంపూర్ణం సతతోదితం సమరసం శర్వస్స్వయం భాసతే॥౫౬॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం దశమోఽధ్యాయః। ... ... *

—బ్రహ్మణస్సర్వశరీరస్థితిః.—

ఓమ్॥ బ్రహ్మోవాచ॥ అస్తి తత్త్వం పరం సాక్షాద్దుర్దర్శం గూఢముత్తమం। అనుప్రవిష్టం సర్వత్ర గుహాయాం నిహితం పరం ॥౧॥ తద్విదిత్వా మహాధీరో హర్షశోకౌ జహాతి చ। ధర్మాదిభ్యః పరం తత్తు భూతాచ్చ భవ్యాచ్చ సత్తమాః ॥౨॥ యదామనంతి వేదాశ్చ తపాంసి పరమం పదం। బ్రహ్మచర్యం యదిచ్ఛంతశ్చరంతి శివ ఏవ సః॥౩॥ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం పరం। ఏతద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య తత్॥౪॥ ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠం ఏతదాలంబనం పరం। ఏతదాలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే ॥౫॥ న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిన్నాయం కుతశ్చిన్న బభూవ కశ్చిత్। అజో నిత్య

ఓమ్ ఏవం బృహదారణ్యకోపనిషదో బ్రహ్మాత్మైక్యే పరత్వం వ్యాఖ్యాయ గతిసామాన్యం దర్శయితుం కఠవల్ల్యుపనిషదోఽప్యేవం పర్యం ప్రతిపాదయితుమయమధ్యాయ ఆరభ్యతే॥ అస్తి తత్త్వమితి॥ తత్ర చ తం దుర్దర్శమిత్యాదికః ప్రాక్తనస్య మంత్రసందర్భస్య వ్యాఖ్యాయికారూపత్వేన విద్యాస్తుత్యర్థత్వాత్పరిత్యజ్య విద్యాస్వరూపోపయోగిన స్తం దుర్దర్శమిత్యాదికా ఏవ మంత్రాస్స్వరూపతోఽర్థతశ్చ సంగృహ్యంతే యత్ర సమానః పాఠస్తత్ర న పృథక్ శ్రుతిరుదాహర్తవ్యా- యత్ర తు పాఠవిశేషస్తత్ర మూలభూతాం శ్రుతిముదాహరామః॥ తదయమర్థః॥ దుర్దర్శం దుఃఖేన దర్శనీయమతిసూక్ష్మత్వాద్ద్రష్టుమశక్యం॥ గూఢం గహనం స్థానమనుప్రవిష్టం ప్రాకృతవిషయజ్ఞానైస్సంఛన్నమిత్యర్థః- గుహాయాం బుద్ధౌ నిహితం స్థితం॥ వికారజాతేభ్యః పరమిత్యనృగ్విధమాత్మతత్త్వం విద్యతే ॥౧॥ తద్విదిత్వా సాక్షాత్కృత్య ఉత్కర్షాపకర్షకృతౌ హర్షశోకౌ విద్వాన్ జహాతి॥ జ్ఞేయస్యాత్మతత్త్వస్య నిరతిశయత్వేన హర్షశోకకారణయోరుత్కర్షాపకర్షయోస్తత్రాసంభవాదిత్యర్థః- అన్యత్ర ధర్మాదితి॥ మంత్రస్యార్థం సంగృహ్ణాతి॥ ధర్మాదిభ్య ఇతి॥ ఆదిశబ్దేన శ్రుత్యుక్తధర్మాదిసంగ్రహః॥ ధర్మాచ్ఛాస్త్రీయధర్మానుష్ఠానాత్పృథగ్భూతం తథా అధర్మాదవిహితాచరణరూపాత్పాపాత్పరం॥ పుణ్యపాపసంస్పర్శరహితమిత్యర్థః॥ భూతాద్భూతకాలావచ్ఛిన్నాద్భవ్యాద్భవిష్యత్కాలావచ్ఛిన్నాత్పరం సత్యాద్వర్తమానమితి యావత్॥౨॥ యదామనంతీతి॥ ఈదృగ్విధం యత్తత్త్వం సర్వే వేదాః ప్రతిపాదయంతి- సర్వాణి చ తపాంసి పదం పదనీయం యద్వస్తు వదంతి యత్ప్రాప్త్యర్థాని భవంతీత్యర్థః॥ తథా॥ యత్తత్త్వం ప్రాప్తుమిచ్ఛంతో గురుకులవాసాదిలక్షణమన్యదపి బ్రహ్మచర్యం చరంతి ముముక్షవః స తాదృశోఽర్థశ్శివ ఏవ॥౩॥ ఏతదితి॥ ఏతద్ధ్యేవాక్షరమిత్యాదికం- తత్రైపదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతదితి శ్రుతౌ యత్ప్రణవాత్మకమక్షరమామ్నాతం తదత్రైతచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే॥ ఏతదేవ ప్రణవాత్మకమక్షరం హిరణ్యగర్భాదిలక్షణమపరం బ్రహ్మ తదైతదేవాక్షరం నిరస్తసమస్తోపాధికం సచ్చిదానందైకరసం పరం బ్రహ్మ ప్రణవస్య తదుభయప్రతీకత్వాత్తదాత్మ్యవ్యపదేశః అత ఏతదేవాక్షరం పరబ్రహ్మాత్మనోపాస్య విజ్ఞాతవ్యం॥ పరం బ్రహ్మ చ స్వాధికారానురూపేణ జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి జ్ఞాతవ్యం పరం బ్రహ్మ ప్రాప్తవ్యమపరం బ్రహ్మ వా తస్య తద్భవతి॥౪॥ ఏతదితి॥ అత ఏవ తత్పరాపరబ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయత్వాద్బ్రహ్మప్రాప్త్యాలంబనానామిదం శ్రేష్ఠం ప్రశస్తతమం॥ అత ఏతదేవాలంబనం పరం పరబ్రహ్మవిషయత్వాత్ అతః పరాపరబ్రహ్మత్వేనైతత్ప్రణవాత్మకమాలంబనం జ్ఞాత్వా అపరబ్రహ్మజ్ఞానాదచిరాదిమార్గేణ బ్రహ్మలోకం ప్రాప్య తత్ర మహీయతే॥ తేన తు ప్రణవేన పరం బ్రహ్మ జానన్ లోక్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోకః హార్దాకాశమధ్యస్థితే లోకనీయే పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ఏకీభూతస్సన్ మహీయతే॥౫॥ అథ తేన ప్రణవేన జ్ఞాతవ్యం పరం బ్రహ్మ స్వరూపతో నిర్దిశతి॥ న జాయత ఇతి॥ జననమరణయోరాద్యంతభావవికారయోరాత్మని ప్రతిషేధాత్మధ్యవర్తినోఽపి వికారా అపి తత్ర న సంతీత్యర్థాత్ ప్రతిపాదితం భవతి॥ స చ సర్వవిక్రియారహిత ఆత్మా విప

శ్చిన్నే త్రధాపీపరిలుప్తప్రజ్ఞాస్వభావ్యాత్ ‖ కించనాయమాత్మానతశ్చిత్కారణాంతరాద్ద్వైష్వపదుత్పద్యతే తథాఽధస్యవస్త్వంతరస్యైవాభావాత్ ‖ వనుపియదాదికంతస్తువిద్యత ఇతి తత్రాహ ‖ న బభూవ కశ్చిత్ ‖ తస్మాదాత్మనః కశ్చిదర్థాంతరభూతః పదార్థో న బభూవ నోత్పన్నః ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాద్యాశ్రుతిస్తు మాయయా శాద్వైష్వపత్రిపంచస్యాద్వితీయే బ్రహ్మణ్యధ్యాసప్రతిపాదనపరా ‖ తస్మాత్కారణాంతరాభావాత్ ‖ అయమాత్మాఽజో జనిరహితః అత ఏవ నిత్యోఽప్యయః శాశ్వతః అపక్షయవర్జితః పురాణః పూర్వకాలేపి నవః నిరవయవత్వేన తదుపచయాపచయయోరభావాత్సర్వదా ఏకరూప ఏవేత్యర్థః ఏవం విధ ఆత్మా స్వాధిష్ఠితే శరీరే శస్త్రాదిభిర్హన్యమానేపి న హన్యతే న హింస్యతే ‖౬‖ ననులోకే కశ్చిత్ప్రియమాణ ఆత్మా అన్యస్యాత్మనోఽహం తా దృశ్యతే అతస్తావాత్మా నాహంతృహంతవ్యరూపేణ సర్వజనసంవిత్తావిత్యాశంక్య ఆహ ‖ య ఏనమితి ‖ ఏవముక్తవిధమాత్మానం హంతారం యో వేత్తి అయమన్యం హంతీతి యో జానాతి యశ్చైనమాత్మానం హననక్రియావ్యాప్తం మన్యతే ‖ తావుభౌ నైవ జానీతః - యతో నాయమాత్మా హంతి న చాసౌ హన్యతే నిర్వికారస్యాత్మనః క్రియాశ్రయత్వతద్విషయత్వయోరసంభవాదిత్యర్థః ‖ ౭ ‖ అణోరణీయానిత్యాది ‖ అణోఽల్పపరిమాణాద్ద్రవ్యాదప్యణీయానతిశయేనాణుః ‖ తథా మహతో మహత్పరిమాణాదపి మహీయాన్ మహత్తరః ‖ అణుర్మహాన్వా యదస్తి లోకే వస్తు తత్సర్వమనేనైవ కారణభూతేనాత్మనాఽలబ్ధసత్తాకం భవతీతి తదుభయవ్యాపకత్వాదాత్మనోఽణీయస్త్వాదివ్యపదేశః ‖ స ఆత్మా అస్య జంతో జననమతో బ్రహ్మాది స్తంబాంతస్య ప్రాణిజాతస్య గుహాయాం హృదయే నిహితః ఆత్మభావేనావస్థిత ఇత్యర్థః ‖ తం తథావిధమాత్మానమక్రతురకామః దృష్టాదృష్టవిషయవితృష్ణః పురుషః పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి ‖ ధాతుప్రసాదాన్మన ఆదీని కరణాని శరీరధారణాద్ధాతవ ఉచ్యంతే తేషాం

శాశ్వతోయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ‖౬‖ య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతం । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే ‖౭‖ అణోరణీయాన్మహతో మహీయానాత్మాస్య జంతోర్నిహితో గుహాయాం । తమక్రతుః పశ్యతి వీతశోకో ధాతుప్రసాదాన్మహిమానమస్య ।
౮ ‖ దూరం వ్రజతి చాసీనశ్శయానో యాతి సర్వతః । కస్తం సాక్షాన్మహాదేవం మదన్యో జ్ఞాతుమర్హతి ।
౯ ‖ అశరీరం శరీరేష్వనవస్థేష్వవస్థితం । మహాంతం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి ‖౧౦
నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన । యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వాం ‖ ౧౧ ‖ నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాసమాహితః । నాశాంత

ధాతూనాం ప్రసాదాద్విషయోపభోగజనితకాలుష్యవిరహాదస్య చ ప్రత్యగాత్మనో మహిమానమనవచ్ఛిన్నబ్రహ్మస్వరూపత్వలక్షణం యదా అపరోక్ష్యేణ జానాతి తదా వీతశోకః సంసారబంధవిముక్తో భవతీత్యర్థః ‖౮‖ దూరం వ్రజతీత్యాది ‖ ఆసీనః అవస్థితోఽచల ఏవ సన్ దూరం వ్రజతి ‖ తథా శయానస్సన్ సర్వతో యాతి గచ్ఛతి ‖ సర్వగతే ప్రత్యగాత్మని ఆసనవ్రజనశయనాదీనాం పరస్పరవిరుద్ధార్థానామధ్యస్తత్వాద్యుగపత్ప్రతిభాసో న విరుధ్యత ఇత్యర్థః ‖ న చ విరుద్ధధర్మయోగః పరిచ్ఛిన్నస్య న సంభవతీత్యపరిచ్ఛిన్నోఽయమాత్మా మహాదేవః ‖ ఏతేన శ్రుతిగతం మదామదం దేవమితి పదముక్తార్థం భవతి ‖ తం మహాదేవం మత్తోఽన్యః కోవా సాక్షాదయమహమస్మీతి జ్ఞాతుమర్హతీతి నాచికేతసం ప్రతి మృత్యువాక్యం ‖౯‖ అశరీరమితి ‖ స్వేన రూపేణ శరీరరహితమాకాశకల్పం ‖ అనవస్థేష్వవస్థానరహితేష్వనిత్యేషు దేవపితృమనుష్యాదీనాం శరీరేష్వాత్మభావేనావస్థితం స్వయం నిత్యం మహాంతమాకాశాదివదస్య మహత్త్వమాపేక్షికమిత్యాభావిత విశినష్టి విభుమితి ‖ విభుం వ్యాపిన మపరిచ్ఛిన్నమాత్మానం సర్వప్రాణిప్రవాహమితి ప్రత్యక్తేవాల్లిఖ్యమానం మత్వాఽనేన నిశ్చిత్య పునః సంసారశోకం న ప్రాప్నోతి ‖౧౦‖ నాయమాత్మేతి ‖ అయమాత్మా ప్రవచనేనానేకవేదాధ్యయనేన న లభ్యః లబ్ధుమశక్యః ‖ నాపి మేధయా గ్రంథధారణశక్త్యా చ ‖ న బహునా శ్రుతేన నానావిధశాస్త్రశ్రవణేన కేనచిదప్యుపాయేనాసౌ లభ్య ఇతి ‖ ఉచ్యతే - అయమేవ స్వాత్మానమేష సాధకో వృణుతే ‖ ప్రార్థయతే తేనైవ సాధకేనాయమాత్మా లభ్య ఉపలబ్ధవ్యః - తస్య చ సాధకస్యైష ఆత్మా స్వాం తనూం నిరస్తసమస్తోపాధికం స్వకీయం రూపం వివృణుతే ప్రకాశయతి ‖౧౧‖ నావిరత ఇతి ‖ దుశ్చరితాత్పాపాచరణాదవిరతోఽనుపరతః ఏవముదీరితమాత్మానం న ప్రాప్నుయాత్ - నాప్యశాంతః ఇంద్రియలౌల్యాదనుపరతః తథా అసమాహితశ్చిత్తైకాగ్ర్యరహితోప్యేనం ప్రాప్తుం న శక్నోతి తథా అశాంతమానసః అశాంతమత్యావృతం విషయేభ్యో మానసం యస్య సోపి నైనం ప్రా

ప్నోతి ॥ యస్తు దుశ్చరితాన్నవిరతః ఇంద్రియలౌల్యాచ్చ శాంతః సమాహితచిత్త ఉపశాంతమానసోఽపి సన్ నైనమాత్మానం గురుశాస్త్రకృతేన ప్రజ్ఞానేన ప్రకృష్టేన విచికిత్సాపరోక్షజ్ఞానేన ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ యస్యబ్రహ్మేతి ॥ యస్యాత్మనః బ్రహ్మక్షత్రంచ ఉభేఅప్యోదనః అశనంభవతః ఉపలక్షణమేతత్ ॥ బ్రహ్మక్షత్రాద్యుపలక్షితం సర్వం జగదుపసంహ్రియమాణం సర్వస్య పరమాత్మనః ఇదమోదనస్థానీయం భవతి ॥ సర్వసంహారో మృత్యుశ్చోపదంశస్థానీయః ॥ శ్రూయతేహి ॥ మృత్యుర్యస్యోపసేచనమితి ॥ సచ పరమాత్మా యత్రవర్తతే తత్స్వరూప మిత్థమేవం ప్రకార విశిష్టమితి దేవమనుష్యాదీనాం మధ్యే కోనామ జానీయాత్ ॥ ౧౩ ॥ ఉక్తమర్థం రథరూపకల్పనయా ప్రాప్త ప్రాప్తవ్యభావేన వివదమిఖుభంజీ వేశ్వరయోరౌపాధికం లోకసిద్ధభేద మనువదతి ॥ ఋతంపిబంతావితిమంత్రస్యాభిప్రాయ మావిష్కర్తుం పఠతి ॥ ఋతంపిబంతావితి ॥ సుకృతస్య స్వయంకృతస్య స్వాత్మనానివర్తిత స్యకర్మణః ఫలభూతేలోకే లోక్యమానే స్మింఛ్ఛరీరే గుహాం సత్త్వపరిణామరూపాంబుద్ధిం ప్రవిష్టాబాహ్యభూతాకాశాపేక్షయా హార్దాకాశం పరమం-తచ్ఛాత) పరబ్రహ్మోపలబ్ధ్యధికరణత్వాత్స్వరార్ధమత్ర ప్రష్టంస్థానం-తత్రప్రవిష్టావాహార్దాకాశావస్థితబుద్ధిసత్త్వాంతర్గతావిత్యర్థః॥ తౌచజీవపరమాత్మానా ఋతంసత్యమవశ్యంభావికర్మఫలంపిబంతౌభుంజానౌ - తత్రజీవఏవకర్మఫలభోక్తానతుపరమాత్మా ॥ అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి శ్రుతేః ॥ అతో త్ర ఛత్రిన్యాయేనపిబదపిబత్సముదాయేపిబచ్ఛబ్దప్రయోగః ॥ తౌచచ్ఛాయాతపవత్పరస్పర విలక్షణౌ సంసారిత్వాదిభేదేన బ్రహ్మవిదః ప్రతిపాదయంతి- యేచపంచాగ్నయః పంచాగ్నివిద్యాయుక్తాః త్రివారంనచికేతోగ్నిశ్చితోయైస్త్రినాచికేతాః ఏతేప్యేవమేతౌతాత్మానౌ ప్రతిపాదయంతి ॥ అస్యచమంత్రస్య జీవపరమాత్మపరత్వం భగ-

> మానసోవాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాత్ ॥౧౨ ॥ యస్యబ్రహ్మచక్షత్రంచ ఉభేభవతఓదనః । కఇదం దేవదేవోవా మనుష్యోవ్యస్యయత్రసః ॥౧౩॥ ఋతంపిబంతౌసుకృతస్యలోకే గుహాంప్రవిష్టౌపరమేపరార్ధ్యే। ఛాయాతపౌబ్రహ్మవిదోవదంతి శరీరభృచ్ఛంకరసంజ్ఞితౌతౌ॥౧౪॥ శరీరభృత్కర్మఫలం భుక్తేభోజయితాశివః। ప్రతితిలోవిరుద్ధౌతౌ భేదస్త్వౌపాధికస్తయోః ॥౧౫ ॥ ఆత్మానంరథినంవిద్యాచ్ఛరీరంరథమేవతు । బుద్ధింతుసారథింవిద్యాన్మనఃప్రగ్రహమేవచ ॥౧౬॥ ఇంద్రియాణిహయాన్ విద్యాద్విషయానపిగోచరాన్ । ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం విద్యాద్భోక్తారమాస్తికాః ॥౧౭ ॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్మర్త్యోఽయుక్తేనమనసాసదా। తస్యేంద్రియాణ్యవశ్యాని దుష్టాశ్వాఇవసారథేః ॥౧౮ యస్తువిజ్ఞానవాన్మర్త్యోయుక్తేనమనసాసదా। తస్యేంద్రియాణివశ్యానిసదశ్వాఇవసారథేః॥ ౧౯॥

వతావ్యాసేనాపిసూత్రితం ॥ గుహాంప్రవిష్టావాత్మానౌహితద్దర్శనాదితి ॥ ౧౪॥ నచానయోర్భేదోవాస్తవ ఇత్యుక్తార్థపరత్వంమంత్రస్యదర్శయతి॥శరీరభృదితి॥తయోర్జీవేశ్వరయోర్భేదస్త్వౌపాధికస్తదుపాధ్యోర్మాయావిద్యయోర్భేదఏవవా పరిచ్ఛిన్నే।బ్రహ్మణి ఉపశరావస్థభేదశ్చంద్రబింబఇవప్రతీయతే॥ అతఃప్రాతీతిక ఏవానయోర్భేదోనవాస్తవఇత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ తత్రావిద్యోపాధికృతోయో జీవస్తస్యావిద్యయా సంసారగమనం విద్యయా మోక్షగమనంచోభయం రథరూపకల్పనయా ప్రతిపాదయతి ॥ ఆత్మానమితి॥కర్మఫలోపభోక్తారం సంసారిణమాత్మానంరథినంరథస్వామినంజానీయాత్॥తదధిష్ఠితం శరీరం రథంజానీయాత్॥తద్ధిరథోసైన్యైరింద్రియై రాకృష్యతే ॥ వ్యవసాయలక్షణాంతఃకరణ పరిణామరూపాంబుద్ధిం సారథింవిద్యాత్ బుద్ధ్యాహీంద్రియాదికం ప్రేర్యతే ॥ సంకల్పాదిలక్షణం మనస్తత్ప్రగ్రహం రశనాంజానీయాత్ ॥౧౬॥ ఇంద్రియాణీతి ॥ చక్షురాదీంద్రియాణ్యశ్వాన్ - రూపాదివిషయాస్తత్సంచారప్రదేశాః ఏవం శరీరాదీనాం రథాదిరూపత్వముక్త్వా స్తత్ స్వామిత్వంచకల్పితం తేత్రిశరీరాదివిశిష్టస్యైవాత్మనోభోక్తృత్వంనచిన్మాత్రరూపస్యేతి దర్శయతి ॥ ఆత్మేంద్రియేతి॥ ఆత్మశబ్దః శరీరవాచీ తేనేంద్రియమనోభిః సంయుక్తమేవాత్మానం భోక్తారం జానీయాత్ ॥ తద్రహిత చిన్మాత్రరూపస్య భోక్తృత్వాభావాత్ ॥ అనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతిశ్రుతేః ॥ ౧౭ ॥ ఉక్తాంరథకల్పనాముపజీవ్యావివేకినః ఇంద్రియపారవశ్యంవివేకినః స్వాధీనేంద్రియత్వంచ ప్రతిపాదయతి ॥ యస్త్వితి ॥ యస్తుసంసార్యాత్మా అవిజ్ఞానవాన్ కార్యాకార్యవివేకజ్ఞానరహితోభవతితథాయయుక్తేనాప్రతిగృహీతేనాసమాహితేనమనసాయుక్తోభవతి॥తస్యాజ్ఞానినః చక్షురాదీనీంద్రియాణి దుష్టాశ్వవదవశ్యానివశీకర్తుమశక్యాని దుర్నివారణీయానీతియావత్ ॥౧౮ ॥ యస్తుపునరుక్తవైపరీత్యేన

వివేకజ్ఞానవాన్ యుక్తేనసమాహితేన మనసాచయుక్తోభవతి ॥ తస్యవివేకిన ఇంద్రియాణితు వశ్యానిదాంతాశ్వవత్ప్రవర్తయితుం నివర్తయితుంచ శక్యానీత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఏతౌచోభౌ క్రమేణసంసారమోక్షయోరధికారిణావిత్యాహ ॥ యస్త్వితి ॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్ ప్రాగుక్తః అప్రగృహీతమనస్కశ్చ అతఏవాశుచిరశుద్ధః కామవశీకృతత్వేనాకార్యేపిప్రవర్తనాతోఽసజ్జ స్తత్ప్రాగుక్తంపరంపదంపదనీయమక్షరాఖ్యంప్రణవప్రతీకం పరంబ్రహ్మనప్రాప్నోతి నకేవలం తదప్రాప్తిమాత్రం ప్రత్యుతానర్థంజన్మమరణాదిలక్షణంసంసారంచప్రాప్నోతి ॥ ౨౦ ॥ యస్తుతద్విపరీతోవివేకజ్ఞానవాన్సమాహితమనస్కః అతఏవసదాసర్వదాశుచిశ్శుద్ధశ్చభవతి॥సతుతత్ప్రాగుక్తంపదంపదనీయంబ్రహ్మప్రాప్నోతి ॥ తత్పదనీయం విశినష్టి ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాదవాప్తాత్పదాదచ్యుతస్సన్ భూయఃపునర్నజాయతేసంసారమండలంనప్రవిశతి ॥ తాదృశమపునరావృత్తిలక్షణంబ్రహ్మస్వరూపంప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥పునస్తత్పదంవిశినష్టి॥ విజ్ఞానేతి-నిశ్చయరూపాత్మానాత్మవివేకబుద్ధిర్విజ్ఞానం ॥ సంకల్పవికల్పాత్మకంమనః - తథాచజ్ఞానరూపసారథినానియమ్యమానః ప్రగృహీతమనస్కశ్చ సవిద్వానధ్వనః సంసారగతేఃపారమంతంప్రాప్నోతి ॥ స్వస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనసంసారబంధాద్విముచ్యతే ॥ తచ్చపారంవిష్ణోర్వ్యాపనశీలస్యబ్రహ్మణఃపరంప్రకృష్టంపదంపదనీయంప్రాప్తవ్యంసచ్చిదానందైకరస స్వరూపమితియావత్ ॥ ౨౨ ॥ తద్విష్ణోఃపరమంపదమితిశ్రుతివాక్యం స్వయం వ్యాకరోతి ॥ పదంయదితి॥ యత్రనాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతీత్యేవం త్రిపుటిహీనం యదద్వితీయంతత్వంతదేవాఖిలదేహినాందేవమనుష్యాదీనాంసర్వేషాంపరమంపదం ॥ నిరతిశయానందరూపతయా సర్వైరభీప్సితత్వాదీదృగ్విధంపరమంపదమేవలీలయాఅర్ధనారీశ్వరవిగ్రహశ్శివఃసంపన్నః ॥ ౨౩ ॥ ఏతదేవసచ్చిదానందైకరసం పరశివస్వ

యస్త్వవిజ్ఞానవాన్మర్త్యస్త్వమనస్కస్సదాశుచిః।నసతత్పరమాప్నోతిసంసారంచాధిగచ్ఛతి॥ ౨౦॥
యస్తువిజ్ఞానవాన్మర్త్యస్సమనస్కస్సదాశుచిః । సతుతత్పదమాప్నోతి యస్మాద్భూయోనజాయతే॥
౨౧॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తుమనఃప్రగ్రహవాన్నరః । సోఽధ్వనఃపారమాప్నోతి తద్విష్ణోఃపరమంపదం॥
౨౨॥పదంయత్పరమంవిష్ణోస్తదేవాఖిలదేహినాం।పదంపరమమద్వైతంసశివస్సాంబవిగ్రహః॥ ౨౩
రుద్రవిష్ణుప్రజేశానామన్యేషామపిదేహినాం । ఋతేసాంబంమహాదేవంకింభవేత్పరమంపదం ॥ ౨౪॥
ఇంద్రియేభ్యఃపరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చపరంమనః । మనసస్తుపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మామహాన్పరః॥
౨౫॥మహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషఃపరః।పురుషాన్నపరంకించిత్సాకాష్ఠాసాపరాగతిః॥౨౬॥

రూపంరుద్రవిష్ణ్వాదీనాంగుణమూర్తీనామన్యేషాంఇంద్రాదీనాంచపరమంపదంభవతీత్యర్థః॥ ౨౪ ॥ ఇంద్రియాదీనాముత్తరోత్తరంసూక్ష్మత్వవ్యాపకత్వప్రత్యక్త్వతారతమ్యక్రమేణపదనీయస్య పరశివస్వరూపస్యాతిశయంసూక్ష్మత్వాదికంప్రతిపాదయతి ॥ ఇంద్రియేభ్య ఇత్యాదినా ॥ భూతకార్యాణితావదింద్రియాణిస్థూలాని యైరర్థైశ్శబ్దాదివిషయైఃస్వాత్మప్రకాశనాయారబ్ధానితేర్థాః- ఇంద్రియేభ్యస్స్వకార్యేభ్యఃపరాఃసూక్ష్మాఃమహాంతశ్చతేభ్యోర్థేభ్యోమనశ్శబ్దవాచ్యంమనసఆరంభకంభూతసూక్ష్మంపరంతస్మాన్మనసోపిపరా సూక్ష్మతరా మహత్తరాప్రత్యగాత్మభూతాచబుద్ధిఃఅధ్యవసాయారంభకంభూతసూక్ష్మంబుద్ధిశబ్దవాచ్యంపరంతస్యాఅపిబుద్ధేర్మహానాత్మాపరః-తత్సమష్టిరూపాహైరణ్యగర్భబుద్ధిర్మహానాత్మేత్యుచ్యతే ॥ నాసర్వాసాంబుద్ధీనాం కారణత్వాత్సూక్ష్మతరత్వాద్వ్యాపిత్వాత్ప్రత్యగ్భూతత్వాచ॥ ౨౫॥ తస్మాదపిమహతఃపరంసూక్ష్మతరంప్రత్యగ్భూతంసర్వమహత్తరంచావ్యక్తమవ్యాకృతనామరూపాత్మకంసర్వస్యజగతోబీజభూతంమాయాప్రకృత్యాద్యపరపర్యాయంతత్త్వం- తస్మాదప్యవ్యక్తాత్పరస్సూక్ష్మతరఃసర్వకారణభూతఃప్రత్యగాత్మా. అతఏవపురుషః సర్వస్యకార్యప్రపంచస్యస్వరూపేణపూరయితా ॥ యద్వాసర్వాసుపూర్షుశేతఇతిపురుషఃసర్వాంతరత్వాత్తతోన్యస్యసూక్ష్మస్యప్రసంగంనివారయన్నాహ॥ పురుషాదితి॥ పురుషాత్సర్వాంతరాచ్చిద్ఘనస్వరూపాత్ప్రత్యగాత్మనఃపరంకించిదపివస్తునాస్త్యేవంసూక్ష్మత్వమహత్వప్రత్యగాత్మత్వానాంతత్రైవపరిసమాపనాత్సైవపరాకాష్ఠాపర్యవసానభూమిః - సైవగంతౄణాంసంసారిణాంపరాప్రకృష్టాగతిఃగంతవ్యంప్రాప్తవ్యం వస్తుఅన్యాస్తుగతయః పునరావృత్తిమత్త్వాదపరాః ॥ ఉక్తవిధాతుగతిఃపునరావృత్తిరహిత్యేనపరా॥ అతఏవభగవతోక్తం ॥ యద్గత్వాననివర్తంతేతద్ధామపరమంమమేతి॥ ఏషాచప్రత్యగాత్మత్వేనప్రాప్తప్రాప్తిరూపత్వాజ్జ్ఞానమాత్రప్రాప్యా ॥ అతోగత్యంతరవత్క్రియాసాధ్యత్వాదనిత్యత్వమస్య నశంకనీయమిత్య

ర్థః ॥ ౨౬ ॥ శ్రుతిగతంపురుషపదంస్వయంవ్యాకరోతి ॥ పురుషోనామేతి ॥ త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితస్సత్యజ్ఞానాదిల క్షణఃపరశివఏవసాక్షాత్పురుషశబ్దాభిధేయఃసఏవలీలయా స్వస్యశివశక్తిరూపతామాసమహర్దనార్ధనారీశ్వరవిగ్ర హోభవతి॥ గుణమూర్తయోరుద్రాదయోపినతతఃపృథగ్భూతా ఇత్యర్థః॥౨౭॥ ఏషసర్వేష్వితి॥ఏవఃఉదీరితరూపః పురుషఃసర్వేషుబ్రహ్మాదిస్తంబాంతేషుఆవరణావిద్యయాగూఢఃసంఛన్నః ఆత్మత్వేనావస్థితోపి మోహావశాద్దేహేంద్రి యాదివివిక్తతయానప్రకాశతే॥ ఏవమపిసూక్ష్మదర్శిభిః ఇంద్రియేభ్యఃపరాహ్యర్థా ఇత్యుక్తప్రకారేణ నిరతిశయ సూక్ష్మత్వంద్రష్టుంశక్తైర్విద్వద్భిఃగురుశాస్త్రసంస్కృతయాప్రాప్తైకాగ్రతయాఅతఏవ సూక్ష్మయాబుద్ధ్యాసౌ పురుషోదృశ్యతేద్రష్టుంశక్యతే ॥౨౮॥తద్దర్శనోపాయమాహ॥ యచ్ఛేదితి ॥ ప్రాజ్ఞోవివేకవాన్ వాక్శబ్దోపలక్షితం కృత్స్నంబాహ్యవిషయమింద్రియజాతంమనసి యచ్ఛేన్నియచ్ఛేదుపసంహరేత్ ॥ అత్రమనసీతి సప్తమ్యంతంపదతా యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీతిశ్రుతిపాఠగతం దైర్ఘ్యంఛాందసమితివ్యాఖ్యాతంభవతి ॥ ఉపసంహృతబాహ్యకరణంతచ్చమ నఃజ్ఞానేప్రకాశస్వరూపేబుద్ధ్యాఖ్యఆత్మన్యుపసంహరేత్ ॥ నిశ్చయజ్ఞానస్వరూపంతంచబుద్ధ్యాత్మానంమహత్యాత్మని తత్సమష్టిభూతేసూక్ష్మతరేహైరణ్యగర్భోపాధౌనియచ్ఛేత్॥ తచ్చమహదాత్మాభిధంహైరణ్యగర్భంబుద్ధిసత్త్వం శాంతేప్రత్యస్తమితాశేషవిశేషరూపేనిర్వికారేసర్వాంతరేసాక్షిచిన్మాత్రరూపేముఖ్యఆత్మనినియచ్ఛేత్ ॥ ఏవమిం ద్రియాదికంకారణపర్యంతంవిలాప్యపరిపూర్ణస్వప్రకాశచిదాత్మానుసంధానపరోభవేదిత్యర్థః ॥౨౯॥ పృథివ్యాదీ నాంభూతానాముత్తరోత్తరమేకైకగుణన్యూనత్వాత్సూక్ష్మతారతమ్యంస్పష్టంకిముతశబ్దాదిసర్వగుణరహి తస్యనిరతిశయంసూక్ష్మత్వమిత్యభిప్రేత్యతన్నిషేధేనతత్స్వరూపముపలక్షయతి॥అశబ్దమితి॥అశబ్దమిత్యాద్యుక్తార్థం॥

పురుషోనామసంపూర్ణశ్శివస్సత్యాదిలక్షణః । సాంబమూర్తిధరోనాన్యోరుద్రోవిష్ణురజోపివా ॥౨౭॥
ఏషసర్వేషుభూతేషు గూఢాత్మాన ప్రకాశతే । దృశ్యతేత్వగ్ర్యయాబుద్ధ్యా సూక్ష్మయాసూక్ష్మదర్శి భిః ॥ ౨౮ ॥ యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీప్రాజ్ఞస్తద్యచ్ఛేజ్జ్ఞానమాత్మని । మహత్యాత్మనివిజ్ఞానం తద్య చ్ఛేచ్ఛాంతఆత్మని॥ ౨౯ ॥ అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయంతథారసంనిత్యమగంధవచ్చయత్ । అనా ద్యనంతంమహతఃపరంధ్రువంనిచాయ్యతంమృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే॥ ౩౦॥ పరాంచిఖానివ్యతృణత్స్వ యంభూస్తస్మాత్పరాఙ్పశ్యతినాత్మరూపమ్। కశ్చిద్ధీరఃప్రత్యగాత్మానమైక్షదావృత్తచక్షు రమృతత్వమి చ్ఛన్ ॥ ౩౧ ॥ పరాచఃకామాననుయంతిబాలామృత్యోఃపాశంతేపియంతిస్వమోహాత్ । అథధీ

అవ్యయమితి ॥ వృద్ధిశబ్దాదిమద్భవతితద్ధిర్వ్యయధర్మవదిదంతుపరశివస్వరూపం శబ్దాదిరహితత్వాన్నవ్యేతి నహీ యతఇత్యవ్యయ మనశ్వరం అరసమితి - ఆప్యగుణస్యరసస్యవ్యుదాసః అవ్యయత్వాదేవనిత్యంయదీదృగ్విధంతత్త్వం॥ అనాదీతి॥౩౦॥ఆదిఃకారణంతద్రహితంఅనంతంఅంతంకార్యంతద్రహితంసకారణత్వంకార్యాత్మనాపరిణామశ్చానిత్య త్వకారణమితితదుభయమనేనవ్యావర్త్యతే॥మహతోమహత్తత్త్వాద్బుద్ధ్యాఖ్యాత్పరంవిలక్షణంనిత్యవిజ్ఞప్తిస్వరూపమి తియావత్॥ ధ్రువంకూటస్థంనిత్యంనిర్వికారంతమీదృగ్విధంబ్రహ్మాత్మానం నిచాయ్యనిశ్చిత్య మృత్యుముఖాన్మృత్యు గోచరాదవిద్యాకామకర్మలక్షణాత్సంసారాత్ప్రముచ్యతే॥నసూక్తవిధఆత్మాకస్మాత్సర్వైర్నదృశ్యతఇతితత్రకారణ మాహ॥పరాంచీతి॥మహేశోజగత్స్రష్టాపరమేశ్వరఃఖానిఖమాకాశంతదుపలక్షితానిశ్రోత్రాదీనీంద్రియాణిపరాంచి పరాగంచనస్వభావానిబాహ్యశబ్దాదివిషయప్రకాశనాయప్రవర్తమానాని బహిర్ముఖాని సృష్ట్వాతాని వ్యతృణద్ధింసిత వాన్॥ తృహహింసానాదరయోరితిధాతుః॥ యస్మాదేవంతస్మాత్తైరింద్రియైఃపురుషః పరాన్పశ్యతిబాహ్యాన్శబ్దస్ప ర్శాదివిషయానేవోపలభ్యతేనాత్మస్వరూపంజానాతి ఏవమపికశ్చిత్పుణ్యశ్చిద్ధీరోధీమానమృతత్వంమోక్షమిచ్ఛన్ఆవృత్త చక్షుఃబాహ్యవిషయదర్శనసాధనంచక్షుశ్శ్రోత్రాదికమింద్రియమావృత్తం స్వస్వవిషయేభ్యోవ్యావర్తితంయే నతథావిధోభూత్వాప్రత్యగాత్మానముదీరితలక్షణమసంసార్యాత్మతత్త్వమైక్షత్పశ్యతి ॥ ఛందసిలుఙ్లఙ్లిటఇతివర్త మానేలిట్ ॥ ౩౧ ॥ పరాచఇతి॥బాలాఅజ్ఞానమనుష్యాఃపరాచఃనీచాన్కామాన్కామ్యమానాన్శబ్దాదిబాహ్యవి షయాననుయంతి అనుసరంతి ॥ తేకామినోమృత్యోఃఅవిద్యాకామకర్మసముదాయస్యప్రసారితంపాశజాలమపియం తిఅపిగచ్ఛంతి॥ తత్రకారణమాహ ॥ స్వేతి॥ స్వస్యాత్మనోమోహాయదావరణమజ్ఞానంతద్వశాదిత్యర్థః॥ అథే త్యుక్తవైపరీత్యే॥ ధీరావివేకినోజనాఃప్రత్యగాత్మస్వరూపేణావస్థానలక్షణమమృతత్వం విదిత్వా సాక్షాత్కృత్యతైః

కామైరసక్తా అసంబద్ధాస్సంతః ధ్రువం కూటస్థం నిత్యం పరమార్థభూతం బ్రహ్మాత్మానం యాంతి ప్రాప్నువంతి ॥ ౩౨ ॥ తదధిగమోపాయమాహ ॥ యేనేతి ॥ యేన విజ్ఞానేన బాహ్యాన్ రూపాదివిషయాన్ మైథునాన్ మిథునసంబంధాన్ సుఖవిశేషాంశ్చ విజానాతి స్పష్టం జానాతి ఏతేనైవ దేహాదిసంఘాతోపలక్షితేన చిన్మాత్రప్రకాశేనాత్మనా తాన్ విజానాతి ॥ యో రూపాదిసకలప్రత్యయసాక్షీ స ఏవాత్మా న తు దేహేంద్రియాదిసంఘాతస్తస్య రూపాదిమత్త్వేన ఘటాదివదనాత్మత్వాదితి భావః । అత్రాస్మిఁల్లోకే కిం జ్ఞేయం కిం పరిశిష్యతే ॥ సర్వమేవ తు చిన్మాత్రరూపేణాత్మనా విజ్ఞేయమేవ భవతి ॥ న కించిత్పరిశిష్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ తస్యైవాత్మనః స్వరూపం విశేషేణ ప్రతిపాదయతి ॥ జాగ్రదితి ॥ జాగ్రదాదిస్థానత్రయం యేన చిన్మాత్రరూపేణాత్మనా అనుగతేన పశ్యతి జానాతి మహాంతమిత్యాద్యుక్తార్థం ॥ ఏతేన స్వప్నాంతం జాగరితాంతం చోభౌ యేనానుపశ్యతి శ్రుతిరవస్థాత్రయోపలక్షణార్థా వ్యాఖ్యాతా ॥ ౩౪ ॥ అథాస్యాః శ్రుతేస్తాత్పర్యమాహ ॥ జాగ్రదాదీతి ॥ చిదాత్మనాభాస్యం జాగ్రదాదిస్థానత్రయమితరదృశ్యవచ్చిద్రూపే తస్మిన్నధ్యస్తత్వాత్తతో భేదేనైవ విద్యతే ॥ ౩౫ ॥ పురత్రయాధిష్ఠానం యచ్చైతన్యమాత్రం స ఏవ స్వయం ప్రకాశమానః పరశివః పరిచ్ఛేదప్రతీతేరారోపాధికత్వాదతో మహాన్ ప్రభుస్స్వతంత్రః ॥ పరశివ ఏవ స్వమాయావిలాసేన కదాచిత్పురత్రయాత్మనా భాతి తత్త్వదృష్ట్యా తు తదాత్మనా నైవ భాతి ॥ కింతు నిరస్తసమస్తోపాధికస్స్వయమేవ ప్రకాశతే ॥ ౩౬ ॥ యదామ్నాయతే ॥ యదేవేహ తదముత్ర యదముత్ర తదన్విహేతి ॥ తదభిప్రాయమాహ ॥ ఇహాముత్రేతి ॥ ఇహాస్మిన్ కార్యకారణసంఘాతే యదవస్థితం సచ్చిదానందైకరసం తత్త్వం యచ్చాముత్ర జగత్కారణే సర్వజ్ఞే సూర్యాత్మ

రా అమృతత్వం విదిత్వా ధ్రువం తత్త్వం యాంతి కామైరసక్తాః ॥ ౩౨ ॥ యేన రూపాన్ రసాన్ గంధాన్ శ
బ్దాన్ స్పర్శాంశ్చ మైథునాన్ । ఏతేనైవ విజానాతి కిమత్ర పరిశిష్యతే ॥ ౩౩ ॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యా
ఖ్యం పురం యేనానుపశ్యతి । మహాంతం పరమానందమత్వా ధీరో న శోచతి ॥ ౩౪ ॥ జాగ్రదాదిత్రయం
యస్తు విజానాతి చిదాత్మనా । తతో భేదేన నైవాస్తి పురత్రయమిదం సదా ॥ ౩౫ ॥ చైతన్యమా
త్రో భగవాన్ శివ ఏవ స్వయం ప్రభుః । పురత్రయాత్మనా భాతి న భాతి చ మహాప్రభుః ॥ ౩౬ ॥
ఇహాముత్ర స్థితం తత్త్వం సదేకం న తతోఽపరం । మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి యోన్యదేవం ప్రపశ్యతి ॥ ౩౭ ॥
అగ్నిర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ । ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా రూ
పం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ ॥ ౩౮ ॥ వాయుర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపం రూపం ప్రతిరూపో బ
భూవ । ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా రూపం రూపం ప్రతిరూపో బహిశ్చ ॥ ౩౯ ॥ సూర్యో యథా
సర్వలోకస్య చక్షుర్న లిప్యతే చాక్షుషైర్బాహ్యదోషైః । ఏకస్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా న లిప్యతే

కే బ్రహ్మణ్యవస్థితం తదుభయం సర్వదైకం న తయోర్భేదో విద్యతే ॥ కించిజ్జ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వాదిభేదప్రతిభాసస్య మాయావిద్యోపాధికృతత్వాదిత్యర్థః ॥ అత ఏవైతరేయకతైత్తిరీయకయోస్సమామ్నాతం ॥ తద్యోహం సోసౌ యోసౌ సోహమితి ॥ స యశ్చాయం పురుషే యశ్చాసావాదిత్యే స ఏక ఇతి చ ॥ విపక్షే బాధకమాహ ॥ మృత్యోరితి ॥ యస్తు స్వాత్మనః సకాశాద్దైవం ద్యోతమానం పరశివమన్యం పశ్యతి స మృత్యోర్మరణాత్పునర్మృత్యుం ప్రాప్నోతి ॥ జన్మమరణప్రవాహపతితో భవతీత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ నను పరస్మాద్బ్రహ్మణః సర్వస్య జగతో భేదోనుభూయత ఏవేత్యాశంక్య దృష్టాంతైస్తత్తాదాత్మ్యం ప్రతిపాదయతి । అగ్నిర్యథేత్యాదినా ॥ యథా ఖల్వయమగ్నిః స్వయమేక ఏవ భవంత్యస్మిన్ భూతజాతానీతి భువనమయం లోకస్తం ప్రవిష్టస్సన్ రూపం రూపం కాష్ఠాదికం సర్వం దాహ్యభేదం ప్రాప్య తత్తత్ప్రతిరూపో బభూవ ॥ దాహ్యసమానాకృతిర్భవతీత్యర్థః ॥ తథా ఏక ఏవ సచ్చిదానందరూపః పరశివస్సర్వభూతాంతరాత్మా సర్వేషాం భూతానామంతరాత్మా భూత్వా తత్తద్దేవమనుష్యాదిశరీరం ప్రవిశ్య తత్తత్ప్రతిరూపో బభూవ ॥ తథా ప్రపంచాద్బహిరపి స్వేన నిరుపాధికేనావికృతరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౩౮ ॥ వాయుర్యథైక ఇత్యత్రాప్యేవం యోజ్యం ॥ ౩౯ ॥ ఏవమేకస్యైవాత్మనస్తత్ర తత్ర ప్రతిరూపత్వావస్థానేన తత్కృతసంసారదుఃఖానుభవోపి స్యాదిత్యాశంక్య సదృష్టాంతం నిర్లేపతామాహ ॥ సూర్యో యథేతి ॥ యథా సూర్యస్సర్వలోకస్య చక్షురాలోకేన చక్షురింద్రియస్యోపకారం కుర్వన్ చక్షుర్భూతోపి అశుచ్యాదిదర్శనజనితైశ్చాక్షుషై రాధ్యాత్మికైర్బాహ్యైః పాపదోషైశ్చ న లిప్యతే న స్పృశ్యతే ॥ తథా ఏక ఏవ శివస్సర్వభూతాంతరాత్మా సన్నపి బాహ్యస్తస్మాత్సర్వస్మాద్భూతజాతాద్వ్యతిరిక్తస్సన్

తదీయదుఃఖేనవలిప్యతే - అవిద్యయాహ్యాత్మనస్సంసారప్రతీతేర్నచసాపరమార్థోపాధావిద్యతఇత్యసతాసంసారదుఃఖేనదుఃఖంపరమార్థభూతస్యాత్మనోలేపసంభవఇత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ఏకోవశీతి ॥ ఏకస్సర్వముఖ్యః నచానేనసదృశోధికోవాకశ్చిదస్తి ॥ వశీస్వతంత్రః యతస్సర్వంజగదస్యవశేవర్తతే-తదపికుతఇత్యతఆహ॥ సర్వేతి ॥ సర్వాంతరాత్మత్వాచ్చ పికుత ఇత్యతఆహ ॥ ఏకమితి ॥ ఏకమేకరసంవిశుద్ధజ్ఞానలక్షణమాత్మీయంరూపంబహుధాబహుప్రకారంవిచిత్రోపాధిభేదవశేనయఃకరోతి ॥ తమాత్మస్థంఆత్మశరీరేహార్దాకాశబుద్ధ్యస్థితమభివ్యక్తంగురుశాస్త్రోపదేశేనయేఅనుపశ్యంతిసాక్షాదనుభవంతిధీరావివేకినస్తేషాంవిదుషాంబ్రహ్మభూతానామేవసుఖంశాశ్వతంనిత్యనిరతిశయాభివ్యక్తిర్భవతిఇతరేషామజ్ఞానినాంతు యచ్ఛబ్దస్పర్శాదివిషయభోగసుఖంతచ్ఛాశ్వతం నభవతిక్షణభంగమోహాపస్థాపితబుద్ధివృత్త్యనువిధాయిత్వేనతస్యక్షణికత్వాదిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ నిత్యోనిత్యానాం చేతన శ్చేతనానామితిశ్రుతేరర్థమాహ ॥ యేనైవేతి ॥ వ్యావహారికనిత్యాఆకాశాదయోయేనయత్సత్తానువేధబలేననిత్యాః - తథాయచ్చైతన్యానువేధబలేనదేవమనుష్యాదయస్సచేతనాః ॥ తేచయస్మిన్స్వప్రకాశేబ్రహ్మణ్యధ్యస్తతయావిభక్తాస్సంతోమోహావజ్ఞానవశాద్విభాంతి ॥ విచిత్రనామరూపాత్మనావివిధంభాసంతే-తమాత్మస్థమిత్యాదిపూర్వవత్ ॥ శాంతిస్సర్వవిషయేభ్యఉపరతిః ॥ ౪౨ ॥ తదేతదిత్యాది ॥ యదాత్మస్వరూపభూతంసుఖమనిర్దేశ్యంనిర్దేష్టుమశక్యమవాఙ్మనసగోచరంపరమంనిరతిశయంతదేతదిత్యాపరోక్ష్యేణబ్రహ్మనిష్ఠామన్యంతే అనుభవంతి ॥ తదాత్మసుఖంఇదానీంతనోపిక థంనుకేనఖలుప్రకారేణవిస్పష్టంజానీయాత్ తత్కింభాతిదీప్యతేభాసమానంహితరస్యావిస్పష్టంభాతి॥ కింవానభాతీతి

లోక దుఃఖేనబాహ్యః ॥ ౪౦ ॥ ఏకోవశీ సర్వభూతాంతరాత్మా ఏకంరూపంబహుధా యఃకరోతి ।
తమాత్మస్థంయేనుపశ్యంతిధీరాస్తేషాంసుఖంశాశ్వతంనేతరేషాం ॥ ౪౧ ॥ యేనైవనిత్యాశ్చ సచేతనాశ్చయస్మిన్విభక్తాఃప్రవిభాంతిమోహాత్ । తమాత్మస్థంయేనుపశ్యంతిధీరాస్తేషాంశాంతిశ్శాశ్వతీనేతరేషాం ॥ ౪౨ ॥ తదేతదితిమన్యంతేనిర్దేశ్యంపరమంసుఖం । కథంనుతద్విజానీయాత్కిముభాతివిభాతివా ॥ ౪౩ ॥ ఆదిత్యచంద్రానలతారకాద్యావభాంతియస్మిన్ననిశంమహాంతః । ప్రకాశమానంతమనుప్రభాంతిప్రభానమస్యైవహినేతరేషాం ॥ ౪౪ ॥ ఊర్ధ్వమూలఅవాక్శాఖః ఏషోశ్వత్థస్సనాతనః । తదేవశుక్రంతద్బ్రహ్మ తదేవామృతముచ్యతే ॥ ౪౫ ॥ తస్మిన్లోకాశ్శ్రితాస్సర్వేతదునాత్యేతికశ్చన । ఏతద్వైతత్సురశ్రేష్ఠాస్సమ్యగేవముదీరితం ॥ ౪౬ ॥ ఇదంసర్వంజగత్సాక్షాచ్ఛివఃకంపయతేధ్రువం । మహద్భయమిదంవజ్రంవిదిత్వాముచ్యతేనరః ॥ ౪౭ ॥ తపత్యస్యభయాదగ్నిర్భయా

బహిరేవకోట్యంతరం॥భాతిచవిభాతిచేత్యస్యోత్తరంవివక్షున్నతత్రసూర్యోభాతీతిశ్రుతేరర్థమాహ॥ ౪౩ ॥ ఆదిత్యేతి॥ తమనుప్రభాంతీతి ॥ చైతన్యజ్యోతిషితస్మిన్నధ్యస్తత్వాత్ ॥ తేతత్స్ఫురణమనువృత్త్యైవప్రతిభాంతిసూర్యాదయఃప్రదీప్యంతేఅతస్స్వాభావికంభానమాత్మజ్యోతిషఏవనాన్యేషాంభాతికానాంతేజసాం - అతః స్వప్రకాశ చిదైకరసంతత్స్వరూపభూతంనిరతిశయసుఖంస్వయమేవభాతిచవిభాతిచేత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ దృశ్యమానస్యకార్యప్రపంచస్యమూలకారణమంతరేణానుపపత్తేస్తదస్తిత్వంప్రతిపాదయతి॥ ఊర్ధ్వమూలఇతి ॥ ఊర్ధ్వంసంసారమండలస్యోపర్యవస్థితం తద్విష్ణోఃపరమంపదమితిప్రాగుపన్యస్తంనిరస్తసమస్తోపాధికంబ్రహ్మమూలంకారణం యస్యసఊర్ధ్వమూలః ॥ అవ్యక్తాదిస్థావరాంతఃసంసారవృక్షఃసచస్వర్గనరకతిర్యక్ప్రేతాదిభిఃశాఖాభిరర్వాచీనశాఖఃసఏషసనాతనః అనాదిరస్థిరత్వాత్ శ్వోనతిష్ఠతీత్యశ్వత్థః ॥ అస్యచసంసారవృక్షస్యయన్మూలంకారణంతదేవశుక్రంశుద్ధంసాంసారికదోషాసంస్పృష్టంతదేవబ్రహ్మామృతమవినాశిస్వభావంకథ్యతే ॥ తత్కార్యభూతస్తుసంసారవృక్షోవాచారంభణమాత్రత్వాద్గంధర్వనగరాదివన్మిథ్యాభూతఇత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ తస్మిన్నిత్యాది ॥ తస్మిన్పరమార్థసత్యేబ్రహ్మణిమాయావిలాసవశేనసర్వేలోకాఃశ్రితాఃఆశ్రితాఃపరమార్థవత్ప్రతీయంతఇత్యర్థః॥అతస్సమస్తజగదుత్పత్తిస్థితిలయకారణంతద్బ్రహ్మకశ్చిదపివికారోనాత్యేతినాతివర్తతే ఏతదేవఖలుతద్వస్తుయద్విజ్ఞానాదమృతత్వప్రాప్తిర్వ్యాఖ్యాతే॥ ౪౬ ॥ యదిదంకించేతి శ్రుతేస్తాత్పర్యమాహ ॥ఇదంసర్వమితి॥ ఇదంపరాగ్భూతంసర్వంజగత్కారణభూతఃపరశివఃకంపయతేఃతత్ప్రశాసనభయాత్స్వవ్యాపారేషుప్రవర్తమానంజగత్ప్రేరయతీత్యర్థః ॥ బిభేత్యస్మాదితి॥ భయముద్యతముద్ధృతంవజ్రమివమహాభయహేతుంధ్రువంకూటస్థంనిత్యంతమాత్మానంవిదిత్వాసంసారబంధాన్ముచ్యతఇత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥

ఉక్తం భయహేతుత్వం వివృణోతి ॥ తపత్యస్యేతి ॥ అగ్న్యాదిలోకపాలా అపి తద్భయాత్ స్వస్వ వ్యాపారే ప్రవర్తంతే- కిముత వక్తవ్యమన్యేషాం భయహేతురితి భావః ॥ ౪౮ ॥ ఇహ చేదశకదితి శ్రుతిం వ్యాచష్టే ॥ వర్తమాన ఇతి ॥ విద్యాధికారయోగ్యస్మిన్ శరీరే విద్యమాన ఏవ ప్రత్యగాత్మనోఽనవచ్ఛిన్నపరశివస్వరూపత్వం యో బోద్ధుం న శక్తః స సర్వేషు లోకేషు పుణ్యాపాపవశేన శరీర ధారణాయ కల్పత ఇత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ యథాదర్శ ఇతి శ్రుతిం గృహ్ణాతి ॥ యథేతి ॥ యథా నిర్మలే ఆదర్శే స్వకీయం రూపం సమ్యక్ పశ్యతి ॥ తథాస్మిన్ మానుషశరీరే శ్రవణమననాది సాధనకలాపానుష్ఠానేనాత్మానం బ్రహ్మస్వరూపత్వేన సాక్షాత్కర్తుం శక్నోతి ॥ అన్యత్ర తు సాధనానుష్ఠానాసంభవాత్ తజ్జ్ఞానం న సులభమితి భావః ॥ ౫౦ ॥ ఇంద్రియాణాం పృథగ్భావమితి యదామ్నాతం తదభిప్రాయమాహ ॥ జన్మనాశేతి ॥ విదిత్వానాత్మరూపత ఇతి ॥ ఆత్మనః సకాశాద్వివిక్తమింద్రియాదికం ప్రథమమనాత్మరూపేణ విదిత్వా- తథావస్థితం తత్పశ్చాత్కేవలాత్మభావేన విదిత్వా అధిష్ఠానభూతే స్వాత్మని తత్సర్వం విలాప్యేత్యర్థః ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ఏవం మన ఆదికమపి స్వస్వకారణభావాపత్త్యా విలాప్య సర్వాధిష్ఠానభూతముదీరితలక్షణం పురుషస్వరూపమేవ ముముక్షుణా జ్ఞాతవ్యమితి ప్రతిపాదయతి ॥ ఇంద్రియేభ్య ఇత్యాదినా ॥ చక్షురాదీంద్రియేభ్యః స్వకాశాన్మనః శ్రేష్ఠం- తదంతరేణ తేషాం కార్యకరత్వాభావాత్ తస్మాచ్చ మనసస్తత్కారణభూతం సత్త్వం శ్రేష్ఠం- తస్మాదపి మహానాత్మా హైరణ్యగర్భబుద్ధిః ప్రశస్తా- తతోఽపి ప్రశస్తమవ్యక్తం ॥ తత్కారణత్వేనాతిసూక్ష్మత్వాత్ తస్మాదపి సర్వాంతరః పురుషః పూర్ణః అనవచ్ఛిన్న ఆత్మా అవ్యక్తాదిస్థావరాంతస్య సర్వస్య కారణత్వాత్సాక్షాద్వ్యాపకః- స చాలింగః లింగ్యతే గమ్యతే యేన తల్లింగం బుద్ధ్యాది-

త్తపతి భాస్కరః । భయాదింద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమః ॥ ౪౮ ॥ వర్తమానే శరీరేఽస్మి
న్నశక్తో బోద్ధుమీశ్వరం । నరస్సర్వేషు లోకేషు శరీరిత్వాయ కల్పతే ॥ ౪౯ ॥ యథాదర్శే స్వకం రూపం
యథావన్నిర్మలే నరః । తథా పశ్యతి దేహేఽస్మిన్ ఆత్మానం బ్రహ్మ కేవలం ॥ ౫౦ ॥ జన్మనాశవతాం ఖానాం
పృథగ్భావం పరాత్మనః । తేషాం జన్మవినాశౌ చ విదిత్వానాత్మరూపతః ॥ ౫౧ ॥ పశ్చాదనాత్మరూపే
ణ విదితం కేవలాత్మనా । విదిత్వా స్వానుభూత్యైవ స ధీరస్తు న శోచతి ॥ ౫౨ ॥ ఇంద్రియేభ్యో మనశ్శ్రేష్ఠం
మనసస్సత్త్వముత్తమమ్ । సత్త్వాదపి మహానాత్మా మహతోఽవ్యక్తముత్తమమ్ ॥ ౫౩ ॥ అవ్యక్తాత్తు పరస్సా
క్షాద్వ్యాపకోఽలింగ ఏవ చ । యం విదిత్వా నరస్సాక్షాదమృతత్వం హి గచ్ఛతి ॥ ౫౪ ॥ న సందృశే తిష్ఠతి
రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం । హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తః సాక్షాదాత్మా శక్యతే వేది
తుం సః ॥ ౫౫ ॥ ఏవం సాక్షాచ్చిదానందరూపం భావాభావాశేషలోకస్య హేతుం । శ్రుత్యా యుక్త్యా
బ్రహ్మ జానంతి మర్త్యా విద్యాయోగాదేవ ముక్తా భవంతి ॥ ౫౬ ॥ విద్యావేద్యం బ్రహ్మ యద్వేదసిద్ధం
సత్యాచింత్యా కాచిదస్త్యేవ శక్తిః । శక్త్యాభిన్నం తద్భవత్యద్వయం సత్సత్యానందాసంగబోధైకరూ

తన్న విద్యతే యస్య స తథోక్తః సకలసాంసారికపుణ్యాపాపలేపస్య లింగశరీరాశ్రితత్వాత్ తన్నిషేధేనాత్మనస్సంసారాస్పర్శో వర్ణితో భవతి ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ నన్వసౌ నిరుపాధిక ఆత్మా కథం వేదితుం శక్య ఇత్యాహ ॥ న సందృశ ఇతి ॥ సందృశే దర్శనవిషయే ప్రత్యగాత్మనో రూపం న తిష్ఠతి - అతో న చక్షుషా- ఉపలక్షణమేతత్ ॥ చక్షురాదిసర్వేంద్రియేణ కశ్చిదప్యేవమాత్మానం న పశ్యతి ॥ కథం తర్హి స ద్రష్టవ్య ఇతి ఉచ్యతే ॥ హృదా హృత్స్థయా మనీషా మనసస్సంకల్పాదిరూపస్య ఈష్టే ఇతి మనీట్ తథావిధయా బుద్ధ్యా మననసామననరూపేణ సమ్యగ్దర్శనేన చాభిక్లృప్తోఽభిప్రకాశితో యమాత్మా సాక్షాద్యథావద్వేదితుం శక్యతే ॥ ౫౫ ॥ య ఏతద్విదురితి శ్రుతివాక్యస్యార్థం బ్రువన్నవశిష్ట శ్రుతిసందర్భస్యార్థం తాత్పర్యేణ సంగృహ్ణాతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం సచ్చిదానందైకరసబ్రహ్మాత్మైక్యపరత్వం కఠశాఖోపనిషదో దర్శితం ॥ ౫౬ ॥ ఇతి కఠవల్లీవ్యాఖ్యానం సమాప్తం ॥ అథ శ్వేతాశ్వతరశాఖోపనిషదోఽపి తత్పరత్వం దర్శయతి ॥ విద్యావేద్యమిత్యధ్యాయశేషేణ- తత్ర హి జగత్కారణం తద్బ్రహ్మేత్యవగమయితుం- కాలస్స్వభావో నియతిర్యదృచ్ఛేత్యాదినా కాలాదీనాం జగత్కారణత్వం పూర్వపక్షీకృత్య- తే ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢామితి మాయాశక్తిసహితస్య ద్యోతమానస్య స్వప్రకాశ చిదాత్మకస్య బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం వర్ణితం ॥ తాదృక్ శక్తియోగం తస్య ప్రతిపాదయతి ॥ విద్యావేద్యమితి ॥ యా విద్యా ప్రాగనుక్రాంతా తయా వేద్యం సకలవేదాంతేషు ప్రసిద్ధం యద్బ్రహ్మ తస్య అచింత్యా ఈదృగ్విధేతి చింతయితుమశక్యా సర్వదుర్ఘటకారిణీ కాచి

చ్ఛక్తిరస్త్యేవ తద్రహితస్యాశక్తస్య తత్తేజోఽసృజతేత్యాది శ్రూయమాణకారణత్వానుపపత్తేరిత్యర్థః ॥ అత్ర భో
క్తా భోగ్యం భోగప్రదశ్చేతి త్రైవిధ్యం ప్రతిపిపిత్సితం ॥ తచ్చాద్వితీయే బ్రహ్మణి కథం ఘటత ఇత్యాశంక్య సా శక్తిస్తద్ఘట
యతీత్యాహ ॥ శక్త్యేతి ॥ యత్సత్యాది లక్షణమద్వితీయం బ్రహ్మ తచ్ఛక్త్యా సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మికయా మాయ
యా ఘటాద్యుపాధిభిరాకాశవద్భిన్నం భేదయుక్తం భవతి ॥౫౭॥ తత్ర మలినసత్త్వప్రధానమాయావచ్ఛిన్నం య
ద్బ్రహ్మణో రూపం జీవసంజ్ఞాం లభతే ॥ తమఃప్రధానమాయావచ్ఛిన్నం తు భోగ్యం జగద్భవతి ॥ విశుద్ధసత్త్వప్రధా
నమాయోపాధికం త్వన్యద్రూపమీశ్వరాఖ్యం సద్భోగప్రదం భవతి ॥ అన్యద్రూపమితి ॥ పరస్య మాయాతీతస్య తస్య
బ్రహ్మణః కృత్స్నవేదాంతప్రతిపాద్యం కేవలం చిదేకరసం యచ్ఛుద్ధరూపం తత్తూపాధికరూపత్రితయాదన్య
త్స్వలక్షణమిత్యర్థః ॥ వక్ష్యతి హి భోక్తా భోగ్యమితి ॥౫౮॥ శ్రుతౌ సర్వాజీవ ఇతి మంత్రేణ జీవస్యావిద్యయా సంసారచక్రే భ్ర
మణం విద్యయా బ్రహ్మతాదాత్మ్యం చ యథామ్నాతం తథాహ ॥ సర్వాజీవ ఇతి ॥ ఆసమంతాజ్జీవనమాజీవః-సర్వేషామా
జీవో యస్మింస్తత్సర్వాజీవం తస్మిన్-సర్వసంస్థే సర్వేషాం సంస్థా మరణస్థితిర్వా యస్మింస్తత్సర్వసంస్థం తస్మిన్-బృహం
తే బృహబృహిశబ్దాభ్యాం బునితి విధీయమానాన్బాహులకాత్ బృహతేరపి అప్రత్యయో ద్రష్టవ్యః- బృహతి విస్తృతే త
స్మిన్ బ్రహ్మచక్రే బ్రహ్మణా నిర్మితే సంసారచక్రే స్వావిద్యయా సంసరన్ జీవో భోగప్రదేనేశ్వరేణ భ్రామ్యతే ॥ స చ జీవః
స్వార్జితసుకృతవశాత్పరమేశ్వరానుగ్రహేణ చానుష్ఠితశ్రవణమననాదిసాధనకలాపస్సన్ తేన గురూపదిష్టశాస్త్ర
శ్రవణేన ప్రత్యగాత్మానమీశ్వరం చైకత్వేన జ్ఞాత్వా యుక్త్యా మత్వా సాక్షాత్కృత్య అమృతత్వం మోక్షం ప్రాప్నోతీత్య
ర్థః ॥౫౯॥ అస్య జీవేశ్వర తాదాత్మ్యస్యాతిస్పష్టం ప్రతిపాదకమన్యం మంత్రముపస్కృత్య వ్యాచష్టే ॥ జ్ఞాజ్ఞావితి ॥

పం ॥౫౭॥ ఏకం రూపం బ్రహ్మణో జీవరూపం భోగ్యం విశ్వం బ్రహ్మణస్త్వన్యరూపం । అన్యద్రూపం
బ్రహ్మణస్సర్వశాస్త్రం ప్రజ్ఞామాత్రం శుద్ధరూపం పరస్య ॥౫౮॥ సర్వాజీవే సర్వసంస్థే బృహంతే త
స్మిన్ జీవో భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రే । బ్రహ్మాత్మానం ప్రేరితారం చ యుక్త్యా మత్వా చైకం యాతి మర్త్యోఽ
మృతత్వం ॥౫౯॥ జ్ఞాజ్ఞౌ జీవాజీవసంజ్ఞౌ ప్రతీత్యా శ్రుత్యా యుక్త్యా స్వానుభూత్యాప్యభిన్నౌ । మా
యా భోక్తృభోగహేతుః పరాత్మా రూపైరేభిర్విశ్వరూపో హ్యకర్తా ॥౬౦॥ క్షరం మాయా చా
క్షరం జీవరూపం క్షరాత్మానాభిద్యతే జీవ ఏకః । తస్యధ్యానాద్యోజనాత్తత్త్వభావాద్భూయశ్చాంతే
విశ్వమాయానివృత్తిః ॥౬౧॥ జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యుప్రహాణిః ।

జ్ఞః అపరిచ్ఛిన్నచైతన్యైకస్వభావస్తత్పదార్థః పరశివః-అజ్ఞః కర్తా భోక్తా ఆవృతజ్ఞానస్త్వంపదార్థస్తావే
తౌ జీవాజీవసంజ్ఞౌ ప్రతీత్యాభిన్నౌ పరమార్థతస్తు తత్త్వమసి అహం బ్రహ్మాస్మీత్యాది శ్రుత్యా తదనుసారిణ్యా యు
క్త్యా నిర్విదనుభవేన చ తావభిన్నావుపాధికృత ఏవ తయోర్భేదో న వాస్తవ ఇత్యర్థః ॥ తయోర్భేదకముపాధిం దర్శయతి
మాయేతి ॥ భోక్తుః సంసార్యాత్మనో భోగహేతుర్మాయా - మలినసత్త్వప్రధానమాయావశీకృతో హి ప్రత్యగా
త్మా కర్తా భోక్తా భవతి ॥ పరమాత్మా తు స్వాధీనమాయత్వాదేభిర్దృశ్యమానైః పరికల్పితైస్సర్వైరపి రూపైర్వి
శ్వరూపో నానావిధరూపస్సన్నకర్తా కర్తృత్వాది సకలసంసారధర్మరహితః అతస్సదుపాధి పరిత్యాగేన త
యోరైక్యం స్వప్రకాశమానమితి భావః ॥౬౦॥ క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హర ఇతి మంత్రస్యార్థమాహ ॥ క్షరం
మాయేతి ॥ క్షరం క్షరణశీలం నశ్వరం విద్యానివర్త్యత్వాన్మాయాతత్త్వం ॥ అక్షరమనశ్వరం జీవభావాపన్నం
బ్రహ్మణో రూపం. తదుభయాత్మనా ఏక ఏవ స్వయంప్రభః పరశివః భిద్యతే భిన్నవదవభాసతే మాయాతత్కార్యభేద
స్య తస్మిన్నధ్యస్తత్వేన తదవ్యతిరేకాదిత్యర్థః ॥ ఆత్మజ్ఞానాత్సద్యో ముక్తేరదర్శనాత్తస్య తత్సాధనత్వం ప్రత్య
క్షవిరుద్ధమితి భ్రమవ్యుదాసనాయ తస్యాభిధ్యానాదితి శ్రుతిముదాహరతి ॥ తస్యేతి తస్య నిరస్తసమస్తభేదస్య
చిదానందైకరసస్య బ్రహ్మణో ధ్యానాత్ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి తాటస్థ్యజ్ఞానాచ్ఛ్రవణజనితాత్ ॥ ప్రత్యగ్బ్ర
హ్మైక్యవిషయాత్పరోక్షజ్ఞానాద్వా భేదప్రపంచస్య నివృత్తిర్భవతి ॥ తదేవాహం బ్రహ్మాస్మీత్యాత్మతయా యో
జనాదేకీకరణాద్వ్యక్తికాన్న కేన జ్ఞానాద్వా ప్రతీచస్స్వబ్రహ్మరూపత్వాపాదికా మాయా నివర్తతే ॥ పునస్త
త్త్వభావాత్తద్రూపత్వభావనాన్నిదిధ్యాసనాపర్యాయాత్తద్విషయమపరోక్షజ్ఞానం జాయతే ॥ తేన చ మాయా
సవిలాసం నివార్యతే నిస్సాం నివారితాయామపి తజ్జనితా వాసనా ప్రారబ్ధకర్మఫలక్షయపర్యంతమనువర్తతే ॥

అతో విదుషోపి తత్పర్యంతో దేహయాత్రాద్యర్థో వ్యవహారో న విరుద్ధః భూయః పునశ్చాంతే ప్రారబ్ధకర్మఫలోపభోగావసానే విదేహకైవల్యావసరే స్వవాసనయా సహ కృత్స్నమాయానివృత్తిర్భవతీత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఉక్తధ్యానాదేః ఫలప్రతిపాదికాం శ్రుతిం సంగృహ్ణాతి ॥ జ్ఞాత్వేతి ॥ దేవం ద్యోతమానం స్వయంప్రకాశం పరమాత్మానముదీరితరీత్యా సర్వాత్మత్వేన జ్ఞాత్వా సర్వపాశాపహానిః మలమాయాకర్మాదయః పాశాస్తేషాం సర్వేషామవిద్యాస్మితాదీనాం పంచక్లేశానాం చ పరిక్షయం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ తస్యాభిధ్యానాత్తృతీయం దేహభేద ఇతి శ్రుతిం వ్యాచష్టే ॥ తస్యేతి ॥ అద్వితీయబ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారేణ మూలాజ్ఞాననివృత్తౌ సత్యాం కైవల్యరూపం కేవలాత్మావస్థానలక్షణం సర్వైశ్వర్యమనపేక్షకమీశ్వరత్వం ప్రాప్నోతి ॥ ౬౨ ॥ ఏతజ్జ్ఞేయమితి ॥ ఆప్తకామత్వాన్మాయాశక్తివశాద్భోక్తృభోగ్యాదిభావేన భిన్నం రూపం పరిత్యజ్య యదేతదుక్తం వాస్తవమభిన్నం కైవల్యరూపం ఏతదేవ నిత్యం సర్వదా ఆత్మసంస్థం ప్రత్యగాత్మభావేనస్థితం జ్ఞేయం సాక్షాత్కర్తవ్యం న త్వితోన్యదపి కించిజ్జ్ఞాతవ్యమస్తీత్యాహ ॥ నాత ఇతి ॥ అతోస్మాన్నిరతిశయానందలక్షణాద్బ్రహ్మాత్మజ్ఞానాదన్యద్వేదితవ్యం కిమపి తత్త్వం నాస్తి అతోన్యదార్తమితి శ్రుతేః ॥ యత్తావద్భోక్తృభోగ్యాదిభేదేన త్రివిధం యజ్జగత్ప్రతిభాతి తదపి నిరూప్యమాణం మాయాతీతే బ్రహ్మణ్యధ్యస్తత్వాన్న తతో వ్యతిరిచ్యత ఇత్యస్యార్థస్య ప్రతిపాదకం మంత్రముదాహృత్య వ్యాచష్టే ॥ భోక్తేతి ॥ బ్రహ్మమేతదితి ॥ అమ్భావశ్ఛాందసః ॥ ౬౩ ॥ తథావిధస్య బ్రహ్మణో జ్ఞానోపాయం బోధయితుం యదామ్నాతం వహ్నేర్యథేతి తత్సంగృహ్ణాతి ॥ వహ్నేరితి ॥ యోనిగతస్య యోనిః కారణమరణిస్తద్గతస్యాగ్నేర్మూర్తిః స్వరూపం న దృశ్యతే చక్షుషా త్వగింద్రియేణ వా నోపలభ్యతే అథాపి నైవ లింగనాశః — మథ్యమానే సతి యదగ్నిసద్భావగమకం లింగమౌష్ణ్యం తస్య చ నాశో నైవ విద్యతే సోగ్నిః పునర్మథనోపాయేన ఇంధనయోనిః ఇంధనారరణిరూపా తత్రస్థాజ్జాయమానస్సన్నింద్రియగ్రాహ్యో భవతి ॥ యథా

> తస్యాభిధ్యానాన్మూలమాయావిభేదే విశ్వైశ్వర్యం యాతి కైవల్యరూపం ॥ ౬౨ ॥ ఏతజ్జ్ఞేయం నిత్యమేవాత్మసంస్థం నాతః పరం వేదితవ్యం హి కించిత్ । భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా సర్వం ప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మమేతత్ ॥ ౬౩ ॥ వహ్నేర్యథా యోనిగతస్య మూర్తిర్న దృశ్యతే నైవ చ లింగనాశః । స భూయ ఏవేంధనయోనిగృహ్యస్తద్వోభయం వై ప్రణవేన దేహే ॥ ౬౪ ॥ స్వదేహమరణిం కృత్వా ప్రణవం చోత్తరారణిం । ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసాద్దేవం పశ్యేన్నిగూఢవత్ ॥ ౬౫ ॥ తిలేషు తైలం దధినీవ సర్పిర్యథాపస్సికతాస్స్రోతస్స్వరణీషు చాగ్నిః । ఏవమాత్మాత్మని గృహ్యతేసౌ సత్యేనైనం తపసా యోనువెత్తి ॥ ౬౬ ॥ సర్వవ్యాపినమాత్మానం క్షీరే సర్పిరివార్పితం । ఆత్మవిద్యాతపోమూలం తద్బ్రహ్మోప

యం దృష్టాంతస్తథా బ్రహ్మాపి కార్యకారణసంఘాతే ప్రవిష్టం సద్వివేకేనానుపలభ్యమానమపి ఉపాయవిశేషేణ గృహీతుం శక్యతే ॥ తముపాయం దర్శయతి తద్వేతి ॥ వాశబ్దశ్చార్థే తచ్చ బ్రహ్మోభయవిధం పరం చాపరం చ దేహే శరీరే హృదంబుజమధ్యే ధ్యేయత్వేన జ్ఞేయత్వేన చావస్థితం ప్రణవేన ఓంకారేణ గృహ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౬౪ ॥ కథం ప్రణవస్య తద్గ్రహణోపాయత్వమితి తదాహ ॥ స్వదేహమితి ॥ స్వదేహోపలక్షితం హృదయమధరారణిం కృత్వా ఓంకారం చోత్తరారణిం కృత్వా ధ్యాననిర్మథనాభ్యాసాద్ధ్యానం ప్రణవాభిధేయత్వేన తదాలంబనత్వేన వా పరస్యాపరస్య వా బ్రహ్మణశ్చింతనం తదేవ నిర్మథనం తస్యాభ్యాసో యావత్సాక్షాత్కారమనువృత్తిస్తస్మాదుపాయాద్దేవం ద్యోతమానం స్వప్రకాశం నిరుపాధికమాత్మస్వరూపం పశ్యేత్ ॥ సాక్షాత్కరోతి ॥ నిగూఢవత్ ॥ యథా కాష్ఠే నిగూఢం ప్రలీనమగ్నిమధరోత్తరారణిభ్యాం నిర్మథనేనావర్తనేనోపలభతే తద్వదిత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥ ఏవమాత్మదర్శనమనేకైర్దృష్టాంతైరుపపాదయన్ సత్యాదిసాధనముపదిశతి ॥ తిలేష్వితి ॥ యథా తిలేషు తైలం వ్యాప్య వర్తతే యథా వా దధ్ని సర్పిరాజ్యం స్రోతస్సు సికతావశిష్టాసు నదీషు ఆపః అభ్యంతరే వ్యాప్య వర్తంతే ॥ అరణిషు కాష్ఠేష్వగ్నిః యథైతే తైలాదయస్తిలాదిషు వివేకతో అనుపలభ్యమానా అపి పీడనాలోడనఖననమథనైర్వివేకినోపలభ్యంతే ॥ ఏవమేవ త్వయమాత్మా నిరుపాధికః సచ్చిదానందైకరస ఆత్మని హృదయే గృహ్యతే ॥ శ్రవణమననాదిసంస్కృతేన మనసా సాక్షాత్క్రియతే ॥ యో సావేవంవిధం ఆత్మానం సత్యేన వచనేన తపసా కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిలక్షణేన వర్ణాశ్రమవిహితేన స్వధర్మేణ యస్సాధకోనువెత్తి అనుపశ్యతి ॥ తేన సత్యాదిసాధనవతా పురుషేణ గృహ్యత ఇతి సంబంధః అత ఏవాథర్వణోపనిషద్యామ్నాతం ॥ సత్యేన లభ్యస్తపసా హ్యేష ఆత్మేతి ॥ ౬౬ ॥ తిలాదిషు తైలాదివద్వ్యాప్య

వర్తమానోయఃసర్వవ్యాపక ఆత్మా నాసా ఉపచరితః కింతు సాక్షాద్బ్రహ్మైవేతి ప్రతిపాదయతి ॥ సర్వవ్యాపినమితి ॥ క్షీరే కారణాత్మనావస్థితం ఘృతంయథాతద్వ్యాప్నోతి - ఏవం కారణాత్మనా కార్యంజగత్కృత్స్నం వ్యాప్నోతీతిసర్వవ్యాపీతస్యబ్రహ్మరూపత్వసంపత్తి సాక్షాత్సాధనమాహ ॥ ఆత్మేతి ॥ ఆత్మనస్స్వరూపం వైకరసస్య శ్రవణమననాదిసాధనైకజన్యా సాక్షాత్కారరూపాయావిద్యాయచ్చ తపోవర్ణాశ్రమవిహితంయజ్ఞదానాదికర్మతదుభయం మూలం ఉపలబ్ధికారణం యస్యతథోక్తః ఏవంభూతంయమాత్మానంపిద్వాన్పశ్యతి తదేవపరంబ్రహ్మ॥తద్విశినష్టి ఉపనిషదితి॥ ఉపనిపూర్వాత్సదేరయం శబ్దస్తస్యచ విశరణ గత్యవసాదన లక్షణాస్త్రయోఽర్థాః అద్వితీయంబ్రహ్మ సర్వప్రాణిష్వాత్మభావముపేత్య నిరుపాధికరూపేణ ప్రకాశమానంసన్నితరాం తదీయసంసారం విశృణోతీహినస్తీత్యుపనిషత్ ॥ యద్వాజీవభావేనావస్థితం సాక్షిచైతన్యం నితరాం స్వాత్మానముపగమయత్యైక్యం ప్రాపయతి యద్వాతదవిద్యామవసాదయతిశిథిలీకరోతీతివా ఉపనిషత్పరంబ్రహ్మ-యద్వా ఉపనిషత్పదమితిశుత్యోపతనాద్బ్రహ్మపితత్త్వైవపతనీయం ॥ తథాచ ఉపనిషచ్ఛబ్దేన బ్రహ్మవిద్యోచ్యతే ॥ తదాపదనీయం ప్రాప్యమిత్యర్థః ॥ ౬౭ ॥ ఏవమద్వితీయస్యబ్రహ్మణః స్వశక్తివశాద్భోక్తృభోగ్యభోగప్రదరూపేణావస్థానం తద్వివిక్తస్యాపరిచ్ఛిన్నచిదానందైకరసస్య నిరుపాధికరూపస్య జ్ఞానాన్ముక్తిశ్చేతి కృత్స్నశాస్త్రార్థస్య సంగ్రహేణ ప్రతిపాదకం సూత్రభూతం శ్వేతాశ్వతరోపనిషది ప్రథమాధ్యాయం వ్యాఖ్యాయయుంజానః ప్రథమంమనఇత్యాద్యధ్యాయపంచకస్య

నిషత్పదం ॥ ౬౭ ॥ ఓం॥యజ్ఞదానాదిభిఃపుణ్యైర్యోగసిద్ధిర్భవిష్యతి । యోగాత్సంజాయతే జ్ఞానం జ్ఞానాన్ముక్తిర్నకర్మణా ॥ ౬౮ ॥ అత్యాశ్రమిభ్యశ్శాంతేభ్యోవక్తవ్యంబ్రహ్మవేదనం । నాప్రశాంతాయదాతవ్యంనాపుత్రాయైకదాచన ॥ ౬౯ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్భస్మనోద్ధూళనం తథా । త్రిపుండ్రధారణంచాపివదంత్యత్యాశ్రమంబుధాః ॥ ౭౦ ॥ యస్యదేవేపరాభక్తిర్యథాదేవే తథాగురౌ । తస్యైతేకథితాహ్యర్థాఃప్రకాశంతేమహాత్మనః ॥ ౭౧ ॥ శ్రుతివచనేనమయైతత్సమస్తం పరకృపాబలతఃపఠితంచ । యదివిదితంసనరస్సకమోహాంతకతిశివంవిశతిప్రియరూపం ॥ ౭౨ ॥

ఇతిశ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - ఉపరిభాగే -
బ్రహ్మగీతాసూపనిషత్సు ఏకాదశోఽధ్యాయః.

తద్వివరణరూపతయా గతార్థత్వాత్తత్సంగృహ్యవ్యాచష్టే ॥ యజ్ఞదానేతి ॥ యుంజానఃప్రథమంమనఇత్యాదిమంత్రేషు అగ్న్యాహరణాద్యుపలక్షితస్యాగ్నిహోత్రాదినిత్యనైమిత్తికాదికర్మజాతస్యయోగహేతుత్వశ్రవణాత్పరమేశ్వరార్పణబుధ్యానుష్ఠితేననిత్యనైమిత్తికకర్మణాత్రిరున్నతంస్థాప్యసమంశరీరమిత్యాదివప్రత్యుక్తరూపస్యయోగస్యసిద్ధిర్భవతి ॥ యుక్తమనసస్స్య శ్రవణమననాద్యనుష్ఠానాదనాయాసేన బ్రహ్మైకత్వజ్ఞానం జాయతే తేనచ ముక్తిరిత్యధ్యాయపంచకస్య తాత్పర్యార్థః ॥ బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయస్యేవ నాధికారిణ అత్యాశ్రమిభ్యః పరమంపవిత్రమిత్యాదినా శ్రుతౌయదధికారలక్షణమామ్నాతంతదాహ ॥ అత్యాశ్రమిభ్యఇతి ॥ సర్వకర్మసన్న్యాసిభ్య ఇత్యర్థః॥కఃపునరస్యచాత్యాశ్రమః యదధ్యోగాధికారీతితత్రాహ ॥ అగ్నిరితి ॥ జాబాలశ్రుతిగతైరగ్నిరితిభస్మేత్యాదిమంత్రైః భస్మోద్ధూళనం త్రిపుండ్రధారణంచ చశబ్దోనుక్తసముచ్చయార్థః ॥ తేనచ శివమంత్రజపశివపూజాదికంసంగృహ్యతే అయమర్థః ॥ శ్రవణాదావనధికారిణంప్రత్యుక్తః - తస్య సర్వకర్మసన్న్యాసవిధానాదేతదుద్ధూళనాదికమత్యాశ్రమం కథయంత్యభిజ్ఞాః ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ శివభక్తివద్గురుభక్తిరపి విద్యోత్పత్తావంతరంగసాధనమితిశ్రుతిముదాహరతి॥ యస్యేతి ॥౭౧॥ ప్రతిపాదితముపనిషదర్థంనిగమయతి॥ శ్రుతీతి॥ ప్రియరూపమిత్యుక్తత్వాత్ప్రియానందరూపమిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ ... ...

ఇతిశ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే బ్రహ్మగీతాయాం ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఏవమైతరేయకాది సర్వశాఖాగతా ఉపనిషదో వ్యాఖ్యాయ ప్రతిపత్తిసౌకర్యాయ తాసు సర్వాసు పరినిష్ఠితమర్థం సంగ్రహేణాఖ్యాతుం ప్రతిజానీతే ॥ వక్ష్య ఇతి ॥ సర్వశాస్త్రార్థేతి ॥ సర్వాసాముపనిషదాం యేఽర్థాః విస్తరేణ ప్రతిపాదితాస్తేషాం సంగ్రహమిత్యర్థః ॥౧॥ స చ సర్వోపనిషత్సమామ్నాతోఽర్థః ప్రత్యగ్బ్రహ్మతాదాత్మ్యరూప ఇత్యాహ ॥ అస్తీతి ॥ స ఏవాత్మేతి ॥ కార్యకారణసంఘాతవిశిష్టస్య చైతన్యస్యాహం శబ్దవాచ్యతయా ఆత్మత్వే ప్రతిభాసమానేఽపి దేహేంద్రియాదేశ్చిద్భాస్యత్వాద్ ఘటాదివదనాత్మత్వేన సర్వాంతరస్సాక్షి చిన్మాత్రరూప ఏవాహం శబ్దలక్ష్య ఆత్మా న దేహాదిరిత్యర్థః ॥౨॥ స్వావిద్యయేతి ॥ స్వస్యాసంసారిణః బ్రహ్మరూపత్వావరణాజ్ఞానేనేత్యర్థః ॥ శివస్సన్నపీతి ॥ సర్వగతాద్వితీయపరశివ ఏవ హి సర్వప్రాణిషు తత్తదుపాధివశాజ్జీవభావేన పరిచ్ఛిన్నో భాసతే ॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి శ్రుతేః - ఇవకారేణ తస్యాహం శబ్దార్థస్యాద్వితీయపరశివస్య బ్రహ్మణః వాస్తవస్సంసారో న సంగచ్ఛతే ॥ న నిరోధో న చోత్పత్తిర్న బద్ధో న చ సాధకః । న ముముక్షుర్న వై ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతేతి శ్రుతేః ॥ తస్య సంసారిత్వాసంసారిత్వసర్వవ్యవహారోఽపి స్వాజ్ఞానకల్పితత్వా-

—॥ శివస్యాహం ప్రత్యయాశ్రయత్వం. ॥—

ఓమ్ బ్రహ్మోవాచ ॥ వక్ష్యే సారతరం సాక్షాత్సర్వశాస్త్రార్థసంగ్రహం । శ్రద్ధయా సహితా

యూయం శృణుతాతీవశోభనం ॥౧॥ అస్తితావదహంశబ్దప్రత్యయాలంబనం సురాః । సర్వేషాం

నః పరం జ్ఞానం స ఏవాత్మా న సంశయః ॥ ౨ ॥ సోఽయం స్వావిద్యయా సాక్షాచ్ఛివస్సన్నపి వస్తుతః । స్వ

శివత్వమవిజ్ఞాయ సంసారీవావభాసతే ॥ ౩ ॥ వేదోదితేన మార్గేణ పారంపర్యక్రమేణ తు । ముము

క్షుత్వం దృఢం ప్రాప్య పునశ్శాంత్యాదిసాధనైః ॥ ౪ ॥ సహితశ్శివభక్త్యా చ గురోః పాదౌ ప్రణమ్య చ ।

వేదాంతానాం మహావాక్యశ్రవణేన తథైవ చ ॥౫॥ మననేన తథా దేవా ధ్యానేన పరమాత్మనః । ప్రత్య

గ్బ్రహ్మైకతాజ్ఞానం లబ్ధ్వా యాతి శివం పరం ॥౬॥ ప్రత్యగాత్మానమద్వంద్వమహంశబ్దోపలక్షితం ।

శివరూపేణ సంపశ్యన్నేవ యాతి స్వపూర్ణతాం ॥ ౭॥ శివరూపతయా భాత్యహంశబ్దార్థసతీశ్వరాః ।

అవిద్యా విలయం యాతి విద్యయా పరయైవ తు ॥౮॥ పరయా విద్యయా విద్యానివృత్తౌ బ్రహ్మకేవలం ।

త్తస్య న సంభవతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏవం సంసారిత్వస్య స్వరూపాజ్ఞానమాత్రకృతత్వాత్తత్ప్రాప్త్యై జ్ఞానాదన్యన్నాపేక్ష్యతే ॥ తచ్చ జ్ఞానమనేన క్రమేణ సిధ్యతీత్యాహ - వేదోదితేనేతి ॥ పారంపర్యక్రమేణేతి ॥ గురుపరంపరాయాతక్రమేణేత్యర్థః ॥ శాంత్యాదీతి ॥ ఆదిశబ్దేన నిత్యానిత్యవస్తువివేకేహాముత్రార్థఫలభోగవిరాగౌ ఉపలక్షితౌ - పశ్చాచ్ఛాంతిదాంత్యాదిభిర్యుక్తో భవతీత్యర్థః ॥ ముముక్షుత్వం దృఢం ప్రాప్యేతి - పశ్చాన్ముముక్షుత్వం ప్రాప్యేత్యర్థః । దృఢశబ్దేన సాధనచతుష్టయపౌష్కల్యముచ్యతే ॥ ౪ ॥ గురోః పాదం ప్రణమ్యేతి ॥ ఆచార్యవాన్ పురుషో వేద - సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమిత్యాది శ్రుతేః ॥ తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయేత్యాది స్మృతేశ్చ - ఆచార్యవతశ్శిష్యస్యైవ జ్ఞానప్రాప్తిశ్రవణాత్ - ఆచార్య ఏవ మహేశ్వర ఇత్యాచార్యే ఈశ్వరబుద్ధిం కృత్వా ఆచార్యస్సర్వదా ప్రీతిం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ప్రత్యగాత్మానమితి ॥ పశ్చాచ్ఛ్రవణమననాదిభిశ్శోధితపదజ్ఞానేన సాక్షిచిన్మాత్రరూపం సుఖదుఃఖాది సకలద్వంద్వవినిర్ముక్తం త్వమహం శబ్దాభ్యాం లక్షితమపరిచ్ఛిన్న పరశివరూపేణ సమ్యక్పశ్యన్ సాక్షాత్కుర్వన్ తత్సమకాలమేవ స్వాత్మనః పరిపూర్ణతాం ప్రాప్నోతి - శ్రుతిరపి జ్ఞానసమకాలమేవ సార్వాత్మ్యప్రాప్తిం విదుషో దర్శయతి ॥ తద్ధైతత్పశ్యన్ ఋషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చేతి ॥ ౭ ॥ ౮ ॥ శివ్యతేఖిలునా భావ ఇతి ॥ భావాభావాత్మకస్య సకలస్యావిద్యా పరికల్పి

తత్త్వాత్తస్యాశ్చ ప్రతీతిమాత్రశరీరత్వేన సదసద్విలక్షణత్వాద్విద్యయా తన్నివృత్తౌ కేవలం బ్రహ్మైవావశిష్యతే॥ న తు భావాత్మకమభావాత్మకం వా కించిత్పరిశిష్యతే ॥ ౯ ॥ నను తస్యామవస్థాయామవిద్యానివృత్తిరప్యస్తి న వా న చేదవిద్యైవ విద్యత ఇతి కథం కేవలపరిశేషః॥ అస్తి చేత్సా నివృత్తిరపి పరిశిష్యత ఇత్యత ఆహ॥ వ్యవహారేతి॥ వ్యవహారదృష్ట్యైవావిద్యా తన్నివృత్తిశ్చ కథ్యతే ॥ పరమార్థదృష్ట్యా తు తే ఉభే అపి న స్త ఇత్యర్థః ॥ అత ఏవోక్తమాచార్యైః విద్యాపేక్ష్యత్వాదవిద్యాయా ఏవాస్తిత్వం ప్రకల్ప్యతే॥ బ్రహ్మదృష్ట్యా త్వవిద్యేయం న కథంచన యుజ్యత ఇతి । కిం తర్హి తత్త్వదృష్ట్యావభాసత ఇతి తదాహ ॥ తత్త్వేతి॥ ఏతచ్చ పంచమేఽధ్యాయే ప్రతిపాదితం వ్యావహారికమజ్ఞానమపి బ్రహ్మైవ వస్తుత ఇత్యాదినా ॥ ౧౦ ॥ తస్మాత్తత్త్వదృశస్సర్వగురుశిష్యభావాభావాదిభేదాశ్రితం కృత్స్నం జగత్కారణభూతబ్రహ్మాత్మనైవావభాసత ఇతి ప్రతిపాదయతి॥ బ్రహ్మరూపతయేత్యాదినా॥ ౧౧ ॥ ౧౨॥ అజ్ఞానం ఫలత ఇతి ॥ బ్రహ్మాత్మనా యత్సర్వజగద్విషయం జ్ఞానం తద్బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనం యత్తు తతోఽన్యత్వేన జగద్విషయజ్ఞానం ఫలతస్తదజ్ఞానమేవ అన్యథా అవస్థితస్యాన్యథా గ్రహణాదిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ కిమర్థం తర్హి ఆత్మన ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదికయా సృష్టిశ్రుత్యా భేదేన జగత్ప్రతిపాదనమిత్యత ఆహ॥ తథాపీతి॥ జగదధ్యారోపాపవాదయోః నిష్ప్రపంచమద్వైతం బ్రహ్మ ప్రత్యేతుం శక్యతే । అతస్తత్ప్రత్యుపకారకత్వేన ద్వైతజగద్వర్ణనమిత్యర్థః ॥ ౧౪॥ నను జగన్మిథ్యాభూతం చేత్కథం తర్హి యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతీత్యాదికా శ్రుతిః సాధ్యసాధనభావం ప్రతిపాదయతీతి తత్రాహ ॥ యథేతి॥ సత్యత్వేన జగదంగీకృత్య సా శ్రుతిః సాధ్య

శిష్యతే ఖలు నాభావో భావో వాన్యస్తథాపి చ ॥ ౯॥ వ్యవహారదృశావిద్యా తన్నివృత్తిశ్చ కథ్యతే । తత్త్వ
దృష్ట్యా తు నావిద్యా తన్నివృత్తిశ్చ హే సురాః ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మరూపతయా సర్వం కేవలం ప్రతిభాసతే ।
జగద్రూపతయాప్యేతద్బ్రహ్మైవ ప్రతిభాసతే ॥ ౧౧ ॥ విద్యావిద్యాదిభేదేన భావాభావాదిభేదతః ।
గురుశిష్యాదిభేదేన బ్రహ్మైవ ప్రతిభాసతే ॥ ౧౨ ॥ బ్రహ్మ సర్వమితి జ్ఞానం బ్రహ్మప్రాప్తేస్తు సాధనం। జగ
న్నామేతి విజ్ఞానమజ్ఞానం ఫలతో భవేత్ ॥ ౧౩ ॥ తథాపి పరమాద్వైతజ్ఞానస్యేదం తు వేదనం ।
ఉపకారకమత్యంతం తద్దృష్ట్వా వక్తి చ శ్రుతిః ॥ ౧౪ ॥ యథాభాతస్వరూపేణ సత్యత్వేన జగచ్ఛ్రుతిః ।
అంగీకృత్య హితం నౄణాం కదాచిద్వక్తి సాదరం ॥ ౧౫ ॥ సత్యత్వేన జగద్భానం సంసారస్య ప్రవర్తకం ।
అసత్యత్వేన భానం తు సంసారస్య నివర్తకం ॥ ౧౬ ॥ అతస్సంసారనాశాయ కదాచిత్పరమా శ్రుతిః ।
జగత్సర్వమిదం మాయాం వదత్యత్యంతనిర్మలా ॥ ౧౭ ॥ అతీవపక్వచిత్తస్య చిత్తపాకమపేక్ష్య సా ।
సర్వం బ్రహ్మేతి కల్యాణీ శ్రుతిర్వదతి సాదరం ॥ ౧౮ ॥ బ్రహ్మైవ కేవలం శుద్ధం విద్యతే తత్త్వదర్శనే ।
న చ విద్యా న చావిద్యా న జగచ్చ న చాపరం ॥ ౧౯ ॥ అతః పరమనిర్వాణనిష్ఠస్య పరయోగినః ।

సాధనభావమాత్రప్రతిపాదనపరా। న తు తస్య పారమార్థికం సత్యత్వం ప్రతిపాదయతీత్యర్థః ॥ ౧౫॥ సత్యత్వేన జగద్భానమిత్యాది॥ యత్పారమార్థికసత్యతయా జగద్భానం తన్మిథ్యాజ్ఞానత్వాత్సంసారస్య హేతుః॥ అసత్యతయా తద్భానం తు పరమార్థత్వాత్సంసారనివర్తకం ॥ ౧౬ ॥ పరమా శ్రుతిరితి ॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరం । ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే ॥ మాయామాత్రమిదం ద్వైతమిత్యాదికా శ్రుతిః ॥ ౧౭ ॥ సర్వం బ్రహ్మేతీతి ॥ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ ॥ ఇదగ్ం సర్వం యదయమాత్మేత్యాదికా శ్రుతిః ప్రతీయమానస్య కృత్స్నస్య జగతోఽఖండైకరసబ్రహ్మాత్మత్వం బోధయతీత్యర్థః ॥ ౧౮॥ ౧౯॥ యథాయథావభాస ఇతి॥ బ్రహ్మనిష్ఠస్య యేన యేన ప్రకారేణ జగత్ప్రతిభాసస్తేన సర్వేణాపి ప్రకారేణ తత్సాక్షిభూతః శివ ఏవావభాసతే న చాన్య

తిరంచిదిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ భూతేత్యపూర్వేతి॥ యోయం సర్వజగద్విషయోవభాసః స ఏవ శివ ఇత్యేవంరూపాపాయా బుద్ధిః సా
పి భూతపూర్వగత్యా తదానీం సర్వస్య జగతో ప్రతిభాసనాత్ ॥ ౨౧॥ భూతపూర్వగత్యాశ్రయణే నేదృశీయా బుద్ధిః సాపి తదా
నీం న సంభవతీత్యాహ। యథేతి॥ ఈదృగ్విధస్యాన్యవేదనస్యాప్యవిద్యాకార్యత్వేన కారణనివృత్త్యా నివృత్తత్వాదిత్యర్థః॥ ౨౨
స్తిమితోదధివదితి॥ నిస్తరంగసముద్రవద్విక్షేపహేతోర్ద్వైతస్యాభావాదత్యంతనిర్వికల్పేన చిదానందైకరసస్వభావేన ని
శ్చలం తిష్ఠతీత్యర్థః॥ ౨౩॥ స్వయంచ న జానాతీతి॥ స్వప్రకాశబ్రహ్మాత్మనావస్థితస్య విదుషోఽజ్ఞానహేతూనామంతఃకర
ణాదీనామవిద్యాకార్యత్వాద్విద్యయా తన్నివర్తనాత్॥ స్వయం విద్వానపి తామవస్థాం కర్మకర్తృభావేన న జానాతీ
త్యర్థః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ౨౬॥ ౨౭॥ ౨౮॥ కర్మసామ్యే త్వనాయాసాదితి ॥ కర్మణోః సుకృతదుష్కృతయోః ఫలభోగేన క్ష
యే సామ్యే సతీత్యర్థః ॥ ఉక్తం హి॥ జంతోరపశ్చిమతనోస్సతి కర్మసామ్య ఇతి॥ ౨౯। ౩౦॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ ౩౪। ౩౫॥ ౩౬

యథాయథావభాసోయం శివ ఏవ న చాపరః॥ ౨౦॥ భూతపూర్వానుసంధానాత్ + తథాప్యేతేన చ వస్తుతః।
యథాయథావభాసోఽయం శివ ఇత్యపి వేదనం ॥ ౨౧ ॥ న హి నిర్వాణనిష్ఠస్య శివస్య పరయోగినః ।
యథాయథేతి యత్కించిద్భాసతే పరమార్థతః ॥ ౨౨ ॥ తథాతథావభాసేన స్వేన రూపేణ కేవ
లం । స్తిమితోదధివద్యోగీ స్వయం తిష్ఠతి నాన్యథా ॥ ౨౩ ॥ పరం నిర్వాణనిష్ఠస్య యోగినః పరమాస్థి
తిః । స్వయం చ న విజానాతి న హరిర్న మహేశ్వరః ॥ ౨౪ ॥ న మయా చ పరిజ్ఞాతుం శక్యతే యోగినః స్థి
తిః । నాపి వేదేన మానేన న చ స్మృతిపురాణకైః ॥ ౨౫ ॥ అహో నిర్వాణనిష్ఠస్య యోగినః పరమా
స్థితిః । యాదృశీ పరమా నిష్ఠా తాదృశ్యేవ హి కేవలం ॥ ౨౬ ॥ ఏవంరూపా పరా నిష్ఠా శివస్యాస్తి స్వ
భావతః । శివాయాశ్చాంబికాభర్తుః ప్రసాదేన హరేరపి ॥ ౨౭ ॥ యథా మమాపి చాన్యేషాం న
చాద్యాపి మహేశ్వరః । తాదృగ్రూపో మహాదేవః ఖలు సాక్షాత్సనాతనః ॥ ౨౮ ॥ ఈదృశీ ప
రమా నిష్ఠా గురోస్సాక్షాన్నిరీక్షణాత్ । కర్మసామ్యే త్వనాయాసా సిధ్యత్యేవ న సంశయః ॥
౨౯ ॥ దేశికం దేవదేవేశం శివం వింద్యాద్విచక్షణః । తదిష్టం సర్వయత్నేన ప్రకుర్యాత్సర్వదాద
రాత్ ॥ ౩౦ ॥ స్వస్యానిష్టమపి ప్రాజ్ఞః ప్రకుర్యాద్గురుణోదితం । గురోరిష్టం తు కుర్వాణః పరం ని
ర్వాణమృచ్ఛతి ॥ ౩౧ ॥ స్వాశ్రమం చ స్వజాతిం చ స్వకీర్తిం చ తథైవ చ । స్వాదృష్టం లోకవిద్విష్టం
బంధుపుత్రాదిసంజ్ఞితమ్ ॥ ౩౨ ॥ గృహక్షేత్రధనాదీనాం హానిం క్లేశం సుఖం తథా । అనపేక్ష్య గురో
రిష్టం కుర్యాన్నిత్యమతంద్రితః ॥ ౩౩ ॥ గురౌ ప్రీతే శివస్సాక్షాత్ప్రసన్నః ప్రతిభాసతే । గురోర్దేహే
మహాదేవస్సాంబస్సన్నిహితస్సదా ॥ ౩౪ ॥ గురోరనిష్టం మోహాద్వా న కుర్యాత్కురుతే యది । పచ్య
తే నరకే తీవ్రే యావదాభూతసంప్లవం ॥ ౩౫ ॥ శివే క్రుద్ధే గురుస్త్రాతా గురౌ క్రుద్ధే న కశ్చన । తస్మాది
ష్టం గురోః కుర్యాత్కాయేన మనసా గిరా ॥ ౩౬ ॥ గురుర్నామాత్మనో నాన్యస్సత్యమేవ న సంశయః।
ఆత్మలాభాత్పరో లాభో నాస్తి నాస్తి న సంశయః ॥ ౩౭ ॥ అనాత్మరూపం దేహాది యో దదాతి పితా తు
సః । న గురుః కథితః ప్రాజ్ఞైః క్లేశహేతుప్రదో హి సః ॥ ౩౮ ॥ అష్టైశ్వర్యప్రదస్తద్వద్గంధర్వాది
పదప్రదః । సార్వభౌమప్రదశ్చాపి న గురుః క్లేశదో హి సః ॥ ౩౯ ॥ మంత్రతంత్రాదిదస్తద్వల్లౌకికో

ఆత్మనో నాన్య ఇతి॥ పరమాత్మనో నవ్యతిరిక్తః స ఏవ గురుమూర్తిమాస్థాయావతిష్ఠతే॥ ఉక్తం హి తత్త్వప్రకాశే- యోజయ
తి పరే తత్త్వే స దీక్షయాచార్యమూర్తిస్థ ఇతి॥ ౩౭॥ ౩౮॥ ౩౯॥ ౪౦॥ సత్యవత్సకలమితి॥ సః ఘటస్సన్ పట ఇత్యాదినా సత్యవత్ప్రతి

+ తథాపి తంతు న తత్త్వతః ఇతి పాఠాంతరం.

తిభాతమపికృత్స్నం ద్వైతరూపమసత్యరూపేణ నిశ్చిత్య దేహేంద్రియాది సంఘాతసాక్షి చిన్మాత్రరూపమాత్మానంత తో విభజ్యానవచ్ఛిన్నచిదాత్మకం యత్పరం బ్రహ్మ తదేవ త్వమసీతి వేదాంతమహావాక్యలక్షణేన ప్రదీపేన య ఏవం ప్రత్యగాత్మ తత్త్వం ప్రబోధయతి। ఏష ఏవ సాక్షాద్గురుర్నాన్యః- నిశ్శేషదుఃఖోచ్ఛిత్తి నిరతిశయానందావాప్తిలక్షణస్య పురుషార్థస్య ప్రాపకత్వాదిత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ఏతదేవ ప్రపంచయతి ॥ దృశ్యరూపమిత్యాదినా ॥ ఇదం పరిదృశ్యమానం నామరూపాత్మకం స్వగతసజాతీయభేదాత్మకం సర్వం జగత్ స్వాజ్ఞానపరికల్పితత్వాదధిష్ఠానస్వాభావికచిత్సదానందాద్వితీయపరశివస్వరూపాహం శబ్దార్థేకల్పితత్వాత్ స్వాత్మవ్యతిరేకేణ దృశ్యం కించిన్నాస్తీతి నిశ్చిత్య అద్వితీయం బ్రహ్మ త్వమసీతి యో బోధయతి స ఏవ గురుర్నాన్యః ॥ ౪౩ ॥ కృపయైవేతి ॥ ఉక్తవిధలక్షణస్య గురోర్నిరతిశయానందరూపత్వాదవాప్తసకలకామత్వాచ్చ। యస్త్వాత్మరతిరేవ స్యాదాత్మతృప్తశ్చ మానవః॥ ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్టస్తస్య

కార్యం న విద్యత ఇతి భగవద్వచనాత్తస్య కార్యం న విద్యత ఇతి భగవద్వచనాత్తస్య ప్రయోజనాభావేపి శిష్య ప్రత్యుపదేశకారణం కృపైవ- గురుగురురితి॥ గురవః పిత్రాద్యాస్తేషామప్యసౌ బ్రహ్మవిద్యాగురురిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ వేదాంతాంబుజభాస్కరమితి ॥ వేదాంతా ఏవాంబుజం వేదాంతాంబుజం ముకుళితం దుర్విజ్ఞేయార్థకత్వాదీదృగ్భూతం వేదాంతాంబుజం య ఆదిత్య ఇవ వికాసయతి సర్వవేదాంతార్థప్రకాశకత్వాద్వేదాంతాంబుజభాస్కరః తమిత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ గురుస్సర్వాణి దుఃఖాని నిశ్శేషతో నాశయతీతి ॥ ప్రతిజ్ఞాతమర్థముపసంహరతి ॥ సర్వవేదాంతేతి స్పష్టోర్థః ॥ ౪౬ ॥

పాయద స్తథా । న గురుః కథితః ప్రాజ్ఞైః క్లేశహేతుప్రదో హి సః ॥ ౪౦ ॥ సత్యవత్సకలం భాతం నిశ్చిత్యాసత్యరూపతః । సర్వసాక్షితయాత్మానం విభజ్య పరచేతనం ॥ ౪౧ ॥ యస్త్వం తదితి వేదాంతప్రదీపేన స్వకం నిజం । శివత్వం బోధయత్యేష గురుస్సాక్షాన్న చాపరః ॥ ౪౨ ॥ దృశ్యరూపమిదం సర్వం దృగ్రూపేణ విలాప్య చ । దృగ్రూపం బ్రహ్మ యో వక్తి స గురుర్నాపరః పుమాన్ ॥ ౪౩ ॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానం కృపయైవ దదాతి యః । సోయం గురుగురుస్సాక్షాచ్ఛివ ఏవ న సంశయః ॥ ౪౪ ॥ తాదృశం దేశికం సాక్షాద్వేదాంతాంబుజభాస్కరం । తోషయేత్సర్వయత్నేన శ్రేయసే భూయసే నరః ॥ ౪౫ ॥ సర్వవేదాంతవాక్యానామర్థస్సంగ్రహరూపతః । కథితశ్చ మయా దేవా మహాపరమేశ్వరః ॥ ౪౬ ॥ సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్సాక్షాదాప్తకామః కృపాకరః । సర్వదోషవినిర్ముక్తస్సత్యమేవాబ్రవీన్మమ ॥ ౪౭ ॥ యథాహ సర్వవేదానామర్థం సర్వజ్ఞ ఈశ్వరః । తథైవ కథితోస్మాభిస్సత్యమేవ న సంశయః ॥ ౪౮ ॥ స్వప్రకాశస్వరూపస్య స్వతశ్శుద్ధస్య శూలినః । కరామలకవత్సర్వం ప్రత్యక్షం న హి సంశయః ॥ ౪౯ ॥ వేదానామన్యథైవార్థం వదంతి విమోహితాః । మహాసాహసికా ఏవ తే నరా హి న సంశయః ॥ ౫౦ ॥ మదుక్తార్థప్రకారేణ వినా యే ప్రవదంతి యే । అంధకూపే నిరాలంబే పతంత్యేవ న సంశయః ॥ ౫౧ ॥ వేదార్థం పరమాద్వైతం నేతరత్సురపుంగవాః । నో చేదత్రైవ మే మూర్ధా పతిష్యతి న సంశయః ॥ ౫౨ ॥ అన్యథా వేదవాక్యానామర్థ ఇత్యభిశంకయా । అనిశ్చితార్థాశ్చేన్మూర్ధా యుష్మాకం చ పతిష్యతి ॥ ౫౩ ॥ ఇతః పరం న వక్తవ్యం విద్యతే సురపుంగవాః । సత్యమేవ మయా ప్రోక్తం శంభోః పాదం స్పృశామ్యహం ॥ ౫౪ ॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ ఏవముక్త్వా మహాతేజా బ్రహ్మా చ సురపుంగవాన్ । ప్రత్యగ్భూతం పరానందం సాక్షాత్ పశుపతిమీశ్వరం ॥ ౫౫ ॥ పరమాద్వైతరూపం తం భవరోగస్య భేషజం । స్మృత్వా స్తుత్వా పునః స్తుత్వా భక్త్యా పరవశోభవత్ ॥ ౫౬ ॥ దేవాశ్చ దేవదేవేశం స్మృత్వా సాంబం త్రియంబకం । ప్రణమ్య దండవద్భూమావివశాద్రిభవన్ముదా ॥ ౫౭ ॥ దేవదేవో మహాదేవో మహాకారుణికోత్తమః । తత్రైవావిర

౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ఏవముక్త్వేత్యాది సూతవాక్యం ॥ ౫౫ ॥

భాగాద్దేవ్యాస్సహసస్యతపోధనాః ॥ ౫౮॥ విష్ణుశ్చ పద్మయా సార్ధం తత్రైవ బ్రహ్మవిత్తమః । ఆగతో భగవాన్ ద్రష్టుమశేషసురనాయకః ॥ ౫౯ ॥ పుష్పవృష్టిరభవద్యథాపురా స్వస్తిపూర్వవచనాని చాభవన్ । తత్ర భక్తిసహితేన విష్ణునా పద్మయా చ పరిపూజితశ్శివః ॥౬౦॥ శంకరోఽపి శశిశేఖరః పరస్త్వంబయైవ సహితస్సనాతనః । తత్ర నృత్తమకరోదతిప్రభుస్స్వస్వరూపపరవేదనప్రియాత్ ॥ ౬౧ ॥ సర్వలోకజననీ శివా పరా పాపనాశకరబోధదాయినీ । బ్రహ్మవజ్రధరపూర్వకానిమాన్ స్వానుభూతిసహితేన చక్షుషా ॥ ౬౨ ॥ విలోక్య కారుణ్యబలేన కేవలం ప్రబోధయామాస సురోత్తమానిమాన్ । పునః ప్రజానాథపురస్సరాస్సురాః ప్రనృత్యమానం శివమంశివామపి॥౬౩॥ త్వక్చక్షుషైవ దదృశుశ్శ్రుతిమస్తకోత్థవిజ్ఞానరూపపరలోచనగోచరాకారం। భక్త్యా పునః పరమకారుణికం మహాంతం పంచాక్షరేణ భవపాశహరేణ పూజ్యం ॥ ౬౪ ॥ తుష్టువుశ్శ్రుతివచోభిరాదరాన్నష్టకష్టభవపాశబంధనాః । ఇష్టసిద్ధిరభవద్దివస్సురా ఇత్యవోచదశుభాపహశ్శివః ॥ ౬౫॥ శాంకరీవశరదాగతప్రియా బంధహేతుమలనాశకారిణీ । తత్ప్రసాదబలలబ్ధవేదనా ఇత్యవోచదభవన్నతిప్రియా ॥ ౬౬ ॥ కేశవోఽపి సురపుంగవాన్ప్రతి ప్రహాసంభరయముద్భృతప్రభుః । సర్వవేదశిరసామగోచరః ప్రీత ఏవ భవతామితి ద్విజాః॥ ౬౭॥ దేవోఽపి కారుణ్యరసార్ద్రమానసః సురానశేషానజపూర్వకాన్ప్రతి। ఉవాచ గీతా మతిశోభనామిమాం మమానుకూలామపి యః పఠేద్ద్విజః ॥ ౬౮ ॥ సయాతి మామేవ నిరస్తబంధనః పరాశివా వాచి సదైవ వర్తతే। దివాకరేణాపి సమశ్చ తేజసా శ్రియా ముకుందేన సమస్సదా భవేత్ ॥౬౯॥ ఏషా గీతా బ్రహ్మగీతాభిధానా శ్రుత్యా యుక్తా సర్వగీతోత్తమా చ। వేదాకారా వేదనిష్ఠైర్ద్విజేంద్రైః భక్త్యా పాఠ్యా నైవ శూద్రాదిభిశ్చ॥ ౭౦ ॥ ఇత్యేవం పరమశివః ప్రభావ్యనాథః శిష్టానామశుభహరః పురత్రయారిః । భక్తానామమలసుఖప్రబోధకారీ తత్రైవ స్ఫురణసుఖేతిరోబభూవ ॥ ౭౧ ॥ దేవీ సా కమలసహస్రపత్రనేత్రా కారుణ్యాదఖిలసురానజం విలోక్య । సుప్రీతా పరమసుఖప్రబోధరూపా తత్రైవ స్ఫురణసుఖేతిరోబభూవ ॥ ౭౨ ॥ విష్ణుర్లక్ష్మ్యా సాకమాశ్వాస్య దేవాన్ తుష్టః పుష్టస్స్వస్య వైకుంఠమాప । బ్రహ్మాఽపి వాణ్యాత్మవిద్యానియుక్తాం త్యక్త్వా రుద్రధ్యాననిష్ఠో బభూవ ॥ ౭౩ ॥ దేవాస్సర్వే దండవద్భూమిభాగే భక్త్యా సార్ధం పద్మయోనిం ప్రణమ్య । హృష్టాత్మానః తత్త్వబోధైకనిష్ఠాస్సద్యస్స్వం స్వం దేశమీయుర్ద్విజేంద్రాః ॥ ౭౪ ॥ ఇత్థం సా తూద్బ్రహ్మగీతా భవద్భ్యశ్శుద్ధజ్ఞానైరాదరేణ శ్రుతైవ। మత్తశ్శ్రద్ధాభక్తియుక్తస్య విప్రాసి నిత్యం దేయా నేతరస్యాతిశుద్ధా ॥ ౭౫ ॥ ఇతి పరశివభక్త్యా ప్రాప్తవిద్యస్తు సూతః

౫౬ ॥ ౫౭॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥

౭౦ ॥ ౭౧ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ ౭౪ ॥ ౭౫ ॥ ఇతి పరశివభక్త్యైతి కవివాక్యం ॥ ౭౬ ॥ ౭౭ ॥

సుఖతరనశివతత్త్వప్రాప్తికామేవగీతాం। మునిగణహితబుద్ధ్యాభాష్యనిర్వాణరూపంపరతర మవలోక్య ప్రజ్ఞయామౌనమాప ॥ ౭౬ ॥ మునయశ్చగురుంపరవేదినంప్రణిపత్యసమస్తహితప్రదం।హృదయస్థ మహాంపదలక్షితం పరతత్త్వతయైవవిదుస్థితం॥౭౭ ॥

ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే
బ్రహ్మగీతాసూపనిషత్సుబ్రహ్మవిద్యాయాం ద్వాదశోధ్యాయః॥
బ్రహ్మగీతా సమాప్తా.

పురాణాదిభిర్యత్రయత్రత్రిమూర్తివిశేషైకతయాఉత్కర్షాపకర్షావుచ్యేతే-తావుభౌపుత్రమిత్రకళత్రాదిషు ఆసక్తచిత్తానాంవిషయలుబ్ధానాంమూఢానాంసోపానక్రమేణాత్మజ్ఞానసిద్ధ్యర్థమేవఉత్కర్షాపకర్షావుచ్యేతే- కించ పరమకృపానిధి శ్రీనివాసుదేవాఖ్యో విష్ణుర్వ్యాసరూపేణావతీర్య లోకానుగ్రహార్థం మష్టాదశపురాణాని వ్యాచష్టే- లోకానుగ్రహంకృతవతాభగవతావ్యాసేనోత్కర్షాపకర్షౌకథముచ్యేతే - తస్మాత్తేషాంరుచ్యర్థమేవ ననిందార్థం- కించ శివశ్శంకరశ్శంభుర్మహాదేవః విష్ణుర్నారాయణోవాసుదేవ ఇత్యాదీన్యనంతనామాన్యాత్మవాచ కానీతిమత్వా ఉత్కర్షాపకర్షయోస్స్వాజ్ఞానపరికల్పితత్వాన్ముముక్షుణాతయోరాగ్రహోనకర్తవ్యః ॥

ఇతిశ్రీమత్కాశీవిలాసక్రియాశక్తిపరమభక్తశ్రీమత్త్ర్యంబకపాదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గ
ప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్య
దీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - ఉపరిభాగే - బ్రహ్మగీతాయాం
బ్రహ్మవిద్యాయాం-యోగశాస్త్రే ద్వాదశోధ్యాయః
సమాప్తా బ్రహ్మగీ వ్యాఖ్యా.

శ్రీశంకరగురుభ్యోనమః.

సవ్యాఖ్యాయాం- సూతసంహితాయాం- యజ్ఞవైభవఖండే- ఉపరిభాగే-

సూతగీతా ప్రారంభః.

ఓం॥ ఐశ్వరం పరమానందమనంతం సత్యచిద్ఘనం। ఆత్మత్వేనైవపశ్యంతంనిస్తరంగసముద్రవత్ ॥౧॥
నిర్వికల్పంసుసంపూర్ణంసుప్రసన్నంశుచిస్మితం। భాసయంతంజగద్భాసాభానుమంతమివాపరం॥ ౨॥
ప్రణమ్యమునయస్సూతందండవత్పృథివీతలే। కృతాంజలిపుటాభూత్వాతుష్టువుఃపరయాముదా॥ ౩॥
నమస్తేభగవంఛంభుప్రసాదావాప్తవేదన। నమస్తేభగవంఛంభుచరణాంభోజవల్లభ ౪॥ నమస్తేశం
భుభక్తానామగ్రగణ్యసమాహిత। నమస్తేశంభుభక్తానామతీవహితబోధక ॥ ౫ ॥నమస్తేవేదవేదాం
తపద్మషండదివాకర। వ్యాసవిజ్ఞానదీపస్యవర్తిభూతాయతేనమః ॥ ౬ ॥ పురాణముక్తామాలాయా
స్సూత్రభూతాయతేనమః। అస్మాకంభవవృక్షస్యకుఠారాయనమోస్తుతే ॥౭ ॥ కృపాసాగరసర్వే
షాంహితప్రదనమోస్తుతే। నమోవిజ్ఞాతదోషాయనమోజ్ఞానగుణాయతే ॥ ౮ ॥ మాతృభూతా
యమర్త్యానాంవ్యాసశిష్యాయతేనమః। ధర్మిష్ఠాయనమస్తుభ్యంబ్రహ్మనిష్ఠాయతేనమః॥ ౯ సమా
యసర్వజంతూనాంసారభూతాయతేనమః। సాక్షాత్సత్యపరాణాంతుసత్యభూతాయతేనమః॥౧౦॥
నమోనమోనమస్తుభ్యం పునర్భూయోనమోనమః॥ అస్మాకంగురవేసాక్షాన్మహస్స్వాత్మప్రదాయి
నే ॥ ౧౧॥ ఏవంగోత్రవర్యాస్తుత్వా సూతంసర్వహితప్రదం॥ప్రశ్నంప్రచక్రిరేసర్వేసర్వలోకహి
తైషిణః ॥ ౧౨॥ సోపిసూతస్స్వతస్సిద్ధస్వరూపానుభవాత్పరాత్। ఉత్థాయస్వగురుంవ్యాసంధ్యాత్వాస
ర్వహితేరతం ॥ ౧౩ ॥ అస్మిన్నవసరేవ్యాసస్సాక్షాత్సత్యవతీసుతః। భస్మోద్ధూళితసర్వాంగస్త్రిపుండ్రాం
కితమస్తకః॥ ౧౪॥ కృష్ణాజినీసోత్తరీయఆషాఢనవిరాజితః। రుద్రాక్షమాలాభరణస్తత్రైవావి
రభూత్స్వయం॥ ౧౫ ॥ తందృష్ట్వాదేశికేంద్రాణాందేశికంకరుణాకరం। సూతస్సత్యవతీసూనుం
స్వశిష్యైస్సహసత్తమైః ॥ ౧౬ ॥ ప్రణమ్యదండవద్భూమౌప్రసన్నేంద్రియమానసః । యథార్హం
పూజయామాసదత్వాచాసనముత్తమం ॥ ౧౭॥ భగవానపిసర్వజ్ఞస్సాక్షాత్సత్యవతీసుతః। ప్రాహగం
భీరయావాచాస్వశిష్యంప్రతిసత్తమః॥ ౧౮ ॥ భద్రమస్తుసుసంపూర్ణంసూతశివ్యామమాస్తిక। తవై
షామపికింకార్యంమయాతద్బ్రూహిమేనఘ ॥ ౧౯ ॥ఏవంవ్యాసవచశ్శ్రుత్వాసూతఃపౌరాణికోత్తమః।
ఉవాచమధురంవాక్యంలోకానాంహితముత్తమం॥ ౨౦ ॥ సూతః॥ ఇమేహిమునయశ్శ్రద్ధాస్సత్యధర్మ

ఓమ్॥అథవిద్యార్థినాగురునమస్కారస్తుతిః ప్రథమతః కర్తవ్యేతి వ్యుత్పాదయితుం సూతగీతాం శ్రోతుకామై
ర్నైమిశీయైఃకృతే నమస్కారస్తుతీ ఉపనిబధ్నాతి ॥ ఐశ్వరమితి ॥ ఆనందమనంత మిత్యాదివిశేషణమసకృదుక్తా
ర్థం॥ ఆత్మత్వేనైవేతి॥౧ ॥ సచ్చిదానందైకరస మద్వితీయంయత్పరంబ్రహ్మ తదాత్మభావేనైవ సాక్షాత్కుర్వంతమ
తఏవనిస్తరంగసముద్రవన్నిర్వికల్పంవికల్పహేతో స్తత్వతోఽసంభవాదతఏవసుసంపూర్ణమపరిచ్ఛిన్నమవాప్తనిరతి
శయానందరూపత్వాత్సుప్రసన్నమతఏవశుచిస్మితమాత్మీయతేజసాకృత్స్నంజగద్భాసయంతం తదానీమపరంసూర్య
మివస్థితం-ఏతావద్భిర్విశేషణైస్తస్యవక్ష్యమాణార్థోపదేశసామర్థ్యం [illegible] నమస్కారయోగ్యత్వమవ
ధారితం॥౨ ॥ నమస్తే భగవన్నిత్యాది నైమిశీయై ఋషిభిః కృతం సూతస్తోత్రం । ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬॥ ౭ ॥ అజ్ఞా
తదోషాయేతి అవిద్యమానదోషాయేత్యర్థః॥౮ ॥ ౯॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥ప్రశ్నం [illegible] గీతా [illegible] ప్రశ్నంకృ
తవంత ఇత్యర్థః ॥ ౧౨॥ గుర్వనుజ్ఞామంతరేణ యథావత్ప్రతిపత్త్యసంభవాద్గు [illegible] జ్ఞాత ఏవాహమిమాం
గీతాంబ్రువాణీత్యభిప్రాయేణ తద్ధ్యానాదికం కృతవానిత్యాహ ॥ సోపీతి [illegible] ౧౪ ॥ [illegible] లాశోదండ
ఆషాఢ ఇత్యమరకోశాత్-పలాశదండ [illegible] జితః॥ ౧౫॥౧౬॥ ౧౭ ॥ ౧౮ [illegible] ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ వ్యా

సోఽపికృతసన్నిధానస్సన్ సూతస్యపూజానమస్కారాదినాతుష్టోభూత్వా తస్యపరమార్థదర్శనే సామర్థ్యాయతదాధారకం పరమేశ్వరం తద్ధృదయే స్థాపయామాస ॥ ౨౫॥ సూతోఽపి స్వేష్టదేవతానమస్కారపూర్వకం మునిభిః పృష్టాం మాహాత్మ్యయాం గీతాం వక్తుం ప్రారబ్ధవానితి ప్రఘట్టార్థః ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీ మాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే సూతగీతాయాం ప్రథమోధ్యాయః.

అథసూత ఆత్మీయాం గీతాం వక్తుమారభమాణః శ్రోతౄనభిముఖీకరోతి శ్రుణుతేతి ॥ విజ్ఞాయతేఽనేనేతి విజ్ఞానం వేదసంమతమూలప్రమాణస్యాభిమతమతో వక్ష్యమాణార్థః క్వచిదప్యప్రామాణ్యశంకానకార్యేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత్ర వేదసిద్ధాన్ పతిపాశపశుపదార్థాన్ క్రమేణదర్శయతి - అస్తికశ్చిదిత్యాదినా ॥ స్వతస్సిద్ధ ఇతి ॥ స్వాధీనాసిద్ధిర్యస్యసః తాదృశ ఇత్యర్థః అన్యకారణాదస్యసిద్ధిః కింతుసర్వదా సిద్ధస్వభావ ఏవాయమనేననిత్యత్వముక్తం భవతి ॥ శ్రుతిసిద్ధం సత్యస్వరూపలక్షణం దర్శయతి ॥ సత్యేతి ॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః - సాక్షాత్స్వరూపజ్ఞానస్య దురవగాహత్వాత్ తటస్థలక్షణమాహ ॥ విశ్వస్యేతి ॥ సృష్టిస్థితిసంహృతీనాం కర్తా యస్స ఏవ పరశివః - స ఏవ వక్ష్యమాణేభ్యః పశుపాశేభ్యో విలక్షణ

పరాయణాః । మద్గీతాశ్రవణేచైషామస్తి శ్రద్ధా మహత్తరా ॥ ౨౧॥ భవత్ప్రసాదసత్త్యైవ శక్యతే సా వి భాషితుం । యది ప్రసన్నో భగవాన్ వదేత్యాజ్ఞాపయాద్యమాం ॥ ౨౨॥ ఇతి సూతవచశ్శ్రుత్వా భగవాన్కరుణానిధిః । త్వదీయామద్య తాంగీతాం వదైషామర్థినాం శుభాం ॥ ౨౩ ॥ ఇత్యుక్త్వా శివ్యమాలింగ్య హృదయం తస్య సంస్పృశన్ । సాంబం సర్వేశ్వరం ధ్యాత్వా సిరిక్షైవ్యనం కృపాబలాత్ ॥ ౨౪॥ స్థాపయిత్వా మహాదేవం హృదయే తస్య సుస్థిరమ్ । తస్యమూర్ధానమాఘ్రాయ భగవానగమద్గురుః ॥ ౨౫ ॥ సోఽపి సూతః పునస్సాంబం ధ్యాత్వాదేవం త్రియంబకం । ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ స్మృత్వా వ్యాసం చ సద్గురుమ్ ॥ ౨౬ ॥ కృతాంజలిపుటో భూత్వా మంత్రమాద్యం షడక్షరమ్ । జపిత్వా శ్రద్ధయా సార్ధం సిరీక్ష్య మునిపుంగవాన్ ॥ ౨౭ ॥ కృతప్రణామో మునిభిస్స్వగీతామతినిర్మలాం । వక్తుమారభతే సూతస్సర్వలోకహితేరతః ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే- సూతగీతాయాం ప్రథమోధ్యాయః.

—— ఆత్మనాస్తి సృష్టిః ——

ఓం సూత ఉవాచ ॥ శ్రుణుత బ్రహ్మవిచ్ఛ్రేష్ఠా భాగ్యవంతస్సమాహితాః । వక్ష్యామి పరమం గుహ్యం విజ్ఞానం వేదసంమతం ॥ ౧ ॥ అస్తికశ్చిత్స్వతస్సిద్ధ స్సత్యజ్ఞానసుఖాద్వయః । విశ్వస్యజగతః కర్తా పశుపాశవిలక్షణః ॥ ౨ ॥ ఆకాశాదీనిభూతాని పంచతేషాం ప్రకీర్తితాః । గుణాశ్శబ్దాదయః పంచ పంచకర్మేంద్రియాణిచ ॥ ౩ ॥ జ్ఞానేంద్రియాణి పంచైవ ప్రాణాద్యా దశవాయవః । మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తం చేతిచతుష్టయం ॥ ౪ ॥ తేషాం కారణభూతైకా విద్యా షట్త్రింశకః పశుః । విశ్వస్య జగతః కర్తా పశోరన్యః పతిశ్శివః ॥ ౫ ॥ ఆత్మానః పశవస్సర్వే ప్రోక్తా అజ్ఞానినస్సదా । అజ్ఞానమాత్మనామేషామనాద్యేవస్వభావతః ॥ ౬ ॥ సంసారబీజమజ్ఞానం సంసార్యజ్ఞః ప్రమాన్యతః । జ్ఞానాత్తస్యనివృత్తిస్స్యా

త్స్వాత్స్వతంత్రః ప్రతిపదార్థం ॥ పాశపదార్థం దర్శయతి ఆకాశాదీనీతి ॥ మాయాశబలాద్బ్రహ్మణ ఉత్పన్నానిపియదాదిభూతానిపంచ- తేషాం గుణాశ్శబ్దస్పర్శరసాదయః పంచ- ధీకర్మేంద్రియాణి దశ- ప్రాణాపానాద్యాః పంచ- నాగకూర్మకృకరో దేవదత్తో ధనంజయ ఇత్యుక్తాః పంచేతి దశవాయవః- అంతఃకరణచతుష్టయం చేతిచతుస్త్రింశత్ ॥ ౪ ॥ తేషాం కారణభూతాయా మూలావిద్యా సా పంచత్రింశీ- ఏవమాకాశాదిపంచత్రింశత్తత్వాత్మకః ప్రపంచో జీవస్యబంధహేతుత్వాత్పాశస్తేన బధ్యమానో యో జీవాత్మా స ఏవ షట్త్రింశత్సంఖ్యాపూరకః పాశబద్ధత్వాత్పశురిత్యుచ్యతే ॥ పశోరన్య ఇతి ॥ స్వాశ్రయ మాయా మోహకా అవిద్యోపాధికో హి పశుః తదవ్యామోహకమాయోపాధికః సర్వజ్ఞస్సర్వజగత్కర్తా ఈశ్వరః పరః పశుపతిః అతస్తయోరేకత్వశంకానకార్యేత్యర్థః ॥ ౫ ॥ అజ్ఞానినస్సదేతి ॥ అజ్ఞానోపాధిభిన్నా ఆత్మానస్తేన పశవః ప్రోక్తాః- అనాద్యేవేతి ॥ జీవోపాధిభూతం తదజ్ఞానమనాద్యేవాంగీకర్తవ్యమాదిమత్త్వేహి తతః పూర్వమాత్మనస్సంసారాభావప్రసంగాత్ ॥ ౬ ॥ నన్వస్త్వాత్మా దేవః కథం సంసారో భవిష్యతీతి ॥ తత్రాహ సంసారేతి ॥ యతః యస్మాదజ్ఞః స్వస్వరూపయాథాత్మ్యమజానాన ఏవ పురుషః సంసారీ దేహేంద్రియాదిసంఘాతే పుణ్యపాప ఫలయోః సుఖదుఃఖయోరాత్మ

వ్యధ్యాసేన తదుపభోగలక్షణసంసారభోగవాన్ భవతి ॥ తస్మాదజ్ఞానమేవ సంసారస్య నిదానం నాన్యదిత్యర్థః ॥ జ్ఞానాత్తస్యేతి ॥ తస్య సంసారకారణస్యాజ్ఞానస్య తమస ఆలోకేనేవ నివృత్తిర్భవతి- అతశ్చ భావరూపమపి తద్జ్ఞాననివర్త్యత్వాదజ్ఞానమితి వ్యపదిశ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ అజ్ఞానాకారేత్యాది ॥ తస్య చ భావరూపాజ్ఞానస్య మూలప్రకృతిమాయాద్యపరపర్యాయస్య ద్వావాకారౌ ॥ మలినసత్త్వప్రధానా విద్యాఖ్య ఏక ఆకారః - అపరస్తు విశుద్ధసత్త్వప్రధానో మాయాఖ్యః- తత్ర తావదవిద్యాఖ్య ఆకారః సత్త్వమాలిన్యతరతమభావేన బహుధా భిద్యతే తేనైవ చ పశూనాం జీవాత్మనాం భేదః కల్పితః న త్వసౌ వాస్తవః ॥ ౮ ॥ మాయాఖ్యేన తత్త్వజ్ఞానాకారేణ సర్వజ్ఞేశ్వరమను విభాగః కల్పితః ॥ ౯ ॥ ఉక్తమర్థం దృష్టాంతేనోపపాదయతి ॥ ఘటేతి ॥ యథైకమేవాకాశముపాధివశాద్ఘటాకాశమహాకాశాత్మనా భిన్నవత్ప్రతిభాతి ॥ తథైక ఏవ పరశివః ఉదీరితోపాధిద్వయపరిచ్ఛేదవశాజ్జీవేశ్వరభావేన కల్పిత ఇత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ యథా జీవబహుత్వమిత్యాది ఉక్తావిద్యోపాధ్యాకారనానాత్వేన యథా జీవానాం బహుత్వం కల్పితం ॥ ఏవమీశ్వరస్యాపి మాయోపాధికగుణనానాత్వేన బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిభేదేన బహుత్వం కల్పితమిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ జీవానామవాంతరభేదజనకముపాధిం దర్శయతి ॥ దేహేంద్రియేతి ॥ విచిత్రా హి దేహేంద్రియాదిసంఘాతాః అతస్తజ్జన్యా వాసనా అపి తథావి

త్ప్రకాశాత్తమసో యథా ॥ ౭ ॥ అజ్ఞానాకారభేదేన విద్యాఖ్యేనైవ కేవలం । పశూనామాత్మనో భేదః కల్పితో న స్వభావతః ॥ ౮ ॥ అజ్ఞానాకారభేదేన మాయాఖ్యేనైవ కేవలం । విభాగః కల్పితో విప్రాః పరమానందలక్షణే ॥ ౯ ॥ ఘటాకాశమహాకాశవిభాగః కల్పితో యథా । తథైవ కల్పితో భేదో జీవాత్మపరమాత్మనోః ॥ ౧౦ ॥ యథా జీవబహుత్వం తు కల్పితం మునిపుంగవాః । తథా పరబహుత్వం చ కల్పితం న స్వభావతః ॥ ౧౧ ॥ యథోచ్చావచభావస్తు జీవభేదేషు కల్పితః । తథోచ్చావచభావస్తు పరభేదే చ కల్పితః ॥ ౧౨ ॥ దేహేంద్రియాదిసంఘాతవాసనాభేదభేదితా । అవిద్యా జీవభేదస్య హేతుర్నాన్యః ప్రకీర్తితః ॥ ౧౩ ॥ గుణానాం వాసనాభేదభేదితా యా ద్విజర్షభాః । మాయా సా పరభేదస్య హేతుర్నాన్యః ప్రకీర్తితః ॥ ౧౪ ॥ యస్య మాయాగతం సత్త్వం శరీరం స్యాత్తమోగుణః । సంహారాయ త్రిమూర్తీనాం స రుద్రః స్యాన్న చాపరః ॥ ౧౫ ॥ తథా యస్య తమస్సాత్త్వాచ్ఛరీరం సాత్త్వికో గుణః । పాలనాయ త్రిమూర్తీనాం స విష్ణుః స్యాన్న చాపరః ॥ ౧౬ ॥ రజో యస్య శరీరం స్యాత్తదేవోత్పాదనాయ చ । త్రిమూర్తీనాం స వై బ్రహ్మా భవేత్స్రష్టా న చాపరః ॥ ౧౭ ॥ రుద్రస్య విగ్రహం శుక్లం కృష్ణం విష్ణోశ్చ విగ్రహం । బ్రహ్మణో విగ్రహం రక్తం చింతయేద్భుక్తిముక్తయే ॥ ౧౮ ॥ శౌక్ల్యం సత్త్వగుణాజ్జాతం రాగో జాతో రజోగుణాత్ । కార్ష్ణ్యం తమోగుణాజ్జాతమితి విద్యాత్సమాసతః ॥ ౧౯ ॥ పరతత్త్వైకతాబుద్ధ్యా బ్రహ్మాణం విష్ణుమీశ్వరం । పరతత్త్వతయా వేదా వదంతి స్మృతయోఽపి చ ॥ ౨౦ ॥ పురాణాని సమస్తాని భారతప్రముఖాన్యపి । పరతత్త్వైకతాబుద్ధ్యా తాత్పర్యం ప్రవదంతి చ ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిరూపేణ కేవలం మునిపుంగవాః । బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయస్త్వేవ న పరం తత్త్వమాస్తికాః ॥ ౨౨ ॥ తథాపి రుద్రస్సర్వేషాం

ధాః అతస్తాసాం భేదేన భేదితా స్వయమేకాప్యవిద్యా జీవనానాత్వే హేతుర్భవతి ॥ ౧౩ ॥ పరనానాత్వకారణమాహ ॥ గుణానామితి ॥ సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మికా హి మాయా తేషాం గుణానాం పరిణామభేదేన తజ్జన్యా వాసనా బహువిధా జాతాః తాసాం భేదేన భేదితా మాయా సా బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిలక్షణస్యేశ్వరభేదస్య హేతుర్భవతి ॥ ౧౪ ॥ ఉచ్చావచభేదేనావస్థితత్వాత్పరభేదేన తాననుక్రామతి ॥ యస్యేత్యాదినా ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ రుద్రస్య విగ్రహమితి ॥ యత ఏతే రుద్రవిష్ణుప్రజాపతయః క్రమేణ సత్త్వతమోరజోమూర్తయః- అతస్స్వీకృతలీలావిగ్రహా అపి క్రమేణ శుక్లకృష్ణరక్తవర్ణాశ్చింతనీయాః ॥ ౧౮ ॥ ఏతేషామీదృగ్వర్ణత్వముపపాదయతి ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామితి మంత్రవర్ణాత్ ॥ క్రమేణ సత్త్వరజస్తమోగుణాః శుక్లరక్తకృష్ణవర్ణాః అతస్తదుపాధికానాం తాదృగ్వర్ణత్వం యుక్తమితి భావః ॥ ౧౯ ॥ ఏతేషాం పరాభిన్నత్వముపపాదయతి ॥ పరతత్త్వైకతేతి ॥ విశుద్ధసత్త్వోపాధికత్వేనానావృతజ్ఞానతయా పరతత్త్వస్యైషాం చ భేదో నాస్తీత్యేకతాబుద్ధిరేవ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాం పరతత్త్వస్వరూపత్వవ్యవహారే కారణమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిరూపేణేత్యాది ॥ బ్రహ్మాదీనాం హి ద్వైరూప్యం అనావృతజ్ఞానతయా పరతత్త్వాత్మకత్వం బ్రహ్మవిష్ణ్వాదివిశేషరూపత్వం చ- తత్రాద్యేన పరతత్త్వత్వోక్తిః- ద్వితీయేన తు తేషామపరతత్త్వరూపతేత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ త్రి

యాణాం గుణమూర్తీనాం బ్రహ్మవిష్ణ్వాదివిశేషరూపేణాపరతత్త్వరూపత్వే సమానేపి రుద్రస్యోత్కర్షమాహ॥ తథాపీతి॥ తత్ర కారణమాహ ॥ యస్మాదితి ॥ ౨౩॥ సత్త్వస్య రజస్తమోభ్యాముత్కర్షం ప్రతిపాదయతి॥ సత్త్వాత్సుఖం చేతి॥ ౨౪॥ పరతత్త్వప్రకాశస్త్వితి॥ నిరతిశయసత్త్వశరీరత్వాద్రుద్రస్యైవ పరతత్త్వవిషయప్రకాశో మహత్తరః న తథా బ్రహ్మాదీనాం- తేషాం తాదృగ్విధసత్త్వయోగవిరహాదిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏతదేవ వివృణోతి॥ పరతత్త్వతయేతి ॥ నిరతిశయసత్త్వవశేన రుద్రస్సర్వదా స్వాత్మానం పరతత్త్వాత్మకమేవ మన్యతే- న కదాచిదపి తస్య తత్త్వవిషయా విస్మృతిర్భవతి॥ ౨౬॥ దేవతాంతరం తు తథావిధసత్త్వయోగాభావాద్ధరిబ్రహ్మాదిరూపేణైవ స్వాత్మానం మనుతే న పరతత్త్వరూపేణ - రుద్రం తూక్తోపాధివశాద్ధరిబ్రహ్మాదయోపి పరతత్త్వరూపమేవ మన్యంతే న తు స్వసదృశమిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ రుద్రః కథంచిదిత్యాది॥ యథా హరిబ్రహ్మాదీనాం హరిబ్రహ్మరూపత్వాభిమానస్స్వాభావికః న తథా రుద్రస్య రుద్రత్వాభిమానః- కింతు సంహారాదికార్యార్థం కథంచిత్ప్రయత్నవశేన రుద్రరూపేణ స్వాత్మానం మన్యత ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ బ్రహ్మవిష్ణ్వా

ఉత్కృష్టః పరికీర్తితః । స్వశరీరతయా యస్మాన్మనుతే సర్వముత్తమం ॥ ౨౩ ॥ రజసస్తమసస్సత్త్వముత్కృష్టం హి ద్విజోత్తమాః । తత్త్వాత్సుఖం చ జ్ఞానం చ యతిః కించిదపరంపరం ॥ ౨౪ ॥ పరతత్త్వప్రకాశస్తు రుద్రస్యైవ మహత్తరః । బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిదేవానాం న తథా మునిపుంగవాః॥ ౨౫ ॥ పరతత్త్వతయా రుద్రస్స్వాత్మానం మనుతే భృశం । పరతత్త్వప్రకాశేన న తథా దేవతాంతరం॥ ౨౬ ॥ హరిబ్రహ్మాదిరూపేణ స్వాత్మానం మన్వతే భృశం । హరిబ్రహ్మాదయో దేవా న తథా రుద్ర ఆస్తికాః ॥ ౨౭ ॥ రుద్రః కథంచిత్కార్యార్థం మనుతే రుద్రరూపతాం। న తథా దేవతాస్సర్వా బ్రహ్మస్ఫూర్త్యల్పతాబలాత్॥ ౨౮ ॥ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయో దేవాః స్వాత్మానం మన్యతేంజసా। కథంచిత్తత్త్వరూపేణ న తథా రుద్ర ఆస్తికాః ॥ ౨౯ ॥ తత్త్వబుద్ధి స్వతస్సిద్ధా రుద్రస్యాస్య తపోధనాః । హరిబ్రహ్మాది బుద్ధిస్తు తేషాం స్వాభావికీ మతా ॥ ౩౦ ॥ హరిబ్రహ్మాదిదేవాన్యే పూజయంతి యథాబలం । అచిరాన్న పరప్రాప్తిస్తేషామస్తి క్రమేణ హి ॥ ౩౧ ॥ రుద్రం యే వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠాః పూజయంతి యథాబలం। తేషామస్తి పరప్రాప్తిరచిరాన్న క్రమేణ తు ॥౩౨॥ రుద్రాకారతయా రుద్రో వరిష్ఠో దేవతాంతరాత్ । ఇతి నిశ్చయబుద్ధిస్తు నరాణాం ముక్తిదాయినీ ॥ ౩౩ ॥ గుణాభిమానినో రుద్రాద్ధరిబ్రహ్మాదిదేవతాః । వరిష్ఠా ఇతి బుద్ధిస్తు సత్యం సంసారకారణం ॥ ౩౪ ॥ పరతత్త్వాదపి శ్రేష్ఠో రుద్రో విష్ణుః పితామహః । ఇతి నిశ్చయబుద్ధిస్తు సత్యం సంసారకారణం ॥ ౩౫ ॥ రుద్రో విష్ణుః ప్రజానాథః స్వరాట్సమ్రాట్పురందరః । పరతత్త్వమితి జ్ఞానం నరాణాం ముక్తికారణం ॥ ౩౬ ॥ అమాత్యే రాజబుద్ధిస్తు న దోషాయ ఫలాయ హి। తస్మాద్బ్రహ్మమతిర్ముఖ్యా సర్వత్ర న హి సంశయః ॥ ౩౭ ॥ తథాపి రుద్రో విష్ణ్వింద్రాః పరతత్త్వమతిర్భృశం । వరిష్ఠాం న తథాన్యేషు పరస్ఫూర్త్యల్పతాబలాత్॥ ౩౮ ॥ అస్తి రుద్రస్య విప్రేంద్రా అంతస్సత్త్వం బహిస్తమః । విష్ణోరంతస్తమస్సత్త్వం బహిరస్తి రజోగుణః ॥ ౩౯ ॥ అంతర్బహిశ్చ విప్రేంద్రా అస్తి తస్య ప్రజాపతేః । అతోపేత్య గుణం సత్త్వం మనుష్యా వివదంతి చ॥ ౪౦॥ హరిశ్శ్రేష్ఠో హరశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యహో మోహవైభ

వయ ఇత్యాది॥ ౨౯ ॥ అయమత్ర వివక్షితోర్థః॥ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాం సత్త్వగుణసంబంధవిరహాద్బ్రహ్మవిష్ణ్వాదిబుద్ధిరేవ స్వాభావికీ పరతత్త్వబుద్ధిస్తు యత్నసంపాద్యా ॥ రుద్రస్య తు సత్త్వోత్కర్షవశాత్స్వాత్మనః పరతత్త్వబుద్ధిస్స్వాభావికీ। రుద్రత్వబుద్ధిస్తు యత్నసంపాద్యేతి॥ ౩౦॥ ఏవం పరతత్త్వావిర్భావవశేన బ్రహ్మాదిదేవతాభ్యో రుద్రస్యోత్కర్షః ప్రతిపాదితః అతస్స్వాత్మనో ముక్తిసాధనం తస్య పూజాదికమన్యదీయం తు పరంపరయేత్యాహ ॥ హరిబ్రహ్మాదీతి ॥ ౩౨॥ ౩౩॥ రుద్రాకారతయేతి ॥ బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయో హి పరతత్త్వరూపేణ శ్రేష్ఠాః న తు బ్రహ్మత్వవిష్ణుత్వాదివిశేషరూపేణ ॥ రుద్రస్తు రుద్రత్వాకారేణాపి దేవతాంతరాచ్ఛ్రేష్ఠో భవతి ॥ రుద్రత్వస్య విశిష్టసత్త్వోపాధిప్రయుక్తత్వాదిత్యర్థః॥ ౩౪॥ ౩౫॥ పరతత్త్వాదపీతి॥ రుద్రాద్బ్రహ్మాదిదేవతాంతరాధిక్యజ్ఞానవద్రుద్రసహితానాం సర్వేషాం దేవతానాం పరతత్త్వాధిక్యజ్ఞానమపి సంసారకారణమిత్యర్థః ॥ ౩౬॥ తస్మాద్బ్రహ్మమతిరితి ॥ రాజపురుషే రాజబుద్ధివద్ధరిబ్రహ్మాదిషు సర్వత్ర బ్రహ్మబుద్ధిః కర్తవ్యేతి సూచితం ॥ బ్రహ్మస్ఫూర్తిరుత్కర్షాదితి ॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ ౩౯ ॥ బహిస్తమ ఇతి॥ రుద్రస్యాంతస్సత్త్వం శరీరభూతం తమస్తు సంహారాయ బహిరేవ స్థితం- విష్ణోస్తు తమః శరీరం సత్త్వం తు పాలనాయ బహిరేవావతిష్ఠతే॥

బ్రహ్మణస్తు శరీరమపి రజోగుణాత్మకం బహిరపి స్పష్టమేతదేవ రజః అతశ్చ సత్త్వగుణయోగాద్రుద్రవిష్ణూ లోకై ర్పూజనీయావిత్యుచ్యతే బ్రహ్మా తు తద్విరహాత్తాదృశం త్రైవిధ్యం న ప్రాప్నోతి ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ఇతోపి శివ జ్ఞానం ముక్తిసాధనమిత్యాహ ॥ నిర్వికల్ప ఇతి ॥ ప్రత్యస్తమితసకలవికల్పజాతే ఏతస్మిన్ బ్రహ్మణి యేషాం నిష్ఠా తేషాం ముక్తి రయత్నతస్సిద్ధా ॥ ౪౫ ॥ తచ్చ నిర్వికల్పం పరబ్రహ్మ సాక్షాత్స్వయం శివ ఏవ స్వలీలయా స్వస్య శివశక్త్యాత్మకతామావి ష్కర్తుమర్ధనారీశ్వరవిగ్రహో జాతస్తస్మాదీదృగ్విగ్రహవాన్ శివ ఏవ సాక్షాత్పరతత్త్వం ॥ హరిబ్రహ్మాదయస్తు తాదృ శవిగ్రహవిరహిత్వాన్న తాదృగ్రూపత్వవ్యపదేశభాజ ఇత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ప్రతిపాదితమర్థం నిగ మయతి ॥ తస్మాదితి ॥ ౫౦ ॥ తత్కిం రుద్రవైలక్షణ్యాద్ధరిబ్రహ్మాదయో జీవా నేత్యాహ బ్రహ్మేతి ॥ ౫౧ ॥ పరమాత్మవి

వం । సత్త్వాభావాత్ప్రజానాథం వరిష్ఠం నైవ మన్యతే ॥ ౪౧ ॥ అనేకజన్మసిద్ధానాం శ్రౌతస్మార్తాను
వర్తినాం । హరశ్శ్రేష్ఠో హరేస్సాక్షాదితి బుద్ధిః ప్రజాయతే ॥ ౪౨ ॥ మహాపాపవతాం న్యూనానాం హరి
శ్శ్రేష్ఠో హరాదితి । బుద్ధిర్విజాయతే తేషాం సదా సంసార ఏవ హి ॥ ౪౩ ॥ నిర్వికల్పే పరే తత్త్వే శ్రద్ధా
యేషాం ప్రజాయతే । అయత్నసిద్ధా పరమా ముక్తిస్తేషాం న సంశయః ॥ ౪౪ ॥ నిర్వికల్పం పరం తత్త్వం
నామ సాక్షాచ్ఛివః పరః । సోయం సాంబస్త్రినేత్రశ్చ చంద్రార్ధకృతశేఖరః ॥ ౪౫ ॥ స్వాత్మతత్త్వ
సుఖస్ఫూర్తిప్రమోదాత్తాండవప్రియః । రుద్రవిష్ణుప్రజానాథై రుపాస్యో గుణమూర్తిభిః ॥ ౪౬ ॥
ఈదృశీ పరమా మూర్తిర్యస్యాసాధారణీ సదా । తద్ధి సాక్షాత్పరం తత్త్వం నాన్యత్సత్యం మయోదితం ॥
౪౭ ॥ విష్ణుం బ్రహ్మాణమన్యం వా స్వమోహాన్మన్వతే పరం । న తేషాం ముక్తిరేషాస్తి కుతస్తేషాం పరం
పదం ॥ ౪౮ ॥ తస్మాదేషా పరా మూర్తిర్యస్యాసాధారణీ భవేత్ । స శివస్సచ్చిదానంద స్సాక్షాత్త
త్త్వం న చాపరః ॥ ౪౯ ॥ బ్రహ్మవిష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ విభక్తా అపి పండితాః । పరమాత్మవిభాగస్థా న జీవవ్యూ
హసంస్థితాః ॥ ౫౦ ॥ అవిద్యోపాధికో జీవో న మాయోపాధికః ఖలు । మాయోపాధికచైతన్యం పర
మాత్మా హి నాపరం ॥ ౫౧ ॥ మాయాకార్యగుణచ్ఛన్నా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః । మాయోపాధిపర
వ్యూహే న జీవవ్యూహసంస్థితాః ॥ ౫౨ ॥ పరమాత్మవిభాగత్వం బ్రహ్మాదీనాం ద్విజర్షభాః । సమాన
మపి రుద్రస్తు వరిష్ఠో నాత్ర సంశయః ॥ ౫౩ ॥ బ్రహ్మావిష్ణుశ్చ రుద్రస్య స్వసాధారణరూపతః । స్వవిభూ
త్యాత్మనా చాపి కుర్వాతే ఏవ సేవనం ॥ ౫౪ ॥ రుద్రస్స్వేనైవ రూపేణ విష్ణోశ్చ బ్రహ్మణస్తథా । సేవనం
నైవ కురుతే విభూత్యా ద్వయోరపి ॥ ౫౫ ॥ కేవలం కృపయా రుద్రో లోకానాం హితకామ్యయా । స్వ
విభూత్యాత్మనా విష్ణోర్బ్రహ్మణశ్చాపరస్య చ ॥ ౫౬ ॥ కరోతి సేవాం హే విప్రాః కదాచిత్సత్యమీరితం ।
న తథా బ్రహ్మణా విష్ణుర్న బ్రహ్మా న పురందరః ॥ ౫౭ ॥ ఏతావన్మాత్రమాలంబ్య రుద్రం విష్ణుం ప్రజాపతిం ।
మన్యంతే హి సమం మర్త్యా మాయయా పరిమోహితాః ॥ ౫౮ ॥ కేచిదేషాం మహాయాసాత్సామ్యం వాం
ఛంతి మోహితాః । హరేరజస్య చోత్కర్షం హరాద్వాంఛంతి కేచన ॥ ౫౯ ॥ రుద్రేణ సామ్యమన్యే
షాం వాంఛంతి చ విమోహితాః । తే మహాపాతకైర్యుక్తా యాస్యంతి నరకార్ణవం ॥ ౬౦ ॥ రుద్రాదుత్క
ర్షమన్యేషాం వాంఛంతి విమోహితాః । పచ్యంతే నరకే ఘోరే సదా తేన హి సంశయః ॥ ౬౧ ॥ కేచిద
ద్వైతమాశ్రిత్య బైడాలవ్రతికా నరాః । సామ్యం రుద్రేణ సర్వేషాం వాంఛంతి చ విమోహితాః ॥

భాగస్థా ఇతి ప్రతిజ్ఞాతమర్థముపపాదయతి ॥ అవిద్యోపాధిక ఇతి ॥ అవిద్యా మాయా తు ప్రాగుక్తరూపే ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ స్వవిభూత్యాత్మనా చేతి ॥ బ్రహ్మావిష్ణూ రుద్రస్య పరతత్త్వసాధారణరూపతయా శ్రేష్ఠత్వాత్స్వాత్మనా స్వవిభూ త్యా చ తస్యైవ సేవాం కుర్వాతే ॥ రుద్రస్తు స్వరూపేణ విష్ణ్వాదిసేవాం న కరోతి పరతత్త్వవిభాగేన స్వాతంత్ర్యాదితి భావః ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ నను తత్ర తత్ర పురాణాదిషు రుద్రోపి విష్ణ్వాదిదేవతాపూజనం కృతవానితి దృశ్యతే ॥ తత్కథమిత్యత ఆ హ ॥ కేవలమితి ॥ ౫౭ ॥ న తథా బ్రహ్మణేతి ॥ యథా లోకానుగ్రహాయాధికేనాపి సతా రుద్రేణ విష్ణ్వాదిదేవతాః పూ జ్యంతే న తథా బ్రహ్మణా విష్ణుః పూజ్యతే ॥ న చ బ్రహ్మా విష్ణునా ॥ ఉభయోరపరతత్త్వరూపత్వాత్పరతత్త్వరూపతయా తు ఉ భావపి తౌ పరస్పరం పూజ్యావిత్యర్థః ॥ ౫౮ ॥ ఉక్తమేవ రుద్రాధిక్యం దేవతాంతరసామ్యాధిక్యనిందయా ప్రతిపాదయ తి ॥ ఏతావన్మాత్రమిత్యాదినా ॥ ౫౯ ॥ ౬౦ ॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ బైడాలవ్రతికా ఇతి ॥ బిడాలో మార్జారస్తస్య మూషకాది

జిఘృక్షయా యన్నిశ్చలావస్థానం తద్బిడాలవృత్తం తేన చ యుక్తాః కేచిత్పరమార్థమద్వైతమేకమాశ్రిత్య రుద్రస్యాపి సోపాధికత్వావిశేషాద్ధరిబ్రహ్మాదినా సామ్యం వదంతి తేప్యజ్ఞానిన ఇత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥ సోపాధికత్వే సమానేపి అస్త్యేవ రుద్రస్యోత్కర్షవిశేష ఇతి దృష్టాంతైరుపపాదయతి ॥ దేహాకారేణేతి ॥ వాక్యానీతి ॥ విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిరిత్యేవమాదీని రుద్రాధిక్యప్రతిపాదకాని శ్రుతివాక్యాని పౌరాణికానీత్యపి తథైవ ద్రష్టవ్యాని ॥౬౪।౬౫॥౬౬॥ నను శ్రుతిస్మృత్యాదివాక్యాని హరిబ్రహ్మాద్యుత్కర్షప్రతిపాదకాన్యపి దృశ్యంతే తత్రాహ ॥ తానీతి ॥ పరతత్త్వాత్మనా తేషాముత్కర్షప్రతిపాదనం-న తు హరిబ్రహ్మాద్యాత్మనా ॥ ౬౭ ॥ రుద్రాధిక్యప్రతిపాదకాని తు వాక్యాని స్వరూపేణ రుద్రాకారేణైవోత్కర్షం ప్రతిపాదయంతీతి శేషః ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ తేషు రుద్ర ఇతి ॥ తేషు బ్రహ్మాదిషు మాయాపర ఇతి ॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమితి శ్రుతిసిద్ధ త్రిమూర్తీనాం కారణభూతః శివో మాయీ ॥ తస్మాదపి సిసృక్షావస్థాపన్నః శివశక్త్యాత్మనా ద్విధా ప్రతిభాసమానః సత్యాదిలక్షణః పరశివః శ్రేష్ఠః శివభక్తిభావం పరిత్యజ్య ప్రా

౬౨॥ దేహాకారేణ చైకత్వే సత్యపి ద్విజపుంగవాః। శిరసా పాదయోస్సామ్యం సర్వథా నాస్తి హి ద్విజాః॥
౬౩॥ యథాస్యాపానయోస్సామ్యం ఛిద్రత్వేపి న విద్యతే। తథైకత్వేపి సర్వేషాం రుద్రసామ్యం న వి
ద్యతే ॥ ౬౪ ॥ విష్ణుప్రజాపతీంద్రాణాముత్కర్షం శంకరాదపి। ప్రవదంతీవ వాక్యాని శ్రౌతాని ప్ర
తిభాంతి చ॥ ౬౫॥ పౌరాణికాని వాక్యాని స్మార్తాని ప్రతిభాంతి చ । తాని తత్త్వాత్మనా తేషాముత్క
ర్షం ప్రవదంతి హి ॥ ౬౬ ॥ విష్ణుప్రజాపతీంద్రేభ్యో రుద్రస్యోత్కర్షమాస్తికాః । వదంతి యాని వా
క్యాని తాని సర్వాణి హే ద్విజాః॥౬౭॥ ప్రవదంతి స్వరూపేణ తథా తత్త్వాత్మనాపి చ । నైవం విష్ణ్వాది
దేవానామితి తత్త్వవ్యవస్థితిః॥ ౬౮ ॥ బహునోక్తేన కిం సర్వా త్రిమూర్తీనాం విభూతయః । వ
రిష్ఠా హి విభూతిభ్యస్త్వవరిష్ఠా న సంశయః॥౬౯॥ తేషు రుద్రో వరిష్ఠశ్చ తతో మాయీ పరశ్శివః। మాయా
విశిష్టాత్సర్వజ్ఞాత్సాంబస్సత్యాదిలక్షణః॥౭౦॥ వరిష్ఠో మునయస్సాక్షాచ్ఛివో నాత్ర విచారణా। శివాద్వ
రిష్ఠో నైవాస్తి మయా సత్యముదీరితమ్॥ ౭౧॥ శివస్వరూపమాలోక్య ప్రవదామి సమాసతః । శివాద
న్యతయా భాతం శివ ఏవ న సంశయః॥ ౭౨॥ శివాదన్యతయాభాతం శివం యో వేద వేదతః । స వేద పర
మం తత్త్వం నాస్తి సంశయకారణం॥ ౭౩ ॥ యచ్చైవం సకలం సాక్షాద్వేదవేదాంతవాక్యతః । సముక్తో నా
త్ర సందేహస్సత్యమేవ మయోదితమ్॥ ౭౪॥ భాసమానమిదం సర్వం భానమేవేతి వేద యః । స భానరూ
పం దేవేశం యాతి నాత్ర విచారణా॥ ౭౫॥ ప్రతీతమఖిలం శంభుం తర్కతశ్చ ప్రమాణతః। స్వానుభూ
త్యా చ యో వేద స ఏవ పరమార్థవిత్॥ ౭౬॥ జగద్రూపతయా పశ్యన్నపి నైవ ప్రపశ్యతి । ప్రతీతమఖి
లం బ్రహ్మ స పశ్యతి న సంశయః ॥ ౭౭॥ ప్రతీతమప్రతీతం చ సదసచ్చ పరశ్శివః । ఇతి వేదాంతవాక్యానాం
నిష్ఠా కాష్ఠా సుదుర్లభా ॥ ౭౮ ॥ ఇతి సకలం కృపయా మయోదితం వశ్శ్రుతివచసా కథితం మయాతిథైవ।
యది హృదయే నిహితం సమస్తమేతత్పరమగతిర్భవతామిహైవ సిద్ధా॥౭౯॥ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహా
పురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే సూతగీతాయాం ద్వితీయోధ్యాయః.

త్తసామరస్యః స్వప్రతిష్ఠః పరశివస్తతోపి శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః-అత్ర పరశివమారభ్యోత్తరోత్తరముపాధితరతమభావేన నికర్షః ప్రత్యేతవ్యః॥౭౦॥౭౧॥ ౭౨॥ ౭౩॥ ౭౪॥ వేదత ఇతి॥ ఇదం సర్వం యదయమాత్మేత్యాదివేదవాక్యాదిత్యర్థః ॥౭౫॥ భాసమానమిదమితి ॥ చిదనువిద్ధమిదం సర్వం జగచ్చిద్రూపే బ్రహ్మణి పరికల్పితత్వాత్స్వయం ప్రకాశజ్ఞానరూపం బ్రహ్మైవేతి యో జానీయాదిత్యర్థః॥ అత ఏవామ్నాయతే। చిద్ధీదం సర్వం కాశతే కాశతే చేతి ॥౭౬॥౭౭॥ జగద్రూపతయేతి॥ శుక్తౌ రూప్యవజ్జగద్విషయజ్ఞానస్య మిథ్యాజ్ఞానత్వాత్తద్రూపతయా పశ్యన్నపి పశ్యత్యేవ పశ్యన్నపి నైవ పశ్యతి॥ బ్రహ్మరూపతయా తు ఆరోప్యం సర్వం యః పశ్యతి స ఏవ జ్ఞానీత్యర్థః ॥ ౭౮ ॥ ప్రతీతమితి ॥ ప్రతీత్యా విషయీకృతం ప్రతీతమవిషయీకృతమప్రతీతం తదుభయమపి ప్రత్యేకం భావాభావాత్మకం భవతి ॥ తస్య సర్వస్య దృశ్యత్వధర్మాక్రాంతత్వాత్తాదృగ్రూపాత్పరశివాదనన్యత్వమితి వేదాంతవాక్యానాం తాత్పర్యమిత్యర్థః ॥ ౭౯ ॥ ❋

ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితా తాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే - ఉపరిభాగే సూతగీతాయాం ద్వితీయోధ్యాయః. ... ... ❋

అద్వైతజ్ఞానమేవ వేదాంతవాక్యానాం నిష్ఠాకాష్ఠేత్యుక్తం తదుపపాదయితుమారభతే। శివాదితి॥ సత్యపరానందేతి॥ శివస్య సత్యం జ్ఞానమనంతమానందం బ్రహ్మేతి శ్రుతిసిద్ధస్వరూపాఖ్యానం॥ ఆవిర్భూతమితి॥ ఏతేన ప్రాగసదేవ జగత్కారణాదుత్పద్యత ఇత్యసత్కార్యవాదో నిరస్తః॥ ౧ ॥ అద్వితీయ ఇత్యాదివిశేషణైర్లౌకికకారణవైలక్షణ్యప్రతిపాదనం॥ మృచ్చక్రాదిపదార్థాంతరసహాయయుక్తో హి కులాలాదిర్ఘటాదికార్యం సృజతి శివస్త్వద్వితీయః కథమన్యత్స్రష్టుం శక్నుయాత్॥ విక్రియావద్ధి హి క్షీరాదికం దధ్యాదిభావేన పరిణతం దృష్టం- శివస్త్వవికారీ విక్రియారహితః - అథోచ్యేత స్వాశ్రితయా మాయయా సర్గం జగత్సృజతీతి ॥ తత్రాహ నిర్మల ఇతి ॥ న హి నిర్వికారే బ్రహ్మణి పరమార్థతో మలం సంభవతి ॥ మాయాయా అవిచారితరూపత్వేన తస్య తదాశ్రయత్వాసంభవాదిత్యర్థః ॥ ఏవం లౌకికస్రష్టృవైలక్షణ్యం ప్రతిపాద్య తథావిధస్యాపి స్రష్టృత్వమాహ ॥ తథాపీతి ॥ మణిమంత్రాది దృష్టాంతోపకరణేన తస్య సజ్జనోపయుక్తం ప్రభావవిశేషం కైముతికన్యాయేన దర్శయతి ॥ మణిమంత్రేతి ॥ ౩ నను విరుద్ధమిదముచ్యతే। నిర్మలో నిర్వికారశ్చ తథాపి స్రష్టేతి। తత్రాహ శ్రుతిరితి॥ తస్యా అప్రామాణ్యశంకాం వారయతి ॥ సనాతనీతి॥ సా హి పరశివస్య నైర్మల్యాదికం ప్రతిపాదయతి ॥ తథా అస్మాత్పరశివాత్ కారణాచ్చేతనాచేతనాత్మకస్య సర్వస్య జగతః సర్గస్థిత్యంతం సృష్టిస్థితిసంహారాన్ ప్రతిపాదయతి ॥ అత ఏవామ్నాతం॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే। యేన జాతాని జీవంతి। యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతీతి। వైయ్యాసికం సూత్రమపి ॥ జన్మాద్యస్య యత ఇతి ॥ ౪ ॥ నను దృష్టవిరోధాన్నిర్వికారస్య స్రష్టృత్వప్రతిపాదికా శ్రుతిరప్రమాణమిత్యాశంక్యాహ ॥ అతీంద్రియేతి ॥ దేశకాలస్వరూపవిప్రకృష్టా అర్థా అతీంద్రియార్థా

—*✢ సానన్యసృష్టిః. ✢*—

శ్రీసూత ఉవాచ ॥ శివాత్సత్యపరానందప్రకాశైకస్వలక్షణాత్। ఆవిర్భూతమిదం సర్వం చేతనాచేతనాత్మకం॥ ౧॥ అద్వితీయోఽవికారీ చ నిర్మలశ్చ శివః పరః। తథాపి సృజతి ప్రాజ్ఞాస్సర్వమేతచ్చరాచరం ॥ ౨ ॥ మణిమంత్రౌషధాదీనాం స్వభావోపి న శక్యతే। కిముతవక్తవ్యమాశ్చర్యం శంభోస్స్వపరాత్మనః॥ ౩॥ శ్రుతిస్సనాతనీ సాధ్వీ సర్వమానోత్తమోత్తమా। ప్రాహ చాద్వైతనైర్మల్యం నిర్వికారత్వమాత్మనః॥ ౪ ॥ సర్గస్థిత్యంతమప్యాహ చేతనాచేతనస్య చ। అతీంద్రియార్థవిజ్ఞానే మానం నశ్శ్రుతిరేవ హి ॥ ౫॥ శ్రుత్యైకగమ్యే మాత్రార్థే స తర్కః కిం కరిష్యతి। మానానుగ్రాహకస్తర్కో న స్వతంత్రః కదాచన। ౬॥ శ్రుతిస్సనాతనీ శంభోరభివ్యక్తా న సంశయః। శంకరేణ ప్రణీతేతి ప్రవదంత్యపరే జనాః॥ ౭ ॥ యదా సాన్నాఽభూత్రైవ తదా మానమతీవ సా । స్వతశ్చ పరతో దోషో నాస్తి తస్మాద్ద్విజర్షభాః ॥ ౮॥ స్వతో దోషో న వేదస్య విద్యతే సూక్ష్మదర్శనే । అస్తి చేద్వ్యవహారస్య లోప ఏవ ప్రసజ్యతే ॥ ౯ ॥ పరతశ్చ

స్తాదృగర్థప్రతిపత్తౌ శ్రుతిరేవ హి ప్రమాణం॥ ౫ ॥ తస్మిన్ శ్రుత్యేకసమధిగమ్యే మాత్రార్థే ప్రత్యక్షప్రమాణగృహీతవ్యాప్త్యుపజీవీ తర్కః కిం కరిష్యతి॥ శ్రుతిగతార్థస్య ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాంతరానుభూతచరత్వేన తర్కవిషయత్వాయోగాత్॥ నను తర్కోఽపి ప్రమాణాంతరవత్స్వమపి స్వాతంత్ర్యేణార్థవ్యవస్థాపక ఇత్యత ఆహ ॥ మానేతి ॥ ఉక్తం హ్యభియుక్తైః ప్రత్యక్షాదేః ప్రమాణస్య తర్కోఽనుగ్రాహకో భవేత్॥ పక్షే విపక్షజిజ్ఞాసావిచ్ఛేదస్తదనుగ్రహాత్ అప్రామాణ్యం హ్యర్థాన్యథాత్వకారణదోషజ్ఞానాభ్యాం భవతి ॥ న చ తదుభయమప్రామాణ్యకారణం శ్రుతౌ విద్యతే ఇతి ప్రతిపాదయితుం వేదాపౌరుషేయత్వవాదిమీమాంసకమతం సర్వజ్ఞప్రణీతత్వాదినైయ్యాయికమతం చ క్రమేణోపన్యస్యతి॥ శ్రుతిః సనాతనీతి ॥ నిత్యా శ్రుతిః శంభోః పరమేశ్వరసకాశాదభివ్యక్తా న తు తేనార్థం బుద్ధ్వా విరచితేత్యర్థః॥ అత ఏవ శ్రుతిస్మృతీ భవతః ॥ వాచా విరూపనిత్యయా - అనాదినిధనా నిత్యా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువేతి ॥ నైయాయికాస్తు ఆప్తవాక్యమాగమ ఇతి తల్లక్షణం బ్రువాణా వేదానాం సర్వజ్ఞేశ్వరప్రణీతత్వేన ప్రామాణ్యం మన్యంతే॥ ౭॥ తత్ర తావద్వేదాపౌరుషేయత్వవాదినాం మీమాంసకానాం మతే శ్రుతిప్రమాణస్య దోషాసంభవమాహ॥ యదేతి॥ శ్రుతేస్తావత్ స్వరూపతో దోషో నాస్తి నిశ్చితార్థప్రత్యాయకత్వాత్॥ నాపి పరతః అపౌరుషేయత్వేన పురుషదోషాణాం శబ్దే అననుప్రవేశాత్ ॥ ౮ ॥ తత్ర స్వతో నిర్దోషతాముపపాదయతి ॥ స్వత ఇతి॥ నను ఉదితానుదితహోమాది విరుద్ధార్థప్రతిపాదకత్వాత్ స్వాభావికో దోషో విద్యత ఇతి చేత్ ॥ తత్రాహ ॥ సూక్ష్మదర్శన ఇతి॥ ఆపాతత ఏవ స విరోధో నిరూపణే త్వధికారిభేదేన వ్యవస్థితత్వాన్న విరోధ ఇత్యర్థః ॥ అస్తి చేదితి॥ శబ్దప్రమాణస్య యది దోషసద్భావః స్వాభావిక

స్యాత్తదా తదధీనసకలవ్యవహారలోపప్రసంగః ॥ ౯ ॥ పరతశ్చేతి ॥ పరతోఽపి దోషో నాస్తి పరస్య విరచయితుః పురుషస్యానంగీకారాదిత్యర్థః ॥ పరతః ప్రమాణ్యవాదిమతమనూద్య నిరస్యతి ॥ స్వతో దుష్టోఽపీతి ॥ స్వతో దుష్టస్యాపి శబ్దస్య యత్ప్రామాణ్యం తదాప్తప్రణీతత్వకృతమితి యత్పరతః ప్రమాణ్యవాదివాక్యం తదపి వార్తామాత్రమేవ ॥ ౧౦ ॥ తదేతదుపపాదయతి ॥ స్వతో దుష్ట ఇతి ॥ యది హి శబ్దస్స్వతో దుష్టస్స్యాత్తర్హి కథం తర్హి తస్యాన్యసంగమాత్ప్రామాణ్యం భవేదన్యాధీనం వతత్ప్రామాణ్యం శబ్దప్రతిభాసమానం స్ఫటికే జపాకుసుమలౌహిత్యవదారోపితం స్యాత్తథా చ భ్రాంతిరవశ్యంభావినీత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ శబ్దప్రామాణ్యస్య భ్రాంతిత్వముపపాదయతి ॥ వహ్నిపాకజేతి ॥ యదగ్నౌ లోహితం రూపం తేజసస్తద్రూపమితి శ్రుతే లౌహిత్యస్య తేజోధర్మత్వాత్పాకసమిత్థమిష్టకాసు తత్ప్రతీతిర్భ్రాంతిరితి - న తు స్వాభావికీ ॥ ౧౪ ॥ ఈదృగ్విధస్య జ్ఞానస్య విభ్రమరూపతాం వక్తుం లక్షణమాహ ॥ అన్యత్రేతి ॥ వస్త్వంతరే శంఖాదావపీతాదివస్త్వంతరగతపీతిమాదిధర్మసంసర్గప్రతిభాసో విభ్రమోఽభిమతః - అతస్తస్మింస్తద్బుద్ధిర్విపర్యయ ఇతి తల్లక్షణయోగాత్ - కించ పరతః ప్రామాణ్యం క్వచిదపి నాత్మానం లభత ఇత్యాహ ॥ ఆప్తాపేక్షీతి ॥ ఆప్తప్రణీతత్వేన శబ్దప్రామాణ్యాంగీకారే కేనచిజ్జ్ఞానేన తదాప్తిర్జ్ఞాతవ్యా - తచ్చ స్వప్రామాణ్యాయ సంవాదకమన్యజ్జ్ఞానమపేక్షతే ॥ తదప్యేవమిత్యనవస్థా స్యాదతః సర్వప్రకారేణాపి ఆప్తప్రణీతత్వాపేక్షః శబ్దో న ప్రమాణం భవితుమర్హతి ॥ ౧౫ ॥

న దోషోఽస్తి పరస్యాభావతో ద్విజాః । స్వతో దుష్టోఽపి శబ్దస్తు మానమేవాప్తసంగమాత్ ॥ ౧౦ ॥
ఇతి వార్తాపి వార్తైవ మునీంద్రాః సూక్ష్మదర్శనే । స్వతో దుష్టః కథం మానం భవత్యన్యస్య సంగమాత్ ॥ ౧౧
యత్సంబంధేన యో భావో యస్య ప్రాజ్ఞాః ప్రసిధ్యతి । స తస్య భ్రాంతిరేవ స్యాన్న స్వభావః కథంచన ॥ ౧౨ ॥
జపాకుసుమలౌహిత్యం విభాతి స్ఫటికే భృశం । తథాపి తస్య లౌహిత్యం భ్రాంతిరేవ న వాస్తవం ॥ ౧౩ ॥
వహ్నిపాకజలౌహిత్యమిష్టికాయాం న వాస్తవం । లౌహిత్యం తైజసాంశస్తు నేష్టికాయా నిరూప్యతే ॥ ౧౪ ॥
అన్యత్రాన్యస్య ధర్మస్తు ప్రతీతో విభ్రమో మతః । ఆప్తాపేక్షీ తు శబ్దస్తు ప్రామాణ్యాయ న సర్వథా ॥ ౧౫ ॥
అనాప్తయోగాచ్ఛబ్దస్య ప్రామాణ్యం మునిపుంగవాః । స్వతస్సిద్ధం తిరోభూతం స్వనాశాయ హి కేవలం ॥
౧౬ ॥ యథా శాశంకరేణోక్తా తథాపి శ్రుతిరాస్తికాః । ప్రమాణం సుతరామాప్తతమ ఏవ మహేశ్వరః ॥
౧౭ ॥ సర్వదోషవిహీనస్య మహాకారుణికస్య చ । సర్వజ్ఞస్యైవ శుద్ధస్య కథం దోషః ప్రకల్ప్యతే ॥ ౧౮ ॥
సర్వదోషవిశిష్టస్య నిర్ఘృణస్య దురాత్మనః । అల్పజ్ఞస్య చ జీవస్య దోషో నాస్తి హి సత్తమాః ॥ ౧౯ ॥
యస్య స్మరణమాత్రేణ సమలో నిర్మలో భవేత్ । బ్రూత సత్యం తపోనిష్ఠాః కథం స మలినో భవేత్ ॥ ౨౦
అతః పక్షద్వయేనాపి వేదో మానం న సంశయః । వేదో నాదిశ్శివస్తస్య వ్యంజకః పరమార్థతః ॥ ౨౧
అభివ్యక్తిమపేక్ష్యైవ ప్రణేతేత్యుచ్యతే శివః । తస్మాద్వేదోపదిష్టార్థో యథార్థో నాత్ర సంశయః ॥ ౨౨

నను శబ్దస్వరూపమాత్రానుబంధీ చేత్ప్రామాణ్యం తర్హి విప్రలంభాదివాక్యానామపి తత్స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అనాప్తేతి ॥ అనాప్తపురుషబుద్ధిప్రభవతయా కారణదోషసద్భావాత్ స్వతస్సిద్ధం ప్రామాణ్యం తత్రాపోహ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ ఏవం నిత్యత్వపక్షే స్వతః ప్రామాణ్యం ప్రతిపాద్య సర్వజ్ఞేశ్వరప్రణీతత్వపక్షేపి ప్రామాణ్యం సమర్థయతే ॥ యథేత్యాదినా ॥ ౧౭ ॥ తస్యాప్తతమత్వముపపాదయితుం నిర్దోషతామాహ ॥ సర్వదోషేతి ॥ రాగద్వేషాదయో దోషాస్తైస్సర్వైర్విహీనస్యాత ఏవ మహాకారుణికస్య లోకానుగ్రహైకశీలస్య శుద్ధస్యావరణమలాపేతస్యాత ఏవానావృతజ్ఞానతయా సర్వజ్ఞస్య శివస్య కథం దోషః ప్రకల్పయితుం శక్యతే - అతో వేదస్య తత్ప్రణీతత్వేపి తదీయదోషాభావేన తత్ప్రయుక్తమప్రామాణ్యం న సంభవతీత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ సర్వదోషవిరహేణ నామాప్తతమత్వే హేతుత్వం విశదయితుం తత్సద్భావస్యానాప్తహేతుత్వమాహ సర్వదోషేతి ॥ ౧౯ ॥ యస్య స్మరణేతి ॥ ఉక్తహేతుభిర్మలినో జీవో యదీయపాదస్మరణేన నిర్మలో భవతి తస్య నైర్మల్యాపాదకస్య కథం మాలిన్యం సంభవతీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ తస్మాదనాప్తప్రామాణ్యాదపి తత్ప్రణీతానాం వేదానాం ప్రామాణ్యం స్వధ్యవసానమిత్యర్థః ॥ ఏవం వాదివిప్రతిపత్తిముద్భావ్య లోకే యథాపి ప్రామాణ్యం ప్రతిపాద్య తత్ర స్వాభిమతం పక్షమాహ ॥ వేదో నాదిరితి ॥ పరమార్థతస్తు వేదోఽనాదిః ఆదిరహితః నిత్యః - శివస్తు తస్యాభివ్యంజకః స తు స్వబుద్ధ్యా విరచయతి ॥ ౨౧ ॥ యథావస్థితాభివ్యంజకత్వమపేక్ష్యైవ వేదస్య ప్రణేతేత్యపి వ్యవహారః - అత ఏవోక్తం - కర్తారం బ్రహ్మ వేదస్య న పూర్వక్రమతోఽన్యతః - క్రమణం కరోతి వాగ్వజ్రపాతో మాధ్యాన్నా

మితి। ఏవం శ్రుతేస్స్వతస్సిద్ధస్య ప్రామాణ్యస్యాపవాదాసంభవాద్యథావస్థితార్థప్రతిపాదకత్వం సిద్ధమితి నిగమయతి॥ తస్మాదితి॥ ౨౨॥ శ్రుతిప్రతిపాద్యత్వే ప్రాగుక్తమర్థముపపాదయితుమనువదతి॥ ఇహ తావదితి॥ ప్రాహ చాద్వైతనైర్మల్యమిత్యాదినా పరశివస్యాద్వితీయనిర్వికారిత్వాదికం చేతనాచేతనాత్మకస్య కృత్స్నస్య జగతస్తత్కార్యత్వం స్థితిశ్చైత్యేతావత్ప్రతిజ్ఞాతం తత్స ఏవేతి॥ తత్ర చరాచరాత్మకం సర్వం జగన్మాయానిర్మితం విశ్వరూపం పరశివ ఏవ॥ ౨౩॥ యతి శ్చైత్యం చిద్రూపేఽధ్యస్తం తస్య హి తద్భోగ్యత్వాచ్చైత్యస్యాధ్యస్తం చాధిష్ఠానాదవ్యతిరిక్తమితి రజ్జుసర్పాదౌ దృష్టమితి భావః॥ తథాసతీతి॥ ౨౪॥ ఏవమవిరోధే సతి నామరూపాత్మనా వికృతం జగదవికృతపరశివస్వరూపం కథం భవేదిత్యేవమాదిచోద్యస్యానవసరః నిర్వికారరూపజగద్రూపత్వయోరుభయోరపి శ్రుతిసిద్ధత్వాదిత్యర్థః॥ ౨౫॥ శ్రుతిసిద్ధే చార్థే చోద్యాసంభవం సదృష్టాంతమాహ॥ చోదనాలక్షణ ఇతి॥ అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసేతి జిజ్ఞాస్యత్వేన ప్రతిజ్ఞాయ ధర్మస్వరూపమేవ లక్షితం చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మ ఇతి లక్ష్యతే అనేనేతి లక్షణం ప్రమాణం॥ చోదనేతి క్రియాయాః ప్రవర్తకం వచనం॥ యథా చోదనాప్రమాణకే ధర్మే స్వర్గాదిసాధనత్వేన ప్రతిపాదితే యాగాదౌ విప్రతిపత్తిర్నాస్తి॥ ఏవముత్పత్తివిధిరూపవేదాంతవాక్యప్రతిపాద్యే పరశివస్వరూపేఽపి న చోద్యమయుక్తత్వాదిత్యర్థః॥ ౨౬॥ బాధ్యబాధకేతి॥ యథా వ్యాధిభేషజయోర్బాధ్యబాధకభావః శాస్త్రైకగమ్యస్తథా ద్వైతేశ్వరరూపప్రపంచలక్షణోఽర్థశ్చ బాధ్యబాధకతయా వేదేన ప్రతిపాద్యతే నాన్యస్మాత్ప్రమాణాంతరాత్తత్సిద్ధిరిత్యర్థః॥ ౨౭॥ అతః శ్రుతిగమ్య ఏతాదృశోఽర్థ ఇతి నిగమ

ఇహ తావన్మయా ప్రోక్తమద్వితీయః పరశ్శివః। తథాపి తేన సకలం నిర్మితం తత్స ఏవ హి॥ ౨౩॥
చిత్స్వరూపశ్శివశ్చైత్యం జగత్సర్వం చరాచరం। తథాసతి విరుద్ధం తజ్జగచ్ఛంభుః కథం భవేత్॥ ౨౪॥
ఇత్యేవమాదిచోద్యస్య ద్విజేంద్రా నాస్తి సంభవః। యత్ర వేదవిరోధస్స్యాత్తత్ర చోద్యస్య సంభవః॥ ౨౫॥
చోదనాలక్షణే ధర్మే న యథా చోద్యసంభవః। తథా న చోదనాగమ్యే శివే చోద్యస్య సంభవః॥ ౨౬॥
బాధ్యబాధకభావస్తు వ్యాధిభేషజయోర్యథా। శాస్త్రైకగమ్యస్తద్వదయమర్థోఽపి నాన్యతః॥ ౨౭॥
ఈశ్వరస్య స్వరూపే చ జగత్సర్గాదిషు ద్విజాః। అతీంద్రియార్థవ్యక్త్యేషు మానం నశ్శ్రుతిరేవ హి॥ ౨౮॥
అఘటా చేయం దేవస్య సర్వదుర్ఘటకారిణీ। శక్తిరస్తి తయా సర్వం ఘటతే మాయయా సహ॥ ౨౯॥ ప్ర
తీతిసిద్ధా సా మాయా తత్త్వతోఽత్ర న సంశయః। తయా దుర్ఘటకారిణ్యా సర్వం తస్యోపపద్యతే॥ ౩౦
సతి ప్రతు మహామాయా సర్వదుర్ఘటకారిణీ। వేదమానేన సంసిద్ధం సర్వసంగ్రాహ్యమేవ హి॥ ౩౧॥
చోద్యానర్హే తు వేదార్థే చోద్యం కుర్వన్పతత్యధః। అతస్సర్వం పరిత్యజ్య వేదమేకం సమాశ్రయేత్॥ ౩౨
రూపావలోకనే చక్షుర్యథాసాధారణం భవేత్। తథా ధర్మాదివిజ్ఞానే వేదోఽసాధారణః పరః॥ ౩౩॥
రూపావలోకనస్యేదం యథా ఘ్రాణం న కారణం। తథా ధర్మాదిబుద్ధేస్తు ద్విజాస్తర్కో న కారణం॥ ౩౪॥

యతి॥ ఈశ్వరస్యేతి॥ అత్యేష్వితి స్వర్గాపూర్వదేవతాస్విత్యర్థః॥ ౨౮॥ ఏవం మాయామనుపజీవ్యైవ శ్రుతిప్రమాణబలాత్పరశివస్య నిర్వికారరూపత్వం జగద్రూపత్వం చోభయం ప్రతిపాదితం ఇదానీం తు - కిం వివాదేన మాయయైవ వా విరోధః పరిహ్రియత ఇత్యాహ॥ అఘటేత్యాదినా॥ సర్వదుర్ఘటకారిణీతి విరుద్ధార్థఘటనమేవ తస్యాః శీలమిత్యర్థః - నిర్వికారస్య పరమేశ్వరస్య ఈదృగ్విధశక్తిసద్భావం శ్వేతాశ్వతరా ఆమనంతి॥ న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి॥ ౨౯॥ ప్రతీతిసిద్ధా మాయేతి॥ తత్త్వతస్తత్త్వభూతాత్పరమేశ్వరాత్సా చ మాయా సిద్ధా తస్మిన్ప్రతీతా తత్పరతంత్రేతి యావత్॥ యద్వా శైవాగమప్రసిద్ధశివశక్త్యాదితత్త్వమధ్యే తత్త్వతయా పరిగణితా వా సా మాయేత్యర్థః॥ తథా చోక్తం - మాయా చ వస్తుస్వరూపా మూలం విశ్వస్య నిత్యా సేతి॥ ౩౦॥ వేదమానేనేతి॥ ఈదృగ్విధమాయాసద్భావశ్చ శ్రుతిప్రమాణబలాదితి వక్తవ్యం॥ తథా చ తేన ప్రమాణేన విరుద్ధమవిరుద్ధం వా యద్యచ్ఛ్రుతిపాద్యం తత్తత్సర్వం తథైవాభ్యుపేతవ్యం॥ ౩౧॥ విపక్షే బాధకమాహ॥ చోద్యానర్హ ఇతి॥ ౩౨॥ తత్త్వవిషయవ్యతిరిక్తప్రమాణపరిత్యాగేన వేదస్యైకస్యైవ సమాశ్రయణే కారణమాహ॥ రూపావలోకన ఇతి॥ రూపోపలబ్ధౌ యథా చక్షురింద్రియమసాధారణకారణం ఏవం ధర్మబ్రహ్మాదివిజ్ఞానే వేదస్యైవాసాధారణం ప్రామాణ్యమిత్యర్థః॥ ౩౩॥ తదసాధారణ్యం సదృష్టాంతమితరనిషేధేనోపపాదయతి॥ రూపావలోకనస్యేతి॥ ౩౪॥ ఏవమామ్నాయసిద్ధార్థస్య పర్యనుయోగాసంభవం ప్రతిపాద్య ప్రతిజ్ఞాతమ

ర్థం నిగమయతి॥ తస్మాదితి॥ తథాపీతి॥ యద్యప్యేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ నేహ నానాస్తి కించనేత్యాదిశ్రుత్యా పరమార్థతః పరశివస్వరూపం నిర్వికారాద్వితీయత్వాదిలక్షణం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావం - తథాపి మాయాశక్తివశాత్తస్మిన్నేవ బ్రహ్మణీదం శారీరాస్పదం సకలం జగదావిర్భావ ధర్మతిరోభావయుక్తమవభాసతే ॥ ఏవం చ నిర్వికారత్వం జగద్రూపత్వం చ ఉభయమపి వేదసిద్ధమితి న తత్ర విప్రతిపత్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౫॥ నను నిర్వికారస్య సతః పరశివస్య జగద్రూపత్వే భానం సర్వథాపి ప్రతిషిద్ధమితి చేత్తత్రాహ॥ వైభవమితి॥ తస్య పరశివస్యైవ మహిమా యదయం నిర్వికార ఏవావిర్భావధర్మకజగదాత్మనావభాసత ఇతి అతో న తద్యుక్తిభిరన్యథాకర్తుం శక్యత ఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ స ఏవేతి॥ యస్తు స్వాత్మనస్తాదృగ్విధపరశివస్వరూపతాం జానన్సర్వజగద్రూపతాం పశ్యతి స ఏవ తత్స్వరూపం జ్ఞాతుం వక్తుం చ శక్నోతి నేతర ఇత్యర్థః॥ ౩౭ ॥ న కేవలం పురుష ఏవ వేదోపి పరశివస్వరూపానువిద్ధ ఏవ శబ్దబ్రహ్మేంద్రియార్థస్యాభాసక ఇతి సదృష్టాంతం ప్రతిపాదయతి॥ యథేతి॥ అగ్నినా తప్తమయో యథా తదీయాభ్యాం దాహప్రకాశాభ్యాం యుజ్యతే తద్వద్వేదోపి సర్వావభాసకేన సర్వజ్ఞేన శివేనేద్ధస్సన్ సర్వమతీంద్రియమప్యర్థజాతం వక్తీవ ప్రతిపాదయతీవ భాసత ఇవ శబ్దో పర

తస్మాద్వేదోదితేనైవ ప్రకారేణ మహేశ్వరః । అద్వితీయస్స్వయం శుద్ధస్తథాపీదం జగత్తతః ॥ ౩౫ ॥
ఆవిర్భూతం తిరోభూతం స ఏవ సకలం జగత్ । వైభవం తస్య విజ్ఞాతుం న శక్యం భాషితుం మయా॥ ౩౬॥
స ఏవ సాహసీ సాక్షాత్స్వరూపతయా స్థితః। పరిజ్ఞాతుం చ వక్తుం చ సమర్థో నాపరః పుమాన్ ॥ ౩౭ ॥
యథాయః పావకేనేద్ధం భాతీవ దహతీవ చ । తథా వేదశ్శివేనేద్ధస్సర్వం వక్తీవ భాసతే॥ ౩౮॥ అయో వయవసంక్రాంతో యథా దహతి పావకః। తథా వేదేషు సంక్రాంతశ్శివస్సర్వార్థసాధకః॥ ౩౯॥ తథాపి వేదరహితస్స్వయం ధర్మాదివస్తుని। న ప్రమాణం వినా తేన వేదోపి ద్విజపుంగవాః ॥ ౪౦ ॥ తస్మాద్వేదో మహేశేద్ధః ప్రమాణం సర్వవస్తుని। అన్యథా న జడశ్శబ్దోతీంద్రియార్థస్య సాధకః ॥ ౪౧ ॥ మేరుపార్శ్వే తపస్తప్త్వా దృష్ట్వా శంభుం జగద్గురుం । అయమర్థో మయా జ్ఞాతస్తతస్తస్య ప్రసాదతః ॥ ౪౨ ॥
తదాజ్ఞయైవ విప్రేంద్రాస్సంహితేయం మయోదితా । అహం క్షుద్రోపి యుష్మాకం మహతామపి దేశికః॥ ౪౩ ॥ అభవం సా శివస్యాజ్ఞా లంఘనీయా న కేనచిత్ । శివస్యాజ్ఞాబలాద్విష్ణుర్జాయతే మ్రియతేపి చ ॥ ౪౪ ॥ బ్రహ్మా సర్వజగత్కర్తా విరాట్సమ్రాట్స్వరాడపి। శిరోహీనోభవత్పూర్వం బ్రహ్మా విష్ణుర్విదర్యో భవత్ ॥ ౪౫ ॥ తస్మాద్గురుత్వం మేవిప్రా యుజ్యతే న హి సంశయః । శివస్యాజ్ఞావశాదేవ యుష్మాకం స్వతంత్రః ఖలు శంకరః॥ ౪౬॥ మహాదేవస్య భక్తాశ్చ తద్భక్తా అపి నేహినః । స్వతంత్రో వేదపిచ్ఛేది కిం పునస్సమహేశ్వరః॥ ౪౭ ॥ స్వాతంత్ర్యాద్ధి శివేనైవ విషం భుక్తం వినామృతం । బ్రహ్మణశ్చ శిరశ్ఛిన్నం విష్ణోః పితృత్వేన చ ॥ ౪౮ ॥ స్వాతంత్ర్యాద్ధి కృతం తేన మునీంద్రా బ్రహ్మవాదినః । తత్ప్రసాదాన్మయా సర్వం విదితం కరబిల్వవత్ ॥ ౪౯ ॥ ప్రసాదబలతః సాక్షాత్సత్యార్థః కథితో మయా । ప్రసాదేన వినా వక్తుం కో నా శక్తో మునీశ్వరాః॥ ౫౦ ॥ తస్మాత్సర్వం పరిత్యజ్య శ్రద్ధయా పరయా సహ। మదుక్తం పరమాద్వైతం విద్యాద్వేదోదితం బుధః ॥ ౫౧॥ విజ్ఞానేన వినా న్యేన నాస్తి ముక్తిర్న సంశయః । అతో

మార్థే సర్వవస్తుప్రతిపాదనసామర్థ్యం భానం చోభయమపి స్వప్రకాశస్య బ్రహ్మణ ఏవ తత్కార్యం వేదగతం చ తత్సకాశాత్ స్వేన భాసత ఇత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఉక్తమేవార్థం స్వయం వివృణోతి ॥ అయోవయవేత్యాదినా ॥ ౩౯ ॥ తథాపి వేదరహిత ఇతి ॥ యద్యపి స్వయం శివః సర్వావభాసకస్తథాపి వేదోపాధ్యనవచ్ఛిన్నో నాసాధారణప్రకాశకత్వాన్న ధర్మాదివస్తున్యసాధారణం ప్రమాణం ॥ వేదోపి సర్వావభాసకేన పరశివేన వినా స్వయమపి జడత్వాన్న ప్రమాణమిత్యర్థః॥ ౪౦ ॥ ఉక్తమర్థం నిగమయతి ॥ తస్మాదితి ॥ సర్వావభాసకేన పరశివరూపేణేద్ధః ప్రాప్తప్రకాశన సామర్థ్యస్సన్ ధర్మబ్రహ్మాదివిషయే వేద ఏవ ప్రమాణం భవతీత్యర్థః॥ ౪౧॥ ఉక్తార్థస్యాతిరహస్యత్వం జ్ఞాపయితుం స్వస్యాత్మప్రాప్తిప్రకారమాహ మేరుపార్శ్వ ఇతి ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ దేవతాంతరేభ్యశ్శివస్య స్వాతంత్ర్యం ప్రతిపాదయతి ॥ శివస్యాజ్ఞేత్యాదినా ॥ ౪౪ ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ విషం భుక్తమితి ॥ సముద్రమథనసమయే జాతం కాలకూటాఖ్యం విషమిత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ తస్మాత్సర్వమితి ॥ యస్మాత్స్వతంత్రపరశివప్రసాదాదేవ మయా పరమాద్వైతముపదిష్టం తస్మాదన్యత్సర్వం అనాత్మజాతం పరిత్యజ్య బుద్ధ్యా హేయోపాదేయవివేకజ్ఞానీ పురుషః పరమాద్వైతమేవ జా

నీయాదిత్యర్థః ॥ ౫౧ ॥ తజ్జ్ఞానస్య పరమపురుషార్థస్వరూపతామాహ॥ విజ్ఞానే నేత్యాదినా॥ ౫౨ ॥ తస్మిన్
పరమాద్వైతవిజ్ఞానే ప్రమాణముపన్యస్యతి ॥ శ్రుతిస్మృతీతి ॥ ౫౩ ॥ నాన్యతర్కైరితి ॥ ఆగమవిరుద్ధైస్తర్కైరా
గమైకసమధిగమ్యం తదద్వైతస్వరూపం న బాధనీయం ॥ అత ఏవామ్నాయతే ॥ నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా
ప్రోక్తాన్యేనైవ సుజ్ఞానాయ ప్రేష్ఠేతి ॥ ౫౪ ॥ యేతూక్తం పరమాద్వైతమసహమానాశ్చేతనాత్మకస్య జగతస్తతో
భేదం మన్యంతే తేషాం తథావిధవ్యవహారో మోహకృత ఇతి ప్రతిపాదయతి॥ పినైవేతి॥ సద్వితీయో భవిష్యతి॥ ఏకమేవా
ద్వితీయమితి శ్రుతిసిద్ధమద్వైతం వ్యాహన్యేతేత్యర్థః ॥ ౫౫ ॥ భేదదర్శినాం మోహకారణమాహ ॥ వేదసిద్ధమితి ॥
వైదికసమధిగమ్యం పరమాద్వైతం తదనభిజ్ఞో జనః కో నామ జ్ఞాతుం శక్నుయాత్॥ ఈశ్వరానుగ్రహసమాసాదితశ్రు
తిప్రమాణైకనిష్ఠః పురుషో హి తజ్జ్ఞాతుమర్హతీత్యర్థః ॥ ౫౬ ॥ భేదాభేదపక్షోఽపి న యుక్త ఇత్యాహ - భిన్నేతి॥
౫౭ ॥ భేదాంశో యది ప్రమాణసిద్ధస్స్యాత్తదా హి భేదాభేదపక్షోపకల్పనేన తత్సిద్ధిరస్తీత్యాహ ॥ భేదాభేద ఇతి॥
భేదానిరూపణాదితి ॥ తస్మిన్మిథ్యాత్వే హేతుః- భేదస్య ప్రమాణేన నిరూపయితుమశక్యత్వాదిత్యర్థః- అనిరూపణే కార

యాయమపి ప్రాజ్ఞా భవతాద్వైతవాదినః॥ ౫౨ ॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానం సిద్ధం స్వానుభవేన చ ।
శ్రుతిస్మృతిపురాణాద్యైస్తర్కైర్వేదానుసారిభిః ॥ ౫౩ ॥ పరమాద్వైతవిజ్ఞానమేవ గ్రాహ్యం య
థాస్థితం। నాన్యతర్కైశ్చ హంతవ్యమిదమామ్నాయవాక్యజం ॥ ౫౪ ॥ వినైవ పరమాద్వైతం భేదం
కేచన మోహితాః । కల్పయంతి తదా శంభుస్సద్వితీయో భవిష్యతి ॥ ౫౫ ॥ ఆమ్నాయార్థం మహాద్వై
తం నైవ జానంతి యే జనాః। వేదసిద్ధం మహాద్వైతం కో వా విజ్ఞాతుమర్హతి ॥ ౫౬ ॥ భిన్నాభిన్నతయా
దేవం పరమాద్వైతలక్షణం । కల్పయంతి మహామోహాత్తేఽపి చిత్తచ్చ న సంగతం ॥ ౫౭ ॥ భేదాభేదేఽపి
భేదాంశో మిథ్యా భవతి సత్తమాః । భేదానిరూపణాదేవ ధర్మ్యాదేరనిరూపణాత్ ॥ ౫౮ ॥ తస్మా
న్నాస్తీశ్వరాదన్యత్కించిదప్యాస్తికోత్తమాః । ద్వితీయాద్వై భయం జంతోర్భవతీత్యాహ హి శ్రుతిః॥
౫౯ ॥ కో మోహస్తత్ర కశ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః । ఇతి చాహ హి సా సాధ్వీ శ్రుతిరద్వైతమాస్తికాః ॥
౬౦ ॥ ఏకత్వమేవ వాక్యార్థో నాపరః పరమాస్తికాః । స్తుతినిందే విరుధ్యేతే భేదో యది వివక్షితః ॥
౬౧ ॥ అతీవశుద్ధచిత్తానాం కేవలం కరుణాబలాత్ । పరమాద్వైతమామ్నాయాత్ప్రభాతి శ్రద్ధయా సహ ॥
౬౨ ॥ శివభట్టారకస్యైవ ప్రసాదే పుష్కలే సతి। పరమాద్వైతమాభాతి యథావన్నాన్యహేతునా। ౬౩
నాభాతి పరమాద్వైతం ప్రసాదరహితస్య తు। దుర్లభః ఖలు దేవస్య ప్రసాదః పరమాస్తికాః ॥ ౬౪ ॥
అతశ్చ వేదోదితవర్త్మనైవ విహాయ వాదాంతరజన్యబుద్ధిం । విముక్తికామః పరమద్వితీయం సమాశ్ర
యేదేవ శివస్వరూపం ॥ ౬౫ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే
ఉపరిభాగే సూతగీతాసూపనిషత్సు తృతీయోఽధ్యాయః. ... ... *

ణమాహ ॥ ధర్మ్యాదేరితి॥ ఇదమస్మాద్భిన్నమితి ॥ భేదజ్ఞానం ధర్మిప్రతియోగిజ్ఞానాధీనం సచ ధర్మిప్రతియోగి భా
వో న భేదమంతరేణేత్యాత్మాన్యోన్యాశ్రయచక్రకానవస్థాదూషణానాం ప్రసక్తేస్తద్ఘటకభేదో దుర్నిరూపః ఏతచ్చ పూ
ర్వభాగస్య దశమాధ్యాయే- స్వరూపత్వేన వా విప్రా ధర్మత్వేనైవ వాభిదా॥ అపి వర్షశతేనాపి వస్తుతో న నిరూప్యత ఇ
త్యాదినా ప్రపంచితం॥ ౫౮॥ ప్రతిపాదితమద్వైతముపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ తత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి॥ ద్వితీయాదితి॥ వా
జసనేయకే హ్యామ్నాయతే। ద్వితీయాద్వై భయం భవతి॥ తత్ర కో మోహః కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యత ఇతి వాక్యద్వయేన క్ర
మేణ ద్వైతజ్ఞానస్య సంసారభయహేతుత్వం అద్వైతజ్ఞానస్య చ శోకమోహాదిసకలసాంసారికభయనివృత్తిహేతుత్వం
చావసీయతే ॥ అత ఏకత్వమేవ శ్రుతేస్తాత్పర్యగమ్యోఽర్థ ఇత్యర్థః ॥ ౫౯॥ ౬౦ ॥ స్తుతినిందే ఇతి ॥ తత్ర కో మోహః
కః శోక ఏకత్వమనుపశ్యత ఇత్యద్వైతజ్ఞానస్య స్తుతిర్ద్వితీయాద్వై భయం భవతీతి ద్వైతజ్ఞానస్య నిందా- భేదే
అపి భేదః వక్షాయాం విరుధ్యేతే ఇత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ వన్వేతాదృశం వేదవాక్యమధీయానా అపి సంసారిణో దృష్టాస్త
త్రాహ ॥ అతీవేతి ॥ పరమేశ్వరార్పణబుధ్యానుష్ఠితనిత్యనైమిత్తికపరితోషితపరశివప్రసాదవతామేవ వేదాదద్వై
తార్థప్రతిపత్తిర్జాయతే నాన్యేషామిత్యర్థః ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం
సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే- ఉపరిభాగే- సూతగీతాయాం తృతీయోఽధ్యాయః.

ఇత్థముద్వితీయాద్బ్రహ్మణస్సృష్ట్యసంభవమాశంక్య శ్రుతిప్రామాణ్యబలాన్మాయాశక్తివశాచ్చ సా జగత్సృష్టిరుపపన్నేతి ప్రతిపాదితం ॥ తాం సృష్టిం విస్తరేణ ప్రతిపాదయితుమారభతే॥ ఈశ్వరో జగతః కర్తేతి॥ తత్ర తావత్సృష్ట్యభిధానోపోద్ఘాతత్వేన ప్రలీనావస్థా ప్రతిపాద్యతే॥ యోఽయం జగత్స్రష్టా ఈశ్వరః స పురా సృష్టికాలే స్వసంబంధిన్యా మాయయా సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మికయా ఏకీభావేన స్థితః ॥ స్వీయయేతి విశేషణాత్సాంఖ్యాభిమతప్రకృతివన్మాయాయాః స్వాతంత్ర్యవ్యుదాసః॥ యద్యపి ప్రలీనావస్థాయాం స్వప్రతిష్ఠే బ్రహ్మణి స్థితా మాయా స్వగోచరవృత్త్యభావాన్న విశేషేణ ప్రతీయతే॥ తథాపి సా బ్రహ్మస్వరూపచిత్ప్రకాశేనైవ భాస్యత ఇతి నాసత్త్వమత ఏవ మాయాయాస్తదానీమవస్థానాన్న పూర్వస్మిన్ కల్పే మాయాకార్యాణాం వియదాదిభూతభౌతికాదీనాం ప్రతీతానాం మాయాగతవాసనాభిస్సహ... ఏకత తదానీమీశ్వరో భవతీత్యర్థః॥ ౧ ॥ సా చ మాయా ప్రలీనావస్థాయామపి క్షోభహేతోరభావాదవిక్షుబ్ధైవ సతీ అసత్ప్రాయా భవతి॥ యదా పునరసౌ మాయా ఈశ్వరస్సిసృక్షతి - తదా కేన క్రమేణ సృజతీతి స ప్రతిపాద్యతే ॥ కాలకర్మేతి॥ ప్రాణినాం పరిపక్వపుణ్యపాపాత్మకకర్మఫలభూతసుఖదుఃఖోపభోగార్థా హి పారమేశ్వరీ జగత్సృష్టిః తాని చ ప్రాణికర్మాణి యదా కాలవశాత్పరిపక్వాని భవంతి తదానీం తత్కర్మానుగుణ్యేన స్వస్వరూపాదభిన్నయా స్వసంబంధిన్యా మాయయా స్వయమేకీభూతోఽపీశ్వరస్తయా మాయయా స్వస్య భేదం పరికల్పయతి॥ స్వయమేకశ్శక్తిభూతా మాయా చాస్యేతి॥ ఏతచ్చ భేదపరికల్పనం తయైవ మాయయా సోపాధికస్యేతి ద్రష్టవ్యం॥ అసంగోదాసీనకూటస్థచిన్మాత్రరూపస్య

* విశేషసృష్టికథనమ్. *

ఓం- శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ఈశ్వరో జగతః కర్తా మాయయా స్వీయయా పురా । అభేదేన స్థితః పూర్వకల్పవాసనయాన్వితః ॥ ౧ ॥ కాలకర్మానుగుణ్యేన స్వాభిన్నస్వీయమాయయా । అభిన్నోఽపి తయా స్వస్య భేదం కల్పయతి ప్రభుః ॥ ౨ ॥ కల్పితోఽయం ద్విజా భేదో నాభేదం బాధతే సదా । కల్పితానామవస్తుత్వాదవిరోధశ్చ సిద్ధ్యతి ॥ ౩ ॥ పునః పూర్వోదితోత్పన్నవాసనాబలతో ఘనః । ఈక్షితా పూర్వవద్భూత్వా స్వశక్త్యా పరయావృతః ॥ ౪ ॥ మాయాయా గుణభేదేన రుద్రం విష్ణుం పితామహం । సృష్ట్వానుప్రావిశత్తేషామంతర్యామితయా హరః ॥ ౫ ॥ తేషాం రుద్రః పరాభేదాత్పరతత్త్వవదేవ తు । కరోతి సర్గస్థిత్యంతం రుద్రరూపేణ సత్తమాః ॥ ౬ ॥ సంహారత్యవిశేషేణ జగత్సర్వం చరాచరం । విష్ణురప్యాస్తికాన్స్వాత్మాత్పరాభేదేన కేవలం ॥ ౭ ॥ కరోతి సర్గస్థిత్యంతం విష్ణురూపేణ హే ద్విజాః । పాలయత్యవిశేషేణ జగత్సర్వం చరాచరం ॥ ౮ ॥ బ్రహ్మాపి మునిశార్దూలాః పరాభేదేన కేవలం । కరోతి సర్గస్థిత్యంతం బ్రహ్మరూపేణ సత్తమాః ॥ ౯ ॥ కరోతి వివిధం సర్వం జగత్పూర్వం యథాతథా । శ

పరశివస్య నిరుపాధికస్య దృగ్విధవ్యవహారానుపపత్తేరిత్యర్థః॥ ౨॥ నన్వీశ్వరేణ భేదోఽపి నిర్మితశ్చేదద్వైతవ్యాఘాత ఇత్యాశంక్యాహ ॥ కల్పితోఽయమితి ॥ ఈశ్వరేణ మిథ్యాభూతత్వేనైవ కల్పితత్వాత్తేన వాస్తవాభేదబాధో న సంభవతీత్యర్థః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ॥ కల్పితానామితి॥ శుక్త్యాదౌ కల్పితస్య రూప్యాదేరవస్తుత్వదర్శనాద్భేదస్యాపి కల్పితత్వావిశేషాత్తథాత్వమభ్యుపేతవ్యం॥ అత ఏవ వస్తూపాధావభేదః మాయోపాధౌ భేద ఇతి భిన్నవిషయత్వాత్తయోరవిరోధశ్చ సిద్ధ్యతి ॥ ౩ ॥ పునః పూర్వేత్యాది ॥ ఏవం మాయయా స్వస్య చ భేదం పరికల్ప్య పునః పూర్వస్మిన్ కల్పే మాయాసంబంధినో యే గుణాః సత్త్వరజస్తమోరూపాస్తజ్జనితవాసనాబలేన తదుపాధికః పరశివః పూర్వకల్ప ఇవేక్షితా భూత్వా స్రష్టవ్యజగత్పర్యాలోచనమీక్షణం కరోతి॥ తథా చామ్నాతం ॥ తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి ॥ ఏవమీక్షితృత్వావస్థాం ప్రాప్తస్స్వకీయయా మాయయా శక్త్యా సహితస్సన్ పునః ప్రాణికర్మవశాత్తస్యా మాయాయాః ప్రవిభక్తా యే గుణాస్సత్త్వరజస్తమోలక్షణాస్తదుపాధివశేన రుద్రాదీన్ సృష్ట్వా తేషామంతర్యామితయా సృష్టిస్థిత్యాదివ్యాపారేషు తాన్నియంతుం స్వయమపీశ్వరః ప్రవిష్టవానిత్యర్థః ॥ ౪, ౫ ॥ తేషాం రుద్ర ఇత్యాది ॥ ఏతే చ మాయాగుణోపాధికత్వాన్మాయాయా జీవోపాధ్యవిద్యావత్ స్వాశ్రయవ్యామోహకత్వాభావాత్స్వాత్మనః పరతత్త్వరూపానుసంధానేనాభేదేనావస్థితాస్తథా చైషాం పరతత్త్వరూపత్వం సాధారణం రుద్రాదిరూపత్వం తు ప్రతినియతం తత్ర పరతత్త్వరూపేణైవ త్రయోఽపి సృష్టిస్థితిసంహృతీనాం కర్తారః ప్రతినియతరుద్రాదిరూపేణ తు సంహృత్యాదేరేకైకస్యైవ కర్తార ఇత్యర్థః ॥ ౬॥ ౭ ॥ ౮॥ ౯॥ శబ్దాదీత్యాది॥ యద్యపి బ్రహ్మవిష్ణ్వాదయో మాయాగుణభేదోత్పన్నాస్తథాపి శబ్దత

న్మాత్రాదిలక్షణసూక్ష్మవియదాదిభూతసృష్టిస్తు మాయినః పరశివస్యైవ న తు రజోగుణోపాధికస్య బ్రహ్మణః॥ ౧౦॥ తత్ర సృష్టానాం సూక్ష్మభూతానాం పంచసత్వాంశా స్తత్సరిణామరూపాణి ప్రాణినామంతఃకరణాని తేషాం సమష్టిః సకలసత్వాంశారబ్ధం హైరణ్యగర్భమంతఃకరణం తత్సృష్టిస్తు త్రిమూర్తీనాం మధ్యే రుద్రస్యైవ- స ఖలు నిరతిశయసత్వోపాధికతయా సార్వజ్ఞైః హరిబ్రహ్మాదిభ్యోఽపి శివ్యత ఇత్యుక్తం॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ౧౩॥ ౧౪ ॥ తథాపీతి ॥ సమష్ట్యంతఃకరణస్రష్టా రుద్రస్య స్రష్టృత్వం- తథాపి త్రిమూర్తీనాం కారణభూతం యత్పరశివస్వరూపం తత్స్రష్టృత్వేన తత్తద్వ్యాపకత్వేన స్థితం తత్స్రష్టావప్యుపకరోతి॥ అతస్సర్వత్ర పరశివస్యైవ పరమార్థతస్స్రష్టృత్వం॥ తదధిష్ఠానబలాద్విష్ణ్వాదయోఽప్యుపచారేణ స్రష్టార ఉచ్యంత ఇత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ వ్యష్టయస్తు సమష్టిభ్య ఇతి ॥ యథా చ వియదాదిభూతగతసర్వసత్వాంశైరారబ్ధం సమష్ట్యంతఃకరణం తదాతద్గతసర్వరజోంశైరారబ్ధస్సమష్టిప్రాణః ఏకైకభూతగతసర్వసత్వాంశైరారబ్ధాని హైరణ్యగర్భాణి సమష్టిరూపాణి జ్ఞానేంద్రియాణి తథా ఏకైకభూతసర్వరజోంశైరారబ్ధాని హైరణ్యగర్భాణి సమష్టికర్మేంద్రియాణి- ఏవం ఈశ్వరేణాంతఃకరణాదీనాం సమష్టిభూతత్వాదితత్వాత్తేషాం వ్యష్టయస్తు సమష్టిభ్యస్సకాశాదేవ జాయంతే ॥ సమష్ట్యంతః కరణాద్యుపాధిక ఏవేశ్వరో వ్యష్ట్యంతః కరణాదీనాం స్రష్టేత్యర్థః ॥ సమష్టిషు విజాయంత ఇతి తాసు చాంతః కరణాదిసమష్టిషు వక్ష్యమాణ దేవతాః పూర్వకల్పానుసారేణోత్ప

న్నా ఇత్యర్థః...

> ...ద్యాదిభూతసృష్టిస్తు పరస్యైవ శివస్య తు॥ ౧౦ ॥ సర్వాంతః కరణానాం తు సమష్టేస్సృష్టిరాస్తికాః ।
> త్రిమూర్తీనాం హరస్యైవ ప్రాధాన్యేన న సంశయః ॥ ౧౧ ॥ ప్రాణానామపి సర్వేషాం సమష్టేస్సృష్టిరాస్తికాః । అపి రుద్రస్య తస్యైవ ప్రాధాన్యేన న సంశయః ॥ ౧౨ ॥ సర్వజ్ఞానేంద్రియాణాం తు సమష్టీనాం జనిర్ద్విజాః । త్రిమూర్తీనాం హరస్యైవ ప్రాధాన్యేన న సంశయః ॥ ౧౩ ॥ సర్వకర్మేంద్రియాణాం తు సమష్టీనాం జనిర్ద్విజాః । త్రిమూర్తీనాం హరస్యైవ ప్రాధాన్యేన న సంశయః ॥ ౧౪ ॥
> తథాపి పరమం తత్వం త్రిమూర్తీనాం తు కారణం । బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాం స్రష్టౄనుపకరోతి చ॥౧౫॥
> ఉపచారతయా తేపి స్రష్టార ఇతి శబ్దితాః । తత్రాపి తత్వతః స్రష్టా బ్రహ్మైవాద్వయ మాస్తికాః ॥ ౧౬ ॥
> వ్యష్టయస్తు సమష్టిభ్యో జాయంతే బ్రహ్మణోఽనఘాః। సమష్టిషు విజాయంతే దేవతాః పూర్వకల్పవత్ ॥౧౭॥
> సమష్టివ్యష్టిరూపాణాం సృష్టానాం పాలకో హరిః । రుద్రస్తేషాం తు సంహర్తా వ్విజా రూపాంతరేణ చ ॥
> ౧౮॥ యో దేవతాంతఃకరణసమష్టౌ పూర్వకల్పవత్ । విజాతస్స మునిశ్రేష్ఠా రుక్మగర్భ ఇతీరితః ॥ ౧౯ ॥
> జాతా ప్రాణసమష్ట్యాం యా స సూత్రాత్మ సమాహ్వయః। దిగ్వాయ్వర్క-జలాధ్యక్షపృథివ్యాఖ్యాస్తు దేవతాః ॥౨౦॥ జాయంతే క్రమశశ్శ్రోత్ర ప్రముఖేషు సమష్టిషు । పాదపాణ్యాదిషు ప్రాజ్ఞాః కర్మేంద్రియసమష్టిషు ॥౨౧॥ త్రివిక్రమేంద్రప్రముఖా జాయంతే దేవతాః క్రమాత్ । సమష్టిషు విజాతా యా దేవతాస్తా యథాక్రమం ॥౨౨॥ వ్యష్టిభూతేంద్రియాణాం తు నియంత్ర్యో దేవతా ద్విజాః। మారుతస్త్వగధిష్ఠాతా దిగ్దేవీ కర్ణదేవతా ॥౨౩ ॥ నేత్రాభిమానీ సూర్యస్స్యాజ్జిహ్వాయా వరుణస్తథా। ఘ్రాణాభి

ద్యంతే ॥ ౧౭ ॥ సమష్టివ్యష్టిరూపాణామిత్యాది ॥ బహిరవస్థితసత్వవశేన హరిస్తేషాం సర్వేషాం పాలకః రుద్రస్తు స్వాత్మనా సృష్టానామపి సమష్టీనాం రూపాంతరేణ- పరతత్వరూపాద్రూపాంతరం రుద్రత్వాకార ఏవ - తేన సంహర్తాపి భవతీత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ అథ సమష్టిషు జాతా దేవతాః క్రమేణ దర్శయతి ॥ యా దేవతేత్యాదినా॥ అంతఃకరణ సమష్టౌ యా దేవతా జాయతే - సా హిరణ్యగర్భాభిధేత్యర్థః ॥ ఏతచ్చ శివమాహాత్మ్యఖండే హిరణ్యగర్భం వక్ష్యామీత్యాదినా విస్తరేణ ప్రతిపాదితం॥ ౧౯ ॥ జాతా ప్రాణ సమష్టావితి ॥ ప్రాగుదీరిత ప్రాణసమష్టౌ జాయమానా యా దేవతా స ఏవ సూత్రాత్మేత్యుచ్యతే ॥ తదపి ప్రాగుక్తం ॥ సమష్టిభూతః ప్రాణానాం భవేత్ప్రాణశ్శివాజ్ఞయా ॥ తత్రాస్తే భగవాన్విష్ణుస్సూత్రాత్మేతి ప్రకీర్తిత ఇతి॥ సమష్టిరూపేషు శ్రోత్రాదీంద్రియేషు వాక్పాణ్యాదికర్మేంద్రియేషు క్రమేణ జాయమానాన్ దేవాన్-దర్శయతి॥ దిగ్వాయ్విత్యాదినా-జలాధ్యక్షో వరుణః॥౨౦॥ త్రివిక్రమేంద్రప్రముఖా ఇతి ॥ ప్రముఖగ్రహణేన వాగభిమానినో వక్ష్యమాణా అగ్న్యాదయస్సంగృహీతాః ॥ ౨౧ ॥ సమష్టిషు విజాతా ఇతి ॥ సమష్ట్యంతఃకరణాదిషు యా దేవతా జాతాః వ్యష్టీనాం నియంత్ర్యో భవంతి॥ తత్ర జ్ఞానేంద్రియాణాం తా దర్శయతి మారుత ఇతి ॥ ౨౨ ॥ ౨౩॥ ౨౪॥ కర్మేంద్రియాణాం చాపి తా దర్శయతి॥ అగ్నిర్వాగిత్యాదినా ॥ ౨౫॥ శివస్సర్వనియా

మక ఇతి ఏతేషు వాయ్వాదిష్వధిష్ఠాతృదేవేషు తద్రూపేణావస్థితశ్శివ ఏవ సర్వస్య నియామకః-వాయ్వాదీనామపి నియంతృత్వేన పరమార్థతో నియంతృత్వాసంభవాదిత్యర్థః-అంతఃకరణచతుష్టయస్య క్రమేణ దేవతా దర్శయతి ॥ చంద్ర ఇతి ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం సూక్ష్మభూతానాం తత్కార్యాణాం చ సమష్టివ్యష్టిభావేనావస్థితానాం సాధిష్ఠాతృకాణాం సృష్టిం ప్రతిపాద్య స్థూలభూతానాం తత్కార్యస్థూలప్రపంచస్య సృష్టిం ప్రతిపాదయతి ॥ ఆకాశాదీన్యానీతి ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ స్వప్నవదితి ॥ యథా స్వప్నే భోక్తృభోగ్యభోగప్రదరూపేణ త్రిధావస్థితః ప్రపంచోనుభూయతే-ఏవమేవ పరమేశ్వరమాయయా నిర్మితం భోక్తృభోగ్యాదిలక్షణం జగత్ప్రత్యేతవ్యమిత్యర్థః-నను మాయాయా అపి కైశ్చిద్వస్తుత్వమంగీకృతమతస్తన్నిర్మితస్య జగతోపి వస్తుత్వం కిం న స్యాదిత్యత ఆహ ॥ మాయయేతి ॥ యన్మాత్రయా కార్యం తత్స్వరూపం నిరూపణే కారణభూతమాయైవేత్యంగీకార్యం ॥ కారణవ్యతిరేకేణ కార్యం నాస్తీతి ఛాందోగ్యశ్రుతివ్యాఖ్యానావసరే-యస్య శ్రవణమాత్రేణేత్యాదినా ప్రతిపాదితత్వాత్-ఏవం హి తత్ర శ్రుతావామ్నాతం ॥ వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమిత్యనేన చావధారణేన కార్యస్య ఘటశరావాదేస్స్వరూపస్య కారణమాత్రత్వప్రదర్శనపరతా నిర్ధారితా ॥ అతః కార్యస్యాపి తదవ్యతిరేకోవగంతవ్యః ॥ ౩౨ ॥ తర్హి మాయాయా ఏవ ద్వైతాపత్తిరిత్యత ఆహ ॥ మాయా

మానినీ దేవీ పృథివీ పరికీర్తితా ॥ ౨౪ ॥ అగ్నిర్వాగభిమానీ స్యాదుపస్థస్య ప్రజాపతిః । పాయోర్మిత్రోభిమానీ స్యాత్పాదస్యాపి త్రివిక్రమః ॥ ౨౫ ॥ ఇంద్రో హస్తనియంతా స్యాచ్ఛివస్సర్వనియామకః । మనో బుద్ధిరహంకారశ్చిత్తం చేతి చతుర్విధం ॥ ౨౬ ॥ స్యాదంతఃకరణం ప్రాజ్ఞాః క్రమాత్తేషాం హి దేవతాః । చంద్రో వాచస్పతిర్విప్రాః సాక్షాత్కాలాగ్నిరుద్రకః ॥ ౨౭ ॥ శివా చేతి మయా ప్రోక్తాస్సాక్షాద్వేదాంతపారగాః । ఆకాశాదీని భూతాని స్థూలాని పునరాస్తికాః ॥ ౨౮ ॥ జాయంతే సూక్ష్మభూతేభ్యః పూర్వకల్పే యథా తథా । అండభేదాస్తథా లోకభేదాస్తేషు చ చేతనాః ॥ ౨౯ ॥ అచేతనాని చాన్యాని భౌతికాని చ పూర్వవత్ । విజాయంతే చ భోగార్థం చేతనానాం శరీరిణాం ॥ ౩౦ ॥ భోక్తారః పశవస్సర్వే శివో భోజయితా పరః । సుఖదుఃఖాదిసంసారో భోగస్సర్వమిదం బుధాః ॥ ౩౧ ॥ స్వప్నవద్దేవదేవస్య మాయయైవ వినిర్మితం । మాయయా నిర్మితం సర్వం మాయైవ నిరూపణే ॥ ౩౨ ॥ కారణవ్యతిరేకేణ కార్యం నేతీహ దర్శనం । మాయాపి కారణత్వేన కల్పితా మునిపుంగవాః ॥ ౩౩ ॥ అధిష్ఠానాతిరేకేణ నాస్తి తత్త్వనిరూపణే । వ్యవహారదృశా మాయా కల్పితా నైవ వస్తుతః ॥ ౩౪ ॥ వస్తుతః పరమాద్వైతం బ్రహ్మైవాస్తి న చేతరత్ । మాయారూపతయా సాక్షాద్బ్రహ్మైవ ప్రతిభాసతే ॥ ౩౫ ॥ జగజ్జీవాదిరూపేణాప్యహో దేవస్య వైభవం । స్వస్వరూపాతిరేకేణ బ్రహ్మణో నాస్తి కించన ॥ ౩౬ ॥ తథాపి స్వాతిరేకేణ భాత్యహో దేవవైభవం । జగదాత్మతయా పశ్యన్ బధ్యతే న విముచ్యతే ॥ ౩౭ ॥ సర్వమేతత్పరం బ్రహ్మ పశ్యన్ స్వానుభవేన చ । ముచ్యతే ఘోరసంసారాత్సద్య ఏవ న సంశయః ॥ ౩౮ ॥ సర్వమేతత్పరం బ్రహ్మ విదిత్వాపి సుదృఢం బుధాః । మానతర్కానుభూత్యైవ గురువాక్యప్రసాదతః ॥ ౩౯ ॥

పీతి ॥ యది మాయా పృథగ్వస్తుభూతా స్యాత్తదాఽద్వైతవ్యాకోపః-సా తు చిన్మాత్రరూపే పరశివస్వరూపే బ్రహ్మణి క్రియమాణా జగదుపాదానత్వేన కల్పితా ॥ అతస్సాపి శుక్తిరూప్యాదివదధిష్ఠానాద్బ్రహ్మణో న వ్యతిరిచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ వ్యవహారదృశేతి ॥ వ్యవహారదృష్ట్యైవ మాయాపరికల్పనం- న తు వస్తుతః-ప్రాతీతికరూపస్యైవ వ్యవహారస్యోత్పన్నత్వాదితి భావః ॥ ౩౪ ॥ యద్వస్తు పారమార్థికం తద్దర్శయతి ॥ వస్తుత ఇతి ॥ మాయారూపతయేతి ॥ తత్పారమార్థికం బ్రహ్మైవావిద్యారూపమాయాతత్కార్యజగజ్జీవాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానం సత్తదాత్మనాభాసతే ॥ ౩౫ ॥ న తు తతోతిరిక్తం కించిదస్తీత్యాహ ॥ స్వస్వరూపేతి ॥ ౩౬ ॥ స్వస్వరూపాతిరేకేణ ప్రతిభాసకారణమాహ ॥ తథాపీతి ॥ జగదాత్మతయేతి ॥ తత్ర జగద్రూపేణ జ్ఞానం సంసారకారణం సర్వస్య వికారప్రపంచస్య ఇదం సర్వం యదయమాత్మేత్యాదిశ్రుతిప్రమాణబలేన బ్రహ్మాత్మనా జ్ఞానం మోక్షసాధనమిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ తత్రాప్యపరోక్షజ్ఞానస్య విశేషమాహ ॥ సర్వమేతదితి ॥ య ఏతత్సర్వం జగద్బ్రహ్మేతి శ్రుత్యా బోధితమర్థం మనననిదిధ్యాసనాభ్యాం సముపజాతేన స్వానుభవేన సాక్షాత్కుర్వన్ తత్సమకాలమేవ సంసారాన్ముచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏతదేవ వివృణోతి ॥ సర్వమేతదితి ॥ ప్రమాణతర్కానుభవైః గురురూపదేశతత్ప్రసాదాభ్యాం చ జ్ఞానావిర్భావస్య అతిశయ ఉపలభ్యతే ॥ ౩౯ ॥

తథావిభూర్ణితం జ్ఞానం స్వస్వరూపాజ్ఞానం నివర్తయత్ తత్కరజోన్యాయేన స్వాత్మనైవ చిన్మాత్రరూపేణావశిష్యత ఇత్యర్థః ॥ స్వాత్మనా కేవలేనేతి ॥ కేవలేన నిరస్తసమస్తోపాధినా స్వప్రకాశచిన్మాత్రరూపేణైవ తిష్ఠన్ సంసారబంధవినిర్ముక్తో భవతి ॥ ౪౦ ॥ సోపానక్రమత ఇతి ॥ ప్రథమం శాబ్దజ్ఞానం తస్య చ మనననిదిధ్యాసనాభ్యామనుభవప్రసక్తప్రవణం పునస్తస్మిన్నేవ సంశయోచ్ఛేదేన జ్ఞానప్రాకట్యలాభస్తస్యాపి జ్ఞానస్వరూపచిన్మాత్రపర్యవసానమిత్యేతేన సోపానక్రమేణేత్యర్థః ॥ ౪౧ ॥ పశ్యన్నపీతి ॥ అజ్ఞజనవ్యవహారదశాయాం చక్షురాదీంద్రియైరనాత్మవస్తుజాతమన్నపి కారణబ్రహ్మాత్మనైవ విద్వాన్ పశ్యతి ఏతదేవ విశదయతి ॥ భాసమానమితి ॥ ౪౨ ॥ చిత్ప్రకాశబలేన భాసమానం సర్వమిదం జగచ్చిన్మాత్రరూపం వికారజాతేభ్యః పరం పదం పదనీయం నిరతిశయానంద రూపతయా ప్రాప్తవ్యం బ్రహ్మ వేదాంతవాక్యరూపేణ ప్రమాణేన జానన్ సద్య ఏవ ముచ్యతే ॥ పశ్యత ఇతి ॥ ఉక్తసిద్ధిరద్వితీయ మాత్మతత్త్వం దర్శనక్రియావిషయత్వాభావాత్-కర్మకర్తృభావేనాపశ్యన్నేవ స్వరూపప్రకాశేన యః పశ్యతీత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ జగదాత్మతయా భానమితి ॥ యథా స్వాత్మవిషయం జ్ఞానమంతతః స్వాత్మమాత్రం భవతి-జగదాత్మతయా భానమపి విషయజగద్విసర్జనాత్సతే కేవలం స్వాత్మైవ భవతి ॥ అద్వితీయాత్మదర్శనేన జగతో గ్రస్తత్వాదితి భావః ॥ ఇత్థం స

జ్ఞానప్రాకట్యబాహుళ్యాద్జ్ఞానం చ స్వాత్మనైవ తు । స్వాత్మనా కేవలేనైవ తిష్ఠన్ముచ్యేత బంధనాత్ ॥
౪౦ ॥ ఏవం వేదవేదార్థం ముచ్యతే సతు బంధనాత్ । సోపానక్రమతశ్చైవం పశ్యన్నాత్మానమద్వయం ॥
౪౧ ॥ సర్వం జగదిదం ప్రాజ్ఞః పశ్యన్నపి న పశ్యతి । భాసమానమిదం సర్వం భానరూపం పరం పదం ॥ ౪౨ ॥
పశ్యన్వేదాంతమానేన సద్య ఏవ విముచ్యతే । ఏవమాత్మానమద్వైతమపశ్యన్నేవ పశ్యతి ॥ ౪౩ ॥ జగదా
త్మతయా భానమపి స్వాత్మైవ కేవలం । విద్వాన్ స్వయం మహాయోగీ జగద్భానేపి నిశ్చలః ॥ ౪౪ ॥ యథా
భాతమిదం సర్వమనుజానాతి చాత్మనా । నిషేధతి చ తత్సిద్ధిరనుజ్ఞాతస్య కేవలం ॥ ౪౫ ॥ తదసిద్ధిర్నిషేధో
స్య సిద్ధ్యసిద్ధీ చ తస్య న । ప్రకాశాత్మతయా సాక్షాత్స్థితిరేవాస్య కేవలం ॥ ౪౬ ॥ విద్యతే నైవ విజ్ఞానం
నాజ్ఞానం న జగత్సదా । ప్రకాశాత్మతయా సాక్షాత్స్థితిరిత్యభిభాషణం ॥ ౪౭ ॥ అహం వదామి మో
హేన తచ్చ తస్మిన్న విద్యతే । తస్యాస్తి మాయయా వక్తుం విజ్ఞాతుం చ న శక్యతే ॥ ౪౮ ॥ శ్రద్ధామాత్రేణ యు
ష్మాకం కించిజ్జల్పితం భ్రాంతచేతసా ॥ ౪౯ ॥ ఇతి గుహ్యమిదం కథితం మయా యూయం ఖిలోపనిషద్హృదయంగతం । హర
పంకజలోచన పాలితం విదితం యది వేదవిదే వసః ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహి
తాయాం యజ్ఞవైభవ ఖండే ఉపరి భాగే సూతగీతాసూపనిషత్సు విశేష సృష్టి కథనం నామ

చతుర్థోధ్యాయః.

వ్యగ్రజ్ఞానవతో జీవన్ముక్తస్య స్థితిప్రకారమాహ ॥ విద్వానిత్యేవమితి ॥ ఏవం నిర్విచికిత్సితం జ్ఞాత్వాత్మానం విద్వాన్ జగత్ప్రతీతావపి స్వయం నిశ్చలో భవతి ॥ ౪౪ ॥ నైశ్చల్యమేవ స్థాపయతి ॥ యథేతి ॥ యేన యేన ప్రకారేణ యద్యదిదం భాసతే-తత్సర్వం సాక్షిరూపేణానుక్రమేణ జానాతి ॥ అవిద్యమానం చ నిషేధతి ॥ స్వాత్మనానదర్శయతి ॥ సాక్షీ చైతన్యాత్మనైవ భావాభావాత్మకం ద్వివిధం జగదవస్థితం ప్రకాశయతీత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ తస్య చ ప్రతీయమానస్య సిద్ధిః సద్భావః-అసిద్ధిరసద్భావశ్చేత్యేతదుభయమనుజ్ఞాతస్య నిషిద్ధస్య చ భవతి ॥ నతు తస్యానుజ్ఞాతుర్నిషేద్ధుశ్చ చిన్మాత్రరూపస్యాత్మనస్తే సిద్ధ్యసిద్ధీ భవతః ॥ అస్య తు కేవలం చిత్ప్రకాశాత్మతయా అపరోక్షేణ స్థితిరేవ భవతి ॥ ౪౬ ॥ న చ తస్యామవస్థాయాం తత్త్వజ్ఞాననివర్త్యమజ్ఞానం తత్కార్యం జగద్వా కించిదపి విద్యతే స కార్యస్యాజ్ఞానస్య జ్ఞానేన నివర్తితత్వాదజ్ఞానస్య చ కతకరజోన్యాయేన స్వయమేవ విలీనత్వాదిత్యర్థః ॥ ప్రకాశాత్మతయేతి ॥ ౪౭ ॥ ఏతదపి పదకదంబకరూపం వాక్యం-తత్ప్రబహుషు పదార్థేషు సత్స్వేవ ప్రయోక్తుం శక్యతే ॥ అద్వితీయే తు వస్తుని ద్విగ్విధవాక్యప్రయోగోపి మదజ్ఞానవిలసితమిత్యభిప్రేతా సూతేన తస్యావాఙ్మనసగమ్యత్వం ప్రతిపాద్యతే ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్య విరచితాయాం సూత సంహితా తాత్పర్య దీపికాయాం యజ్ఞవైభవ ఖండే - ఉపరిభాగే - సూతగీతాయాం

చతుర్థోధ్యాయః.

ఇత్థంపరాగర్థప్రపంచస్యపరశివస్వరూపాన్మాయావశాత్సృష్టింప్రతిపాద్యతదుపలక్షితమద్వితీయంపరశివస్వరూపమేవమోక్షార్థిభిర్జ్ఞాతవ్యమిత్యుపదిష్టం ॥ అథాహమర్థవివేకేనాపి తత్స్వరూపంప్రతిపాదయితు ముపక్రమతేవక్ష్యామీతి ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ అహమర్థస్యచిన్మాత్రరూపతాం వక్తుమిదంబుద్ధేరనాత్మవిషయత్వ మహంబుద్ధేశ్చాత్మవిషయత్వంలోకసిద్ధమితిదర్శయతి॥ఇదంబుద్ధిశ్చేత్యాదినా॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ఏవంవ్యవస్థితమితి ॥ ఇదమహంబుద్ధ్యోరనాత్మాత్మవిషయత్వేఏవంలోకతఏవసిద్ధేసతిమోక్షార్థిభిస్సర్వత్రఇదంకారాస్పదేనాత్మత్వంజ్ఞాతవ్య మహంకారాస్పదేప్యాత్మత్వంజ్ఞాతవ్యం॥౬॥౭॥౮ ॥నను చిదాత్మవ్యతిరిక్తత్వాద్దేహేంద్రియాదౌమమేదంశరీరమహంమనుష్యఇత్యేవం ప్రత్యయాఃదృశ్యంతేతత్రకథమిత్యాశంక్యాహ ॥ శరీరఇతి ॥ ఇదమహం బుద్ధ్యోరుభయోర్నియతపక్షాకృతిత్వేగర్థవిషయత్వేనైకత్వాసంభవాత్తత్రబుద్ధీభిన్నవిషయేస్వీకర్తవ్యే॥౯॥ తత్రసాక్షిచిదాత్మనోఽర్థిమితిత్వంయత్త్వాత్స్యాత్ దేహేంద్రియాదికంతదాలంబనేదంబుద్ధిస్స్యాదనుభవతోఽఇదంరూపత్వేపిచిదాభాస్యత్వలక్షణధర్మయోగేనయాక్తికవివేకాద్బాహ్యాదవ్యావదిదంకారాస్పదత్వాత్ అహంబుద్ధిస్తుదేహేంద్రియాదేర్వ్యావృత్తచిదాత్మాతదాలంబనా॥౧౦ ॥ అహంమనుష్య

ఆత్మస్వరూపకథనమ్.

ఓం - శ్రీసూత ఉవాచ ॥ వక్ష్యామి పరమం గుహ్యం యుష్మాకం మునిపుంగవాః ।
విజ్ఞానం వేదసంభూతం భక్తానాముత్తమోత్తమం ॥ ౧ ॥ రుద్రవిష్ణుప్రజానాథప్రముఖా
స్సర్వచేతనాః । స్వరసేనాహమిత్యాహురిదమిత్యపి సర్వశః ॥ ౨ ॥ ఇదంబుద్ధిశ్చ బాహ్యార్థే త్వహంబుద్ధిస్తథాత్మని । ప్రసిద్ధా సర్వజంతూనాం వివాదోఽత్ర న కశ్చన ॥ ౩ ॥ ఇదమర్థేఘటాద్యర్థేనాత్మత్వంసర్వదేహినాం । అహమర్థేతథాత్మత్వమపిసిద్ధం స్వభావతః ॥ ౪ ॥
ఏవంసమస్తజంతూనామనుభూతిర్వ్యవస్థితా । భ్రాంతాఅపిననుగృహ్ణంతివివాదంచాత్రసత్తమాః ॥ ౫ ॥
ఏవంవ్యవస్థితేహ్యర్థేసతిబుద్ధిమతాంవరైః । సంసారవిషవృక్షస్యమూలచ్ఛేదనకాంక్షిభిః ॥ ౬ ॥
యత్రయత్రేదమిత్యేషాబుద్ధిస్సృష్టాస్వభావతః । తత్రతత్రత్వనాత్మత్వంవిజ్ఞాతవ్యంవిచక్షణైః ॥ ౭ ॥
యత్రయత్రాహమిత్యేషాబుద్ధిస్సృష్టాస్వభావతః । తత్రతత్రతథాత్మత్వం విజ్ఞాతవ్యం మనీషిభిః ॥ ౮ ॥
శరీరేదృశ్యతేసర్వైరిదంబుద్ధిస్తథైవచ । అహంబుద్ధిశ్చశ్రేష్ఠాస్తత్రభిన్నగోచరే ॥ ౯ ॥ శరీరాలంబనాబుద్ధిరిదమిత్యాస్తికోత్తమాః । చిదాత్మాలంబనాసాక్షాదహంబుద్ధిర్నసంశయః ॥ ౧౦ ॥ ఇదమిత్థం
శరీరేతు యాహమిత్యుదితామతిః । సామహాభ్రాంతిరేవస్యాదతస్మింస్తద్గ్రహత్వతః ॥ ౧౧ ॥ అచి
ద్రూపమహంబుద్ధేఃపిండంనాలంబనంభవేత్ । మృత్పిండాదివదృష్టత్వాత్తతోనాత్మేవవిగ్రహః ॥౧౨॥
అచిత్త్వాదింద్రియాణాంచప్రాణస్యమనసస్తథా । ఆలంబనత్వంనాస్త్యేవబుద్ధేశ్చాహంమతింప్రతి ॥ ౧౩ ॥
బుద్ధేరచిత్త్వంసంగ్రాహ్యందృష్టత్వాజ్జన్మనాశయోః । అచిద్రూపస్యకుడ్యాదేఃఖలుజన్మవినాశనం ॥
౧౪ ॥ అహంకారస్యచాచిత్త్వాచ్చిత్తస్యచతథైవచ । ఆలంబనత్వంనాస్త్యేవసదాహంప్రత్యయంప్రతి ॥

స్థూలోఽహంకృశోఽహమితిమనుష్యత్వాదిధర్మయుక్తదేహేంద్రియాదిసామానాధికరణ్యేనాహంప్రత్యయస్య తద్విషయత్వమనుభవసిద్ధమితిచేత్తత్రాహ ॥ ఇదమర్థేతి ॥ చిదాభాస్యత్వలక్షణయోగాన్నిశ్చితేదమర్థశరీరాదౌజాయమానోఽహంప్రత్యయస్స్ఫటికేరక్తమితిబుద్ధివద్భ్రాంతిరేవస్యాదతస్మింస్తద్బుద్ధిర్విపర్యయఇతి తల్లక్షణయోగాదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ భూతకార్యత్వాద్దేహోఽపినాహంబుద్ధేర్విషయఇత్యాహ ॥ అచిద్రూపమితి ॥ అన్నపరిణామరూపత్వాజ్జడంపిండంస్థూలశరీరంతావదహంప్రత్యయస్యనాలంబనంతదాలంబనత్వస్యమృత్పిండాదౌజడేదృష్టత్వాత్తతోఽహంబుద్ధ్యనాలంబనత్వాత్ స్థూలదేహోనాత్మా ॥ ౧౨ ॥ ఇంద్రియాదీనామపితదనాలంబనత్వంప్రతిపాదయతి॥ అచిత్త్వాదితి॥ స్థూలదేహవదింద్రియాదీనామప్యచిద్రూపత్వసామాన్యాదహం ప్రత్యయానాలంబనత్వం ॥ ౧౩ ॥ నన్వింద్రియాదీనాంచిదాభాస్యత్వాదస్త్వహంబుద్ధ్యవిషయత్వం-బుద్ధిస్తుచిద్రూపైవేతి తస్యాస్తదాలంబనత్వం యుక్తమిత్యత ఆహ ॥ బుద్ధేరితి॥ ఉత్పత్తివినాశౌహిజడధర్మౌ-తద్యోగాద్బుద్ధేరప్యవశ్యమచిద్రూపత్వమభ్యుపేతవ్యం॥ అయంభావః- వివాదాస్పదంబుద్ధిరచిద్రూపా ఉత్పత్తివినాశధర్మవత్త్వాత్- ఘటాదివదితి ॥ వ్యాప్తిందర్శయతి॥ అచిద్రూపస్యేతి॥ ౧౪॥ఏవంమనోబుద్ధ్యోరచిత్త్వేనానాత్మత్వంప్రతిపాద్యాహంకారచిత్తయోరేతత్ప్రతిపాదయతి॥అహంకారస్యేతి॥ఏతయోరపి

సత్త్వపరిణామరూపాంతఃకరణ కార్యతయాచిద్భాస్యత్వేనజడత్వాద్ఘటాదివదహంప్రత్యయానాలంబనత్వమిత్యర్థః॥ నన్వహంప్రత్యయస్యాహంకారాలంబనత్వంవ్యాహృతమిత్యతఆహ॥సర్వప్రత్యయేతి॥౧౫॥ అహంబుద్ధిస్తావదాత్మైకవిషయేత్యుక్తమహంకారస్తావదాత్మానభవతి ॥ అహంసుఖీదుఃఖీత్యేవంసర్వప్రత్యయరూపేణవివర్తమానత్వాత్తస్యాపివికారిత్వేనశరీరవదనాత్మత్వమేవయుక్తం॥౧౬॥కించదధ్యాకారపరిణామినఃక్షీరాదేరచేతనత్వస్యచేతనత్వంచ లోకప్రసిద్ధత్వాత్సర్వప్రత్యయాత్మనాపరిణమమానస్యాహంకారస్యాపితథావిధమచేతనత్వంకోనివారయేత్॥౧౭॥ ఏవమహంబుద్ధ్యాలంబనత్వేనప్రసక్తానాందేహేంద్రియాదీనాంతదాలంబనత్వప్రతిషేధేసతి పరిశేషాచ్చిన్మాత్రాలంబనత్వంతస్యసిద్ధమితినిగమయతి ॥ తస్మాదితి ॥ అహమితిప్రత్యగర్థవిషయాయాబుద్ధేరనుకర్త్రీత్యా దేహేంద్రియాదీనాంచిద్భాస్యత్వేనఘటాదివత్పరాగర్థత్వాత్ప్రత్యగ్భూతస్సాక్షిచిన్మాత్రరూపఏవాత్మావిషయోనాచిద్రూపంజడందేహేంద్రియాదికంఇదంబుద్ధేశ్చానాత్మైవవిషయఇతి నతయోఃక్వాపిసాంకర్యమిత్యర్థః॥౧౮॥యదిచిన్మాత్రరూపఏవాత్మాఅహంబుద్ధివిషయస్తర్హితస్యస్వప్రకాశత్వభంగఇత్యతఆహ॥సత్యపీతి॥ సర్వాంతరస్యప్రత్యగాత్మనోఽహంప్రత్యయవిషయత్వేసత్యప్యసౌస్వయంప్రకాశఏవభవతి॥ నను బుద్ధివృత్తివిషయత్వంస్వప్రకాశత్వంచపరస్పరవిరుద్ధమిత్యతఆహ॥వృత్త్యధీనతయేతి॥సర్వప్రత్యక్చిదాత్మనస్స్వస్యాపిబుద్ధివృత్తివ్యాప్యత్వేఘటకుడ్యాదివత్స్ఫురణంనతదధీనం॥౧౯॥కింతుస్వచ్ఛాంనిర్మలాంబుద్ధివృత్తిమనుప్రాప్యతస్యావృత్తేర్భాసకస్సాక్షిచిద్రూపేణాయమవస్థితఃస్వయంప్రకాశతే॥ ఘటకుడ్యాదికంతుజడత్వాత్స్వగోచరవృత్త్యనుప్రవిష్టచైతన్యేనాపివ్యాప్యవర్తతఇతిపరాధీనప్రకాశమిత్యర్థః॥నన్వహమర్థస్చి

౧౫ ॥ సర్వప్రత్యయరూపేణసదాహంకారఏవహి । వివర్తతేతోఽహంకారస్త్వనాత్మైవశరీరవత్ ॥
౧౬ ॥ పరిణామస్వభావస్యక్షీరాదేర్మునిపుంగవాః । అచేతనత్వంలోకేస్మిన్ప్రసిద్ధంఖలుసమ్మతం॥
౧౭ ॥ తస్మాచ్చిద్రూపఏవాత్మాహంబుద్ధేరర్థఆస్తికాః।అచిద్రూపమిదంబుద్ధేరనాత్మైవార్థఈరితః ॥ ౧౮ ॥ సత్యపిప్రత్యయార్థత్వేప్రత్యగాత్మాస్వయంప్రభః । వృత్త్యధీనతయానైవవిభాతిఘటకుడ్యవత్ ॥ ౧౯ ॥ స్వచ్ఛవృత్తిమనుప్రాప్యవృత్తేస్సాక్షితయాస్థితః। వృత్త్యానివర్త్యమజ్ఞానంగ్రసతేస్వేనతేజసా ॥ ౨౦ ॥ అనుప్రవిష్టచైతన్యసంబంధాద్వృత్తిరాస్తికాః । జడరూపం ఘటాద్యర్థంభాసయత్యాత్మరూపవత్ ॥ ౨౧ ॥ అతోఽహంప్రత్యయార్థోఽపినానాత్మస్యాద్ఘటాదివత్। స్వయంప్రకాశరూపేణసాక్ష్యాత్మైవకేవలం॥౨౨ ॥ యత్సంబంధాదహంవృత్తిఃప్రత్యయత్వేనభాసతే। సకథంప్రత్యయాధీనప్రకాశస్స్యాత్స్వయంప్రభః॥౨౩॥అహంవృత్తిస్స్వతస్సిద్ధచైతన్యేనావభాసతే। తత్సంబంధాదహంకారఃప్రత్యయావప్రకాశతే॥ ౨౪ । ఆత్మాహంప్రత్యయాకార సంబంధ భ్రాంతి

దాత్మాస్వయంప్రకాశమానశ్చేదహమాకారావృత్తిస్తర్హికిమర్థేత్యతఆహ॥వృత్త్యేతి॥ఆత్మస్వరూపావరణభూతంయదజ్ఞానంతదాత్మవిషయవృత్త్యైవనివర్తనీయం॥అతోఽజ్ఞాననివృత్త్యై బుద్ధివృత్తేరుపయోగస్తత్రనివర్త్యమానమజ్ఞానంస్వస్వరూపేధ్యస్తత్వాదాత్మాస్వేనైవచిత్ప్రకాశేనగ్రసతే-తదజ్ఞాననివృత్తిరపి చిన్మాత్రరూపేణావశిష్యతఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ బుద్ధివృత్తేర్ఘటాదివిషయప్రకాశజననసామర్థ్యవదాత్మవిషయప్రకాశజననసామర్థ్యమపి కింనస్యాదిత్యతఆహ॥అనుప్రవిష్టేత్యాదినా॥సత్త్వపరిణామరూపత్వేననిర్మలాబుద్ధివృత్తిస్స్వాత్మన్యనుప్రవిష్టచైతన్యసంబంధబలాత్-స్వచ్ఛప్రతిబింబయుక్తాదర్శవజ్జడం ఘటాదివిషయజాతమాపరోక్ష్యేణ భాసయతి ॥ఆత్మాతు స్వప్రకాశచిద్రూపత్వాత్స్వరూపప్రకాశేనైవ కేవలంభాసతే॥౨౧॥౨౨॥ఏతదుపపాదయతి ॥యదితి॥యస్యచిత్ప్రకాశాత్మనస్సంబంధబలాదహమర్థవిషయావృత్తిఃప్రతీతికారణత్వేనభాసతేచిదాత్మాకథంప్రత్యయాధీనప్రకాశస్స్యాత్।ప్రతీయతేనేనేతిప్రత్యయోబుద్ధిస్సచసాక్షిచైతన్యేనప్రకాశ్యమానఃకథంస్వసాక్షిణంప్రకాశయితుంశక్నుయాత్॥అతోబుద్ధివృత్తేరాత్మవిషయప్రకాశజననసామర్థ్యాభావాత్సాక్షిభూతశ్చిదాత్మాస్వయంప్రకాశమానఏవేత్యర్థః॥౨౩॥నన్వహంజానామీత్యహంకారస్యజ్ఞాతృత్వమవసీయతేకుతస్తస్యానాత్మత్వమిత్యతఆహ॥ అహంవృత్తిరితి॥ స్వతస్సిద్ధం- స్వప్రకాశం యత్సాక్షిచైతన్యంతేనేద్ధాతత్తాదాత్మ్యాధ్యాసేనప్రదీప్తాహంవృత్తిరవభాసతేతచ్చైతన్యప్రకాశనసంబంధవశాదేవానాత్మభూతోప్యహంకారఃప్రత్యయావ-ప్రత్యయాశ్శబ్దాదివిషయజ్ఞానాని-తద్యుక్తోజ్ఞాతేవభాసతే-పరమార్థతస్తుప్రత్యయాచిదాత్మైవ ॥ ౨౪ ॥ నన్వాత్మాప్రత్యయాచేత్తస్యజ్ఞానక్రియాకర్తృత్వాదిప్రసంగాత్తస్య చిన్మాత్రరూపతానసిద్ధ్యేదిత్యత

ఆహ ॥ ఆత్మేతి ॥ కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మవదహంకారతాదాత్మ్యసంబంధవశాచ్చిదాత్మని తద్ధర్మాధ్యారోపేణ కర్తృత్వాదిప్రతీతిః ॥ ౨౫ ॥ పరమార్థతస్తు చిన్మాత్రాదన్యత్తస్య స్వరూపం న భవతీత్యర్థః ॥ ఏతదుక్తం భవతి ॥ అహంకారచైతన్యయోః పరస్పరతాదాత్మ్యాభిసంబంధాచ్చిదాత్మధర్మః ప్రత్యయిత్వమహంకారధర్మత్వేన భాసతే ॥ అహంకారధర్మాః కర్తృత్వభోక్తృత్వాదయశ్చ చిదాత్మధర్మత్వేన ప్రతిభాసంతే ॥ తయోర్వివేకే తు చిన్మాత్రమేవాత్మస్వరూపం పరిశిష్యత ఇతి ॥ అన్యథాప్రతిభానే కారణమాహ ॥ చిద్రూపమేవేతి ॥ శుద్ధచైతన్యమేవాత్మతత్త్వం స్వస్వరూపాజ్ఞానాదన్యథాప్రకారాంతరేణ కర్తాభోక్తా సుఖీ దుఃఖీత్యాది బహుప్రకారేణ భాసతే ॥ ౨౬ ॥ సర్వదేహేష్వితి ॥ సర్వప్రాణిశరీరేష్వహమితి ప్రత్యయోనువృత్తః ప్రతీయతే తస్య చ కేనచిదనుగతేన తాదృశేనార్థేన భవితవ్యం తాదృశస్త్వర్థశ్చిదాత్మైవ నాపరః కశ్చిదస్తి - చిదాత్మాతిరిక్తస్య సర్వస్య వ్యావృత్తస్వభావత్వాత్ ॥ ౨౭ ॥ ఉక్తమర్థం సదృష్టాంతముపపాదయతి ॥ గౌరితి - యథా శాబలేయాదిష్వనుగతస్య గౌరితి ప్రత్యయస్య గోత్వమేవార్థః ॥ నతు వ్యావృత్తాస్తత్తద్వ్యక్తయస్తథా చ సర్వప్రాణిశరీరేష్వనుగతస్యాహంప్రత్యయస్యానుగతచిదాత్మైవ విషయః నతు తచ్ఛరీరాదికమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ నన్వహంప్రత్యయస్య కథం భిన్నవిషయత్వమిత్యత ఆహ ॥ వ్యక్తీతి ॥ యథైకమపి గోత్వం తత్తచ్ఛాబలేయాదివ్యక్తిభిన్నాకారేణ భిన్నం ప్రతీయతే - ఏవమేకైకచిత్తదహంకారవశాద్భేదేన ప్రతిభాతి - నతు చిత్స్వరూపపర్యాలోచనే

మాత్రతః । కర్తా భోక్తా సుఖీ దుఃఖీ జ్ఞాయతే ప్రతిభాసతే ॥ ౨౫ ॥ వస్తుతస్తస్య వా స్త్యేవ చిన్మాత్రాదపరం వపుః । చిద్రూపమేవ స్వాజ్ఞానాదన్యథా ప్రతిభాసతే ॥ ౨౬ ॥ సర్వదేహేష్వహం రూపః ప్రత్యయః ప్రకాశతే । తస్య చిద్రూప ఏవాత్మా సాక్షాదర్థో న చాపరః ॥ ౨౭ ॥ గౌరితి ప్రత్యయస్యార్థో యథా గోత్వం తు కేవలం । తథాహం ప్రత్యయస్యార్థశ్చిద్రూపాత్మైవ కేవలం ॥ ౨౮ ॥ వ్యక్తిసంబంధరూపేణ గోత్వం భిన్నం ప్రతీయతే । చిదహంకారసంబంధాద్భేదేన ప్రతిభాతి చ ॥ ౨౯ ॥ యథైవైకోపి గోశబ్దో భిన్నార్థో వ్యక్తిభేదతః । తథైవైకోప్యహంశబ్దో భిన్నార్థో వ్యక్తిభేదతః ॥ ౩౦ ॥ యథా ప్రతీత్యా గౌర్వ్యక్తిర్గోశబ్దార్థో న తత్త్వతః । తత్త్వతో గోత్వమేవార్థస్సాక్షాద్వేదవిదాం వరాః ॥ ౩౧ ॥ తథా ప్రతీత్యాహంకారోహంశబ్దార్థో న తత్త్వతః । తత్త్వతః ప్రత్యగాత్మైవ స ఏవాఖిలసాధకః ॥ ౩౨ ॥ ఏకత్వేపి పృథక్త్వేన వ్యపదేశోపి యుజ్యతే । అంతఃకరణభేదేన సాక్షిణః ప్రత్యగాత్మనః ॥ ౩౩ ॥ రుద్రవిష్ణుప్రజానాథప్రముఖాస్సర్వచేతనాః । చిన్మాత్రాత్మన్యహంశబ్దం ప్రయుంజంతే హి తత్త్వతః ॥ ౩౪ ॥ సుషుప్తోస్మీతి సర్వోయం సుషుప్తాదుత్థితో జనః । సుషుప్తికాలీనస్యాత్మన్యహంశబ్దం ద్విజోత్తమాః ॥ ౩౫ ॥

భేద ఉపలభ్యతే ॥ ౨౯ ॥ ఏవం ప్రత్యయోపాధావహమర్థస్యైక్యముపపాద్య శబ్దార్థోపాధావపి తత్ప్రతిపాదయతి ॥ యథైవైకోపీతి ॥ యథైవైకోపి గోశబ్దః స్వాభిధేయగోత్వజాతివ్యంజకవ్యక్తిభేదవశాద్భిన్నార్థో భవతి ॥ తథా ఏకోప్యహంశబ్దః ప్రతిశరీరం స్వాభిధేయచిద్వ్యంజకమహంకారవ్యక్తిభేదేన భిన్నార్థో వ్యవహ్రియతే ॥ ౩౦ ॥ తత్ర చ యథా గోశబ్దస్య వ్యక్తిః ప్రాతీతికోర్థో న తాత్త్వికః - అనుగతస్యైకస్య గోశబ్దస్య వ్యావృత్తాసు గోవ్యక్తిషు సంగతిగ్రహణసంభవాత్పరమార్థతస్తు సర్వాసు గోవ్యక్తిష్వనుగతం గోత్వమేవ తస్యార్థః ॥ వ్యక్తిష్వనుగతయోస్తయోర్వాచ్యవాచకభావేన సంగతిగ్రహణసంభవాత్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవమేవ సర్వప్రాణిష్వనుగతస్యాహంశబ్దస్యాననుగతాహంకారార్థత్వం ప్రాతీతికం ॥ యస్తు ప్రత్యక్చిదాత్మా సర్వత్రానుగతః స ఏవ తస్యానుగతస్యాహంశబ్దస్య ముఖ్యోర్థః ॥ తస్యానుగతిముఖేన విశినష్టి ॥ అఖిలేతి ॥ యతోయం చిదాత్మాఖిలవ్యవహారసాధకః సర్వవ్యవహారసాక్షితయా ఆకాశవదనుగతో వర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఏకత్వేపీతి ॥ ఏవముక్తార్థస్య చిదాత్మన ఏకత్వేపి అహం దేవదత్తోహం యజ్ఞదత్త ఇత్యాది భేదవ్యపదేశోపి న విరుధ్యతే ॥ ప్రతిశరీరమంతఃకరణభేదేన తస్యాత్మనో భిన్నత్వేన ప్రతీతేరిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం స్వప్రతిపాదితేర్థే రుద్రాదీనామపి వ్యవహారం సంవాదయతి ॥ రుద్రేతి ॥ ౩౪ ॥ నను తేసర్వే అహంకారసహితే చైతన్యేహంశబ్దం ప్రయుంజతే - చిదాత్మన ఇవాహంకారస్యాపి తచ్ఛబ్దాన్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్వాదిత్యాశంక్య కేవలవ్యతిరేకార్థాభావాచ్చిదాత్మైవాహంశబ్దార్థ ఇతి ప్రతిపాదయతి ॥ సుషుప్తోస్మీత్యాదినా ॥ ఏతావంతం కాలమహం సుషుప్తోస్మీతి స్వాపాదుత్థాయ పరామృశన్ స్వాపకాలీనాత్మవిషయమహంశబ్దం

ప్రయుజ్యతే ॥ నచతస్యామవస్థాయామహంకారోఽపి-తస్యాపిస్వకారణేలీనత్వేనతదానీం సకలవిశేషప్రతిభాసాభావాత్తత్ప్రతిభానే చ సుషుప్తిభంగప్రసంగాదత స్తస్యామవస్థాయాం సుషుప్తైః ప్రకాశకమహంకారవినిర్ముక్తం కేవలం చైతన్యమేవ ప్రతిభాతి ॥ అతస్సుషుప్తికాలీనప్రత్యగాత్మని పరామృశ్యమానస్యాహంశబ్దస్యతత్రైవ ప్రవృత్తిస్స్యాన్నతుసోపాధికే హంకారవిశిష్టాత్మనీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఏవం సుషుప్త్యవస్థాయామాత్మని ప్రయుజ్యమానస్యాహంశబ్దస్య చిన్మాత్రవృత్తిత్వం ప్రతిపాద్య జాగ్రదవస్థాయామపి తద్వివేకేన ప్రతిపాదయతి ॥ యథేతి ॥ యథాయోదహ్యతీత్యత్ర దాహకత్వమయస్సంక్రాంతవహ్నేరేవనత్వయసః-ఏవం చిద్వ్యాప్త్యాహంకారే ప్రయుజ్యమానస్యాహంశబ్దస్య ప్రత్యగర్థవాచినస్సర్వప్రత్యగ్భూతచైతన్యమేవార్థః ॥ నత్వహంకారః తస్యతదవభాస్యత్వేన పరాగర్థత్వాదహంకారాభిధాయకత్వం చ తస్య ॥ ప్రతీతికమితి ॥ సదృష్టాంతమాహ ॥ ప్రతీత్యేతి ॥ ౩౮ ॥ అగ్నిసంయోగవశాత్స్వభావతోఽనుష్ణస్పర్శస్యాప్యయసో దాహకత్వం యథా ప్రతీతిమాత్రసిద్ధం-ఏవం చిత్సంబంధబలాదహంకారోఽపి ప్రతీతితోఽహంశబ్దార్థః ॥ పరమార్థతస్తుయథాగ్నేరేవ దాహకత్వం ॥ ఏవం చైతన్యస్యైవాహంశబ్దార్థతేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ కథంతర్హ్యహం మనుష్య ఇతి దేహాదావహంశబ్దప్రయోగ ఇతితత్రాహ ॥ చైతన్యేతి ॥ స్వప్రకాశ

ప్రయుజ్యేత తత్ర దేహాది విశేషాకారభాసనం । నహి కేవలచైతన్యం సుషుప్తే సాధకం స్వతః ॥ ౩౬ ॥
ప్రతిభాతి తత స్తస్మిన్ చిన్మాత్రే ప్రత్యగాత్మని । అహంశబ్దప్రవృత్తిస్స్యాన్నతు సోపాధికాత్మని ॥ ౩౭ ॥
యథాయోదహతీత్యుక్తే వహ్నిర్దహతి కేవలం । నాయ స్తద్వదహంశబ్దశ్చైతన్యస్యైవ వాచకః ॥ ౩౮ ॥
ప్రతీత్యా వహ్నిసంబంధాద్యథాయో దాహకం తథా । చిత్సంబంధాదహంకారోఽహంశబ్దార్థః ప్రకీర్తితః ॥ ౩౯ ॥ చైతన్యాద్ధ్యాహమస్పర్శాద్దేహాదౌ భ్రాంతచేతసాం । అహంశబ్దప్రయోగస్స్యాత్తథాహం ప్రత్యయోఽపి చ ॥ ౪౦ ॥ ఇత్థం వివేకతస్సాక్ష్యం దేహాది ప్రాణపూర్వకం । అంతఃకరణమాత్మానం విభజ్య స్వాత్మనః పృథక్ ॥ ౪౧ ॥ సర్వసాక్షిణమాత్మానం స్వయం జ్యోతిస్స్వలక్షణం । సత్యానందమద్వైతం అహమర్థం విచింతయేత్ ॥ ౪౨ ॥ రుద్రవిష్ణుప్రజానాథ ప్రముఖాస్సర్వచేతనాః । అహమేవ పరంబ్రహ్మేత్యాహురాత్మానమేవ హి ॥ ౪౩ ॥ తేతు చిన్మాత్రమద్వైతమహమర్థతయా భృశం । అంగీకృత్యాహమద్వైతం బ్రహ్మేత్యాహుర్నదేహినం ॥ ౪౪ ॥ చిన్మాత్రం సర్వగం సత్యం సంపూర్ణం సుఖమద్వయం । సాక్షాద్బ్రహ్మైవ నైవాన్యదితి తత్త్వవిదాం స్థితిః ॥ ౪౫ ॥ శాస్త్రం సత్యచిదానందమనంతం వస్తు కేవలం । శుద్ధం బ్రహ్మేతి సశ్రద్ధం ప్రాహ వేదవిదాంవరాః ॥ ౪౬ ॥ ప్రత్యగాత్మాయమద్వంద్వస్సాక్షీ సర్వస్య సర్వదా । సత్యజ్ఞానసుఖానంతలక్షణస్సర్వదా నఘః ॥ ౪౭ ॥ అతోఽయం ప్రత్యగాత్మైవ స్వానుభూత్యేకగోచరః । శాస్త్రసిద్ధం పరం బ్రహ్మ నాపరం పరమార్థతః ॥ ౪౮ ॥ ఏవంతర్హి ప్రమాణా

చైతన్యతాదాత్మ్యాపన్నోయోఽహంకార స్తస్యస్పర్శాదాపాదమస్తకవ్యాపనాద్దేహాదావహంశబ్దప్రయోగప్రత్యయౌ-అన్యదీయయో స్తయో రన్యత్రప్రయోగో భ్రాంతికృత ఇత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ప్రతిపాదితమర్థం నిగమయన్నాత్మస్వరూపమవధారయతి ॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థముక్తేనోక్తప్రకారేణ సాక్ష్యం దేహేంద్రియాదికమహంకారాంతం చ యుక్తికవివేకేన స్వాత్మనస్సకాశాత్పృథగ్విభజ్య దేహేంద్రియాదిసర్వసాక్షిణం స్వప్రకాశచిద్రూపముక్తరీత్యాహంశబ్దప్రతిపాద్యమాత్మానం సత్యాదిలక్షణం బ్రహ్మ చింతయేత్ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ అహమర్థస్యాత్మనో బ్రహ్మస్వరూపత్వం సంవాదేన ద్రఢయతి ॥ రుద్రేతి ॥ అహమేవ పరం బ్రహ్మేతి ॥ ౪౩ ॥ రుద్రవిష్ణ్వాదివ్యవహారేఽపి చిన్మాత్రస్యైవాహమర్థతామాహ ॥ తేత్వితి ॥ తేరుద్రవిష్ణ్వాదయోఽసిరస్సమస్తోపాధికం సాక్షి చిన్మాత్రమేవాహమర్థతయా స్వీకృత్యైవాహం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మతాదాత్మ్యేన వ్యవహరంతి ॥ నతు దేహాదివిశిష్టం ॥ తస్యసంసార్యాత్మనోఽసంగబ్రహ్మతాదాత్మ్యానుపపత్తేరిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ నను చిన్మాత్రస్వరూపస్యాపి సాక్షిణః కథం బ్రహ్మరూపతేతితత్రాహ ॥ చిన్మాత్రమితి ॥ యద్ధిచిన్మాత్రం తదేవ సాక్షాత్సత్యాదిలక్షణం పరం బ్రహ్మ న తద్వ్యతిరిక్తమితి పరమార్థవిదాం నిర్ణయః ॥ ౪౫ ॥ శాస్త్రస్యాపి తదర్థపరత్వమాహ ॥ శాస్త్రమితి ॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాది శాస్త్రం బ్రహ్మణస్సత్యజ్ఞానానంతానందైకరసత్వం తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయతి ॥ ౪౬ ॥ ప్రత్యగాత్మేతి ॥ అయమపి ప్రత్యగాత్మా అద్వంద్వస్సాంసారికసుఖదుఃఖాదిద్వంద్వరహిత స్తస్యసర్వస్యసర్వసాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టా-అతఏవ సత్యజ్ఞానాదిలక్షణః ॥ ౪౭ ॥ ఏవంతత్త్వంపదార్థైక్యం దర్శయిత్వాత

దేకత్వలక్షణం వాక్యార్థమాహ॥ అతోఽయమితి॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ప్రత్యగాత్మనః పరశివస్వరూపజ్ఞాననిష్ఠాయాం క్రమమాహ॥ శాస్త్రేత్యాదినా॥ ప్రథమం గురుశాస్త్రోపదేశేనాత్మస్వరూపం జ్ఞాత్వా పునశ్శాస్త్రానుసారిభిర్న్యాయైర్దేహేంద్రియాదిసాక్షితయావస్థితం చిన్మాత్రస్వరూపమాత్మానం నిశ్చిత్య ॥ ౫౦ ॥ స్వాత్మనోఽన్యత్వేన ప్రతిభాతం సకలం సాత్యం జగత్స్వావిద్యావిలసితత్వేన స్వాత్మమాత్రతయా బుద్ధ్వా తథావిధస్వాత్మాన మద్వితీయం ॥ ౫౧ ॥ ౫౨॥ బ్రహ్మేతి ప్రత్యగ్బ్రహ్మణోరైక్యం సాక్షాత్కృత్య తం చ సాక్షాత్కారం స్వరూపభూతే చిన్మాత్రే కతకరజోన్యాయేన విలాప్య విలాపనక్రియాం చాధిష్ఠానచిదవ్యతిరేకేణ బుద్ధ్వా కేవలం చిదానందైకరసరూపేణ స్వయం తిష్ఠేదిత్యర్థః॥

భ్యామాచార్యోక్త్యా చ మానవః । అవిజ్ఞాయ శివాత్మైక్యం సంసారే పతతి భ్రమాత్ ॥ ౪౯ ॥ శాస్త్రాచార్యోపదేశేన తర్కైశ్శాస్త్రానుసారిభిః । సర్వసాక్షితయాత్మానం సమ్యఙ్నిశ్చిత్య సుస్థిరం ॥ ౫౦ ॥ స్వాత్మనోఽన్యతయా భాతం సమస్తమవిశేషతః । స్వాత్మమాత్రతయా బుద్ధ్వా పునస్స్వాత్మానమద్వయం ॥ ౫౧ ॥ శుద్ధం బ్రహ్మేతి నిశ్చిత్య స్వయం స్వానుభవేన చ । నిశ్చయం చ స్వచిన్మాత్రే విలాప్యావిక్రియేఽద్వయే ॥ ౫౨ ॥ విలాపనం చ చిద్రూపం బుద్ధ్వా కేవలరూపతః । స్వయం తిష్ఠేదయం సాక్షాద్బ్రహ్మవిత్ప్రవరో మునిః ॥ ౫౩ ॥ ఈదృశీ పరమా నిష్ఠా శ్రౌతీ స్వానుభవాత్మికా । దేశికాలోకనేనైవ కేవలేన హి సిద్ధ్యతి ॥ ౫౪ ॥ దేశికాలోకనం చాపి ప్రసాదాత్పారమేశ్వరాత్ । సిద్ధ్యత్యయత్నతః ప్రాజ్ఞాస్సత్యమేవ మయోదితం ॥ ౫౫ ॥ సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే॥ ప్రసాదాదేవ సర్వేషాం సర్వసిద్ధిర్మహేశితుః ॥ ౫౬ ॥ ప్రసాదే శాంభవే సిద్ధే సర్వం శంభుతయా స్వతః । విభాతి నాన్యథా విప్రాః సత్యమేవ మయోదితం ॥ ౫౭ ॥ యదా శంభుతయా సర్వం విభాతి స్వయమేవ హి । తదా హి శాంభవస్సాక్షాత్ప్రసాదస్సత్యమీరితం ॥ ౫౮ ॥ శివాదన్యతయా కించిదపి భాతి యదా ద్విజాః । తదా న శాంకరో బోధస్సంజాత ఇతి మే మతిః ॥ ౫౯ ॥ శివాదన్యతయా సర్వం ప్రతీతమపి పండితః । తత్త్వదృష్ట్యా శివం సర్వం సుస్థిరం పరిపశ్యతి ॥ ౬౦ ॥ శివాకారేణ వా నిత్యం ప్రపంచాకారతోఽపి వా । జీవాకారేణ వా భాతం యత్తద్బ్రహ్మ విచింతయేత్ ॥ ౬౧ ॥ శంభురేవ సదా భాతి సర్వాకారేణ నాపరః । ఇతి విజ్ఞానసంపన్నః శాంకరజ్ఞానినాం వరః ॥ ౬౨ ॥ శంభురూపతయా సర్వం యస్య భాతి స్వభావతః । న తస్య వైదికం కించిత్తాంత్రికం చాస్తి లౌకికం ॥ ౬౩ ॥ యథాభాతస్వరూపేణ శివం సర్వం విచింతయేత్ । యోగీ చరతి లోకానాముపకారాయ నాన్యథా ॥ ౬౪ ॥ స్వస్వరూపాతిరేకేణ నిషిద్ధం విహితం తు వా । న పశ్యతి మహాయోగీ భాతి స్వాత్మతయాఖిలం ॥ ౬౫ ॥ చండాలగేహే విప్రాణాం గృహే వా పరమార్థవిత్ । భక్ష్యభోజ్యాదివైషమ్యం న కించిదపి పశ్యతి ॥ ౬౬ ॥ యథేష్టం వర్తతే యోగీ శివం సర్వం విచింతయన్ । తాదృశో హి మహాయోగీ కో వా తస్య నివారకః ॥ ౬౭ ॥ బహునాత్రోక్తేన కిం సాక్షాద్దేశికస్య నిరీక్షణాత్ । ప్రసాదాదేవ రుద్రస్య పరశక్తేస్తథైవ చ ॥ ౬౮ ॥ శ్రుతిభక్తిబలాత్పుణ్యపరిపాకబలాదపి । శివరూపతయా సర్వం స్వభావాదేవ పశ్యతి ॥ ౬౯ ॥ శివస్సర్వమితి జ్ఞానం శాంకరం శోకమోహనుత్ । అయమేవ హి వేదార్థో నాపరస్సత్యమీరితం ॥ ౭౦ ॥ శ్రుతౌ భక్తిర్గురౌ భక్తిశ్శివే భక్తిశ్చ దేహినాం । సాధనం సత్యవిద్యాయాస్సత్యమేవ మయోదితం ॥ ౭౧ ॥ సోపానక్రమతో లబ్ధం విజ్ఞానం యస్య సుస్థిరం । తస్య ముక్తిః పరా సిద్ధా సత్యమేవ మయోదితం ॥ ౭౨ ॥ నిత్యముక్తస్య సంసారో భ్రాంతిసిద్ధస్సదాఖిలః । తస్మా

౫౩ ॥ ఉక్తబ్రహ్మాత్మనిష్ఠాయాం సాధనమాహ॥ ఈదృశీత్యాదినా॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ తత్త్వదృష్ట్యేతి॥ వ్యవహారదృష్ట్యైవ హి జగత్ప్రతిభాసః—తత్త్వదృష్ట్యా తు పరశివస్వరూపైక్యాత్తస్య సర్వస్య తదనన్యత్వాచ్ఛివాత్మకమేవ సర్వం జగత్సుస్థిరం పరిపశ్యతీత్యర్థః ॥ ౬౦ ॥ శివాకారేణేతి॥ భోగప్రదభోగ్యభోక్త్రాత్మనా త్రివిధం జగద్భాతి తత్సర్వం భానమాత్రరూపం పరబ్రహ్మ విచింతయేత్॥ యతస్తద్భానరూపే బ్రహ్మణ్యధ్యస్తతయైవ భాతీత్యర్థః॥ ౬౧ ॥ ౬౨ ॥ ఏవం ప్రతిపన్నస్య జీవన్ముక్తస్య స్థితిమాహ॥ శంభురూపతయేత్యాదినా ॥ న తస్య వైదికమితి ॥ క్రియాకారకహేతూనాం బ్రాహ్మణత్వాదీనామాత్మతయా వివిక్తత్వాదిత్యర్థః ॥ ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥ సోపానక్రమత ఇతి ॥ శాస్త్రాచార్యోపదేశేనేత్యాదినా ॥ ప్రాగుక్తేన క్రమేణేత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ నను జ్ఞానమా

ప్రాప్తప్రాప్తి సిద్ధిరిత్యత ఆహ ॥ నిత్యముక్తస్యేతి ॥ ఆత్మా హి నిత్యముక్తస్వభావః - అసంగో హ్యయం పురుష ఇతి శ్రుతేః ॥ తస్య చ సంసారో భ్రాంతిసిద్ధ ఇతి వక్తవ్యం ॥ భ్రాంతిశ్చ సమ్యగ్జ్ఞానమాత్రనివర్త్యా స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన భ్రమకృతకృత్స్నసంసారనివృత్తౌ నిత్యాం స్వభావభూతా ముక్తిస్స్వత ఏవ సిద్ధ్యతీతి జ్ఞానమేవ తత్ప్రాప్తౌ సాధనం న కర్మేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాసక్రియాశక్తిపరమభక్తశ్రీమత్త్ర్యంబక పాదాబ్జసేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం-యజ్ఞవైభవఖండే-ఉపరిభాగే సూతగీతాయాం పంచమోఽధ్యాయః ॥ ... ... ※

ఉక్తవిధం పరశివస్వరూపాత్మజ్ఞానం తదనుగ్రహాదృతే రేకేణ న సిద్ధ్యతీతి తత్సిద్ధ్యుపాయభూతం మూర్తిధ్యానం వక్తుముపక్రమతే ॥ వక్ష్యామీతి ॥ ౧ ॥ సాక్షాత్పరతరమితి ॥ యత్సచ్చిదానందైకరసం పరశివస్వరూపమేతదేవ హి ముఖ్యం పరతరమితి నియమేవ పరత్వం - మాయాయాస్తు స్వకార్యాపేక్షయైవ పరత్వం బ్రహ్మాపేక్షయా పరత్వమేవేతి పరతరత్వం నాస్తి ॥ ఈదృగ్విధం బ్రహ్మైవ నోఽస్మాకం సర్వేషాం సర్వదా అపరోక్ష్యేణ స్వభావత ఆత్మభూతమపి ॥ ౨ ॥ నిర్విశేషత్వేన సూక్ష్మత్వాత్ ॥ స్థూలదృష్టిభిర్దుర్దర్శం ద్రష్టుం దుశ్శకమతస్తత్సాక్షాత్కారో యత్నసాధ్య ఇత్యర్థః ॥ రుద్ర

జ్ఞానేన నాశస్స్యాత్సంసారస్య న కర్మణా ॥ ౨౩ ॥ జ్ఞానలాభాయ వేదోక్తప్రకారేణ సమాహితః ।
మహాకారుణికం సాక్షాద్గురుమేవ సమాశ్రయేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే సూతగీతాసూపనిషత్సు పంచమోఽధ్యాయః.

సర్వశాస్త్రార్థసంగ్రహకథనం.

ఓమ్-శ్రీసూత ఉవాచ ॥ వక్ష్యామి పరమం గుహ్యం సర్వశాస్త్రార్థసంగ్రహం । యం విదిత్వా ద్విజో మర్త్యో న పునర్జాయతే భువి ॥ ౧ ॥ సాక్షాత్పరతరం తత్త్వం సచ్చిదానందలక్షణం । సర్వేషాం నస్సదా సాక్షాదాత్మభూతమపి స్వతః ॥ ౨ ॥ దుర్దర్శమేవ సూక్ష్మత్వాద్దేవానాం మహతామపి । రుద్రస్స్వాత్మతయా భాతం తత్సదా పరిపశ్యతి ॥ ౩ ॥ విష్ణుః కదాచిత్తత్త్వం కథంచిత్పరిపశ్యతి । తథా కథంచిద్బ్రహ్మాపి కదాచిత్పరిపశ్యతి ॥ ౪ ॥ త్రిమూర్తీనాం తు యజ్జ్ఞానం బ్రహ్మైకవిషయం పరం । తస్యాపి సాధకం తత్త్వం సాక్షిత్వాన్నైవ గోచరం ॥ ౫ ॥ ప్రసాదాదేవ తస్యైవ పరతత్త్వస్య కేవలం । దేవాదయోఽపి పశ్యంతి తత్రాపి బ్రహ్మ సాధకం ॥ ౬ ॥ అతః ప్రసాదసిద్ధ్యర్థం పరయా శ్రద్ధయా సహ । ధ్యేయమేవ పరం తత్త్వం హృదయాంభోజమధ్యమే ॥ ౭ ॥ త్రిమూర్తీనాం తు రుద్రోఽపి శివం పరమకారణం । సదా మూర్త్యాత్మనా ప్రీత్యా ధ్యాయతి ద్విజపుంగవాః ॥ ౮ ॥ త్రిమూర్తీనాం తు విష్ణుశ్చ శివం పరమకారణం । సదా మూర్త్యాత్మనా ప్రీత్యా ధ్యాయతి ద్విజపుంగవాః ॥ ౯ ॥ త్రిమూర్తీనాం విరించోఽపి శివం పరమకారణం । సదా మూర్త్యాత్మనా ప్రీత్యా ధ్యాయతి ద్విజపుంగవాః ॥ ౧౦ ॥ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాం త్రిమూర్తీనాం విచక్షణాః । విభూతిరూపా దేవాశ్చ ధ్యాయంతి ప్రీతిసంయుతాః ॥ ౧౧ ॥

స్స్వాత్మతయేత్యాదినా-త్రిమూర్తీనాం మధ్యే రుద్రస్తు రజస్తమోభ్యామసంస్పృష్టవిశుద్ధసత్త్వోపాధికత్వాజ్జ్ఞానోత్కర్షబలేన స్వాత్మతయా ప్రకాశమానం తద్బ్రహ్మ సర్వదా జానాతి ॥ ౩ ॥ హరిబ్రహ్మాణౌ తు సోపాధికభూతాభ్యాం రజస్తమోభ్యాం సత్త్వస్యాభిభూతత్వాదుద్రిక్తజ్ఞానోత్కర్షవిరహేణ తత్త్వసాక్షాత్కారః కదాచిత్కోఽయత్నసాధ్యశ్చేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ తస్యాపి సాధకమితి ॥ ఏవం రుద్రవిష్ణ్వాదీనాం స్వాత్మభూత పరశివస్వరూపవిషయం యజ్జ్ఞానం విచార్యమాణే తస్యాపి తత్త్వం న విషయభూతం కింతు సాధకం ప్రకాశకం బ్రహ్మాకారమనోవృత్తేరపి ఘటపటాదివిషయవృత్త్యంతరవత్సాక్షిభాస్యత్వాదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ రుద్రాదీనామపి తత్సాక్షాత్కారే పరశివప్రసాద ఏవ కారణమిత్యాహ ॥ ప్రసాదాదేవేతి ॥ బ్రహ్మసాధకమితి ॥ పరశివప్రసాదహేతుకం యద్బ్రహ్మగోచరం జ్ఞానం జన్యతే - తత్రాపి తద్బ్రహ్మ సాధకం ప్రకాశకం న తు తేన విషయతయా ప్రకాశ్యమిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ యతో దేవాదీనామపి పరతత్త్వసాక్షాత్కారే పరశివప్రసాద ఏవాసాధారణనిమిత్తమతస్తత్సిద్ధ్యే తత్పరతత్త్వం స్వహృదంబుజే ధ్యేయమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ సాంబమూర్త్యాత్మనైవ తద్ధ్యేయమితి విధిత్సూ రుద్రవిష్ణ్వాదీనాం తథావిధం పరతత్త్వజ్ఞానం దర్శయతి ॥ త్రిమూర్తీనామిత్యాదినా ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ నను సాంబమూర్తేరనిత్యాత్తద్ధ్యానేన కథం పరశివస్వరూపప్రాప్తిరిత్యత ఆహ ॥

ఘృతకాఠిన్యవదితి ॥ యథాన్యక్తకాఠిన్యం ఘృతాతిరిక్తం వస్త్వంతరేణాస్పృష్టమేవ మూర్తీభూతం దృశ్యతే॥ ఏవం పరశివమూర్తిరపి మాయాతత్కార్యాసంస్పృష్టా కేవలం సచ్చిదానందైకరసస్వభావాత్పరశివస్వరూపాద్భేదేన నైవాస్తి-శివ ఏవ తథావిధమూర్త్యాత్మనా భాతీత్యర్థః॥౧౨॥ పరమాత్మవిభాగస్థా ఇతి ॥ అవిద్యోపాధికా జీవాః మాయోపాధికస్తు జగతః కర్తా ఈశ్వరః మాయాయాః సత్త్వాదిగుణోపాధికత్వాద్రుద్రాదయోఽపీశ్వరప్రభేదా నాస్మదాదివజ్జీవసంఘమధ్యపాతిన ఇత్యర్థః ॥౧౩॥ తథా రుద్రాదీనాం త్రిమూర్తీనాం యే అవతారవిశేషాస్తేషామప్యపరిలుప్తసార్వజ్ఞ్యస్వభావాదీశ్వరభేదత్వమేవేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అహం బ్రహ్మేతి ॥ జీవేశ్వరభేదస్యాస్వాభావికత్వమాశంక్య నిరస్యతి॥ పరతత్త్వమితి ॥ యన్మాయాతీతం పరం బ్రహ్మ ద్వితీయం తదేవ మాయావిద్యోపాధిభేదేన జీవపరమాత్మభావేన ద్విధా భవతి॥ న తు వాస్తవస్తయోర్భేద ఇత్యర్థః॥ పుణ్యపాపావృతా ఇతి॥ యతస్స్వాశ్రయవ్యామోహకరీ అవిద్యా జీవోపాధిరతస్తత్కృతపుణ్యపాపైస్తద్ధేతుభూతరాగద్వేషాదిభిశ్చ జీవా ఆవృతా భవంతి॥ అతస్తత్ఫలభూతానా

ఘృతకాఠిన్యవన్మూర్తిః సచ్చిదానందలక్షణా । శివాద్భేదేన నైవాస్తి శివ ఏవ హి సా సదా ॥ ౧౨ ॥
బ్రహ్మవిష్ణుమహేశాద్యాః శివధ్యానపరా అపి । పరమాత్మవిభాగస్థా న జీవవ్యూహసంస్థితాః॥౧౩॥
బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానామావిర్భావా అపి ద్విజాః । పరమాత్మవిభాగస్థా న జీవవ్యూహసంస్థితాః ॥౧౪
పరతత్త్వం పరం బ్రహ్మ జీవాత్మపరమాత్మనోః । ఔపాధికేన భేదేన ద్విధాభూతమవస్థితం ॥ ౧౫ ॥
పుణ్యపాపావృతా జీవా రాగద్వేషమలావృతాః। జన్మనాశాభిభూతాశ్చ సదా సంసారిణోఽవశాః॥ ౧౬॥
బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాం తథా తేషాం ద్విజర్షభాః। ఆవిర్భావవిశేషాణాం పుణ్యపాపాదయో న హి॥
౧౭ ॥ ఆజ్ఞయా పరతత్త్వస్య జీవానాం హితకామ్యయా। ఆవిర్భావతిరోభావౌ తేషాం కేవలమాస్థితాః॥
౧౮ ॥ హరిబ్రహ్మహరాస్తేషామావిర్భావాశ్చ సువ్రతాః । సదా సంసారిభిర్జీవైరుపాస్యా భుక్తిము
క్తయే ॥ ౧౯ ॥ ఉపాస్యత్వే సమానేఽపి హరశ్శ్రేష్ఠో హరేరజాత్ । న సమో న హి హీనశ్చ నాస్తి సందేహ
కారణం ॥ ౨౦ ॥ నిహీనం వా సమం వాపి హరిణా బ్రహ్మణా హరం । యే పశ్యంతి తదా తే తు పచ్యంతే
నరకానలే ॥ ౨౧ ॥ హరిబ్రహ్మాదిదేవేభ్యశ్శ్రేష్ఠం పశ్యంతి యే హరం। తేషాం హి ఘోరసంసారాన్ము
చ్యంతే నాత్ర సంశయః ॥ ౨౨ ॥ ప్రాధాన్యేన పరం తత్త్వం మూర్తిద్వారేణ యోగిభిః। ధ్యేయం ముము
క్షుభిర్నిత్యం హృదయాంభోజమధ్యమే ॥ ౨౩ ॥ కార్యభూతా హరిబ్రహ్మప్రముఖాస్సర్వదేవతాః ।
అప్రధానతయా ధ్యేయా న ప్రధానతయా సదా ॥ ౨౪ ॥ సర్వైశ్వర్యేణ సంపన్నస్సర్వేశస్సర్వకార
ణం । శంభురేవ సదా సాంబో న విష్ణుర్న ప్రజాపతిః ॥ ౨౫ ॥ తస్మాత్తత్కారణం ధ్యేయం ప్రాధాన్యే
న ముముక్షుభిః। న కార్యకోటినిక్షిప్తా బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ॥ ౨౬ ॥ శివశంకరత్వం సర్వేషాం దేవానాం
వేదవిత్తమాః । స్వవిభూతిమపేక్ష్యైవ న పరం బ్రహ్మవత్సదా ॥౨౭ ॥ శివశంకరత్వం సంపూర్ణం శివ
స్యైవ పరాత్మనః। సాంబమూర్తిధరస్యాస్య జగతః కారణస్య హి ॥ ౨౮ ॥ అతోఽపి స శివో ధ్యేయః ప్రా
ధాన్యేన శివంకరః । సర్వమన్యత్పరిత్యజ్య దైవతం పరమేశ్వరాత్ ॥ ౨౯ ॥ సాక్షాత్పరశివస్యైవ శేష
త్వేనాంబికాపతేః । దేవతాస్సకలా ధ్యేయా న ప్రాధాన్యేన సర్వదా ॥౩౦ ॥ శిఖాయామథర్వణేసాక్షా

రతజన్మమరణప్రవాహపతితా అవిద్యాపరవశాస్సంసారిణో భవంతీత్యర్థః॥౧౬॥ పుణ్యపాపాదయో న హీతి॥ విశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికత్వాద్బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాం రాగద్వేషాదిమలానావృతత్వేన పుణ్యపాపాదయో న సంతీత్యర్థః॥ కిన్నిమిత్తస్తర్హి తేషామవతార ఇతి తదాహ॥ ఆజ్ఞేతి॥౧౮॥ జీవైరుపాస్యా ఇతి॥ స్వాధీనమాయోపాధికత్వేన జీవాభీప్సితఫలప్రదానసామర్థ్యయోగాద్బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాముపాసనీయత్వం ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧॥ ౨౨॥ పరతత్త్వస్య త్రిమూర్తీనాం చోపాసనే విశేషమాహ॥ ప్రాధాన్యేనేతి॥ స్వప్రాధాన్యేన ధ్యేయం పరం బ్రహ్మ-హరిబ్రహ్మాదయస్తూపహితబ్రహ్మరూపత్వాత్సోపాధికరూపాః ప్రాధాన్యేన నిరుపాధికం బ్రహ్మ తన్మతమేవ ధ్యేయమిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ యదథర్వశిఖాయామామ్నాయతే॥ శివ ఏకో ధ్యేయశ్శివంకరస్సర్వమన్యత్పరిత్యజ్యేతి ॥ తదభిప్రాయమావిష్కుర్వన్ పరశివస్యైవ ప్రాధాన్యేన ధ్యేయత్వం నిగమయతి॥ అత ఇతి॥౨౯ ॥ ౩౦॥ మదుక్తం పరశివస్వరూపేఽథర్వశిఖైవ సాక్షాత్ప్రమాణమిత్యాహ॥ శిఖేతి॥ అథర్వణా దృష్టా అథర్వణీ శిఖా శిఖావ దేవ వేదమూర్ధన్యవ

స్థానాచ్ఛిఖాన్తాదృశీ శ్రుతిరస్మిన్ పరశివస్వరూపే ధ్యేయత్వేన ప్రతిపాదనే సమాప్తా పర్యవసితేత్యర్థః ॥ అపరాపీతి ॥ ఐతరేయకాద్యుపనిషదిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ అథర్వణశ్రుతేః ప్రాధాన్యం సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ యథా పరం బ్రహ్మ సాక్షాత్ స్వస్వరూపే స్థితం తస్య సకలస్య జగతః ప్రతిష్ఠా ఆశ్రయః ఏవమాథర్వణీ శ్రుతిరపి రహస్యార్థప్రతిపాదకత్వాదఖిలశ్రుతేరాశ్రయభూతేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ కన్దస్తారమితి ॥ దుఃఖాత్త్రాయతీతి తారః ప్రణవః తత్రైవాథర్వశిఖాయామామ్నాతం ॥ సర్వేభ్యో దుఃఖేభ్యస్సంతారయతీతి తారః ధారణాత్తారయతీతి ॥ స చ అకారోకారమకారబిన్దునాదశక్తిశాన్త్యాఖ్యావయవైస్సప్తావయవస్సన్ మూలాధారే పరాగ్రూపేణ వర్తమానో వక్ష్యమాణస్య వృక్షస్య కన్దో మూలం తత్ర చ బిన్ద్వాఖ్యో యోఽవయవస్స ఏవ తస్య కన్దస్య శక్తిస్సామర్థ్యం ॥ యశ్చ వైఖరీరూపోఽభివ్యక్తస్తారః ప్రణవః స ఏవ మహావృక్షః అకారాద్యా యే పఞ్చాశద్వర్ణాస్తే ప్రణవావయవేభ్యో జాతత్వాత్తస్య ద్రుమస్య స్కన్ధశాఖాత్మకాః యద్వదయం దృష్టాన్తః ॥ ౩౩ ॥ తద్వదేవాఖిలశ్రుతేః ప్రణవ ఏవ కన్దః శ్రుతిః జాతిః శక్తిః ప్రణవాత్మకస్య కన్దస్య తజ్జననసామర్థ్యం ॥ అథర్వణో దృష్టో యో వేదస్స ఏవ ద్రుమః ఋగ్యజుస్సామాఖ్యాస్త్రయో వేదాః స్కన్ధశాఖాస్తస్య వృక్షస్య స్మృతిపురాణాదీని పర్ణాని ॥ ౩౪ ॥ కల్పసూత్రాదీని షడంగాని శాఖావరణరక్షణాయ బహిరావరణం తరోస్తస్యైవావరణస్య సంరక్షకాః పరశివస్వరూపం యద్జ్ఞానం తద్దేవ తస్య వృక్షస్య పుష్పం తత్ప్రాప్త్యా ముక్తిరేవ ఫలం ॥ ౩౫ ॥ ఏవమథర్వవేదస్య ప్రాధాన్యాత్తదుక్తప్రకారేణ శివస్వరూపమేవ ధ్యేయమితి నిగమయతి ॥ బహునోక్తేనేతి ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీమాధవాచార్యవిరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం- యజ్ఞవైభవఖండే- ఉపరిభాగే- సూతగీతాయాం షష్ఠోఽధ్యాయః. ... *

సర్వవేదోత్తమోత్తమా । అస్మిన్నర్థే సమాప్తాయా శ్రుతయశ్చాపరా అపి ॥ ౩౧ ॥ యథా సాక్షాత్పరాద్బ్రహ్మ ప్రతిష్ఠా సకలస్య చ । తథైవాథర్వణో వేదః ప్రతిష్ఠైవాఖిలశ్రుతేః ॥ ౩౨ ॥ కన్దస్తారం తథా బిన్దుశ్శక్తిస్తారం మహాద్రుమః । స్కన్ధశాఖా అకారాద్యా వర్ణా యద్వత్తథైవ తు ॥ ౩౩ ॥ తారః కన్దశ్శ్రుతేర్జాతిశ్శక్తిరాథర్వణో ద్రుమః । స్కన్ధశాఖాస్త్రయో వేదాః పర్ణాస్స్మృతిపురాణకాః ॥ ౩౪ ॥ అంగాని శాఖావరణం తరోస్తస్యైవ రక్షకాః । పుష్పం శివపరిజ్ఞానం ఫలం ముక్తిః పరా మతా ॥ ౩౫ బహునోక్తేన కిం విప్రాశ్శివో ధ్యేయశ్శివంకరః । సర్వమన్యత్పరిత్యజ్య దైవతం భుక్తిముక్తయే ॥ ౩౬ సర్వముక్తం సమాసేన సారాత్సారతరం బుధాః । శివధ్యానముదాయూయం కురుధ్వం యత్నతస్సదా ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీస్కాన్దే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే సూతగీతాసూపనిషత్సు షష్ఠోఽధ్యాయః. ... ... *

—* రహస్యవిచారః *—

ఓమ్ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ రహస్యం సంప్రవక్ష్యామి సమాసేన న విస్తరాత్ ॥ శృణుత శ్రద్ధయా విప్రాః సర్వసిద్ధ్యర్థముత్తమం ॥ ౧ ॥ దేవతాస్సర్వదేహేషు స్థితాస్సత్యతపోధనాః । సర్వేషాం కారణం సాక్షాత్పరతత్త్వమవస్థితం ॥ ౨ ॥ పంచభూతాత్మకే దేహే స్థూలే షట్కౌశికే సదా । పృథివ్యాదిక్రమేణైవ వర్తన్తే పంచ దేవతాః ॥ ౩ ॥ కార్యం బ్రహ్మ మహీభాగే కార్యం విష్ణుర్జలాంశకే । కార్యం

ఇత్థం సమ్యక్ జ్ఞానహేతోః పరశివప్రసాదస్య సిద్ధయే తద్ధ్యానం సాక్షాత్సాధనముపదిష్టం స్వశరీరావయవేషు వక్ష్యమాణదేవతాధ్యానమపి పరంపరయా తత్సాధనమితి తద్వక్తుం ప్రతిజానీతే ॥ రహస్యమితి ॥ ౧ ॥ దేవతాస్సర్వదేహేష్వితి ॥ సర్వశరీరేషు తత్తద్దేహావయవానామింద్రియాదీనాం చ నియమనార్థం తత్తదభిమానిదేవతాః స్థితాః సనియంతృకాణాం సర్వేషాం శరీరాదీనాం యత్కారణం పరం బ్రహ్మ తదపి కృత్స్నశరీరేషు వ్యాప్య వర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౨ ॥ కుత్ర కా దేవతా ధ్యేయేత్యేతద్విభజతి ॥ పంచభూతాత్మక ఇత్యాదినా ॥ షట్కౌశిక ఇతి ॥ త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జేతి షట్కోశమయే శరీర ఇత్యర్థః ॥ తత్ర స్థూలశరీరారంభకాణి యాని పృథివ్యాదిపంచభూతాని తేషు బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేశ్వరసదాశివాః క్రమేణాధిష్ఠాయ వర్తన్తే ॥ అతస్తే తత్ర ధ్యేయా ఇత్యాహ ॥ పృథివ్యాదీతి ॥ ౩ ॥ కార్యం బ్రహ్మేతి ॥ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదిగుణమూర్తిత్వాత్పరం బ్రహ్మణః కార్యభూతాః అతస్తే తత్ర యోప్యత్ర కార్యమితి విశేష్యన్తే ॥ యద్వా పృథివ్యాదిభూతేషు తత్తదనుగ్రహాయ బ్రహ్మాదీనాం త్వంశో నిహితస్తదభిప్రాయమిదం కార్యమితి విశేషణం ॥ ౪ ॥

శరీరస్య బహిర్భాగ ఇతి- స్థూలశరీరస్య బహిర్భాగే స్థూలశరీరాభిమానీ విరాడాత్మా స్థితః॥ ౫ ॥ అంతర్భాగే తు సూక్ష్మశరీరాభిమానీ స్వరాడాత్మా॥ దేహద్వయస్య కారణశరీరాభిమానీ సమ్రాడాత్మావస్థితో ధ్యేయ ఇత్యర్థః॥ జ్ఞానేంద్రియసమాఖ్యేష్విత్యాదినా దిగ్వాయ్వాది దేవతానాం సమష్టి శ్రోత్రాదిషు జాతత్వాత్తత్తస్య వ్యష్టీనాం తేషాం నియమన కార్యత్వస్య చ ప్రాక్ప్రతిపాదితత్వాత్తత్ర తత్ర శ్రోత్రాదౌ దిగ్వాయ్వాది దేవతాః క్రమేణ ధ్యాతవ్యా ఇత్యర్థః॥ ఉక్తం హి॥ చతుర్థే॥ దిగ్వాయ్వర్క-జలాధ్యక్ష పృథివ్యాఖ్యాస్తు దేవతాః। జాయంతే క్రమశః శ్రోత్రప్రముఖేషు సమష్టిష్వి ...నా ॥౬॥ ౭ ॥ ౮ ॥ అంతఃకరణసంజ్ఞిత ఇతి ॥ అంతఃకరణాఖ్యే వ్యవ ఏతత్సమష్ట్యా జాతత్వాద్ధిరణ్యగర్భోఽవస్థితః॥ తదప్యుక్తం॥ యా దేవతాంతఃకరణ సమష్టౌ పూర్వకల్పవత్ । విజాయేత ముని శ్రేష్ఠా రుక్మగర్భ ఇతీరిత ఇతి- రుక్మశబ్దో హిరణ్యశబ్దపర్యాయః ॥ ౯॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨॥ ౧౩॥ ౧౪॥ ౧౫ ॥ త్రిమూర్తీనాంత్విత్యాది- బ్రహ్మవిష్ణ్వాదీనాం ఘోర శాంత భేదేన ప్రత్యేకం శరీరద్వయం చతుష్కం తద్ధృదయే ష్వంతర్బహిర్భావేన ధ్యేయమిత్యర్థః॥ బ్రహ్మాంగుష్ఠా ఘోరశాంతతనూ

రుద్రోఽగ్నిభాగే చ వాయ్వంశే చేశ్వరః పరః ॥౪॥ ఆకాశాంశే శరీరస్య స్థితస్సాక్షాత్సదా శివః। శరీరస్య బహిర్భాగే విరాడాత్మా స్థితస్సదా॥౫॥ అంతర్భాగే స్వరాడాత్మా సమ్రాడ్దేహస్య మధ్యమే । జ్ఞానేంద్రియసమాఖ్యేషు శ్రోత్రాదిషు యథాక్రమాత్ ॥ ౬ ॥ దిగ్వాయ్వర్కజలాధ్యక్ష భూమిసంజ్ఞాశ్చ దేవతాః । కర్మేంద్రియసమాఖ్యేషు పాదపాణ్యాదిషు క్రమాత్ ॥౭ ॥ త్రివిక్రమేంద్రవహ్న్యాఖ్యా దేవతాశ్చ ప్రజాపతిః । మిత్రసంజ్ఞశ్చ వర్తంతే ప్రాణే సూత్రాత్మసంజ్ఞితః ॥ ౮॥ హిరణ్యగర్భో భగవానంతఃకరణసంజ్ఞితే । తదవస్థా ప్రభేదేషు చంద్రమా మనసి స్థితః ॥౯ ॥ బుద్ధౌ బృహస్పతిర్విప్రాః స్థితః కాలాగ్నిరుద్రకః । అహంకారే శివశ్చిత్తే రోమసు క్షుద్రదేవతాః ॥౧౦॥ భూతప్రేతాదయస్సర్వే దేహాస్థ్నిషు సంస్థితాః । పిశాచా రాక్షసాస్సర్వే స్థితాస్స్నాయుషు సర్వశః॥౧౧॥ వజ్రాఖ్యే పితృగంధర్వాస్త్వజ్మాంసరుధిరేషు చ । వర్తంతే తత్ర సంసిద్ధా దేవతాస్సకలా ద్విజాః ॥౧౨॥ త్రిమూర్తీనాం తు యో బ్రహ్మా తస్య ఘోరతనుర్ద్విజాః । దక్షిణాక్షిణి జంతూనామంతర్భాగే రవిర్బహిః ॥౧౩ త్రిమూర్తీనాం తు యో బ్రహ్మా తస్య శాంతతనుర్ద్విజాః। వర్తతే వామనేత్రాంతర్భాగే బాహ్యే నిశాకరః ॥ ౧౪ ॥ త్రిమూర్తీనాం తు యో విష్ణుః సకంఠే వర్తతే సదా । అంతశ్శాంతతనుర్ఘోరా తనుర్బాహ్యే ద్విజర్షభాః ॥౧౫॥ సర్వేషాం కారణం యత్తద్బ్రహ్మ సత్యాదిలక్షణం । బ్రహ్మరంధ్రే మహాస్థానే వర్తతే సతతం ద్విజాః ॥౧౬॥ త్రిమూర్తీనాం తు యో రుద్రో హృదయే వర్తతే సదా। అంతశ్శాంతతనుర్ఘోరా తనుర్బాహ్యే సురర్షభాః ॥౧౭ ॥ చిచ్ఛక్తిః పరమా దేహమధ్యమే సుప్రతిష్ఠితా । మాయాశక్తిర్లలాటాగ్ర భాగే వ్యోమాంబుజాదధః ॥౧౮॥ నాదరూపా పరాశక్తిః లలాటస్య తు మధ్యమే । భాగే బిందుమయీ శక్తిః లలాటస్యాపరాంశకే ॥౧౯॥ బిందుమధ్యే తు జీవాత్మా సూక్ష్మరూపేణ వర్తతే । హృదయే స్థూలరూపేణ మధ్యమేన తు మధ్యమే ॥౨౦॥ దేవీ సరస్వతీ సాక్షాద్బ్రహ్మపత్నీ సనాతనీ। జిహ్వాగ్రే వర్తతే నిత్యం సర్వవిద్యాప్రదాయినీ ॥౨౧॥ విష్ణుపత్నీ మహాలక్ష్మీః వర్తతే నాహతే సదా । రుద్రపత్నీ తు రుద్రేణ పార్వతీ సహ వర్తతే ॥౨౨॥ సర్వత్ర వర్తతే నాసాచ్ఛివ

దక్షిణవామచక్షుషోరంతర్భాగే వర్తేతే బహిస్తు సూర్యాచంద్రమసౌ ॥ అత ఏవాన్యత్రామ్నాతం॥ అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చంద్రసూర్యావితి॥ ౧౬ ॥ సర్వేషాం కారణమిత్యాదినా ॥ ఉక్తానాం సర్వేషాం దేవానాం యత్కారణం సత్యాదిలక్షణం బ్రహ్మ తద్బ్రహ్మరంధ్రే ద్వాదశాంతమధ్యే వర్తతే ॥ ౧౭॥ తస్య బ్రహ్మణస్స్వరూపభూతా చేత్య ప్రతియోగినియా చిచ్ఛక్తిః సా దేహమధ్యే మూలాధారే ప్రతిష్ఠితా ॥ యా తు సత్వరజస్తమోగుణాత్మికా మాయాశక్తిస్సా బ్రహ్మరంధ్రాదధస్తాల్లలాటాగ్రభాగే స్థితా॥ ౧౮ ॥ నాదరూపశబ్దబ్రహ్మాత్మికా యా పరాశక్తిః సా లలాటస్య మధ్యదేశే స్థితా ॥ యా తు బిందురూపిణీ శక్తిః సా లలాటస్యాపరాంశకే భ్రువోర్మధ్యే స్థితా ॥ ౧౯॥ తస్య చ బిందోర్మధ్యే జీవాత్మా సూక్ష్మరూపేణ వర్తతే ॥ హృదయే స్థూలరూపేణ విశేషవిజ్ఞానాత్మనా వర్తతే ॥ బిందుహృదయయోర్మధ్యదేశే తు స్థూలసూక్ష్మోభయసాధారణేన మధ్యమరూపేణ వర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ దేవీ సరస్వతీత్యాది సిద్ధం ॥ ౨౧ ॥ అనాహతే॥ సదేతి ॥ అనాహతాఖ్యం హృన్మధ్యస్థానం ॥ ౨౨॥-౨౩ ॥ సమ్యగ్జ్ఞానవతామితి॥ జ్ఞానినాం దేహా ఏతాదృ

క్తాః సర్వదేవతాః సామ్యేనావస్థితాస్తాశ్చ జ్ఞానినాం ప్రత్యగాత్మత్వేనా భాంతి దేవతా రూపత్వేన చ ॥ ౨౪ ॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానామితి ॥ యేత్వజ్ఞానినః కేవలం వేదమార్గైకనిష్ఠా అతఏవ శుద్ధాస్తేషా మాత్మజ్ఞానాభావాచ్ఛరీరే దేవతా రూపేణైవ భాంతి న ప్రత్యగాత్మరూపేణేత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ తాంత్రికాణామితి ॥ శైవవైష్ణవాదితంత్రైర్వ్యధికృతాస్తంత్రోక్తసంస్కారేణ సంస్కృతాస్తేషాం శరీరే వర్తమానా అప్యుక్తా దేవతాస్స్వరూపేణ ప్రతిభాసమానా అపిస్పష్టం న ప్రకాశంతే తత్ర హేతుశ్శుద్ధ్యభావత ఇతి ॥ విశుద్ధేహ్యాధారే నిర్మలాదర్శ ఇవ దేవతామూర్తిర్భాతి ॥ తేషాం చ వైదికసంస్కారాభావేన శుద్ధిర్నాస్తి ॥ ౨౬ ॥ యథాజాతజనానామితి ॥ జాతజనా అజ్ఞజనాస్తేషాం శరీరే నిత్యం తిరోహితతయా స్వరూపతోపి న ప్రకాశంత ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం స్వశరీరేషు దేవతానామవస్థానం ప్రతిపాద్య తత్ప్రయోజనమాహ ॥ మోహేనాపీత్యాదినా ॥ అప్రియభాషణహననలోహితకరణాని తత్తచ్ఛరీరావస్థిత దేవతాపరాధాభావాయ న కార్యాణీత్యర్థః ॥ శ్రుతిరపీతి ॥ + యోవగురాతే శతేన యాతయాదిత్యుపక్రమ్య తస్మాద్బ్రాహ్మణాయ నావగురేత న నిహన్యాన్నలోహితం కుర్యాదప్రియభాషణాని నిషేధ ఇతి ॥ తస్మాత్స్వశరీరవత్పరకీయశరీరేష్వపి సర్వత్ర దేవతామయత్వం చింతనీయమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమత్కాశీవిలాస క్రియాశక్తి పరమభక్త శ్రీమత్త్ర్యంబక పాదాబ్జ సేవాపరాయణేనోపనిషన్మార్గప్రవర్తకేన మాధవాచార్యేణ విరచితాయాం సూతసంహితాతాత్పర్యదీపికాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే సూతగీతాయాం సప్తమోధ్యాయః.

స్సాంబస్సనాతనః । సత్యాదిలక్షణశ్శుద్ధః సర్వదేవనమస్కృతః ॥ ౨౩ ॥ సమ్యగ్జ్ఞానవతాం దేహే దేవతాస్సకలా అమూః । ప్రత్యగాత్మతయా భాంతి దేవతారూపతోపి చ ॥ ౨౪ ॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానాం విశుద్ధానాం తు విగ్రహే । దేవతారూపతో భాంతి ద్విజా న ప్రత్యగాత్మనా ॥ ౨౫ ॥ తాంత్రికాణాం శరీరే తు దేవతాస్సకలా అమూః । వర్తంతే న ప్రకాశంతే ద్విజేంద్రాశ్శుద్ధ్యభావతః ॥ ౨౬ ॥ యథాజాతజనానాం తు శరీరే సర్వదేవతాః । తిరోభూతతయా నిత్యం వర్తంతే మునిసత్తమాః ॥ ౨౭ ॥ అతశ్చ భోగమోక్షార్థీ శరీరం దేవతామయం । స్వకీయం పరకీయం చ పూజయేత్తు విశేషతః ॥ ౨౮ ॥ నావమానం సదా కుర్యాన్మోహతో వాపి మానవః । యది కుర్యాత్ప్రమాదేన పతత్యేవ భవోదధౌ ॥ ౨౯ ॥ దుర్వృత్తమపి మూర్ఖం చ పూజయేద్దేవతాత్మనా । దేవతారూపతః పశ్యన్ ముచ్యతే భవబంధనాత్ ॥ ౩౦ ॥ మోహేనాపి సదా నైవ కుర్యాదప్రియభాషణం । యది కుర్యాత్ప్రమాదేన హంతి తం దేవతాపరా ॥ ౩౧ ॥ నక్షతం విగ్రహే కుర్యాదస్త్రశస్త్రనఖాదిభిః । తథా న లోహితం కుర్యాద్యది కుర్యాత్పతత్యధః ॥ ౩౨ ॥ స్వదేహే పరదేహే వా న కుర్యాదంకనం నరః । యది కుర్యాత్తు చక్రాద్యైః పతత్యేవ న సంశయః ॥ ౩౩ ॥ ఇతి శ్రీస్కాందే మహాపురాణే సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే ఉపరిభాగే సూతగీతాసూపనిషత్సు సప్తమోధ్యాయః. ... ... ❋

✱ సర్వవేదాంతసంగ్రహకథనం. ✱

ఓం శ్రీసూత ఉవాచ ॥ అథవక్ష్యే సమాసేన సర్వవేదాంతసంగ్రహం । యం విదిత్వా నరస్సాక్షాన్నిర్వాణమధిగచ్ఛతి ॥ ౧ ॥ పరాత్పరతరం తత్వం శివస్సత్యాదిలక్షణః । తస్యాసాధారణీ మూర్తిరంబికా సహితా సదా ॥ ౨ ॥ స్వస్వరూపమహానంద ప్రమోదాత్తాండవప్రియా । శివాదినామాన్యేవాస్య నామాని మునిపుంగవాః ॥ ౩ ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ పరతత్వవిభూతయః । త్రిమూర్తీనాం

ఏవం వేదాంతవాక్యానాం విస్తరేణ ప్రతిపాదితమర్థం సుఖావబోధార్థం సంగృహ్ణాతి ॥ అథవక్ష్య ఇత్యాదినా ॥ ౧ ॥ వేదాంతేషు హి వేద్యం యద్బ్రహ్మణో రూపం తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతా విద్యా తత్సాధనాది న శ్రవణాదీని తత్ఫలం చేత్యేతాని ప్రతిపాదితాని ॥ తత్ర వేద్యస్వరూపం నిష్కలసకలభేదేన ద్వివిధమపి దర్శయతి పరాదితి ॥ అసాధారణీ మూర్తిరితి ॥ శివశక్త్యాత్మకం హి పరశివస్వరూపం తదభివ్యక్తి హేతుత్వాదర్ధనారీశ్వరమూర్తిస్తస్యాసాధారణీ ॥ న హి మూర్త్యంతరాత్తాదృగాత్మకత్వం శివస్య ప్రకటీభవతీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ఏవమద్వితీయస్య వస్తు

+ యోపగురాతే శతేన యాతయాదిత్యుపక్రమ్య తస్మాద్బ్రాహ్మణాయ నాపగురేత న నిహన్యాన్న లోహితం కుర్యాదిత్యప్రియభాషణాని నిషేధతీతి పాఠాంతరం ॥

నః పరశివస్వరూపస్యాపి ప్రత్యగాత్మనస్సంసారప్రతీతౌ కారణమాహ ॥ సంసారేతి ॥ నను సన్ ఘటస్సన్ పట ఇత్యాది
మాయాకార్యస్యాపి ఘటాదేః సత్త్వవ్యవహారదర్శనాత్తత్కారణభూతా మాయాప్యాత్మవత్పరమార్థా సతీ కిం న స్యాది
త్యత ఆహ ॥ ప్రతీత్యైవేతి ॥ అధిష్ఠానసత్త్వమేవారోప్యగతత్వేన ప్రతీయతే- అతః ప్రాతీతికమేవ మాయాతత్కార్యస్య స
త్త్వం న వాస్తవమిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ తత్త్వజ్ఞానేనేతి ॥ శుక్తిరజతాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానయాథాత్మ్యజ్ఞాననివర్త్యత్వదర్శ
నాత్పరశివస్వరూపేఽధ్యస్తమాయాతత్కార్యజాతస్య తత్కారణయాథాత్మ్యజ్ఞానమాత్రనివర్త్యత్వాత్తత్ప్రాప్తౌ త
త్త్వజ్ఞానమేవ సాధనం నాన్యదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ ఏవం విద్యాయాస్తత్ప్రాప్తిసాధనత్వముపదిశ్య తదుత్పత్తిసాధనమా
హ ॥ జ్ఞానమితి ॥ తత్త్వమస్యాదివేదాంతమహావాక్యాని బ్రహ్మాత్మైకత్వవిషయాణి ముక్తిసాధనవిద్యోత్పత్తౌ ప్రమాణ
మిత్యర్థః ॥ ఏవం సాక్షాద్విద్యాసాధనముక్త్వా తదుపకారమంతరంగసాధనమాహ ॥ తచ్చేతి ॥ ౭ ॥ వాక్యాదేవేతి ॥

తు రుద్రస్తు పరిష్టాద్బ్రహ్మణో హరేః ॥ ౪ ॥ సంసారకారణం మాయా సా సదాసద్విలక్షణా । ప్రతీత్యై
వ తు సద్భావస్తస్యా నైవ ప్రమాణతః ॥ ౫ ॥ సాపి బ్రహ్మాతిరేకేణ వస్తుతో నైవ విద్యతే । తత్త్వజ్ఞానేన మా
యాయా బాధో నాన్యేన కర్మణా ॥ ౬ ॥ జ్ఞానం వేదాంతవాక్యోత్థం బ్రహ్మాత్మైకత్వగోచరం । తచ్చ
దేవప్రసాదేన గురోస్సాక్షాన్నిరీక్షణాత్ ॥ ౭ ॥ జాయతే శక్తిపాతేన వాక్యాదేవాధికారిణాం ।
జ్ఞానేచ్ఛాకారణం దానం యజ్ఞాశ్చ వివిధా అపి ॥ ౮ ॥ తపాంసి సర్వవేదానాం వేదాంతానాం తథైవ చ ।
పురాణానాం సమస్తానాం స్మృతీనాం భారతస్య చ ॥ ౯ ॥ వేదాంగానాం చ సర్వేషామపి వేదార్థపార
గాః । అధ్యాపనం చాధ్యయనం వేదార్థేషు ప్రమాణతా ॥ ౧౦ ॥ ఉపేక్షా వేదబాహ్యార్థే లౌకికేష్వ
ఖిలేష్వపి । శాంతిదాంత్యాదయో ధర్మా జ్ఞానస్యాంగాని సువ్రతాః ॥ ౧౧ ॥ జ్ఞానాంగేషు సమస్తేషు
భక్త్యా లింగే శివార్చనమ్ । ప్రతిష్ఠా దేవదేవస్య శివస్థానసరీక్షణమ్ ॥ ౧౨ ॥ శివభక్తస్య పూజా చ శి
వభక్తిస్తథైవ చ । రుద్రాక్షధారణం భక్త్యా కణ్ఠే కరే తథాపరే ॥ ౧౩ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైర్భస్మ
నైవావగుంఠనం । త్రిపుండ్రధారణం చాపి లలాటాదిస్థలేషు చ ॥ ౧౪ ॥ వేదవేదాంతసిద్ధస్య మ
హాకారుణికస్య చ । గురోశ్శుశ్రూషణం నిత్యం వరిష్ఠః పరికీర్తితమ్ ॥ ౧౫ ॥ చిన్మాత్రస్య ప
దాఖ్యస్య హంసాఖ్యస్య మహోర్జపః । షడక్షరస్య తారస్య వరిష్ఠః పరికీర్తితః ॥ ౧౬ ॥ అవిముక్త
సమాఖ్యం చ స్థానం వ్యాఘ్రపురాభిధమ్ । శ్రీమద్దక్షిణకైలాససమాఖ్యం చ సుశోభనమ్ ॥ ౧౭ ॥
మార్గాంతరోదితాచారాత్స్వతంత్రో ధర్మస్సుశోభనః । స్వతంత్రాచ్ఛ్రౌతః పరో ధర్మః శ్రౌతాచ్ఛ్రే
ష్ఠో న విద్యతే ॥ ౧౮ ॥ అతీంద్రియార్థే ధర్మాదౌ శివే పరమకారణే । శ్రుతిరేవ సదా మానం స్మృతి
స్తదనుసారిణీ ॥ ౧౯ ॥ ఆస్తిక్యం సర్వధర్మస్య కందభూతం ప్రకీర్తితం । ప్రతిషిద్ధక్రియాత్యాగః కంద
స్యాపి చ కారణం ॥ ౨౦ ॥ శివస్సర్వమితి జ్ఞానం సర్వజ్ఞానోత్తమోత్తమం । తత్తుల్యం తత్పరం చాపి న కిం
చిదపి విద్యతే ॥ ౨౧ ॥ వక్తవ్యం సకలం ప్రోక్తం మయాతిశ్రద్ధయా సహ । అతః పరం తు వక్తవ్యం న ప
శ్యామి మునీశ్వరాః ॥ ౨౨ ॥ ఇత్యుక్త్వా భగవాన్సూతో మునీనాం భావితాత్మనాం । సాంబం సర్వేశ్వ
రం ధ్యాత్వా భక్త్యా పరవశోఽభవత్ ॥ ౨౩ ॥ అథ పరశివభక్త్యా సచ్చిదానందపూర్ణం పరశివమను
భూయ స్వాత్మరూపేణ సూతః । మునిగణమవలోక్య ప్రాహ సాక్షాద్ఘృణాబ్ధిర్జనపదహితరూపం

ఈశ్వరప్రసాదాదసహకృతా వేదవేదాంతవాక్యాచ్ఛమదమాదిసాధనసంపన్నస్యాధికారిణో బ్రహ్మాత్మైకత్వవిష
యజ్ఞానం జాయత ఇత్యర్థః ॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతీత్యాదిశ్రుత్యా యాని బహిరంగసాధనా
న్యామ్నాతాని తాన్యపి దర్శయతి ॥ జ్ఞానేచ్ఛేతి ॥ ౮ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ యజ్ఞదానాదిభిః పరిపక్వచిత్తస్య విద్యోత్పత్త్యను
కూలత్వేన యాని శమాదీని సాధనాన్యామ్నాయంతే ॥ శాంతో దాంత ఉపరతస్తితిక్షురిత్యాదినా ॥ తాన్యపి దర్శయతి ॥ ౧౧ ॥
శాంతీతి ॥ శ్రౌతయజ్ఞదానాద్యనుష్ఠానవత్స్మృతిపురాణాగమప్రసిద్ధశివలింగార్చనాదిధర్మస్యాపి విద్యోత్పత్తిసాధనత్వ
మాహ ॥ భక్త్యా లింగ ఇత్యాదినా ॥ ౧౨ ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥ ౧౫ ॥ చిన్మాత్రస్యేతి ॥ సచ్చిద్రూపిణ్యాః పరశక్తేర్వాచకో హృల్లేఖాఖ్యో
యో మంత్రస్తస్యేత్యర్థః ॥ అపదం పదమాపన్నమితి ॥ మాతృకోత్పత్త్యాద్యుక్తత్వాత్ పదమంత్రో మాతృకా హంసాఖ్యేత్యా
దిస్పష్టం ॥ ౧౬ ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ప్రతిపాదితమర్థముపసంగమయతి ॥ ఇత్యుక్త్వేత్యాదికం వాక్యం ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥

ఏవముపనిషదాగమానాంచ అద్వితీయబ్రహ్మపరత్వం ప్రతిపాద్య తత్రాధికారిభేదేనవ్యవస్థామాహ ॥ శ్రుతిపథేతి॥ యద్యపికామికాదిభేదానామాగమానాంశ్రుతీనాంచోక్తరీత్యాఅద్వితీయపరశివస్వరూపాత్మప్రతిపాదనే విప్రతిపత్తిర్నాస్తితథాపిరోఉపనీతాస్త్రైవర్ణికాఃశ్రుతావధికృతాస్తేషాంతస్మాత్ఖాదేవపరతత్త్వమధిగంతవ్యం యేషాంశ్రుతావనధికారస్తేషాం ఆగమముఖాదితివివేకః॥ ౨౬ ॥ వర్ణాశ్రమధర్మా అపి తాంత్రికాణాం వైదికానాంచ తత్తద్వ్యవస్థయైవప్రయోక్తవ్యా ఇత్యాహ ॥ శ్రుతిరపీతి ॥ న కేవలం శైవాగమానామేవంవ్యవస్థా కిన్తు బ్రహ్మాగమానామపి శ్రు

వేదితవ్యాతుకించిత్ ॥౨౪॥ శ్రుతిపథగళితానాంమానుషాణాంతుతంత్రం పరగురురఖిలేశస్సర్వవిత్ప్రాహశంభుః॥ శ్రుతిపథనిరతానాంతత్రనైవాస్తికించిద్ధితకరమిహసర్వంప్రష్ఫలంసత్యముక్తం॥౨౫ శ్రుతిర మనుజానాంవర్ణధర్మంబభాషే పరగురురఖిలేశఃప్రాహతంత్రేషుతద్వత్॥ శ్రుతిపథగళితానాం వర్ణధర్మంఘృణాభిశ్శ్రుతిపథనిరతానాంనైవతత్సేవనీయమ్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రుతిపథనిరతానామాశ్రమా యద్వదుక్తాఃపరగురురఖిలేశస్త్వదాహాశ్రమాంశ్చ । శ్రుతిపథగళితానాంమానుషాణాంహితంత్రే ష్వాదిపిమునిముఖ్యాః ప్రాహతంత్రేస్వకీయే ॥౨౭॥ విధిరపిమనుజానామాహవర్ణాశ్రమాంశ్చశ్రుతిపథగళితానామేవతంత్రేస్వకీయే । శ్రుతిపథనిరతానాంతేనసంసేవనీయా శ్రుతిపథసమమార్గోనైవసత్యంమయోక్తమ్ ॥ ౨౮ ॥ హరహరివిధిపూజాకీర్తితాస్సర్వతంత్రే శ్రుతిపథనిరతానాంయద్వదుక్తాతుపూజా । శ్రుతిపథగళితానామేవతంత్రోక్తపూజా శ్రుతిపథనిరతానాం సర్వవేదోదితైవ ॥ ౨౯ ॥ శ్రుతిపథగలితానాంసర్వతంత్రేషులింగంకథితమఖిలదుఃఖధ్వంసకంతత్రతత్ర । శ్రుతిపథనిరతానాంతత్సదానైవధార్యం శ్రుతిరపిమనుజానామాహలింగంవిశుద్ధమ్ ॥ ౩౦॥ శివాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవస్త్రిపుండ్రలింగంతు సదైవధారయేత్ । తదుక్తమంత్రేణలలాటమధ్యమేమహాదరేణైవసితేనభస్మనా ॥ ౩౧ ॥ విష్ణ్వాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవస్తథైవ పుండ్రాంతరమూర్ధ్వరూపకమ్। త్రిశూలరూపం చతురశ్రమేవవామృదా లలాటేతుసదైవధారయేత్ ॥ ౩౨ ॥ అజాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవో లలాటమధ్యేపిచవర్తులాకృతిం । తదుక్తమంత్రేణసితేనభస్మనామృదాథవాచందనతస్తుధారయేత్ ॥ ౩౩ ॥ అశ్వత్థపత్రసదృశం హరిచందనేన మధ్యేలలాటమతిశోభనమాదరేణ । బుద్ధాగమేమునివరాయాదిసంస్కృతశ్చ స్మృద్వారిణాసతతమేవతు ధారయేచ్చ॥ ౩౪ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రత్రయంనిత్యం ధారయేద్భస్మనామృదా । లలాటేహ్యాగమేనిష్ఠశ్చందనేనాథవానరః ॥ ౩౫ ॥ సితేనభస్మనా తిర్యక్త్రిపుండ్రస్యచ ధారణం । సర్వాగమేషునిష్ఠానాంతత్తన్మంత్రేణశోభనం ॥ ౩౬ ॥ శివాగమేషునిష్ఠానాంధార్యంతిర్యక్త్రిపుండ్రకం। ఏకమేవసదాభూత్యానైవపుండ్రాంతరంబుధాః॥ ౩౭॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానాం వేదోక్తేనైవవర్త్మనా । లలాటేభస్మనాతిర్యక్త్రిపుండ్రంధార్యమేవహి ॥ ౩౮ ॥ లలాటేభస్మనాతిర్యక్త్రిపుండ్రస్యచ ధారణం । వినాపుండ్రాంతరం మోహాద్ధారయన్పతతిద్విజః ॥ ౩౯ ॥ విష్ణ్వాగమాదితంత్రేషుదీక్షితానాంవిధీయతే । శంఖచక్రగదాపూర్వైరంకనంనాన్యదేహినామ్ ॥ ౪౦ ॥ దీక్షితానాం

త్యనధికృతవిషయత్వందర్శయతి ॥ శ్రుతిపథేతి ॥ ౨౭॥ ౨౮॥౨౯॥౩౦॥ ౩౧ ॥ శ్రుతావధికృతస్యపురుషస్యత్రిపుండ్రధారణంవిధాయతదనధికృతానాంవైష్ణవాద్యాగమోక్తసంస్కారసంస్కృతానాంతత్తదాగమప్రతిపాదితోర్ధ్వపుండ్రధారణాదీన్యపిశ్రేయస్సాధనానీత్యాహవిష్ణ్వాగమేతి॥ ౩౨॥ ౩౩ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ౩౯॥

౪౦॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ శైవవైష్ణవాదితంత్రోక్తధర్మవ్యవస్థా వత్తదాగమోక్తప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాపితతత్తద్దేవతానమస్కారపూజనాదికమపి తేషామేవ ధర్మో న వైదికానామిత్యాశంక్యాహ ॥ తంత్రోక్తేనేతి॥ దేవతాస్వరూపస్య స్తోపత్వాత్తత్తత్ప్రతిష్ఠాప్రకారభేదేఽపి దేవతాస్వరూపప్రయుక్తనమస్కారపూజాదికం వైదికైరపి కర్తవ్య

తు తంత్రేషు వరాడామంకనం ద్విజాః । ఉపకారకమేవోక్తం క్రమేణ మునిపుంగవాః ౪౧ ॥
పుండ్రాంతరస్య తంత్రేషు ధారణం దీక్షితస్య తు। ఉపకారకమేవోక్తం క్రమేణ మునిపుంగవాః ॥౪౨॥ వేద
మార్గైకనిష్ఠస్తు మోహేనాప్యంకితో యది। పతత్యేవ న సందేహస్తథా పుండ్రాంతరాదపి॥ ౪౩ నాం
కనం విగ్రహే కుర్యాద్వేదపంథానమాశ్రితః । పుండ్రాంతరం భ్రమాద్వాపి లలాటే నైవ ధారయేత్॥
౪౪ ॥ తంత్రోక్తేన ప్రకారేణ దేవతాయాః ప్రతిష్ఠితా। స్థాపితం ద్యాచ సేవ్యాచ పూజనీయా చ వైదికైః॥
౪౫॥ శుద్ధమేవ హి సర్వత్ర దేవతారూపమాస్తికాః । తత్తత్తంత్రోక్తపూజా తు తంత్రనిష్ఠస్య కేవలమ్॥
౪౬ ॥ తంత్రేషు దీక్షితో మర్త్యో వైదికం న స్పృశేత్సదా । వైదికశ్చాపి తంత్రేషు దీక్షితం న స్పృశేత్స
దా॥ ౪౭ ॥ రాజా తు వైదికాన్సర్వాన్ తాంత్రికానఖిలానపి । అసంకీర్ణతయా నిత్యం స్థాపయేత్స్వ
తి మత్తమాః ॥౪౮॥ అన్నపానాదిభిర్వర్ణైస్సర్వాన్ రాజాభిరక్షయేత్ । వైదికాంస్తు విశేషేణ జ్ఞా
నినస్తు విశేషతః ॥ ౪౯ ॥ మహాదేవసమో దేవో యథా నాస్తి శ్రుతౌ స్మృతౌ। తథా వైదికతుల్యస్తు నా
స్తి తంత్రావలంబిషు ॥ ౫౦ ॥ శివజ్ఞానసమం జ్ఞానం యథా నాస్తి శ్రుతౌ స్మృతౌ। తథా వైదికతుల్యస్తు
నాస్తి తంత్రావలంబిషు ॥ ౫౧॥ యథా వారాణసీతుల్యా పురీ నాస్తి శ్రుతౌ స్మృతౌ । తథా వైదికతుల్య
స్తు నాస్తి తంత్రావలంబిషు ॥ ౫౨ ॥ షడక్షరసమో మంత్రో యథా నాస్తి శ్రుతౌ స్మృతౌ।తథా వైదికతు
ల్యస్తు నాస్తి తంత్రావలంబిషు ॥ ౫౩ ॥ యథా భాగీరథీతుల్యా నదీ నాస్తి శ్రుతౌ స్మృతౌ । తథా వైదిక
తుల్యస్తు నాస్తి తంత్రావలంబిషు ॥ ౫౪॥ ఓదసేవసమం భోజ్యం యథా లోకే న విద్యతే। తథా వైదికతు
ల్యస్తు నాస్తి తంత్రావలంబిషు ॥ ౫౫ ॥ దేవదేవో మహాదేవో యథా సర్వైః ప్రపూజ్యతే । తథైవ వైది
కో మర్త్యః పూజ్యస్సర్వజనైరపి ॥ ౫౬॥ ఆదిత్యేన విహీనం తు జగదంధం యథా భవేత్ । తథా వైది
కహీనం తు జగదంధం న సంశయః ॥ ౫౭ ॥ ప్రాణేంద్రియాదిహీనం తు శరీరం కుణపం యథా ।తథా వై
దికహీనం తు జగద్వ్యర్థం న సంశయః॥౫౮॥ అహో వైదికమాహాత్మ్యం మయా వక్తుం న శక్యతే । వేదవి
వతుమాహాత్మ్యం వైదికస్యాబ్రవీన్సదా ॥ ౫౯ ॥ స్మృతయశ్చ పురాణాని భారతాదీని సువ్రతాః। వై
దికస్యైవ మాహాత్మ్యం ప్రవదంతి సదా మునే ॥౬౦॥ వేదోక్తం తాంత్రికాస్సర్వే స్వీకుర్వంతి ద్విజర్ష
భాః। నోపజీవంతి తంత్రోక్తం వేదస్త్వాత్మా సనాతనః ॥ ౬౧॥ ఇత్యుక్త్వా భగవాన్సూతః స్వగురుం వ్యా
ససంజ్ఞితమ్। స్మృత్వా భక్త్యా వశో భూత్వా పపాత భువి దండవత్ ॥ ౬౨॥ అస్మిన్నవసరే శ్రీమాన్ మునిస్స
త్యవతీసుతః । † శిష్యార్థం తత్కృపాలుత్వాత్తత్రైవావిరభూత్స్వయం॥౬౩॥ తం దృష్ట్వా మునయస్స
ర్వే సంతోషాద్గద్గదస్వరాః। నిశ్చేష్టా నితరాం భూమౌ ప్రణమ్య కరుణానిధిమ్॥౬౪॥ స్తోత్రైస్స్తుత్వా మహా

మేవ ॥౪౪॥ ౪౫॥ తత్తదాగమోక్తప్రకారవిశిష్టా పూజైవ తేషాం కేవలం వ్యవతిష్ఠత ఇత్యర్థః ॥౪౬ ॥ తంత్రేషు దీక్షితో మర్త్య ఇత్యాది వైదికప్రశంసాపరం ॥ ౪౭ ॥ ౪౮ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥ ౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥ ౬౦॥ ఆగమైరుపజీవ్యత్వాదపి వేదమార్గః శ్రేయానిత్యాహ వేదోక్తమితి ॥ ౬౧॥౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪ ॥ ౬౫॥

† శిష్యస్నేహవశాత్కృష్ణ ఇతి పాఠాంతరం.